



UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Els revolucionaris marxistes a l'Espanya dels anys 30

Sergi Rosés Cordovilla

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

Tesi doctoral

ELS REVOLUCIONARIS MARXISTES
A L'ESPANYA DELS ANYS 30

Sergi Rosés Cordovilla

Director i tutor: Dr. Pelai Pagès Blanch
Programa de doctorat: Societat i Cultura
Departament d'Història Contemporània
Facultat de Geografia i Història
Universitat de Barcelona
Maig del 2017

SUMARI

Agraïments.	p. 7
Introducció.	p. 11

PRIMERA PART. Partit, front únic i front popular: la deriva de l'I.C.E. (1933-1936).

Capítol 1. L'I.C.E. durant el primer any del Bienni Negre: l'anàlisi davant l'auge de la reacció i la radicalització socialista.	p. 21
Capítol 2. El rebuig a l'entrisme, el nou paradigma del front únic i la marxa cap a la unitat orgànica.	p. 61
Capítol 3. El triomf de la proposta unificadora, l'escissió de la minoria i la passivitat de l'S.I. La ruptura de l'I.C.E. amb l'S.I.	p. 101
Capítol 4. La represa de les relacions per part de l'S.I. i l'estancament: del viatge de Rous a l'entrada del P.O.U.M. en el Front Popular.	p. 139
Capítol 5. La integració del P.O.U.M. en el Front Popular, l'anàlisi de Trotsky i el trencament de les relacions de l'S.I. amb el P.O.U.M.	p. 173
Capítol 6. La problemàtica de la construcció de la nova secció espanyola: entrisme o organització independent?	p. 193

SEGONA PART. Els revolucionaris marxistes en l'inici de la revolució espanyola (juliol-desembre del 1936).

Capítol 1. El Moviment per la IV Internacional davant l'esclat de la revolució espanyola: les primeres reaccions.	p. 225
Capítol 2. La construcció del partit revolucionari i el paper del P.O.U.M. (I).	p. 251
Capítol 3. El canvi d'actitud de l'S.I.: el viatge d'una delegació seva a Barcelona. Les altres iniciatives dins i fora del Moviment per la IV Internacional.	p. 275
Capítol 4. El Grupo Internacional Lenin del P.O.U.M.	p. 305
Capítol 5. Els militants en altres destinacions.	p. 355
Capítol 6. La responsabilitat dels bolxevic-leninistes en el pla per a la insurrecció independentista al Protectorat espanyol del Marroc.	p. 399

Capítol 7. La construcció del partit revolucionari i el paper del P.O.U.M. (II).	p. 423
Capítol 8. El grup bolxevic-leninista.	p. 465
TERCERA PART. Els revolucionaris marxistes en l'ocàs de la revolució espanyola (gener-juliol del 1937).	
Capítol 1. Les conferències del gener: la projectada a Barcelona, i les celebrades a París i Amsterdam.	p. 517
Capítol 2. Els grups revolucionaris marxistes a Espanya a començaments del 1937.	p. 549
Capítol 3. El retorn de Trotsky: de l'obertura al P.O.U.M. a la ruptura mútua.	p. 587
Capítol 4. Les contradiccions organitzatives del Moviment per la IV Internacional, i les de l'L.R.W.P. i la R.W.L.	p. 615
Capítol 5. L'acció dels revolucionaris marxistes durant els Fets de Maig i la seva interpretació d'aquests.	p. 653
Capítol 6. L'actitud dels revolucionaris marxistes davant la derrota de la revolució.	p. 685
Conclusions.	p. 713
Annex 1. Llistats de milicians.	p. 725
Annex 2: Nota sobre l'espionatge antitrotskista.	p. 745
Annex 3. Notes biogràfiques de les principals persones que apareixen en el text.	p. 755
Annex 4. Principals organitzacions que apareixen en el text.	p. 759
Fonts documentals:	
Arxius.	p. 763
Publicacions en sèrie.	p. 764
Entrevistes i correspondència.	p. 768
Bibliografia.	p. 769
Articles.	p. 780
Índex de noms.	p. 821

AGRAÏMENTS

Aquesta recerca hagués estat senzillament impossible de fer sense la participació d'un bon nombre de persones, a les quals vull agrair la seva ajuda, col·laboració, consells, paciència i/o ànims. La llista és tan llarga que no tots poden ser esmentats aquí, i demano disculpes per no incloure'ls a tots.

Vull començar amb el doctor Pelai Pagès, director d'aquesta tesi, que des del primer dia que vaig parlar amb ell i li vaig plantejar la meva intenció de fer aquesta recerca, va acceptar immediatament i em va animar davant dels meus dubtes inicials; el doctor Pagès ha confiat en el meu criteri, resolt pacientment dubtes, assenyalat punts no clars, i s'ha disposat tothora tant a comentar l'estat de la recerca com a intentar furnir els materials que li he demanat.

Vull agrair també la tasca de tots els investigadors que han tractat amb anterioritat temes relacionats amb aquesta recerca. És de justícia reconèixer el mestratge de Pierre Broué, tot i no haver tingut la sort d'haver tractat aquesta recerca amb ell, sort que sí he tingut afortunadament no només amb el doctor Pagès, sinó també amb Agustín Guillamón i Paolo Casciola, dels quals no només he après pels seus treballs, sinó també pels contactes que he pogut mantenir amb ells; ambdós, a més, sempre han estat disposats a compartir materials que no he pogut aconseguir per altres vies, i que eren imprescindibles per a la meva recerca.

He tingut la immensa sort de conèixer, gràcies a les indicacions de l'historiador Bryan D. Palmer, un protagonista d'aquesta història, William Krehm, plenament lúcid en l'entrevista i la correspondència que vaig mantenir amb ell, i de poder comptar amb el seu arxiu personal, sense el qual no hagués pogut traçar una part important d'aquesta recerca; vull agrair també a la seva secretària, Rita Reichart, i al seu fill, Jonathan Krehm, la seva ajuda. Igualment, també vaig poder establir correspondència amb Ernest Erber -malauradament ja desaparegut- gràcies a l'amabilitat de la seva filla Elena Erber i de Gail Malmgreen, bibliotecària de la Tamiment Library; va ser emotiu poder-li enviar còpia de l'informe interceptat per la policia que setanta-dos anys abans li havia enviat Lois Orr. També he pogut entrevistar el fill de Jaime Fernández, Eulogio

Fernández, gran coneixedor no només de la trajectòria del seu pare, sinó també de la de G. Munis, i sent a mes un excel·lent analista de la trajectòria del moviment obrer en el segle XX, trets que comparteix amb Marcelo López. D'igual manera, agraeixo l'amabilitat de Isabelle Ajuriaguerra, filla de France Alberti.

Tot el personal dels arxius i biblioteques que he tingut la sort de tractar, presencialment o per correu, ha estat fonamental per tal de poder consultar tot el volum de documentació que he necessitat. Ja he citat anteriorment a Gail Malmgreen; a risc de ser injust per no citar a tots, vull esmentar, en primer lloc, a John Ulrich, fonamental per tal de poder obtenir còpies dels arxius de Trotsky a la Houghton Library (Harvard University), així com a tot el personal de la Prometheus Research Library i en especial a Helene Brosius, tot el personal dels Hoover Institution Archives (Stanford University), tot el personal de l'I.I.S.H. d'Amsterdam, Sarah Shoemaker i Chloe Morse-Harding (Brandeis University), i John A. Friend (Wisconsin Historical Society Archives). A Barcelona, ha estat imprescindible tot el personal de les biblioteques de la Universitat de Barcelona, en especial Lourdes Prades, Fabiola Zuleta i Silvia Cabezas de l'Arxiu Central del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, i tot el personal de la Biblioteca de la Universitat Pompeu Fabra, en especial Jordi Morell. He de fer un reconeixement especial al Sr. José Luis Ausin Hervella, imprescindible per a la consulta del material que necessitava de l'Arxiu Nacional de Catalunya; també a Marco Rossi, que em va proporcionar accés a força documentació sobre Guido Lionello, i a Pierre Chevalier, que va fer el mateix amb documentació sobre Jean Rous i Virginia Gervasini. Meritxell Ferrer i Marc van proporcionar-me els serrells que no vaig poder completar a Stanford University. Importants també han estat els fons documentals en línia, especialment els de l'I.I.S.H. i l'associació Radar, i cal agrair tot el seu esforç de digitalització oberta.

Al llarg de tot aquest temps, he tingut ocasió de poder comentar el progrés de la recerca amb amics i companys, que sempre han tingut la disposició per escoltar-me i oferir-me, més del que s'imaginen, bons consells i preguntes problemàtiques però també esperonadores: Josep Llovera, còmplice de tants anys en l'interès pel trotskisme i per tantes altres coses; Carlos García, profund analista del moviment social; i Mick Connor, per les seves profitoses xerrades.

Finalment, he trobat el més gran recolzament, i la més gran paciència, en la meua companya Ana Delgado, que m'ha animat des d'abans de començar: ella i la nostra filla Irene han estat sempre molt més convençudes que jo de que la recerca arribaria a bon port.

INTRODUCCIÓ

Després de la tesi doctoral de Pelai Pagès sobre la història del moviment trotskista a Espanya des dels seus inicis fins al 1935, llegida el 1975 i editada el 1977,¹ l'estudi del trotskisme espanyol, i menys encara el d'altres grups revolucionaris marxistes durant el període republicà, no ha tingut pràcticament cap seguiment en el món acadèmic. Des de llavors, a Espanya només s'ha llegit una altra tesi, el 1987, que tractés Trotsky i aquest país, l'obra de Francisco Javier Maestro Bäcksbäck sobre la influència de Trotsky en el moviment obrer espanyol,² però aquest estudi se centrà en els anys 20 i no contemplà, doncs, el trotskisme organitzat com a corrent polític diferenciat, cosa que a Espanya només succeí la dècada següent.

Més fortuna tingueren els escrits de Trotsky sobre Espanya, editats per Pierre Broué, el qual afegí a més valuosos estudis i notes que durant molt de temps han representat l'única font per a conèixer la història del moviment trotskista a Espanya, especialment la que es desenvolupà a partir del 1936;³ en els darrers anys diversos articles d'Agustín Guillamón i Paolo Casciola han afegit nova informació sobre militants o esdeveniments concrets.⁴ Però en quant les fonts i testimonis dels fets, el nombre és molt minso, reduint-se bàsicament a la selecció d'articles de la revista *Comunismo*,⁵ al testimoni de Bortenstein ("Casanova") escrit a l'acabament de la guerra,⁶ i a la selecció de documents sobre el trotskisme espanyol fet per un col·lectiu no vinculat al món universitari dirigit per l'historiador Agustín Guillamón (selecció, però, que no recull el

¹ PAGÈS, Pelai. *Dissidències comunistes al sí de la Tercera Internacional : l'esquerra comunista d'Espanya*. Barcelona : [l'autor], 1975 [tesi presentada a la Universidad de Barcelona]; editada posteriorment: PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Presentación de E. Giralt. Barcelona : Península, 1978.

² MAESTRO BÄCKSBÄCKA, Francisco Javier. *Trotsky y los orígenes de la Izquierda Comunista Española en el contexto histórico de la polémica "Reforma o revolución"*. Madrid : Ed. Universidad Complutense, 1987.

³ Les edicions més difoses d'aquests escrits han estat les de les editorials Ruedo ibérico (TROTSKY, L. *Escritos sobre España*. [Edición [...] a cargo de Juan Andrade y José Martínez]. París : Ruedo ibérico, 1971), Fontanella (TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. 2 v. Barcelona : Fontanella, 1977), i Akal (TROTSKY, L. *España, 1.930-36; i España, 1.936-39*. Traducción de Acacio Puig Mediavilla y José Luis Pérez Herrero ; prólogo de Miguel Orozco. Madrid : Akal, 1977).

⁴ Llur llistat d'articles és massa llarg per ser citat aquí; em remeto doncs a l'apartat de la bibliografia.

⁵ *Revista Comunismo, 1931-1934 [: la herencia teórica del marxismo español]*. 1ª ed. [Edición a cargo de Jesús Pérez]. Barcelona : Fontamara, 1978.

⁶ BORTENSTEIN, Myeczyslaw ["M. CASANOVA"]. *La guerra de España : el Frente Popular abrió las puertas a Franco*. Barcelona : Fontamara, 1978.

període anterior al 1936).⁷

En canvi, existeix un número important d'estudis sobre personatges i organitzacions que durant una etapa més o menys llarga de llur existència estigueren lligats al trotskisme i al comunisme dissident, com són les abundants biografies -provinents del món acadèmic o no- d'Andreu Nin⁸ i Joaquim Maurín, o la varietat d'estudis sobre el P.O.U.M., tant generals com d'història local. Aquest contrast s'explica tant pel pes real que tingué el P.O.U.M. sobre un sector considerable de la classe obrera, especialment a Catalunya, com pel fet de l'assassinat de Nin i la repressió sobre el P.O.U.M. En aquestes obres, les consideracions sobre el moviment trotskista són tractades de forma tangencial, en virtut sempre de les vicissituds de Nin, del P.O.U.M., o del B.O.C. No obstant, comptem amb dues tesis excel·lents, la d'Andy Durgan sobre el B.O.C.⁹ i la de Reiner Tosstorff sobre el P.O.U.M.,¹⁰ que aporten molt bon material per a la història dels trotskisme espanyol dels anys 30.

Al costat d'això, la ignorància sobre els grups revolucionaris marxistes a Espanya durant els anys 30, malgrat les excel·lents obres de Pagès i Maestro, encara és general en els estudis d'història contemporània d'aquest país, ignorància que és triple: per un costat, perquè el camí iniciat per Pagès fa quaranta anys i seguit per Maestro una dècada després no ha tingut el ressò que es mereixia en el panorama investigador d'aquest país, que continua sent força ignorant de la història d'aquest corrent polític; d'altre, perquè del període estudiat globalment per Maestro i Pagès (1915-1935) encara no està tot dit (especialment pel que fa a les relacions internacionals del trotskisme espanyol), malgrat el rigor d'ambdós treballs; i, per últim, perquè, en tot cas, queda el buit absolut que

⁷ *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir., Paolo Casciola, Eulogio Izquierdo, Javier Chávez y Marco Novarino ; investigación y recopilación de documentos realizada por el Comité de Documentación Histórica sobre el Troskismo Español, 1936-1948. Madrid : De la Torre, 1996. 422 p. (Nuestro mundo ; 48. Historia). Així mateix, Guillamón també ha dedicat un gran nombre d'articles de la revista *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España* - de la qual és director- a estudis relacionats amb els revolucionaris marxistes a Espanya durant els anys 30. Un llibre de Pepe Gutiérrez intenta una síntesi de tot aquest bagatge: GUTIÉRREZ, Pepe. *El fantasma de Trotsky : España, 1916-1940*. Sevilla : Espuela de Plata, 2012.

⁸ L'estudi més complet és el de Pelai Pagès: *Andreu Nin : una vida al servicio de la clase obrera*. Barcelona : Laertes, 2011, versió actualitzada de l'edició en català: *Andreu Nin : una vida al servei de la classe obrera*. Barcelona : Laertes, 2009.

⁹ Tesi que ha estat editada: DURGAN, Andy. *Comunismo, revolución y movimiento obrero en Cataluña 1920-1936 : los orígenes del POUM*. Barcelona : Laertes, 2016.

¹⁰ Tesi que ha estat editada: TOSSTORFF, Reiner. *El POUM en la Revolución Española*. Barcelona : Base, 2009.

suposa el període posterior al 1935, que cal que sigui abordat no només en el pla de la situació específica espanyola, sinó també en el context dels seus lligams internacionals. En aquest sentit, una mancança d'un nombre considerable d'obres sobre Nin o el P.O.U.M. és l'excessiva localització, "regionalització", a l'hora d'estudiar el procés revolucionari espanyol; com escrigué Broué, la història del segle XX és mundial, i aquest és un factor encara mes important en l'estudi d'organitzacions que se sotmeten a una disciplina internacional.

La situació historiogràfica a Espanya contrasta vivament amb l'interès acadèmic sobre aquests corrents polítics a altres països. Vàries revistes especialitzades sobre història del trotskisme i dels moviments revolucionaris s'editen actualment o ho han estat fins a començaments de segle arreu, especialment en el món anglo-americà i francès: *Dissidences* (continuació del *Bulletin de liaison des études sur les mouvements révolutionnaires (BLEMR)*),¹¹ *Les Cahiers du C.E.R.M.T.R.I.*,¹² *Cahiers du mouvement ouvrier*,¹³ *Cahiers Léon Trotsky*,¹⁴ *Journal of Trotsky studies*,¹⁵ *Quaderni Pietro Tresso*,¹⁶ i *Revolutionary history*.¹⁷ La qualitat d'aquestes publicacions vé avalada pels seus directors, entre els quals es troben Pierre Broué (*Cahiers Léon Trotsky*), Paolo Casciola (*Quaderni Pietro Tresso*), Keith Hassell i Ken Tarbuck (*Revolutionary history*), Jean-Paul Joubert, Jean-Jacques Marie i Rodolphe Prager (*Les Cahiers du C.E.R.M.T.R.I.*), Jean-Jacques Marie i Vadim Rogovin (*Cahiers du mouvement ouvrier*), o Ian D. Thatcher i James D. White (*Journal of Trotsky studies*), tots ells autors de valuosos i prestigiosos estudis sobre Trotsky, trotskisme, i moviment comunista en general.

A nivell de monografies, la producció d'estudis històrics sobre el trotskisme és incessant, tant per part d'editorials universitàries com comercials: en primer lloc cal fer

¹¹ *Dissidences*. Ludres : Jean-Guillaume Lanuque, 2006- ; ISSN 1292-5799. *Bulletin de liaison des études sur les mouvements révolutionnaires*. Nancy : Jean-Guillaume Lanuque, 1998-2004.

¹² *Les Cahiers du C.E.R.M.T.R.I.* Paris: Centre d'Etudes et de Recherches sur les Mouvements Trotskyste et Révolutionnaires Internationaux, 1976- ; ISSN 0292 -4943.

¹³ *Cahiers du mouvement ouvrier*. Paris : Centre d'Etudes et de Recherches sur tes Mouvements Trotskyste et Révolutionnaires Internationaux, 1998- ; ISSN 1287-25-98.

¹⁴ *Cahiers Léon Trotsky*. Saint Martin d'Hères : Institut Léon Trotsky, 1979-2003 ; ISSN 0181-0790.

¹⁵ *Journal of Trotsky studies*. Glasgow : Institute of Russian and East European Studies, Glasgow University, 1993-1996.

¹⁶ *Quaderni Pietro Tresso*. Firenze : Edizioni Bi-Elle, 1996- . És la continuació dels *Quaderni del Centro Studi Pietro Tresso*. Foligno : Centro Studi Pietro Tresso, 1986-1996.

¹⁷ *Revolutionary history*. London : Socialist Platform, 1988- ; ISSN 0953-2382.

esment de les fonts primàries, la monumental bibliografia en dos volums sobre Trotsky i el moviment trotskista preparada per Wolfgang i Petra Lubitz,¹⁸ que inclou la pràctica totalitat d'aquest treballs; aquesta obra és la continuació de la bibliografia de les obres de Trotsky que va preparar Louis Sinclair per a la Scholar Press.¹⁹ Aquesta profusió d'estudis sobre els moviments trotskistes i d'extrema esquerra ha propiciat a la vegada la creació també d'obres enciclopèdiques, destacant la de Robert J. Alexander, *International Trotskyism*, una enciclopèdia que abasta la història d'aquest corrent arreu del món fins a mitjans de la dècada dels 80.²⁰

Existeixen algunes obres de síntesi sobre la història del trotskisme a nivell general²¹ i varies col·leccions de documents històrics de la IV Internacional,²² així com les exhaustives biografies de Trotsky preparades per grans coneixedors del tema: Victor Serge,²³ Isaac Deutscher,²⁴ Pierre Broué,²⁵ Dmitri Volkogonov,²⁶ i Jean-Jacques Marie.²⁷ Malauradament no existeix cap estudi de conjunt sobre els altres corrents quartinternacionalistes nascuts d'escissions del moviment trotskista, però afortunadament sí existeix, en canvi, una excel·lent aportació a la història del corrent bordiguista, realitzada per l'historiador Philippe Bourrinet.²⁸

¹⁸ LUBITZ, Wolfgang ; LUBITZ, Petra. *Trotsky bibliography : an international classified list of publications about Leon Trotsky and Trotskyism, 1905-1998*. 3rd ed. München : K. G. Saur, 1999.

Aquesta bibliografia està permanentment actualitzada en línia:

http://www.trotskyana.net/LubitzBibliographies/Trotsky_Bibliography/Leon_Trotsky_Bibliography.html

¹⁹ SINCLAIR, Louis. *Trotsky : a bibliography*. Aldershot : Scholar Press, 1989. Existeix també una bibliografia confeccionada per mi per a l'àmbit espanyol: ROSÉS CORDOVILLA, Sergi. *Bibliografia de les obres de i sobre Trotsky editades a Espanya*. 1a ed. Barcelona : [l'autor], 2012. 403 p.

²⁰ ALEXANDER, Robert J. *International Trotskyism, 1929-1985 : a documented analysis of the movement*. Durham : Duke University Press, 1991.

²¹ Per exemple: FRANK, Pierre. *IV Internacional*. [Buenos Aires] : Daniel Bilbao, cop. 1973; o MARIE, Jean-Jacques. *El Trotskismo y los trotskistas*. Madrid : POSI, DL 2005.

²² Per exemple: *Les Congrès de la IVe Internationale : manifestes, thèses, résolutions : textes intégraux*. Paris : La Brèche, 1978-1989.

²³ SERGE, Victor. *Vie et mort de Léon Trotsky*. Paris : François Maspero, 1973. 2 v. (Petite collection Maspero ; 115-116).

²⁴ Isaac Deutscher dividí el seu estudi en tres grans etapes: 1879-1921 ("el profeta armat"), 1921-1929 ("el profeta desarmat"), i 1929-1940 ("el profeta desterrat"). Existeix traducció castellana de l'obra sencera en tres volums (Mèxic : Era, 1974-1975) i catalana del primer volum (Barcelona: Edicions de Materials, 1968).

²⁵ BROUÉ, Pierre. *Trotsky*. Paris : Fayard, 1988.

²⁶ VOLKOGONOV, Dmitri. *Trotsky : the eternal revolutionary*. New York : The Free Press, 1996.

²⁷ MARIE, Jean-Jacques. *Trotsky : revolucionario sin fronteras*. 1ª ed. Traducción de Horacio Pons. Buenos Aires : Fondo de Cultura Económica, 2009. 613 p. (Tezontle).

²⁸ BOURRINET, Philippe. *Un siècle de Gauche communiste "italienne", 1915-2015 ; suivi d'un Dictionnaire biographique d'un courant internationaliste*. Paris : moto proprio, 2016; existeix una versió anterior en castellà: BOURRINET, Philippe. *La Izquierda comunista de Italia, 1919-1999 : historia de la corriente "bordiguista"*. [S.l. : l'autor, 1999?] (versió en línia: <http://www.left-dis.nl/e/gci/gci-e.pdf>).

Pel que fa als estudis d'abast local, hi ha una amplitud d'estudis, treballs fets sobretot als Estats Units, la Gran Bretanya i França (i darrerament Rússia). Qualsevol consulta al *BLEMR* mostra la gran quantitat d'investigadors de tots nivells que han preparat DEAs, "maltrises", tesis i llibres a les facultats d'història franceses sobre l'ampli espectre representat per les organitzacions revolucionàries marxistes. Sobre el moviment trotskista a Espanya als anys 30 en concret, s'han fet més treballs a l'estranger que a Espanya, on només comptem amb el treball de Pagès: el 1976 Miguel Peciña va presentar la seva tesi *Les trotskystes et la guerre d'Espagne : du 19 juillet 1936 aux événements de mai 1937*;²⁹ dos anys després Ben H. Fatherree va llegir *Trotskyism in Spain, 1931-1937*;³⁰ i el 1992 Alan Sennett presentà *Permanent revolution in Spain? : the influence of Trotsky's Marxism upon the Spanish dissident communists, 1930-1937*.³¹ Les dues primeres, però, van ser escrites abans de l'obertura dels arxius de Trotsky tant a la Harvard University com a Stanford University, i la seva gran mancança documental les fa totalment obsoletes; en quant la tercera, contempla bàsicament les posicions teòriques de Nin i Maurín en el context del procés unificador de l'I.C.E. i el B.O.C.

Continua sense existir, doncs, cap monografia que faci un estudi exhaustiu de la història dels grups revolucionaris marxistes (i no només dels trotskistes) a l'Espanya republicana, i es justifica, per tant, el seu estudi, per tal de permetre no només descobrir l'existència i actuació d'aquests, sinó també per tal d'enriquir la visió sobre la història del moviment obrer espanyol de l'època, més complex, ric i variat que el que les històries sobre les grans organitzacions deixen entendre.

L'objecte d'estudi de la present tesi doctoral són, doncs, els grups marxistes a Espanya que s'oposaren a la política estalinista i a la vegada mantingueren un programa de transformació social que implicava, per tant, la negativa als pactes amb la burgesia, quina forma típica durant els anys 30 fou el Front Popular. La perspectiva internacionalista d'aquests grups feu que tots tinguessin un vincle amb un corrent

²⁹ PECIÑA, Miguel. *Les trotskystes et la guerre d'Espagne : du 19 juillet 1936 aux événements de mai 1937*. Paris : Université de Paris VIII (Paris-Vincennes), 1976

³⁰ FATHERREE, Ben H. *Trotskyism in Spain, 1931-1937*. IV, 258 p. Starkville : Mississippi State University, 1978.

³¹ SENNETT, Alan. *Permanent revolution in Spain? : the influence of Trotsky's Marxism upon the Spanish dissident Communists, 1930-1937*. 373 p. Manchester : Victoria University, 1992; editada recentment: SENNETT, Alan. *Revolutionary Marxism in Spain, 1930-1937*. Chicago : Haymarket Books, 2015.

internacional i que, de fet, a partir del 1936 tots fossin iniciats a Espanya per militants estrangers i no autòctons. Aquests grups s'estructuren en tres grans blocs: els seguidors de les tesis de Trotsky (trotskistes, fossin oficials o dissidents), els grups quartainternacionalistes que havien trencat amb el trotskisme, i els seguidors de les tesis d'Amadeo Bordiga (per tant, bordiguistes). En quant l'abast cronològic, el meu estudi va des de finals del 1933 fins a l'estiu del 1937, és a dir, des del començament del procés que menà a la desaparició de la Izquierda Comunista Española (I.C.E.) (secció espanyola de la Lliga Comunista Internacional (L.C.I.), seguidora de les tesis de Trotsky), fins a la repressió de l'estiu del 1937, que significà la fi del període de treball obert legal a Espanya dels grups marxistes a l'esquerra del P.C.E.-P.S.U.C.

L'objectiu de la tesi, per tant, és exposar, analitzar i valorar la presència dels grups revolucionaris marxistes a Espanya en el període delimitat, la seva incidència en aquell moment històric, i la coherència de les seves propostes polítiques amb els seus propis pressupòsits teòrics. La hipòtesi de la qual parteixo és que la situació político-social a l'Espanya dels anys 30 plantejava la possibilitat d'una opció de tipus revolucionari que implicava tant la presa del poder per part de la classe obrera com la socialització de l'economia; en aquest context, per tant, les propostes dels grups que plantejaren aquesta opció no haurien de ser contemplades com una mera imitació de models externs sinó com un projecte polític que respondria tant a la pròpia realitat espanyola com al context internacional en el qual aquesta s'inseria. L'existència d'aquests grups a Espanya respondria, per tant, a les necessitat de donar una sortida revolucionària a la crisi espanyola i la viabilitat de les seves propostes hauria de ser estudiada independentment de la composició nacional d'aquests grups o de la seva força numèrica. La seva manca d'èxit hauria de ser contemplada més com deguda a la dificultat d'encabir-se en un espai polític ja ocupat per organitzacions que gaudien de l'avantatge d'estar al capdavant d'un procés revolucionari, que no pas per la manca d'adequació de les seves anàlisis i propostes.

La recerca s'ha basat majoritàriament en un gran fons documental de fonts primàries, a partir de la consulta de fons d'arxius i hemerogràfics, sense oblidar tampoc la font secundària composta per la bibliografia general i específica. Respecte els documents d'arxius, he utilitzat correspondència, informes, tesis, resolucions, etc. provinents de més de vint arxius i que corresponen a més de quaranta col·leccions. He d'esmentar

especialment els tres grans arxius que contenen la documentació referida a Trotsky i el Moviment per la IV Internacional (la Houghton Library a Harvard University, la Hoover Institution a Stanford University, i l'International Institute of Social History, a Amsterdam), i dos altres arxius a la Brandeis University i a la Tamiment Library de la New York University, que conserven el material de la Revolutionary Workers League, un grup no trotskista amb una notable activitat política a Espanya el 1936-37. Respecte la premsa, he fet un buidatge exhaustiu i sistemàtic de la premsa espanyola i internacional d'aquests grups durant el període estudiat. Finalment, he tingut la gran sort de poder entrevistar, consultar arxius personals o mantenir correspondència amb dos protagonistes encara vius (un ja mort posteriorment), així com amb familiars d'altres; també he utilitzat entrevistes enregistrades o transcrites i conservades en arxius.

**PRIMERA PART. Partit, front únic i front popular: la deriva de l'I.C.E.
(1933-1936).**

Capítol 1. L'I.C.E. durant el primer any del Bienni Negre: l'anàlisi davant l'auge de la reacció i la radicalització socialista.

El procés que menà a la desaparició el 1935 de la secció espanyola de la Lliga Comunista Internacional (L.C.I.), la Izquierda Comunista Española (I.C.E.), i a la consegüent formació del Partit Obrer d'Unificació Marxista (P.O.U.M.) ha estat explicat amplament.³² Però més que presentar-lo, el que interessa de cara a la present recerca és veure quina dinàmica s'establí entre l'S.I. de l'L.C.I. i la que encara era la seva secció espanyola, l'I.C.E., durant tot aquest procés. Per fer-ho cal remontar-se a l'any anterior, marcat per un canvi d'orientació en la política de l'L.C.I. l'estiu del 1934.

Cal tenir present que un any abans d'això, l'estiu del 1933, Trotsky abandonà definitivament la política de redreçament de la III Internacional (Internacional Comunista, I.C.) i llançà la consigna de creació d'una nova Internacional revolucionària, la IV. La desastrosa política estalinista que havia boicotejat el front únic amb la socialdemocràcia –titllada de “socialfeixista”- havia permès el triomf del feixisme a Alemanya sense combat i, encara pitjor, la I.C. no havia fet posteriorment cap autocrítica i inclús s'havia refermat en la seva política. Aquesta constatació de que la I.C. estava morta com a instrument per a la revolució fou el que motivà en Trotsky la necessitat de fer una crida per a crear una nova Internacional. La implicació directa d'aquesta crida fou que les organitzacions oposicionistes havien de deixar de constituir-se com a fraccions dels partits comunistes estalinitzats i actuar com a organitzacions completament independents, abandonant la perspectiva de reforma tant de la I.C., com dels partits comunistes, com de la pròpia Unió Soviètica, que ara ja només podria ser salvada de l'estrangulament burocràtic per una nova revolució –però política, no social.

Aquest canvi de política en realitat no modificà gaire cosa en l'aspecte organitzatiu de les diferents seccions trotskistes: al cap i a la fi, encara que havien supeditat la seva política a intentar influenciar els partits comunistes, les organitzacions trotskistes eren completament independents en el plà organitzatiu. L'essencial a partir del 1933 és que

³² Vegeu especialment PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 259-288; i també: DURGAN, Andy. *Comunismo, revolución y movimiento obrero en Catalunya, 1920-1936 : los orígenes del POUM*. Versión revisada y actualizada del libro *B.O.C., 1930-1936 : el Bloque Obrero y Campesino* (Laertes, Barcelona 1996). [Barcelona] : l'autor, [2011?] (versió en línia: www.fundanin.org/durgan-comunismo_movimiento_obrero_cataluna.pdf), p. 179-220.

el moviment trotskista canvià radicalment d'orientació i abandonà la lluita per la reforma de l'estalinisme per oposar-s'hi frontalment: ens trobem, ni més ni menys, davant d'un canvi de política qualitatiu, del pas de l'Oposició d'Esquerra Internacional (O.E.I.) a la Lliga Comunista Internacional (L.C.I.), del de la *fracció* al *partit*. Aquesta nova orientació vers la IV Internacional fou acceptada pràcticament de manera unànime i sense dilació per la secció espanyola.³³

Durant l'any que seguí al canvi d'orientació cap a la IV Internacional, però, el desenvolupament de les diferents seccions no fou l'esperat. Malgrat èxits al Estats Units, on la Communist League of America (C.L.A.) seguia el seu creixement i fou capaç de liderar una vaga tan imponent com la de Minneapolis durant l'estiu del 1934, el ferri aïllament que la I.C. imposà a la política oposicionista motivà que l'estancament i l'aïllament fossin en general la tònica en les seccions europees, compresa l'espanyola, quina política en favor de l'Aliança Obrera li comportà una obertura cap a les altres organitzacions, però no pas creixement. Aquest estancament contrastava, però, amb un creixement del feixisme a Europa i amb una radicalització creixent del moviment obrer, especialment dels partits socialistes,³⁴ acompanyada d'un desig d'unitat ampliament ancorat en el sí de la classe obrera. La militància socialista empenyava una part de la seva direcció cap a l'esquerra, ni que fos formalment, però no contemplava la perspectiva d'abandonar les seves organitzacions, sinó de radicalitzar-les.

Així, en aquest context de tensió, entre finals del 1933 i principis del 1934 s'operà una significativa radicalització en alguns sectors de la socialdemocràcia internacional, especialment entre les seves joventuts, però no limitada a elles. A finals del 1933, com es veurà més endavant, el dirigent de les joventuts socialistes espanyoles Federico Melchor es declarava primer oposat però després "interessat" en la IV Internacional i manifestava l'esperança d'arribar a la "coincidència";³⁵ durant els primers mesos del

³³ Tal i com reconeixia un informe de l'S.I. (vegeu: "Tätigkeitsbericht des I.S. der L.K.I. (B.-L.) für die Zeit vom September 1933 bis März 1934", p. 12; (834), Lev Davidovič Trockij / International Left Opposition Archives, International Institute of Social History).

³⁴ La radicalització no afectà només la socialdemocràcia oficial, sinó diferents partits socialistes independents; l'exemple més important potser sigui el del l'American Workers Party, fundat a finals del 1933 i dirigit per A. J. Muste que, un any més tard, el desembre del 1934, es fusionà amb la C.L.A. per formar el Workers Party of the U.S. (W.P.U.S. o, senzillament, W.P.) També als Països Baixos s'operà una situació semblant, amb la fundació del R.S.A.P., fusió de l'organització trotskista amb un partit socialista d'esquerra.

³⁵ La qüestió fou tractada en una sèrie de tres articles de Federico Melchor ("Fed-Mel"): el primer, "¿Hacia la IV Internacional?", va ser publicat en el número del 30 de setembre del 1933 de *Renovación*,

1934 algunes seccions locals del Socialist Party dels Estats Units (Springfield, Denver...) adoptaren resolucions declarant que “calia absolutament que el Partit es retirés de l’I.O.S. [Internacional Obrera Socialista] i s’adherís a la Quarta Internacional”;³⁶ i poc després eren seccions de les joventuts socialistes franceses les que s’expressaven en el mateix sentit,³⁷ i el mateix desenvolupament s’operava en altres països.³⁸ Abans de Trotsky, militants de la Communist League of America (C.L.A.) com James P. Cannon i Albert Goldman i els dirigents de les joventuts Albert Glotzer i Joseph Carter ja seguien atentament aquesta evolució, especialment a les joventuts i al Revolutionary Policy Committee del Partit Socialista.³⁹ Tota aquesta evolució fou degudament analitzada per Trotsky, el qual, a més, havia mantingut contactes personals amb joves militants partidaris de l’ingrés (el juliol de l’any anterior Trotsky havia obtingut autorització per establir-se a França, acabant els quatre anys i mig d’exili a Turquia), i motivà que el mes de juliol proposés a la secció francesa de l’L.C.I., la Ligue Communiste (L.C.), anar cap a l’ingrés en l’S.F.I.O. Molts historiadors i comentaristes han apuntat com a causa fonamental d’aquesta nova política la necessitat de trencar l’aïllament; en paraules de Francesc Bonamusa “a fin de salir, o intentarlo al menos, del aislamiento político y sindical en que se hallaba la Oposición”.⁴⁰ En realitat no fou tant

òrgan de les Joventuts Socialistes, i els dos següents portaven el mateix títol, “La IV Internacional”, i van aparèixer en els números de l’11 de novembre i del 9 de desembre del 1933 (vegeu PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 254-256). Segons Andrade (ANDRADE, Juan [“Jar”]. “El frente único, la unidad política y la IV Internacional : para *Renovación*”. *Comunismo*, nº 31 (enero 1934), p. 27), els dos darrers van ser escrits com resposta a la invitació de *Comunismo* feta immediatament després de publicar Melchor el seu primer article (COMUNISMO. “Hacia la constitución de la IV Internacional : en marcha frente al reformismo y el stalinismo”. *Comunismo*, nº 29 (octubre 1933), p. 153).

³⁶ “Des sections du Parti Socialiste des États-Unis pour la Quatrième Internationale”. *La Vérité* (30-III-34).

³⁷ “La combativité des Jeunesses Socialistes de la Seine s’exprime vers une nouvelle internationale”. *La Vérité*, no. 201 (13-IV-34).

³⁸ GLOTZER, Albert. “Revolutionary youth meet in international conference : another step on the road to the new international : toward the Fourth International”. *The Militant* (24-III-34).

³⁹ En ordre cronològic, aquests són els articles que es dedicaren a aquesta qüestió en el seu òrgan *The Militant* durant el 1934: GLOTZER, Albert. “Before the Socialist Party Convention”. *The Militant* (12-V-34); CANNON, James P. “The international position of the Revolutionary Policy Committee”. *The Militant* (12-V-34); GLOTZER, Albert. “Before the Detroit Convention of the Socialist Party”. *The Militant* (19-V-34); GOLDMAN, Albert. “The left face of the Socialist Party”. *The Militant* (26-V-34); GLOTZER, Albert. “Positions of conflicting groups in the Socialist Party : 3, the R.P.C. and its program”. *The Militant* (2-VI-34); CANNON, James P. “Socialist Party adopts “militant” position at Detroit National Convention”. *The Militant* (9-VI-34); “After the Socialist Party Convention”. *The Militant* (16-VI-34); “Factions struggle for control of the Socialist Party”. *The Militant* (30-VI-34); Wisconsin S. P. Member. “The Wisconsin State Socialist Party Convention”. *The Militant* (7-VII-34); “The Socialist Party : in 1914 and today”. *The Militant* (11-VIII-34); CARTER, Joseph. “The crisis in the Socialist Party : “bogus” democracy”. *The Militant* (18-VIII-34); “Socialist Party turns to the right”. *New militant* (15-XII-34). Goldman inclús optaria per treballar dins del Socialist Party, on entrà individualment i on fundà el *Socialist appeal*, òrgan pro-IV Internacional dins d’aquest partit.

⁴⁰ BONAMUSA, Francesc. *Andreu Nin y el movimiento comunista en España, 1930-1937*, p. 236.

el desig de sortir de l'aïllament com el d'escindir els partits socialistes. Així ho explicà Pierre Broué:

“Partiendo de la necesidad que tenían los revolucionarios de estar en el interior de este frente único para “fecundarlo”, Trotsky propuso a sus camaradas franceses lo que él llamó la política del “entrismo” en el Partido Socialista. Se trataba para él, en un primer momento, de operar la unión entre el pequeño grupo de sus partidarios, los “bolcheviques-leninistas” –casi todos antiguos militantes del PC expulsados por “trotskistas”- y el ala izquierda que se encontraba en el interior de la socialdemocracia. Sería así posible en un segundo momento y a través de la ruptura con la socialdemocracia buscar las bases de organización de un partido independiente que constituyera entonces un polo de atracción suficiente para precipitar a su alrededor la crisis en las filas de los PC oficiales.”⁴¹

En aquesta anàlisi de Trotsky sobre la necessitat d'entrar en els partits socialdemòcrates per tal de guanyar-se la seva militància radicalitzada, el factor temps era essencial. Per a Trotsky, la crisi revolucionària s'apropava a una velocitat massa gran per tal que les petites organitzacions bolxevic-leninistes poguessin trobar-se en una situació influent en el moment en que la crisi esclatés; l'única manera de guanyar aquest temps era treballar des de dins de les organitzacions socialistes allà on aquestes mostressin una inquietud revolucionària d'una part considerable dels seus militants, especialment les joventuts.⁴²

Aquesta anàlisi de la situació fou, doncs, el que motivà que Trotsky veiés necessari el que s'ha anomenat “gir francès” o “viratge francès” o “entrisme”, consistent en l'entrada de tota l'organització comunista internacionalista com a fracció dins dels partits socialistes per tal de guanyar la seva esquerra al programa per la IV Internacional. L'“entrisme” no implicava subjectivament per a Trotsky la liquidació del partit revolucionari per reintegrar-se en la socialdemocràcia -el camí que, per exemple, havia agafat Henri Lacroix, l'antic secretari general de l'organització trotskista espanyola- sinó que era concebut com una maniobra per guanyar militants contrarellotge. En aquest sentit, no cal oblidar que fou el mateix Trotsky qui, just un any després, el setembre del 1935, demanà la sortida dels bolxevic-leninistes de l'S.F.I.O., un cop el grup triplicà el seus efectius i s'anunciessin esdeveniments de gran transcendència social.⁴³ L'entrisme no deixa de ser una tàctica que, com tota tàctica, cal que sigui examinada tant en el pla del principis teòrics com el dels resultats, però per

⁴¹ BROUÉ, Pierre. *La revolución española, 1931-1939*, p. 77.

⁴² Vegeu MARIE, Jean-Jacques. *Trotsky : revolucionario sin fronteras*. 1ª ed. Buenos Aires : Fondo de Cultura Económica, 2009, p. 444.

⁴³ MARIE, Jean-Jacques. *Trotsky : revolucionario sin fronteras*. 1ª ed. Buenos Aires : Fondo de Cultura Económica, 2009, p. 455.

poder fer això cal primer presentar-la en la seva justa concepció per part de Trotsky: presentada moltes vegades amb arguments reduccionistes que desfiguren totalment la concepció original de Trotsky, cal entendre-la en la seva concepció original.

L'entrisme fou anunciat per primer cop el juliol del 1934⁴⁴ i exposat públicament el mes següent⁴⁵ com una proposta per a la secció francesa, però potser l'explicació més sintètica i completa a la vegada l'hagi ofert la selecció que va fer Broué de les cartes que Trotsky va escriure a diferents militants de l'L.C.:

“Adaptar los métodos de la lucha a la situación y a sus propias fuerzas, es la exigencia elemental del realismo (...). El carácter irreconciliable de los principios no tiene nada en común con la petrificación sectaria que pasa sin darles atención ante los cambios de la situación y del estado de espíritu de las masas (...). La situación general (...) plan[t]ea al movimiento obrero consciente una tarea a breve plazo: o bien el proletariado, en el curso de los seis próximos meses, quizá un año, aplasta el fascismo, y da un paso adelante gigantesco, o bien él mismo será aplastado y toda Europa se convertirá en la arena de la tiranía fascista y de la guerra (...). Hay que modificar la relación de fuerzas. Hay que entrar en la masa (...). No renegamos. Constatamos únicamente, honestamente, que nuestra organización es demasiado débil para pretender en la práctica un papel independiente en los combates que se anuncian. Y al mismo tiempo, no queremos quedar al margen (...). Nos convertiremos en una fracción; a cambio, recibiremos el contacto constante con decenas de miles de obreros, el derecho a participar en la lucha y en la discusión y, lo que es particularmente necesario para nosotros mismo, la posibilidad de verificar nuestras ideas y nuestras consignas en la acción de masas (...). Si, por nuestras ideas, llegamos a fecundar el núcleo proletario del partido socialista, tendremos una posibilidad nueva e inapreciable de actuar sobre el núcleo proletario del P.C. de tal manera que pueda

⁴⁴ La primera recomanació de l'entrisme per a una secció en: TROTSKY, L. “La Ligue devant un tournant”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987. v. 4, p. 125-131; BROUÉ, Pierre. *Trotsky*. Paris : Fayard, 1988, p. 798; i la qüestió ja es va discutir per primer cop dins l'L.C. en el seu *Bulletin intérieur* de juliol. No obstant, Gilles Vergnon ja assenyalà que Trotsky havia començat a reflexionar sobre els processos dins dels partits socialdemòcrates des de l'abril del 1933 (VERGNON, Gilles. “Les bases du tournant de Trotsky vers la IVe Internationale”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 22 (juin 1985), p. 32); tres mesos després ja havia plantejat la necessitat d'orientar el treball polític en direcció a les organitzacions socialistes d'esquerra independents (TROTSKY, L. [G. Gourov]. “Les organisations socialistes de gauche et nos tâches”. *La Vérité*, no. 163 (14-VII-33), i recomanà als militants britànics entrar dins de l'Independent Labour Party (I.L.P.). Igualment, recomanà aplicar aquesta tàctica dins dels partits socialdemòcrates oficials en casos individuals, com el d'un dels seus secretaris i membre de l'S.I., Jan Frankel, el qual, per decisió de l'L.C., ingressarà a l'S.F.I.O. aquest any per tal d'explorar les possibilitats de construir-hi una fracció (TROTSKY, L. “Le travail dans le parti socialiste”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 3, p. 84-85; BROUÉ, Pierre. “Quelques proches collaborateurs de Trotsky”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 1 (janvier 1979), p. 68).

⁴⁵ En l'article de Trotsky sense signar “L'Évolution du parti socialiste S.F.I.O.” (*La Vérité*, no. 218 (17-VIII-34)); BROUÉ, Pierre. *Trotsky*. Paris : Fayard, 1988, p. 798. El mateix mes d'agost, però abans que Trotsky publicés el seu article “L'Évolution du parti socialiste S.F.I.O.”, ja apareixeren articles a *La Vérité* obrint el debat (“Vers l'unité organique?”. *La Vérité* (3-VIII-34); MOLINIER, Raymond [“Linier”]. “Unité organique? OUI!”. *La Vérité* (3-VIII-34); FRANK, Pierre. “Comment rébatir le parti révolutionnaire du prolétariat?”. *La Vérité* (10-VIII-34); d'aquests, els dos primers també van aparèixer en anglès el mateix mes d'agost a la revista teòrica de la C.L.A. *The New International*, però l'I.C.E. mai els va publicar).

*constituirse una poderosa sección de la IV.^a Internacional”. “Ante una situación tal como la que he caracterizado de una forma breve anteriormente, quien grita: “Nunca me adheriré a la socialdemocracia. ¡Traición! ¡Claudicación!””, etc., no es más que un pobre sentimental, que quizá conoce las fórmulas marxistas herborizadas, pero que se para con terror ante los árboles vivos y sobre todo ante el bosque (...). Si la fusión [de los partidos comunista y socialista] no se realiza y los estalinistas intentan desorganizar el partido socialista por sus métodos habituales (zigzag, demagogia, corrupción, incluso individual) sólo nuestras ideas y nuestros métodos pueden inocular al núcleo revolucionario del partido socialista la fuerza de resistir a la descomposición completa”.*⁴⁶

L'entrisme fou, doncs, un gir *tàctic* que implicava una durada temporal curta –o relativament curta- i era contemplat com una etapa en la construcció de l'organització revolucionària, no pas ni l'abandó d'aquesta ni cap intent de regeneració de l'organització socialdemòcrata en la qual s'hi entrava:

*"Seria funesto intentar establecer un itinerario único para todos los países. Según las condiciones nacionales, según los grados de descomposición de las viejas organizaciones obreras, según, en fin, del estado de sus propias fuerzas en el momento dado, los marxistas (socialistas-revolucionarios, internacionalistas, bolcheviques-leninistas) pueden aparecer, bien como organizaciones independientes, bien como fracciones en uno de los viejos partidos o sindicatos. Evidentemente, en el momento y en la arena que sea, este trabajo de fracción no es nunca más que una etapa hacia la creación de nuevos partidos de la IV.^a Internacional, partidos que pueden nacer por el agrupamiento de los elementos revolucionarios de las viejas organizaciones, o por la acción de formaciones independientes. Pero en la arena y métodos de que se trate, están obligados a presentarse con todos sus principios y con claras consignas revolucionarias. No juegan al escondite con la clase obrera, no disimulan su objetivo, no reemplazan la lucha de principios por la diplomacia y las combinaciones”.*⁴⁷

La direcció de l'L.C. (Raymond Molinier i Pierre Frank) acceptà de seguida la tàctica de l'entrisme i aconseguí, després d'una discussió intensa (set butlletins interiors dedicats a aquest tema, sis d'ells publicats l'agost) i també aspra, obtenir una majoria (66 delegats contra 41) durant la III Conferència de l'L.C., celebrada el mes d'agost, per la qual cosa s'entrà aquell mateix mes com a grup bolxevic-leninista (G.B.L.) dins de l'S.F.I.O.⁴⁸. L'experiència a França durà poc més d'un any, ja que el G.B.L. fou

⁴⁶ BROUÉ, Pierre. “La lucha por la construcción de un nuevo partido”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 298-299; subratllat en l'original. Jean Rous, dirigent de la secció francesa, ho resumí de la següent manera en una carta als militants dels Estats Units: “Notre tournant fut justifié principalement par la nécessité d'acquérir une influence de masse et de faire évoluer la Gauche de ce parti [l'S.F.I.O.], dans la voie révolutionnaire, en vue de franchir un pas de plus vers la création du nouveau parti.” (Carta de Rous al W.P.U.S. (6-IX-35), (15339) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

⁴⁷ TROTSKY, L. “Carta abierta por la creación de la Cuarta Internacional”, citada en: TROTSKY, L. “¿Qué deben hacer los bolcheviques leninistas en España?”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 343-344, n. 7.

⁴⁸ “Declaration : pourquoi nous adhérons à la S.F.I.O.”. *La Vérité*, no. 220 (no. spécial de septembre 1934). Una minoria de l'L.C., dirigida per Pierre Naville, Gérard Rosenthal i Pietro Tresso, entrà en

expulsat de l'S.F.I.O. el 1935, en un procés que durà del juliol al novembre.

El “gir francès” provocà una autèntica tempesta no només dins l'L.C., sinó en tota l'L.C.I., i no aconseguí en absolut, com ja havia passat a França, un suport unànim.⁴⁹ Malgrat que, finalment, la tàctica es va implementar un cop la majoria de les seccions implicades s'inclinà per aplicar-la (Bèlgica, Estats Units, Gran Bretanya, Romania, Suïssa...), importants minories continuaren oposant-s'hi, especialment en la mateixa L.C. francesa, la C.L.A. i posterior W.P., i la secció belga. Però l'única secció d'envergadura on la proposta no aconseguí la majoria, ni tan sols una minoria considerable, fou l'espanyola, la Izquierda Comunista Española (I.C.E.); com ha assenyalat Andy Durgan, “el gir cap a l'”entrisme” l'any 1934 causaria una ruptura encara més clara amb l'ICE”.⁵⁰ També és cert, com assenyalà encertadament Broué, que els espanyols, a diferència d'altres oponents al “gir francès” de seccions més allunyades, no anaren a visitar Trotsky per a discutir personalment la qüestió,⁵¹ i això malgrat la poca distància relativa que els separava (l'exili francès de Trotsky durà dos anys, del juliol del 1933 al juny del 1935; abasta, doncs, tot el període de discussió de l'entrisme).

L'agost del 1933 la “Declaració dels Quatre” (l'L.C.I., el S.A.P., l'O.S.P. i el R.S.P.) havia llançat la crida a la constitució de la IV Internacional, i el mes següent ja s'havia iniciat una discussió sobre aquesta entre les Joventuts Socialistes (F.J.S.), amb la sèrie de tres articles de Federico Melchor a *Renovación* que he esmentat anteriorment, qui passà del rebuig inicial a proclamar la necessitat de cooperar amb ella per tal de “rehacer el movimiento obrero”, encara que amb la perspectiva d'unificació de les forces “marxistes revolucionàries”, no pas d'integració en l'I.C.E.; com escrigué Pagès: “Son, creemos, muy significativas estas consideraciones de Melchor, por cuanto evidencian que las posiciones políticas del trotskismo habían hallado cierto eco entre las

l'S.F.I.O. però a títol individual, sense adherir-se al G.B.L. (BROUÉ, Pierre. *Trotsky*. Paris : Fayard, 1988, p. 798).

⁴⁹ BROUÉ, Pierre. *Trotsky*. Paris : Fayard, 1988, p. 798.

⁵⁰ DURGAN, Andy. “Andreu Nin i la formació del POUM”. En: *Andreu Nin i el socialisme*. 1a ed. Barcelona : CEHI, Centre d'Estudis Històrics Internacionals. Publicacions Universitat de Barcelona, 1998, p. 67.

⁵¹ BROUÉ, Pierre. *Trotsky*. Paris : Fayard, 1988, p. 799. Ja el 1932, en ocasió de la conferència celebrada a Copenhague en commemoració del 15è aniversari de la Revolució d'Octubre i que significà el primer viatge de Trotsky fora de l'exili turc en quasi quatre anys, cap representant espanyol anà a visitar Trotsky i els altres delegats internacionals que s'hi reuniren, aprofitant l'esdeveniment, per tractar una varietat de temes del moviment.

Juventudes Socialistas”.⁵² La radicalització del P.S.O.E. començà a manifestar-se l'estiu del 1933, i es feu més visible sobretot després de la derrota electoral del novembre del mateix any, amb el recolzament que Largo Caballero donà a les Aliances Obreres i el seu pronunciament per la via revolucionària. No importa tant aquí si aquesta “radicalització” de Largo Caballero, que arribà a preconitzar la necessitat de la revolució i la dictadura del proletariat, era sincera o només verbal, com sostingué Ignacio Iglesias,⁵³ o si era condicional -només disposada a fer la revolució si hi havia perill de triomf del feixisme-, com el fet de que a les bases del partit sí era realment sentida aquesta “esquerranització” de la direcció, que era fruit precisament de la radicalització de la base socialista.⁵⁴ Com assenyala Broué, l'estudi de l'evolució de la fracció d'esquerra del P.S.O.E. i del conjunt de la F.J.S. -on aquesta fracció fou majoritària i ocupà la direcció- no permet fer una anàlisi simplista que contempli aquesta radicalització com a demagògia o verbalisme:

“Simples effets de tribune? Démagogie pour enflammer les auditoires? Le congrès des Jeunesses démontre déjà que ce n'est pas si simple. Le plus féroce des critiques contemporains de Largo Caballero, Mario de Coca, auteur de l'Anti-Caballero, parle d'une “avalanche rouge” chez les ouvriers, mentionne “les signes bolcheviques qui étaient devenus le mot d'ordre unanime de l'immense majorité du prolétariat socialiste” et affirme qu’au printemps de 1934 tout le prolétariat espagnol était dévoué corps et âme à l'esprit dynamique de la révolution” en reconnaissant qu'il y avait là “déjà une force en marche, un esprit avec sa vitalité propre que personne n'aurait pu retenir”.”⁵⁵

La perspectiva de l'I.C.E. era totalment diferent, ja que continuava la política que havia

⁵² Vegeu: PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 254-256).

⁵³ IGLESIAS, Ignacio. *Trotsky y la revolución española*, p. 36.

⁵⁴ G. Munis ho sintetitzà així: “Por su parte, la reacción empezó a comprender que si las amenazas de revolución eran simples sonoridades en boca de los dirigentes socialistas, al repercutir en la conciencia de las masas se transformaba en convicciones y acción.” (MUNIS, G. *Jalones de derrota, promesa de victoria : crítica y teoría de la Revolución española, 1930-1939*. 1ª ed. Brenes : Muñoz Moya Editores Extremeños, 2003, p. 128). Pagès indica també una esquerranització dins sectors de la U.G.T., per exemple la Federació de Banca on militaven dos membres d'I.C.E. (L. Fersen i Luis García Palacios) i on un membre de la seva executiva, Luis P. García Lago, escrigué l'article “Hacia una nueva Internacional” en el seu òrgan, *Bancario*, l'abril del 1934 (vegeu PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 256-257). Broué ha assenyalat que les J.S. consideraven que la revolució proletària estava a l'ordre del dia immediat, i també que la qüestió del trotskisme no es limità als tres articles de Melchor a *Renovación*, sinó que en aquesta publicació també aparegueren altres texts, com “A los jóvenes trotskistas” (3-III-34) i inclús un llarg extracte d'una carta de la I.J.C., que *Renovación* titulà “Posición de los jóvenes trotskistas” (27-I-34) (BROUÉ, Pierre. “Quand Carrillo était gauchiste... : les Jeunesses socialistes d'Espagne, 1934-1936”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 16 (décembre 1983), p. 25-26).

⁵⁵ BROUÉ, Pierre. “1934 : les “Léninistes” du P.S.O.E.”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 20 (décembre 1984), p. 43; la cita original de Gabriel Mario de Coca en: COCA, Gabriel Mario de. *Anti-Caballero : una crítica marxista de la bolchevización del partido socialista, 1930-1936*. Introducción y notas de Marta Bizcarrondo. Madrid : Ediciones del Centro, DL 1975, p. 98.

mantingut l' L.C.I. fins l'anunci del "gir francès": la construcció del partit a partir de l'orientació principalment vers les diferents organitzacions comunistes. Aquesta política es reforçà a més per la política de front únic que representà la formació de l'Aliança Obrera,⁵⁶ i només en torn a aquesta construcció s'adreçava la qüestió del treball en direcció de la militància socialista, a la qual es cridava a deixar el seu partit i ingressar en l'I.C.E.⁵⁷ Concebuda com un front únic de totes les organitzacions obreres per fer front a la reacció i preservar les conquestes de la classe obrera,⁵⁸ l'Aliança Obrera a Catalunya portava més de mig any de vida quan s'anuncià la política de l'entrisme, i també era una realitat a Madrid des del maig, a València i Astúries. Impulsada per l'I.C.E. i el B.O.C., l'Aliança Obrera aconseguí la primavera del 1934 el recolzament de Largo Caballero i, a Astúries, inclús el de la C.N.T. Més que ser l'experiència de col·laboració en l'Aliança Obrera la que obrí el camí cap a la política d'unificació en un "partit revolucionari", aquesta apareix com un instrument d'una política d'unificació prèvia que ja tenien l'I.C.E. i/o el B.O.C. És per això que a mitjans del 1934 les implicacions del "gir francès" no podien sinó trencar les il·lusions que l'I.C.E. estava posant en l'Aliança Obrera, que ja era entesa més com a gèrmen d'una organització posterior que un front únic d'acció.

Precisament en el mateix moment en que Trotsky advocava per l'entrisme i quan a penes alguna notícia devia haver arribat a l'I.C.E., Juan Andrade criticava per poc conseqüent al P.S.O.E.⁵⁹ Probablement l'exemple més eloqüent de quina era la posició de l'I.C.E. davant el P.S.O.E. en aquest moment sigui quina va ser l'actitud d'aquesta davant les eleccions legislatives del novembre del 1933: demanar el vot per al P.C.E. en la primera volta (malgrat que l'I.C.E. ja no és considerava fracció d'aquest, i malgrat la

⁵⁶ En paraules de Pagès, "Durante el período que va desde enero a octubre de 1934, la Izquierda Comunista insistió en la necesidad de organizar el Frente Único a escala del Estado" (PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 180).

⁵⁷ Era la mateixa posició de construcció del Front Únic davant del feixisme que practicaven les altres seccions de l' L.C.I., on la perspectiva que s'oferia als militants socialistes d'esquerra era l'abandó de les seves organitzacions i l'ingrés en les organitzacions trotskistes; vegeu per exemple: AUGER. "Quelle attitude faut-il avoir vis-à-vis du courant de gauche dans la jeunesse socialiste?". *La Vérité* (10-XI-32); o "Quand vous séparerez vous de la droite? : aux ouvriers socialistes!". *La Vérité* (20-X-33).

⁵⁸ BROUÉ, Pierre. *La revolución española, 1931-1939*. Barcelona : Península, 1977, p. 63.

⁵⁹ "Pero, ante todo, porque es la condición previa de todo lo demás, el partido socialista debe ser consecuente con sus palabras. Debe poner de acuerdo las palabras de sus delegados, oradores y periodistas con su actuación diaria." (ANDRADE, Juan ["Emilio Ruiz"]. "El frente único, los stalinianos y las Alianzas Obreras". *Comunismo*, nº 37 (VIII-34), p. 13; reproduït en: *Revista Comunismo, 1931-1934 [: la herencia teórica del marxismo español]*. 1ª ed. [Edición a cargo de Jesús Pérez]. Barcelona : Fontamara, 1978, p. 325).

crida per la IV Internacional al considerar que la I.C. havia *traït*)⁶⁰ i, només en la segona, a la candidatura obrera –comunista o socialista- amb més possibilitats de triomf.⁶¹

No és d'estranyar, doncs, que davant la qüestió de l'entrisme, l'I.C.E. veiés només una minoria partidària de l'ingrés, davant una majoria -entre ells la direcció de l'organització- que preferia mantenir l'I.C.E. en espera d'alguna possibilitat d'unificació amb tots els partits que es reclamaven del marxisme. L'I.C.E., però, havia realitzat un seguiment de l'evolució del P.S.O.E. i de la F.J.S., especialment des de les eleccions del 1933 i, tal com assenyala Broué, la majoria de l'organització –per les plomes d'Andrade, L. Fersen (pseudònim d'Enrique Fernández Sendón) i José Luis Arenillas- manifestaven un gran escepticisme davant el corrent esquerrà socialista, mentre que Esteban Bilbao era més procliu a diferenciar les posicions dels dirigents amb l'evolució de les bases. La documentació aportada pels arxius de Trotsky a la Houghton Library, a Harvard University, permeten comprovar que a l'inici d'aquest procés, a finals del 1933, existia un tercer corrent que, tot i no confiar gens en la radicalització dels socialistes, estava disposat a fer una experiència en comú si aquesta era la decisió de les masses.

Davant el perill de contrarrevolució, amb la victòria de les dretes en les eleccions del novembre del 1933 i el creixement del feixisme, l'I.C.E., a l'igual que l'L.C.I., propugnava la creació del Front Únic, el qual havia d'incloure les organitzacions

⁶⁰ A Extremadura, l'I.C.E. no només demanà el vot per al P.C.E. sinó que militants seus (Luis Rastrollo i Félix Galán) intervingueren en els actes electorals del P.C.E., organitzaren un mítin d'aquest partit a Llerena, i inclús un dels seus militants, Pedro Corraliza Peguero, formà part de la candidatura del P.C.E. de la província de Badajoz, amb tres suplents també de l'I.C.E., entre els quals Rastrollo (HINOJOSA DURÁN, José. “Un episodio original en el movimiento obrero extremeño: el núcleo trotskista de Llerena durante la II República, 1931-1936”. En: *Actas de la Iª Jornada de Historia de Llerena*. [Coordinación: Felipe Lorenzana de la Puente, Francisco J. Mateos Ascacibar]. [Mérida] : Junta de Extremadura, Consejería de Educación, Ciencia y Tecnología, Dirección General de Ordenación, Renovación y Centros, 2000, p. 247; que cita com a font *Comunismo*, nº 32 (febrero de 1934)).

⁶¹ “Editoriales : de mes a mes”. *Comunismo*, nº 30 (noviembre-diciembre 1933), p. 197-198. En el cas de Madrid, per exemple, el comitè local demanà el vot als socialistes en la segona volta (la resolució sencera es troba dins d'un article d'Andrade (ANDRADE, Juan [“Emilio Ruiz”]. “Las elecciones y su resultado”. *Comunismo*, nº 31 (enero 1934), p. 22-23); reproduïda anteriorment en la premsa convencional en: “La izquierda comunista aconseja votar y propagar con entusiasmo la candidatura socialista frente a la reacción”. *Heraldo de Madrid* (1-XII-33); i reeditada en: BROUÉ, Pierre. *La revolución española, 1931-1939*. Barcelona : Península, 1977, p. 165-166, i en: *Revista Comunismo, 1931-1934 [: la herencia teórica del marxismo español]*. 1ª ed. [Edición a cargo de Jesús Pérez]. Barcelona : Fontamara, 1978, p. 247-248).

socialistes.⁶² Aquest era l'abast, i el límit, que l'I.C.E. veia en la col·laboració amb el P.S.O.E. Per als bolxevic-leninistes la revolució necessitava un partit que s'havia de posar al capdavant de la classe obrera, a partir de l'escissió de les organitzacions obreres tradicionals, que s'havien d'unir en torn al programa de l'I.C.E. La política de front únic proposada per Trotsky per aturar l'amenaça feixista va ser acceptada plenament per l'I.C.E., que propugnà la creació de l'Aliança Obrera. Però l'Aliança Obrera no era un partit, sinó un front per defensar-se davant un perill comú, on cada organització que la composava mantenia tant la seva independència com el seu dret de crítica. En aquest respecte, l'I.C.E. no es feia cap il·lusió sobre la natura de les organitzacions socialdemòcrates, i els seu fi estratègic continuava sent la construcció d'un gran partit obrer revolucionari mitjançant un procés d'escissions i fusions al voltant del programa de l'I.C.E.

La tardor del 1933, però, veié les primeres manifestacions d'una modificació en la percepció del canvi que s'estava operant en el corrent esquerrà del P.S.O.E. i la F.J.S. al voltant de Francisco Largo Caballero. La redacció de *Comunismo*, després del primer article de Melchor sobre la IV Internacional a *Renovación* -on aquest rebutjava la idea de construir una nova Internacional en favor de la "unitat obrera"-, convidà els joves socialistes al diàleg en un article del número d'octubre.⁶³ L'editorial del mateix número, probablement escrit per Esteban Bilbao (el seu contingut és molt semblant a un article seu en el número següent), fou el primer a considerar la centralitat de la massa obrera del P.S.O.E. i en plantejar una aproximació al problema de com guanyar la seva militància; des de la tardor del 1933, doncs, un sector de l'I.C.E. ja plantejà que ignorar la massa social del P.S.O.E. abocava a la inanitat.

Així, en aquesta editorial de *Comunismo* s'escrigué que l'experiència demostrava que el P.S.O.E. no era un partit revolucionari, però que no hi havia *res* fora d'ell i que era aquest partit qui tenia la clau de la situació, una posició que fou durament rebatuda per la minoria de l'organització:

"El grueso de la fuerza obrera va a la lucha dirigido por el partido socialista. La llave de la situación la tiene el partido socialista. Si el partido socialista fuera un partido

⁶² Vegeu, per exemple, la presa de posició de l'I.C.E. del dia 5 de desembre, després de les eleccions ("Pour le boycott des Cortès monarchistes! : l'appel des bolcheviks-léninistes". *La Vérité* (8-XII-33), "Manifesto of the Spanish Bolsheviki-Leninists". *The Militant* (30-XII-33)).

⁶³ COMUNISMO. "Hacia la constitución de la IV Internacional : en marcha frente al reformismo y el stalinismo". *Comunismo*, nº 29 (octubre 1933), p. 152-153.

revolucionario, la clase trabajadora marcharía en un bloque cerrado derecha al triunfo. No al simple triunfo electoral, cosa que carece en absoluto de valor si este triunfo no va acompañado de un propósito de derrocamiento del régimen. Desgraciadamente para la clase trabajadora, una dolorosísima experiencia de muchos años demuestra que el partido socialista es todo lo contrario a un instrumento revolucionario de la clase obrera. ¡Terrible cosa es que el proletariado, en una situación de vida o muerte para él, se encuentra, en lugar de con el fusil revolucionario, con la escoba del reformismo socialista en las manos! Más terrible es todavía tenerse que convencer de que fuera de esa escoba no hay nada. ¿Ocurrirá el milagro de que la escoba se transforme en fusil? Flaca esperanza es, pero no hay otra. Mal, muy mal están las cosas para la clase obrera.”⁶⁴

El novembre del 1933, just abans de les eleccions generals que treieren la coalició republicano-socialista del poder, *Comunismo* resumia el sentiment general de la majoria dels militants trotskistes espanyols respecte els socialistes quan escrivia que les frases revolucionàries dels socialistes “no son más que un truco electoral” i que “las palabras fuertes de Largo Caballero contra el Presidente de la República no son más que recursos electorales” i, per tant, una de les principals tasques era “desenmascarar ante el proletariado esta comedia infame de los socialistas”, per a la qual cosa calia “saber ligarse a las masas socialistas” sobre la base de la lluita contra la legislació repressiva que els mateixos governants socialistes havien introduït.⁶⁵

Esteban Bilbao, en el mateix número de la revista, mantenia una posició molt semblant, escrivint que “los socialistas en España son culpables de que la burguesía haya salido en la revolución española con el Poder íntegro en las manos”, havent posat “a la cola de la pequeña burguesía a las masas obreras”; no obstant, la seva anàlisi es començava a desmarcar del discurs de la “radicalització com a maniobra” quan admetia que la fracció de Largo Caballero estava canviant de discurs en un sentit revolucionari, encara que això fos insuficient:

“El partido socialista, que empieza a balbucir las primeras letras del alfabeto proletario, no es un instrumento fiel, ni mucho menos. Los discursos de Largo Caballero, efectivamente, son algo más que nada y suponen una pequeña piedra lanzada en el pantano letal del partido socialista. Pero esto es muy poco y está en una gigantesca desproporción con lo que necesitaría un partido revolucionario”,

perquè “la realidad en el partido socialista sigue siendo, hoy por hoy, el enmohecido aparato burocrático y la caterva obscurantista de caciques políticos y sindicales para los cuales sólo existe en el mundo su soldada”. Bilbao advertia del poc temps que li

⁶⁴ “Editoriales : de mes a mes”. *Comunismo*, nº 29 (octubre 1933), p. 148.

⁶⁵ “Editoriales : de mes a mes”. *Comunismo*, nº 30 (noviembre-diciembre 1933), p. 195-196.

quedava al proletariat espanyol per fer front a la contrarevolució i, encara que no explicitava com s'havia de construir el partit, sí que constatava –com es feia en l'editorial del mes anterior- que “fuera del partido socialista no hay nada todavía con contenido orgánico y poder de captación y de influencia política sobre el proletariado. Y sin embargo, no hay salida para la clase obrera si no le nace rápidamente la cabeza que le falta: su partido revolucionario”.⁶⁶ En el mateix número, Andrade, sota el pseudònim d'“Ice”,⁶⁷ partia d'una anàlisi semblant (els socialistes havien possibilitat l'hegemonia de la reacció i les seves mesures antiobreres), però que li conduïa a propugnar la constitució del front únic: el partit socialista havia servit la burgesia i ara era defenestrat per aquesta, començant una ofensiva contra el P.S.O.E., en una situació en que “justo es decir que en el seno del socialismo, en la base del mismo, es donde parece existir un mayor deseo de sacar consecuencias prácticas de las últimas enseñanzas, tanto nacionales com internacionales”; aquesta situació feia imprescindible la formació d'un gran front únic proletari d'acció i lluita, sent aquest “la verdadera salvación del movimiento obrero español”. Andrade encarava també la radicalització socialista, propugnant la crítica constructiva i emfatitzant la necessitat de que la base socialista passés a una nova organització nacional i internacional; en suma, l'escissió:

“Como anteriormente decimos, en el seno del movimiento socialista se exteriorizan corrientes críticas de los antiguos métodos y deseos de una nueva política de carácter revolucionario. Nuestra organización no puede desconocer estas corrientes, y su obligación es estimularlas, ayudarlas a superar sus errores, alentarlas en el camino de la revolución. Frente al ultimatismo y a la brutalidad irresponsable del stalinismo, nuestra organización en el terreno de la crítica cordial, intransigente, pero no dogmática, está dispuesta a ayudar a la formación de un impulso revolucionario en la nueva generación socialista que se radicaliza y alentará todo intento de delimitación de esta tendencia del viejo reformismo traidor. Pero la Oposición sabe muy bien el alcance y los límites que este proceso puede tener. La socialdemocracia, en su conjunto, ha dejado de ser una corriente obrera desde 1914. La concentración de los elementos revolucionarios del movimiento obrero tiene que operarse en una nueva organización, tanto nacional como internacional.”⁶⁸

Trobem, doncs, els dos elements que faran que l'I.C.E. encarés ben aviat la qüestió de la

⁶⁶ BILBAO, Esteban. “El proletariado ante el fascismo”. *Comunismo*, nº 30 (noviembre-diciembre 1933), p. 207-208; citat parcialment en: BROUÉ, Pierre. “La lucha por la construcción de un nuevo partido”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 292-293.

⁶⁷ Pagès identifica a “Ice” com Andrade (PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 170).

⁶⁸ ANDRADE, Juan [“Ice”]. “El desarrollo de la revolución española y sus perspectivas actuales”. *Comunismo*, nº 30 (noviembre-diciembre 1933), p. 204; reproduït en: *Revista Comunismo, 1931-1934 [la herencia teórica del marxismo español]*. 1ª ed. [Edición a cargo de Jesús Pérez]. Barcelona : Fontamara, 1978, p. 234.

construcció del partit -encara que per dues vies diferents-: la constatació de la manca d'un gran partit revolucionari i la premura davant el ràpid avanç de la contrarevolució.

La tímida obertura de Bilbao no trobà en aquest moment, doncs, cap altre aliat,⁶⁹ ja que Fersen raonà en un altre article del mateix número de *Comunismo* que el perill més gran seria “agarrarse a los faldones del reformismo para defenderse de la contrarrevolución”, i negà taxativament que es pogués creure en la radicalització del socialisme (“¿Se puede creer en la radicalización del socialismo? No.”). Fersen concluguè que l'única manera de lluitar victoriosament contra el feixisme era que “el ala revolucionaria del proletariado sepa hacer lo que no ha sabido hacer hasta ahora: asegurar el contacto con el socialismo para fines definidos, sin hipotecar su libertad de accion”;⁷⁰ en altres paraules: construcció del front únic contra el feixisme, però sense cap atisbe d'unitat orgànica amb els socialistes. O, en paraules d'Andrade, “En la hora actual se hace evidente la necesidad de un nuevo Partido que asuma las tareas de dirección del movimiento obrero revolucionario. La Izquierda Comunista se dispone a forjar este partido”.⁷¹

Per últim, apareguè una minoria de l'organització, composta per joves de la secció de Madrid, que criticava tant la direcció de l'I.C.E. per deixar de banda el treball polític dirigit al P.C.E. i centrar-lo darrerament només cap a les joventuts socialistes, com també l'editorial de *Comunismo* del mes d'octubre per considerar-lo una crida a impulsar el socialistes cap el poder, a més de derrotista. Però, tot i reconèixer que els socialistes no canviarien, estaven disposats a l'acció comuna, en el marc d'un front únic, si aquest era un sentiment generalitzat dins del moviment obrer:

“Nosotros consideramos la táctica de empujar a los socialistas al poder no como una adaptación y una esperanza en que cambien (su destino está ya escrito), sino para que

⁶⁹ Una minoria composta per joves de Madrid advertia a l'S.I., el mateix mes de novembre, que “En el grupo Nin (dirección) hay tantos criterios políticos como componentes: toda la gama. Así, se sostienen opiniones contradictorias en un mismo número de su publicación mensual “Comunismo”.” (“Índice de nuestras divergencias políticas con el C.E. español (Grupo Nin)”; [Madrid, 1933], p. 1; (14514) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

⁷⁰ FERSEN, L. “La actuación de la conjunción republicanosocialista”. *Comunismo*, nº 30 (noviembre-diciembre 1933), p. 217; reproduït en: *Revista Comunismo, 1931-1934 [la herencia teórica del marxismo español]*. 1ª ed. [Edición a cargo de Jesús Pérez]. Barcelona : Fontamara, 1978, p. 244.

⁷¹ ANDRADE, Juan [“Emilio Ruiz”]. “La política del P. C. durante el periodo revolucionario y en la actualidad”. *Comunismo*, nº 30 (noviembre-diciembre 1933), p. 228; reproduït en: *Revista Comunismo, 1931-1934 [la herencia teórica del marxismo español]*. 1ª ed. [Edición a cargo de Jesús Pérez]. Barcelona : Fontamara, 1978, p. 367. L'L.C. francesa tenia exactament la mateixa perspectiva: “la tâche des bolchevicks-léninistes en Espagne est de créer le parti communiste qui rassemblera autour de lui les masses travailleuses dans ces luttes.” (“Les élections espagnoles”. *La Vérité* (1-XII-33)).

las masas hagan plenamente la experiencia reformista y entren en la vía revolucionaria contra los socialistas también. Nosotros creemos que se debe demostrar, al mismo tiempo que se usa de esta táctica, que no confiamos en los métodos de los socialistas, porque traicionarán a las masas como lo han hecho repetidas veces, pero que estamos dispuestos a hacer la experiencia de las masas que todavía siguen a los reformistas bajo el fuego de nuestra crítica y de la no menos impacable de los hechos, etc. Es decir, la táctica en cuestión la consideramos como una barrera contra la reacción y como un desenmascaramiento de los socialistas que profundice la revolución. Y, claro está, sin asomo de confianza manifestada públicamente, y mucho menos alimentada en nuestro fuero interno. El frente único en manos de éstos sería una barrera y no un trampolín, llegado el momento en que, por la traición de los reformistas la ruptura sería una obligación revolucionaria. Hoy mismo discute el grupo Nin de Madrid sobre la posibilidad de que Largo Caballero y el partido socialista, conducido por él, hagan la revolución. ¡Qué ilusiones!"⁷²

La crítica d'aquesta minoria, en especial la d'apuntar la contradicció de publicar en *Comunismo* posicions contraposades com la de Bilbao i la majoria, segurament estigueren en la base de la decisió del C.E. d'apartar Bilbao de la redacció de la revista. Des de la tardor, després de la fi definitiva durant l'estiu de la lluita fraccional (fracció Nin i fracció Lacroix) de la primera meitat de l'any, les relacions de l'I.C.E. amb l'S.I. semblaven haver millorat.⁷³ En aquest context, un delegat de l'S.I., "Barton" (Fritz

⁷² "Índice de nuestras divergencias políticas con el C.E. español (Grupo Nin)"; [Madrid, 1933], p. 3; (14514) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

⁷³ "Espagne: Les liaisons semblent s'améliorer. Les c. [camarades] ont été invités à envoyer 1 ou 2 représentants à Paris pour discuter." ("Procès verbal du Plenum du S.I. du 18/19. XI. 33", p. 11; (852), Lev Davidovič Trockij / International Left Opposition Archives, International Institute of Social History); també la impressió de Barton en el seu informe a l'S.I.: "*Schliesslich möchte ich noch hinzufügen, dass nach meinem Eindruck Nin zwar mit manchen Vorkommnissen im I.S. und auch in den einzelnen Sektionen nicht einverstanden ist, dass er die Veröffentlichung seines Briefwechsels mit L.D. [Trotsky] als eine Intrigue ansieht und darüber mit Bitternis spricht, dass er aber die richtige Politik der L.O. vollkommen anerkennt und mit ihr den weg zum Sozialismus gehen will.*" (BARTON. "Gedächtnisprotokoll der zweimaligen Unterredung Barton-Nin"; Barcelona, 14 Dec 1933, p. 5; (15866) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library); i es repeteix el mateix en un informe de l'S.I. de març del 1934: "Die politischen und organisatorischen Beziehungen zwischen dem IS und der spanischen Sektion haben sich in letzter Zeit erfreulich gebessert" ("Tätigkeitsbericht des I.S. der L.K.I. (B.-L.) für die Zeit vom September 1933 bis März 1934", p. 11; (834), Lev Davidovič Trockij / International Left Opposition Archives, International Institute of Social History). De la part de l'I.C.E., també es manifestà que aquesta "desea ardientemente poner término a su conflicto con la dirección internacional", sense renunciar, però a la crítica dels mètodes de direcció d'aquesta (C.E. de l'I.C.E. "Carta del Comité Ejecutivo sobre la crisis de la Liga Comunista Francesa". *Boletín interior de la I.C.E.*, nº 6 (25-XII-33, p. 7). La darrera crítica que havia rebut la direcció de l'I.C.E. (anomenat "grup Nin" per Trotsky i l'S.I.) per part de Trotsky havia estat el mes d'agost, en un document que ha estat publicat per Broué com "Sobre la forma de actuar inadmissible del camarada Nin" (TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 279-286); aquest document havia estat publicat anteriorment amb la data errònia de desembre del 1933 (*La révolution espagnole, 1936-1939, supplément à Études marxistes* nº 7-8. Paris : [Cercle d'études marxistes de Paris], 1969, p. 94-95), error que repetiren Andrade i José Martínez (TROTSKY, L. *Escritos sobre España*. [Edición [...] a cargo de Juan Andrade y José Martínez]. Paris : Ruedo ibérico, 1971, p. 119-122); no obstant, aparegué publicat dins del *Boletín interior de la I.C.E.* nº 4 (5 de septiembre de 1933). El desembre del 1933, doncs, les relacions havien millorat molt respecte l'estiu i no era imaginable una crítica tan acerada com la que es conté en aquesta carta de Trotsky.

Bergel⁷⁴) viatjà a Barcelona el mes de desembre i s'entrevistà amb Nin; en el seu informe, Barton recollí la decisió de la direcció de l'I.C.E. d'apartar Bilbao de la redacció de *Comunismo* pel seu "derrotisme", que era la mateixa acusació que havia llançat la minoria;⁷⁵ la direcció de l'I.C.E., doncs, feu pagar a Bilbao la seva diferència pública respecte la posició de la majoria, però no diguè res a Barton sobre la manca de rigor de *Comunismo* al publicar articles contradictoris:

*Die in der letzten Nummer erschiene Kapitulationsstimmung ist eine Entgleisung eines Gen. in Bilbao, in sehr pessimistischer Stimmung geschrieben und in der Hitze des Gefechtes von Redaktionskommitée übersehen zu eliminieren. Sie netspricht nicht der wirklichen Stimmung, die im Gegenteil sehr kombattiv ist.*⁷⁶

El 21 de desembre el C.E., reunit a Barcelona, elaborà el document "La situación política española", que publicà en el seu butlletí intern. Aquest document, que hauria d'haver estat cabdal en l'evolució de l'I.C.E. i quina aplicació hauria canviat totalment tant el curs de l'organització com la seva relació amb l'S.I. i el mateix Trotsky, va passar no obstant desapercbut per a la militància i, pel que mostra l'evolució de l'organització, també per als seus propis autors;⁷⁷ tampoc el seu contingut surt reflexat en l'informe de Barton del 14 de desembre, per la qual cosa s'ha de suposar que el seu contingut va ser pensat durant la tercera setmana de desembre del 1933. El document era una orientació de l'organització davant de la situació política generada a Espanya després del triomf de les dretes a les eleccions i la constatació de l'avanç de la reacció i la necessitat de treballar contra rellotge en la lluita contra la contrarevolució. Emfatitzava, com l'organització ja havia fet anteriorment, l'orientació pro-front únic que havia de prendre l'I.C.E. amb la tasca de construcció de l'Aliança Obrera (i posava els exemples de la seva constitució a Catalunya i Llerena, i les gestions per a la seva

⁷⁴ La identificació de "Barton" com Fritz Bergel, alemany dels Sudets actiu en les organitzacions austriaca, alemanya i, després, en l'S.I., en: BROUÉ, Pierre. *Léon Sedov, fils de Trotsky, victime de Staline*. Paris : Les Éditions ouvrières, cop. 1993, p. 101.

⁷⁵ "Índice de nuestras divergencias políticas con el C.E. español (Grupo Nin)"; [Madrid, 1933], p. 3; (14514) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library

⁷⁶ BARTON. "Gedächtnisprotokoll der zweimaligen Unterredung Barton-Nin"; Barcelona, 14 Dec 1933, p. 4; (15866) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library. El camarada de Bilbao és, evidentment, Esteban Bilbao, màxim responsable de la federació basca i que actuava tant a Astillero (Cantàbria) com a Bilbao. Sembla que l'exclusió de Bilbao de la redacció de *Comunismo* fou per tres mesos, perquè l'abril del 1934 hi tornaren a aparèixer dos articles seus; la caiguda de Bilbao és força sorprenent, perquè poc abans havia estat proposat per a secretari general de l'I.C.E. (retribuït) pel Comitè Regional d'Extremadura (vegeu: HINOJOSA DURÁN, José. "Un episodio original en el movimiento extremeño: el núcleo trotskista de Llerena durante la II República, 1931-1936". En: *Actas de la Iª Jornada de Historia de Llerena*. [Coordinación: Felipe Lorenzana de la Puente, Francisco J. Mateos Ascacibar]. [Mérida] : Junta de Extremadura, Consejería de Educación, Ciencia y Tecnología, Dirección General de Ordenación, Renovación y Centros, 2000, p. 246; que cita com a font el *Boletín interior de la I.C.E.*, nº 5 (20 de noviembre de 1933)).

⁷⁷ El document ha passat també desapercbut per a la historiografia del trotskisme a Espanya.

constituïció a tota la província de Badajoz i a Astillero), però a l'analitzar el paper del partit socialista i la seva evolució, canvià absolutament la seva percepció anterior, admetent la importància de l'evolució del seu corrent esquerrà -incloent no només la base sinó també els dirigents com Largo Caballero-, apremiant la necessitat d'encarar aquest "gran pas endavant" del partit socialista per tal d'accelerar la seva evolució interna, que havia de culminar en l'escissió de l'ala esquerra amb l'expulsió dels reformistes. La novetat absoluta i radical era que el C.E. de l'I.C.E proposà per aconseguir aquest fi ni més ni menys que un entrisme "selectiu" -l'entrada en les organitzacions socialistes dels "elements més segurs" de l'I.C.E.-, sis mesos abans de la tàctica de l'entrisme de Trotsky, i nou abans del seu propi rebuig més absolut a la proposta d'aquest. Com he assenyalat anteriorment, l'"entrisme individual" ja estava sent practicat per alguns militants de l'L.C.I. (com Jan Frankel, que havia entrat a l'S.F.I.O. en un treball d'"exploració"), però la diferència és que ara s'estava proposant no una entrada individual sinó la de grups sencers de militants.⁷⁸ És pertinent, doncs, citar extensament aquest apartat de la declaració, tant per la seva importància intrínseca com per ser pràcticament un document inèdit en els textos sobre la història del trotskisme espanyol:

"Puede ser de una influencia decisiva para el desarrollo de los acontecimientos, la actitud que adopte el partido socialista y la central sindical que controla, la Unión General de Trabajadores.

Tan erróneo sería cifrar excesivas ilusiones en la evolución que se ha efectuado en el mencionado Partido, concediéndole un voto de confianza incondicional o ilimitado como menospreciar dicha evolución considerándola como una simple maniobra de los líderes.

Es evidente que las masas obreras y campesinas influenciadas por el Partido socialista avanzan impetuosamente hacia la izquierda, se desprenden de las ilusiones democráticas y, después de la experiencia de estos dos años y medio, llegan a la conclusión de la necesidad de emprender la lucha por la conquista del poder por la clase obrera. En este sentido se ha dado un gran paso adelante.

No ofrece la menor duda de que la actitud radical adoptada por algunos líderes socialistas, y más específicamente por Largo Caballero, no es más que un reflejo de esta incontestable evolución revolucionaria de las masas. Favorecer, impulsar esta evolución con todas nuestras fuerzas constituye la misión principal de los comunistas de izquierda en estos momentos. Para ello, no debemos retroceder, acercándonos a las posiciones de los socialistas, sino esforzarnos a empujar a los obreros socialistas hacia las nuestras. Hay que hacer comprender a estos últimos que el partido socialista y la

⁷⁸ A. Neurath, el dirigent de la secció txecoslovaca, defensà també en aquest mateix moment l'entrisme de tota la seva organització en el partit socialista txecoslovac, anticipant-se a Trotsky i diferenciant-se de l'I.C.E. en l'abast, ja que afectava la totalitat de la militància (vegeu: JOUBERT, Jean P. "Remarques sur la politique "entrisme"". *Cahiers Léon Trotsky*, no. 16 (décembre 1983), p. 12).

U.G.T., con su dirección actual, no pueden conducirnos más que al desastre, que la condición indispensable de la victoria es la escisión. Sólo la expulsión de los elementos reformistas y colaboracionistas, los Besteiro, Trifón Gómez, Fernando de los Ríos y Cia. puede conducir al Partido Socialista por la senda de la lucha revolucionaria por el poder.

Todos nuestros afiliados deben concentrar su atención en la evolución socialista, seguir todas sus fases, establecer el contacto con sus elementos más revolucionarios, penetrar en las organizaciones socialistas mediante la adhesión a la[s] misma[s] de los elementos más seguros, difundir nuestros principios, dar a conocer nuestros documentos, popularizar la plataforma de las cuatro organizaciones para la creación de la IV Internacional, etc. etc.”⁷⁹

Certament el C.E. estava proposant només l'entrada en les organitzacions socialistes “dels elements més segurs” i no pas de tota l'organització, com proposà en mig any Trotsky, però el rellevant no era tant que l'organització espanyola s'hagués avançat a Trotsky en propugnar per a grups de militants aquest gir tàctic de tanta transcendència, sinó que en realitat va ser incapaç d'encetar aquest camí que ell mateix –sense cap ingerència externa- s'havia marcat, i al qual posteriorment s'hi enfrontà taxativament fins a provocar la mort de l'organització. Malauradament la documentació actualment disponible no permet albirar cap pista de perquè aquesta orientació del mateix C.E. de l'organització caigué en l'oblit immediatament, ni tan sols elucubrar qui la defensà dins del C.E.: tant hi ha elements per pensar que era la posició del C.E. resident a Barcelona (Nin, Narcís Molins i Fàbrega, Francesc de Cabo Vives, i Josep Metge Macià) ja que Fersen i Andrade -aquest, membre del C.C.- ja havien declarat taxativament abans del desembre que no es podia creure en la radicalització socialista (i Fersen, a més, es trobava a finals de desembre a Xixón), com per pensar que, a l'inrevés, era defensada per Fersen contra Nin, ja que Fersen sí estava d'acord en assegurar els contactes amb els socialistes i en un article posterior en *La Vérité* proposà un genèric ingrés en el socialisme i, en canvi, Nin no parlà d'aquest tema ni en la premsa ni en les converses amb Barton.

Però independentment de qui va proposar aquesta tàctica i va aconseguir que el C.E. l'aprovés i la publicqués en el butlletí intern de l'organització, el cert és que, a l'igual que havia passat amb l'informe de Barton –el qual no recollia aquesta proposta-, en un informe interior de l'S.I. sobre la situació espanyola elaborat per Walter Neer -que recollia les informacions contingudes en una carta enviada per la secció espanyola el 31

⁷⁹ C.E. de l'I.C.E. “La situación política española : a todos los grupos de la I.C.E.”. *Boletín interior de la I.C.E.*, nº 6 (25-XII-33), p. 2.

de desembre⁸⁰- tampoc no s'hi feia cap referència a aquesta qüestió. En aquest document s'hi parlava extensament del front únic i de la constitució de les Aliances Obreres, però no s'abordava en profunditat el tema de la radicalització socialista i menys encara quina tàctica seguir respecte aquesta. Parlant del proper congrés de l'U.G.T., només es manifestà la intenció de poder aconseguir 3 o 4 representants en el congrés per defensar els punts de vista de l'I.C.E., però no s'esmentà en absolut l'entrisme “selectiu” en les organitzacions *politiques* socialistes.

I a penes unes setmanes després d'aquest anunci de gir tàctic cabdal, *Comunismo* del mes de gener no només no ho recollí en cap dels seus articles sinó que aprofundí la seva crítica a la radicalització socialista, en el que sembla una reconducció d'aquesta qüestió per tal de neutralitzar la proposta del C.E. per part d'Andrade, un cop allunyat temporalment de la redacció Bilbao i sense cap article de cap membre del C.E. –ni tan sols de Fersen- en aquest número. En efecte, fins a cinc articles –sota diferents noms- escrigué Andrade en aquest número de *Comunismo* –número que seria denunciat i retirat de la circulació el 2 de gener per ordre del fiscal, amparant-se en l'estat d'alarma decretat pel govern el 10 de desembre⁸¹-, i tres d'ells tractant l'evolució socialista, mentre que no apareguè cap de cap membre del C.E. En el primer dels seus tres articles sobre aquesta problemàtica, Andrade (“Ice”) tornà a la concepció de la radicalització socialista com a maniobra (“el partido socialista finge que se radicaliza”, “paso verbal por la senda revolucionaria”, “falacia”, “narcótico”), i declarà “con toda energía que ligarse al partido socialista como vanguardia revolucionaria es condenarse a la impotencia y exponerse a una derrota segura sin combate”; en definitiva, alimentar il·lusions en possibles actituds revolucionàries del socialisme era un crim, perquè en realitat el socialisme era la “mejor arma” de la reacció. Per tant, es continuà oferint com a alternativa l'abandó del vell partit socialdemòcrata i l'ingrés en la secció quarta-internacionalista: “hay que abandonar los viejos partidos socialistas podridos hasta la médula y organizar una verdadera vanguardia revolucionaria, un Partido Comunista capaz de organizar la lucha y la victoria”. Lògicament, la perspectiva de l'escissió del

⁸⁰ NEE[R], Walter. “Sur la situation espagnole”, [n.p., 1934]; (16567) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library. Hi ha també versió en anglès: “Internal information of the I.S. on the Spanish situation”, Max Shachtman Papers, box 4, folders 17, 23, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University; Albert Glotzer Papers, box 14, folder 16, Hoover Institution, Stanford University; i John Dwyer Papers, box 12, folder 28, Walter P. Reuther Library, Wayne State University.

⁸¹ “Nuestro último número denunciado y el camarada Fersen condenado a dos meses de arresto”. *Comunismo*, nº 32 (febrero 1934), p. 96. La retirada governamental d'aquest número motivà que l'I.C.E. decidís “moderar el tono de algunos artículos para no incurrir en nuevas denuncias” (*idem*).

partit socialista es mantenia, però el nou gir ja no es mantenia, ja no s'esmentava en absolut la necessitat de que els "elements més segurs" de l'I.C.E. entressin en les organitzacions socialistes per guanyar-se aquestes:

*"El partido socialista, en conjunto, no tiene reforma posible. Los militantes socialistas que sinceramente se orientan por la vía revolucionaria deben de reconocer que la condición previa para que esta radicalización tenga eficacia es la escisión del partido. Sin esto, el ala revolucionaria del partido no podrá dar un paso y la corriente revolucionaria que indiscutiblemente existe en sus filas estará condenada a la impotencia."*⁸²

i, com responnent directament a la declaració del C.E., emfatitzà clarament que Largo Caballero, "el reformista cien por cien", no es transformaria en el Lenin espanyol. L'article acabava fent una forçada crida al front únic ("Estamos dispuestos a luchar de acuerdo con las organizaciones reformistas en la medida en que actúen revolucionariamente") que, donada la desconfiança extrema d'Andrade respecte la radicalització socialista, semblava ben bé una mera declaració formal per adequar-se a la línia oficial de l'I.C.E. i l'L.C.I. respecte el front únic, però que donava poques oportunitats per a la seva consecució.

En els altres dos articles, Andrade presentà la mateixa caracterització i desconfiança cap a l'evolució de l'ala radical del socialistes. En el segon, signat amb el pseudònim d'"Emilio Ruiz",⁸³ realitzà una anàlisi de les eleccions, manifestant que la radicalització socialista per boca de Largo Caballero no havia estat més que un recurs electoral del P.S.O.E., pur "radicalisme electoral", i recordà de nou el seu paper "de agente de la burguesía en las filas obreras"; si l'I.C.E. havia demanat el vot per als socialistes en la segona volta havia estat només perquè la burgesia havia presentat les eleccions com una lluita entre marxisme i antimarxisme. Però és el seu tercer article, signat amb el pseudònim de "Jar",⁸⁴ el que millor mostra la posició que triomfà durant tot l'any 1934 en l'I.C.E. davant aquest problema polític: una combinació d'ortodòxia principista i ceguesa política, una demostració de que no sempre fidelitat formal al programa es

⁸² Andrade, Juan ["Ice"]. "Del verbalismo socialista a la acción". *Comunismo*, nº 31 (enero 1934), p. 18; reproduït en: *Revista Comunismo, 1931-1934 [la herencia teórica del marxismo español]*. 1ª ed. [Edición a cargo de Jesús Pérez]. Barcelona : Fontamara, 1978, p. 374-377; també parcialment citat en: BROUÉ, Pierre. "La lucha por la construcción de un nuevo partido". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 293.

⁸³ ANDRADE, Juan ["Emilio Ruiz"]. "Las elecciones y su resultado". *Comunismo*, nº 31 (enero 1934), p. 19-23; reproduït en: *Revista Comunismo, 1931-1934 [la herencia teórica del marxismo español]*. 1ª ed. [Edición a cargo de Jesús Pérez]. Barcelona : Fontamara, 1978, p. 244-248.

⁸⁴ ANDRADE, Juan ["Jar"]. "El frente único, la unidad política y la IV Internacional : para *Renovación*". *Comunismo*, nº 31 (enero 1934), p. 27-29; Jar, initials de Juan Andrade Rodríguez.

tradueix en tàctica adequada. Concebut com una resposta als tres articles de Melchor a *Renovación* sobre la IV Internacional, Andrade recordà com la socialdemocràcia va passar al costat de l'ordre burgès des de la traïció del 1914, fins a arribar al col·laboracionisme actual amb els governs burgesos; i criticà després la posició de reforma del socialisme que vol l'ala esquerra, i contraposà la d'escissió. Per a Andrade, la socialdemocràcia no era més que un instrument de la burgesia que aquesta utilitzava com “la última defensora de la democràcia formal”, però destacà com a positiu el gir esquerrà de les joventuts socialistes i les convidà a la “discussió cordial” per tal de bastir una nova Internacional. Andrade conclougué que, si les intencions de l'ala esquerra eren sinceres, “nosotros esperamos que el proceso interno del partido arroje fuera de sus filas a estos jóvenes revolucionarios de buena fe. Entonces quizás nos encontremos todos en la misma organización”: l'escissió prèvia era l'única perspectiva contemplada per Andrade per tal de –potser- unir les forces que estaven en favor d'una nova Internacional. Si bé, com he assenyalat, l'article era de factura clarament ortodoxa i responia totalment a la perspectiva de construcció del partit que mantenia el moviment trotskista internacional en aquest moment, demostrava també la miopia política respecte el procés de radicalització dins de les organitzacions socialistes. En efecte, la “discussió cordial” i l'espera a una escissió que “quizás” fes que els escindits s'unissin en la mateixa organització que els trotskistes era realment una posició en absolut intervencionista, i totalment expectant, “attentista”; en definitiva, abstencionista davant d'un moviment polític i social de gran abast i perspectives crucials. El mateix Andrade es veié obligat a admetre que “no hay diferencia entre su [de Melchor] concepto de “unidad obrera” y nuestra plataforma para la IV Internacional”; com llavors explicar aquesta actitud abstencionista? com entendre el rebuig no només a l'entrisme “selectiu” proposat el mes anterior pel C.E., sinó inclús a la intervenció en el medi militant socialista?; com ignorà l'I.C.E. les oportunitats que s'obrien quan Melchor escrigué “Frente al stalinismo y el reformismo, llevan los trotskistas como bandera. Ese es nuestro mismo grito”?,⁸⁵ com negar-se a veure l'evolució de Melchor, que en només tres articles escrits en poc més de dos mesos, havia passat d'oposar-se cordialment però inflexible a la IV Internacional a seguir mantenint la política d'unitat de les Internacionals però declarant a la vegada que seguia interessat en la IV Internacional i que per això escrivia sobre aquesta, abandonant la seva oposició inicial i afirmant inclús

⁸⁵ MELCHOR, Federico. “La IV Internacional”. *Renovación* (11-XI-33).

la voluntat de col·laboració?⁸⁶ Clarament, Andrade s'escudava en una ortodòxia formal per no fer una anàlisi dialèctica de la situació, proposant per a l'I.C.E. un camí que només podia allunyar-lo d'una gran part de la classe obrera espanyola.

Aquesta fou, fonamentalment, la línia que adoptarà l'I.C.E. a partir d'aquest moment: diàleg per construir el front únic, i una intervenció moderada en el medi socialista. En un article que envià a finals de desembre o principis de gener a *La Vérité*, Fersen feu l'únic esment públic d'un membre de l'I.C.E. a la necessitat assenyalada el desembre pel C.E. d'influir el partit socialista des de dins, però d'una manera genèrica i sense referir-se expressament a l'I.C.E. i, per tant, negligint-la: seguint el seu raonament ja vist de que la radicalització socialista és propaganda electoral, ja que si hagués estat concreta el partit socialista s'hagués escindit, afirmà que aquesta escissió podria realitzar-se “dans un délai très bref si une aile révolutionnaire intelligente comptant une certaine force sait se lier à la masse socialiste”.⁸⁷ Però Fersen no explicà llavors perquè, si en un termini tan breu l'escissió seria un fet, l'I.C.E. -òbviament per a ell “une aile révolutionnaire intelligente comptant une certaine force”- no proposà obertament la política de “se lier à la masse socialiste” i treballà per aplicar-la; de fet és indicatiu que no només la proposta entrista es fes públicament de manera tan genèrica, sinó que a més només es fes en un òrgan estanger, no en la premsa espanyola. Implícitament, Fersen, com la majoria de l'I.C.E., cada vegada més veien el front únic com quelcom més que un front per aturar la contrarevolució: “Un accord entre ces groupes [B.O.C., trentistes i I.C.E.], sur une base révolutionnaire, pourrait avoir dans ces moments de grandes conséquences”⁸⁸, apuntat així en l'imaginari dels militants de l'I.C.E. la “unitat entre els revolucionaris” com la meta necessària: clarament, la constitució de l'Aliança Obrera a Catalunya just en el mateix moment en que el C.E. proposà el seu entrisme dels “elements més segurs” matà clarament aquest gir tàctic a Espanya.

⁸⁶ En el seu darrer article sobre la IV Internacional, Melchor escrigué: “*Pretenden los camaradas de la Izquierda Comunista rehacer el movimiento obrero con la IV Internacional. No nos enfrentaremos a tal propósito. Por el contrario, si hallásemos posibilidades de cooperación, en ello iría nuestro esfuerzo.*” MELCHOR, Federico. “La IV Internacional”. *Renovación* (9-XII-33); Melchor continuava propugnant una política d'unificació de les Internacionals existents i contemplava la construcció de la IV com una tasca divisionista, però “sin negar desde hoy terminantemente” aquesta, com sí havia fet el setembre. És molt significatiu de l'obcecació d'Andrade que no es referís en el seu article a aquesta paràgraf, que oferia molt bones perspectives.

⁸⁷ FERSEN, L. “Sur la situation du prolétariat espagnol”. *La Vérité* (12-I-34).

⁸⁸ *Ídem*.

A penes unes poques setmanes després d'enviar el seu article a *La Vérité*, Fersen ja oblidava completament la necessitat de l'entrisme "selectiu", ni tan sols en la seva vessant genèrica: en les conferències que realitzà a finals de desembre a l'Ateneo Obrero de Gijón, Fersen encara pensava en la possibilitat de formació d'una avantguarda dins del P.S.O.E, però ja no fruit d'una evolució interna (amb entrisme o sense)⁸⁹, i en l'article que envià a finals de gener a *The Militant* des de la presó (havia estat empresonat el dia 10 de gener i condemnat a dos mesos el 29 del mateix mes⁹⁰), on tractava novament la situació política espanyola després de les eleccions, el partit socialista a penes era esmentat i l'accent es posava en la necessitat de construir l'Aliança Obrera –ja constituïda a Catalunya- a tota Espanya.⁹¹ De manera semblant s'expressava públicament Nin en aquest moment, emfatitzant l'Aliança Obrera però amb la diferència de no esmentar la radicalització socialista.⁹²

La posició de la direcció quedava clarament delimitada i, pel que reflexen els butlletins interns de l'I.C.E., no generà cap polèmica interna. No obstant, encara que aquesta posició -pel que indica l'absència de debat en els butlletins interns-, fou acceptada per la immensa majoria de l'organització, a Galícia el militant Armando Fernández Mazas exposà una visió diferent, escrivint el mateix mes de gener que "No es que femos ilimitadamente de las posibilidades revolucionarias que el partido socialista encierra, pero sería pueril menospreciar esa evolución".⁹³ La seva opinió, expressada en una revista del sindicat de mestres d'Ourense, va passar desapercibuda per al gruix de l'I.C.E., però no obstant sí que comptarà per a la trajectòria de l'I.C.E. orensana, com mostraré més endavant.

⁸⁹ "Examina [Fersen] la situación interior del partido socialista, para deducir que hay grandes posibilidades de arrastrar una buena parte del partido a la formación de una vanguardia consciente. Pero que el partido socialista no puede llegar a serlo por transformación interior." ("Tres conferencias de L. Fersen sobre el proceso político español". *Comunismo*, nº 32 (febrero 1934), p. 82).

⁹⁰ "Nuestro último número denunciado y el camarada Fersen condenado a dos meses de arresto". *Comunismo*, nº 32 (febrero 1934), p. 96; "En Espagne". *La Vérité* (2-III-34). L'estat d'alarma que havia servit per ordenar la retirada d'aquest número de *Comunismo* i l'empresonament de Fersen també va servir en la repressió que es va abatre sobre els militants de l'I.C.E. de la zona de Llerena, especialment sobre Pedro Corraliza Peguero, Luis Rastrollo, Fuentes, i Martín ("Editoriales : de mes a mes". *Comunismo*, nº 32 (febrero 1934), p. 54-55).

⁹¹ FERSEN, L. "The political situation in Spain". *The Militant* (17-III-34) (encara que publicat el març, l'article és del 26 de gener).

⁹² "Reportajes de *Mundo gráfico* en Barcelona". *Mundo gráfico* (31-I-34).

⁹³ Reproduït en: FERNÁNDEZ MAZAS, Armando. *Política y pedagogía : memoria teórica de un maestro de la ATEO*. 2ª ed. Ourense : Andoriña, 1995, p. 45; i CID FERNÁNDEZ, Xosé Manuel. *Educación e ideoloxía en Ourense na IIª República : organización e acción socioeducativa do maxisterio primario*. Santiago de Compostela : Universidade de Santiago de Compostela, 1989, p. [138] (l'article es publicà originalment en: "Página obrera". *Escuela de trabajo*, nº 23 (enero 1934)).

La nova línia operada, doncs, des del gener, continuà a partir d'aquest moment, i en el seu article a *Comunismo* del mes de febrer, Fersen es mostrava contundent contra les il·lusions en el radicalisme de la fracció de Largo Caballero –que a més estava compost per un “conglomerado de los más confusos”, amb liberals com Prieto i de los Ríos- ja que no era sinó una “maniobra de gran envergadura” del buròcrates que la dirigien⁹⁴. Fersen oblidava la molt tímida obertura del seu article en *La Vérité* i declarava que “las ilusiones en el socialismo se pueden y se deben atenuar, ligándose a ellos para las exigencias inmediatas de la lucha, sin ceder lo más mínimo en la crítica”, és a dir, construcció del front únic també amb els socialistes, però cap treball específic vers la seva militància que no fos la crítica encaminada a l'escissió (“Esta crítica, ligada a la actuación, es, empero, lo único que obligará al socialismo a moverse”). Fersen marcava ja irremediament la posició de l'organització respecte aquesta qüestió, i la sintetitzà lacònicament: “Necesitamos unirnos para hacer frente al enemigo común, pero no para plegar nuestras banderas”. Per la seva part, Andrade criticava en un dels seus articles la poca implicació dels socialistes en la construcció del front únic,⁹⁵ i en el que tractava el proper congrés extraordinari de la U.G.T., proposava que l'acció correcta dels delegats revolucionaris havia de ser la intervenció independent de les dues tendències (la de Besteiro-Trifón-Saborit i la de Largo Caballero), per tal de cristalitzar una “auténtica tendencia de izquierda” que es delimités de la verbalista de Largo Caballero.⁹⁶

Probablement hagués ajudat a aclarir aquesta problemàtica el projectat article de Trotsky sobre la situació política a Espanya anunciat en aquest mateix número de *Comunismo* per ser publicat en el de març,⁹⁷ però Trotsky finalment no l'escrigué,

⁹⁴ FERSEN, L. “La actitud del Partido Socialista y la situación política”. *Comunismo*, nº 32 (febrero 1934), p. 70-74; reproduït en: *Revista Comunismo, 1931-1934 [la herencia teórica del marxismo español]*. 1ª ed. [Edición a cargo de Jesús Pérez]. Barcelona : Fontamara, 1978, p. 377-381. També parcialment citat en: BROUÉ, Pierre. “La lucha por la construcción de un nuevo partido”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 293.

⁹⁵ ANDRADE, Juan [“Emilio Ruiz”]. “Los partidos y organizaciones obreras ante el frente único”. *Comunismo*, nº 32 (febrero 1934), p. 59-61; reproduït en: *Revista Comunismo, 1931-1934 [la herencia teórica del marxismo español]*. 1ª ed. [Edición a cargo de Jesús Pérez]. Barcelona : Fontamara, 1978, p. 305-307.

⁹⁶ ANDRADE, Juan [“Dionisio Luna”]. “Ante el próximo congreso extraordinario de la Unión General de Trabajadores”. *Comunismo*, nº 32 (febrero 1934), p. 75-77.

⁹⁷ *Comunismo*, nº 32 (febrero 1934), p. 83.

oficialment per no poder donar abast en les seves múltiples tasques.⁹⁸ En el número de *Comunismo* de març, pel contrari, Fersen fou encara més contundent en la seva anàlisi del fet que el P.S.O.E. “aparentemente se orienta hacia la revolución”, quan en realitat es tractava d’una “maniobra”, “un proceso retórico, artificial”, que s’havia d’entendre en el marc de les combinacions parlamentàries, advertint que “No es posible concebir que un partido como el socialista, dirigido por elementos que por su educación o condición social están muy distantes de la revolución, pudiera transformarse de súbito en un partido revolucionario. Esta reserva bastaría para que cualquier militante consciente se dijese: aquí debe haber gato encerrado. Y el gato lo hay, efectivamente; por ahora se trata de buscar una fórmula de concordia”. I oblidat ja l’“entrisme selectiu”, també començava a enterrar la possibilitat de l’evolució interna dins les files socialistes que havia contemplat anteriorment:

“Necesitamos del socialismo un auténtico cambio de rumbo. Nosotros no nos hacemos ilusiones excesivas sobre las posibilidades de evolución interna del socialismo. Pero esta política tiene que abandonarla [la d’usar la revolució només com amenaça si se’ls il·legalitza]. Es un engaño que no se puede prolongar. La clase obrera tiene que darse cuenta de que está sometida a un juego criminal, que pone en peligro sus intereses más vitales.”

En la seva anàlisi, Fersen només es fixava en les motivacions, suposades o reals, de les direccions de les diferents fraccions dins del P.S.O.E., però no encarava les raons de la creixent popularitat de l’ala esquerra i encara menys proposava una política orientada al treball polític en aquest medi, per tal d’enfortir la perspectiva quartinternacionalista. No analitzava en absolut aquesta tasca específica i optava per estudiar la situació política general espanyola i oferir una intervenció molt general, en contrast amb l’insurreccionalisme faïsta i l’amenaça de revolució que anunciaven els socialistes: presentava la situació com no encara madura per a la revolució i, per tant, advocava per la defensa dels drets democràtics en cas d’intent d’il·legalitzar les organitzacions obreres. El mitjans per defensar aquests drets que proposava eren prou moderats: organitzar una campanya legal, fer manifestacions pacífiques dins de la llei, aconseguir la protesta no només del proletariat sinó també “de otras zonas avanzadas de la sociedad y de la opinión”, fer palesa la protesta de la majoria del “poble” contra la reacció...; en definitiva, “No se trata de ninguna insurrección ni de salirse de la ley. Se trata de hacer

⁹⁸ *Comunismo*, nº 33 (marzo 1934), p. 112. Efectivament no hi ha constància documental de cap article de Trotsky sobre Espanya en aquest període (cf. TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l’Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 4 : novembre 1933-avril 1934; i TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1 : 1930-1936).

visible [...] el volumen de la protesta nacional contra la política de amparo a la reacción fascista”. El contrast amb l’anàlisi que farà de la realitat espanyola l’L.C. francesa és notori; tot i que l’L.C. no farà cap proposta específica, sí que presentarà la *doble* tasca que se li presentava a una organització revolucionària a Espanya, el front únic i la construcció d’una direcció revolucionària: “Mais là encore le double problème de la réalisation du front unique et d’une direction révolutionnaire décideront” i, tot i que criticarà la fracció de Largo Caballero perquè les seves accions estan molt lluny de la seva “demagògia ultra-revolucionària”, era plenament conscient, a diferència de la secció espanyola, de que “La Jeunesse socialiste s’engage, elle, plus activement dans la lutte pour laquelle la volonté de combat des ouvriers socialistes s’affirme.”⁹⁹

Per contra, Fersen ofería no obstant una aguda anàlisi i una prognosi molt encertada del que s’esdevindria en el futur immediat amb l’amenaça feixista-militar:

*“El socialismo no está hoy en la misma situación que en 1923, ni la reacción tampoco lucha de la misma forma. La dictadura de Primo de Rivera respetó a los socialistas. Pero hoy el socialismo está demasiado comprometido [...]; es el blanco de las iras de la reacción, existe con él en los medios reaccionarios un ambiente de pogromo y pagará su reformismo tan caro como una organización revolucionaria su lealtad a la causa obrera. Después de haber sido el puntal más firme del capitalismo español, la reacción -¡ingratitude humanas!- no lo respetará. Las combinaciones parlamentarias suponen un esfuerzo vano para borrar la realidad social. El fascismo seguirá organizando sus cuadros al amparo del Poder. Las transacciones parlamentarias no evitarán que los héroes del 10 de agosto pasen a ocupar sus antiguos puestos, moldeando a su gusto el aparato represivo. Los fascistas progresarán estrechando su colaboración con los radicales hasta desplazarlos, consumando un golpe de Estado desde el Poder o aun llegando estas dos fuerzas a un divorcio prematuro la vida de la democracia estará a merced de las camarillas militares, que se están alojando con toda rapidez. Por este lado, las perspectivas del socialismo y del proletariado en conjunto son bastante tenebrosas.”*¹⁰⁰

El número següent de *Comunismo*, del mes d’abril, sortí amb retard per haver-se decretat de nou un estat d’alarma com a resposta a les vagues de Madrid. Sense dubte els dos articles cabdals d’aquest número foren els dedicats a la IV Internacional, “Por la IV Internacional : manifiesto de los comunistas internacionalistas al proletariado mundial” i “Centrismo y IV Internacional”, escrits un per l’S.I. i l’altre per Trotsky; en ambdós s’emfatitzava clarament la necessitat de crear una nova direcció del moviment obrer –la IV Internacional– però caldria destacar aquí alguns dels punts amb els que

⁹⁹ “La bourgeoisie veut son heure : la guerre civile en Espagne”. *La Vérité* (16-III-34).

¹⁰⁰ FERSEN, L. “Lo primero a exigir es una actitud clara del socialismo”. *Comunismo*, n° 33 (marzo 1934), p. 115-116; reproduït en: *Revista Comunismo, 1931-1934 [: la herencia teórica del marxismo español]*. 1ª ed. [Edición a cargo de Jesús Pérez]. Barcelona : Fontamara, 1978, p. 384-385.

Trotsky acabà el seu article, ja que marcaren la seva política ben aviat, i incidiren plenament en la vida de la secció espanyola:

- “11. [...] b) Darse teóricamente clara cuenta de todos los cambios de la situación general, que en la época actual adquieren a menudo el carácter de virajes bruscos.
c) Prestar atentamente oído a lo que dice la masa, sin ninguna idea preconcebida [...] para, a base de una justa apreciación de la relación de las fuerzas en el seno del proletariado, abstraerse tanto al oportunismo como al aventurerismo. Conducir las masas adelante; no hacerlas retroceder jamás.
d) En todo momento meditar serenamente sobre el próximo paso práctico; preparar incansablemente este paso, [...] e) No confundir las labores tácticas del frente único con la tarea histórica fundamental: creación de nuevos partidos y de la nueva Internacional. [...] g) Observar sin descanso, con ojo crítico, al aliado más “izquierdista” como a un adversario posible
h) Conducirse con suma atención hacia estos grupos que tienden verdaderamente hacia nosotros [...]; ayudarles en su evolución hacia el marxismo; [...] no hacerles ninguna concesión de principio.”¹⁰¹*

No debades, Jean P. Joubert ha assenyalat que aquest article “marque le début de l’orientation vers la politique entriste”.¹⁰² Probablement l’I.C.E. no s’adonà de l’abast d’aquestes consideracions quan traduí i incloguè aquest article en el seu òrgan teòric, consideracions que ben aviat incidirien plenament en la vida de l’I.C.E. i de tota l’L.C.I. De fet, aliena a aquests canvis que Trotsky ja anunciava, la redacció de *Comunismo* tornà a centrar-se en el front únic i a prestar molt poca atenció a la construcció de la direcció, emfatitzant la contradicció de les crides d’*El Socialista* pel front únic i l’escassa implicació real dels socialistes en la construcció d’aquest, però obviant la qüestió del partit.¹⁰³ En aquest número, Bilbao es tornà a reincorporar a la redacció després del seu allunyament imposat pel C.E. el desembre anterior. L’allunyament canvià el seu pessimisme anterior, o al menys l’amagà (escrigué explícitament que la situació no estava sense sortida per a la classe obrera espanyola), però Bilbao continuà sent l’única veu en aquest període amb certa discordància respecte la caracterització del socialisme radical espanyol feta per l’I.C.E. En el seu article feia una crítica implícita a la línia unànimement mantinguda fins el moment d’explicació de la radicalització socialista com “maniobra”. Esteban Bilbao, com Fersen abans, assenyalà que “la burguesía va esta vez hacia la eliminación completa de todo lo que ha creado la evolución histórica en el movimiento obrero” i que aquesta amenaça ha radicalitzat el

¹⁰¹ TROTSKY, L. “Centrismo y IV Internacional”. *Comunismo*, nº 34 (abril 1934), p. 162; èmfasi en l’original.

¹⁰² JOUBERT, Jean P. “Remarques sur la politique “entrisme”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 16 (décembre 1983), p. 12.

¹⁰³ “Editoriales : de mes a mes”. *Comunismo*, nº 34 (abril 1934), p. 148.

partit socialista, però el rellevant és que per a ell són també les masses obreres les que senten aquesta amenaça i engrossen les velles organitzacions obreres per tal de fer front a l'amenaça. La qüestió en Bilbao, doncs, no era si la radicalització de Largo Caballero i els altres dirigents de la seva fracció era sincera o no, sinó que un part molt important de la classe obrera, radicalitzada per l'amenaça feixista, havia decidit lluitar dins del partit socialista, fet que havia fet radicalitzar aquest:

“Y de acuerdo con sus temores el partido socialista emprende un viraje radical orientándose hacia posiciones revolucionarias. Ya el solo hecho de aludir a la revolución concentra en torno al partido socialista la casi totalidad del proletariado y de las masas populares. Todas las miradas se tornan hacia él; todos los brazos se le tienden; todas las voces le aclaman; todos los corazones se encienden de entusiasmo ante el mágico conjuro de la palabra redentora brotada de labios del partido socialista. Tal era el estado de saturación de las masas, que sólo esperaban la aparición de una vanguardia conductora.”

La discordància de Bilbao, però, s'acabava aquí, ja que, encara que –a diferència dels seus companys- tenia el mèrit de començar a plantejar el debat de la necessitat d'una direcció revolucionària, la qüestió de la construcció del partit, les seves conclusions polítiques eren força simil·lars a les del seus companys o inclús, menys contundents, ja que encara que reafirmà com aquests que el partit socialista no era revolucionari, que no podia acomplir les aspiracions d'aquestes masses, i que calia “la creació de una inmensa plataforma” –una crida implícita a enfortir l'Aliança Obrera, on també els grups petits com l'I.C.E. fossin tinguts en compte-, les seves conclusions foren, contradictòriament, bàsicament una crida dirigida als dirigents del partit socialista a canviar d'actitud per tal de que facilitessin la creació de l'Aliança Obrera:

“El hecho de que el partido socialista haya llegado a reconocer –la letra, a fuerza de sangre entra- la necesidad de la revolución, no quiere decir que haya de ser el propio partido socialista quien haga frente a la situación a la cabeza del proletariado. Esta tarea le está absolutamente vedada. Y si, por desgracia, llegara la hora suprema del desenlace sin que la clase trabajadora haya logrado crearse una cabeza apropiada, llevando por todo bagaje dirigente el contenido del partido socialista, tanto peor para la clase trabajadora y tanto peor para el propio partido socialista. [...]

¿Quiere esto decir que la situación es sin salida para la clase obrera española? No, ni mucho menos. La clase trabajadora española tiene todos los elementos para triunfar, menos uno: le falta la cabeza. No obstante, con un mediano acierto y un poco de buena intención puede llenarse con relativa rapidez esta falta. Deponga el partido socialista su vanidad de nuevo rico, que le sienta bastante mal, por cierto; hagan sus dirigentes un escrupuloso examen de conciencia, sean sinceros consigo mismo, procuren no engañarse y verán claramente que el partido socialista es absolutamente impotente para sacar de la situación actual las consecuencias prácticas que la salud de la clase trabajadora requiere. Dense cuenta de que lo que le falta al proletariado no está en el partido socialista, pero que es idiota y cobarde irlo a buscar en Companys, Azaña y Martínez Barrio, y que si no se da con ello rápidamente la catástrofe es fatal, incluso

para los socialistas. Sólo hay un medio de que el proletariado pueda hallar su propia cabeza: liquidar toda ilusión con respecto a los buenos oficios del republicanismo de izquierda; orientarse enérgicamente y sin reservas hacia el proletariado; facilitar y hacer posible, sin segundas intenciones, por medio de la creación de una inmensa plataforma, la expresión del pensamiento y de las posiciones políticas de todos los sectores del movimiento obrero, por pequeños que sean. A veces la verdad queda relegada por carecer de órgano de expresión. Y sin verdad revolucionaria no puede triunfar aunque tenga un cuerpo inmenso.”¹⁰⁴

El mateix mes d'abril apareguè el fullet de Fersen *¿Adónde va el Partido Socialista? : ¿rectificación o reincidencia?*,¹⁰⁵ celebrat per Andrade com una de les “verdaderas catapultas dialécticas contra el reformismo disfrazado de rojo”.¹⁰⁶ El fullet de Fersen era en realitat una anàlisi de la direcció socialista i no analitzava el fenomen de la radicalització de la seva base, i per tant criticava contundentment la política del partit durant la passada col·laboració governamental així com la seva búsqueda posterior de l'entesa amb l'esquerra republicana per tal de salvar el regim parlamentari, emfatitzant que l'enfortiment de la política socialista significava “un grave retroceso para el movimiento revolucionario”, mantenint que un partit reformista no es podia convertir en revolucionari i que la radicalització socialista era només fruit d'un sentiment d'autodefensa davant l'amenaça de la reacció, no pas d'un política consegüentment revolucionària. És cert que Fersen escriqué que no era correcte aturar-se en la crítica a aquesta actuació i en considerar despectivament el procés de radicalització socialista, i que afirmà que aquests eren fonamentals i imprescindibles per a la construcció del front únic (“sin los socialistas no se puede ir a ningún lado”) i que en la lluita contra la reacció els recolzarien, però en cap moment plantejà quina havia de ser llavors l'actitud dels revolucionaris davant d'ells, més enllà d'afirmar que “El deber de un partido revolucionario es secundar a los socialistas en aquello que su actuación tenga o pueda tener de progresivo. Pero sin hacerse cómplice de su política”.¹⁰⁷ És a dir, Fersen analitzà la qüestió des de la perspectiva de la *direcció* del partit i no oferí, malgrat

¹⁰⁴ BILBAO, Esteban. “Algunas consideraciones ante la situación”. *Comunismo*, nº 34 (abril 1934), p. 168, 170, èmfasi en l'original; reproduït en: *Revista Comunismo, 1931-1934 [la herencia teórica del marxismo español]*. 1ª ed. [Edición a cargo de Jesús Pérez]. Barcelona : Fontamara, 1978, p. 388, 390). També parcialment citat en: BROUÉ, Pierre. “La lucha por la construcción de un nuevo partido”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 294-295.

¹⁰⁵ FERSEN, L. *¿Adónde va el partido socialista? : ¿rectificación o reincidencia?*. Madrid : Comunismo, 1934.

¹⁰⁶ ANDRADE, Juan [Jar]. “L. Fersen : ¿Adónde va el partido socialista?”. *Comunismo*, nº 36 (julio 1934), p. 288.

¹⁰⁷ FERSEN, L. *¿Adónde va el partido socialista? : ¿rectificación o reincidencia?*. Madrid : Comunismo, 1934, p. 27.

l'obertura formal al cessament de la crítica despectiva, una perspectiva positiva de treball polític per tal d'incidir en la *base* socialista radicalitzada. El fullet, doncs, era una bona mostra de la crítica negativa que una organització revolucionària com l'I.C.E. havia de fer respecte a una organització reformista, però al centrar-se exclusivament en la política de la direcció socialista i ignorar el moviment de la base radicalitzada, representà una oportunitat perduda per part de l'I.C.E. i mostrà els límits de la seva crítica, tancada a un enfocament positiu, que permetés incidir en l'organització més forta del proletariat espanyol. El tancament de l'I.C.E. era encara més frapant ja que esdevenia en el mateix moment en que els fets que se succeïen en la realitat oferien nous elements a l'anàlisi teòrica: una iniciativa de G. Munis –representant de l'I.C.E. en l'Aliança Obrera de Madrid- presentada a aquest organisme (l'organització d'una vaga general i una contramanifestació contra la concentració de partidaris d'Acción Popular a El Escorial el dia 22 d'abril) fou un èxit precisament gràcies a que els obrers socialistes i la F.J.S. s'hi implicaren.¹⁰⁸

El mes següent, *Comunismo* tingué un nou retard en la seva sortida motivada per un nou estat d'alarma, no podent ser distribuït fins a finals de juny. En aquest número, Munis oferí un discurs molt més principista i acord amb la posició política de construcció de la IV Internacional (que era defensada per l'organització des de l'any anterior), i abordà per primera vegada en aquest període de l'I.C.E., d'una manera clara i directa, la crucial qüestió del partit, emfatitzant que era la més important per al moviment obrer i emfatitzant, per tant, la necessitat d'una direcció revolucionària, que afirmà taxativament que el partit socialista no podia donar; la crítica de Munis, a més, obvià l'Aliança Obrera i –seguint Trotsky- definí l'esquerranisme de Largo Caballero com a centrisme:

“El problema de la dirección revolucionaria del movimiento obrero es el de mayor importancia de cuantos el mismo tiene planteados. [...].

La especie de centrismo que hemos visto nacer en el P. S. es de lo más tímido e inconsecuente que se conoce. [...] al centrismo de Largo Caballero le ha faltado virilidad hasta para acabar con sus adversarios de la derecha. [...]

Los obreros revolucionarios están siendo diariamente víctimas de un fraude político. Despertadas por Largo Caballero sus esperanzas en la revolución, buscan y necesitan

¹⁰⁸ La contrapartida, òbviament, fou que la F.J.S. s'aproprià de l'acció i del seu èxit en detriment de l'Aliança Obrera, i que no aprofità per eixamplar l'objectiu polític de la vaga (MUNIS, G. *Jalones de derrota, promesa de victoria : crítica y teoría de la Revolución española, 1930-1939*. 1ª ed. Brenes : Muñoz Moya Editores Extremeños, 2003, p. 127-130).

una dirección; pero después de los primeros discursos fuertes, todo lo que se les da es quietud y promesas de prodigiosa felicidad. [...]

Hace falta una dirección revolucionaria del movimiento obrero. Las mejores posibilidades del proletariado quedarán fallidas si en el curso de los próximos meses no se estructura ésta. La tarea de la vanguardia es crear los cuadros dirigentes de la revolución. Sin una dirección que condense las energías de las masas, ilustrándolas con la experiencia revolucionaria; sin guía que vea claro y oriente sin temores, el porvenir de la revolución es más que incierto.”¹⁰⁹

Però malgrat que la descripció era encertada, Munis es fixà exclusivament en la direcció de la fracció d'esquerra del partit socialista, i no feu en absolut una anàlisi del procés que estaven vivint tant les bases del partit socialista com la pròpia classe obrera espanyola; molt probablement en les consideracions de Munis a l'hora d'escriure aquest article va pesar molt l'actitud passiva dels socialistes de l'Aliança Obrera madrilenya i la seva manca d'acció davant la vaga dels treballadors agrícoles de principis de juny, que motivà la dimissió de Munis de l'Aliança Obrera i, per tant, la retirada de l'I.C.E. de l'Aliança Obrera madrilenya.¹¹⁰ Aquest mateix número inclogué també una ressenya dels *Discursos a los trabajadores* de Largo Caballero, feta per Fersen, on aquest defensà que la política dels socialistes era tornar a fer un front amb els republicans d'esquerra i, que per tant, els discursos de Largo Caballero “no constituyen nada políticamente sólido”, però deixà la porta oberta al seu futur polític: “Lo mismo pueden servir a la clase obrera de narcótico que de estimulante”.¹¹¹ Fersen, no obstant, cometé una omisió important i significativa: no assenyalà com en el pròleg d'aquests discursos, Luis Araquistáin havia fet una crida per una nova Internacional (en canvi, en el mateix número es felicità tant l'aparició de *Leviatán* com l'article que Araquistáin va escriure en el seu primer número¹¹²).

En aquest mes de maig hi hagué un fet rellevant en la vida de l'I.C.E., i fou el llançament del seu òrgan central, *La Antorcha*. L'I.C.E., malgrat les dificultats

¹⁰⁹ MUNIS, G. “Hace falta una dirección”. *Comunismo*, nº 35 (mayo 1934), p. 200, 202-203.

¹¹⁰ Munis presentà la dimissió amb el recolzament d'“E.B.” i “L.F.” (sembla evident que Esteban Bilbao i L. Fersen), i el comitè local de Madrid aprovà al dia següent la seva decisió. El C.E. de l'organització, però, condemnà aquesta posició i decidí el reingrés de l'I.C.E. dins l'Aliança Obrera de Madrid dues setmes després (MUNIS, G. *Jalones de derrota, promesa de victoria : crítica y teoría de la Revolución española, 1930-1939*. 1ª ed. Brenes : Muñoz Moya Editores Extremeños, 2003, p. 136). Una justificació de la permanència de l'I.C.E. en aquesta Aliança Obrera en: “Editoriales : de mes a mes”. *Comunismo*, nº 36 (julio 1934), p. 246.

¹¹¹ FERSEN, L. [L. F.]. “Largo Caballero : *Discursos a los trabajadores*”. *Comunismo*, nº 35 (mayo 1934), p. 240.

¹¹² “Revista de revistas”. *Comunismo*, nº 35 (mayo 1934), p. 240.

ocasionades per la repressió i per la manca de fons, va ser capaç al llarg de pràcticament tota la seva existència, de comptar amb un òrgan teòric mensual, *Comunismo*, que, malgrat alguns retrazos motivats per la repressió (en un període de vuit mesos durant el 1933-1934, la revista va patir tres suspensions¹¹³), es publicà cada mes des de la seva fundació el maig del 1931 fins la prohibició resultat de la derrota de la revolució asturiana, publicant-se el darrer número el setembre del 1934, amb una venda mitjana de 4000 a 5000 exemplars.¹¹⁴ En canvi, tingué moltes dificultats per mantenir un òrgan polític central: ho intentà dues vegades amb *El Soviet*, que es publicà en dues èpoques el 1931 i el 1932. Durant el 1933, la greu crisi interna de l'organització impedí la seva reaparició. A principis de 1934, superades les dissensions internes i amb l'S.I., i amb l'organització amb una expansió palpable,¹¹⁵ es decidí revitalitzar l'edició de fullets de les Ediciones Comunismo i tornar a tenir un òrgan polític central, el que havia de ser la tercera època d'*El Soviet*.¹¹⁶ La publicació havia de sortir el 24 de febrer, amb una periodicitat quinzenal per passar ràpidament a setmanal,¹¹⁷ però va patir un endarreriment per causes "legals i tècniques" i es va anunciar que havia de sortir amb un altre nom i que ho faria abans del 14 de març.¹¹⁸ Però l'estat d'alarma decretat el març n'ocasionà un nou retard i, finalment, *Comunismo* del mes d'abril anuncià que la nova publicació es diria *La Antorcha* i sortiria l'1 de maig amb una tirada de 10.000 exemplars¹¹⁹, cosa que finalment va fer (encara que pocs dies després va ser suspesa temporalment, retardant l'aparició del número 2).

En aquest primer número de *La Antorcha* es podia observar una apertura cap a les organitzacions socialistes, ja que dos dels articles estaven dedicats a la F.J.S. i un al P.S.O.E. i la C.N.T. Per a l'I.C.E., es va començar a fer evident que, malgrat la seva

¹¹³ "Editoriales : de mes a mes". *Comunismo*, nº 36 (julio 1934), p. 241.

¹¹⁴ BARTON. "Gedächtnisprotokoll der zweimaligen Unterredung Barton-Nin"; Barcelona, 14 Dec 1933, p. 4; (15866) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

¹¹⁵ L'I.C.E. afirmà que "*En los últimos tiempos, nuestra organización se ha desarrollado poderosamente. Todos nuestros grupos han visto aumentar sus efectivos, y otros varios se han creado en lugares donde hasta ahora no existían.*" ("Editoriales : de mes a mes". *Comunismo*, nº 34 (abril 1934), p. 150); també afirmà haver augmentat en tres mesos quasi un 50% el nombre de subscriptors espanyols a *Comunismo* (*Comunismo*, nº 35 (mayo 1934), vers de la coberta.)

¹¹⁶ La premsa de la C.L.A. destacà en aquesta època tant el creixement organitzatiu com la producció literària de l'I.C.E., afirmant que aquesta "is distinguishing itself by its printed material" ("Spain". *The Militant* (11-VIII-34)).

¹¹⁷ *Comunismo*, nº 32 (febrero 1934), vers de la coberta.

¹¹⁸ *Comunismo*, nº 33 (marzo 1934), vers de la coberta.

¹¹⁹ *Comunismo*, nº 34 (abril 1934), vers de la coberta. El director era Fersen; el primer número, donat que sortia el Primer de Maig, tingué el caràcter d'extraordinari, i contenia articles de Trotsky i dels més destacats escriptors de l'I.C.E.: Nin, Fersen, Bilbao, Munis, etc.

denúncia de la direcció de la fracció socialista d'esquerra, calia iniciar un treball sistemàtic en aquest medi, d'aquí la necessitat d'encarar un debat polític que depassés la "maniobra" i la fixació només en l'acció –o manca d'aquesta- de la direcció socialista, i que busqués, sense abandonar la crítica, també la col·laboració amb els sectors que podien ser afins. D'aquí el tractament del 5è congrés de les joventuts socialistes (que havia suposat el triomf de la fracció d'esquerra dins de la F.J.S. nucleat en torn a *Renovación*,¹²⁰ amb Santiago Carrillo com a secretari general), i també l'anàlisi que s'oferí de l'actitud canviant del P.S.O.E. i la C.N.T. davant l'Aliança Obrera, que s'afegiren a les primeres col·laboracions de l'I.C.E. amb *Leviatán*, la revista teòrica de l'ala esquerra socialista, durant l'estiu. Amb tot, senyals tan evidents com els setanta-sis delegats de la F.J.S. que votaren per l'afiliació a la IV Internacional en el 5è congrés,¹²¹ o la salutació a Trotsky i el telegrama acordat pel mateix congrés per enviar al govern francès per protestar per l'amenaça d'expulsió de Trotsky¹²² foren ignorats, i el focus de l'organització continuà essent la construcció de l'Aliança Obrera i no pas la construcció de la direcció, temes tractats en l'editorial i en l'article de Nin; la centralitat de la seva construcció no fou emfatitzada només per l'I.C.E. ("el objetivo central de su actividad"), sinó també per la C.L.A., que precisament escollí l'article de Nin entre tots els apareguts al primer número de *La Antorcha* per incloure'l a *The Militant*, així com per a *La Vérité*.¹²³

¹²⁰ Broué ha assenyalat que "*Déjà [1933] Renovación, l'hebdomadaire de la fédération, défend les positions les plus révolutionnaires qui s'expriment alors dans l'univers socialiste.*" i que "*les Jeunesses socialistes d'Espagne constituent tout de même l'un des secteurs les plus avancés qui se dégagent de la social-démocratie européenne en crise.*" (BROUÉ, Pierre. "Quand Carrillo était gauchiste... : les Jeunesses socialistes d'Espagne, 1934-1936". *Cahiers Léon Trotsky*, no. 16 (décembre 1983), p. 24, 35).

¹²¹ En el 5è congrés de la F.J.S., celebrat l'abril, setanta-sis delegats votaren per l'afiliació a la IV Internacional, contra cent tres per la II, i sis centes abstencions ("World youth movement". *Young Spartacus* (June 1934), p. 7.

¹²² "*Al constituirse el quinto Congreso de Juventudes socialistas de España, acuerda dirigir telegramas de protesta ante la actitud de los Gobiernos europeos por el camarada Trotski, al Gobierno francés, a "Le Populaire" y un saludo al camarada Trotski.*" ("Un congreso : las Juventudes socialistas de España : sesión inaugural". *La Libertad* (19-IV-34)). *El Socialista* també demanà que s'atorgués asil en Espanya a Trotsky ("El caso de Trotski : la vergüenza de Europa". *El Socialista* (18-IV-34), i "El caso de Trotski : España debe ofrecerle derecho de asilo". *El Socialista* (20-IV-34)).

¹²³ Nin, Andreu. "Hacia la Alianza Obrera nacional" (*La Antorcha*, nº 1 (1-V-34)); "Toward the National Workers' Alliance in Spain" (*The Militant* (19-V-34)). *La Vérité* mantenia una actitud semblant, assenyalant que l'Aliança Obrera "est la seule voie de salut pour le prolétariat espagnol" ("L'heure de l'assaut approche : en Espagne". *La Vérité* (4-V-34)). Per a una apreciació contemporània diferent del que ha de ser l'Aliança Obrera, més d'acord amb el sentit que li conferia Trotsky, vegeu: MOLINIER, Raymond. "Le comité d'alliance ouvrière, maillon de toute une chaîne". *Bulletin d'information et de discussion de la Ligue Communiste*, no. 6 (mai 1934), p. 11-13. És simptomàtic que la premsa de l'I.C.E. no lligui front únic amb construcció del partit; dos articles que podrien exemplificar la posició central de l'L.C.I. que lligava la necessitat del front únic amb la qüestió de la construcció del partit es poden llegir a la premsa de la C.L.A. i de l'L.C. d'aquest moment: "Decisive struggles approach in Spain". *The Militant* (5-V-34) (quina perspectiva en aquest moment, òbviament, continua sent la de l'escissió dels elements

En el número de juliol de *Comunismo* –que sortí el dia 23 per l'estat d'alarma encara vigent- només un editorial i una ressenya tractaren de l'esquerra socialista, de nou d'una forma totalment negativa. L'editorial assenyalava de nou la contradicció i incoherència entre el seu verbalisme i la seva actuació, ja que la seva política es limitava a pretendre fer xantatge al govern però a la vegada no era prou ferma quan aquest s'hi enfrontava; comparat amb altres partits socialdemòcrates, l'espanyol era el més revolucionari de paraula però el menys conseqüent en la seva acció¹²⁴. Per la seva part, Andrade, ressenyant el fullet de Fersen *¿Adónde va el partido socialista?*, sintetizava la nova posició de l'organització, més procliu ara al treball en els mitjans socialistes (aquest mateix mes apareixeria el primer article de Trotsky a *Leviatán*),¹²⁵ però sense abandonar en absolut les caracteritzacions anteriors i, en definitiva, confiant ben poc en les perspectives de la radicalització socialista. Andrade posava en guàrdia contra l'"espectacular y peligrosa demagogia" del partit socialista –que no es corresponia amb la seva acció- a la vegada que reconeixia que calia distanciar-se tant de la "miopía fingida del stalinismo" com de la "candidez bobalicona de ciertos sectores de la clase obrera" a l'hora d'analitzar el fenomen de la radicalització socialista i reconèixer, doncs, que en el socialisme espanyol s'observava una evolució a posicions més revolucionàries fruit d'una necessitat d'autodefensa davant la reacció. Però Andrade també mostrava els límits de l'I.C.E. en la seva apertura en el treball polític quan mostrava molt més que escepticisme davant una evolució revolucionària de l'ala esquerra socialista:

*"Las tendencias más progresivas, más revolucionarias, del movimiento obrero están obligadas a fomentar y alentar este movimiento. Pero adoptar esta justa táctica de oportunismo revolucionario no quiere decir, de ninguna manera, que deban sobreestimarse las posibilidades de este cambio de curso de la socialdemocracia, ni siquiera hacer concebir esperanzas sobre ello. Esto sería criminal."*¹²⁶

La qual cosa mostrava la incoherència en que es movia l'I.C.E. en aquest terreny: per què calia "fomentar i alentar" el corrent esquerrà socialista si no s'havien de "concebir

d'esquerra amb les seves velles organitzacions per unir-se després amb l'I.C.E.), i "La grève des paysans et la rebellion catalane : en Espagne". *La Vérité* (15-VI-34) (que assenyalava la necessitat del nou partit marxista-leninista, però quina construcció es deixa a un genèric "rassemblement dans la bataille de ses meilleurs éléments prolétariens").

¹²⁴ "Editoriales : de mes a mes". *Comunismo*, nº 36 (julio 1934), p. 241-242.

¹²⁵ TROTSKY, L. "El Ejército Rojo ante la guerra futura". *Leviatán : revista mensual de hechos e ideas*, nº 3 (julio 1934), p. 5-12.

¹²⁶ ANDRADE, Juan [Jar]. "L. Fersen : ¿Adónde va el partido socialista?". *Comunismo*, nº 36 (julio 1934), p. 288.

esperanzas” en ell? Amb aquesta concepció, doncs, quedava patent que l’apertura de l’I.C.E. cap a l’esquerra socialista, que fou real a partir de finals de la primavera del 1934, fou, no obstant, massa tímida i incapaç d’explotar tot el seu potencial, precisament perquè l’anàlisi de l’I.C.E. de la radicalització socialista mai va ser una apreciació positiva, sinó sempre negativa: quan no fou analitzada com simple maniobra, no hi hagué cap esperança en una evolució sincera i real, la qual cosa, òbviament, no podia sinó influir negativament en l’orientació de l’I.C.E. cap a l’esquerra socialista, orientació que forçosament havia de ser, doncs, tímida, desconfiada, poc col·laboradora.

En el número 3 de *La Antorcha*, del 14 de juliol, com ja era habitual en la premsa de l’I.C.E., l’article dedicat a les Aliances Obreres continuava sense connectar la necessitat de la construcció d’aquestes amb la del partit.¹²⁷ En el mateix número, “A. Yerym” en el seu article “La Juventud Socialista y la revolución” donava bona mostra d’aquesta actitud de l’I.C.E.: tot i que ara ja admetia que “No puede dudarse de la sinceridad revolucionaria de los jóvenes socialistas” i contraposava aquests al conjunt de l’actitud del P.S.O.E., recolzant la “justa ofensiva” de les J.S. contra la política parlamentària del partit, “A. Yerym” conclouia el seu article en generalitats vagues en lloc de proposar una actuació concreta, no només de les J.S., sinó de l’I.C.E. vers aquestes: feia una crida a l’“anàlisi seriosa” i “el manteniment enèrgic de les posicions adoptades” per tal que les J.S. “trobin la seva regeneració”, però no feia cap proposta de discussió concreta ni avançava cap consigna d’acció.¹²⁸ Aquesta manca de concreció és encara més frapant quan es té en compte que, una setmana abans, el dia 7, *Renovación* havia demanat la purga del partit socialista, amb l’expulsió dels membres de la fracció parlamentària,¹²⁹ i que en diverses ocasions les joventuts havien postulat que els diputats socialistes abandonessin les Corts, una demanda que també feia l’I.C.E. Cap d’aquestes preses de posició –que obrien importants oportunitats de treball polític– van ser recollides per “A. Yerym” en el seu article, ni per cap altre redactor de *La Antorcha*, una actitud de l’I.C.E. que contrastava sorprenentment amb la mantinguda per la C.L.A., que sí que la

¹²⁷ “¡Adelante por las Alianzas Obreras fortalecidas!”. *La Antorcha* (14-VII-34); de nou, la premsa trotskista estrangera sí feia aquesta connexió, encara que fos de manera somera: “Given a national scope, this organization [l’Aliança Obrera] would unquestionably raise the morale of the entire working class, and give it a powerful fighting weapon. It is this that must be watched –for on it depends, to a tremendous degree, and until a revolutionary party takes leadership the triumph or defeat of revolution in Spain”.

“Spain : movement towards unity against fascism grows”. *The Militant* (21-VII-34); èmfasi meua.

¹²⁸ YERYM, A. “La Juventud Socialista y la revolución”. *La Antorcha* (14-VII-34).

¹²⁹ “Por la depuración del Partido : una voz que no es la nuestra”. *Renovación* (7-VII-34).

va recollir en el seu òrgan *The Militant*.¹³⁰ L'I.C.E. continuava encarant el fenomen de la radicalització socialista amb la crítica negativa, i tota la seva energia a la construcció de l'Aliança Obrera. No totes les seccions de l'L.C.I. feien la mateixa anàlisi; James P. Cannon, dirigent de la C.L.A., escrivia en aquest mateix mes que la lluita dins del partit socialista del Estats Units era la més intransigent i irreconciliable, que calia per tant observar amb interès i simpatia el moviment cap a l'esquerra i ajudar-lo, combinant la cooperació lleial amb la crítica franca, perquè en definitiva el nou partit comunista que s'havia de formar tindria la majoria dels seus militants provinents del partit socialista. Mentre l'I.C.E. només veia l'ocasió per a la denúncia de la maniobra i el retret a la inactivitat de la direcció –que extenia genèricament a tota l'organització–, la C.L.A. veia clarament la lluita de tendències i, per tant, les perspectives de creixement al voltant d'un programa revolucionari (lògicament, en aquest moment, per una fusió):

“They [el Revolutionary Policy Committee (R.P.C.), la fracció d'esquerra del partit socialista] must understand clearly that a break with the Second International, politically and organizationally [...] is the indispensable condition to the constitution of a revolutionary party. And this necessary break leads with iron logic to the issue of fusion with the revolutionary elements outside the S.P.

There also a fight is raging that is no less intransigent and irreconcilable than the fight in the Socialist party. [...] Will the R.P.C. eventually go with the revolutionary Marxists who are coming together from various sources to create a new party of the Fourth International?

These are the life and death questions facing the R.P.C. and all the revolutionary elements in the Socialist party. Only that faction which knows where it is going will be able to lead the revolutionary socialist workers and the youth behind it. We, on our part, watch the Left movement in the S.P. with the greatest interest and sympathy and aspire to aid it. The best way to do that is to tell the truth and combine loyal coöperation with frank criticism.

In any case, whatever path the different existing factions in the S.P. take, we can be reasonably sure that a large detachment of the new Communist party, perhaps its most important detachment numerically, will come out of the ranks of the S.P. For the truly revolutionary elements in the S.P., and the youth in the first place, there is only one program, one banner: the program and banner of the Fourth International.”¹³¹

Però apenes unes poques setmanes després, *Comunismo* del mes d'agost carregava contra la fracció de Largo Caballero i contra les joventuts socialistes per la seva posició

¹³⁰ “Spanish Yipsels fight opportunism”. *The Militant* (11-VIII-34). L'historiador Ricard Viñas assenyalà com “*En el verano de 1934 los llamamientos a la “madurez revolucionaria”, dirigidos a captarse la adhesión anarquista, se suceden mezclados con las polémicas internas del partido, con la defensa del entrismo propugnado por Trotski y con las duras críticas al sectarismo comunista*” (VIÑAS, Ricard. *La formación de las Juventudes Socialistas Unificadas, 1934-1936*. 1ª ed. Madrid : Siglo Veintiuno, 1978, p. 16).

¹³¹ CANNON, James P. “The Socialist Party convention”. *The New Internationalist*, v. 1, no. 1 (july 1934), p. 32.

respecte les reivindicacions parcials (el rebuig a aquestes per tal de preparar l'acció decisiva”), així com contra els estalinistes pel seu esquematisme; per primera vegada en molt de temps, la redacció esmentava “la necesidad de un nuevo partido revolucionario del proletariado”, però era només una frase en set pàgines d'editorials, sense dedicar-se a explicar com construir-lo¹³². Andrade, en un article dedicat a la posició dels estalinistes envers l'Aliança Obrera, posava també en evidència al final de l'article la contradicció de discursos entre les joventuts socialistes i el partit socialista respecte l'Aliança Obrera, ja que les joventuts estaven agitant per tal que aquesta tingués un abast en tota Espanya i preparés les milícies, i en canvi el partit feia oïdes sordes a ambdúes reivindicacions; Andrade mostrava una vegada més la inactivitat socialista i la seva poca implicació real en les Aliances Obreres, i assenyalava que, per tal de poder crear una Aliança Obrera en tota Espanya i preparar les milícies obreres i camperoles era condició prèvia que “el partido socialista debe ser consecuente con sus palabras”¹³³.

En aquest mateix número un altre article estava dedicat exclusivament al partit socialista, escrit per José Luis Arenillas. Aquest mostrava una actitud molt semblant a la que havia manifestat Munis el maig, en un llarg article que, en realitat, descrivia lúcidament els motius pels qual la direcció del P.S.O.E. havia virat a l'esquerra (“en su fuero interno no desean sino otra situación análoga a la del 14 de abril famoso”), però no analitzava en absolut el canvi que s'havia operat en grans sectors de la militància del partit, la qual era un subjecte passiu: com tots els articles dedicats a les organitzacions socialistes per l'I.C.E., l'anàlisi se centrava exclusivament en la crítica a la direcció del partit en conjunt o a la de la fracció esquerrana, però mai a les perspectives que la radicalització oferia. Arenillas repetia el que altres militants de l'I.C.E. ja havien apuntat abans: la radicalització socialista estava motivada per la pèrdua de les eleccions i com autodefensa davant el feixisme; la nul·la confiança que el proletariat havia de tenir en els dirigents socialistes; i, en un to força doctrinal, esmentava al final del seu article –com Andrade- la necessitat de la construcció del partit, però –com Andrade igualment- sense encarar en absolut el treball dirigit a la militància socialista, a la qual només se li oferia l'escissió:

¹³² “Editoriales : de mes a mes”. *Comunismo*, nº 37 (agosto 1934), p. 1-7; les referències als socialistes i al partit en les p. 3-5.

¹³³ ANDRADE, Juan [“Emilio Ruiz”]. “El frente único, los stalinianos y las Alianzas Obreras”. *Comunismo*, nº 37 (agosto 1934), p. 13; reproduït en: *Revista Comunismo, 1931-1934 [: la herencia teórica del marxismo español]*. 1ª ed. [Edición a cargo de Jesús Pérez]. Barcelona : Fontamara, 1978, p. 325.

“Esa tendencia sincera que se aprecia en un gran sector del P. S., tiene que concretarse lógicamente en algo positivo y distinto de su organización para que sea eficaz. Sus energías y sus esperanzas deben ser orientadas en otra dirección. ¿Cómo es posible que los obreros socialistas confíen en los ex ministros y en los ex altos funcionarios que van al Parlamento a defender sus intereses particulares o de grupo? ¿Cabe admitir que esos señores defendieran los intereses generales y permanentes de la clase obrera? De ninguna manera. [...] Conviene reconocer a tiempo que hay hombres e ideas que estorban la marcha de la Revolución, que nunca podrán acomodarse a los nuevos métodos de lucha, y que, por consiguiente, en estos momentos históricos de tanta trascendencia, es una obligación abandonarlos a su propia suerte. [...].

El fin ideal de la clase obrera y los medios van aproximándose. El divorcio entre los objetivos del proletariado y el movimiento ha desaparecido. El movimiento obrero no tiene otra salida que la REVOLUCIÓN. La clase obrera se ve obligada a conquistar el Estado para organizar la gestión colectiva de los medios de producción.

La existencia de un PARTIDO revolucionario, que represente efectivamente los intereses generales y permanentes de la clase obrera, sometido a un control constante de las masas laboriosas, es la condición que asegura la acentuación de la conciencia de clase del proletariado, la liquidación del reformismo y del sectarismo, la unidad de la clase obrera y la emancipación del trabajo y de los trabajadores.”¹³⁴

Per als editorialistes de *Comunismo*, per a Andrade, i per a Arenillas, l'agost del 1934 les joventuts socialistes només oferien l'ocasió per a la crítica negativa i, com ja havia fet el mes anterior “A. Yerym”, es revelaven incapaços de veure les oportunitats que no només la semblança de posicions de les joventuts socialistes amb l'I.C.E. respecte les Corts o la demanda d'expulsió de la fracció parlamentària obrien per al creixement de l'organització i la construcció d'un partit revolucionari fort, sinó inclús les més evidents, com les declaracions de simpatia vers Trotsky que feia en aquest mateix moment *Espartaco*, òrgan teòric de la F.J.S.,¹³⁵ i que foren totalment obviades per l'I.C.E. Malgrat que els contactes personals i la col·laboració local amb joves socialistes i militants de l'I.C.E. existia¹³⁶, des d'un punt de vista polític és evident que ni només la crítica negativa pública ni el menysteniment –o ignorància- de declaracions i decisions importants per part de les joventuts socialistes eren una bona tàctica a seguir.

Per la seva banda, Munis a penes tractà aquest tema en el seu fullet *Qué son las alianzas*

¹³⁴ ARENILLAS, José Luis. “La crisis del Partido Socialista Español”. *Comunismo*, nº 37 (agosto 1934), p. 20-21; èmfasi en l'original. Reproduït en: *Revista Comunismo, 1931-1934 [la herència teòrica del marxisme espanyol]*. 1ª ed. [Edició a cargo de Jesús Pérez]. Barcelona : Fontamara, 1978, p. 397-399.

¹³⁵ Un article d'*Espartaco* del mes d'agost declarà que “*Sólo podemos hacer una excepción al calificar de claudicantes a los directores del proletariado: León Trotski*” (citat en: QUESADA SUÁREZ, José. “El por qué de mi baja en la Juventud Socialista”. *La Batalla* (5-VI-36)).

¹³⁶ “Spain”. *The Militant*. (25-VIII-34).

*obreras*¹³⁷, que acabà de redactar pràcticament a finals d'agost i que apareguè a principis de setembre. El fullet era més que una simple crida a l'enfortiment de l'Aliança Obrera com instrument de combat contra la reacció, era en realitat una crida a que aquesta prengués la direcció revolucionària, “por una Alianza Obrera Nacional al frente de las luchas revolucionarias” i criticava, doncs, l'oposició que l'hi presentaven els anarquistes i els estalinistes (que encara no hi havien entrat), però sobretot la passivitat dels socialistes, per la qual cosa Munis abundava en la crítica de la fracció d'esquerra socialista, atacant el “centrisme” de la fracció de Largo Caballero per la seva actuació reàcia a impulsar les aliances obreres i pel seu abandonament de les conquestes parcials en favor de l'ultimatisme de la insurrecció en un moment polític inadequat. Però Munis també atorgava en aquest fullet a les aliances obreres el ser l'instrument dirigent de la revolució, “dirigentes efectivas del proletariado”, sense fer cap esment en absolut a la funció del partit. Afirmant que podien realitzar la mateixa funció que els soviets, Munis contemplava les aliances obreres com organismes potencialment representatius de la classe obrera espanyola i com a futurs òrgans de poder proletari, la qual cosa, certament, atorgava objectivament a les aliances obreres un paper en la direcció del moviment revolucionari. Però el fullet mostrava, per l'omissió absoluta del paper del partit revolucionari, fins quin punt la construcció del front únic havia desplaçat les tasques del partit i de la seva construcció en la militància de l'I.C.E., afirmant que “estamos persuadidos de que una labor eficiente y ordenada, puesta en práctica desde y por las Alianzas Obreras, recorrería pronto casi todo el camino de la unificación revolucionaria” i que “Las A.O. deben [...] tomar posición efectiva en la dirección revolucionaria del proletariado unificado”, per a la qual cosa “deben tener en sus manos todos los hilos de la dirección revolucionaria –luchas políticas y económicas, milicias del pueblo, propaganda militar, etc.-, organizar mítines, tirar manifiestos y dirigir las luchas sociales en general”¹³⁸, sense fer cap esment del partit en aquesta direcció de la classe obrera.

¹³⁷ MUNIS, G. *Qué son las alianzas obreras*. Madrid : Comunismo, [1934].

¹³⁸ *Ídem*, p. 3, 12., 13.

Capítol 2. El rebuig a l'entrisme, el nou paradigma del front únic i la marxa cap a la unitat orgànica.

A finals de mes s'observà una petita correcció a aquesta línia, ja que *La Antorcha* va fer una tímida crida a la col·laboració amb les joventuts socialistes per tal d'impulsar l'activitat de l'Aliança Obrera madrilenya: en un breu article¹³⁹ s'interpelava a la F.J.S. per mostrar-les la contradicció entre la seva posició sincera pro-Aliança Obrera i la inactivitat de l'Aliança Obrera de Madrid, deguda bàsicament a la actitud passiva de la direcció socialista, i se'ls preguntava si estaven disposades a col·laborar amb l'I.C.E. per impulsar l'activitat de l'Aliança Obrera. La correcció, però, estava limitada al funcionament de l'Aliança Obrera, i no s'emplaçava al debat polític. De fet, la qüestió de l'Aliança Obrera dominava aquest número de *La Antorcha* amb tres articles que mantenien la tònica general de la necessitat de la seva construcció per al conjunt d'Espanya i, com ja era habitual, sense fer el lligam amb la necessitat de la construcció del partit revolucionari. Amb tot, el més important respecte la posició de l'I.C.E. davant de la radicalització socialista en aquest número estava contingut en una petita nota sense signar i sense títol situada just a sota de l'anunci del contingut del número d'agost de *Comunismo*:

“Una cosa es el frente único para la acción conjunta del proletariado y otra cosa, completamente distinta, la fusión de las organizaciones, la confusión de las banderas, la unidad orgánica. Si alguien, por alto y querido que no[s] sea, estuviera dispuesto a imprimirle este rumbo a nuestra organización, está –se lo aseguramos, absolutamente destinado al fracaso y, además, al ridículo.”

Molt probablement va ser Fersen, com a cap de redacció, qui va elaborar aquesta nota¹⁴⁰, que sintetitzava i deixava totalment clara quina era la posició de l'organització davant el “gir francès” que tot just acabava de ser aprovat per l'L.C. i que encara no havia estat anunciat a la seva premsa: l'I.C.E. no donava cap marge a la discussió i anunciava clarament que no pensava aplicar l'entrisme, fins i tot si el mateix “alto y querido” Trotsky així ho aconsellava, i fins i tot si això significava l'enfrontament obert (l'al·lusió a un Trotsky que no només fracassaria sinó que faria el “ridícul” no pot ser interpretada altrament). Més que el conflicte, l'enfrontament ja estava anunciat, ja que l'I.C.E. anunciava la seva posició sense discussió prèvia –ni interna ni externa- i

¹³⁹ “Para los jóvenes socialistas y *Renovación*”. *La Antorcha* (25-VIII-34).

¹⁴⁰ També l'estil apunta a la seva autoria, en especial l'esment a “las banderas”, que ja havia utilitzat en un altre article (vegeu: FERSEN, L. “La actitud del Partido Socialista y la situación política”. *Comunismo*, nº 32 (febrero 1934), p. 70-74).

mostrava a més no tenir cap intenció d'arribar a un compromís en aquest punt.¹⁴¹ El cop psicològic sobre la militància de l'I.C.E. i la desorientació política van ser grans, i el B.O.C. reaccionà immediatament a aquest signe públic de desafiament de l'I.C.E. cap a Trotsky –per tant, de greu crisi- en un article de l'ex-oposicionista Gorkin on aquest s'encarregà de començar la pressió sobre la militància de l'I.C.E., a la qual ja no donava cap futur donat que les masses no només ansiaven la unitat d'acció, sinó la unitat orgànica i l'I.C.E., en definitiva, hauria d'acabar escollint entre el P.S.O.E. i el B.O.C.¹⁴²; un mes després, *La Batalla* tornava a donar per “liquidat” el trotskisme i continuava la pressió per tal que els militants de l'I.C.E. triessin a quin dels tres partits - P.C.E., P.S.O.E. o B.O.C.- havien d'acabar entrant-hi.¹⁴³

Els dies següents arribà la notícia de l'ingrés de la majoria de l'L.C. dins l'S.F.I.O., que coincidí amb l'anunci del P.C.E. d'entrar en l'Aliança Obrera de Madrid -fet que l'I.C.E. saludà-¹⁴⁴ i, sobretot, amb la crida de *Renovación* a que els trotskistes i els bloquistes entressin en les organitzacions socialistes per tal d'ajudar en la batalla per l'expulsió dels reformistes.¹⁴⁵ El dia 24 d'agost, l'S.I. havia escrit al C.E. demanant un delegat espanyol per a la reunió del Ple d'aquest organisme, i també per obtenir el parer de l'I.C.E. davant l'entrada de l'L.C. dins l'S.F.I.O.; Nin responguè el 6 de setembre anunciant que l'I.C.E. no podia donar el seu parer davant d'una qüestió tan important sense que tots els grups haguessin estudiat els documents fonamentals i anunciava que

¹⁴¹ El mateix Andrade, tres dècades i mitja després d'aquests fets, escrigué en referència a l'editorial que aparegué a *Comunismo* sobre aquesta qüestió –i que tractaré tot seguit- que “era el anuncio, sin equívoco, de la indisciplina total de la sección española, la ruptura con la que había sido nuestra organización internacional” (ANDRADE, Juan. “Prefacio”. En: NIN, Andreu. *Los problemas de la revolución española, 1931-1937*. Prefacio y compilación de Juan Andrade. Barcelona : Ibérica de Ediciones y Publicaciones, cop. 1977, p. 23).

¹⁴² GORKIN, J. G. “La liquidación del trotskismo”. *La Batalla* (30-VIII-34); Gorkin aprofitava a més per donar altres cops, recordant que Lacroix militava al P.S.O.E.

¹⁴³ “La Liga Comunista (trotskista) de Francia acuerda ingresar en el Partido Socialista : la liquidación del trotskismo”. *La Batalla* (27-IX-34).

¹⁴⁴ ANDRADE, Juan [“Emilio Ruiz”]. “El ingreso del stalinismo en las Alianzas Obreras y su campaña contra el trotskismo”. *Comunismo*, nº 38 (septiembre 1934), p. 60-65; reproduït en: *Revista Comunismo, 1931-1934 [: la herencia teórica del marxismo español]*. 1ª ed. [Edición a cargo de Jesús Pérez]. Barcelona : Fontamara, 1978, p. 325-331.

¹⁴⁵ En el seu número del primer de setembre, la redacció del setmanari de la joventut socialista es queixà de les crítiques que els trotskistes els feien “des de fora” i els cridà a entrar en l'organització juntament amb els bloquistes per ajudar-los en la batalla contra la fracció reformista: “Si trotskistas y bloquistas, que desde fuera nos dirigen reproches, vinieran a nuestro campo a ayudarnos a dar la batalla a la fracción reformista, los frutos serían más rápidos.” (“Por la depuración revolucionaria del Partido”. *Renovación*, nº 145 (1-IX-34), p. 1); en aquest mateix número, *Renovación* entrevistà Fersen sobre l'Aliança Obrera.

els dies 15 i 16 se celebraria un Comitè Central Ampliat on es discutiria aquest tema.¹⁴⁶ Un cop reunit, aquest Ple refusà, per unanimitat,¹⁴⁷ l'entrada dins del P.S.O.E., al considerar que les noves orientacions d'aquest partit i de la F.J.S. eren demagògiques i d'un revolucionarisme purament verbal.¹⁴⁸ L'oposició principal a l'entrisme vingué de Fersen, que en el seu informe anuncià no només la seva "oposició total al "nou curs"", sinó la voluntat de constituir una fracció internacional dins l'L.C.I. per lluitar contra la nova orientació;¹⁴⁹ segons Andrade, Nin manifestà algunes reserves durant la discussió.¹⁵⁰ Irònicament, aquest rebuig a la proposta de Trotsky i l'S.I. esdevenia just en el moment en que, d'una banda, la F.J.S. cridava explícitament a que els trotskistes entressin en les organitzacions socialistes i, d'altra banda, quan els principals publicistes de l'explicació de la radicalització socialista com a "maniobra" i "verbalisme" –el mateix Fersen i Andrade– començaven a canviar la seva percepció sobre aquest fenomen.

¹⁴⁶ Carta d'Andreu Nin a l'S.I. (6-IX-34), Albert Glotzer Papers, box 14, folder 16, Hoover Institution, Stanford University.

¹⁴⁷ ANDRADE, Juan. "Carta a un camarada americano". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 348; igualment tant Pagès com Broué afirmen que la proposta s'aprovà per unanimitat (PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 275); i BROUÉ, Pierre. "La lucha por la construcción de un nuevo partido". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 300.). Això inclouria també, doncs, a Bilbao.

¹⁴⁸ BROUÉ, Pierre. *La revolución española, 1931-1939*. Barcelona : Península, 1977, p. 79.

¹⁴⁹ ANDRADE, Juan. "Carta a un camarada americano". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 348; PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 275. La carta va ser traduïda a l'anglès i publicada per primera vegada pel Left Wing Group of the W.P.U.S. (ANDRADE, Juan. "Letter from J. Andrade of N.E.C.-Spanish section, ICL". *International news*, [v. 1, no. 1 (agust 1935)], p. 4-6); cal fer notar que en el títol de la carta els redactors d'*International news* identificaven Andrade com a membre del C.E. de l'I.C.E. Aquesta coordinació d'opositors a l'entrisme dins de l'L.C.I. sembla que no arribà a produir-se, probablement per la manca d'interès de la secció espanyola: molt significativament, en la resolució que la secció brasilenya escrigué l'abril del 1935 oposant-se a l'entrisme, i que fou publicada a *International news*, no s'esmenta Espanya entre les seccions oposades al "viratge francès"; l'absència d'una secció com l'espanyola que s'oposava com un bloc (i no només en fraccions) a l'entrisme és senyal evident de la manca de treball internacional per part de l'I.C.E.: "Similarly, there exist in other countries, as in Germany, Belgium, Poland, Greece, the United States, the Argentine, etc., entire sections or at least opposition groups that reject the present policies of the International Secretariat." (C.C. of the I.C.L. (B.-L.) of BRAZIL. "Resolution on the French question". *International news*, v. 1, no. 2 (october 1935), p. [21]). La voluntat de crear una fracció internacional es quedà, doncs, en el pla merament declaratiu i de la tramesa d'"avisos a navegants": en el mateix número de setembre de *Comunismo*, l'I.C.E. decidí publicar l'article del bordiguista "Gatto Mammone" (Virgilio Verdaro) "La China soviética", publicat originalment en *Bilan* del mes de juliol.

¹⁵⁰ ANDRADE, Juan. "Prefacio". En: NIN, Andreu. *Los problemas de la revolución española, 1931-1937*. Prefacio y compilación de Juan Andrade. Barcelona : Ibérica de Ediciones y Publicaciones, cop. 1977, p. 23. Andrade també ha escrit que l'oposició a l'entrisme i la ruptura que implicava estava inspirada sobretot pel grup de Madrid i els militants de Bilbao (*op. cit.*, p. 23): la implicació de la secció madrilenya és òbvia (els seus màxims dirigents eren Fersen i Andrade), però estranya la referència a la secció bilbaïna, on Esteban Bilbao, el major exponent de l'apropament als socialistes, era el màxim dirigent.

Pocs dies després s’anunciava públicament, des de les pàgines de *Comunismo* del mes de setembre –que seria el darrer, ja que la revista va ser prohibida després de la derrota de la revolució asturiana-, una síntesi de la posició oficial de l’organització sobre aquesta qüestió, redactada per Andrade:

*“Nuestra organización internacional, la Liga Comunista Internacionalista, atraviesa una profunda crisis. No tenemos por qué ocultarlo, pues nuestros problemas, como problemas políticos, no los hurtamos al conocimiento de la clase trabajadora. La realización del frente único en Francia, circunscrito a los socialistas y comunistas y dejando al margen a nuestra sección francesa, ha dado lugar a que algunos camaradas, entre ellos nuestro jefe político, consideren que la táctica que corresponde, dado el ilusionismo unitario creado en torno al pacto de socialistas y stalinianos, es el ingreso como fracción, con su propio órgano, en el partido socialista francés. Los defensores de dicha solución táctica creen con ello poder conseguir de una manera más eficaz influenciar a las masas trabajadoras. La reunión de nuestro Comité Central Ampliado aprobará la resolución en que se fije la posición de la organización española con respecto a dicho problema. Conociendo el pensamiento de la inmensa mayoría, si es que no de la totalidad de nuestra organización, podemos anticipar que es absolutamente contraria al criterio, que con más tesón que nadie y con su apasionamiento de siempre defiende nuestro camarada Trotsky. Las corrientes en pro de la unidad que en virtud de la acción nefasta del stalinismo se han creado en ciertos países, no pueden de ninguna manera conducirnos a la confusión orgánica. La garantía del futuro reside en el frente único, pero también en la independencia orgánica de la vanguardia del proletariado. De ninguna manera, por un utilitarismo circunstancial, podemos fundirnos en un conglomerado amorfo, llamado a romperse al primer contacto con la realidad. Por triste y penoso que nos resulte, estamos dispuestos a mantenernos en estas posiciones de principios que hemos aprendido de nuestro jefe, aun a riesgo de tener que andar parte de nuestro camino hacia el triunfo separados de él.”*¹⁵¹

Després de molt de temps, l’I.C.E. reivindicava en aquest text la independència orgànica en la construcció del front únic, concepte que a penes havia estat esmentat en tots els seus articles dedicats a l’Aliança Obrera, i en l’article d’Andrade –que serà tractat seguidament- es deia que el camí per a aquesta independència orgànica, per a la construcció del partit, passava per fer una crida als militants socialistes que s’orientessin sincerament al camí revolucionari a que s’escindissin del P.S.O.E. i s’integressin a l’”avantguarda del moviment” (posició que seria criticada per l’S.I. al considerar-la una actitud "purista" que no s’adaptava a la situació real i que, per tant, es convertia en

¹⁵¹ “Editoriales : de mes a mes”. *Comunismo*, nº 38 (septiembre 1934), p. 54-55. També citat en: ANDRADE, Juan. “Prefacio”. En: NIN, Andreu. *Los problemas de la revolución española, 1931-1937*. Prefacio y compilación de Juan Andrade. Barcelona : Ibérica de Ediciones y Publicaciones, cop. 1977, p. 22-23; PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 276; PAGÈS, Pelai. *Andreu Nin : una vida al servicio de la clase obrera*. Barcelona : Laertes, 2011, p. 241; i parcialment en: BROUÉ, Pierre. “La lucha por la construcción de un nuevo partido”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 300. L’L.C. el va traduir en el seu butlletí intern: “Espagne : contre l’entrée dans la S.F.I.O.”. *Bulletin d’information de la Ligue communiste*, no. 13 (1-X-34). L’autoria del text per part d’Andrade va ser comunicada per ell mateix dècades més tard (*op. cit.*, p. 22).

paralitzant i reaccionària¹⁵²). L'I.C.E., a més, semblava no entendre que l'entrisme, tal com l'havia proposat Trotsky, era una operació temporal¹⁵³ destinada a guanyar militants del partit socialista des de dins del partit, per tal d'escindir-lo després i construir el partit; contràriament a aquesta concepció, en la seva declaració l'I.C.E. presentava l'entrisme com la fusió en un “conglomerat amorf”. Per últim, d'altres factors secundaris també degueren tenir el seu paper: la perspectiva de tornar a militar conjuntament amb Lacroix de ben segur que contrarià molts militants de l'I.C.E.¹⁵⁴

Com he assenyalat, aquest rebuig taxatiu es donà precisament en el moment en que l'I.C.E. començava a canviar de manera ben perceptible tant la seva anàlisi de la radicalització socialista –en un sentit més proper a la de Trotsky- com la seva orientació política vers un enfortiment de les relacions amb les organitzacions socialistes, especialment respecte les joventuts. A finals de mes els diaris dretans donaren la notícia d'una entrevista entre Nin i Largo Caballero,¹⁵⁵ però més enllà de si aquesta existí o no, i del que els dos dirigents obrers poguessin haver tractat, el que sí que és significatiu i documentat és que en aquest mateix mes de setembre, d'una banda, apareguè la primera aportació d'un militant de l'I.C.E. al portaveu teòric de l'ala esquerra socialista, *Leviatán*, amb un article de Nin sobre la qüestió nacional –on continuà defensant el dret d'autodeterminació i per tant la necessitat d'una república catalana com a pas previ a una federació socialista ibèrica, posició lleugerament diferent a la d'independència “ras i curt” per a Catalunya que defensava Trotsky en el mateix moment-;¹⁵⁶ i que, de l'altra,

¹⁵² Citat en: BROUÉ, Pierre. “La lucha por la construcción de un nuevo partido”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 296-297; comentat en: MARIE, Jean-Jacques. *Trotsky : revolucionario sin fronteras*. 1ª ed. Buenos Aires : Fondo de Cultura Económica, 2009, p. 436-437.

¹⁵³ En el seu balanç de l'experiència fancesa, Trotsky escrigué: “*L'entrée dans un parti réformiste-centriste n'implique pas par elle-même une perspective à long terme. Il ne s'agit que d'une étape qui, dans certaines conditions, peut se limiter a un épisode.*” (TROTSKY, L. “[Les leçons de l'entrée dans la S.F.I.O.]”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 7, p. 244-245).

¹⁵⁴ *Comunismo* havia criticat en el seu moment la decisió del P.S.O.E. d'acceptar Lacroix en les seves files, i havia advertit els militants de l'U.G.T. contra aquest (“Aclaración necesaria”. *Comunismo*, nº 29 (octubre 1933), p. 192); ja he esmentat anteriorment l'interessada referència a Lacroix en l'article de Gorkin sobre la crisi en el moviment trotskista (GORKIN, J. G. “La liquidación del trotskismo”. *La Batalla* (30-VIII-34).

¹⁵⁵ Els diaris monàrquics *ABC* i *El Castellano* informaren el dia 28 de setembre que Nin, durant la seva estada a Madrid (evidentment amb motiu del Comitè Central Ampliat, encara que aquests diaris no ho sabien), havia mantingut diverses entrevistes amb “personalidades revolucionarias”, destacant una entrevista amb Largo Caballero; no he trobat altra documentació, però, que confirmi aquesta entrevista.

¹⁵⁶ Respecte Catalunya, Nin defensà que calia “*Considerar la proclamación de la República catalana como un acto de enorme trascendencia revolucionaria*” i que la classe obrera havia de fer seva aquesta solució per poder desplaçar la petita burgesia de la direcció del moviment nacional; un cop “emancipada

també es començà a fer evident el canvi que s'operava en els redactors de *Comunismo*.

Efectivament, en una entrevista a Fersen que *Renovación* publicava el dia 1 del mateix mes¹⁵⁷ -entrevista que versava exclusivament sobre la concepció que l'I.C.E. tenia sobre el que havia de ser i fer l'Aliança Obrera-, Fersen obviava la pura crítica negativa de tots els mesos anteriors i inclús l'acabava amb una mostra de simpatia cap a les joventuts socialistes, les quals podien aportar un “gran triunfo para el proletariado si consiguen influenciar con su espíritu revolucionario las organizaciones de la Unión General de Trabajadores”. Però el més interessant d'aquesta entrevista és que permet veure un cop més com, recuperant les paraules de Trotsky, l'I.C.E. havia confós les tasques tàctiques del front únic amb la tasca de la creació del partit de la revolució. En efecte, Fersen declarava que degut a les circumstàncies polítiques “especialíssimes” espanyoles, si s'aconseguia articular de manera efectiva l'Aliança Obrera a nivell de tota Espanya, tots els treballadors fixarien la seva atenció en la conquesta del poder, i ho reblava afirmant que la classe obrera cada vegada estava més interessada en “cómo hemos de oponernos al fascismo y concertar la unión por la conquista del Poder”. En cap moment Fersen esmentava que la conquesta del poder polític -com a mínim en una organització com l'I.C.E., que es reivindicava del leninisme i que a més es dirigia a una organització –la F.J.S.- que veia amb simpatia el bolxevisme- era la feina d'un partit i que la tasca principal per a una organització leninista la constituïa precisament la construcció d'aquest. Absorbida per la tasca de la construcció de l'Aliança Obrera –una

del yugo español”, la Catalunya independent seria el primer pas cap a la Unió de Repúbliques Socialistes d'Ibèria (NIN, Andreu. “El marxismo y los movimientos nacionalistas”. *Leviatán*, nº 5 (septiembre 1934), p. 39-47; aquí, p. 47). En una data indeterminada de l'estiu (entre juliol i setembre), Trotsky havia escrit a l'S.I. considerant que “*Els nostres camarades [...] han de fer agitació (tant des de la seva organització com des de l'Aliança Obrera) a favor de la proclamació d'una república catalana independent, i han d'exigir, per tal de garantir-la, l'armament immediat de tot el poble*”, i que, degut a que la classe obrera no tenia la hegemonia i per tant no era prou forta per a proclamar la independència tota sola, “*pot i ha de cridar amb totes les seves forces a la independència i exigir-la del govern petitburgès de l'Esquerra.*” (TROTSKY, L. “El conflicte català i les tasques del proletariat”. *L'Avenç*, núm. 404 (setembre 2014), p. 40-41). Trotsky no abordà en absolut en aquestes consideracions la qüestió d'una futura federació socialista, sinó que l'interessà emfatitzar el caràcter progressista i accelerador de la revolució de la independència catalana: la posterior organització estatal independent o federada/confederada no era un fi en sí mateix, i dependria de les circumstàncies històriques (vegeu també: PAGÈS, Pelai. “Trotski i la república catalana”. *L'Avenç*, núm. 404 (setembre 2014), p. 38-39; PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona: Península, 1978, p. 199-201).

¹⁵⁷ FERSEN, L. “El camarada Fersen, por la izquierda comunista [sic], responde a nuestras preguntas”. *Renovación*, nº 145 (1-IX-34), p. 4; reproduït en: FERNÁNDEZ SENDÓN, Enrique. *Enrique Fernández Sendón, “L. Fersen” : memoria e antología dun republicano galego*. Introducción, estudio, edición e notas de X.L. Axeitos e Uxío Bobillo. Sada: Edicións do Castro, cop. 1998, p. 144-146. En el número de setembre de *Comunismo* un dels editorials assenyalava que la influència del pensament de l'I.C.E. era cada vegada més gran entre els sectors del socialisme que buscaven el “camí just”, especialment entre els joves socialistes (“Editoriales : de mes a mes”. *Comunismo*, nº 38 (septiembre 1934), p. 54).

Aliança Obrera on l'I.C.E. era menystinguda, especialment fora de Catalunya-, l'I.C.E. perdia la perspectiva internacional i la programàtica; fixant-se només en la conjuntura política espanyola, havia passat poc a poc a considerar la unitat de les tendències obreres com el mitjà per a la presa del poder a Espanya, eclipsant la tasca de la construcció d'un partit fonamentat en un programa clarament definit. Enllaçant amb el que ja havia escrit a "Centrismo y IV Internacional" sobre el front únic, Trotsky assenyalaria menys de dos mesos després, a propòsit de les experiències de front únic belga i francesa, els perills d'aquest, que podien ser aplicats igualment a Espanya:

"Le front unique des trois organisations de jeunes en Belgique a été naturellement un acquis de principe important. [...] Mais je ne crois pas que ce front unique triangulaire puisse durer, et, même s'il durait, qu'il puisse nous valoir de nouveaux gains importants. Nous sommes forts en tant que tendance révolutionnaire, faibles en tant qu'organisation. Or le front unique devient, dans les mains, non seulement de nos adversaires, mais aussi de nos alliés beinveillants, un instrument pour paralyser le développement de notre entreprise idéologique par les statuts même du front unique. [...]. La disproportion entre nos forces et celles des socialistes impose fatalement à nos représentants une attitude très modeste qui correspond au rapport de forces numériques, mais nullement au rôle idéologique que nous pouvons et que nous devons jouer dans la jeunesse ouvrière.

Le front unique, tel qu'il se présente maintenant en France et ailleurs, est empoisonné par l'hypocrisie diplomatique qui est un moyen d'autodéfense des deux bureaucraties. En nous situant sur le plan du front unique, nous sommes, en tant qu'organisation faible, condamnés à la longue à jouer le rôle de parents pauvres, qui ne doivent pas trop élever la voix pour ne pas gêner la maître de maison."¹⁵⁸

Però si bé Fersen mostrava en aquesta entrevista el clima pro-unificació que es començava a viure dins de l'I.C.E., també indicava que ell havia modificat, en un sentit més positiu, la seva concepció sobre l'ala esquerra socialista, tot i ser el principal representant visible de l'oposició de la direcció espanyola a l'entrisme. En el número de setembre de *Comunismo* –número quina lectura atenta permet veure clarament aquest canvi de percepció-, Fersen enllaçava amb el que havia declarat ja a l'entrevista a *Renovación*, però donava ja indicis d'una apreciació distinta a la de la majoria de la militància sobre aquesta qüestió, a l'admetre l'existència de "corrents revolucionaris" dins de les organitzacions socialistes espanyoles i a afirmar que aquestes oferien "algunes garanties" de "decisió" i "seriositat".¹⁵⁹ Fersen, encara que no recollia en absolut la proposta entrista de Trotsky, sí que recollia –sense esmentar-la- l'antiga

¹⁵⁸ TROTSKY, L. "[Il faut entrer dans les J.G.S.]". En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 4, p. 238.

¹⁵⁹ És ben possible que el desembarcament de gran quantitats de municions per part dels socialistes a San Esteban de Pravía el dia 12 de setembre (descoberta i incautada, però) fes veure a Fersen aquestes "garanties" de "decisió" i "seriositat".

argumentació de Bilbao i la desenvolupava, argumentant que els socialistes –i els socialistes espanyols encara més que els austríacs, els qual s’havien aixecat en armes el febrer contra la dictadura de Dollfuss- tenien innegablement una autèntica voluntat de no deixar-se aplastar per la reacció i que l’actitud d’aquest partit en aquest aspecte “inspira cada vez más confianza”; aquesta determinació estava produïnt un procés d’unificació al voltant del socialisme i això tenia per a Fersen un sentit progressiu. Fersen analitzava després l’existència dels corrents revolucionaris en el seu interior i, tot i reconeixent el seu confusionisme i la seva volubilitat en els cas en que el partit pogués governar amb l’esquerra burgesa, s’oposava a una caracterització purament negativa, com la que feien els “sectaris” (referint-se als estalinistes, però també implícitament a la majoria de la seva organització), i afirmava que :

“En el seno del socialismo existen corrientes revolucionarias más o menos confusas. Precisamente por eso no se puede considerar el partido socialista como la expresión definitiva de un partido revolucionario, pues esto reclama cierta unidad en el pensamiento y homogeneidad en los cuadros. [...]”

Pero sin hacerse ilusiones sobre lo que pueda hacer un partido, dada su composición y sus ideales, no cabe tampoco caer en el negativismo obtuso en que estaban sumergidos los adversarios de la socialdemocracia. La cuestión está en saber si estará dispuesto a defender su existencia, a no transigir con el fascismo, llegado el caso. Los socialistas austriacos nos han demostrado esta decisión, y el socialismo español lo está demostrando en forma mucho mejor, hasta el punto de ser en las circunstancias actuales el único partido que ofrece algunas garantías. La decisión no basta si no va acompañada de la seriedad. Los anarquistas son revolucionarios tenaces, pero son unos insensatos peligrosos. Los stalinianos, ni eso [...]. En los momentos presentes, momentos que pueden ser decisivos, es el partido socialista el único que ofrece garantías, no sólo de decisión, sino de seriedad.”¹⁶⁰

Fersen no oferia en la seva conclusió, però, cap proposta d’acció respecte la fracció d’esquerra dels socialistes: no proposava ni entrisme, ni escissió i posterior fusió, ni intervenció propera però externa, sinó que continuava alimentant la percepció de l’enfortiment de l’Aliança Obrera com el camí cap a la constitució del partit revolucionari:

“Si se les da un nuevo impulso [a les Aliance Obreres], coordinando su acción nacional, no será posible prescindir de ellas; hasta los mayores rivales tendran que girar en su órbita. El tener a todas las organizaciones ligadas o influidas por una

¹⁶⁰ FERSEN, L. “La situación política actual”. *Comunismo*, nº 38 (septiembre 1934), p. 58; reproduït en: *Revista Comunismo, 1931-1934 [la herencia teórica del marxismo español]*. 1ª ed. [Edición a cargo de Jesús Pérez]. Barcelona : Fontamara, 1978, p. 251. També parcialment citat en: BROUÉ, Pierre. “La lucha por la construcción de un nuevo partido”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 296. L’article va ser traduït a l’anglès en la revista teòrica de la C.L.A.: “On the eve of the Spanish uprising”. *The New International*, v. 1, no. 4 (november 1934), p. 101-102.

disciplina común es un factor esencialísimo de la victoria.”¹⁶¹

La posició de Fersen, doncs, no oferia conclusions polítiques diferents a les que havia mantingut l'I.C.E. en tot aquest període, però es distanciava de la línia mantinguda fins el moment –de la qual ell havia estat el màxim exponent- al reconèixer una voluntat de combat al partit socialista, a l'admetre l'existència de “corrents revolucionaris” dins del socialisme (s'abandonava, doncs, la teoria de la “maniobra”), i a l'assenyalar la importància d'aquests. Un dels editorials d'aquest darrer número de *Comunismo*, probablement escrit per ell, fou encara més explícit:

*“El paso a la oposición de los socialistas y el reivindicar éstos sus rasgos de partido de clase ha rearmado ideológicamente el proletariado y ha planteado sus reivindicaciones en un terreno diferente, en el que trata de defenderlas de una manera consecuyente y a la luz de las experiencias de los demás países. Esto ha dado un impulso a la situación general y ha contribuido a la clarificación de las posiciones, estableciendo únicamente dos campos antagónicos.”*¹⁶²

Però el canvi de percepció no afectà només Fersen, sinó també Andrade; probablement tant la crida a l'entrada en les organitzacions socialistes feta per *Renovación* el primer de setembre, com la jornada de front únic contra la reacció del dia 8 del mateix mes, com l'actitud de Trotsky i l'L.C. favorable a l'entrisme, com també la possibilitat que es començava a anunciar d'una unitat orgànica entre socialdemòcrates i stalinistes, i el “secret a veus” de que els socialistes estaven preparant una acció armada d'envergadura,¹⁶³ obligaren a reconsiderar el fenomen de la radicalització socialista, ja

¹⁶¹ FERSEN, L. “La situación política actual”. *Comunismo*, nº 38 (septiembre 1934), p. 59; reproduït en: *Revista Comunismo, 1931-1934 [: la herencia teórica del marxismo español]*. 1ª ed. [Edición a cargo de Jesús Pérez]. Barcelona : Fontamara, 1978, p. 252.

¹⁶² “Editoriales : de mes a mes”. *Comunismo*, nº 38 (septiembre 1934), p. 49.

¹⁶³ Dos militants de l'I.C.E. en aquell moment enfrontats, García Palacios i Andrade, van posar de manifest aquest ambient d'insurrecció en la seva correspondència: García Palacios afirmà dos mesos després dels fets d'octubre que “*la precipitación de los acontecimientos políticos de España [...] me impedían distraer ningún género de actividad que no fuese concretamente encaminado a la insurrección, cuyo carácter apremiante e inmediato absorbía [sic] todo el tiempo de que materialmente podía disponer*” (Carta de Luis García Palacios a Raymond Molinier (16-XII-34); (1144), Lev Davidovič Trocki / International Left Opposition Archives, International Institute of Social History), i Andrade va escriure el juny del 1935 que, en el moment en que es va reunir el Comitè Central Ampliat de l'I.C.E. per discutir la qüestió de l'entrisme (15 i 16 de setembre) “*ya se podía ver que el Partido Socialista se encaminaba hacia un levantamiento revolucionario*” (ANDRADE, Juan. “Carta a un camarada americano”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 348); Araquistáin confirmà poc després de la derrota la certitud en el moviment obrer de la proximitat de la insurrecció: “*Este levantamiento no era un secreto para nadie, excepto para el Presidente de la República y para los partidos que forman el Gobierno Lerroux. Lo había anunciado la minoría socialista en el Parlamento. Lo publicaba a diario la prensa socialista. Era el tema obligado de los mítines obreros.*” (ARAQUISTÁIN, Luis. “La revolución de octubre en España”. *Leviatán*, nº 21 (febrero 1936), p. 28; encara que publicat el febrer del 1936, aquest article està datat l'octubre del 1934, i va ser publicat per primera vegada en la seva versió en anglès: ARAQUISTÁIN, Luis. “The October Revolution in Spain”. *Foreign affairs* (January 1935), p. 247-261 (aquest fragment en

que els dos militants de l'I.C.E. que més s'havien distingit en contra de l'ala esquerra socialista coincidien, en el mateix moment, a canviar la seva apreciació. En efecte, altres dos editorials d'aquest número –probablement escrits per Andrade, que tractava la mateixa qüestió en el seu article signat sota pseudònim- saludaven l'escissió dins de la Internacional Juvenil Socialista i el fet que les joventuts socialistes espanyoles estiguessin “dispuestas a separarse inmediatamente de la II Internacional y a reagruparse con los que estén conformes con la reconstrucción del movimiento obrero”. En el seu article signat amb pseudònim, Andrade, com Fersen, reconeixia “una actitud revolucionaria” en el socialisme i el fet que la majoria de la classe obrera espanyola s'hi havia adherit, i encara era més positiu amb les joventuts, les quals evolucionaven “hacia nuevas posiciones más avanzadas”, i “representan todo lo que hay actualmente de más progresivo en el mundo en el seno de la socialdemocracia”. Andrade donava un pas més que Fersen i que tota la literatura de l'I.C.E. sobre aquesta problemàtica fins el moment, i per primera vegada exposava públicament una presa de posició cap els militants radicals socialistes: l'escissió amb la seva vella organització per tal de fer una fusió posterior amb l'“avantguarda” (no només amb l'I.C.E.); sense esmentar en absolut l'entrisme, Andrade veia clarament que calia una resposta política a la radicalització socialista, que davant del pas fet per Trotsky i l'L.C., calia encarar el problema i no fiar-lo tot a la crítica negativa i a la construcció *sense predomini polític* de l'Aliança Obrera i, que si la resposta no era l'entrisme, llavors calia cridar per l'escissió i posterior fusió/incorporació. En l'editorial, s'adreçava als joves socialistes i exposava que calia el trencament, però no proposava encara la fusió:

*“Ya los jóvenes socialistas han dado la contestación lógica: ni con la II ni con la III Internacional. Esta es la posición justa. Si la II Internacional ha fracasado, no es menos verdad que también ha quebrado la III. El proletariado internacional precisa reorganizar sobre nuevas bases. Es necesario emprender esta tarea. Las Juventudes Socialistas revolucionarias pueden ser los artífices de tan trascendental hecho histórico. Para ello la primera condición es separarse del reformismo podrido de la II y del centrismo burocrático de la III.”*¹⁶⁴

però en el seu article signat amb pseudònim la crida a l'escissió i la fusió/incorporació *amb altres organitzacions* en una nova Internacional ja eren explícites:

p. 251-252)). Broué ja assenyala que calia enquadrar les discussions en torn les vagues de Madrid i la idoneïtat o no de fer-les, en el context de la preparació de la insurrecció (vegeu: BROUÉ, Pierre. “Quand Carrillo était gauchiste... : les Jeunesses socialistes d'Espagne, 1934-1936”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 16 (décembre 1983), p. 32), que és el mateix context en que *Renovación* entrevistà Fersen i l'I.C.E. rebutjà l'entrisme.

¹⁶⁴ “Editoriales : de mes a mes”. *Comunismo*, nº 38 (septiembre 1934), p. 52-53.

“el problema que se plantea para estas fuerzas socialistas avanzadas no es el de incorporarse a la III Internacional, sino el de separarse de las dos existentes, y que han hecho ya desfavorablemente sus pruebas, e incorporarse o llegar a un acuerdo con aquellos sectores de la vanguardia del movimiento que tratan de rearmar a éste dotándole de un nuevo organismo internacional que recoja a todos los trabajadores revolucionarios.

Es más que seguro que éste sea también el pensamiento que predomina en los jóvenes socialistas españoles y que sea la conducta que se proponen seguir.”¹⁶⁵

El fracàs de la revolució d'octubre del 1934 significà, entre altres moltes coses, la desaparició de *Comunismo*, quin tractament de l'evolució del socialisme, somerament resumit en les línies precedents, fa bones les paraules de Trotsky: “*Comunismo* continúa comentando una situación en la que los militantes de la izquierda comunista no parecen tener ninguna perspectiva de intervención”,¹⁶⁶ excepte, com s'ha vist, en el seu darrer número. El fracàs de la insurrecció també significà una acceleració de la solució proposada per Andrade en el darrer número de *Comunismo*, que donà lloc a l'autodissolució de l'I.C.E. en menys d'un any mitjançant la fusió amb el B.O.C. per tal de formar un nou partit, el P.O.U.M., que ja no es reivindicà del programa per la IV Internacional.

Durant els fets revolucionaris d'octubre del 1934, els militants intervingueren de ple a tota Espanya i, especialment a Astúries, tingueren actuacions destacades, tant en la insurrecció com en aconseguir que la CNT s'incorporés a l'Aliança Obrera: Emilio García i Aurelio Solares van defensar la incorporació en el Ple Regional de la CNT de setembre del 1934, Loredó Aparicio va ser membre del Comitè Revolucionari d'Uvieu i comissari d'abastaments, Ignacio Iglesias va formar part del comitè d'abastaments de Sama de Langreo. La repressió posterior ocasionà un mort (Honorio Fernández, secretari de l'I.C.E. de Trubia, afusellat sense judici), empresonats a Astúries (com Armando Alonso, a qui es demanà deu anys de presó especialment pel seu paper en la fugida de militants) i fora d'ella (Madrid, Santiago, Salamanca, Barcelona: com Fersen, Munis, Vázquez, Nin o els gallecs José Ramos, Andrés Colombo i Armando Fernández Mazas), exiliats (com Loredó Aparicio, que va poder passar a França i Bèlgica després

¹⁶⁵ ANDRADE, Juan [“Emilio Ruiz”]. “El ingreso del stalinismo en las Alianzas Obreras y su campaña contra el trotskismo”. *Comunismo*, nº 38 (septiembre 1934), p. 65; reproduït en: *Revista Comunismo, 1931-1934 [I: la herencia teórica del marxismo español]*. 1ª ed. [Edición a cargo de Jesús Pérez]. Barcelona : Fontamara, 1978, p. 331.

¹⁶⁶ Citat en: BROUÉ, Pierre. “La lucha por la construcción de un nuevo partido”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 299.

d'escapar-se en un primer moment per les muntanyes amb el màxim dirigent socialista d'Astúries, Ramón González Peña), clandestins (com Ignacio Iglesias, refugiat a casa de Cabo i Carlota Durany a Barcelona), i la prohibició de la premsa del partit (que ocasionà la fi definitiva de *Comunismo*; es feren plans per editar premsa clandestina, però les dues imprentes preparades van ser descobertes per la policia i, finalment, només s'edità l'òrgan de l'I.C.E. catalana *L'Estrella roja*).¹⁶⁷

Però l'I.C.E. com a organització no jugà un paper destacat ni, sobretot, independentment: en referència a Madrid, l'antic militant de l'I.C.E. i del P.O.U.M. Enrique Rodríguez Arroyo (Quique) va expressar que l'I.C.E., com el P.C.E., quedà al marge, no jugà cap paper i va estar "perduda";¹⁶⁸ com ha assenyalat Broué, l'I.C.E. a Catalunya confonguè la seva actuació amb la del B.O.C. i a Madrid foren marginats pels socialistes, mentre que a Astúries la seva actuació es vehiculà exclusivament mitjançant l'Aliança Obrera.¹⁶⁹ Aquesta actuació fou maquillada per la direcció, que *no escriví cap informe ni article específic sobre l'actuació de l'organització durant la revolució*, i que, al contrari, la presentà sempre de manera positiva. En una carta a A. González¹⁷⁰ el juny del 1935, Andrade es defensà de les crítiques de passivitat en la

¹⁶⁷ Vegeu: "Un altre màrtir de la Revolució proletària d'Astúries". *L'Estrella roja* (1-XII-34); PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 184-189; Carta d'Andrade a A. González [traduïda a l'anglès] (17-XII-34), James P. Cannon Papers, Wisconsin Historical Society Archives, box 23, folder 15; ANDRADE, Juan. "Carta a un camarada americano". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 351; "Espagne". *La Vérité* (5-I-35); ORTIZ, Boni. "Introducción". En: LOREDO APARICIO, José María. *José María Loredó Aparicio en el País de los Soviets*. Boni Ortiz, ed. [Xixón] : Fundación Andreu Nin – Asturias, cop. 2010, p. 45; COLOMBO, Andrés. *Andrés Colombo*. Sada : Edicions do Castro, 1983, p. 17; PEREIRA, Dionisio. "Los heterodoxos del comunismo gallego, 1931-1936". En: *Eugenio Granell, militante del POUM*. Santiago de Compostela : Fundación Eugenio Granell, [2007], p. 57; i CABO VIVES, Francesc de. *Nuestros años treinta : recuerdos de un militante del POUM*. 1ª ed. Madrid : Sepha, 2005, p. 71.

¹⁶⁸ RODRÍGUEZ ARROYO, Enrique. "Madrid no era Asturias : entrevista con Enrique Rodríguez, 1-10-84". En: *Enrique Rodríguez Arroyo, Quique*. [Madrid : Fundación Andreu Nin, 1990?], p. 27.

¹⁶⁹ Vegeu la seva nota 18 en: TROTSKY, L. "[Encore une fois sur le tournant]". En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 4, p. 279; també: BROUÉ, Pierre. "La lucha por la construcción de un nuevo partido". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 301; i: BROUÉ, Pierre. "Quand Carrillo était gauchiste... : les Jeunesses socialistes d'Espagne, 1934-1936". *Cahiers Léon Trotsky*, no. 16 (décembre 1983), p. 36.

¹⁷⁰ A. González (Abraham Golod) era un militant comunista ucraïnès que, com Russell Blackwell ("Rosario Negrete"), havia treballat per a la I.C. a Mèxic durant els anys 20. Oposicionista i expulsat de Mèxic, milità als Estats Units a la C.L.A. Broué afirmà que abandonà l'Oposició d'Esquerra amb Oehler i Negrete (BROUÉ, Pierre. *Histoire de l'Internationale communiste, 1919-1943*. Paris : Fayard, 1997, p. 1006), i Durgan va més lluny i diu que a més col·laborà a la seva revista en castellà, *Claridad proletaria* (DURGAN, Andy. "Les trotskystes espagnols et la formation du POUM". *Cahiers Léon Trotsky*, no. 50 (mai 1993), p. 43), però probablement és un error, ja que González va ser militant de l'S.W.P. (BROUÉ, Pierre. "Le mouvement trotskyste en Amérique latine jusqu'en 1940". *Cahiers Léon Trotsky*, no. 11 (septembre 1982), p. 17), membre del Departament Llatino-Americà de la IV Internacional (GORDON,

revolució per part de Trotsky dient que com a organització l'I.C.E. no havia jugat cap paper (justificant-lo en part perquè tampoc el P.C.E. l'havia tingut), però que a nivell individual sí l'havien tingut, especialment a Astúries i Catalunya: esmentava justificadament casos de militants en Astúries, però per al cas català afirmava que “nuestros camaradas jugaron allí un papel dirigente”,¹⁷¹ la qual cosa no era veritat i, en tot cas, serviria per justificar la crítica a l'I.C.E., com ha mostrat Broué.

En canvi, alguns militants foren molt crítics, encara que no sembla que arribessin a constituir una fracció. Luis García Palacios, que havia tingut un paper dirigent en l'I.C.E., especialment a Madrid, però que sembla que havia abandonat l'organització durant l'època de la lluita fraccional amb Lacroix, per tornar a la militància durant el 1934, escrigué una llarga carta a Molinier en la que exposava de manera demoledora l'actuació irresoluta que, segons ell, havia tingut la direcció de l'I.C.E. a Madrid,¹⁷² a la que acusava d'excessivament teoritzant i poc donada a l'acció, i afirmà que la base de l'I.C.E. de Madrid estava descontenta amb la seva direcció i que l'I.C.E. no es tornaria a recuperar d'aquest cop que li havia donat la seva pròpia direcció.

La carta era políticament bastant confusa, ja que afirmava d'una banda la fidelitat a Trotsky -a qui els esdeveniments d'Alemanya, Àustria i Espanya confirmaven com el cap dels marxistes revolucionaris- i, d'altra, es posicionava contra l'entrisme; afirmava deconèixer les raons de la divergència entre l'S.I. i la direcció de l'I.C.E., però afirmava tanmateix que l'I.C.E. havia de tornar als principis que l'S.I. defensava; prèvia a la insurrecció, la seva preocupació havia estat la de que s'havien de formar milícies, però García Palacios no manifestava si aquestes havien de ser de l'I.C.E. o socialistes, mostrant doncs una indiferència i incomprensió davant el problema polític acuciant del

Sam [“J. B. S. Stuart”]. “L'exécutif de la IVe Internationale à Trotsky, 1940”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 69 (mars 2000), p. 122), i delegat a la “Conferència d'Alarma” de la IV Internacional el maig del 1940, sent l'autor juntament amb Vicente Colay de l'informe sobre Amèrica Llatina (*Les congrès de la IVe Internationale : manifestes, thèses, résolutions*. 2e éd. rev. et augm. Paris : La Brèche, cop. 1978, v. 1, p. 400-408).

¹⁷¹ ANDRADE, Juan. “Carta a un camarada americano”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 351-352.

¹⁷² És a dir, probablement Fersen i Andrade, els quals no són esmentats però als quals no és difícil reconèixer en la seva descripció. També pot incloure a Marino García, militant destacat de l'I.C.E. de Madrid que alhora era membre de la “penya dels salesians” (vegeu: PASCUA, Virgilio de la. “Un rato en la Peña de los “salesianos”, o entre hombres de bien no puede haber engaños : tertulias madrileñas”. *La Libertad* (17-III-35). A Barcelona, al menys Cabo i Metge també eren membres de tertúlies de café (CABO VIVES, Francesc de. *Nuestros años treinta : recuerdos de un militante del POUM*. 1ª ed. Madrid : Sepha, 2005, p. 52, 58).

moment per a la I.C.E.: la relació amb l'ala radical del socialisme. La carta afirmava en un moment que el seu objectiu principal era recabar informació sobre com estava anant l'entrada de l'L.C. en l'S.F.I.O, i en un altre moment denunciar l'actuació de la direcció madrilenya durant els esdeveniments d'octubre. Finalment, en una acció que mostra el grau de desconexió de García Palacios tant amb els procediments del centralisme democràtic –que garanteixen el dret de fracció sense autorització prèvia de cap organisme- com dels que regien les relacions de l'S.I. amb les diferents seccions, demanava “autorización para trabajar por la reconstrucción de la Izquierda comunista”. En realitat, la majoria del text estava dedicat a aquesta crítica, molt contundent però amb poca informació concreta, que anava pujant de nivell a mesura que la carta avançava, fins a qualificar els dirigents de la secció madrilenya de covards i traïdors. En tot cas, aquest document constitueix una interessant i desconeguda radiografia de l'I.C.E. de finals del 1934 feta per un dels seus militants històrics, la qual val la pena conèixer:

“[...] creí que en los actuales dirigentes de la Sección española se produciría una reacción en el sentido de trabajar más práctica y revolucionariamente que lo han venido haciendo, [...]

Nunca estuve de acuerdo con la orientación práctica: me pareció siempre demasiado crítica literaria, ateneísta, teorizante y muy poco, o dicho mejor, nula, acción práctica. Este defecto ha sido causa fundamental de que teniendo la causa que la Izquierda comunista defiende muchísimos simpatizantes en España, y nuestro insigne jefe Trotsky un inmenso prestigio que el stalinismo traidor y felón no ha logrado quebrantar, la Izquierda comunista, como organización política ha permanecido siendo una organización de una docena de grupos de teorizantes integrados, muchas veces, por descontentos o despechados, cuando no por gentes que incapaces de actuar revolucionariamente y dar el pecho, con todas las consecuencias, se refugiaban en nuestras filas para poder seguir cultivando su “diletantismo” revolucionario.

[...]

Al aproximarse la insurrección española, nadie sabe los esfuerzos que yo hice cerca del grupo redactor de COMUNISMO para que se sumase a las milicias socialistas u organizase unas autónomas, pero siempre prestas a secundar la revolución. [...] Con esto quiero decir, que para ser comunista y seguir a Trotsky hay que ser un revolucionario práctico y no un vulgar especulador teorizante. De vulgares teorizantes, especuladores con las ideas de Trotsky, puede calificarse a muchos de los dirigentes de la Izquierda comunista Española. Con ocasión del reciente movimiento, la masa de la Izquierda comunista ha actuado dignamente y con todas las consecuencias; pero, hay un hecho vergonzoso que es el que principalmente me determina escribiros: los jefes y jefecillos –de Madrid, que yo sepa- se han portado como unos cobardes. Han estado al margen de la insurrección. Y por si esta conducta cobarde fuese poco, algunos han llegado, incluso, a ejercer el innoble papel de críticos, en los momentos decisivos, cuando su papel consistía en tomar las armas en vez de censurar desmoralizando. Su actitud ha sido tan mal recibida por la masa obrera, que dudo que la Izquierda comunista pueda en España levantar la cabeza. Gracias a su base, el prestigio de nuestra organización no ha muerto; porque la base ha luchado, en la modesta esfera de su número, a la vanguardia. Yo –que porque la Izquierda comunista no constituyó

milicias tuve que actuar en las socialdemócratas- he tenido en la Compañía de mi mando, varios camaradas de la Izquierda, ya en la base ya en el mando de escuadras, que se han portado como bravos revolucionarios, contrastando esta actitud con el grupo redactor de COMUNISMO que optó por quedarse en casa, y si salió alguna vez a la calle lo hizo para criticas, censurar, desmoralizar en los momentos más decisivos, y aun así lo hizo sin dar la cara, en conversaciones privadas entre los grupos de obreros.

[...] quise hacerlos un informe a raíz de la revolución, para que estuvieseis bien documentados de una manera imparcial y objetiva, pues hay de todo y para todos. [...] pero, me hago eco del descontento que existe en la base de la Izquierda comunista –las dos docenas de trabajadores que en Madrid la constituyen- y creo un deber hacerlos saber que el grupo redactor de “Comunismo” no merece ya a ningún militante la menor consideración ni solvencia. Su actitud de cobardía, de exceso de crítica y hasta de traición, la incapacita para seguir ostentando la representación de nuestro movimiento teórico. No sé lo que en otras poblaciones –en las escasas en que la Izquierda comunista tiene organización- se habrá hecho; pero, me temo que su actitud no difiera de la de Madrid y la regla general haya sido la de que la masa habrá secundado con entusiasmo el movimiento, pero los jefes, demasiado teorizantes, se habrán quedado en sus casas.

[...] yo quiero hacerlos saber lo siguiente, como resumen de todo lo expuesto: los actuales dirigentes de la Izquierda comunista, no tienen autoridad moral ni política para seguir orientando y dirigiendo la Izquierda comunista. La Izquierda comunista, difícilmente levantará la cabeza en España. Es necesario proceder a su reorganización. Pero entrando sin compasión en los teorizantes, dándolos de lado, forjar una organización prácticamente revolucionaria y volver por los prestigios y los fueros de los principios que internacionalmente se vienen defendiendo por el Secretariado.

Yo [...] me hago eco del estado de ánimo de los militantes de base de Madrid, y especialmente de los simpatizantes y me dirijo a vosotros para pedirlos autorización para trabajar por la reconstrucción de la Izquierda comunista, sobre nuevas bases, eliminando a todos los que no secundaron la insurrección, apartando a todos los especuladores de nuestro movimiento teórico que con su conducta han deshonorado lo que decían defender y reconstituyendo, bajo la disciplina y la dirección del Secretariado internacional, la Izquierda Comunista Española.

Al colocarme en esta actitud, y romper con ciertos camaradas inspiradores de COMUNISMO a los cuales me ha unido una amistad política y personal de muchos años, lo hago respondiendo a un mandato de mi conciencia y al interés de nuestra organización que ni puede ni debe seguir siendo inspirada y dirigida por elementos cuya actitud, pasiva en los recientes sucesos, equivale a una traición.

Os agradecería vuestra contestación.”¹⁷³

La caracterització per part de García Palacios de l'actuació de la direcció de l'I.C.E. durant la insurrecció d'octubre com passiva coincidia amb la que Trotsky –amb cap contacte amb García Palacios- feia just en el mateix moment, un fet més que demostra la inanitat de les crítiques que expliquen la llunyania i desconexió de Trotsky de la

¹⁷³ Carta de Luis García Palacios a Raymond Molinier (16-XII-34); (1144), Lev Davidovič Trocki / International Left Opposition Archives, International Institute of Social History; èmfasi en l'original.

realitat espanyola com una de les principals causes –juntament amb el seu referent a l'experiència de la revolució russa- de la seva suposada incapacitat per analitzar correctament la situació espanyola:

*“Peor es la pasividad de nuestra sección española (salvo gloriosas excepciones) de cara a importantes acontecimientos. Siempre hemos criticado a los dirigentes de la sección española, impregnados de una actitud propagandística y expectante. [...] Lo más significativo es que los camaradas españoles han mostrado una actitud francamente hostil al giro francés. Esto no es más que la confirmación de que la “intransigencia” en este punto no es sino la máscara de la pasividad puramente propagandística y periodística.”*¹⁷⁴

Molinier va contestar García Palacios dos mesos i mig després dient-li que havia tramés la seva carta a l'S.I.¹⁷⁵ (probablement a Jean Rous), però no s'ha trobat constància documental d'una resposta per part d'aquest; si la va fer, probablement la seva resposta va ser conciliadora, ja que no sembla que, finalment, es constituís una fracció dirigida per García Palacios contra la direcció madrilenya motivada per la seva actuació durant la revolució d'octubre.

Però malgrat els casos minoritaris de crítica, per al gruix de l'organització l'actuació vehiculada mitjançant l'Aliança Obrera va ser la pauta correcta. Efectivament, l'experiència de l'Aliança Obrera durant la insurrecció de l'Octubre del 1934 motivà en la direcció de l'I.C.E. l'abandó progressiu de la perspectiva del front únic, de la construcció de l'Aliança Obrera, per tal de donar prioritat novament al factor polític. L'Aliança Obrera havia servit per enfortir el paradigma de la unitat, però havia mostrat –com no podia ser d'altra manera- les seves mancances polítiques en el curs de la insurrecció. L'I.C.E., que durant un any havia fiat tot a la construcció de l'Aliança Obrera, descobria de nou la importància del factor polític i s'abocava completament a la tasca de la construcció del partit, però no pas per la via proposada per Trotsky i seguida per les seccions francesa, belga i aviat suïssa, sinó per la que ja havia apuntat Andrade el setembre. Per a la direcció de l'I.C.E., la nova situació feia possible la unificació amb

¹⁷⁴ Fragment d'una carta del 15 de desembre del 1934 de Trotsky a l'S.I. i a la secció belga. El 28 de febrer, en una carta a un camarada polonès repetirà la mateixa idea: *“Durante las sacudidas revolucionarias, la dirección de nuestra sección española se ha distinguido, durante todo este periodo, por su doctrinaria pasividad. Muchos de nuestros camaradas han luchado ferozmente de forma individual. Pero la sección española en su conjunto se ha distinguido más por su crítica “objetiva” que por su actividad revolucionaria. Sin ninguna duda, constituye el ejemplo más trágico de toda la L.C.I.”* (ambdues cites en: TROTSKY, L. "Los bolcheviques-leninistas españoles y la insurrección de octubre de 1934 : extractos de cartas". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 313-314).

¹⁷⁵ Carta de Raymond Molinier a Luis García Palacios (26-II-35); (1144), Lev Davidovič Trocki / International Left Opposition Archives, International Institute of Social History.

les altres forces que es reclamaven del marxisme -especialment amb el B.O.C., les Joventuts Socialistes i l'ala esquerra del P.S.O.E.- en un nou partit marxista revolucionari.¹⁷⁶ La conclusió òbvia de Nin de que el fracàs de la revolució d'Octubre s'havia degut bàsicament a l'absència d'un partit revolucionari¹⁷⁷ serviria posteriorment per justificar la construcció d'aquest mitjançant la unió de tots aquells que es reclamaven del marxisme, que no era sinó una política molt semblant a la que venia propugnant des de feia temps el B.O.C., el qual prendria la iniciativa en el procés d'unificació des del gener del 1935.¹⁷⁸ L'I.C.E. es tancava a qualsevol ingrés en el P.S.O.E., i el mateix feien les seves joventuts, les quals, en una actitud diametralment oposada a la de Trotsky (per a qui la crida de les joventuts socialistes belgues representaren precisament el senyal per fer l'entrada de tota l'organització trotskista belga dins del partit socialista) respongueren negativament a les ofertes formals d'unitat d'acció i orgànica i a la crida per una nova Internacional sota "la bandera de Marx i de Lenin" que el C.E. de les joventuts socialistes envià a les joventuts estalinistes, bloquistes i trotskistes (i que l'I.C.E. ignorà en la seva premsa).¹⁷⁹

¹⁷⁶ PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 188.

¹⁷⁷ Vegeu especialment el seu article "Cal un partit revolucionari del proletariat : les lliçons de la insurrecció d'octubre". *L'Estrella Roja* (1-XII-34) ; traduït en: NIN, Andreu. *Los problemas de la revolución española, 1931-1937*. Prefacio y compilación de Juan Andrade. Barcelona : Ibérica de Ediciones y Publicaciones, cop. 1977, p. 155-158. Tracto més endavant aquest article.

¹⁷⁸ A finals de gener el B.O.C. envià una enquesta a les organitzacions catalanes que es reclamaven del marxisme; ja des de finals d'octubre llançà *Avant!* i *Acción*, en els que apareixien consignes unitàries (vegeu PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 263). Segons Maurín, però, en testimoni recollit per Víctor Alba, la proposta concreta d'unificació sorgí de Nin, qui li feu la proposta després d'un miting de l'Aliança Obrera l'hivern del 1934-1935 (ALBA, Víctor. *Dos revolucionarios: Joaquín Maurín, Andreu Nin*. Madrid : Seminarios y Ediciones, DL 1975, p. 204; també citat en: DURGAN, Andy. "Andreu Nin i la formació del POUM". En: *Andreu Nin i el socialisme*. 1a ed. Barcelona : CEHI, Centre d'Estudis Històrics Internacionals. Publicacions Universitat de Barcelona, 1998, p. 69).

¹⁷⁹ L'oferiment de les J.S. i la negativa de la Izquierda Juvenil Comunista (I.J.C.) devien ser fetes el desembre del 1934; *New militant* (el periòdic del nou partit unificat d'Estats Units, el Workers Party), *La Lutte de classes* i *La Vérité* publicaren del gener al març la traducció d'una carta de l'executiva de les joventuts socialistes a les altres joventuts que es reclamaven del marxisme en la qual declarava haver "trencat definitivament amb el reformisme socialdemòcrata" i els proposava la unitat orgànica i la construcció d'una nova Internacional ("Spanish socialist youth calls for new interna[tional]"). *New militant* (12-I-35); "Appel de la Jeunesse socialiste d'Espagne". *La Lutte de classes*, no. 49 (février 1935), p. 76; parcialment en "Pour la IVe Internationale : appel de la jeunesse socialiste d'Espagne". *La Vérité* (10-II-35) (aquests extractes apareixen traduïts en: BROUÉ, Pierre. *La revolución española, 1931-1939*. Barcelona : Península, 1977, p. 182), i "Towards the Fourth International". *The New International*, v. 2, no. 2 (march 1935), p. 81; la carta també aparegué en la publicació de l'organització juvenil del Buró de Londres, el *Internationales Jugend-Bulletin*, del mes de febrer, però no aparegué en cap òrgan de l'I.C.E. (només, *un any i mig després*, en *La Batalla*, ja òrgan del P.O.U.M.: "Un interesante manifiesto de las Juventudes Socialistas de España". *La Batalla* (1-V-36)). La resposta socialista a la negativa de l'I.J.C., trencant les relacions argüint injúries rebudes i fins que aquestes no fossin rectificades, és del 6 de gener del 1935. En aquesta carta s'esmenta la contradicció de la política de l'I.J.C. amb l'entrisme propugnat per Trotsky (vegeu: *Boletín interior de la ICE*, nº 12 (25-IV-35), p. 10-11; reproduïda en: VIÑAS, Ricard. *La formación de las Juventudes Socialistas Unificadas, 1934-1936*. 1ª ed. Madrid : Siglo

Entre la documentació d'aquests període que s'ha conservat existeix una carta de Florencio Liso, militant de l'I.C.E. a Soria, que adreçà a Molinier el 26 de setembre del 1934 on demanava informació tant general com específica del “gir francès”; el més sorprenent d'aquesta carta és comprovar com Liso –que es queixava de no rebre *La Vérité*–, malgrat mostrar-se contrari a l'entrisme, urgia Molinier a enviar informacions sobre l'entrada en l'S.F.I.O., la qual cosa evidenciava el poc contacte amb la secció espanyola:

“Me interesa, particularmente ahora que ha puesto ya en práctica la Sección francesa de la L.C.I. la “nueva línea”, conocer las razones en que la fundamentais, aun cuando estas no sean totalmente compartidas por nosotros. No faltarán sin duda lados positivos en vuestra argumentación, aun cuando a nuestro entender son mas los negativos. En todo caso, vuestra impremeditada precipitación con que la habeis llevado a la práctica, sin haberse pronunciado definitivamente sobre ella nuestra organización internacional, resulta totalmente injustificada, inadmisibile en quienes tan dura y justificadamente, sin duda, hemos combatido los métodos stalinianos.

“Mi criterio personal es de escasa importancia. No obstante, te agradecería que me remitieras para mi información particular cuantos documentos creas que puedan interesarme.”¹⁸⁰

També García Palacios, en la carta adreçada a Molinier abans esmentada, es queixava, com Liso, de no rebre *La Vérité* i expressava la seva oposició a l'entrisme però tanmateix demanava ser informat sobre l'experiència francesa:

“Ignoro la posición en que la Izquierda comunista de Francia se encuentra. Tengo entendido que estáis escindidos, y una fracción ingresó en el Partido socialista. Que el camarada Trotsky preconiza el ingreso en la socialdemocracia. Pero, como a pesar de haberos escrito para que me enviaseis “La Verité” no he conseguido recibirla, en realidad estoy despistado y desconozco el pensamiento del Secretariado en torno a todas las cuestiones políticas tanto las que afectan a España como las que interesan a los demás países.

[...]

Por otra parte, tengo entendido que ese Secretariado está en desacuerdo con el Comité Central de la Izquierda comunista Española. Más aún, que apenas si existen relaciones políticas y estáis en franca divergencia. Las razones de todo ello, las ignoro.”¹⁸¹

Veintiuno, 1978, p. 109-110). Trotsky considerava la consigna d'“unitat orgànica” incorrecta i buida, quina ambigüitat podia convertir-la fins i tot en reaccionària, i contraposava la de l'entrisme, considerant que calia saber veure les oportunitats polítiques quan aquestes es presentaven; dos mesos abans havia escrit a propòsit de les joventuts belgues que “*Je me suis définitivement convaincu de la nécessité de l'entrée quand j'ai appris que les jeunes J.G.S., avec qui nos camarades sont en relation, insistaient pour que nous venions les rejoindre dans leur organisation.*” (TROTSKY, L. “[Il faut entrer dans les J.G.S.]”). En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 4, p. 239).

¹⁸⁰ Carta de Florencio Liso a Raymond Molinier (26-IX-34); (1144), Lev Davidovič Trockij / International Left Opposition Archives, International Institute of Social History.

¹⁸¹ Carta de Luis García Palacios a Raymond Molinier (16-XII-34); (1144), Lev Davidovič Trockij / International Left Opposition Archives, International Institute of Social History.

Existia, doncs, un innegable interès de la militància espanyola en ampliar informació sobre l'experiència francesa, però aquesta no hi arribà, principalment per la inoperativitat dels òrgans directius a l'S.I. i al G.B.L. A la vegada, la resposta –tardana- de Molinier a García Palacios demanant informació sobre els afers espanyols i que aquest l'informés regularment¹⁸² mostrava la ignorància i desvinculació quasi completa de l'L.C.I. respecte Espanya: la veritat és que no hi hagué cap article que estudiés específicament la problemàtica de la construcció del partit a Espanya¹⁸³ i, entre els genèrics que tractaren de la radicalització socialista o la revolució d'Octubre, no existí una línia clara, oferint-se en els primers moments després de la revolució asturiana alternativament com les “llicions d'Espanya”, bé la fusió dels diferents corrents revolucionaris en un sol partit:

*“During this period a series of splits and realignments will take place. The Social Democracy will almost certainly split into two or more groups, and sections of the party with the majority of the Socialist Youth can be expected to declare themselves in solidarity with the idea of the Fourth International. [...] The more advanced elements of the S.L.F. [Syndicalist Libertarian Federation] may soon be found supporting the idea of building a new Communist Party in Spain together with the present Communist Left (Internationalists) and the Communist elements of the Socialist Youth and S. P. [Socialist Party] [...]. There is very little time left for the proletariat of Spain. They must reassemble their forces, strengthen and extend the Workers Alliances, future organs of their class power, and build the new Communist Party capable of leading them to victory in the final decisive battle with Fascism that is yet to come.”*¹⁸⁴

bé una genèrica i indeterminada “lluïta quotidiana” que accelerés l'evolució de l'esquerra socialista vers el leninisme, però sense especificar si aquesta “construcció del partit revolucionari en la batalla” s'havia de fer mitjançant l'entrisme o la fusió:

“N'hésitons pas à répéter notre conclusion: ce n'est que par un passage du centrisme, sur les positions politiques et d'organisation du bolchevisme, que sera possible aux militants révolutionnaires de guider la révolution prolétarienne à la victoire. En Espagne, comme en France, il est temps de construire le parti révolutionnaire dans la

¹⁸² Carta de Raymond Molinier a Luis García Palacios (26-II-35); (1144), Lev Davidovič Trocki / International Left Opposition Archives, International Institute of Social History.

¹⁸³ L'article “Espanne : contre l'entrée dans la S.F.I.O., aparegut al *Bulletin d'information de la Ligue communiste*, no. 13 (1-X-34), és la traducció de la presa de posició apareguda a *Comunismo* no. 38 (septiembre 1934). Pierre Chevalier, historiador i biògraf de Jean Rous, contemplà en la seva “maitrise d'histoire” la possibilitat de que Rous hagués fet un viatge a Barcelona l'estiu del 1934, enviat per Trotsky, per tal de tractar la qüestió de l'entrisme (CHEVALIER, Pierre. *Aux origines de la pensée et de l'action de Jean Rous, 1908-1934 : maitrise d'histoire*. Perpignan : l'autor, 1991, p. 114), però la documentació que jo he pogut consultar no abona aquesta hipòtesi; posteriorment, el mateix Chevalier m'ha confirmat que “Je suis à peu près certain aujourd'hui que Jean Rous n'a pas été en Catalogne durant l'été ou l'automne 1934” (carta de Pierre Chevalier a l'autor, 11-XI-15).

¹⁸⁴ BLACKWELL, Russell [“Rosalio Negrete”]. “Lessons of the revolt in Spain”. *The Militant* (20-X-34); una argumentació en aquesta línia però una mica més confusa en: “Executions in Spain”. *The Militant* (10-XI-34).

bataille.”¹⁸⁵

“Espérons que les bolchéviks-léninistes espagnols saisiront toute l'importance d'un rôle actif au sein de ce regroupement, qu'ils seront les artisans de la construction su parti révolutionnaire”¹⁸⁶

“Dans ces conditions, dire qu'il faut une nouvelle Internationale révolutionnaire[,] la Quatrième Internationale, devient une évidence. Dès maintenant, par son évolution, vers les positions révolutionnaires, la gauche socialiste dépasse le bavardage abstrait et passif des staliniens. A nous d'accélérer cette évolution par une lutte quotidienne ferme et intransigeante pour les principes du Léninisme”¹⁸⁷.

Més important i significatiu encara és que en l'anàlisi de la revolució d'octubre feta per l'S.I., titulada “Lliçons de la Revolució Espanyola” i feta pública a mitjans de novembre, aquest organisme va tractar molt genèricament el tema de la construcció del partit, cridant només per la necessitat de construir el partit “en la lluita” contra el feixisme sense esperar a tenir el nou partit per poder menar aquesta:

“La guerra civil, como las demás guerras, exigen una metódica preparación, una dirección sólida y capaz. Nosotros sabemos que sólo un partido revolucionario puede asumir esta dirección. Pero no se debe a que los partidos existentes de las dos Internacionales, el socialista y el comunista, nos han demostrado más de una vez su propia bancarrota, y porque son necesarios nuevos partidos proletarios, el hecho de que saquemos la conclusión errónea de que es preciso en primer lugar construir el nuevo partido. La vanguardia proletaria ha comenzado a construir el nuevo partido en el combate, es al combate hacia donde se dirigirá en todos los países.”¹⁸⁸

però no especificà en absolut quina havia de ser la tàctica a menar a Espanya, i ni tan sols va esmentar l'I.C.E., preocupant-se només per la necessitat d'aconseguir la unitat en l'acció mitjançant les aliances obreres i la formació de milícies obreres per tal de preparar la inevitable lluita armada que havia de venir, amb unes conclusions excessivament pobres i que mostren el poc contacte de l'S.I. amb la seva secció espanyola; sorprenentment, al mateix temps que s'afirmava que s'estava organitzant l'avantguarda proletària de tots els països, es feia desaparèixer la secció espanyola

¹⁸⁵ “Premiers enseignements des luttes ouvrières en Espagne : pour venger les prolétaires assassinés par Lerroux”. *La Vérité* (19-X-34).

¹⁸⁶ ROUS, Jean [“Clart”]. “Les forces prolétariennes se regrouperont rapidement sur de nouvelles bases! : la lutte des masses travailleuses d'Espagne”. *La Vérité* (24-X-34).

¹⁸⁷ ROUS, Jean [“Clart”]. “Les évènements d'Espagne et la quatrième internationale : les pourparlers I.O.S-I.C.”. *La Vérité* (2-XI-34). En una data tan tardana com el gener del 1935 encara s'oferia la mateixa vaguetat que apremiava la construcció del partit sense dir com: “Tout cela signifie l'absence d'une organisation révolutionnaire véritable et la nécessité de la construire. [...] Seul un parti bolchevick peut faire en sorte que la prochaine fois toute l'Espagne soit les Asturies...” (“Espagne”. *La Vérité* (5-I-35)).

¹⁸⁸ SECRETARIAT INTERNACIONAL DE LA LLIGA COMUNISTA INTERNACIONAL. “Las lecciones de los acontecimientos de España”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 413-414; èmfasi en l'original. El text recollit per Broué està traduït de la versió que va aparèixer a *Unser wort*, però també aparegué a la premsa nordamericana (“Lessons of the Spanish Revolution”. *The Militant* (17-XI-34)).

d'una declaració oficial sobre Espanya:

*“¡Frente al canibalismo de la contrarrevolución, organicemos nuestro frente único de combate, construyamos nuestra milicia obrera! ¡Viva la lucha armada de los obreros españoles! ¡Viva el poder del proletariado! ¡Viva la IV.ª Internacional, que une a la vanguardia de todos los países para la victoria del socialismo en el mundo entero!”*¹⁸⁹

Aquesta posició de l'S.I. genèrica i allunyada, que ni lloava ni criticava l'I.C.E., ignorant-la per complet, sorprèn encara més –i és indicativa de l'allunyament de l'S.I. respecte la realitat de la seva secció espanyola- perquè Trotsky ja havia dirigit una carta a l'S.I. l'1 de novembre on havia criticat fortament l'I.C.E. per no haver seguit la recomanació de seguir una política entrista: analitzant les causes del fracàs, Trotsky assenyalà que “nuestros camaradas españoles deberían haberse afiliado al partido socialista desde el mismo momento en que la diferenciación interna comenzaba a preparar a este partido para la lucha armada”; si l'entrada s'hagués produït abans de la insurrecció, “nuestra situación en el proletariado español sería hoy mucho más favorable”.¹⁹⁰ En la seva anàlisi, l'S.I. optà per ometre absolutament aquesta anàlisi crucial.

A nivell polític, els esdeveniments d'octubre serviren, d'una banda, a la majoria de l'I.C.E. per reafirmar la seva anàlisi del socialisme com a bàsicament traïdor i defensar per tant la necessitat de construir un nou partit revolucionari i, per l'altra banda, al desenvolupament d'una minoria que negava aquesta traïció i que veïé en la militància socialista no traïció, sinó, al contrari, disposició per a la lluita i, per tant, la necessitat d'arribar a acords. La primera visió de la insurrecció asturiana arribà de la mà de Fersen, en un article acabat d'escriure el 12 de novembre a la presó i publicat a *The New International* el desembre amb el seu nom i posteriorment el gener a *La Lutte de classes* amb el pseudònim de L. Ramón, on s'oferia anàlisi dels fets passats però on no hi havia

¹⁸⁹ SECRETARIAT INTERNACIONAL DE LA LLIGA COMUNISTA INTERNACIONAL. “Las lecciones de los acontecimientos de España”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 415.

¹⁹⁰ TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 312. La carta sencera va ser titulada per Broué “[Il faut entrer dans les J.G.S.]” (TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 4, p. 235-240), però el seu títol original era “Lettre au S.I. et à la direction de la section belge” i va ser publicada al *Bulletin intérieur du G.B.L.*, no. 4 (janvier 1935), signada per C.; en anglès, com a mínim, va aparèixer, com he assenyalat, a *International news* (CRUX (L.D.)). “To the International Secretariat and the leadership of the Belgian section”. *International news*, special no. 2 ([july? 1935]), p. 1-3). També es troba parcialment citada en: PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 276-277. Crux era un dels pseudònims de Trotsky.

una proposta política per al futur.¹⁹¹ En aquest article, Fersen va repetir gairebé les mateixes idees que en el seu article a *Comunismo* del mes de setembre: tornà a criticar “el escepticismo pedante de los elementos doctrinarios que persisten en una actitud totalmente negativa hacia la socialdemocracia” (que era, com abans, més una crítica al P.C.E. que al seus companys de l’I.C.E.) i resaltà la voluntat de lluita contra el feixisme que tenia el partit socialista, al mateix temps que afirmà que “sería un error suponer que la socialdemocracia pueda, por una evolución interna, transformarse en un partido revolucionario”. Repassà l’actitud de totes les grans organitzacions durant els esdeveniments, sent especialment contundent contra l’abstencionisme de la C.N.T. i intentant resaltar el paper de les Aliances Obreres però, malgrat que la presentació de l’article per part de la redacció de *La Lutte de classes* deia que “il est aujourd’hui évident que l’évolution d’une partie considérable du P.S. espagnol [...] met à l’ordre du jour le problème de la refonte d’un parti révolutionnaire en Espagne” -la seva condició essencial per a la victòria-, i malgrat assenyalar que les J.S. havien fet propostes en aquest sentit a l’I.C.E., Fersen, estranyament, no esmentà ni un cop l’I.C.E. ni va oferir absolutament cap conclusió política de cara al futur en cap sentit. Però hi havia un gran punt de desacord respecte l’apreciació majoritària dels militants de l’I.C.E.: Fersen afirmava que el P.S.O.E. no havia traït:

*“That is where the explanation lies and not in the insurrection having come too late as in Vienna or an act of treason by the organization responsible for the movement. [...] Where was the catch? These questions can only be “explained” by unloading the responsibility on one scapegoat or another, by accusing so-and-so of desertion, another of treachery, etc. Had this been so, had the failure of the movement resulted from the failure to carry out orders coming from the leadership, some essential cog in the machine would have broken down completely. But everyone feels that there was no such betrayal or desertion.”*¹⁹²

El mes de desembre, Fersen escrigué un llarg article de comentari analític sobre la situació política general espanyola, molt centrat en les relacions entre el president de la República, Niceto Alcalá Zamora, el Partit Radical i la C.E.D.A., i que a penes esmentava les organitzacions obreres, però que era de nou una tornada enrere en la seva

¹⁹¹ FERSEN, L. “The Defeat of the Spanish October”. *The New International*, v. 1, no. 5 (december 1934), p. 136-139; FERSEN, L. (“Ramón”). “Développement et causes de l’échec de l’insurrection espagnole d’Octobre”. *La Lutte de classes*, no. 48 (janvier 1935), p. 18-23; parcialment citat en: BROUÉ, Pierre. “La lucha por la construcción de un nuevo partido”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 302, d’on he tret les cites. *La Lutte de classes* –antic òrgan teòric de l’L.C.- era la revista del grup de l’L.C. dirigit per Naville que no s’havia integrat en el G.B.L., encara que sí a l’S.F.I.O.

¹⁹² FERSEN, L. “The Defeat of the Spanish October”. *The New International*, v. 1, no. 5 (december 1934), p. 136, 137; en francès en: FERSEN, L. (“Ramón”). “Développement et causes de l’échec de l’insurrection espagnole d’Octobre”. *La Lutte de classes*, no. 48 (janvier 1935), p. 19, 21.

anàlisi del partit socialista, ja que el tornava a criticar per haver tingut una actitud expectant abans de la insurrecció en lloc d'haver tingut una actuació decidida per la dissolució de les Corts; per haver portat la insurrecció en un moment que no era l'adequat; i, un cop aquesta en marxa, per haver tingut una actitud passiva, especialment a Madrid, la qual cosa abocà a la derrota del moviment.¹⁹³

José Luis Arenillas (“Juan Arenillos”)¹⁹⁴ publicà en el mateix número de *The New Internationalist*¹⁹⁵ una crítica contundent – en la línia d'Andrade – a la direcció del P.S.O.E. així com a la resta de grans organitzacions polítiques espanyoles durant els esdeveniments d'octubre, a la vegada que ensalzava l'actuació de l'Aliança Obrera però sense esmentar l'I.C.E. Arenillas introduí el tema de la necessitat del partit revolucionari però no desenvolupà en absolut la qüestió, limitant-se a constatar que “there was no revolutionary party to lead the working class and the movement was run into the ground”, sense proposar ni la tàctica ni un pla general per a la creació d'aquest.¹⁹⁶

Però sense dubte els dos grans arquitectes de la visió estratègica de l'I.C.E. en el sentit de buscar un partit unificat en lloc d'integrar-se com fracció revolucionària dins de la socialdemocràcia foren Nin i Andrade. Nin, amb una visió més política i constructiva, extragué d'octubre la conclusió principal de la necessitat de construir un gran partit revolucionari; Andrade, més abocat a la crítica, treié la conclusió principal de la traïció socialista durant els esdeveniments d'octubre i, per tant, la confirmació de tota l'anàlisi anterior feta per l'I.C.E. contrària a l'entrisme. Andrade no escriví cap article sobre aquesta qüestió, però la seva carta a la C.L.A. per informar de l'estat de l'I.C.E. després del fracàs de la revolució sintetitzà perfectament el seu pensament en aquell moment,

¹⁹³ FERSEN, L. “The political situation in Spain”. Translated by Russell L. Blackwell. *The New Internationalist*, v. 2, no. 2 (march 1935), p. 52-57. Gran part d'aquest article fou reutilitzat per Fersen dos anys després com a part del seu fullet *Antecedentes del triunfo del Frente Popular*, que esmento més endavant.

¹⁹⁴ Broué identifica a “Juan Arenillos” com José Luis Arenillas en: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 313, n. 6.

¹⁹⁵ Andrade es refereix a ell com “Camarada A.” en una carta a A. González, i esmenta que aquest article és només una part de diversos que s'havien enviat. Informa que ell no podia escriure'ls i que li demanà al “Camarada A.” que ho fes per ell; també diu no estar d'acord completament amb alguns conceptes expressats en aquests articles, però que això no és important ja que no eren qüestions fonamentals (Carta d'Andrade a González [traduïda a l'anglès] (17-XII-34), James P. Cannon Papers, Wisconsin Historical Society Archives, box 23, folder 15).

¹⁹⁶ ARENILLAS, José Luis [“Juan Arenillos”]. “The socialists' errors in Spain”. Translated by Russell L. Blackwell. *The New Internationalist*, v. 1, no. 5 (december 1934), p. 139-140.

amb una confiança plena de que seguint pel camí traçat per l'organització i no pel de Trotsky s'arribaria aviat a guanyar una bona part de les J.S. per al nou partit:

“Everything indicates that we are developing a great deal especially at the expense of the Socialist Youth.

The experience passed through has confirmed still more to us the position that we hold against that defended by Vidal concerning the entry into the S.P. which was first posed for France and is now being posed for Belgium and Spain. Social democracy –even left social democracy- can lead nowhere but to defeat. To ally oneself with it is simply to compromise oneself. The behavior of Largo Caballero and his followers in the recent movement can be called nothing but betrayal. Thus even among the socialists themselves the idea of the need of a new party grows. Under such circumstances should we enter the socialist party?

But I shall not dwell any further on this question because I know that we disagree fundamentally. However, I can say that in the Spanish organization not a single comrade defends the entry into the S.P. We are preparing a report in an attempt to demonstrate, in the light of the Spanish experience, why entrance into the S.P. constitutes political suicide.”¹⁹⁷

Per la seva part, fou Nin qui primer exposà de manera clara i pública la necessitat de la construcció del partit el seu article “Cal un partit revolucionari del proletariat : les lliçons de la insurrecció d'octubre”, publicat sense signar en la primera plana del primer número del nou òrgan il·legal de l'I.C.E. catalana, *L'Estrella roja*, aparegut l'1 de desembre, però continuà postulant la seva creació mitjançant la dedicació a enfortir i estendre les Aliances Obreres (i, com a factor nou, els comitès de fàbrica), és a dir, sense variar pràcticament gens la posició anterior de l'I.C.E. de que el partit s'havia de construir mitjançant l'escissió i la posterior fusió dels elements revolucionaris en el procés de la lluita comuna. L'anàlisi de Nin no varià gaire de l'oferta per Arenillas i especialment per Fersen: uns dirigents socialistes que en realitat volien instaurar un règim democràtic avançat amb l'ajut de la petita burgesia radical; un moviment insurreccional sectari que només ocupava els militants socialistes; la traïció dels anarquistes; l'èxit inicial de la insurrecció a Astúries gràcies al desenvolupament de l'Aliança Obrera; una derrota que no significa, no obstant, la liquidació de la classe obrera de l'arena política, ja que ha conservat les seves organitzacions intactes... Però en canvi, Nin formulà clarament una conclusió política; el mèrit de Nin fou fer tornar a la primera línia de l'actuació política de l'I.C.E. la creació del partit, tot i que aquesta conclusió, no obstant, no deixava de ser òbvia i, per contra, en realitat no prenia en

¹⁹⁷ Carta d'Andrade a González [traduïda a l'anglès] (17-XII-34), James P. Cannon Papers, Wisconsin Historical Society Archives, box 23, folder 15. Vidal era un dels pseudònims de Trotsky; ignoro si l'informe anunciat per Andrade va ser finalment escrit.

consideració el fet fonamental de la implicació socialista en l'origen de la insurrecció i, per tant, la necessitat encara més urgent que abans d'orientar la tasca política de la construcció del partit en direcció a les organitzacions socialistes:

“Al proletariat espanyol, llevat de la gloriosa excepció d'Astúries, li ha mancat consciència de la necessitat de la conquesta del poder. Allí on el P.S. gaudia de més influència, la classe obrera no havia rebut els ensenyaments que el partit revolucionari del proletariat té l'obligació d'infiltrar en la consciència de les masses populars. Els anarquistes no secundaren el moviment pel seu caràcter polític i perquè no establien distincions entre Gil Robles, Azaña i Largo Caballero. Per això calia un partit que, interpretant els interessos legítims de la classe obrera, s'esforcés a constituir prèviament els organismes del front únic per tal de conquistar, a través de les Aliances Obreres, la majoria de la població. Li ha mancat a l'exèrcit revolucionari un Estat Major, amb capitosts capaços, estudiosos i experimentats. SENSE PARTIT REVOLUCIONARI NO POT HAVER-HI REVOLUCIÓ TRIOMFANT. Aquesta és l'única i veritable causa del fracàs de la insurrecció d'octubre. Que no s'atribueixi, aquest fracàs a la traïció dels anarquistes, amb els quals no s'havia comptat, ni a la defecció dels camperols, mal treballats per la propaganda, ni a la traïció evident dels nacionalistes catalans i bascos, espaordits pel caire que prenien els esdeveniments, que ultrapassaven llurs intencions democràtiques. El partit revolucionari de la classe obrera té l'obligació de preveure aquestes contingències, per tal d'obrar com cal abans i després de produir-se.

[...]

*Més que mai cal propagar la necessitat d'organitzar el proletariat en les Aliances Obreres i en els Comitès de fàbrica, i, a través d'aquests organismes, conquistar la majoria de la població, que es mourà amb impuls irresistible, sota la influència del partit revolucionari que encara no s'ha format, però que sorgirà potent com a guia dels explotats en la seva lluita per l'emancipació de la humanitat.”*¹⁹⁸

En el mateix número, un altre article reblava la mateixa idea genèrica:

*“Els obrers asturians han palesat que la conquesta del poder ha depès solament de l'absència del partit revolucionari del proletariat, l'activitat directa del qual té sempre una importància decisiva. Treballar per a crear aquest partit, sense el qual la victòria no és possible, constitueix el deure més urgent d'aquests moments.”*¹⁹⁹

Orientada per Nin cap a aquesta perspectiva, l'I.C.E. donà el gran salt cap a la política de la unificació marxista durant el desembre del 1934 i el gener del 1935. No m'ocuparé aquí en profunditat d'aquest procés, que abastà del gener al setembre del 1935 i que abocà només a la unificació de l'I.C.E. i del B.O.C., per quedar fora del meu abast temàtic, però sí que indicaré les principals fites que ajudin a comprendre la trajectòria de les posicions polítiques de l'I.C.E. i de les seves relacions amb l'S.I. Com he assenyalat anteriorment, Maurín assenyalà que la iniciativa de la unificació sortí de Nin,

¹⁹⁸ NIN, Andreu. “Cal un partit revolucionari del proletariat : les lliçons de la insurrecció d'octubre”. *L'Estrella roja* (1-XII-34), èmfasi en l'original; traduït en: NIN, Andreu. *Los problemas de la revolución española, 1931-1937*. Prefacio y compilación de Juan Andrade. Barcelona : Ibérica de Ediciones y Publicaciones, cop. 1977, p. 155-158. La identificació de Nin com autor d'aquest article anònim en: PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 261.

¹⁹⁹ “La insurrecció a Astúries”. *L'Estrella roja* (1-XII-34).

que li feu la proposta personalment durant l'hivern del 1934. Aquest record de Maurín vindria a ser corroborat pel testimoni contemporani d'Andrade, el qual en la seva carta a González de mitjans de desembre del 1934 assenyala que Nin va voler transferir ja en aquell moment el C.E. a Madrid per tal de dedicar-se en exclussiva al treball en Catalunya, però la seva proposta no va ser acceptada en creure el màxim òrgan de l'organització que Nin havia de continuar sent el secretari general.²⁰⁰

La determinació de Nin, doncs, de construir la unificació al menys a Catalunya estava ja molt clara com a mínim des del desembre. Tant, que ni tan sols una carta que li adreçà Trotsky directament en la que li demanava un canvi de política no va tenir cap efecte en ell. Aquesta carta és l'únic document trobat fins el moment en que Trotsky s'adreçà directament a la secció espanyola proposant i intentant persuadir de la necessitat del gir tàctic entrant en el partit socialista; tots els altres documents seus d'aquesta època sobre aquesta qüestió estan adreçats a altres persones o organitzacions. A més, constitueix també un document inèdit, doncs no ha estat mai publicat, ni tan sols a les *Oeuvres*. Malauradament no s'ha conservat la carta original, sinó només una còpia d'un extracte que té a més parts il·legibles, però el missatge queda clar:

*“Maintenant quelques mots sur la politique. J'estime que la [...] n'ont pas compris [...] socialiste. [...] dans cette [...] à la [...] complète. On ne peut pas rattraper le passé, mais [on peut et doit [?]] s'unifier avec l'aile gauche du parti socialiste [maintenant, avant la défaite [?]]. L'expérience française a entièrement démontré la justesse de cette politique. Les adversaires, l'un après l'autre, on été contraints de reconnaître leurs erreurs. Refuser [de s'unifier avec [?]] [...] socialistes révolutionnaires, serait un crime véritable. Des liens noués maintenant, dans des conditions difficiles, seront des liens solides. Ne perdez pas de temps.”*²⁰¹

No existeix cap document d'aquest període que desenvolupi explícitament l'argumentació de Trotsky per propugnar l'entrada en el P.S.O.E. en lloc de buscar la unificació amb el B.O.C., un grup aparentment més proper políticament i, en termes comparatius amb les grans organitzacions obreres espanyoles, de tamany semblant a l'I.C.E. Però els seus escrits sobre les situacions francesa i alemanya donen força

²⁰⁰ Carta d'Andrade a González [traduïda a l'anglès] (17-XII-34), James P. Cannon Papers, Wisconsin Historical Society Archives, box 23, folder 15.

²⁰¹ Extracte d'una carta de Trotsky a Nin (7-I-35), Boris I. Nicolaevsky collection, series 231, box 308, folder 68 (microfilm reel Trotsky 3), Hoover Institution, Stanford University. He posat entre claudàtors i un interrogant ([/?]) les paraules que només s'entreueuen i que crec que hi són al document, i entre claudàtors i tres punts suspensius ([...]) el que és completament il·legible.

claus:²⁰² l'S.F.I.O. era una organització de masses, no un grup homogeni de propaganda, on l'L.C. podia entrar com un grup homogeni de propaganda; en canvi el S.A.P. era un grup de propaganda, no una organització de massa, i la fusió amb ell només seria principista si existís una base comuna programàtica i metodològica; altrament, la fusió seria en realitat una dissolució en una organització que la pròpia secció trotskista alemanya criticava durament uns mesos abans²⁰³. Si es canvia S.F.I.O., per P.S.O.E., S.A.P. per B.O.C., i L.C. o organització alemanya per l'I.C.E., s'obté el nucli del raonament de Trotsky respecte la qüestió de l'entrisme o la unificació a Espanya en aquest moment.

Els arguments de Trotsky, però, no convenceren Nin, i aquest no va fer cas a la proposta, urgent, que li feu directament Trotsky. Nin certament no va perdre el temps, però no per entrar al partit socialista sinó per accelerar el procés d'unificació amb els altres partits marxistes. La percepció que s'obté és la de que Nin s'adonà de la necessitat del partit, de la premura del poc temps que quedava en una situació pre-revolucionària, però que l'entrada dins del P.S.O.E. no seria efectiva i que, per tant, calia una confluència de tots els partits que es reclamaven del marxisme sobre la base d'un programa que Nin estava convençut que estaria molt influenciat per l'I.C.E. Per a ell, les condicions espanyoles, i sobretot les catalanes, motivaven una tàctica diferent de la francesa i belga; Trotsky, en canvi, veia senyals inequívocs de les grans possibilitats de guanyar una part considerable de la militància socialista si es passava per l'experiència temporal de la unitat orgànica.

El dia 20 de gener es feu, a proposta del Partit Català Proletari (P.C.P.), la primera reunió sobre la qüestió de la unitat orgànica, a la qual hi assistiren el mateix P.C.P., el B.O.C., la Unió Socialista de Catalunya (U.S.C.), i l'I.C.E., no havent pogut enviar-hi delegats ni el Partit Comunista de Catalunya (P.C.C.) ni el P.S.O.E.²⁰⁴ El contingut

²⁰² Vegeu especialment: TROTSKY, L. “[Encore une fois sur le tournant]”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 4, p. 273-274.

²⁰³ Aquesta apreciació sobre l'organització alemanya s'aplicà literalment en el cas espanyol: Robles, un dels principals dirigents de la fracció majoritària antientrista i pro-unificació amb el B.O.C., havia escrit un duríssim atac al B.O.C. mesos abans, com mostro més endavant.

²⁰⁴ Aquesta reunió no ha estat recollida pels historiadors d'aquest procés, però és esmentada i els seus acords són recollits en una circular del C.E. de l'I.C.E. del 22 de gener del 1935. La circular va aparèixer al *Boletín interior de la I.C.E.* n° 11 (15 de marzo de 1935), que no he pogut consultar; he utilitzat la traducció que es troba dins del document de l'S.I. “Aux membres du plenum” (*Georges Vereeken Papers*, 4- Documents divers sur l'Espagne et la Guerre Civile, International Institute of Social History).

d'aquesta reunió quedà reflexat en una circular del 22 de gener del 1935 del C.E. de l'I.C.E. adreçada al C.C. i als principals grups de l'organització: expressar el desig unànim d'arribar el més ràpidament possible a la constitució del partit únic revolucionari; convocar una nova reunió per a dues setmanes més tard, el 3 de febrer, a la qual es convocava especialment al P.C.C. i al P.S.O.E.; i acordar que cada organització aportaria a aquesta reunió un esquema dels principis teòrics i tàctics en els quals s'havia de basar el nou partit; en el cas d'arribar a un acord sobre aquests principis fonamentals, es nomenaria una comissió per elaborar un projecte de programa i un comitè provisional encarregat de convocar el congrés de fusió. La perspectiva, doncs, era la de que fos un procés ràpid. La circular feia explícit l'entusiasme de l'organització per la convocatòria de la reunió, i s'atribuïa el mèrit de que l'I.C.E. "a été la première à lancer l'idée de la constitution d'un Parti révolutionnaire et à la propager avec le plus d'ardeur", i fixava seguidament la posició de l'I.C.E., donant implícitament resposta negativa a la proposta de Trotsky. Argumentava que el sentiment d'unitat era gran entre el proletariat i que la constitució d'una gran força proletària arrossegaria una gran part de la petita burgesia i les masses camperoles; que el primer pas s'havia de fer a Catalunya, amb una configuració política diferent de la d'Espanya, i que la constitució del partit a Catalunya tindria després un ressò per al procés unificador a Espanya; per tant, l'I.C.E. "doit contribuer de toutes ses forces à la création du Parti révolutionnaire en Catalogne", mentre que a Madrid els seus delegats havien de continuar amb més intensitat les negociacions amb les Joventuts Socialistes (i no amb el P.S.O.E., que no és esmentat) amb la voluntat ferma d'arribar a un acord "à condition naturellement que cet accord n'exige aucune renonciation à nos principes"; en realitat, però, la perspectiva respecte les organitzacions socialistes espanyoles continuava sent la de l'escissió, com es fa explícit al final de la circular: "La constitution du nouveau Parti donnerait une impulsion certaine à l'indispensable scission dans le P.S."²⁰⁵ Finalment, el C.E. sintetitzà la seva posició en el document "Resolución sobre las Juventudes y el Partido Socialistas, la creación de un partido revolucionario y el frente único", elaborat el 31 de gener.²⁰⁶

²⁰⁵ Aquesta proposta era diametralment oposada a la feta poc abans per les joventuts socialistes, les quals cridaven expressament a la unitat orgànica mitjançant l'entrisme de totes les joventuts que es reclamaven del marxisme en la seva organització.

²⁰⁶ C.E de l'I.C.E. "Resolución sobre las Juventudes y el Partido Socialistas, la creación de un partido revolucionario y el frente único". *Boletín interior de la I.C.E.*, nº 11 (15 de marzo de 1935).

De la circular i de la resolució es desprenia una conclusió clara: l'I.C.E. havia decidit embarcar-se en el camí de la “unitat marxista” a costa de la claredat programàtica, malgrat que el mateix C.E. declarés la necessitat de mantenir el programa en les seves converses amb les J.S. L'entrisme, que l'I.C.E. havia presentat des del començament com una claudicació, era en realitat més fidel en la salvaguarda del programa –oferia temporalment disciplina orgànica a la socialdemocràcia a canvi d'un programa diferenciat i públic, amb la perspectiva de l'escissió- que no pas la unificació de socialdemòcrates (la circular declarava que l'acord amb l'U.S.C. “est bien possible”), comunistes de dreta, obrers nacionalistes radicals i trotskistes (la circular reconeixia que “rien très probablement ne sera fait avec les stalinistes”), en un mateix partit que, forçosament, hauria de rebaixar el seu programa per tal de poder acceptar programes de sortida tant diversos i diferents. Forjada en l'experiència unitària de l'Aliança Obrera, el gruix de l'I.C.E. -tant la direcció com la militància- anà creant una sortida a la urgència del moment polític i social del país per via d'un “gran partit revolucionari marxista” a la constitució del qual hi col·laborarien amb els “mateixos drets que les grans organitzacions” i on intervindrien “activament en l'elaboració del programa”, oblidant els seus propis orígens, tant nacionals com internacionals, com a fracció diferenciada precisament per lluitar en defensa d'un programa ben definit, diferenciat dels altres que ja existien. De fet, la circular reconeixia explícitament que “Nous revenons, en réalité, sous cet aspect, à notre point de départ lorsque nous nous présentions comme fraction de la III Internationale et soutenions la nécessité d'un Congrès d'unité qui opérerait la fusion de tous les groupes, partis et fractions communistes”, i contraposava positivament aquesta actitud (que en realitat era un retrocés a una situació anterior, i que obviava absolutament que l'I.C.E. teòricament cridava per IV Internacional i no per una fusió amb la II i la III) amb la de l'L.C. francesa, per tal de criticar l'entrada d'aquesta en l'S.F.I.O. L'I.C.E., doncs, queia davant el mite de la força del número i estava disposada a transigir en el programa:

“Mais la fusion des divers Partis et organisations donnerait la sensation d'une grande force prolétarienne qui entraînerait les masses paysannes et une grande partie de la petite bourgeoisie urbaine, sans compter le fait qu'elle serait un facteur de la décomposition de l'anarchisme déjà en décadence évidente”.

Nin repetí alguns d'aquests arguments en l'entrevista que donà al setmanari del B.O.C. *L'Hora* que aparegué quatre dies després d'aquesta circular, on deixava clar de partida que el nou partit revolucionari no podia ser el de tota la classe perquè “voldria dir la

convivència monstruosa de tendències inconciliables” (un rebuig implícit a la incorporació dels sindicalistes i una crida a que fos un partit exclusivament “marxista”). No obstant, un cop emfatitzat el fet que els principis del nou partit havien de ser els d’un genèric “marxisme revolucionari” que no era especificat i al qual es deixava per al futur “mitjançant una discussió fraternal, les modalitats estratègiques i tàctiques”, Nin obviava les immenses diferències programàtiques que aquest nou partit, encara que de partida reconegués formalment el “marxisme revolucionari”, hauria forçosament de tenir, escudant-se en el convenciment de que “Amb un xic de bona voluntat –i no crec que manqui- es podrà arribar a una entesa”;²⁰⁷ el contrast amb la posició de Trotsky era frapant, el qual declarava pocs dies després, en referència al cas francès, però òbviament extrapolable arreu, que:

*“Unity like split are two methods subordinated to program and political tasks. The discussion having happily begun, we should tactfully destroy the illusory hopes in organic unity as a panacea. Our theses: the unity of the working class can be realized only on a revolutionary basis. This basis is our own program.”*²⁰⁸

Com ha quedat exposat, doncs, degut a la desigual configuració política i social al conjunt d’Espanya, el procés d’unificació fou pensat que comencés a Catalunya, per estendre’s després a la resta. Començà llavors aquest procés que, integrat inicialment per la totalitat dels partits que es reclamaven del marxisme a Catalunya (I.C.E., B.O.C., Federació Catalana del P.S.O.E., Partit Comunista de Catalunya, Partit Català Proletari i Unió Socialista de Catalunya), duraria la major part del 1935: reunions els dies 3 de febrer, i 6 i 13 d’abril de tots el convocats, amb abandonament aquell mes dels dos partits socialistes i del P.C.C.; continuació el maig i juny dels tres restants, amb l’abandó a finals de’aquest darrer mes per part del P.C.P.; i continuació del procés per I.C.E. i B.O.C. fins a donar lloc a la unificació només d’aquestes dues organitzacions en un nou partit, el P.O.U.M., el 29 de setembre del 1935 (els altres partits que participaren inicialment i que anaren abandonant el procés original acabarien unificant-se al seu torn,

²⁰⁷ “Una enquesta a les organitzacions obreres : és possible constituir un gran partit unificat?. *L’Hora*, núm. 25 (26-I-35); es pot llegir un resum en: PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 265-266. A més de Nin, també contestaven Maurín pel B.O.C. i Joan Fronjosà per la U.S.C. Un dirigent obrer català, possiblement Nin, continuava expresant-se en termes semblants el mes d’abril: “*No es caótica la unión de estas tendencias porque ha de hacerse a base de la discusión de los principios que la animarán en lo porvenir hasta reducir las discrepancias y llegar a una inteligencia común. Desde luego, el punto de partida, incommovible en absoluto, ha de ser el principio marxista.*” (PASCUA, Virgilio de la. “En Cataluña se ha iniciado la fusión de todos los partidos obreros que se basan en el marxismo : esta fusión se extenderá rápidamente a toda España : el problema obrero”. *La Libertad* (10-IV-35)).

²⁰⁸ TROTSKY, L. (“Crux (L. D.)”). “Unity and the youth”. *International news*, special no. 2 ([July] 1935)], p. 4; l’article està datat el febrer del 1935.

quasi un any més tard, el juliol del 1936, en el P.S.U.C., partit fidel a la I.C.).

La majoria de l'organització seguí aquesta línia, però des del començament d'any es constituí una minoria contrària al procés d'unificació i defensora de l'entrisme dins del P.S.O.E., representada principalment per Fersen, Bilbao i Munis, però amb altres militants. D'aquests tres principals representants, Bilbao -com ja he exposat anteriorment- ja havia donat mostres d'una apreciació diferent a la de la resta de l'organització respecte la radicalització socialista, havent sent des de feia més d'un any un element que no veia possibilitats de treball fora de l'entorn del medi socialista, i que inclús havia estat apartat temporalment de la redacció de *Comunismo* per aquesta posició. El canvi de posició de Munis, però, fou sorprenent, tenint en compte la seva dimissió de l'Aliança Obrera de Madrid davant l'actitud passiva dels socialistes i considerant també el seu article del mes de maig del 1934 a *Comunismo*, bel·ligerant amb el "centrisme" socialista. Però sense dubte encara més sorprenent fou el canvi de Fersen, principal publicista de l'organització en la qüestió de la radicalització socialista mitjançant articles i un pamflet, radicalització que durant llarg temps va caracteritzar com maniobra, purament verbal, etc.; quan finalment, cap el setembre, reconegué la sinceritat i la importància d'aquesta radicalització en un sector important de les organitzacions socialistes, Fersen, encara que acceptà una tímida apertura cap a aquest medi, fou el principal opositor a l'entrisme durant la reunió del Comitè Central Ampliat del mateix mes, i encara en la seva explicació dels esdeveniments d'octubre negava que el partit socialista pogués convertir-se en revolucionari per una evolució interna.

Andrade, Pagès i Broué han explicat el canvi dràstic de Fersen en el fet de les seves converses i discussions amb militants socialistes durant la seva estada a la presó després de la derrota d'octubre,²⁰⁹ però en tot cas això hauria d'haver passat amb posterioritat al 17 de desembre, ja que en aquesta data Andrade, com s'ha vist anteriorment, encara

²⁰⁹ ANDRADE, Juan. "Carta a un camarada americano". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 348; PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 277; BROUÉ, Pierre. "La lucha por la construcción de un nuevo partido". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 303. És possible que també la relació d'antuvi que unia Fersen amb Amaro del Rosal, membre de la fracció de Largo Caballero i decidit defensor de les tesis insurreccionals, empresonat com ell a la Modelo de Madrid, hagi afavorit la reflexió de Fersen.

afirmava que cap membre de l'I.C.E. defensava l'entrada en el P.S.O.E.²¹⁰ En efecte, el primer document on apareix aquest canvi de posició és un llarg comentari de Fersen a la resolució del C.E. que tractava del canvi d'orientació, datat el 5 de febrer i que fou publicat en el butlletí interior de l'I.C.E. del mes de març.²¹¹ Aquest document celebrava que el C.E. admetés la possibilitat d'abandonar la independència orgànica i recolzava la decisió del C.E. respecte la fusió orgànica a Catalunya, però criticava la posició d'aquest respecte la F.J.S. a Espanya, proposant que a Espanya no fos només la I.J.C. qui entrés en la F.J.S., sinó també la I.C.E. en el P.S.O.E. Fersen, que recordava que “Personne plus que nous n'a combattu si durement les intentions de “liquider” notre organisation indépendante et, avant de nous rendre à l'évidence nous avons cherché toutes les solutions possibles”, apel·lava a la posició defensada per Trotsky, però en realitat la seva argumentació i la de Trotsky eren diferents. Així, mentre que per a Trotsky, com he assenyalat, la idoneïtat de la unitat orgànica depenia del programa sota el qual es produïa, podent per tant arribar a ser reaccionària, Fersen considerava que calia abandonar la independència orgànica per tal d'incorporar-se als corrents unitaris “auxquels nous ne pouvons ni devons résister” per tal de no caure en un “sectarisme stérile”, és a dir, la unitat orgànica es col·locava per sobre del programa i, si era necessari, calia rebaixar el programa per tal d'aconseguir la unitat: “La liquidation de notre indépendance organique suppose d'importantes concessions principales et la question est de savoir dans quelles conditions nous pouvons accepter l'union avec d'autres forces”. D'igual manera, Fersen veia la consigna de la IV Internacional –que acceptava, però a la qual es va oposar quan va ser llançada el 1933- com justa considerada com perspectiva, però que no conduïa a res en el treball immediat i que, per tant, calia passar-la a segon pla per tal de poder avançar en les tasques d'unificació; el més sorprenent d'aquesta posició és que Fersen també pretenia basar-la en Trotsky, qui

²¹⁰ Carta d'Andrade a González [traduïda a l'anglès] (17-XII-34), James P. Cannon Papers, Wisconsin Historical Society Archives, box 23, folder 15.

²¹¹ FERSEN, L. “Comentario a la resolución del CE de la ICE sobre cuál debe ser nuestra orientación”. *Boletín interior de la I.C.E.*, nº 11 (15 de marzo de 1935). No he pogut consultar el document editat en el butlletí interior, però sí la seva traducció al francès: FERSEN, L. “Commentaire sur la résolution du C.E. de l'I.C.E. qui traite de notre orientation”, Madrid, 5 Feb 1935; (15961) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; reproduït, amb la traducció corregida, en: FERSEN, Luis [sic]. “Commentaire sur la résolution du C.E. de l'I.C.E. qui traite de notre orientation, 5 avril 1935”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 16 (décembre 1983), p. 104-110. Aquesta traducció es troba en l'arxiu de Trotsky a la Houghton Library (Harvard University), la qual cosa demostra que era conegut per Trotsky i que circulà entre els membres de l'S.I. (conté anotacions a mà que no són lletra de Trotsky) però amb retard, ja que Trotsky a finals de febrer sembla ignorar la seva existència, i l'S.I. no fa esment de la nova posició de Fersen fins a finals de març (com mostro més endavant). L'anotació a mà diu “Surpassé par le dernier Bulletin intérieur, paraît-il.”, la qual cosa semblaria indicar que es rebé posteriorment a la publicació del butlletí interior núm. 11, el març del 1935.

suposadament hauria tingut una consideració semblant quan argumentà en favor de l'entrada dins del partit socialista.

Però en tot cas, més que la cobertura ideològica que Fersen buscava en la posició de Trotsky, interessa més la seva proposta política i l'argumentació per sostenir-la. Fersen partia, com he assenyalat, del canvi d'escenari que significava l'orientació vers la unitat orgànica entre els partits socialistes i comunistes; per una altra banda, el partit socialista havia sortit reforçat dels esdeveniments d'octubre, havent-se convertit en el partit que havia lluitat, i augurava per tant un desenvolupament formidable. Davant d'aquesta nova situació, no prevista pel moviment oposicionista, els revolucionaris quedarien al marge si no hi participaven, independentment de si la unitat orgànica entre socialistes i estalinistes s'aconseguia o no: intervenir activament en aquest procés significava obrir un espai d'intervenció, conservar la base de propaganda i inclús actuar sobre el programa; no fer-ho seria conservar la independència orgànica a costa de caure en l'oblit de les masses. L'argumentació era semblant a la del C.E., i Fersen assenyalava la concordància, però llavors mostrava l'error que, al seu parer cometia el C.E. de voler aplicar el model seguit a Catalunya a tota Espanya: en aquest cas, el paper del P.S.O.E. era tan preponderant, i els de les organitzacions minoritàries tan minso que, si s'acceptava la premisa que tant ell com el C.E. feien -de que no calia quedar al marge dels corrents unitaris-, llavors “Pour y échapper [de l'aïllament sectari] il n'y a pas d'autre voie que l'entrée dans la social-démocratie”, donat que esperar d'unes converses el pacte d'unificació amb la F.J.S. -la via proposada pel C.E.- no conduiria a res, ja que aquesta unificació no es produiria pel poc pes numèric de la I.J.C.; la via a seguir havia de ser, doncs, la de l'entrada i, lògicment, no podia afectar només a la I.J.C. -com pretenia el C.E.- sinó a tota l'I.C.E. Un cop feta l'entrada, Fersen no proposava el manteniment de la fracció (a diferència del que havia fet l'L.C. francesa), sinó l'entrada “au complet” que garantís a la vegada el manteniment de la coherència interna, fent aparèixer *Comunismo* però no pas com un òrgan de fracció organitzada sinó només com “publicació marxista” d'un corrent ideològic del moviment obrer que tothom podria identificar fàcilment amb el trotskisme. Fersen, que no s'amagava de parlar obertament de “liquidació”, justificava aquesta perquè “C'est seulement ainsi que nous pourrions rencontrer une nouvelle base solide de lutte”, i conclouïa, doncs, que la feblesa orgànica de l'I.C.E. l'emplaçava davant l'alternativa de l'entrada -urgent- dins del P.S.O.E. o l'aïllament que impediria qualsevol capacitat d'influir en els esdeveniments.:

“nous devons, devant ce processus, choisir l’isolement (et perdre la possibilité d’influencer le prolétariat car à la prochaine étape il ne suivra pas les petits groupes) ou nous incorporer dans les conditions imposées par la réalité. Parce que nous n’avons pu ou n’avons su, nous nous trouvons aujourd’hui dans l’impossibilité de poser des conditions de puissance à puissance, à cause de notre faiblesse. Qui que ce soit, le B.O.C. de MAURÍN, est à cet égard dans des conditions plus avantageuses que nous. Ne pas accepter l’entrée est aussi prétentieux que s’ériger en force par sa propre faiblesse; c’est désirer le suicide.

Aussi, ayant envisagé le problème dans toutes ses formes et ses répercussions, nous nous prononçons pour l’entrée dans la social-démocratie, en en signalant l’urgence.”

Paradoxalment, però, i malgrat existir una versió en francès d’aquest document i d’haver estat enviat a Trotsky, no sembla que aquest canvi de posició en favor de l’entrisme per part d’un membre del C.E. de l’I.C.E. -un fet capital tant pel canvi d’orientació política que proposava, com perquè significava en apariència un apropament de l’organització espanyola a les tesis defensades per Trotsky i l’S.I.- fos considerat en absolut en aquest moment per Trotsky ni l’S.I., els quals l’ignoraren durant tot el mes de febrer. L’explicació pot deure’s a un retard motivat tant pel correu com per les tasques de la traducció. En tot cas, l’important canvi que Fersen anunciava a principis de febrer encara era ignorat per Trotsky el 28 del mateix mes, dia en que escrigué que “esta sección [l’espanyola] es precisamente la única que hasta el momento se mantiene totalmente intransigente respecto al viraje *oportunista* en Francia.”²¹²

Per contra, evidentment, el document de Fersen no va ser ignorat en absolut per la direcció espanyola, que li prestà la més gran atenció. El C.E. no acceptà en un principi la proposta de Fersen i rebutjà l’entrada en el P.S.O.E., reiterant la seva posició presa el 31 de gener i mantenint-la fins a mitjans d’abril. Però en aquestes dates un fet

²¹² TROTSKY, L. "Los bolcheviques-leninistas españoles y la insurrección de octubre de 1934 : extractos de cartas". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 314; èmfasi en l’original; la carta és la del 28 de febrer, adreçada a un camarada polonès. El retard en les comunicacions –afegit a la tasca de la traducció- és ben plausible: encara el març del 1935 –és a dir, un mes després del canvi d’orientació de Fersen- *The New International* publicava un article d’aquest (que seria el darrer seu en una publicació trotskista) sobre la situació política espanyola datat el desembre del 1934 i, per tant, sense cap indicació del seu canvi d’orientació. El document de Fersen ja era conegut per l’S.I. el mes de març, ja que en la seva reunió del 26 d’aquell mes es fa esment de les divergències sobre l’orientació dins de l’I.C.E. i s’assenyala la posició entristida de Fersen: “*Espagne. [...] Il y a parmi nos cdes des divergences sur l’orientation future de notre organisation espagnole. Le c. Fersen préconise l’entrée dans le PS, les cdes de Barcelone prennent activement part aux tentatives de créer un nouveau parti catalan. Un bulletin intérieur est paru là-dessus.*” (SECRETARIAT INTERNACIONAL DE LA LLIGA COMUNISTA INTERNACIONAL. “Procès-verbal de la séance du 26 mars 1935”, p. 1, The University of the Witwatersrand, Historical Papers Research Archive, Workers Party of South Africa, AG2722-F3-3-001). Malgrat que l’S.I. acabava aquesta informació comunicant que aquesta qüestió seria tractada en la propera sessió (que va ser el dia 2 d’abril), la qüestió espanyola no va ser esmentada de nou per l’S.I. –però no pas tractada- fins el 9 d’abril.

desconegut (probablement la formació a la secció de Madrid d'una majoria que recolzava les tesis de Fersen, combinat amb l'abandonament entre el dies 6 i 13 de la U.S.C., de la federació catalana del P.S.O.E., i del P.C.C. de les converses d'unificació²¹³; certament, no pas la intervenció de l'S.I., que fou inexistent) feu que el C.E. modifiqués la seva posició i adoptés una que s'apropava a la que Fersen defensava des del febrer. La poca documentació existent fa que sigui impossible saber com es desenvolupà amb precisió aquest canvi: el 9 d'abril, l'S.I. constatava que:

*“D'une lettre personnelle de Roberto, membre dirigeant de notre section, resoort [sic] qu'une majorité s'est formée sur une position qui se rapproche de celle du cde Fersen: entrer dans le Parti Socialiste, mais entrée non pas pure et simple, mais le drapeau déployé.”*²¹⁴

la qual cosa indica que Fersen aconseguí convèncer la majoria de la secció madrilenya abans del dia 9 d'abril; però al dia següent d'aquesta informació de l'S.I., un “destacadíssim dirigent obrer català” (possiblement Nin) declarava implícitament en una entrevista feta a Madrid que tant a Catalunya com a Espanya se seguiria la via del procés d'unificació, no la de l'entrada en el P.S.O.E.,²¹⁵ per la qual cosa el canvi de posició del C.E. es degué produir d'una manera bastant ràpida i sobtada²¹⁶ després del dia 10, probablement quan el desconegut dirigent català tornà a Barcelona i exposà al C.E. la situació a Madrid, en el precís moment en que tres organitzacions es retiraven

²¹³ El C.E. no donà altra raó que el “detenido estudio de la situación”, “un profundo y detenido examen de la situación del movimiento obrero de nuestro país” (C.E. de l'I.C.E. “El nuevo curso de la organización”. *Boletín interior de la I.C.E.*, nº 12 (25-IV-35), p. 1; C.E. de l'I.C.E. “Resolución del C.E. de la I.C.E.”. *Boletín interior de la I.C.E.*, nº 12 (25-IV-35), p. 2).

²¹⁴ SECRETARIAT INTERNACIONAL DE LA LLIGA COMUNISTA INTERNACIONAL. “Procès-verbal de la séance du 9 avril 1935”, p. 2, The University of the Witwatersrand, Historical Papers Research Archive, Workers Party of South Africa, AG2722-F3-3-002. Roberto, de qui no se sap el cognom, era un militant de primera hora de l'O.C.E.; no s'ha de confondre amb el pseudònim “Roberto Mariner” emprat per García Palacios, ja que aquest utilitzava el seu veritable nom en la correspondència amb l'S.I. i les seccions de l'L.C.I.

²¹⁵ El 10 d'abril Marino García aconseguia que Virgilio de la Pascua entrevistés “un hombre destacadísimo entre el elemento proletario de aquella región [...] uno de los hombres más significados de la organización obrera de Cataluña” (Nin?), i aquest dirigent parlava exclusivament de fusió de partits, havent d'estendre's el model català a Espanya: “en fecha muy próxima se ha de impulsar naturalmente la unidad de los partidos marxistas a toda España”; a la pregunta de si el partit socialista intervenia en la unificació a Catalunya, l'entrevistat responia que sí, però deixant clar que l'actitud era la de la fusió de tots els partits, sense esmentar en cap moment la necessitat d'entrar dins del P.S.O.E. (PASCUA, Virgilio de la. “En Cataluña se ha iniciado la fusión de todos los partidos obreros que se basan en el marxismo : esta fusión se extenderá rápidamente a toda España : el problema obrero”. *La Libertad* (10-IV-35)).

²¹⁶ Una mostra d'aquesta urgència la permet veure el mateix butlletí interior que anunciava el canvi d'orientació: la notícia del canvi de posició s'anunciava en el primer article (C.E. de l'I.C.E. “El nuevo curso de la organización”. *Boletín interior de la I.C.E.*, nº 12 (25-IV-35), p. 1), però el següent article, just abans de la resolució del C.E., encara afirmava que el futur partit unificat a Catalunya seria “la base de un vasto movimiento destinado a conducir a la creación de un gran partido revolucionario español.” (“La unificación de los partidos obreros en Cataluña”. *Boletín interior de la I.C.E.*, nº 12 (25-IV-35), p. 1).

del procés d'unificació.

En tot cas, tot sembla indicar que a mitjans d'abril la majoria del C.E. decidí un apropament a la fracció de Fersen proposant la integració de l'I.C.E. a Catalunya amb altres formacions mitjançant la unificació, i l'entrada dins del P.S.O.E. fora d'ella;²¹⁷ aquest acostament del C.E. a la fracció de Fersen no provocà la desaparició de la proposta d'aquesta, la qual mantingué. La majoria de la direcció, amb Nin al capdavant i recolzat com a mínim per Molins i Fàbrega,²¹⁸ mantingué durant la segona quinzena del mes d'abril -un cop els socialistes i els estalinistes havien abandonat el procés de fusió a Catalunya- aquesta posició de compromís: la fusió amb altres partits seria aprovada en el cas de Catalunya, degut a l'escàs pes del P.S.O.E. i del P.C.E., però en la resta del país se seguiria defensant una política entrista en el P.S.O.E. que tindria com a fi aconseguir la unificació posterior amb el partit unificat català; en *ambdós* casos (tant dins del P.S.O.E. com dins del partit unificat) es continuaria mantenint la fracció quartainternacionalista i, per tant, es modificava en aquest punt la posició més clarament liquidadora de Fersen.

El C.E. anuncià la nova orientació ("el nou curs") mitjançant una resolució que es publicà en el butlletí interior núm. 12, que sortí el 25 d'abril. La resolució, amb certs punts contradictoris, declarava que, davant dels fracassos de la II i III Internacionals, la tasca més urgent del moment era la creació de partits revolucionaris en tots els països i una nova Internacional. A continuació feia una lleu crítica a l'entrisme al considerar-lo

²¹⁷ Broué escriu: "Mientras [Fersen] se pronuncia por la "fusión" prevista en Cataluña, cambia su posición primitiva, da la razón a Trotsky y reclama la entrada, lo más rápida posible, en las J.S. y en el P.S." i, més endavant: "Todos están de acuerdo en un reagrupamiento en Cataluña, al que, por el momento, ni Trotsky ni el S.I. presenta[n] mayores objeciones." (BROUÉ, Pierre. "La lucha por la construcción de un nuevo partido". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 303).

²¹⁸ Rudolf Klement, secretari administratiu de l'S.I., identificà Nin i Molins com el nucli de la nova línia del C.E. en una carta a Trotsky del mes de setembre, després d'haver rebut informacions de Rous (carta de Klement a Trotsky (17-IX-35), (2230) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library). Segons Broué, també Andrade (BROUÉ, Pierre. "La lucha por la construcción de un nuevo partido". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 303); no obstant, Francesc de Cabo és categòric afirmant que "les posicions d'ambdós en aquest problema polític concret [...] eren completament oposades" (CABO, Francesc de. "La trayectoria política d'Andreu Nin". En: IGLESIAS, Ignacio, CABO, Francesc de, ANDRADE, Juan. *A l'entorn del centenari d'Andreu Nin, 1892-1992*. Barcelona : Fundació Andreu Nin, 1992, p. 21; i CABO VIVES, Francesc de. *Nuestros años treinta : recuerdos de un militante del POUM*. 1ª ed. Madrid : Sepha, 2005, p. 150). Pel desenvolupament posterior dels fets, és difícil entendre la suposició de Broué de que Andrade estigués d'acord amb aquesta posició, i l'afirmació de Cabo sembla la verosímil; tracto més endavant aquesta qüestió.

com un factor negatiu en la construcció del partit:

“El ingreso de la Liga Francesa en la S.F.I.O. –cuya oportunidad no queremos ahora discutir- ha menguado considerablemente las posibilidades en este sentido [“convertirse en una força independent capaç d’agrupar l’avantguarda revolucionària”] y determinado en todas nuestras secciones una profunda cirisis cuya consecuencia indiscutible ha sido la desorientación y la pérdida de la confianza en el desarrollo independiente de nuestras fuerzas.”,

però a continuació declarava que els obrers eren hostils als grups que actuaven al marge de les grans organitzacions, i tractava seguidament la importància de l’ala esquerra del P.S.O.E., “ideològicamente confusa, pero francamente revolucionaria”, que havia de trencar amb la tendència reformista. Ajudar en aquest trencament, doncs, així com evitar que caigués en l’estalinisme, era una necessitat i un deure per a l’I.C.E.:

“Impulsar hacia adelante a esta tendencia, ayudarla a orientarse en el sentido del marxismo revolucionario, o lo que es lo mismo, de las posiciones fundamentales de la I.C.E., es no sólo una necesidad, sino un deber dictado por los intereses supremos del movimient obrero. El que esta corriente no quede encharcada en el pantano reformista o se oriente hacia el stalinismo, lo cual sería otra forma de encharcamiento, depende principalmente del grado en que nos sea posible influenciarla.”

Passava a continuació a tractar la situació “particularíssima” del moviment obrer a Catalunya en relació a la d’Espanya, on “no hay ningún partido ni organización sindical que cuente con la adhesión de la mayoría del proletariado o la influencia de un modo directo”, estant, al contrari, “extraordinariamente disgregado”. Davant d’això, s’havia creat en el proletariat català un gran sentiment en pro de la unificació de tots els partits i grups obrers. I utilitzant un argument que recorda el de Trotsky sobre la unitat orgànica, afirmava que aquest sentiment era progressiu però que podria derivar en un fetitxisme de la unitat abstracta i sense principis si l’I.C.E. no s’incorporés al procés per tal d’orientar-lo. Per tant, afirmava que l’I.C.E., amb la prèvia conformitat del C.C. i de l’S.I.,²¹⁹ participava en les negociacions per a la constitució d’un partit únic a

²¹⁹ Sorprén aquesta afirmació que fa el C.E. respecte la conformitat prèvia de l’S.I., doncs no hi ha cap document que l’avalí i, al contrari, els pocs que existeixen (les actes de les reunions de l’S.I.) mostren que, davant dels afers d’Espanya en aquests mesos, l’S.I. romangué silenciós, limitant-se a prendre acta del procés que es desenvolupava a Espanya, sense prendre cap decisió ni a favor ni en contra. De fet, entre el 9 d’abril (quan es notificava l’existència de la fracció entrista de Fersen per mitjà d’una carta de Roberto) i el 30 del mateix mes, l’S.I. no tractà afers espanyols, i la reunió del dia 30 mostra com l’S.I. l’únic que feu fou presentar la informació rebuda, que era a més confusa i rebuda per una via indirecta i no oficial: “*Espagne. D’après une information indirecte et non-officielle, la discussion dans notre section espagnole en serait là: création en Catalogne avec le parti de Maurin et avec d’autres groupes un nouveau parti qui constituerait la Fédération catalane du parti Socialiste d’Espagne; dans le reste de l’Espagne: entrée dans le PS, drapeau déployé. – Decidé de demander des renseignements officielles et plus détaillés.*” (SECRETARIAT INTERNACIONAL DE LA LLIGA COMUNISTA INTERNACIONAL. “Procès-verbal de la séance du 30 avril 1935”, p. 1, The University of the Witwatersrand, Historical Papers Research Archive, Workers Party of South Africa, AG2722-F3-3-002).

Catalunya. Seguidament donava compte de l'estat en aquell moment de les negociacions i preveia que la unificació es faria entre tres organitzacions –I.C.E., B.O.C. i P.C.P.-, i que aquesta donaria lloc a un partit unificat a Catalunya que seria també “la vanguardia del futuro partido revolucionario español”. El C.E., doncs, oferia una síntesi entre les tres posicions que s’havien plantejat: 1) la constitució d’un nou partit unificat a tota Espanya (la proposta de l’I.C.E. abans del mes d’abril); 2) l’entrisme de l’I.C.E. dins del P.S.O.E. (Trotsky); i 3) la liquidació absoluta de l’I.C.E. en un partit unificat a Catalunya i dins del P.S.O.E. a Espanya (Fersen al febrer). La síntesi consistia, doncs, a crear un partit unificat a Catalunya però amb voluntat de ser un partit per a tota Espanya i, per tant, els militants de les organitzacions que el fundaven (principalment l’I.C.E però també –molt més minoritàriament- el B.O.C.; no així el P.C.P., que només existia a Catalunya) havien de practicar l’entrisme com a grup en el P.S.O.E. per tal de guanyar la seva ala esquerra al nou partit, que es constituïria a nivell espanyol un cop se sortís del P.S.O.E.:

“Constituido ya el partido revolucionario de Cataluña, la Izquierda Comunista del resto de España debería solicitar su ingreso en el P.S.E. y constituir en su interior el grupo que defendería tenazmente la necesidad de unirse con el partido creado en Cataluña para crear una organización política única del proletariado español. Actuando aisladamente, nuestra organización aparte de que tiene posibilidades de desarrollo orgánico limitadísimas, ejercería una influencia incomparablemente inferior a la que podría ejercer desde el interior del P.S.E.”

La voluntat de compromís de la majoria del C.E. dirigida per Nin era gran, i es pot veure fins quin punt Nin tingué una voluntat d’entesa davant les exigències de Fersen en el fet que, malgrat que la resolució proposava que l’ingrés s’havia de sol·licitar com a grup i amb publicacions, no obstant acceptava seguidament que si la direcció socialista s’hi negava, igualment s’hauria de fer l’ingrés, intentant aconseguir el màxim de concessions (“deberíamos conformarnos”), confiant en que la classe obrera sabria entendre aquest fet. Però també emfatitzava que, fossin quines fossin les condicions d’admissió “que definitivamente se nos impongan”, la fracció organitzada devia mantenir-se amb perfecta disciplina.

La resolució acabava resumint:

Fins la reunió de l’S.I. del 22 de maig no s’informà en aquest organisme de la posició de compromís del C.E. de l’I.C.E., és a dir, més d’un mes després d’haver estat presa i quan la majoria de la militància de l’I.C.E. ja l’havia rebutjada (vegeu: SECRETARIAT INTERNACIONAL DE LA LLIGA COMUNISTA INTERNACIONAL. “Procès-verbal de la séance du 22 mai 1935”, p. 1, The University of the Witwatersrand, Historical Papers Research Archive, Workers Party of South Africa, AG2722-F3-3-003). Probablement, doncs, aquesta referència a l’S.I. fou inclosa pel C.E. com un argument més per tal de convèncer la militància.

“VI.- Nuestro punto de vista se resume, por consiguiente, así:

- a) Fusión total o parcial con los partidos obreros de Cataluña que se pongan de acuerdo sobre un programa determinado.
- b) Ingreso de la I.C.E., en el resto del país, en el P.S.E. una vez efectuada la fusión en Cataluña.
- c) Labor incesante y enérgica de los comunistas de izquierda miembros del P.S.E. en favor de la fusión con el partido revolucionario de Cataluña.
- d) Mantenimiento de la fracción.”²²⁰

El grau de compromís per part de la majoria del C.E. i, per tant, de Nin, era molt gran, si es compara amb les posicions que havia mantingut fins unes poques setmanes abans, i aconseguí el que es podria considerar una “quadratura del cercle” harmonitzant dues posicions –entrisme vs. partit unificat- que eren clarament oposades de partida. És innegable que Nin no tingué voluntat de trencar i, ben al contrari, buscà un acord que permetés l’existència tant de la fracció de l’I.C.E. com la vinculació d’aquesta a l’L.C.I. Francesc de Cabo, precisament un dels líders de la minoria oposada a aquesta entesa, ha escrit referint-se a aquest moment que:

“La presión de Trotski fue muy dura sobre este problema político concreto y Nin intentó compaginar ambas posiciones –la suya y la de Trotski- hasta el extremo de que el Secretariado Internacional, el 22 de mayo de 1935, “consideraba aceptable” la posición de Nin.

Los diez años de estancia en la URSS, ocupando cargos de responsabilidad, pesaban como una losa, psicológicamente, sobre Nin. Su veneración por Trotski se encontraba fuera de toda graduación. Los que convivimos con él nos dábamos cuenta. Nin, conociendo el carácter de Trotski, presentía la ruptura con él e hizo todo lo posible para evitarlo”²²¹.

Les posicions de consens que havia aconseguit el C.E. o les més liquidacionistes de Fersen trobaren també un eco en altres militants, que també es manifestaren a favor de l’ingrés en el P.S.O.E. Ja he assenyalat com, en un primer moment, Roberto havia escrit

²²⁰ Totes les cites són de: C.E. de l’I.C.E. “Resolución del C.E. de la I.C.E.”. *Boletín interior de la I.C.E.*, nº 12 (25-IV-35), p. 2-4; reproduïda amb lleus alteracions del text per estar retraduïda del francès en: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 339-343; i parcialment reproduïda en: PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 278-279.

²²¹ CABO VIVES, Francesc de. *Nuestros años treinta : recuerdos de un militante del POUM*. 1ª ed. Madrid : Sepha, 2005, p. 150 (aquest text de Cabo és la darrera versió d’un escrit que ja havia editat anteriorment: CABO, Francesc de. “La trajectòria política d’Andreu Nin”. En: IGLESIAS, Ignacio, CABO, Francesc de, ANDRADE, Juan. *A l’entorn del centenari d’Andreu Nin, 1892-1992*. Barcelona : Fundació Andreu Nin, 1992). La referència a l’acceptació de l’S.I. el 22 de maig de la posició de Nin deu referir-se al tractament d’aquesta qüestió en la reunió d’aquest organisme d’aquell dia, on certament no hi hagué cap crítica al procés, però tampoc cap posició explícitament a favor, limitant-se l’S.I. -com era habitual en la qüestió espanyola- a prendre nota de la situació (vegeu: SECRETARIAT INTERNACIONAL DE LA LLIGA COMUNISTA INTERNACIONAL. “Procès-verbal de la séance du 22 mai 1935”, p. 1, The University of the Witwatersrand, Historical Papers Research Archive, Workers Party of South Africa, AG2722-F3-3-003); desenvolupo més endavant aquest punt.

a l'S.I. que la majoria de la secció de Madrid estava d'acord amb la posició de Fersen; d'igual manera sorgiren grups de militants favorables a l'ingrés, com a Galícia (que mostraré més endavant); i finalment, en el mateix butlletí on es publicà la resolució del C.E. apareguè un document de Paco (de qui no se saben més dades) del dia 20 d'abril, qui basava el seu suport a l'entrisme en dos factors objectius: el moviment cap a la unitat orgànica entre els partits socialdemòcrates i estalinistes i el precedent que l'L.C. havia creat a França. Per a Paco, el risc de quedar aïllats quan la gran majoria del moviment obrer anava cap a la unitat orgànica obligava a prendre posicions estratègiques, i aquests factors objectius s'havien de posar al davant dels arguments sensibles i sentimentals d'amor a l'organització o dels que recordaven les traïcions dels socialistes i avisaven de les futures perspectives d'un nou acord d'aquests amb els republicans. Paco emfatitzava que no es tractava de regenerar el P.S.O.E., sinó de reconèixer que dins del moviment socialista hi havia corrents crítics que volien una política revolucionària i que malgrat el fet que el procés de radicalització tenia un abast limitat, “Nosotros no podemos desconocer estas corrientes y nuestra obligación estriba en ayudarlas y alentarlas en el camino revolucionario”. Paco conclouia, doncs, que el millor camí per aconseguir-ho era l'entrisme, ja que era poc probable que les fraccions que anessin sortint del P.S.O.E. acabessin ingressant en l'I.C.E. independent, com demostrava l'experiència internacional amb tots els partits socialistes d'esquerra, que no s'havien integrat en l'L.C.I., i que calia fer-ho malgrat el perill de no resistir l'ambient socialdemòcrata:

*“Es muy posible que la mejor táctica resida en procurar embarcarse con este movimiento izquierdista dentro del P.S. y correr luego su suerte una vez producida la escisión, procurando orientarle en la mayor medida posible. Pero no podemos tampoco olvidar el alcance y los límites que este proceso de radicalización pueda tener, ni forjarnos tampoco demasiadas ilusiones, sobre todo con respecto al P.S. [...] Existe, por otra parte, el peligro a que nuestra organización no resista el ambiente socialdemócrata. [...] Pero con todo, es posible que resulte mejor jugar con el P.S. a esta carta que devenir en una secta muerta, condenada al fracaso, y que como losa de plomo porte sobre sus espaldas el INRI más funesto.”*²²²

²²² PACO. “La crisis del movimiento obrero y nuestra orientación.”. *Boletín interior de la I.C.E.*, nº 12 (25-IV-35), p. 10; èmfasi en l'original.

Capítol 3. El triomf de la proposta unificadora, l'escissió de la minoria i la passivitat de l'S.I. La ruptura de l'I.C.E. amb l'S.I.

Però malgrat aquests recolzaments, el C.E. no aconseguí obtenir el de la majoria de la militància de l'organització. Quan més a prop semblava que s'estava d'una entesa entre la majoria del C.E. al voltant de Nin i la fracció Fersen, l'I.C.E. esclatà per una "rebel·lió" el mateix mes d'abril del tercer actor: la base de l'organització. Els homes claus en tombar l'acord del C.E. i fer prevaldre la posició primigènica d'aquest foren, en un primer moment, Francesc de Cabo i Amadeu Robles, als qual s'afegí Andrade posteriorment. De Cabo fou l'únic membre del C.E. que votà dins d'aquest organisme en contra del nou curs²²³, defensant la política anterior de buscar una unificació entre els partits marxistes a nivell espanyol, descartant l'entrisme. Un cop derrotat en el C.E., De Cabo reaccionà elaborant amb Amadeu Robles (que anteriorment s'havia distingit en la seva crítica al B.O.C.)²²⁴ un document signat amb pseudònim ("Roures" (Robles) i "Tossal" (De Cabo)) que també fou inclòs en el mateix butlletí interior que contenia els documents a favor del nou curs, i fou aquesta contratesi la que guanyà la majoria del C.C. i arrossegaria el gruix de l'organització.

És simptomàtic i molt indicatiu que el punt de partida de Robles i De Cabo fos, al contrari que Nin, el front únic. Si Nin començava el seu raonament a partir de la necessitat de bastir un nou partit revolucionari, Robles i De Cabo començaven parlant del fracàs de les grans organitzacions obreres i de que l'únic dic que podia aturar el feixisme era la unitat en l'acció, el front únic. Seguidament deien que el moviment d'octubre mostrava la "necesidad ineludible" d'un partit revolucionari que dirigís la classe obrera a la revolució, però "sin apartarse de la unidad en la acción con los demás

²²³ Pagès identificà aquest vot com possiblement el de Francesc de Cabo (PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 277); Cabo ho confirmà posteriorment: "La posición de la minoría del C.E. compuesta sólo por un miembro del mismo, [...]. El ponente de la moción con el título de "Los deberes de la ICE ante el momento actual" fue el miembro del C.E. Francisco de Cabo que votó en contra de la mayoría la Resolución del C.E. de la ICE" (CABO VIVES, Francesc de. *Nuestros años treinta : recuerdos de un militante del POUM*. 1ª ed. Madrid : Sepha, 2005, p. 150-151). Cabo identificà els membres del C.E. en aquell moment: ell mateix, Nin, Molins, Fersen i Metge, però com a mínim amb Metge s'equivocà, ja que aquest fou expulsat de l'I.C.E. l'estiu del 1934 (PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 260).

²²⁴ Només nou mesos abans, Robles havia denunciat que el B.O.C. havia enviat dotzenes d'esquirols armats contra la F.A.I. en el conflicte del ram de l'aigua entre aquesta i la Generalitat, i declarava el seu propòsit d'alertar els obrers que no s'explicaven els avenços del B.O.C. (vegeu: ROBLES, Amadeu. "El curso extraño del B.O.C.". *La Antorcha* (25-VIII-34)); a més de l'esquirolatge en el conflicte de l'aigua, Robles denunciava també en aquest article l'aliança electoral del B.O.C. amb E.R.C. i les aspiracions dels seus dirigents, especialment Maurín, a llocs en la Conselleria de Treball; qualificava a més el B.O.C. de menxevic i afirmava que "El B.O.C. jamás fue un partido".

partidos de la clase obrera”.

Aquest partit no es podia construir, com proposava el C.E. i el primer document de Fersen, integrant-se en el P.S.O.E., partit que precisament en el moviment d'Octubre havia mostrat el seu paper traïdor, i argumentaven el seu desacord amb la posició de Nin per la creença de que, després de la fusió a Catalunya, es tindria més força per poder escindir una part del partit socialista i portar-lo cap el nou partit unificat: “es preferible aprovechar la palanca que nos ofrece el nuevo partido catalán para escindir el P.S., permaneciendo como fuerza adjunta al nuevo partido en el resto de España”. Robles i De Cabo asseguraven a més que el P.S.O.E. no permetria la creació de cap fracció, i que serien expulsats de seguida que comencessin a menar la lluita interna, i recordaven a mes com darrerament la direcció del partit havia fet obertures cap els republicans. Tot això feia, als seus ulls, inútil pensar que pogués arribar-se a cap escissió –inclosa a les J.S.-, que només podria venir si existís un moviment independent. El gruix de l'argumentació de De Cabo i Robles, doncs, era el caràcter reformista incorregible del moviment socialista, tant del partit com de les joventuts, i recordava la tradicional aproximació de l'I.C.E. al fenomen de la radicalització socialista com maniobra (“La experiencia nos ha demostrado que los socialistas tienen tan bien dominado el aparato del partido, que viran a derecha o izquierda según las circunstancias”); en definitiva, com una organització de revolucionaris podia integrar-se en una organització reformista que només aspirava a pactar amb els republicans, i que encara tenia en la direcció membres de l'ala dreta? Per últim, presentaven un argument de tipus organitzatiu: si l'I.C.E. entrava dins de dos partits (el partit unificat català i el P.S.O.E.), es crearien de fet dues fraccions i per tant la disciplina del grup es trencaria, cada grup actuaria independentment:

“¿O se hace un partido en toda España tomando como base inicial el partido catalán o la Izquierda Comunista se transforma en dos fracciones? Una dentro del partido en Cataluña y otra en el P.S. Ni que decir tiene que si esto ocurre nuestra organización queda deshecha prácticamente ya que no hay que pensar en poder mantener la ligazón de los grupos como ahora: la disciplina relajada, obrando cada cual a su antojo. Además, hay que tener en cuenta que si la I.C. decidiese ingresar en el P.S., esta decisión tendría funestas consecuencias para la formación del Partido unificado en Cataluña. Unas de las razones por la cuales el B.O.C. y el “Partit Català Proletari” desean la fusión con nosotros es porque confían en nuestros grupos del resto de España. Es decir, ven en nuestros grupos la base fundamental para extender el Partido en el resto de la Península.”

El document de Robles i De Cabo finalitzava aquí, concretant-se en tres punts:

“Resumimos nuestra posición, concretando los puntos siguientes:

I.- Creación del partido en Cataluña fusionándose con los demás partidos marxistas sobre una doctrina revolucionaria.

II.- Convertir nuestros grupos en el resto de España en parte integrante del partido que se forme en Cataluña, facilitando su crecimiento en el resto de la Península. Esto, además, nos daría una mayor influencia en el contenido político del partido que se forme en Cataluña.

III.- Provocar una fuerte campaña sobre el papel jugado por los dirigentes socialistas en el pasado movimiento.”²²⁵

És a dir, la resolució de De Cabo i Robles enllaçava amb l'argumentació que l'I.C.E. havia fet des de finals del 1933 sobre el partit socialista, mostrant-se incapaç de discernir entre el que era el partit socialista i el fenomen de radicalització que afectava a una part d'aquest, fent una amalgama. D'igual manera, no es preocupava en absolut d'analitzar l'experiència francesa (que ja feia nou mesos que durava) i analitzar a partir dels resultats pràctics d'aquesta si la tàctica entrista era encertada o no, contraposant en canvi prediccions no contrastades que afirmaven la impossibilitat de formar fraccions, l'expulsió segura, i que l'única via d'escissió era el manteniment d'una organització exterior, negant validesa a l'escissió interna en base només a supòsits.²²⁶ Finalment, amagava sota una problemàtica organitzativa –la complicada existència de dues fraccions paral·leles, en dos partits diferents, i la dificultats per mantenir la seva coherència interna- el que no era sinó un problema polític: senzillament desitjaven un únic partit unificat amb les altres formacions, en base a una inconcreta “doctrina

²²⁵ Totes les cites són de: ROBLES, Amadeu; CABO VIVES, Francesc de [“Roures i Tossal”]. “Los deberes de la I.C.E. ante el momento actual”. *Boletín interior de la ICE*, nº 12 (25-IV-35), p. 5-7; parcialment en: CABO VIVES, Francesc de. *Nuestros años treinta : recuerdos de un militante del POUM*. 1ª ed. Madrid : Sepha, 2005, p. 151-152; i en: PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 280-281.

²²⁶ Com escrigué pocs dies després el secretari administratiu de l'S.I., Rudolf Klement (“Adolphe”) responent a una carta crítica amb l'entrisme d'Hugo Oehler, “It would be very interesting to have the comrades from all the sections discuss the experience of the French section, but this can be done precisely only on the basis of the accurate facts of these experiences, not on the basis of a priori, vague and sterile schemas.” (KLEMENT, Rudolf [“Adolphe”]. [“IS letter to Oehler” (25-IV-35)]. *International news*, special no. 2 ([July? 1935]), p. [10]). Sobta, però, que ni Rudolf Klement ni Alfonso Leonetti ni Jean Rous escriguessin una carta semblant a l'I.C.E. en aquests mateixos moments; només el mes de setembre, just abans del seu viatge a Barcelona, Rous escrigué una carta d'aquestes característiques al W.P.U.S. per tal de convèncer la seva minoria antientrista, els arguments de la qual probablement (però no en tenim la certesa) van ser utilitzats per ell a Barcelona, sense deixar, però, cap constància escrita (sobre aquesta carta, vegeu més endavant en el text). Per a Trotsky, l'entrisme en l'S.F.I.O. no només havia estat un èxit quantitatiu, sinó també qualitatiu, transformant l'organització de grup de propaganda en un “factor revolucionari” que influenciava realment, de manera directa o indirecta, la classe obrera francesa (TROTSKY, L. “[Un cancer dans le Workers Party]”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 6, p. 135); Broué ofereix les següents dades: de 113 membres l'agost del 1934 es passà a 317 un any després; a la regió de París l'augment fou de 58 a 190 militants; l'organització amplia la seva implantació al doble de localitats; i la influència sobre les joventuts socialistes era incontestable. Segons *Le Temps*, un any després, el juliol del 1936, els militants del G.B.L. i la J.S.R. eren uns 600, 350 dels quals a la regió parisenc (idem, n. 4).

revolucionària”, en el conjunt d’Espanya; Robles i De Cabo no van tenir cap repar en acceptar i convertir en argument positiu el fet que, si el B.O.C. i el P.C.P. desitjaven la unificació amb l’I.C.E., era bàsicament per poder estendre el partit unificat a tota Espanya.

La realitat és que l’argumentació de la impossibilitat pràctica de la coordinació de dues fraccions en dos partits diferents no va ser més que fum per impressionar la militància de l’I.C.E. en favor del partit unificat i en contra de l’entrisme,²²⁷ perquè el fet és que el nou partit unificat no acceptà les fraccions, i la majoria de l’I.C.E. no només acceptà això, sinó, com es veurà seguidament, ho defensà. Per altra banda, i tal i com assenyala Javier Maestro, els esdeveniments posteriors demostrarien la sobrevaloració que s’estava fent de la força del nou partit en quant la seva capacitat d’atracció vers els militants socialistes.²²⁸

Un cop exposades les respectives posicions en el butlletí intern, aquestes hagueren de passar per l’aprovació de la militància de l’I.C.E. El C.E. afirmà la idoneïtat de celebrar una conferència nacional, però davant les dificultats materials per convocar-la, decidí que la proposta fos discutida per tots el grups i que aquests transmetessin després les seves resolucions al C.E.²²⁹ Fou llavors que es veié que la derrota de De Cabo no havia estat definitiva. Malgrat algun recolzament, l’acord del C.E. no obtingué la majoria en cap dels grups de l’I.C.E., obtenint en canvi la proposta de De Cabo i Robles el suport de la majoria.²³⁰ Malauradament no hi ha documentació suficient per saber com es desenvolupà el procés amb precisió, però probablement durant el mes de maig fou quan la discussió i les votacions es degueren produir entre la militància, podent-se haver allargat potser aquest procés fins el mes de juny; no obstant, potser el procés anà mes ràpid, ja que la carta que Leonetti envià a finals de juny al C.E. de l’I.C.E. esmenta un acta d’aquest organisme del 30 d’abril on el C.E. ja era favorable a la proposta del

²²⁷ La importància de mantenir unida l’antiga I.C.E. va pesar molt en els militants. En l’obituari d’Antonio Rodríguez Arroyo -militant juntament amb el seu germà Quique en la secció de Madrid- aparegut a *Cahiers Léon Trotsky*, s’assenyala com “Ils étaient partisans du maintien à tout prix de l’unité de leur organisation et insistèrent pour qu’en 1935 une décision soit prise concernant l’ensemble de l’organisation. C’est ainsi qu’ils se retrouvèrent à la fondation du POUM parmi ses dirigeants à Madrid.” (“Antonio Rodríguez Arroyo, 1911-1985”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 23 (septembre 1985, p. 125).

²²⁸ MAESTRO, Javier. “Los orígenes del movimiento trotskista en España”. *El viejo topo*, n° 27 (diciembre 1978), p. 36.

²²⁹ C.E. de l’I.C.E. “El nuevo curso de la organización”. *Boletín interior de la I.C.E.*, n° 12 (25-IV-35), p. 1).

²³⁰ PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 281.

B.O.C. d'adhesió al Buró de Londres (també conegut per les sigles en alemany I.A.G.).²³¹

És difícil explicar com les dues fraccions no van aconseguir convèncer la majoria de la militància. Sembla que molt probablement clau en el triomf d'aquesta proposta va ser l'actitud de la federació de Madrid (precisament la secció on la fracció de Fersen havia obtingut prèviament la majoria), que aconseguí arrosegar la resta de federacions: Broué ha explicat que a aquesta federació hi havien ingressat recentment una vintena de joves provinents de les joventuts comunistes, els quals combateren la proposta del C.E. per entendre que significaria la ruptura entre els militants d'Espanya i Catalunya i, per tant, la desaparició de l'organització, que només podia persistir en un partit unificat en tota Espanya;²³² però no tots aquests joves s'hi oposaren, ja que Jesús Blanco Bermejo –ex-secretari de les joventuts comunistes del Radi Sud-²³³ fou partidari de l'entrada en les organitzacions socialistes, i per tant la posició d'aquests joves militants no sembla que fos el fet fonamental. Probablement la causa es troba en un altre lloc: hi ha documentació que indica que Andrade aprofità la negativa de la base per renunciar de seguida al compromís arribat amb Fersen i seguir endavant amb la seva idea primigènia de formar un partit unificat arreu. En efecte, en una carta que escrigué el 29 de juny a González, Andrade confirmà que va ser l'organització de Madrid la que s'oposà “categòricament” per immensa majoria a l'entrada dins del P.S.O.E. i que després la seguí la majoria de l'organització, i es vantà de que “el nuevo partido de Cataluña se constituiría prácticamente sobre nuestra base programática” i del resultat final de la decisió de l'I.C.E.;²³⁴ igualment, De Cabo recordarà que “Andrade –el cual no era miembro del C.E.- coincidió, en un todo, con la posición minoritaria del C.E.,

²³¹ Carta de l'S.I. al C.E. de l'I.C.E. (27-VI-35), p. 1; (14407) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; traduïda en: LEONETTI, A. [Martin]. “Carta del S.I. a la I.C.E.”. *Boletín interior de la Izquierda Comunista Española*, nº 14 (1-VIII-35), p. 2; LEONETTI, A. [Martin]. “Carta del Secretariado Internacional al Comité Ejecutivo de la I.C.E.”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 353.

²³² BROUÉ, Pierre. “La lucha por la construcción de un nuevo partido”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 304. Malauradament, Broué no indica en quin moment precis ingressaren aquests joves, si abans o després de que la fracció de Fersen fos la majoritària. Entre aquests militants hi figuraven Jesús Blanco Bermejo (GUTIÉRREZ, Pepe. *Retratos pousistas*. Sevilla : Espuela de Plata, 2006, p. 346) i Teodoro Sanz (RODRÍGUEZ ARROYO, Enrique. “Teodoro Sanz”. En: *Enrique Rodríguez Arroyo, Quique*. [Madrid : Fundación Andreu Nin, 1990?], p. 20-21).

²³³ ANDRADE, Juan. “Jesús Blanco muere heroicamente en el frente de Aravaca”. *La Batalla* (15-I-37); GUTIÉRREZ, Pepe. *Retratos pousistas*. Sevilla : Espuela de Plata, 2006, p. 346.

²³⁴ ANDRADE, Juan. “Carta a un camarada americano”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 349; PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 281.

arrastrando tras sí a la mayoría de la IC del resto de España”, i “La moción minoritaria fue aprobada por la mayoría de la sección de Madrid de la cual formaba parte Juan Andrade y las demás secciones y grupos el resto de España”;²³⁵ clarament Andrade, que devia haver quedat en minoria a Madrid davant la fracció de Fersen, contractacà un cop trobà la posició de De Cabo i Robles en el C.C.

Però en tot cas l’actitud d’Andrade i la federació madrilenya no haguessin estat decisives si no hagués existit un pòsit previ en tota la militància de l’organització, que s’explica tant per factors objectius com subjectius. En el primer cas, cal recordar que la militància de l’I.C.E. s’havia oposat des del començament a l’entrisme i que la seva premsa, com s’ha vist, s’hi havia oposat des de l’estiu de l’any anterior. Des de l’octubre, l’organització no tenia premsa on tornar a analitzar els debats, només els pocs números de la clandestina *L’Estrella roja*, del qual van sortir pocs números i que – redactada en català- bàsicament es va distribuir a Catalunya, i els dos butlletins interns que es van editar el primer semestre del 1935 (els números 11 i 12), que majoritàriament recollien documents interns que ja havien circulat entre la militància. En suma, la repressió impedí en bona mesura l’existència d’una premsa regular i oberta, dificultant així la discussió, la circulació d’idees, el debat. Però hi haguè també causes subjectives, que afectaven la pròpia L.C.I. Tant l’S.I. com la secció francesa van ser inoperants, amb pràcticament nul·la tramesa de documents a la secció espanyola i dificultant així un debat intern prou ampli, que analitzés no només les posicions “de principi” com s’havia fet la primavera/estiu del 1934, sinó que analitzés, ja amb dades reals, l’experiència real de l’entrisme de les seccions francesa i belga, tant en termes programàtics com d’influència sobre la militància socialista.

Al mateix temps, la pràctica de treball conjunt amb militants d’altres partits, especialment del B.O.C., en l’Aliança Obrera, influïren enormement en la militància de l’I.C.E. i la convenceren que aquesta era la via per a la construcció del partit “dels obrers marxistes”, sense parar esment del peatge que hauria de pagar en termes de

²³⁵ CABO VIVES, Francesc de. *Nuestros años treinta : recuerdos de un militante del POUM*. 1ª ed. Madrid : Sepha, 2005, p. 150, 151. Respecte la pertinença d’Andrade al C.E., però, el Left Wing Group sí que l’identificava com a membre d’aquest en el títol d’una carta seva (vegeu: ANDRADE, Juan. “Letter from J. Andrade of N.E.C.-Spanish section, ICL”. *International news*, [v. 1, no. 1 (august 1935)], p. 4-6; èmfasi meu); ja he assenyalat anteriorment que Cabo, en canvi, incloguè a Metge en el C.E. quan aquest ja feia quasi un any que havia estat expulsat de l’I.C.E.

programa per assolir aquesta fi.²³⁶ Com el desconegut dirigent obrer català declarà en la seva entrevista de l'abril:

*“ya no nos hemos conformado sólo con robustecer la Alianza Obrera, sino que, dentro de ella, estamos llegando a la constitución de un solo partido, formado por cuantos obreros de tendencia claramente definida marxista integran hoy diversas Agrupaciones. Esto fortalecerá más la Alianza, ya que los pactos, en vez de llevarse a cabo entre muchas Agrupaciones, se podrán concertar en fecha muy próxima entre un gran grupo, el de los obreros marxistas, y los restantes ya en infinito menor número.”*²³⁷

Davant el resultat de la votació, el C.E. assumí i defensà la posició de la majoria de l'organització –que no era sinó recuperar la seva posició original anterior al compromís– però la fracció Fersen no ho acceptà i optà també per recuperar la seva proposta original (per utilitzar les seves pròpies paraules, la liquidació de la independència orgànica amb importants concessions de principi), és a dir, l'escissió i l'entrada individual en el P.S.O.E. A partir d'aquest moment, les dues fraccions foren absolutament intransigents en defensa de les seves posicions, i ja no donaren marge per a la negociació. Pel que fa a la fracció de Nin, una oportunitat per a la negociació, la darrera, es donà el mes de juny, quan el P.C.P. proposà una alternativa semblant a la del C.E. d'abril (unificació a Catalunya, i integració al P.S.O.E. o al P.C.E. a la resta d'Espanya) per continuar endavant el procés de fusió²³⁸ -en aquell moment reduït a aquest grup, l'I.C.E. i el B.O.C.- però l'I.C.E. la rebutjà, impedit d'aquesta manera tant la consecució d'una unificació més gran (tres organitzacions en lloc de dues) com un apropament a la fracció de Fersen.

²³⁶ El procés d'inserció d'una petita organització política en el moviment de masses està sotmès a grans pressions degudes a la desigual correlació de forces, i convida sovint a buscar la via menys costosa, la més fàcil d'assolir, en un procés que l'historiador Bryan D. Palmer ha assenyalat com “the uneven and combined developments of class-formations and class-struggle”. En aquest sentit, l'I.C.E. tingué un procés paral·lel al que experimentà la C.L.A./W.P./S.W.P. durant la seva implicació en la lluita sindical dels camioners de Minnessota durant els anys 30. Certament, hi ha dos factors ben diferents entre els dos processos: en el cas de les organitzacions nordamericanes es tractava d'una lluita sindical i en el de l'I.C.E. de la construcció d'un front únic; i les organitzacions nordamericanes van estar sempre entre les seccions més fidels als postulats trotskistes i d'alguna manera van esdevenir les organitzacions model del moviment trotskista, mentre que l'espanyola va trencar definitivament amb el trotskisme a mitjans dels anys 30. No obstant, ambdues van patir aquestes pressions en un moment on van lluitar per construir i dirigir un ampli moviment de masses -mitjançant les lluites sindicals la C.L.A./W.P./S.W.P. i mitjançant l'Aliança Obrera l'I.C.E.-, concentrant els seus esforços en establir fronts únics per dalt que, en ambdós casos, els feren perdre oportunitats d'estendre la radicalització política dels moviments de base (vegeu les interessants reflexions de Palmer per al cas de la C.L.A./W.P./S.W.P. en: PALMER, Bryan D. *Revolutionary teamsters : the Minneapolis truckers' strikes of 1934*. Chicago : Haymarket Boos, 2014, 234-239).

²³⁷ PASCUA, Virgilio de la. “En Cataluña se ha iniciado la fusión de todos los partidos obreros que se basan en el marxismo : esta fusión se extenderá rápidamente a toda España : el problema obrero”. *La Libertad* (10-IV-35).

²³⁸ PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 272.

Per part de la fracció de Fersen també es jugà la carta de la intrasigència, i molt poc temps després que totes les federacions de l'I.C.E. es pronunciessin per la proposta de Robles i De Cabo, la minoria envià una carta al C.E. comunicant la seva baixa en l'organització i la seva decisió d'entrar en les organitzacions socialistes. La carta estava signada per vuit militants (Bilbao, Fersen, Munis, Alfonso G. Rodríguez, Antonino Álvarez, Gil Chaves, Esteban Barrios, i Jesús Blanco²³⁹), i deia:

“Estimados camaradas:

Os suponemos enterados ya de nuestra decisión de darnos de baja de la Izquierda Comunista, pero si no lo estáis sirva esta como comunicado oficial.

Hemos agotado todos los recursos de persuasión para evitar que os metierais en un callejón sin salida; hemos hecho todo lo posible para no envenenar la discusión con cuestiones personales, a fin de que a todos les fuera fácil venir a la posición justa, pero hemos llegado a la conclusión de la inutilidad de nuestros esfuerzos. Se ha cumplido el peor de nuestros temores: que la organización en lugar de reaccionar con audacia y arrostrar todos los riesgos de una situación difícil, vacila, se cruza de brazos y se sienta, prefiriendo caer en la pasividad sectaria antes que moverse políticamente. Alentar estas vacilaciones con un concepto sentimental de la unidad e invocando una disciplina artificial, sería un crimen.

Al darnos de baja, esperamos que los que estén de acuerdo con nosotros tengan la suficiente energía para decidirse, y así podremos reorganizar nuestro movimiento ideológico sobre nuevas bases.

No deja de apenarnos que una organización que se creía revolucionaria haya dado muestras bochornosas de indecisión en una situación difícil. ¿Para qué queremos todo nuestro temple ideológico, sino para arrostrar las grandes situaciones?

La solución última de convertirnos en prolongación del Bloque Obrero y Campesino, que como realidad nacional no existe, nos parece un disfraz lemantabilísimo de la vacilación. Ya nadie se atreve a sostener nuestra organización independiente, pero como nadie tampoco se atreve a moverse en el sentido necesario, se quedan en la misma posición, queriendo escamotear ante sí mismo y ante los demás el gran problema con un simple cambio de nombre. Es decir pasando a llamarse prolongación del nuevo partido catalán o BOC, en lugar de Izquierda Comunista.

²³⁹ Broué identificà Blanco com provinent de les joventuts socialistes (BROUÉ, Pierre. “La lucha por la construcción de un nuevo partido”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 304), però en realitat provenia de les joventuts comunistes, havent estat el secretari del Radi Sud d'aquestes (ANDRADE, Juan. “Jesús Blanco muere heroicamente en el frente de Aravaca”. *La Batalla* (15-I-37); GUTIÉRREZ, Pepe. *Retratos poumistas*. Sevilla : Espuela de Plata, 2006, p. 346). Blanco, malgrat el seu posicionament a favor de l'entrisme i el seu abandonament de l'I.C.E., no entrà però en la F.J.S. i sí, en canvi, en el P.O.U.M. més endavant, essent secretari de la J.C.I. madrilenya (ANDRADE, Juan. *Ídem*; TROTSKY, L. “¿Qué deben hacer los bolcheviques leninistas en España?”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 344, n. 8).

Nosotros en este caso nos decidimos por la ruptura, sin la menor acritud, en la seguridad de que la decisión de unos pocos será la que salve la indecisión de los demás y en la seguridad también de que pronto estaremos de nuevo laborando unidos.

Cordiales saludos comunistas.”²⁴⁰

Malgrat la frase conciliadora del final, preveient una futura col·laboració, el cert és que la separació va ser una decisió exclussiva de la fracció, ja que aquesta no va ser expulsada, i que les relacions immediatament posteriors es van deteriorar força: Eugenio Fernández Granell, en una carta a Andrade del juliol del 1939, recordava com “Fersen se despidió de mí cuando con Varela y Bilbao se fue a “regenerar” la JS, con estas palabras: “Dispararemos todas nuestras baterías contra vosotros y os aniquilaremos””,²⁴¹ de l'altra banda, quan l'S.I. intentà que la direcció de l'I.C.E. els posés en contacte amb els membres de la fracció de Fersen, amb qui no tenien cap contacte, aquesta s'hi negà rotundament: si l'S.I. volia mantenir el contacte amb la fracció de Fersen, “allá vosotros, para nuestra organización no ofrecen ningun interés”.²⁴²

La decisió de la fracció de Fersen no deixa de ser sorprenent, per dos motius. En primer lloc, la fracció de Fersen es presentava com a defensora de les tesis de Trotsky i de l'S.I., per la qual cosa, des d'un punt de vista d'eficàcia fraccional, hauria d'haver lluitat en coordinació amb l'S.I. Però no fou aquest el cas: en la carta de l'S.I. de juny adreçada al C.E., on tractava el tema de la fusió amb el B.O.C., l'S.I. criticava que la fracció Fersen s'hagués escindit i inclús demanava al C.E. que es comunicés amb ells per tal que l'S.I. els pogués convèncer de que havien de treballar conjuntament amb la

²⁴⁰ “Una carta de Fersen y otros camaradas al Comité Ejecutivo de la ICE (Izquierda Comunista de España)”. *Boletín interior de la ICE*, nº 13 (16 de julio de 1935); reproduïda en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 43-44; i en: <https://www.marxists.org/espanol/munis/1935/junio/00001.htm>. He utilitzat aquesta darrera versió; la carta no porta data, el *Marxists Internet Archive* diu que està redactada el juny del 1935.

²⁴¹ FERNÁNDEZ GRANELL, Eugenio. *Correspondencia con sus camaradas del P.O.U.M., 1936-1999*. Santiago de Compostela : Fundación Eugenio Granell, DL 2009, p. 46.

²⁴² NIN, Andreu. “Contestación del C.E. a la carta anterior”. *Boletín interior de la Izquierda Comunista Española*, nº 14 (21-VII-35), p. 7; NIN, Andreu. “Carta del Comité Nacional al Secretario Internacional”. En: TROTSKY, L *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 361; PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 26. Andrade, més de tres dècades i mitja després d'aquests fets, encara titllava els militants que van abandonar l'I.C.E. en aquest moment com “desertors” (ANDRADE, Juan. “Prefacio”. En: NIN, Andreu. *Los problemas de la revolución española, 1931-1937*. Prefacio y compilación de Juan Andrade. Barcelona : Ibérica de Ediciones y Publicaciones, cop. 1977, p. 24).

secció espanyola (l'I.C.E., com he assenyalat a dalt, responguè negant-se a fer-ho).²⁴³ Això demostra clarament que la fracció de Fersen no coordinà, ni tan sols informà de les seves passes a l'S.I. i actuà sempre de manera totalment independent.

En segons lloc, els membres de la fracció Fersen entraren en el P.S.O.E. no només sense l'acord ni la coneixença de l'S.I., sinó a títol individual, sense formar una fracció, la qual cosa feia la seva acció –si és que era motivada per una política entrista, i no ocultava un pas franc a la socialdemocràcia- totalment inoperant. El fet que no formessin fracció i entressin de manera individual fa que encara avui sigui difícil saber quin membres van entrar efectivament en el P.S.O.E. Se sap del cert que Fersen ho feu, com també Loredó Aparicio, però en el cas d'aquest, que es trobava exiliat a Bèlgica després dels fets d'octubre, no se sap si entrà de manera aïllada o perquè tenia contactes amb la fracció de Fersen.

El rellevant, en tot cas, en la trajectòria de la gran majoria d'aquests militants fou la pèrdua de la perspectiva revolucionària, la integració en la socialdemocràcia i l'acceptació de l'antifeixisme frontpopulista i, per tant, del col·laboracionisme de classes; en paraules de X. L. Axeitos i Uxío Bobillo, biògrafs de Fersen, "Todo parece confirmar que os antigos militantes trotskistas sufriron dentro do PSOE unha situación de illamento e pasividade política":²⁴⁴ Fersen, malgrat que durant el primer any després del seu trencament amb l'I.C.E. va publicar quatre articles i varies ressenyes a *Leviatán*, no va tenir cap rellevància ni fraccional ni oficial en el P.S.O.E.;²⁴⁵ la seva

²⁴³ No obstant, tres mesos després, algun contacte s'establí entre alguns militants entrats al P.S.O.E. i la direcció de l'antiga I.C.E., perquè l'octubre, en el seu informe a l'S.I., Rous escrigué que "*De los cinco [camarades que havien entrat en el P.S.O.E.], durante nuestra estancia, por lo menos tres ya se habían puesto en contacto con la ICE para mantener los lazos y seguir el trabajo de fracción con los dirigentes bolcheviques-leninistas*" (ROUS, Jean. "Informe sobre la fusión de la Izquierda Comunista de España (sección de la L.C.I.) y el B.O.C. (Bloque Obrero y Campesino, Maurín)". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 364-365).

²⁴⁴ AXEITOS, X. L., BOBILLO, Uxío. "Introducción". En: FERNÁNDEZ SENDÓN, Enrique. *Enrique Fernández Sendón, "L. Fersen" : memoria e antoloxía dun republicano galego*. Introducción, estudio, edición e notas de X.L. Axeitos e Uxío Bobillo. Sada : Edición do Castro, cop. 1998, p. 46. Andrade, amb un altre llenguatge, ja havia assenyalat el mateix: "*Los desertores, en lugar de "asimilar" fueron "asimilados", en vez de atacar la política reformista de socialdemócratas y estalinistas, se dedicaron a combatir durante la guerra civil la actividad revolucionaria del POUM, y desaparecieron pronto de la escena política.*" (ANDRADE, Juan. "Prefacio". En: NIN, Andreu. *Los problemas de la revolución española, 1931-1937*. Prefacio y compilación de Juan Andrade. Barcelona : Ibérica de Ediciones y Publicaciones, cop. 1977, p. 24).

²⁴⁵ AXEITOS, X. L., BOBILLO, Uxío. "Introducción". En: FERNÁNDEZ SENDÓN, Enrique. *Enrique Fernández Sendón, "L. Fersen" : memoria e antoloxía dun republicano galego*. Introducción, estudio, edición e notas de X.L. Axeitos e Uxío Bobillo. Sada : Edición do Castro, cop. 1998, p. 46.

conversió al frontpopulisme, però, va ser total. En el seu tercer article a *Leviatán*, “Los nuevos desplazamientos de los partidos de izquierda”, publicat el mes d’abril del 1936 - és a dir, no només després del triomf del Front Popular, sinó quan ja s’havia constituït el govern d’aquest, sense cap representació obrera- Fersen es manifestava a favor de que el proletariat s’unís al voltant d’una “plataforma democràtica” i contrari a la dissolució del Front Popular (com algunes veus crítiques dins d’aquest volien) i propugnava, per evitar “la seva derivació centrista”, no que la classe obrera trenqués amb el Front Popular, sinó que aquest fes efectiva la seva política de reformes; igualment, acceptant de ple el discurs de la “unitat orgànica”, aplaudia la unificació dels sindicats i joventuts socialistes amb els estalinistes, així com les converses entre el P.S.O.E. i el P.C.E. per a llur unificació, i no esmentava un sol cop ni el P.O.U.M. ni les Aliances Obreres.²⁴⁶ El seu quart article, dedicat a la vida política de Mèxic, contenia una caracterització positiva de Vicente Lombardo Toledano -dirigent sindical filoestalinista- i del frontpopulisme.²⁴⁷

Després d’això, Fersen va desaparèixer políticament i l’any 1937 autoedità a Castelló *Antecedentes del triunfo del Frente Popular*, un fullet cridant a profunditzar la política del Front Popular i la “guerra revolucionària”; el fullet estava dedicat a Vicente Lombardo Toledano, que en aquell moment ja era un dels principals caps visibles de la campanya contra Trotsky a Mèxic.²⁴⁸ L’evolució de Fersen s’assembla molt a la de Pierre Naville, excepte que aquest no claudicà a la socialdemocràcia i després, durant un període de quatre anys, va ser el principal dirigent de l’organització trotskista francesa. Fixar-se en la trajectòria de Naville durant el 1934, i en especial la seva actitud respecte l’S.F.I.O., pot donar claus de la deriva de Fersen, el qual -a diferència de Naville- claudicà totalment a la socialdemocràcia i el frontpopulisme. Naville, tal com explicà

²⁴⁶ FERSEN, L. “Los nuevos desplazamientos de los partidos de izquierda”. *Leviatán*, nº 23 (abril 1936), p. 19-28; també en: FERNÁNDEZ SENDÓN, Enrique. *Enrique Fernández Sendón, “L. Fersen” : memoria e antoloxía dun republicano galego*. Introducción, estudio, edición e notas de X.L. Axeitos e Uxío Bobillo. Sada : Edición do Castro, cop. 1998, p. 186-197.

²⁴⁷ FERSEN, L. “La última crisis política de Méjico”. *Leviatán*, nº 24 (mayo 1936), p. 41-48; en aquest article arriba a escriure que “*La unificación [sindical] sobrevino en Méjico como resultado de las posiciones más netamente revolucionarias de la Confederación de Obreros y Campesinos y de las directivas del VII Congreso de la Internacional Comunista*” (p. 44); és a dir, que les posicions revolucionàries porten a la confluència amb el frontpopulisme.

²⁴⁸ El fullet es troba reproduït en: FERNÁNDEZ SENDÓN, Enrique. *Enrique Fernández Sendón, “L. Fersen” : memoria e antoloxía dun republicano galego*. Introducción, estudio, edición e notas de X.L. Axeitos e Uxío Bobillo. Sada : Edición do Castro, cop. 1998, p. 213-233; una part del fullet va ser reproduïda com article a *Nova Galiza*, la revista dels antifeixistes gallecs refugiats a Catalunya (FERSEN. “Republicanism histórico”. *Nova Galiza*, nº 16 (marzal do 1938) (reproduït en: *Nova Galiza*. Edición facsimilar. Limiar de Xosé Lois García. Sada : Edición do Castro, 1990)).

Trotsky en un article dirigit al G.B.L.,²⁴⁹ s'oposà a l'entrisme intransigentment, el qualificà de capitulació, però més tard, quan entrà en l'S.F.I.O., abdicà del programa de l'L.C. i adoptà una política socialista d'esquerra (la qual abandonaria quan els trotskistes foren expulsats de l'S.F.I.O. i la seva fracció s'imposà a la de Molinier); una trajectòria, excepte en el seu final, molt semblant a la de Fersen. En el document del febrer que anunciava el seu canvi de línia, Fersen havia afirmat que no calia exagerar el perill de quedar dispersos dins de la socialdemocràcia, que era cert que els perills de dissolució augmentaven dins d'una altra organització més gran, “mais que ce danger ne nous retienne pas sur une position réformiste. Il n'est pas prouvé que nous allons disparaître dans le confusionisme de la social-démocratie”;²⁵⁰ en aproximadament mig any, la trajectòria de Fersen i els que feren com ell demostraren exactament tot el contrari d'aquesta afirmació tan confiada.

Loredó Aparicio no sembla haver tingut cap rellevància en la discussió interna de l'I.C.E., en part –només en part- explicat pel seu exili a París i Brusel·les després del fracàs de la insurrecció asturiana, però sembla que, fruit de la seva experiència en aquesta i veient el desenvolupament de l'organització, decidí entrar en el P.S.O.E. Andrade anuncià el desembre del 1934 a la C.L.A. que probablement Loredó Aparicio els enviaria un article sobre els esdeveniments d'Astúries,²⁵¹ però no hi ha constància de que ho fes; en tot cas, el seu article no fou publicat en la premsa trotskista dels Estats Units, probablement perquè no fou mai enviat. El que sí se sap del cert és que, durant el seu exili belga, durament atacat pel diari lerrouxista *El Debate* com un dels principals dirigents de la insurrecció a Astúries, col·laborà en *El Liberal*, propietat d'Indalecio Prieto; que rebutjà ser el candidat del P.O.U.M. en les eleccions; i que quan tornà a Astúries després del triomf del Front Popular col·laborà en la publicació socialista *Avance*. Durant la guerra va ser membre del comitè de govern frontpopulista asturià –i fins i tot governador interí- i el juliol del 1937 va ser nomenat secretari general de l'ambaixada espanyola a Mèxic, romanent fidel tant al P.S.O.E. com a la política

²⁴⁹ TROTSKY, L. “[Encore une fois sur le tournant]”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 4, p. 272-273.

²⁵⁰ FERSEN, L. “Commentaire sur la résolution du C.E. de l'I.C.E. qui traite de notre orientation”, Madrid, 5 Feb 1935, p. 3; (15961) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

²⁵¹ Carta d'Andrade a González [traduïda a l'anglès] (17-XII-34), James P. Cannon Papers, Wisconsin Historical Society Archives, box 23, folder 15.

frontpopulista, i sense que consti cap intent d'entrevista amb Trotsky.²⁵²

Bilbao renuncià molt poc després de l'escissió a la idea de construcció de la IV Internacional, ja que considerava que no es podia advocar per ella i a la vegada dissoldre dins del partits socialistes les organitzacions que havien de bastir-la; de fet, afirmava que inclús Trotsky mateix, al propugnar l'entrisme, havia renunciat a la IV Internacional. El nucli d'aquesta posició el presentà en una ressenya a *Leviatán* d'un fullet de Trotsky:

*“Pronto se vió, empero, que la consigna de IV Internacional era extemporánea y estaba condenada a caer en el más completo vacío. Y es que la dialéctica de las masas no camina al mismo ritmo que la lógica de un revolucionario esclarecido. Lo que para Trotski era una consecuencia necesaria de su posición teórica, no era una necesidad sentida en la vanguardia obrera. Así debió de comprenderlo el mismo Trotski cuando de una manera tácita renunció a su consigna de IV Internacional, propugnando la incorporación de todos sus partidarios a los partidos socialistas. Negar este abandono inconfesado de la consigna de IV Internacional sería tanto como pretender convencernos de que la creación urgente de una nueva organización internacional consiste en disolverse como organización en todos los países quienes la propugnan. [...] Los que creen tener una posición más firme, los partidarios de la IV Internacional, son los que menos posición tienen, porque estar seguros de que la salida del actual embrollo es la creación inmediata de una nueva Internacional y, al mismo tiempo, estar íntimamente convencidos de que dicha consigna no es viable, no es una posición clara, sino una jeremiada.”*²⁵³

El raonament de Bilbao era sumament dèbil i obviava no només que la tàctica entrista era una via -encertada o no- per tal de construir la IV Internacional i no per enterrar-la, sinó el compromís explícit de totes les seccions de l'L.C.I. -fessin entrisme o no- amb la construcció de la IV Internacional, exemplificat en la Carta Oberta per la IV Internacional que s'havia començat a difondre recentment. El que és interessant d'aquest raonament de Bilbao és que dóna indicis raonables de que entrà en el P.S.O.E., ja que mostra, de forma totalment clara, que la seva separació de l'I.C.E. fou absolutament liquidacionista, és a dir, sense cap intenció de formar una fracció pro-IV Internacional; en el cas de Bilbao, com en el de Fersen, no només “no hi havia res” fora

²⁵² ORTIZ, Boni. “Introducción”. En: LOREDO APARICIO, José María. *José María Loredó Aparicio en el País de los Soviets*. Boni Ortiz, ed. [Xixón] : Fundación Andreu Nin – Asturias, cop. 2010, p. 45-49. Els anys anteriors a la seva mort el 1948 Loredó Aparicio prengué contacte tant per raons polítiques com comercials amb antics membres de l'I.C.E., ja que Andrade l'esmenta com el seu corresponsal a Mèxic (cartes d'Andrade a Fernández Granell del 16-I-49 i 6-III-49, en: FERNÁNDEZ GRANELL, Eugenio. *Correspondencia con sus camaradas del P.O.U.M., 1936-1999*. Santiago de Compostela : Fundación Eugenio Granell, DL 2009, p. 118 i 129). Abans del triomf del Front Popular el febrer del 1936 *La Batalla* publicà un article seu, però era una semblança d'un militant mort (LOREDO APARICIO, José. “Benjamín Escobar”. *La Batalla* (24-I-36)).

²⁵³ BILBAO, Esteban. “L. Trotski: *La IV Internacional y la guerra*. Editorial Nueva Etapa, Rosario (Argentina), 1935”. *Leviatán*, nº 18 (octubre-noviembre 1935), p. 57-58.

del P.S.O.E., sinó que es renunciava a la política quartainternacionalista i es preparava el camí, doncs, a l'adaptació a la socialdemocràcia, en la qual la lògica diu que –amb el seu raonament- hi havia d'entrar. Malauradament no hi ha informacions de l'activitat de Bilbao des d'aquest moment fins després de la guerra civil, però se sap que, després de la guerra, fou membre de l'U.G.T. en l'exili, la qual cosa és un altre factor per considerar que també entrà en el P.S.O.E., encara que certament no hi ha prou dades en un sentit o l'altre.²⁵⁴ En tot cas, Bilbao no jugà cap paper polític rellevant des que abandonà l'I.C.E., ni abans ni durant la guerra; el seu nom només tornarà a aparèixer quan Munis el convencé de formar part dels signataris del manifest de trencament del grup espanyol amb la IV Internacional, el 1949.²⁵⁵

En quant Munis, la manca de dades sobre aquest moment no deixa extreure cap conclusió definitiva. Rous en el seu informe d'octubre del 1935 digué que dels “cinc” militants que abandonaren l'I.C.E. per oposar-se a la fusió amb el B.O.C., tres ja s'havien posat en contacte amb l'organització el mes de setembre (“durante nuestra estancia”) per tal de coordinar el treball de fracció dins del P.S.O.E.; si s'excloen Fersen i Bilbao, que foren els elements més destacats en favor de la liquidació de l'I.C.E., el raonament porta a pensar que Munis formaria part dels tres militants que entraren en el P.S.O.E. i contactaren posteriorment el C.E.; però certament és aquest un terreny de conjetures. El que se sap del cert és que Munis abandonà Espanya entre finals

²⁵⁴ Els editors del recull d'articles de *Comunismo* escrigueren que “en 1935 se niega a unirse al POUM e ingresa en el PS. Desde 1936 milita en la sección bolchevique-leninista española” (*Revista Comunismo, 1931-1934 [la herencia teórica del marxismo español]*. 1ª ed. [Edición a cargo de Jesús Pérez]. Barcelona : Fontamara, 1978, p. 573); i Broué afirmà en dues notes que vers la primavera-estiu del 1936 Bilbao “devait reprendre ensuite le contact” amb l'S.I. (TROTSKY, L. “[Vers les jeunes et les organisations de masse!]”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 9, p. 182, n. 6) i que “con algunos amigos personales, colaboraría con G. Munis desde la vuelta de éste a [i.e. de] México” (TROTSKY, L. “Los revolucionarios en la guerra civil”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 93, n. 3); malauradament, cap d'aquests editors forní cap font que avalés aquestes informacions, i jo no n'he trobat tampoc cap, per la qual cosa han de quedar en entredit. La Fundación Pablo Iglesias, al contrari, afirmà que Bilbao va ser “Miembro de la UGT y afiliado a la AS de Portugalete (Vizcaya). Miliciano durante la guerra civil y luego pasó a trabajar en la Inspección General de Sanidad” (http://www.fpabloiglesias.es/archivo-y-biblioteca/diccionario-biografico/biografias/2869_bilbao-urraza-esteban), la qual cosa és molt més plausible, però malauradament no especificà els anys d'aquesta militància socialista.

²⁵⁵ Segons manifestà el 1972 José Quesada Suárez -militant bolxevic-leninista durant la guerra- en una carta a Broué, Bilbao fou un dels creadors de *La Voz leninista*, la revista de la secció bolxevic-leninista espanyola durant el 1937-1938 (vegeu: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 123, n. 2); no obstant, no existeix cap altra font que relacioni Bilbao amb el trotskisme espanyol entre el 1935 i el 1949, i s'ha de considerar aquesta informació com una errada de memòria de Quesada.

del 1935 i principis del 1936, després d'haver publicat un article a *Leviatán*²⁵⁶ i marxà de nou a Mèxic, on milità en la secció mexicana pro-IV Internacional, la qual cosa porta a pensar que no milità en el P.S.O.E.; tanmateix, quan tornà a Espanya durant la guerra anà a combatre amb les milícies socialistes –no les poumistes- del front de Madrid; però a la vegada Fernández Granell afirmà que Munis intentà en aquell moment militar en el P.O.U.M. de Madrid.²⁵⁷ Alguns d'aquests fets (l'article a *Leviatán*, l'allistament en les milícies socialistes, la seva defensa de la política entrista en la seva anàlisi del 1948 sobre la revolució espanyola (*Jalones de derrota, promesa de victoria*)) poden donar a pensar que sí que hi va militar; no obstant, el testimoni que he pogut obtenir de diversos militants de F.O.R. (el grup polític que Munis va ajudar a bastir a finals dels anys 50) afirma categòricament que mai no va militar en el P.S.O.E., i existeix també l'exemple semblant de Jesús Blanco, membre de la minoria entrista que abandonà l'I.C.E. i que sí acabà militant en el P.O.U.M., però que segons Broué no ho feu en el P.S.O.E.²⁵⁸

No hi ha dades sobre els altres signants de la carta de trencament, però malgrat l'afirmació de Nin a l'S.I. –probablement més amb voluntat polèmica que amb dades reals- de que “Por lo demás, a pesar de todos sus esfuerzos no han podido conseguir que el Partido Socialista los admita”,²⁵⁹ el cert és que, sinó la totalitat, sí la majoria d'aquests militants entraren en el P.S.O.E. Maurín, en la seva polèmica amb Carrillo, donà

²⁵⁶ MUNIS, G. [M. F. Grandizo]. “La lucha de edades en política”. *Leviatán*, nº 18 (octubre-noviembre 1935), p. 27-32; aquest article tracta la mateixa temàtica que el que Andrade havia publicat al primer número de la reapareguda *La Batalla*, el juny (ANDRADE, Juan. “El problema de las generaciones en el movimiento obrero”. *La Batalla* (28-VI-35)), amb un enfocament força similar i coincidència d'anàlisi. Munis escriu en aquest article que “la joventut” “*Cuenta con un inmejorable espíritu y con su intuición revolucionaria [...] ha descubierto y seguirá su propio camino*”, però no especifica en cap moment que es tracti de l'organització de les Joventuts Socialistes.

²⁵⁷ FERNÁNDEZ GRANELL, Eugenio. *Correspondencia con sus camaradas del P.O.U.M., 1936-1999*. Santiago de Compostela : Fundación Eugenio Granell, DL 2009, p. 46.

²⁵⁸ TROTSKY, L. “¿Qué deben hacer los bolcheviques leninistas en España?”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 344, n. 8). Andrade i Enrique Rodríguez Arroyo no digueren res sobre la possible militància de Blanco en el P.S.O.E., però sí confirmaren que milità en el P.O.U.M., esdevenint secretari general de la J.C.I. de Madrid (ANDRADE, Juan. “Jesús Blanco muere heroicamente en el frente de Aravaca”. *La Batalla* (15-I-37); RODRÍGUEZ ARROYO, Enrique. “El POUM en Madrid : memoria”. *Viento sur*, nº 68 (junio 2003), p. 86).

²⁵⁹ NIN, Andreu. “Contestación del C.E. a la carta anterior”. *Boletín interior de la Izquierda Comunista Española*, nº 14 (21-VII-35), p. 7; NIN, Andreu. “Carta del Comité Nacional al Secretario Internacional”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 361. Maurín repetí el mateix públicament: “*Por cierto que después de haber pedido el ingreso todavía están en la sala de espera aguardando que sean admitidos. Estoy persuadido de que, finalmente, esos cinco o seis trotskistas serán aceptados pero ya es sintomático que se les obligue a hacer “cola”.*” (MAURÍN, Joaquim ; CARRILLO, Santiago. *Polémica Maurín-Carrillo : problemas de la unificación revolucionaria*. Ramón Molina [ed.]. Barcelona ; Palma Mallorca : José J. de Olañeta, 1978, p. 44).

públicament la xifra de cinc o sis militants de Madrid.²⁶⁰ Segons Andrade i Pagès – seguint la carta ja citada d’Andrade a González-, la mateixa xifra de cinc militants de Madrid (Fersen, Esteban Bilbao, Munis i altres dos) es van oposar a la majoria, van abandonar l’I.C.E. i demanaren el seu ingrés en el P.S.O.E., aparentment sent seguits només per sis o vuit militants aïllats en províncies, però mai per cap grup sencer²⁶¹ (posteriorment Andrade parlà de set i de vuit militants en total, entre ells “dos de los mejores teóricos de nuestra sección” –evidentment Fersen i Bilbao).²⁶² És gairebé la mateixa informació –sense els noms dels militants- que rebé Rous de membres de l’executiva de l’I.C.E.: “Sólo cinco camaradas se negaron a inclinarse ante las decisiones de la mayoría, y decidieron entrar en el Partido Socialista sin derecho a fracción”.²⁶³ Segons Broué serien deu els militants que trencaren amb l’I.C.E.: Fersen, Bilbao, Munis, Jesús Blanco “y media docena más de militantes”.²⁶⁴ Igualment, Javier Maestro digué que “como apunta Granell, sólo Munis y unos cuantos seguidores suyos

²⁶⁰ Responent a Carrillo, que havia afirmat que “molts” militants trotskistes espanyols havien passat al P.S.O.E.: “*Cierto que los disidentes acaudillados por el infatigable revolucionario, no representan a amplios sectores; pero personifican, sin duda, una tendencia del proletariado. [...] Aquí mismo en España, muchos trotskistas han pasado al Socialismo.*” (Carrillo), “*El ingreso “global” de un grupo de trotskistas de Madrid en el Partido Socialista, por los informes de buena fuente que poseo, se reduce a una petición de ingreso de cinco o seis trotskistas.*” (Maurín) (MAURÍN, Joaquim ; CARRILLO, Santiago. *Polémica Maurín-Carrillo : problemas de la unificación revolucionaria.* Ramón Molina [ed.]. Barcelona ; Palma Mallorca : José J. de Olañeta, 1978, p. 38 i 44). En aquell moment Carrillo encara qualificava Trotsky d’“infatigable revolucionari” i els trotskistes com una “tendència del proletariat”.

²⁶¹ ANDRADE, Juan. “Carta a un camarada americano”. En: TROTSKY, L. *La revolución española.* Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 349; PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935.* Barcelona : Península, 1978, p. 281-282.

²⁶² ANDRADE, Juan. “Carta a un camarada americano”. En: TROTSKY, L. *La revolución española.* Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 349; posteriorment parlà de vuit camarades (ANDRADE, Juan. “Prefacio”. En: NIN, Andreu. *Los problemas de la revolución española, 1931-1937.* Prefacio y compilación de Juan Andrade. Barcelona : Ibérica de Ediciones y Publicaciones, cop. 1977, p. 23). Nin atribuï –probablement de manera injustificada- la decisió d’escindir-se per part de Fersen i la resta d’exmilitants a una voluntat de carrerisme polític: “*Abrigamos, además, la sospecha de que tanto él [Fersen] como los contados ex-camaradas que lo han seguido, han obrado más bien por motivo pragmático que ideal.*” (NIN, Andreu. “Contestación del C.E. a la carta anterior”. *Boletín interior de la Izquierda Comunista Española*, nº 14 (21-VII-35), p. 7; NIN, Andreu. “Carta del Comité Nacional al Secretario Internacional”. En: TROTSKY, L. *La revolución española.* Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 361), i encara més de trenta-cinc anys després d’aquests fets, Andrade repetia i amplificava això: “*Sólo dos de los mejores teóricos de nuestra sección, que habían dado a nuestra revista una gran brillantez, descubrieron en la fórmula de Trotski una escapatoria para aspirar más directamente a su promoción política en el seno de la socialdemocracia, y resolvieron ingresar en el Partido Socialista, juntamente con otros seis camaradas.*” (*idem*); d’igual manera, Iglesias va ser més mesurat però també opinà que els que marxaren es van deixar portar “*más por consideraciones estrictamente personales que por motivos políticos*” (IGLESIAS, Ignacio. *León Trotski y España, 1930-1939.* Madrid : Júcar, cop. 1977, p. 75).

²⁶³ ROUS, Jean. “Informe sobre la fusión de la Izquierda Comunista de España (sección de la L.C.I.) y el B.O.C. (Bloque Obrero y Campesino, Maurín)”. En: TROTSKY, L. *La revolución española.* Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 364.

²⁶⁴ BROUÉ, Pierre. “La lucha por la construcción de un nuevo partido”. En: TROTSKY, L. *La revolución española.* Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 292-293.

de su bastión extremeño decidieron entrar en el PSOE”.²⁶⁵

La minoria de l'I.C.E. decidí el seu ingrés en el P.S.O.E.,²⁶⁶ però a títol individual, no com a fracció, desapareixent gran part del seus membres per al moviment revolucionari. El fet de no haver format fracció impossibilita saber quants militants dels aproximadament set-cents membres de l'I.C.E. a mitjans del 1935 van decidir no seguir amb el procés d'unificació amb el B.O.C. i decidiren entrar en les organitzacions socialistes. No obstant, gràcies al testimoni d'Armando Fernández Mazas, veterà militant de l'I.C.E. a Galícia –havia estat un dels fundadors de l'O.C.E. d'Ourense el 1931-32-, i a les recerques de l'historiador Dionisio Pereira, sabem avui que, com a mínim, deu militants de la federació gallega, especialment d'Ourense, passaren a les J.S. “sin condiciones políticas” aproximadament la primavera del 1935: a més del propi Armando Fernández Mazas, els germans Ernesto i Luis Acuña Novoa, Juan Astorga Anta, Deogracias Carballo Alonso, Juan Antonio Dopazo, Antonio Hermida Cachalvite, Lisardo Gómez, Juan Rodríguez Dever, i Manuel Rodríguez Puga; també un militant se'n va anar al P.C.E., Manuel Blanco Pascual.²⁶⁷ Aquests deu militants representen un percentatge molt important de la militància gallega: en l'informe que Jean Rous envià a l'S.I. sobre la constitució del P.O.U.M., referint-se a Galícia i sobre dades proporcionades per la mateixa direcció de l'I.C.E. hi diu que “Hay otros pequeños grupos de dos o tres camaradas en Galicia, en Orense, Santiago y Lugo”,²⁶⁸ la qual cosa dóna entre sis i nou militants com a molt. Les xifres proporcionades per l'I.C.E i per Fernández Mazas fan variar aproximadament en el doble el total de la militància gallega i no permeten entendre per què la federació gallega no votà per l'entrisme. Probablement hi ha, o bé una errada de l'I.C.E. en el còmput total de militants, o bé una

²⁶⁵ MAESTRO, Javier. “La militancia política: el trotskismo”. En: *Eugenio Granell*. Edición de César Antonio Molina. A Coruña : Diputación Provincial de A Coruña, DL 1994, p. 234. Com he dit anteriorment, no és segur el que afirma Fernández Granell que Munis entrés al P.S.O.E.

²⁶⁶ PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 281; MAESTRO, Javier. “Los orígenes del movimiento trotskista en España”. *El viejo topo*, nº 27 (diciembre 1978), p. 35.

²⁶⁷ FERNÁNDEZ MAZAS, Armando. *Política y pedagogía : memoria teórica de un maestro de la ATEO*. 2ª ed. Ourense : Andoriña, 1995, p. 17, 56, 58, 91, 92, 128, 227, 229; de fet, Fernández Mazas escrigué que foren més d'un dotzena els militants de l'I.C.E. d'Ourense que passaren a les J.S. “Nosotros, en Orense, poco más de una docena de militantes encontramos más conveniente y más eficaz el ingreso en la Juventud Socialista y así lo hicimos independientemente del acuerdo del Congreso Nacional que lo decidiese.” (p. 56). Vegeu també: PEREIRA, Dionisio. “Los heterodoxos del comunismo gallego, 1931-1936”. En: *Eugenio Granell, militante del POUM*. Santiago de Compostela : Fundación Eugenio Granell, [2007], p. 58, 61, 68.

²⁶⁸ ROUS, Jean. “Informe sobre la fusión de la Izquierda Comunista de España (sección de la L.C.I.) y el B.O.C. (Bloque Obrero y Campesino, Maurín)”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 363.

falla de memòria en Fernández Mazas o de còmput en les recerques de Pereira al comptabilitzar com a militants persones que no ho eren.²⁶⁹ Però el que és innegable és que, al menys a Galícia, l'entrisme aconseguí el recolzament d'una part molt considerable de la militància. Què va passar a les altres federacions? Sense documentació disponible, és totalment aventurat extrapolar les xifres de Galícia a tota Espanya, però sí que és totalment lícit pensar que el que va passar a la federació gallega també podria haver passat en altres federacions. El que és clar avui, en tot cas, és que ja no es pot sostenir que només mitja dotzena de tots els militants de l'I.C.E. decidiren entrar en el P.S.O.E. o en les J.S., i que no és arriscat pensar que, com mostra el cas de la federació gallega, un percentatge important de l'I.C.E. abandonés l'organització en el procés de fusió.

En quant les Joventuts Socialistes, acabaren entrant en l'òrbita del P.C.E. molt abans del viatge que el seu secretari general, Santiago Carrillo, realitzà el març del 1936 a l'U.R.S.S., convençudes pel discurs estalinista sobre la "unitat orgànica" i la superació de la divisió dins del moviment obrer, fusionant-se amb les Joventuts Comunistes l'abril del 1936 i constituint així "la "base de masses" du P.C. espagnol".²⁷⁰ Malgrat les declaracions d'Andrade el mes de juny de que "Tras el movimiento actual de los jóvenes socialistas no sólo se encuentran sus cuadros de militantes, sino todo cuanto hay de consciente en el proletariado y de entusiasmo en las nuevas formaciones" i que "Lo que hay de progresivo en ello obliga a nuestra solidaridad y a nuestra colaboración, independientemente de nuestro encuadramiento político",²⁷¹ la realitat vinguè marcada per la negativa no només a ingressar en la J.S. –que es reforçà per la posició de Maurín en aquest sentit- sinó a realitzar un treball efectiu entre les joventuts socialistes. Ja el maig l'S.I. havia mostrat la seva inquietud per la ruptura de relacions amb les J.S.,²⁷² el mes de setembre, després de la negativa donada per Maurín a Carrillo –mig any abans per tant que aquest viatgés a Moscou-, la F.J.S. votà per la "unitat orgànica" (amb les

²⁶⁹ Pereira inclou entre els militants de l'I.C.E. passats a les J.S. Mario Fernández Mazas, Severino Novoa Gutiérrez, i Adolfo Rodríguez Ansias, però pel testimoni d'Armando Fernández Mazas, cap d'aquestes persones fou militant de l'I.C.E. (vegeu: FERNÁNDEZ MAZAS, Armando. *Política y pedagogía : memoria teórica de un maestro de la ATEO*. 2ª ed. Ourense : Andoriña, 1995, p. 15, 68, i 113).

²⁷⁰ BROUÉ, Pierre. "Quand Carrillo était gauchiste... : les Jeunesses socialistes d'Espagne, 1934-1936". *Cahiers Léon Trotsky*, no. 16 (décembre 1983), p. 51.

²⁷¹ ANDRADE, Juan. "El problema de las generaciones en el movimiento obrero". *La Batalla* (28-VI-35), p. 4.

²⁷² SECRETARIAT INTERNACIONAL DE LA LLIGA COMUNISTA INTERNACIONAL. "Procès-verbal de la séance du 22 mai 1935", p. 1, The University of the Witwatersrand, Historical Papers Research Archive, Workers Party of South Africa, AG2722-F3-3-003.

joventuts estalinistes),²⁷³ l'octubre, Walter Held, responsable de l'L.C.I. per al treball juvenil, constatava que “The Left wing sections [...] fall into the danger of Stalinist disaggregation, as in Spain”.²⁷⁴

L'actuació de la fracció Fersen indica una absoluta manca d'orientació política com a fracció, que tingué un final més estèril que el de la fracció Lacroix la primavera del 1933: en aquell moment, pràcticament només Lacroix, la seva companya Estefanía Ordozgoiti i el seu germà Pedro García Lavid se separaren de l'I.C.E., però la resta de la fracció redactà –amb Munis al capdavant– una declaració política i assegurà el seu acatament a la disciplina de l'organització. L'escissió de dos anys després es va convertir en una desbandada que no aportà cap benefici per al moviment pro-IV Internacional al no constituir-se ni com organització independent, ni com fracció dins del P.S.O.E. o el P.O.U.M. La responsabilitat d'aquesta desbandada recau especialment en Fersen, com a membre del C.E. que tenia plena capacitat política per poder crear una fracció coherent.

Però cal tenir en compte també la responsabilitat de l'actitud de l'S.I., que no es va ocupar ni d'informar-se prou a temps del esdeveniments de la secció espanyola ni de tenir una relació fluïda ni amb el C.E. ni tan sols amb la fracció que defensava els seus postulats. La passivitat respecte Espanya (i altres països) fou deguda tant per causes objectives (desbordament de tasques, malgrat que precisament Espanya fou l'únic país que en aquest moment tingué dos membres assignats de l'S.I., Alfonso Leonetti i Jean Rous)²⁷⁵ com subjectives: Espanya, senzillament, passà a un segon pla per a un atribulat

²⁷³ El procés d'orientació vers el estalinistes per part de les joventuts socialistes certament és paral·lel a les contínues negatives de l'I.C.E. (i també del B.O.C.). Des de començaments del 1935, la F.J.S., tot i reconeixent l'encert de la crítica de Trotsky a la política estalinista en Alemanya abans de la presa del poder per Hitler, desestimaren definitivament en el seu fullet *Octubre : segunda etapa* la idea d'una IV Internacional i apostaren per la III un cop aquesta anuncià el seu desig d'unitat envers els partit socialistes (vegeu el fullet en: *Octubre del 34 : reflexiones sobre una revolución*. Edición de Marta Bizcarrondo. Madrid : Ayuso, 1977, p. 130-137).

²⁷⁴ HELD, Walter. “The Copenhagen Socialist Youth Conference”. *The New International*, v. 2, no. 6 (October 1935), p. 206.

²⁷⁵ Malgrat que el mateix S.I. havia promés més d'un any abans, el març del 1934, seguir els assumptes espanyols amb la màxima atenció i proseguir i eixamplar la discussió amb els camarades espanyols (“Tätigkeitsbericht des I.S. der L.K.I. (B.-L.) für die Zeit vom September 1933 bis März 1934”, p. 12; (834), Lev Davidovič Trockij / International Left Opposition Archives, International Institute of Social History)), i el fet que just un any després, el mes de març del 1935, hi havia hagut una reorganització de l'S.I. i Jean Rous (“Clart”) s'havia afegit a Alfonso Leonetti (“Martin”) per al treball sobre Espanya, convertint-se aquest en l'únic país amb dos membres assignats –la qual cosa, però, potser va ser un factor negatiu, ja que tant Leonetti com Rous s'encarregaven en solitari d'altres països– (SECRETARIAT INTERNACIONAL DE LA LLIGA COMUNISTA INTERNACIONAL. “Procès-verbal de la séance du

S.I., que estava concentrat des de la primavera del 1935 en aconseguir eixamplar la crida a la IV Internacional²⁷⁶ i, per tant, absorbit pel treball en aquests sentit de les seccions on hi havia més possibilitats d'aconseguir suports per parts d'altres organitzacions properes:

*“La France, l'Allemagne et l'URSS doivent être mis avec la Belgique, la Hollande et les USA à l'avant-plan.”*²⁷⁷

No incloure l'Espanya del març del 1935 -un país que cinc mesos abans havia viscut un moviment insurreccional d'envergadura, amb una secció bolxevic-leninista considerable respecte altres seccions, i on una forta ala esquerra dins del partit socialista oferia immenses possibilitats de progrés- entre els països prioritaris per a l'S.I. sorprèn enormement, perquè mostra un desconeixement molt gran per part de l'S.I. de la vida de la seva secció espanyola i de la realitat social i política d'Espanya. Com ha escrit Jean P. Joubert:

“C'est d'ailleurs sans doute en Espagne, sous la poussée d'une montée révolutionnaire d'une exceptionnelle puissance, que la radicalisation a été le plus loin, au point que la jeunesse socialiste –et il ne s'agit pas d'un mouvement marginal, mais de l'un des mouvements de jeunesse politiques les plus forts d'Europe- en est arrivée à affirmer la nécessité de la IVe Internationale.”. C'est en Espagne que le journal des J.S. à Madrid, Renovación a lancé un appel aux trotskystes de la Izquierda comunista, qu'il considère “comme les meilleurs révolutionnaires et les meilleurs théoriciens d'Espagne”, pour

19 mars 1935”, The University of the Witwatersrand, Historical Papers Research Archive, Workers Party of South Africa, AG2722-F3-3-001). L'actitud de l'S.I. respecte Espanya no fou única, com exposava Paul Eiffel (Paul Kirchhoff), militant del W.P. i membre de la seva minoria antientrista, així com del “Latin American Committee of the Workers Party USA”, qui escrigué l'abril del 1935 en un document intern que *“The International Secretariat of the I.C.L. admittedly did not yet represent this political leadership. Attempts were made during the summer of 1934 to give leadership to some of the sections in Latin America. On the whole, however, there was as yet little politics lead given as far as the special problems of these sections are concerned. The international role of the I.S. was directly felt only in one or two European countries. The other sections, including those of both North and South America, were more or less left to their own resources; all they could do was to try to apply the policies evolved by the I.S. for France and some other European section to the situation in their own countries.”* (EIFFEL, Paul. “The “French Turn” reaches Chile” (escrit abans del 7 d'abril del 1935; Prometheus Research Library; èmfasi en l'original). La passivitat de l'S.I. no era fruit de la desídia sinó del desbordament produït per la multitud de tasques, especialment aconseguir suports d'altres organitzacions per a la construcció de la IV Internacional; durant la primavera del 1935 l'S.I. intentà corregir la situació amb un plà d'edicions de butlletins internacionals i interiors en alemany, francès, anglès i castellà (SECRETARIAT INTERNACIONAL DE LA LLIGA COMUNISTA INTERNACIONAL. “Procès-verbal de la séance du 26 mars 1935”, p. 2, The University of the Witwatersrand, Historical Papers Research Archive, Workers Party of South Africa, AG2722-F3-3-001; i “Circulaire à toutes nos sections nationales” (1-IV-35), The University of the Witwatersrand, Historical Papers Research Archive, Workers Party of South Africa, AG2722-F3-3-001).

²⁷⁶ Vegeu: TROTSKY, L. “Pour la IVe Internationale : lettre ouverte aux organisations et groupes révolutionnaires prolétariens”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 5, p. 346-359.

²⁷⁷ SECRETARIAT INTERNACIONAL DE LA LLIGA COMUNISTA INTERNACIONAL. “Procès-verbal de la séance du 19 mars 1935”, The University of the Witwatersrand, Historical Papers Research Archive, Workers Party of South Africa, AG2722-F3-3-001.

qu'ils entrent dans le parti socialiste."²⁷⁸.

Com llavors l'S.I. no va incloure, el març del 1935, Espanya "à l'avant-plan"? Sobta que ni Leonetti ni Rous, ambdós partidaris en aquell moment de l'entrisme, no veiessin les possibilitats que oferia el canvi de posició de Fersen per tal de fer progressar la seva posició política i, per tant, incloure Espanya dins del grup de països on profunditzar el treball. Sembla clar, doncs, que l'S.I. no va fer res respecte les dues fraccions: a) ni per posar-se en contacte amb la direcció de l'I.C.E. quan començà a rebre notícies de la discussió sobre l'orientació de la secció; ni b) per cohesionar la fracció entrista de l'I.C.E. com un grup disciplinat i comunicat amb l'S.I. i no pas com individus aïllats que acabaren finalment escampats, amb bona part d'ells en el camp de la socialdemocràcia frontpopulista. L'aïllament de l'S.I. dels esdeveniments espanyols fou quasi total: les notícies les rebè després d'un viatge a París d'un membre del C.E., Molins i Fàbrega,²⁷⁹ i moltes vegades mitjançant comunicacions privades de militants (la fracció de Fersen no es posà en contacte amb l'S.I., durant els mesos de la discussió, i el C.E. només quan aquesta havia acabat²⁸⁰); però tampoc l'S.I. feu res al respecte, malgrat rebre notícies de que a Espanya s'estava produïnt una lluita fraccional trascendental, i es limità a prendre acte del desenvolupament d'aquesta en les seves reunions²⁸¹, sense prendre cap decisió política, preparar cap intervenció, ni tan sols

²⁷⁸ JOUBERT, Jean P. "Remarques sur la politique "entrisme". *Cahiers Léon Trotsky*, no. 16 (décembre 1983), p. 6.

²⁷⁹ Segons s'esmenta en una carta de Leonetti al C.E. de l'I.C.E. (vegeu: carta de l'S.I. al C.E. de l'I.C.E. (27-VI-35), p. 1; (14407) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; traduïda en: LEONETTI, A. [Martin]. "Carta del S.I. a la I.C.E.". *Boletín interior de la Izquierda Comunista Española*, nº 14 (1-VIII-35), p. 2; LEONETTI, A. [Martin]. "Carta del Secretariado Internacional al Comité Ejecutivo de la I.C.E.". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 353); la data exacta del viatge de Molins i Fàbrega és desconeguda, probablement en els primers mesos posteriors als esdeveniments d'octubre del 1934.

²⁸⁰ La posició de síntesi del C.E., presa a mitjans d'abril, no fou tractada per l'S.I. fins el 22 de maig, probablement poc després d'haver estat rebuda; difícilment aquest retard degué ser causat només pel correu, així que probablement el C.E. trigà a enviar la documentació. Amb posterioritat, se sap del cert (per una referència en una carta de l'S.I. al C.E. del 27 de juny) que els dies 3 i 14 de juny el C.E. escrigué a l'S.I., però aparentment aquestes cartes no s'han conservat (vegeu: carta de l'S.I. al C.E. de l'I.C.E. (27-VI-35), p. 1; (14407) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; traduïda en: LEONETTI, A. [Martin]. "Carta del S.I. a la I.C.E.". *Boletín interior de la Izquierda Comunista Española*, nº 14 (1-VIII-35), p. 2; LEONETTI, A. [Martin]. "Carta del Secretariado Internacional al Comité Ejecutivo de la I.C.E.". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 353); probablement són aquestes dues cartes les "dues vegades" que Nin assegurà que va enviar documentació a l'S.I. (NIN, A. "Contestación del C.E. a la carta anterior". *Boletín interior de la Izquierda Comunista Española*, nº 14 (21-VII-35), p. 6).

²⁸¹ Com mostren les actes de les reunions de l'S.I. d'aquest període. En el seu informe de l'activitat de l'S.I. entre el 15 de març i el 25 de maig el propi S.I. reconeixia que amb Espanya (juntament amb altres països) només tenia "une correspondance temporaire", i absolutament cap de les activitats que l'S.I.

emetre cap opinió sobre aquest procés.

L'allunyament de l'S.I. de la situació de la seva secció a Espanya fou tan gran, que en el seu butlletí interior del mes de maig l'única notícia que publicà sobre Espanya estava extreta d'un butlletí interior de l'I.C.E. d'alguns mesos abans, la qual donava compte dels avenços de l'organització²⁸² -just un mes abans que es produís en l'I.C.E. una important escissió- sense esmentar en absolut la greu crisi interna de la secció. Més sorprenent però alhora indicatiu és que tractà -de manera purament informativa, sense prendre cap decisió respecte una intervenció, ni emetre ni tan sols una opinió- la posició de compromís que el C.E. havia pres a mitjans d'abril un mes després, el 22 de maig, en el precís moment en que la militància de l'I.C.E. l'estava tombant; davant un fet tan transcendent com l'anunci de que la secció espanyola per fi semblava que s'inclinava a emprendre la via de l'entrisme, l'S.I. tan sols mostrà inquietud per la ruptura de relacions entre l'I.C.E. i la F.J.S.:

“4º) Espagne. Les camarades ont pris une décision sur l'orientation de leur activité dans l'avenir et qui sera publié dans le Bulletin Intérieur: ils entreraient en Catalogne dans le nouveau parti, formé par la Fédération ibérique (Maurin), du Parti catalan prolétarien et par nos camarades (Gauche Communiste); dans le reste d'Espagne, ils entreraient dans le PS pour réclamer la fusion avec le nouveau parti catalan. En Catalogne l'entrée dans le PS n'aurait aucun sens, puisqu'il y est très faible (350 membres à peu près).

*Le SI es très inquiet de la rupture des relations entre les JS qui s'étaient prononcés pour la 4º Internationale et les cam. espagnols.”*²⁸³

D'igual manera, el mes de juny, a *La Vérité* -publicació quina lectura indispensable l'S.I. havia recordat poc abans a totes les seccions-²⁸⁴ apareixia un resum de les activitats de totes les seccions de l'L.C.I., i l'únic que s'informava sobre Espanya -en el mateix moment en que l'I.C.E. estava a punt de desaparèixer, amb una majoria que es fusionava per constituir un altre partit, i una minoria que es dissolia individualment en el

esmenta en aquest període tracten Espanya (vegeu: SECRETARIAT INTERNACIONAL DE LA LLIGA COMUNISTA INTERNACIONAL. “Procès-verbal de la séance du 22 mai 1935”, p. 2, The University of the Witwatersrand, Historical Papers Research Archive, Workers Party of South Africa, AG2722-F3-3-003).

²⁸² “Espagne : les progrès de notre organisation”. *Bulletin intérieur de la L.C.I.*, no. 2 (mai 1935), p. 12.

²⁸³ SECRETARIAT INTERNACIONAL DE LA LLIGA COMUNISTA INTERNACIONAL. “Procès-verbal de la séance du 22 mai 1935”, p. 1, The University of the Witwatersrand, Historical Papers Research Archive, Workers Party of South Africa, AG2722-F3-3-003; traduït en: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 347.

²⁸⁴ SECRETARIAT INTERNACIONAL DE LA LLIGA COMUNISTA INTERNACIONAL. “Procès-verbal de la séance du 28 mai 1935”, p. 1, The University of the Witwatersrand, Historical Papers Research Archive, Workers Party of South Africa, AG2722-F3-3-003.

P.S.O.E.-, era que la secció espanyola tenia els nuclis principals a Barcelona i Madrid, que havia jugat un paper important en les aliances obreres, i que alguns del seus militants havien tingut una participació important en les lluites d'octubre, sense ni tan sols esmentar si a aquesta secció li calia una nova orientació o no.²⁸⁵ Només Trotsky, segons els records de Rous, sembla l'única persona dins l'L.C.I. que s'adonava de la importància del que estava passant en la secció espanyola, i ja a principis del mes de juny proposà a Rous que aquest viatgés a Barcelona per intentar convèncer Nin.²⁸⁶

Però la qüestió del viatge sembla que no fou considerada com una prioritat per l'S.I. en aquell moment, ja que no fou fins a finals de mes, el 27 de juny, que Leonetti, per l'S.I., finalment es decidí a intervenir, de manera epistolar, en resposta a dues cartes que el C.E. de l'I.C.E. li havia adreçat els dies 3 i 14 de juny per comunicar-los l'orientació definitiva de l'organització, l'estat de les negociacions de fusió, i l'escissió de la fracció de Fersen; aquell moment, però, ja era massa tard per a una I.C.E. que ja havia votat per la constitució del partit unificat a tota Espanya i per la negativa a entrar en el P.S.O.E. i la F.J.S.²⁸⁷ Simptomàticament de nou, Leonetti reconeixia implícitament el seu desconeixement profund de l'I.C.E. i la seva situació, ja que començava la seva carta demanant l'estat exacte de l'organització: recordava que, des del viatge de Molins a París –on els havia promès un informe que sembla que aquest no els envià²⁸⁸– “nous n'avos plus eu connaissance de ce qui s'est passé dans vos rangs depuis Octobre”, i preguntava si s'havien guanyat nous adherents, quin era el nombre total de militants, qui havia votat en contra de les propostes de l'abril i, encara més sorprenentment, qui composava en aquell moment el C.E.; Leonetti evidenciava, doncs, un desconeixement molt gran de l'S.I. de la seva secció espanyola.

²⁸⁵ “Les bolchéviks-léninistes dans le monde entier”. *La Vérité* (8-VI-35).

²⁸⁶ ROUS, Jean. *Renaissance et mission de la catalanité : première partie*. [Saint Estève : Imp. Littéraire Michel Fricker], cop. 1991, p. 27-28; desenvolupo més endavant aquest punt.

²⁸⁷ En el seu informe sobre la constitució del P.O.U.M., Rous confirmà que “El punto de vista del SI era diferente del que ha triunfado en la sección española, y se acerca al preconizado por la ICE: a) fusión en Cataluña, b) paralelamente, entrada en el partido socialista español.” (ROUS, Jean. “Informe sobre la fusión de la Izquierda Comunista de España (sección de la L.C.I.) y el B.O.C. (Bloque Obrero y Campesino, Maurín)”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 366). Encara que l'afirmació era certa, Rous no esmentava que la intervenció de l'S.I. havia arribat massa tard, a finals de juny, quan ja feia més d'un mes que l'organització s'havia comunicat per la unificació a tota Espanya, anul·lant el compromís del C.E. de la segona quinzena d'abril.

²⁸⁸ Podria ser, però, que aquest informe fos finalment el llibre que Molins va publicar el mateix 1935, *U.H.P. : la revolución proletària d'Astúries*.

Entrant ja en matèria, Leonetti assenyalava l'evidència que, en el punt actual del procés (només continuaven l'I.C.E. i el B.O.C.), la fusió només podia significar l'absorció de l'I.C.E. pel B.O.C.²⁸⁹ i assenyalava com l'antiga I.C.E. no tindria dret de fracció en el nou partit, i per tant no hi entrava amb la seva bandera i les seves idees, cosa que podria portar a examinar diferentment la qüestió de la fusió. Criticava òbviament l'abandó del moviment pro-IV Internacional pel Buró de Londres, i negava que el cas del nou partit unificat espanyol pogués comparar-se ni al del W.P. -perquè aquest estava obertament per la IV Internacional-, i ni tan sols al del R.S.A.P. -com feia el C.E.-, ja que aquest, malgrat que també pertanyia al Buró de Londres, també s'afiliaria al centre per la IV Internacional, lluitava obertament per aquesta i havia estat un dels partits signataris de la Carta Oberta per la IV Internacional que es faria aviat pública²⁹⁰; Leonetti contraposava a això la posició de Gorkin, que havia criticat recentment l'"idealisme sectari" dels partidaris de la IV Internacional i preguntava si el nou partit recolzaria el punt de vista d'aquest.²⁹¹ Recomanava també, per aclarir aquesta qüestió, que el text de

²⁸⁹ Que la unificació es transformà en realitat en una absorció de l'I.C.E. per part del B.O.C. no només era evident per a l'S.I., sinó precisament també per als ex-militants trotskistes crítics amb l'entrisme. Un informe d'un ex-militant trotskista alemany que fou publicat en part en *Labor front* (la publicació de la League for a Revolutionary Workers Party (L.R.W.P.)) deia ja el mes d'abril que els militants espanyols "now they are going to Maurin" i que Trotsky els qualificava de traïdors per no entrar en el partit socialista ("International notes". *Labor front*, v. 2 no. 3 (abril 1935), p. 5). Entre els historiadors contemporanis, Broué ja mostrà que "aunque no fuera más que por la relación numérica entre las dos organizaciones, son las posiciones y análisis de Maurin los que prevalecen en la organización unificada" (BROUÉ, Pierre. "El P.O.U.M. : ¿rodeo en la vía del partido?". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 324). Durgan, al contrari, considera que "Sería una excesiva simplificación afirmar que el POUM constituía una mera continuación del BOC, si bien es cierto que la mayoría abrumadora de los militantes del partido unificado procedían del BOC y que Maurina gozaba de gran influencia", i pensa que "Las circunstancias históricas determinaron que los dos partidos llegasen a una convergencia general sobre las cuestiones más importantes, en lugar de que la línea política de uno se impusiese a la del otro. Con todo, subsistían diferencias entre los dos, pero éstas pasaron a un segundo plano" (DURGAN, Andy. "Hacia la unificación marxista". *Ebre 38 : revista internacional de la Guerra Civil, 1936-1939*, núm. 5 (desembre 2010), p. 24). Tracto una mica més endavant la qüestió, a propòsit de les diferents explicacions que Nin oferí sobre aquest procés.

²⁹⁰ El R.S.A.P., fruit d'una fusió entre l'organització trotskista dels Països Baixos (R.S.P.) i una organització socialdemòcrata d'esquerra (O.S.P.) que ja pertanyia al Buró de Londres, decidí -amb l'acord de l'S.I.- com a mesura temporal fins a la celebració d'un congrés que resolgués definitivament el tema de l'afiliació internacional, romandre "aliat" tant del Buró de Londres -donat que el sector provinent del O.S.P. no volia sortir encara del Buró de Londres- com de l'L.C.I. (sense ser secció d'aquesta darrera) a la vegada que acordava que "la tâche principale du parti reste, sur le terrain international, la propagande de la nouvelle, la Quatrième Internationale" (vegeu: SCHMIDT, P. J. ; SNEEVLIET, H. "Décision récente de la direction du R.S.A.P. hollandais sur ses relations internationales". *Bulletin de la Ligue des communistes-internationalistes (bolchéviks-léninistes)* (1er septembre 1935), p. 20); finalment, el novembre del 1935 decidí la seva adhesió al moviment per la IV Internacional, just en el mateix moment en que el P.O.U.M. s'adherí formalment al Buró de Londres (vegeu: "La adhesión del Partido Obrero al comité Internacional pro Unidad Socialista Revolucionaria". *La Batalla* (22-XI-35)).

²⁹¹ L'evident posició ambigua de l'I.C.E. respecte la IV Internacional també fou criticada pel Left Wing Group, malgrat el recolzament que aquesta li oferí en la qüestió de l'oposició a l'entrisme i a la lluita contra els mètodes organitzatius de l'S.I. En una carta en nom d'aquesta fracció dirigida a l'I.C.E. l'1 de

Trotsky “Alquímia centrista o marxisme” –que tractava les posicions del S.A.P., un dels principals partits del Buró de Londres- havia de ser editat en castellà (recomanació que l’I.C.E. no seguí).²⁹²

Seguidament Leonetti exposava la necessitat de l’entrada de l’I.C.E. com a fracció dins del P.S.O.E.,²⁹³ i avisava del perill que l’ala esquerra socialista acabés en braços dels estalinistes, però acceptava la unificació si el nou partit es declarava obertament per la IV Internacional (de fet, escrivia que, si es produïa sota aquestes condicions, “la fusion est souhaitable”); si no era així, llavors la fusió seria una liquidació i el camí havia de ser el de l’entrada com a fracció bolxevic-leninista dins del P.S.O.E. És a dir, l’S.I. continuava defensant la necessitat de l’entrisme però oferia a l’I.C.E. un recolzament si aconseguia amb el B.O.C. una fusió que originés un nou partit semblant al W.P. o al R.S.A.P., amb una posició clara i oberta per la IV Internacional; no hi havia intenció per part de l’S.I., per tant, de ruptura.²⁹⁴

setembre, i que feia referència a l’intercanvi epistolar entre l’S.I. i l’I.C.E., Oehler i Blackwell anunciaven que “*In respect to its refusal to enter the S.P. as well as in its struggle against the organizational methods of the IS, the Spanish section has our full support*”, però a la vegada deien que també calia fer algunes crítiques a l’I.C.E., entre les quals estava la qüestió de la IV Internacional. El Left Wing Group declarava que l’I.C.E. havia aconseguit portar el grup de Maurín força a l’esquerra, però que “*However, we agree with the IS that your program is very weak on the question of the Fourth International. In fact, the formula for a new international as stated by your document could be adopted by any of the centrist groups with Two and a Half International programs. The ambiguity of your program on this point admits of several interpretations as do also the references to a “single party”, which may or may not mean “organic unity” of S.P. and C.P.*” (OEHLER, Hugo; BLACKWELL, Russell [“Rosario Negrete”]). “Position of the Left Wing of the W.P.U.S. on the new party in Spain”. *International news*, v. 1, no. 4 (october 1935), p. 18, 19). Altres grups de l’esquerra comunista, en canvi, s’oposaren des del començament a la formació del P.O.U.M., com l’Union communiste: en una carta al Left Wing Group of the W.P.U.S., Jean Lasterade hi deia: “*Le WP, ainsi que la nouvelle organisation espagnole (voire lettre d’Andrade), ainsi que l’organisation trotskiste de Hollande, sont des expériences transitoires qui peuvent embrouiller les choses mais nullement donner une forme définitive et progressive à l’avant-garde.*” (Carta de Jean Lasterade al Left Wing Group of the Workers Party (25-XI-35); Documents de Gaston Davoust (“Henry Chazé”), Arxiu personal d’Henri Simon (còpia proporcionada per Agustín Guillamón).²⁹² La traducció de la carta de Leonetti que aparegué al *Boletín interior de la I.C.E.* n° 14 ometé per error el nom del fullet i, de fet, aquest text no ha estat mai editat a Espanya; l’única edició en castellà que conec és la inclosa en els *Escritos* de l’editorial Pluma (TROTSKY, L. *Escritos*. Bogotá : Pluma, cop. 1976, t. 6, v. 2, p. 391-434).

²⁹³ Un mes després d’aquesta carta de Leonetti al C.E. de l’I.C.E., Trotsky insistí a Rous sobre la necessitat d’entrar “immmediatament” en contacte amb les joventuts socialistes espanyoles i de “peut-être y envoyer un cde.” (carta de Trotsky a Rous (26-VII-35); (9936) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library); és a dir, per a Trotsky no només el procés d’unificació de l’I.C.E. amb el B.O.C. feia necessari el viatge d’un delegat de l’S.I. a Espanya, sinó que, al mateix nivell, eren igualment importants i feien necessari el viatge d’un delegat les oportunitats que encara oferien les joventuts socialistes.

²⁹⁴ “ni Trotsky ni el S.I. [...] sin embargo, no hacen de la entrada en el P.O.U.M. –ni de la nueva negativa total al “entrismo”- un caso de ruptura.” (BROUÉ, Pierre. “La lucha por la construcción de un nuevo partido”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 305).

Evidentment, l'S.I. estava proposant posicions que l'I.C.E. ja havia rebutjat majoritàriament mitjançant consultes democràtiques. Per contrarrestar aquest argument de la disciplina de l'organització, Leonetti deia al C.E. que, al costat d'una disciplina nacional, existia una disciplina internacional i que, per tant, l'I.C.E. havia de tornar a debatre aquest assumpte. L'argument era molt feble, òbviament, ja que l'S.I. no havia invocat la disciplina internacional quan l'L.C. francesa decidí, democràticament però sols en un debat intern, la seva entrada en l'S.F.I.O.

A continuació, Leonetti intentava una conciliació del C.E. amb la fracció Fersen, preocupat per tal que aquesta tornés a col·laborar amb l'organització. Informava el C.E. que l'S.I. no tenia cap contacte amb els membres de la fracció Fersen i que, per tant, no els podien influenciar de cap manera per prendre cap mena de decisió. Deplorava que haguessin obrat com ho havien fet, sense haver-se posat d'acord ni amb l'I.C.E. ni amb l'S.I., però rebutjava l'aplicació de sancions, amb l'argument que calia col·laborar amb els camarades més propers, més tenint en compte que l'I.C.E. estava a punt de realitzar una fusió amb militants que estaven més allunyats ideològicament que els membres de la fracció Fersen. Leonetti demanava, doncs, que si el C.E. ho considerava útil, convidés els membres de la fracció Fersen a que es possessin en contacte amb l'S.I., per tal que aquest els recordés la necessitat de treballar en comú amb l'organització.

Finalment, la carta acabava demanant al C.E. utilitzar la “Carta oberta per la IV Internacional” per tal de solucionar les divergències amb el B.O.C..²⁹⁵ però el C.E. no en faria cas i l'I.C.E. ni tan sols la signà.²⁹⁶ irònicament, en el mateix moment en que

²⁹⁵ Carta de l'S.I. al C.E. de l'I.C.E. (27-VI-35); (14407) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library. La carta va ser traduïda en: *Boletín interior de la Izquierda Comunista Española*, nº 14 (1-VIII-35), p. 4-7, i amb una altra traducció en: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 353-356; el nucli argumental també està tractat en: PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 282-283. He utilitzat la versió original en francès perquè les dues traduccions cometen un error en la part referida al fullet *Alquímia centrista o marxisme*.

²⁹⁶ L'esborrany de la “Carta Oberta per la IV Internacional” va ser redactat per Trotsky el maig i enviat a totes les seccions per a la discussió. La versió final de la carta (“Lettre ouverte à toutes les organisations et groupements révolutionnaires prolétariens pour la Quatrième Internationale!”) va aparèixer per primer cop al *Bulletin de la Ligue des communistes-internationalistes (bolchéviques-léninistes)*, no. 8 (juillet 1935), p. 1-6, signada pel R.S.A.P., el W.P.U.S., el G.B.L. de l'S.F.I.O., l'S.I. de l'L.C.I. (B.L.), i el W.P.C.-P.O.C. (Workers Party of Canada-Parti ouvrier du Canada), i es demanava a totes les seccions que la signessin expressament; es va fer pública a *La Vérité* el mes següent (“Pour la Quatrième Internationale : lettre ouverte à toutes les organisations et groupements révolutionnaires prolétariens”. *La Vérité* (23-VIII-35). Es troba reproduïda en: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 5, p. 346-359. Com en el cas d' *Alquímia centrista o marxisme*, mai ha estat editada en Espanya; l'única edició en castellà que conec és la inclosa

l'S.I. considerava possible que la carta oberta fos un mitjà per establir noves relacions amb tots els grups que s'havien separat en el passat de l'L.C.I.,²⁹⁷ l'I.C.E. ignorava aquesta crida i preparava una resposta molt propera al trencament.

Com ha indicat Pagès, "la respuesta de la organización española a las acusaciones de Trotski y de los trotskistas se produjo de manera extremadamente dura e intransigente",²⁹⁸ mitjançant una carta de Nin del 21 de juliol. La majoria dels continguts –que no el to- de la carta de Nin ja estaven anunciats en la carta que Andrade havia enviat abans a González, el 29 de juny. La carta d'Andrade mostra a més el grau d'allunyament tant polític com personal de la direcció de l'I.C.E. amb Trotsky i l'S.I. (qualificats de "sus epígonos"), als que acusava d'especialistes en la deformació i falsificació.

El nucli argumentatiu d'Andrade era que la majoria de l'I.C.E. havia optat per la fusió a nivell de tota Espanya, rebutjant l'entrisme (i com la direcció de l'I.C.E. ja havia fet durant la crisi amb Lacroix el 1932-1933, qualificava la crisi de l'escissió de la fracció Fersen com "incidente sin importancia") i que aquesta fusió, com ja he indicat, "se constituiría prácticamente sobre nuestra base programática", "sobre la base de un programa que contiene todas las posiciones de nuestra organización", ja que "después de la experiencia de Octubre, Maurín ha corregido totalmente sus puntos de vista, y se puede decir que actualmente coinciden en los nuestros"; en definitiva, que el B.O.C. "ha cambiado totalmente de postura" i, per tant, que la fusió era comparable a la que la C.L.A. havia fet amb l'A.W.P. per formar el W.P.²⁹⁹ Respecte les joventuts socialistes,

als *Escritos* de l'editorial Pluma (TROTSKY, L. *Escritos*. Bogotá : Pluma, cop. 1976, t. 7, v. 1, p. 17-32). L'S.I. envià recordatoris a totes les seccions sobre la conveniència d'afegir la seva signatura al menys els dies 11 i 25 de juliol (vegeu les cartes d'aquestes dates en: The University of the Witwatersrand, Historical Papers Research Archive, Workers Party of South Africa, AG2722-F3-3-004 i AG2722-F3-1-007) i, específicament a l'I.C.E., com a mínim el dia 22 de juliol (vegeu: carta de l'S.I. a la I.C.E. (22-VII-35); (14408) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

²⁹⁷ Carta de l'S.I. (11-VII-35), The University of the Witwatersrand, Historical Papers Research Archive, Workers Party of South Africa, AG2722-F3-3-004.

²⁹⁸ PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 283; d'igual manera, Broué escrigué que "Nin rehúsa con altivez" (BROUÉ, Pierre. "La lucha por la construcción de un nuevo partido". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 304-305). Durgan igualment escrigué que "la direcció de l'ICE respongué iradament" (DURGAN, Andy. "Andreu Nin i la formació del POUM". En: *Andreu Nin i el socialisme*. 1a ed. Barcelona : CEHI, Centre d'Estudis Històrics Internacionals. Publicacions Universitat de Barcelona, 1998, p. 71).

²⁹⁹ La comparació d'Andrade era molt formal i impressionista (unificació d'un grup comunista d'esquerra amb un altre més dretà) i obviava clarament el factor polític: en el cas del W.P.U.S., la direcció política del nou partit quedà pràcticament en mans de l'antiga C.L.A., no hi hagué rebaixa de programa (l'A.W.P.

tornava a recordar a González que la política correcta era que aquestes s'escindissin i posteriorment s'integressin en el partit unificat. Reconeixia que no s'especificava que el nou partit treballaria per a la creació de la IV Internacional, però que no es feia explícit perquè sinó el B.O.C. considerava que es col·locava totalment en les posicions de l'I.C.E. (i, per tant, es contradeia amb la seva afirmació anterior de que la fusió es feia acceptant totes les posicions de l'I.C.E., obviant precisament una de les més fonamentals) i que, en tot cas, l'acord deia que es treballaria per a la creació d'una nova Internacional marxista-revolucionària, amagant a González que aquesta era el Buró de Londres i que el nou partit hi formaria part; òbviament, aquesta era la diferència, fonamental, que separava la formació del futur P.O.U.M. amb la del W.P. que Andrade vindicava. Per últim, Andrade assenyalava justificadament com les crítiques de Trotsky per no haver entrat en el P.S.O.E. abans de la revolució d'octubre del 1934 oblidaven que, abans d'aquell moment, ningú plantejà la qüestió de l'entrisme a la secció espanyola.³⁰⁰

La resposta oficial de l'I.C.E. arribà el 21 de juliol, quan Nin, en nom del C.E., escrigué a l'S.I. una carta que mostrava que, encara que formalment la unificació amb el B.O.C. es realitzaria el 29 de setembre, en els caps de la militància aquesta ja s'havia operat des del moment que la majoria de federacions votà la resolució de Roures i Tossal i el P.C.P. abandonà el procés de fusió:³⁰¹ de fet, ja el maig Nin col·laborava en el setmanari *L'Hora*, del B.O.C., i a partir del mes següent diversos militants de l'I.C.E. (el primer fou Andrade) també ho feren en *La Batalla*, setmanari que els militants de l'I.C.E. passaren a distribuir públicament:³⁰² després de la suspensió d'uns mesos decretada a rel del fracàs de la insurrecció d'octubre, l'I.C.E. havia decidit, doncs, no pas tornar a

va ser guanyat al programa de la C.L.A.), i el nou partit es posicionà clarament per la IV Internacional, ben al contrari del que succeí amb el P.O.U.M. (fonamentalment, abandonament de la teoria de la revolució permanent per la de la revolució democràtico-socialista, i abandonament de l'estratègia de construcció de la IV Internacional).

³⁰⁰ ANDRADE, Juan. "Carta a un camarada americano". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 348-352. La carta va ser traduïda a l'anglès i publicada per primera vegada pel Left Wing Group (ANDRADE, Juan. "Letter from J. Andrade of N.E.C.-Spanish section, ICL". *International news*, [v. 1, no. 1 (august 1935)], p. 4-6); cal fer notar que, com ja he assenyalat anteriorment, en el títol de la carta els redactors d'*International news* identificaven Andrade com a membre del C.E. de l'I.C.E.

³⁰¹ Tot i que no esmentà una data concreta, Broué ja assenyalà que la unificació de fet s'havia produït uns quants mesos abans del 29 de setembre del 1935 (vegeu: BROUÉ, Pierre. "El P.O.U.M. : ¿rodeo en la vía del partido?". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 317).

³⁰² El mes de juliol dos militants de l'I.C.E. de Madrid, Fernández Granell i Alberto Aranda, van ser detinguts per distribuir *La Batalla* (PAGÈS, Pelai. "Eugenio F. Granell i l'Esquerra Comunista" (http://fundacioandreunin.com/EFG_y_la_izquierda_comunista.html)).

editar la seva pròpia premsa sinó publicar els seus articles en la premsa del B.O.C. i distribuir aquesta, la qual cosa ja era ben indicativa; el juliol els comites centrals d'ambdues organitzacions van aprovar les resolucions i tesis del nou partit, i el dia 12 *La Batalla* ja anuncià l'acord d'unificació per part del C.C. del B.O.C.;³⁰³ el dia 19 (dos dies abans, doncs, de respondre a l'S.I.) apareixia en *La Batalla* l'article de Nin "Un pacto de unificación firme y sincero"; les crides de Carrillo i d'Hernández Zancajo fetes durant l'estiu per tal que el B.O.C. entrés en el P.S.O.E. perquè aquest, per si sol, no es transformaria mai, obtingueren evidentment, malgrat l'apertura de les pàgines de *La Batalla* per a la discussió, la negativa de Maurín.³⁰⁴

La dura carta de Nin,³⁰⁵ d'argumentació i estructura molt semblant a la d'Andrade a González, començava acusant l'S.I. d'incomprensió de la realitat espanyola i criticant - com ja havia fet Andrade- els seus mètodes d'actuació, consistents segons Nin en el comandament maldestre de persones i la manipulació de textos i resolucions. Argumentava que la posició de l'I.C.E. no podia modificar-se com pretenia l'S.I., perquè havia estat una decisió presa per la immensa majoria de l'organització, i recordava que el C.E. s'hi havia oposat políticament, però que havia estat derrotat i que havia hagut de plegar-se a la voluntat majoritària de l'I.C.E.

Nin passava a continuació a una dura i justificada crítica de la recent actitud de l'S.I., però extreia la conclusió errònia de que el punt de vista erràtic i passiu de l'S.I. invalidava qualsevol proposta política d'aquest. Nin argumentava que l'S.I. es contradeia, ja que en un principi aprovà el procés d'unificació i després no es posicionà en contra, i només s'hi va oposar quan s'accelerà la convergència amb el B.O.C. Si bé és cert que, com he mostrat, l'S.I. fou extraordinàriament passiu respecte els assumptes espanyols, la seva posició política en realitat no era gens contradictòria, ja que la base de la crítica de l'S.I. era el contingut programàtic pel qual es feia la fusió: per això havia aprovat l'inici del procés i després, un cop fou evident que el programa del nou partit no

³⁰³ "El Comité Central del B.O.C. acuerda la unificación con la Izquierda Comunista : hacia la unidad política del proletariado". *La Batalla* (12-VII-35).

³⁰⁴ Vegeu: MAURÍN, Joaquim ; CARRILLO, Santiago. *Polémica Maurín-Carrillo : problemas de la unificación revolucionaria*. Ramón Molina [ed.]. Barcelona ; Palma Mallorca : José J. de Olañeta, 1978.

³⁰⁵ NIN, Andreu. "Contestación del C.E. a la carta anterior". *Boletín interior de la Izquierda Comunista Española*, nº 14 (21-VII-35), p. 3-7; traduït del francès en: NIN, Andreu. "Carta del Comité Nacional al Secretario Internacional". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 357-361; resumit i citat en: PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 284-286.

s'adequava a les directrius de l'L.C.I., el criticà.

Seguidament Nin –de nou com Andrade abans- afirmava categòricament que no hi havia cap absorció de l'I.C.E. per part del B.O.C. i que el programa no els havia estat imposat per aquest, sinó que havia estat elaborat en comú i que “contiene *todos* nuestros principios fundamentales”³⁰⁶ (que Nin especificava en l’afirmació del caràcter internacional de la revolució proletària, condemna de la teoria del socialisme en un sol país, de la dictadura democràtica d’obrers i camperols, defensa de l’U.R.S.S. amb absolut dret de crítica, afirmació del fracàs de la II i III Internacionals, i afirmació de la necessitat de reconstruir la unitat del moviment obrer internacional sobre noves bases) per la qual cosa “lo que debierais hacer era felicitarnos por la victoria obtenida, al conseguir que una organización que durante mucho tiempo se caracterizó por su confusionismo [el B.O.C.], acepte nuestros principios fundamentales”. D’igual manera, defensava el nom del partit (“Partido Obrero de Unificación marxista (B.O.C. e I.C..E. unificados)”) –que havia estat criticat per Leonetti- amb l’argument de que “Lo que cuenta en el movimiento obrero no es *el nombre*, sino *la cosa*. [...] Lo importante aquí es *la cosa*, y *la cosa* es un programa y una táctica impecablemente revolucionarias”.³⁰⁷ L’I.C.E., doncs, presentava davant de l’S.I. la fusió com un guany del B.O.C. a les tesis defensades des d’antuvi per l’Oposició. El mateix argument ja havia estat utilitzat per Andrade quan havia escrit a González que “el nuevo partido en Cataluña debía constituirse sobre nuestra base programática”. Davant del proletariat català i espanyol, però, el mateix Nin oferí un altre discurs, que no era el del guany del B.O.C. vers les seves posicions sinó el de l’absència de diferències de principis i de tàctica entre les dues organitzacions quina conclusió lògica no podia ser sinó la unificació:

“no hay absolutamente, en la actualidad, ninguna diferencia fundamental de principios ni de táctica entre las dos organizaciones. En estas circunstancias, permanecer separados sería no solamente absurdo, sino criminal. Como lo demuestra la facilidad con que hemos llegado a un acuerdo al fijar las posiciones políticas del nuevo partido, nuestra coincidencia es absoluta. Y esta feliz coincidencia, tan rica en promesas, se ha logrado sin que ni el B.O.C. ni la Izquierda Comunista hayan tenido que hacer concesiones que por su importancia, signifiquen un sacrificio.

Esta es la mejor garantía de la firmeza de la fusión. No es un acuerdo accidental, basado en el compromiso, y, por lo tanto, inconsistente y precario, sino un pacto sólido, caracterizado por la identificación ideológica y la ausencia de todo confusionismo.

[...]

La coincidencia ideológica es, por otra parte, una garantía de sinceridad. No puede

³⁰⁶ Subratllat en l’original.

³⁰⁷ Èmfasi en l’original.

*haber equívocos ni segundas intenciones cuando se establece un pacto sobre la base de esta coincidencia.*³⁰⁸

En realitat, però, cap de les dues versions de Nin era certa: ni igualtat sense concessions, ni guany del B.O.C. al programa de l'I.C.E. La simple lectura de les bases programàtiques del nou partit mostra sense dubte que la fusió de l'I.C.E i el B.O.C., malgrat alguns punts genèrics comuns (crisi del capitalisme, avenç del feixisme, necessitat de la transformació socialista de la societat, rebuig de la via reformista i afirmació de la revolució per aconseguir aquesta transformació; caràcter internacional de la revolució; defensa de l'U.R.S.S.)³⁰⁹ en els qual destaca, certament, l'afirmació del caràcter internacional de la revolució proletària, s'acordà no obstant sota la fórmula de la "revolució democràtico-socialista", formulació elaborada per Maurín i que era contraposada a la concepció trotskista de "revolució permanent":

“O triunfarán las fuerzas contrarrevolucionarias de la burguesía y de los restos feudales [...] o será la clase trabajadora la que obtenga la victoria, implantando la dictadura del proletariado que realizará la revolución democrática truncada en manos de la pequeña burguesía, para pasar sin solución de continuidad a la revolución socialista.

El caràcter de la revolución obrera en nuestro país es, pues, democrático-socialista.

*Por medio de la defensa de las reivindicaciones democráticas que la burguesía teme y destruye, la clase trabajadora llegará al borde de la revolución socialista.*³¹⁰

³⁰⁸ NIN, Andreu. “Un pacto de unificación firme y sincero”. *La Batalla* (19-VII-35); reproduït en: NIN, Andreu. *Por la unificación marxista*. Madrid : Miguel Castellote, DL 1978, p. 459-460; parcialment citat en: PAGÈS, Pelai. *Andreu Nin : una vida al servicio de la clase obrera*. Barcelona : Laertes, 2011, p. 246. Durgan es mostra d'acord amb aquesta explicació pública de Nin (DURGAN, Andy. “Hacia la unificación marxista”. *Ebre 38 : revista internacional de la Guerra Civil, 1936-1939*, núm. 5 (desembre 2010), p. 24.

³⁰⁹ Vegeu les resolucions publicades en *La Batalla* entre el 12 de juliol i el 18 d'octubre del 1935 (el Left Wing Group va traduir a l'anglès les resolucions de la unificació en: *International news*, v. 1, no. 4, supplementary issue (october 1935), p. 3-10); i també el fullet posterior, editat el febrer del 1936, *Qué es y qué quiere el Partido Obrero de Unificación Marxista*, molt més explícit en quant “*El Partido Obrero de Unificación Marxista (Bloque Obrero y Campesino e Izquierda Comunista unificados) ha nacido de la fusión de dos organizaciones marxistas revolucionarias, teniendo como objetivo capital de toda su actuación la unidad revolucionaria de la clase trabajadora, premisa indispensable para el triunfo de la revolución democrático-socialista en nuestro país.*” (<http://www.fundanin.org/POUM.htm>).

³¹⁰ “El Partido Obrero de Unificación Marxista ante la actual situación política”. *La Batalla* (18-X-35). Els antics militants de l'I.C.E. s'adaptaren ràpidament i aparentment sense problemes teòrics al nou marc conceptual, canviant simplement una fórmula per l'altra (“democràtic-socialista” en lloc de “socialista”): una mica més endavant mostraré en el text el cas de García Palacios; Fernández Granell afirmà que “*El P.O.U.M. es el más ardiente impulsor de la revolución democrático-socialista*” (FERNÁNDEZ GRANELL, Eugenio. “La guerra imperialista y la revolución proletaria”. *La Batalla* (15-XI-35)), i Arenillas declarà que “*Sólo la revolución democrático-socialista puede dar la libertad a los países oprimidos y resolver a la vez los problemas de las clases trabajadoras explotadas.*” (ARENILLAS, José Luis. “La liberación nacional de Euzkadi debe ser obra de las masas oprimidas”. *La Batalla* (13-XII-35)). El fullet *Qué es y qué quiere el Partido Obrero de Unificación Marxista*, posterior a la ruptura de Trotsky amb el P.O.U.M., fou encara més explícit: “*La fase actual de la revolución que tiene lugar en España es un momento de transición entre la contrarrevolución fascista y la revolución democrático-socialista*”;

L'historiador Alan Sennett ha intentat, al meu parer de manera no reeixida, emparentar les dues fòrmules (revolució permanent i revolució democràtico-socialista) en un mateix marc teòric: la revolució democràtico-socialista no seria sinó una adaptació de la concepció trotskista de "revolució permanent";³¹¹ també Durgan defensa aquesta interpretació, quan afirma que "la concepció de la "revolució democràtic-socialista" que Maurín començà a exposar després de la insurrecció d'octubre diferia poc de la teoria trotskista de la revolució permanent".³¹² No obstant, Trotsky va ser molt taxatiu en aquest punt, negant cap validesa teòrica a la fòrmula de Maurín, titllant-la de "galimaties eclèctic":

"implantando la dictadura del proletariado que llevará a cabo la revolución democrática truncada en manos de la pequeña burguesía, para pasar sin solución de continuidad a la revolución socialista. El carácter de la revolución en nuestro país no es simplemente democrático, sino que es democrático-socialista. Solamente si la clase trabajadora toma el Poder se llevará a término la revolución democrática íntimamente enlazada, en esta época histórica, con la revolución socialista"; "hacer triunfar la revolución que resuelva de una manera definitiva los problemas democrático-socialistas planteados"; "La revolución española es una revolución de tipo democrático-socialista"; "Nuestra revolución es democrático-socialista, es decir burguesa y socialista a la vez. Ahora bien, hay aspectos burgueses, democráticos, de la revolución que lejos de estar en contradicción con los objetivos socialistas, concuerdan"; la frase més frapant es probablement aquesta: "En el estado actual de la historia, no puede haber ya revoluciones exclusivamente democráticas, ni en cierta medida, revoluciones exclusivamente socialistas. La revolución ha de ser democrático-socialista, en su primera etapa." (<http://www.fundanin.org/POUM.htm>).

³¹¹ "Although the POUM diverged from Trotsky over questions of strategy and tactics, its political practice was still informed by a conception of revolution consistent with the theory of permanent revolution. That is to say, the POUM leaders never doubted that the coming revolution would witness the combination of democratic and socialist tasks within a single, uninterrupted process. They thought the revolution would begin by addressing the outstanding 'democratic' issues the bourgeois Republicans had been unable or unwilling to resolve, but by the virtue of the class base of those making the revolution – workers and peasants – the 'solution' to these questions would be of a socialist nature."; "Although this conception was couched in the terms of Maurin's 'democratic-socialist revolution', of which Trotsky was highly suspicious, it was clearly a permanentist perspective." (SENNETT, Alan. *Revolutionary Marxism in Spain, 1930-1937*. Chicago : Haymarket Books, 2015, p. 193-194, 197 (i en general tot el capítol 5).

³¹² DURGAN, Andy. "Andreu Nin i la formació del POUM". En: *Andreu Nin i el socialisme*. 1a ed. Barcelona : CEHI, Centre d'Estudis Històrics Internacionals. Publicacions Universitat de Barcelona, 1998, p. 68. Durgan també afirma que les crítiques de Trotsky a la teoria de Maurín "revelan de manera bastante fehaciente que Trotsky tenía poco conocimiento acerca de cuál era la verdadera posición de Maurín, así como de las críticas frontales del POUM al Frente Popular." (DURGAN, Andy. *Comunismo, revolución y movimiento obrero en Catalunya, 1920-1936 : los orígenes del POUM*. Versión revisada y actualizada del libro *B.O.C., 1930-1936 : el Bloque Obrero y Campesino* (Laertes, Barcelona 1996). [Barcelona] : l'autor, [2011?] (versió en línia: www.fundanin.org/durgan-comunismo_movimiento_obrero_cataluna.pdf), p. 248; i DURGAN, Andy. "Hacia la unificación marxista". *Ebre 38 : revista internacional de la Guerra Civil, 1936-1939*, núm. 5 (desembre 2010), p. 33). Com assenyalo a continuació en el pròxim paràgraf, la realitat de la diferència fonamental entre les dues teories desmenteix aquestes afirmacions sobre la seva igualtat; en quant els suposats pocs coneixements de Trotsky de les posicions del P.O.U.M., aquest llegia la premsa del P.O.U.M. i n'era informat a més per Leonetti, qui ja el 3 d'abril del 1936 li havia comunicat les crítiques formals de Maurín al Front Popular (carta de Leonetti a Trotsky (3-IV-36); (2719) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; també citada en: TROTSKY, L. "[Problèmes du S.I. et de l'Espagne]". En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 9, p. 160, n. 9).

“Y los «grandes» revolucionarios Andrés Nin y Andrade se mantienen al margen para llevar con Maurín una propaganda perfectamente inoperante en favor de la «revolución democrático-socialista», es decir, en favor de la traición socialdemócrata”

i afegint en nota:

“Marx escribía en 1876 que el término de «socialdemócrata» no era correcto: no se puede colocar al socialismo bajo el control de la democracia. El socialismo -o el comunismo- nos basta; la «democracia» no tiene nada que ver ahí. Desde entonces, la revolución de Octubre ha demostrado con vigor que la revolución socialista no puede efectuarse en el marco de la democracia. La revolución «democrática» y la revolución socialista se encuentran en lados opuestos de la barricada. La IVª Internacional ha confirmado esta experiencia y la ha teorizado. La revolución «democrática» está hecha ya en España. Resucita con el Frente Popular. Azaña, con o sin Largo Caballero, personifica en España la «revolución democrática». La revolución socialista se hará en el curso de una lucha implacable contra la «revolución democrática» con su Frente Popular. ¿Qué quiere. decir esta «síntesis» de «revolución democrático-socialista»? Nada. Sólo un galimatías ecléctico.”³¹³

La teoria no és un mer exercici de pensament, sinó una base per a la comprensió científica del món; té, per tant, les seves implicacions i conseqüències polítiques. La qüestió clau rau, doncs, en que mentre que per a la concepció de la revolució permanent la revolució democràtica ja estava feta a Espanya i el que calia era la revolució socialista, per a la fórmula de la “revolució democràtico-socialista” aquesta estava encara pendent: la similitud formal que Maurín aconseguí amb la fórmula de Trotsky no hauria d’amagar la profunda diferència conceptual que les separa: per al P.O.U.M., i per tant, per als ex-trotskistes provinents de l’I.C.E., “En el estado actual de la historia, no puede haber ya revoluciones exclusivamente democráticas, *ni en cierta medida, revoluciones exclusivamente socialistas*. La revolución ha de ser democráticossocialista, en su primera etapa”,³¹⁴ per a Trotsky, en canvi, com s’acaba de veure, “La revolución «democrática» está hecha ya en España [...]. La revolución socialista se hará en el curso de una lucha implacable contra la «revolución democrática» con su Frente Popular”,³¹⁵

³¹³ TROTSKY, L. “¿Qué deben hacer los bolcheviques leninistas en España?”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 342.

³¹⁴ *Qué es y que quiere el Partido Obrero de Unificación Marxista* (<http://www.fundanin.org/POUM.htm>) (èmfasi meu).

³¹⁵ La Conferència Internacional per la IV Internacional celebrada a finals de juliol del 1936 confirmà aquesta posició de Trotsky sobre la revolució democràtico-socialista (vegeu: “Le bureau international pour l’unité socialiste révolutionnaire (Bureau de Londres) et la IVe Internationale”. *Quatrième Internationale*, no. 1 (octubre 1936), p. 10-12). En un escrit cabdal de l’anàlisi de Trotsky sobre la guerra i la revolució espanyoles, “Lección de España”, escrit el desembre del 1937, Trotsky tornarà sobre aquesta qüestió, reafirmant la seva defensa de la teoria de la revolució permanent i la seva aplicació a Espanya: “El punto de vista bolchevique, expresado hoy tan sólo por la joven sección de la IV Internacional, procede de la teoría de la revolución permanente, es decir, de la de que incluso las tareas puramente democráticas, como la liquidación de la propiedad de la tierra semifeudal, sólo pueden resolverse con la conquista del poder por el proletariado; lo que pone, a su vez, al orden del día la revolución socialista. Por lo demás, los mismos obreros españoles, desde los primeros pasos de la revolución, se asignaron en la práctica no sólo tareas democráticas, sino también otras puramente

la qüestió del Front Popular i, més endavant, de la col·laboració governamental, mostrarà clarament les implicacions de cadascuna i la diferència fonamental entre aquestes dues concepcions, només en aparença semblants. García Palacios, en un fullet que escrigué a principis del 1936 com a eina propagandística en favor del Front Popular, donà perfectament la clau de les implicacions polítiques del marc teòric maurinista, desfent per tant els intents posteriors d'unificar revolució permanent amb revolució democràtico-burguesa:

*“Sólo cuando hayamos desbrozado la ruta descargando golpes decisivos sobre los terratenientes, los banqueros y la Iglesia, podremos considerar despejado el horizonte; y en esta tarea, que pudiéramos definir como fase democrática de la revolución social, podemos coincidir con el sector radical de la pequeña burguesía, siempre que no perdamos nuestra independencia política y orgánica ni la hegemonía que por imperativo histórico le corresponde al proletariado en las revoluciones modernas.”*³¹⁶

Per altra banda, a més, el B.O.C. imposà a l'I.C.E. la desvinculació absoluta amb el moviment per la IV Internacional, que l'I.C.E. acceptà totalment, negant-se tant a advocar per l'afiliació del P.O.U.M. a l'L.C.I. com també a constituir-se en fracció dins del nou partit constituït, com li havia demanat l'S.I.; no debades, Andy Durgan –qui, per altra banda, defensa fermament que la unificació no fou cap absorció de l'I.C.E. per part del B.O.C.- ha escrit que “una de les raons fonamentals que duien els trotskistes cap a la unificació amb el BOC fou el seu distanciament progressiu del moviment internacional del qual formaven part”.³¹⁷ En justificació de la no constitució d'una fracció dins del P.O.U.M. –el manteniment de la qual, com s'ha vist anteriorment, el C.E. havia defensat en la seva resolució de l'abril- Nin argumentava que aquesta no

socialistas. [...] La burguesía española comprendió, sin ninguna teoría de la revolución permanente, desde el comienzo del movimiento revolucionario de las masas, que, cualquiera que fuera su punto de partida, ese movimiento se dirigía contra la propiedad privada de la tierra y de los medios de producción, y que era imposible terminar con él con los medios de la democracia.” (TROTSKY, L. “Lección de España”. En: TROTSKY, L. *España: última advertencia*. 1ª ed. Barcelona : Fontamara, 1979, p. 96, 99; una altra traducció en: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 207-239).

³¹⁶ GARCÍA PALACIOS, Luis. *El segundo bienio : España en escombros, 1933-35*. [Prólogo : Servicio de Estudios Económicos, Federación Española de Trabajadores del Crédito y de las Finanzas [Amaro del Rosal?]]. [Madrid] : Bancario, [1936], p. 7. En el pròleg a l'obra d'Amaro del Rosal *Nuestra banca y algunos de sus aspectos sociales*, escrit entre juliol i setembre del 1935, García Palacios ja havia mostrat estar dins del marc conceptual de la “revolució democràtico-socialista”, bé que encara no emprava aquest terme, sinó només el de “revolució democràtica” (vegeu el seu pròleg en: ROSAL, Amaro del. *Nuestra banca y algunos de sus aspectos sociales : ensayos*. 1ª ed. [Prólogo : L. García Palacios]. Madrid : Bancario, 1935, p. [7-9]).

³¹⁷ DURGAN, Andy. “Andreu Nin i la formació del POUM”. En: *Andreu Nin i el socialisme*. 1a ed. Barcelona : CEHI, Centre d'Estudis Històrics Internacionals. Publicacions Universitat de Barcelona, 1998, p. 66. Durgan afegeix que “Nin jugà un paper important en aquest procés”. El mateix Maurín reconegué anys després en una carta a Víctor Alba que “el tema capital fue: independencia internacional, no contactos con Trotsky. Nin asintió.” (citad en: ALBA, Víctor. *Dos revolucionarios: Joaquín Maurín, Andreu Nin*. Madrid : Seminarios y Ediciones, DL 1975, p. 204).

calia donat que existia “unitat ideològica”, i feia una curiosa finta “teòrica” agafada prestada de l’estalinisme, afirmant que fins el present havia acceptat les fraccions com un mal menor, però que, en el terreny dels principis, el bolxevisme autèntic rebutjava les fraccions:

“Y tan completa, tan absoluta, es la coincidencia ideológica a que felizmente hemos llegado, que éste C.E. no ha reparado en lo más mínimo en proponer la disolución de la fracción. ¿Qué sentido tendría su existencia en el seno de un Partido a la elaboración de cuyo programa hemos contribuido sin hacer dejación de nuestros principios? La fracción la hemos aceptado siempre como un mal menor. Como principio un bolchevique verdadero debe rechazarla.”

Nin, doncs, d’un moment cojuntural (la suposada coincidència que, de ser veritat, feia inútil la constitució d’una fracció en aquell moment) extreia la conclusió de principis de que les fraccions eren un mal menor i, en realitat, antibolxevics, la qual cosa, a més de paradoxal, es contradeia obertament amb la rotunda afirmació de que el nou partit contenia “tots els nostres principis fonamentals”.

Respecte la qüestió de la IV Internacional, Nin, en l’apartat més conciliador de la carta, deixava la porta oberta a una futura afiliació del P.O.U.M., ja que estava convençut que la qüestió acabaria sorgint i que s’encaminaria ves l’afiliació. Reconeixia que la IV Internacional no sortia explícitament en les resolucions d’unificació, però si tàcitament, reivindicant que la frase “reconstruir la unidad revolucionaria internacional sobre nuevas bases” volia dir en realitat bastir la IV Internacional³¹⁸ i, portant l’argumentació fins l’extrem, justificava que la IV Internacional no s’esmentés explícitament per tal de no trencar les negociacions i impedir d’aquesta manera que el nou partit unificat no acabés precisament en la IV Internacional:

“Es evidente que el reconocimiento categórico de la necesidad de fundar la IV Internacional nos habría dado mayor satisfacción pero, al no conseguir un texto que nos diera esta satisfacción, íbamos a romper las negociaciones y malograr, precisamente, las posibilidades efectivas que se nos ofrecen para llevar al nuevo partido, dentro de poco tiempo, al movimiento en favor de la IV Internacional?”

Nin assegurava també que el nou partit estaria més a prop de la IV Internacional que no pas del S.A.P. Irònicament, l’explicació que Nin donava de la seva acceptació d’ingresar al Buró de Londres reivindicava –forçadament- l’entrisme proposat per Trotsky respecte les organitzacions socialdemòcrates, utilitzant-lo per tal de justificar el

³¹⁸ Èmfasi en l’original. La mateixa frase es troba en la resolució que informà, ben al contrari, de l’afiliació internacional del P.O.U.M. al Buró de Londres; vegeu: “El partido unificado y la Internacional”. *La Batalla* (12-VII-35).

seu canvi d'afiliació internacional, afirmant inclús que l'adhesió al Buró de Londres-Amsterdam no era voluntat del B.O.C. sinó de l'I.C.E.:

“La adhesión al Bureau [sic] de Londres-Amsterdam obedece, no tanto a una indicación del B.O.C., cuanto a nuestro criterio favorable a la intervención en ese movimiento, no para solidarizarnos con los centristas que lo inspiran, sino para aprovecharnos de las condiciones que nos ofrece para la propaganda de nuestros principios, exactamente en las mismas condiciones que los grupos bolcheviques-leninistas actúan allí donde han ingresado en las secciones de la II Internacional.”

Però hi ha dos silencis de Nin molt significatius que permeten posar en dubte el compromís per la IV Internacional que afirmava voler defensar: en primer lloc, no hi fa cap esment a la Carta Oberta per la IV Internacional, esquivant així tant el seu contingut com la qüestió de la seva signatura;³¹⁹ en segon lloc, Nin no esmentava l'exemple que millor hagués sustentat el seu raonament -és a dir, el del R.S.A.P., el qual pertanyia al Buró de Londres però feia obertament propaganda per la IV Internacional-, sinó que s'escudava en un paral·lelisme forçat amb l'entrisme, probablement perquè ni coneixia la tasca del R.S.A.P. ni en realitat s'havia plantejat seriosament la tasca de treballar dins del Buró de Londres per la IV Internacional, tenint en compte que l'I.C.E. havia estat incapaç de treballar per aquesta durant el procés de fusió amb el B.O.C. En suma, si bé és cert que, tal com havia fet anteriorment Andrade, Nin no podia obviar el fet patent que el nou partit no s'afiliaria a la IV Internacional i, per tant, havia de justificar aquesta posició per l'explicació de que en realitat es treballaria per l'afiliació a aquesta, es presenta el dubte raonable de si els dirigents de l'I.C.E. van ser sincers en les seves explicacions i, si ho van ser, com es podria fer això si l'I.C.E. no havia treballat abans aquesta qüestió durant el procés de fusió amb el B.O.C., si renunciava a la fracció, i si no es preocupava de cercar justificacions vàlides en les seccions de la pròpia L.C.I.³²⁰

³¹⁹ Com recordava l'S.I. en una carta dirigida a l'I.C.E. i escrita precisament al dia següent de la de Nin: *“Il y a trois jours il [el R.S.A.P.] vient de publier la Lettre Ouverte pour la Quatrième Internationale. L'attitude de votre nouveau parti sera-t-elle la même, ou au moins la vôtre? Nous serions heureux de le croire en recevant la signature du nouveau parti espagnol à cette Lettre Ouverte que nous joignons encore une fois. Nous voudrions bien être tenus au courant par vous sur votre activité autour de cette Lettre.”* (carta de l'S.I. a la I.C.E. (22-VII-35); (14408) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

³²⁰ Aquest aspecte ha estat assenyalat fins i tot per autors que consideren que l'I.C.E. no fou absorbida pel B.O.C. (com Durgan), o que el P.O.U.M. sintetitzava les posicions de Nin i Maurín i que aquestes eren un aprofundiment de la teoria de la revolució permanent (com Sennett): *“Sobre la firmeza de la decisión de la ICE de dar la batalla por sus posiciones internacionales en el seno del nuevo partido sólo caben especulaciones, aunque probablemente no fuera mucha, habida cuenta de que los antiguos trotskistas españoles habían aceptado no formar una tendencia organizada dentro del partido unificado.”* (DURGAN, Andy. *Comunismo, revolución y movimiento obrero en Catalunya, 1920-1936 : los orígenes del POUM*. Versión revisada y actualizada del libro *B.O.C., 1930-1936 : el Bloque Obrero y Campesino* (Laertes, Barcelona 1996). [Barcelona] : l'autor, [2011?] (versió en línia: www.fundanin.org/durgan-comunismo_movimiento_obrero_cataluna.pdf), p. 209); *“Whatever the line produced for the*

Així doncs, l'I.C.E. havia rebutjat l'entrisme en la socialdemocràcia espanyola per tal d'arribar a la fusió amb un grup que li feu canviar la seva base teòrica, la seva perspectiva internacional, i practicar l'entrisme dins la socialdemocràcia independent a nivell internacional. La deriva política -i teòrica- que l'I.C.E. havia manifestat especialment el primer semestre del 1935 arribava en aquesta carta a un extrem de confusionisme palmari. No és estrany, per tant, que la carta acabés dient, de manera força arrogant, que el C.E. no tenia cap intenció de contactar els membres de la fracció Fersen –com li havia demanat Leonetti- i de que ja no enviaria més informació a l'S.I. “dada vuestra incomprensión fundamental de las cosas españolas”: era l'expressió d'una voluntat clara de ruptura per part de l'I.C.E., de treure's de sobre una tutela internacional que condicionava massa les seves aspiracions en el terreny espanyol. En aquest sentit, són plenament justificades les paraules finals de l'estudi de Pagès sobre l'I.C.E.:

*“la última divergencia que enfrentó a la Izquierda Comunista y Trotski, durante 1934 y 1935, fue el pretexto y la justificación definitiva que utilizó la Izquierda Comunista para acabar con su trotskismo, sobre todo con su trotskismo orgánico”.*³²¹

consumption of the international Trotskyist movement may have been, it is difficult to believe that Nin really expected the BOC to change its mind over the question of the Fourth International. He must have been only too aware that a major reason behind Maurin's opposition to that project was his virtual certainty that the new body would be dominated by Trotsky. Joining such an organisation would have been unacceptable to a large proportion of the BOC's membership. Thus we may conclude that this question was of secondary importance to the Left Communists and that they were not prepared to allow disagreement over it to jeopardise their fusion with the BOC.” (SENNETT, Alan. *Revolutionary Marxism in Spain, 1930-1937*. Chicago : Haymarket Books, 2015, p. 203); Sennett assenyala també com Alba [i Stephen Schwartz] inclús va més lluny, al considerar que Nin i la resta de la direcció de l'I.C.E. no tractaren el tema de la IV Internacional en les negociacions d'unificació perquè en realitat no creien en aquest projecte: *“It is possible, as some Trotskyists later claimed, that Nin believed that, through the P.O.U.M., the London Bureau could be influenced in the direction of the Fourth International and perhaps used this argument with members of the Communist Left as a defense of unification with the Bloc. But we do not think so, because Nin never tried to exercise any influence in this way either before the civil war, when it would have been difficult, or during, when it would have been relatively easy. It is easier to believe that Nin and the majority of Communist Left members were disillusioned with Trotsky and his strategy and did not consider the project for a Fourth International to be a viable one.”* (ALBA, Víctor; SCHWARTZ, Stephen. *Spanish Marxism versus Soviet Communism : a history of the P.O.U.M.* New Brunswick : Transaction, cop. 1988, p. 94): si això fos cert, llavors Nin, Andrade i la resta de la direcció de l'I.C.E. senzillament enganyaren l'L.C.I.

³²¹ PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 293. El novembre del 1933, un grup de vuit militants (Gomila, Landazábal, Petra Pastor, Amigo, Rodolfo Mejías, Trisac, Cuesta i Rodríguez) -entre els que es comptaven antics membres de la fracció Lacroix- ja havia escrit premonitòriament: *“El S.I. no ha hecho más que defenderse débilmente y a destiempo de los brutales ataques de Nin y consortes. Apenas hace intención de defenderse comienza la retirada en desorden y deja el campo a la dirección de la “sección” española, que redobla furiosamente sus ataques. Es inútil esa táctica. O el S.I. acaba con el grupo Nin o el grupo Nin acaba con el S.I. Así se plantea la cuestión y así la plantea el grupo Nin. El tiempo lo demostrará. [...] En una reciente reunión del grupo Nin en Madrid se levantó una voz de un amigo nuestro pidiendo la concordia con el secretariado en vista de que éste trataba de conciliarse con el C.E. La voz fué ahogada por los demás: “hay que llevar el combate hasta el fin”, decían. Vosotros juzgaréis.”* (“Índice de nuestras divergencias políticas con el C.E.

En retrospectiva, l'I.C.E. no va seguir cap de les consideracions amb que Trotsky havia acabat el seu article "Centrismo y IV Internacional" un any abans: "en todo momento meditar serenamente sobre el próximo *paso práctico*", "no confundir las labores tácticas del frente único con la tarea histórica fundamental: creación de nuevos partidos y de la nueva Internacional", "observar sin descanso, con ojo crítico, al aliado más "izquierdista" como a un adversario posible", "conducirse con suma atención hacia estos grupos que tienden verdaderamente hacia nosotros", "ayudarles en su evolución hacia el marxismo"³²².

L'S.I. no semblava adonar-se de la gravetat de la relació amb la seva secció espanyola, de que a prop estava aquesta de desvincular-se absolutament –políticament i organitzativa- de l'L.C.I.: en una carta creuada dirigida a l'I.C.E. (està escrita el dia després de la de Nin) tot el que l'S.I. hi diu és expressar la seva desvinculació de la decisió de fusió decidida per l'I.C.E., recordar l'error d'aquesta fusió, i insistir en la necessitat de que l'I.C.E. realitzi una activitat en favor de la Carta Oberta per la IV Internacional, en primer lloc signant-la i lluitant pel seu contingut. Independentment de l'encertat o no de la proposta de l'S.I., el que és evident és que la tercera setmana de juliol l'S.I. encara no era conscient que ja no tenia cap autoritat sobre l'I.C.E., i que aquesta estava de ple en un altre paradigma.

español (Grupo Nin)"; [Madrid, 1933], p. 1; (14514) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

³²² TROTSKY, L. "Centrismo y IV Internacional". *Comunismo*, n° 34 (abril 1934), p. 162.

Capítol 4. La represa de les relacions per part de l'S.I. i l'estancament: del viatge de Rous a l'entrada del P.O.U.M. en el Front Popular.

Fou només quan la dura carta de Nin arribà a l'S.I. que aquest s'adonà, finalment, de què estava passant realment en la secció espanyola. El dia 29 de juliol, per primer cop en tot aquest període, l'S.I. tractà de manera àmplia la qüestió espanyola en la seva sessió setmanal, en una reunió atesa per Leonetti, Erwin Wolf (“Nicolle”) i Ruth Fischer (“Dubois”). Pel contingut de l'acta de la reunió,³²³ aquesta començà amb un resum de la carta de Nin, sense cap esment al to que aquest havia utilitzat; el resum inclou la caracterització de l'S.I. com factor disgregador i la seva incomprensió absoluta dels assumptes espanyols, i assenyalava tots els punts indicats per Nin com base de la unificació i que havien servit a la direcció de l'I.C.E. per afirmar que la unificació recollia tots els punts fonamentals de la seva política; per últim, es feien ressò de la negativa de l'I.C.E. a constituir-se en fracció en el nou partit unificat.

A continuació, l'S.I. mostrava com el procés d'unificació s'havia reduït finalment només al B.O.C. i repetia que les bases de la unificació eren equívokes. L'aspecte central de la crítica de l'S.I. se centrava en l'aspecte internacional, i així com Nin havia defensat explícitament que la fòrmula “reconstruir la unitat revolucionària internacional sobre noves bases” era en realitat una manera no explícita de treballar per la construcció de la IV Internacional, l'S.I. opinava de manera diametralment oposada: no podia ser interpretada com el reconeixement de la IV Internacional, sinó que pertanyia “a una fraseologia directament oposada a la nostra”, que revelava divergències molt profundes en tots els aspectes. L'S.I. també assenyalava l'oposició entre la línia de l'L.C.I. i la de l'I.C.E., la qual reivindicava que l'adhesió al Buró de Londres era fruit de la seva voluntat i no de la del B.O.C. Per tant, l'S.I. recordava la seva argumentació anterior sobre la “disciplina internacional” i declinava tota responsabilitat sobre la decisió de l'I.C.E. i la seva “confusió ideològica”, confusió que tornava a recordar que era ben patent inclús en el nom que el nou partit unificat havia escollit: “En réalité ce nom révèle une faiblesse extrême des nôtres et la confusion non moins extrême des maurinistes; deux faits qui devraient exclure l'une aussi que l'autre la “fusion””; l'S.I. argumentava a més que si, com afirmava Nin, allò que importava era la cosa i no pas el

³²³ (SECRETARIAT INTERNACIONAL DE LA LLIGA COMUNISTA INTERNACIONAL. “Procès-verbal de la séance du 29 juillet 35”, p. 1, The University of the Witwatersrand, Historical Papers Research Archive, Workers Party of South Africa, AG2722-F3-3-005).

nom, llavors “Le SI estime que, si cela est vrai, on aurait pu facilement trouver un meilleur nom plus clair”: dos mesos més tard, Nin utilitzaria aquest mateix argument en una controvèrsia amb un articulista socialista, contradint per tant la seva posició anterior (però mai ho transmeté a l’S.I. ni ho esmenà públicament)³²⁴. Finalment, l’S.I. tornava a proposar als camarades espanyols que prenguessin la Carta Oberta per la IV Internacional com a base per a la seva col·laboració amb el B.O.C., i lamentava que l’I.C.E. l’hagués rebutjat.

Però l’aspecte fonamental d’aquesta sessió fou l’acord que es prengué: malgrat tot, l’S.I. no volgué forçar les coses i no anuncià cap trencament, optant per intentar un “darrer intent” per recuperar unes relacions que, no obstant, ja estaven definitivament malmeses: “Dans les semaines à venir, un représentant du SI fera une dernière tentative, en discutant sur place avec les cdes espagnols”. L’S.I. s’adonà després de la carta de Nin de la seva paràlisi respecte el treball espanyol i intentà refer els ponts, acordant enviar un delegat properament (però que en realitat no viatjaria fins mes i mig més tard) com observador durant la reunió constitutiva del P.O.U.M. Però si bé aquesta reacció tardana de l’S.I. no podia desfer la seva negligència anterior, sí demostrava que l’S.I. no volia quedar-se inactiu davant la pèrdua de la seva secció espanyola i que, com ja havia fet en les crisis anteriors, optava pel diàleg i la discussió davant la intransigència de la secció espanyola. La tasca del delegat de l’S.I. s’anunciava dura davant d’una I.C.E. que ja no reconeixia cap autoritat a l’S.I., a qui pocs dies després el C.E. tornava a qualificar amb les més greus caracteritzacions en la presentació del butlletí intern de l’I.C.E., sense dubte la més extrema quan comparava els seus mètodes i la seva *política* amb els estalinistes i l’acusava de ser un obstacle al desenvolupament del moviment.³²⁵

³²⁴ Nin, com s’ha vist, havia defensat el juliol davant l’S.I. el nom del nou partit argumentant que l’important era “la cosa” i no pas el nom; l’S.I. respongué que si “la cosa” era “un programa i una tàctica impecablement revolucionaris” com afirmava Nin llavors era molt fàcil trobar un nom just. El setembre, Nin responia a l’articulista socialista A. Lagunilla això: “*Es probable que, en el fondo, nuestra discrepancia sea puramente formal. No por ello sería menos importante. El nombre no hace la cosa; pero las cosas deben ser propiamente designadas.*” (NIN, A. “Contrarréplica a A. Lagunilla”. *Leviatán*, nº 17 (septiembre 1935), p. 63).

³²⁵ “*Bien sabemos las dificultades que nos ha presentado la actual situación histórica, por lo cual no vamos a caer en el subjetivismo de afirmar que el S.I. ha sido la causa de este enorme retraso, pero sí se puede afirmar que el Secretariado, por sus métodos, por su manera de actuar, ha sido un obstáculo al desarrollo de nuestro movimiento. [...] La política, los métodos, del S.I. no están muy alejados, salvando las naturales distancias, de los que distinguen a la burocracia stalinista. Su política es la de la imposición, su actuación la de la secta, su visión de los diversos problemas sumamente limitada. De todo esto nace su incapacidad de dirección que tan caro hubimos de pagar.*” (C.E. de l’I.C.E. “La I.C.E. y el Secretariado Internacional”. *Boletín interior de la Izquierda Comunista Española*, nº 14 (1-VIII-35), p. 1-2).

La persona escollida com a representat de l'S.I. per viatjar a Espanya va ser Jean Rous, també membre de l'S.I. i encarregat juntament amb Leonetti dels afers espanyols. Segons el testimoniatge del propi Rous, Trotsky ja li proposà personalment aquest viatge a mitjans de juny, no només perquè formava part de l'S.I. i ser a més un dels dos encarregats del treball per a Espanya, sinó també per ser nadiu de la Catalunya Nord, circumstància que interessà especialment Trotsky³²⁶ en la conversa que ambdós mantingueren en el tren que els portava a Anvers, amb motiu de l'expulsió de Trotsky de França el juny del 1935;³²⁷ probablement pesà més, però, el fet que Rous era un home conciliador que havia mantingut sovint l'equilibri entre navillistes i molinieristes.³²⁸ L'S.I., però, reaccionà molt lentament i no fou fins quasi tres mesos

³²⁶ Trotsky identificà Rous en el seu diari com “un camarade français, Rous, de Perpignan, un Catalan” (TROTSKY, L. *Journal d'exil, 1935*. Avant-propos de Jean van Heijenoort ; préface d'Alfred Rosmer. [Paris] : Gallimard, cop. 1977, p. 174); i Rous també assenyala aquest fet (ROUS, Jean. *Renaissance et mission de la catalanité : première partie*. [Saint Estève : Imp. Littéraire Michel Fricker], cop. 1991, p. 27). Rous era originari de Prada de Conflent i estava molt lligat als seus orígens catalans, sent el català la seva llengua materna i paterna.

³²⁷ La conversa es produí, doncs, la nit del 13 al 14 de juny (vegeu: TROTSKY, L. *Journal d'exil, 1935*. Avant-propos de Jean van Heijenoort ; préface d'Alfred Rosmer. [Paris] : Gallimard, cop. 1977, p. 15, 174); i HEIJENOORT, Jean van. *Con Trotsky, de Prinkipo a Coyoacán : testimonio de siete años de exilio*. 1ª ed. México : Nueva Imagen, 1979, p. 89). Rous la rememorà així: “Trotsky me dit: “Vous êtes Catalan. Ça m'intéresse, car j'estime le peuple catalan, son tempérament révolutionnaire, son esprit d'initiative. Je vais vous charger cet été d'une mission en Catalogne pour notre Secrétariat international. Nous avons là-bas un ami qui dirige notre groupe et est d'une intelligence et d'une culture remarquables, Andreu Nin. Mais, comme en France, les groupes trotskystes sont trop sectaires et c'est pour les plonger dans la réalité politique sans abandonner les principes que j'ai préconisé l'entrée dans les partis socialistes” [...]. Il me dit qu'il faudrait aller à Barcelone discuter avec Nin, pour le convaincre d'entrer avec les trotskystes d'Espagne dans le PSOE dirigé par Largo Caballero. Ce parti était même plus intéressant, parce que plus ouvrier, que le parti socialiste français. L'entrée des “Trotskystes” [...] serait bénéfique parce qu'elle renforcerait la gauche du P.S.O.E. et le vaccinerait contre le stalinisme.” (ROUS, Jean. *Renaissance et mission de la catalanité : première partie*. [Saint Estève : Imp. Littéraire Michel Fricker], cop. 1991, p. 27-28, ; parcialment citat en: CHEVALIER, Pierre. “Un nord catalan dans la guerre d'Espagne : Jean Rous envoyé de Léon Trotsky”. En: *Catalans du nord et languedociens et l'aide à la République espagnole, 1936-1946 : actes de la Journée d'études de l'Association Maitron Languedoc-Roussillon, Perpignan, Couvent des minimes, 7 février 2009*. Perpignan : Presses universitaires de Perpignan, cop. 2009, p. 16). Malauradament, només tenim el testimoni de Rous, ja que la conversa no fou recollida ni per Trotsky en el seu diari ni per Heijenoort en les seves memòries. Si els records de Rous són correctes, corroboren el relat de la paràlisi de l'S.I., ja que des del dia 13 de juny Trotsky ja demanà a l'S.I. la seva intervenció mitjançant entrevista personal amb Nin, i l'S.I. només escrigué una carta un mes després, a mitjans de juliol, enviant finalment un delegat a primers de setembre, és a dir, quasi un trimestre més tard del que havia demanat Trotsky.

³²⁸ Amb motiu de la proposta de Trotsky de que Rous formés part de l'S.I., li havia dit que “Je ne vous reproche pas d'être conciliateur, les hommes de compromis sont nécessaires, car vivre c'est coexister; ce qu'il faut, c'est éviter de concilier des principes qui sont contradictoires.” (citat en: ROUS, Jean ; GAUTHIEZ, Dominique. *Un homme de l'ombre*. Paris : Cana-Jean Offredo, cop. 1983, p. 32); Gérard Rosenthal, un dels dirigents del trotskisme a França, també destacà de Rous “son équilibre, ses bonnes relations avec chacun” (ROSENTHAL, Gérard. *Avocat de Trotsky*. Paris : Robert Laffont, cop. 1975, p. 233). Chevalier també assenyala, a més del factor d'origen i del tarannà conciliador, motius pràctics, com el ser ciutadà francès i per tant sense problemes de mobilitat, i el seu acord respecte l'entrisme (CHEVALIER, Pierre. *Jean Rous, 1908-1985 : une vie pour le socialisme et la décolonisation : thèse*

més tard que es preparà seriosament el viatge de Rous a Barcelona: el dia 21 d'agost Rous encara informava Trotsky que aniria a Espanya "quan fos possible", ja que esperava la confirmació de Barcelona,³²⁹ només el dia 3 de setembre Rous (que acabava de fer una sèrie de conferències per als pagesos de l'Alta Cerdanya)³³⁰ podia informar Trotsky que "4) Je viens à peine de recevoir le rendez vous pour l'Espagne. J'y pars tout à l'heure, et je rentre à Paris."; ³³¹ en la seva carta del mateix dia al C.C., però, Rous informà que la partida seria en uns dies,³³² i així encara el dia 6 Rous era a París, com demostra una carta que escriví al W.P.U.S. des d'aquesta ciutat,³³³ per la qual cosa les dates exactes del seu viatge s'han de situar, doncs, entre el 6 de setembre i l'11 del mateix mes, data en que Rous feu a París un informe preliminar per a Trotsky sobre aquest viatge (informe preliminar que després utilitzà com a base per a l'informe oficial per a l'S.I.).³³⁴ El viatge de Rous a Barcelona, doncs, fou força curt, de només cinc dies incloent-hi el temps dels trajectes (la qual cosa donaria un màxim de quatre dies operatius).

Malauradament no se sap amb exactitud amb qui va mantenir concretament Rous les seves negociacions, més enllà de amb Nin. Per informacions en una carta posterior de Rous, però, es pot saber que tingué un tracte cordial amb "Roberto" i "Molin" durant la

pour obtenir le grade de docteur de l'Université de Perpignan en histoire. Perpignan : l'autor, 1999, p. 201-202).

³²⁹ "9) Je vais aller en Espagne, dès que possible, pour prendre des liaisons nouvelles, si possible, et voir nos amis." (carta de Rous a Trotsky (21-VIII-35), (4505) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; reproduïda en: ROUS, Jean. "Lettres à Trotsky en 1935". *Cahiers Léon Trotsky*, no. 28 (décembre 1986), p. 116).

³³⁰ Carta de Rous al C.C. (3-IX-35), (15338) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

³³¹ Carta de Rous a Trotsky (3-IX-35), (4506) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library, reproduïda en: ROUS, Jean. "Lettres à Trotsky en 1935". *Cahiers Léon Trotsky*, no. 28 (décembre 1986), p. 118.

³³² Carta de Rous al C.C. (3-IX-35), (15338) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library (en aquesta carta, Rous utilitzà quasi la mateixa frase que en la carta del mateix dia a Trotsky, però amb un matis que indicava que la partida no seria immediata, sinó en uns dies: "*Je viens de recevoir la réponse pour l'Espagne, ainsi que le rendez vous; j'y pars ces jours ci. Aussitôt après, je rentrerai à Paris.*").

³³³ Carta de Rous al W.P.U.S. (6-IX-35), (15339) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

³³⁴ Rous envià el seu informe preliminar a Trotsky el dia 11 (carta de Rous a Trotsky (11-IX-35), (4507) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library); el dia 16 Trotsky li respongué que "*J'ai lu avec le plus grand intérêt vos communications sur la Catalogne et l'Espagne*" (carta de Trotsky a Rous (16-IX-35), (9947) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; citat en: CHEVALIER, Pierre. *Jean Rous, 1908-1985 : une vie pour le socialisme et la décolonisation : thèse pour obtenir le grade de docteur de l'Université de Perpignan en histoire.* Perpignan : l'autor, 1999, p. 201, 211).

seva estada a Barcelona.³³⁵ el segon probablement devia ser Molins i Fàbrega, però el primer podria tractar-se bé del militant que havia informat el mes de març o abril a l'S.I. de la formació d'una majoria a la secció madrilenya favorable a Fersen, bé de García Palacios, o bé d'un tercer militant de cognom desconegut. Tampoc existeix cap document que contingui les línies directrius de la negociació per part de Rous, ni tan sols un esquema de quins havien de ser els punts a tractar i els arguments a emprar per tal de convèncer la direcció espanyola. No obstant, però, mitjançant dues de les cartes de Rous que acabo d'esmentar (l'adreçada al W.P.U.S. d'una banda, i a Roberto i "Molin" de l'altra), es pot intuir quins van ser aquests.

En efecte, en la seva carta al W.P.U.S. del dia 6 de setembre³³⁶ (és a dir, del mateix moment en que marxà a Barcelona), Rous feu un balanç als militants dels Estats Units de l'experiència entrista de la secció francesa, experiència que tot just durava un any. Aquesta carta havia estat suggerida per Trotsky a Rous,³³⁷ i s'emmarcava en la discussió que enfrontava dins del W.P.U.S. la minoria antientrista d'Hugo Oehler contra la majoria pro-entrisme de James P. Cannon i Max Shachtman, en un intent de convèncer els militants del partit contraris a l'entrisme de seguir l'exemple francès. Els arguments d'aquesta carta, doncs, molt probablement foren utilitzats per Rous a Barcelona, ja que la discussió que havia de mantenir girava precisament entorn de la tàctica de la construcció del partit que implicava l'entrada dins les organitzacions socialistes (encara que, certament, el problema tenia elements diferents a Espanya, ja que el rebuig de l'I.C.E. a l'entrisme -al contrari que el de la fracció oehlerista- implicava una fusió amb una organització no quartainternacionalista).

Els arguments de Rous en favor de l'entrisme se centraven sobretot en els fets, més que no pas en la teoria i els pronòstics. Rous començava recordant que el "gir" es devia a la necessitat de guanyar una influència de massa i fer evolucionar l'esquerra de l'S.F.I.O. en sentit revolucionari per tal de constriuir el nou partit; per tant, no existia ni liquidació del aprtit revolucionari n capitaulació davant la socialdemocràcia:e l pas d'un petit grup

³³⁵ La carta està dirigida als "Chers amis Roberto et Molin", i en ella Rous hi manifesta que l'objecte de la missiva és "vous confirmer que les dispositions sur lesquelles nous nous étions mis d'accord ont été sanctionné[s]" (carta de Rous a Roberto i Molin (13-X-35), (15346) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

³³⁶ Carta de Rous al W.P.U.S. (6-IX-35), (15339) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

³³⁷ Carta de Trotsky a Rous (20-VII-35), (9934) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

aïllat a un partit revolucionari implicava establir lligams amb els elements centristes per influenciar-los i fer-los evolucionar. A continuació, Rous explicitava els fets positius que demostraven al seu parer la justesa de l'opció entrista presa per l'organització francesa, que se centraven en el creixement numèric i el guany en audiència i influència: segons el seu relat, el G.B.L. ja no era un grup petit ignorat per les masses, sinó que s'havia convertit en el centre d'atracció dels elements revolucionaris de l'S.F.I.O., aconseguint un quart dels mandats de la Federació del Sena (que era la Federació més esquerrana de l'S.F.I.O.) i una influència molt gran sobre la tendència de la Gauche socialiste de Maurice Pivert; al mateix temps, havien aconseguit agrupar al seu voltant les minories en diverses províncies i aconseguir la majoria en una (Marroc); i, finalment i potser el fet més important, havien aconseguit convertir-se en l'oposició revolucionària dins tota l'organització de les joventuts socialistes franceses mitjançant una aliança amb l'antiga oposició esquerrana d'aquesta, aconseguint un suport de més d'un terç dels mandats de tota l'organització i aconseguint una majoria "aplastant" o inclús unànime en tres federacions, entre les quals la important del Sena i Oise, la qual cosa havia portat la direcció de l'organització a l'expulsió dels joves bolxevics-leninistes, la qual cosa no podia evitar que s'haguessin convertit ja en el pol per al reagrupament dels joves revolucionaris. La conclusió per a Rous era clara: en només un any, el G.B.L. havia passat de ser un petit grup a convertir-se en un factor revolucionari que havia aconseguit el recolzament de l'esquerra socialista fins el punt d'obtenir un terç aproximadament de la militància opositora i, per tant, "la situation se présente sous un aspect tout à fait différent que l'an dernier lors de l'entrée": el G.B.L. es trobava en un moment en que ja podia encetar la tasca de reagrupar els revolucionaris en un nou partit, i això era degut a la tàctica entrista que s'ha via efectuat l'any anterior.

L'important d'aquesta carta, obviant el que pugui haver d'excessiu optimisme respecte la influència bolxevic-leninista sobre l'ala pivertista de l'S.F.I.O., és que dona les claus de l'argumentari de Rous sobre l'entrisme: aquesta tàctica permetia passar d'un petit grup de propaganda a ser el pol d'atracció dels elements revolucionaris dins de les organitzacions socialistes, la qual cosa comportava la possibilitat real de poder encetar la construcció d'un autèntic partit revolucionari: revolucionari en programa, i "partit" –i no "grup"– perquè agrupava realment un sector important de la classe obrera. És bastant probable que aquesta argumentació, doncs, fos emprada per Rous en les seves discussions amb la direcció de l'I.C.E. a Barcelona.

Però les argumentacions de Rous, suposant que haguessin pogut convèncer l'I.C.E., arribaven òbviament massa tard, amb l'organització ja fusionada "de facto" des de mesos abans amb el B.O.C. i a escasses dues setmanes de la seva fusió oficial per formar el P.O.U.M. Rous, per tant, haguè de buscar l'equilibri entre la persuasió i l'objectiu prioritari: no trencar les relacions amb l'I.C.E. Això ho permet veure el segon document esmentat, la carta a Roberto i "Molin".³³⁸ En aquesta carta, escrita un mes després del seu viatge a Barcelona, Rous continuà la directriu de l'S.I. de no trencar els lligams amb l'antiga I.C.E. Després d'afirmar que guardava el "millor record" de l'acollida que va rebre i d'agrair-la, Rous informava els seus comunicants que l'S.I. estava d'acord amb els acords que s'havien aconseguit en el seu viatge, els quals permeten veure que les discussions se centraren més en conservar les relacions que no pas en convèncer:

- 1) Rous (i l'S.I.) constata que l'antiga I.C.E. no podia constituir una fracció organitzada, però apel·lava a la cohesió de les seves files i a la seva voluntat de perseverar en la via del bolxevisme-leninisme per aprofitar els nivells de discussió possibles per tal d'accelerar el pas dels "bons elements" del nou partit a les posicions de la IV Internacional.
- 2) Malgrat que el nou partit ja no podia ser considerat la secció oficial de l'L.C.I., continuarien les relacions i l'S.I. faria arribar tots els seus documents d'utilitat.
- 3) L'S.I. insistia en el ja exposat en el punt primer, i confiava que el nou partit, tal i com havien fet el W.P.U.S. i el R.S.A.P., s'adheriria aviat al comitè per la IV Internacional, combatent les posicions semblants a les del S.A.P. dins del Buró de Londres, i recomanava la lectura de diversos documents, especialment la Carta Oberta per la IV Internacional i "Alquímia centrista o marxisme".
- 4) Reafirmava la disposició a la col·laboració, en l'esperit de la carta de Trotsky que hi adjuntava (un fragment referent a Espanya d'una carta de Trotsky a Rous del 16 de setembre)³³⁹ i prometia que el nou partit rebria regularment la

³³⁸ Carta de Rous a Roberto i Molin (13-X-35), (15346) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

³³⁹ Rous escrigué que "*Nous sommes tout à fait disposés à la collaboration sous la forme la plus appropriée, dans l'esprit de la Lettre ci-jointe du camarade Crux dont nous vous donnons copie.*" (carta de Rous a Roberto i Molin (13-X-35), (15346) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library); com que el dia 16 de setembre Trotsky havia dedicat una part d'una carta dirigida a Rous als problemes d'Espanya i li havia adjuntat una còpia per si considerava útil enviar-la als militants

publicació del servei de premsa de l'S.I., en l'esperança que pogués ser utilitzat en la premsa pumista o, com a mínim, que servís per evitar que en aquesta s'hi publicuessin les informacions provinents del Buró de Londres, Doriot, Brandler, etc.

Significativament, la carta acabava demanant la tramesa per triplicat de la premsa pumista, però també demanava algunes adreces de les joventuts socialistes.

Un cop tornat a París, Rous escriví una llarga carta a Trotsky, datada el dia 11 de setembre, en la qual inclogué un informe preliminar de quatre pàgines (més de la meitat de la carta) del seu viatge a Barcelona.³⁴⁰ Rous començà advertint Trotsky que l'I.C.E. havia decidit “democràticament” (cometes de Rous) la fusió amb el B.O.C. en tota Espanya contra el parer del C.E. d'entrar en el P.S.O.E. excepte a Catalunya. D'aquesta manera, Rous podia justificar la impossibilitat de poder canviar la decissió presa per l'I.C.E., malgrat totes les argumentacions que hagués pogut oferir, ja que “La tentative de faire revenir nos camarades sur une telle décision, s'est heurtée au “fait accompli”” de la decissió del conjunt de l'organització; probablement hi havia una segona raó en començar l'informe recordant aquest fet: la voluntat de Rous de recalcar davant Trotsky que la responsabilitat de la fusió no s'havia de buscar en la direcció —especialment en Nin, durament criticat per Trotsky— sinó en el conjunt de la militància estava en concordància amb la seva (i de l'S.I.) preocupació fonamental de conservar les relacions amb els militants provinents de l'I.C.E. Rous recordà de fet quins eren els dos objectus fonamentals del seu viatge: 1) aconseguir la possibilitat per als bolxevics-leninistes de continuar la seva propaganda per la IV Internacional, i 2) continuar les relacions amb l'S.I. La resta d'informacions d'aquest informe preliminar coincidia amb el que Rous escrigué setmanes després en el seu informe oficial, i el tractaré seguidament.

L'informe que Rous envià posteriorment a l'S.I.³⁴¹, en consonància amb aquest informe

espanyols (carta de Trotsky a Rous (16-IX-35), (9947) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library), forçosament ha de ser aquesta la carta a que es referia Rous, de la que Trotsky mateix ja havia demanat fer còpia.

³⁴⁰ Carta de Rous a Trotsky (11-IX-35), (4507) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

³⁴¹ L'informe porta data d'octubre del 1935 i inicialment havia d'aparèixer publicat el mes de novembre, però no ho feu fins el gener del 1936, sense signar (“Rapport sur la fusion de la Gauche communiste d'Espagne (section de la L.C.I.) et le B.O.C. (Bloc Ouvrier et Paysan, Maurin)”. *Bulletin intérieur de la Ligue des communistes-internationalistes (bolchéviks-léninistes)*, no. 4 (novembre 1935 [i.e. janvier

preliminar a Trotsky i també amb consonància amb el que revela la carta a Roberto i “Molin”, era força conciliador. Inclús Rudolf Klement, secretari administratiu de l’S.I., rebé les notícies de Rous amb optimisme, arribant a escriure a Trotsky que “Rous hat uns von Spanien einen Bericht gegeben, der erstaunlich viel besser ausschaut als unsere pessimistischen Hypothesen”, assenyalant que –malgrat que els espanyols no entenien gaire bé la lluita contra le S.A.P. i la importància de la IV Internacional- el B.O.C. havia respós bé contra el gir stalinista, que en el nou partit unificat la majoria la tindrien els antics militants de l’I.C.E excepte a Catalunya, i que, malgrat que els antics militants de l’I.C.E. ja no es consideraven com la secció oficial de l’L.C.I., volien mantenir el contacte amb l’S.I.³⁴²

Sense dubte, l’S.I. ja era plenament conscient de que “Oficialmente, nuestra sección desaparece” i intentà, tardanament, salvar les relacions que garantissin l’existència d’un nucli bolxevic-leninista a Espanya, fins i tot si això significava acceptar la desaparició formal de la secció espanyola i la seva fusió amb el B.O.C. en un partit nou. L’informe oficial de Rous mostra que aquest aconseguí tornar a generar un clima de confiança amb Nin³⁴³ i evità aprofundir les discrepàncies: el to de l’informe, força descriptiu, quasi no es deté en les discrepàncies i quan aquestes són inevitables, com en el cas de l’afiliació internacional, Rous no entra en polèmica i inclús accepta la possibilitat de deixar passar el nou partit per l’experiència del Buró de Londres.

Abans d’escriure l’informe, Rous, com ja s’ha vist, havia escrit directament a Trotsky

1936)], p. [9-12]). Per error, no s’hi inclogueren els tres darrers paràgrafs, que contenen un extracte d’una carta de Trotsky. La còpia completa de l’informe original es troba als arxius de l’I.I.S.H. ((1285), Lev Davidovič Trockij / International Left Opposition Archives, International Institute of Social History) i de la Houghton Library ((16612) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library); la traducció castellana és de l’informe complet (ROUS, Jean. “Informe sobre la fusión de la Izquierda Comunista de España (sección de la L.C.I.) y el B.O.C. (Bloque Obrero y Campesino, Maurín”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 362-370); he utilitzat aquesta versió.

³⁴² Carta de Klement a Trotsky (17-IX-35), (2230) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

³⁴³ Rous rememorà dècades més tard: “*Tout en discutant, Nin, vif, fraternel, souriant, me fit cet été 1935 visiter Barcelone. [...] Nin me mit en contact avec les groupes catalanistes et nous allâmes même visiter “l’Humanité” [sic], le journal de Companys. Nin était bien reçu et considéré partout.*” (ROUS, Jean. *Renaissance et mission de la catalanité : première partie*. [Saint Estève : Imp. Littéraire Michel Fricker], cop. 1991, p. 29; també citat en: CHEVALIER, Pierre. “Un nord catalan dans la guerre d’Espagne : Jean Rous envoyé de Léon Trotsky”. En: *Catalans du nord et languedociens et l’aide à la République espagnole, 1936-1946 : actes de la Journée d’études de l’Association Maitron Languedoc-Roussillon, Perpignan, Couvent des minimes, 7 février 2009*. Perpignan : Presses universitaires de Perpignan, cop. 2009, p. 17).

un informe preliminar sobre els resultats de la negociació, i la seva posició final -i per tant la de l'S.I.- vinguè marcada per la resposta que aquest li havia enviat, posició sintetitzada en un paràgraf de la carta de Trotsky que el mateix Rous incloguè en el seu informe:

*“El nuevo partido ha sido proclamado. Tomamos acta. En la medida en que esto pueda depender del factor internacional, debemos hacer todo lo posible para hacer ganar autoridad y poderío a este partido. Esto no es posible más que por medio del marxismo consecuente e intransigente. Yo estoy dispuesto a seguir este camino y estoy seguro de la colaboración de todos los camaradas del S.I. en todo lo que se nos pida.”*³⁴⁴

Trotsky demanà a més explícitament a Rous que enviés aquest missatge a Espanya, cosa que Rous va fer el mes següent en la seva carta a Roberto i “Molin”, adjuntant-hi els passatges dedicats per Trotsky als problemes espanyols en la seva carta del dia 16 de setembre, com he mostrat anteriorment, en els quals justificava per una banda la seva actitud i la de l'S.I. i recordava l'actitud obstructionista de la direcció espanyola però on, per altra banda, s'obria també a la col·laboració si el nou partit seguia la via revolucionària.³⁴⁵

³⁴⁴ ROUS, Jean. “Informe sobre la fusión de la Izquierda Comunista de España (sección de la L.C.I.) y el B.O.C. (Bloque Obrero y Campesino, Maurín”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 370. El paràgraf correspon a la carta de Trotsky a Rous (16-IX-35), (9947) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

³⁴⁵ Broué només reproduí la majoria dels fragments de la segona part de la carta, que es referien a França: pel que indica la nota que Broué publicà, sembla que en el moment de la seva edició no havia consultat el document conservat a la Houghton Library, sinó només els fragments d'un text de Braun (Erwin Wolf) que els incloïa, que són els que reproduí (TROTSKY, L. “[Ligne politique et tactique]”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 6, p. 216-217). En quant als fragments dedicats a Espanya, només es coneix el segon per haver estat inclòs en l'informe de Rous; el primer i tercer fragments sobre Espanya d'aquesta carta de Trotsky han restat inèdits fins el moment. Reprodueixo aquí per la seva importància, doncs, tots aquests fragments referits a Espanya:

“Cher cde Rous,

J'ai lu avec le plus grand intérêt[sic] vos communications sur la Catalogne et l'Espagne. Que certains cdes se plaignent de l'ostracisme de la part du SI ou de moi personnellement, me paraît bien inattendu et t.à.f. immérité. Les cdes dirigeants de notre section espagnole laissaient l'organisme international sans communication ni réponse pendant des longs mois, pour poser l'organisation internationale devant le fait accompli. Quant[sic] on leur demandait des explications, ils aimaient à déclarer que le SI ne comprend rien dans les questions espagnoles et ils publient cette réponse amicale dans le Bulletin Intérieur. Je dois avouer que le seul conseil que j'ai donné aux cdes du SI à cette occasion, fut de ne pas aggraver la situation, d'attendre patiemment la leçon de l'expérience, pour pouvoir venir en aide aux cdes espagnols, s'ils en avaient besoin. S'il y avait de l'ostracisme, c'est plutôt de la part de cdes espagnols envers notre organisation internationale.

Le nouveau parti est proclamé. Dont acte. En tant que cela peut dépendre des facteurs internationaux, nous devons faire tout pour aider ce parti de gagner en puissance et en autorité[,] ce qui n'est possible que sur la voie du marxisme conséquent et intransigeant. Dans cette voie je suis prêt comme -j'en suis sûr- tous les cdes du SI à toute collaboration qu'on nous aura demandée.

[...]

P.P.S. Pour le cas où vous trouverez utile d'envoyer aux cdes espagnols la première partie de cette lettre, je vous en envoie la copie.”

Trotsky, doncs, acceptava a posteriori la fusió de la secció espanyola amb el B.O.C., no trencava les relacions i es mostrava partidari de la col·laboració amb el nou partit, però feia una observació important: que el camí per al P.O.U.M. havia d'ésser el del “marxisme conseqüent i intransigent”. Rous utilitzà en el seu informe quasi les mateixes paraules que Trotsky, i escriví a més que el C.E. hi mostrà el seu acord:

“Deben hacerse los máximos esfuerzos, en la medida en que sean posibles en el plano internacional, para sostener a nuestros camaradas españoles en esta vía y facilitar su éxito. Oficialmente, nuestra sección desaparece, igual que ocurrió con la holandesa y la americana. Esta desaparición momentánea debe ser considerada como una etapa más en el proceso de la construcción de un partido revolucionario, de la sección española de la IV.ª Internacional.

Los camaradas de la I.C.E. han expresado su acuerdo con este punto de vista.”³⁴⁶

Per tant, no només Rous a priori sinó també Trotsky a posteriori buscaren una flexibilitat que permetés conservar el lligam amb els membres de l'I.C.E.,³⁴⁷ amb la diferència notable, certament, de les reserves condicionals de Trotsky sobre el camí del “marxisme conseqüent i intransigent” que hauria de menar el P.O.U.M. Seguint aquest criteri –que es basava en les informacions rebudes–, el propi Trotsky presentà doncs en la seva correspondència d'aquells dies la fusió com un fet esperançador; en una carta del 18 de setembre a A. J. Muste, dirigent del W.P., li escriví:

“Yesterday I received news from Spain. Our section there has fused with the Catalanian Federation and is now about to proclaim a new party for Spain. Our comrades assure us that the leadership of the Federation has come closer to us and they hope to be able to bring this organization on the path of the Fourth International.”³⁴⁸

(carta de Trotsky a Rous (16-IX-35), (9947) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

Cal fer notar aquí que Trotsky defensà en excés la passivitat de l'S.I., però també que recomanà al SI no contestar les injustificades maneres hostils mostrades per Nin en la seva darrera carta aquest organisme.

³⁴⁶ ROUS, Jean. “Informe sobre la fusión de la Izquierda Comunista de España (sección de la L.C.I.) y el B.O.C. (Bloque Obrero y Campesino, Maurín”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 368.

³⁴⁷ Dècades més tard, Rous expressà aquest aspecte: *“Mais quand nous abordâmes la question de l'entrée dans la Social-Démocratie, de “l'Entrisme”, là nous ne pûmes tomber d'accord. Nin considéra le point de vue de Trotsky comme impraticable surtout en Catalogne où le Parti Socialiste espagnol était selon lui quasi inexistant. Il préférait se rapprocher du bloc ouvrier et paysan. [...] Je revins donc après mes conversations avec Andreu Nin à Paris, et je fis mon rapport au Secrétariat international, donc à Trotsky. Si je me souviens bien ma position prévalut: qu'il fallait laisser de côté, du moins pour la Catalogne, cette question de “l'entrisme” et conserver de bons rapports avec Nin, dans le but, selon Trotsky de faire adhérer le parti en préparation “au mouvement pour la Quatrième Internationale””*. (ROUS, Jean. *Renaissance et mission de la catalanité : première partie*. [Saint Estève : Imp. Littéraire Michel Fricker], cop. 1991, p. 30).

³⁴⁸ TROTSKY, L. “Nothing in common with the decadent Comintern”. En: TROTSKY, L. *Writings*. New York : Pathfinder, 1975-1979, supplement 1934-1940, p. 608; hi ha traducció en francès: TROTSKY, L. “[Échange de vues]”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 6, p. 245.

L'informe començava amb una descripció dels efectius de l'I.C.E., a qui donava un màxim de 689 militants en aquell moment (advertint, però, que els 400 militants d'Extremadura s'haurien de reduir degut al nivell polític d'alguns d'ells, sense determinar, però, la xifra); en un altre apartat també tractava l'estat i composició del B.O.C., a qui atribuïa de 5.000 a 6.000 militants, i recordava que “siempre hemos caracterizado correctamente al B.O.C. como una organizacion típicamente centrista”, però recollia –sense comentar-les- les explicacions del C.E. en el sentit que el B.O.C. havia evolucionat del seu confusionisme cap a les posicions de l'L.C.I. i la simpatia vers els trotskistes.

Un cop presentades les dues organitzacions, Rous explicava de manera objectiva que la unificació fou decidida democràticament per la majoria de l'organització, assenyalant com aquesta i el C.C. anteriorment s'havien posicionat contra l'opció del C.E., que era la del partit unificat a Catalunya i l'entrisme al P.S.O.E. a Espanya. Rous –com he assenyalat anteriorment- també esmentava la minoria que s'hi oposà i donava la xifra de cinc militants, i afegia la interessant informació de que al menys tres ja s'havien posat en contacte amb l'I.C.E. per tal de mantenir els lligams i continuar el treball de fracció amb els dirigents bolxevic-leninistes, la qual cosa, de ser certa, indicaria que del nucli dirigent opositor, només dues persones (Fersen i Bilbao?) no restabliren els lligams.³⁴⁹ Descriu llavors la plataforma d'unificació (necessitat del partit revolucionari; el P.O.U.M. com primer nucli per a la formació del partit revolucionari; caràcter internacional de la revolució i impossibilitat de construir el socialisme en un sol país; defensa de l'U.R.S.S. amb dret a crítica; necessitat de la construcció de la unitat revolucionària internacional sobre noves bases; necessitat de la dictadura del proletariat, la independència orgànica del partit obrer i la lluita contra els partits petitburgesos; lluita per les reivindicacions d'emancipació nacional, amb l'objectiu d'una Unió Ibèrica de Repúbliques Socialistes; unitat sindical; i enfortiment i extensió de l'Aliança Obrera, “instrument de front únic, insurrecció i poder”) sense fer cap comentari, emfatitzant no obstant el fet que el nou partit prohibia les fraccions.

No obstant, Rous ometia absolutament esmentar un fet fonamental a nivell programàtic

³⁴⁹ I per tant indicaria que llavors Munis i Blanco sí entraren en el P.S.O.E. (òbviament, si la informació que fou donada a Rous pel C.E. era certa i si la meua suposició de que els dos que no entraren en contacte amb l'I.C.E. foren Fersen i Bilbao).

i teòric, l'abandó de la teoria de la “revolució permanent” per la de la “revolució democràtico-socialista” de Maurín, la qual cosa segurament fou deguda a un ocultament per part del C.E.: des del mes de juliol com a mínim, el P.O.U.M. ja havia especificat que per al partit unificat la revolució espanyola era democràtico-socialista; no obstant, aquesta informació no apareixia ni en la carta de Nin del juliol ni en l'informe de Rous.³⁵⁰

A continuació, Rous tractava les qüestions en litigi: l'entrisme, la fracció i la IV Internacional. Respecte l'entrisme, Rous tornava a recordar que les posicions de l'S.I. i del C.E. eren molt semblants, però que la majoria de l'I.C.E. les rebutjà. Encara que reconeixia que aquesta decisió era democràtica (i sense invocar en cap moment, al contrari que Leonetti, la “disciplina internacional”), Rous insistí davant dels líders de l'I.C.E. que “No impide que siga siendo urgente un trabajo en el seno del P.S. y de las J.S. No se puede saltar esta etapa ¿Cómo piensan cumplirla nuestros camaradas?” Davant aquesta pregunta, el C.E. responguè que era conscient del treball vers les organitzacions socialistes, però que el P.S.O.E. no toleraria cap fracció oberta; per tant, el C.E. insistia en que la via per tal de polaritzar els elements revolucionaris de les organitzacions socialistes era continuar els contactes, la correspondència i la col·laboració amb les organitzacions socialistes (com la de membres del P.O.U.M. en *Leviatán* i la de militants de la F.J.S. en *La Batalla*).

Un fet nou –i sorprenent-, però, apareix en l'actitud del C.E., que enllaça amb la informació que havia proporcionat sobre els militants entristes que havien reanudat el contacte amb l'I.C.E.: el C.E. informà a Rous que “En todos los lugares en los que [existan] pequeños grupos B.-L. aislados, entrarán en el P.S. Así se [mantendrán] los lazos por medio de los “[entristas” entrados]”.³⁵¹ Allò que tota la correspondència amb l'S.I. i Trotsky no havien aconseguit, semblava que Rous ho havia fet en unes converses: el C.E. de l'I.C.E. a punt de fusionar-se amb el B.O.C. li prometia que allà on les seves forces fossin minses, aquestes entrarien en el P.S.O.E. Però a l'igual que en

³⁵⁰ Vegeu: “El Partido Obrero de Unificación Marxista ante la actual situación política”. *La Batalla* (18-X-35); malgrat que aquesta resolució va ser publicada a l'octubre a *La Batalla*, va ser aprovada pels comitès centrals del B.O.C. i de l'I.C.E. el juliol.

³⁵¹ La traducció castellana d'editorial Fontanella diu erròniament “existen”, “mantenían” i “centristas”, la d'Akal és més acurada, encara que no comptava amb el permís de Broué; el text francès original diu: “Partout où il y a des petits groupes B.L. isolés, ils entreront dans les P.S. Les liens seront aussi maintenus avec les entristes entrés”. Aquesta informació sensacional ja havia estat trasmesa a Trotsky per Rous en la seva carta del dia 11.

el cas de les promeses d'Andrade i Nin fetes el juny i juliol respecte al treball per la IV Internacional, la sinceritat d'aquesta promesa és bastant qüestionable³⁵², ja que ni abans ni després d'aquestes converses amb Rous, ni l'I.C.E. ni el P.O.U.M. tornaren a proposar aquest entrisme dels petits grups aïllats. De fet, l'evidència que tenim indica tot el contrari: d'una banda, com ja he mostrat anteriorment amb l'exemple dels militants gallecs favorables a l'entrisme, els militants dels petits grups aïllats que entraren en el P.S.O.E. ho feren de manera integral, abandonant tota vinculació i contacte amb l'I.C.E.; d'altra banda, tots els petits grups de militants bolxevic-leninistes contraris a l'entrisme (com els organitzats a Galícia per Luis Rastrollo, els d'Astúries que es fusionaren amb els militants del B.O.C., o el d'Astillero dirigit per Eusebio Cortezón³⁵³) es constituïren en seccions del P.O.U.M., no entrant en el P.S.O.E. L'únic cas que he trobat de simpatitzants poumistes que entraren en les joventuts socialistes és el de José Quesada Suárez i Julio Cid Gaitán a Gerena; no obstant, en aquest cas ambdós no eren militants, sinó simpatitzants i, en tot cas, la decisió sembla que fou personal, no decidida per la direcció poumista.³⁵⁴

En quant la qüestió de la fracció, els membres del C.E. no utilitzaren l'argumentació de Nin del mes de juliol de que “el veritable bolxevisme prohibia les fraccions” i tampoc Rous sembla -pel que diu en el seu informe- que abordés el tema des del punt de vista dels principis, encarant una discussió política a fons sobre un tret essencial de la concepció comunista internacionalista sobre el centralisme democràtic. La discussió sobre la fracció se centrà exclusivament en l'aspecte pràctic, i de nou els membres del C.E. repetiren l'argumentació de que la plataforma programàtica, al recollir la base fonamental de l'I.C.E., feia impossible exigir el dret de fracció. En realitat, i encara suposant que aquest argument fos cert, el C.E. s'escudava en un acord *concret* per

³⁵² Nin ja havia mostrat una manera opaca de procedir amb Trotsky al menys des del 1931, en ocasió del “cas Rosmer” (vegeu: ROSÉS CORDOVILLA, Sergi; GUILLAMÓN, Agustín. “Presentación de la correspondencia entre Trotsky y Nin”. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 37 (enero de 2013), p. 8).

³⁵³ L'historiador Fernando Obregón Goyarrola cita un document col·lectiu del 16 de gener del 1936 signat per representants de les organitzacions obreres d'Astillero on, en aquesta data tan tardana, Cortezón, dirigent d'un grup de divuit a vint militants, no signà com a representant ni del P.S.O.E. ni tan sols del P.O.U.M., sinó encara com a representant de l'I.C.E. (vegeu: OBREGÓN GOYARROLA, Fernando. *República, guerra civil y posguerra en Astillero y Guarnizo, 1931-1937*. [Santander? : l'autor], DL 2006, p. 86).

³⁵⁴ Quesada escrigué: “Mientras tanto la Federación de J. Socialista, seguía su radicalización hacia el movimiento marxista revolucionario. Entonces el camarada Julio Cid y yo, antes de formar un grupo del P.O.U.M. y dividir la Juventud, nos decidimos a ingresar en la Juventud Socialista de la localidad para darles una orientación revolucionaria” (QUESADA SUÁREZ, José. “El por qué de mi baja en la Juventud Socialista”. *La Batalla* (5-VI-36)); èmfasi meu.

desfer-se d'un *dret programàtic*: l'acord que l'I.C.E. invocava era, com tot acord polític, temporal; és evident que en la vida de qualsevol organització, sorgeixen sempre diferents opinions respecte diferents qüestions polítiques, i totes invoquen *les mateixes bases programàtiques*. El dret de fracció, doncs, no desapareix per existir una base programàtica comuna, sinó que, en la concepció centralista-democràtica, és consubstancial no només per a l'exercici mateix de la lliure discussió dins de l'organització, sinó per al ple desenvolupament polític i teòric de la mateixa. Rous preferí ignorar l'aspecte programàtic de la qüestió i es limità a plantejar la qüestió de manera parcial, preguntant com s'expressarien en el futur les divergències, sent la resposta del C.E. d'una extrema vaguetat: "podrá haber, sobre todo con ocasión de los congresos, corrientes, grupos de amigos. Los B.-L. tienen afinidades muy estrechas" que no podien fer suposar que es dissoldrien en la confusió centrista. Per la redacció de l'informe, podem suposar que Rous fou, com a mínim, molt escèptic davant d'aquesta resposta ("Bien, sólo la experiencia podrá decidir."), però tanmateix tampoc presentà, com he dit, cap batalla programàtica.

La gran qüestió que separava l'S.I. de l'I.C.E., més encara que la de l'entriste i per suposat que la de la fracció, era la de la IV Internacional, "la cuestión capital" en paraules de Rous. Probablement Rous centrà les discussions sobre aquesta qüestió, però amb els límits ben constrenyidors de no trencar els lligams. Rous informà que "Respecto a la cuestión de la IV.^a Internacional, hemos deplorado la imprecisión de la plataforma de fusión" i les declaracions del C.E. de que "para nosotros, se trata de la IV.^a Internacional sin el número" i emfatitzà davant el C.E. tant "la imperiosa necesidad de estar a la vez por la nueva Internacional y por el número" com la diferència entre els signants per la IV Internacional i "el marasmo" del Buró de Londres. Rous aconseguí promeses dels membres del C.E. de que aquests "han convenido en la obligación que tienen de hacer evolucionar a los elementos centristas hacia el reconocimiento de la necesidad de una nueva Internacional en el seno de la I.A.G., que caminase efectivamente hacia las posiciones de la IV.^a Internacional" i li asseguraren inclús que Maurín i els maurinistes hi estaven d'acord; el C.E. inclús li assegurà que "esta tarea será cumplida en un plazo normal". Sobta, no obstant, la inconcreció de com es treballaria en aquest sentit, de que cap acció concreta (plataforma, conferència, articles, etc.) fos esmentada, i que Rous no incidís en aquests punts; de fet, Rous ni tan sols feu referència a la principal arma programàtica que tenia l'L.C.I. en aquells moments sobre

aquesta qüestió, la Carta Oberta –que Leonetti sí havia tret en les seves cartes- i mostra, per tant, una prioritització pel manteniment de les relacions a costa de no obrir el debat en profunditat sobre els temes delicats.

L'informe de Rous acabava de manera molt conciliadora: eludia tornar a tractar la debacle que, en definitiva, significa per a qualsevol organització internacional la pèrdua d'alguna secció i, ben al contrari, semblava haver calcat les paraules d'alguns dels membres del C.E., albirant unes perspectives força optimistes respecte el futur perquè de la situació espanyola es derivaven “grans possibilitats per al nou partit”, recollint la idea de l'I.C.E. de que “el nuevo partido debe ser el centro de atracción para los obreros”. Per reblar-ho, incloïa el fragment de la carta de Trotsky a l'S.I. i finalitzava tornant a demanar als camarades espanyols que “nos pongan en disposición de seguir su experiencia y de ayudarles”, una crida diplomàtica a continuar els lligams i relacions amb l'L.C.I., que es mostrà com la principal preocupació de l'S.I. respecte l'I.C.E., més que no pas convèncer-la en una discussió política plena.

La posició de Rous i de l'S.I., però, partia d'una feblesa fonamental: comptava com garantida la disposició dels antics militants de l'I.C.E. en favor del treball per la IV Internacional, seguia considerant aquests militants com militants bolxevics-leninistes dins d'una agrupació centrista que es mantenien lleials a l'S.I., com en el cas del W.P.U.S. i el R.S.A.P., quan en realitat la pràctica totalitat d'aquesta militància havia canviat de paradigma, tant polític com teòric, i el seu compromís ja no era en absolut amb la IV Internacional, sinó amb el P.O.U.M. Estava fonamentada aquesta visió? Ni l'S.I. ni Rous eren uns ingenus políticament; les seves esperances provenien no de dessitjos sense base sinó de converses, discussions i compromisos presos amb la direcció de l'I.C.E. Rous havia escrit a Trotsky que els seus interlocutors a Barcelona estaven “fermament decidits” a mantenir les relacions i a utilitzar al màxim les possibilitats de discussió dins del P.O.U.M. per tal d'avançar en “le cours pratique vers la IVème”, ja que mantenien “leur attachement à nos idées, “malgré tout””.³⁵⁵ Aquesta promesa, aquest compromís, eren la base de l'optimisme de Rous; la realitat fou, tanmateix, bé que no hi haguè voluntat de complir-la o, bé, simplement, que Rous fou enganyat, com ja s'havia fet amb la promesa de l'entrada dels militants aïllats de

³⁵⁵ Carta de Rous a Trotsky (11-IX-35), (4507) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

l'I.C.E. en el P.S.O.E. que he assenyalat anteriorment.

D'altra banda, certament, després de l'extrema tensió del juliol i agost, Rous aconseguí restablir un clima de respecte i fins i tot de confiança en el C.E. de l'I.C.E. –o al menys, en Nin. La vinculació de l'I.C.E. amb l'L.C.I. rebé un gran cop, però l'S.I. no volgué el trencament, l'antiga direcció de l'I.C.E. ho acceptà formalment i les relacions no es trencaren. Els resultats tangibles de la visita de Rous, però, van ser escassos: Rous aconseguí la publicació de tres articles de Trotsky en la premsa del P.O.U.M. entre el setembre i el novembre, però no foren els pactats (havia de ser “A on va França?”) i s'hi censuraren dos d'ells;³⁵⁶ minso resultat, perquè els esdeveniments que es produïrien

³⁵⁶ Rous anuncià en el seu informe que “*La Batalla* ha comenzado la publicación de “¿A dónde va Francia?””, però en realitat el P.O.U.M. només edità tres (i no “nombrosos”, com escrigué Broué; vegeu: BROUÉ, Pierre. “El P.O.U.M. : ¿rodeo en la vía del partido?”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 322) articles de Trotsky que no tenien res a veure amb aquest fullet: “El proletariado ante la guerra”. *La Batalla* (13-IX-35); “¿Quién defiende a la U.R.S.S. y quién ayuda a Hitler?”. *La Batalla* (4-X-35); i “Sobre el VII Congreso de la Internacional Comunista”. *La Batalla* (8-XI-35), article aquest que no tingué absolutament cap influència sobre el P.O.U.M., ben a punt d'entrar en el Front Popular. El segon article va patir una mutilació per part de la redacció *La Batalla* (Trotsky assenyalà que “*Malheureusement la partie qui me paraît la plus importante est éliminée.*” (carta de Trotsky a la redacció de *La Batalla* (18-IX-35), (7331) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library)), i el tercer era en realitat només la primera part de l'article original, i va ser també censurat per la redacció de *La Batalla*, que hi ometé la referència a la IV Internacional de la darrera frase de l'article original (l'article acabava amb la frase “*Y son cada vez más amplias las posibilidades que abre ante los internacionalistas revolucionarios*”, quan l'article original deia “*To the revolutionary internationalists, i.e., the builders of the Fourth International, it opens up all the greater possibilities.*” (TROTSKY, L. “On the Seventh Congress of the Comintern. *The New Internationalist*, v. 2, no. 6 (october 1935), p. 178)). La suposada simpatia del P.O.U.M. vers Trotsky durant aquest període va durar molt poc, ja que el seu setmanari *La Batalla* només edità un article al mes de Trotsky durant tres mesos, i el darrer article aparegué el mes de novembre, dos mesos abans de la polèmica de Trotsky a propòsit del Front Popular i, per tant, en un moment on teòricament encara era vigent el que se li havia dit a Rous. *La Batalla* ja no tornà a publicar cap article de Trotsky fins l'agost del 1936, en el moment de l'apropament d'aquest al P.O.U.M. per l'inici de la revolució espanyola; durant el primer semestre d'aquest any, només tres articles de Trotsky van aparèixer a *La Nueva era*, la revista teòrica del P.O.U.M. dirigida per Nin, en el període de febrer a juliol. Rous explicà a Trotsky –a partir òbviament d'informacions provinents de la direcció de l'I.C.E.– que la no publicació d'un número especial de *La Batalla* amb el text d'”A on va França?” es degué a la censura governamental (carta de Rous a Trotsky (11-IX-35), (4507) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library), però resulta difícil creure-ho a la vista de que els escrits de Trotsky es podien publicar, i de les censures que el P.O.U.M. sí havia fet dels seus escrits; de fet el mateix Trotsky escrigué a *La Batalla* -en un to conciliador, però ferm- respecte la censura del seu segon article publicat en aquest setmanari, mostrant-se totalment disposat a contribuir articles per a aquesta publicació, però demanant que, quan es fessin retalls, s'indiqués que només es tractava d'extractes i no pas de l'article sencer (carta de Trotsky a la redacció de *La Batalla* (18-IX-35), (7331) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library); la seva petició no tingué cap èxit, ja que patí censura de nou, com s'ha vist, en el seu tercer article. L'actitud de *La Batalla* contrastava amb la de *La Vérité*, que començà a publicar a partir del 20 de novembre extractes de *L'insurrección des Asturies*, de Manuel Grossi, militant del P.O.U.M. provinent del B.O.C. (*La Vérité* trià aquest informe per sobre del de Molins i Fàbrega, de l'antic C.E. de l'I.C.E.); aquesta traducció i publicació no fou esmentada en cap moment per *La Batalla*, la qual, en canvi, quan el periòdic antifeixista italià *Giustizia e libertà* feu la publicació en italià dos mesos després, l'hi dedicà un petit article entusiasta (“‘La Insurrección de Asturias’, de Grossi, traducida al italiano”. *La Batalla* (24-I-36)).

ben aviat mostrarien que el seu optimisme a l'escriure que “Esta desaparición momentánea debe ser considerada como una etapa más en el proceso de la construcción de un partido revolucionario, de la sección española de la IV.^a Internacional” estava excessivament infundat. Per altra banda, Rous fou incapaç de contactar amb Fersen o algun altre militant de la minoria escindida (ni tan sols tractà aquesta possibilitat en el seu informe), privant-se de possibles aliats, i això malgrat que segons declarava en el seu informe, alguns estaven ja en contacte amb el C.E. de l'I.C.E. per tal de coordinar el seu treball dins del P.S.O.E. En definitiva, si bé amb la intervenció de Rous l'S.I. s'havia esmenat en desfer part de la seva negligència operativa anterior, quedava patent que aquesta encara s'arrosegava en alguns aspectes; com encertadament escrigué Broué, “el viaje de Rous no ha abierto perspectivas”.³⁵⁷

Un signe de l'escepticisme de l'L.C.I. davant el nou partit fou que la majoria de seccions no recolliren la fundació d'aquest. Malgrat un article força entusiasta aparegut l'octubre a *Révolution*, revista de les joventuts socialistes franceses influenciades pel G.B.L.,³⁵⁸ la gran majoria de la premsa comunista internacionalista oficial, especialment la nord-americana i la francesa, no es feren ressò de la desaparició formal de la secció espanyola i de la seva fusió amb el B.O.C. per crear el P.O.U.M.; de fet, l'informe de Rous no seria publicat fins el mes de gener del 1936, dins del butlletí interior de l'L.C.I. Contràriament, el Left Wing Group –en procés d'expulsió del W.P.- dedicà un número especial a la situació espanyola el mateix mes d'octubre, amb la correspondència entre l'I.C.E. i l'S.I., documents programàtics del P.O.U.M., i una presa de posició del Left Wing Group amb crítiques al P.O.U.M. però a la vegada solidària amb ell en el rebuig a l'entrisme i l'enfrontament contra l'S.I. i Trotsky.³⁵⁹ Poc després de l'informe de Rous, el 18 d'octubre, Trotsky escrigué al R.S.A.P. -amb còpia per a Espanya- a propòsit del manifest “El Partido Obrero de Unificación Marxista al proletariado español”, publicat

³⁵⁷ BROUÉ, Pierre. “El P.O.U.M. : ¿rodeo en la vía del partido?”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 326.

³⁵⁸ Vegeu la nota de Broué en: TROTSKY, L. “La traición del “Partido Obrero de Unificación Marxista” español”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, n. 3, p. 331. Contràriament, la Revolutionary Workers League (R.W.L., continuadora del Left Wing Group) afirmava a finals de gener –sense saber que Trotsky acabava de trencar amb el P.O.U.M.- que l'L.C.I. havia perdut la seva secció espanyola (“International Communist League bankrupt”. *The Fighting worker*, v. 1, no. 1 (January 25, 1936)), i el sindicalista revolucionari Robert Louzon veié clar que el P.O.U.M. era l'antic B.O.C. fusionat amb els “*ex-trotskistes de Nin*” (LOUZON, Robert. “Espagne fin 1935”. *La révolution prolétarienne*, no. 215 (25 janvier 1936), p. 1 [17]); èmfasi meu).

³⁵⁹ *International news*, v. 1, no. 4, supplementary issue (october 1935).

en *La Batalla* del dia 11 del mateix mes. En la seva carta, Trotsky mantingué la posició expressada en la seva anterior carta a l'S.I. i, centrant-se en la qüestió de la IV Internacional, combinà la crítica a l'ambigüitat del P.O.U.M. en el terreny de l'afiliació internacional amb la flexibilitat tàctica: considerava normal que el P.O.U.M. pertanyés al Buró de Londres, donat que, com el R.S.A.P., la majoria dels seus militants ja hi pertanyien amb anterioritat, però criticava la frase utilitzada ja des dels moments de les negociacions d'unificació de que el nou partit treballaria per la "unitat revolucionària sobre noves bases", inquirint lògicament quines havien de ser aquestes "noves bases", les del S.A.P. o les de la IV Internacional. La seva carta finalitzava emfatitzant la necessitat de precisió teòrica i política precisament en interès del mateix P.O.U.M.³⁶⁰ Un mes més tard, Trotsky afirmà inclús que la direcció d'aquest partit no tenia perspectives internacionalistes, però que entre el seus militants hi havia un nombre considerable de partidaris de la IV Internacional.³⁶¹ Quedava clar, doncs, després de la tempesta de l'estiu, que l'S.I. i Trotsky deixaven enrere l'època de les discussions sobre l'entrisme i agafaven la nova situació tal com era, amb la desaparició formal de la secció espanyola, unificada amb un partit centrista, i amb la perspectiva d'una tasca pacient de discussió i educació política a partir de l'experiència del propi P.O.U.M.

³⁶⁰ TROTSKY, L. "El P.O.U.M. y la IV Internacional : carta al R.S.A.P., 18 de octubre de 1935". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 315-316.

³⁶¹ Broué ja ho assenyala en una nota al text anterior (TROTSKY, L. "El P.O.U.M. y la IV Internacional : carta al R.S.A.P., 18 de octubre de 1935". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 316, n. 6). Broué, en la seva edició de les obres completes de Trotsky, posa "B.O.C." en lloc de "P.O.U.M." en el text (TROTSKY, L. "[Entretien sur l'I.L.P.]". En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 7, p. 149); no obstant, en el text original apareix "P.O.B." ("The Spanish P.O.B."), evidentment un error, però que sembla referir-se més al P.O.U.M. que no pas al B.O.C., ja que en aquesta darrera organització no hi havia quartainternacionalistes (TROTSKY, L. "Once again: the I.L.P. : an interview with Leon Trotsky". *The New Internationalist*, v. 3, no. 1, whole no. 13 (February 1936), p. 8). Respecte la qüestió de la vinculació dels antics militants de l'I.C.E. amb la idea de la IV Internacional que assenyala Trotsky, si bé era raonable que aquest pensés que els militants provinents de l'I.C.E. fossin partidaris d'aquesta, la realitat de la disciplina del P.O.U.M. i de la prohibició de fraccions en realitat pessà més: ni tan sols aquells militants vinculats subjectivament a Trotsky, com García Palacios, s'atreverien ja a esmentar el terme "IV Internacional", sent les seves referències al moviment internacional tan vagues i genèriques que bé es podrien tractar d'aquesta com del Buró de Londres. En el seu fullet *Marxismo y anarquismo*, datat el setembre del 1935 i dedicat "A Leon Trotsky [...] Jefe legítimo del proletariado mundial", García Palacios escrigué que "*Después de la liquidación vergonzosa de la III Internacional, decidida por su VII y reciente Congreso, nadie podrá discutirnos la legitimidad de nuestra disidencia. Los fundamentos de octubre, las tradiciones del bolchevismo y la continuidad del marxismo serán reivindicados por nosotros con más energía que nunca y seguirán siendo la fuerza motriz de nuestro movimiento político*" (GARCÍA PALACIOS, Luis. *Marxismo y anarquismo*. [Prólogo : Amaro Rosal Díaz]. [Madrid?] : Marxismo, [1935], p. [3]). De quina dissidència i de quina continuïtat del marxisme es reivindicava, García Palacios no s'atreu a especificar-les, com tampoc de quina organització era "jefe legítimo" Trotsky: l'ambigüitat en aquesta qüestió en un militant com García Palacios senzillament dóna la mesura de l'ambigüitat del P.O.U.M.

Persistia en Trotsky la voluntat de no trencar els lligams amb els antics militants de l'I.C.E. i d'obrir-se també a la militància del B.O.C., combinada però amb un recel profund de que el nou partit pogués ser conseqüent amb una política revolucionària. Només quan el P.O.U.M. travessà la línia vermella que per a Trotsky suposà la integració en el Front Popular, la tàctica de flexibilitat emprada durant la tardor fou abandonada i Trotsky –a banda de la crítica expressada a la qüestió del Front Popular– tornà a mostrar-se extremadament crític amb la posició adoptada per l'I.C.E. en el període 1934-1935 i la responsabilitat de la pèrdua d'una oportunitat única de guanyar una influència considerable en el sector més radicalitzat del socialisme espanyol el qual, precisament per aquesta errònia orientació de l'I.C.E., acabà sent guanyat per a l'estalinisme.

Des de llavors, aquest darrer argument fou una de les principals crítiques realitzades pels militants bolxevic-leninistes a l'actuació de l'I.C.E. Així, Rous, un any després, en un dels seus primers informes polítics després de l'esclat de la Revolució Espanyola, escriví que

*“il y a quelques mois, les jeunes socialistes se torunaient vers la IVe Internationale, et il ne fait aucun doute que si les ex-B.L. d'Espagne, au lieu de disparaître complètement dans le POUM, et d'abdiquer tout travail pour la IVe Internationale, étaient entrés en rapport avec eux, les eussent instruits de leurs expérience, comme l'ont fait en leur temps les B.L. français et belges vis-à-vis les jeunes socialistes, ils seraient parvenus à les vacciner contre “cette syphilis du mouvement ouvrier” qu'est le stalinisme, pour le plus grand profit de la révolution espagnole.”*³⁶²

i d'igual manera s'expressà Munis, el qual, en una anàlisi feta catorze anys després dels fets, i reafirmada a més de quaranta anys de distància, continuà criticant l'I.C.E. per no haver aplicat aquesta tàctica:

“Sus posibilidades [del B.O.C. i de l'I.C.E.] en este interregno de radicalización fueron grandes, principalmente para la Izquierda Comunista; sus adquisiciones, nulas comparativamente a las posibilidades. Ante la Izquierda Comunista se abrió una perspectiva de vertiginosa influencia en la masa socialista más revolucionaria. La desaprovechó por completo. De su incapacidad para sacar partido de una oportunidad sin precedentes en la historia política, nace una de las realidades fatales en el periodo de la guerra civil: la ausencia de un partido proletario capaz de polarizar el impulso de las masas y asegurar el triunfo a una revolución traicionada o abandonada por todas las organizaciones. Se debe consignar aquí, como característica del periodo de radicalización anterior a Octubre, que los jóvenes socialistas más sinceros, al plantearse seriamente el problema de la revolución, comprendían claramente que no podía ser obra de la Segunda ni de la Tercera Internacional. Buscaban una filiación

³⁶² ROUS, Jean. “La situation espagnole et les taches de la IVème Internationale, suite”. *Service d'information et de presse*, no. 11 (2 octobre 1936), p. 87.

política idónea y no encontraban ni podían encontrar otra que la IV Internacional, aún en periodo de proyecto. Reiteradamente hubieron de declararlo públicamente. El propio arribista Melchor, antes de venderse a Moscú, se consideraba obligado a escribir en el órgano juvenil Renovación, que el revisionismo y el stalinismo eran igualmente nefastos a la revolución. Frecuentemente, el periódico juvenil citado hacia el elogio de los trotskistas españoles, les pedía entrevistas, les llamaba a cooperar en la “bolchevización” de las Juventudes y del Partido Socialista. La Izquierda Comunista cometió el error gravísimo, de consecuencias devastadoras, de ignorar y dejar marchitar esta extraordinaria ocasión de convertirse rápidamente en un fuerte partido de masas. Este error, que pasa totalmente desapercibido inclusive para personas que se consideran enteradas, imposibilitó la evolución hacia los principios del marxismo de miles de jóvenes llamados a realizar la revolución. Por repercusión, facilitó la nefasta extensión adquirida por el stalinismo a partir del frente popular.”³⁶³

També entre els historiadors com Broué, Maestro, Joubert o darrerament Rubira es troba la mateixa coincidència en l’apreciació de que la no entrada en les organitzacions socialistes fou una errada que no només impossibilità la construcció d’un partit revolucionari de masses a Espanya, sinó que a més afavorí el pas de una gran part d’aquests militants socialistes radicalitzats a l’estalinisme, especialment amb la constitució de les Joventuts Socialistes Unificades l’abril del 1936.³⁶⁴

³⁶³ MUNIS, G. *Jalones de derrota, promesa de victoria : crítica y teoría de la Revolución española, 1930-1939*. 1ª ed. Brenes : Muñoz Moya Editores Extremeños, 2003, p. 141-142.

³⁶⁴ BROUÉ, Pierre. *La revolución española, 1931-1939*. Barcelona : Península, 1977, p. 83-84 i 249-250; BROUÉ, Pierre. “Quand Carrillo était gauchiste... : les Jeunesses socialistes d’Espagne, 1934-1936”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 16 (dècembre 1983), p. 52; MAESTRO, Javier. “Los orígenes del movimiento trotskista en España”. *El viejo topo*, nº 27 (diciembre 1978), p. 36; JOUBERT, Jean P. “Remarques sur la politique “entrisme”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 16 (dècembre 1983), p. 10; RUBIRA LEÓN, Antonio. *1931-1936 : república y revolución : el movimiento obrero y sus partidos : teoría política aplicada*. 1ª ed. Barcelona : Laertes, 2017, p. 378-379. Al meu parer, Broué dona massa importància a les declaracions verbals de dirigents socialistes com Carrillo, Melchor o Araquistáin al voltant de la IV Internacional. En el seu llibre *La revolución española, 1931-1939*, Broué inclou en favor de la seva tesi una àmplia cita d’Araquistáin favorable a una “IV Internacional” en el seu pròleg als *Discursos a los trabajadores de Largo Caballero*: “Yo creo que la II y la III Internacional están virtualmente muertas; está muerto el socialismo reformista, democrático y parlamentario que encarnaba la II Internacional; está muerto también ese socialismo revolucionario de la III Internacional que recibía de Moscú consignas y orientaciones para el mundo entero. Estoy convencido de que debe nacer una IV Internacional que funda a las dos primeras, tomando de una la táctica revolucionaria, y de la otra el principio de la autonomía nacional” (BROUÉ, Pierre. *La revolución española, 1931-1939*. Barcelona : Península, 1977, p. 78). Deixant de banda que Araquistáin consideri el març del 1934 que la III Internacional tingui una “táctica revolucionaria” i que allò positiu de la II Internacional sigui “el principio de autonomía nacional”, el significatiu és que Broué eliminà d’aquesta extensa cita la frase immediatament posterior, que dona tot el sentit al concepte de “IV Internacional” que tenia l’ala esquerra socialista espanyola: “En este sentido, la actitud de Largo Caballero, que es la del Partido Socialista Español y de la Unión General de Trabajadores, me parece una actitud de Cuarta Internacional; es decir, una superación del socialismo histórico.” (ARAQUISTÁIN, Luis. “Prólogo”. En: LARGO CABALLERO, Francisco. *Discursos a los trabajadores*. 1ª ed. Barcelona : Fontamara, 1979, p. 23 (pròleg datat el març del 1934); en aquesta edició –que segueix fidelment l’edició original del 1934–, el text apareix lleugerament diferent a com el va citar Broué: probablement Broué el va “arreglar”, substituint, per exemple, un crític “que recibía el santo y seña de Rusia para todo el mundo” per un més neutre “que recibía de Moscú consignas y orientaciones para el mundo entero). Si be aquestes frases són indicatives d’un sentiment de rebuig cap a les polítiques de la II i III Internacionals, la IV Internacional evocada en aquests moments per alguns dirigents de l’ala esquerra socialista espanyola és, sense dubte, naïf; per altra part, Melchor s’havia mostrat “interessat” en

És totalment pertinent plantejar, com han fet aquests historiadors, que la negativa de l'I.C.E. a una política entrista afavorí la tasca de reclutament als estalinistes; Joubert ha mostrat a més que allà on els trotskistes utilitzaren majoritàriament aquesta tàctica, com a França i els Estats Units, els partits comunistes no pogueren guanyar-se una part important de la militància socialista, però que sí que ho pogueren fer en els països on els trotskistes no practicaren l'entrisme, com a Espanya i Àustria.³⁶⁵ Malgrat aquests exemples mostrats per Joubert, però, cal tenir present que, inversament, res garantia que l'entrisme hagués impedit l'estalinisme haver guanyat finalment els militants socialistes radicals, i en realitat el repàs atent al desenvolupament cronològic de l'I.C.E. durant el 1934 i 1935 no ofereix una tancada en banda de l'I.C.E. cap el P.S.O.E. i les J.S. És cert que la crítica de Trotsky a l'orientació pro-"unificació marxista" i especialment pro-B.O.C. de la direcció de l'I.C.E. sembla prou fundada, donat que, a diferència del que passava amb el W.P. i el R.S.A.P., l'I.C.E. no guanyava les altres organitzacions al seu programa, sinó que es diluïa dins d'elles en la fusió: més encara que la no reconeixença formal de la pertinença al moviment per la IV Internacional, l'abraçada a la fórmula de "revolució democràtico-socialista" maurinista en detriment de la de "revolució permanent" mostra fins a quin punt fou de gran la claudicació de principis de l'I.C.E.; la signatura del pacte de Front Popular per part del P.O.U.M. no és aliena en absolut a aquesta pèrdua de posició "permanentista". Però la importància que Trotsky donà a la necessitat de que l'I.C.E. ingressés dins de les organitzacions socialistes, i la responsibilitat que deixà caure damunt de l'I.C.E. per l'"oportunitat perduda" per a la construcció d'un partit revolucionari de masses és excessiva.

En primer lloc, si bé sembla completament encertada l'orientació proposta per Trotsky i l'S.I. cap a les organitzacions socialistes, quina militància era més propícia a la

la IV Internacional, però també oposat a aquesta en favor d'una política d'unitat de les "Internacionals marxistes". Aquests posicionaments vagues o indecisos no representaven cap obstacle, però -com intento mostrar més endavant- per tal que l'I.C.E. hagués estat més atenta a aquesta oportunitat i haver incidit més en aquest camp, especialment quan membres d'aquest corrent socialista havien escrit que "*Admiramos la figura política de Trotski por su temple de luchador y su categoría de constructor de una revolución*" (MELCHOR, Federico. "¿Hacia la IV Internacional?". *Renovación* (30-IX-33), que la nova Internacional que havia de sorgir "*Precisa romper con los errores del stalinismo y del revisionismo*", i que "*Respecto a la III Internacional, veíamos cómo el movimiento trotskista realizaba nuestra misma labor. Criticaba con el análisis del marxismo los errores del stalinismo. Y esto nos hacía concebir la esperanza de llegar a un punto de exacta coincidencia.*" (MELCHOR, Federico. "La IV Internacional". *Renovación* (11-XI-33); èmfasi meu).

³⁶⁵ JOUBERT, Jean P. "Remarques sur la politique "entrisme". *Cahiers Léon Trotsky*, no. 16 (décembre 1983), p. 10.

influència dels revolucionaris marxistes que no pas la del P.C.E. i la C.N.T., no sembla justificada que aquesta orientació hagués de significar l'ingrés. L'I.C.E. podia haver fet un treball orientat cap els militants socialistes sense la necessitat de perdre la seva independència organitzativa. Si el fi de l'entrisme tal com el propugnava Trotsky era una entrada provisional dins dels partits socialistes amb vistes a escindir al cap d'un temps relativament curt una part important d'aquests partits per poder formar el partit revolucionari fora, aquest fi es podia aconseguir també dirigint tota la propaganda i el treball polític de l'I.C.E. en aquest sentit, però mantenint l'organització pròpia com a garantia d'existència d'un centre teòric i propagandístic. Una I.C.E. independent havia de tenir forçosament un control absolut sobre la seva política, que una I.C.E.-fracció socialista mai podria aconseguir. El problema no va ser tant l'entrada o no dins del P.S.O.E. i les J.S., sinó la incompleta comprensió per part de l'I.C.E. de la importància d'orientar el treball cap els militants socialistes radicalitzats.

I, en efecte, la comprensió de l'I.C.E. d'aquesta problemàtica va ser incompleta, no inexistente. Encara que el seu fi estratègic, condicionat per l'experiència de l'Aliança Obrera i reforçat després de l'Octubre asturià, va ser la "unificació de tots els marxistes", el C.E. de l'organització, en especial Fersen però també Nin, va procurar també, encara que de manera parcial, orientar un treball cap els militants socialistes. En especial, a partir del 1934 un bon nombre de destacats membres de l'organització (Nin, Andrade, Fersen, Bilbao, Munis i Fernández Granell) col·laboraren en la revista teòrica de la fracció largocaballerista, *Leviatán*, fundada el maig del 1934 i dirigida per Luis Araquistáin;³⁶⁶ igualment, Fersen era redactor de la *Revista de economía socialista*, fundada l'octubre del 1933 i editada per la Federación Española de Trabajadores de Banca (U.G.T.), i García Palacios fou el director del 1931 al 1936 de *Bancario*, que era

³⁶⁶ Hi escribiren Andrade, Bilbao, Fernández Granell, Fersen, Munis, i Nin, a més d'aparèixer també dos articles de Trotsky. Els articles corresponen tant a l'època de l'I.C.E. com a la del P.O.U.M.: els d'Andrade i Nin aparegueren quan eren militants de l'I.C.E. i del P.O.U.M.; els de Bilbao, Fersen i Munis quan havien abandonat l'I.C.E.; els de Fernández Granell quan militava al P.O.U.M.; i els de Trotsky són de l'època de l'I.C.E., gairebé un any abans de l'escissió del juny del 1935. En total sumaren trenta-cinc articles i ressenyes entre juliol del 1934 i maig del 1936, dels quals cinc es publicaren abans de l'escissió de Fersen i el seu grup el juny del 1935, setze en el període entre aquesta escissió i la fundació del P.O.U.M., i catorze des de la fundació del P.O.U.M. fins a la desaparició de la revista. Les col·laboracions dels militants entristes i els militants pro-unificació amb el B.O.C. són practicament les mateixes: setze i dinou respectivament. També cal afegir les col·laboracions dels socialistes sobre Trotsky i trotskisme: un article d'Antonio Ramos Oliveira i una ressenya sense signatura (vegeu el volum d'índexs de la reedició de la revista, preparada per Marta Bizcarrondo: *Leviatán : revista mensual de hechos e ideas*. Glashütten im Taunus : Detlev Auvermann, 1974).

l'òrgan d'aquesta federació,³⁶⁷ ambdós, a més, mantingueren una bona relació amb el dirigent d'aquesta Federació i també de les Joventuts Socialistes Amaro del Rosal, intercanviant-se pròlegs en les seves obres o ressenyant-les positivament.³⁶⁸ D'igual manera, *Renovación*, l'òrgan de les Joventuts Socialistes, publicà –com ja ha estat dit anteriorment– una sèrie d'articles del seu secretari Federico Melchor sobre la problemàtica de la IV Internacional,³⁶⁹ així com una entrevista a Fersen, llargs fragments d'una carta de la I.J.C.,³⁷⁰ i una crida per constituir un front únic.³⁷¹ Inclús el diari de l'Aliança Obrera catalana, *Adelante*, controlat pel B.O.C., publicà sis articles de Trotsky, entre ells una entrevista publicada originalment en el *New leader*, l'òrgan de l'Independent Labour Party, en la qual Trotsky s'expressava especialment sobre la desastrosa política estalinista i clarament en favor de la constitució de la IV Internacional,³⁷² i fins i tot *La Batalla*, òrgan central del B.O.C., en publicà un durant

³⁶⁷ PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 73.

³⁶⁸ García Palacios i Rosal intercanviaren pròlegs en tres obres: ROSAL, Amaro del. *Historia del movimiento sindical bancario, 1920-1932*. Prólogo de Roberto Mariner. Madrid : Bancario, 1933 (Roberto Mariner era un pseudònim de Garcia Palacios); ROSAL, Amaro del. *Nuestra banca y algunos de sus aspectos sociales : ensayos*. 1ª ed. [Prólogo : L. García Palacios]. Madrid : Bancario, 1935; GARCÍA PALACIOS, Luis. *Marxismo y anarquismo*. [Prólogo : Amaro Rosal Díaz]. [Madrid?] : Marxismo, [1935] (aquesta obra estava dedicada “A Leon Trotsky”); Fersen ressenyà *Nuestra banca y algunos de sus aspectos sociales a Leviatán*, nº 17 (septiembre 1935).

³⁶⁹ Vegeu la nota 4. El tema de la IV Internacional fou sense dubte debatut entre els joves socialistes espanyols durant el període previ al 5è congrés de la F.J.S., ja que el tornem a trobar en un article del número de *Renovación* que aparegué just el dia de la inauguració d'aquest congrés. En aquest article (CASTRO, Rafael. “¿Una nueva Internacional? : mi voto en contra”. *Renovación* (18-IV-34)), Rafael Castro donà però un pas enrere, ja que encara que mantingué el discurs de “fundició de totes les tendències d'interpretació marxista”, argumentà que aquesta s'havia d'aconseguir mitjançant la “resurrecció” de la II Internacional; l'article, però, esmentava expressament la IV Internacional, i reflexava, doncs, que el tema fou debatut per les joventuts socialistes durant, al menys, un període de nou mesos (del setembre del 1933 a l'abril del 1934). De tal manera, que, com ja he esmentat anteriorment, la qüestió fou tractada en el 5è congrés i una minoria de setanta-sis delegats votaren a favor de l'afiliació a la IV Internacional.

³⁷⁰ “Posición de los jóvenes trotskistas”. *Renovación* (27-I-34).

³⁷¹ “A los jóvenes trotskistas”. *Renovación* (3-III-34); en aquest article els joves socialistes afirmaven la seva coincidència amb la I.J.C. sobre la necessitat del front únic i inclús ampliaven els objectius marcats per l'organització juvenil de l'I.C.E., i conclouen: “*Creemos, esperamos que coincidís con nosotros. El objetivo es el triunfo, la revolución. Y hablando con claridad y nobleza nos entenderemos. Que todos hagan igual, y el frente único será un hecho.*”. Pagès ja havia assenyalat la publicació d'aquests dos darrers articles (PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 257).

³⁷² Els articles foren “Lenin y la Revolución de Octubre” (7-XI-33), “Entrevista” (11-XI-33), “Hitler “el pacifista”” (19 i 20-XII-33), “Los congresos bolcheviques ahora y antes” (1-II-34), “Burocratización de la dictadura y contradicciones sociales” (2-II-34), i “¿Qué es el socialismo nacional?” (16-II-34) (vegeu DURGAN, Andy. *Comunismo, revolución y movimiento obrero en Catalunya, 1920-1936 : los orígenes del POUM*. Versión revisada y actualizada del libro *B.O.C., 1930-1936 : el Bloque Obrero y Campesino* (Laertes, Barcelona 1996). [Barcelona] : l'autor, [2011?] (versió en línia: www.fundanin.org/durgan-comunismo_movimiento_obrero_cataluna.pdf), p. 207). La inclusió de Trotsky com col·laborador, sense permís previ d'aquest, al costat d'Evguenni Preobrajenski i Karl Radek, motivà una protesta de Trotsky als editors d'*Adelante* des d'abans de la sortida del primer número (la protesta és del 3 d'octubre del 1933, el primer número del diari sortí el dia 15). Els editors ignoraren la protesta de Trotsky, ja que publicaren els articles que volgueren d'aquest. Trotsky manifestava la seva negativa a aparèixer com

aquest període.³⁷³ I ja he mostrat com la minoria de l'organització criticava en una data tan primerenca com el novembre del 1933 que s'estava obviant el treball cap a la militància del P.C.E. per centrar-la en la joventut socialista; d'igual manera, Andrade comunicà a González que, després d'octubre del 1934, introduïen premsa on hi havia militants de l'I.C.E. empresonats, i que aquests la feien circular entre els presoners socialistes i comunistes, aconseguint una bona propaganda,³⁷⁴ i, com assenyala Broué, un important sector de les joventuts socialistes, en contraposició als seus dirigents, adoptà el punt de vista de la necessitat de construir una Aliança Obrera a nivell de tota Espanya.³⁷⁵

Els militants socialistes de l'ala esquerra, doncs, no tingueren cap problema per poder llegir les orientacions que es consideraven pertinents. D'altra banda, Munis esmentà especialment com a exemple de l'ambient "propici a l'I.C.E." un congrés regional de Castella La Vella, que va aprovar una resolució en favor de l'afiliació a la IV Internacional, i l'actitud favorable al trotskisme de l'òrgan de les Joventuts Socialistes, *Renovación*; també relatà com, a causa de la seva tasca com representant d'I.C.E. en l'Aliança Obrera de Madrid, membres del comitè de Madrid de la Joventut Socialista li van demanar l'ingrés en la seva organització, que no va fer al no autoritzar-ho la direcció d'I.C.E. Munis criticà aquest fet, però malgrat que l'I.C.E. no autoritzà el seu ingrés, el que és innegable i estava mostrant el mateix Munis era la seva influència sobre les joventuts.³⁷⁶ També la mateixa I.C.E. informava de les sol·licituds d'ingrés dins de l'organització després dels esdeveniments d'octubre del 1934 d'un grup de militants del P.S.O.E. a Extremadura i d'un altre de les joventuts comunistes a Madrid – especialment del Radi Sud-, òbviament sense que hagués estat necessari practicar

col·laborador en el fet que no se li havia contactat prèviament, i en el perjudici que ocasionarien a Preobrajenski –exiliat per la burocràcia stalinista-, així com en el seu refús a aparèixer al costat del "poc respectable nom de Radek", que donava a "esta lista un carácter totalmente fantástico e inexplicable" (TROTSKY, L. "Ninguna colaboración en la confusión". En: TROTSKY, León. *La revolución española, 1930-1940*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 223).

³⁷³ Es tracta de "Premisas y táctica de la revolución", publicat l'1 de Maig del 1934 i, per tant, en un número de gran difusió; en aquest mateix número també es va publicar un article demanant el dret d'asil per a Trotsky ("La expulsión de Trotsky : España debe ofrecerle asilo"). *La Batalla*, com ja he assenyalat, publicà també articles criticant el trotskisme a propòsit de l'entrisme l'agost i setembre del mateix any, i no tornaria a publicar cap article més de Trotsky fins el 13 de setembre del 1935, a punt de constituir-se el P.O.U.M.

³⁷⁴ Carta d'Andrade a González [traduïda a l'anglès] (17-XII-34), James P. Cannon Papers, Wisconsin Historical Society Archives, box 23, folder 15.

³⁷⁵ BROUÉ, Pierre. "El P.O.U.M. : ¿rodeo en la vía del partido?". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 326.

³⁷⁶ MUNIS, G. *Jalones de derrota, promesa de victoria : crítica y teoría de la Revolución española, 1930-1939*. 1ª ed. Brenes : Muñoz Moya Editores Extremeños, 2003, p. 191.

l'entrisme, notícia que també recollí l'S.I.³⁷⁷ Amb tot, potser el testimoni més eloqüent d'aquesta orientació i inclús influència –parcial, sí, però també real- vers les organitzacions socialistes per part de l'I.C.E. sigui el testimoni del dirigent de l'esquerra socialista Araquistáin, que anà tan lluny com per afirmar que la revolució d'octubre va ser obra bàsicament d'una joventut proletària “molt saturada de propaganda comunista, especialment trotskista”:

“La lucha era inevitable, incluso sin posibilidades de victoria. [...] Este espíritu de combate había prendido sobre todo en las juventudes obreras, muy saturadas de propaganda comunista y especialmente trotskista, incluso en las afectas al socialismo. Puede decirse que la revolución ha sido obra de las juventudes proletarias. La mayoría de los líderes adultos o se apartaron del movimiento o fueron a remolque de los jóvenes, con poca fe y decisión. Ha habido excepciones magníficas [...]. Cuando se puedan conocer todos los detalles de esta extensa y honda insurrección, se verá que las juventudes obreras, ellas solas, la hubieran desencadenado aun contra la voluntad de los dirigentes sindicales.”³⁷⁸

Tots aquests fets, per tant, indiquen que les relacions i per tant la propaganda que feia l'I.C.E. existia, i que era rebuda de manera franca i no hostil:³⁷⁹ si l'experiència no reeixí no fou tant per no haver entrat sinó per no haver-hi posat totes les energies i, també, perquè probablement la immensa majoria dels militants socialistes no estava disposat encara a abandonar el seu partit: com digué Rafael Vidiella -dirigent de la Federació Catalana del P.S.O.E i proper a l'ala caballerista- durant el procés d'unificació del 1935, “es necesario partir de la realidad que los militantes que integran partidos que tienen ya una historia de medio siglo no estarán jamás de acuerdo en

³⁷⁷ “Espagne : les progrès de notre organisation”. *Bulletin intérieur de la L.C.I.*, no. 2 (mai 1935), p. 12 (la notícia original “Los progresos de nuestra organización” va aparèixer al *Boletín interior de la I.C.E.*, nº 11 (15 de marzo de 1935)), que no he pogut consultar; també citat en: PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 261. La informació també esmenta que “une opposition de gauche est effectivement constituée et organisée au sein du Comité Central [de les J.C.]; cette opposition comprend ceux qui se déclarent ouvertement trotskystes et ceux qui ne voient encore les défauts que sur le plan national”. L'estiu, García Palacios digué que recentment havien passat a l'I.C.E. de Madrid “gran número de militantes” [del P.C.E.] (GARCÍA PALACIOS, Luis; JO. MO. “Entreviu con el camarada García Palacios a propósito del Partido Único”. *La Batalla* (26-VII-35)); Broué, com he assenyalat anteriorment, escrigué que foren una vintena de militants, i Enrique Rodríguez afirmà que van ser una trentena (RODRÍGUEZ ARROYO, Enrique; PAGÈS, Pelai. “El POUM : guerra, revolució i resistència : conversa amb Enrique Rodríguez”. *L'Avenç*, no. 86 (octubre 1985), p. 11; i RODRÍGUEZ ARROYO, Enrique. “El POUM en Madrid : memoria”. *Viento sur*, nº 68 (junio 2003), p. 77).

³⁷⁸ ARAQUISTÁIN, Luis. “La revolución de octubre en España”. *Leviatán*, nº 21 (febrero 1936), p. 33; traduït i reproduït parcialment en: BROUÉ, Pierre. *La revolución española, 1931-1939*. Barcelona : Península, 1977, p. 181; publicat per primera vegada en anglès: ARAQUISTÁIN, Luis. “The October Revolution in Spain”. *Foreign affairs* (January 1935), p. 247-261 (aquest fragment en p. 258).

³⁷⁹ Com la notícia del maig del 1935 citada en la nota anterior reconeix, “des cellules entières [de les J.C.] sont dans nos rangs et ne se cachent pas pour exposer clairement nos points de vue, spécialement la nécessité d'organiser un grand parti révolutionnaire. Les staliniens reçoivent nos publications, les lisent et les discutent avec un énorme intérêt.”

disolver su propio partido para diluirlo en otro nuevo”.³⁸⁰

Per l'altra banda, la que afecta l'S.I., el seu aïllament dels esdeveniments espanyols durant el 1934 i 1935 va ser especialment desastrosa, especialment: a) en un país que havia sofert un important esclat revolucionari, i b) en un país on s'hi jugava l'existència de la seva secció. Els contactes que es tingueren foren manifestament insuficients (epistolars o els escassos viatges de militants espanyols a l'estranger) en un moment de gran tensió social i política, i es fa estrany que l'S.I. no enviés delegats a Espanya en aquesta època, cosa que contrasta amb l'actitud mantinguda durant els anys 1931-1933 (viatges de Molinier, Naville, Shachtman); la visita que va fer Jean Rous ja va ser massa tardana, i Rous només va poder informar i aconseguir algun compromís purament verbal de Nin en el sentit de fidelitat a la IV Internacional. Quan Trotsky i l'S.I. afirmaren que les J.S. van ser perdudes per la desastrosa política de l'I.C.E., pot ser cert, però cal valorar també que la seva inacció va fer que es perdés no només la majoria de l'I.C.E. que volia la fusió amb el B.O.C., sinó també la pràctica totalitat dels membres de la fracció entrista en un moment crucial.

Per últim, cal no oblidar, com assenyala Andrade, que fins després de la revolució d'octubre del 1934 no formulà Trotsky explícitament la conveniència de l'entrada de l'I.C.E. en el P.S.O.E.:

*“”Olvida” [Trotsky] que en octubre del año pasado [1934] acababa de plantearse el problema de la entrada en el P.S., y que en esta época, en nuestra sección francesa, nadie hacía alusión al hecho de que nuestra organización también pudiera hacerlo.”*³⁸¹

Efectivament, al nivell de la documentació actual (no cal oblidar, com escrigué Broué respecte aquest període, que de les relacions entre l'I.C.E. i l'S.I. “no hemos encontrado sino huellas fugitivas”³⁸²), es pot afirmar que *no hi ha cap document, ni de Trotsky ni de l'S.I., que recomani l'entrisme a la secció espanyola fins després del fracàs de la revolució asturiana*. En la recopilació d'escrits de Trotsky sobre Espanya feta per Broué, hi ha un buit d'exactament un any, d'octubre del 1933 a octubre del 1934, en que

³⁸⁰ Citat en: PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 264. Melchor, en els seus articles del 1933 sobre la IV Internacional, ja havia advertit l'I.C.E. del mateix: “*Las masas no abandonan fácilmente ni la II ni la III Internacional*” (MELCHOR, Federico. “La IV Internacional”. *Renovación* (11-XI-33)).

³⁸¹ ANDRADE, Juan. “Carta a un camarada americano”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 351.

³⁸² BROUÉ, Pierre. “La lucha por la construcción de un nuevo partido”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 291.

no es recull cap text. Broué afirmà que “Trotsky avait proposé aux militants espagnols l’entrée dans les J.S. et le parti socialiste dans une lettre que nous n’avons pu retrouver, sans doute en août ou septembre 1934, peu avant l’insurrection des Asturies”,³⁸³ però això és poc probable. En primer lloc, és difícil que d’un document com aquest no hagi quedat cap rastre no només en cap arxiu, sinó, sobretot, en la premsa de l’L.C.I.: una carta tan important com aquesta hauria d’haver aparegut forçosament en el butlletí intern de l’I.C.E., i molt probablement en el butlletí intern de l’L.C.I. Però no només la deducció lògica ens porta a pensar això; la segona raó és que els militants del W.P. crítics amb l’entrisme van escriure explícitament que la “famous letter which extended the French turn internationally in the name of the new orientation” va ser una carta de l’1 de novembre escrita per Trotsky i dirigida a l’S.I. i a la direcció de la secció belga,³⁸⁴ és a dir: a) un document posterior a la revolució d’octubre, b) no dirigit a la secció espanyola sinó a la belga, i c) extensament distribuït i traduït. Previ a aquesta carta només hi ha una secció d’un llarg article sobre França (“Où va la France?”) que tractava de la revolució d’octubre, és a dir, no era un text dirigit a la secció espanyola, sinó una consideració política dins d’una obra que tractava un altre tema.³⁸⁵

En el fragment de la carta del dia 1 de novembre dirigida a l’S.I. i a la secció belga és on per primer cop, com he assenyalat anteriorment, Trotsky escrigué que “nuestros camaradas españoles deberían haberse afiliado al partido socialista desde el mismo momento en que la diferenciación interna comenzaba a preparar a este partido para la lucha armada”,³⁸⁶ i el mateix digué de la secció austríaca; aquest raonament li serví a Trotsky per propugnar l’entrisme de les joventuts trotskistes belgues en les socialistes, manifestant l’esperança que l’experiència francesa seria prou convincent per al que

³⁸³ TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l’Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 4, p. 237, n. 6. Ho tornà a repetir en un altre lloc: “j’ai essayé d’éclairer de mon mieux le contenu des propositions de Trotsky –dont nous n’avons pas le texte –“ (BROUÉ, Pierre. “Quand Carrillo était gauchiste... : les Jeunesses socialistes d’Espagne, 1934-1936”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 16 (décembre 1983), p. 17).

³⁸⁴ *International news*, special no. 2 ([july? 1935]), p. 1.

³⁸⁵ TROTSKY, L. “Enseñanzas de la derrota de octubre de 1934”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 307-311. L’article original –que Broué data l’octubre– ocupava el número sencer de *La Vérité* (9-XI-34).

³⁸⁶ TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 312. La carta sencera va ser titulada per Broué “[Il faut entrer dans les J.G.S.]” (TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l’Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 4, p. 235-240), però el seu títol original era “Lettre au S.I. et à la direction de la section belge” i va ser publicada al *Bulletin intérieur du G.B.L.*, no. 4 (janvier 1935), signada per C.; en anglès, com a mínim, va aparèixer, com he assenyalat, a *International news* (CRUX (L.D.). “To the International Secretariat and the leadership of the Belgian section”. *International news*, special no. 2 ([july? 1935]), p. 1-3).

estaven més inclinats a emfatitzar més els perills que els avantatges de la nova orientació. És important assenyalar que no hi havia retret en Trotsky, sinó només anàlisi de fets esdevinguts per tal d'extreure lliçons per a l'acció futura: “Je ne dis pas cela pour récriminer à propos du passé, mais pour que nous apprenions –et tous, sans aucune exception, nous en avons besoin- à nous orienter dans les cadres nationaux, plus rapidement et plus courageusement”.³⁸⁷

De fet, després de la recomanació de l'entrisme feta a la secció francesa el juliol del 1934, la següent organització on Trotsky plantejà la qüestió fou a les joventuts belgues, el novembre del 1934. La qüestió, com s'ha vist, fou discutida i rebutjada taxativament el setembre del 1934 per l'I.C.E. –que deixà clar a més que es tancava a discutir-ho amb l'S.I. o Trotsky-, però també és cert que ni Trotsky ni l'S.I. s'ocuparen de l'assumpte ni abans ni després d'aquesta presa de posició, ja fos per manca de clarividència, per respecte a l'autonomia de les seccions locals, o per negligència. Broué només va trobar dos esments de Trotsky sobre la secció espanyola en aquesta època –dues crítiques a la “passivitat” i al fet de no haver entrat en el P.S.O.E. quan aquest començava a preparar la insurrecció armada- en dues cartes més (del desembre del 1934 i del febrer del 1935), cap d'elles adreçades a Espanya,³⁸⁸ i l'única carta adreçada directament a un membre de l'I.C.E. sobre aquesta qüestió és la carta inèdita que he assenyalat anteriorment de Trotsky a Nin del gener del 1935. Però el fet és que la documentació conservada mostra que les propostes de Trotsky mai van ser explicitades per l'S.I. a la secció espanyola.

Més flagrant, per tant, va ser l'actitud de l'S.I.; Trotsky era el membre amb més prestigi a l'L.C.I. i membre del seu Buró Internacional (B.I.), però no era membre de l'S.I., les seves posicions foren sempre orientacions adreçades tant a l'S.I. com a les seccions com inclús a militants individuals, però no tenien un caràcter d'”ordre”. La funció de l'S.I. era diferent: havia de centralitzar l'activitat política del moviment internacional i coordinar homogèniament les posicions i actuacions de les seccions nacionals. Era el

³⁸⁷ TROTSKY, L. “[Il faut entrer dans les J.G.S.]”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 4, p. 237. La mateixa actitud de no recriminació i de disposició a la lluita comuna en cas de rectificació política manifestà vers els oehleristes (vegeu: TROTSKY, L. “[Un appel aux camarades oehleristes]”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 6, p. 141).

³⁸⁸ TROTSKY, L. "Los bolcheviques-leninistas españoles y la insurrección de octubre de 1934 : extractos de cartas". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 313-314.

seu deure, tot respectant l'autonomia de les seccions, comunicar les directrius generals a aquestes i procurar la seva aplicació. Però l'S.I. clarament no ho va fer en el cas espanyol, en una secció forta, en un país en situació prerevolucionària, i on un partit socialista fort i radicalitzat el convertia en el lloc ideal per aplicar una tàctica que tant Trotsky com el mateix S.I. creien que era la tàctica justa en aquell moment. Com ja he assenyalat abans, l'S.I. en el seu document sobre la revolució d'octubre del 1934 només feu crides generals a la construcció del partit sense esmentar quina tàctica seguir i sense anomenar l'I.C.E.; l'S.I. no envià cap representant a Espanya en tot aquest període; no inclogué Espanya entre els països on era prioritari el treball polític; quan una fracció es formà dins de l'I.C.E. en favor de l'entrisme, es limità a prendre nota, remetent el tema a una sessió posterior i finalment no abordà mai la qüestió; quan no només una fracció sinó l'àmplia majoria del C.E. estiguè d'acord en aplicar la fusió a Catalunya i l'entrisme a Espanya, continuà el seu silenci i la seva manca de comunicació; i finalment, quan una fracció dins del C.C. s'oposà a la posició del C.E., guanyant finalment la batalla política, no intervingué ni amb un sol document adreçat a la secció espanyola.

La passivitat de l'S.I. en aquest moment davant dels afers espanyols, davant la possibilitat d'aplicar la seva tàctica en el millor dels llocs possibles és, sense dubte, un factor clau que explica la desaparició de la secció espanyola de l'L.C.I., per omissió. El cert és que la dura crítica que Trotsky va dirigir a l'I.C.E. sobre la decisió de no entrar en el P.S.O.E., no la aplicà a la poca concreció de l'S.I. en la seva proposta i actuació política vers Espanya en aquesta època.

En suma, aquestes experiències demostrarien que:

1) L'entrisme va ser un gir tàctic, no estratègic; la seva aplicació comportava certament riscos, però aquesta aplicació –o simple proposta- no implicava una renúncia principista: els seus partidaris no renunciaren al programa de revolució internacional, independència política de la classe obrera i construcció de la IV Internacional, ni tampoc a la construcció del partit revolucionari; tampoc el seu propòsit era reformar o radicalitzar els partits socialdemòcrates, sinó guanyar els seus militants subjectivament revolucionaris i escindir-se després. Aquesta tàctica podia menar certament a la trajectòria de Fersen, però també a la de Munis; inversament, l'oposició a aquesta

tàctica no implicava sempre una “defensa dels principis” (com podria ser el cas de la fracció oehlerista, per exemple), sinó que podia portar perfectament al confusionisme teòric i polític (com en el cas del P.O.U.M.).

2) Que, a la vegada, però, no calia l'ingrés dins del P.S.O.E. per tenir-hi influència política, com mostra tota la casuística ressenyada anteriorment. El reconeixement de la importància cabdal que hauria d'haver tingut una orientació vers el treball polític en el medi socialista radicalitzat –de fet, la que hauria d'haver estat la principal tasca política de l'I.C.E. en el període 1933-1935- no implicava forçosament haver de passar a Espanya per l'experiència de la desaparició orgànica dins del P.S.O.E. i la F.J.S. Un treball volcat cap a aquestes organitzacions però extern, o la solució tàctica propugnada per la mateixa I.C.E. el desembre del 1933 (i per Oehler respecte a França el 1934), és a dir, l'ingrés d'una fracció però amb manteniment de l'organització independent externa, probablement hauria produït els resultats buscats per Trotsky i l'S.I.³⁸⁹

3) Que el que fallà en l'I.C.E. va ser la incomprensió de la importància de l'orientació cap a l'esquerra socialista i el no haver treballat especialment i amb plena dedicació en aquesta direcció, primant la fusió de tots els corrents que es reivindicaven del marxisme en lloc d'una política que assegurés la centralitat del programa revolucionari en la tasca de construcció organitzativa.

4) Que l'I.C.E. va caure en la concepció estratègica del B.O.C. mitjançant el caràcter políticament unificador que aquesta organització imprimí a l'Aliança Obrera que, d'una banda, desplaçà en l'I.C.E. la tasca de construcció del partit durant el 1934 i, d'altra,

³⁸⁹ Oehler i la seva fracció havien defensat l'ingrés de només una part de l'organització però la pervivència independent d'aquesta per tal d'assegurar la direcció política de la fracció que ingressés en la socialdemocràcia. L'argument en contra de Trotsky es basava en el factor de l'existència de la secció nacional en el marc d'una organització internacional amb una direcció política, i partia de que amb la fórmula d'Oehler no s'obtenia pas que la fracció que ingressés en el socialisme no estigués sotmesa als estatuts de l'organització socialista –“capitulant”, per tant, en la concepció d'Oehler- i que llavors no tenia cap sentit que es fes un entrisme de només una part i no de tota l'organització; la seva conclusió era, per tant, que tota l'organització, i no només una part, havia de practicar l'entrisme, ja que l'organització internacional asseguraria la direcció política que Oehler volia preservar amb el manteniment de l'organització nacional independent (vegeu: TROTSKY, L. “[L'oehlerisme et l'expérience française]”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 6, p. 130). Amb tot, el problema amb aquest raonament lògic de Trotsky és que no podia evitar que, en el món real, la direcció política de l'L.C.I. –l'S.I.- no estigués sempre a l'alçada de les tasques, com mostra precisament el cas espanyol i que, per tant, probablement la proposta de l'I.C.E. del desembre del 1933 o la d'Oehler el 1934 haguessin estat un millor punt de partida per a la secció espanyola el 1934.

modificà la concepció de com havia de ser aquest partit un cop la qüestió de la direcció política de la classe obrera tornà a la centralitat després dels Fets d'Octubre.

5) Que la trajectòria de les dues fraccions de l'I.C.E. (la majoritària, unificadora; i la minoritària, entrista-liquidacionista) mostra que ambdues perderen la perspectiva quartainternacionalista i el programa d'independència de classe a l'integrar-se en el Front Popular. Andrade tingué raó en qualificar de “desertors” els membres de la minoria³⁹⁰, però foren “desertors” no per no entrar en el P.O.U.M., sinó perquè desertaren del programa comunista internacionalista, igual que feren, per tant, els membres de la majoria que formà el P.O.U.M.

6) Que l'S.I. va ser incapaç de mantenir un treball orientat a Espanya en el bienni 1934-1935, a diferència del que havia fet el bienni 1931-1933, i que la més gran responsabilitat de la desbandada organitzativa a Espanya es deu a aquesta inacció seva: les dades que tenim ens mostren que, excepte Munis -que marxà d'Espanya i milità a la secció mexicana-, l'absoluta totalitat dels antics militants de la fracció entrista de l'I.C.E. que ingressaren en el P.S.O.E. no només no guanyaren ningú al trotskisme, sinó que foren ells mateixos els que passaren al frontpopulisme; d'igual manera, tots els antics militants de l'I.C.E. que formaren el P.O.U.M. acabaren formant part també del Front Popular.

Es pot afirmar, doncs, amb Broué, que certament “Il n'y aura pas d'”entrisme” en Espagne”,³⁹¹ però també que l'aplicació esbiaxada per part dels seus defensors, desvirtuant l'esperit de la tàctica original –és a dir, sense l'organització sencera, sense constitució de fracció i sense contacte amb l'S.I.- menà al frontpopulisme i, en el cas dels que entraren en les J.S., a més a la fusió amb els estalinistes;³⁹² a la vegada, no va

³⁹⁰ ANDRADE, Juan. “Prefacio”. En: NIN, Andreu. *Los problemas de la revolución española, 1931-1937*. Prefacio y compilación de Juan Andrade. Barcelona : Ibérica de Ediciones y Publicaciones, cop. 1977, p. 24).

³⁹¹ BROUÉ, Pierre. “Quand Carrillo était gauchiste... : les Jeunesses socialistes d'Espagne, 1934-1936”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 16 (décembre 1983), p. 42.

³⁹² El pas a la ideologia frontpopulista no se circumscriu només a antics dirigents com Fersen, Loredó Aparicio i potser Bilbao, sinó també als militants de base, com mostra l'experiència dels antics militants de l'I.C.E. d'Ourense, on Armando Fernández Mazas col·laborà en la revista *Espartaco : periódico antifascista*, una publicació de la joventut antifeixista d'Ourense en la qual hi participaven joves socialistes, comunistes oficials, i galleguistes (vegeu: FERNÁNDEZ MAZAS, Armando. *Política y pedagogía : memoria teórica de un maestro de la ATEO*. 2ª ed. Ourense : Andoriña, 1995, p. 68, 113;

ser l'entrisme tal com el va concebre Trotsky el que va menar a l'entrada parcial i amb abandonament de programa per part dels seus defensors espanyols, sinó la confusió per part de l'I.C.E. de la construcció de l'unitat al voltant de l'Aliança Obrera amb la construcció del partit, la qual menaria precisament la majoria de la seva militància al P.O.U.M., i essent per tant la causa del seu final en el Front Popular.

PEREIRA, Dionisio. "Los heterodoxos del comunismo gallego, 1931-1936". En: *Eugenio Granell, militante del POUM*. Santiago de Compostela : Fundación Eugenio Granell, [2007], p. 58).

Capítol 5. La integració del P.O.U.M. en el Front Popular, l'anàlisi de Trotsky i el trencament de les relacions de l'S.I. amb el P.O.U.M.

La suposada provisionalitat de la desvinculació orgànica de l'I.C.E. amb l'L.C.I. aviat es traduí en definitiva, amb la signatura per part del P.O.U.M. del pacte pel Front Popular el gener del 1936 –escassament poc més de quatre mesos després de la seva fundació-, fet que marcà el trencament definitiu entre el sector de l'I.C.E. fusionat en el P.O.U.M. i el trotskisme. Per a Trotsky, l'entrada del P.O.U.M. en el Front Popular significà una traïció, perquè considerava que aquest Front era una coalició que subordinava el proletariat a la burgesia i que significava l'abandó del programa revolucionari per tal d'aconseguir tímides reformes mitjançant la col·laboració dels partits obrers amb la burgesia.

El mateix estiu en que es fundà el P.O.U.M., però dos mesos abans –del 25 de juliol al 25 d'agost-, començà a Moscou el VII Congrés de la Internacional Comunista, que llançà la consigna del Front Popular, que, com afirmà Pagès, a finals de 1935 ja era a Espanya una realitat inqüestionable.³⁹³ El Front Popular centrà la vida política de les esquerres europees de la meitat dels anys trenta; no només els estalinistes sinó també els socialistes oficials i la immensa majoria dels socialistes d'esquerra acceptaren aquesta política, i en les mateixes files dels partidaris de la IV Internacional sorgiren posicionaments a favor. La posició de Trotsky, però, fou taxativa des del començament: oposició absoluta a un programa de col·laboració amb la burgesia l'objectiu del qual era impedir la revolució socialista. Per a Trotsky, “Sur cette question, il faut élever à temps la protestation la plus énergique, car il ne s'agit ni plus ni moins que de la ligne de démarcation entre le bolchévisme et le menchévisme”;³⁹⁴ en una carta al R.S.A.P. del juliol del 1936 sumaria la seva concepció, i explicava perquè no era una qüestió tàctica sinó estratègica per al moviment revolucionari:

“La question des questions est à présent celle du Front populaire. Les centristes de gauche cherchent à présenter cette question comme purement tactique ou même comme une manoeuvre technique, de manière à pouvoir continuer en pratique à mener leurs petites affaires. En réalité, à notre époque, le Front populaire est la question principale

³⁹³ PAGÈS, Pelai. *Andreu Nin : su evolución política, 1911-1937*, p. 116; Ignacio Iglesias ja escrigué en una data tan primerenca com el 9 d'agost que la idea d'una candidatura comuna de partits obrers i republicans “justo es reconocer, va tomando cuerpo” (IGLESIAS, Ignacio. “El peligro de una nueva conjunción y el Bloque Popular Antifascista : proletariado y pequeña burguesía”. *La Batalla* (9-VIII-35)).

³⁹⁴ TROTSKY, L. “[Pas d'équivoque vis-à-vis du front populaire]”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 7, p. 26.

de la stratégie de classe prolétarienne. Il fournit aussi le meilleur critère pour la différence entre bolchevisme et menchevisme. Car on oublie souvent que le plus grand exemple historique de Front populaire, c'est la révolution de février 1917."³⁹⁵

A nivell espanyol, la qüestió del front popular representà també el detonant del trencament entre el moviment trotskista internacional i el que fins llavors havia estat la seva secció espanyola.

Broué explicà com la consigna de "Front Popular" fou presentada com l'aprofundiment o ampliació per part del P.C. de la política de Front Únic, quan en realitat era de natura oposada, postulant l'aliança de les organitzacions obreres amb els partits republicans per "aturar el feixisme". El programa d'aquesta coalició era moderat, sent qualificat pels mateixos socialistes com de "democràtic burgès". Broué fou ben explícit: "Frente Popular que los republicanos, por segunda vez, han conseguido endosar a los socialistas".³⁹⁶ Broué també destacà que en el fet que la classe obrera el votés tan majoritàriament estava el permetre amnistiar els 30.000 presos de la revolució asturiana, i subratllà l'incessant creixement del perill feixista en la determinació massiva del vot obrer. Broué, però, aclarí que

*"Esta voluntad de eficacia en la solidaridad obrera inmediata con los insurrectos de 1934 cimentó la voluntad de los militantes obreros de oponer una barrera "legal" a un nuevo período de gobierno de la derecha, incluso cuando –y es el caso al menos a la izquierda del Partido Socialista, en el POUM y en la CNT- los militantes no se hacían la menor ilusión sobre la realidad de la amenaza del fascismo, independientemente del resultado de las elecciones".*³⁹⁷

Maestro afirmà que l'entrada del P.O.U.M. en el Front Popular es degué al pes que tingué la majoria que provenia del B.O.C., mentre que Nin i els ex nuclis de l'I.C.E. manifestaren les seves reticències en els debats previs.³⁹⁸ S'arribaria llavors a una entesa que aprovava entrar en el Front Popular, "però marcant des dels començos que per al P.O.U.M. és un simple pacte circumstancial, de cara a les eleccions i prou, i que l'objectiu resta una Aliança Obrera que condueixi a la revolució socialista".³⁹⁹ En aquest

³⁹⁵ TROTSKY, L. "[Le R.S.A.P. et la IVe Internationale]. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 10, p. 248.

³⁹⁶ BROUÉ, Pierre. *La revolución española, 1931-1939*, p. 18.

³⁹⁷ *Ídem*, p. 90.

³⁹⁸ MAESTRO, Javier. "La militancia política: el trotskismo". En: *Eugenio Granell*. Edición de César Antonio Molina. A Coruña : Diputación Provincial de A Coruña, DL 1994, p. 236.

³⁹⁹ ALBA, Víctor. *El marxisme a Catalunya, 1919-1939. V. I : història del BOC*, p. 364. Alba també assenyala que: "Jordi Arquer publica [...] un article titulat "Frente Popular Antifascista o Frente Único Obrero" en el qual s'afirma que en el Front Popular l'únic que fa concessions és el proletariat, que constitueix una tàctica ineficaç contra el feixisme, que és el camí de la derrota (no electoral, sinó

sentit s'emmarcaria, doncs, la frase de Maurín “estamos en el Frente Popular porque estamos en contra”.⁴⁰⁰ Així doncs, el P.O.U.M. explicà la seva signatura del Front Popular per no aïllar-se i per alliberar els presos, sent només una aliança electoral sense cap altra conseqüència, el contingut de la qual era secundari.

Pagès clarificà que el P.O.U.M. s'havia pronunciat per la necessitat de que l'Aliança Obrera presentés una candidatura de classe, criticant la política frontista caracteritzant-la com una política que subordinava els interessos de la classe obrera als de la burgesia, com posa en evidència una lectura del programa del Front Popular, amb grans concessions per part dels dirigents obrers als partits republicans.⁴⁰¹ Però quan el Front Popular fou una realitat que acceptaren tots els partits polítics d'esquerra, tant els obrers com els burgesos, el P.O.U.M., a finals de desembre, canvià de parer, acceptà la seva formació i demanà la seva incorporació.⁴⁰²

En un principi, la posició de Nin fou també de rebuig al gir a la dreta sorgit del VII Congrés, amb la seva política de col·laboració de classes.⁴⁰³ Però el canvi de posició del P.O.U.M. fou extraordinàriament ràpid: en només mes i mig, passà de l'oposició formal i l'advocació d'una candidatura de l'Aliança Obrera a un gir de 180 graus quan s'adonà que continuar postulant una política classista el marginaria en les eleccions i el parlament, justificant una participació en una conjunció obrero-republicana per aconseguir uns fins que podien aconseguir-se per mitjans revolucionaris (els que formalment havia proclamat el P.O.U.M. fins aquell moment), o que, en cas d'acceptar la col·laboració interclassista, no exigien en tot cas la seva *incorporació* (com demostrava l'actuació de la C.N.T.).

revolucionària), i que la tàctica eficaç és l'Aliança Obrera" (ALBA, Víctor. *El marxisme a Catalunya, 1919-1939. V. I : història del BOC*, p. 363).

⁴⁰⁰ ALBA, Víctor. *El marxisme a Catalunya, 1919-1939. V. II : història del POUM*, p. 232.

⁴⁰¹ El programa del Front Popular espanyol, clarament sustentador de l'estat burgès, rebutjava la nacionalització de la terra i la banca, el control obrer i i inclús el subsidi d'atur, mesures proposades pels partits obrers i que els republicans no acceptaren, amb la conformitat ulterior dels partits obrers. El programa reblava el seu caràcter classista burgès amb aquestes eloqüents paraules, que primaven explícitament el Capital sobre el Treball: “la política republicana tiene el deber de [e]llevar las condiciones morales y materiales de los trabajadores hasta el límite máximo que permita el interés general de la producción” (èmfasi meu; el programa sencer està inclòs en: BROUÉ, Pierre. *La revolución española, 1931-1939*. Barcelona : Península, 1977, p. 184-193; aquest fragment en p. 191).

⁴⁰² PAGÈS, Pelai. *Andreu Nin : una vida al servicio de la clase obrera*. Barcelona : Laertes, 2011, p. 258; vegeu també: PAGÈS, Pelai. *Andreu Nin : su evolución política, 1911-1937*, p. 198.

⁴⁰³ NIN, Andreu. “El congreso de la Internacional Comunista y los socialistas de izquierda : una incongruencia”. *La Batalla* (30-VIII-35).

De fet, l'obsessió de la unitat marcà clarament la trajectòria del grup dirigent de l'I.C.E., i motivà inclús que, al menys dues vegades, l'I.C.E. anés tan lluny com per acceptar la col·laboració amb la burgesia en el front únic, prefigurant així la seva evolució posterior cap al front popular. La primera ocasió fou l'abril del 1933, quan el C.E. de l'I.C.E. (Nin, Fersen, Molins, i Metge, amb E. Goñi com secretari administratiu) acceptà entusiàsticament una "Conferència Nacional Antifeixista" propugnada pel P.C.E. i que s'adreçava tant a organitzacions obreres com a burgeses. L'I.C.E. escrigué una carta adreçada a la Comissió Organitzadora d'aquesta Conferència en la qual els deia que

"Un pacifista puede ser tan enemigo de la guerra o más que un revolucionario comunista. Es lógico, pues, que estos hombres se encuentren en un frente contra la guerra. Es lógico también que en la lucha contra el fascismo se agrupen todos sus enemigos"

i emfatitzava "la unidad del frente que es otra condición de la victoria".⁴⁰⁴ Per a Trotsky, en canvi, aquesta conferència no era un front únic real, sinó "una burla del frente único" precisament pel seu caràcter interclassista, i criticava específicament a Nin i Fersen escrivint que

*"Es difícil de creer que esta frase ha sido escrita por alguien que se considera marxista, que tenga alguna idea de la política leninista, de los cuatro primeros congresos de la Internacional Comunista, por no hablar de los diez años de trabajo de la Oposición de Izquierda Internacional y sobre todo de su declaración respecto al congreso de Amsterdam. [...] En vez de denunciar la propia idea de la colaboración entre los burócratas estalinistas y estas personalidades burguesas, el comité central de Barcelona expresa su convicción de que la comisión de organización tiene la misma concepción que él sobre las tareas del congreso y que debido a esto acepta "con alegría" una "colaboración leal"."*⁴⁰⁵

La segona ocasió en que l'I.C.E. mostrà acceptació d'unitat amb la burgesia en el front únic va ser precisament en la constitució de l'Aliança Obrera de Catalunya, quina constitució original incloïa una organització camperola (la Unió de Rabassaires) i quin manifest fundacional es tancava precisament amb una nota que exclouïa expressament la incorporació en l'Aliança Obrera de les organitzacions que no fossin de la classe obrera, però que admetia la seva "adhesió moral":

*"Nota.- siendo esto un frente obrero exclusivamente, las organizaciones políticas y partidos que no sean de clase habrán de adherirse moralmente, pero no ser miembros efectivos de él."*⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ Carta del C.E. de l'I.C.E. a la Comisión Organizadora de la Conferencia Nacional Antifascista (5-IV-33), (14486) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

⁴⁰⁵ TROTSKY, L. "El "Grupo de Nin" lleva una lucha sin principios". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 274-278.

⁴⁰⁶ "Constitución del Frente Único en Cataluña". *Comunismo*, nº 31 (enero 1934), p. 31.

si bé és cert que la col·laboració es veia reduïda a només una “adhesió moral”, el cert és que aquesta nota mostava la predisposició de les organitzacions constituents a eixamplar la “unitat” quan l’ocasió ho requerís.

L’I.C.E., durant el procés d’unificació que menaria al P.O.U.M., havia declarat que la fusió es feia “sobre la base del marxismo revolucionario, que presupone la ruptura con los partidos burgueses y pequeño-burgueses y la conquista del poder político por la insurrección armada y la instauración de la dictadura del proletariado”.⁴⁰⁷ Un mes abans de la constitució formal del P.O.U.M., quan ja es començava a albirar la possibilitat d’una convocatòria d’eleccions, *La Batalla* presentà una defensa de candidatura obrera,⁴⁰⁸ i Nin escrigué una setmana després que:

*“Pero realizar esa fusión representaría no un avance, sino un retroceso si se efectuara a costa de concesiones fundamentales de principio. En este último caso, conseguiríamos crear una organización que contaría con grandes efectivos, pero que resultaría ineficaz para la acción, forjaríamos un arma que se quebraría en el primer combate serio, levantaríamos un edificio que se hundiría bajo los efectos del primer vendaval”.*⁴⁰⁹

A partir de finals de l’estiu, la propera convocatòria de les eleccions ja era una realitat clara en el panorama polític espanyol, i el nou partit, per la ploma d’Ignacio Iglesias i d’Eugenio Fernández Granell, antics militants de l’I.C.E., mantingué la posició de no supeditació a la burgesia, de no capitular, de denunciar el bloc electoral davant la classe obrera espanyola, a la vegada que, però, es mostrava obert a aliances electorals amb la petita-burgesia depenent de la situació concreta (possibilitats reals d’establir una candidatura de l’Aliança Obrera, i impediments del sistema electoral)⁴¹⁰. A mitjans de novembre, el P.O.U.M. feia la seva primera declaració formal com a partit davant les eleccions ja pròximes, propugnant bé la candidatura de l’Aliança Obrera, bé la

⁴⁰⁷ “La unificación de los partidos obreros en Cataluña”. *Boletín interior de la I.C.E.*, nº 12 (25-IV-35), p. 1.

⁴⁰⁸ “Posiciones obreras : ante unas posibles elecciones”. *La Batalla* (16-VIII-35).

⁴⁰⁹ NIN, Andreu. “Hacia la unidad marxista”. En: NIN, Andreu. *Por la unificación marxista*. Madrid : Miguel Castellote, DL 1978, p. 470 (aparegut originalment en *La Batalla* (23-VIII-35)).

⁴¹⁰ IGLESIAS, Ignacio. “El peligro de una nueva conjunción y el Bloque Popular Antifascista : proletariado y pequeña burguesía”. *La Batalla* (9-VIII-35); FERNÁNDEZ GRANELL, Eugenio. “Las relaciones del movimiento obrero con la pequeña burguesía: contra fascismo, Alianza Obrera”. *La Batalla* (11-X-35). Clarividentment, Iglesias assenyalava a més com el Bloc Popular –una reedició “del Kuomintang chino de tan funestos resultados”- només serviria per portar Azaña al poder, i que sota el seu govern avançaria la contrarevolució, parlamentària o militar; no obstant, deixava ja oberta la porta a una aliança electoral amb els partits republicans depenent del sistema electoral, anunciant una de les explicacions que donaria el P.O.U.M. per a la seva entrada en el Front Popular.

constituïó d'un front obrer electoral, i envià una proposta formal a tal fi a les directives del P.S.O.E. i del P.C.E.⁴¹¹ Una setmana després, encara mantenia aquesta opció, però ja contemplava la possibilitat de que “el Frente Obrero tenga tal vez que pactar, según las circunstancias, con las fuerzas pequeño-burguesas, con las izquierdas republicanas” afirmant però que “un pacto meramente circunstancial dista mucho de ser el Frente Popular que ahora preconiza Moscú”, ja que les condicions les imposarien les forces obreres unides a les petit-burgueses i no a l'inrevés.⁴¹² A mitjans de desembre, encara criticava la constituïó d'un “molt hipotètic” nou govern d'Azaña, així com el d'E.R.C. a Catalunya,⁴¹³ però va ser el propi Maurín qui de manera més clara i objectiva s'oposà al Front Popular i a l'ingrés del P.S.O.E. en aquest, en el seu article “¿Adónde va el Partido Socialista?”. En aquest text, Maurín criticava la ja propera formació anunciada per declaracions de Maura d'un bloc electoral de socialistes, comunistes i republicans, bloc que Maurín qualificava sense problemes, “con todos los agravantes, un Frente Popular que, aunque no tome ese nombre lo será de hecho”;⁴¹⁴ per a Maurín, la col·laboració del P.S.O.E. en el parlament amb el “govern pseudo-esquerranista” seria encara pitjor que la que feu en el bienni 1931-1933. Maurín premonitàriament descrivia quina seria l'actuació d'un govern d'aquest tipus i dels partits obrers –com el P.S.O.E.– que el recolzessin, i anunciava de forma implícita que el Front Popular en realitat prepararia el camí al feixisme:

“Este Gobierno, por el hecho mismo de que los socialistas no forman parte de él y porque tendrá una base parlamentaria muy precaria, llevará a cabo una política de equilibrios que no satisfará a nadie, y a la clase trabajadora menos que a nadie. Pero el Partido Socialista, porque estará ligado firmemente al Gobierno y al Parlamento, arrastrará un cadáver sin poder sacudírselo de encima.

¿Qué ocurrirá? Puede acontecer algo análogo a lo que sucedió en Alemania en 1930-1932 con el Gobierno Brüning, sostenido por la socialdemocracia. Brüning, simulando una lucha contra el fascismo y apoyándose parlamentariamente en la

⁴¹¹ “El Partido Obrero de Unificación Marxista se dirige al Partido Socialista y al Partido Comunista proponiéndoles la constitución de una amplia coalición obrera : ante unas probables elecciones”. *La Batalla* (15-XI-35).

⁴¹² “El momento político : nuestra posición ante unas posibles elecciones”. *La Batalla* (22-XI-35).

⁴¹³ “El momento político : nuestra posición concreta frente al confucionismo general”. *La Batalla* (13-XII-35).

⁴¹⁴ Les justificacions de militants poumistes, inclús dècades després d'aquests esdeveniments, utilitzaven entre altres arguments precisament el contrari del que aquí esmicola Maurín: el 1977 Ignacio Iglesias, oblidant que Nin havia escrit que “el nombre no hace la cosa”, justificava la signatura del pacte per no aparèixer el terme “Front Popular” en el document signat, escrivint que “*En realidad el POUM no se adhirió jamás al Frente Popular, sino que se limitó a firmar un pacto de carácter electoral con los otros partidos de izquierda. Examínese el documento firmado y se verá que no se habla para nada de Frente Popular.*” (IGLESIAS, Ignacio. *León Trotski y España, 1930-1939*. Madrid : Júcar, cop. 1977, p. 85, n. 140).

socialdemocracia, lo que hizo, en realidad, fué preparar el terreno al fascismo."⁴¹⁵

La conclusió de Maurín sobre el P.S.O.E. aviat s'aplicaria sobre el P.O.U.M. mateix: "La falta de una política revolucionaria consecuente –y el Partido Socialista no la tiene– conduce a contradicciones inextricables".

El següent número de *La Batalla*, l'article "Coalición de izquierdas catalanas" exposà els vincles d'Amadeu Hurtado, dirigent d'Acció Catalana i "home de negocis", amb el president del govern Portela Valladares,⁴¹⁶ i Aquilino Moral –provinent del B.O.C.–, tractant la probable participació dels militants de la C.N.T. en les eleccions, reclamà d'aquests el vot als partits obrers, no per als burgesos.⁴¹⁷

Però la setmana següent, sorpressivament, el P.O.U.M. ja demanava l'ingrés en el Front Popular. En el seu article "Ante las próximas elecciones", el P.O.U.M. recordava quina havia estat la seva posició anterior: que l'Aliança Obrera es presentés a les eleccions, i que es podria pactar, "segons les circumstàncies" amb la petita burgesia, però que la seva proposta no havia estat recollida pels altres partits obrers. Apel·lava seguidament al realisme polític ("Es cuestión de mirar las cosas, no como quisiéramos que fuesen, sino como son, pues no hay tiempo que perder") i al fet que ja era una realitat la coalició entre republicans d'esquerra, socialistes i comunistes oficials –que evitava anomenar com Front Popular- i, sorpresivament, demanava la seva incorporació en base a arguments que fins aquell moment no havia esmentat en absolut:

"Nosotros, no obstante, aunque hoy no tenemos todavía la fuerza general que poseen los socialistas, sin ser contrarios a una inteligencia electoral con los partidos republicanos de izquierda, creemos que esta inteligencia, caso de establecerse, ha de tener como objetivos:

Primero. Derrotar a la contrarrevolución en las elecciones.

Segundo. Conseguir la Amnistía.

Tercero. Restablecer el Estatuto de Cataluña.

Una vez logrados esos tres objetivos, movimiento obrero y partidos pequeño-burgueses deben considerar por terminado su pacto circunstancial y seguir libremente sus caminos diferentes.

⁴¹⁵ MAURÍN, Joaquim. "¿Adónde va el Partido Socialista? : perspectivas". *La Batalla* (13-XII-35); Maurín ja havia criticat la política del Front Popular arran de la seva anàlisi del VII Congrés de la I.C., afirmant que el Front Popular era "*la conjunción permanente del movimiento obrero con los partidos burgueses que aceptan una política internacional sobre la base del pacto franco-soviético*" (citat en: BROUÉ, Pierre. "El P.O.U.M. : ¿rodeo en la vía del partido?". En: TROTSKY, L *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 325).

⁴¹⁶ "Coalición de izquierdas catalanas". *La Batalla* (20-XII-35).

⁴¹⁷ MORAL, Aquilino. "Un buen acierto de la Confederación Nacional del Trabajo : ¿hacia una intervención electoral?". *La Batalla* (20-XII-35).

*Esa es nuestra posición. Es sobre ella que vamos a actuar en los días próximos.*⁴¹⁸

Fins aquell moment, el P.O.U.M. només havia contemplat la possibilitat de derrotar la contrarrevolució mitjançant la revolució, no només mitjançant unes eleccions; certament no tenia una posició antiparlamentària, sinó leninista respecte el parlament, acceptant la lluita parlamentària però alertant a la vegada contra les il·lusions en el parlamentarisme i les eleccions.⁴¹⁹ Respecte l'amnistia i el restabliment de l'estatut de Catalunya, en cap moment els havia lligat a la lluita electoral: el juliol, el B.O.C. va formar part de la constitució del "Comité único pro Amnistía", que integrava organitzacions obreres i petit-burgeses, però deixà clar que era un comitè per realitzar una campanya pro-amnistia i que "La constitución del Comité del Frente Pro-Amnistía no significa que nadie de los que lo constituyen haya abandonado sus puntos de vista políticos y sociales", marxant cada organització pel seu respectiu camí,⁴²⁰ Ignacio Iglesias, provinent de l'I.C.E. i exiliat a París, encara fou més contundent: el mes d'agost havia escrit que la demanda d'amnistia era el mitjà que es volia utilitzar per aglutinar totes les esquerres (obreres i burgeses), impedir tota oposició crítica, i aconseguir que el sentiment dels obrers es col·loqués per sobre de l'interès de classe, i afirmava que "la libertad de los compañeros presos no puede ser una vulgar arma electorera, sino una fase más de la lucha revolucionaria".⁴²¹

Però a partir de l'article de *La Batalla* del 27 de desembre, l'amnistia es convertí en el justificant de la coalició amb la burgesia, juntament amb l'argument relatiu a la llei electoral espanyola, que penava la representació proporcional i "feia necessària" les grans coalicions.⁴²² Les negociacions amb el P.S.O.E. foren ràpides, i a principis de gener el P.O.U.M. entrà a formar part del Comitè obrer-republicà constituït a Madrid – d'àmbit estatal excepte per a Catalunya-, i recomanà a les seves seccions locals que

⁴¹⁸ "El momento político : ante las próximas elecciones". *La Batalla* (27-XII-35); parcialment citat en: PAGÈS, Pelai. *Andreu Nin : una vida al servicio de la clase obrera*. Barcelona : Laertes, 2011, p. 258; vegeu també: PAGÈS, Pelai. *Andreu Nin : su evolución política, 1911-1937*, p. 198.

⁴¹⁹ "El momento político : nuestra posición concreta frente al confucionismo general". *La Batalla* (13-XII-35).

⁴²⁰ "Se ha constituido el Comité único pro Amnistía : lo integran los partidos nacionalistas de izquierda y las organizaciones obreras". *La Batalla* (19-VII-35).

⁴²¹ IGLESIAS, Ignacio. "El peligro de una nueva conjunción y el Bloque Popular Antifascista : proletariado y pequeña burguesía". *La Batalla* (9-VIII-35).

⁴²² "El momento político : ¡Amnistía!". *La Batalla* (3-I-36).

fessin el mateix en les seves poblacions.⁴²³

El dies 5 i 6 de gener el partit celebrà una reunió del seu C.C. ampliat, on s'aprovà per unanimitat la nova línia sobre la qüestió electoral, la qual rebé més tard el ple suport de tota l'organització, no havent-hi cap oposició per part de la militància.⁴²⁴ El ponent de l'informe sobre aquesta qüestió fou Nin, que tractà a més del nombre i nom dels candidats. La resolució aprovada repetia les mateixes argumentacions que ja s'havien anunciat la darrera setmana de desembre en els articles apareguts en *La Batalla*: començava assenyalant que la llei electoral espanyola afavoria les grans coalicions, i que això feia impossible que els partits obrers d'origen recent poguessin obtenir representació parlamentària; recordava seguidament que un partit obrer revolucionari estava obligat a procurar obtenir aquesta representació per tal de fer una oposició revolucionària en el parlament. Seguidament assenyalava que a les darreres eleccions del 1933 “el nostre partit” (en realitat, el B.O.C.) ja havia mostrat que podia decantar la victòria a favor de les esquerres, i que encara ho podria fer d'una manera més decisiva en les actuals eleccions, donat que havia crescut en influència. A continuació indicava la qüestió de l'amnistia i la necessitat de derrotar les forces de la reacció a les urnes per tal d'evitar aproximar-se la victòria del feixisme.

La resolució recordava llavors com el P.O.U.M. va proposar que l'Aliança Obrera es presentés a les eleccions i que això hagués fet que les forces petit-burgeses s'haguessin vist obligades a anar darrera, però que això fou rebutjat i que llavors el P.O.U.M. va proposar la formació prèvia d'un Front Obrer que pogués pactar després amb els partits republicans d'esquerra. Sense solució de continuïtat, la resolució afirmava tot seguit i sense cap tipus d'explicació sobre els orígens de la coalició electoral ni cap referència al VII Congrés de la I.C. o al Front Popular, que aquesta coalició obrera-republicana –que la resolució evitava anomenar com Front Popular- ja s'havia constituït a Espanya (excepte a Catalunya), esmentava els seus membres –entre els quals el mateix P.O.U.M.- i declarava que el partit, doncs, recolzaria aquesta candidatura. Per últim, la

⁴²³ “El P.O.U.M. forma parte del Comité Obrero-republicano constituido en Madrid : advertencia a las secciones del partido”. *La Batalla* (17-I-36).

⁴²⁴ “en lo que se refiere al propio POUM, no surgió en sus filas ninguna oposición a la firma del pacto” (ANDRADE, Juan. “Prefacio”. En: NIN, Andreu. *Los problemas de la revolución española, 1931-1937*. Prefacio y compilación de Juan Andrade. Barcelona : Ibérica de Ediciones y Publicaciones, cop. 1977, p. 28); “Convé recordar que dins del partit no es va alçar cap veu contra l'esmentada signatura” (RODRÍGUEZ ARROYO, Enrique; PAGÈS, Pelai. “El POUM : guerra, revolució i resistència : conversa amb Enrique Rodríguez”. *L'Avenç*, no. 86 (octubre 1985), p. 12).

resolució es referia al cas de Catalunya i, amb una argumentació estranya, deia que, al ser el P.O.U.M. més fort a Catalunya que a Espanya, proposaria als partits republicans la formació del mateix bloc electoral que el fet a Espanya (és a dir, la feblesa o fortalesa del partit servia per justificar la mateixa política de col·laboració), i un cop aconseguits els tres punts de derrotar la reacció, aconseguir l'amnistia i restablir l'estatut, els partits de la coalició quedarien en llibertat completa; només si aquesta proposta era rebutjada, el P.O.U.M. es presentaria en solitari.⁴²⁵

La resolució sobta per la seva manca d'anàlisi del fenomen frontpopulista, que ni tan sols s'atreveix a esmentar. Partint d'una situació conjuntural (un govern de dretes, un moviment reaccionari fort, i 30.000 presos que calia alliberar) cercava una solució ràpida i aparentment efectiva, sense buscar les implicacions programàtiques del que significava una política de col·laboració amb la burgesia en una situació pre-revolucionària com l'espanyola, sense adonar-se que una política d'apaivagament davant la reacció només podia conduir –com l'experiència històrica mostrava i els mateixos dirigents del P.O.U.M. havien reconegut abans- més que a l'enfortiment d'aquesta reacció. En realitat, sota la pressió de la popularitat del Front Popular i especialment de la conformitat del P.S.O.E. amb aquesta política i el seu ingrés en la coalició, el P.O.U.M. de sobte canvià la seva posició justificant-la per arguments que ell mateix ni havia tractat, i sense fer una anàlisi rigorosa de la natura d'aquesta coalició.

El P.O.U.M. s'adonà del viratge estratègic de 180 graus que estava fent i justificà el seu recolzament a la coalició dient que era purament circumstancial i transitori i que en realitat era un pacte de caràcter electoral “que nada tiene que ver, aunque adopte el mismo nombre, con el Frente Popular ensayado en Francia”,⁴²⁶ contradint el que el mateix Maurín havia declarat clarament només tres setmanes abans: el P.O.U.M., com abans l'I.C.E. en la seva polèmica amb l'S.I., podia defensar una posició i poc després la contrària sense una explicació profunda i rigorosa. La voluntat d'integrar-se en la coalició feu saltar les afirmacions programàtiques anteriors, fins el punt de que el

⁴²⁵ “Resolución sobre la cuestión electoral”. *La Batalla* (17-I-36). El P.O.U.M. continuarà les setmanes següents sense donar una explicació política clara i agafat en la contradicció d'afirmar la seva manca absoluta de confiança en les promeses del bloc electoral i a la vegada contribuir al seu triomf amb el “màxim d'entusiasme i activitat” (vegeu: “Formalizado el bloque electoral de izquierdas, a la lucha resuelta con todas las consecuencias”. *La Batalla* (24-I-36), i intentant justificar que el “pacte electoral” no era el “Bloc Popular” que reivindicava el P.C.E. (“Pacto electoral y ‘Bloque Popular’”. *La Batalla* (24-I-36).

⁴²⁶ “El momento político : ¡Amnistía!”. *La Batalla* (3-I-36).

P.O.U.M. es queixava tant en la seva resolució com en el seu gran acte de presentació a Barcelona el 5 de gener del 1936 de que a Catalunya encara no s'hagués format un front obrer-republicà com el format a Espanya,⁴²⁷ i de que només contemplà la possibilitat de presentar-se en solitari a les eleccions (és a dir, presentar el seu programa polític) si era rebutjada la seva sol·licitud d'adhesió al Front Popular. En resum, el nou partit fou incapaç de presentar una anàlisi de classe del fenomen frontpopulista, presentant com arguments per justificar el seu posicionament a favor de la col·laboració de classes i d'un programa de reformes per sota de les del primer bienni, només raons purament circumstancials: el P.O.U.M. justificà en tot moment la necessitat de coaligar-se amb la petita burgesia, però no abordà la discussió pública de *sota quin programa* es feia aquesta coalició, i com una posició classista l'hauria d'haver impedit.

Davant el primer embat seriós -la qüestió del Front Popular-, doncs, el P.O.U.M. no superà la prova a penes un trimestre després d'haver estat fundat. En realitat, el gir no era tan sorprenent: malgrat el seu revolucionarisme verbal, ja el juliol del 1935 (és a dir, *abans* del VII Congrés de la I.C.), en l'empenta final cap a la unificació, els comitès centrals del B.O.C. i de l'I.C.E. ja van aprovar la possibilitat i correcció de "pactes temporals" amb la petita burgesia davant el perill feixista, acontentant-se amb preservar la independència orgànica a costa de sotmetre el seu programa:

*"En la lucha implacable contra los partidos pequeñoburgueses hay que saber distinguir, sin embargo, los momentos en que la amenaza fascista sea extraordinariamente grave y convenga entonces hacer pactos circunstanciales, manteniendo siempre, no obstante, la independencia orgànica del Partido Unificado y el derecho de crítica de los partidos pequeñoburgueses."*⁴²⁸

L'antiga I.C.E., que llegí aquest document elaborat originalment pel B.O.C. i no hi feu cap objecció, que no havia volgut entrar en el P.S.O.E. i havia trencat per això amb el moviment per la IV Internacional, acabava sent arrossegada dins del P.O.U.M. al Front Popular, seguint l'estela precisament del P.S.O.E.

La realitat política a l'Espanya de finals del 1935 és que *totes* les organitzacions obreres

⁴²⁷ Contradint-se, com s'ha mostrat, amb el que havia dit només dues setmanes abans, a *La Batalla* del 20 de desembre (vegeu: "El magno comicio del Partido Obrero en Barcelona". *La Batalla* (10-I-36), i "El momento político : ¿Qué ocurre en Cataluña que no se constituye el frente obrero-republicano como en España?. *La Batalla* (17-I-36)). Aquest darrer article reafirmava: "*Somos partidarios, queremos una inteligencia electoral con los partidos republicanos de izquierda. [...] Queremos, proponemos el pacto electoral obrero-republicano en Cataluña como en el resto del país. [...] insistimos, si la coalición no se hace no será por culpa nuestra.*"

⁴²⁸ "El Partido Obrero de Unificación Marxista ante la actual situación política". *La Batalla* (18-X-35).

acceptaren el programa de col·laboració de classes que representava l'antifeixisme frontpopulista; inclús la C.N.T., que formalment no signà el pacte, va trencar la seva postura abstencionista i donà llibertat de vot als seus militants, és a dir, va fer una crida encoberta a votar pel Front Popular: a diferència de la gran majoria de països occidentals, a Espanya cap organització obrera va mantenir la independència de classe en un moment pre-revolucionari. Però en aquesta conjuntura, el P.O.U.M., a diferència de la C.N.T., volguè treure rèdit polític en forma de diputats: no només cridà a votar el Front Popular, sinó que *s'hi integrà*, compartint, per tant, la responsabilitat del programa electoral d'aquesta coalició.

El gir de 180 graus respecte les manifestacions formals del P.O.U.M. significà que aquest partit no només signà el Front Popular quan aquest es constituí el 15 de gener del 1936 (Andrade va ser el representant que el P.O.U.M. envià per signar el pacte en representació seva⁴²⁹) i cridà a votar-lo, sinó que volguè treure representació parlamentària mitjançant aquest, la qual cosa posa en entredit la seva afirmació prèvia de que “una vez logrados esos tres objetivos, el movimiento obrero y los partidos pequeño-burgueses deben considerar por terminado su pacto circunstancial y seguir libremente sus caminos diferentes”: en els pactes subscrits, s'atorgava a la burgesia la facultat de constituir govern en solitari, sense cap representació obrera, que era la que precisament permetia el triomf del Front Popular Però això no influí en la nova línia del P.O.U.M. En les seves aspiracions parlamentàries, el P.O.U.M., però, es trobà amb la

⁴²⁹ Andrade defensà públicament el Front Popular a partir de la seva signatura (vegeu: ANDRADE, Juan. “El Partido Obrero y el alcance y significación del bloque de izquierdas”. *La Batalla* (24-I-36)). Un altre militant dels més destacats trotskistes tant de l'I.C.E. com del P.O.U.M., García Palacios, no tingué cap repar en realitzar un fullet per encàrrec de la Federación Española de Trabajadores del Crédito y de las Finanzas (U.G.T.) analitzant la situació econòmica durant el “Bienni negre” “*con la idea de brindársel[o] como guión de propaganda al Frente Electoral de Izquierdas. A tal propósito responde el presente folleto [...] una crítica somera, pero convincente [...] desligada de toda tendencia doctrinal a corriente política, para que pudiera ser recibida sin reservas por todos los sectores que integran el Frente Electoral de Izquierdas.*” (SERVICIO DE ESTUDIOS ECONÓMICOS [Amaro del Rosal?]. “[Prólogo]”. En: GARCÍA PALACIOS, Luis. *El segundo bienio : España en escombros, 1933-35.* [Prólogo : Servicio de Estudios Económicos, Federación Española de Trabajadores del Crédito y de las Finanzas [Amaro del Rosal?]]. [Madrid] : Bancario, [1936], p. 3). García Palacios fa en la introducció del seu fullet una defensa de la necessitat de concòrrer a les eleccions i de combinar mètodes legals i il·legals, argumentant que aquesta posició és consubstancial al marxisme, i que en el present moment –com en el futur pròxim en les barricades– és necessari defensar les llibertats, drets i destí històric del proletariat en les urnes. No obstant, no analitza en absolut el caràcter de classe del Front Popular ni el significat d'una aliança amb la burgesia en un període pre-revolucionari, com tampoc el fet que precisament el programa reformista del Front Popular estava pensat per ser un fre a la revolució (*idem*, p. 7). Amb tot, els articles més manifestament pro-frontpopulistes són els que reclamen la constitució d'aquest front a Catalunya (vegeu els ja esmentats anteriorment en nota i, especialment: C.E. del P.O.U.M. “Manifiesto que el P.O.M. [sic] dirige a todos los trabajadores de Catatuña [sic]”. *La Batalla* (24-I-36)).

indiferència (del P.S.O.E.), i inclús el boicot (per part del P.C.E. i dels partits burgesos), de la resta de components del Front Popular, que només li concediren tres candidats: Maurín (per Barcelona), Nin (per Terol), i Gorkin (per Cadis), dels quals l'únic que tenia possibilitats reals per ésser escollit era el de Barcelona, que finalment sortí, sent Maurín l'únic parlamentari del P.O.U.M. La reacció del partit a aquest menysteniment no va ser, però, l'enfrontament amb la direcció del Front Popular, sinó un breu intent de negociació amb el P.S.O.E.⁴³⁰ i, fracassada aquesta, la retirada dels candidats -en una actitud molt digna segons les normes burgeses de comportament, però poc efectiva políticament- i el plany -només davant del P.S.O.E.-; la carta que Maurín envià al P.S.O.E., i que fou publicada en *La Batalla*, dona el to de quin era l'actitud del partit, que contrastava vivament amb les seves preses de posició en favor de la revolució proletària:

*“No haremos público nuestro desacuerdo con los procedimientos seguidos hasta después de la elecciones, ya que de otro modo esto hubiera podido ser utilizado por nuestros adversarios, presentándolo como una división en el Frente Obrero-Republicano, en perjuicio evidente la de causa que defendemos. No obstante, después de la consulta electoral, nos veremos obligados a informar a nuestra organización y al movimiento obrero en general de todo cuanto ha ocurrido.”*⁴³¹

La resposta per part de Trotsky a l'entrada del P.O.U.M. dins de la coalició frontpopulista arribà mitjançant un article signat el dia 22 de gener -tot i que no fou publicat fins quasi un mes més tard- amb un títol que ja deixava clar que s'havia arribat a la ruptura, “La traïció del “Partit Obrer d'Unificació Marxista” espanyol”.⁴³² Trotsky

⁴³⁰ Vegeu el primer intercanvi de cartes en: “Del Partido Obrero al Partido Socialista : dos cartas interesantes”. *La Batalla* (17-I-36).

⁴³¹ Carta de Maurín publicada en *La Batalla* (21-II-36), citada en: PAGÈS, Pelai. *Andreu Nin : una vida al servicio de la clase obrera*. Barcelona : Laertes, 2011, p. 260-261; i també parcialment citada en: JULIÀ, Santos. *La izquierda del PSOE, 1935-1936*. 1ª ed. Madrid : Siglo Veintiuno de España, 1977, p. 211.

⁴³² TROTSKY, L. “The treachery of the Spanish “Labor Party of Marxist Unity”. *New militant* (15-II-36); traduït en: TROTSKY, L. “La traición del “Partido Obrero de Unificación Marxista” español”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 330-337 (també recullit en: MAESTRO, Javier. “Los orígenes del movimiento trotskista en España”. *El viejo topo*, nº 27 (diciembre 1978), p. 36; etc.). Sobta que l'article de Trotsky només fos publicat en la premsa dels Estats Units, i quasi un mes després de ser escrit; en francès aparegué el mes de maig -quasi quatre mesos després de ser escrit- en el butlletí intern de l'L.C.I. (TROTSKY, L. “La trahison du “Parti ouvrier d'unification marxiste” espagnol”. *Bulletin de la Ligue des communistes-internationalistes (bolchéviques-léninistes)*, no. 7-8 (mai 1936), p. 6-8; Broué diu erròniament que ho va fer en el butlletí intern del G.B.L.: *op. cit.*, p. 331, n. 1); no he localitzat cap traducció contemporània al castellà. Aquesta tardana i relativa poca difusió probablement fou deguda al fet que el darrer número de *La Vérité* sortí el 26 de gener del 1936, i potser també a l'oposició que Sneevliet, del R.S.A.P., i Vereeken, de la secció belga, van manifestar a la qualificació de “traïció”. Un possible eco d'aquest debat intern de l'L.C.I., tal com recull Broué (TROTSKY, L. “¿Qué deben hacer los bolcheviques leninistas en España? : carta a un amigo español”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 342, n. 6) podria ser la publicació per *New*

s'assabentà de la posició del P.O.U.M. per la premsa, més en concret per l'article de *La Batalla* del dia 17 que contenia la resolució sobre la qüestió electoral.⁴³³ Trotsky començava el seu article recordant la unificació, “sobre la base d'un programa centrista”, de l'IC.E. amb el partit de Maurín, i passava immediatament al fons de la qüestió, la del programa de la coalició electoral dels partits d'esquerra burgesos i obrers, que Trotsky afirmava que no es diferenciava en absolut del programa del Front Popular francès. Després d'esmentar somerament els principals punts programàtics de la coalició i mostrar el seu caràcter purament reformista de l'estat burgès, atacà els partits obrers que havien signat “este vergonzoso documento” i, en especial, el P.O.U.M., cosa que constituïa l'autèntica novetat en un pacte d'aquestes característiques i que convertia els antics “comunistes d'esquerra” en la cua de la burgesia d'esquerra (efectivament, a França el Front Popular no tenia una cobertura tan esquerrana), reblant amb duresa: “¡Es difícil imaginarse caída más humillante!”.

Trotsky indicava a continuació la contradicció en que havien caigut els antics militants de l'IC.E., que s'havien oposat absolutament a l'entrada temporal en el partit socialista per tal de menar una lluita revolucionària i que en canvi havien concertat una aliança política amb partits reformistes “sobre la base de un programa que se sabe deshonesto y que sirve para engañar a las masas y a encubrir a la burguesía”, “envilint “ i “prostituint” d'aquesta manera el marxisme. Després d'assenyalar una nova contradicció, confusió i “bancarrotat” del P.O.U.M. respecte l'actitud molt més conseqüent de l'Independent Labour Party (I.L.P., membre també del Buró de Londres) davant les eleccions, Trotsky encarava una de les crítiques que sovint se li feien, la de la seva suposada incomprensió de les condicions particulars, argumentant que darrera d'aquest tipus de crítica s'amagava l'oportunisme i que el deure dels revolucionaris era precisament “traducir las condiciones *particulares* de su país al lenguaje internacional del marxismo, comprensible también al interior de las fronteras de su propio país”.

militant el mes d'abril del programa del Front Popular espanyol (“The electoral pact : full text of the People's Front agreement in Spain for the elections to the Cortes”. *New militant* (11-IV-36); el programa es pot consultar en castellà, per exemple, en: BROUÉ, Pierre. *La revolución española, 1931-1939*. Barcelona : Península, 1977, p. 184-193).

⁴³³ Broué afirma que, des de la visita de Rous, els antics membres de l'IC.E. “no habían dado señales de vida, y Trotsky debería enterarse por la prensa de la noticia de la firma por Andrade, en nombre del P.O.U.M., del programa electoral de las izquierdas” (TROTSKY, L. “La traición del “Partido Obrero de Unificación Marxista” español”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 330, n. 1). És ben possible; per la meua part no he trobat cap documentació que indiqui un contacte dels ex-militants de l'IC.E. amb Trotsky o l'S.I. fins el mes d'abril.

Trotsky atacava llavors l'argument esgrimit pel P.O.U.M. de la necessitat de coaligar-se per motiu de la llei electoral, que penalitzava les candidatures independents, escrivint de forma lacònica i contundent que “este argumento está desprovisto de valor. La *técnica* electoral no puede justificar la *política* de traición que constituye el lanzamiento de un *programa común* con la burguesía”⁴³⁴. Per últim, Trotsky assenyalava que, en suma, el P.O.U.M., membre del Buró de Londres, aplicava la política del VII congrés de la I.C. i feia, per tant, una crida a la crítica absoluta als dirigents del P.O.U.M. i a la construcció d'una secció espanyola de la IV Internacional:

“Por lo que se refiere a nosotros, preferimos la claridad. Sin duda alguna se hallarán en España verdaderos revolucionarios para desenmascarar despiadadamente la traición de Maurín, Nin, Andrade y consortes, y colocar los elementos de una sección española de la IV.ª Internacional.”

El trencament era clar. Després de l'impasse en que quedaren les relacions entre l'I.C.E. i el P.O.U.M. després de les converses amb Rous, la situació donava ara un salt qualitatiu: Trotsky es decidia pel trencament de l'L.C.I. amb P.O.U.M. i la crida a construir una nova organització. Dos dies després d'escriure aquest article, Trotsky escrigué a l'S.I. proposant-lo que emetés una circular –que ell mateix ja havia redactat– per tal d'accelerar l'educació de les seccions i organitzacions simpatitzants contra el centrisme del Buró de Londres, educació que no només havia de fer-se mitjançant la lectura de textos sinó també amb la realització de cursos; en aquesta circular, Trotsky es referia a diverses situacions nacionals i, per al cas espanyol, sintetitzava per a militants i simpatitzants l'argument central del seu article contra el P.O.U.M., fins el punt de recomanar la lectura d'aquest –juntament amb altres dos textos– com a “obra de referència” –en paraules seves– en la formació dels militants i simpatitzants quartinternacionalistes:

“En Espagne, notre section, qui avait d'abord vivement condamné l'entrée dans la

⁴³⁴ Tots els èmfasis són a l'original. Felix Morrow, dirigent trotskista dels Estats Units, exposà clarament ja començada la guerra civil l'argument de la necessitat de la independència programàtica del partit obrer, que el P.O.U.M. havia abandonat:

“Los bloques con propósitos electorales no son una cuestión de principios para los revolucionarios, aunque muy pocas veces se justifican por consideraciones tácticas. Pero esos acuerdos electorales deben limitarse sólo al intercambio de votos. Antes, durante y después de las elecciones, el partido proletario continúa expresándose desde su propia plataforma, con su propio programa, explicando a los obreros que no puede llegar a ningún acuerdo programático con sus temporales aliados electorales. Porque el llamado “programa común” podía ser, y era realmente, únicamente el programa de la clase enemiga. Este fue el verdadero crimen, que las organizaciones obreras suscribieron y garantizaron otra carta de la burguesía, necesariamente idéntica a la de 1931-1933.”

(MORROW, Felix. *Revolución y contrarrevolución en España ; La Guerra Civil*. Madrid : Akal, cop. 1978, p. 40); èmfasi en l'original.

S.F.I.O., a fusionné sur une base sans principes avec une organisation centrisme, ce qui a eu pour résultat une trahison politique complète.

La claire compréhension du rôle spécifique des formations indépendantes conservatrices à notre époque est la condition la plus importante d'une lutte couronnée de succès pour la IVe Internationale. Cela explique pourquoi il nous faut soumettre chacune des organisations affiliés au bureau de Londres à une critique marxiste attentive.

Après l'article du camarade Trotsky sur l'I.L.P., nous avons adressé à nos sections et aux organisations amies le matériel suivant:

"La Fin du "Front rouge"" (en Autriche) de Werner Keller.

"Le programme du parti socialiste suédois" de W.H.

"La Trahison du "Parti ouvrier d'unification marxiste espagnol", de L. Trotsky." ⁴³⁵

No he trobat constància de que l'S.I. enviés finalment aquesta proposta de circular redactada per Trotsky però, en tot cas, aquesta vegada l'S.I. sí reaccionà ràpidament davant l'article i la proposta de Trotsky i escrigué quatre dies després, el dia 30, una resolució sobre Espanya en el mateix esperit que l'article de Trotsky, però que esmentava explícitament a més l'expulsió dels militants d'Espanya de les files de l'L.C.I.; Trotsky, però, manifestà una setmana després el seu desacord en fer explícita l'expulsió, per una qüestió en realitat de procediment i no pas de fons. Malauradament no he trobat aquesta primera resolució de l'S.I., però s'hi fa referència a aquesta en una carta de Trotsky a Leonetti del 6 de febrer; aquesta carta, a més, és important també perquè en ella Trotsky assenyalava per primer cop a l'S.I. alguns dels punts que ja he desenvolupat anteriorment sobre la negligència del treball d'aquest organisme respecte Espanya, que havien conduït a la "catàstrofe":

"Nous avos commis une grande faute d'avoir laissé trainer les questions espagnoles jusqu'à la catastrophe. L'expérience espagnole était certainement d'une grande importance pour le Chili.

[...]

Je ne suis nullement sûr que l'exclusion des Espagnols ne soit pas un acte précipité. Comment ne pas leur donner la possibilité de s'expliquer après mon article s'ils le trouvent nécessaire? Peut-être y a-t-il des divergences dans leur sein. Le défaut du S.I. est -à mon avis- qu'il laisse souvent traîner les choses politiquement pour prendre ensuite la revanche par des représailles sommaires et précipitées.

Je crois aussi que pour des décisions d'une telle portée, il faut demander le vote de Sneevliet et de Crux. ⁴³⁶

⁴³⁵ TROTSKY, L. "[Armer les marxistes par la critique des centristes]". En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 8, p. 147-148.

⁴³⁶ TROTSKY, L. "[Négligence et précipitation]". En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 8, p. 173.

L'S.I. recollí les observacions de Trotsky en la seva següent reunió, tal com reflexa l'acta del 14 de febrer:

“2) Espagne. Le 30 janvier le SI (membres résidant à Paris) ont pris la résolution suivante (voire copie ci-jointe). N'ayant pas encore été rendue publique et le camarade Crux ayant fait une objection concernant l'exclusion des camarades espagnols, cette résolution est soumise au vote des cdes Sneevliet de [i.e. et] Crux.”⁴³⁷

Al dia següent, l'S.I. elaborà una nova resolució, on s'obviaba el tema de l'expulsió però que, en canvi, explicitava encara més clarament el trencament amb el P.O.U.M. per tal de construir la nova secció; resolució que seria aquest cop aprovada. Per la seva importància en la història del trotskisme espanyol, la reproduïxo íntegra:

“El Secretariado Internacional, registrando la ruptura de hecho consumada con él por la Izquierda Comunista española cuando se fusionó con el Bloque obrero y campesino (Maurín) sobre una base típicamente centrista (fraseología revolucionaria que oculta su contenido oportunista),

estimando que este último paso llevado a cabo por la Izquierda comunista española no era más que la consecuencia fatal de una larga serie de divergencias con la Liga de los Comunistas Internacionalistas (B.-L.) en el curso de la revolución española, ha decidido, de acuerdo con los miembros del plenum, aplazar toda medida organizativa a fin de hacer aparecer por la experiencia de los hechos el verdadero contenido oportunista del P.O.U.M.

Tan pronto como tuvo conocimiento de las primeras informaciones concernientes a la adhesión del P.O.U.M. al bloque electoral de las izquierdas, el S.I. decidió desolidarizarse públicamente de tal política.

El S.I. estima que hoy, en presencia de la adhesión del P.O.U.M. al bloque electoral de las izquierdas y de las consideraciones “electoralistas” invocadas por los dirigentes del P.O.U.M., tal experiencia se revela plenamente reveladora, y sus previsiones se ven confirmadas:

que en estas condiciones, hay que denunciar públicamente la actitud de los miembros de la Izquierda comunista que han amparado esta operación de traición.

Hace un llamamiento a los obreros revolucionarios españoles y a todos los militantes que han permanecido fieles a la Liga de los comunistas y a su política para fundar la sección española de la IVª Internacional.”⁴³⁸

⁴³⁷ “Projet de procès-verbal de la séance du 14 février 1936 (copies pour les camarades Crux et Sneevliet)” [Fourth International Secretariat. [Minutes of meetings]] (14 Feb 1936), p. 1; (16502) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library. La resolució, que al document diu que s'adjunta a l'acta, no apareix en la mateixa carpeta que aquesta.

⁴³⁸ Per comoditat per al lector, he optat aquí per incloure la traducció publicada -malgrat lleugers errors- i no el text original en francès. La traducció es troba en una nota en: TROTSKY, L. “La traición del “Partido Obrero de Unificación Marxista” español”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, n. 11, p. 336-337; la resolució fou publicada originalment en francès el maig del 1936 (SECRETARIAT INTERNACIONAL DE LA LLIGA COMUNISTA INTERNACIONAL. “Résolution du Secrétariat International au sujet de la section espagnole de la L.C.I.”. *Bulletin de la Ligue des communistes-internationalistes (bolchéviques-léninistes)*, no. 7-8 (mai 1936), p. 11). Broué, a les *Oeuvres* de Trotsky, inclogué una nota d'aquest a l'S.I. datada el 9 de març on Trotsky deia: “Je trouve le projet de résolution concernant l'Espagne bien

A posteriori, i encertadament, l'S.I. presentava la unificació de l'I.C.E. amb el B.O.C. com una ruptura de fet, malgrat que en el moment de la unificació aquesta no havia estat vista, al menys per part de l'S.I., com una ruptura sinó com una “etapa més”. Però efectivament l'actitud del P.O.U.M. després a la unificació, amb nul·la comunicació amb l'S.I. durant els mesos previs a l'entrada en el Front Popular, i evidentment la seva entrada en aquest bloc interclassista, motivaren llavors la ruptura per part de l'S.I. En la resolució, Trotsky imposava el seu criteri per sobre del de Sneevliet respecte el manteniment del terme “traïció,”⁴³⁹ i també per sobre del de l'S.I. en la qüestió de no

juste, mais je propose d'éliminer de l'avant-dernier paragraphe la phrase suivante: “et décide d'exclure de nos rangs les responsables de cette politique et tous ceux qui s'en rendent solidaires”. Cela ne change pas le fond, mais évite l'apparence qu'on exclut les chefs par-dessus la tête des ouvriers auxquels on fait appel.” (TROTSKY, L. “[L'exclusion des dirigeants espagnols]”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 9, p. 53). Hi ha aquí un desajust evident: o bé la nota de Trotsky era del 9 de febrer i no pas del 9 de març, o bé la resolució de l'S.I. del 15 de febrer continuava tenint la frase sobre l'expulsió, Trotsky insistí sobre la seva eliminació el 9 de març, i quan es publicà el mes de maig amb la frase ja eliminada, es mantingué però la data original del 15 de febrer.

⁴³⁹ Trotsky insistirà en aquesta posició davant de militants com Sneevliet, Vereeken o Serge, que consideraven aquest qualificatiu extremadament dur o sever. El mes de juliol, dos dies abans del cop d'estat dels generals espanyols, Trotsky escriurà en una llarga carta al R.S.A.P.:

“En una de sus últimas cartas, el camarada Sneevliet, en nombre de la dirección, ha puesto bajo su protección al partido de Nin y Maurín contra mis ataques, que serían, parece, exagerados o demasiado severos. Esto me parece no sólo injustificado, sino incluso incomprensible. Nuestra lucha contra Maurín no data de ayer. [...] Por lo que se refiere a Nin, en el curso de la revolución, ha revelado lo que es en realidad, un diletante, completamente pasivo, y que no tenía la menor intención de participar realmente en la lucha de las masas, de ganarlas, de conducir las a la revolución, etc. [...]

La mayor desgracia de nuestra sección española ha sido que un hombre con su nombre, un cierto pasado y la aureola de mártir del estalinismo, se haya encontrado a su cabeza, la haya dirigido constantemente en una dirección equivocada y la haya paralizado. La magnífica juventud socialista ha llegado espontáneamente a la idea de la IV.ª Internacional. A la insistencia que hemos puesto para que toda nuestra atención sea dirigida hacia la juventud socialista, no se ha respondido más que por evasivas. Nin estaba profundamente preocupado por la “independencia” de la sección española, es decir, de su propia pasividad, de su agradable tranquilidad política; no quería que acontecimientos importantes vinieran a turbar su actividad crítica de diletante. La juventud socialista se ha pasado, entonces casi entera al campo estalinista.

Las gentes que se llamaban “bolcheviques-leninistas” y que han observado tranquilamente, o, por decirlo mejor, provocado esto, deberían ser estigmatizados para siempre como traidores a la revolución. Cuando la bancarrota de Nin se había vuelto evidente hasta los ojos de sus propios partidarios, se unió al filisteo nacionalista catalán Maurín, rompiendo todo lazo con nosotros, declarando que “el secretariado internacional no entiende nada de los asuntos españoles”. En realidad es Nin quien no comprende nada, ni de la política revolucionaria, ni del marxismo.

El nuevo partido se encontró pronto a remolque de Azaña. Pero decir de ello: “No es más que un pequeño acuerdo electoral, pasajero y técnico”, es algo que me parece absolutamente inadmisibile. El partido ha firmado el más miserable de todos los programas, el del Frente Popular de Azaña, y, con ello, firmado su propia sentencia de muerte por años. Pues, a cada tentativa de crítica del Frente Popular -y Maurín y Nin ahora hacen desesperadamente tentativas en ese sentido- los burgueses radicales, los socialdemócratas y los comunistas replicarán inevitablemente: “¡Pero si vosotros mismos habéis participado en la constitución del Frente Popular y habéis firmado su programa!” Y si estos señores

esmentar específicament el terme “expulsió”, bé que el resultat pràctic era el mateix, ja que l’actitud de l’L.C.I. respecte la qüestió organitzativa a Espanya quedava ara meridianament clara: calia “fundar la secció espanyola de la IV Internacional” i, per tant, clarament el P.O.U.M. no l’era, amb expulsió o sense. La decisió de l’S.I. significava també, per tant, la desaparició de l’organització comunista d’esquerra a Espanya en un període d’ascens de la lluita política i social de la classe obrera espanyola, període que aviat fou revolucionari.

Acabava així la primera fase de la història del trotskisme espanyol, amb la desaparició de qualsevol organització d’aquest corrent polític a Espanya, el qual havia mantingut una organització independent ininterrompudament des del 1930. La majoria de l’antiga organització trotskista, l’I.C.E., havia format un partit que no recollia el programa trotskista ni a nivell teòric (revolució democràtico-socialista en lloc de revolució permanent, entrada en el Front Popular) ni estratègic (rebuig a la construcció d’una IV

intentan eludir el golpe mediante una evasiva viciosa del tipo: "¡Por nuestra parte no era más que una maniobra técnica!", no harán más que hacerse más ridículos. Estas gentes estarán en adelante paralizadas, incluso si, de forma fortuita, llegasen a manifestar una voluntad revolucionaria, lo que no es el caso. Los pequeños crímenes y las pequeñas traiciones que, en periodo normal pasan casi desapercibidas, encuentran en el momento de la revolución un eco poderoso. No hay que olvidar nunca que la revolución crea condiciones acústicas completamente particulares.

De ninguna forma puedo comprender cómo se puede buscar circunstancias atenuantes a los traidores españoles mientras se intenta minusvalorar en el Nieuwe Fakkell a nuestros amigos belgas que, con gran valentía, luchan contra el enorme aparato del P.O.B. y contra los estalinistas, y han obtenido ya importantes resultados (...) (TROTSKY, L. “Maurín y Nin, rehenes del Frente Popular : carta al R.S.A.P.”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 352-355 (aquest text és només un extracte de la llarga carta de Trotsky al R.S.A.P. anteriorment citada: TROTSKY, L. “[Le R.S.A.P. et la IVe Internationale]. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l’Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 10, p. 239-256)). D’altra banda, i malgrat les objeccions que s’han fet a Trotsky pels durs qualificatius de “traïció”, “crim”, “traïdors” i “criminal” en referència als dirigents del P.O.U.M. per recolzar el Front Popular, cal assenyalar que el mateix P.O.U.M. emprà aquests qualificatius per als dirigents obrers del Front Popular (a excepció d’ell mateix.): “*España es el primer país donde se ha intentado, después del VII Congreso de la Internacional Comunista, la “experiencia” suicida del Bloque Popular. Es decir, la primera nación donde el comunismo de Stalin y Dimitroff ha entregado al proletariado bajo la dirección ideológica de la burguesía llamada liberal, y hasta ha traicionado el curso de la revolución socialista. [...] Por encima de las traiciones y de la venalidad de sus jefes, el proletariado busca el verdadero camino de su salvación y emprende la rebelión contra sus dirigentes.*” (C.E. del P.O.U.M. “Mensaje al proletariado de la América Latina”. *La Batalla* (3-VII-36). Per altra banda, i a propòsit d’una altra qüestió, Serge també escrigué a Trotsky que “La passivité de nos camarades face à la répression en U.R.S.S. a été un crime” (Carta de Serge a Trotsky (14-VIII-36), en: SERGE, Victor; TROTSKY, Léon. *La lutte contre le stalinisme : correspondance inédite, articles*. Paris : François Maspero, 1977, p. 137), i això no implicava en Serge cap injúria vers el Moviment per la IV Internacional, en quina organització seguia militant quan escrigué aquesta apreciació. Caldria concloure, per tant, que en el context d’esdeveniments d’ampli abast i significat històric, els qualificatius utilitzats en la polèmica política conservaven evidentment el seu significat, però no estigmatitzaven per a la possibilitat d’acció comuna futura.

Internacional i col·laboració amb el Buró de Londres); la minoria s'havia dissolt en el P.S.O.E. a títol individual i sense intenció ni possibilitat de poder-se establir com fracció.

Capítol 6. La problemàtica de la construcció de la nova secció espanyola: entrisme o organització independent?

La resolució, però, no fou publicada fins quasi tres mesos després, i a més en el butlletí intern de l'L.C.I., encara que tot fa pensar que fou distribuïda entre els membres de totes les seccions de l'L.C.I. com a circular. De tota manera, si bé això assegurava que tot els militants de l'L.C.I. tenien aquesta informació, difícilment els simpatitzants a nivell mundial i menys encara els “obres revolucionaris espanyols” en tingueren coneixement, ja que al no ser traduïda i distribuïda en Espanya, ni tampoc aparèixer en la premsa trotskista internacional, la informació de que a Espanya el P.O.U.M. no era la secció del moviment bolxevic-leninista i de que la tasca en aquest país era la fundació d'una nova secció fou pràcticament desconeguda (com demostra, per exemple, la carta que García Palacios adreçà a Trotsky el mes d'abril, i que comento més endavant).

Aquesta manca de posició pública motivà posicions ambígues en les seccions oficials de l'L.C.I.: Trotsky i l'S.I. condemnaren el P.O.U.M. i el que qualificaren com la seva traïció, i cridaren per la construcció d'una nova organització, però les diferents seccions de l'L.C.I. trigaren a reaccionar i no foren ni molt menys tan contundents en aquesta qüestió fins poc abans de l'esclatament de la revolució; concretament, fins el mes d'abril no es tornà a dir a la premsa del W.P.U.S. que el P.O.U.M. havia traït i que calia fer una nova secció, però de nou això fou dit en un article de Trotsky, no pas per militants del W.P.U.S. El principal òrgan públic del W.P.U.S., *New militant*, escriví en un article de finals de febrer analitzant el triomf del Front Popular que aquesta victòria electoral era producte del ressorgiment del moviment obrer a Espanya, i que la situació requeria per tant la formació d'una direcció revolucionària:

*“Already the workers are spontaneously moving in that direction. But they require the leadership of the revolutionary vanguard. The fate of Spain hangs upon the formation under fire of such a general staff.”*⁴⁴⁰,

però malgrat la crida a la formació d'una direcció i la crítica a socialistes, estalinistes i sindicalistes, l'article no esmentà en cap moment el P.O.U.M. –ni positivament ni negativa- ni tampoc cridà explícitament a la formació d'una nova secció de l'L.C.I. -que l'S.I. ja havia aprovat en la seva resolució d'una setmana abans- movent-se doncs en el terreny de l'ambigüitat: quina era “l'avantguarda revolucionària”? la “formació en la

⁴⁴⁰ “Mass action forces amnesty in Spain : Government compelled to release 30,000”. *New militant* (22-II-36).

lluïta” d’aquest “estat major” incloïa al P.O.U.M. o no? El W.P.U.S. ni tan sols plantejava la qüestió, i el lector de *New militant*⁴⁴¹ senzillament no podia saber, després de les eleccions, que el P.O.U.M. no era el seu referent a Espanya. Un mes després, *New militant* tornà sobre aquesta qüestió, publicant un llarg article de Max Shachtman analitzant les eleccions espanyoles i el paper del Front Popular: malgrat que ja havia transcorregut un mes des de la resolució de l’S.I., Shachtman només criticà en un parell d’ocasions el paper del P.O.U.M. i de Maurín i Nin en el Front Popular, però no digué res respecte la relació de l’L.C.I. amb el P.O.U.M. ni sobre la necessitat de construir una nova secció a Espanya i sobre els mitjans per fer-ho.⁴⁴² Els articles posteriors de *New militant*, principalment d’Alfredo Rojas, exposaven el reforçament de l’estat burgès per part d’Azaña, el caràcter del Front Popular, l’auge de les lluites socials i les perspectives que s’obrien d’un doble poder si es constituïen soviets o es reforçaven les Aliances Obreres, així com la política frontpopulista del P.C.E. i de la dreta del P.S.O.E. i les vacil·lacions de l’ala esquerra del P.S.O.E., però pràcticament en cap dels dotze articles sobre Espanya publicats a *New militant* entre el de Trotsky del 15 de febrer i la desaparició de la publicació el juny –a excepció dels dos de Trotsky del febrer i l’abril, del darrer de Rojas el juny, i del que he assenyalat abans a propòsit de l’article de Shachtman- no s’esmentà ni un sol cop el P.O.U.M. i ni tan sols la secció espanyola, fos aquesta per construir o encara el P.O.U.M.⁴⁴³

Aquesta ambigüïtat i indecisió respecte el P.O.U.M. també planava en les principals escissions del trotskisme, amb la diferència que aquestes, en els seus primers articles sobre el triomf del Front Popular, sí que tractaren explícitament la qüestió del P.O.U.M., encara que no presentessin una posició sòlida. Així, la Revolutionary Workers League (R.W.L.) –successora del Left Wing Group of the W.P.U.S.- oferí una

⁴⁴¹ Torno a recordar aquí que la premsa de les seccions nordamericana i francesa tenia un caràcter d’orientació per a tota l’L.C.I., que depassava el caràcter purament seccional.

⁴⁴² SHACHTMAN, Max. “The Spanish elections and the People’s Front : People’s Front acts as a brake on upward movement of masses”. *New militant* (14-III-36).

⁴⁴³ Començant amb l’article de Trotsky en el número del 15 de febrer i fins el 6 de juny (quan *New militant* i *New International* desaparegueren amb l’entrada del W.P.U.S. en el Socialist Party), pràcticament cada setmana aparegué un article sobre Espanya a *New militant*, la immensa majoria escrits per Alfredo Rojas, però cap –excepte els dos de Trotsky (aquest del febrer i un posterior l’abril) i un de Rojas el mes de juny- fou dedicat a la problemàtica de la construcció de la secció espanyola –o al menys l’esmentà- ni de la relació de l’L.C.I. amb el P.O.U.M. L’únic esment genèric a la qüestió de la direcció fins l’article del juny de Rojas (exceptuant el de Trotsky de l’abril) fou posar l’esperança “en l’aspra diferenciació dins de la direcció socialista”, sense cap esment a la construcció de la secció bolxevic-leninista: “The one ray of hope is that the spontaneous dive of the masses is reinforcing a sharp differentiation in the ranks of the Socialist leadership.” (ROJAS, Alfredo. “Spanish revolution reaches critical stage : workers misled as capitalist class conspires against them”. *New militant* (4-IV-36)).

anàlisi del Front Popular semblant a la de l'L.C.I., exposant durament el seu caràcter de classe, però a diferència del W.P.U.S. esmentà diverses vegades el paper del P.O.U.M. dins d'aquest, i com la classe obrera espanyola no tenia per tant una direcció revolucionària; no obstant, no arribà a parlar en un primer moment –al març- de traïció del P.O.U.M. i obvià la qüestió de si aquest partit podria o no ser el “partit marxista independent” d'Espanya; no obstant, al maig (és a dir, després del segon article de Trotsky sobre la traïció del P.O.U.M.) ja emprà el terme “traïció” i criticà també la seva actitud respecte la IV Internacional i la unitat orgànica, però a la vegada obrí la porta implícitament a que el P.O.U.M. pogués corregir els seus errors teòrics.⁴⁴⁴

La League for a Revolutionary Workers Party (L.R.W.P.), per la seva part, assenyala poc després de les eleccions de febrer que en la crisi espanyola mancava perillosament una direcció i que el que més s'assemblava a un partit revolucionari era el P.O.U.M., però que aquest tenia un nombre de seriosos defectes, principalment la seva participació en el Front Popular, sense aplicar mai però el concepte de “traïció” a aquest partit; malgrat això, l'L.R.W.P. es mostrava més esperançada en el P.O.U.M. que les altres organitzacions comunistes internacionalistes i encara el contemplava com a futura direcció de la classe obrera espanyola si el P.O.U.M. trencava amb el Front Popular i empenia el camí de la lluita de classes.⁴⁴⁵ Un mes després, agafant literalment les declaracions anti-Front Popular del P.O.U.M. després de les eleccions, l'L.R.W.P. mantingué la necessitat de la formació d'un nou partit revolucionari en el curs de la lluita, i que “a hopeful sign” per a això era la “posició definida” presa pel P.O.U.M. en contra del “traïdor” Front Popular, particularment després d'haver-se compromés amb aquest en les eleccions.⁴⁴⁶ Posteriorment, l'L.R.W.P. mantingué aquesta línia, criticant la confusió que havia aportat el P.O.U.M. a l'haver fet un “bloc amb” el Front Popular (i, per tant, no pas un ingrés), però considerant que aquest bloc només existí durant la campanya electoral (i continuant acceptant, per tant, les declaracions anti-Front Popular emeses posteriorment pel P.O.U.M. en la seva premsa).⁴⁴⁷

La situació a Espanya després del triomf del Front Popular era clarament

⁴⁴⁴ “Spanish Peoples’ Front serves left bourgeoisie : not against reaction, but against the proletariat”. *The Fighting worker*, v, 1, no. 2 (March 1, 1936), p. 4; “Spain’s masses fight for land and bread”. *The Fighting worker*, v, 1, no. 3 (May 1, 1936), p. 1-2.

⁴⁴⁵ “Revolutionary crisis in Spain”. *The Workers’ voice*, v. 3, no. 3 (March-April 1936), p. 6.

⁴⁴⁶ “Spain”. *Labor front*, v. 3, no. 2 (April 1936), p. 2.

⁴⁴⁷ “Spain : People’s Front or Workers’ Alliance?”. *Labor front*, v. 3, no. 3 (july 1936).

prerevolucionària. La mateixa premsa trotskista, oposada al Front Popular, assenyala el nou ascens del moviment obrer espanyol, alliberat de l'etapa repressora post-octubre i que havia permès precisament el triomf del Front Popular. El W.P.U.S. escrigué el febrer que el resorgiment de les masses espanyoles –simbolitzat per les grans manifestacions en favor de l'amnistia celebrades *després* del triomf del Front Popular, amb un govern que encara no es decidia a decretar-la- marcava “the most dramatic return to self-confident activity to be witnessed in the world labor movement in years” i que les masses havien votat “for a new social order”, assenyalant que “For the second time in five years, history is presenting to the Spanish proletariat an opportunity to overthrow the capitalist-clerical regime”⁴⁴⁸; Max Shachtman ho reblà al dir que “One must search far and wide in the modern history of the working class of the world to find a parallel to the amazing recuperative powers of the Spanish proletariat”⁴⁴⁹. No obstant, ni aquesta apreciació de la situació espanyola, ni les crítiques que Trotsky expressà sobre l'actitud de l'S.I. respecte Espanya –que he assenyalat anteriorment- sembla que fessin canviar les prioritats d'aquest organisme, i aparentment no hi haguè cap prioritització del treball espanyol per part de l'S.I. en el període des del trencament amb el P.O.U.M. fins l'esclatament de la revolució el juliol; Leonetti es limità a informar Trotsky del canvi formal de posició del P.O.U.M. respecte el Front Popular després de les eleccions –el qual ara criticava obertament en la seva premsa- i li demanà un article complementari al del 22 de gener sobre la traïció del P.O.U.M. que aclarís quins compromisos eren possibles i quins no es podien fer amb els partits burgesos, però no tant per a la seva aplicació a Espanya sinó sobretot per l'actitud de la secció xilena i de les llatinoamericanes en general respecte el Front Popular.⁴⁵⁰

De fet, s'observen algunes manifestacions de simpatia vers Trotsky per part del P.O.U.M. durant els mesos d'abril i maig del 1936, que potser eren obertures vers un restabliment de relacions per part del P.O.U.M., però en canvi no tenim constància del mateix per part de Trotsky o l'S.I. En efecte, el 5 d'abril García Palacios escrigué una carta a Trotsky; el 10 del mateix mes una foto de Trotsky aparegué a *Front*, setmanari

⁴⁴⁸ “Mass action forces amnesty in Spain : Government compelled to release 30,000”. *New militant* (22-II-36).

⁴⁴⁹ SHACHTMAN, Max. “The Spanish elections and the People's Front : People's Front acts as a brake on upward movement of masses”. *New militant* (14-III-36).

⁴⁵⁰ Carta de Leonetti a Trotsky (3-IV-36); (2719) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; també citada en: TROTSKY, L. “[Problèmes du S.I. et de l'Espagne]”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 9, p. 160, n. 9.

del P.O.U.M., amb el títol d'”Un gran discipulo de Marx”;⁴⁵¹ l'1 de maig *La Batalla* publicava l'article de Maurín “No soy trotskista, pero... : puntualizando”;⁴⁵² i en el mateix número les joventuts del partit, la Joventut Comunista Ibèrica (J.C.I.), declaraven que “Nosotros queremos seguir el camino de Lenin y Trotsky”, mentre que en un full volant també d'aquesta data del P.O.U.M. de Salamanca, tot ell provinent de l'antiga I.C.E., es llegia que Trotsky “mantenia en alto la bandera de la revolució internacional”.⁴⁵³ És possible que aquestes mostres de simpatia concentrades l'abril i el maig es degueren a dues causes: per una banda, la campanya de calúmnies i difamacions que des de principis d'any ja menava el P.C.E. contra el P.O.U.M., connectant-lo precisament amb el trotskisme, campanya que es veié reforçada a més per la creació de les J.S.U. a principis d'abril; i per l'altra banda, als contactes entre Maurín i Largo Caballero després de l'oferta feta en aquests moments pel dirigent socialista per tal que el P.O.U.M. ingressés dins del P.S.O.E.; malgrat que l'oferta fou de nou rebutjada pel P.O.U.M. (essent Nin qui més s'hi oposà a ella),⁴⁵⁴ és ben possible que aquesta reobertura del vell debat de l'entrisme motivés en la militància provinent de l'I.C.E. el desig de restablir els vincles abandonats de fet des de l'octubre de l'any anterior.

El gir formal del P.O.U.M. cap a l'esquerra després de les eleccions, amb la denúncia

⁴⁵¹ DURGAN, Andy. *Comunismo, revolución y movimiento obrero en Catalunya, 1920-1936 : los orígenes del POUM*. Versión revisada y actualizada del libro *B.O.C., 1930-1936 : el Bloque Obrero y Campesino* (Laertes, Barcelona 1996). [Barcelona] : l'autor, [2011?] (versió en línia: www.fundanin.org/durgan-comunismo_movimiento_obrero_cataluna.pdf), p. 248, n. 116.

⁴⁵² *La Batalla*, nº 249 (1-V-36), p. 8. Reproduït (amb títol totalment incorrecte, que canvia el sentit original) en: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 491-494; també Durgan comet un error quan cita el títol d'aquest article, afegint-li el pronom personal que no apareix en l'original (DURGAN, Andy. *Comunismo, revolución y movimiento obrero en Catalunya, 1920-1936 : los orígenes del POUM*. Versión revisada y actualizada del libro *B.O.C., 1930-1936 : el Bloque Obrero y Campesino* (Laertes, Barcelona 1996). [Barcelona] : l'autor, [2011?] (versió en línia: www.fundanin.org/durgan-comunismo_movimiento_obrero_cataluna.pdf), p. 248; i DURGAN, Andy. “Hacia la unificación marxista”. *Ebre 38 : revista internacional de la Guerra Civil, 1936-1939*, núm. 5 (desembre 2010), p. 34).

⁴⁵³ DURGAN, Andy. *Comunismo, revolución y movimiento obrero en Catalunya, 1920-1936 : los orígenes del POUM*. Versión revisada y actualizada del libro *B.O.C., 1930-1936 : el Bloque Obrero y Campesino* (Laertes, Barcelona 1996). [Barcelona] : l'autor, [2011?] (versió en línia: www.fundanin.org/durgan-comunismo_movimiento_obrero_cataluna.pdf), p. 248, n. 116; “La juventud trabajadora ante el 1.º de Mayo”. *La Batalla* (1-V-36).

⁴⁵⁴ Maurín va comunicar l'existència d'aquestes converses en una carta a Broué del 1972 (vegeu: TROTSKY, L. “¿Qué deben hacer los bolcheviques leninistas en España? : carta a un amigo español”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 343, n. 6). Com he exposat anteriorment, havia estat Nin precisament qui havia promés a Rous l'octubre anterior practicar entrisme en el P.S.O.E. en les localitats on l'I.C.E. tingués pocs efectius.

del Front Popular com un bloc interclassista destinat a frenar la revolució, va ser degudament recollit per Trotsky, que en prengué coneixement per *La Batalla* i per la informació transmesa per Leonetti. En resposta a aquest, el 8 d'abril Trotsky assenyala que calia ocupar-se “un peu plus continuellement” de Maurín –una nova advertència a l'S.I. de que el treball espanyol continuava sent negligit per l'S.I.- i carregà contra la teoria de la “revolució democràtico-socialista” en els mateixos termes que ja he assenyalat anteriorment: de fet, el mateix paràgraf a propòsit del “galimaties eclèctic” de la revolució democràtico-socialista que Trotsky escrigué en la seva resposta a Leonetti va ser precisament el que va utilitzar públicament després en el seu article “¿Qué deben hacer los bolcheviques leninistas en España?”. Respecte la nova posició del P.O.U.M. envers el Front Popular, Trotsky –al contrari que l'L.R.W.P. i inclús la R.W.L., que hi veien motius per a l'esperança, o que el silenci condescendent de la premsa de l'L.C.I., especialment els articles d'Alfredo Rojas- escrigué a Leonetti que “il ne peut pas nous inspirer confiance”, assenyalant-li els continus canvis de posició del P.O.U.M.:⁴⁵⁵ per a Trotsky, doncs, la ruptura política era definitiva amb el P.O.U.M., i

⁴⁵⁵ Com una confirmació d'aquesta consideració de Trotsky, just una setmana després, el dia 15, Maurín, únic diputat del P.O.U.M., va votar a favor en el vot de confiança al govern Azaña a les Corts, malgrat l'atac directe al comunisme que Azaña feu en el seu discurs; i en les eleccions a compromissaris per a l'elecció del president de la República, celebrades el 26 d'abril, el P.O.U.M. es tornà a presentar dins del Front Popular. Durant el maig defensà una concepció etapista del procés polític espanyol amb la necessitat d'"exhaurir l'experiència del Front Popular" (GORKIN, J. G. "Hay que agotar la experiencia del Frente Popular : comentario". *La Batalla* (15-V-36)), i en data tan tardana com finals de juny, el P.O.U.M. mantenia i continuava aquesta concepció, reclamant un govern de Front Popular amb la participació dels socialistes i "ex-comunistes" que sostenien "firmemente la política populista" –rebutjant explícitament un govern exclusivament socialista-, com a "*etapa transitoria que precisa vivir. Es una prueba que hay que hacer. Después del Gobierno del Frente Popular, siguiendo un ritmo ascendente, llegará la hora del Gobierno Obrero. Pero ahora estamos en la primera etapa que es así, queramos o no queramos, dadas las circunstancias.*" ("El momento político : ¡Gobierno de Frente Popular!". *La Batalla* (26-VI-36)). Dues setmanes després, el P.O.U.M. confirmava aquesta visió "etapista" que "precipités l'experiència del Front Popular" i cridava per "*la formación de un auténtico gobierno de Frente Popular, con la participación directa de los Partidos socialista y comunista*", el qual completaria l'experiència democràtica i que, per la seva inestabilitat i ineficàcia, mostraria els obrers que l'única sortida seria la presa del poder per instaurar un govern obrer i camperol (C.C. del P.O.U.M. "El manifiesto del Comité Central del P. O. U. M. a la clase trabajadora española". *La Batalla* (17-VII-36)). Molt poc temps després, a finals de juliol, Trotsky cridarà directament pel "govern obrer" de Front Popular (i no pas per la participació obrera en el govern del Front Popular), és a dir, un govern de composició exclusivament de partits obrers (i no de participació amb la burgesia) per tal que la seva experiència exposés el fracàs de la política reformista i la necessitat de la presa del poder (i no pas com a etapa necessària per completar la revolució democràtica, com exposava el P.O.U.M.); aquesta posició de Trotsky, però, no estava exempta de contradiccions (tracto aquest punt en el proper capítol). En l'àmbit local també es troben mostres de la deriva frontpopulista del P.O.U.M., com a Astillero, on l'antic dirigent de l'I.C.E. d'aquesta localitat, Eusebio Cortezón, en aquell moment ja dirigent del P.O.U.M. i regidor per aquesta formació, cregué convenient a finals de març donar el nom de "Don Fernando de los Ríos" al grup escolar construït recentment en aquella localitat, i convidar a la inauguració del mateix a aquest representant destacat de l'ala dreta del P.S.O.E. –del qual el C.E. de l'I.C.E., com s'ha vist anteriorment, havia demanat l'expulsió del P.S.O.E. poc més de dos anys abans (vegeu: OBREGÓN GOYARROLA, Fernando. *República, guerra civil y posguerra en Astillero y Guarnizo, 1931-1937*. [Santander? : l'autor], DL 2006, p. 70).

encara que no emprava de nou el terme “traïció”, per a ell estava clar que el P.O.U.M. era un partit centrista i confús que només podia fer seguidisme d’altres organitzacions, incapaç de tenir i fer prevaldre un programa que el posés al capdavant de la classe obrera. Personificant-lo en Maurín –a qui qualificà de “petit burgès revolucionari àgil, superficial i versàtil”,⁴⁵⁶ l’apreciació de Trotsky no deixava cap atisbe d’esperança en una regeneració del P.O.U.M.: “Il n’étude rien, comprend peu et sème la confusion autour de lui”.⁴⁵⁷

Tampoc les mostres de simpatia personal per part d’antics militants de l’I.C.E. convenceren Trotsky que el P.O.U.M. podria ser regenerat: la primacia del programa deixava en res les vinculacions sentimentals. En la seva carta del 5 d’abril “al querido camarada, jefe y maestro, LEON TROTSKY”,⁴⁵⁸ García Palacios, escrivint com a secretari general del comitè local de Madrid del P.O.U.M. reiterava l’admiració, respecte i reconeixement a Trotsky com a cap autèntic del proletariat mundial per part del Radi de Madrid del P.O.U.M., auto-qualificant-se de “bolxeuics leninistes”. Però després d’aquesta professió d’adhesió personal, García Palacios mostrava un desconeixement molt gran de l’actitud de Trotsky i de l’S.I. envers el seu partit, així com estar plenament identificat amb la política del P.O.U.M. que feia la separació amb Trotsky inevitable. En efecte, García Palacios criticava en la seva carta a estalinistes i “a los viejos perros socialdemócratas y los “nuevos” tan viejos como aquellos”, amalgamant així les diferents fraccions del P.S.O.E.⁴⁵⁹ i no sent conscient que estava tocant precisament un dels dos temes crucials de la separació amb l’L.C.I. -el de com treballar en direcció als socialistes d’esquerra- de manera totalment diferent a com l’analitzava Trotsky.

⁴⁵⁶ Francesc de Cabo, gens sospitós de trotskisme, escrigué dècades després a propòsit de Maurín: “Maurín, según Quique, “(se) conquistó inmediatamente la adhesión y simpatía de los poumistas madrileños”. La técnica de Maurín era simple y conocida, y la empleó en numerosas ocasiones. En sus charlas con los madrileños, todos procedentes de la Izquierda Comunista, hablaba como un trotskista más. Dejaba a un lado su provincialismo catalanista para uso exclusivo de los barceloneses, convirtiéndose en un paladín internacionalista [...] Maurín, un político dinámico que no se conformaba con sólo escribir artículos y que iba a Madrid semanalmente por su condición de diputado” (CABO, Francesc de. “El Quique que yo conocí”. En: *Enrique Rodríguez Arroyo, Quique*. [Madrid : Fundación Andreu Nin, 1990?], p. 12).

⁴⁵⁷ TROTSKY, L. “[Problèmes du S.I. et de l’Espagne]”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l’Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 9, p. 158-160.

⁴⁵⁸ Carta de Luis García Palacios a Trotsky (5-IV-36); (1162) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library

⁴⁵⁹ García Palacios mantenia la mateixa posició que sostenia d’antuvi: admetre una fracció revolucionària en les joventuts socialistes, però equiparar tots els corrents dins del P.S.O.E., “sin posibilidades de regeneración” (vegeu: GARCÍA PALACIOS, Luis; JO. MO. “Entreviu con el camarada García Palacios a propósito del Partido Único”. *La Batalla* (26-VII-35)).

García Palacios parlava seguidament del Front Popular i el criticava perquè lliurava els treballadors espanyols a la burgesia, però només endosava la responsabilitat d'això a estalinistes i socialdemòcrates. Es queixava de la campanya contra el P.O.U.M. i contra Trotsky que feien tant estalinistes com socialdemòcrates, i arremetia contra la F.J.S. per la seva entrada en l'estalinisme –que ja estava prefigurada per la seva actuació “traïdora” durant la insurrecció d'Octubre-, però sense oferir cap anàlisi del perquè ni menys encara cap autocrítica de l'actuació de l'I.C.E. i del P.O.U.M. al respecte. Assegurava després que el P.O.U.M. preconitzava la guerra contra el Front Popular i la necessitat de l'Aliança Obrera i d'un “partit marxista revolucionari autèntic”, i emfatitzava que “Estamos donde siempre, aunque Vd. haya pensado otra cosa.-El espíritu de Izquierda Comunista nos sigue animando, cada vez con más convencimiento”,⁴⁶⁰ informant Trotsky que aquest corrent és el que el Radi de Madrid s'esforçava per fer majoritari dins del P.O.U.M. La carta acabava reiterant l'estimació i respecte “más aún si cabe que antes”, i el convenciment de que només Trotsky era el veritable representant del marxisme i cap de tots els treballadors revolucionaris.

La carta és ben demostrativa de quin era l'estat dels antics trotskistes dins del P.O.U.M.: vinculació sentimental amb Trotsky –més que no pas amb l'L.C.I.- al costat de confusionisme i manca absoluta d'anàlisi i perspectives. García Palacios –i amb ell tots els militants del P.O.U.M. madrileny- es mostraven incapaços de fer una anàlisi, ni que fos justificadora, de tot el procés que menà a la separació amb Trotsky i l'L.C.I. Igualment, fou incapaç de fer un recorregut històric de l'origen i evolució de les divergències amb l'L.C.I., d'analitzar els resultats, de fer una mirada crítica a la trajectòria del P.O.U.M. fins aquell moment o d'explicar el pas de la F.J.S. a l'estalinisme. Igualment sobta la seva informació respecte el Front Popular, ja que presentà només l'actitud contrària que el P.O.U.M. estava fent pública després de les eleccions, però sense esmentar l'actitud a favor i el seu ingrés previ a les eleccions. Com he assenyalat anteriorment, García Palacios tampoc no esmentà en absolut l'article

⁴⁶⁰ L'estiu anterior, però, García Palacios s'havia autoqualificat com un dels més convençuts defensors de la “Fusión de todas las corrientes marxistas en un solo Partido revolucionario” i de les bases programàtiques de la unificació amb el B.O.C. i, per tant, com un adversari de les propostes de Trotsky i de l'S.I.: “el Partido Único viene a llenar un inmenso vacío. Tan convencido estoy de su necesidad que soy uno de sus pioneros. [...] las bases teóricas elaboradas como plataforma política son justas.” (GARCÍA PALACIOS, Luis; JO. MO. “Entreviu con el camarada García Palacios a propósito del Partido Único”. *La Batalla* (26-VII-35)).

de Trotsky aparegut el febrer a *New militant* a propòsit de la traïció del P.O.U.M. precisament per la qüestió del Front Popular, fet que evidencia la manca de difusió que aquest article tingué, si més no a Espanya –i probablement a Europa. Per últim, García Palacios reiterava la vinculació personal i dels militants madrilenys amb Trotsky, la pervivència de “l’esperit de l’Esquerra Comunista” i de la voluntat de que aquest triomfés dins del P.O.U.M., però no es posà a disposició d’una acció coordinada amb l’S.I. per aconseguir això: constitució d’una fracció, traducció dels principals texts (la Carta Oberta per la IV Internacional, l’article de Trotsky a *New militant*, etc.), possibles butlletins...; malgrat la prohibició de les fraccions dins del P.O.U.M., si els militants “trotskistes” del P.O.U.M. madrileny declaraven “que estaven on sempre”, com podien obviar llavors una coordinació amb l’S.I. per tal precisament de portar a terme el que ells mateixos declaraven, que era “hacer preponderar” el seu corrent dins del P.O.U.M.?

La lluita que García Palacios va efectivament menar havia de ser forçossament incompleta i sobre bases que res tenien a veure amb les de l’S.I.: segons informacions recollides per Broué, un sector de la secció madrilenya, dirigit per Luis Portela, discutí vivament la tramesa de la carta a Trotsky, i Maurín hauria posat fi a la discussió; en tot cas, García Palacios dimití com a secretari general del comitè de Madrid setmanes després.⁴⁶¹ Andrade afegí que ell demanà la carta que Trotsky envià com resposta a García Palacios i que aquest li negà perquè fer-ho seria “una deslealtad hacia Trotsky”, però que la resta de membres del comitè local sí li volgueren transmetre aquesta; segons Andrade, a més, García Palacios escrigué un manifest que ningú més del comitè local recolzà i, finalment, no seria reescollit com a secretari general del comitè local.⁴⁶²

Trotsky, en tot cas, veié clarament aquest cúmulo de contradiccions i confusió, però també d’oportunitats i, davant la inoperància de l’S.I. respecte Espanya, decidí escriure personalment no només a García Palacios, sinó també una carta-article a un “camarada

⁴⁶¹ Vegeu: TROTSKY, L. “¿Qué deben hacer los bolcheviques leninistas en España? : carta a un amigo español”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 338, n. 1; i TROTSKY, L. “[Vers les jeunes et les organisations de masse!]”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l’Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 9, p. 181, n. 2).

⁴⁶² Carta de J. A. [Juan Andrade] a A. N. [Andreu Nin] (4-V-36), Prometheus Research Library; reproduïda –excepte quatre línees- en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 44-46. Andrade mostra en aquesta carta un profunda desconfiança vers García Palacios, a qui qualifica d’insensat, a qui agrada actuar automàticament, i amb qui és impossible de conviure en un comitè.

espanyol” (aparentment l’antic militant Arlen)⁴⁶³ i, segons Andrade, també una altra carta a Fersen.⁴⁶⁴ En la seva resposta a García Palacios i a la resta de camarades madrilenys, Trotsky utilitzà també un to amical, però els recordà que “la politique ne se fait pas avec des sentiments personnels. Elle exige des principes justes, du courage et de la persévérance”, i mantingué la línia que ja havia donat a Leonetti en la seva carta del 8 d’abril, que desenvoluparà més detalladament i contundent en la seva carta al “camarada espanyol” que publicarà en la premsa nordamericana, francesa i italiana.⁴⁶⁵ En ambdues cartes, el raonament era el mateix. Per a Trotsky, la situació a Espanya era revolucionària, trobant-se al començament d’un “període revolucionari agut” el qual era extremadament favorable per a un grup marxista. En aquesta situació, el paper del Front Popular era el de frenar aquest ascens del moviment revolucionari, però sense programa

⁴⁶³ La carta-article de Trotsky al “camarada espanyol” és del 12 d’abril, tres dies abans que la resposta a García Palacios. Broué recollí les opinions d’antics militants de l’I.C.E. i del P.O.U.M. de que el destinatari podria ser Arlen, i també l’opinió d’Enrique Rodríguez Arroyo de que en realitat es tractaria no d’Arlen sino de García Palacios (TROTSKY, L. “¿Qué deben hacer los bolcheviques leninistas en España?”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 338, n.1). Però no pot tractar-se de García Palacios perquè Trotsky va respondre directament a la carta d’aquest –dirigida al Radi de Madrid del P.O.U.M.- el dia 15, i en aquesta carta, a més, hi deia que “Je vous envoie une lettre à un camarade espagnol écrite en allemand”, versemblantment la carta-article del dia 12 que seria publicada a *New militant* i que portava com a subtítol, precisament, “a letter to a Spanish comrade”. La suposició dels antics militants en el sentit de que el destinatari podria ser Arlen es confirma per la còpia de la carta d’Andrade a Nin del 4 de maig en la que es diu que Trotsky feia poc que havia enviat cartes a García Palacios, Fersen i Arlen (Carta de J. A. [Juan Andrade] a A. N. [Andreu Nin] (4-V-36), Prometheus Research Library; reproduïda –excepte quatre línees- en: *Documentación histórica del trotsquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 44-46).

⁴⁶⁴ En la carta citada en la nota anterior, Andrade diu que sap “por referencias” que “el Viejo sigue haciendo de las suyas” i havia escrit a Fersen dient-li que “ya ha llegado el momento de romper públicamente con el PS y de constituirse en sección independiente española de la Liga Comunista Internacionalista”. Però pel que exposaré seguidament en el text, això no és possible, ja que Trotsky encara propugnava en aquest moment l’entrada en les organitzacions socialistes; és molt possible, doncs, que Trotsky no escrigués a Fersen (de fet, com ja he mostrat anteriorment, l’S.I. no tenia la seva adreça i l’havia demanat precisament al C.E. de l’I.C.E. l’estiu anterior) i que es tracti senzillament d’una difamació, bé d’Andrade, bé dels seus informants.

⁴⁶⁵ TROTSKY, L. “¿Qué deben hacer los bolcheviques leninistas en España?”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 338-345; i TROTSKY, L. “[Vers les jeunes et les organisations de masse!]”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l’Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 9, p. 181-183. La carta original està en alemany (TROTSKY, L. “Was sollen die Bolschewiki-Leninisten in Spanien tun? : Brief an einem spanischen Genossen”; (3913) *Leon Trotsky Soviet papers*, Houghton Library, Harvard College Library) i va ser escrita el 12 d’abril, publicant-se poc després a la premsa nordamericana (TROTSKY, L. “Tasks of the Fourth International in Spain : a letter to a Spanish comrade”. *New militant* (2-V-36)), francesa (TROTSKY, L. “Que doivent faire les bolchéviques-léninistes d’Espagne? : lettre à un camarade espagnol”. *Bulletin de la Ligue des communistes-internationalistes (bolchéviques-léninistes)*, no. 7-8 (maï 1936), p. 8-10) i, més tard, a la italiana (TROTSKY, L. “Che cosa debbono fare i bolscevichi leninisti di Spagna? : lettera a un compagno spagnolo”. *Bollettino d’informazione : edito dai bolscevichi-leninisti italiani aderenti alla IVª Internazionale*, n° 1 (25-VI-36); reproduït en: *Quaderni Pietro Tresso*, n. 33 (gennaio-febbraio 2002), p. 23-24); el segon és del dia 15 i només s’envià com a carta.

i sense direcció, aquest ascens de la lluita social corria el risc de donar pas a una dictadura contrarevolucionària. Criticava llavors els antics militants de l'I.C.E. per no haver aprofitat el temps anteriorment, i afirmava que no s'havien mostrat millors que els traïdors socialistes i “comunistes”, malgrat tots els advertiments rebuts.

Trotsky tornava a reiterar llavors que una política d'ingrés en les organitzacions socialistes hauria produït millors resultats inclús que a França, però que en lloc d'això, l'I.C.E. s'havia fusionat amb confusionistes i ara els seus militants “vegetaven” en una organització confusionista que, d'una banda, els havia portat a signar el programa del Front Popular i, de l'altra, havia deixat que les joventuts socialistes es fusionessin amb les estalinistes. Trotsky formulava, doncs, un dur atac contra els principals dirigents de l'I.C.E., a qui els responsabilitzava del curs seguit per aquesta organització, i deixava clar que no hi podia haver confiança en el P.O.U.M., sinó que el camí havia de ser el de la crítica absoluta: “La acción de los marxistas en España comienza por la condena del conjunto de la política de Andrés Nin y Andrade, que era y sigue siendo, no sólo errónea, sino criminal”; Trotsky, però, fou menys sever en el seu article públic que no pas en la carta privada als militants madrilenys, on va escriure que “Les noms d'Andrés Nin et d'Andrade entreront dans l'histoire du mouvement ouvrier espagnol comme les noms de gens qui ont trahi leur drapeau”.

Repetint un dels paràgrafs de la seva carta a Leonetti, Trotsky afirmava que l'actitud nova de crítica al Front Popular per part del P.O.U.M. “no puede inspirarnos ninguna confianza” degut als continus canvis de posició d'aquest partit i la seva teoria de la “revolució democràtico-socialista”, la qual, recolzada per Nin i Andrade, era un “galimaties eclèctic” que afavoria la “traïció socialdemòcrata”, i feia pública la caracterització que havia trasmès a Leonetti: “Maurín parece la encarnación del pequeño-burgués revolucionario, ágil, versátil y superficial. No estudia nada, comprende poco y siembra la confusión”; al militants madrilenys, els emfatitzava que “vous ne gagnerez jamais (le) P.O.U.M. à la politique marxiste”, i que el camí s'havia d'orientar vers els joves i les organitzacions de masses, penetrant en les seves organitzacions “malgré le succès des staliniens”. Al final del seu article, Trotsky sumaria en nou punts quines eren les tasques dels partidaris de la IV Internacional a Espanya, que encara tenien un breu temps –que no havien de perdre- de cara a les grans convulsions que s'anunciaven:

“Sus tareas son claras como la luz del día:

- 1. Condenar y denunciar implacablemente ante las masas la política de todos los dirigentes que forman parte del Frente Popular.*
- 2. Comprender a fondo y exponer claramente ante los ojos de los obreros avanzados el lamentable papel jugado por la dirección del "partido obrero de unificación marxista", en particular el de los antiguos "comunistas de izquierda" como Andrés Nin, Andrade, etc.*
- 3. Reunirse alrededor de la bandera de la IVª Internacional sobre la base de la "Carta abierta".*
- 4. Adherirse al partido socialista y a las juventudes unificadas, a fin de trabajar allí como fracción en el espíritu del bolchevismo.*
- 5. Crear fracciones y células en los sindicatos y otras organizaciones de masas.*
- 6. Dirigir lo esencial de su atención hacia los movimientos espontáneos o semiespontáneos, estudiar sus rasgos generales, es decir, preocuparse de la temperatura de las masas, y no de la de las bandas parlamentarias.*
- 7. Estar presentes en todas las luchas, a fin de darles una expresión clara.*
- 8. Insistir siempre para que las masas constituyan sus comités de acción elegidos ad hoc (juntas, soviets) y ampliarlos cada vez más.*
- 9. Oponer el programa de la conquista del poder, de la dictadura del proletariado y de la revolución social a todos los programas híbridos, al estilo Caballero o Maurín.*

Este es el único camino real de la revolución proletaria. No existe otro.”

La resposta de Trotsky confirmava el trencament amb el P.O.U.M. que havia formulat el gener, per la necessitat per als revolucionaris de combatre el Front Popular i tots els partits que l'integraven.⁴⁶⁶ S'observa també una estimació de la importància que s'havia de donar al moviment espontani de la classe, i la necessitat per a aquesta de construir els seus comitès d'acció (que per a Trotsky serien els soviets i no pas, com per al P.O.U.M. o Rojas, les Aliances Obreres, les quals Trotsky no esmentà en absolut). Per últim, Trotsky insistia en la necessitat de reagrupar-se pel combat per la IV Internacional, però a diferència tant del seu article del gener, on deia que calia “col·locar els elements d'una secció espanyola de la IV Internacional”, com de la resolució de l'S.I. del mes següent, on es feia una crida expressa per “fundar la secció espanyola de la IV Internacional”, Trotsky tornava aquí a la seva consideració del 1934 i 1935 de que els bolxevic-leninistes espanyols havien d'entrar en el P.S.O.E. i les joventuts socialistes (en realitat,

⁴⁶⁶ És interessant fer notar aquí que Trotsky continuava considerant la qüestió del Front Popular com central en la ruptura, a l'igual que la qüestió organitzativa i de l'orientació a la IV Internacional. No obstant, un mes i mig més tard, en la seva correspondència amb Victor Serge de principis de juny explicant-li les causes de la ruptura amb Nin, el Front Popular no s'esmentà en cap moment ni tampoc la “traïció” del P.O.U.M., i les causes que donà Trotsky foren les qüestions de l'entrisme i de la pertinença al moviment per la IV Internacional o al Buró de Londres. Trotsky, per altra banda, i malgrat manifestar no tenir-ne cap esperança, convidà Serge a intentar un apropament a Nin (TROTSKY, L. “¿Es posible un acercamiento a Nin? : extractos de cartas a Víctor Serge”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 346-349).

ja les J.S.U.), “malgré le succès des staliniens”. Probablement per a Trotsky la unificació de les joventuts socialistes amb les estalinistes no demostrava que les primeres haguessin estat totalment guanyades a l'estalinisme i que no existissin ja espais d'intervenció, i que s'hagués de considerar que la joventut socialista s'havia perdut, guanyada completament per l'estalinisme i el frontpopulisme antifeixista.

De fet, existeixen elements que demostren que l'optimista apreciació de Trotsky tenia fonaments. En primer lloc, la unificació no se celebrà en un primer moment (l'abril) mitjançant un congrés, sinó que fou fruit només de la decisió de les dues direccions de les respectives organitzacions; els propis militants pumistes reconegueren que “Si los dirigentes de las J.S. no han reunido el congreso que decidiera sobre la unificación, ha sido únicamente por no tener la seguridad de que el mismo se produjera con la unanimidad cien por cien de las organizaciones stalinianas”.⁴⁶⁷ I, en segon lloc, efectivament existia després de la unificació tot un sector provinent de la F.J.S. que encara no estava totalment imbuït de la triomfant ideologia frontpopulista antifeixista; aquest sector, que inclús fou anomenat “fracció”, fou especialment important a Madrid i València: a Madrid una minoria encapçalada per Luis P. García Lago fou expulsada⁴⁶⁸ i, pel que fa a València, la historiadora Sandra Souto Kustrín ha assenyalat que els estalinistes es queixaren que

*“las juventudes socialistas valencianas mantenían las posiciones “de la izquierda socialista”, atacaban al gobierno republicano y rechazaban el mantenimiento del Frente Popular [...] habían defendido en distintos actos celebrados conjuntamente en la provincia que había que romper el Frente Popular”*⁴⁶⁹

També en altres localitats es produïren rebuigs a l'assimiliació amb els estalinistes, el gir cap a la col·laboració amb la burgesia, i els atacs al “trotskisme”, encara que, segons mostra la lectura de la mateixa *La Batalla*, interessada a difondre'ls, foren escassos, i sempre d'un o dos militants, com exemplifiquen els casos de Gerena -on dos militants

⁴⁶⁷ RODRÍGUEZ ARROYO, Enrique. “La unidad juvenil y la organización de nuevo tipo”. *La Batalla* (5-VI-36). Enrique Rodríguez Arroyo (“Quique”) provenia de l'I.C.E. i era membre del grup simpatitzant de Trotsky del P.O.U.M. de Madrid.

⁴⁶⁸ “CORRESPONSAL”. “La Junta de la Juventud Socialista unificada para la exclusión de la fracción : desde Madrid”. *La Batalla* (5-VI-36).

⁴⁶⁹ SOUTO KUSTRIN, Sandra. *Paso a la juventud : movilización democrática, estalinismo y revolución en la República Española*. València : Universitat de València, 2013, p. 108). Souto sumaria aquesta situació dient que “no parece que en ese momento la política frentepopulista fuera defendida plenamente por la dirección juvenil socialista, ni que la dirección juvenil comunista hiciera de ella un casus belli de cara a la unidad [...] Parece, por tanto, que a cambio de una defensa a ultranza de la izquierda largocaballerista, los jóvenes socialistas aceptaron la “organización de nuevo tipo”, al menos de palabra, y los jóvenes comunistas no insistieron en la defensa del Frente Popular” (idem, p. 108-109).

de les joventuts socialistes però també simpatitzants del P.O.U.M. acabaren fora de l'organització (Julio Cid fou expulsat i José Quesada –secretari de la secció- dimití), d'Astúries -on B. Estrada també abandonà les joventuts i passà al P.O.U.M., i de Salamanca -on succeí el mateix amb Francisco Herrero.⁴⁷⁰

Però malgrat aquests fets que sustentarien la tàctica de Trotsky, també cal considerar els factors que hi jugaven en contra. En primer lloc, l'oposició, malgrat ser titllada de "trotskista" per la direcció, en cap cas prengué un caràcter d'aquest tipus (la qüestió de la IV Internacional mai va ser plantejada), sinó que es basava en la defensa dels postulats de Largo Caballero en la seva lluita contra el sector de Prieto i els seus aliats estalinistes; segons el seu propi portaveu García Lago (el qual certament havia escrit dos anys abans, com ja s'ha vist anteriorment, l'article "Hacia una nueva Internacional" però que començada la guerra passaria al P.S.U.C.):

"el propósito de todos ellos no tenía nada de fraccional y se limitaba a buscar la unidad de los concordantes en la necesidad de dotar al partido y a las juventudes de una táctica homogéneamente revolucionaria".⁴⁷¹

En segon lloc, els caballeristes, malgrat el seu revolucionarisme formal i el seu rebuig ocasional al Front Popular, s'havien fetampions però de la unitat orgànica, la qual cosa treballava a favor de les expulsions dels que fossin considerats divisionistes. Així es va veure a Astúries, per exemple, on la nova direcció unificada que substituï l'antiga prietista i que estava composta de caballeristes i estalinistes aprovà, a més de "la creació de una organización de nuevo tipo conforme a las decisiones del VI Congreso de la IJC" (és a dir, organitzacions àmplies, buidades en gran part de contingut polític), que "todo brote de fracción, sea centrista, reformista o trotskista, en una palabra antiunitaria, será aplastada inmediatamente".⁴⁷²

⁴⁷⁰ L'expulsió de Cid fou motivada "por criticar la "unificación" de la forma que se ha hecho y combatir la campaña confusionista y contrarrevolucionaria que se hace contra el P.O.U.M. y por considerarle como trotskista, enemigo de la unificación, cuando en realidad es el que más lucha en este pueblo por la unidad sindical y política y por el robustecimiento de una Juventud Socialista revolucionaria" (QUESADA SUÁREZ, José. "El por qué de mi baja en la Juventud Socialista". *La Batalla* (5-VI-36)); per a Estrada vegeu: ESTRADA, B. "Carta de un joven socialista asturiano". *La Batalla* (26-VI-36); i per a Herrero: HERRERO, Francisco. "Por qué me dieron de baja en el Comité y por qué yo me di de baja en las juventudes unificadas de Salamanca". *La Batalla* (10-VII-36). Molt probablement en una situació semblant es trobarien els antics militants de l'I.C.E. gallega (Fernández Mazas, etc.) que passaren a la F.J.S. a principis del 1935, encara que no tenim cap evidència documental i certament no abandonaren l'organització.

⁴⁷¹ "CORRESPONSAL". "La Junta de la Juventud Socialista unificada para la exclusión de la fracción : desde Madrid". *La Batalla* (5-VI-36)).

⁴⁷² Citat en: SOUTO KUSTRIN, Sandra. *Paso a la juventud : movilización democrática, estalinismo y revolución en la República Española*. València : Universitat de València, 2013, p. 106).

I això fou, en tercer lloc, el que passà, com mostra l'exemple de Madrid ja esmentat: l'expulsió de la fracció de García Lago fou en definitiva avalada per la majoria de l'assemblea madrilenya, la qual cosa mostra com era difícilment viable en aquest moment practicar l'entrisme en les J.S.U. proposat per Trotsky; inclús la mateixa premsa trotskista francesa i nordamericana recollí de *La Batalla* la notícia i informà de les expulsions dels suposats simpatitzants trotskistes.⁴⁷³ Clarament, les oportunitats de treball dins les joventuts –si és que existia alguna– eren molt més minses la primavera del 1936 que un any abans; no debades, Broué afirmà que la fusió efectuada l'abril entre les dues organitzacions juvenils “constituiria desde entonces el trampolín principal de la influencia stalinista en España”.⁴⁷⁴

Pel que respecta estrictament al P.S.O.E., si bé és cert que Largo Caballero demanà en aquest moment l'ingrés del P.O.U.M. per reforçar la seva fracció que anava perdent força, també és cert que l'ala esquerra socialista havia sofert no només un retrocés en efectius, sinó també un retrocés ideològic amb l'acceptació de la ideologia frontpopulista la tardor anterior, i que havia col·laborat a impulsar el Front Popular i el seu programa. Sembla que l'anàlisi de Trotsky en aquest punt estigués influenciada per les esperances posades per Rojas en el dirigent asturià del P.S.O.E. Javier Bueno i les seves declaracions de manca de confiança en el Front Popular i a favor de les Aliances Obreres.⁴⁷⁵ No obstant, l'ala esquerra socialista en el seu conjunt havia moderat força el seu discurs, com el mateix Rojas constatà en els seus articles a *New militant*: si el març escrivia que l'esquerra socialista estava molt més a l'esquerra que els estalinistes, encara que “confines itself to abstract assertions of the necessity of the dictatorship of the proletariat” i que “The left Socialists are vacillating”,⁴⁷⁶ el mateix abril reconeixia

⁴⁷³ Vegeu: “L'exclusion des “trotskystes” des Jeunesses socialistes unifiées de Madrid”. *La Lutte ouvrière* (12-VI-36), i també un article d'un dels dirigents juvenils trotskistes francesos, Yvan Craipeau, aparegut el juliol a *Révolution* (citat per Broué en: TROTSKY, L. “¿Qué deben hacer los bolcheviques leninistas en España?”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 344, n. 8); Rojas a principis de juny també havia esmentat que “The very first document issued by the “united” youth movement was a vicious attack on Trotskyism”, però no considerava, a l'igual que Trotsky, les joventuts socialistes encara totalment perdudes, sinó només en perill de convertir-se en inútils per a sempre: “The promising Socialist youth movement is now in serious danger of permanent stultification” (ROJAS, Alfredo. “A balance of Spanish People's Front”. *New militant* (6-VI-36)).

⁴⁷⁴ BROUÉ, Pierre. *La revolución española, 1931-1939*. Barcelona : Península, 1977, p. 83.

⁴⁷⁵ ROJAS, Alfredo. “Spanish revolution reaches critical stage : workers misled as capitalist class conspires against them”. *New militant* (4-IV-36).

⁴⁷⁶ ROJAS, Alfredo. “Workers press for action in Spain : Azana lays ground for suppression : leaders still playing fatal game with Republicans [sic]”. *New militant* (21-III-36).

que “At every step of Azana against the masses, Caballero delivers himself of such “left” oratory, but takes no action toward breaking with the bourgeois-republicans”.⁴⁷⁷ Tot això feia que la tàctica propuganda per Trotsky l’abril del 1936 per a la reunió dels partidaris de la IV Internacional a Espanya no fos gaire realista, molt més allunyada de les possibilitats reals d’operativitat que la construcció d’una nova secció independent, tal com s’havia propugnat expressament per l’S.I. el febrer.

Els consells i advertències de Trotsky van arribar als militants espanyols, com a mínim al Radi de Madrid i, per via indirecta, a part de la direcció del P.O.U.M. (al menys, Andrade i Nin). En la seva carta als militants madrilenys, Trotsky va adjuntar “une lettre écrite en allemand à un camarade espagnol” (òbviament, doncs, l’article que aparegué en *New militant*) demanant-los que la traduïssin i la fessin conèixer a tots els camarades susceptibles d’estar interessats en la seva opinió. Segons el testimoni posterior d’Enrique Rodríguez Arroyo recollit per Broué,⁴⁷⁸ no sembla que es distribuïssin entre els militants espanyols ni la carta a García Palacios ni l’article publicat a *New militant* i als butlletins interns de l’L.C.I. i dels bolxevic-leninistes italians; no obstant, pel testimoni contemporani als fets d’Andrade aquesta versió no se sosté, ja que tant Rodríguez Arroyo com al menys els membres del comitè local de Madrid sí la van llegir, i el mateix Rodríguez Arroyo li resumí el contingut a Andrade, el qual li transmeté a Nin.⁴⁷⁹

⁴⁷⁷ ROJAS, Alfredo. “Azana speaks firmly for conservative Spain : loudly applauded by Stalinists and monarchists, Cabellero [sic] cautious, swing to right apparent”. *New militant* (11-IV-36). Rojas tornava en aquest article a esmentar que les masses socialistes cada cop mes escoltaven Javier Bueno, i assenyalava que encara existia “undoubtedly genuine revolutionary feeling which animates the Socialist ranks, especially the youth”, quan aquestes ja s’havien fusionat amb els estalinistes una setmana abans (qüestió a més que Rojas no analitzà mai en cap article específic i que només tractà –i de manera breu- en el seu darrer article a *New militant* del dia 6 de juny). En articles posteriors Rojas tornà a posar esperances en l’ala esquerra del P.S.O.E. A diferència del W.P., la R.W.L., encara que molt tardanament (ja havia esclatat la revolució espanyola), sí dedicà un petit article a la fusió de les joventuts socialistes i estalinistes (“Spanish youth groups merge”. *The Fighting worker*, v. 1, no. 8 (August 8, 1936), p. 1).

⁴⁷⁸ TROTSKY, L. “¿Qué deben hacer los bolcheviques leninistas en España?”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 338, n. 1.

⁴⁷⁹ Carta de J. A. [Juan Andrade] a A. N. [Andreu Nin] (4-V-36), Prometheus Research Library; reproduïda –excepte quatre línees- en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 44-45. És molt possible que, a partir d’aquesta iniciativa de Trotsky, Nin i Andrade, segurs de la fidelitat de la militància espanyola, pensessin en respondre explicant la seva posició als grups trotskistes d’Amèrica Llatina, en un intent gens dissimulat de guanyar aquests al Buró de Londres (vegeu: C.E. del P.O.U.M. “Mensaje al proletariado de la América latina”. *La Batalla* (3-VII-36); la crítica de Trotsky en: TROTSKY, L. “[Le R.S.A.P. et la IVe Internationale]. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l’Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 10, p. 248).

En qualsevol cas, però, sí que sembla que va ser una distribució reduïda a alguns militants de Madrid, i hagués estat molt més efectiu, sinó adjuntar la carta-article de Trotsky en castellà (Rojas, per exemple, la podria haver traduït) sí al menys en francès i no pas en alemany, tasca que es podia fer sense problemes per part de l'S.I., i idioma que tant García Palacios com d'altres militants espanyols podien llegir perfectament; de fet, en la mateixa carta ja esmentada d'Andrade a Nin s'hi diu que tant ell com Nin eren lectors de *La Vérité*. El problema és que *La Vérité* havia cessat la publicació a finals de gener, i el seu substitut, *Révolution*, aparentment no arribà als militants espanyols (ni tampoc publicà aquests dos articles de Trotsky); encara menys fortuna tingué a Espanya *New militant*, que no surt mai esmentat en la documentació espanyola; en quant el *Bollettino d'informazione*, probablement només circulà entre els emigrats italians a Barcelona, i ja durant la primera meitat de juliol. Aquest darrer fet –la publicació de dos articles de Trotsky cabdals per a Espanya bé en la premsa nordamericana i en anglès, bé en francès o italià en butlletins interns (i un d'ells quatre mesos després d'haver estat escrit)- mostra un cop més la poca operativitat de l'S.I. respecte Espanya, el qual no facilità la distribució d'un material ben important sobre temes espanyols per a un país on li calia bastir una nova organització i del qual reconeixia la importància del seu procés polític i social.

Per la seva part, Rojas, que fou el militant de l'L.C.I. que més a prop seguí les qüestions espanyoles durant el primer semestre del 1936 mitjançant els seus articles a *New militant*, posà les seves esperances en l'ala esquerra del P.S.O.E. i en una escissió d'aquest partit que veia cada cop més propera –i pràcticament realitzada el juny-, però en tot el primer semestre del 1936 només tractà en el darrer número de *New militant*, el 6 de juny, la qüestió de quina era la política que s'havia de menar a Espanya, que per a ell, seguint el ja exposat per Trotsky en el seu article de l'abril, havia de ser l'entrada en el P.S.O.E. Rojas, però, no només fou més tardà que Trotsky en parlar d'aquesta qüestió, sinó molt menys clar. Si Trotsky l'abril plantejava la qüestió bàsicament al voltant de quatre eixos fonamentals (trencament amb el P.O.U.M., oposició al Front Popular, reagrupament dels bolxevic-leninistes per la IV Internacional sota el programa de la Carta Oberta, i entrada en el P.S.O.E. i les J.S.U.), Rojas recollí l'oposició al Front Popular i l'entrada en el P.S.O.E. (com ja he indicat abans, no analitzà en cap moment la fusió de les joventuts socialistes i estalinistes), però no parlà mai ni de la secció

espanyola ni de la IV Internacional ni feu cap crida per a la constitució d'una organització bolxevic-leninista, i mantingué una actitud contradictòria respecte el P.O.U.M., condemnant-lo severament (“a sterile, doomed sect”) i a la vegada veient l'escissió del P.S.O.E. com el fet que galvanitzaria la part provinent de l'I.C.E.:

“The Party of Marxian Unity” [...] has been caught entirely unawares by the split in the Socialist ranks. What is infinitely worse, it now pooh-poohs the significance of the split [...]. The only hope there still might have been for the Maurin-Nin group –after their joining the Popular Front, breaking with, joining and braking again, thus losing any serious standing as a firm political tendency- was in their correctly estimating the epochal significance of the Socialist split. Now it is clear the “Party of Marxian Unity” is a sterile, doomed sect; it has not even the specious virtue of an apparently independent political course, but vacillates between opportunistic moves and gestures of intransigence. Maurin, who holds a firm majority in the organization, is like a little shopkeeper; he will fawn upon the Popular Front at one moment, upon Caballero at another, he will do anything –only let him keep his own little shop. The idea of independent political intervention by entry into the Socialist Party is alien to such minds. So far, the main body of the Old Opposition has not broken with the sterile clique; but the developing split in the Socialist Party must finally galvanize all those who are capable of thinking politically.”⁴⁸⁰

De fet, Rojas estava tan convençut de l'impuls revolucionari de l'esquerra socialista (certament, no tenia esperances en Largo Caballero, però sí en dirigents com Bueno), que arribà a dir respecte la direcció revolucionària que li mancava al proletariat espanyol que “That leadership is in process of arising out of the ranks of the Left Wing Socialists”⁴⁸¹; és a dir, implícitament afirmà que la direcció revolucionària sorgiria de l'esquerra socialista malgrat no entressin els bolxevic-leninistes dins del P.S.O.E. i ignorant, per tant, tant el factor subjectiu com l'experiència del que havia passat amb la F.J.S. La mateixa posició fou mantinguda per un altre militant nordamericà en un article que signà amb les sigles B. M. F. un mes després i que partia del presupòsit de que el partit socialista estava escindit de fet en dues organitzacions separades. Per a B. M. F., en síntesi, la direcció de Largo Caballero –el qual era incapaç de trencar amb el Front Popular-, el reformisme de l'ala dreta i dels estalinistes, el nihilisme polític dels anarcosindicalistes, i el conservatisme organitzacional i la política “saltimbanqui” del “grup Maurín-Nin”, podrien dificultar el desenvolupament dels socialistes d'esquerra, però no podrien evitar-lo i, com Rojas, pensava que la sortida revolucionària a la situació espanyola seria el desenvolupament revolucionari d'aquesta fracció

⁴⁸⁰ ROJAS, Alfredo. “A balance of Spanish People's Front”. *New militant* (6-VI-36).

⁴⁸¹ Broué assenyalà respecte aquest article que “Alfredo Rojas mostraba que alimentaba aún la esperanza de ver los antiguos B.-L. llevar a cabo una rectificación” (TROTSKY, L. “¿Qué deben hacer los bolcheviques leninistas en España? : carta a un amigo español”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 342-342, n. 6), però no obstant el centre de l'esperança de Rojas estava posat en l'ala esquerra socialista mateixa.

(desenvolupament revolucionari que, com Rojas, implícitament es contemplava com un fet exclusivament intern, sense l'aportació dels bolxevic-leninistes): “In a word, the situation in Spain may be described as a race between reaction and the political maturity of the Left Socialists”.⁴⁸²

En tot cas, roman la qüestió de que, si els articulistes de *New militant* i *Socialist appeal* veia tan clara l'escissió dins del P.S.O.E. –que finalment no es realitzà- i que aquest fet tindria una importància tan decisiva en els antics militants de l'I.C.E., per què no tractaren aquesta qüestió en tots els seus articles, que no eren més que anàlisis i comentaris de la situació política general espanyola?⁴⁸³ En cap moment fins el seu darrer article al juny Rojas plantejà la qüestió de la construcció de la secció-bolxevic leninista espanyola, fos mitjançant el P.O.U.M., mitjançant l'escissió del P.S.O.E., mitjançant l'entrada en aquest, o mitjançant la construcció independent des de fora: senzillament, la construcció de la secció espanyola de la IV Internacional fou totalment ignorada per Rojas en els seus articles, com ho fou posteriorment per B. M. F.

I no només Rojas, sinó l'S.I. novament: en la seva publicació *Service d'information et de presse (S.I.P.)*, que substituï el *Bulletin international de la L.C.I.* a partir del juny), l'S.I. recuperava aquest mateix mes de juny la vella fòrmula emprada a finals del 1934 i principis del 1935 de “trouver dans la lutte la direction”. L'S.I. considerava a mitjans de juny que “Le PS espagnol est *de fait* en pleine scission” però, al contrari que Rojas, era molt més caut respecte l'ala esquerra socialista, la qual equiparava a la fracció de “centre” de Prieto excepte pel fet que reflexava la pressió exercida per les masses. Més preocupat per la qüestió organitzativa, l'S.I. sí esmentà la qüestió de la construcció del partit revolucionari, però d'una manera tan genèrica i breu que no deixava veure en

⁴⁸² B. M. F. “The Spanish Revolution : bourgeois or proletarian”. *Socialist appeal*, v. 2, no. 7 (August 1936), p. 10-12. Malgrat aparèixer el mes d'agost, una nota prèvia a l'article informava de que aquest havia estat escrit abans de la sublevació militar del juliol. B. M. F. presentava una argumentació contradictòria, ja que per un costat ho fiava tot al desenvolupament de la maduresa política dels socialistes d'esquerra i per l'altra reconeixia que la joventut socialista, amb la unificació amb els estalinistes, “hitherto always acting as a vanguard for the party is today decidedly to the right of it” i esmentava el cas de les expulsions produïdes recentment (p. 11), demostrant per tant que la base socialista era incapaç d'un desenvolupament revolucionari si no actuava una força externa. *Socialist appeal* substituï *New militant* un cop el W.P. entrà dins del Socialist Party el juny del 1936.

⁴⁸³ Anàlisis que foren, a més, força errats o mancats: ni l'escissió socialista es produí, ni analitzà el que havia passat a les joventuts socialistes, ni estigué gens encertat quan afirmà que a Espanya hi havia més temps que a França per preparar la direcció revolucionària, degut a la molta feblesa de les forces de la reacció (tesi que, a més, era la contrària de la que defensava Trotsky, que parlava del breu període de temps que tenia el proletariat espanyol i de l'amenaça de la reacció).

absolut com s'havia de fer:

*“Si la scission socialiste doit avoir en Espagne un sens positif pour les masses, elle ne pourra se faire que dans la voie de la création du Parti révolutionnaire, dans la voie de la IVe Internationale”.*⁴⁸⁴

Com s'havia de crear aquest partit revolucionari, una qüestió crucial per a un país en situació prerevolucionària (o, segons Trotsky, ja revolucionària), era una qüestió ignorada pel mateix S.I., i a la que no dedicà gaire esforç; ni tan sols l'anunci de l'expulsió d'uns suposats simpatitzants trotskistes de les J.S.U. madrilenyes, que hem esmentat abans, motivà una intervenció de l'S.I., i aquests joves militants, en tot cas, havien actuat per iniciativa pròpia, i no pas coordinats per l'S.I.⁴⁸⁵ Fins el dia 20 de juny no aparegué a la premsa trotskista, en *Service d'information et de presse*, un article – curt- dedicat exclusivament al P.O.U.M., a propòsit precisament de la notícia publicada a *La Batalla* sobre les expulsions a les J.S.U., però l'S.I. fou incapaç d'anar més enllà de la crítica retrospectiva a les contradiccions del P.O.U.M. i de repetir un altre cop el que els bolxevic-leninistes haurien d'haver fet en el passat, i de nou fou incapaç de dir ni un sol mot sobre el que calia fer en el moment present.⁴⁸⁶ la seva recriminació de no haver entrat en el passat en el P.S.O.E. certament es podia interpretar com que –tal i com suggeria Trotsky- l'S.I. mantenia la política de l'entrisme, però això contradeia clarament la informació d'un article que parlava precisament de l'expulsió de “trotskistes” de les J.S.U.

En definitiva, existia un problema polític concret que l'S.I. ni tan sols arribava a plantejar, el de la tasca concreta de construcció de la secció espanyola en un moment en que la J.S.U. expulsava “trotskistes” i la immensa majoria –sinó tots, excepte Munis, que es trobava però a Mèxic- dels antics bolxevic-leninistes es trobaven dins del P.O.U.M.; calia fiar-ho tot als “joves revolucionaris que afirmarien les consignes de la política de la revolució socialista” (i el dirigent dels quals, García Lago, passaria aviat

⁴⁸⁴ “Le Front populaire au pouvoir en Espagne”. *Service d'information et de presse*, no. 1 (12 juin 1936), p. 5.

⁴⁸⁵ És de remarcar que la notícia que informà d'aquest fet ni tan sols esmentà la qüestió de la construcció de la secció bolxevic-leninista espanyola, i deixava tot a l'espontaneisme i voluntat dels joves revolucionaris espanyols sense indicar la tàctica a seguir: “*ce drapeau [de la IV Internationale] a été repris spontanément par de courageux jeunes militants, qui luttaient dans les Jeunesses socialistes unifiées, pour une politique révolutionnaire. [...] les jeunes révolutionnaires d'Espagne affirmeront devant les ouvriers de Madrid, des Asturies, les mots d'ordre de la révolution socialiste.*” (“L'exclusion des “trotskistes” des Jeunesses socialistes unifiées de Madrid”. *La Lutte ouvrière* (12-VI-36)).

⁴⁸⁶ “Espagne”. *Service d'information et de presse*, no. 2 (20 juin 1936), p. 1.

també a l'estalinisme)? i com, si l'S.I. no els contactava?

Trotsky havia insistit a l'S.I. dos dies abans, que aquest es posés en contacte amb simpatitzants espanyols per tal d'exigir-los un informe sobre l'actuació del P.O.U.M., o al menys de la seva secció madrilenya,⁴⁸⁷ i finalment Rudolf Klement (“Adolphe”), el secretari administrariu de l'S.I. (i no pas Leonetti o Rous, membres de l'S.I. i encarregats dels afers espanyols), escrigué dues cartes a militants espanyols per aquestes dates. S'inicià així una breu correspondència –de mitjans de juny a principis de juliol- de la qual no s'han conservat les primeres cartes de Klement ni les respostes –si existiren- dels joves socialistes madrilenys. Sí s'han conservat les dues cartes següents de Klement, datades el 4 de juliol, una adreçada “aux camarades de Madrid, partisans de la IV^o Int.”, i l'altra a Francisco Enguix, ex-militant de l'I.C.E. expulsat el juliol del 1934 “por incumplimiento sistemático de las obligaciones de la organización”.⁴⁸⁸

La carta a Enguix era resposta a una anterior d'aquest del 29 de juny,⁴⁸⁹ i l'adreçada als “camarades de Madrid partidaris de la IV Internacional” era un recordatori de que encara no s'havia rebut resposta a una carta anterior (que tampoc s'ha conservat); pel que es diu en la carta a Enguix, els destinataris de l'altra carta, els simpatitzants de la IV Internacional, eren “camarades adhérents des JS de Madrid”. Broué afirmà que aquests simpatitzants eren un grup de militants andalusos arribats a Madrid, entre els quals José Quesada Suárez i Julio Cid Gaitán.⁴⁹⁰ No conec la font en la qual es basà Broué per fer aquesta afirmació, ja que no en donà detalls; en tot cas, aparentment no hi ha cap document llistat a l'arxiu Trotsky de Harvard que pugui estar relacionat amb els “Espagnols dont on vient de découvrir l'existence”. Malgrat la seguretat de Broué, però, l'única referència contemporània que he trobat sobre Quesada i Cid –un article del mes de juny del mateix Quesada- indica que aquests ja eren poumistes convençuts i, per tant,

⁴⁸⁷ TROTSKY, L. “[Toujours la même incurie]”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 10, p. 108.

⁴⁸⁸ Segons la nota apareguda en *La Antorcha* (14-VII-34), p. 2; també citat en: PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 91.

⁴⁸⁹ La qual devia ser la primera carta d'Enguix després d'haver rebut la primera de Klement; probablement es tractava de “Comunistas y socialistas : la labor del Frente Popular y su gobierno [sic]”, que fou publicada sense data en *S.I.P.*, juntament amb “¿Otra ley de represion?”, també d'Enguix i datada el 30 de juny (ambdues en: *Service d'information et de presse*, no. 4 (20 juillet 1936), p. 23-24).

⁴⁹⁰ Broué es mostrà molt segur: “Il s'agit sans doute du groupe de jeunes militants andalous venus à Madrid avec José Quesada Suárez et Julio Cid Gaitán”; vegeu: TROTSKY, L. “[Toujours la même incurie]”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 10, p. 108, n. 8.

és lícit pensar que difícilment podien haver escrit a Trotsky:

*“Me ha ayudado a ver esto, el P.O.U.M. y su órgano “La Batalla”, con el cual estoy hoy plenamente identificado. [...] Yo [...] identificado con la posición del camarada Julio Cid y con la del P.O.U.M., pedí mi baja en la J.S. para ingresar en el P.O.U.M.”*⁴⁹¹

En qualsevol cas, sí que és cert que la carta de Klement està adreçada a militants de les J.S.U. de Madrid –presumiblement provinents de la F.J.S.–, els quals s’haurien posat en contacte amb l’S.I. No obstant, la comunicació no sembla haver estat ni fluïda ni fructífera, ja que, com he indicat, Klement en aquesta carta insistia en una resposta que no havia obtingut d’una carta anterior –probablement de mitjans de juny–, i tampoc no hi ha documentació que provi correspondència posterior, tant dels militants madrilenys com d’Enguix (malgrat que Klement assenyalà a aquest darrer que “C’est avec d’autant plus de joie que nous constatons l’identité de nos points de vue”).

Les dues cartes de Klement mostren un canvi d’orientació per part de l’S.I. –o, més correctament, per part del seu secretari administratiu– en el sentit d’iniciar les primeres passes per establir un treball sistemàtic de cara a la formació d’un nucli bolxevic-leninista espanyol: presa de contacte amb l’S.I., lligams i coordinació internacionals, intercanvi d’informacions o articles (sobretot, la situació interior del P.O.U.M., en especial de Madrid i de les J.S., en particular sobre els “Trotskistes” expulsats, però també de la situació general espanyola), tramesa d’adreces de simpatitzants espanyols per establir contacte (Klement li transmeté tres als militants madrilenys, les quals sembla que van ser rebudes d’Enguix, i prometé escriure ell mateix també a aquestes –les quals malauradament no s’han conservat, si és que les va escriure finalment), difusió de documents (Klement prometé enviar a tots els camarades espanyols dels què tingués l’adreça “tout le matériel nécessaire”, i ja incloguè la carta de Trotsky a García Palacios en la seva carta als militants madrilenys), i suggeriment de centralitzar la tasca mitjançant els militants de Madrid i preparar una conferència nacional mitjançant l’establiment d’un butlletí...; en suma, Klement proposava el juliol del 1936 les bases per a la mena de treball polític que l’S.I. havia negligit des de l’octubre del 1935.

A nivell polític, el més important de les cartes de Klement és que es continuava considerant l’actuació de Nin i Andrade com traïció, i que, aparentment, l’S.I. abandonà

⁴⁹¹ QUESADA SUÁREZ, José. “El por qué de mi baja en la Juventud Socialista”. *La Batalla* (5-VI-36).

ja la perspectiva de l'entrisme a Espanya, ja que només es parlà de constitució d'una secció per la IV Internacional, sense cap referència a un treball de fracció, fos en el medi socialista o en el poumista:

“Nous pensons quela [sic] situation en Espagne ne permet pas de retarder d'un seul jour la création d'une section de la IV^e Internationale, mais qu'il faut la hâter de la manière la plus rapide, en particulier par une étroite liaison internationale.

[...]

Il s'agit de retrouver à travers le pays tous les partisans sincères de la IV^e Internationale dégoutés par la politique de la Izquierda Comunista et du POUM, pour en bâtir aussitôt que possible une organisation nationale de la IV^e. [...] A notre avis, dès qu'une série de liaisons dans le pays seront établies, il faudra préparer une conférence nationale par l'édition d'un bulletin etc...”⁴⁹²

“Nous écrivons immédiatement à ces camarades, en leur envoyant notre matériel, afin de leur demander d'autres adresses et leur avis. Nous espérons créer ainsi une multitude de liaisons et trouver parmi ces camarades un noyau qui voudrait se charger provisoirement de les centraliser, de convoquer und [sic] Conférence nationale des partisans espagnols de la IV^e Internationale, pour en créer aussitôt que possible son authentique section espagnole.”⁴⁹³

És possible, però, que la tàctica entrista no fos definitivament abandonada i que fos contemplada per practicar en moments posteriors, quan el nucli bolxevic-leninista estigués consolidat i si les condicions aconsellaven practicar aquesta tàctica. Però el cert és que Klement ja no el proposà per a Espanya, inclús quan, en la seva resposta a Enguix –i a requeriment d'aquest-, parlà de la R.W.L. i de l'oposició d'aquesta a l'entrisme: Klement recordà que l'L.C.I. “l'havia proposat” en el passat per a Espanya i es mostrà obert a tractar i a donar més explicacions d'aquesta qüestió “purement tactique” i dels seus resultats, però no la recuperà per al moment present.

En suma, les actituds de l'S.I. i del principal comentarista –Rojas- sobre els assumptes espanyols de l'L.C.I. mostren, sinó una deriva, sí una negligència i una gran manca de perspectives d'acció des de l'octubre del 1935 fins el juny de 1936; en tota l'L.C.I., en aquest període, realment només Trotsky fou capaç de copsar la importància de la situació prerevolucionària espanyola i de traçar de manera coherent amb els seus pressupòsits teòrics les línies mestres de quina havia de ser la política a seguir a Espanya, però es trobà amb una gran inoperativitat de l'S.I., que només actuà –via el seu secretari administratiu- després de continus requeriments de Trotsky. A nivell tàctic,

⁴⁹² Carta d'Adolphe [Rudolf Klement] als camarades de Madrid, partidaris de la IV Int. (4-VII-36); (14409) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

⁴⁹³ Carta d'Adolphe [Rudolf Klement] a [Francisco] Enguix (4-VII-36); (14233) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

però, tant Trotsky com l'S.I. foren més confusos i es mogueren entre la construcció d'una secció espanyola i l'entrisme dins del moviment socialista; no fou finalment fins el mes de juliol que l'opció de la construcció d'una secció independent a Espanya fou presa definitivament.

El camí per a la construcció de la secció espanyola, però, tenia una altra via no contemplada pels seus principals actors i, en realitat, no vingué per part d'una iniciativa de l'S.I., sinó de militants bolxevic-leninistes estrangers. Aquesta via no va ser en un primer moment, però, una decisió conscient de crear la secció bolxevic-leninista, sinó que serví per ser el seu gèrmen per via indirecta. En efecte, la primavera del 1936 s'inicià el treball per a l'establiment d'un comitè de refugiats estrangers antifeixistes a Espanya que, entre finals de maig i el mes de juny, es convertiria en el nucli del primer grup trotskista a Espanya després del trencament amb el P.O.U.M. Aquest comitè es formà a partir de la tasca duta per militants estrangers establerts a Barcelona, especialment exiliats italians, entre els quals destacaren Nicola Di Bartolomeo ("Fosco") i la seva companya Virginia Gervasini ("Sonia").

Fosco era el màxim dirigent del grup italià dissident "La Nostra parola" que estava a punt d'unificar-se amb el grup italià oficial dirigit per Pietro Tresso ("Blasco"),⁴⁹⁴ procés que fou paral·lel al de la unificació dels grups navillista i molinierista en el trotskisme francès.⁴⁹⁵ Fosco i Gervasini arribaren a Barcelona l'abril⁴⁹⁶ i van ser detinguts en aquesta ciutat el 5 de maig⁴⁹⁷ i empresonats en la Model i en la Presó de

⁴⁹⁴ Les converses vers la unificació havien madurat durant la primavera del 1936 i la unificació tingué lloc el maig-juny (vegeu: CASCIOLA, Paolo. "Introduzione". *Quaderni Pietro Tresso*, n. 33 (gennaio-febbraio 2002), p. 3).

⁴⁹⁵ El G.B.L. havia estat expulsat de l'S.F.I.O. a finals del 1935, la qual cosa motivà una nova crisi en la secció francesa. El grup majoritari, dirigit per Naville, aconseguí el suport de les joventuts socialistes del Sena (J.S.R.) i constituí el Parti ouvrier révolutionnaire (P.O.R.), secció oficial de l'L.C.I.; el seu òrgan fou *Révolution*. El grup al voltant de Molinier intentà romandre més temps dins de l'S.F.I.O. i després propugnà un "reagrupament revolucionari" amb altres formacions, constituïnt els Groupes d'action révolutionnaire (G.A.R.) i després el Parti communiste internationaliste (P.C.I.), però reclamant-se també del programa per la IV Internacional, fundant el periòdic *La Commune*; durant aquest temps, Molinier fou expulsat oficialment de l'organització. Actualment encara no està clar si la vinculació de Fosco i Gervasini amb el grup de *La Commune* era prèvia a la unificació (CASCIOLA, Paolo. "Nicola Di Bartolomeo, 1901-1946". *Revolutionary history*, v. 5, no. 4 (spring 1995), p. 26), o posterior a llur expulsió del grup de Barcelona (testimoni de Rodolphe Prager).

⁴⁹⁶ BUCCI, Fausto. "Virginia Gervasini" (http://www.radiomaremmarossa.it/?page_id=7167);

CASCIOLA, Paolo. "Pietro Tresso (Blasco), and the early years of Italian Trotskyism". *Revolutionary history*, v. 5, no. 4 (spring 1995), p. 61.

⁴⁹⁷ DI BARTOLOMEO, Nicola. "Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas". En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la

Dones de Barcelona respectivament, en aplicació de la “Ley de Vagos y Maleantes”, juntament amb altres estrangers antifeixistes. A la primavera, aquests presos estrangers - tant polítics com comuns- constituïren el Comité Central de la Federación Nacional de Presos de España, i llançaren el manifest “La voz de los presos de la cárceles y presidios de España”, on reclamaven ser inclosos en el Decret Llei d'Amnistia del 21 de febrer.⁴⁹⁸

Diverses organitzacions obreres (C.N.T., P.C.C., P.O.U.M., Socors Roig Internacional (S.R.I.), Associació de Funcionaris de la Generalitat) i àdhuc burgeses (E.R.C., Partit Federal, el diari *Última hora*) se sumaren a una campanya de solidaritat per alliberar aquests presos, ja que l'amnistia decretada pel Front Popular només afectà els presos espanyols. La campanya fou especialment activa el mes de maig i s'allargà fins el juliol, i inclogué articles i notícies a la premsa obrera però també burgesa,⁴⁹⁹ tramesa de telegrams al ministre de Governació, Joan Moles i Ormella,⁵⁰⁰ intervencions de Maurín -únic diputat del P.O.U.M.- davant Moles el dia 28 de maig i dos dies després a Barcelona amb el cap d'Ordre Públic per demanar l'alliberament de quaranta presos antifeixistes estrangers empresonats a Barcelona. Lionello, anònimament des de *La Batalla*, recordà els lligams de classe que uneixen tots els treballadors, independentment del seu origen, i esmentà els casos concrets de Fosco, Gervasini i Isak Aufseher:

“Para la clase trabajadora los obreros extranjeros refugiados en nuestro país son sagrados. La dignidad de los obreros españoles no puede tolerar estas ingerencias de agentes fascistas en España y menos cuando se trata de cosas relacionadas con la clase trabajadora. Para los obreros no hay extranjeros ni nacionales. Hay solamente hermanos de clase y, como tales, defenderemos a todos los trabajadores que haya en

Torre, 1996, p. 198. Segons Casciola, foren denunciats per l'advocat que els havia recomanat el dirigent socialista italià Pietro Nenni (CASCIOLO, Paolo. “Virginia Gervasini, 1915-1993”. *Quaderni del Centro Studi Pietro Tresso*, n. 30 (dicembre 1993), p. 3.

⁴⁹⁸ *Antifascistas alemanes en Barcelona, 1933-1939 : el Grupo DAS : sus actividades contra la red nazi y en el frente de Aragón*. Dieter Nelles ... [et al. ; coordinador de la obra y traductor del alemán: Harald Piotrowski]. 1ª ed. [Barcelona] : Sintra, 2010, p. 346.

⁴⁹⁹ “Els refugiats polítics no han d'ésser molestats”. *Última hora* (9-V-36); LIONELLO, Guido. “El derecho de asilo para los obreros extranjeros debe ser sagrado”. *La Batalla* (15-V-36); NIN, Andreu. “Cal respectar el dret d'asil”. *La Rambla* (16-V-36) (reproduït en: NIN, Andreu. *Què va dir Andreu Nin*. Oriol Pi de Cabanyes [ed.]. Barcelona : Nova Terra, 1978, p. 95-97); “A favor de l'alliberament dels antifeixistes estrangers empresonats”. *Última hora* (21-V-36); “El derecho de asilo debe ser respetado”. *La Batalla* (29-V-36); “Mitin de la C.N.T.”. *La Vanguardia* (9-VII-36).

⁵⁰⁰ El dia 20 de maig s'enviaren dos telegrams al ministre de governació en demanda de la llibertat per als antifeixistes estrangers empresonats a la Model i a la Presó de Dones de Barcelona, en aplicació del dret d'asil. El primer el signaven els empresonats Aufseher, Bange, Hessentaler, Illfeld, Machmer, Schmiedel, Schneider, Szalak, Bartolomeo, Gervasini, Capizzi, i La Pietra; i el segon diputats d'E.R.C. (Miquel Guinart, Antoni Rovira i Virgili, Manuel Galés, Lluís Bru, Pere Blasi, Josep Fàbrega, Casademunt, Arnau i Cortina), del Partit Federal (Joan Ferret i Joan Mora), Jaume Miravittles com a president de l'Associació de Funcionaris de la Generalitat i de la secció catalana del Socors Roig Internacional, i també G. Valls i Mollet, i Molins i Fàbrega, de qui no s'esmentava la seva militància poumista (“A favor de l'alliberament dels antifeixistes estrangers empresonats”. *Última hora* (21-V-36)).

nuestro país, sea cual sea el punto de su nacimiento. No se olviden de ello el inspector Royo y los demás policías que a sus órdenes cometen los atropellos que denunciamos.

Entre éstos tenemos que citar, concretamente, los del camarada Fosco y la compañera Virginia Gervasini, dignísimos socialistas italianos, encarcelados en Barcelona a pesar de nuestras gestiones y de nuestras protestas, y el del camarada Isaak Aufscher [sic], detenido simplemente por vender prensa antifascista en Barcelona.

*Protestamos enérgicamente contra estas detenciones y exigimos su libertad y el respeto del derecho de asilo en España para todos los antifascistas.*⁵⁰¹

Calgué a més, però, l'inici d'una vaga de fam a principis de juny per part d'onze empresonats, que va ser suspesa després que Miquel Valdés i Garriga -diputat del P.C.C.- i altres membres de l'S.R.I. els visitessin a la presó i els asseguressin que aviat serien posats en llibertat. És així que s'aconseguí l'alliberament de vuit estrangers antifexistes durant la segona setmana del mes de juny⁵⁰², entre els quals Fosco i Gervasini.⁵⁰³ Un cop alliberats, sembla clar que Fosco i Gervasini hagueren d'establir contactes amb la direcció del P.O.U.M. per tal de crear un organisme que aglutinés els estrangers antiestalinistes,⁵⁰⁴ i el dia 15 del mateix mes es constituïa un "Comité provisional internacional, contra las arresticiones [sic] de antifascistas, por su pronta liberación y por el derecho de asilo", del qual es va notificar la seva constitució el dia

⁵⁰¹ LIONELLO, Guido. "El derecho de asilo para los obreros extranjeros debe ser sagrado". *La Batalla* (15-V-36); la identificació de Lionello com l'autor d'aquest article sense signatura la feu un espia italià (potser Arturo Lucchetti ("731", "Apollo", "Paride"), infiltrat en el partit maximalista i posteriorment també en el P.O.U.M.): informe (22-V-36), t. 26 "Lionello Guido", b. 721, Fondo Polizia Politica, Archivio Centrale dello Stato (sobre Lucchetti, vegeu: FRANZINELLI, Mimmo. *I tentacoli dell'Ovra : agenti, collaboratori e vittime della polizia politica fascista*. Torino : Bollati Boringhieri, 2000, p. 269-270, 274-275).

⁵⁰² Vegeu: *Antifascistas alemanes en Barcelona, 1933-1939 : el Grupo DAS : sus actividades contra la red nazi y en el frente de Aragón*. Dieter Nelles ... [et al. ; coordinador de la obra y traductor del alemán: Harald Piotrowski]. 1ª ed. [Barcelona] : Sintra, 2010, p. 347; "Los presos antifascistas en la cárcel de Barcelona". *La Batalla* (5-VI-36); i la carta de Bruno Ginestà al Comité Central de la Sección Española [de l'S.R.I.] (21-VI-36), Centro Documental de la Memoria Histórica, PS Madrid, 64/56, 7. Malgrat aquests alliberaments, encara restaren estrangers antifeixistes empresonats fins el juliol, quan van ser posats en llibertat amb l'esclatament de la revolució; vegeu: *idem* p. 346, i "Els presos foren alliberats". *Avant* (21-VII-36).

⁵⁰³ Vegeu: *Antifascistas alemanes en Barcelona, 1933-1939 : el Grupo DAS : sus actividades contra la red nazi y en el frente de Aragón*. Dieter Nelles ... [et al. ; coordinador de la obra y traductor del alemán: Harald Piotrowski]. 1ª ed. [Barcelona] : Sintra, 2010, p. 347; i "La libertad de los presos antifascistas". *La Batalla* (12-VI-36); *La Batalla* no feu cap esment de la militància bolxevic-leninista de Fosco i Gervasini.

⁵⁰⁴ En la notícia publicada en *La Batalla* el 17 de juliol afirmen que "hemos obtenido ya oficialmente el apoyo de la INTERNACIONAL UNIVERSITARIA CONTRA EL FASCISMO Y LA GUERRA (Sección española), el del TEATRO PROLETARIO y también el del P.O.U.M." ("Comité único internacional de los refugiados antifascistas". *La Batalla* (17-VII-36)). Per altra part, Fosco tenia una relació fluïda amb els dirigents poumistes: ell mateix relatarà que la nit del 18 al 19 de juliol tingué una conversa amb Nin a propòsit de l'aixecament militar (DI BARTOLOMEO, Nicola ["Emiliano Vigo"]. "Espagne, mai 36-janvier 38". *La Vérité*, no. 2 (juin 1938), p. 44; traduït en: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 180).

26 a *La Batalla*.⁵⁰⁵ Tres setmanes més tard aquest comitè provisional s'anunciava a la mateixa publicació amb el nom de “Comité único internacional de los refugiados antifascistas”,⁵⁰⁶ és a dir, el C.U.I.R.A., dins del qual es formaria l’embrió del primer grup bolxevic-leninista a Espanya des del trencament de l’I.C.E. amb l’S.I. i que comptava, a més de Fosco i de Gervasini, amb els maximalistes Duilio Balduini, Giuseppe Capizzi i Pietro Fancelli.⁵⁰⁷

El C.U.I.R.A. era un organisme d'ajuda als refugiats antifeixistes de totes les tendències que no eren recolzats pel Socors Roig Internacional (S.R.I.) i es composava de “los refugiados políticos de diferentes naciones y pertenecientes a diferentes partidos y agrupaciones de izquierda, comprendiendo entre ellos también a los anarquistas como a socialistas y a los comunistas de diferentes grupos ideológicos”, i assegurava agrupar “la mayoría de los refugiados en Barcelona”;⁵⁰⁸ tant en la seva direcció (Fosco i Gervasini) com entre els seus membres s'hi trobaven diversos trotskistes, especialment italians. La tasca solidària del C.U.I.R.A. seria continuada pel C.I.D.E.A., fundat l'agost i depenent del C.C.M.A.,⁵⁰⁹ però l'organisme serví també com primer nucli aglutinador dels trotskistes estrangers a Espanya, especialment amb l'esclat de la revolució.

El mes de juny les dues tendències del trotskisme francès s'uniren per a formar el Parti ouvrier internationaliste (P.O.I.), que agrupà per uns pocs mesos (de juny a octubre) la majoria dels trotskistes francesos; poc abans, com s’ha vist, els dos grups italians també s’havien unificat. Aquest mateix mes de juny, Fosco i Gervasini formaren un petit grup a partir del C.U.I.R.A., el Grupo Bolchevique-Leninista de Barcelona,⁵¹⁰ compost

⁵⁰⁵ "El Comité de refugiados antifascistas". *La Batalla* (26-VI-36); *Antifascistas alemanes en Barcelona, 1933-1939 : el Grupo DAS : sus actividades contra la red nazi y en el frente de Aragón*. Dieter Nelles ... [et al. ; coordinador de la obra y traductor del alemán: Harald Piotrowski]. 1ª ed. [Barcelona] : Sintra, 2010, p. 349.

⁵⁰⁶ "Comité único internacional de los refugiados antifascistas". *La Batalla* (17-VII-36); *Antifascistas alemanes en Barcelona, 1933-1939 : el Grupo DAS : sus actividades contra la red nazi y en el frente de Aragón*. Dieter Nelles ... [et al. ; coordinador de la obra y traductor del alemán: Harald Piotrowski]. 1ª ed. [Barcelona] : Sintra, 2010, p. 349.

⁵⁰⁷ BUCCI, Fausto. “Virginia Gervasini” (http://www.radiomaremmarossa.it/?page_id=7167); si s’ha de creure l’espia Arturo Lucchetti, la iniciativa de la seva constitució fou de Fosco i d’un enginyer búlgar de qui no digué el nom (LUCCHETTI, Arturo. “Relazione sulla mia attività in Barcelona” (21-III-41), fons “Lionello Guido”, b. 2791, Casellario Politico Centrale, Archivio Centrale dello Stato).

⁵⁰⁸ "Comité único internacional de los refugiados antifascistas". *La Batalla* (17-VII-36).

⁵⁰⁹ Per al C.I.D.E.A., vegeu: *Antifascistas alemanes en Barcelona, 1933-1939 : el Grupo DAS : sus actividades contra la red nazi y en el frente de Aragón*. Dieter Nelles ... [et al. ; coordinador de la obra y traductor del alemán: Harald Piotrowski]. 1ª ed. [Barcelona] : Sintra, 2010, p. 306-315.

⁵¹⁰ “Introducción histórica”. En: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón.

sembla ser exclusivament per militants estrangers, dels quals només se sap la pertinença certa de Fosco, Gervasini, Robert de Fauconnet,⁵¹¹ Giuseppe Guarneri (“Pino”, “Lino”), Guido Lionello,⁵¹² Placido Mangraviti⁵¹³ i Piero Milano,⁵¹⁴ però que probablement estava format per més militants: italians (que constituïrien la majoria del grup; entre ells, Milico i potser Pietro Malabarba i Sylvani), francesos (Serivat i un altre, desconegut), alemanys (al menys dos militants, de nom desconegut) i potser també el txec Victor Ondik, com a mínim.⁵¹⁵ L’existència formal del grup és confirmada pels extractes d’una carta d’un membre del grup (“L.”, molt probablement Guido Lionello)⁵¹⁶ que van ser publicats el 25 de juny en el primer número del *Bollettino*

Madrid : De la Torre, 1996, p. 16 ; CASCIOLA, Paolo. “Introduzione”. *Quaderni Pietro Tresso*, n. 33 (gennaio-febbraio 2002), p. 4.

⁵¹¹ Robert de Fauconnet era membre del P.O.I. de Marsella i havia fugit a Espanya durant el seu trasllat a un batalló disciplinari a Còrsega; detingut llavors per la policia espanyola i empresonat, fou alliberat només uns pocs dies abans del 19 de juliol, i lluità en els combats de les jornades revolucionàries (vegeu: “Nuestro postrer saludo a Robert de Fauconnet”. *La Voz leninista*, nº 2 (23 de agosto de 1937); reproduït en: *Documentación histórica del trotsquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 161).

⁵¹² Guarneri i Lionello havien estat expulsats de França i eren a Barcelona des de finals del mes de març del 1936; ambdós eren militants bolxevic-leninistes que militaven, seguint la tàctica entrista, en la secció de Marsella del Partito Socialista Italiano (P.S.I.) (vegeu: “Copia dell’appunto nº500/10860 [...] Barcellona 30 Marzo 1936, Nuovi arrivati” (10-IV-36), i LUCCHETTI, Arturo. “Relazione sulla mia attività in Barcellona” (21-III-41), fons “Lionello Guido”, b. 2791, Casellario Politico Centrale, Archivio Centrale dello Stato; “Introducción histórica”. En: *Documentación histórica del trotsquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 17 ; CASCIOLA, Paolo. “Introduzione”. *Quaderni Pietro Tresso*, n. 33 (gennaio-febbraio 2002), p. 4.).

⁵¹³ Segons el periodista poumista Albert Just, Mangraviti (que Just escrigué “Placido Mangreride”) era un “compañero italiano tan revolucionario que le ha ganado a Trotski un torneo internacional: el de haber sido expulsado de todas las naciones del mundo.” (JUST, Albert. “Los valientes que luchan en el frente : la Columna Internacional “Lenin” : notas de un combatiente”. *La Batalla* (16-IX-36)).

⁵¹⁴ Piero Milano, militant a Marsella, era a Barcelona des del maig o el juny, expulsat de França (U. d. B. ““Non sono passati” : l’antifascista italiano Milano caduto fra i combattenti catalani : lettera da Barcellona”. *Il Nuovo Avanti* (1-VIII-36)).

⁵¹⁵ Vegeu: “Nos morts”. *La Lutte ouvrière* (8-VIII-36); “Les bolcheviks-léninistes devant Saragosse s’adressent à notre parti”. *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36); SEDRAN, Domenico. “Carlini in Spain : an Italian Trotskyist in the Spanish Civil War”. *Revolutionary history*, v. 4, nos. 1-2 (winter 1991-92), p. 253-254; BUCCI, Fausto. “Virginia Gervasini” (http://www.radiomaremmarossa.it/?page_id=7167); CASCIOLA, Paolo. “Pietro Tresso (Blasco), and the early years of Italian Trotskyism”. *Revolutionary history*, v. 5, no. 4 (spring 1995), p. 61; i “Introducción histórica”. En: *Documentación histórica del trotsquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 17.

⁵¹⁶ BUCCI, Fausto; CASCIOLA, Paolo; CARBONCINI, Claudio. *Cristofano Salvini, 1895-1953 : un rivoluzionario italiano nella guerra civile spagnola*. [Foligno] : Centro Studi Pietro Tresso, 1996, p. 25; CASCIOLA, Paolo. “Introduzione”. *Quaderni Pietro Tresso*, n. 33 (gennaio-febbraio 2002), p. 4. Lionello també publicà -a part de l’article en *La Batalla* indicat anteriorment-, sota el pseudònim “P. P.”, una sèrie de tres articles sobre Itàlia en el diari *Última hora*, proper a E.R.C. (LIONELLO, Guido. “Qué passa a Itàlia?”. *Última hora* (4-V-36), (6-V-36), i (8-V-36); la identificació també la feu un espia italià: informes (11-V-36), (12-V-36) i (16-V-36), t. 26 “Lionello Guido”, b. 721, Fondo Polizia Politica, Archivio Centrale dello Stato; i informes (15-V-36) i (22-V-36), fons “Lionello Guido”, b. 2791, Casellario Politico Centrale, Archivio Centrale dello Stato). Aquesta identificació no li costà gens a l’espia, ja que fou facilitada perquè en el segon lliurament de la sèrie el diari publicà una fotografia d’un sobre adreçat a Lionello amb el seu veritable nom i adreça a Barcelona; la policia aprofità aquesta

d'informazione que els bolxevic-leninistes italians editaven a Paris: en el subtítol que l'hi van posar van atribuir la carta a “un compagno del gruppo di Barc[ellona]”. Els extractes publicats d'aquesta carta donaven informacions generals sobre la situació política i social a Espanya, i repassaven somerament i crítica les posicions dels diferents partits obrers; significativament, en el que pot ser una indicació de l'orientació pro-P.O.U.M. que aviat manifestà el G.B.L. de Barcelona, “L.” no feu cap referència a aquest partit (o bé els editors del *Bollettino d'informazione* van considerar més adient en aquell moment no fer públiques les consideracions de “L.” sobre el P.O.U.M., si hi apareixien en la carta original).⁵¹⁷

informació i l'anà a cercar per expulsar-lo del país, però Lionello es feu escàpol, trobant l'ajuda del P.O.U.M. i inclús pernoctant temporalment en el seu local. El diari *Última hora* publicà al dia següent una petita informació com una mena de disculpa implícita, defensant el dret d'asil i denunciant l'actuació de la policia (“Els refugiats polítics no han d'ésser molestats”. *Última hora* (9-V-36)).

⁵¹⁷ L. [“LIONELLO, Guido?”. “Impressioni di Spagna : dalla lettera di un compagno del gruppo di Barc[ellona]”. *Bollettino d'informazione : edito dai bolscevichi-leninisti italiani aderenti alla IV^a Internazionale*, n° 1 (25-VI-36); reproduït en: *Quaderni Pietro Tresso*, n. 33 (gennaio-febbraio 2002), p. 25-26). Lionello coneixia perfectament el P.O.U.M.: la seva companya era la militant poumista Júlia Gelada Terma (vegeu les “Certificacions de permanència al Front, de continuació del Subsidi i de retorn” (butlletes de cobrament) dels milicians d'aquest partit conservats a l'Arxiu Nacional de Catalunya (Documentació de guerra civil, Departament de Defensa, rodets 246 i 282)).

**SEGONA PART. Els revolucionaris marxistes en l'inici de la revolució espanyola
(juliol-desembre del 1936).**

Capítol 1. El Moviment per la IV Internacional davant l'esclat de la revolució espanyola: les primeres reaccions.

Amb l'aixecament militar i l'esclat revolucionari, tots els militants del grup bolxevic-leninista de Barcelona s'uniren amb altres militants del C.U.I.R.A a les forces del P.O.U.M. i de la J.C.I. i lluitaren en les accions armades del 19 de juliol a Drassanes, Capitanía i Plaça Catalunya,⁵¹⁸ sent dels principals participants, tal com reconegué un informe de la policia feixista italiana, de l'assalt a l'Hotel Falcón, situat en la Plaça del Teatre i que, propietat del feixista genovès Durio,⁵¹⁹ era un centre important d'informació i control de l'entramat feixista italià a Barcelona⁵²⁰ i des d'on s'havia disparat als militants que atacaven la caserna de Drassanes:⁵²¹

*“I maggiori incitatori di tale azione furono il noto Calligaris, il Luzzatto ed altri. La banda che assaltò l'Hotel Falcón e che procedette all'arresto degli italiani, era capeggiata da 5 italiani, di cui due uomini e tre donne. Uno dei primi, giovane sui 27 o 28 anni, di bella presenza, alto, di aspetto simpatico, veniva chiamato Lino. [...] L'altro veniva chiamato col nome di Battista, di età media, eccezionalmente brutto di aspetto. Le donne, una bellissima, sui 25 anni, parlava correttamente l'italiano con leggero accento nordico, un'altra, pur parlando l'italiano, intercalava qualche frase in francese. Tutti, comprese le donne, erano armati di fucili e rivoltelle che tennero costantemente impugnate durante la devastazione dell'albergo”.*⁵²²

En aquestes accions, els militants bolxevic-leninistes presents informaren que “Pino

⁵¹⁸ “Les bolcheviks-léninistes devant Saragosse s'adressent à notre parti”. *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36) (traduït en: “Los bolcheviques leninistas, camino de Zaragoza, se dirigen a su partido”. *La Batalla* (18-VIII-36); LIONELLO, Guido. “Una lettera del compagno Lionello Guidi [sic] dal fronte di [sic] Saragozza”. *Il Nuovo Avanti* (15-VIII-36). Tot i que no són esmentats, podem suposar que els militants bolxevic-leninistes van ser alguns dels lluitadors “emigrats antifeixistes” dels què donà notícia *Avant* del 21 de juliol (vegeu: “Els emigrats antifeixistes lluitaren amb nosaltres”. *Avant* (21-VII-36)).

⁵¹⁹ BUCCI, Fausto; CASCIOLA, Paolo; CARBONCINI, Claudio. *Cristofano Salvini, 1895-1953 : un rivoluzionario italiano nella guerra civile spagnola*. [Foligno] : Centro Studi Pietro Tresso, 1996, p. 28.

⁵²⁰ Carta de Rous a Leonetti (10-VIII-70), citada en: CHEVALIER, Pierre. *Jean Rous, 1908-1985 : une vie pour le socialisme et la décolonisation : thèse pour obtenir le grade de docteur de l'Université de Perpignan en histoire*. Perpignan : l'autor, 1999, t. I, p. 253; GONZÁLEZ I VILALTA, Arnau. *Cataluña bajo vigilancia : el consulado italiano y el Fascio de Barcelona, 1930-1943*. València : Universitat de València, cop. 2009, p. 27-28.

⁵²¹ L'hotel ocupava dos edificis de la Plaça del Teatre, i en un d'ells hi havia també la seu de la Societat di Navigazione Italiana, des d'on els feixistes dispararen els combatents que atacaven la caserna de Drassanes ((U. d. B. “Non sono passati” : l'antifascista italiano Milano caduto fra i combattenti catalani : lettera da Barcellona”. *Il Nuovo Avanti* (1-VIII-36)).

⁵²² Citat en: BUCCI, Fausto; CASCIOLA, Paolo; CARBONCINI, Claudio. *Cristofano Salvini, 1895-1953 : un rivoluzionario italiano nella guerra civile spagnola*. [Foligno] : Centro Studi Pietro Tresso, 1996, p. 28; i, lleugerament modificat, en: BUCCI, Fausto. “Virginia Gervasini”

(http://www.radiomaremarossa.it/?page_id=7167). Respecte la presa de l'Hotel Falcón, participà també la maximalista Rosa Winkler (BUCCI, Fausto. *Ídem*) i, a d'altres combats, Fosco, Lionello, Milano i el maximalista Duilio Balduini (BUCCI, Fausto; CASCIOLA, Paolo; CARBONCINI, Claudio. *Ídem*). L'espia Arturo Lucchetti informà que durant el 19 de juliol els membres del C.U.I.R.A. “più battagliaieri ed attivi furono, Guarnieri Rino [sic], Milano[,] Fosco, Lionello.” (LUCCHETTI, Arturo. “Relazione sulla mia attività in Barcelona” (21-III-41), fons “Lionello Guido”, b. 2791, Casellario Politico Centrale, Archivio Centrale dello Stato); agraeixo Marco Rossi l'haver-me proporcionat desinteressadament còpia del fons Guido Lionello a l'Archivio Centrale dello Stato.

s'est comporté magnifiquement et Milano fut héroïque, il fut blessé, et deux Allemands et un Français de notre parti furent tués”,⁵²³ però malauradament no en donaren els noms.⁵²⁴ Per la seva banda, *Avant* (diari del P.O.U.M. que seria substituït per *La Batalla*) també destacà i agrai la participació dels refugiats antifeixistes durant les jornades de juliol, però només parlà d'un mort, l'alemany Johann Frey, membre del C.U.I.R.A.⁵²⁵ Al seu torn, el C.U.I.R.A. donà el 9 d'agost una informació lleugerament diferent i en part errònia, encara que referida només a la lluita a Drassanes: coincidia amb *Avant* en que només hi haguè un mort estranger, Frey, i afegia a més tres ferits, el també alemany Rudolf Kohn (o Kahn) i els italians Paolo Girelli i Bruno Sereni.⁵²⁶ És pràcticament impossible tant establir el nombre exacte d'estrangers morts aquells dies, com si els bolxevic-leninistes es referien a Frey com un dels alemanys “del nostre partit” (en realitat era militant del S.A.P.),⁵²⁷ el que sí es pot constatar és que els tres ferits esmentats pel C.U.I.R.A. ingressaren després en les milícies que marxaren al front

⁵²³ “Les bolcheviks-léninistes devant Saragosse s'adressent à notre parti”. *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36) (traduït en: “Los bolcheviques leninistas, camino de Zaragoza, se dirigen a su partido”. *La Batalla* (18-VIII-36); també, amb un paràgraf gairebé idèntic però en italià, en: LIONELLO, Guido. “Una lettera del compagno Lionello Guidi [sic] dal fronte di [sic] Saragozza”. *Il Nuovo Avanti* (15-VIII-36). En un primer moment també es creï que Milano havia estat mort en la lluita a Drassanes (U. d. B. ““Non sono passati” : l'antifascista italiano Milano caduto fra i combattenti catalani : lettera da Barcellona”. *Il Nuovo Avanti* (1-VIII-36)), com més endavant ho recordà Sedran (SEDRAN, Domenico. “Un incontro a Valeriano : “Carlini” il rivoluzionario, nella tormenta del ‘900”. [A cura di Fausto Bucci]. *La Risveglio*, n. 7-8 (maggio/agosto-settembre/dicembre 2001), <http://www.larisveglia.it/numero6/carlini.html>). Giuseppe Bogoni, un milicià maximalista, també donà testimoniats de la impressió que donaven Guarneri i Milano: “Pino? Il milanese? Certo... Le posso raccontare il mio primo incontro con lui, quando sono arrivato a Barcellona o poco dopo. Al Falcón, l'albergo del POUM, o in via Layetana. Pino faceva una certa impressione. Aveva in testa un fazzolettone, teshio stampato, pistoloni e pugnale, insomma era armato fino ai denti, credo partecipasse alla “bonifica” della città dagli ultimi sediziosi. C'era con lui uno trotskista che avevo conosciuto in Francia e che forse si chiamava Piero Milano. Ci si fecero delle foto insieme,” (BOGONI, Giuseppe. “Colloquio con il professor Giuseppe Bogoni, Roma, 28 marzo 1978”. [A cura di Fausto Bucci]. *La Risveglio*, n. 5 (settembre-dicembre 2000), <http://www.oocities.org/soho/den/7257/numero4/bogoni.html>; BUCCI, Fausto; CASCIOLA, Paolo; CARBONCINI, Claudio. *Cristofano Salvini, 1895-1953 : un rivoluzionario italiano nella guerra civile spagnola*. [Foligno] : Centro Studi Pietro Tresso, 1996, p. 81).

⁵²⁴ Malauradament no he esbrinat els noms d'aquests tres militants bolxevic-leninistes, que probablement deuen ser alguns dels que apareixen com a “desconeguts” en el registre de l'Hospital Clínic (vegeu: VILLARROYA FONT, Joan. “Las víctimas del 19 de julio en Barcelona”. *Historia y vida*, n° 131 (febrero de 1979), p. 71).

⁵²⁵ “Els refugiats antifeixistes s'han batut heroicament”. *Avant* (22-VII-36).

⁵²⁶ “Nouvelles de Barcelone”. *La Lutte ouvrière* (22-VIII-36) (reproduït en: “Los camaradas extranjeros que luchan a nuestro lado”. *P.O.U.M.*, n° 3 (9-IX-36), p. 4) i “Gli antifascisti morti e feriti durante l'assalto alla caserma Atazanas” [sic]. *Il Nuovo Avanti* (22-VIII-36). La informació donada pel C.U.I.R.A. i publicada per aquests periòdics no era totalment acurada perquè Sereni havia estat ferit a Sietemo a primers d'agost, no pas a Barcelona (el 19 i 20 de juliol Sereni, a més, es trobava a Tàrrega, on hi vivia) (vegeu: SERENI, Bruno. *Ricordi della guerra di Spagna*. Barga : Il Giornale di Barga, [1972], p. 62, 93, 119).

⁵²⁷ TOSSTORFF, Reiner. *Die POUM im spanischen Bürgerkrieg*. Frankfurt : ISP, 1987, p. 293; DURGAN, Andrew. “Les volontaires internationaux des milices du POUM”. En: *Tant pis si la lutte est cruelle : volontaires internationaux contre Franco*. Sous la direction de Stéfanie Prezioso, Jean Batou et Ami-Jacques Rapin. Paris : Syllepse, cop. 2008, p. 190, n. 14.

d'Aragó.⁵²⁸

Immediatament, una part d'aquests militants s'uní a la Primera Columna de milícies del P.O.U.M. (anomenada també la 2a Columna de les Milícies de Catalunya), comandada per Manuel Grossi i Jordi Arquer, que marxà a la conquesta de Saragossa:⁵²⁹ entre d'altres Robert (Robert de Fauconnet), Pino (Giuseppe Guarneri),⁵³⁰ Guido Lionello, Piero Milano,⁵³¹ Milico, i Serivat, els dos primers en la secció d'armetralladors i la resta en la infanteria, tal i com s'informà en una carta al P.O.I. del 4 d'agost des del front de Saragossa i publicada dies després en *La Lutte ouvrière* i després en *La Batalla*;⁵³² altres militants bolxevic-leninistes que eren al front aquests dies però que no apareixeren en aquesta carta foren Pietro Malabarba⁵³³ i els belgues Camille Loots i "Raymond Stoop" (Raymond Verdoodt).⁵³⁴ En conjunt, la majoria d'aquests primers militants bolxevic-leninistes en el front d'Aragó eren italians, amb francesos, alemanys⁵³⁵ i belgues també. La resta, entre els quals Fosco, Gervasini i "Stelio" (Mateo Renato Pistone, que havia

⁵²⁸ Vegeu més endavant els llistats de combatents del Grupo Internacional Lenin.

⁵²⁹ La columna tenia uns dos mil milicians, i una part es desvià cap a Osca (vegeu: PAGÈS, Pelai. *La Guerra civil espanyola a Catalunya, 1936-1939*. Sant Cugat del Vallès : Els llibres de la Frontera, DL 1987, p. 49; PAGÈS, Pelai. *Cataluña en guerra y en revolución, 1936-1939*. Sevilla : Espuela de Plata, 2007, p. 84).

⁵³⁰ Virginia Gervasini identificà "Robert" i "Pino" en una entrevista amb l'historiador Paolo Casciola (vegeu: GUILLAMÓN, Agustín. "La Izquierda Comunista –"los bordiguistas"- en la Guerra de España, 1936-1939". *Balance*, nº 1 (noviembre 1993; corregido y actualizado en febrero de 2008), p. 16, n. 28.

⁵³¹ Milano combaté exactament en la 9a centúria de la 2a columna, en el Front Nord ("Nouvelles de Barcelone". *La Lutte ouvrière* (22-VIII-36); traduït en: "Los camaradas extranjeros que luchan a nuestro lado". *P.O.U.M.*, nº 3 (9-IX-36), p. 4); és molt possible, doncs, que la resta de milicians bolxevic-leninistes partits al front amb ell fossin en aquesta mateixa unitat.

⁵³² "Les bolcheviks-léninistes devant Saragosse s'adressent à notre parti". *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36) (traduït en: "Los bolcheviques leninistas, camino de Zaragoza, se dirigen a su partido". *La Batalla* (18-VIII-36); LIONELLO, Guido. "Una lettera del compagno Lionello Guidi [sic] dal fronte di [sic] Saragozza". *Il Nuovo Avanti* (15-VIII-36). Aquestes dues cartes, del dia 4 d'agost, deien que feia deu dies que eren "en primera línia", així que hi devien arribar el dia 25 de juliol; la sortida de Barcelona de la Primera Columna del P.O.U.M., en tot cas, fou el dia 24 (vegeu: PAGÈS, Pelai. *La Guerra civil espanyola a Catalunya, 1936-1939*. Sant Cugat del Vallès : Els llibres de la Frontera, DL 1987, p. 49; PAGÈS, Pelai. *Cataluña en guerra y en revolución, 1936-1939*. Sevilla : Espuela de Plata, 2007, p. 84; DURGAN, Andrew. "Les volontaires internationaux des milices du POUM". En: *Tant pis si la lutte est cruelle : volontaires internationaux contre Franco*. Sous la direction de Stéfanie Prezioso, Jean Batou et Ami-Jacques Rapin. Paris : Syllepse, cop. 2008, p. 184). Ambdues cartes fan la descripció de l'uniforme dels milicians poumistes: fusell Mauser, casc d'acer, granota blava de mecànic amb cinturó, i mocador vermell.

⁵³³ "Nos morts". *La Lutte ouvrière* (8-VIII-36); la part de l'article que tractava sobre Malabarba aparegué traduïda en *La Batalla* ("Nuestros muertos". *La Batalla* (19-VIII-36)) i *El Combatiente rojo* ("Nuestros muertos : Pietro Malabarba". *El Combatiente rojo*, nº 2 (2-IX-36), p. 3).

⁵³⁴ L'I.I.S.H. identifica "Raymond Stoop" com a Raymond Verdoodt; Beule indicà que era membre del C.C. del Parti socialiste révolutionnaire (P.S.R.) i que es trobava a Espanya des del començament de la guerra amb un amic, probablement Camille Loots (BEULE, Nadia de. "Met de loupe op zoek naar de Belgische trotskisten in de Spaanse arena". *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, v. 18, no. 1-2 (1987), p. 401).

⁵³⁵ "La Lutte ouvrière" à Barcelone : le pouvoir ouvrier s'établit". *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36).

arribat a Barcelona vers el 22 o 23 de juliol),⁵³⁶ es quedaren a Barcelona per coordinar tant el treball polític com les tasques d'acollida als militants que arribaven de l'estranger.

L'estada de Fosco a Barcelona mentre la gran majoria de militants bolxevic-leninistes anaren al front obrí el primer conflicte, força absurd, dins del grup, ja que Guido Lionello escrigué una carta el 4 d'agost a la secció del partit socialista italià de Marsella en la qual, entre d'altres informacions, esmentà aquest fet –probablement, tal i com es veu en la seva carta, de manera innocent, objectiva-; la carta fou publicada en *Il Nuovo Avanti* del dia 15 del mateix mes, i l'esment públic de que Fosco no s'havia unit a les columnes del P.O.U.M. motivà una reacció fulminant d'aquest, que hi veié en aquest esment una “declaració calumniosa” i arrossegà el gruix dels bolxevics-leninistes que eren en aquell moment a Barcelona (entre ells Rous, Sabas i Péret, membres de la delegació oficial de l'S.I.) a signar una declaració desolidaritzant-se de la carta de Lionello i explicant que Fosco es trobava a Barcelona “retingut per un treball polític”.⁵³⁷ El fet no tindria més transcendència immediata, però era indicatiu de tres factors: el primer, la manca de medis propagandístics propis dels bolxevics-leninistes a Espanya,

⁵³⁶ Matteo Renato Pitone (“Stelio”), membre del P.O.I., declarà haver arribat a Barcelona “tres dies després del 19 de juliol”, és a dir, el 22, i en missió oficial, però donats els seus antecedents ultadretans i el seu col·laboracionisme durant la II Guerra Mundial, cal prendre amb molta cura les seves informacions (vegeu: CASCIOLA, Paolo. “Blasco’s people”. *Revolutionary history*, v. 5, no. 4 (spring 1995), p. 96; i BOURRINET, Philippe. *La Izquierda comunista de Italia, 1919-1999 : historia de la corriente “bordiguista”*. [S.l. : l'autor, 1999?] (versió en línia: <http://www.left-dis.nl/e/gci/gci-e.pdf>, p. 186).

⁵³⁷ La carta de Lionello tenia pràcticament el mateix text que la que havien signat els milicians bolxevic-leninistes –entre ells, el mateix Lionello - i que aparegué en *La Lutte ouvrière* del dia 15 d'agost, i estava datada el mateix dia, el 4 d'agost; sembla, doncs, que Lionello aprofità el text que el grup havia enviat al P.O.I. per enviar una altra carta a la Sezione Socialista Italiana di Marsiglia, amb la gran diferència que esmentava que Fosco no era a les milícies. El text que motivà la polèmica deia: “Noi siamo entrati tutti, meno Fosco, in una delle prime colonne del P.O.U.M., comandata da Manuel Grossi (il famoso lottatore asturiano), e ci troviamo da più di dieci giorni sul fronte di guerra.” (LIONELLO, Guido. “Una lettera del compagno Lionello Guidi [sic] dal fronte di [sic] Saragozza”. *Il Nuovo Avanti* (15-VIII-36)). Aquest simple esment motivà la reacció de Fosco i la declaració dels bolxevic-leninistes de Barcelona, que Fosco aconseguí que aparegués en *La Batalla* i tingués, per tant, la més àmplia difusió tant a Espanya com internacionalment. La declaració deia: “Los bolcheviques leninistas de Barcelona, habiendo leído en el “Nuevo Avanti” correspondiente al 15 de agosto, una carta firmada por Lionello Guido, en la cual se formula una declaración calumniosa con respecto al camarada Fosco, declaran que se desolidarizan del contenido de dicha carta y afirman que este camarada se encuentra en Barcelona, retenido por un trabajo político.” i fou signada per Rous, Sabas, Péret, Fauconnet, Pino, Foscotte [Fosco mateix?], Aïache, Placido [Mangraviti], Brea [i.e. Juan Breá], Loeillet [Loeuillet], i Stelio (“Declaración”. *La Batalla* (19-VIII-36)). Amb posterioritat, i en el marc de la lluita fraccional que es desenvolupà durant la tardor en el grup bolxevic-leninista de Barcelona, el tema de que al front hi havien anat els “millors” i a la rereguarda s’hi havien quedat els “ineptes, carreristes i aventurers” tornà a sorgir (vegeu: “Rapport d’activité du Groupe B.L. à Barcelonne [sic]” (12-XII-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History; hi ha traducció en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 57-60).

ja que la polèmica es feu pública en òrgans d'altres organitzacions: *Il Nuovo Avanti*, *La Batalla* i *La Lutte ouvrière*; el segon, el peculiar temperament que Fosco demostrà en aquest episodi, que dóna claus per comprendre el desenvolupament posterior del grup bolxevic-leninista de Barcelona; i el tercer, que permet veure, d'una manera inconscient, el gran dilema que se li presentava al grup: quin era el treball a realitzar, si havia de ser un treball bé militar, bé polític, o bé la combinació d'ambdós i, en aquest darrer cas, llavors amb quina preeminència.

La presència d'aquests primers voluntaris bolxevic-leninistes al front mostra com, ja abans de la decisió de l'S.I. d'enviar una delegació a Barcelona, militants bolxevic-leninistes arribaren a Espanya, no sempre amb el coneixement o consentiment previ de les seves direccions i, en tot cas, sempre de manera independent de l'S.I., que les primeres setmanes no hauria coordinat pas la tasca de la tramesa dels voluntaris i les condicions d'aquesta (la prioritjació del treball polític o del militar). Les decisions personals d'aquests militants feren que aquesta primera onada de militants es dispersés en els fronts (especialment al llarg del d'Aragó, però també els d'Euskadi, Madrid i Guadalajara) de manera força dispersa i pràcticament sense cap contacte polític ni amb el grup de Barcelona, ni amb les seves organitzacions, ni, menys encara, amb l'S.I.; la decisió d'aquests primers militants trotskistes arribats a Espanya, doncs, fou heròica però força inútil a nivell polític. Per contra, la majoria dels militants que arribaren a partir de mitjans d'agost foren coordinats pel grup de Barcelona i enquadrats en el Grup Internacional Lenin del P.O.U.M, amb alguns militants que no s'enrolaren com a milicians al front i es quedaren fent tasca eminentment política a Barcelona i també a Madrid.⁵³⁸

⁵³⁸ Així, és significatiu que el grup de militants esmentats abans s'adreçés al P.O.I. però no al grup B-L de Barcelona. S'observa la mateixa situació en el cas del belga Raymond Stoop, qui es trobava des d'abans del dia 11 d'agost a Casp, en la 2a Columna. En una carta d'aquell dia demanava que li escriguessin “une longue lettre avec des nouvelles, détaillées, et des journaux, beaucoup de journaux”, la qual cosa mostrava el seu nivell d'aïllament (carta de Raymond Stoop a Pierre (11-VIII-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (4), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History); aproximadament tres setmanes després tornava a demanar el mateix en dues cartes a Pierre: “Je compte sur toi pour des journaux”, “Je voudrais des journaux –*Sparta[us]*, *L'ASR*, etc. le plus possible”, “Ce qu'il me faut absolument Pierre ce sont des nouvelles.” (cartes de Raymond Stoop a Pierre ([s.d., ca. agost-setembre] 1936), *idem*). El mateix s'observa pocs dies després d'aquesta darrera carta, el 4 de setembre, quan un altre militant belga, Pierre Schavitz, escrigué a Vereeken des d'Irun que no havia rebut cap carta, que no sabia que passava enlloc, i que no havia rebut ni tan sols un diari francès (carta de Pierre Schavitz a Georges Vereeken (4-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History; BEULE, Nadia de. “Met de loupe op zoek naar de Belgische trotskisten in de Spaanse arena”. *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, v. 18, no. 1-2 (1987), p. 404). Encara a mitjans de setembre i en un front molt més ben comunicat com el d'Osca es

L'orientació tàctica de Trotsky i de l'L.C.I. donà un canvi radical amb l'esclat de la revolució espanyola. Si just un dia abans de l'aixecament militar Trotsky havia escrit que “La mayor desgracia de nuestra sección española ha sido que un hombre con su nombre, un cierto pasado y la aureola de mártir del estalinismo, se haya encontrado a su cabeza, la haya dirigido constantemente en una dirección equivocada y la haya paralizado”⁵³⁹, i dues setmanes abans l'S.I. ja havia apostat clarament per convocar el més aviat possible una conferència dels partidaris espanyols de la IV Internacional per tal de crear la seva autèntica secció espanyola⁵⁴⁰, la situació revolucionària creada com a resposta a la sublevació militar motivà un gir tàctic que no contradeia gens l'objectiu estratègic –crear la secció bolxevic-leninista espanyola- però que obligava, de nou, a intentar un apropament al P.O.U.M., especialment al sector provinent de l'I.C.E.

Aquest apropament, però, no va ser immediat, i en un principi tant l'L.C.I. com Trotsky continuaren mantenint les posicions preses el juny/juliol. La primera reacció a l'esclat revolucionari a Espanya per part de Trotsky que es conserva és un afegit a una carta a la direcció del P.O.I. (Parti ouvrier internationaliste, nou partit creat a començaments de juny per la fusió del P.O.R. i el P.C.I.) escrit el 21 de juliol; en aquest breu text, Trotsky assenyala bàsicament que els fets confirmaven les anàlisis fetes per l'L.C.I., i la importància que els esdeveniments d'Espanya tindrien a França, en especial sobre l'agitació en torn la política de Daladier respecte l'exèrcit.⁵⁴¹ En quant l'L.C.I., el primer document que he trobat referent a l'esclat revolucionari a Espanya és l'article “A

repetia la mateixa queixa: “Sur la situation générale (politique et militaire) nous ne savons pas grand chose, nous n'avons pas de journaux ici, nous ne pouvons écrire que nos propres impressions” (carta de Jakiel Fajgelzon al Groupe de langue (16-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History); durant l'octubre i com a mínim fins a mitjans de novembre la situació continuava igual, tant pel que fa als militants francesos al front de Saragossa, un dels quals escrigué que “*au front nous n'avons pas de nouvelles de France ni de nulle part, tout ce que nous savons sur l'Espagne même, c'est ce que nous voyons ou ce que d'autres camarades qui changent de front nous racontent*” (“Une lettre d'Espagne”. *La Lutte ouvrière* (30-X-36)), com pel que fa als militants belgues del front d'Osca, que es queixaren al seu partit que els altres milicians estrangers rebien periòdics i ells res, fins el punt d'haver d'escriure que “Nous exigeons que notre organisation de Belgique s'occupe de nous.” (carta de Raymond Stoop i Florent Launoy a Michaux (18-XI-36), *idem*; èmfasi en l'original).

⁵³⁹ TROTSKY, L. “Maurín y Nin, rehenes del Frente Popular : carta al R.S.A.P.”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 354.

⁵⁴⁰ Cartes d'Adolphe [Rudolf Klement] als camarades de Madrid, partidaris de la IV Int. (4-VII-36), (14409); i a [Francisco] Enguix (4-VII-36); (14233) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

⁵⁴¹ TROTSKY, L. “[Post-scriptum sur l'Espagne]”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 10, p. 274.

l'aide des milices ouvrières d'Espagne : les soviets ou le fascisme", publicat en *La Lutte ouvrière* (el periòdic del P.O.I.) el 24 de juliol,⁵⁴² just una setmana després de la sublevació militar que derivaria en incipient revolució i guerra civil,⁵⁴³ que presenta les principals consignes del moment per al proletariat francès, però que és molt genèric respecte la tasca dels lluitadors a Espanya i encara més dels simpatitzants per la IV Internacional. El subtítol de l'article, "soviets o feixisme", ja deixava clara des de bon començament quina era la posició dels comunistes internacionalistes davant els esdeveniments d'Espanya, i el diferenciava dràsticament del discurs antifeixista que abraçaria tard o d'hora tot l'espectre de l'esquerra, des del republicanisme petit-burgès fins el P.O.U.M. i la C.N.T., passant òbviament per l'estalinisme.⁵⁴⁴ *La Lutte ouvrière* plantejava el fet incontrovertible de l'esclat revolucionari a Espanya, que ni els dirigents socialistes ni estalinistes havien pensat com a possible, i assenyalava que la situació en el moment actual era encara la de la resposta a l'enemic feixista, però ja advertia que el principal obstacle en aquesta lluita era el règim burgès i que, per vèncer el feixisme, els

⁵⁴² "A l'aide des milices ouvrières d'Espagne : les soviets ou le fascisme". *La Lutte ouvrière* (24-VII-36).

⁵⁴³ El P.O.I. caracteritzà des del començament la conducció de la guerra civil per part de l'exèrcit franquista com "guerre du type colonial" ("La Leçon que les travailleurs d'Espagne écrivent avec leur sang" [full volant] (abans del 30-VII-36), ((1285), Lev Davidovič Trockij / International Left Opposition Archives, International Institute of Social History).

⁵⁴⁴ Després d'una breu relliscada inicial, quan l'òrgan estalinista britànic *Daily worker* del 22 de juliol declarà que la "milícia roja" lluitava per la república soviètica espanyola, el P.C.E. reaccionà i declarà el 3 d'agost al públic internacional, mitjançant l'òrgan estalinista francès *L'Humanité* i el socialista *Le Populaire*, que "*le peuple espagnol, dans sa lutte contre les factieux, ne vise nullement à l'instauration de la dictature du prolétariat et n'a qu'un seul but: la défense de l'ordre républicain dans le respect de la propriété*". (BROUÉ, Pierre ; TÉMIME, Emile. *La revolución y la guerra de España*. México : Fondo de Cultura Económica, 1971, v. 1, p. 224; la cita de *Le Populaire* en: METT, Ida. "Au secours du prolétariat espagnol". *La révolution prolétarienne*, no. 228 (10-VIII-36), p. 2, èmfasi en l'original). Aquesta presa de posició dels estalinistes en favor del sosteniment de l'estat burgès en els inicis d'una revolució anà acompanyada a la vegada de l'apertura cap els feixistes; així, Lucien Sampaix, director de *L'Humanité*, oferí la mà estesa del P.C.F. als Croix de Feu, als Voluntaris Nacionals, "a tots els que desitjaven realment el benestar del poble" (*L'Humanité* del 29-VII-36 (citat en: *S.I.P.* (11-VIII-36)) i el P.C.I., per mijà de Palmiro Togliatti, llançà poques setmanes més tard una crida als feixistes de la vella i la jove guàrdia a aplicar juntament amb els "comunistes" el programa feixista del 1919, qualificat de "programa de progrés social, de pau i de llibertat" (vegeu: "Stalinites offer unity to Italian fascists". *The Workers' voice*, v. 3 no. 9 (November, 1936), p. 2, el qual remet a *Inprecor* no. 38; "Ampliando el Frente Popular". *Boletín : editado por el Grupo Bolchevique Leninista de España (IV Internacional)*, nº 1 (Enero 27, 1937), p. 18 (reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 73; i també en: "¿Quienes son los que quieren la alianza con el fascismo?". *La Batalla* (29-I-37)); i MARIE, Jean-Jacques. *Trotsky : revolucionario sin fronteras*. 1ª ed. Buenos Aires : Fondo de Cultura Económica, 2009, p. 471, el qual remet a: "Per la salvezza dell'Italia, riconciliazione del popolo italiano". *Stato operaio* nº 8 (agosto 1936); la tàctica estalinista d'apel·lar al presumpte esperit revolucionari dels feixistes no era nou: ja el juliol del 1934, després de la "nit dels ganivets llargs" en la qual Hitler exterminà als dirigents de l'ala plebeia nazi, la I.C. llançarà una directiva proposant la unitat amb "los elementos opositores entre las Secciones de Asalto, la Juventud Hitleriana, los miembros de la Organización Nacionalsocialista de Talleres y Fábricas, el Frente del Trabajo [...], utilizando ampliamente el desencanto existente en las SA con respecto al fascismo"; citat en: MARIE, Jean-Jacques. *Ídem*, p. 441).

obriers només podrien obtenir la victòria si destruïen aquest règim:

“Les ouvriers sont encore sur le plan de la riposte à l’ennemi fasciste. Sur ce plan, le gouvernement bourgeois, n’est plus guère qu’un arbitre radiophonique.

*Mais le régime bourgeois lui-même est un plus grand obstacle. Dans leur lutte armée contre le fascisme les ouvriers, ne peuvent progresser qu’en détruisant les bastilles du régime.”*⁵⁴⁵

L'article estava pensat per als obrers francesos, i les mesures que proposava per ajudar la que ja anomenava “Revolució Espanyola” eren totes mesures de solidaritat (obrir una subscripció per comprar armes i provisions, obligar el govern francès a permetre l'expedició d'armes per als obrers espanyols, i organitzar milícies voluntàries de treballadors francesos)⁵⁴⁶ que no incloïen cap proposta pràctica per als militants espanyols. Per a aquests, l'article només constatava que l'absència d'un partit revolucionari feia hipotètica la victòria contra els feixistes i, que encara que finalment la victòria s'obtingués, aquesta “ne ferait que reposer le problème à une étape ultérieure”; la conclusió imperiosa, doncs, era la de la construcció de la secció espanyola, però novament propugnada en la manera genèrica de construir-la “en el foc de la lluita”, sense cap referència ni a l'entrisme ni al P.O.U.M. –el qual no era esmentat en tot l'article. És important indicar també que l'article assenyalava la nul·la política del Front Popular davant la qüestió marroquina, que havia facilitat els plans conspiratius dels militars proporcionant-los una base important d'operatius. En el mateix número de *La Lutte ouvrière*, el P.O.I. també llançà una declaració als treballadors d'Espanya en la qual informava de la mobilització del partit per constituir-se en l'avantguarda de la solidaritat amb els treballadors espanyols i, malgrat assenyalar les profundes diferències que els separaven de la II i III Internacionals, es declarava preparat per a un front únic amb aquestes per tal de recolzar qualsevol acció que fos favorable a la lluita dels obrers espanyols;⁵⁴⁷ la declaració també confiava en la propera formació d'un estat major

⁵⁴⁵ “A l'aide des milices ouvrières d'Espagne : les soviets ou le fascisme”. *La Lutte ouvrière* (24-VII-36).

⁵⁴⁶ Vegeu també: “La Leçon que les travailleurs d'Espagne écrivent avec leur sang” [full volant] (abans del 30-VII-36), ((1285), Lev Davidovič Trockij / International Left Opposition Archives, International Institute of Social History); i “But de la réunion : destiné à l'orateur” (abans del 30-VII-36), ((1282), Lev Davidovič Trockij / International Left Opposition Archives, International Institute of Social History), p. 15-16. El tema de la solidaritat i de la necessitat de voluntaris, armes i diners fou, òbviament, recurrent les setmanes posteriors (vegeu: “Solidarité : des hommes, de l'argent, des armes...”. *La Lutte ouvrière* (8-VIII-36)); la propaganda per la solidaritat es feu, a més de amb la premsa, mitjançant els fulls volants, els cartells, els mitings, i les col·lectes de diners (vegeu: “Mobilisation : militants du P.O.I., a l'action!”. *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36)).

⁵⁴⁷ L'article declarava exactament: “Malgré les divergences irréconciliables, qui nous séparent du Parti de la IIe et de la IIIe Internationale dont la politique de capitulation fait le lit de la contre révolution, nous sommes prêts, par le front unique, à appuyer la moindre de leur action qui vous soit favorable.”

bolxevic a Espanya sota la bandera de la IV Internacional, i acabava vitorejant els soviets a Espanya i França.

Una setmana més tard⁵⁴⁸ se seguia la mateixa anàlisi, es comparava la situació amb la del cop de Kornilov a Rússia el setembre del 1917 –comparació que apareixeria innombrables vegades en les discussions dels revolucionaris marxistes-, i s'emfatitzava que el dilema a Espanya era el feixisme o la dictadura del proletariat, i que per sortir de l'impasse militar i aconseguir la victòria calia encetar la lluita interior dins del camp dels militars revoltats, mitjançant desercions massives o inclús rebel·lions, la qual cosa només es podria aconseguir si s'adoptaven “solucions proletàries a les contradiccions capitalistes”, és a dir, donar la terra als camperols, col·lectivitzar les grans empreses i donar el poder als comitès obrers; en definitiva, s'apel·lava a la necessitat de que el poder passés a mans dels obrers –“Les travailleurs sont capables de prendre en main la direction de la lutte”- i, sense entendre encara la situació a Espanya com una situació de “doble poder”, sí indicava no obstant que, a l'haver vençut als militars i conservat les armes, els obrers “ont un certain pouvoir de fait”. L'article insistia en la necessitat d'“escombrar” la burgesia del govern per tal d'instaurar un govern obrer recolzat en els comitès obrers ja existents i posar fi al parlamentarisme, però no esmentava en absolut qui hauria de formar part del govern obrer (sindicats i/o partits, i quins?), encara que sí afirmava que aquest s'hauria de recolzar en els comitès obrers i deixava veure, per les propostes d'accions que s'havien de menar, que hauria de trencar forçosament amb la política frontpopulista. Com l'article anterior, es tornava a posar de manifest la gravetat que suposava la manca de direcció revolucionària, i emfatitzava la urgència de la seva formació sense avançar, però, cap proposta concreta, molt endarrere de les propostes fetes en la correspondència del mes anterior de l'S.I. amb el grup de militants de la

(“Aux travailleurs d'Espagne”. *La Lutte ouvrière* (24-VII-36)). En l'article sense signar publicat en el *Bollettino d'informazione* “La Spagna al bivio : soviet o fascismo” –que era en gran part una adaptació del ja citat “A l'aide des milices ouvrières d'Espagne : les soviets ou le fascisme”-, s'afirmà inclús que el B.P. del P.O.I. havia enviat una carta “al partito socialista e comunista in vista di concretizzare il fronte unico.” (“La Spagna al bivio : soviet o fascismo”. *Bollettino d'informazione : edito dai bolscevichi-leninisti italiani aderenti alla IV^a Internazionale*, n° 2 (7-VIII-36); reproduït en: *Quaderni Pietro Tresso*, n. 33 (gennaio-febbraio 2002), p. 36). Ignoro si aquesta carta realment fou enviada (no he trobat constància documental), però donat que, segons Casciola, aquest article fou possiblement escrit per Stelio (CASCIOIA, Paolo. “Blasco's people”. *Revolutionary history*, v. 5, no. 4 (spring 1995), p. 96), és ben possible que aquesta afirmació sigui una de les poc clares maniobres de Stelio, com també l'afirmació dins del mateix article de que “*La parola d'ordine di difesa della repubblica corrisponde esattamente alla necessità della lotta rivoluzionaria*”, una consigna molt menys avançada i molt més ambigua que la d'Assemblea Constituent propugnada pel P.O.U.M., i que no apareix en absolut en la premsa del P.O.I.

⁵⁴⁸ “En Espagne : il faut balayer les bavards libéraux; le pouvoir aux combattants ouvriers!”. *La Lutte ouvrière* (31-VII-36).

J.S.U. de Madrid⁵⁴⁹ i amb Enguix; mancat de tota comunicació tant amb els antics militants de l'I.C.E. integrats en el P.O.U.M. com amb els entristes, el P.O.I. posava clarament totes les seves esperances en els militants de les J.S.U. madrilenyes que “nous écrivent pour nous indiquer qu'ils sont sur nos positions”, sense adonar-se que, en realitat, més que aquests militants, la gran esperança per a la nova secció bolxevic-leninista espanyola només la podien representar l'antiga militància de l'I.C.E. i els militants estrangers, tant els provinents del C.U.I.R.A. com els nou vinguts. Aquest número de *La Lutte ouvrière*, però, aparegut el darrer dia del mes de juliol, mostra també -com els propis posicionaments de Trotsky i de l'S.I. d'aquests dies- que llur percepció respecte el paper del P.O.U.M. estava canviant i, així, juntament amb aquest article principal que no esmentava en absolut el P.O.U.M., es trobava també un article específic sobre aquest partit que, encara que crític, mostrava també la seva solidaritat i simpatia vers els combatents d'aquest partit i assenyalava l'inici de l'obertura pública de l'S.I. vers el P.O.U.M.⁵⁵⁰

Tres dies més tard, el dia 27, arribà la primera anàlisi de Trotsky, que envià una carta a l'S.I. destinada exclusivament a la Conferència Internacional per la IV Internacional que havia de començar el dia 29 (però que acabà publicada en *La Lutte ouvrière* dues setmanes després, a mitjans d'agost). Quan els generals espanyols s'aixecaren el juliol del 1936, Trotsky estava exiliat en Noruega, allotjat a Hønefoss en casa d'un dirigent socialista noruec, Konrad Knudsen, on estava a punt d'enviar el manuscrit de *La revolució traïda* a l'editor, la qual cosa faria la primera setmana d'agost. Aviat, després d'un assalt feixista a la seva casa el 5 d'agost i sobretot amb l'anunci del primer Procés de Moscou el 15 del mateix mes, el seu exili es transformà a partir del dia 26 en una presó de facto a Sundby i en una amenaça governamental constant a sobre d'ell fins a principis de gener –quan arribà a Mèxic-, i la prioritat de Trotsky en aquest període seria la lluita contra les acusacions estalinistes i contra les restriccions cada vegada més severes que el govern socialdemòcrata noruec anà imposant al seu exili; cal tenir present, doncs, que la situació de Trotsky el darrer quadrimestre del 1936 a Noruega pràcticament va ser d'arrest domiciliari, prohibició de visites, control i censura de la

⁵⁴⁹ L'article del mateix número “Août 1914-août 1936 : vive le défaitisme révolutionnaire” deia que els comunistes d'esquerra espanyols s'havien “dissolt” en el P.O.U.M. i afirmava que “*Le drapeau de la IVe Internationale a été repris par des courageux jeunes socialistes de Madrid, de plus en plus nombreux*”.

⁵⁵⁰ “Le P.O.U.M. dans le combat”. *La Lutte ouvrière* (31-VII-36); tracto més endavant el contingut d'aquest article.

correspondència, i prohibició de manifestar-se sobre esdeveniments polítics, tan nacionals com internacionals:

*"from the beginning of September 1936, all mail for Trotsky, who was interned at that time, was controlled by the head of Norway's passport office, and a copy was made of every incoming and outgoing letter. From 18 December 1936 until 9 January 1937, Trotsky was en route from Norway to Mexico, and during this ocean voyage was deprived of any opportunity to communicate with the outside world."*⁵⁵¹

En aquests moments de finals de juliol i primers dies d'agost, però, Trotsky i Natalia Sedova encara podien gaudir de certa llibertat, i es pot suposar que l'única informació sobre els esdeveniments a Espanya que rebé Trotsky quan escriví aquesta primera carta van ser les notícies dels diaris burgesos i, potser, l'article de *La Lutte ouvrière*, el qual ja li podria haver arribat. En la seva carta a l'S.I. i destinada a la Conferència Internacional, Trotsky es mantenia en sintonia amb les seves anteriors posicions, prèvies a l'esclat revolucionari: assenyala a l'S.I. la importància que tindrien per al desenvolupament de la IV Internacional els esdeveniments espanyols, fos quin fos el seu resultat, però el gruix del seu escrit se centrà en la qüestió del Front Popular i en com podia afectar a França (on, el mes anterior, s'havia viscut una situació prerevolucionària, amb un extens moviment vaguístic i d'ocupació de fàbriques). Trotsky recordà als delegats com els esdeveniments espanyols havien confirmat el "crim"⁵⁵² comés per Maurín i Nin entrant en el Front Popular i abonant la confiança dels obrers espanyols en el govern Azaña, obrers que "experimentaran una ràbia especial contra Nin", qui no podria invocar desconeixement ni manca d'informació. Les recomanacions de Trotsky a l'S.I. i a la Conferència respecte Espanya foren, però, de nou molt genèriques:

*"Debemos dirigirnos hacia las amplias masas, hacia las organizaciones de masas, a cualquier precio, por todos los medios, sin dejarnos influir ni paralizar por intransigencia conservadora. Pero, ante las masas debemos conservar nuestra fisonomía, evitar todos los compromisos con los vanidosos centristas, toda confusión de límites entre ellos y nosotros, en una palabra, todo acercamiento criminal."*⁵⁵³

Què volien dir exactament aquestes recomanacions de Trotsky a l'S.I.? Es pot suposar que dirigir-se cap a les amplies masses i les seves organitzacions era una crida a

⁵⁵¹ ROGOVIN, Vadim Z. *Stalin's terror of 1937-1938 : political genocide in the USSR*. Oak Park : Mehring Books, 2009, p. 82.

⁵⁵² En aquesta carta, Trotsky no emprà els termes "traïció" i "traïdor", sinó els de "crim" i "criminal".

⁵⁵³ TROTSKY, L. "Hacia las masas : carta al Secretariado Internacional, 27 de julio de 1936". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 51-52; publicat per primera vegada en francès: TROTSKY, L. "Lettre de Léon Trotsky". *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36).

orientar-se cap els militants del P.S.O.E., però també de la C.N.T. De quina manera? Trotsky no ho especificava, i afegia a més que calia “conservar la fesomia”, la qual cosa semblava un abandó de l’entrisme. La segona part quedava més clara, i semblava sense dubte novament un advertiment contra qualsevol apropament o col·laboració –que seria “criminal”- amb el P.O.U.M. Així doncs, aquest dur escrit de Trotsky en l’inici de la revolució espanyola –pensat originalment com una comunicació privada per a l’S.I. i els delegats de la Conferència Internacional i no destinada a la publicació- reiterava la necessitat per als bolxevic-leninistes de no col·laborar ni apropar-se políticament al P.O.U.M., i endegar una organització independent orientada cap a les grans organitzacions protagonistes de la revolució.

Les primeres notícies, i la primera anàlisi, d’un comunista internacionalista participant en la revolució espanyola van ser les de Fosco, que el dia 26 envià un informe al seus camarades italians residents a París, i que aquests publicaren el 7 d’agost en el segon número del *Bollettino d’informazione*. Fosco els informà de l’activitat del C.U.I.R.A., “que se ha transformado en una organización armada” i de la insurrecció proletària en resposta a l’aixecament militar. Aquesta primera anàlisi de Fosco, feta en mig del trasbalsament revolucionari, dóna informacions de l’actuació dels treballadors espanyols, el seu protagonisme, heroisme i consciència de classe; de la formació de les milícies; i de l’inici del repartiment de terres, d’algunes ocupacions de fàbriques, del control obrer de la indústria, i de la reducció de la jornada i l’augment dels salaris. Però dóna també alguns dels elements principals que conformaran l’anàlisi bolxevic-leninista dels esdeveniments espanyols: l’absència d’un partit revolucionari, quina mancança podia resultar tràgica; la política de les direccions socialista i estalinista, que “intentan dar sólo un *carácter antifascista*” i salvar l’estat burgès amb compromisos amb la burgesia front-populista; i la importància de la conquesta del poder, qüestió de vida o mort per al proletariat, que es veia mancada per l’absència del partit revolucionari.

Aquesta carta assenyala a més a Fosco com probablement el primer militant bolxevic-leninista oficial en haver emprat per primera vegada un dels conceptes claus que utilitzà Trotsky per caracteritzar la revolució espanyola, el de “doble poder” (però Karl Mienov, militant de la R.W.L., ja l’havia utilitzat quatre dies abans, com mostraré més endavant; en tot cas, ambdós militants van arribar a aquesta caracterització de manera

independent).⁵⁵⁴ Fosco veia clarament que “La situación puede caracterizarse como revolucionaria y de dualidad de poderes”. A partir d’aquesta anàlisi, Fosco proposava dues accions a menar per part dels bolxevic-leninistes: la primera, la publicació d’un periòdic sota la direcció de l’S.I. (Fosco deia directament “bajo la dirección de la IV Internacional”), amb col·laboracions de Trotsky; la segona era l’avançament d’una consigna molt sorprenent, la d’un “govern socialista-comunista d’experiència kerenskista”, que prepararia l’agitació per a consignes democràtiques (qüestió de la terra, el control obrer, corts constituents) i que permetria passar a la consigna de “tot el poder a les aliances obreres”, transformar aquestes en soviets i instaurar la dictadura del proletariat. La confusió en aquesta periodització de la revolució i de les seves consignes per part de Fosco és important, i segurament es basa en una influència de la concepció pumista de la periodització de la revolució, arribant a escriure que “Sólo de este modo se resolverían los problemas de la revolución democrática, para pasar luego a la revolución socialista española en la perspectiva de la revolución internacional”. Fosco semblava aquí haver acceptat l’esquema de la revolució democràtico-socialista del P.O.U.M.; altrament no s’entén que un militant precisament trotskista escrigués que era necessari en un període revolucionari haver de passar per l’experiència d’un govern kerenskista,⁵⁵⁵ i que primer s’havien de resoldre els problemes de la revolució

⁵⁵⁴ Els documents de Mienov (vegeu més endavant en el text) i Fosco, per aquest ordre, són els primers que he trobat que esmenten el terme “doble poder” (o “poder dual”, o “dualitat de poders”) aplicat a la situació espanyola. En quant la primera aparició pública d’aquest, ambdós ho feren aproximadament en el mateix moment, ja que el de Mienov aparegué en el número d’agost de *The Fourth International*, el qual deuria sortir a principis de mes, i Fosco -qui va ser a més el primer bolxevic-leninista oficial a utilitzar-lo públicament- l’utilitzà en un article aparegut en *La Batalla* (DI BARTOLOMEO, Nicola. “La revolución española esperanza del proletariado mundial”. *La Batalla* (4-VIII-36); reproduïda en: DI BARTOLOMEO, Nicola. “La revolución española, esperanza del proletariado mundial”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 50). *La Lutte ouvrière* del 15 d’agost fou la primera publicació bolxevic-leninista oficial en utilitzar-lo, i a més de manera doble, una vegada dins d’un article escrit per un anònim delegat del P.O.I. a Barcelona (molt probablement Rous) datat el dia 6 del mateix mes (““La Lutte ouvrière” à Barcelone : le pouvoir ouvrier s’établit”; en aquest cas, però, aquesta aparició pública del terme fou quasi un mes després de l’esclat de la revolució i després també de que Fosco ja hagués dialogat amb aquest delegat), i una altra en “La position du P.O.U.M. devant les événements actuels”. Moulin utilitzà el terme en un article datat el 14 d’agost a Barcelona (MOULIN. “Struggle for a soviet Spain : the workers in Catalonia”. *Fight*, v. 1, no. 1 (October 10th, 1936), p. 9) i anterior, per tant, a l’article aparegut el dia després a *La Lutte ouvrière*, però és ben possible que, a banda de la seva pròpia observació, hagués conversat amb Rous i Fosco. Per últim, ja he mostrat anteriorment que el 31 de juliol *La Lutte ouvrière* havia escrit que els obrers “ont un certain pouvoir de fait” (“En Espagne : il faut balayer les bavards libéraux; le pouvoir aux combattants ouvriers!”. *La Lutte ouvrière* (31-VII-36)), però caracteritzar la situació espanyola com una on els obrers “tenen un cert poder de fet” no és certament caracteritzar-la encara com una situació de “doble poder”.

⁵⁵⁵ Pocs dies després, la principal tesi de Trotsky per a la Conferència Internacional per la IV Internacional assenyalava com una de les tasques necessàries la d’expulsar el burgesos del Front Popular, emprant la mateixa fórmula que el Partit Bolxevic havia utilitzat contra Kerenski durant la Revolució Russa: “A baix els ministres capitalistes!”; en els mateixos dies, Trotsky escrigué a Serge que “*Todo lo*

democràtica per poder passar a la revolució socialista,⁵⁵⁶ quan el nucli de la concepció de la revolució permanent diu precisament que només mitjançant la revolució socialista és com els problemes pendents de la revolució democràtica poden ser resolts. Fosco, però, només estava donant un informe preliminar i apressat, escrit en els primers moments de transformació revolucionària, i deixà clara la voluntat de que el treball del grup bolxevic-leninista de Barcelona –que es feia obertament en nom de la IV Internacional- fos sotmès a la crítica de l’S.I. i a les seves decisions.⁵⁵⁷

En els mateixos moments, del 29 al 31 de juliol se celebrà a París la primera Conferència Internacional per la IV Internacional (anomenada per seguretat “Conferència de Ginebra”) amb delegats de nou països, entre els quals, òbviament, cap espanyol,⁵⁵⁸ que donà lloc al canvi de nom de l’L.C.I. pel de Moviment per la IV Internacional. L’esclat de la revolució espanyola motivà una resolució específica sobre la qüestió espanyola, i també fou un motiu important de que s’aprovés una altra sobre el Marroc; no obstant, en aquests primers dies de l’esclat de la revolució espanyola, la importància d’aquest fet no va ser plenament copsada i quedà en un segon pla respecte la situació a França⁵⁵⁹ i, per tant, les anàlisis de les tasques polítiques concretes a

que Vd. dice del Frente Popular es aplicable a la unión de los mencheviques y S.R. con los cadetes (los radicales rusos). Ahora bien, nosotros hemos llevado contra este Frente Popular una lucha implacable y sólo gracias a esta lucha hemos vencido.” (vegeu: TROTSKY, L. “¿Es posible un acercamiento a Nin? : extractos de cartas a Victor Serge”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 350; originalment en: TROTSKY, L. “La nouvelle montée révolutionnaire et les tâches de la IVe Internationale”. *La Lutte ouvrière* (8-VIII-36) (també en: *Quatrième Internationale*, no. 1 (octubre 1936), p. 4)); és evident que la proposta de Fosco estava en oberta contradicció amb la de Trotsky i la Conferència. Tracto més endavant la qüestió de la consigna d’expulsió de la burgesia del Front Popular.

⁵⁵⁶ Trotsky també escrigué, en un afegit a la principal tesi de la Conferència Internacional per la IV Internacional, precisament el contrari: “*La conquête du pouvoir n’est possible qu’au moyen de l’insurrection armée contre l’appareil étatique de la bourgeoisie. La destruction de cet appareil et son remplacement par les soviets ouvriers, paysans et de soldats est la condition nécessaire pour remplir le programme socialiste.*” (TROTSKY, L. “La nouvelle montée révolutionnaire et les tâches de la IVe Internationale”. *La Lutte ouvrière* (8-VIII-36) (també en: *Quatrième Internationale*, no. 1 (octubre 1936), p. 7); reproduït en: TROTSKY, L. “[Post-scriptum aux thèses sur la nouvelle montée]”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l’Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 10, p. 278; èmfasi meu).

⁵⁵⁷ DI BARTOLOMEO, Nicola. “El heroísmo y la tragedia del proletariado español”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 46-48; èmfasi en l’original.

⁵⁵⁸ Les explicacions oficials, però, no feren referència a la no assistència de delegats espanyols per la inexistència de la secció espanyola, sinó a motivacions de temps, llunyania i legalitat que motivaren la no presència de representants de diversos països, entre els quals Espanya (vegeu: SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Préface”. *Quatrième Internationale*, no. 1 (octubre 1936), p. 2).

⁵⁵⁹ El primer article sobre la revolució espanyola a *La Lutte ouvrière* –comentat anteriorment- ja havia donat mostres de l’enfocament de la qüestió espanyola primant les implicacions per a França. En el prefaci del butlletí on es van publicar les tesis, resolucions i crides de la conferència, així com en la

realitzar –especialment pel que feia a les consignes de presa del poder, caràcter de la revolució, tasques de l’S.I., construcció del partit, i constitució i coordinació de milícies de voluntaris estrangers- foren vagues o, inclús, encara no plantejades. Totes les tesis, resolucions i crides aprovades per la conferència foren publicades en el primer número de la nova revista teòrica del P.O.I., *Quatrième Internationale* –que substituï *La Lutte de classes*-, que en el seu prefaci escrigué que la conferència havia considerat com la seva “principal tasca” cridar l’atenció de l’organització internacional i del proletariat mundial sobre la situació revolucionària en Espanya, França i Bèlgica, d’importància decisiva⁵⁶⁰.

En la principal tesi de la conferència, escrita per Trotsky, es tornava a afirmar el seu convenciment de que en el cinc anys que durava la revolució espanyola, l’instint polític i l’energia, dedicació i heroisme dels obrers i camperols pobres d’Espanya ja haurien permès que el poder de l’estat fos a les seves mans si la seva direcció s’hagués correspost a la situació política i a les qualitats combatives del proletariat; d’aquesta manera, les direccions socialista, “comunista” i anarco-sindicalista (Trotsky no incloïa aquí el P.O.U.M.) s’havien convertit en els veritables salvadors del capitalisme espanyol, i la clau era, per tant, solucionar el problema de la direcció revolucionària, amb la creació d’una nova direcció, la IV Internacional. La tesi, en un altre apartat, mostrava el caràcter de classe del Front Popular i com havia creat les condicions per al triomf del feixisme i, finalment, recordava que calia ser “intransigents amb els conciliadors i despietats amb els traïdors”, i seguia propugnant la tasca d’accelerar la formació d’ales revolucionàries en els vells partits, en la via d’impulsar-les cap a la IV Internacional.⁵⁶¹ En la resolució sobre el Buró de Londres -també de Trotsky- el

principal tesi –escrita per Trotsky-, es parlà de la situació revolucionària en Espanya, França i Bèlgica, però en la resolució sobre el Buró de Londres –també de Trotsky- s’afirmà que amb el moviment vanguardista a França i Bèlgica del juny del 1936 començà una nova època de flux revolucionari, sense cap esment a Espanya, i en la crida per una campanya mundial de recolzament a l’avantguarda de la IV Internacional, s’atorgà més importància a França que a Espanya (vegeu: “Préface”; “La nouvelle montée révolutionnaire et les tâches de la IVe Internationale”; “Le bureau international pour l’unité socialiste révolutionnaire (Bureau de Londres) et la IVe Internationale”; i “Pour une campagne mondiale de soutien pour l’avantgarde de la IVe Internationale en France, Espagne et Belgique”. *Quatrième Internationale*, no. 1 (octubre 1936). D’igual manera passava en l’article de *La Lutte ouvrière* que informà de la celebració de la Conferència, on el primer país llistat de la triada de països en situació revolucionària (Bèlgica, Espanya i França) fou, excepte en una ocasió, sempre França (“Une conférence des organisations de la IVe Internationale s’est tenue les 29, 30 et 31 juillet”. *La Lutte ouvrière* (8-VIII-36)).

⁵⁶⁰ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Préface”. *Quatrième Internationale*, no. 1 (octubre 1936), p. 2.

⁵⁶¹ TROTSKY, L. “La nouvelle montée révolutionnaire et les tâches de la IVe Internationale”. *La Lutte ouvrière* (8-VIII-36) (també en: *Quatrième Internationale*, no. 1 (octubre 1936), p.5-7); reproduït en:

P.O.U.M. sí era tractat específicament, repetint Trotsky de nou la mateixa crítica feta en els mesos passats, assenyalant la deriva teòrica dels seus dirigents –revolució democràtico-socialista- que els havia menat al crim⁵⁶² d’entrar en el Front Popular i havia convertit a aquest partit, per tant, en “absolutament incapable de passar de la phrase petite-bourgeoise à l’action prolétarienne”; no obstant, clarament aquesta tesi estava redactada –o, al menys, pensada- respecte la situació anterior al 19 de juliol, i no recollia en absolut les possibilitats de canvi –o d’intervenció- que la revolució podria oferir respecte el P.O.U.M.⁵⁶³

La nova situació creada arran de l’esclat de la revolució sí que es recollí en una crida específica sobre Espanya, el “Llamamiento de la Conferencia por la IV.^a Internacional a los trabajadores de España y del mundo entero”,⁵⁶⁴ que recolzava plenament la presa de les armes per part del proletariat espanyol per garantir “la libertad, el pan y la paz de los trabajadores” i especificava quines eren les seves tasques del moment: la presa del poder; la destrucció de la burgesia i els seus recolzaments –exèrcit i policia-; el lliurament de la terra als camperols; l’organització de soviets; i l’armament del poble: clarament, per al Moviment per la IV Internacional, l’esclat a Espanya era una revolució social i la tasca del moment era la presa del poder i no pas un escenari de guerra antifeixista per tal de salvar el règim burgès. La resolució presentava després el paper del Front Popular, creat per tal de salvar el règim capitalista mitjançant la subordinació dels obrers al programa de l’esquerra burgesa, i que no havia suposat cap fre a la reacció

TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l’Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 10, p. 150-159. La tesi ja anuncia la principal tesi del manifest fundacional de la IV Internacional el 1938 (el conegut com a *Programa de transició*).

⁵⁶² Com a la carta dirigida pocs dies abans a l’S.I., Trotsky de nou utilitzà “crim” en lloc de “traïció”.

⁵⁶³ TROTSKY, L. “Le bureau international pour l’unité socialiste révolutionnaire (Bureau de Londres) et la IV^e Internationale”. *Quatrième Internationale*, no. 1 (octubre 1936), p. 10-11; reproduït en: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l’Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 10, p. 207-212. Just abans de la sublevació dels militars, B. M. F. també havia escrit que “The Maurin-Nin group has eliminated itself as a progressive factor.” (B. M. F. “The Spanish Revolution : bourgeois or proletarian”. *Socialist appeal*, v. 2, no. 7 (August 1936), p. 11). No es pot sostenir, doncs, com feu Broué, que “la resolució de la conferència de julio [...] otorgaba a éste [el P.O.U.M.], “apoyo político” (TROTSKY, L. “Es preciso superar las divergencias pasadas”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 67, n. 12), tot i que sí és certa la seva afirmació de que el canvi de posició es gestà en aquesta conferència (*idem*, p. 64, n. 2).

⁵⁶⁴ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Llamamiento de la Conferencia por la IV.^a Internacional a los trabajadores de España y del mundo entero, 29-31 de julio de 1936”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 416-418; publicat per primera vegada en francès: “Appel de la conférence aux travailleurs du monde”. *La Lutte ouvrière* (8-VIII-36) (i després en: “Aux travailleurs d’Espagne et du monde entier”. *Quatrième Internationale*, no. 1 (octubre 1936), p. 24-25).

militar feixista. Seguidament posava de manifest la importància de la formació de milícies i de l'entrenament militar de la classe obrera –tasca que havia de ser prèvia a la insurrecció, i que a més estava escrita pensant tant en Espanya com en d'altres països, especialment França i els Estats Units- com la base del futur exèrcit roig. Finalment, la crida analitzava el paper de la direcció en el procés revolucionari espanyol, emfatitzant que la manca tant de la preparació militar com de la política revolucionària perllongarien la guerra, i que l'escurçament d'aquesta i la victòria només vindrien si la classe obrera espanyola aconseguia crear un nou partit revolucionari durant la lluita, mitjançant la creació de comitès revolucionaris (que s'equiparaven als soviets) i una política decidida d'expropiacions i la construcció d'un govern obrer: les diferències amb el govern “d'experiència kerenskista” o la transformació de les aliances obreres –que no eren aquí esmentades- en soviets proposades per Fosco són evidents.

Els mecanismes, però, es quedaven al nivell estratègic i no s'especificaven en el nivell concret: com es transformarien els comitès revolucionaris en soviets? qui constituïria el govern obrer? en serien membres el P.C.E. i el P.S.O.E, decidits defensors del Front Popular? i com es construiria el partit revolucionari “en la lluita”? mitjançant l'entrisme en el P.S.O.E., en el P.O.U.M., o de manera totalment independent i externa? La crida ni plantejà ni, òbviament, donà resposta a totes aquestes qüestions de primera magnitud que es plantejaven en l'inici de la revolució, però tenia el mèrit d'assenyalar la importància capital de la necessitat de que la classe obrera prengués ella mateixa el camí del seu alliberament social, i que aquest passava per la presa del poder i la destrucció de l'estat burgès mitjançant l'autoorganització en soviets i la direcció d'un partit revolucionari. En el terreny concret, però, de la resolució específica d'aquestes tasques, no deia absolutament res, especialment en la de la direcció revolucionària, que la tesi principal del congrés presentava com la qüestió clau del moment; d'igual manera, s'observa una crida molt genèrica a la creació dels soviets a partir dels comitès revolucionaris, però també s'obviava que aquests, formats majoritàriament per militants anarquistes o socialistes, no tenien un programa de transformació d'aquests organismes en altres d'autoorganització classista;⁵⁶⁵ finalment, tampoc s'esmentava si la situació

⁵⁶⁵ En un apartat d'una carta a Trotsky del dia 14 d'agost, Klement donà compte de les discussions teòriques dins del P.O.I. respecte les vies de la conquesta del poder a Espanya, amb Naville argumentant que no s'havia de fer una “fetitxització” dels soviets i que altres organismes podien prendre el poder (comitès, unitats de combat), i Klement defensant, per contra, que aquests altres organismes tal com existien a Espanya no podien o no volien prendre el poder, i que, malgrat que certament els soviets no

espanyola era o no de doble poder, i per tant, propícia per a la presa del poder que s'estava propugnant.

Malgrat tot, una altra tesis de la Conferència, escrita per Trotsky aproximadament un mes abans d'aquesta Crida, sí assenyala la resposta al problema del “govern obrer”, al llançar la consigna de la formació de governs de Front Popular sense ministres capitalistes, semblant a la consigna bolxevic davant el govern provisional a la Rússia del 1917.⁵⁶⁶ No obstant, aquesta proposta de Trotsky d'expulsió de la burgesia del Front Popular no estava exempta tampoc de problemes, ja que només podia donar com a resultat un govern socialista-estalinista, però compromès igualment amb la política de Front Popular. Les diferències de plantejament amb la proposta del P.O.U.M. respecte el “govern de Front Popular” són, però, evidents. El P.O.U.M. plantejava d'una banda la incorporació de socialistes i estalinistes al govern del Front Popular, en el qual la burgesia hi continuaria sent representada; d'altra banda, veia en aquest “autèntic” govern de Front Popular una etapa per la qual calia passar –tot i que posteriorment canvià l'argumentació i indicà que el fracàs d'aquest tipus de govern mostraria a les masses que l'única via possible seria la presa del poder per tal de formar un govern obrer i camperol.⁵⁶⁷

Trotsky, en canvi, no acceptava la inclusió de la burgesia en el govern de Front Popular, el qual només hauria d'estar compost de partits obrers; d'altra banda, la motivació de Trotsky va ser des del principi la de mostrar a la gran massa obrera que confiava en el Front Popular com aquest en realitat no podria resoldre els problemes socials i polítics, per tal de plantejar tot seguit la presa del poder, i no pas la creença –com sí exposava el P.O.U.M.- que calia passar per l'etapa frontpopulista com una etapa democràtica que la formació social espanyola encara no havia assolit. Ambdues conclusions –la del

tenien un valor etern, en la situació espanyola, on els organismes existents estaven sota la influència directa d'organitzacions bé conscientment traïdores, bé confuses sense remei, la tasca continuava sent la de la creació de soviets centrals, on una minoria revolucionària tindria una tribuna (carta de Klement a Trotsky (14-VIII-36), p. 2; (2285) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

⁵⁶⁶ Trotsky escrigué: “*Pour l'unité honnête des travailleurs, contre l'unité malhonnête avec les exploiters! Les bourgeois hors du Front populaire! A bas les ministres capitalistes!*” (TROTSKY, L. “La nouvelle montée révolutionnaire et les tâches de la IVE Internationale”. *La Lutte ouvrière* (8-VIII-36) (també en: *Quatrième Internationale*, no. 1 (octubre 1936), p. 4); reproduït en: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 10, p. 153-154).

⁵⁶⁷ “El momento político : ¡Gobierno de Frente Popular!”. *La Batalla* (26-VI-36)); C.C. del P.O.U.M. “El manifiesto del Comité Central del P. O. U. M. a la clase trabajadora española”. *La Batalla* (17-VII-36).

P.O.U.M. i la de Trotsky-, però, abocaven en definitiva a la constitució de governs frontpopulistes, els quals, com ambdós reconeixien, no podien sinó ser frens per al desenvolupament revolucionari: en realitat, sense una política de transformació social, amb la lleialtat a la política frontpopulista, un govern de front popular -de composició obrera parcial o completa- no podria mai donar peu a una presa del poder per part de la classe obrera, ja que tant el seu programa com tots els mecanismes de l'estat i dels mateixos partits obrers puntals del govern serien utilitzats precisament per prevenir la revolució social. Certament, la proposta del P.O.U.M. era molt més coherent amb els seus propis postulats i actuacions anteriors que no pas la de Trotsky, que tant abans d'aquesta consigna com posteriorment es mostrà un absolut oponent del Front Popular, i la seva problemàtica proposta ha de ser inserida per tant en la tàctica d'accelerar el procés revolucionari que es vivia des del moviment vaguístic de juny a França, tàctica però que quedava clarament desbordada per a la situació espanyola de juliol però que encara es mantingué durant un temps.⁵⁶⁸

La crida sobre Espanya apel·lava també als obrers de tot el món a ajudar la revolució espanyola mitjançant diversos actes de solidaritat pràctica (tramesa d'armes i abastament a Espanya, sabotatge de les trameses adreçades al camp feixista, solidaritat amb els refugiats, etc.), advertint que la millor forma d'ajuda seria la lluita dins de cada país contra els respectius governs. Malgrat que es cridava per la creació de comitès de recolzament a la revolució espanyola que haurien de coordinar i incentivar aquesta solidaritat, el text no cridava en cap moment a la tramesa de voluntaris per a Espanya, sinó només la d'ajuda material, ni tampoc deia si aquests comitès serien unitaris o dependents de l'S.I. o de les seccions nacionals. No obstant, en una crida feta per l'S.I. menys d'una setmana després, "Pour une campagne mondiale de soutien pour l'avant-garde de la IVe Internationale en France, Espagne et Belgique", encara que no es llançava la consigna específica de l'organització de voluntaris, sí que es cridava a l'ajuda efectiva per tots els mitjans possibles, i s'informava de que "la section française s'apprete à envoyer une équipe composée d'artilleurs, d'aviateurs, de techniciens, de médecins et d'infirmières et qui est sur le point de partir en Espagne" i explicava que, malgrat la dimensió modesta d'aquesta ajuda feta pel P.O.I., el seu valor consistia sobretot en que donava un exemple al proletariat mundial per tal que els obrers d'arreu

⁵⁶⁸ A primers d'agost el P.O.I. encara llançava la consigna "A bas les ministres radicaux" a la vegada que vitorejava els soviets en Espanya i França ("Dans le 12e". *La Lutte ouvrière* (8-VIII-36)).

també ajudessin materialment la revolució espanyola, i en el seu significat polític a l'exemplificar obertament la fraternitat d'armes amb el proletariat espanyol⁵⁶⁹. El P.O.I. va mobilitzar-se el mateix juliol al voltant de la necessitat de la solidaritat activa, organitzant ja en la segona meitat del mes reunions públiques a París (en sis barris diferents) i Lió, on cridà a la creació immediata de comitès de recolzament als revolucionaris d'Espanya, que culminaren en la formació d'aquest primer grup de voluntaris.⁵⁷⁰ Però la qüestió de la participació de voluntaris quartinternacionalistes

⁵⁶⁹ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. "Pour une campagne mondiale de soutien pour l'avant-garde de la IVe Internationale en France, Espagne et Belgique". *Quatrième Internationale*, no. 1 (octobre 1936), p. 25-26; aquesta crida va ser publicada en el mateix número que les resolucions de la "Conferència de Ginebra", però en realitat va ser escrita després d'aquesta, el 5 d'agost, data que apareix en la versió d'un butlletí intern en anglès (no he pogut esbrinar de quin butlletí es tracta, hi ha fragments d'aquest número conservats en els arxius de James P. Cannon, i la crida "For an international campaign of support to the vanguard of the Fourth International in France, Spain and Belgium" es troba a les pàgines 44 i 45 d'aquest butlletí del qual no es conserven ni la coberta ni les primeres pàgines i que té l' anotació "1937, no-1936" (James P. Cannon Papers, Wisconsin Historical Society Archives, box 20, folder 2). *La Lutte ouvrière* del 24 de juliol, com ja he assenyalat anteriorment, sí que havia posat la qüestió de l'organització de voluntaris com una de les tasques concretes de solidaritat a realitzar. En una carta del 27 de juliol, Serge li havia proposat a Trotsky que la Conferència Internacional i l'organització francesa formessin de seguida importants delegacions per partir d'immediat cap a Espanya i, si fos possible, un equip de deu o vint camarades, publicitant el fet un cop arribessin al seu destí; la proposta fou rebuda positivament per Trotsky i de fet coincidia amb el que ja havia començat a fer el P.O.I. (carta de Victor Serge a L. Trotsky (27-VII-36), en: SERGE, Victor; TROTSKY, L. *La lutte contre le stalinisme : correspondance inédite, articles*. Paris : François Maspero, 1977, p. 114; la resposta en *idem*, p. 120, i TROTSKY, L. "¿Es posible un acercamiento a Nin? : extractos de cartas a Victor Serge". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 351). Klement ja informà Trotsky el 3 d'agost de que el P.O.I. enviava una delegació militar a Espanya composta d'un pilot, diversos artillers, etc., i de les dificultats que posava l'ambaixada espanyola (carta de Klement a Trotsky (3-VIII-36); (2284) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library). Un equip de militants del P.O.I. que s'havien preparat com a artillers –entre els quals hi havia France Alberti-, sortí de París a primers d'agost (entrevista a Isabelle de Ajuriaguerra Alberti, filla de France Alberti (20-VII-16); aquest grup potser fou el mateix equip al qual es refereix l'article. Els militants parisencs juntament als provinents de Marsella (ja fossin del P.O.I., del nou grup unificat trotskista italià, o militants entristes dins de la Sezione Socialista Italiana di Marsiglia –o totes tres coses alhora-) foren els més nombrosos entre els voluntaris trotskistes durant els primers dies; d'aquesta darrera ciutat provenien com a mínim Fauconnet, Guarneri, Lionello, Malabarba, Milano, Sylvani i, més tard, Domenico Sedran ("Carlini"), arribat a mitjans d'agost (vegeu: "Nos morts". *La Lutte ouvrière* (8-VIII-36), "Nuestros muertos". *La Batalla* (19-VIII-36), "Les bolcheviks-léninistes devant Saragosse s'adressent à notre parti". *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36) (traduït en: "Los bolcheviques leninistas, camino de Zaragoza, se dirigen a su partido". *La Batalla* (18-VIII-36), LIONELLO, Guido. "Una lettera del compagno Lionello Guidi [sic] dal fronte di [sic] Saragozza". *Il Nuovo Avanti* (15-VIII-36), i SEDRAN, Domenico. "Memorie di un proletario rivoluzionario". *Critica comunista*, nos. 8-9 (1980), p. 143 (existeix versió en anglès: SEDRAN, Domenico. "Carlini in Spain : an Italian Trotskyist in the Spanish Civil War". *Revolutionary history*, v. 4, no. 1-2 (Winter 1991-92), p. 253). Versemblantment, el pilot a que es referien tant l'S.I. com Klement devia ser Veniero Spinelli ("Juan Rodríguez Torrete"), membre del grup Nostra Parola dins del Partit Socialista Italià, que arribà el 28 de juliol i fou metrallador en un avió com a mínim fins a l'octubre (vegeu: CASCIOLA, Paolo. "Blasco's people". *Revolutionary history*, v. 5, no. 4 (spring 1995), p. 99).

⁵⁷⁰ "Il faut organiser des meetings de solidarité en faveur des travailleurs espagnols". *La Lutte ouvrière* (31-VII-36); "But de la réunion : destiné à l'orateur" (abans del 30-VII-36), ((1282), Lev Davidovič Trockij / International Left Opposition Archives, International Institute of Social History), p. 16; òbviament, aquests mitings continuarien els mesos següents i també en altres localitats (vegeu, per exemple, "Meetings en faveur des combattants espagnols" i l'anunci "Assemblée générale du P.O.I." per

que representarien el nucli al voltant del qual es podria reagrupar els partidaris espanyols de la IV Internacional no va ser tractada, doncs, com a tal en aquests moments, i es mogué en un terreny confús, deixada més a la iniciativa individual o de cada secció nacional del Moviment per la IV Internacional que no pas a una acció centralitzada i coordinada per l'S.I., i es contemplà per aquest organisme com una acció purament de solidaritat i de recolzament militar, i no pas amb l'objectiu polític d'ajudar a bastir la secció espanyola.

Per últim, cal assenyalar que un fet diferenciador de la resolució del Moviment per la IV Internacional respecte la immensa majoria de les altres organitzacions fou l'assenyalar des del començament com el sotmetiment del Marroc a l'imperialisme espanyol i la nul·la política del Front Popular per tal d'acabar amb l'ocupació colonial havien facilitat els plans dels militars, fent una crida per a l'alliberament del poble marroquí, el qual es convertiria així en un aliat de la revolució espanyola,⁵⁷¹ la Conferència, conseqüentment, adreçà una crida específica sobre la qüestió marroquina, adreçant al poble marroquí la necessitat d'una aliança amb el proletariat de les metròpolis per tal d'aconseguir l'alliberament nacional mitjançant la lluita contra el capitalisme mundial.⁵⁷²

En els mateixos dies en que s'estava celebrant la Conferència Internacional per la IV Internacional, Trotsky escrigué el primer article específic sobre la revolució espanyola que havia esclatat el 19 de juliol, en concret el dia 30. A diferència de la seva carta a l'S.I. que publicaria dues setmanes després *La Lutte ouvrière*, aquest text sí que va ser concebut per a la seva difusió pública. Broué escrigué que, encara que l'article va aparèixer per primer cop el dia 9 d'agost (en realitat, el dia 8) a *La Lutte ouvrière*, "al parecer" va ser concebut per a la seva publicació en *La Batalla*, on apareixeria – censurat – el dia 22 (en realitat, el 27) del mateix mes, un cop Rous el portà ja traduït en

al dia 19 d'agost, dedicada exclusivament a la situació a Espanya (ambdós en *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36)).

⁵⁷¹ La qüestió marroquina ja havia estat esmentada en el primer article de l'L.C.I. sobre l'esclat revolucionari a Espanya ("A l'aide des milices ouvrières d'Espagne : les soviets ou le fascisme". *La Lutte ouvrière* (24-VII-36)).

⁵⁷² SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. "Aux peuples esclaves du Maroc : a tous les peuples coloniaux, frères coloniaux du Maroc et des autres pays opprimés par les impérialistes". *Quatrième Internationale*, no. 1 (octobre 1936), p. 27-28.

el seu viatge de principis d'agost a Barcelona.⁵⁷³ Aquesta suposició és improbable: en primer lloc, l'enfocament de l'article, com ja havia passat amb les tesis que Trotsky havia escrit per a la Conferència, estava molt centrat en les repercussions i lliçons per al moviment revolucionari francès i, en segon lloc, Trotsky no esmentava en absolut el P.O.U.M., la qual cosa no tindria sentit si pensava publicar l'article en *La Batalla*; el més versemblant, doncs, és que l'article estigués pensat per a la seva publicació original en *La Lutte ouvrière* i que Rous el portés a Barcelona perquè era el primer article públic que Trotsky havia escrit sobre Espanya.

L'article se centrava en la idea –òbviamment corroborada per la seva experiència durant la Revolució Russa– de que “una guerra civil se dirige no sólo con medios militares, sino también políticos” i, per tant, malgrat el desavantatge militar que la revolució tenia davant de l'exèrcit sublevat, una política audaç que fes “avanzar seria y sagazmente el programa de la revolución socialista” donaria la possibilitat de victòria a la revolució, proposant doncs sense ambigüitats que “en las zonas donde el poder está en manos de los obreros, hay que avanzar hacia la realización práctica de este programa” mitjançant l'aliança dels obrers i del camperols i, en l'aspecte militar, reemplaçar l'exèrcit de

⁵⁷³ TROTSKY, L. “Primeras lecciones de España”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 53, n. 1. Broué confonguè les dates de publicació de l'article, ja que van ser els dies 8 (“La leçon de l'Espagne : le corps des officiers, le rôle du Front Populaire, la révolution ouvrière”. *La Lutte ouvrière* (8-VIII-36)) i 27 (TROTSKY, L. “Las primeras lecciones de la Revolución española : el cuerpo de oficiales, el papel del Frente popular, la revolución obrera : un artículo de León Trotski”. *La Batalla* (27-VIII-36)) i no pas el 9 i 22 d'agost; el text havia estat anunciat en el número del dia 26 de *La Batalla* i apareguè també en *P.O.U.M.* (de Madrid) del 9 de setembre (p. 7) i amplament comentat en *Combat* (de Lleida) del 27 d'agost (vegeu: PAGÈS, Pelai. “Le mouvement trotskyste pendant la guerra civile d'Espagne”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 10 (juin 1982), p. 51). La censura va ser criticada per l'S.I., atribuint-la a “Nin & Cie.” i elucubrant que, a la llum d'aquesta censura i del tracte de favor dispensat a Pivert en la seva visita a Barcelona, la demanda d'asil per a Trotsky feta pel P.O.U.M. serviria perquè els dirigents d'aquest partit el tanquessin: “*Que feraient-ils d'un Trotsky en Espagne critiquant violemment leur attitude équivoque et mortelle pour le prolétariat espagnol? Ils n'auraient qu'à lui trouver une Sibérie catalane, où l'interner à leur tour...*” (“Une épisode caractéristique pour les dirigeants du P.O.U.M.”. *Service d'information et de presse*, no. 8 (13 septembre 1936), p. 65), la qual cosa contribuí sense dubte a empitjorar encara més la ja deteriorada consideració vers els bolxevic-leninistes per part del P.O.U.M. Gorkin confirmà a Broué que va ser ell qui censurà el text (un esment a Maurice Paz i Marceau Pivert; vegeu: *idem*, p. 59-60, n. 11). Com ja s'ha vist anteriorment, *La Batalla* ja havia censurat el 1935 un article de Trotsky, però aquesta censura, certament errònia, sembla ser deguda a un desig de Gorkin de no molestar Pivert, en aquell moment hoste del P.O.U.M. a Barcelona (de fet, Gorkin deixà passar una censura vel·lada al P.O.U.M.); en anglès apareguè el setembre (TROTSKY, L. “The Lesson of Spain”. *Socialist appeal*, v. 2, no. 8 (September 1936), p. 1-2; la versió que apareguè en el *Boletín : editado por el Grupo Bolchevique Leninista de España (IV Internacional)*, n° 1 (Enero 27, 1937), p. 9-12, fou la mateixa que la de *La Batalla*, però amb una nota prèvia explicant la censura del P.O.U.M. a la referència a Pivert (vegeu també: “El P.O.U.M. y Marceau Pivert”. *La Voz leninista*, n° 1 (5 Abril 1937), p. 7; reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 116-117).

caserna” amb la seva casta d’oficials, per la milícia popular. Trotsky exposava llavors el paper del Front Popular i com aquest era incapaç de tocar el cos d’oficials de l’exèrcit, ja que tenia un programa de manteniment de l’ordre burgès –aquesta era la “grandiosa lliçó” que mostraven els esdeveniments d’Espanya- i recordava que “El partido obrero que hace una alianza con la burguesía radical, por este solo hecho, renuncia a la lucha contra el militarismo capitalista”;⁵⁷⁴ no obstant, Trotsky s’abstingué d’esmentar expressament el P.O.U.M., ja fos en sentit negatiu (i l’ocasió més clara va ser precisament en referència a la frase anterior), o positiu, com a possible aliat. La seva anàlisi, però, era una anàlisi general del paper de Front Popular i del caràcter de classe de l’exèrcit en un estat burgès i la necessitat de destruir el cos d’oficials, i en cap moment analitzava la situació específica espanyola; quan passà al terreny de la política nacional, ho feu en referència a França i l’actitud del govern Blum amb el seu ministre Daladier, garants de l’imperialisme francès.

En suma, les setmanes immediatament posteriors a l’esclat de la revolució espanyola trobaren en Trotsky i en l’S.I., d’una banda, una percepció immediata del significat de la revolució social que havia començat i, per tant, de la necessitat de plantejar ja la presa del poder i la realització de la revolució socialista; però, d’altra banda, pel que fa referència a les tasques concretes de la construcció d’una direcció revolucionària a Espanya, llur anàlisi estigué molt condicionada per la situació anterior a la revolució, sense aportar res de nou respecte aquest. Com ja s’havia fet en el passat, es reconeixia la importància de la revolució espanyola, el paper del Front Popular i la necessitat d’una nova direcció, a la vegada que s’indicava que calia denunciar l’actual, especialment els traïdors, i no es variava gens l’anàlisi sobre el P.O.U.M., al qual se li seguia assenyalant el seu crim.

La necessitat de la presa del poder i de la realització pràctica de l’expropiació política i econòmica de la burgesia proposada per Trotsky des del bon començament contrastava vivament amb les consignes del P.O.U.M. les primeres setmanes de la revolució, que no posaven en qüestió l’existència de l’estat burgès i es limitaven a meres reformes conjunturals. El dia 20 el P.O.U.M. enuncià cinc “consignes del moment”:

“Organització i manteniment de milícies obreres.

⁵⁷⁴ Malgrat la censura efectiva efectuada en aquest article per Gorkin, aquest deixà intacta aquesta frase, clarament una referència al P.O.U.M.

*Empresonament i judici sumaríssim contra els caps reaccionaris sublevats.
Supressió de l'estat d'alarma per a la classe treballadora.
Unitat d'acció de tots els treballadors per a la imposició d'aquestes consignes.
Vaga general fins a que la sublevació estigui sufocada completament a tota la península!*"⁵⁷⁵

i entre el dia 24 i el 25 el C.E. amplià les reivindicacions a dotze, però malgrat que dues d'elles eren clarament revolucionàries (repartiment de terres, manteniment de les milícies armades) i una transitòria (control de la producció pels comitès obrers), la majoria eren clarament reformistes i cap d'elles, en definitiva, posava en qüestió l'estat burgès ni proposava la presa del poder ni la formació de consells obrers (o com a mínim aliances obreres), reflexant per tant una incomprensió fonamental de que a Espanya havia esclatat una revolució obrera que posava les tasques de transformació social en l'ordre del dia:

"El Comitè Executiu del P. O. U. M. estima que en les circumstàncies actuals, s'imposa la satisfacció immediata de les següents reivindicacions:

- 1.-Setmana de treball de 36 hores.*
- 2.- Augment general d'un 10% sobre els salaris inferiors a 500 pessetes mensuals.*
- 3.- Rebaixa d'un 25% dels lloguers, supressió dels dipòsits de lloguer i serveis públics.*
- 4.- Pagament dels jornals dels dies de vaga.*
- 5.- Subsidi als obrers parats.*
- 6.- Control de la producció pels comitès de fàbrica, taller i mina.*
- 7.- Repartiment de les terres dels grans propietaris entre els pagesos pobres i alliberament de totes les càrregues que pesen sobre la pagesia (rabassa morta, parcel·la, arrendament, etc.) a la qual es lliurarà la terra en usdefruit.*
- 8.- Revisió de l'estatut de Catalunya en sentit progressiu.*
- 9.- Pensió a les famílies de les víctimes antifeixistes.*
- 10.- Depuració immediata dels cossos armats, elecció dels caps pels soldats i guàrdies.*
- 11.- Manteniment de les milícies armades.*
- 12.- Consell sumaríssim contra els caps de la insurrecció feixista.*"⁵⁷⁶

⁵⁷⁵ "Les consignes del moment". *Avant* (20-VII-36).

⁵⁷⁶ C.E. del P.O.U.M. "El Comitè Executiu del P. O. U. M. a tots els treballadors". *Avant* (24-VII-36; 25-VII-36)). El dia 24 no aparegué la consigna número 9, clarament per un error tipogràfic, ja que la numeració de les consignes anava de l'1 al 12; el dia següent ja apareixeren totes les consignes, però el 29 aquestes es reduïren a nou a l'aconseguir-se la 2, la 3 i la 4. Dècades després, un militant defensor del P.O.U.M. contra Trotsky, Iglesias, reconegué que el P.O.U.M. "*tampoco escapó a la miopia mostrada por las demás organizaciones. La prueba la tenemos en las reivindicaciones que su Comité ejecutivo lanzó el 24 de julio*" (IGLESIAS, Ignacio. *León Trotski y España, 1930-1939*. Madrid : Júcar, cop. 1977, p. 107). Contrasta que el P.O.U.M. demanés només el control obrer de la producció quan una comissió de petits industrials i artesans demanà el 29 de juliol al president de la Generalitat i al conseller d'economia "La colectivización por gremios de todos los pequeños industriales y artesanos" ("Interesante documento : una comisión de pequeños industriales y artesanos ha dirigido al Presidente de la Generalidad de Cataluña y al Consejero de Economía, con fecha de 29 de julio, el siguiente documento cuyo texto reproducimos por considerarlo de palpitante interés". *El Diluvio* (2-VIII-36)); aquesta notícia cridà l'atenció d'"un camarade italien de l'appareil stalinien" (segons nota manuscrita d'algun membre de l'S.I.) que s'amagava sota el pseudònim d'"Artur" i que l'incloguè en unes "Notes sur l'Espagne" que transmeté a l'S.I. amb l'anotació manuscrita "Prior d'envoyer un exemplaire au camarade Trotsky" (ARTUR. "Notes sur l'Espagne" ; [s.l., 3-VIII-36], p. 2; (15856) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

Fins el dia 29 no cridà el P.O.U.M. per la constitució d'aliances obreres revolucionàries,⁵⁷⁷ potser per iniciativa d'Andrade: segons el seu testimoni, el seu viatge a Barcelona per establir-se a la ciutat al ser nomenat membre del Comitè Executiu del P.O.U.M. serví per orientar en un sentit esquerrà la política que portava el partit després dels esdeveniments de juliol, que s'havia limitat a demanar l'augment dels salaris i la millora de les condicions de treball.⁵⁷⁸ No obstant, fins el dia 31, en el míting al Principal Palace, no manifestà el P.O.U.M., en boca de Nin, que “*Podem afirmar, en línies generals que s'avança en el sentit de la Revolució Social, cap a la destrucció del capitalisme. No es pot dir cap termini però anem a la instauració del socialisme*”.⁵⁷⁹ Les tímides primeres consignes del P.O.U.M., però, foren acollides molt positivament pel P.O.I., que les considerà “excel·lents”, encara que insuficients al no posar com a tasca immediata la denúncia del Front Popular, la formació de soviets i la constitució d'un govern obrer i camperol. Clarament, el P.O.I. ja afavoria en aquest moment la cerca de l'entesa vers el P.O.U.M. i, en la seva positiva valoració de les consignes del P.O.U.M., només recollí les tres consignes revolucionàries i transitòries: repartiment de terres, formació de milícies obreres, i imposició del control obrer, no comentant el contingut reformista del gruix de les altres i inclús malinterpretant en un sentit molt més positiu que l'original la consigna d'“elecció dels caps pels soldats i guàrdies” com la de “*Formez vos comités d'ouvriers, de soldats et de gardes*”.⁵⁸⁰

⁵⁷⁷ “Cal constituir les Aliances Obreres Revolucionàries : elles han d'assegurar la victòria total del proletariat”. *Avant* (29-VII-36).

⁵⁷⁸ Andrade hauria aconseguit que el P.O.U.M. aprovés un manifest reclamant una assemblea constituent d'obrers, camperols, guàrdies i soldats, que seria en realitat un soviet sense aquest nom per no asustar els anarquistes; després d'haver qualificat el govern Largo Caballero d'“el govern de la contrarrevolució”, l'executiu del P.O.U.M. li prohibí d'escriure editorials en *La Batalla*; també, segons els seu propi testimoni, fou l'únic membre del comitè executiu que s'oposà a la col·laboració del P.O.U.M. amb un govern burgès (testimonis recollits en: FRASER, Ronald. *Recuérdalo tú y recuérdalo a otros : historia oral de la guerra civil española*. Barcelona : Crítica, 1979, v. 1, p. 250, 252; v. 2, p. 54). D'altra banda, Broué recollí el testimoni del mateix Andrade en el sentit que aquest criticà la direcció del P.O.U.M. per les seves relacions amistoses amb Pivert, col·laborador directe de Blum (vegeu: TROTSKY, L “*Primeras lecciones de España*”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 60, n. 11).

⁵⁷⁹ “El míting del P.O.U.M. al Principal Palace : vibrants discursos dels companys Rabassa, Gorkin i Nin : les consignes del P. O. U. M. són ovacionades per un gran públic proletari”. *Avant* (1-VIII-36). Fins el dia 31, doncs, la perspectiva de la revolució socialista no començà fer-se explícita per part del P.O.U.M.; abans només una manxeta de la darrera pàgina d'*Avant* del dia 25 havia escrit un genèric “Cal impulsar la Revolució cap endavant. Cal marxar fins als nostres objectius finals”, i el dia 30 un editorial del mateix diari finalitzava mostrant els esdeveniments d'Espanya com a dilema entre socialisme o feixisme (“La importància internacional de la nostra revolució”. *Avant* (30-VII-36)).

⁵⁸⁰ “Le P.O.U.M. dans le combat”. *La Lutte ouvrière* (31-VII-36). En el seu estudi sobre la revolució espanyola, Munis, al contrari que el P.O.I., fou extremadament crític amb aquestes consignes del P.O.U.M., inclosa la més revolucionària, la del repartiment de terres -ja que en aquell moment ja s'estava començant a col·lectivitzar la terra- i, per suposat, amb la transitòria del control obrer de la producció (vegeu: MUNIS, G. *Jalones de derrota, promesa de victoria : crítica y teoría de la Revolución española*,

Un fet destacable en aquestes primeres anàlisis i preses de posició de Trotsky és que tots aquests factors foren analitzats més en quant la importància que podien tenir per al desenvolupament revolucionari a França que no pas per la importància del propi desenvolupament de la revolució espanyola; l'esclat d'una revolució armada i la possibilitat real d'una presa del poder per part de la classe obrera en un país en el que, no obstant, ni tan sols existia una petita secció bolxevic-leninista, no feren canviar en aquestes dues primeres setmanes ni un mil·límetre les anàlisis anteriors ni a nivell espanyol ni en quant la política internacional, amb la centralitat atorgada per Trotsky i l'S.I. a França. Tanmateix, els esdeveniments espanyols que s'obriren el juliol tenien una transcendència per al desenvolupament revolucionari internacional molt més gran que no pas el moviment de juny a França –tot i, òbviament, la importància d'aquest- i tant Trotsky com l'S.I. foren lents en apreciar la totalitat de llur significat.

Pel que fa a la qüestió concreta de la construcció de la direcció revolucionària a Espanya, les anàlisis de Trotsky i l'S.I. es corresponien a un moment històric ja superat, que obviava l'esclat revolucionari i la nova situació a Espanya, on havia esclatat una revolució armada, on no existia secció bolxevic-leninista, on els possibles simpatitzants comunistes-internacionalistes (els antics militants de l'I.C.E.) es trobaven dins del P.O.U.M., on l'ala esquerra socialista ofería poquíssimes –si es que encara ofería- possibilitats de treball polític (ala esquerra que encara més reafirmava la seva política antifeixista, i que es fusionava a Catalunya amb els estalinistes, a l'igual que les seves joventuts havien fet abans a Espanya), i on l'anarco-sindicalisme prenia el protagonisme davant la majoria dels militants subjectivament revolucionaris. D'altra banda, ni la qüestió de la construcció del partit ni la de la tramesa de militants quartinternacionalistes foren tractats en aquestes primers setmanes com una tasca rigorosa i sistemàtica per part de l'S.I., i malgrat que la visió estratègica apuntava clarament cap a la necessitat de la presa del poder i la revolució socialista, no s'encarava la qüestió fonamental de com es podria realitzar això en un país sense secció i sense soviets, i com es podria combinar a més amb la posició de Trotsky i adoptada per la Conferència de “governos de Front Popular sense ministres capitalistes”.

1930-1939. 1ª ed. Brenes : Muñoz Moya Editores Extremeños, 2003, p. 266-268).

Capítol 2. La construcció del partit revolucionari i el paper del P.O.U.M. (I).

El canvi d'orientació respecte el P.O.U.M. per part de Trotsky esdevindria just en el mateix moment en que la Conferència Internacional aprovava llurs tesis. El mateix dia 30 de juliol en que Trotsky escrigué el seu primer article sobre la revolució espanyola – en el que, com s'ha vist, obvià directament el P.O.U.M.-, escrigué també a Victor Serge una carta on s'observa un canvi respecte la relació que s'hauria de seguir amb aquest partit. Com es recordarà, ja en una carta al mateix Serge de principis de juny, Trotsky havia animat aquest a intentar un acostament a Nin, tot i que no confiava en l'èxit d'aquest intent.⁵⁸¹ En la carta del juliol, Trotsky expressava la mateixa opinió, i encara assenyalava com els esdeveniments a Espanya confirmaven que l'entrada del P.O.U.M. en el Front Popular va ser criminal; no obstant, anava més enllà de la proposta d'acostament feta a Serge el juny i expressava clarament que, en cas de correcció per part de Nin de la seva política, no hi hauria cap problema per a un treball conjunt:

*“Si Nin hoy se rehace de nuevo y comprende cuánto se ha desacreditado ante los trabajadores, le acogeremos como a un camarada, pero no podemos permitir el amiguismo en política.”*⁵⁸²

Trotsky tornava a donar mostres aquí, com ja havia fet anteriorment amb altres persones, que no estava interessat en recriminar res, sinó en aprendre a orientar-se.⁵⁸³ Jean van Heijenoort, que durant set anys (del 1932 al 1939, excepte uns mesos del 1935 i 1936) va ser un dels principals secretaris de Trotsky, donà en les seves memòries una altra dada que corrobora el canvi de percepció de Trotsky vers Espanya cap a finals de juliol: segons Heijenoort, a finals d'aquest mes Trotsky comunicà a Lev Sedov la seva intenció d'anar clandestinament a Catalunya, i llavors Sedov i Heijenoort van fer alguns plans per al seu trasllat mitjançant un vaixell pesquer des de Noruega cap a Espanya, encara que finalment es va desestimar aquest projecte⁵⁸⁴ (decidint, probablement, canviar-lo pel projecte de viatge de Sedov, punt que tracto més endavant).

⁵⁸¹ Vegeu la Primera Part.

⁵⁸² TROTSKY, L. “¿Es posible un acercamiento a Nin? : extractos de cartas a Victor Serge”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 350.

⁵⁸³ Vegeu el capítol anterior.

⁵⁸⁴ HEIJENOORT, Jean van. *Con Trotsky, de Prinkipo a Coyoacán : testimonio de siete años de exilio*. 1ª ed. México : Nueva Imagen, 1979, p. 97. El govern noruec anuncià a principis d'agost que Trotsky no havia partit cap a Espanya (“León Trotzki sigue en Noruega”. *La Batalla* (7-VIII-36)); probablement a les dificultats tècniques d'aquest arriscat viatge se sumà la certesa de que la vigilància era infranquejable (com demostra aquesta nota del govern noruec), i això feu desestimar el pla.

L'interessant d'aquest testimoni, plenament fiable ja que Heijenoort fou una de les persones més properes –políticament i personal- tant a Trotsky com a Sedov durant llur darrer exili, és que Trotsky proposà aquest viatge *abans* de l'assalt nazi a la casa on s'hostatjava a Noruega (esdevingut el dia 5) i *abans* de l'anunci del primer Procés de Moscou (anunciat a la premsa internacional el dia 15), és a dir, *abans* dels fets que motivaren el canvi d'actitud del govern noruec respecte el seu exili i abans, per tant, de l'oferiment de Nin de que Trotsky es traslladés a Barcelona; el trasllat a Espanya fou pensat en un moment, per tant, en que l'estada de Trotsky a Noruega no estava subjecta a restriccions i, per tant, indica que la seva voluntat de ser a Espanya fou motivada plenament per un desig polític d'ajudar al triomf de la revolució espanyola i no pas derivada de les dificultats que aviat li presentaria el govern noruec, amb les posteriors confinació i risc de deportació.

Es desmunta així la greu acusació d'aquells que han escrit que Trotsky cercà l'apropament al P.O.U.M. pel seu interès en obtenir l'asil a Espanya, i que aquest desig va ser motivat especialment pel primer Procés de Moscou. Fantasiosa i sense cap evidència, aquesta explicació sortida més des de l'animadversió política que no pas des de la documentació ha perdurat fins els nostres dies, i ha estat recollida i escampada inclús per historiadors seriosos com Durgan, que ha afirmat que "Trotsky himself attempted to re-establish relations with the POUM, especially once it became clear that the party was prepared to pressurise the Catalan authorities to grant him political asylum in Barcelona".⁵⁸⁵ La pròpia trajectòria personal i política de Trotsky hauria de ser suficient per comprendre que les decisions d'aquest respecte qualsevol organització política no es derivaven de la seva pròpia posició personal i dels beneficis que en podria extreure, sinó precisament de les respectives actituds polítiques, la seva pròpia i la de l'organització amb qui es relacionava; altrament, si de seguretat i benestar personal s'hagués tractat, Trotsky no hagués començat la seva lluita contra la burocràcia estalinista el 1923, la qual estava en l'origen del seu exili. Per altra banda, el testimoni de Heijenoort deixa ben clar que el desig d'asil de Trotsky a Espanya es formulà per

⁵⁸⁵ DURGAN, Andy. "International Volunteers in the POUM Militias", <https://libcom.org/history/international-volunteers-poum-militias>; hi ha traducció en francès: "*Trotsky lui-même chercha à renouer les liens avec le POUM, surtout lorsqu'il fut évident que le Parti était prêt à faire pression sur les autorités catalanes pour favoriser son exil politique à Barcelone*" (DURGAN, Andrew. "Les volontaires internationaux des milices du POUM". En: *Tant pis si la lutte est cruelle : volontaires internationaux contre Franco*. Sous la direction de Stéfanie Prezioso, Jean Batou et Ami-Jacques Rapin. Paris : Syllepse, cop. 2008, p. 190).

qüestions polítiques –la voluntat de recolzar el procés revolucionari espanyol-, manifestat en un moment en que res feia pensar que el seu exili noruec es transformaria en una espasa de Damocles permanent durant quatre mesos i mig.

D'igual manera que el canvi de percepció de Trotsky, el darrer dia de juliol, mentre encara s'estava celebrant la "Conferència de Ginebra" que condemnava l'actitud del P.O.U.M. envers el Front Popular, *La Lutte ouvrière* publicava l'article "Le P.O.U.M. dans le combat",⁵⁸⁶ primer article específic sobre el P.O.U.M. en la premsa trotskista internacional des de l'esclat de la revolució. L'article començava declarant la "simpatia més calurosa" i la solidaritat amb els "valents combatents del P.O.U.M." i recordava la caiguda en combat de Germinal Vidal, dirigent de la J.C.I., però proclamava alhora la necessitat de l'actitud crítica i recordava la signatura per part del P.O.U.M. del pacte electoral i la seva consigna de "Govern del Front Popular", així com el seu silenci actual sobre la política del P.S.O.E., del P.C.E. i dels republicans d'esquerra, i criticava que no llancés la consigna de creació de soviets, en definitiva, "no situar-se com una direcció revolucionària". L'article, com altres textos del mateix número del diari, posava les seves esperances en els militants de les J.S.U. de Madrid que suposadament "condamnent toute équivoque centriste, et qui relèvent le drapeau de la IVE Internationale", i terminava cridant a realitzar la tasca de forjar en Espanya un partit bolxevic.⁵⁸⁷

Però alhora, en aquest article ja es mostraven tres signes del canvi d'actitud que s'estava operant: en primer lloc –i tal com ja he mostrat anteriorment a propòsit de les consignes del P.O.U.M.-, el P.O.I. considerava que les consignes que havia llançat el P.O.U.M. eren revolucionàries (repartiment de terres; formació de milícies obreres; imposició del control obrer; i malinterpretant una en el sentit de formació de comitès d'obriers, soldats i guàrdies) i afegia que eren "excel·lents"; en segon lloc, malgrat que l'article cridava per la formació d'un partit bolxevic i esmentava específicament els suposats militants pro-IV Internacional de la J.S.U. madrilenya per forjar aquest, també criticava el P.O.U.M. per "no situar-se com una direcció revolucionària", la qual cosa, òbviament,

⁵⁸⁶ "Le P.O.U.M. dans le combat". *La Lutte ouvrière* (31-VII-36).

⁵⁸⁷ Encara una setmana després el P.O.I., tractant del desenvolupament de l'avantguarda revolucionària a diversos països, continuava afirmant que "*En Espagne de courageux jeunes socialistes de Madrid sont ralliés aux idées de la IVE Internationale.*" ("Une conférence des organisations de la IVE Internationale s'est tenue les 29, 30 et 31 juillet". *La Lutte ouvrière* (8-VIII-36)).

volia dir que el P.O.I. considerava que el P.O.U.M. podria complir aquesta funció si canviés de política; en tercer lloc, en cap moment s'esmentaven en l'article els termes "traïció" ni "crim" (que sí apareixerien en aquest periòdic dues setmanes després, però que, com hem vist, corresponien a un text anterior) quan es recordava la passada actitud del P.O.U.M.

Contrasten força, doncs, tant el silenci respecte el P.O.U.M. en l'article de Trotsky com l'obertura cap a Nin en la carta a Serge i una posició més amigable vers el P.O.U.M. per part de *La Lutte ouvrière* just en el mateix moment en que la Conferència Internacional per la IV Internacional aprovava resolucions que recordaven el crim del P.O.U.M. i, per tant, aquests tres escrits són indicadors del canvi d'actitud de Trotsky i de l'S.I., motivats segurament per les notícies que els anaven arribant sobre el desenvolupament de la revolució a Espanya.⁵⁸⁸ Aquest canvi d'actitud no afectà Trotsky només, ja que també l'S.I. decidí sortir de la seva passivitat respecte Espanya i, versemblantment amb motiu de la Conferència Internacional, es decidí tant l'article sobre el P.O.U.M. en *La Lutte ouvrière* com el viatge a Barcelona d'una delegació de l'S.I., la qual havia de portar una missió conciliadora vers el P.O.U.M. (especialment Nin i els militants provinents de l'I.C.E.).⁵⁸⁹

L'esclat de la revolució, doncs, no canvià immediatament les percepcions de militants i organitzacions, i en general es necessitaren dues setmanes per assimilar la nova situació i proposar les línies generals de la nova política: el P.O.U.M. no veié l'abast de l'oportunitat de canvi revolucionari fins finals de juliol; Trotsky i l'S.I. captaren de seguida el significat de la resposta obrera a la sublevació militar, però s'aferraren encara dues setmanes a les velles concepcions respecte com construir la secció bolxevic-leninista espanyola. També la R.W.L. dubtà en l'aspecte organitzatiu durant la segona meitat del mes de juliol, passant de la denúncia del P.O.U.M. al silenci respecte aquest, en una mostra clara de tàctica d'apropament. La primera reacció pública de la R.W.L. davant l'esclat de la revolució a Espanya va ser un escrit de Karl Mienov del 22 de

⁵⁸⁸ De fet, l'article sobre el P.O.U.M. en *La Lutte ouvrière* començava informant que el periòdic havia rebut *Avant*, el diari en català que el P.O.U.M. edità les dues darreres setmanes de juliol i primer dia d'agost abans de tornar a editar *La Batalla* de forma diària i en castellà a partir del 2 d'agost. No se sap qui envià els exemplars d'*Avant* al P.O.I.: tant podria ser iniciativa d'algun membre del P.O.U.M., com una iniciativa de Fosco.

⁵⁸⁹ Carta de Klement a Trotsky (3-VIII-36); (2284) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

juliol, que no veuria la llum però fins el mes d'agost en *The Fourth International*, la nova revista teòrica de l'organització, que substituï *International news*.⁵⁹⁰

Mienov sembla haver estat el primer marxista a considerar per escrit la situació creada a Espanya com una situació de “doble poder”: com assenyalaria també pocs dies després Fosco de manera independent, Mienov parlava de la situació de doble poder que s'havia creat (“One thing is clear, however, dual power is on the order of the day”), i propugnava la constitució de milícies obreres i la formació de soviets. El seu article feia també la comparació dels esdeveniments espanyols amb la sublevació de Kornilov a Rússia el setembre del 1917, i exposava que la classe obrera havia de fer un “front únic temporal” amb el govern Azaña per esclafar la rebel·lió monarquista-feixista, però que això no significava cap recolzament a aquest i que, de fet, això era concebut com un pas endavant en la immediata lluita contra la República mateixa un cop s'hagués produït la victòria sobre els militars sublevats; Mienov inclús contemplava la possibilitat de que es pogués fer caure el govern Azaña encara que no s'hagués aconseguit encara la victòria contra els militars sublevats, és a dir, ja responia des del primer moment contra la idea de “primer guanyar la guerra i després fer la revolució”, i avisava del posicionament dels defensors de la República contra la revolució social.⁵⁹¹ L'article continuava denunciant la traïció dels estalinistes i socialistes pel seu suport al govern Azaña, al contrari de la política de Lenin respecte Kornilov, ja que els bolxevics s'havien aliat militarment amb Kerenski contra Kornilov, però sense deixar de menar la lluita per a la presa del poder; i respecte el P.O.U.M., denunciava les “vacil·lacions” de Maurín i la “falsa política” d'aquest partit a l'haver recolzat el Front Popular.

Al contrari del que havia fet públic la premsa trotskista fins el moment, Mienov ofería una perspectiva diferent per a la construcció d'una organització revolucionària a Espanya: si bé hi havia coincidència respecte la consideració negativa vers el P.O.U.M., Mienov també negava cap possibilitat revolucionària a l'esquerra socialista, i contemplava, doncs, d'acord amb una de les premisses bàsiques que havia motivat la

⁵⁹⁰ MIENOV, Karl. “Civil war in Spain”. *The Fourth International*, v. 2, no. 3 (August 1936), p. 27-29.

⁵⁹¹ “The fight against the Monarchists may last longer than expected. In which case Azana could be overthrown while in the act of subduing the Monarchists. It does not follow that first we must defeat the Monarchists and then settle accounts with the Republic. If the fighting in Spain continues longer, the war on the Monarchists may be transformed into a social revolution without any lapse of time, as was the case in Russia. In which case it is sure that the Stalinist and Socialist fighters for freedom, the Republicans, will be found on the side of the Monarcho-Fascists.” (MIENOV, Karl. “Civil war in Spain”. *The Fourth International*, v. 2, no. 3 (August 1936), p. 28).

formació de la R.W.L. –la independència política i organitzativa- l’escissió d’ambdues organitzacions com l’única via per a la formació de l’avantguardia revolucionària:

*“But, of course, there is hope. It lies in the crystalization of a force, which will break away from vacillations and confusion of Caballero and Maurin. In a period as now vacillations mean betrayal. Hesitations mean defeat. The test for Maurin and Caballero will come now. Their meaningless phrases about “unity of the entire working class in one single party” will become in reality unity with the betrayers who support Azana. A split with Maurin and Caballero is necessary for the workers’ revolution. Unity of the groups splitting from Caballero and Maurin will offer possibilities of formation of a revolutionary vanguard.”*⁵⁹²

Però la primera posició pública de la R.W.L. com a tal, en un article sense signar i reflexant per tant la posició oficial de l’organització, modificava substancialment aquesta primer posició pública de la R.W.L. sobre l’esclat revolucionari a Espanya exposada per Mienov. En un article publicat el primer d’agost en el seu òrgan central, *The Fighting worker*,⁵⁹³ la R.W.L. denunciava el “covard i traïdor” Front Popular, cridava a la formació de soviets i exposava que el dilema a Espanya no era entre feixisme o democràcia, sinó entre comunisme o feixisme, propugnant per tant la necessitat de realitzar la revolució proletària; una setmana més tard cridà per la presa immediata del poder per part de la classe obrera.⁵⁹⁴ Igualment, encara que no utilitzava el concepte de “front únic” amb el govern de Front Popular per tal de fer front als militars, utilitzava de nou l’analogia del cop de Kornilov per tal de mostrar que es podia lluitar juntament amb la República per tal de fer front a la reacció però sense oferir recolzament polític a aquesta i conservant la independència de classe. L’article acabava cridant per la necessitat de la construcció d’un partit revolucionari a Espanya, però a diferència dels trotskistes, que apostaven fins aquest moment pel desenvolupament de l’ala esquerra socialista, i a diferència del que el mateix mes la R.W.L. estava fent en *The Fourth International* per la ploma de Mienov propugnant la formació d’aquest partit revolucionari mitjançant l’escissió de l’ala esquerra socialista i del P.O.U.M., la R.W.L. a *The Fighting worker* es quedava molt enrere i no avançava cap proposta pràctica en un o altre sentit i es quedava en la consigna general de la necessitat de la construcció del partit revolucionari, sense explicar com.

⁵⁹² MIENOV, Karl. “Civil war in Spain”. *The Fourth International*, v. 2, no. 3 (August 1936), p. 28.

⁵⁹³ “Spanish workers battle rightist revolt; issue communism or fascism : only soviets and proletarian revolution can smash fascism”. *The Fighting worker*, v. 1, no. 7 (August 1, 1936), p. 1.

⁵⁹⁴ “Armed working class of Spain must seize state power now : danger that Peoples Front Gov’t will make terms with counter-revolution against workers”. *The Fighting worker*, v. 1, no. 8 (August 8, 1936), p. 1.

No obstant, l'article ofería una pista de que dins de la R.W.L. hi havia una discussió sobre la qüestió espanyola i en especial sobre el P.O.U.M., ja que no esmentava aquest partit en absolut entre les forces que recolzaven el Front Popular, el qual només estava recolzat per estalinistes, socialistes i republicans.⁵⁹⁵ La mateixa línia cauta es tornaria a repetir a mitjans d'agost, quan la R.W.L. presentà les seves consignes respecte Espanya, les quals ocuparen tota la primera plana de *The Fighting worker*; respecte la qüestió organitzativa, una consigna criticava els estalinistes i els socialistes, i una altra cridava a organitzar el partit revolucionari, però la R.W.L. de nou silenciava la qüestió del P.O.U.M.:

*“Spanish workers must smash counter-revolution and seize state power.
Stalinists and socialists block road to proletarian revolution.
No support to Azana.
Nationalize industry and banks.
Land to the peasants.
Self-determination for Morocco, Catalonia, Galicia, the Basques.
Organize a revolutionary Marxian party.
Create soviets.
Workers control of production.
Expropriate the Church.
Establish the soviet republics of the Iberian Peninsula.
Establish the dictatorship of the proletariat.
Found the Communist Fourth International.”*⁵⁹⁶

La R.W.L., doncs, començava també, de manera implícita, a veure el P.O.U.M. com el camp més abonat per a la tasca política (en els dies següents envià al P.O.U.M. un “cable d'adhesió” a la lluita del proletariat espanyol,⁵⁹⁷ i mantindria la mateixa línia els dos mesos següents), i s'abstenia en aquest moment de cap crítica a aquest partit, al mateix temps que la revolució espanyola començava a tenir efectes dins de l'organització.

Però sense dubte, on la revolució espanyola de juliol causà la crisi més greu entre les

⁵⁹⁵ El P.O.U.M. no fou esmentat, ni bé ni malament, en aquest número de *The Fighting worker*, malgrat declarar que a Espanya “*There is no revolutionary party. [...] The Spanish workers [...] can take power. For that they need revolutionary organization and leadership. None exists. Soviets must be created. A revolutionary party must be built.*” (“Spanish workers battle rightist revolt; issue communism or fascism : only soviets and proletarian revolution can smash fascism”. *The Fighting worker*, v. 1, no. 7 (August 1, 1936), p. 1; èmfasi en l'original).

⁵⁹⁶ *The Fighting worker*, v. 1, no. 9 (15-VIII-36) [supplementary issue], p. 1.

⁵⁹⁷ “*También la Liga Obrera Revolucionaria (IV Internacional) de Nueva York ha transmitido un cable dando su adhesión entusiasta a la lucha que el proletariado español está llevando tan heroicamente contra el fascismo y para la revolución.*” (“Nuestra revolución cuenta con la adhesión del proletariado mundial : solidaridad proletaria internacional”. *La Batalla* (6-VIII-36)), i la R.W.L. tampoc no informà posteriorment de la tramesa del “cable d'adhesió” al P.O.U.M.

organitzacions que es reclamaven del marxisme fou en la Fracció Italiana de l'Esquerra Comunista, també coneguda com a corrent bordiguista (malgrat que Amadeo Bordiga, en llibertat sota vigilància a Itàlia, no tenia cap relació amb la Fracció). La Fracció, dirigida per Ottorino Perrone i Virgilio Verdaro, tingué en aquests dos militants els principals teoritzadors de la línia sobre Espanya, i exposà la seva posició oficial en l'article "En Espagne : bourgeoisie contre prolétariat", publicat en el número de juliol/agost del seu òrgan *Bilan*. La posició de la Fracció era única entre tots els que es reivindicaven de la revolució social, no només del camp marxista, sinó també de l'anarquista. Per a *Bilan*, a Espanya no havia esclatat cap revolució obrera, ni tan sols un moviment d'insurrecció, sinó només un "sagnant tumult social, incapaç d'assolir el nivell d'un moviment d'insurrecció" que a més no era susceptible d'evolucionar vers una sortida revolucionària degut a la "manca d'un partit de classe", a menys que hi hagués una profunda modificació de la situació internacional i l'aparició d'una avantguarda del proletariat mundial, donat l'aïllament internacional del proletariat espanyol.⁵⁹⁸

D'aquesta manera, la lluita a Espanya no era una lluita entre dues formes socials fonamentalment oposades, sinó una lluita entre dues fraccions de la burgesia on els proletaris, en virtut de la manca del partit, eren portats a la massacre; a més, la intervenció de les potències havia transformat el conflicte en una guerra imperialista. Tot això conduïa, segons *Bilan*, a propugnar un programa d'acció extremadament miop i abstracte en el context del juliol i agost del 1936, programa que admetia inclús que permetria el triomf dels militars sublevats:

"La única vía de avance de los obreros consiste en su reagrupamiento, sobre posiciones de clase, para luchar por sus reivindicaciones parciales y defender sus conquistas al mismo tiempo que se basan en la fuerza de persuasión de los acontecimientos para levantar, como única solución gubernamental posible, la dictadura del proletariado, y lanzar la consigna de la insurrección cuando hayan madurado las condiciones favorables. Semejante definición del problema debilita

⁵⁹⁸ El número d'octubre-novembre de *Bilan* ho reblà: "Hay que decirlo abiertamente: aunque en España existían, con toda seguridad, contradicciones económicas, sociales y políticas más profundas y exacerbadas que en otros países, no estaban dadas las condiciones que pudieran hacer de los levantamientos de los proletarios ibéricos la señal para un despertar mundial del proletariado." ("La lección de los acontecimientos de España : la lucha de clases es el único motor de los actuales hechos". En: *Los revolucionarios y la guerra de España : textos de Bilan, 1933-1938*. Edición, presentación y traducción: Álvaro de la Calle, Ignacio Rodas. 1ª ed. Barcelona : Curso, 2000, p. 204 (l'article original aparegué en *Bilan*, no. 36 (octubre-novembre 1936)); èmfasi meu). L'editor i traductor d'aquesta compilació va arreglar la traducció en un sentit menys compromés per a les posicions de la Fracció, ja que el text original en francès deia "n'existaient pas" ("no existían" i no pas "no estaban dadas") i, especialment, "soubresauts" ("sacudidas/sobresaltos", i no pas "levantamientos").

*ciertamente la cohesión y las posibilidades de éxito del Gobierno del Frente Popular, pero la eventual victoria de la derecha que pudiera resultar de ello, no tendría futuro, pues, al fin, se habría constituido el proletariado como una fuerza y se habría alzado la barrera [que, hasta hoy, le impedía] quebrar, de una vez por todas, a la reacción capitalista, evitándose [así] que, como en Italia, y, más especialmente en Alemania, los social-centristas sigan haciendo la cama a la represión sangrienta por parte de la derecha.”*⁵⁹⁹

Afirmar que el juliol del 1936 no existien les condicions madures per a la insurrecció,⁶⁰⁰ o pensar que la victòria dels militars i feixistes no tindria futur i donaria pas a la constitució del proletariat com una força (després de la seva derrota, amb el mateix raonament que havia permès a l'estalinista Ernst Thaelmann llançar la consigna suïcida de “Després de Hitler, nosaltres!”) partia d'un rígid determinisme que negava la possibilitat de revolució (no de revolució triomfant, sinó simplement d'insurrecció) sense l'existència no ja d'un partit revolucionari, sinó “de classe”, partit a més que tampoc es podia “improvisar” perquè les condicions per a la seva formació a Espanya el juliol-agost del 1936 no estaven madures.

La posició de *Bilan* era extraordinàriament insostenible, i tindria continuïtat les setmanes i mesos següents en la propugnació del derrotisme revolucionari a Espanya a l'interpretar la guerra a Espanya no com a civil sinó com a imperialista, consistent en l'abandó dels fronts militars i la deserció, l'oposició de la tramesa de voluntaris i armes a Espanya i la confraternització dels soldats dels dos bàndols –inclosos els feixistes–, que havien de fer prevaldre la línia de classe per sobre de la divisió política que els imposava la burgesia, per tal de menar la lluita contra l'estat burgès espanyol mitjançant la revolució obrera.⁶⁰¹ La seva negativa a veure l'inici revolucionari era especialment

⁵⁹⁹ “En España: burguesía contra proletariado”. En: *Los revolucionarios y la guerra de España : textos de Bilan, 1933-1938*. Edición, presentación y traducción: Álvaro de la Calle, Ignacio Rodas. 1ª ed. Barcelona : Curso, 2000, p. 146 (l'article original aparegué en *Bilan*, no. 33 (juliol-agost 1936)); els claudators són dels editors de l'obra.

⁶⁰⁰ Com una resposta a aquesta posició, possiblement coneguda a rel de converses amb membres de la minoria, el bolxevic-leninista Juan Breá assenyala que també l'anàlisi burgesa sobre els esdeveniments espanyols diagnosticaven la suposada manca de maduresa del proletariat espanyol: “*The capitalist dignosis was that the Spanish proletariat had rushed on to something for which they were not ripe. This false impression, and the surprise, gave the bourgeoisie another disagreeable proof that things were going contrary to their convenient principle that “nature makes no leaps and bounds.” The same astonishment cropped up again: “Oh, here’s the revolution in Russia when we were expecting it in Germany! “Oh, revolution in Spain when we thought it would be in France.”*” (LOW, Mary ; BREÁ, Juan. *Red Spanish notebook : the first six months of the revolution and the civil war*. London : Martin Secker and Warburg, 1937, p. 242).

⁶⁰¹ La Fracció cridà l'agost-setembre per vagues contra la tramesa d'armes i municions a Franco i al Govern republicà perquè “*Sólo así puede afirmarse realmente la solidaridad con la causa del proletariado español*” (“Al frente imperialista de la masacre de los obreros españoles hay que oponer el

irreal al ser formulada durant el mes d'agost, a penes unes setmanes després de l'esclat de la revolució: si bé a partir de mitjans del 1937 i especialment el 1938 el fet de que la contrarevolució hagués vençut definitivament en el bàndol republicà podria donar una base coherent al seu raonament, clarament la seva posició el juliol-agost del 1936 era absolutament, com a mínim, abstencionista (malgrat les seves declaracions negant-ho) i conduent a l'esclafament del moviment obrer, al propugnar en definitiva la inactivitat de la classe obrera davant l'oportunitat efectiva que existia de la presa del poder,⁶⁰² per altra banda, propagar la confraternització amb l'enemic feixista sobre la base de la seva composició social proletària negava absolutament el factor subjectiu, la consciència de classe, en definitiva, la necessitat d'un partit que defensés els interessos de classe per sobre de la "unió de tots els proletaris".

D'aquesta manera, *Bilan* donava ja per fracassada la revolució des de la segona setmana de lluita (la quarta de juliol), quan la legalització jurídica de l'armament obrer produí "la incorporació de les masses a l'Estat":

frente de clase del proletariado internacional". En: *Los revolucionarios y la guerra de España : textos de Bilan, 1933-1938*. Edición, presentación y traducción: Álvaro de la Calle, Ignacio Rodas. 1ª ed. Barcelona : Curso, 2000, p. 160 (l'article original aparegué en *Bilan*, no. 34 (agost-setembre 1936)). En el número següent de *Bilan* (setembre-octubre) desenvolupà l'explicació i donà la seva alternativa per aturar l'atac feixista: "Los traidores de la clase obrera de todos los países están en sus puestos cuando reclaman de sus respectivos Gobiernos envíos de armas y municiones al "Gobierno legal de la República". Muy distinto sería hacer un llamamiento a la clase obrera de cada país para que se lanzara a la lucha encarnizada contra sus respectivos capitalismos. Ello sería lucha de clases, la única solidaridad que cabe con los obreros españoles. Los traidores ni siquiera pueden concebir una acción semejante, que conduciría al debilitamiento del capitalismo en todos los países, y paralizaría, de paso, las posibilidades de éxito del ataque fascista en España." ("El matadero de los proletarios en España". En: *Ídem*, p. 162-163 (l'article original aparegué en *Bilan*, no. 35 (setembre-octubre 1936)). I el desembre-gener concretà aquesta posició amb les següents consignes:

"Al voluntariado, oponer la desertión.

A la lucha contra los "moros" y los fascistas, la confraternización.

A la Unión Sagrada, el desencadenamiento de la lucha de clases en los dos frentes.

Al llamamiento en pro del levantamiento del bloqueo contra España, las luchas reivindicativas en todos los países y la oposición a todo transporte de armas. Empezar por rechazar ese transporte en los países en que el proletariado tiene todavía posibilidades de lucha es hacer realidad la condición, la verdadera condición, para el despertar de la lucha de la clase en Italia y Alemania.

A la consigna de la solidaridad de clase, oponer la de la lucha de clases y el internacionalismo proletario."

("Guerra civil o guerra imperialista". En: *Ídem*, p. 280 (l'article original aparegué en *Bilan*, no. 38 (desembre 1936-gener 1937)).

⁶⁰² L'article arribà a declarar que "Lejos, pues, de poder permanecer indiferente ante los acontecimientos actuales, por el hecho de que la lucha se libre entre dos fracciones de la burguesía, el proletariado tiene el deber de intervenir directamente en la situación, ya que sólo él es la apuesta de la batalla y sólo él será la víctima de la lucha de hoy." ("En España: burguesía contra proletariado". En: *Los revolucionarios y la guerra de España : textos de Bilan, 1933-1938*. Edición, presentación y traducción: Álvaro de la Calle, Ignacio Rodas. 1ª ed. Barcelona : Curso, 2000, p. 141 (l'article original aparegué en *Bilan*, no. 33 (juliol-agost 1936)), però en realitat tota l'argumentació i les propostes pràctiques de l'article, clarament abstencionistes, estan destinades a contradir aquesta frase, inserida només com a declaració formal.

*“Aquí no se trata, de ninguna manera, de batallas que, iniciándose bajo la dirección de formaciones burguesas, pueden desarrollarse hacia bases proletarias por tener en sus orígenes reivindicaciones de clase. Por el contrario, asistimos claramente a lo siguiente: los obreros toman partido por una causa que no sólo no es la suya, sino que se opone fundamentalmente a sus intereses.”*⁶⁰³

i no veia per tant que les oportunitats reals de transformació social seguien existint – dins evidentment de la pròpia Espanya- com a mínim fins el darrer trimestre de l’any, transformació social que, evidentment, i tal i com havia passat a la Rússia del 1918-1920, exigia la lluita –i la victòria-en els fronts militars i per tant, l’armament obrer, el qual no va ser aconseguit gràcies a l’estat burgès, sinó malgrat aquest, confiscat autònomament i simplement legalitzat a posteriori. En definitiva, la Fracció donava per perduda la partida abans de ni tan sols jugar-la, i tancava els ulls a la realitat tal i com existia, preferint aferrar-se al seu esquematisme determinista i als seus prejudicis sobre la realitat política, social i econòmica d’Espanya que negaven en definitiva la possibilitat de transformació social a Espanya. Per a la Fracció, la revolució a Espanya era impossible perquè no hi havia partit de classe, i no hi havia partit de classe perquè l’evolució de la societat espanyola no havia permès la seva formació:

*“la naturaleza misma de estas luchas armadas es tal que, por desgracia, está excluida toda perspectiva de evolución revolucionaria [de ellas], a menos que una profunda modificación de la situación internacional y la aparición de una vanguardia del proletariado mundial puedan intervenir en el proceso mismo de la lucha social en España, cristalizando, alrededor de un núcleo marxista, las fuerzas históricas capaces de expresar las reivindicaciones finales de la clase obrera española. El partido de clase no se inventa, no se improvisa, tampoco se importa. Si no existe, es que la situación no ha permitido su formación; si, por añadidura, los formidables acontecimientos precedentes no han despejado el camino, es que, en el mecanismo mismo de la evolución de la sociedad española, no existen todavía los resortes que pueden permitir la producción de ese instrumento indispensable para la victoria proletaria.”*⁶⁰⁴

La posició tan allunyada de la realitat i de les possibilitats de transformació social l’estiu del 1936 a Espanya per part de la majoria de la Fracció motivà la inevitable escissió: sorgí ben aviat, el mateix mes de juliol, una fracció –que es transformaria a

⁶⁰³ “En España: burguesía contra proletariado”. En: *Los revolucionarios y la guerra de España : textos de Bilan, 1933-1938*. Edición, presentación y traducción: Álvaro de la Calle, Ignacio Rodas. 1ª ed. Barcelona : Curso, 2000, p. 144 (l’article original aparegué en *Bilan*, no. 33 (juliol-agost 1936)).

⁶⁰⁴ “En España: burguesía contra proletariado”. En: *Los revolucionarios y la guerra de España : textos de Bilan, 1933-1938*. Edición, presentación y traducción: Álvaro de la Calle, Ignacio Rodas. 1ª ed. Barcelona : Curso, 2000, p. 126 (l’article original aparegué en *Bilan*, no. 33 (juliol-agost 1936)); els claudators són dels editors de l’obra. Més endavant l’article inclús diu que és impossible que existeixi aquest partit a Espanya degut al seu retràs: “el hecho de que el proletariado español se halle en la imposibilidad de hacer surgir, de sus gigantescos movimientos, el partido de clase indispensable para su victoria, creemos que depende de la condición de inferioridad absoluta en la que se encuentra España, a la que el capitalismo ha condenado a permanecer al margen de la evolución política y social de hoy” (idem p. 130).

finals de setembre en el Comitè de Coordinació- que, encara que minoritària era ben considerable,⁶⁰⁵ que s'alçà contra el que sense pal·liatius caracteritzà com a posició insensible, diletant, incomprensible i *contrarevolucionària* en la pràctica de la majoria, ja que afavoria la victòria de Franco i la derrota del proletariat; la minoria, ben al contrari, propugnava, principalment mitjançant Enrico Russo, Mario De Leone (“Tito”) i Piero Corradi, la participació dels revolucionaris –espanyols i estrangers- contra la rebel·lió militar per tal “de accelerar el curso de la evolución política del proletariado en lucha [...] que defiende la revolución mundial en las milicias obreras”.⁶⁰⁶ De Leone, a més, assenyalà l'absoluta falsetat de la tesi de la majoria de que la victòria dels militars acceleraria la lluita de classes i sostingué, en canvi, el contrari, que la victòria sobre els militars donaria al proletariat l'oportunitat d'exercir el seu propi domini de classe, fent notar que la posició abstencionista de la majoria menaria a “una suerte de suicidio debido a una indigestión de fórmulas doctrinarias”.⁶⁰⁷

⁶⁰⁵ Els termes “majoria” i “minoria” en aquest debat de la Fracció van ser canviants en el temps: malgrat que la historiografia dels fets –iniciada per la pròpia majoria de la Fracció- ha atribuït aquests termes a cada grup de la discussió, en realitat, tal i com es desprèn de la recerca de l'historiador Philippe Bourrinet, al principi de la discussió la “minoria” va ser molt majoritària, i la “majoria” era una petita minoria; només “En algunos meses, no obstante, se destacó un mayoría en la Facción en contra del envío de militantes a España a los frentes militares, y por la “transformación de la guerra imperialista en guerra civil”” (BOURRINET, Philippe. *La Izquierda comunista de Italia, 1919-1999 : historia de la corriente “bordiguista”*. [S.l. : l'autor, 1999?] (versió en línia: <http://www.left-dis.nl/e/gci/gci-e.pdf>, p. 103). En el moment de la constitució del Grup Internacional Lenin, del P.O.U.M., els bordiguistes “minoritaris” que la integraren pertanyien, doncs, a la que en aquell moment era la majoria de la Fracció.

⁶⁰⁶ Vegeu: “La crisis de la Fracción : comunicado del “Comité de Coordinación”. En: *Los revolucionarios y la guerra de España : textos de Bilan, 1933-1938*. Edición, presentación y traducción: Álvaro de la Calle, Ignacio Rodas. 1ª ed. Barcelona : Curso, 2000, p. 169-170 (l'article original aparegué en *Bilan*, no. 35 (setembre-octubre 1936)).

⁶⁰⁷ “La victoria de los militares no significaría solamente una victoria sobre el método democrático de la burguesía, sino que entrañaría también la victoria brutal e implacable sobre la clase obrera que se ha comprometido, a fondo y como tal, en la pelea. Como [ya] ha ocurrido en Italia y en Alemania, la derrota crucificaría a la clase obrera de forma irremisible y definitiva. Además, a partir de la victoria del fascismo español, toda la situación internacional se remodelaría y una ola de violenta represión se abatiría sobre la clase trabajadora del mundo entero. No nos molestaremos siquiera en discutir la concepción que sostiene que, tras la victoria de los reaccionarios, el proletariado reencontraría, con más audacia, su conciencia de clase. [...] Es dudoso que la derrota de los militares tuviera como consecuencia ineluctable un fortalecimiento del Gobierno democrático. Por el contrario, es seguro que las masas, todavía armadas, y, aunque dominadas por el orgullo de la dolorosa y costosa victoria, fortalecidas con la experiencia adquirida en la severa batalla, pedirían cuentas a dicho Gobierno. Los fuegos de artificio ideológicos servidos por el Frente Popular, para confundirlas, podrían, así, acabar estallando en las manos de la propia burguesía.” (DE LEONE, Mario. “La revolución española”. En: *Los revolucionarios y la guerra de España : textos de Bilan, 1933-1938*. Edición, presentación y traducción: Álvaro de la Calle, Ignacio Rodas. 1ª ed. Barcelona : Curso, 2000, p. 174 (l'article original aparegué en *Bilan*, no. 35 (setembre-octubre 1936)). Un ampli resum dels debats dins la Fracció es pot seguir en: BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 22-25; vegeu també: BOURRINET, Philippe. *La Izquierda comunista de Italia, 1919-1999 : historia de la corriente “bordiguista”*. [S.l. : l'autor, 1999?] (versió en línia: <http://www.left-dis.nl/e/gci/gci-e.pdf>), p. 108. Des de Barcelona, De Leone inicià una tasca de reflexió per poder alliberar-se de “l'eredità di dieci anni di navigazione nelle nuvole delle astrazioni della

El gruix d'aquesta minoria ja s'havia constituït com a tal en el congrés de la Fracció de l'any anterior, cohesionada per la convicció, en paraules de l'historiador Philippe Bourrinet, de "que las perspectivas se dirigían hacia la lucha de clases de contenido revolucionario", la qual cosa intentà aplicar en el cas espanyol, intervenint directament en el que veia com "la apertura de la revolución mundial".⁶⁰⁸ L'esclat de la revolució espanyola feu la convivència impossible dins de la Fracció i, davant de la primera oportunitat històrica d'aplicar la seva orientació, bona part dels components de la minoria acceptà la proposta del P.O.I. feta a principis d'agost d'unir-se a milícies revolucionàries⁶⁰⁹ i decidí viatjar a Barcelona.

El dia 18 d'agost partiren de París cap a Barcelona Russo i Bruno Zecchini ("Biondo"), i pocs dies després, en un viatge organitzat per l'organització republicana italiana Giustizia e Libertà, feu el mateix el gruix de la minoria –tan militants com simpatitzants: Gildo Belfiore, Mario Bramati ("Monza"), Enrico Cesarin, Ciccio ("Ciccetto"), Francesco Fortini ("Cecchino", "Cecchin"), Emilio Lionello, Costante Mengoni, Giuseppe Morini, Renato Pace ("Romolo") i Salvatore Velotto. Un cop a Barcelona es constituïren com a federació barcelonina de la Fracció (que no fou reconeguda pel C.E., la qual cosa motivà un altre punt de fricció entre la majoria i la minoria) i s'allotjaren en la caserna de Pedralbes, controlada pels anarquistes, passant a formar part de les seves milícies.⁶¹⁰ Però aviat, tant per les discrepàncies amb els anarquistes (De Leone parlà d'"una breve esperienza repugnante")⁶¹¹ com per haver-se

Frazione" (BUCCI, etc., p. 42, 77), tasca que fou interrompuda poc després de la seva arribada per la seva mort.

⁶⁰⁸ BOURRINET, Philippe. *La Izquierda comunista de Italia, 1919-1999 : historia de la corriente "bordiguista"*. [S.l. : l'autor, 1999?] (versió en línia: <http://www.left-dis.nl/e/gci/gci-e.pdf>), p. 89.

⁶⁰⁹ GUILLAMÓN, Agustín. "La Izquierda Comunista –"los bordiguistas"- en la Guerra de España, 1936-1939". *Balance*, nº 1 (noviembre 1993; corregido y actualizado en febrero de 2008), p. 11-12; BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 22-23.

⁶¹⁰ BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 25-26; CASCIOLA, Paolo. "RUSSO, Enrico, 1895-1973". En: *Biografías del 36 : revolucionarios, extranjeros, judíos, anarquistas, trotskistas, bordiguistas, olvidados, internacionalistas, disidentes, exiliados, apátridas y otros malditos de la Guerra de España*. Barcelona : Descontrol, 2016, p. 354.

⁶¹¹ Carta de Mario De Leone al C.E. (23-IX-36). En: BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 68; malauradament, De Leone no especificà en que consistí la mala experiència dels militants bordiguistes en les milícies anarquistes.

assabentat de que el P.O.U.M. estava constituïnt una unitat internacional, la pràctica totalitat abandonà Pedralbes i es traslladà a la caserna Lenin (només Fortini romangué en les milícies anarquistes),⁶¹² formant així un dels principals components dels efectius del Grup Internacional Lenin del P.O.U.M.; aquesta entrada en les milícies del P.O.U.M. era entés per aquests militants com només un recolzament militar a la lluita de la classe obrera espanyola, i no pas com un recolzament polític al P.O.U.M. Respecte De Leone, el C.E. de la Fracció acceptà el seu viatge a Barcelona com a “observador” (a proposta de la federació de Marsella, en aquell moment favorable als minoritartis) malgrat que, evidentment, la seva estada a Barcelona (ni la seva edat ni el seu estat de salut li permetien una tasca de milicià) tenia una intenció de servir d’orientació política als militants de la minoria; De Leone partí doncs de Marsella el 17 d’agost i arribà a Barcelona el 19, on s’allotjà a la Pensió Parisien, adjunta a l’Hotel Falcón; mantingué unes poques entrevistes amb dirigents del P.O.U.M., i lliurà a Nin un manifest de la Fracció.⁶¹³

El dia 23 tots els militants bordiguistes favorables a la intervenció en les milícies ja hi eren a Barcelona, i celebraren una reunió on aprovaren una resolució que reafirmava el seu compromís en ajudar el proletariat espanyol a fer triomfar la revolució i apuntaven contra els arguments de Perrone i Verdaro a l’afirmar que el partit revolucionari podia ser creat a Espanya en la lluita. El grup bordiguista de Barcelona també feu una obertura explícita al P.O.U.M. al cridar-lo a rebutjar tot recolzament a la burgesia i a apuntar vers la presa del poder i la destrucció del capitalisme, la qual cosa indica que confiava en que aquest partit pogués evolucionar vers el partit revolucionari:

*“Los camaradas de la Fracción Italiana de la Izquierda Comunista se han incorporado a las filas de la milicia obrera para apoyar al proletariado español en su grandiosa lucha contra la burguesía. Estamos a su lado, dispuestos a todos los sacrificios por el triunfo de la revolución.
[...]*

⁶¹² BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 26; les raons per les quals Fortini decidí quedar-se en les milícies anarquistes són desconegudes (no les esmentà en l’entrevista concedida a *La Risveglio*: FORTINI, Francesco. “Parigi 1977, un’ intervista : “Il giorno che mi avventai su De Bono...”. [A cura di Fausto Bucci]. *La Risveglio*, n. 6 (gennaio-aprile 2001), <http://www.larisveglio.it/numero5/debono.html>).

⁶¹³ BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 26, 67-68; CASCIOLA, Paolo. “DE LEONE, Mario, 1889-1936”. En: *Biografías del 36 : revolucionarios, extranjeros, judíos, anarquistas, trotskistas, bordiguistas, olvidados, internacionalistas, disidentes, exiliados, apátridas y otros malditos de la Guerra de España*. Barcelona : Descontrol, 2016, p. 354.

Esperamos del desarrollo de los actuales acontecimientos un dinamismo que contribuya a crear, en España y fuera de ella, el partido de la revolución. La vanguardia existente en el seno del POUM tiene ante sí una gran tarea y una enorme responsabilidad.

Partimos hacia el frente de batalla, en la columna internacional de las milicias del POUM, empujados por un ideal político que es común al de los heroicos y magníficos obreros españoles: no el de combatir, hasta el último de nosotros, para salvar a la burguesía en ruinas, sino el de destruir, hasta sus raíces, toda forma de poder burgués y hacer triunfar la revolución proletaria. Para que los esfuerzos de todos nosotros no sean en vano, hace falta que la vanguardia revolucionaria del POUM consiga vencer las últimas vacilaciones para situarse definitivamente en la vía del Octubre español. Hoy tendrá que elegir entre el apoyo, ya sea directo o involuntario, a la burguesía, o la alianza con los obreros revolucionarios del mundo entero.

*El destino de las masas obreras de todo el planeta depende del carácter que se dé a la acción política en la conflagración social en curso en España.*⁶¹⁴

Amb el programa de la majoria de la Fracció, tan allunyat de la percepció de la realitat que tenia la totalitat del proletariat espanyol, no és estrany que, malgrat el viatge de tres militants d'aquesta majoria (Benjamin Feingold "Michel", Turiddu Candoli i Aldo Lecci "Tullio") a Barcelona -on arribaren el 4 de setembre-, front d'Osca i Madrid, i la posterior estada durant quatre o cinc mesos de Lecci,⁶¹⁵ aquesta tendència no només no aconseguís cap simpatitzant per a la seva posició en terreny espanyol, sinó que a més guanyés enemistats: després d'una correcta discussió amb Andrade, aquest transmetè a Gorkin l'informe de l'entrevista, el qual decidí, vers l'11 o 12 de setembre, expulsar la delegació de l'Hotel Falcón, on s'allotjava a expenses del P.O.U.M. (contradicció que assenyala de seguida De Leone i que recordà irònicament dos anys després Fosco);⁶¹⁶

⁶¹⁴ "Moción (memorandum) votada, antes de salir para el frente, en la reunión del grupo de Barcelona de la FIC". En: *Los revolucionarios y la guerra de España : textos de Bilan, 1933-1938*. Edición, presentación y traducción: Álvaro de la Calle, Ignacio Rodas. 1ª ed. Barcelona : Curso, 2000, p. 247 (font original: "Mozione... votata nella riunione del gruppo de Barcellona... Barcellona, 23 ago. 1936". *Prometeo*, nº 138 (I-XI-36)).

⁶¹⁵ Vegeu especialment: FAUSTO ; LUCIANO. "Una pagina di storia nella nostra frazione all'estero, 1927-1943". *Battaglia comunista* (10-IV-74); BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 35 i 67; BOURRINET, Philippe. "CANDOLI, Turiddu, 1900-1983". En: *Biografías del 36 : revolucionarios, extranjeros, judíos, anarquistas, trotskistas, bordiguistas, olvidados, internacionalistas, disidentes, exiliados, apátridas y otros malditos de la Guerra de España*. Barcelona : Descontrol, 2016, p. 21; BOURRINET, Philippe. "FEINGOLD, Benjamin Jacob, 1899-1943". En: *Ídem*, p. 79; i BOURRINET, Philippe. "LECCI, Aldo, 1900-1974". En: *Ídem*, p. 165-166.

⁶¹⁶ De Leone comunicà al C.E. de la Fracció la contradicció que suposava per part de la seva delegació exigir a la federació de Barcelona la ruptura de relacions amb el P.O.U.M. quan a la vegada aquesta delegació demanava al mateix partit allotjament, manutenció i inclús un subsidi; De Leone, no obstant, protestà davant Gorkin per aquesta expulsió (carta de Mario De Leone al C.E. (23-IX-36). En: BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La victoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 67). En una polèmica del 1938 amb la Fracció, Fosco escriquè que "Gracias a su "pureza"

d'igual manera, en les discussions amb anarquistes (excepte les mantingudes amb Camillo Berneri), aquests reaccionaren iradament i alguns arribaren a treure les seves pistoles, segons declarà Lecci, el qual inclús afirmà que una vegada, sortint de la seu del P.O.U.M., temè que els tres fossin “passejats” per la nit (afirmació que De Leone no cregué),⁶¹⁷ aparentment salvats per l'anarquista italià Romualdo Del Papa. Les diverses discussions amb un total de quatre membres de la minoria (De Leone, Russo, Pace i Zecchini), més calmades, no acostaren però els dos grups; els membres de la majoria, a més, no reconegueren la federació de Barcelona⁶¹⁸ (només ho feren poc abans de l'escissió del novembre) i exigiren la ruptura de relacions amb el P.O.U.M. i inclús la dissolució de la “Columna Lenin”. Davant això, Pace i Zecchini escriviren una resolució en la que reafirmaven que en Espanya existia una situació objectivament revolucionària, que era similar a la del cop de Kornilov i que per tant calia defensar les condicions de vida i les organitzacions obreres, que la lluita no era entre dues fraccions de la burgesia –entre democràcia i feixisme- sinó entre burgesia i proletariat, i que la victòria en aquesta confrontació depenia de la construcció del partit de classe, i que per tant calia lluitar tant en el front social com en el militar; d'altra banda, Pace i Zecchini recordaven a la majoria de la Fracció que “Disolver la columna no está en nuestras manos”.⁶¹⁹

Les posicions absolutament contradictòries i irreconciliables entre les dues fraccions provocaren que la minoria acabés escindint-se a finals d'octubre, després de tres mesos de discussió amb la majoria; aquesta reaccionà a posteriori expulsant els escindits per

marxista, la izquierda italiana nunca se ha manchado las manos con la pólvora. Lo que no ha impedido a los camaradas de la Fracción de izquierda comer y dormir en los locales del POUM, considerado un partido algo menos que fascista” (DI BARTOLOMEO, Nicola. “Una lección bordiguista sobre los acontecimientos de España”. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 36 (noviembre de 2011); font original: “Une leçon bordiguiste sur les événements de l'Espagne”. *La Commune*, no. 129 (28 mai 1938)).

⁶¹⁷ BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 35, 67. Tot i aquesta incredulitat de De Leone, les declaracions i temors de Lecci eren ben plausibles en el clima polític d'aquell moment, a la llum del que ja he explicat sobre enfrontaments d'anarquistes contra “marxistes”, fossin del P.O.U.M. o del P.S.U.C.

⁶¹⁸ “La crisis de la Fracción : comunicado de la CE [I]”. En: *Los revolucionarios y la guerra de España : textos de Bilan, 1933-1938*. Edición, presentación y traducción: Álvaro de la Calle, Ignacio Rodas. 1ª ed. Barcelona : Curso, 2000, p. 167-168 (l'article original aparegué en *Bilan*, no. 35 (setembre-octubre 1936)).

⁶¹⁹ Vegeu: “Resolución de los camaradas Biondo y Romolo”. En: *Los revolucionarios y la guerra de España : textos de Bilan, 1933-1938*. Edición, presentación y traducción: Álvaro de la Calle, Ignacio Rodas. 1ª ed. Barcelona : Curso, 2000, p. 263-264, (font original: *Bilan*, no. 37 (novembre-desembre 1936)).

“indignitat política”.⁶²⁰ Potser una de les millors síntesis de la posició de la minoria la donà Corradi, polemitzant amb la posició oficial defensada per la majoria de la Fracció a *Prometeo*:

*“La lotta antifascista deve essere la lotta per la rivoluzione sociale: è nel corso di questa lotta che si può influire in questa direzione. Se si dice invece che si tratta di due frazioni della borghesia che si battono e che questa lotta non interessa il proletariato, ci si mette su una posizione negativa che permetterà lo schiacciamento del proletariato. LA VITTORIA DI FRANCO E' LA DISFATTA DEL PROLETARIATO, la sua disfatta non è sicuro che sia la vittoria di Azaña. Potrebbe essere la disfatta di tutti e due e la vittoria del proletariato”*⁶²¹

La minoria, en el seu debat final abans de l'escissió del novembre, s'hi reafirmà, assenyalant ja obertament la política de la majoria com a contrarevolucionària i que la col·locava a l'altre costat de les barricades:

*“Che non si voglia fare nessuna differenza tra i due fronti, questo è veramente incomprensibile e praticamente controrivoluzionario perché non può favorire che il trionfo di Franco e la disfatta del proletariato. [...] No, queste non sono più delle divergenze, sono due posizioni opposte, che ci portano a questo: una parte dei compagni parte per il fronte a combattere, un'altra parte va al fronte, per provocare la diserzione. Qui sono le divergenze fondamentali che ci portano sulle due barricate opposte.”*⁶²²

Els esdeveniments espanyols, doncs, motivarien l'escissió de la Fracció, fins aquell moment sòlidament unida en les seves anàlisis polítiques, i molts dels militants de la minoria passaren mesos després -malgrat els intents dels bolxevic-leninistes per guanyar-los-⁶²³ a Union communiste (U.C.), un grup escindit el 1933 de l'L.C. i que

⁶²⁰ GUILLAMÓN, Agustín. “La Izquierda Comunista –“los bordiguistas”- en la Guerra de España, 1936-1939”. *Balance*, nº 1 (noviembre 1993; corregido y actualizado en febrero de 2008), p. 26-28, BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 33-35; BOURRINET, Philippe. *La Izquierda comunista de Italia, 1919-1999 : historia de la corriente “bordiguista”*. [S.l. : l'autor, 1999?] (versió en línia: <http://www.left-dis.nl/e/gci/gci-e.pdf>), p. 109; i les biografies de Candoli, Feingold i Lecci fetes pel mateix Bourrinet, així com la de Russo feta per Casciola, en: *Biografías del 36 : revolucionarios, extranjeros, judíos, anarquistas, trotskistas, bordiguistas, olvidados, internacionalistas, disidentes, exiliados, apátridas y otros malditos de la Guerra de España*. Barcelona : Descontrol, 2016.

⁶²¹ Citat en: BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 30 (font original: CORRADI, Piero. “Dichiarazione sulla posizione ufficiale della frazione sugli avvenimenti di Spagna”. *Prometeo*, nº 136 (20-IX-36)); èmfasi en l'original.

⁶²² Citat en: BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 42 (font original: “La minoranza della Federazione parigina : critica rivoluzionaria o disfattismo?”. *Prometeo*, nº 138 (1-XI-36)).

⁶²³ Carta de Russell Blackwell a Hugo Oehler (26-XI-36), Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University.

envià dos militants en viatge de tres setmanes a Barcelona el mes d'agost.⁶²⁴

A Barcelona, Fosco seguia sent el màxim responsable polític de l'orientació dels bolxevic-leninistes arribats a Espanya, orientació -fruit de la seva experiència i anàlisi sobre el terreny- cada cop més decidida vers l'acostament als antics militants de l'I.C.E. dins del P.O.U.M. En una carta dirigida a l'S.I. el dia 3,⁶²⁵ demanava orientació i repetia que tant ell com tot el grup B-L de Barcelona se sotmetien a qualsevol decisió de l'S.I., però que recomanava revisar la política vers el P.O.U.M. Fosco assegurava que la crítica de l'S.I. i de Trotsky era justa, però que les circumstàncies del moment les havien convertit en obsoletes; per a Fosco, “Il est certain que nous devons rester des BL”, però calia a la vegada establir lligams amb els antics militants de l'I.C.E. perquè eren “les seuls éléments révolutionnaires, avec lesquels nous pouvons collaborer, avec notre drapeau déployé de la 4ème Internationale”. Encara més segurs i contundents sobre la natura revolucionària tant dels militants del P.O.U.M. com del programa d'aquest partit es mostraven els primers voluntaris bolxevic-leninistes en el front; en una carta del dia següent a la de Fosco, hi escriviren:

“Les colonnes du P.O.U.M. sont les plus disciplinées et formées de bons militants animés d'un esprit vraiment révolutionnaire.

[...]

Seul le P.O.U.M. parmi tant de confusion des Partis traditionnels lance des mots d'ordre correspondant à la situation et ayant un contenu de classe:

*La terre aux paysans, contrôle des usines, remplacement de l'armée par les milices ouvrières, tout le pouvoir aux alliances ouvrières, etc...”*⁶²⁶

En la seva missiva, Fosco informava que acabava d'haver mantingut una conversa amb Nin i Molins, els quals li havien expressat el seu desig de voler aplanar els desacords i

⁶²⁴ CHAZÉ, H. *Chronique de la révolution espagnole : Union Communiste, 1933-1939*. Paris : Spartacus-René Lefevre, [1979], p. 8-9.

⁶²⁵ Carta de Fosco a l'S.I. (3-VIII-36); (14008) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library. El R.S.A.P. publicà un resum i extractes de la carta (sense esmentar el seu autor, atribuint-la a un “camarada espanyol”) en el seu òrgan *De Nieuwe fakkel*, emfatitzant la posició conciliadora que Nin i Molins haurien transmès a Fosco (DI BARTOLOMEO, Nicola. “Een brief uit Barcelona”. *De Nieuwe fakkel* (7-VIII-36)); aquesta presa de posició pública, feta abans que l'S.I. hagués decidit la seva política respecte el P.O.U.M., fou assenyalada per Klement a Trotsky (tracto més endavant aquest assumpte).

⁶²⁶ “Les bolcheviks-léninistes devant Saragosse s'adressent à notre parti”. *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36) (traduït en: “Los bolcheviques leninistas, camino de Zaragoza, se dirigen a su partido”. *La Batalla* (18-VIII-36); Guido Lionello feu el mateix elogi a la disciplina i esperit revolucionari dels militants del P.O.U.M. (LIONELLO, Guido. “Una lettera del compagno Lionello Guidi [sic] dal fronte di [sic] Saragozza”. *Il Nuovo Avanti* (15-VIII-36)); i un militant de la fracció molinierista, probablement Emmanuel Loubier, s'expressà en els mateixos termes: “Le P.O.U.M. est à l'heure actuelle l'organisme répondant le mieux à la situation. Ses colonnes sont les plus ordonnées et les plus disciplinées.” (“Lettre du front de Saragosse”. *La Commune* (23-X-36)).

de reemprendre relacions amb l'S.I., i emfatitzava el fet extraordinari que això podria tenir per donar un caràcter revolucionari i internacionalista a la situació espanyola; en una carta del dia següent a Trotsky, Fosco era encara més explícit sobre el contingut d'aquestes converses: li demanava articles seus sobre la revolució espanyola perquè Nin li havia assegurat la publicació d'aquests en *La Batalla*, i Fosco li deia, probablement amb força exageració, que “Los camaradas de la antigua izquierda comunista, Nin, Molins, etc... dan una importancia de primer orden a su intervención directa en la revolución española”.⁶²⁷ No obstant, com assenyala uns dies després Klement, els antics dirigents de l'I.C.E. no prengueren cap iniciativa per tal que això esdevingués una realitat.⁶²⁸ En la seva carta a l'S.I., Fosco demanava per tant l'opinió d'aquest sobre aquestes converses mantingudes “sous ma responsabilité personnelle” per tal de poder prendre decisions públiques, recordant a l'S.I. que el P.O.U.M. li havia nomenat –amb l'acord unànim del grup B-L de Barcelona- delegat del C.E. per al treball polític i militar de tots els militants estrangers que s'allistaven a les milícies del P.O.U.M., reiterant de nou que dimitiria si així ho considerava l'S.I.

Fosco, no obstant, no era totalment sincer ni amb l'S.I. ni amb Trotsky, ja que els amagava que, a més d'aquest càrrec i de la conversa “personal” amb Nin i Molins, ja havia pres una decisió política pública: la redacció d'un article que apareixiria el dia següent en *La Batalla*,⁶²⁹ article, doncs, que, tot i reflexar el punt de vista d'un militant

⁶²⁷ DI BARTOLOMEO, Nicola. “Carta a Trotsky (Barcelona, 4 de agosto de 1936)”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 48. L'original en francès en: (1038) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; Trotsky marcà dos interrogants, un en l'encapçalament de la carta, al costat del remitent (“Groupe bolchévik-léniniste de Barcelone, adhérent à la 4^e Internationale”), i l'altre al costat de la signatura de “Fosco”, la qual cosa mostra que Trotsky no tenia cap coneixement de l'existència del grup i que no sabia qui era Fosco.

⁶²⁸ En el moment en que es mantingué aquesta conversa entre Fosco, Nin i Molins, l'apreciació de Klement era correcta; només quan Rous s'entrevistà dies després amb Nin, aconseguí Rous alguns minsos fruits polítics i, en el pla humanitari, l'ofertament de treballar per aconseguir l'asil polític per a Trotsky a Catalunya que, dècades després, Rous atribuí a la voluntat de Nin (ROUS, Jean. *Renaissance et mission de la catalanité : première partie*. [Saint Estève : Imp. Littéraire Michel Fricker], cop. 1991, p. 33). Trotsky agrai poc després a la direcció del P.O.U.M. el seu ofertament per tractar d'obtenir-lo (TROTSKY, L. “Es preciso superar las divergencias pasadas”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 64-65), tot i que el C.E. del partit no prengué aquesta resolució oficialment fins a primers de setembre (C.E. del P.O.U.M. “León Trotski, sañudamente perseguido, en peligro, debe encontrar un refugio en Cataluña, bajo la protección del proletariado”. *La Batalla* (3-IX-36), reproduït en: TROTSKY, L. *La revolución española...*, p. 495-496).

⁶²⁹ DI BARTOLOMEO, Nicola. “La revolución española esperanza del proletariado mundial”. *La Batalla* (4-VIII-36); reproduïda en gran part en: DI BARTOLOMEO, Nicola. “La revolución española esperanza, del proletariado mundial”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir.

B-L (i probablement el de tot el grup B-L de Barcelona), no comptava ni amb l'aprovació ni tan sols amb el coneixement de l'S.I. ni de Trotsky. L'actuació de Fosco, doncs, no era del tot sincera vers Trotsky i l'S.I. (a qui, recordem, retreia el seu silenci, ignorant que les seves cartes havien estat probablement interceptades), amagant-los informació política important –la col·laboració en el diari del P.O.U.M, partit encara oficialment “traïdor” per al Moviment per la IV Internacional- i als quals pretenia confondre sobre la pròpia activitat del grup de Barcelona transmetent una informació clarament fantasiosa:

*“Notre groupe BL de Barcelone qui est le groupe le plus actif, malgré les difficultés, et qui se trouve à l'avant-garde de la lutte armée du prolétariat espagnol, et qui a le plus de liaisons politiques avec le mouvement ouvrier espagnol”.*⁶³⁰

L'orientació general de Fosco semblava ben encertada en el context d'inici de la revolució armada, però els seus veritables límits es feien evidents precisament per la lectura de l'article publicat en *La Batalla*. Si a la seva carta a l'S.I. Fosco afirmava que calia continuar sent B-L però crear lligams amb els camarades de l'antiga I.C.E., al seu article aquests lligams es transformaven en silenci sobre els respectius papers del P.O.U.M. i de la IV Internacional, no esmentant ni el grup B-L de Barcelona ni la IV Internacional, i dirigint-se al P.O.U.M. en el seu conjunt, partit al qual qualificà d'“únic partit revolucionari”. L'article era una anàlisi somera del moment que travessava la revolució que indicava clares influències de la política del P.O.U.M., tal i com Fosco ja havia mostrat en textos anteriors.

Fosco afirmava de nou que es vivia una dualitat de poders i que calia que el proletariat prengués el poder, i que per tant el dilema de la revolució espanyola no era entre feixisme o democràcia, sinó entre capitalisme i socialisme, però tornava a emmarcar

Madrid : De la Torre, 1996, p. 49-50. Dies després *La Batalla* reproduí la traducció d'un full volant que s'havia repartit entre els tripulants dels vaixells de guerra italians ancorats en aigües espanyoles que estava signada pel “Comité Central de los refugiados italianos”; ignoro la composició d'aquest comitè, però tant l'autoidentificació de “Nosotros, italianos revolucionarios antifascistas refugiados” com les seves referències a la revolució (i no a la defensa de la democràcia) i al socialisme internacional, a Lenin, Trotsky i Liebknecht, a la fraternització, derrotisme revolucionari i conversió de l'agressió imperialista en guerra civil, i el suport al P.O.U.M. que s'hi expressaven, indiquen naturalment el seu origen proper en el C.U.I.R.A. i, per tant, en Fosco (vegeu: C.C. DE LOS REFUGIADOS ITALIANOS. “¡A los soldados italianos!”. *La Batalla* (11-VIII-36) i C.C. DE LOS REFUGIADOS ITALIANOS. “Un llamamiento de los refugiados : solidaridad de los trabajadores italianos”. *El Combatiente rojo*, nº 1 (24-VIII-36), p. 3; part del full volant es veu en un collage de premsa poumista reproduïda en la pàgina 6 de *La Lutte ouvrière* del 15 d'agost).

⁶³⁰ Carta de Fosco a l'S.I. (3-VIII-36); (14008) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; èmfasi meu.

aquesta dicotomia en la rígida diferenciació que feia entre l'etapa que s'estava vivint (en la qual el proletariat i els camperols pobres estaven realitzant les tasques de la revolució democràtica) i la que havia de venir ("llegir a la revolució socialista", "defender las conquistas democráticas de la revolución y asegurar el camino hacia adelante de la revolución socialista", és a dir, la revolució actual no era socialista encara). Igualment, la influència maurinista es manifestà també per la seva proposta de la necessitat de fer créixer com els veritables òrgans del poder les ja inexistentes aliances obreres sobre les bases del comitès, sense esmentar la necessitat de formar soviets, que eren una forma molt més democràtica que les aliances obreres i els comitès, els quals responien a una composició pardista o sindical.

Fosco evitava a més allò que per a l'S.I. i per a Trotsky eren les qüestions clau de la revolució espanyola: malgrat que escrivia que sense partit revolucionari per tal de conquerir el poder i constituir un govern obrer la victòria no seria possible, Fosco evitava qualsevol polèmica amb el P.O.U.M., l'atribuïa inclús el paper de guia de la unitat del proletariat (i, per tant, de fet negava el paper d'una secció B-L), l'ensalzava com l'"únic partit revolucionari", amagava la qüestió de la IV Internacional (esmentava una abstracta "nova Internacional"), acceptava tant el discurs genèric tan utilitzat pel P.O.U.M. sobre la "unitat revolucionària internacional" com sobre les tasques democràtiques realitzades pel proletariat que donarien pas a la revolució socialista, i finalment també sobre la "unitat revolucionària del proletariat" a partir del propi P.O.U.M.:

"La consigna del momento debe consistir, cueste lo que cueste, [en] el mantenimiento de las milicias obreras y la constitución de las alianzas obreras, de campesinos y milicianos en todo el país; luchar por la unidad sindical y por la formación del verdadero guía de la revolución sobre la base de la unidad revolucionaria del proletariado. Esta labor corresponde al P. O. U. M., único partido revolucionario.

La lucha para la unidad revolucionaria de la clase obrera española, sobre la base del marxismo revolucionario internacionalista es inseparable de la unidad revolucionaria internacional."⁶³¹

En el fons, la posició de Fosco responia perfectament a la de la fracció molinierista a la que acabaria lligant-se, fracció precàriament unificada amb la majoria dins del P.O.I., i

⁶³¹ DI BARTOLOMEO, Nicola. "La revolución española esperanza del proletariado mundial". *La Batalla* (4-VIII-36); reproduïda en: DI BARTOLOMEO, Nicola. "La revolución española esperanza, del proletariado mundial". En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 50.

que s'havia separat l'hivern del 1935-1936 de la majoria de la secció francesa precisament per la seva aposta decidida a proseguir la política de l'entrisme el màxim de temps en qualsevol organització socialista que fos interpretada com a "esquerrana". Sense proposar obertament l'entrisme en el P.O.U.M., l'absència de tota crítica al P.O.U.M., i inclús l'ensalzament d'aquest com a "únic partit revolucionari", són sense dubte les mostres de que Fosco orientava el grup de Barcelona vers una integració poc crítica dins del P.O.U.M., orientació que pretenia que fos aprovada per l'S.I.

La carta de Fosco del dia 3 és remarcable també per una qüestió secundària però no menys important: la de l'existència d'almenys un altre agent al servei de la policia secreta italiana -l'O.V.R.A.- diferent d'Arturo Lucchetti (espia dins del partit socialista i que informà especialment sobre els socialistes, maximalistes i trotskistes),⁶³² bé al servei de correus, bé en l'entorn de l'Hotel Falcón, requisat pel P.O.U.M. i seu dels militants estrangers en el seu pas per Barcelona. En la còpia d'aquesta carta de Fosco, que es conserva en els arxius de Trotsky a Harvard, Klement va afegir-hi un parell de notes que explicaven que la carta, adreçada per Fosco a l'S.I., havia estat enviada però a Amsterdam (és a dir, al R.S.A.P.). Fosco havia fet això perquè es queixava de que l'S.I. no havia contestat les seves cartes anteriors, però Klement escrigué en nota per a l'S.I. i per a Trotsky que no havia rebut cap d'aquestes cartes i que aquesta era la primera que rebia ("celle-ci est la première parvenue au SI"). Naturalment, Fosco, ignorant que les seves cartes poguessin estar sent interceptades, atribuïa el silenci de l'S.I. a una incapacitat d'aquest de comprendre la importància de la revolució espanyola, i demanava que no es repetís aquest silenci en les "circumstàncies dramàtiques actuals". Però pel fet que la carta conciliadora vers el P.O.U.M. que Trotsky adreçà dues setmanes després a Rous –la qual tracto més endavant- mai va ser rebuda per aquest per haver estat interceptada per l'O.V.R.A., i pel relat de Charles Orr sobre una cistella a Correus plena de cartes adreçades a l'Hotel Falcón, bé es pot suposar que el silenci de l'S.I. a les cartes de Fosco no es degué a dessídia o manca de clarividència de l'S.I.

⁶³² En el seu informe del març del 1941 a la Divisione Polizia Politica, on Lucchetti feu un relat pomenoritzat de tota la seva activitat d'espionatge i de sabotatge a Barcelona durant els anys de la guerra (relat del qual no es pot excloure l'exageració i l'autopropaganda), no esmentà en absolut cap episodi de robatori de correspondència, malgrat l'encona especial que hi manifestà contra Fosco ("il criminale Fosco", "mi permise controbilanciare l'opere nefaste dei Fosco e della Vinter", "mi sono urtato violentemente contro uomini come Fosco, che riuscii ad eliminare" (LUCCHETTI, Arturo. "Relazione sulla mia attività in Barcelona" (21-III-41), fons "Lionello Guido", b. 2791, Casellario Politico Centrale, Archivio Centrale dello Stato).

sinó a l'actuació del mateix personatge al servei de l'O.V.R.A.⁶³³

⁶³³ La informació sobre aquests tres casos dona peu a pensar que l'agent (o agents) poguessin estar infiltrats a l'Hotel Falcón, però més probablement a Correus. És difícil que totes les cartes de Fosco adreçades a l'S.I. fossin interceptades a l'Hotel Falcón; en canvi, aquesta feina podia ser més fàcilment feta en la seu de Correus. D'igual manera, en la carta que Trotsky escriví a Rous i que aquest mai rebé, l'adreça del sobre havia estat manipulada: a l'original "Mr. Fosco, Hôtel Falcon, Plaza del Théâtre, Barcelona, Spania" s'havia tatxat l'adreça de l'hotel i afegit la del consolat d'Itàlia, quedant l'adreça "Mr. Fosco, Hôtel Falcon, Consulado Italia, Mallorca 270, Barcelona, Spania", una acció que seria més fàcil de fer en una seu de Correus que no en el mateix Hotel Falcón (una reproducció del sobre es troba en: CHEVALIER, Pierre. "Un nord catalan dans la guerre d'Espagne : Jean Rous envoyé de Léon Trotsky". En: *Catalans du nord et languedociens et l'aide à la République espagnole, 1936-1946 : actes de la Journée d'études de l'Association Maitron Languedoc-Roussillon, Perpignan, Couvent des minimes, 7 février 2009*. Perpignan : Presses universitaires de Perpignan, cop. 2009, p. 22; i una fotocòpia és a: 96 J 107, Fonds Jean Rous, Archives départementales des Pyrénées-Orientales, on el sobre porta el segell d'haver passat la censura ("Intervención de Correspondencia")). Finalment, el relat de Charles Orr, militant de l'S.P. que anà a Barcelona durant la revolució, també apunta a que la intercepció de la correspondència seria a Correus i no pas a l'Hotel Falcón: "*Le POUM avait un courrier postal régulier vers Port-Bou afin de s'assurer que nos correspondances ne seraient pas sabotées. Le courrier qui arrivait était cependant dirigé directement sur Barcelone, mais une grande partie n'arrivait pas. Finalement, quelques camarades allemands eurent l'idée d'aller vérifier au bureau de la poste centrale où ils trouvèrent un panier pour l'hôtel Falcón, bourré jusqu'à la gueule de courrier. S'agissait-il d'un accident ? Nous soupçonnions quelque sabotage.*" (ORR, Charles A. "Souvenirs sur l'hotel Falcon de Barcelone". *Cahiers Léon Trotsky*, no. 51 (octobre 1993), p. 46; en nota a aquest paràgraf, Broué ja hi relacionà el cas de la carta desapareguda de Trotsky a Rous).

Capítol 3. El canvi d'actitud de l'S.I.: el viatge d'una delegació seva a Barcelona. Les altres iniciatives dins i fora del Moviment per la IV Internacional.

Com he assenyalat, el moment del canvi d'actitud de Trotsky i l'S.I. vers el P.O.U.M. es produí en els mateixos dies de la reunió de la “Conferència de Ginebra”, la qual, no obstant, s'havia reafirmat en la condemna al P.O.U.M. en els mateixos termes que en el passat. Broué escrigué que la correspondència de Sedov amb Trotsky mostrava que Sedov estava més obert a una col·laboració franca amb el P.O.U.M. en un moment en el que el seu pare encara mantenia la vella posició.⁶³⁴ Fou precisament durant els dies de la Conferència, amb motiu d'estar reunits gran nombre de quadres del Moviment per la IV Internacional, que es prendria la decissió de treballar una obertura vers el P.O.U.M.:⁶³⁵ en una carta de Klement a Trotsky del 3 d'agost en la qual l'informà de diverses qüestions relacionades amb la conferència que acabava de cloure's, Klement fou molt explícit explicant que l'S.I. havia encarregat a Rous de “no ser massa dur amb els poumistes (Nin, etc.)”, ja que només mitjançant ells es podien fer noves connexions.⁶³⁶

És així que s'aprovà per tant el viatge d'una delegació de l'S.I. composta de tres militants del P.O.I., encapçalada per Rous –en aquell moment secretari del P.O.I., òbviament escollit pels mateixos motius pels quals ja havia estat escollit per viatjar a Barcelona el 1935-⁶³⁷ al qual acompanyarien Benjamin Péret (vell militant de l'L.C.I. tant a França com al Brasil, i poeta de renom, un dels fundadors del surrealisme) i Pierre-Léopold Sabas (militant quartainternacionalista des del 1934 i cineasta),⁶³⁸ tots

⁶³⁴ BROUÉ, Pierre. “Quelques lueurs venues d'archives sur les relations entre Trotsky, Maurín et Nin”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 50 (mai 1993), p. 101. Aquest article és de fet una presentació d'una selecció de cartes (i extractes de cartes) de Nin, Maurín i Sedov. En aquesta presentació, Broué digué que la darrera carta que publicava a continuació mostrava l'actitud més oberta de Sedov envers el P.O.U.M., però malauradament, la darrera carta que hi apareix seguidament és del 1933 (p. 119) i, lògicament, no tracta del P.O.U.M.

⁶³⁵ Tal i com assenyala Broué (TROTSKY, L. “Es preciso superar las divergencias pasadas”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 64, n. 2).

⁶³⁶ “Wir raten Clart, den POUMisten (Nin etc) gegenüber nicht zu schroff zu sein, nun durch ihren kanal eventuell neue Verbindungen an zu knüpfen.” (carta de Klement a Trotsky (3-VIII-36); (2284) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library); Klement també informà Trotsky en aquesta carta de la desaparició de Maurín.

⁶³⁷ Segons Rous, va ser el mateix Trotsky qui demanà a l'S.I. que se li enviés “pour quelque temps” a Barcelona (ROUS, Jean. *Renaissance et mission de la catalanité : première partie*. [Saint Estève : Imp. Littéraire Michel Fricker], cop. 1991, p. 31-32).

⁶³⁸ DI BARTOLOMEO, Nicola. “Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 189; ROUS, Jean. *Renaissance et mission de la catalanité : première partie*. [Saint Estève : Imp. Littéraire Michel Fricker], cop. 1991, p. 32.

tres coneixedors tant d'Espanya com del castellà o català.⁶³⁹ La delegació sortí de París entre el 31 de juliol i el 2 d'agost⁶⁴⁰ i, passant per Prada de Conflent⁶⁴¹, entrà per Puigcerdà⁶⁴² i arribà a Barcelona el dia 5 o 6.⁶⁴³

La visita de la delegació de l'S.I. coincidí aproximadament amb la mort en combat dels militants bolxevic-leninistes Malabarba i Sylvani, ambdós militants trotskistes italians exiliats a Marsella i els primers bolxevic-leninistes dels quals se sap la identitat en morir en el conflicte espanyol: Malabarba –que, segons *La Lutte ouvrière* del dia 8, “était un des fondateurs du Parti communiste italien”- militava en el P.O.I. de Marsella i caigué al front de Saragossa, enquadrat en la “2a columna de les milícies obreres de

⁶³⁹ El coneixement d'Espanya i del castellà o català és obvi en Péret i Rous (tots dos hi havien viatjat just l'any anterior, a Canàries i Catalunya respectivament), i el mateix passava amb Sabas, ja que Klement informà Trotsky que “Gen. S., der jetzt nach Spanien zurückkehrt (ein Franzose, der gut spanisch kann und Spanien sehr gut kennt)” (carta de Klement a Trotsky (14-VIII-36), p. 2; (2285) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

⁶⁴⁰ La data de sortida no està clara: Guy Prévan, biògraf de Péret, dona el dia 2 d'agost (PRÉVAN, Guy. *Péret Benjamin, révolutionnaire permanent*. Paris : Syllepse, cop. 1999, p. 43); d'igual manera, Claude Courtot reproduceix una carta de Péret a André Breton que Courtot data el dia 29 de juliol en la qual Péret diu que “je compte partir pour l'Espagne ce Vendredi” (COURTOT, Claude. *Introduction à la lecture de Benjamin Péret*. Paris : Le Terrain vague, 1965, p. 26): donat que la carta només està datada per Péret amb un “Lundi” i Courtot diu que és del 29 de juliol, divendres seria efectivament el dia 2 d'agost, però aquell dilluns no fou pas dia 29, sinó 27, per la qual cosa divendres fou 31 de juliol. No he pogut esbrinar si efectivament el grup deixà París finalment divendres o més tard, però el dia 31 tindria sentit, ja que la delegació hauria partit just en acabar la Conferència Internacional.

⁶⁴¹ CHEVALIER, Pierre. “Un nord catalan dans la guerre d'Espagne : Jean Rous envoyé de Léon Trotsky”. En: *Catalans du nord et languedociens et l'aide à la République espagnole, 1936-1946 : actes de la Journée d'études de l'Association Maitron Languedoc-Roussillon, Perpignan, Couvent des minimes, 7 février 2009*. Perpignan : Presses universitaires de Perpignan, cop. 2009, p. 20. Aquest pas per Prada, ruta inhabitual, explicaria que el grup necessités quasi cinc dies per arribar a Barcelona.

⁶⁴² Carta de Benjamin Péret a André Breton (11-VIII-36). En: PÉRET, Benjamin. *Cartas de la Revolución Española*. Barcelona : Etcétera, 2000, p. 3; hi ha una altra traducció en: PÉRET, Benjamin. “Cartas de Benjamin Péret a André Breton enviadas desde España, 1936-1937”. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 26 (noviembre de 2002), p. 4. Encara que el pas fronterer més normal a Catalunya era el de Portbou, el pas de La Guingueta d'Ix-Puigcerdà també fou utilitzat sovint: dies abans del pas de la delegació de l'S.I., el sindicalista revolucionari francès Robert Louzon també l'havia utilitzat (LOUZON, Robert. “Espagne révolutionnaire : notes sur Barcelone, 5 août 1936”. *La révolution prolétarienne*, no. 228 (10-VIII-36), p. 4).

⁶⁴³ Les fonts per a les dues dates són anònimes, però molt probablement degudes ambdues a Rous. Per al dia 5, vegeu: ROUS, Jean. “Los acontecimientos de España y la organización : nota de información para los militantes del P.O.I., octubre de 1936”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 378 (aquesta nota d'informació és anònima, però Broué la trobà als arxius de Rous, i Chevalier confirmà la seva autoria per part de Rous (CHEVALIER, Pierre. “Un nord catalan dans la guerre d'Espagne : Jean Rous envoyé de Léon Trotsky”). En: *Catalans du nord et languedociens et l'aide à la République espagnole, 1936-1946 : actes de la Journée d'études de l'Association Maitron Languedoc-Roussillon, Perpignan, Couvent des minimes, 7 février 2009*. Perpignan : Presses universitaires de Perpignan, cop. 2009, p. 27)); per al dia 6, vegeu: ““La Lutte ouvrière” à Barcelone : le pouvoir ouvrier s'établit”. *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36), on s'hi diu que l'article -anònim, atribuït a “un délégué de notre parti auprès des Espagnols”, que probablement era Rous- fou escrit per aquest delegat “à son arrivée, le 6 août”.

Catalunya”⁶⁴⁴ (és a dir, la 1a columna de les milícies del P.O.U.M.); la mort de Sylvani, del grup B-L italià de Marsella, és més difícil d’explicar, ja que *La Lutte ouvrière* declarava acabar-se d’assabentar just abans d’imprimir el número del periòdic que Sylvani “a été tué dans un engagement armé contre les militaires fascistes aux environs de Barcelone”, la qual cosa és estranya per als primers dies d’agost.⁶⁴⁵ També aquests primers dies d’agost es trobaven ferits a l’hospital al menys un militant italià i un altre alemany.⁶⁴⁶

Just el mateix dia que aquesta delegació arribava a Barcelona, s’operava a París una intervenció clarament provocadora per part de la fracció molinierista del P.O.I., que aprovà també el viatge d’un delegat seu a Barcelona: ni més ni menys que Molinier,⁶⁴⁷ quina expulsió tant del P.O.I. com del Moviment per la IV Internacional acabava d’haver estat confirmada per la Conferència Internacional per la IV Internacional. De fet, la Conferència no només havia confirmat l’expulsió, sinó que declarà també que tota col·laboració política o organitzativa amb Molinier era incompatible amb la pertinença al P.O.I. o a qualsevol altra secció de la IV Internacional, i deia també que la minoria del partit havia de conduir a partir d’aquell moment la seva actitud i les seves discussions de manera lleial, d’acord amb les decisions i la disciplina del P.O.I. i de l’organització internacional.⁶⁴⁸ Amb la decisió d’enviar Molinier a Barcelona,

⁶⁴⁴ “Nos morts”. *La Lutte ouvrière* (8-VIII-36); la part de l’article que tractava sobre Malabarba aparegué traduïda en *La Batalla* (“Nuestros muertos”. *La Batalla* (19-VIII-36)) i *El Combatiente rojo* (“Nuestros muertos : Pietro Malabarba”. *El Combatiente rojo*, n° 2 (2-IX-36), p. 3).

⁶⁴⁵ “Nos morts”. *La Lutte ouvrière* (8-VIII-36). Una altra possibilitat és relacionar la seva mort no amb un enfrontament amb militars feixistes, sinó amb elements anarquistes, en concordança amb les informacions genèriques sobre l’actitud hostil i els atacs armats d’alguns militants anarquistes contra militants del P.O.U.M. aportades per Sabas i Klement. De fet, *La Lutte ouvrière* informà que s’acabava d’assabentar de la mort de Sylvani just abans d’imprimir el número, que sortí el dia 8, és a dir, en el mateix moment en que Sabas havia retornat a París; per tant, és molt probable que Sabas, que ja informava els seus camarades de l’acció hostil de militants anarquistes, fos l’informant també de la mort de Sylvani. El *Bollettino d’informazione* del 7 d’agost informà de la mort de només un “compagno del Gruppo Bolscevico-Leninista Italiano di Barcellona” lluitant en primera fila de les milícies proletàries contra els feixistes, però sense esmentar ni el seu nom ni el lloc de la seva mort (“Dalla Spagna all’ultima ora”. *Bollettino d’informazione : edito dai bolscevichi-leninisti italiani aderenti alla IVª Internazionale*, n° 2 (7-VIII-36); reproduït en: *Quaderni Pietro Tresso*, n. 33 (gennaio-febbraio 2002), p. 38) i, per tant, podria tractar-se tant de Malabarba com de Sylvani o, inclús, d’un tercer militant. Per últim, Serge esmentà, en el setmanari socialista *La Wallonie*, Sylvani entre els voluntaris internacionals morts els dos primers mesos, però sense donar cap més informació (SERGE, Victor. *Retour à l’Ouest : chroniques, juin 1936-mai 1940*. Marseille : Agone, 2010, p. 111).

⁶⁴⁶ ““La Lutte ouvrière” à Barcelone : le pouvoir ouvrier s’établit”. *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36).

⁶⁴⁷ “Fait à Paris, le 5 aout 1936”, (1154), Lev Davidovič Trockij / International Left Opposition Archives, International Institute of Social History.

⁶⁴⁸ La resolució sencera es feu pública l’octubre (SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Décision sur le cas R. Molinier”. *Quatrième Internationale*, no. 1 (octobre 1936), p. 26), però ja a començaments d’agost s’havia anunciat a la premsa

clarament la minoria molinierista del P.O.I. desafiava absolutament la direcció del partit.

El document que conté aquesta decissió mostra com la unificació de la secció francesa era absolutament precària, la poca voluntat política de col·laboració per part de la fracció molinierista i, per últim, l'estranya actitud de Jean Van Heijenoort. L'escrit declara que el B.P. i el C.C. del P.C.I., designats pel congrés d'aquest partit com a membres del B.P. i del C.C. del P.O.I., “donen mandat” a Molinier per anar a Espanya per informar-los i per sostenir la lluita dels treballadors espanyols. Un segell del C.C. del P.C.I. corrobora les referències a aquest organisme, i apareixen les signatures de sis persones, “membres du C.C. du Parti ouvrier internationaliste “: Carl [?, no queda clar el nom a la signatura], P. Frank, Poly, J. Mèche, Le Ricard, i J. Van Heijenoort.

En primer lloc crida l'atenció que la minoria molinierista continués nomenant-se, amb segell inclòs, B.P. i C.C. del P.C.I., partit que teòricament ja no existia a l'haver-se fusionat amb el G.B.L. i les J.S.R. per formar el P.O.I. En segon lloc, òbviament, el més important era el desafiament d'encarregar a Molinier una missió política cinc dies després de que la Conferència hagués dictat la seva resolució tan taxativa sobre Molinier, resolució que òbviament cap dels sis signants no podia desconèixer. En tercer lloc, aquesta resolució no s'explica sinó és per la voluntat clarament obstruccionista d'enviar una persona expulsada com a delegat de la fracció a Espanya quan l'S.I. ja havia aprovat anteriorment l'anada d'una delegació seva –composta de militants de la majoria del P.O.I.- i que arribava a Barcelona just el mateix dia en que la fracció molinierista aprovava la seva decissió. Per últim, la signatura de Heijenoort sorprèn molt, ja que, segons el seu propi testimoni, feia mesos (des del gener) que s'havia separat de l'organització molinierista, i havia ingressat en la fracció navillista un mes després, sense jugar cap paper en la direcció.⁶⁴⁹ La seva signatura només pot significar dues coses: o bé efectivament pertanyia a la direcció de la fracció molinierista, o bé no n'era membre i continuava pertanyent a la majoria del P.O.I., havent signat potser

pública de l'organització (“Une conférence des organisations de la IVe Internationale s'est tenue les 29, 30 et 31 juillet”. *La Lutte ouvrière* (8-VIII-36)).

⁶⁴⁹ HEIJENOORT, Jean van. *Con Trotsky, de Prinkipo a Coyoacán : testimonio de siete años de exilio*. 1ª ed. México : Nueva Imagen, 1979, p. 93-94.

només en qualitat de “membre del C.C. del P.O.I.”;⁶⁵⁰ però en aquest darrer cas, tampoc Heijenoort no podia ignorar que la decisió d’enviar algú a Espanya fora del ja acordat per l’S.I. i el P.O.I. era un atac fraccional, i que el fet que el designat fos Molinier trencava a més la disciplina de l’organització i era un desafiament palmari. El perquè de la seva actitud, però, són incapaç d’esbrinar.

En tot cas, la delegació oficial de l’S.I. arribà a Barcelona i contactà amb Fosco i el grup B-L de Barcelona, allotjant-se en l’Hotel Falcon. El dia 6, a les set de la tarda, la delegació assistí a un míting del P.O.U.M. en el teatre Bosque, a Gràcia, on Leon Dalti (en substitució de Miquel Pedrola), Gorkin i Nin parlaren sobre “Los Problemas de la Revolución”. En aquest míting Rous redactà, d’acord amb Fosco, una salutació en català⁶⁵¹ en nom del Moviment per la IV Internacional i “en particular” del P.O.I. i les J.S.R.; Fosco la portà al president de l’acte, Arañó, sol·licitant permís per ser llegida i aquest li fou atorgat, sent la salutació llegida per Nin al final de la seva intervenció, a les acaballes del míting.⁶⁵² En aquesta salutació, s’hi declarava la solidaritat de la seva organització amb la revolució espanyola i en especial es brindava “tot” el suport polític, material i pràctic del Moviment per la IV Internacional al P.O.U.M.:

*“La organización mundial por la IV Internacional y en particular el partido obrero internacionalista y sus juventudes socialistas revolucionarias (sección francesa) saludan fraternalmente a los trabajadores de Cataluña y de España. El Bureau de la IV Internacional ha pedido a todos sus afiliados de Francia, Bélgica, Holanda, América, etc., de aportar a los revolucionarios del P. O. U. M. todo su apoyo político, material y práctico. Adelante por los soviets en España, en Francia y en el mundo. Adelante por el camino indicado por Lenin y Trotzki.”*⁶⁵³

Era una declaració pública i oficial de quina era la posició del Moviment per la IV

⁶⁵⁰ En unes notes manuscrites anònimes (però fetes per un membre de la fracció molinierista) d’una reunió conjunta dels comitès centrals del P.O.I. i la J.S.R. celebrada només quatre dies després, el 9 d’agost, Heijenoort (“Van”) hi figurava també com a membre del C.C. de les J.S.R. (vegeu: “C.C P.O.I.-JSR du 9 Août 36”, p. 1; (46), Ligue Communiste (France) Archives, International Institute of Social History).

⁶⁵¹ CHEVALIER, Pierre. “Un nord catalan dans la guerre d’Espagne : Jean Rous envoyé de Léon Trotsky”. En: *Catalans du nord et languedociens et l’aide à la République espagnole, 1936-1946 : actes de la Journée d’études de l’Association Maitron Languedoc-Roussillon, Perpignan, Couvent des minimes, 7 février 2009*. Perpignan : Presses universitaires de Perpignan, cop. 2009, p. 23.

⁶⁵² DI BARTOLOMEO, Nicola. “Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas”. En: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 194.

⁶⁵³ “El mitin del P.O.U.M. en el Teatro del Bosque : los discursos de Gorkin y Nin son ovacionados por el numeroso auditorio proletario : las consignas de nuestro partido son acogidas con extraordinario entusiasmo”. *La Batalla* (7-VIII-36) (reproduït, amb lleugeres variacions, en: “Orden del día en un mitin del P.O.U.M.”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 419).

Internacional vers el P.O.U.M. en la qual, malgrat l'autoria de Rous, s'hi veia molta de la posició de Fosco: certament no s'hi deia que el P.O.U.M. era "l'únic partit revolucionari" i s'utilitzava la frase ambígua "els revolucionaris del P.O.U.M." (tots els militants ho eren, o només una part?), però no s'hi feia cap referència ni a la "traïció" ni al "crim", i arribava a l'extrem de brinda-li *tot* el suport *polític*; el Moviment per la IV Internacional certament havia canviat absolutament d'actitud menys d'una setmana després d'haver celebrat la seva Conferència Internacional, al contacte de la nova realitat i seguint la consideració que els militants quartainternacionalistes que ja eren a Espanya ja seguien vers el P.O.U.M. En la notícia que el número de *La Lutte ouvrière* feu d'aquest míting s'incloguè el mateix paràgraf llegit al míting i ja aparegut en *La Batalla*, però cap article d'aquest número explicà ni el canvi d'apreciació vers el P.O.U.M. ni la qüestió del recolzament polític a aquest;⁶⁵⁴ més important i trascendental encara fou el fet que el Moviment per la IV Internacional no feu cap document públic en aquest moment explicant la nova línia i que justificués el pas de la condemna a un partit "traïdor" i "criminal" a l'oferiment de "tot" el suport "polític" a aquest mateix partit: justificat o no, el que és evident és que un canvi d'aquesta magnitud exigia una explicació oficial en tota la premsa quartainternacionalista internacional, i que aquesta no es feu -i només de manera parcial- fins dues setmanes després.

De fet, en una llarga carta del mateix dia 6 adreçada al P.O.I. per un "delegat del nostre partit" (probablement Rous), i que aquest partit publicà el dia 15, cap d'aquests aspectes s'aclareix. En la carta es descriu la situació política i social a Catalunya, la situació de doble poder –influència, per tant, molt probablement de Fosco-, l'inferior pes relatiu del P.O.U.M. respecte la C.N.T. però el superior respecte el P.S.U.C., la disciplina del P.O.U.M. i les seves milícies, i la necessitat, des del punt de vista de la revolució, de "requisitionner" el poder oficial, la Generalitat, davant de la qual els partits obrers s'aturaven, i a la vegada d'expropiar el capital financer, ja que ni els bancs ni el capital estranger havien estat tocats, només algunes grans empreses locals propietat de facciosos. Advertia que darrera dels lliberals catalanistes s'amagava el capital financer

⁶⁵⁴ "La IVe Internationale à Barcelone". *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36); l'article donà erròniament el dia 7 com la data del míting. L'article afegí que el cant "entusiasta" de "La Internacional" respongué a la lectura de la salutació, però l'article de *La Batalla* només esmentà el cant revolucionari com a cloenda del míting, el qual aparentment hauria esdevingut després de la lectura de la salutació. En una carta a Trotsky, Klement l'informà tant de la lectura de la salutació com del cant de "La Internacional", però indicant que no se li havia donat gaire importància a la salutació de Rous (Carta de Klement a Trotsky (14-VIII-36), p. 1; (2285) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library); en aquesta carta Klement no feu cap comentari a "tot el suport polític" que Rous havia ofert al P.O.U.M.

per preparar la contra-ofensiva, ja sota la consigna de retornar a “l’ordre” republicà, i acabava mostrant la disjuntiva: o bé els treballadors prenen el poder i feien la revolució socialista, o bé el capital sobre l’esquena dels lliberals faria fora els treballadors dels llocs conquerits i es restabliria el seu poder. El delegat del P.O.I., doncs, acabava l’article exposant que la revolució social no era possible sense un partit que donés “perspectives netes i consignes clares” i que sapigués lligar la revolució espanyola a la perspectiva de la revolució a Europa. En aquest punt, l’article es mostrava contundent però a la vegada obert a l’esperança respecte el P.O.U.M.:

“Cela ne peut le faire que le parti de la IVe Internationale. Malheureusement, à cause de ses dirigeants le P.O.U.M. ne se dégage pas encore de ses tares nationales petites-bourgeoises, et ne se situe pas d’une manière nette et irréductible sur le terrain de la nouvelle Internationale, la quatrième. L’entêtement bureaucratique de quelques dirigeants centristes peut ainsi devenir nuisible à l’égard de la révolution espagnole, parfaitement possible si se forge un vrai parti bolchevik.”⁶⁵⁵

La utilització del mot “encore” i de l’atribució als dirigents del P.O.U.M. de la vacil·lació del partit donaven les claus de l’orientació del delegat del P.O.I.: el P.O.U.M. podia esdevenir el partit revolucionari si, d’una banda, es desfeia ja de les seves tares, i si la base podia fer canviar bé la direcció del partit, bé les seves idees. Malgrat no explicitar-ho, aquesta era la idea subjacent en la conclusió de l’article. El delegat del P.O.I., però, amagava un factor fonamental: com aconseguir “forjar el veritable partit bolxevic”, des de dins o des de fora del P.O.U.M.? L’article ni tan sols ho plantejava, sent prou ambigu per tal de permetre les negociacions que Rous havia de menar amb la direcció del P.O.U.M.: en un mateix dia s’havia declarat tot el suport polític al P.O.U.M. i, a la vegada, la promesa de forjar un veritable partit bolxevic que no es deia si es faria “encara” dins o fora del P.O.U.M.

Òbviament, la situació revolucionària a Espanya, i la manca absoluta de qualsevol petit grup o nucli de bolxevic-leninistes autòctons anava en contra d’una política que seguís les directrius de la “Conferència de Ginebra” respecte Espanya, i la visió conjunta de Rous i Fosco –corroborada per Trotsky– sobre la tàctica a emprar, com a mínim a Catalunya, semblava la més adequada per tal d’intentar guanyar al programa de la IV Internacional un grup considerable de militants: la realitat era que, l’agost del 1936, els únics militants catalans susceptibles de ser guanyats al programa de la IV Internacional es trobaven dins del P.O.U.M. Inclús molts militants bolxevic-leninistes veien en aquell

⁶⁵⁵ ““La Lutte ouvrière” à Barcelone : le pouvoir ouvrier s’établit”. *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36).

moment el P.O.U.M. com el partit que podria dirigir la revolució espanyola: un altre militant bolxevic-leninista present aquells dies a Barcelona, Hans David Freund (“Moulin”), ho expressà clarament quan escriví que, en la mesura en que el P.O.U.M. pogués superar les seves serioses desviacions centristes i desfer-se dels seus elements dubtosos, podria convertir-se en l’instrument per a la presa del poder, primer a Catalunya i més tard inclús a la resta d’Espanya.⁶⁵⁶ La perspectiva, doncs, d’entrar en aquest partit com a fracció era, a priori, la més lògica.

La solidaritat del Moviment per la IV Internacional no fou l’única, però. El P.O.U.M. ja començava a ser l’objecte d’interès de molts altres grups de marxistes dissidents, des dels opositors de dreta fins els escindits del trotskisme i, en un article de *La Batalla* del dia anterior, ja s’informava dels textos de solidaritat i adhesió enviats pel Buró de Londres, per la R.W.L. (com ja he assenyalat anteriorment), pel Partit Socialista Italià (Maximalista) (aquesta ben destacada i reproduïda íntegrament) i per membres directius de la Lliga dels Drets de l’Home; uns dies després també rebé una carta de solidaritat de l’Associació Internacional de l’Oposició Comunista (la formació comunista internacional opositora de dreta, liderada pel dirigent del K.P.D.-O. Heinrich Brandler, qui signava la carta), que també fou publicada i destacada en *La Batalla*, i així mateix manifestà la “gran simpatia” per la visita de membres de la Gauche révolutionnaire de l’S.F.I.O.⁶⁵⁷ Tot això no és sorprenent, ja que totes aquestes organitzacions internacionals que es reclamaven, amb més o menys encert, del “marxisme revolucionari”, veien en el P.O.U.M., d’una banda, el vehicle per poder operar en Espanya i, de l’altra, l’instrument que podia donar-los el certificat d’organització

⁶⁵⁶ MOULIN. “Struggle for a soviet Spain : the workers in Catalonia”. *Fight*, v. 1, no. 1 (October 10th, 1936), p. 9.

⁶⁵⁷ “Nuestra revolución cuenta con la adhesión del proletariado mundial : solidaridad proletaria internacional”. *La Batalla* (6-VIII-36); BRANDLER, Heinrich. “Solidaridad proletaria internacional : una carta de la Asociación Internacional de la Oposición Comunista : el P.O.U.M. es el único partido comunista de España”. *La Batalla* (11-VIII-36); en la seva carta, Brandler feia referència a informes enviats des de Barcelona per un militant de la seva organització, Ewald Koenig (també Honson, un militant de l’organització de Lovestone -l·ligada a la de Brandler-, visità el P.O.U.M. l’agost o el setembre (vegeu: OEHLER, Hugo ; Blackwell, Russell. “Carta de la Liga Obrera Revolucionaria de Estados Unidos al Partido Obrero de Unificación Marxista de España, Septiembre 26, 1936”. *Claridad proletaria*, nº 3 (Feb. 1937), p. 7)). Per a la Gauche révolutionnaire, vegeu: “Visita a *La Batalla* de unos camaradas franceses”. *La Batalla* (13-VIII-36). En ocasió d’un funeral de militants poumistes el 10 de setembre, diversos representants d’organitzacions estrangeres hi assistiren: l’ordre de nomenament en la crònica periodística de *La Batalla* indica ben clarament quina era la gradació en les preferències del P.O.U.M.: Rosmer, Gauche révolutionnaire (l’organització de Pivert), Partit Maximalista, K.P.D.-O. (l’organització de Brandler, i finalment, el Moviment per la IV Internacional (“El proletariado barcelonés rindió su último homenaje a los camaradas Pedrola, Castells, Martí, Buil y González, caídos por la Revolución en el frente de Huesca”. *La Batalla* (11-IX-36)).

revolucionària a nivell nacional i internacional.

El sorprenent, en canvi, és que l'S.I. tingués competència no de totes aquestes organitzacions internacionals, sinó també d'algunes que pertanyien al mateix Moviment per la IV Internacional. En efecte, per una banda, com ja he assenyalat, la minoria del P.O.I. envià el seu propi representant, l'expulsat Molinier, en missió a Barcelona; per altra, el R.S.A.P. intentà orientar públicament l'actitud del Moviment per la IV Internacional respecte el P.O.U.M. abans que l'S.I. hagués fet pública quina era la nova política que s'havia de seguir.

Molinier arribà a Barcelona el dia 11 via Portbou –autoritzat pel Comitè Local de Milícies Antifeixistes i avalat pel Comitè Local del P.O.U.M. d'aquesta localitat- i aconseguí només arribar una autorització del C.C.M.A. per circular lliurement per tota Barcelona,⁶⁵⁸ on es trobà amb altres militants membres de la seva fracció.⁶⁵⁹ La seva partida, amb el beneplàcit de la minoria del P.O.I. provocà, com era previsible, un enfrontament dins d'aquest partit: en la mateixa reunió del C.C. on Sabas havia presentat el seu informe sobre la situació espanyola, es tractà el tema del viatge de Molinier, i per l'informe esmentat abans de l'anònim membre del C.C. del P.O.I. pertanyent a la fracció molinierista, sabem que aquest afer provocà la “Protestation violente de n/ adversaires”.⁶⁶⁰ La provocació era tan evident –no pel fet que la minoria enviés representants seus a Espanya, sinó pel fet d'enviar una persona que havia estat expulsada tant pels organismes nacionals com internacionals, i amb qui estava prohibida tota col·laboració política- que tant Rous com Fosco veieren immediatament el perill de desestabilització per al treball bolxevic-leninista a Espanya que suposava la presència de Molinier a Barcelona i coincidiren en la necessitat del seu retorn a França. En un informe que feu dos anys després del fet, aparegut a la premsa pública del P.C.I., Fosco atribuï a l'S.I. (és a dir, a Rous) tota la responsabilitat del retorn de Molinier a París.⁶⁶¹

⁶⁵⁸ Ambdós documents es troben en: (1154), Lev Davidovič Trockij / International Left Opposition Archives, International Institute of Social History.

⁶⁵⁹ Klement informà Trotsky que Molinier es trobava a Barcelona “mit einer Equipe (Déglise etc.)” (carta de Klement a Trotsky (14-VIII-36), p. 2; (2285) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library); un d'aquests podria ser Georges Chéron (“Rémy”), que havia arribat a Barcelona el dia 8 d'agost (CHÉRON, Georges [“Rémy”]. “Un an en Espagne”. *La Vérité*, no. 1 (janvier 1938), p. 32 (reproduït en: *Cahiers du C.E.R.M.T.R.I.*, no. 71 (décembre 1993), p. 49).

⁶⁶⁰ “C.C P.O.I.-JSR du 9 Août 36”, p. 9; (46), Ligue Communiste (France) Archives, International Institute of Social History, p. 3.

⁶⁶¹ En aquest primer informe, Fosco només escrigué sobre tot aquest episodi aquesta esqüeta frase: “Cuando llegó Molinier, el SI propuso devolverlo inmediatamente a París.” (DI BARTOLOMEO, Nicola

Això forçosament ha de ser cert, donat que Rous certament no podia tolerar que algú expulsat del Moviment per la IV Internacional pogués presentar-se en l'entorn del P.O.U.M. en nom de l'organització B-L oficial; no obstant, com reconegué el mateix Fosco pocs mesos més tard en un butlletí intern, ell mateix fou partícip d'aquest punt de vista i fou qui comunicà a Molinier, en el que esdevingué una situació força tensa, que devia retornar a París immediatament.⁶⁶² Després d'aquesta discussió, Molinier retornà a París el dia següent.⁶⁶³

Menys tumultuosa però en realitat més greu fou l'actitud del R.S.A.P. Aquesta organització, una de les més importants numèricament dins del Moviment per la IV Internacional, dirigida pel vell revolucionari Henk Sneevliet -veterà de la II i III Internacionals, fundador dels P.Cs. dels Països Baixos i d'Indonèsia, expert en la qüestió colonial-, tenia importants divergències amb Trotsky: discrepava amb aquest en quant la urgència per fundar la IV Internacional, defensava la seva participació en el petit sindicat N.A.S. i, com s'ha vist anteriorment, criticà els atacs de Trotsky i l'S.I. al

[“Emiliano Vigo”]. “Espagne, mai 36-janvier 38”. *La Vérité*, no. 2 (juin 1938), p. 46; traduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 184), sense esmentar la seva participació en els fets ni les raons que motivaven el retorn de Molinier.

⁶⁶² En el butlletí intern del P.C.I. *Bulletin intérieur d'informations* no. 2 Fosco escrigué que es tractà d'una discussió:

“Discuti el caso con Rous, que me aconsejó no hacer venir a Sedov a Barcelona en aquel momento y esperar uno más oportuno.

Lo mismo sucedió con la llegada del camarada Molinier a Barcelona. Después de hablar con Nin me dijo que hiciera lo que quisiera. Rous, enfurecido por esto, me pidió que lo enviara inmediatamente de regreso a París. Tras una discusión con el camarada Molinier, le hice comprender las razones para no romper los contactos con el Viejo [por culpa] de su salida de París. Al día siguiente Molinier marcha y se mantiene en contacto conmigo.”

(DI BARTOLOMEO, Nicola. “Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 189); i, en un testimoni de quaranta anys després, Gervasini reafirmà que hi hagueren discussions entre Molinier i Fosco, però que l'episodi va ser “ràpidamente superado” (GERVASINI, Virginia. “Testimonio de Sonia”. En: *idem*, p. 199). Molinier, no obstant, explicà en les seves memòries –també escrites dècades després– que l'episodi implicà més que una discussió, i que, “*A peine avais-je pénétré dans la chambre où il [Fosco] se trouvait, que ses hommes et sa femme, mitraillettes en mains, me ramenèrent à la frontière menottes aux poignés*” (MOLINIER, Raymond. *Mémoires d'un militant trotskyste, 1904-1940*. [S.l., 199-?], chap. 6, p. 12 [mecanoscrit conservat en el C.E.R.M.T.R.I.; agraeixo a Agustín Guillamón la consulta de la seva còpia]).

⁶⁶³ Segons Molinier, ell retornà clandestinament a Espanya al dia següent de la seva expulsió i anà fins a Madrid per trobar Emmanuel Loubier, on s'assabentà de la seva mort (*idem*). Molinier tingué aquí una falla de memòria, ja que Loubier morí el 1937 (també en l'episodi explicat en la nota anterior situat a l'Hotel Falcón a Madrid); és probable, però, que malgrat les seves falles de memòria, sí que es produís aquest segon viatge de Molinier a l'Espanya en guerra. En tot cas, està documentat que, un cop Molinier a París després de la seva expulsió de Barcelona l'agost del 1936, la fracció molinierista decidí enviar una altra militant que no fos delegada del P.O.I., Gabrielle Brausch (“CC. 18/8/36”, p. 1; (46), Ligue Communiste (France) Archives, International Institute of Social History), però no hi ha constància de que Brausch finalment viatgés a Espanya.

P.O.U.M. per la seva entrada en el Front Popular. L'esclat de la revolució espanyola aprofundí des del primer moment aquestes últimes diferències ja que, com apunta l'historiador Fritjof Tichelman, Sneevliet es decidí a aportar al P.O.U.M. un suport total, "presque sans réserve", feu que s'abandonés la crítica que anteriorment se li havia fet a aquest partit des del R.S.A.P. i la seva premsa, i s'esforçà en protegir-lo de les crítiques de Trotsky, intentant a la vegada fer un paper de mediador; les discrepàncies farien que el 1937 Sneevliet i el R.S.A.P. recolzessin també la política del P.O.U.M. respecte la qüestió de la nova Internacional i, en paraules de Tichelman, "Dans cette perspective, Sneevliet fit du soutien au POUM –considéré comme le seul parti ouvrier révolutionnaire d'importance- la pierre angulaire de la politique de RSAP.",⁶⁶⁴ la qual cosa seria una de les principals causes que menaren a la ruptura de Sneevliet i la majoria del R.S.A.P. amb el Moviment per la IV Internacional l'any següent.

No obstant, el 1936 les relacions ja eren tenses, tant, que Sneevliet abandonà la Conferència Internacional per la IV Internacional quan aquesta tractà la qüestió sindical i, pocs dies després, operà independentment de l'S.I. respecte el P.O.U.M., publicant el 7 d'agost en el seu òrgan *De Nieuwe fakkel* -sense coordinar-se amb l'S.I.- un resum i un fragment de la carta de Fosco a l'S.I. del dia 3 (que Fosco havia enviat mitjançant el R.S.A.P.) en que proposava la col·laboració amb el P.O.U.M.⁶⁶⁵ L'atac soterrat del partit de Sneevliet contra Trotsky i l'S.I. era triple: en primer lloc, feia públic un document intern; en segon lloc, feia públic també que el grup B-L de Barcelona estava a favor de col·laborar amb el P.O.U.M., quan la posició oficial publicada del Moviment per la IV Internacional era encara la que s'havia aprovat en la Conferència Internacional; i, en tercer lloc, seleccionava de la carta de Fosco els aspectes que podien ajudar a recolzar la política del R.S.A.P. respecte el P.O.U.M., és a dir, la de la col·laboració total (l'article reproduïa traduït l'apartat en que Nin i Molins, a requeriment de Fosco, s'haurien manifestat a favor de fer desaparèixer els desacords i establir relacions amb l'S.I.), però no incloguè en absolut les frases en que Fosco afirmava que les crítiques de l'S.I. i de Trotsky al P.O.U.M. havien estat justes. Com és obvi, aquesta andanada no passà inadvertida al secretari administratiu de l'S.I., Klement, que en una carta del 14 d'agost a Trotsky on bàsicament li plantejava la

⁶⁶⁴ TICHELMAN, Fritjof; avec la collaboration de Wim Bot et de Tony Saich. *Henk Sneevliet*. Montreuil : PEC-La Brèche, [1988], p. 102-103.

⁶⁶⁵ DI BARTOLOMEO, Nicola. "Een brief uit Barcelona". *De Nieuwe fakkel* (7-VIII-36).

qüestió de quina era l'actitud que s'havia de mantenir amb el P.O.U.M., l'informava també d'aquest fet, fent notar, per una banda, que la publicació d'aquesta carta era un "atac encobert contra nosaltres" (com era obvi) i que, per altra banda, malgrat el que Nin i Molins li havien declarat a Fosco, aquests no s'havien posat en contacte amb l'S.I. per tal de superar els desacords i establir relacions, i que tampoc li havien comunicat això mateix a Rous.⁶⁶⁶

Quina era exactament la missió de la delegació de S.I.? i quines eren les tasques que tenia cada membre d'aquesta delegació? La missió de Rous, que tractaré seguidament, era clara: cohesionar el grup B-L de Barcelona tant en l'aspecte polític com militar, elaborant les seves línies programàtiques (revolució social, creació de soviets, govern obrer, treball pro IV Internacional), enquadrant els militants quartinternacionalistes en un grup adscrit a les milícies del P.O.U.M., i assegurant una influència en aquest partit mitjançant la col·laboració i, si fos possible, mitjançant l'entrada com a fracció. El paper de Sabas, donat que molt aviat tornà a París –romangué a Barcelona escassos dies, per retornar després-,⁶⁶⁷ sembla que fou principalment el de relator davant de l'S.I. i del P.O.I. dels resultats de les primeres converses.⁶⁶⁸ En quant Péret –"très mobilisé, très efficace"-⁶⁶⁹, malgrat el seu desig d'anar al front,⁶⁷⁰ devia en principi "assegurar el

⁶⁶⁶ Carta de Klement a Trotsky (14-VIII-36), p. 1; (2285) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

⁶⁶⁷ La carta, probablement de Rous, adreçada des de Barcelona a l'S.I. el dia 8 d'agost ja deia que "*Le camarade Sabas a déjà du vous donner un rapport verbal*" (carta -probablement de Rous- a l'S.I. (Barcelona, 8-VIII-36); (14516) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library). Al dia següent, Sabas ja donà a París un informe verbal sobre Catalunya al C.C. del P.O.I. (vegeu: "C.C. P.O.I.-JSR du 9 Août 36", p. 7-8; (46), Ligue Communiste (France) Archives, International Institute of Social History). No obstant, Sabas fou un del signants de la declaració publicada el 19 d'agost en *La Batalla* en resposta a l'esment de Fosco en la carta de Guido Lionello publicada en *Il Nuovo Avanti* quatre dies abans, i Fosco també l'inclogué com a participant en les converses d'ell i Rous amb el C.E. del P.O.U.M., per la qual cosa sembla doncs que Sabas hauria retornat a Barcelona pocs dies després d'informar personalment l'S.I. i la direcció del P.O.I.

⁶⁶⁸ Segons Fosco, Sabas retornà a París amb discrepàncies greus amb Rous: "*Al llegar a la reunión Sabas me dijo: "regreso a París porque veo que aquí no puedo hacer nada y Rous no ha comprendido nada. No puedo decir nada contra él, y lo mejor es que me vaya". Durante la reunión declaró efectivamente que regresaba a París.*" (DI BARTOLOMEO, Nicola ["Emiliano Vigo"]. "Espagne, mai 36-janvier 38". En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 184), però no hi ha cap altra documentació que confirmi la seva afirmació; en tot cas, a les notes preses per un militant molinierista a la primera reunió del C.C. del P.O.I. on intervingué Sabas després del seu retorn a París no s'hi recull cap crítica de Sabas ni a Rous ni a la seva la tasca (cf.: "C.C. P.O.I.-JSR du 9 Août 36", p. 7-8; (46), Ligue Communiste (France) Archives, International Institute of Social History).

⁶⁶⁹ Segons el testimoni de Rous recollit per Guy Préván (PRÉVAN, Guy. *Péret Benjamin, révolutionnaire permanent*. Paris : Syllepse, cop. 1999, p. 44). El mateix Péret escrigué el dia 11 a Marcelle Ferry que "Je vais rester ici jusqu'au bout." (PÉRET, Benjamin. *Oeuvres complètes*, v 7. [Paris] : Association des amis de Benjamin Péret ; Librairie José Corti, cop. 1995, p. 338).

secretariat”⁶⁷¹ i encarregar-se dels enllaços,⁶⁷² establint lligams amb militants o simpatitzants, tasca que sembla que establí satisfactòriament i de seguida;⁶⁷³ en una carta escrita a André Breton el dia 11, pocs dies després d’arribar a Barcelona, en la qual Péret escrivia exultant per la gran villa presa pel comitè obrer de Puigcerdà i per la Barcelona plena de barricades i d’esglésies cremades, Péret s’acomiadava amb aquestes eloqüents paraules: “Debo salir para el frente uno de estos días en misión política”,⁶⁷⁴ la qual cosa indicaria que aquest viatge, que feu conjuntament amb Rous, tindria com a objectiu prioritari més contactar amb els bolxevic-leninistes del front –probablement per reagrupar-los i assegurar el contacte amb Barcelona- que no pas conèixer la situació militar a Aragó. La carta de Péret és també significativa per l’ús dels “nosaltres” que utilitzà quan es referí al P.O.U.M., anant més lluny encara que l’oferiment de “tot el suport polític” fet per Rous, ja que indica una identificació total entre el P.O.U.M. i el Moviment per la IV Internacional, al menys en el seu cap:

*“Los anarquistas son prácticamente los dueños de Cataluña, y la única fuerza que puede hacerles frente es el P.O.U.M. La relación entre estos y nosotros es de 3 a 1, lo que no es mucho y además, en las actuales circunstancias, puede cambiar. Nosotros tenemos 15.000 hombres armados y ellos de 40 a 50.000.”*⁶⁷⁵

⁶⁷⁰ Carta de Benjamin Péret a André Breton (5-IX-36). En: PÉRET, Benjamin. *Cartas de la Revolución Española*. Barcelona : Etcétera, 2000, p. 10; hi ha una altra traducció en: PÉRET, Benjamin. “Cartas de Benjamin Péret a André Breton enviadas desde España, 1936-1937”. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 26 (noviembre de 2002), p. 6.

⁶⁷¹ ROUS, Jean. *Renaissance et mission de la catalanité : première partie*. [Saint Estève : Imp. Littéraire Michel Fricker], cop. 1991, p. 32.

⁶⁷² Carta de Benjamin Péret a André Breton (5-IX-36). En: PÉRET, Benjamin. *Cartas de la Revolución Española*. Barcelona : Etcétera, 2000, p. 10; hi ha una altra traducció en: PÉRET, Benjamin. “Cartas de Benjamin Péret a André Breton enviadas desde España, 1936-1937”. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 26 (noviembre de 2002), p. 6.

⁶⁷³ La seva visita a la redacció de *La Batalla* va ser recollida per aquest diari, que silencià però el fet que era militant bolxevic-leninista, qualificant-lo pel vague “poeta y revolucionario” (“Nos ha visitado el camarada Benjamín Péret”. *La Batalla* (11-VIII-36), reproduït dues setmanes després en: “El escritor francés Benjamín Péret se incorpora a nuestras milicias”. *P.O.U.M.*, nº 2 (28-VIII-36), p. 6; hi ha reedició en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 53). Mary Low recollí com Péret també muntà guàrdia amb els milicians poumistes que guardaven l’Hotel Falcón (LOW, Mary. *Cuaderno rojo de Barcelona : [agosto-diciembre 1936]*. Barcelona : Alikornio, 2001, p. 51).

⁶⁷⁴ Carta de Benjamin Péret a André Breton (11-VIII-36). En: PÉRET, Benjamin. *Cartas de la Revolución Española*. Barcelona : Etcétera, 2000, p. 5; hi ha una altra traducció en: PÉRET, Benjamin. “Cartas de Benjamin Péret a André Breton enviadas desde España, 1936-1937”. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 26 (noviembre de 2002), p. 4; el mateix entusiasme es mostra en la carta del mateix dia a Marcelle Ferry (PÉRET, Benjamin. *Oeuvres complètes*, v 7. [Paris] : Association des amis de Benjamin Péret ; Librairie José Corti, cop. 1995, p. 338).

⁶⁷⁵ *Ídem*, p. 4, èmfasi meu. L’article ja citat de *La Batalla* sobre la visita de Péret indicava que aquest s’havia inscrit en el P.O.U.M., però no en tenim cap altra constància d’això i, de fet, la frase seva que *La Batalla* cità només feia referència a la seva incorporació a les milícies poumistes. No he trobat cap altra informació que confirmi que Péret ingressés en el P.O.U.M. als pocs dies de la seva arribada a Barcelona, però si això fos així seria una prova més que feaent de la directriu política que portava la delegació de l’S.I.: l’ingrés dels B-L en el P.O.U.M., qüestió que tracto seguidament.

És ben significatiu que un membre d'una delegació oficial de l'S.I. i que tenia assignada una missió política de secretariat per part d'aquest organisme, es referís al P.O.U.M. com a “nosaltres” poc més d'una setmana després que la Conferència Internacional per la IV Internacional hagués continuant declarant al P.O.U.M. com “traïdor” i “criminal”. Les paraules de Péret mostren, al contrari que l'actitud de Trotsky i l'oferiment de Rous, molt més que un canvi d'actitud dels militants quartinternacionalistes motivada per l'esclat de la revolució: senzillament, la persistència en aquests militants de la consideració dels militants de l'antiga I.C.E. com camarades de la mateixa organització, malgrat la dura crítica de Trotsky. El poc temps transcorregut entre la publicació dels dos articles d'aquest sobre “la traïció del P.O.U.M.” -escassament difosos a l'haver estat publicats en francès només el mes de maig en un butlletí intern⁶⁷⁶ (com he mostrat anteriorment en la Primera Part)- més el trasbals revolucionari havien fet que, per a molts militants bolxevic-leninistes de base, no existís la consideració, en aquesta fase inicial de la revolució, de traïdoria en el P.O.U.M., sinó el sentiment de plena camaraderia i d'oferiment, simplement, d'orientació i correcció d'aspectes de la seva línia política.

Aquest sentiment no feu més que reforçar-se amb la lluita comuna al front i la col·laboració dels bolxevic-leninistes en diferents tasques durant l'estiu del 1936: així, Mary Low -militant bolxevic-leninista que, entre altres tasques, fou la primera editora del butlletí en anglès del P.O.U.M. i també una de les delegades d'aquest partit en el Comissariat de Propaganda de la Generalitat-, comentant críticament en el relat de la seva experiència espanyola escrit el 1937 l'entrada del P.O.U.M. en el govern de la Generalitat, assumí el possessiu en primera persona del plural quan es referí a aquest partit:

“La disolución del Comité de Milicias Antifascistas, y nuestra inclusión en el gobierno de la Generalitat, le había conferido una nueva autoridad al POUM, a pesar de que le había cortado las alas a nuestras posibilidades revolucionarias.”⁶⁷⁷

⁶⁷⁶ “La trahison du “Parti ouvrier d'unification marxiste” espagnol” i “Que doivent faire les bolchéviks-léninistes d'Espagne? : lettre à un camarade espagnol”, ambdós apareguts per primer cop en francès en el *Bulletin de la Ligue des communistes-internationalistes (bolchéviks-léninistes)*, no. 7-8 (mai 1936), p. 6-8, i p. 8-10, respectivament.

⁶⁷⁷ LOW, Mary. *Cuaderno rojo de Barcelona : [agosto-diciembre 1936]*. Barcelona : Alikornio, 2001, p. 98; èmfasi meu. Cal recordar que aquests records estan escrits el 1937: el segon “nuestras” és ambigu i pot tenir un sentit restrictiu (referint-se només a les possibilitats revolucionàries dels bolxevic-leninistes) o bé inclussiu (les possibilitats revolucionàries del P.O.U.M. que són assumides com a pròpies pels bolxevic-leninistes); el primer “nuestra”, en canvi, indica clarament que l'entrada del P.O.U.M. en el

De fet, el primer document programàtic elaborat pels B-L a Barcelona era una ruptura, no explícita però sí total, amb la posició mantinguda per l'L.C.I. i corroborada pel Moviment per la IV Internacional en la “Conferència de Ginebra” la setmana anterior. Es tracta del projecte de plataforma “Pour le travail des bolcheviks léninistes en Catalogne”, elaborat probablement per Rous amb la col·laboració de Péret, i discutit i acordat amb Fosco i Stelio, com consta en una carta adreçada a l'S.I. el dia 8 d'agost, probablement signada per Rous (o per Rous i Péret).

La importància d'aquest document, inèdit fins el moment en la historiografia, i el caràcter incomplet de la carta de presentació que l'acompanya, obliguen a fer una petita explicació de les seves circumstàncies. Tant el projecte de plataforma com la carta que l'acompanyava es troben a l'arxiu Trotsky de Harvard, però malgrat que la carta explica que adjunta el projecte de plataforma, aquest no apareix a la mateixa carpeta que la carta, i aquesta està a més incompleta, conservant-se només la primera pàgina, la qual cosa impedeix saber qui la signa, encara que pel contingut forçosament ha de ser de Rous, potser també co-signada amb Péret.⁶⁷⁸ El projecte de plataforma es troba en aquest mateix arxiu, però en algun moment se separà de la carta de presentació que l'acompanyava (moment en què probablement també es perdè la resta de la carta) i s'ha guardat en una altra carpeta, que no la relaciona amb la carta del dia 8 i que li adjudica la data aproximada de 1935; és molt probable que això passés en vida de Trotsky, ja que en aquest document hi apareix anotat a mà “De qui? Par qui?”, que evidencia que bé Trotsky o bé els seus secretaris no esbrinaren l'origen d'aquest document.⁶⁷⁹

La línia general del projecte de plataforma és la recuperació, pura i simple —encara que

govern també era assumida com a pròpia per aquesta militant bolxevic-leninista; per a dates tan tardanes com la de l'enterrament de Durruti, el 23 de novembre, o la notícia d'un anunciat desembarcament a Roses, Low encara es refereix al P.O.U.M. com “nuestro partido” (*idem*, p. 155, 161).

⁶⁷⁸ La carta es troba dins de l'apartat de la correspondència de la IV Internacional d'Espanya a l'S.I. (“Fourth International. Spain. 27 letters to Fourth International Secretariat.”) amb l'esquít títol de “(14516) T.L.(copy); Barcelona, 8 Aug 1936. 1s.(1p.)” i la indicació de que manca el final de la carta (“Lacks ending”). Només he trobat una referència a aquesta carta en la bibliografia, citada en un article de Jean Cavignac on aquest l'atribueix a Fosco (CAVIGNAC, Jean. “Les trotskystes espagnols dans la tourmente, 1937-1940”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 10 (juin 1982), p. 68), però això és a totes llums incorrecte, no només perquè la lògica porta a pensar que havia de ser Rous qui escrigués a l'S.I. en aquesta data tan primerenca, sinó perquè la referència a Fosco en el text de la carta ja deixa clar que aquest no pot ser el redactor: al segon paràgraf diu “*Nous vous présentons ci-joint d'accord avec le camarade Fosco*”.

⁶⁷⁹ La citació que dona l'arxiu és: “(16613) Fourth International. Spain. *Pour le travail des Bolcheviks-Leninistes en Catalogne*. TS.; [n.p., ca. 1935]. 4s.(4p.)”.

no explícitament esmentada- de la posició de l'S.I. el setembre del 1935: constitució d'una fracció B-L en el P.O.U.M. a Catalunya, i probable ingrés en el P.S.O.E. a Madrid, un cop s'hagués estudiat sobre el terreny quina era la situació en aquesta ciutat. Els dos documents són prou explícits en aquest sentit per desmentir la majoria d'explicacions que s'han bastit respecte l'origen de l'orientació entrista vers el P.O.U.M., i demostren que fou una tàctica comuna de Rous –per tant, de l'S.I.- i de Fosco, que ambdós coincidiren en la visió de que calia entrar en el P.O.U.M.; la carta deia:

“Nous vous présentons ci-joint d'accord avec le camarade Fosco, B.L. italien, dirigeant du Comité unique des réfugiés antifascistes de Barcelone, et le camarade Stelio, B.L. italien, membre du P.O.I., un projet de plateforme pour le travail bolchévik-léniniste en Catalogne.

Je me permet de souligner le fait qu'il s'agit seulement de l'organisation du travail B.L. en Catalogne [...]. Il va de soi que dès que la situation concrete de Madrid, nous sera connue, il y aura lieu de coordonner le travail nationalement. Peut être le travail dans le P.O.U.M., tactique particulière en Catalogne devra-t-il être lié au travail de fraction dans le Parti socialiste à Madrid.

Mais il est urgent et possible de commencer par ici.

C'est pourquoi nous vous proposons:

I) Discuter et donner votre avis sur la résolution ci-jointe.

II) Création d'une fraction B.L. dans le P.O.U.M. Un appui précieux pourrait être donné pour le développement rapide de cette fraction, par la publication dans LA BATALLA des articles de L.D. et par la collaboration avec les milices du P.O.U.M. d'une équipe de techniciens B.L. civils et militaires français italiens et de”⁶⁸⁰

El projecte de plataforma estava estructurat per tal d'arribar a la conclusió de la necessitat de l'ingrés com a fracció dins del P.O.U.M. Tornant a utilitzant el concepte de “doble poder”, el projecte de plataforma constata l'absència d'un partit revolucionari “pan-ibèric” i recordava que “la politique oscillante et équivoque du P.O.U.M., sa compromission⁶⁸¹ préalable avec le Front Populaire”, la subordinació de socialdemòcrates i estalinistes a la burgesia liberal catalana, i el “confusionisme incurable” dels anarquistes amb la seva col·laboració lleial amb els liberals, tenien per efecte frenar la marxa vers la insurrecció proletària i consolidar el poder de la Generalitat. Se seguia, per tant, que la tasca més imperiosa consistia en la creació d'una direcció que tingués una perspectiva revolucionària mundial, basada en els principis del bolxevisme, ja que “La victoire de la révolution en Catalogne et en Espagne n'est pas

⁶⁸⁰ Carta -probablement de Rous- a l'S.I. (Barcelona, 8-VIII-36); (14516) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; el document s'interromp en aquest punt.

⁶⁸¹ Es pot observar que el document qualifica de “compromís” el que oficialment era encara un “crim”.

concevable en dehors de la construction du parti de la IV Internationale pan-ibérique”. El document donava com a explicació de l’orientació vers el P.O.U.M. el fet que les polítiques dels anarquistes i dels “stalinistes et réformistes réunis” canalitzarien l’atenció dels obrers avançats vers el P.O.U.M., al qual identificaven com el partit de la revolució al ser el partit menys compromés, malgrat la política de la seva direcció que havia amalgamat marxisme i front-populisme, i esmentava en aquest sentit el creixement del partit en les setmanes posteriors al 19 de juliol, que el farien convertir-se en un partit de masses. El document conclouïa que la constatació d’aquests fets no esmenava en absolut l’apreciació política passada i present de la direcció del P.O.U.M. feta pels B-L,

“Mais la réalité et les facteurs objectifs ont pour conséquence de modifier à chaque étape la tactique des bolchéviks léninistes.

Aujourd’hui compte tenu de la situation la place des B.L. en Catalogne est dans le P.O.U.M. pour se lier aux révolutionnaires de ce Parti pour les entraîner dans un travail révolutionnaire conséquent auprès des masses anarchistes et la main dans la main avec les jeunes B.L. de Madrid gagner le prolétariat avancé de l’Espagne aux principes de la IV Internationale.”⁶⁸²

La gran absència d’aquest document, que constituïa el seu punt més dèbil, més encara que el fet de no esmentar l’actitud del P.O.U.M. vers les fraccions, era la nul·la referència a la caracterització del P.O.U.M. feta per Trotsky, l’L.C.I. i el Moviment per la IV Internacional fins aquell moment. Aquesta absència no només era una debilitat en la tàctica d’ajudar a la formació d’un clima d’entesa i confiança amb els militants i dirigents poumistes, sinó especialment pel seu contingut programàtic: com no contemplar la necessitat de fer una explicació més completa del gir de 180 graus – aquest cop no fet pel P.O.U.M., sinó pel Moviment per la IV Internacional- que anava de la denúncia de la traïció i el crim a la sol·licitud d’ingrés en el partit que una setmana abans, en el congrés internacional preparatori de la IV Internacional, s’havia considerat que havia realitzat un crim? Els esments a la “realitat i els factors objectius” i a la previsió de creixement numèric del P.O.U.M. no aportaven la necessària explicació profunda que el canvi d’orientació exigia. Només a mitjans de mes, en una carta de Trotsky i en un article de *La Lutte ouvrière*, es començà a donar una explicació més completa, indicant a la vegada quins eren l’abast i els límits d’aquesta col·laboració.

⁶⁸² “Pour le travail des bolchéviks-léninistes en Catalogne” ([Barcelona, 7 o 8-VIII-36]); (16613) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

Així, la premsa del P.O.I., malgrat l'episodi de la carta crítica de Trotsky que relataré seguidament, indicà l'obertura continguda en el projecte de plataforma, però encara que oferí la mà al P.O.U.M. i a les joventuts socialistes en la tasca de la construcció del partit revolucionari, no feu una referència explícita a l'entrada dins del P.O.U.M.; aquesta fou, de fet, una característica de la premsa bolxevic-leninista al llarg d'aquest període: malgrat tenir una orientació entrista pro-fracció aprovada en la seva plataforma, i de treballar durant mesos en aquest sentit, les crides a la construcció del partit sempre foren ambigües, sense explicitar mai públicament l'orientació entrista del grup. D'aquesta manera, el dia 15 d'agost, la premsa trotskista declarà de forma oficial que:

“le P.O.U.M. s'efforce de poser la nécessité de chasser du pouvoir la bourgeoisie –au moins en Catalogne.

*Aujourd'hui, cette tâche ne peut être pleinement accomplie que sur la plateforme des bolcheviks-léninistes: paralyser la trahison des radicaux, centraliser les forces ouvrières, unifier les Comités de milice, de contrôle ouvrier, les conseils paysans, instaurer le pouvoir ouvrier, briser la résistance économique et militaire de la bourgeoisie: telle est la seule voie, dans la Catalogne comme dans le reste de l'Espagne, pour triompher du fascisme. Dans le feu des événements, le P.O.U.M., les J.S. doivent rejoindre cette position.”*⁶⁸³

No es cridà públicament per l'entrisme, però de fet aquest article significava un enterrament de la política de la denuncia de la “traïció” i del “crim” (encara que es fes en el mateix número de la publicació on es recordaven aquests); immediatament però s'aclarava quina era la base per a aquest acostament i es delimitava clarament la línia vermella: no tolerar més el govern de la burgesia, anar a la presa del poder per part de la classe obrera:

*“Tolerer plus longtemps les pseudo-gouvernements petits bourgeois qui hésitent et trament la trahison, c'est perdre la révolution. Les soviets existent sous des formes multiples, les masses sont armées, l'État est complètement ébranlé; cette phase transitoire de “dualité de pouvoir” doit prendre fin par la prise du pouvoir politique par les ouvriers.”*⁶⁸⁴

⁶⁸³ “La position du P.O.U.M. devant les événements actuels”. *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36). Aquest moment, mitjans d'agost, va ser el punt de transició des d'una posició a l'altra: en un llarg article de fons en el mateix número de *La Lutte ouvrière* (“Seuls, le prolétariat armé et le gouvernement ouvrier vaincront la réaction”) la qüestió de la construcció del partit es deixava totalment oberta, sense cap indicació de com fer-la ni cap esment a cap organització: “Pour conclure, il faut répéter que cette question de la direction révolutionnaire est maintenant vitale. Son édification est le seul gage de victoire.”

⁶⁸⁴ “La position du P.O.U.M. devant les événements actuels”. *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36) (émfasi en l'original). De fet, la necessitat de la presa del poder per part de la classe obrera, de prendre consciència de que la revolució socialista estava en l'ordre del dia, era la idea central en la majoria dels articles sobre Espanya d'aquest número de *La Lutte ouvrière*; vegeu especialment “Seuls, le prolétariat armé et le gouvernement ouvrier vaincront la réaction” i “Les tâches du moment en Espagne”.

Sabas, tal com ho recollí un anònim membre del C.C. del P.O.I. pertanyent a la fracció molinierista, resumí de manera ben explícita en la seva primera reunió a París el 9 d'agost, acabat d'arribar de Barcelona, la línia fonamental de la plataforma: “Nous proposons de soutenir le P.O.U.M. (plan présenté par Rous)”.⁶⁸⁵ Klement, amb la informació aportada per Sabas personalment i per Rous per correu, informà al seu torn Trotsky en una carta del dia 14. En aquesta carta esmentà l’“entusiasme” dels militants BL –“italians i altres”- de Barcelona respecte el P.O.U.M., però assenyalà que cap organització centrista podia aconseguir la victòria i que aquest partit, malgrat la desaparició de Maurín, no semblava haver canviat de política, com mostrava el seu eslògan per una Assemblea Constituent. Klement, però, encara que explícitament no es pronuncià per si calia o no treballar com a fracció dins del P.O.U.M., sí que ho feu implícitament, ja que no manifestà el seu desacord amb la plataforma de Rous ni amb la proposta expressada per Sabas, i assenyalà a més que la denúncia exclusiva no atrauria gairebé ningú, mentre que el que calia era presentar els actuals errors del P.O.U.M. com a conseqüència de les “equivocacions” (Klement ja no utilitzava els termes “crim” ni “traïció”) d’ahir, i que així mateix ho comunicaria a Rous:

*“Leider geht Rous’ Plattform für die Reorganisierung der BLArbeit auf die augenblicklichen Probleme und Streitfragen nicht ein. Wir können aber heute mit der ausschliesslichen Anprangerung der gestrigen Fehler des POUM keinen Hund vom Ofen locken: wir müssen die heutigen Fehler durch Gegenüberstellung mit dem wirklichen Revolutionsprogramm entlarven und dabei als logische Folge der gestrigen Fehler darstellen. Ich schreibe das alles auch an Rous, in meinem persönlichen Namen.”*⁶⁸⁶

Enllaçant amb això, assenyalà també a Trotsky que Sabas temia que paraules com “traïció”, especialment aplicades a Nin i els seus associats, espatllarien totes les oportunitats amb els militants del P.O.U.M., i inclús amb els mateixos bolxevic-leninistes. Conseqüentment, Sabas lamentava la publicació en el nou número de *La Lutte ouvrière* de la carta de Trotsky del dia 27 de juliol dirigida a la Conferència Internacional (en la qual, com es recordarà, Trotsky es referia al “crim” comés per Maurín i Nin per haver entrat en el Front Popular i a la “ràbia especial contra Nin” per part dels obrers espanyols, i en la que advertia que qualsevol apropament al P.O.U.M.

⁶⁸⁵ “C.C P.O.I.-JSR du 9 Août 36”, p. 8; (46), Ligue Communiste (France) Archives, International Institute of Social History.

⁶⁸⁶ Carta de Klement a Trotsky (14-VIII-36), p. 1; (2285) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

seria “criminal”).⁶⁸⁷ De nou, Klement tampoc escribí cap comentari en contra, recolzant implícitament també en aquest afer a Sabas, i atribuí la responsabilitat de la publicació de la carta a Naville, el qual no hauria preguntat ningú sobre la conveniència de fer aparèixer en aquest moment en la premsa pública del partit aquesta carta interna: “was Naville tat ohne zu fragen”.

Com recollí Broué, la publicació d’aquesta carta en *La Lutte ouvrière* provocà una polèmica dins dels partidaris de la IV Internacional. Fosco atribuí més tard a la difusió d’aquest text per part de la delegació de l’S.I. la desconfiança del P.O.U.M., i especialment de Nin, vers els militants bolxevic-leninistes i el mateix Trotsky.⁶⁸⁸ Broué també assenyala com Vereeken pensà que la seva publicació probablement fou deguda a la intervenció d’“Etienne” (Mark Zborowski), agent de l’N.K.V.D. que s’havia guanyat la total confiança de Sedov fins al punt de convertir-se en el seu secretari. Les explicacions de Broué respecte les al·legacions de Fosco, són, no obstant, convincents, i desmunten l’explicació de la suposada desconfiança del P.O.U.M. vers Trotsky i els militants bolxevic-leninistes per la publicació i difusió d’aquesta carta: la carta aparegué impresa en *La Lutte ouvrière* el dia 15 d’agost, mentre que el viatge dels representants de l’S.I. a Barcelona fou el dia 5 o 6, deu dies abans i, per tant, sense possibilitat de difondre en aquell moment ni la carta ni aquest número del periòdic; Broué afegí a més que, segons Vereeken, la carta que la delegació va difondre seria possiblement la que es

⁶⁸⁷ TROTSKY, L. “Lettre de Léon Trotsky”. *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36); traduït en: TROTSKY, L. “Hacia las masas : carta al Secretariado Internacional, 27 de julio de 1936”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 51-52. La carta de Klement era del dia 14 d’agost i el número de *La Lutte ouvrière* del dia següent, 15; no obstant, és evident que Sabas i Klement s’estaven referint a aquest número, que el 14 ja s’hauria imprès, perquè no hi ha cap altra carta de Trotsky en els números anteriors que coincideixi amb la descripció de Klement: que estigués adreçada a la Conferència, que es referís al “crim” del P.O.U.M., i que el número tingués sis pàgines (el del 15 d’agost va ser el primer número a tenir sis pàgines, i no tornaria a tenir aquest nombre de pàgines fins el del 17 d’octubre).

⁶⁸⁸ Fosco, a més, cometé una errada –voluntàriament o involuntària- afirmant dos anys després que “El representante del Secretariado Internacional se presentó en Barcelona con un número de *La Lutte Ouvrière* en el que se reproducía la carta del camarada Trotsky contra Andrés Nin, Andrade, etc...” (DI BARTOLOMEO, Nicola [“Emiliano Vigo”]. “Espagne, mai 36-janvier 38”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 182; també la mateixa idea en: DI BARTOLOMEO, Nicola. “Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 190): en realitat la delegació de l’S.I. arribà deu dies abans de la publicació de la carta, com ja mostrà Broué i explico seguidament en el text.

publicà l'abril (“¿Qué deben hacer los bolcheviques leninistas en España?”).⁶⁸⁹ En quant la qüestió de la publicació de la carta –un text en principi confidencial, dirigit als delegats de la Conferència Internacional-, Broué pensà que les suposicions de Vereeken, encara que no descartables, no se sustentaven en cap dada precisa. A les suposicions de Broué es pot afegir que Zborowski podia intervenir a prop de Sedov i, per tant, en qüestions que afectessin l'activitat de l'S.I. (o al menys, l'activitat de l'S.I. en la què intervingués Sedov), però que difícilment podia manipular una publicació que depenia exclusivament de la direcció del P.O.I. –i no pas de l'S.I.- i on un dels seus membres, Naville, sospitava des de feia temps d'ell.

Ara, doncs, es pot veure que, amb una sola frase de la carta de Klement –“was Naville tat ohne zu fragen”- es resol aquest misteri. Aquesta sola frase serveix, doncs, per desmentir totes les explicacions que fins avui en dia han vist la mà de Zborowski al darrera d'aquest afer.⁶⁹⁰ Malgrat que probablement Naville –company de fracció de Rous- errà en publicar just en aquest moment aquesta carta en un número on els altres articles sobre la situació espanyola mostraven una posició d'acostament al P.O.U.M.,⁶⁹¹ la lògica dels esdeveniments porta a concloure amb escàs marge d'error que les seves intencions foren totalment innocents, guiant-se probablement pel criteri de publicar l'escrit més recent de Trotsky sobre la qüestió espanyola: com la presentació de l'article digué, “nous la publions pour édifier nos lecteurs au sujet des événements d'Espagne”.

⁶⁸⁹ TROTSKY, L. “Hacia las masas : carta al Secretariado Internacional, 27 de julio de 1936”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 48-49, n. 1.

⁶⁹⁰ La carta de Klement deixa ben clar que Zborowski no tingué cap paper en aquest afer de l'edició de la carta crítica amb el P.O.U.M. de Trotsky. No obstant, sí que dóna informació que permet veure com Zborowski es guanyà la confiança no només de Sedov sinó també la de Klement, i també l'interès de l'agent de l'N.K.V.D. en que el Moviment per la IV Internacional tingués més iniciativa en el treball *organitzatiu* respecte l'U.R.S.S., amb la intenció òbviament de poder incriminar-lo millor en la Gran Purga, quin primer Procés de Moscou s'anunciaria públicament precisament el dia següent: “*Gen. Etienne (Russe), der Durand viel bei der russ. Arbeit hilft, ist sehr unzufrieden, dass man in Richtung USSR gar keine organisatorische Arbeit macht. Er glaubt, bei mehr Initiative hätte man mindestens Verbindungen schaffen können.*” (Carta de Klement a Trotsky (14-VIII-36), p. 3; (2285) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; èmfasi en l'original; Durand era el pseudònim de Sedov i Etienne el de Zborowski).

⁶⁹¹ Com s'ha vist anteriorment, l'article ““La Lutte ouvrière” à Barcelone : le pouvoir ouvrier s'établit” era prou ambigu per moure's entre la crítica a un P.O.U.M. que “encara” no s'havia desfet de les seves tares i la proposta de forjar el partit revolucionari sense explicitar com, la qual cosa deixava la porta oberta a la col·laboració i ingrés. Però els altres articles eren molt més explícitament pro-P.O.U.M.: la carta, ja abans esmentada, enviada pels milicians bolxevic-leninistes al P.O.I. (“Les bolcheviks-leninistes devant Saragose s'adressesent à notre parti”) afirmava que el P.O.U.M. llançava consignes adients; i “La position du P.O.U.M. devant les événements actuels” s'obria a que el P.O.U.M. i les J.S. s'adherissin a la plataforma dels bolxevic-leninistes, afirmant a més que el P.O.U.M. s'esforçava en plantejar la necessitat de fer fora del poder a la burgesia.

En tot cas, a més, la polèmica sobre la difusió pública d'aquesta carta va ser sobretot un assumpte de Fosco,⁶⁹² i no està clar que, en el moment de la seva publicació, tot el grup de Barcelona s'hi mostrés en desacord: com es pot veure en una fotografia presa en el moment de la constitució del Grup Internacional Lenin, dos dels militants ensenyen somrients i orgullosos precisament un exemplar del número de *La Lutte ouvrière* que publicà la carta de Trotsky, mentre que Mary Low, al costat de Juan Breá i Russo, sosté un exemplar de la publicació belga *L'Action socialiste révolutionnaire*.⁶⁹³

Després del projecte de plataforma per al treball dels bolxevic-leninistes elaborat a Barcelona i l'actitud favorable de l'S.I., Trotsky donà el pas d'explicitar personalment el canvi de posició vers l'obertura al P.O.U.M. en una carta que va escriure als camarades de Barcelona el dia 16 d'agost –irònicament, un dia després de l'aparició de la seva carta en *La Lutte ouvrière* on advertia que “debemos conservar nuestra fisonomía, evitar todos los compromisos con los vanidosos centristas, toda confusión de límites entre ellos y nosotros, en una palabra, todo acercamiento criminal”- demanant-li a Rous en una nota que l'acompanyava que, si ho considerava adient, l'ensenyés a “Nin i els altres”. Malauradament, com ja he assenyalat, la carta no arribà al destinatari perquè fou interceptada per un espia de l'O.V.R.A.⁶⁹⁴ No obstant, fou localitzada el

⁶⁹² “Le dije a Rous, que era el representante del SI y de la IV Internacional [...] que no había que enseñar esa carta, pues sería un error. Me oponía a que la carta circulara.” (DI BARTOLOMEO, Nicola [“Emiliano Vigo”]. “Espagne, mai 36-janvier 38”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 182); “¿Esta carta era justa?: Sí. ¿Debía ser publicada y difundida en ese momento?: No. Tal ha sido mi posición contra Rous y los SI que considero que ha sido justa. En la discusión, me opuse a la difusión de La Lutte Ouvrière que contenía la famosa carta.” (DI BARTOLOMEO, Nicola. “Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 191). Tot i que Sabas expressà a París la seva opinió en contra de la circulació de l'article, la seva posició no generà conflicte ni en el C.C. del P.O.I. (cap membre s'hi manifestà en contra) ni en l'S.I. (Klement no criticà la seva posició); tot el contrari passà amb Fosco, que utilitzà aquesta discrepància com a arsenal en la seva polèmica amb Rous i l'S.I. tant el 1936 com el 1938.

⁶⁹³ Es pot veure aquesta fotografia en la coberta de les memòries de Pavel i Clara Thalmann: THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. *Combats pour la liberté : Moscou-Madrid-Barcelone-Paris*. [Baye] : La Digitale, cop. 1997. Una còpia de la foto es conserva en l'arxiu de Raya Dunayevskaya amb l'anotació “Picture sent to Trotsky” (<http://rayadunayevskaya.org/raya/ArchivePDFs/8809.pdf>). Breá havia arribat a Barcelona el dia 9 d'agost i la seva companya Low cap el 19 del mateix mes (ROCHE, Gérard. “Preface”. En: LOW, Mary; BREÁ, Juan. *Carnets de la guerre d'Espagne*. Paris : Verticales, cop. 1997, p. 16); malgrat que el relat de Low sobre la seva arribada a Barcelona és ambigu i deixa entendre que arribà juntament amb Breá (LOW, Mary. *Cuaderno rojo de Barcelona : [agosto-diciembre 1936]*. Barcelona : Alikornio, 2001, p. 31-42), Péret ja informà de la presència de Breá el dia 11 sense cap esment de Low (carta de Péret a Marcelle Ferry (11-VIII-36). En: PÉRET, Benjamin. *Oeuvres complètes*, v 7. [Paris] : Association des amis de Benjamin Péret ; Librairie José Corti, cop. 1995, p. 338).

⁶⁹⁴ Tot i que, com ja he indicat anteriorment, aquest fet no impedí operar el canvi de posició per part de la delegació de l'S.I. a Barcelona, que ja actuava segons aquestes premisses i que no només havia ofert al

1970 per l'historiador Paolo Spriano, i de seguida que es va fer pública es va poder copsar la seva importància per a la història del moviment trotskista a Espanya. Titulada molt encertadament per Broué “Es preciso superar las divergencias pasadas”,⁶⁹⁵ en la nota per a Rous que l'acompanyava Trotsky confirmava que “Lo que afirmo en esta carta no es diplomático: de nuevo es preciso saber combinar la firmeza y la flexibilidad”:⁶⁹⁶ firmesa en els principis teòrics i polítics, flexibilitat en les qüestions tàctiques i organitzatives, que abocaven a la cerca de l'entesa amb el P.O.U.M.

Trotsky utilitzà un to amistós (utilitzà expressament el terme “amigos”), agraií la predisposició del P.O.U.M. a aconseguir l'asil per a ell i la seva companya, s'interessà per la sort de Maurín (oficialment només desaparegut) desitjant que no estigués mort, manifestà la seva voluntat d'intentar la lectura de *La Batalla* “con la ayuda de un diccionario”, i s'acomiadà amb unes paraules que emfatitzaven la voluntat de refer les relacions trencades: “Mi más ferviente saludo a todos los amigos, incluso –y sobre todo– para los que creen tener razones para estar descontentos de mí. Afectuosamente”.⁶⁹⁷

En quant el contingut de la carta, Trotsky deixà clar que, en el semi-aïllament en el qual es trobava (recordava els assumptes de l'asalt feixista a la seva casa –que li comportaria una confrontació amb el sistema judicial noruec- i de l'inici del primer Procés de Moscou) no podia ni tan sols aconsellar, i que les seves paraules forçosament serien massa vagues, però remarcava que “ahora lo importante es la lucha armada” i utilitzava el gruix de la carta a expressar la qüestió de la relació amb els anarquistes, que tant preocupava a Victor Serge (a qui no esmentà) i amb qui coincidia en aquest moment en aquest punt, per la qual cosa resumí al militants bolxevic-leninistes de Barcelona quina havia de ser la relació entre aquest partit i els sindicalistes: apropament a tota costa, malgrat els seus prejudicis, sense deixar-se emportar per qüestions de doctrina; una unió en la lluita amb els anarquistes per vèncer l'enemic comú permetria guanyar-se la confiança dels millors anarcosindicalistes, a la vegada que calia estar alerta contra la política de tipus menxevic.

P.O.U.M. el seu recolzament militar, sinó inclús el polític, i que ja havia elaborat un projecte de plataforma política en aquest sentit.

⁶⁹⁵ TROTSKY, L. “Es preciso superar las divergencias pasadas”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 63-67.

⁶⁹⁶ *Ídem*, p. 63.

⁶⁹⁷ *Ídem*, p. 67.

Però sense dubte, l'apartat de la carta més important, no només perquè deixava el terreny difós de les consideracions generals i concretava quina era la seva voluntat, sinó perquè modificava totalment aquesta respecte la que havia mantingut fins aquell moment, era el relatiu a les relacions amb el P.O.U.M., anunciant personalment – després de les intervencions en el mateix sentit de Fosco i l'S.I.- l'abandó de l'hostilitat i la recerca de la col·laboració; Trotsky ara considerava que, donada la situació concreta que es vivia en aquell moment a Espanya, calia trobar una entesa ferma amb el P.O.U.M. per sobre de les divergències programàtiques i tàctiques, i que l'experiència permetria posar programa i mètode a prova :

“En cuanto a Nin, Andrade y los demás, en la actual situación sería criminal dejarse llevar por las reminiscencias del período precedente. A pesar de que haya divergencias de programa y de método, incluso después de la pasada experiencia, éstas de ninguna forma han de impedir un acercamiento sincero y duradero, la experiencia posterior hará el resto. En cuanto a mí, estoy absolutamente dispuesto a colaborar en La Batalla, aunque sea como simple observador lejano.

[...]

Por mi parte, puedo prometeros mi más sincera disposición con los camaradas que están luchando, a pesar de todas las posibles divergencias. Sería una odiosa mezquindad volver [a]l pasado cuando el presente y el porvenir abren una vía común.”⁶⁹⁸

La carta no arribà a Rous i per tant tampoc al P.O.U.M., el qual -segons testimoni d'aquell dècades després- se sentí irritat i ofès per l'aparent menyspreu de Trotsky,⁶⁹⁹ però no es pot atribuir a aquest fet la causa principal del deteriorament ulterior de les relacions d'aquest partit amb els bolxevic-leninistes: com ha escrit l'historiador Pierre Chevalier, “La disparition de cette lettre a donc pu jouer dans la détérioration des relations trotskystes-POUM. Mais c'est bien plutôt l'évolution des attitudes politiques de chacun qu'un fait divers [c]omme toute banal qui a entraîné la rupture. Cependant, il ne faut pas minimiser l'intérêt de cette lettre “perdue”, son ton était ouvert au dialogue et en rupture avec les agressions précédentes”.⁷⁰⁰ Més que pel silenci forçat per

⁶⁹⁸ *Ídem*, p. 65-67; èmfasi en l'original.

⁶⁹⁹ ROUS, Jean. *Renaissance et mission de la catalanité : première partie*. [Saint Estève : Imp. Littéraire Michel Fricker], cop. 1991, p. 33.

⁷⁰⁰ CHEVALIER, Pierre. *Jean Rous, 1908-1985 : une vie pour le socialisme et la décolonisation : thèse pour obtenir le grade de docteur de l'Université de Perpignan en histoire*. Perpignan : l'autor, 1999, t. I, p. 254; la mateixa idea en: CHEVALIER, Pierre. “Un nord catalan dans la guerre d'Espagne : Jean Rous envoyé de Léon Trotsky”. En: *Catalans du nord et languedociens et l'aide à la République espagnole, 1936-1946 : actes de la Journée d'études de l'Association Maitron Languedoc-Roussillon, Perpignan, Couvent des minimes, 7 février 2009*. Perpignan : Presses universitaires de Perpignan, cop. 2009, p. 30. Contràriament s'expressà dècades més tard dels fets Vereeken, que pensà que si la carta “had got into Rous's hands, the policy of the IS would not have been the same” i inclús que el P.O.U.M. hauria fet cas de l'opinió de Trotsky contra la participació governamental (la qual cosa ja és aventurada) (VEREEKEN, Georges. *The GPU in the Trotskyist movement*. Clapham : New Park, cop. 1976, p. 166-167).

l'O.V.R.A. que obtingueren Rous i el P.O.U.M. al seu oferiment de treballar per a aconseguir l'asil, el robatori de la carta afectà sobretot a l'obertura clara que Trotskyoferí i que el P.O.U.M. no pogué rebre.

L'orientació vers el P.O.U.M., manifestada pel grup bolxevic-leninista de Barcelona, pel S. I. i per Trotsky, no va obviar el fet de l'hegemonia anarcosindicalista i la necessitat d'adreçar-se també a aquests. Ja abans de la sublevació militar, el militant nordamericà B. M. F. havia assenyalat que el problema de guanyar el recolzament dels camperols i treballadors dirigits pels sindicalistes era d'importància fonamental per a la revolució espanyola, i proposà la unitat d'acció dels socialistes i altres elements mitjançant soviets amb representació proporcional, al mateix temps que criticà l'error de l'esquerra socialista al declarar que l'òrgan de la dictadura proletària havia de ser el P.S.O.E., ja que a l'identificar d'aquesta manera govern revolucionari amb dictadura de partit impedia la col·laboració de la C.N.T. per a la lluita revolucionària.⁷⁰¹ A primers d'agost, un militant italià “de l'aparell estalinista” que s'identificava com “Artur” havia escrit a l'S.I. unes “Notes sur l'Espagne” que pregava fossin transmeses a Trotsky, i en les que, entre altres coses, també recomanava “bien étudier le problème des anarchistes” -més avançats que el P.C.E. i el P.S.O.E. ja que reclamaven l'expropiació de la burgesia- i que calia orientar el treball polític vers ells i proposar un front únic, per tal de guanyar els anarquistes revolucionaris descontents amb la seva direcció per la capitulació davant Companys.⁷⁰²

Però sense dubte el militant quartinternacionalista més preocupat per estendre ponts cap els anarquistes, tant per assegurar el triomf revolucionari com per evitar un enfrontament armat entre marxistes i anarquistes, fou Serge. Pocs dies després de les notes d'”Artur”, Serge escriví quatre cartes que tractaven aquesta qüestió, una a l'S.I. adreçada a Sedov –com a membre d'aquest organisme- el dia 8, una a Trotsky el dia 10, una a Nin el 13, i encara una altra a Trotsky el 15. En la carta a Sedov, Serge expressava l'opinió que “la IVe Internationale doit et peut prendre l'initiative primordiale d'une

⁷⁰¹ B. M. F. “The Spanish Revolution : bourgeois or proletarian”. *Socialist appeal*, v. 2, no. 7 (August 1936), p. 11-12. Ja Maurín, en la seva polèmica amb Carrillo, també havia assenyalat aquest error inclús en referència als marxistes només, argumentant que el poder havia de ser per a la classe obrera, exercit per les Aliances Obreres, i que el partit havia de ser només el dirigent, però no demanar el poder per a ell (MAURÍN, Joaquim ; CARRILLO, Santiago. *Polémica Maurín-Carrillo : problemas de la unificación revolucionaria*. Ramón Molina [ed.]. Barcelona ; Palma Mallorca : José J. de Olañeta, 1978, p. 52-53).

⁷⁰² ARTUR. “Notes sur l'Espagne” ; [s.l., 3-VIII-36], p. 3; (15856) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

réconciliation et d'une alliance avec les anarchistes", i proposava que l'S.I. fes una crida de tres punts als anarquistes i als sindicalistes en la qual s'explicités que: 1, la IV Internacional declarava la disciplina revolucionària com indispensable i acceptava la responsabilitat de les mesures preses en el seu moment durant la revolució russa per a la defensa d'aquesta (mesures que, recordava Serge, havien estat compartides per nombrosos anarquistes), però que manifestava contrària al sistema soviètic i a la revolució proletària la prohibició dels corrents anarquistes i sindicalistes, amb els quals, al contrari, desitjava cooperar en la lluita contra l'enemic al mateix temps que era necessari assegurar la lluita ideològica entre els dos corrents, "sans jamais oublier que nous sommes des frères de classe"; 2, que proposava, per tant, una aliança i una unió fraterna als anarquistes i sindicalistes; i 3, que jurava solemnement lluitar per la instauració de una veritable democràcia obrera, la qual implicava llibertat de pensament i d'organització juntament amb disciplina en el combat i en la producció, recordant que "la dictature du prolétariat est la dictature contre la bourgeoisie et la liberté pour les travailleurs".⁷⁰³

En la carta del dia 10 a Trotsky, Serge l'informà de la seva proposta a l'S.I. i li especificà els tres punts de la declaració, amb lleugeres modificacions: 1, els revolucionaris marxistes "proclamons que la dictature du prolétariat doit être et sera une liberté véritable pour les travailleurs", i que lluitarien per evitar la transformació de la revolució en una presó per als treballadors a la manera stalinista; 2, que "Nous sommes partisans d'une démocratie totale, et en même temps d'une discipline totale dans le combat et dans la production"; i 3, que consideraven als "anarchistes et syndicalistes, comme des frères de classe, comme des révolutionnaires dévoués" als quals proposaven "le maximum de collaboration, en même temps qu'une critique implacable et une lutte idéologique dans une atmosphère fraternelle".⁷⁰⁴ En la seva carta a Nin, Serge, que es

⁷⁰³ Carta de Victor Serge a Lev Sedov (8-VIII-36), en: SERGE, Victor; TROTSKY, L. *La lutte contre le stalinisme : correspondance inédite, articles*. Paris : François Maspero, 1977, p. 128-130.

⁷⁰⁴ Carta de Victor Serge a L. Trotsky (10-VIII-36), en: SERGE, Victor; TROTSKY, L. *La lutte contre le stalinisme : correspondance inédite, articles*. Paris : François Maspero, 1977, p. 132-133. El tema de l'apropament a l'anarquisme era una de les prioritats de Serge i anava lligat a la seva perspectiva d'unitat i d'evitar els conflictes dins del bàndol proletari ("el suïcidi de la revolució"), que li conduiria al trencament amb Trotsky; ambdós temes es recullen en una carta que havia enviat a Nin el dia 7, i que fou publicada en *La Batalla*: "Para que ellos pudiesen vencer, haría falta que existiesen por vuestra parte divisiones insensatas, errores, retroceso, falta de visión. [...] la propaganda debe dirigirse [...] con un espíritu fraternal decidido a disminuir todo lo que divide y a fortificar todo lo que une. [...] Si los camaradas de la C. N. T. y de la F. A. I. saben imponerse una disciplina de hombres libres en un periodo revolucionario, su influencia constituirá un antídoto precioso frente a las tendencias estatales y

manifestava “très alarmé par les différends entre marxistes et anarchistes”,⁷⁰⁵ li aconsellava en l’essencial la mateixa “actitud nova” que a Trotsky⁷⁰⁶ i, finalment, en la seva carta a Trotsky del dia 15, Serge repetia les mateixes preocupacions i propostes, remarcant a més que amb un apropament adequat vers els anarchists “nous sèmerons pour l’avenir” i, que, per tant “dans le creuset de la révolution, une partie d’entre eux

*burocráticas del movimiento obrero; su colaboración vivificará la libertad obrera. Yo pienso en todo esto con una tensión de todo mi ser. Acaso el peligro común, la común voluntad de vencer y de transformar el mundo, la comunidad de sangre y de aspiraciones, ya que tanto para los unos como para los otros “la emancipación de los trabajadores será la obra de los trabajadores mismos”, ¿acaso todo esto no es suficiente para reconciliar en la acción y por la acción y la emulación al servicio de la revolución a los anarquistas y a los marxistas?” (SERGE, Victor. “Una carta del gran revolucionario ruso, Víctor Serge : “sólo la clase obrera puede vencer al fascismo; sólo ella puede construir una república digna de ese nombre, una democracia que ya no será una trampa””. *La Batalla* (30-VIII-36)). Poques setmanes després, Serge decidí un recolzament públicament acrític amb el P.O.U.M., inaugurat en una carta del 5 d’octubre (SERGE, Victor. “Una carta de Víctor Serge : muchos combatientes de octubre estarían rápidamente entre nosotros...”. *La Batalla* (9-X-36); reproduïda en: SERGE, Victor. “Una carta de Víctor Serge dirigida a “La Batalla” : muchos combatientes de octubre estarían rápidamente con nosotros...”. *P.O.U.M.*, nº 8 (14-X-36), p. 6).*

⁷⁰⁵ Ja en la seva carta a Sedov, Serge manifestà el seu neguit davant la lluita armada de molts anarchists contra els marxistes, que ja considerava un fet a rel de l’assassinat per militants anarchists del dirigent dels estibadors de la U.G.T. i militant de la federació catalana del P.S.O.E. i després del nou nat P.S.U.C. Desideri Trilles (juntament amb Manuel Céster i Miquel Meroño, no esmentats per Serge), esdevingut a la Rambla de Barcelona el 30 de juliol (vegeu *Treball* dels dies 31 de juliol a 2 d’agost, i també “La mort de Desideri Trilles, militant de la U. G. T. a Catalunya”. *Avant* (1-VIII-36); respecte aquest assassinat, vegeu la crítica que Chris Ealham feu a l’explicació parcial i veladament justificativa de José Peirats, i que posa en relleu les rivalitats pel control de diversos sindicats autònoms entre la C.N.T. i la U.G.T. abans de juliol (PEIRATS, José. *The CNT in the Spanish Revolution*. Edited and revised by Chris Ealham. Oakland : PM, cop. 2011, v. 1, p. 379, n. 24 i 25)). D’altres militants antifeixistes també foren assassinats aquests dies, com Manuel Rodríguez Pineda, assassinat igualment a Barcelona, del qual es desconeix l’afiliació política o sindical i la dels seus assassins (“Esta mañana tendrá efecto el entierro del camarada Rodríguez Pineda”. *La Batalla* (5-VIII-36)); ja he assenyalat abans l’estrany cas de la mort del militant trotskista Sylvani, ocorreguda oficialment en un enfrontament amb militars feixistes als voltants de Barcelona. En el seu informe al C.C. del P.O.I. del 9 d’agost, Sabas, que acabava de retornar de Barcelona, havia assenyalat que els anarchists eren “*demi-fous, gaspillant les munitions, tirant sur les cam. du POUM, ont recruté tous les lumpen des prisons etc. Ne connaissent que 2 adversaires, fascisme et fascisme rouge, et son impenetrables.*” (“C.C. P.O.I.-JSR du 9 Août 36”, p. 7; (46), Ligue Communiste (France) Archives, International Institute of Social History); cinc dies després Klement, probablement per informacions del mateix Sabas, escrigué a Trotsky que inclús les lleus crítiques del P.O.U.M. als anarchists havia portat a que anarchists haguessin disparat a militants del P.O.U.M. en un cementiri, matant un sentinella d’aquest partit i ferint un altre: “*Eine konsequent revolutionäre Position einnehmen ist in Spanien mit Lebensgefahr verbunden. Schon die weiche Kritik des POUM hat die Anarchisten bewogen, einen wachhabenden Genossen des POUM zu töten, einen anderen zu verletzen und fast mehrere andere POUMleute auf einem Friedhof zu erschieszen, was nur durch das Eingreifen einer anderen POUMabteilung verhindert wurde.*” (carta de Klement a Trotsky (14-VIII-36), p. 2; (2285) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library); era Sylvani aquest sentinella? No he trobat cap notícia a *La Batalla* d’aquests fets, probablement el P.O.U.M. no va voler l’enfrontament amb els anarquistas i ho va amagar públicament; per la seva part, *La Lutte ouvrière* esmentà l’assassinat de Trilles i digué que no havia estat aprovat per les direccions anarquistes, evitant també qualsevol denúncia pública (vegeu: “Seuls, le prolétariat armé et le gouvernement ouvrier vaincra la réaction”. *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36), p. 6). Dos anys després, Fosco confirmà l’existència al començament de la revolució de “luchas entre milicias, entre grupos, incluso a veces muertos de uno y otro lado”, però no en donà cap detall (DI BARTOLOMEO, Nicola [“Emiliano Vigo”]. “Espagne, mai 36-janvier 38”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 181).

⁷⁰⁶ Carta de Serge a Nin (13-VIII-36), en: SERGE, Victor; TROTSKY, L. *La lutte contre le stalinisme : correspondance inédite, articles*. Paris : François Maspero, 1977, p. 136.

doit rejoindre nos rangs”.⁷⁰⁷

Sedov no compartí la posició de Serge sobre els anarquistes, i responguè que estaven “destinados a apuñalar la revolución”;⁷⁰⁸ Trotsky, en canvi, va ser totalment receptiu i manifestà el seu total acord amb les propostes de Serge: “Lo que usted me escribe a propósito de los anarquistas españoles, o más bien catalanes, es totalmente cierto, y me alegro mucho, en la medida que esto indica nuestro acuerdo sobre esta cuestión esencial del momento”; de fet, aquesta obertura cap a les altres tendències revolucionàries del moviment obrer està en sintonia amb el que en el mateix moment estava proposant en la seva obra cabdal, *La revolución traída: el pluralisme soviètic*.⁷⁰⁹ Després d'assenyalar que “Desgraciadamente, tanto usted como yo, no somos más que espectadores” i que els problemes només es podien resoldre en el lloc dels esdeveniment, Trotsky anava més enllà que Serge inclús, indicant que “En este momento, lo primordial sería encontrar la forma de colaboración entre el P.O.U.M. y los sindicatos catalanes (Juntas, consejos, ¿soviets? ¿comités de acción?), incluso al precio de grandes concesiones en el terreno organizativo”⁷¹⁰. Com s'hauria d'entendre aquesta proposta de Trotsky de “trobar formes orgàniques de col·laboració inclús al preu de grans concessions organitzatives” amb el P.O.U.M. i els *sindicats*? És difícil imaginar-ho, però, en tot cas, igual que en el cas de l'entrisme, s'observa aquí en Trotsky la mateixa voluntat d'arrelar en el moviment real del proletariat, en contraposició al desig de mantenir a ultrança una organització separada d'aquest en un moment de revolució i que, pel fet del seu distanciament amb el moviment real de la classe, conduiria a l'esterilitat i al sectarisme.

Però respecte la qüestió de la relació amb els anarquistes, no hi haguè resposta per part de l'S.I. És cert que Trotsky responguè el dia 18 a Serge amb les línies citades a dalt i,

⁷⁰⁷ Carta de Victor Serge a L. Trotsky (15-VIII-36), en: SERGE, Victor; TROTSKY, L. *La lutte contre le stalinisme : correspondance inédite, articles*. Paris : François Maspero, 1977, p. 139-141. Serge també assenyala en aquesta carta com els estalinistes estaven començant a titllar com a “anarquista” a tots els partidaris de la revolució social, com a pas previ per a la seva liquidació; mesos més tard, els estalinistes canviarien “anarquistes” per “trotskistes”.

⁷⁰⁸ Segons frase de Serge, citada en: TROTSKY, L. “¿Es posible un acercamiento a Nin? : extractos de cartas a Víctor Serge”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 351, n. 11.

⁷⁰⁹ TROTSKY, L. *La revolución traicionada : [qué es y adónde va la URSS]*. [Traducción original de L. Trotsky [sic], revisada y actualizada]. Madrid : Fundación de Estudios Socialistas Federico Engels, DL 1991, p. 246.

⁷¹⁰ TROTSKY, L. “No somos más que espectadores : extracto de una carta a Víctor Serge”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 68; èmfasi en l'original.

encara més important, que dos dies abans, el 16, havia escrit a Rous la carta robada per l'O.V.R.A. en la qual, entre altres coses, recomanava l'obertura cap els anarquistes. La carta no va ser rebuda per Rous, però atribuir a la desaparició d'aquesta carta la manca d'iniciativa de l'S.I. a les propostes concordants de Serge i Trotsky sobre l'obertura als anarquistes no se sosté, ja que l'S.I. en tenia coneixement també per la carta que Serge els hi havia adreçat. No obstant, malgrat que el parer de Sedov sobre aquesta qüestió és el que s'imposà en aquest moment en l'S.I., el cert és que Serge exagerà quan va escriure anys després que "no se hizo nada en este sentido".⁷¹¹ en realitat, encara que certament no va existir cap declaració política de l'S.I., Rous –la manca de documentació impedeix saber si fou perquè li arribà aquest debat, o bé si fou per iniciativa pròpia- sí establí la base pràctica per a aquesta obertura vers els anarcosindicalistes quan inclogué en el programa d'acció dels bolxevic-leninistes de Barcelona la necessitat de l'ingrés en la C.N.T., i no pas en la U.G.T.;⁷¹² si bé és cert que a efectes pràctics aquesta orientació no fou transcendent (d'una banda, la majoria del militants bolxevic-leninistes es trobaven al front i, d'altra banda, la F.O.U.S. controlada pel P.O.U.M. ingressà en la U.G.T.), sí mostra la concordància de la decissió pràctica de Rous amb l'orientació estratègica sobre aquest punt de Trotsky i Serge.

⁷¹¹ En el seus *Carnets*, citat per Broué en: TROTSKY, L. "¿Es posible un acercamiento a Nin? : extractos de cartas a Victor Serge". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 351, n. 11.

⁷¹² ROUS, Jean. "La situation espagnole et les taches de la IVème Internationale, suite". *Service d'information et de presse*, no. 11 (2 octobre 1936), p. 92; ROUS, Jean. "Pour une politique bolchévick léniniste en Espagne". *La Lutte ouvrière* (10-X-36).

Capítol 4. El Grupo Internacional Lenin del P.O.U.M.

En la seva carta a Trotsky del 14 d'agost, Klement l'informà de que era virtualment impossible enviar un gran nombre de militants a Espanya, per tres raons: en primer lloc, calia enviar persones qualificades (Klement no aclarava si militarment o tècnicament, o ambdós casos) i l'organització no en tenia en gran nombre i, pel que fa als simpatitzants, aquests no volien anar-hi de manera desconeguda i il·legal, ja que els trotskistes no podien entrar a Espanya de manera legal⁷¹³ (Klement assenyalava en un altre apartat de la carta també el *perill mortal* real que representaven per als “revolucionaris consistents” els anarquistes i estalinistes);⁷¹⁴ en segon lloc, hi havia problemes d'índole econòmica; i, en tercer lloc, es necessitaven militants a les seccions nacionals. També algunes seccions nacionals, com la belga i possiblement la neerlandesa, tenien el mateix parer: una carta de Vereeken a Nin d'aquest mateix dia 14 l'informava que dos militants belgues anaven a lluitar a Espanya en contra de l'opinió de l'L.C.I. belga dirigida per ell (organització que s'unificaria a principis d'octubre amb l'A.S.R. i els entristes dins del Parti ouvrier belge per formar el Parti socialiste révolutionnaire, P.S.R.), argumentant aquesta en que els esdeveniments d'Espanya

⁷¹³ Aquesta afirmació de Klement (escrita el dia 14 d'agost) s'ha d'entendre en el context del tancament parcial de fronteres decretat pel govern francès el dia 8, com a conseqüència de la política de no-intervenció. Com s'ha vist, Molinier entrà legalment per Portbou; respecte Rous, Péret i Sabas, encara que no he trobat documentació sobre la manera en que van entrar a Puigcerdà, no sembla tampoc, pel relat abans esmentat de Péret, que tinguessin problemes en la frontera; igualment, un delegat del P.O.I. a Barcelona (probablement Rous) escrigué el 6 d'agost que “On interdit le passage aux mouchards de plume de *Paris-Soir* ou de *l'Intran* (pas à tous, du reste!), mais on laisse passer les rédacteurs de *Révolution* et de *La Lutte ouvrière*.” (““La Lutte ouvrière” à Barcelone : le pouvoir ouvrier s'établit”. *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36)). A partir del tancament de fronteres, però, el pas fos més difícil i depengué d'una banda, de les autoritats franceses (i dels consolats espanyols) i, de l'altra, de l'actitud dels milicians de control, majoritàriament anarquistes, que no afavorien el pas de marxistes per ordres rebudes de les seves direccions (sobre aquest punt, vegeu: GARCIA OLIVER, Joan. *El eco de los pasos : el anarcosindicalismo en la calle, en el Comité de Milicias, en el gobierno, en el exilio*. Barcelona : Ibérica de Ediciones y Publicaciones, cop. 1978, p. 237-238; Garcia Oliver arribà a justificar davant Largo Caballero el tancament del pas als voluntaris perquè “No podemos ni debemos olvidar que ésta es una lucha entre españoles”). Així, Mary Low, que passà per Portbou la tercera setmana d'agost, tingué dificultats al principi, que desaparegueren un cop acredità la seva militància revolucionària (LOW, Mary. *Cuaderno rojo de Barcelona : [agosto-diciembre 1936]*. Barcelona : Alikornio, 2001, p. 31), però existiren més dificultats –malgrat l'acreditació de militància revolucionària– per a alguns militants bolxevic-leninistes, com mostra l'experiència de Pavel Thalmann, que va haver de retornar a Suïssa després del primer intent i només ho aconseguí per un fet fortuït la segona (THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. *Combats pour la liberté : Moscou-Madrid-Barcelone-Paris*. [Baye] : La Digitale, cop. 1997, p. 102-105); també els maximalistes Etrusco Benci, Pietro Fancelli i Giuseppe Fusero trobaren moltes dificultats per franquejar la frontera (BUCCI, Fausto; CASCIOLA, Paolo; CARBONCINI, Claudio. *Cristofano Salvini, 1895-1953 : un rivoluzionario italiano nella guerra civile spagnola*. [Foligno] : Centro Studi Pietro Tresso, 1996, p. 70, n. 18).

⁷¹⁴ Carta de Klement a Trotsky (14-VIII-36), p. 2; (2285) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library. La informació és òbvia per als estalinistes; respecte els anarquistes, em remeto a l'explicat anteriorment en nota sobre l'actitud hostil i els atacs armats d'alguns militants anarquistes contra militants del P.O.U.M.

tindrien repercussions socials a tota Europa i que, per tant, aquests militants serien més útils a Bèlgica; lacònicament Vereeken reblava: “Nous perdons beaucoup et vous gagnez peu”,⁷¹⁵ finalment, com assenyalà la historiadora Nadia de Beule,⁷¹⁶ inclús alguns dels militants belgues que s’havien traslladat a Espanya escriviren els seus companys per donar el mateix consell: no anar a Espanya si no es tenia encarregada una tasca específica o una capacitat tècnica que pogués ser útil. D’aquesta manera, les crides públiques a la solidaritat que es publicaren a partir d’aquest moment ja no feren esment de la qüestió de la tramesa de militants,⁷¹⁷ les quals sí havien aparegut al darrer número de juliol i al primer de l’agost de *La Lutte ouvrière* i que havien servit per convidar els membres de la minoria de la Fracció Italiana de l’Esquerra Comunista a anar a lluitar a Espanya.

Això, doncs, deixa veure que ni per part de l’S.I. ni de les seccions del Moviment per la IV Internacional existí una veritable política de tramesa de voluntaris bolxevic-leninistes a Espanya. Els militants que decidiren anar-hi partiren per iniciativa individual i, de vegades, desaconsellats per les seves direccions. Bé que aquesta posició

⁷¹⁵ Carta de Georges Vereeken a Andreu Nin (14-VIII-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (4), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History. Altres organitzacions revolucionàries marxistes, com la U.C., també desaconsellaren la tramesa de voluntaris, amb argumentació semblant: perquè calien els militants a França, i perquè “la révolution espagnole ayant d’ailleurs surtout besoin d’armes” (CHAZÉ, H. *Chronique de la révolution espagnole : Union Communiste, 1933-1939*. Paris : Spartacus-René Lefevre, [1979], p. 8).

⁷¹⁶ BEULE, Nadia de. “Met de loupe op zoek naar de Belgische trotskisten in de Spaanse arena”. *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, v. 18, no. 1-2 (1987), p. 399-400.

⁷¹⁷ Vegeu, per exemple, l’article que es publicà al dia següent en *La Lutte ouvrière*, probablement la llista més acabada de mesures pràctiques que proposà el P.O.I., però que ja no esmentava la tramesa de combatents (“Pas de “neutralité” ouvrière : solidarité pratique aux ouvriers espagnols!”. *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36); reproduït parcialment en “Comentarios de la prensa extranjera sobre la revolución española”. *La Batalla* (19-VIII-36)). També el primer article sobre Espanya aparegut en *La Lutte ouvrière* després del retorn de Rous a París (i probablement escrit per ell mateix) apel·lava a la tramesa d’armes i diners mitjançant comitès obrers independents de recolzament a la revolució Espanyola, però no pas de combatents (“Contre les fascistes de France et d’Espagne, action solidaire du prolétariat international! : la révolution espagnole en danger : aux ouvriers français d’aider le prolétariat ibérique”. *La Lutte ouvrière* (12-IX-36); traduït en: “Los trabajadores de todo el mundo al lado de la revolución española : cómo se producen los camaradas franceses auténticamente revolucionarios : la revolución española en peligro, los obreros franceses deben ayudar al proletariado ibérico”. *P.O.U.M.*, nº 5 (23-IX-36), p. 7). El màxim que feu el P.O.I. en la qüestió de la tramesa de voluntaris fou informar que les “columnes internacionals” del P.O.U.M. s’estaven reorganitzant, que cada dia nous militants demanaven enrolar-se, i que “nous devons faire l’effort nécessaire pour y parvenir”, frase ambigua que, en tot cas, no anà acompanyada de cap consigna d’enrolament (“Métallos, cheminots, organisez l’envoi des armes : Madrid sous les torpilles du capitalisme allemand, italien, français...”. *La Lutte ouvrière* (20-XI-36)). És molt sorprenent, doncs, que en un peu de foto de *La Lutte ouvrière* del mes de desembre on apareixen militants bolxevic-leninistes, s’afirmés que “La IVe Internationale répond à l’invitation Blum-Eden-Staline [de bloqueig] en demandant aux ouvriers de s’engager sans cesse plus nombreux dans les Colonnes Internationales du P.O.U.M., de la C.N.T., de la F.A.I.” (“A bas le blocus Blum-Eden-Staline!”. *La Lutte ouvrière* (18-XII-36)).

mai fou manifestada explícitament de forma oficial, fou tanmateix defensada implícitament des de les pàgines de la premsa pública bolxevic-leninista, que no cridà pel reclutament de voluntaris i emfatitzà la necessitat d'ajuda tècnica i sobretot d'armes i municions; probablement la millor síntesi es feu el mes de desembre, des de les pàgines de *Socialist appeal*:

*“The only real material aid to the Spanish masses is to provide them with arms. The horrible irony of Irun must not be repeated: workers with empty rifles, all cartridges exhausted, waiting until the fascists would discover the situation and advance and execute them, while they watched the cars rumbling over the Behobia bridge, filled with food, tobacco and candy sent by anti-fascist funds.”*⁷¹⁸

Encara que les raons són comprensibles, al tractar-se d'una organització tan petita com el Moviment per la IV Internacional on les forces eren escasses i era difícil tant el recrutament de militants com la substitució dels que marxarien (i potser no tornarien), el fet d'aquesta decisió motivà però que no existís cap treball de coordinació dels voluntaris bolxevic-leninistes que volien ajudar la revolució espanyola, no només per part de l'S.I., sinó a Espanya mateix.

El que és força incomprendible des d'un punt de vista polític, però, és que, a més, la immensa majoria dels militants bolxevic-leninistes que arribaren a Espanya anaren als fronts, deixant un minúscul centre polític a Barcelona, que ni tan sols pogué emprendre la tasca d'edició d'un modest butlletí. El gruix de militants arribats a Barcelona es dirigí al front aragonès en el Grupo Internacional Lenin i negligí per tant el treball polític en el centre geogràfic de la revolució espanyola, Barcelona. Inclús alguns militants no s'integraren en aquest Grup i lluitaren, majoritàriament aïllats d'altres militants bolxevic-leninistes, en els fronts de Saragossa, Irun, Mallorca, Sigüenza i Toledo. Aquesta dispersió dels militans bolxevic-leninistes pels fronts, malgrat alguns fruits a llarg termini en els mesos posteriors entre els milicians de llurs unitats, significà en

⁷¹⁸ MORROW, Felix. “Arms for the Spanish workers! : only the international workingclass will send arms”. *Socialist appeal*, v. 2, no. 11 (December, 1936), p. 7. Moulin, el setembre, també havia escrit polemitzant amb el Buró de Londres que no eren aliments el que s'havia d'enviar a Espanya, sinó sobretot armes, però a diferència de Morrow, afegí que el que calia era “plus encore, un parti révolutionnaire” (MOULIN. “Sur la dernière résolution du Bureau de Londres”. *Service d'information et de presse*, no. 10 (27 septembre 1936), p. 80). Només a partir del gener del 1937, i en el marc de l'organització per part del Socialist Party de la “Debs Column”, *Socialist appeal* cridà a posteriori per la tramesa de voluntaris (GOLDMAN, Albert. “Hail the Debs Column”. *Socialist appeal*, v. 3, no. 1 (January, 1937), p. 10). D'altra banda, les crides internacionals del P.O.U.M. també emfatitzaven l'ajuda material –sobretot d'armes- i no pas de voluntaris (vegeu, per exemple: “A call to the independent revolutionary socialist and communist parties of Latin America”. *Information bulletin of the P.O.U.M.*, ([s.d., c. IX-36]), p. 3-5).

aquest inici de la revolució -en realitat el seu període àlgid- la pèrdua de grans oportunitats de cohesionar un o dos grups importants de militants a Barcelona i a Madrid, és a dir, de posar les bases per a la construcció de la secció espanyola del Moviment per la IV Internacional. I aquí, de nou, la poca visió estratègica de l'S.I. respecte Espanya, malgrat l'esforç de Rous i l'atenuació que poguessin significar les dificultats materials per portar a terme aquesta tasca, fou fonamental. Per part dels militants del grup de Barcelona, la crítica no arribà fins el mes de desembre, després de la lluita fraccional que menà a l'expulsió de Fosco i, per tant, la responsabilitat d'aquesta negligència fou carregada exclusivament en l'antiga direcció del grup, exculpant tant l'S.I. de la seva evident part de responsabilitat en aquesta qüestió com els propis militants, els quals havien viatjat a Espanya no pas per fundar cap grup bolxevic-leninista sinó per anar al front com a milicians:

“Les cam. B.L. arrivent à Barcelonne [sic] avec une énergie et une volonté de lutte sans bornes, et sous l'influence de la tension politique très forte des masses, mettai[en]t moins d'attention au problème d'organiser un noyau [sic] solide, que de trouver au plus vite dans les tranchées, les armes aux bras. En ce moment le POUM organisa sa colonne [sic] internationale. Tous nos camarades s'inscrivent à cette colonne et partent au Front d'Huesca vers la fin d'Aout [sic]. Avant leur départ, les camarades chargent quelques militants qui restent à l'arrière de maintenir la liaison avec le front et de chercher à faire un travail politique. Mais, comme il se produit souvent dans de pareilles occasions, ce sont justement les meilleurs qui montent au front. Et à l'arrière ils restent une poignée d'incapables, de carriéristes et d'aventuriers. Il faut constater que les B.L. au front se sont, en général, porté courageusement. [...] Pendant le séjour au front, nos camarades se sont trempés et ont pris contact, autant que leur connaissances linguistiques le permettait, avec les miliciens espagnols pour propager nos idées. Mais autant que les B.L. au front se sont montrés à la hauteur de leur tache, les camarades à l'arrière n'ont rien faits [sic]. Des éléments aventuristes et carriéristes, agents des sommets bureaucratiques du POUM, dans notre groupe, ont tout fait pour paralyser nos initiatives de travail [sic] politique. La colonne après cinq semaines de front, revient en permission pour huit jours à Barcelonne [sic]. Le groupes [sic] B.L. revenu à quand memes [sic] trouvé des traces d'une organisation B.L. à Barcelonne [sic].”⁷¹⁹

La crítica dels membres del grup sobre aquest qüestió fou, doncs, força incompleta i esbiaxada, i incapaç d'afrontar que el fons d'aquesta qüestió era que tant Rous com els propis militants consideraven que “le plus grand travail politique est là”, en el front, i no pas en la construcció d'un grup cohesionat a Barcelona. Molt més perpicat en aquest punt fou la posició de Breá, que considerà a nivell de principis que calia prioritzar la

⁷¹⁹ “Rapport d'activité du Groupe B.L. à Barcelonne [sic]” (12-XII-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereken Papers, International Institute of Social History; hi ha traducció parcial en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 58.

rereguarda -la revolució- per sobre del front -la guerra- (tot i que la seva actuació a la rereguarda, com mostraré més endavant, versemblantment no estigué a l'alçada de les necessitats del grup bolxevic-leninista):

*“La retaguardia –cuántas veces tendremos que repetirlo todavía- la retaguardia es la revolución, la vanguardia, la guerra. Sin retaguardia revolucionaria no [i.e. nos?] será muy difícil ganar la guerra, y es imposible hacer la revolución. No hay revolución sin guerra civil, pero hay guerra civil sin revolución social. Por eso no debemos confundir la guerra civil con la revolución.”*⁷²⁰

Mesos més tard, Henri Aïache, militant molinierista que es desplaçà a Barcelona vers l'octubre per visitar el seu germà ferit Maurice,⁷²¹ escrigué des de París a Trotsky i Heijenoort en el mateix sentit que Breá, assenyalant que “Il faut vous dire qu’au début la position juste a prendre et défendre par Fosco – a été de ne pas envoyer les qq BL. sur le front – pour les garder sous la main a Barcelone -”;⁷²² la crítica d’Aïache cobrava encara més validesa perquè reconeixia també el paper de Fosco –militant de la seva mateixa organització- en la confecció de la política d’enviar els militants bolxevic-leninistes al front en lloc de restar a Barcelona.⁷²³

El grup bolxevic-leninista de Barcelona que trobà la delegació de l’S.I. la primera setmana d’agost es composava de vint-i-cinc militants que controlaven l’aparell del P.O.U.M. per als emigrats antifeixistes, com assenyalà Sabas;⁷²⁴ Klement informà en la seva carta a Trotsky que aquest grup estava compost per francesos, suïssos, alemanys i

⁷²⁰ BREÁ, Juan. “La revolución y la guerra : las dos Españas”. *La Batalla* (7-X-36). Al mateix temps, però, Breá considerava la creació d’organismes mixtos com a obra revolucionària, no observant la recuperació de terreny de l’antic aparell estatal en la creació d’aquests organismes (vegeu més endavant en el text).

⁷²¹ Henri Aïache era a Barcelona al menys des de la segona setmana d’octubre (carta de Benjamin Péret a André Thirion (14-X-36), en: PÉRET, Benjamin. *Oeuvres complètes*, v 7. [Paris] : Association des amis de Benjamin Péret ; Librairie José Corti, cop. 1995, p. 339).

⁷²² Carta d’Henri Aïache a L. Trotsky i a Jean van Heijenoort (19-II-37), p. 3; (130) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

⁷²³ Aquesta crítica d’un company de fracció, efectuada a principis del 1937, invalida, doncs –juntament amb la tasca de Fosco de preparació del G.I.L. i el seu càrrec de comissari polític del mateix-, l’explicació preparada pel mateix Fosco el 1938, segons la qual l’S.I. volia enviar tots els militants bolxevic-leninistes al front per tal de “demostrar a los estalinianos y a todos los contrarrevolucionarios que los bolcheviques-leninistas saben batirse en el frente con el fusil en la mano contra los fascistas”, mentre que ell proposà que només s’havia d’enviar al front els militants “con conocimientos militares y sin conocimientos políticos” [sic!] i que “todos los camaradas con educación política, tienen que permanecer en Barcelona, hay que formar cuadros” (DI BARTOLOMEO, Nicola [“Emiliano Vigo”]. “Espagne, mai 36-janvier 38”. En: *Documentación histórica del trotsquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 182): ni l’S.I. volia enviar els militants al front per la raó invocada per Fosco, ni la documentació abona la seva afirmació de que ell proposà una tramesa només parcial i selectiva de militants al front.

⁷²⁴ “C.C P.O.I.-JSR du 9 Août 36”, p. 7; (46), Ligue Communiste (France) Archives, International Institute of Social History.

italians, però també hi havia com a mínim un cubà, el militant i poeta surrealista Juan Breá, i ja a mitjans de mes s'hi afegirien com a mínim dos belgues del grup de llengua jueva (formalment no integrants en l'L.C.I. però que treballaven políticament amb aquesta): Maurice (Mosche) Breziner i Jakiel (Jacob, Jacques) Fajgelzon⁷²⁵ –als quals s'hi afegiria a finals de mes Jacques Motke-,⁷²⁶ una britànica –la també poetessa surrealista Mary Low, companya de Breá i militant o simpatitzant del grup bolxevic-leninista dirigit per C. L. R. James dins de l'Independent Labour Party-, i dos altres italians, Domenico Sedran (“Adolfo Carlini”) –que a Marsella havia fundat juntament amb Milano el 1934 una petita organització de trotskistes italians-, i Cristofano Salvini (“Tosca”) –militant del grup La Nostra Parola vinculat a Fosco i que partí de París el dia 14 en un viatge preparat per la organització antifeixista Giustizia e Libertà on també hi havia el maximalista Raffaele Serra.⁷²⁷

Les relacions amb el P.O.U.M. semblaven en un principi partir d'una bona predisposició mútua. Sabas assenyalà que els militants del P.O.U.M., malgrat que ell els definia com centristes d'esquerra, es deien trotskistes, encara que amb molts dubtes sobre la qüestió de la IV Internacional; assenyalà que “Ils ont une influence politique énorme” i que la composició d'aquest partit era excel·lent, amb una majoria d'obrers, disciplinats, armats i amb quadres sòlids, posseïdor d'armament que havien aconseguit malgrat el boicot governamental i no rebre l'ajut de ningú; Sabas remarcà també la incautació d'una impremta que permetia editar 30.000 exemplars de *La Batalla* a vuit pàgines i diàriament, a més de comptar amb premsa a València i Madrid;⁷²⁸ com a corollari, ja he assenyalat abans la utilització del “nosaltres” de Péret referint-se al P.O.U.M. Segons Rous, les seves relacions amb el P.O.U.M. foren al principi cordials,

⁷²⁵ Segons Beule, Fajgelzon era nascut a Varsòvia i vivia a Bèlgica des del 1931 (BEULE, Nadia de. “Met de loupe op zoek naar de Belgische trotskisten in de Spaanse arena”. *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, v. 18, no. 1-2 (1987), p. 406).

⁷²⁶ Fajgelzon escrigué el dia 16 de setembre que ell i Breziner eren a Barcelona dues setmanes abans de la partida al front el dia 2 d'aquell mes, la qual cosa vol dir que arribaren pels volts del dia 19 d'agost, i que Motke arribà dos dies abans de partir al front, és a dir, el 30 o 31 d'agost (carta de Jakiel Fajgelzon al Groupe de langue (16-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History). La presència de militants belgues es pot comprovar en la fotografia del Grup Internacional Lenin esmentada anteriorment, on mostren la primera plana de la seva publicació *L'Action socialiste révolutionnaire*.

⁷²⁷ SEDRAN, Domenico. “Un incontro a Valeriano : “Carlini” il rivoluzionario, nella tempesta del ‘900”. [A cura di Fausto Bucci]. *La Risveglio*, n. 7-8 (maggio/agosto-settembre/dicembre 2001),

<http://www.larisveglio.it/numero6/carlini.html>; BUCCI, Fausto; CASCIOLA, Paolo; CARBONCINI, Claudio. *Cristofano Salvini, 1895-1953 : un rivoluzionario italiano nella guerra civile spagnola*.

[Foligno] : Centro Studi Pietro Tresso, 1996, p. 4, 31, 72 n. 39.

⁷²⁸ “C.C P.O.I.-JSR du 9 Août 36”, p. 8; (46), Ligue Communiste (France) Archives, International Institute of Social History.

especialment amb Nin, a qui visitava regularment, Enric Adroher (“Gironella”), Pere Bonet, Jordi Arquer, i Josep Rebull;⁷²⁹ sobta, però, que de tots aquests dirigents només Nin provingués de l’I.C.E, sent possible per tant que el record de Rous estigués esbiaixat per la seva col·laboració posterior amb aquests homes en els anys 50 i 60. Fosco escriví en canvi que quan Rous s’hi presentà a Nin i Andrade, aquests no en volgueren saber res;⁷³⁰ molt probablement en aquest punt, com en força altres dels seus dos informes posteriors sobre aquests fets,⁷³¹ Fosco adaptà la seva explicació mogut per les seves intencions fraccional: si bé sembla efectivament certa l’actitud inicial d’Andrade, ja que coincideix amb el que s’explicà en un informe d’un delegat de l’S.I. (probablement Rous), difícilment es pot creure el que afirma respecte Nin, ja que aquest en el primer moment de veure’l ja va llegir públicament en un míting la seva salutació en nom del Moviment per la IV Internacional (Rous afirmà dècades després que “Andreu Nin avait un esprit très large et répondait courtoisement aux critiques de Trotsky”).⁷³² La documentació només permet copsar que l’actitud de Nin varià després, quan no es rebé resposta de Trotsky (afer de la carta robada), *La Lutte ouvrière* publicà l’antic article de

⁷²⁹ “Je voyais Nin régulièrement [...] Andreu Nin avait un esprit très large et répondait courtoisement aux critiques de Trotsky.” (ROUS, Jean. *Renaissance et mission de la catalanité : première partie*. [Saint Estève : Imp. Littéraire Michel Fricker], cop. 1991, p. 32-33; 40); vegeu també la seva intervenció en: SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Procès-verbal” (13 décembre 1936), p. 2, (16505) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library). Sabas definí Nin com “c’est un genre Pivert peut-être plus à gauche” (“C.C P.O.I.-JSR du 9 Août 36”, p. 8; (46), Ligue Communiste (France) Archives, International Institute of Social History), i Low afirmà a principis del 1937 que “Andrés Nin, el mejor de todos, el viejo revolucionario [...] Nin es el elemento revolucionario, pese a que en los últimos meses se ha retractado considerablemente” (LOW, Mary. *Cuaderno rojo de Barcelona : [agosto-diciembre 1936]*. Barcelona : Alikornio, 2001, p. 65, 66); respecte Arquer, Low el descrigué com “un centrista en un partido de mayoría centrista” (idem, p. 64).

⁷³⁰ DI BARTOLOMEO, Nicola [“Emiliano Vigo”]. “Espagne, mai 36-janvier 38”. *La Vérité*, no. 2 (juin 1938), p. 46 (traduït en: *Documentación histórica del trotsquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 183); i: DI BARTOLOMEO, Nicola. “Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas”. En: *Documentación histórica del trotsquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 189-190.

⁷³¹ Per exemple, Fosco afirmà que “Rous no ha esbozado ningún trabajo de fracción” (DI BARTOLOMEO, Nicola. “Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas”. En: *Documentación histórica del trotsquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 189), quan els dies 7 o 8 va elaborar el projecte de plataforma per al treball fraccional dins del P.O.U.M.; també hi ha confusions de dates en els seus informes (diu que el P.O.U.M. entrà en el Consell d’Economia de Catalunya mesos després de la visita de Rous, quan això passà l’11 d’agost, i que tres dies després de la reunió de Rous, Péret, Sabas, Stelio i ell mateix, Rous tornà a París, quan en realitat ho feu un mes després, el 7 de setembre (DI BARTOLOMEO, Nicola [“Emiliano Vigo”]. “Espagne, mai 36-janvier 38”. *La Vérité*, no. 2 (juin 1938), p. 46 (traduït en: *Documentación histórica del trotsquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 183-184).

⁷³² ROUS, Jean. *Renaissance et mission de la catalanité : première partie*. [Saint Estève : Imp. Littéraire Michel Fricker], cop. 1991, p. 33.

Trotsky recordant el “crim” i la “traïció” del P.O.U.M., i el P.O.I. criticà algunes actituds d’aquest partit,⁷³³ és a dir, cap a mitjans o tercera setmana d’agost. El mateix Rous donà compte del seu tarannà comprensiu quan recordà dècades després la dificultat que va tenir per trobar un equilibri entre les posicions de principi que havia de defensar i el fet que “étant sur place, je voyais les choses d’une manière plus nuancée et comprenais mieux les difficultés du P.O.U.M. qui était le dos au mur et menacé d’isolement, et préférait rester dans la coalition tout en conservant sa liberté critique.”⁷³⁴

Fou en les converses que Rous mantingué amb Nin quan aquest, d’una part, li transmeté la invitació a Trotsky per tal de traslladar-se a Barcelona,⁷³⁵ i quan el representant de l’S.I., de l’altra, li transmeté el desig de Sedov d’anar a Espanya. Segons Rous, Nin haguè de fer “grans esforços de persuasió” per tal de vèncer la resistència que li van oposar els anarquistes a permetre el trasllat de Trotsky a Barcelona, i ni els dirigents del P.O.U.M. ni Rous no entengueren el silenci de Trotsky a aquesta invitació, ignorants de que la carta en la qual aquest acceptava el seu trasllat mai arribà als seus destinataris a l’haver estat interceptada per agents feixistes italians.

Les expectatives revolucionàries obertes a Espanya amb el 19 de juliol donaren l’esperança a milers de revolucionaris a tot el món. Inclús a la Unió Soviètica es produïren manifestacions genuïnes al carrer demanant la intervenció,⁷³⁶ també a

⁷³³ ROUS, Jean. “Rapport intérieur pour le Secrétariat et le Bureau pour la Quatrième Internationale, et les directions nationales intéressées (belge, française en particulier...), par le délégué de la 4ème Int. en Espagne”, p. [3] o [4], Archivio dell’Associazione Pietro Tresso di Firenze; èmfasi en l’original. Sobre aquest document, proporcionat amablement per Paolo Casciola, vegeu més endavant en el text.

⁷³⁴ ROUS, Jean. *Renaissance et mission de la catalanité : première partie*. [Saint Estève : Imp. Littéraire Michel Fricker], cop. 1991, p. 32.

⁷³⁵ *Idem*, p. 33.

⁷³⁶ MARIE, Jean-Jacques. *Trotsky : revolucionario sin fronteras*. 1ª ed. Buenos Aires : Fondo de Cultura Económica, 2009, p. 409 i 473. *La Batalla* publicà la primera quinzena d’agost del 1936 que a Moscou i les principals ciutats de l’U.R.S.S. “se celebraron ayer imponentes manifestaciones públicas de adhesión a la lucha que sostiene el proletariado español en contra del fascismo” (“El proletariado mundial se solidariza con nuestra lucha : los obreros soviéticos al lado de sus hermanos de España”. *La Batalla* (5-VIII-36); vegeu també “La solidaridad de los obreros soviéticos”. *La Batalla* (9-VIII-36), “Los obreros de la U.R.S.S. han recogido 20 millones para ayudar a los españoles en la lucha”. *La Batalla* (13-VIII-36) i les fotos publicades en el mateix diari el dia 12 (p. 5)); el mateix Nin declarà en un míting dos mesos després: “Hay un país, el único, en el que se ha manifestado, particularmente en las masas, el firme deseo de solidarizarse con nosotros, de prestar su ayuda y su concurso a nuestra revolución. Es la U.R.S.S.” (“El mitin del domingo en el Gran Price”. *La Batalla* (27-X-36)) i *P.O.U.M.* de Madrid ho reblà (“El proletariado ruso expresa su solidaridad con la actitud de su gobierno y recaba ayuda del proletariado mundial”. *P.O.U.M.*, nº 10 (27-X-36), p. 7). Lev Kopelev ha explicat com ell i camarades seus van estudiar castellà i van escriure diverses vegades a Stalin, Molotov i Koltsov per demanar ser enviats al front a Espanya; també alts militars comunistes com Tukhatxevski i Uborevix van demanar

l'U.R.S.S. un bon nombre d'emigrants estrangers, sobretot italians, demanaren ser enviats a lluitar a Espanya: tots acabaren afusellats en la Gran Purga.⁷³⁷ L'esclat de la revolució mobilitzà immediatament els partidaris de la IV Internacional. Un Sedov entusiasta decidí d'anar a Espanya i escrigué una carta que confià a Rous per tal que li donés a Nin en el seu viatge a Barcelona. En aquesta carta Sedov es mostrava "dispuesto a ponerse a disposición del trabajo militar del POUM".⁷³⁸ Segons el testimoni de Fosco, Nin li deixà llegir la carta que li havia trasmés Rous i li demanà el seu consell, dient-li que ell preferia esperar però que en definitiva la decisió dependria del que Fosco digués. Llavors Fosco parlà del tema amb Rous, el qual s'inclinà també per retardar el viatge de Sedov fins que les condicions fossin més propícies;⁷³⁹ d'aquesta manera, se li donà una resposta negativa a Sedov. No es pot descartar, però, que fos el propi Sedov qui abandonés la idea o bé que l'S.I. reconsiderés la qüestió: la publicitat de la seva presència a Espanya dificultaria òbviament el seu treball polític, i és probable doncs que aquest fet hagi també pesat en la decisió d'abandonar el viatge.

Un cop l'entesa Rous-Fosco havia donat els seus fruits amb l'elaboració del projecte de plataforma per al treball dels bolxevic-leninistes a Catalunya, hi hagueren al menys dues reunions de Rous i Fosco amb Nin, Andrade i Molins per acordar els termes de la col·laboració, que es concretaren, en el pla militar, en la coordinació per part dels bolxevic-leninistes de Barcelona -sota el control del C.E. el P.O.U.M.- d'una unitat militar composta de voluntaris estrangers integrada en les milícies del P.O.U.M. i, en el pla polític, el compromís de que Trotsky enviaria setmanalment articles sobre la situació espanyola que *La Batalla* publicaria en portada, però no s'avançà respecte l'ingrés dels

infructuosament ser enviats a Espanya (citat per ROGOVIN, Vadim Z. 1937 : *Stalin's year of terror*. Oak Park : Mehring Books, cop. 1998, p. 336-337, i 343).

⁷³⁷ BROUÉ, Pierre. *Comunistas contra Stalin : masacre de una generación*. 1ª ed. Málaga : Sepha, 2008, p. 116-117.

⁷³⁸ DI BARTOLOMEO, Nicola. "Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas". En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 188. El testimoni escrit el 1975 de Lilia Estrina-Dallin, una de les ajudants de Sedov en el "grup rus" de París, també confirma aquesta decisió de Sedov; vegeu YAKOVLEV, L. [Lilia Estrina-Dallin] "Léon Sedov". *Cahiers Léon Trotsky*, no. 13 (mars 1983), p. 58; i BROUÉ, Pierre. *Léon Sedov, fils de Trotsky, victime de Staline*. Paris : Les Éditions ouvrières, cop. 1993, p. 132.

⁷³⁹ DI BARTOLOMEO, Nicola. "Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas". En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 188-189. Segons una nota dels *Cahiers Léon Trotsky* (probablement elaborada per Broué), va ser Fosco qui va aconsellar Nin que no acceptés que Sedov fos autoritzat a enrolar-se en les milícies del POUM; vegeu: YAKOVLEV, L. "Léon Sedov". *Cahiers Léon Trotsky*, no. 13 (mars 1983), p. 58, n. 6.

bolxevic-leninistes en el partit perquè els dirigents poumistes invocaren la prohibició de fraccions que imposaven els estatuts del partit, oferint la possibilitat de l'ingrés individual.⁷⁴⁰ Dins del sector del P.O.U.M. provinent de l'I.C.E. encara existia una actitud positiva respecte Trotsky, especialment en les seccions de Madrid i Astúries, però aquesta incipient ala esquerra del P.O.U.M.⁷⁴¹ no s'imposaria, i la resposta del sector bloquista, majoritari en el partit, impedí que aquesta col·laboració periodística passés d'un sol article; d'altra banda, el confusionisme del P.O.U.M., que entrà en el Consell d'Economia el dia 11 d'agost, i les declaracions de Nin, que assegurava que la dictadura del proletariat ja s'exercia a Catalunya a la vegada que acceptaria ben aviat la dissolució del C.C.M.A. i entraria en el govern de la Generalitat, refredarien ben aviat l'obertura.

Com ha assenyalat Durgan, la iniciativa per a bastir un contingent de voluntaris estrangers en les milícies del P.O.U.M. no partí del Buró de Londres, sinó dels militants bolxevic-leninistes i bordiguistes que es trobaven a Barcelona.⁷⁴² La direcció del P.O.U.M. acceptà la formació d'una unitat militar de militants estrangers després de les reunions amb els representants bolxevic-leninistes i haver comprovat que entre els voluntaris quartinternacionalistes i bordiguistes, més l'aportació de maximalistes i d'altres, es podia constituir una unitat militar; d'aquesta manera, la direcció del P.O.U.M. acceptà i Fosco fou nomenat pel C.E. del P.O.U.M. com a responsable polític d'aquests milicians; òbviament, fou concebuda des del començament com una unitat militar del P.O.U.M. i no pas del Moviment de la IV Internacional, tot i que de vegades

⁷⁴⁰ ROUS, Jean. "Los acontecimientos de España y la organización : nota de información para los militantes del P.O.I., octubre de 1936". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 378; i DI BARTOLOMEO, Nicola ["Emiliano Vigo"]. "Espagne, mai 36-janvier 38". *La Vérité*, no. 2 (juin 1938), p. 46 (traduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 183; i DI BARTOLOMEO, Nicola. "Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas". En: *Ídem*, p. 192). Segons Fosco, en la primera reunió, que durà dues hores, també hi participà Sabas.

⁷⁴¹ Inclús el bordiguista Mario De Leone informà que, a mitjans de setembre, tots els delegats madrilenys del C.C. del P.O.U.M., igual que els de la joventut i alguns de l'organització catalana, "erano decisamente orientati a sinistra e presentarono delle tesi estreme" (carta de Mario De Leone al C.E. (23-IX-36). En: BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 68).

⁷⁴² DURGAN, Andy. "International Volunteers in the POUM Militias", <https://libcom.org/history/international-volunteers-poum-militias>; DURGAN, Andrew. "Les volontaires internationaux des milices du POUM". En: *Tant pis si la lutte est cruelle : volontaires internationaux contre Franco*. Sous la direction de Stéfanie Prezioso, Jean Batou et Ami-Jacques Rapin. Paris : Syllepse, cop. 2008, p. 190.

la premsa bolxevic-leninista internacional fou ambigua en els seus articles.⁷⁴³ Els principals responsables de la seva constitució foren Rous,⁷⁴⁴ Péret,⁷⁴⁵ Fosco i, més tard, Fauconnet, que retornà del front un cop el contactaren Rous i Péret per encarregar-se d'aquesta tasca i que va ser nomenat membre del comitè polític de la nova unitat militat i també un dels seus responsables militars.⁷⁴⁶

Malgrat que s'ha popularitzat el nom de "Columna Internacional Lenin", emprat per diversos autors, la unitat rebé el nom oficial de "Grupo Internacional Lenin"⁷⁴⁷ (G.I.L.). Des de bon començament, el Grupo Internacional Lenin es pensà com a part integrant d'una columna destinada en un principi al front de Saragossa, la qual el Comitè Militar

⁷⁴³ En un article que es tancava amb una crida a una col·lecta pública de diners per al G.I.L., s'utilitzà aquesta ambigüitat: "*Collectez partout des fonds pour les combattants de la colonne Lénine. Soutenez ces courageux militants, soutenez l'action de la Quatrième Internationale en Espagne.*" ("Aidons les bolchevicks-leninistes d'Espagne". *La Lutte ouvrière* (3-X-36)).

⁷⁴⁴ ROUS, Jean. "Los acontecimientos de España y la organización : nota de información para los militantes del P.O.I., octubre de 1936". En: TROTSKY, L *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 378.

⁷⁴⁵ CHEVALIER, Pierre. *Jean Rous, 1908-1985 : une vie pour le socialisme et la décolonisation : thèse pour obtenir le grade de docteur de l'Université de Perpignan en histoire*. Perpignan : l'autor, 1999, t. I, p. 248.

⁷⁴⁶ "Nos camarades Robert et Pasque ont été tués sur le front de Huesca et d'Irun : les bolchevicks-léninistes sont à l'avantgarde de la lutte contre le fascisme". *La Lutte ouvrière* (19-IX-36); "Nuestro postrer saludo a Robert de Fauconnet". *La Voz leninista*, nº 2 (23-VIII-37), p. 3 (reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 161); sobre la responsabilitat militar de Fauconnet en el Grup, vegeu més endavant.

⁷⁴⁷ El nom de "Colonne" es pot veure en les banderes que apareixen en les fotografies del grup preses en la Caserna Lenin, nom grandiloqüent que s'autodonaren alguns dels seus membres o, senzillament, qui confeccionà les banderes. El nom oficial, però, tal i com aparegué en *La Batalla*, fou el de "Grupo": "*Luego, con una formación perfecta y precedido de su bandera, el "Grupo Internacional Lenin", formado por camaradas extranjeros que han venido a luchar a nuestro lado en contra del fascismo. Este grupo está mandado por el capitán italiano Russo.*" ("Todo y todos para el frente : una columna de más de un millar de milicianos del P.O.U.M. salió ayer hacia el frente aragonés : entre ellos va el grupo internacional "Lenín" : también marchó una compañía de camaradas de Tarrasa". *La Batalla* (30-VIII-36); aquest article també destacava que la desfilada de tota la columna de mil homes havia estat presidida pel capità de la caserna "Lenin" (Sebastián), el comisari polític de la mateixa (Mongol) i el secretari general dels refugiats antifeixistes ("compañero Fosco"). Els articles posteriors sobre el Grupo Internacional Lenin que aparegueren en *La Batalla*, el primer dels quals signà el periodista Albert Just, designaren però el "Grupo" com a "Columna", cosa que, juntament amb l'autodenominació dels seus milicians amb aquest terme, motivà la popularització d'aquest terme; no obstant, també foren utilitzades, des de les mateixes pàgines de *La Batalla*, les denominacions "centuria", "bandera internacional "Lenin"" i inclús "centuria Russo" ("Los conquistadores de Monte Aragón y Estrecho Quinto, en Barcelona". *La Batalla* (6-X-36); "Más milicianos del P.O.U.M. marchan hacia el frente". *La Batalla* (13-X-36)). Un altre periòdic contemporani, *Giustizia e libertà*, el designà tanmateix en data tan tardana com l'octubre com a "Gruppo internazionale del P.O.U.M." (GAROSCI, Aldo [Mag.[grini]]. "Il gruppo internazionale del "Poum"". *Giustizia e libertà*, nº 40 (2-X-36), p. 1), i en la correspondència del mes de novembre dels milicians belgues es continuà utilitzant la denominació "Groupe International Lénine" (carta de Raymond Stoop i Florent Launoy a Michaux (18-XI-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History).

del P.O.U.M. cridà a constituir el dia 19 d'agost,⁷⁴⁸ i que era la tercera que constituïa aquest partit; una part d'aquesta columna, comandada per Josep Rovira, es destinà poc després al front d'Osca i prengué el nom de "Columna Lenin",⁷⁴⁹ i el G.I.L. fou només una unitat dins d'aquesta. El procés de creació d'aquesta unitat va ser força ràpid: la setmana del 7 al 15 d'agost es dedicà a les negociacions –internes del grup bolxevic-leninista i externes amb el P.O.U.M.- per a la seva creació,⁷⁵⁰ i cap a la tercera setmana d'agost la unitat ja tenia el nombre suficient de milicians per poder ser enviada al front. Durant la seva constitució, els milicians del Grupo Internacional Lenin reberen la instrucció a la Caserna Lenin (al carrer Tarragona de Barcelona) incautada pel P.O.U.M.,⁷⁵¹ i aviat fou visitada pels dirigents del P.O.U.M. Gironella i Gorkin, que aprofitaren la visita de Marceau Pivert -dirigent de l'esquerra socialista de l'S.F.I.O.- per organitzar-hi un míting el matí del dia 20 i presentar públicament la seva cara més esquerranosa per tal d'aconseguir el suport polític dels milicians estrangers:

"El gran acto celebrado ayer en el cuartel de nuestro partido, situado en la calle Tarragona, fue una prueba extraordinaria de la identificación que existe en el aspecto político entre todo los combatientes. [...] Los numerosos camaradas extranjeros que asistían al acto, y que forman parte de las milicias de nuestro partido, pudieron ver muy de cerca qué es la revolución social a lo [sic] que asistimos en España. [...] Ha desaparecido el ejército capitalista para surgir el verdadero ejército proletario.[...] El golpe que han intentado dar [...] ha servido para que el movimiento se transforme, como nadie puede negar, en revolución socialista. [...] Muchos creen que volveremos a un estado de cosas político semejante al del 16 de julio. Estas gentes están profundamente equivocadas. Nos batimos por nuestras propias aspiraciones, y lo que queremos es aplicarlas sin debilidades de ningún género. [...] No daremos ni un solo paso atrás. [...] Es preciso mantener la cohesión entre la totalidad de la clase trabajadora española. [...] Hoy es nuestra revolución la que tenemos que terminar.

⁷⁴⁸ "Milicias del P. O. U. M." *La Batalla* (19-VIII-36). La primera columna del P.O.U.M. tenia uns dos mil milicians i la segona uns mil (vegeu: PAGÈS, Pelai. *Cataluña en guerra y en revolución, 1936-1939*. Sevilla : Espuela de Plata, 2007, p. 84); la tercera –a la qual pertanyia el Grupo Internacional Lenin- seria equivalent en tamany a la segona ("Todo y todos para el frente : una columna de más de un millar de milicianos del P.O.U.M. salió ayer hacia el frente aragonés : entre ellos va el grupo internacional "Lenin" : también marchó una compañía de camaradas de Tarrasa". *La Batalla* (30-VIII-36)). Per tant, podrien equivaler aproximadament a un batalló la primera i a dos regiments la segona i tercera; el Grupo Internacional Lenin s'aproximaria a una companyia. A diferència de la indumentària descrita pels militants del P.O.I. als seus camarades els primers dies d'agost, aquesta darrera columna del P.O.U.M. lluïa "sus nuevos uniformes, el "mono" azul de mecánico que ha sido sustituido por el de kaki" ("Todo y todos..."); també Breá descrigué aquest canvi d'uniform (LOW, Mary ; BREÁ, Juan. *Red Spanish notebook : the first six months of the revolution and the civil war*. London : Martin Secker and Warburg, 1937, p. 71).

⁷⁴⁹ PANÉ, Josep. "Sector d'Osca ; La falca de Quicena". En: COLL, Josep ; PANÉ, Josep. *Josep Rovira : una vida al servei de Catalunya i del socialisme*. Barcelona : Ariel, 1978, p. 101.

⁷⁵⁰ ROUS, Jean. "Los acontecimientos de España y la organización : nota de información para los militantes del P.O.I., octubre de 1936". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 378.

⁷⁵¹ Les fotos de grup que existeixen del Grupo Internacional Lenin estan fetes en aquesta caserna; hi ha una breu descripció d'aquesta sessió fotogràfica en: LOW, Mary ; BREÁ, Juan. *Red Spanish notebook : the first six months of the revolution and the civil war*. London : Martin Secker and Warburg, 1937, p. 71.

Mañana, quizás, tengamos que acudir en ayuda de nuestros camaradas, los trabajadores franceses, que harán también su revolución. [...] Sus últimas palabras fueron acogidas con una delirante ovación. Después del acto, los oradores y algunos camaradas del Comité Ejecutivo, recorrieron las dependencias del cuartel, deteniéndose, principalmente, en el pabellón de los camaradas extranjeros, donde la presencia de Marceau Pivert fue acogida afectuosamente. En medio de gran emoción, los compañeros italianos cantaron la “Bandiera Rossa”, y los franceses “La Internacional”, terminando todos con el grito de guerra “Les soviets partout”. Fué el acto de ayer de gran emoción revolucionaria y de alto significado político.”⁷⁵²

Segons el testimoniatge de Fosco, en aquest míting Pivert no intervingué –com desitjava Gorkin-, perquè ell mateix, d’acord amb Andrade, digué que si Pivert parlava ell prendria després la paraula per denunciar la traïció que significava la complicitat de Pivert amb Blum en la política de “no intervenció”; davant això, Gorkin decidí que cap dels dos prengués la paraula.⁷⁵³

És significatiu de la ferma posició dels milicians bolxevic-leninistes que, durant el temps que estigueren a Barcelona, aquests no ingressessin en el P.O.U.M., malgrat la plataforma elaborada per tot el grup dirigent del grup bolxevic-leninista de Barcelona. Absents Sabas (retornat a París) i durant molts dies Rous i Péret (de viatge pel front d’Aragó, València i Madrid), els dirigents més visibles a Barcelona del grup durant la segona quinzena d’agost foren Fauconnet i Fosco, pressionant aquest darrer durant aquelles dues setmanes per tal que els milicians entressin en el P.O.U.M. Però Fosco no reeixí en aquesta tasca entre els milicians, fins el punt de que ell mateix escrigué que, amb motiu d’una assemblea a la caserna:

“con gran sorpresa, una vez hube terminado mi informe me encuentre solo cuando afirmé: “Hay que ingresar en el POUM.” Al final de la reunión, un camarada me dijo: “Todo el mundo dice que eres un agente del POUM.”⁷⁵⁴

Aparentment, el temps que els milicians romangueren a Barcelona no fou degut tant a la

⁷⁵² “El gran mitin de ayer en el Cuartel del P.O.U.M.”. *La Batalla* (21-VIII-36). “Les soviets partout!” havia estat un dels lemes del P.C.F. durant el “Tercer període”; com bé havia explicat Trotsky, tenia un caràcter profundament revolucionari i d’ofensiva, però implicava forçosament aixecar també la consigna de l’armament obrer perquè el règim dels soviets només podia imposar-se mitjançant la insurrecció, i és per això que els estalinistes no cridaven per aquesta segona consigna (TROTSKY, L. *¿Adónde va Francia?*. Fundación Federico Engels, 2006, p. 90-91); el crit per part dels milicians internacionals a Barcelona de “Les soviets partout!” prenia doncs tota la seva completa significació política.

⁷⁵³ DI BARTOLOMEO, Nicola. “Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas”. En: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 194.

⁷⁵⁴ DI BARTOLOMEO, Nicola [“Emiliano Vigo”]. “Espagne, mai 36-janvier 38”. En: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 183.

necessitat de realitzar la instrucció militar –que durà una desena de dies-⁷⁵⁵ sinó fonamentalment a la manca d’armament i munició, ajornant així la seva partida fins el dia 29:⁷⁵⁶ no fou fins que s’aconseguí aquest material que tota la columna pogué marxar d’immediat, el vespre del mateix dia que fou distribuït, amb la consegüent alegria entre els milicians, desitjosos de partir a lluitar al front, convençuts de la victòria.⁷⁵⁷ Pocs dies abans s’hi havia celebrat un nou míting en la caserna, preparatori per a la propera sortida al front, en el qual parlaren Joan Hervàs Soler, Nin i Russo; aquest darrer expressà “rotundament” que milers de treballadors alemanys, russos, italians i francesos anaven a defensar amb les armes a la mà la revolució espanyola, i Nin reblà que la lluita no era per la democràcia, sinó per fer la revolució social.⁷⁵⁸

Els grans paràmetres dels membres de la columna, doncs, eren clars, revolució socialista i internacionalisme, entés aquest no només com a solidaritat internacional respecte la revolució espanyola sinó també com a rebuig a la degeneració estalinista del “socialisme en un sol país”: la vigília de la seva partida, el G.I.L. votà una resolució denunciant els afusellaments del primer Procés de Moscou i elevant “su más vehemente protesta contra este crimen, que atenta a la unidad revolucionaria del proletariado”,⁷⁵⁹ resolució que molt probablement fou una iniciativa dels milicians bolxevic-leninistes, ja que milicians d’aquesta tendència que es trobaven al front de Saragossa també signaren dies després una declaració oficial sobre l’execució dels vells bolxevics per part de l’estalinisme que condemnava aquest assassinat massiu, n’afirmava la impossibilitat del

⁷⁵⁵ “Un bolchévick-léniniste du front d’Huesca nous écrit : carnet d’un milicien”. *La Lutte ouvrière* (17-X-36).

⁷⁵⁶ “Todo y todos para el frente : una columna de más de un millar de milicianos del P.O.U.M. salió ayer hacia el frente aragonés : entre ellos va el grupo internacional “Lenin” : también marchó una compañía de camaradas de Tarrasa”. *La Batalla* (30-VIII-36); M. C. [Michel Collinet?]. “Avec les miliciens de Barcelone : en suivant la révolution espagnole”. *La Jeune garde* (24-X-36).

⁷⁵⁷ LOW, Mary ; BREÁ, Juan. *Red Spanish notebook : the first six months of the revolution and the civil war*. London : Martin Secker and Warburg, 1937, p. 69, 71-72. Sedran escrigué que la instrucció només durà una setmana, mentre esperaven el fusell i cinquanta bales (SEDRAN, Domenico. “Memorie di un proletario rivoluzionario”. *Critica comunista*, nos. 8-9 (1980), p. 143; SEDRAN, Domenico. “Carlini in Spain : an Italian Trotskyist in the Spanish Civil War”. *Revolutionary history*, v. 4, no. 1-2 (Winter 1991-92), p. 254), i un milicià molinierista coincidí en que el matí els distribuïren els fusells, les cartutxeres i les camises, i que partiren per la tarda (“Lettre du front de Saragosse”. *La Commune* (23-X-36)).

⁷⁵⁸ “En el cuartel de las milicias del P.O.U.M. de la calle de Tarragona : parlamentos de los camaradas Hervàs, Ruso [sic] y Andrés Nin”. *La Batalla* (26-VIII-36).

⁷⁵⁹ “Resolución votada por los milicianos de la columna internacional del P.O.U.M., “Lenin””. *La Batalla* (29-VIII-36); reproduïda en: “Contra los fusilamientos de Moscou : resolución aprobada en Barcelona por la columna internacional “Lenin”, del P.O.U.M.”. *El Combatiente rojo*, nº 2 (2-IX-36), p. 4; traduïda al francès en: “Résolution votée par les miliciens de la colonne internationale du P.O.U.M. “Lénine””. *La Lutte ouvrière* (5-IX-36), i a l’italià en: “Risoluzione votata dai militi della Colonna internazionale “Lenin””. *Prometeo*, nº 136 (20-IX-36).

suposat complot, el lligava amb la política reaccionària –tant a nivell intern com extern– de la burocràcia estalinista, i que –lligant la necessitat de desemascarar la falsificació estalinista amb el procés revolucionari espanyol– finalitzava fent una crida a les organitzacions obreres d’Espanya per formar una comissió d’investigació sobre el procés:

*“nous demandons à toutes les organisations ouvrières d’Espagne, aux camarades anarchistes, aux camarades du P.O.U.M., aux socialistes, qui luttent si magnifiquement pour la liberté, d’arrêter par leurs protestations véhémentes cette atteinte à la liberté et à la vie des grands révolutionnaires, d’organiser une **Commission d’enquête ouvrière sur le procès**, de ne pas permettre que se perpétue, à travers la bureaucratie stalinienne, les moeurs dégoûtantes de la bureaucratie tzariste ou que, sous le couvert d’un pays où les bolchéviks de Lénine ont fait la révolution, s’institue[nt] des méthodes comparables à celles du fascisme.”*⁷⁶⁰

⁷⁶⁰ “Les bolcheviks-leninistes en Espagne démasquent les buts contre-révolutionnaires de Staline”. *La Lutte ouvrière* (5-IX-36); èmfasi en l’original. La declaració no estava datada, i només s’hi indicava que havia estat rebuda des de Barcelona; no obstant, al principi del text s’hi feia menció als “bolchevic-leninistes que es troben actualment en Espanya, especialment en el front de Saragossa”. Ja en saber-se la notícia de l’inici del procés contra els vells bolxevics a Moscou, *La Batalla* posà en dubte les acusacions de terrorisme i recordà les maquinacions de Stalin en l’afer de l’assassinat de Kirov, i com aquestes havien estat posades al descobert per Trotsky (“¿Terrorismo? : la confirmación de la maquinación Kirov : democracia y frente popular”. *La Batalla* (16-VIII-36)). Després de l’afusellament dels principals encausats, el C.E. del P.O.U.M. aprovà una resolució condemnant “el monstruoso crimen” del primer Procés de Moscou (C.E. del P.O.U.M. “Resolución del Comité Ejecutivo del P.O.U.M. sobre el proceso y el fusilamiento, en Moscú, de 16 bolcheviques de la Revolución de octubre”. *La Batalla* (28-VIII-36); reproduïda en: *P.O.U.M.*, nº 3 (9-IX-36), p. 8), i en dies successius diverses unitats poumistes aprovaren seguidament declaracions simil·lars, algunes inclús recollint la proposta de la creació d’una comissió d’investigació un cop això fou recollit pel Buró de Londres (BURÓ INTERNACIONAL D’UNITAT SOCIALISTA REVOLUCIONÀRIA. “El Buró Internacional de Unidad Socialista Revolucionaria propone la designación de una comisión internacional que realice una encuesta en torno al proceso de Moscú”. *La Batalla* (5-IX-36)): el dia 1 de setembre s’aprovà a Lecinyena una per part de la 2a. Columna del P.O.U.M. que no recollí aquesta proposta, signada per Arquer, Grossi, etc. (“Resolución de los militantes del P.O.U.M. milicianos de la 2.a Columna de las milicias Antifascistas que luchan en el frente de Aragón : los fusilamientos de Moscú”. *La Batalla*, (15-IX-36); reproduïda en: “Resolución de los militantes del P.O.U.M.”. *El Combatiente rojo*, nº 4 (20-IX-36), p. 2); el dia 3 personal de l’ambulància del P.O.U.M. de Lecinyena, els ferits, i milicians de la C.N.T. i de la U.G.T (“Los camaradas de la ambulancia del P.O.U.M. de Lecinyena, pertenecientes a las diversas organizaciones, de acuerdo con la resolución del comité ejecutivo sobre el proceso de Moscú”. *La Batalla* (9-IX-36); *P.O.U.M.*, nº 4 (16-IX-36); “The P.O.U.M.’s appeal is echoed on the front”. *Information bulletin of the P.O.U.M.*, ([s.d., c. IX-36]), p. 7); i posteriorment durant el setembre es produïren declaracions en aquest sentit de milicians poumistes d’Extremadura i Madrid les quals sí reclamaren la creació de la comissió d’investigació (vegeu “Los milicianos del P.O.U.M. y de la U.G.T. de Llerena (Badajoz), supervivientes de la heroica lucha contra el fascismo, elevan su más enérgica protesta contra los fusilamientos de Moscú”, “Resolución de los grupos de milicianos del Partido Obrero de Unificación Marxista del batallón “Cáceres””, i “La Sección de Madrid del Socorro Rojo (Partido Obrero de Unificación Marxista) eleva su más enérgica protesta por los fusilamientos de Moscú”, tots tres en: *El Combatiente rojo*, nº 4 (20-IX-36), p. 2 (i els dos primers en *La Batalla* del mateix dia); hi ha un resum de totes aquestes resolucions en: “*Espagne*”. *Service d’information et de presse*, no. 10 (27 septembre 1936), p. 84. En connexió amb aquestes resolucions apareguè en el butlletí en anglès del P.O.U.M. -dirigit per Low-, una notícia sobre la posició d’aquest partit respecte la comissió d’investigació i la sol·licitud d’asil per a Trotsky que no aclarava en realitat si estava a favor o no de la creació de la comissió, limitant-se a declarar que “a matter of such wide scope cannot be left to the goodwill and discretion of organisations under the control of the Soviet Government, but that it concerns the whole of the international working class movement” (“The P.O.U.M.’s attitude towards the proposal for an international committee of inquiry on the Moscow Trial”. *Information bulletin of the P.O.U.M.*, ([s.d., c. IX-36]), p. 4). Trotsky plantejà el 2 d’octubre al seu

Per la informació dispersa que es conserva, la constitució d'una unitat militar que agrupés els militants bolxevic-leninistes era un dels objectius de la delegació de l'S.I. a Espanya. Els apunts de Rous indiquen a més que, en les reunions que mantingué a Barcelona amb els militants trotskistes que havien de partir al front, els orientà especialment amb la finalitat de realitzar un “trabajo en las milicias del P.O.U.M. (en particular) por el programa de la IV.^a Internacional”,⁷⁶¹ treball que, segons concretà el militant belga Louis Boulanger, havia d'incloure l'edició d'una revista al front i la discussió amb els milicians del P.O.U.M. que es trobessin en la columna internacional, estenent-lo als milicians de la C.N.T.⁷⁶² Si bé això és òbviament cert, cal tenir en compte que aquesta decissió fou motivada per una realitat que no havia estat creada ni per l'S.I. ni per les direccions nacionals: no hi havia cap pla establert a priori per tal de captar militants en el front, sinó que la delegació de l'S.I. volgué agrupar el màxim de militants trotskistes que havien partit com a milicians per decisions personals, i intentar a partir d'aquí fer un treball polític paral·lel al militar. El fet de que el gruix de militants trotskistes estrangers a Espanya fos al front motivà que a penes es treballà en aquest moment “pel programa de la IV Internacional” a la rereguarda, tant barcelonina com madrilenya.

Rous i Péret intentaren pal·liar-ho amb llur viatge a Madrid i València de finals d'agost a principis de setembre⁷⁶³ (que hauria de situar-se, en dates màximes, entre el 26 d'agost -després del seu viatge al front d'Aragó- i el 3 de setembre),⁷⁶⁴ però aquests pocs dies

advocat a França –i militant del P.O.I.- Gérard Rosenthal, que si la comissió d'investigació no es podia reunir a París a causa d'impediments legals, caldria explorar si ho podria fer a Suïssa, Països Baixos, Bèlgica i inclús a Catalunya, on Nin era conseller de justícia (ROSENTHAL, Gérard. *Avocat de Trotsky*. Paris : Laffont, 1975, p. 164); el funcionament normal de la comissió a París impedeix saber què hagués passat amb la proposta de Trotsky respecte la possible seu a Catalunya.

⁷⁶¹ ROUS, Jean. “Los acontecimientos de España y la organización : nota de información para los militantes del P.O.I., octubre de 1936”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 379.

⁷⁶² “Compte rendu sténographique de la réunion du comité Central des samedi 28 et dimanche 29 novembre 1936”. *Bulletin intérieur du P.S.R.*, no. 1 (décembre 1936), p. 10.

⁷⁶³ ROUS, Jean. “Los acontecimientos de España y la organización : nota de información para los militantes del P.O.I., octubre de 1936”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 379; DI BARTOLOMEO, Nicola. “Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1^a ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 189.

⁷⁶⁴ Péret envià una carta a Bréton des de València el dia 26 d'agost, i una altra des de Barcelona el dia 5 de setembre, dos dies després d'haver-hi retornat (vegeu: PÉRET, Benjamin. *Cartas de la Revolución Española*. Barcelona : Etcétera, 2000, p. 5-11; hi ha una altra traducció en: PÉRET, Benjamin. “Cartas de

només podien aportar una primera presa de contacte amb militants del P.O.U.M. i també de les joventuts socialistes;⁷⁶⁵ durant aquest viatge, Péret afirmà que havien visitat més de seixanta pobles -molts d'ells amb comitès- i que tenia “mil ocupaciones para el P.O.U.M. y el P.O.I.”⁷⁶⁶ (com mostraré mes endavant, els viatges de Breá i els Thalmann a Madrid i als fronts del Centre probablement estigueren també connectats amb aquesta intenció política).

Un cop la delegació de S.I. conversà amb Fosco sobre aquest objectiu, les dades semblen indicar que aquest, a causa de les seves bones relacions amb el P.O.U.M. i aprofitant que era l'enllaç d'aquest partit per a l'acollida i enquadrament dels voluntaris estrangers que volien combatre amb les milícies poumistes, es quedà a Barcelona per tal d'encarregar-se de la tasca de negociació amb el P.O.U.M per a la creació material de la unitat, mentre que Rous i Péret partiren després del dia 11 d'agost al front d'Aragó⁷⁶⁷ a contactar els militants bolxevic-leninistes que hi havien marxat a finals de juliol i primers d'agost en les dues primeres columnes del P.O.U.M., per tal d'anunciar-los la creació del grup internacional de combatents i la necessitat d'integrar-s'hi.⁷⁶⁸ Fou llavors quan Fauconnet, contactat per Rous i Péret, retornà a Barcelona per servir de suport a Fosco i convertir-se en l'organitzador militar de la unitat;⁷⁶⁹ mitjançant diversa documentació es pot comprovar que al menys vuit milicians bolxevic-leninistes que durant el mes de juliol i agost ja estaven lluitant en el front d'Aragó passaren

Benjamin Péret a André Breton enviadas desde España, 1936-1937”. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 26 (noviembre de 2002), p. 4-6.

⁷⁶⁵ ROUS, Jean. “La situation espagnole et les taches de la IVème Internationale, suite”. *Service d'information et de presse*, no. 11 (2 octobre 1936), p. 87.

⁷⁶⁶ PÉRET, Benjamin. *Cartas de la Revolución Española*. Barcelona : Etcétera, 2000, p. 6; hi ha una altra traducció en: PÉRET, Benjamin. “Cartas de Benjamin Péret a André Breton enviadas desde España, 1936-1937”. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 26 (noviembre de 2002), p. 5.

⁷⁶⁷ La “missió política” que havia esmentat Péret a Breton, assenyalada anteriorment. Molt probablement, doncs, un del dos sigui l'autor de l'article resumint una conversa amb Grossi a Lecinyena on aquest manifestà simpatia per Trotsky i desitjà la seva anada a Espanya com a col·laborador: “*Voyez-vous, camarades, si nous avions Trotsky en Espagne, nous aurions vite chassé ces canailles. Ne pourrait-il pas venir nous conseiller? [...] Dites-lui qu'il nous écrive, qu'il nous guide. Nous écouterons [...] Viva la Révolution, nous dit-il, et viva Trotsky!*” (“Le camarade Grossi nous parle : sur le front d'Huesca”. *La Lutte ouvrière* (19-IX-36)).

⁷⁶⁸ És revelador en aquest sentit que un militant molinierista escrigués, durant el període de formació del grup, que “Tous les étrangers des colonnes déjà au front doivent se rattacher à nous.” (“Lettre du front de Saragosse”. *La Commune* (23-X-36)).

⁷⁶⁹ “Nos camarades Robert et Pasque ont été tués sur le front de Huesca et d'Irun : les bolchevicks-léninistes sont à l'avantgarde de la lutte contre le fascisme”. *La Lutte ouvrière* (19-IX-36); Low rememorà com el va conèixer “en el primer piso del local” del P.O.U.M. a Barcelona (LOW, Mary. *Cuaderno rojo de Barcelona : [agosto-diciembre 1936]*. Barcelona : Alikornio, 2001, p. 86), per tant, quan Fauconnet havia retornat del front per tal de ser una peça clau en l'organització de la unitat de voluntaris estrangers.

posteriorment al G.I.L.: Robert de Fauconnet, Giuseppe Guarneri, Guido Lionello, Camille Loots, Placido Mangraviti, Piero Milano, Milico, i Serivat.⁷⁷⁰ No tots, però, ingressaren en el G.I.L., ja que alguns romangueren en les columnes de la C.N.T., com informà Rous al P.O.I.;⁷⁷¹ és molt possible, doncs, que Rous considerés positiva certa presència de militants bolxevic-leninistes en les milícies anarquistes per intentar una tasca política també entre elles; o bé, que els militants contactats preferissin romandre en les columnes anarquistes.

El viatge de Rous i Péret a Aragó ocupà aproximadament la segona quinzena del mes d'agost, on visitaren tant els fronts de Saragossa com el d'Osca. Retornaren a Barcelona a finals de mes, abans de la sortida del Grupo Internacional Lenin cap el front, per tal de reunir-se amb el grup bolxevic-leninista de Barcelona i preparar el treball pro-IV Internacional dins de les milícies del P.O.U.M.;⁷⁷² després, marxaren a València i Madrid, amb la intenció també de visitar el front.⁷⁷³

Segons Rous, la majoria dels membres del Grupo Internacional Lenin eren bolxevic-leninistes, en nombre de vint-i-tres,⁷⁷⁴ entre els quals els militants bolxevic-leninistes

⁷⁷⁰ Respecte els milicians bolxevic-leninistes del front, no he pogut esbrinar si també viatjaren a Barcelona, o restaren al front i s'incorporaren al Grupo Internacional Lenin un cop aquest arribà al seu sector del front. Altres milicians no bolxevic-leninistes que ja lluitaven des del juliol al front d'Aragó passaren el setembre al G.I.L., com Giuseppe Borgo i Bruno Sereni (SERENI, Bruno. *Ricordi della guerra di Spagna*. Barga : Il Giornale di Barga, [1972], p. 90-91).

⁷⁷¹ ROUS, Jean. "Los acontecimientos de España y la organización : nota de información para los militantes del P.O.I., octubre de 1936". En: TROTSKY, L *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 379.

⁷⁷² *Ídem*, p. 378-379.

⁷⁷³ DI BARTOLOMEO, Nicola. "Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas". En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 189; PÉRET, Benjamin. *Cartas de la Revolución Española*. Barcelona : Etcétera, 2000, p. 5-6; hi ha una altra traducció en: PÉRET, Benjamin. "Cartas de Benjamin Péret a André Breton enviadas desde España, 1936-1937". *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 26 (noviembre de 2002), p. 4-5.

⁷⁷⁴ ROUS, Jean. "Los acontecimientos de España y la organización : nota de información para los militantes del P.O.I., octubre de 1936". En: TROTSKY, L *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 378. L'S.B.L.E. donà la xifra d'"una vintena de camaradas de la IV Internacional" ("Nuestro postrer saludo a Robert de Fauconnet". *La Voz leninista*, nº 2 (23-VIII-37), p. 3; reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 161). Un milicià bolxevic-leninista del grup de llengua jueva de Brusel les escriví a mitjans de setembre que hi havia vint-i-un camarades amb ells (que eren tres), la qual cosa donaria un nombre de vint-i-quatre milicians bolxevic-leninistes (citat en: BEULE, Nadia de. "Met de loupe op zoek naar de Belgische trotskisten in de Spaanse arena". *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, v. 18, no. 1-2 (1987), p. 406).

que ja es trobaven amb anterioritat al front;⁷⁷⁵ no obstant, els estudis de Bourrinet i de Guillamón afirmen que els bolxevic-leninistes eren una mica menys de la meitat de tot el grup internacional, ja que entre vint-i-sis i una trentena de milicians pertanyien a la minoria de la Fracció:⁷⁷⁶ se segueix d'aquests autors, doncs, que el grup polític majoritari seria el bordiguista, un membre del qual, Russo, es convertí a més en el cap militar de la unitat.⁷⁷⁷ Segons aquests autors, la resta la composarien alguns pivertistes i socialistes en general, brandlerians, maximalistes, antifeixistes sense partit i inclús tres joves estalinistes; un militant molinierista –probablement Emmanuel Loubier- explicà que “De nombreuses nuances politiques y sont représentées”, i nomenà un “groupe de B.L., de Bordighistes, de Maximalistes, de Socialistes, de communistes”;⁷⁷⁸ Sedran parlà també de la presència de sneevlietistes,⁷⁷⁹ mentre que un altre dels seus milicians, Bruno Sereni, fou massa vague: “in maggioranza socialisti o comunisti dissenzienti italiani”.⁷⁸⁰

Tant el periodista del P.O.U.M. Albert Just com posteriorment Guillamón i Durgan

⁷⁷⁵ GUILLAMÓN, Agustín. “La Izquierda Comunista –“los bordiguistas”- en la Guerra de España, 1936-1939”. *Balance*, nº 1 (noviembre 1993; corregido y actualizado en febrero de 2008), p. 16, n. 28.

⁷⁷⁶ BOURRINET, Philippe. *La Izquierda comunista de Italia, 1919-1999 : historia de la corriente “bordiguista”*. [S.I. : l'autor, 1999?] (versió en línia: <http://www.left-dis.nl/e/gci/gci-e.pdf>), p. 107; GUILLAMÓN, Agustín. “La Izquierda Comunista –“los bordiguistas”- en la Guerra de España, 1936-1939”. *Balance*, nº 1 (noviembre 1993; corregido y actualizado en febrero de 2008), p. 13-14. La disminució del nombre dels trotskistes a “una vintena” feta per Guillamón i Bourrinet, que segueixen la mateixa xifra aproximada donada per *La Voz leninista* i recollida per Mintz i Peciña (MINTZ, Frank ; PECIÑA, Miguel. *Los Amigos de Durruti, los trotskistas y los Sucesos de Mayo*. Madrid : Campo Abierto, 1978, p. 40), és excessiva, com mostraré seguidament.

⁷⁷⁷ Com s'ha vist, *La Voz leninista* informà un any després, l'agost del 1937, que Fauconnet va ser el responsable militar del Grup Internacional Lenin quan aquest es va constituir; no obstant, l'article contemporani a la constitució del Grup publicat en *La Batalla* informà clarament que “Este grupo está mandado por el capitán italiano Russo”, com he indicat anteriorment. És ben possible que Fauconnet tingués un comandament militar en el grup –a més del polític- però sembla clar que Russo –antic sergent de l'exèrcit italià durant la I Guerra Mundial- va ser des del primer moment el seu màxim responsable militar (malgrat les informacions que atorguen el grau de capità a Russo durant la I Guerra Mundial, en realitat fou sergent, tal com testimonia Bruno Sereni, antic milicià del Grupo Internacional Lenin (SERENI, Bruno. *Ricordi della guerra di Spagna*. Barga : Il Giornale di Barga, [1972], p. 96)).

⁷⁷⁸ “Lettre du front de Saragosse”. *La Commune* (23-X-36).

⁷⁷⁹ JUST, Albert. “Notas de un combatiente : los valientes que luchan en el frente : la Columna Internacional “Lenin””. *La Batalla* (16-IX-36); SEDRAN, Domenico. “Memorie di un proletario rivoluzionario”. *Critica comunista*, nos. 8-9 (1980), p. 143; SEDRAN, Domenico. “Carlini in Spain : an Italian Trotskyist in the Spanish Civil War”. *Revolutionary history*, v. 4, no. 1-2 (Winter 1991-92), p. 254; GUILLAMÓN, Agustín. “La Izquierda Comunista –“los bordiguistas”- en la Guerra de España, 1936-1939”. *Balance*, nº 1 (noviembre 1993; corregido y actualizado en febrero de 2008), p. 15 (que, en aquest punt, es basa en la recerca de Casciola). Els tres militants estalinistes pertanyien a les joventuts comunistes de Le Havre i moriren rebutjant un atac el dia 15 de setembre, acció en la que així mateix resultaren ferits Gildo Belfiore, Jean Claude Lafargue i un tercer milicià sense identificar en el moment de redactar la notícia (“Información del frente sobre la columna internacional “Lenin””. *La Batalla* (23-IX-36)).

⁷⁸⁰ SERENI, Bruno. *Ricordi della guerra di Spagna*. Barga : Il Giornale di Barga, [1972], p. 95.

xifren el conjunt del Grupo en una cinquantena de milicians,⁷⁸¹ però com mostraré seguidament, aquesta xifra hauria de triplicar-se per al conjunt de la vida del Grupo abans de la militarització, amb una composició mínima estable d'una vuitantena-norantena: pel cap baix, amb les mateixes xifres d'aquests autors, vint-i-sis bordiguistes més vint-i-tres trotskistes donen quaranta nou milicians, als quals s'han d'afegir un mínim de tres estalinistes, dos maximalistes, un socialista pivertista, un "socialista de *L'Oeuvre*", un brandlerià i un antifeixista sense partit, la qual cosa dóna un mínim de cinquanta-vuit membres.

Respecte els testimoniatges de participants, el desconegut militant molinierista abans esmentat escrigué que, en el període de formació, a la Caserna Lenin, eren "en tout une soixantaine de camarades", però que "Dans quelques jours nous serons plus de 150";⁷⁸² el testimoniatge de Breá també indica que el Grupo comptava amb més de cinquanta membres, ja que en el relat d'una acció escrigué que "Cincuenta miembros de la Columna Internacional fuimos a ocupar una casa que estaba en la carretera principal",⁷⁸³ la qual cosa implica evidentment que la "Columna" tenia més de cinquanta milicians, i que només aquest nombre va ser el que va participar en l'acció que descriu; un milicià bolxevic-leninista francès escriví que el grup eren cinquanta, però que uns dies després arribaren vint més, entre els quals uns quants milicians belgues;⁷⁸⁴ Sereni elevà la xifra al centenar, parlant d'"un centinaio di volontari", encara que en una relació més pormenoritzada referida al dia en que s'incorporà a la columna, a meitat de setembre, les seves informacions sumen un total de vuitanta-tres milicians,⁷⁸⁵ que s'apropa molt a la xifra real de voluntaris que la unitat degué tenir en un moment donat; finalment, cal no prendre en consideració la xifra donada pel trotskista estat-unitenc Max Sterling,

⁷⁸¹ JUST, Albert. "Notas de un combatiente : los valientes que luchan en el frente : la Columna Internacional "Lenin"". *La Batalla* (16-IX-36); GUILLAMÓN, Agustín. "La Izquierda Comunista -"los bordiguistas"- en la Guerra de España, 1936-1939". *Balance*, nº 1 (noviembre 1993; corregido y actualizado en febrero de 2008), p. 14-15; DURGAN, Andrew. "Les volontaires internationaux des milices du POUM". En: *Tant pis si la lutte est cruelle : volontaires internationaux contre Franco*. Sous la direction de Stéfanie Prezioso, Jean Batou et Ami-Jacques Rapin. Paris : Syllepse, cop. 2008, p. 191. Una font externa contemporània, el periòdic *Giustizia e libertà*, elevà una mica la xifra i l'elevà a la seixantena (GAROSCI, Aldo [Mag.[grini]]. "Il gruppo internazionale del "Poum"". *Giustizia e libertà*, nº 40 (2-X-36), p. 1; "La participation italienne à la lutte sur le front aragonais". *Giustizia e libertà*, nº 40 (2-X-36), p. 4).

⁷⁸² "Lettre du front de Saragosse". *La Commune* (23-X-36).

⁷⁸³ LOW, Mary. *Cuaderno rojo de Barcelona : [agosto-diciembre 1936]*. Barcelona : Alikornio, 2001, p. 86.

⁷⁸⁴ "Un bolchévick-léniniste du front d'Huesca nous écrit : carnet d'un milicien". *La Lutte ouvrière* (17-X-36). Tracto els milicians belgues més endavant en el text.

⁷⁸⁵ SERENI, Bruno. *Ricordi della guerra di Spagna*. Barga : Il Giornale di Barga, [1972], p. 95.

present a Barcelona durant el mes d'agost, que elevà encara més la xifra i explicà que “Some few hundred French, Italian and German militias have formed their own column which they call the Lenin column”,⁷⁸⁶ la qual cosa és una evident exageració. Com mostraré més endavant, els llistats de milicians del P.O.U.M. elaborats per José Luis Ausin Hervella, que es basen no en testimonis vagues i apreciacions sinó en documentació aportada per les butlletes de cobrament, fixen amb força exactitud la xifra i la tripliquen respecte les dades habituals en el seu nombre global.

Per origen geogràfic, Just –quines informacions no eren totalment acurades-⁷⁸⁷ donà en la seva crònica del 15 de setembre una composició de milicians provinent de deu països: vint-i-un italians, deu francesos, set algerians (administrativament francesos), tres belgues (en realitat eren en aquell moment com a mínim sis: els tres del grup de llengua jueva, el bolxevic-leninista Louis Lemmens, i els socialistes Charles Bailly i Félicien Leclercq),⁷⁸⁸ dos alemanys, dos espanyols (els advocats de Barcelona i militants poumistes José Calero –que exercia de sergent i era originari de Múrcia- i “Saint Just”), un portuguès, un romanès, un suís i un txec,⁷⁸⁹ ja he indicat que Sedran també esmentà als sneevlietistes,⁷⁹⁰ amb la qual cosa hauria d’haver també algun neerlandès (excepte que, o bé Sedran es confongué i es referí als belgues del grup de llengua jueva, simpatitzants de l’organització de Vereeken, o bé es referí als milicians incorporats a partir de l’octubre, quan Sneevliet visità Barcelona acompanyat de militants del R.S.A.P. que s’incorporaren al G.I.L.);⁷⁹¹ Breá pujà el nombre de nacionalitats i

⁷⁸⁶ STERLING, Max. “Spain” (25-VIII-36). Josep Hansen Papers, box 93, folder 7; i Albert Glotzer Papers, box 16, folder 14; ambdós en: Hoover Institution, Stanford University.

⁷⁸⁷ A més de la qüestió del nombre total de milicians del Grupo, Just també afirmà errades com que la “Columna” es trobava al front de Bellestar des del dia 15 d’agost, que tots els seus membres es trobaven a l’estranger a l’esclatar la revolució espanyola, i que Russo era un vell amic d’Andrade, Gorkin i Nin (JUST, Albert. “Notas de un combatiente : los valientes que luchan en el frente : la Columna Internacional “Lenin””. *La Batalla* (16-IX-36).

⁷⁸⁸ LEMMENS, Louis ; TOUSSAINT, Eric. “Interview de Louis Lemmens”. *Lutte de classe*, no. 2 (février 1990), p. 74-75.

⁷⁸⁹ JUST, Albert. “Notas de un combatiente : los valientes que luchan en el frente : la Columna Internacional “Lenin””. *La Batalla* (16-IX-36); vegeu també: LOW, Mary ; BREÁ, Juan. *Red Spanish notebook : the first six months of the revolution and the civil war*. London : Martin Secker and Warburg, 1937, p. 70.

⁷⁹⁰ SEDRAN, Domenico. “Memorie di un proletario rivoluzionario”. *Critica comunista*, nos. 8-9 (1980), p. 143; SEDRAN, Domenico. “Carlini in Spain : an Italian Trotskyist in the Spanish Civil War”. *Revolutionary history*, v. 4, no. 1-2 (Winter 1991-92), p. 254.

⁷⁹¹ SOLANO, Wilebaldo. “El ejemplo de Sneevliet” (<http://www.fundanin.org/sneev.htm>). Se sap el nom de pila i primera inicial del cognom d’un d’aquests milicians, “Fritz R.” (carta de Theo van Driesten a Engelbertus Bouwman (6-III-37), Anderen (431), Archief NAS, International Institute of Social History).

escrigué que hi havia milicians de catorze països, però sense especificar-los;⁷⁹² per últim, Sereni nomenà, per ordre de components, italians, francesos, alemanys, belgues, un suís i un mexicà.⁷⁹³ Respecte a l'adscripció política, tant els bordiguistes com els maximalistes eren tots italians; els bolxevic-leninistes, en canvi, declararen a principis d'octubre tenir milicians (comptant tots el fronts) de França, Bèlgica, Alemanya, Itàlia, Cuba, Mèxic, Anglaterra, Indoxina i Amèrica.⁷⁹⁴

Aquestes dades vagues i no sistemàtiques que han bastit fins ara el relat de la composició de la "Columna Internacional Lenin" s'han de contrastar amb la informació que resulta dels pormenoritzats llistats de milicians del P.O.U.M. que José Luis Ausin Hervella realitzà a partir dels microfilms de les "Certificacions de permanència al Front, de continuació del Subsidi i de retorn" (butlletes de cobrament) dels milicians d'aquest partit conservats a l'Arxiu Nacional de Catalunya.⁷⁹⁵ Les butlletes no reflecteixen la totalitat dels milicians del P.O.U.M. que sortiren de Catalunya, ja que, com escrigué Ausin, "En la major part dels esmentats rodets apareixen els abonaments fets a la ciutat de Barcelona, i per tant falten tots els abonats al front i a altres localitats", però després d'haver revistat tots els rodets de microfilms, Ausin recollí "un total de 7.663 fitxes, corresponents a 3.883 persones", que aquest autor estimava que devien representar la meitat del total dels milicians poumistes.

En el llistat "Els milicians estrangers", Ausin recollí els voluntaris estrangers que serviren en les columnes poumistes, indicant el nom, localitat del domicili, front, columna, destacament, data i número del microfilm. Es pot veure així que les dates extremes que s'hi inclouen van del 31 d'agost del 1936 al 13 de maig del 1937, i que els fronts són principalment els d'Osca seguit del de Saragossa, però també amb milicians a Terol, Madrid i Toledo. En quant l'enquadrament en columnes, la majoria d'aquests milicians estrangers apareix sota la denominació d'"Internacional", però alguns apareixen adscrits a la "Lenin", 1a, 2a o 3a columnes del P.O.U.M. (les dues darreres podent indicar també pertinença al Grupo Internacional Lenin, ja que aquest estava

⁷⁹² LOW, Mary ; BREÁ, Juan. *Red Spanish notebook : the first six months of the revolution and the civil war*. London : Martin Secker and Warburg, 1937, p. 69.

⁷⁹³ SERENI, Bruno. *Ricordi della guerra di Spagna*. Barga : Il Giornale di Barga, [1972], p. 95.

⁷⁹⁴ "Aidons les bolchevicks-leninistes d'Espagne". *La Lutte ouvrière* (3-X-36).

⁷⁹⁵ AUSIN HERVELLA, José Luis. *Milicians del POUM : segons dades de microfilms de l'ANC*, https://docs.google.com/document/d/1Ag5WfxlaP_otX2T9tUurHf5gyS2AAj5vC5IT_bv3oU/edit?pref=2&pli=1 ; agraeixo a José Luis Ausin Hervella haver-me proporcionat desinteressadament còpia de bona part de les butlletes conservades dels milicians bolxevic-leninistes i bordiguistes.

integrat dins de la 3a Columna del P.O.U.M. –també coneguda com Arquer-Piquer- i alguns dels seus integrants provenien de la 2a), amb una minoria adscrita a altres columnes (Pedrola, Lobo, Maurín, Ajuntament de Sitges, Cavalleria, inclús les anarquistes Ascaso i Ortiz).

Després de la presa de Mont Aragón i Estrecho de Quinto el 30 de setembre, el Grupo Internacional Lenin rebé un permís de vuit dies, però amb l’anunci de la propera aprovació del decret de militarització s’obrí una discussió sobre aquest fet entre els milicians d’aquesta unitat -tant entre els que romanien al front com entre els que havien viatjat a Barcelona- que portà a les dimissions d’aproximadament un terç de la unitat. Tractaré aquesta qüestió més endavant, però és oportú esmentar-la també aquí per tal d’establir una data d’acabament del G.I.L. original –certament, no pas del G.I.L. en sí-, que es podria situar precisament amb la militarització. Donat que, com he indicat, les dates de les butlletes de cobrament només indiquen un pagament a un milicià que ja ho era d’abans, no es pot saber amb precisió quins milicians hi ingressaren quan la unitat ja era militaritzada.

L’ideal per poder establir el nombre total de milicians seria poder comptabilitzar els seus components fins el moment de la militarització, però donat que, com ja he explicat, la data de la butlleta no significa la data d’ingrés i el milicià podia estar incorporat en les milícies des de molt abans d’aquesta, he considerat les dates màximes del llistat d’Ausin fins el 30 de novembre, no incorporant en el meu llistat aquells milicians que apareixen en el seu amb la primera data de la butlleta de cobrament a partir del desembre del 1936. A efectes pràctics, doncs, he considerat els cobraments fets fins el novembre com corresponents a milicians de l’original Grupo Internacional Lenin, i els fets a partir del desembre com corresponents a la unitat militaritzada, tot i que algun milicià que tingui com a primera data de cobrament el mes de desembre o posterior potser era milicià de la unitat original.

Així doncs, si s’agafen les dates màximes del 31 d’agost (la primera data que apareix en aquestes butlletes) fins el 30 de novembre (mes en el que teòricament començà la militarització) i s’eliminen els milicians que no estaven adscrits a les columnes 2a, 3a i Internacional (encara que alguns dels adscrits a la Columna Pedrola sembla que poden haver pertanyut en algun moment al Grupo Internacional Lenin), el llistat confeccionat

per Ausin dóna una relació de cent dinou milicians estrangers del P.O.U.M. que podrien pertànyer al Grupo Internacional Lenin fins el 30 de novembre del 1936.⁷⁹⁶

És possible que no tots els milicians d'aquest llistat integressin el Grupo Internacional Lenin, ja que pot existir un dubte raonable respecte els milicians que no apareixen adscrits específicament a la columna "Internacional" (2a, 3a, Lobo, Pedrola, Metralladores, Radiotelegrafia, Comitè Sanitari, Artilleria); tampoc les dates són totalment significatives, perquè indiquen només el dia d'una paga a Barcelona, on el milicià es trobaria per permís o convalescència, i per tant els milicians que apareixen en el llistat d'Ausin ja estaven enrolats des d'abans de la data que indica la butlleta de cobrament a Barcelona (inclús, des de mesos abans). Alguns dels que se sap del cert que eren milicians de la columna des de la seva constitució no hi surten en el llistat d'Ausin, altres se sap que ho eren però apareixen en dates posteriors, i altres clarament no ho foren (els que pertanyien a les columnes Ascaso i Ortiz, per exemple). Malgrat això, però, probablement la majoria dels milicians que apareixen en aquest primer llistat que he extret del d'Ausin com a enquadrats en les columnes Internacional, Lenin, 2a o 3a, devien pertànyer al Grupo Internacional Lenin.

Es comptabilitzen en aquest primer llistat, doncs, un total de cent dinou milicians, en un període que abasta tres mesos i mig, de l'agost al novembre. Si a aquests s'hi sumen els que tenim documentats per altres fonts que no són els llistats d'Ausin, obtenim un segon llistat que ens apropa al que pogué ser el total de milicians del Grupo Internacional Lenin en el període entre la seva constitució (agost) fins el primer mes teòric de la militarització (novembre), amb la xifra de cent seixanta-un milicians, és a dir, lleugerament per sobre del triple de milicians del que es creia fins ara. Certament no tots formaren part del Grupo Internacional Lenin en el mateix moment, per la qual cosa la xifra estable del grup versemblantment devia estar al voltant de la vuitantena-norantena de milicians;⁷⁹⁷ en tot cas, es comptabilitzen amb certesa o alta probabilitat fins a vuitanta-nou milicians que constituïren el G.I.L. durant el mes d'agost, moment de la seva constitució.⁷⁹⁸ Cal tenir present, doncs, que el G.I.L. no el formà només el

⁷⁹⁶ Vegeu el llistat núm. 1 de l'annex.

⁷⁹⁷ Xifra molt semblant, doncs, a la donada per Sereni en el moment de la seva incorporació en aquesta unitat, el mes de setembre, que ja he esmentat abans.

⁷⁹⁸ He inclòs en el llistat Breá, ja que malgrat que viatjà com a periodista (LOW, Mary ; BREÁ, Juan. *Red Spanish notebook : the first six months of the revolution and the civil war*. London : Martin Secker and

contingent que desfilà per Barcelona el dia 29 d'agost, sinó que anà rebent nous milicians a mesura que arribaren nous voluntaris internacionals.⁷⁹⁹

S'obté llavors el que podria ser el llistat aproximatiu més complet dels milicians del Grupo Internacional Lenin fins a la militarització.⁸⁰⁰ La militància d'una mica menys de la meitat dels milicians (setanta-un, un 45%) és desconeguda, bé que és versemblant pensar que una part important deuria entrar amb posterioritat en el P.O.U.M. Però per a l'altra més de la meitat (vuitanta-nou milicians, un 55%) es pot comptabilitzar un mínim de vint-i-set bolxevic-leninistes (Maurice Aïache, Louis Boulanger, Juan Breá, Maurice Breziner, Jules Delzant, Jakiel Fajgelzon, Robert de Fauconnet, Philippe Fournié, Florent Galloy, Giuseppe Guarneri, Florent Launoy, Louis Lemmens, Guido Lionello, Maurice Loeuillet, Camille Loots, Emmanuel Loubier, Placido Mangraviti, Piero Milano, Milico, Jacques Motke, Cristofano Salvini, Domenico Sedran, Serivat, Alfredo Stabellini, André Taste, Francis Van Belle, i Pierre Wauvermans) -amb dos dubtosos que ho fossin en aquest moment, però que sí ho serien posteriorment (Herbert Lentze⁸⁰¹ i Victor Ondik), i dos probables (Georges Ducraban,⁸⁰² i Olga Monshkeli⁸⁰³)- que

Warburg, 1937, p. 99) i formà part de la unitat només una setmana, participà en accions bèliques; no he inclòs en canvi Low, que pel testimoniatge de Breá hi fou al front, perquè només romangué escassos dies i no participà en accions militars (*idem*, p. 95-99).

⁷⁹⁹ Per exemple, els dos militants belgues Breziner i Fajgelzon, malgrat ser a Barcelona des d'al menys el 19 d'agost i haver participat en la vida de la caserna Lenin durant dues setmanes, partiren al front de Casetas de Quicena el 2 de setembre juntament amb Motke, acabat d'arribar (carta de Jakiel Fajgelzon al Groupe de langue (16-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History); d'igual manera, Low explicà que en un moment tan inicial com precisament la primera setmana de setembre hi havia "*nuevos "internacionales", recién llegados de sus respectivos países, y no habían conocido a Robert. Iban a salir para el frente en un grupo nuevo.*" (LOW, Mary. *Cuaderno rojo de Barcelona : [agosto-diciembre 1936]*. Barcelona : Alikornio, 2001, p. 88).

⁸⁰⁰ Vegeu el llistat núm. 2 de l'annex.

⁸⁰¹ Naville, amb dades donades per Munis, informà l'S.I. que Lentze havia estat militant del S.A.P. abans de fer-se bolxevic-leninista, però no en donà les dates (SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. "Séance du 17 avril 1937" [procès-verbal], p. 2, (16510) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; vegeu també: TOSSTORFF, Reiner. *El POUM en la Revolució Espanyola*. Barcelona : Base, 2009, p. 246). Segons informà Rous el 15 de maig del 1937, Lentze no estava en relació en absolut amb els bolxevic-leninistes, (SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. "Procès-verbal de la séance du 15 mai 1937", p. 1, (16511) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library), però es tracta d'un error, com mostraré en la Tercera Part.

⁸⁰² Ducraban, militant de les J.S. del Sena, apareix esmentat, juntament amb Sandler i el gerent d'*Algier socialiste* (que no he pogut identificar), com un dels milicians socialistes de la "columna internacional del P.O.U.M." en la caserna Lenin els darrers dies d'agost del 1936 (M. C. [Michel Collinet?]. "Avec les miliciens de Barcelone : en suivant la révolution espagnole". *La Jeune garde* (24-X-36)). No obstant, en el míting del P.O.I. per commemorar el 19è aniversari de la Revolució d'Octubre, "notre camarade Ducraban" fou l'orador que substituï el "camarada espanyol" que s'havia anunciat en un principi ("Salle Albouy, 500 travailleurs manifestent avec le P.O.I. pour la révolution internationale". *La Lutte ouvrière* (14-XI-36)); és probable, doncs, que Ducraban fos un militant socialista pro-bolxevic-leninista, sense

representen del 29'5% al 34% dels milicians dels quals se sap la seva adscripció política -i que motivà que, en paraules del delegat de l'S.I., aquest grup fos "le groupe dirigeant de la colonne"-,⁸⁰⁴ seguits de lluny de tretze bordiguistes -un 14'77%- (Gigi Bassi, Gildo Belfiore, Mario Bramati, Enrico Cesarin, Ciccio, Emilio Lionello, Costante Mengoni, Giuseppe Morini, Renato Pace, Duilio Romanelli, Enrico Russo, Salvatore Velotto, i Bruno Zecchini), tretze maximalistes -un altre 14'77%- (Duilio Balduini, Etrusco Benci, Giuseppe Bogoni, Umberto Cirella, Gogliardo Consani, Pietro Fancelli, Giuseppe Fusero, Anteo Luzzatto, Augusto Panighetti, Renzo Picedi, Vincenzo Plutino, Marino Teodoro Roasino, i Raffaele Serra), tretze antifeixistes sense partit -també un 14'77%- (Alfred Arn, Emil Bannwart, Gregor Bobilioff, Giuseppe Borgo, Sadi Désiré Fontaine, Aldo Gamberdotti,⁸⁰⁵ Pierre Gaspar Gastaud, Gerchik, Angelo Giangualano, Alois Kaufmann, Lewinski, Sereni, i Josef Zemp), cinc o sis socialistes -entre un 6 i 7%- (Charles Bailly, Félicien Leclercq, Franz Maizan, Paolo Psalidi, Sandler, i formalment Ducrabon), quatre anarquistes -un 5%- (Pasquale Fioravanti, Carlo Dante Pini, Leone Tralci, i Mario Traverso), quatre estalinistes -un altre 5%- (Ángel Costa, Roger Laurens, Josph San José, i Daniel Trobo), tres brandlerians -un 3'4%- (Charlotte Margolin, Walter Schwarz, i Margarita Zimbal), tres poumistes -un altre 3'4%- (José Calero, Francesc Piquer, i "Saint Just"), i un "comunista independent" -un 1'13%- (Jean Claude Lafargue)⁸⁰⁶.

Donat que es desconeix la militància d'una mica menys de la meitat de components del

poder descartar però que fos un bolxevic-leninista que hagués continuat fent entrisme en les J.S. del Sena quan es formà el P.O.I.

⁸⁰³ Monshkeli era doctora en medicina i sembla que arribà el setembre, anant al front com a personal mèdic ("Una doctora, en las columnas del P.O.U.M.". *La Batalla* (10-IX-36)); era amiga de Breá i Low i es casà el desembre amb Loeuillet, la qual cosa porta a pensar que probablement també era bolxevic-leninista.

⁸⁰⁴ ROUS, Jean. "Rapport *intérieur* pour le Secrétariat et le Bureau pour la Quatrième Internationale, et les directions nationales intéressées (belge, française en particulier...), par le délégué de la 4ème Int. en Espagne", p. 1, Archivio dell'Associazione Pietro Tresso di Firenze; èmfasi en l'original.

⁸⁰⁵ El maximalista Fusero afirmà que Aldo [Gamberdotti] era "legato al gruppo di Fosco" (citat en: BUCCI, Fausto; CASCIOLA, Paolo; CARBONCINI, Claudio. *Cristofano Salvini, 1895-1953 : un rivoluzionario italiano nella guerra civile spagnola*. [Foligno] : Centro Studi Pietro Tresso, 1996, p. 34), però una recerca posterior dels historiadors Bucci, Quiriconi i Carboncini l'assenyalà com a refugiat sense partit (BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 26); jo no he trobat cap vinculació de Gamberdotti amb el grup bolxevic-leninista de Barcelona.

⁸⁰⁶ Lafargue havia estat presentat pel periodista de *La Batalla* Albert Just com un periodista comunista de *L'Oeuvre* (JUST, Albert. "Notas de un combatiente : los valientes que luchan en el frente : la Columna Internacional "Lenin"". *La Batalla* (16-IX-36)), però en realitat el diari *L'Oeuvre* era radical (DELL, Simon. *The image of the Popular Front : the masses and the media in interwar France*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, cop. 2007, p. 102).

Grupo Internacional Lenin, aquestes xifres s'han de prendre només en el seu valor relatiu respecte el percentatge global d'aquesta unitat, però en canvi indiquen el mínim del gruix de milicians bolxevic-leninistes i bordiguistes (i també, com es pot veure, de maximalistes –que queden fora de l'abast d'aquesta recerca-) que lluitaren en aquesta unitat a Aragó i, per tant, indiquen també el percentatge més gran de militants bolxevic-leninistes i bordiguistes a Espanya durant aquells mesos, als quals s'haurien d'afegir els militants que estaven dispersos en altres llocs, fos al front (bolxevic-leninistes) o a la rereguarda (bolxevic-leninistes i un bordiguista, De Leone). Dins del G.I.L., Rous volgué que els militants bolxevic-leninistes formessin un “grupo B.-L. en el frente”, un “groupe indépendant du POUM”⁸⁰⁷ que exposés obertament la seva política quartainternacionalista. A tal fi, el “grup del front” es reuní regularment després de les obligacions militars, normalment en esglésies, i escollí un comité compost per Fournié, Sedran, un belga de Lieja (versemblantment, doncs, Lemmens) i Mangraviti, el qual era a més el seu responsable; mitjançant aquest comité s'establí l'enllaç d'aquests milicians bolxevic-leninistes amb Barcelona.⁸⁰⁸ La convivència entre militants de diverses organitzacions que tenien a més vocació proselitista propicià, òbviament, un clima de constant discussió política, tant a Barcelona com en el front, que fou sempre franca però cordial i que no ocasionà mai, pels testimonis conservats, cap disputa.⁸⁰⁹ Inclús, com a mínim en la qüestió de l'estratègia militar, arribaren a la mateixa conclusió: l'experiència militar dels bolxevic-leninistes, bordiguistes i altres antiestalinistes en els diferents fronts els portà a la conclusió, en el pla militar, de la necessitat de mantenir les

⁸⁰⁷ ROUS, Jean. “Los acontecimientos de España y la organización : nota de información para los militantes del P.O.I., octubre de 1936”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 379; ROUS, Jean. “Rapport intérieur pour le Secrétariat et le Bureau pour la Quatrième Internationale, et les directions nationales intéressées (belge, française en particulier...), par le délégué de la 4ème Int. en Espagne”, p. 1, Archivio dell'Associazione Pietro Tresso di Firenze; èmfasi en l'original.

⁸⁰⁸ ROUS, Jean. “Rapport intérieur pour le Secrétariat et le Bureau pour la Quatrième Internationale, et les directions nationales intéressées (belge, française en particulier...), par le délégué de la 4ème Int. en Espagne”, p. 1, Archivio dell'Associazione Pietro Tresso di Firenze; èmfasi en l'original. Segons Wauvermans i Launoy, els milicians bolxevic-leninistes “avaient des reunions mais ce n'étaient que reunions stériles et questions personnels [sic]” (carta de Pierre Wauvermans i Florent Launoy a Walter Dauge (19-IV-37), p. 4, Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History), però donat que ambdós militants arribaren al front després del 28 de setembre, no pogueren conèixer personalment com foren les reunions al front del mes de setembre, i aquesta afirmació s'ha de considerar com feta des del posicionament fraccional.

⁸⁰⁹ LOW, Mary ; BREÁ, Juan. *Red Spanish notebook : the first six months of the revolution and the civil war*. London : Martin Secker and Warburg, 1937, p. 71. Una altra mostra d'aquesta freqüència de discussions polítiques la dona el fet que, en ocasions de joia com la conquesta de Mont Aragón, els milicians les abandonessin per una nit: “- Pas de politique ce soir, ha detto un francese. – Bien fait, bien fait, hanno risposto parecchie voci.” (SERENI, Bruno. “Ricordando la presa di Monte Aragón”. *La Stampa libera* (30-IX-37); reproduït en: *La Risveglio*, n. 5 (settembre-dicembre 2000), <http://www.oocities.org/soho/den/7257/numero4/bogoni.html>).

milícies com a germen d'un futur exèrcit roig/revolucionari, de la destrucció de l'exèrcit burgès (i, per tant, d'impedir la seva resurrecció mitjançant la militarització), i de la necessitat del comandament únic, compostat per milicians de totes les organitzacions, tal i com es recull en diverses apreciacions de Breá, Chéron, Russo, i Hipólito i Mika Etchebéhère.⁸¹⁰

La documentació també aporta les dades de composició nacional dels bolxevic-leninistes i dels bordiguistes: segons aquestes fonts primàries, mentre aquests darrers eren tots italians (bé que exiliats en França o Bèlgica), els bolxevic-leninistes eren un mínim de tretze belgues,⁸¹¹ set italians, cinc francesos, un alemany, un cubà, un suís, i un txec: destaca així l'alta presència de milicians belgues (precisament la principal secció quins dirigents havien desaconsellat als seus militants la marxa a Espanya); a la vegada, sembla que la majoria de militants del P.O.I. en el Grupo foren exiliats italians i principalment de Marsella, superant els milicians d'origen francès.

Un dels fets més remarcables del G.I.L., ultra la seva composició majoritària de militants revolucionaris, així com la seva notable capacitat militar que demostraria aviat, és que representà un dels primers grups de combat multinacional en la Guerra Civil espanyola. Malgrat que, per pocs dies, no es pot afirmar com feu Guillamón que el Grupo Internacional Lenin fou el primer grup de combatents estrangers en la Guerra Civil⁸¹² (unitats anarquistes com la Centúria Eric Mühsam de la Columna Ascaso – composta d'alemanys-, el Grupo Internacional de la Columna Durruti, o el grup italià multipartidista organitzat per la C.N.T. “Giustizia e libertà”, i estalinistes com la Centúria Thaelmann –composta inicialment d'alemanys-, són contemporànies o formades pocs dies abans), la seva afirmació sí que continua sostenint-se si ens atenim al caràcter d'unitat militar *multinacional*, al constituir, juntament amb el Grupo

⁸¹⁰ Vegeu: LOW, Mary ; BREÁ, Juan. *Red Spanish notebook : the first six months of the revolution and the civil war*. London : Martin Secker and Warburg, 1937, p. 251-253; CHÉRON, Georges [“Rémy”]. “Un an en Espagne”. *La Vérité*, no. 1 (janvier 1938), p. 34 (reproduït en: *Cahiers du C.E.R.M.T.R.I.*, no. 71 (décembre 1993), p. 51); BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 36, 73; ETCHEBÉHÈRE, Mika. *Mi guerra de España : testimonio de una miliciana al mando de una columna del POUM*. Barcelona : Alikornio, 2003, p. 32. Inclús parlà de Sereni parlà de la confusió ocasionada pels molts comandaments (SERENI, Bruno. *Ricordi della guerra di Spagna*. Barga : Il Giornale di Barga, [1972], p. 90).

⁸¹¹ Aquesta xifra és molt similar a la dotzena de que parlà Lemmens (LEMMENS, Louis ; TOUSSAINT, Eric. “Interview de Louis Lemmens”. *Lutte de classe*, no. 2 (février 1990), p. 75).

⁸¹² GUILLAMÓN, Agustín. “La Izquierda Comunista –“los bordiguistas”- en la Guerra de España, 1936-1939”. *Balance*, nº 1 (noviembre 1993; corregido y actualizado en febrero de 2008), p. 16.

Internacional de la Columna Durruti (nascut, però a partir d'un nucli de milicians francesos, i que adquiriria el seu caràcter multinacional durant el mes d'agost) el primer grup compost d'estrangers de diverses nacionalitats que operà en la Guerra Civil espanyola; i, com assenyala també Guillamón, molt abans de la formació de les Brigades Internacionals, aproximadament un trimestre abans.

La Columna del P.O.U.M. en la qual es trobava el Grupo Internacional Lenin marxà el dia 29 al vespre –després d'una desfilada pels carrers de Barcelona i una concentració multitudinària en l'estació-⁸¹³ en un llarg tren cap el front, seguint la ruta Sabadell-Lleida-Sarinyena. A Sarinyena, tota la columna o al menys una part d'ella -on es trobava el Grupo Internacional Lenin-, fou dirigida en camions cap a Barbastre, ja que se'ls destinava finalment al front d'Osca, com a part del gruix de forces comandades pel coronel Villalba que estaven guanyant terreny des de Sietemo –ocupat a principis de mes- amb l'objectiu de conquerir aquella ciutat. Des de Barbastre, doncs, continuà en camions i cotxes per la ruta Barbastre-Alcalá d'o Bispe-Bellestar d'o Flumen⁸¹⁴ i arribà al front probablement el dia 31, passant immediatament a les operacions del front oriental d'Osca, en la línia Bellestar d'o Flumen-Tierz-Quicena-Loporzano.

Arribà doncs en el moment del primer assalt directe a Osca, que portaria, per part d'efectius de la Columna Ascaso, a la conquesta del cementiri, al nord-oest, i al quasi-encerclament de la ciutat.⁸¹⁵ En els primers dies del mes de setembre contribuí a ocupar Quicena avançant amb el grup de milicians poumistes comandats per Amadeu Cahué el setge oriental d'Osca fins a les casetes dels peons caminers que es trobaven en la carretera d'Osca a Barbastre (les anomenades Casetas de Quicena). El dia 5, en un dels

⁸¹³ BOGONI, Giuseppe. “Come lottano e come muoiono : da una lettera di Martini dalla zona di guerra, 31 agosto”. *Avanti* (IX-36); reproduït en: *La Risvegla*, n. 5 (settembre-dicembre 2000), <http://www.oocities.org/soho/den/7257/numero4/bogoni.html>); LOW, Mary ; BREÁ, Juan. *Red Spanish notebook : the first six months of the revolution and the civil war*. London : Martin Secker and Warburg, 1937, p. 72.

⁸¹⁴ BREÁ, Juan. “Hombres y cosas del frente : del cuartel “Lenin” a Huesca”. *La Batalla* (5-IX-36); JUST, Albert. “Notas de un combatiente : los valientes que luchan en el frente : la Columna Internacional “Lenin””. *La Batalla* (16-IX-36); LOW, Mary ; BREÁ, Juan. *Red Spanish notebook : the first six months of the revolution and the civil war*. London : Martin Secker and Warburg, 1937, p. 73.

⁸¹⁵ El relat des del bàndol franquista permet constatar la importància i determinació de les forces del P.O.U.M. en aquestes operacions contra Osca, atribuïnt al conjunt d'aquestes, juntament amb la columna Durruti entre les unitats anarquistes, el paper més perillós; narrant els fets de la nit del 31 d'agost, un defensor franquista escrigué: “*Por todos lados rugía la fiera roja, pero por donde más denuestos, amenazas y blasfemias profería, era por los sectores donde operaba la columna Durruti, y por los del P.O.U.M.*” (MARTÍN RETORTILLO, Cirilo. *Huesca vencedora : algunos episodios de su heroica defensa*. Huesca : Campo y C., 1938, p. 41).

primers atacs en els límits d'Osca per la presa del manicomi d'aquella ciutat -en el límit municipal d'Osca i Quicena-, morí en combat d'un tret al cap Fauconnet, que comandava l'assalt, convertint-se, segons testimoniaren Breá i Low, en la primera víctima mortal del Grupo Internacional Lenin;⁸¹⁶ Fajgelzon comunicà que ja el primer

⁸¹⁶ “Nos morts”. *Service d'information et de presse*, no. 8 (13 septembre 1936), p. 64 (traduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 54); “Nos camarades Robert et Pasque ont été tués sur le front de Huesca et d'Irun : les bolchevicks-léninistes sont à l'avantgarde de la lutte contre le fascisme”. *La Lutte ouvrière* (19-IX-36); “Lettre du front de Saragosse”. *La Commune* (23-X-36); LOW, Mary. *Cuaderno rojo de Barcelona : [agosto-diciembre 1936]*. Barcelona : Alikornio, 2001, p. 86. Des del front, Fauconnet havia escrit als seus camarades de Marsella que “*Ici, c'est une véritable guerre qui commence et d'où, peut-être, je ne reviendrai pas. Vous que j'ai laissés derrière moi, préparez-vous à combattre aussi bientôt.*” (“Les notes : Robert de Fauconnet”. *La Commune* (13-XI-36)). Poc més d'un mes després de la seva mort, el milicià maximalista Bogoni en donà el relat:

“Improvvisamente, una notte ci svegliarono per partire con altri compagni spagnoli per una azione contro un molino isolato, nel quale si erano annidati dei fascisti e dei soldati. Dopo quasi due ore di cammino nell'oscurità e con tutte le precauzioni possibili, arrivammo alla meta. La casa fu prontamente accerchiata, e, dopo aver assicurato la posizione, vi penetrammo. I fascisti, però, erano fuggiti poco prima del nostro arrivo.

Il capitano Russo pensò di andare più avanti, nonostante gli ordini, che aveva ricevuto. E non fu male, ché non lungi passava la camionabile Barbastro-Huesca, che collega la città vicina con il forte d'Aragón, di grandissima importanza strategica. Scopo del compagno Russo era di tagliare il collegamento dei nemici. E fu così che con un piccolo gruppo della Colonna internazionale e con alcuni militi spagnoli, si prese d'improvviso la località Caseta de Quicena, non lungi dalle porte di Huesca (circa un km. e mezzo). Anche questa seconda operazione, nella sua prima fase, ci riuscì molto bene. Arrivammo senza sparare un colpo per non richiamare l'attenzione di un vicino distaccamento fascista.

Occupata la strada e le case della località, la nostra prima preoccupazione fu quella di tagliare le comunicazioni telefoniche e telegrafiche e di assicurare la posizione con delle barricate... In seguito facemmo dodici prigionieri, tra i quali un ufficiale ed un sergente, ed un ricco bottino di armi e munizioni. Nel pomeriggio pensammo di consolidare la posizione ai nostri lati, occupando fra l'altro il Manicomio di Huesca, che non potemmo mantenere perché il numero degli uomini era insufficiente. E fu in questa operazione che perdemmo uno dei nostri migliori elementi, il caro compagno Robert de Fauconnet, che dal 19 luglio era sempre sulla breccia contro i fascisti...”

(BOGONI, Giuseppe. “L'azione della Colonna “Lenin””. *Avanti* (11-X-36); reproduït en: *La Risveglio*, n. 5 (settembre-dicembre 2000), <http://www.oocities.org/soho/den/7257/numero4/bogoni.html>). La data exacta de la seva mort fou el 5 de setembre i es coneix gràcies a una article d'una setmana després d'un milicià bolxevic-leninista francès anònim, en un relat molt semblant al de Bogoni però que afortunadament donà la data i que, continuant on Bogoni s'aturà, especificà que Fauconnet fou ferit quan anà a avisar els companys que es trobaven en l'avantguarda de l'atac que calia retirar-se:

“Puis Russo envoie un groupe d'une quarantaine de camarades pousser une pointe en direction de Huesca. Une maison de fou est occupée sans incident.

Puis le groupe continue son avance, commandé par notre camarade Robert de Fauconnet (des B.L. de Marseille). Il est bientôt arrêté par le feu d'une mitrailleuse perchée sur une colline en avant de Huesca. Le groupe se déploie en tirailleurs et une fusillade commence. L'après-midi le feu des fascistes augmente en intensité et en précision. Les miliciens ont peu de fusils. Le groupe envoie au hameau un agent en liaison pour demander les ordres: Russo ordonne de se replier. Le gros du groupe commence à se replier; mais Fauconnet apprenant que quelques espagnols n'ont pas été prévenus et restent en avant, veut les prévenir lui-même et part en avant. Mais, au moment où il les rejoints et où ils commencent à se replier tout en tirant, il est atteint d'une balle à la tête et meurt quelques heures après sans avoir repris connaissance.”

(“Un bolchévick-léniniste du front d'Huesca nous écrit : carnet d'un milicien”. *La Lutte ouvrière* (17-X-36)). El seu cadàver arribà al dia següent a Barcelona, trigant doncs el mateix temps que els de Pedrola i els seus companys, que moriren la tarda del dia 9 de setembre (“Una avanzadilla del P.O.U.M. ha

dia de la seva arribada al front (que devia ser pels volts del 4 de setembre) hi hagueren de tres a sis morts i un ferit del grup internacional, que era Motke.⁸¹⁷ El manicomi fou ocupat a principis de setembre (encara que canvià diverses vegades de mans durant els mesos posteriors)⁸¹⁸ i, juntament amb efectius de les J.C.I. i de la centúria de militants de Terrassa comandada per Cahué, el Grupo participà també en el transcurs d'aquell mes en la presa del Molino de Mina, Molino Palacín (on morí, entre d'altres, Pedrola),⁸¹⁹ la de Licena, l'enllaç amb les forces anarquistes d'Hilario Salanova Carreras ("El Negus del Norte") que operaven en el sector de Quicena-Loporzano-Fornillos de Apiés, i altres accions.⁸²⁰

La tercera setmana de setembre fou especialment sagnant per al G.I.L., ja que el dia 15 moriren sis milicians (entre ells un francès i un altre belga) i deu quedaren ferits en els

ocupado El Molino de Huesca : en esta acción han sido muertos nuestros camaradas Miguel Pedrola y Fausto Castells". *La Batalla* (9-IX-36)) i foren enterrats a Barcelona el dia 10 ("Hoy, tarde, a las cuatro, tendrá lugar el entierro de los camaradas, Miguel Pedrola, Francisco Castells, Francisco Buil, Francisco Martí y Florencio González, caídos heroicamente en los combates para la toma de Huesca". *La Batalla* (10-IX-36), funeral en el que hi foren presents, entre d'altres, Alfred Rosmer i "Secciones de la Cuarta Internacional, de Francia, Italia, Bélgica y Suiza" ("El proletariado barcelonés rindió su último homenaje a los camaradas Pedrola, Castells, Martí, Buil y González, caídos por la Revolución en el frente de Huesca". *La Batalla* (11-IX-36)), la qual cosa vol dir que probablement hi assistissin, com a mínim, Péret, Fosco, Stelio, Gervasini, Boulangier i/o Schavitz, i Moulin.

⁸¹⁷ Fajgelzon diu en un paràgraf de la carta que els morts foren sis i després, en un altre, que foren tres (carta de Jakiel Fajgelzon al Groupe de langue (16-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History); BEULE, Nadia de. "Met de loupe op zoek naar de Belgische trotskisten in de Spaanse arena". *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, v. 18, no. 1-2 (1987), p. 406; pel testimoniatge de Low se sap que en la primera setmana de combats hi hagueren, com a mínim, dos ferits: un algerià i un minaire belga, que probablement era Motke (LOW, Mary. *Cuaderno rojo de Barcelona : [agosto-diciembre 1936]*. Barcelona : Alikornio, 2001, p. 90-91).

⁸¹⁸ En una d'aquestes ocasions, moriren sis o set milicians del G.I.L. i vint quedaren fora de combat (SERENI, Bruno. *Ricordi della guerra di Spagna*. Barga : Il Giornale di Barga, [1972], p. 106; BOGONI, Giuseppe. "Cronache di guerra della Colonna Internazionale 'Lenin'". *Avanti!*, n. 16 (25-X-36), citat en: BUCCI, Fausto; CASCIOLA, Paolo; CARBONCINI, Claudio. *Cristofano Salvini, 1895-1953 : un rivoluzionario italiano nella guerra civile spagnola*. [Foligno] : Centro Studi Pietro Tresso, 1996, p. 36). El manicomi es convertí així en el límit entre les dues forces, i en les trinxeres poumistes hi lluitaren força militants bolxevic-leninistes del G.I.L.: "el rayo, símbolo de la IV Internacional, había sido dibujado en las trincheras cercanas al manicomio de Huesca, en el parapeto de la muerte" (BORTENSTEIN, Myeczyslaw (CASANOVA). *La guerra de España : el Frente Popular abrió las puertas a Franco*. Barcelona : Fontamara, 1978, p. 143).

⁸¹⁹ De nou Bogoni en donà el relat dels fets (BOGONI, Giuseppe. "L'azione della Colonna 'Lenin'". *Avanti* (11-X-36); reproduït en: *La Risveglio*, n. 5 (settembre-dicembre 2000), <http://www.oocities.org/soho/den/7257/numero4/bogoni.html>).

⁸²⁰ Un breu resum de les accions en les que intervingueren les milícies del P.O.U.M. —inclòs el G.I.L.— en el front d'Osca la primera setmana de setembre es troba en: JUST, Albert. "La heroica actuación de la Bandera del camarada Pedrola". *La Batalla* (11-IX-36), on Just escrigué que "Párrafo aparte merecen Fausto Castells [...] Cornellà [...] y el grupo de extranjeros 'Lenin', dirigido por el capitán italiano, Russo.". També s'aporta informació sobre el G.I.L. en el període setembre-octubre en: JUST, Albert. "Crónicas de un combatiente : ante el jalón que representará la rendición de Huesca : resumen de la campaña realizada por las columnas del P.O.U.M. en el alto Aragón". *La Batalla* (12-XI-36).

combats defensants Casetas de Quicena,⁸²¹ i el dia 21 foren ferits defensants les mateixes posicions un mínim de quatre milicians: Aiache, Fontaine, Fournié i Ondik.⁸²² Dominant les milícies poumistes la situació militar des de Quicena, Loporzano i Tierz, assetjaren Mont Aragón i Estrecho de Quinto –darrers bastions franquistes a l’est d’Osca-, que finalment el Grupo Internacional Lenin contribuí a conquerir, també amb la seva sang,⁸²³ el 30 de setembre. El Grupo Internacional Lenin tingué una bona consideració entre les altres unitats, especialment del P.O.U.M., i es baté amb valor i eficaçment.⁸²⁴ Tinguè diversos morts (ente els quals Bobilioff, Fauconnet, Laurens,

⁸²¹ “Lettre du front de Saragosse”. *La Commune* (23-X-36). Segons aquest anònim corresponsal, succeí aquí quelcom semblant als combats d’Irun, amb la desbandada dels milicians espanyols, encara que amb final diferent perquè foren obligats a tornar als combats pels milicians del G.I.L.: “*Nos positions furent maintenues grâce à la colonne internationale malgré la débandade de 150 espagnols qui furent ramenés sous la menace des fusils*”.

⁸²² “Les bolchévick-léninistes donnent leur vie pour la révolution mondiale”. *La Lutte ouvrière* (17-X-36); la notícia també deia que el dia 10 havia estat ferit Taste. Aiache fou ferit de gravetat en una cama per la metralla d’un obús i restà mesos convalescent en l’Hospital General de Catalunya, cuidat també pel seu germà Henri després que les gestions per una evacuació a França no prosperessin (carta de Benjamin Péret a André Thirion (14-X-36), en: PÉRET, Benjamin. *Oeuvres complètes*, v 7. [Paris] : Association des amis de Benjamin Péret ; Librairie José Corti, cop. 1995, p. 339). Just, amb la seva peculiar prosa lírica, escrigué que “*¡Quien no conoce Casetas de Quicena, aún no es héroe! [...] las páginas de las Casetas. Todos dicen que fueron muy duras. ¡Algo grande que no se repetirá!*” (JUST, Albert. “Crónicas de un combatiente : ante el jalón que representará la rendición de Huesca : resumen de la campaña realizada por las columnas del P.O.U.M. en el alto Aragón”. *La Batalla* (12-XI-36)), i un milicià de la fracció molinierista en el front d’Osca afirmà que “*Tous les camarades espagnols ou étrangers sur le front depuis le commencement, que cela soit au sud, à l’ouest ou à l’est, sont d’accord pour reconnaître qu’ils n’ont jamais rien vu de semblable à ce qui se passe ici sur le front d’Aragon.*” (“Lettre du front de Saragosse”. *La Commune* (23-X-36)), testimoniatges que són una mostra més de la duresa dels combats que se succeïren a Casetas de Quicena.

⁸²³ *La Lutte ouvrière* anuncià que un bolxevic-leninista belga i un altre alemany moriren en aquests combats (“L’heroïsme des miliciens redresse la situation : des bolchévick-léninistes tombent à nouveau à Huesca...”. *La Lutte ouvrière* (10-X-36)). La informació fou errònia en ambdós casos, encara que ambdós sí que foren ferits: respecte el militant belga, no he trobat cap constància de bolxevic-leninistes belgues morts en el front d’Aragó; la informació, doncs, es devia referir a Lemmens, que sí que fou ferit en aquests combats i retornà a Bèlgica. Respecte el militant alemany, *La Lutte ouvrière* informà en el número següent que es tractava d’Ondik i en confirmà la mort (“Les bolchévick-léninistes donnent leur vie pour la révolution mondiale”. *La Lutte ouvrière* (17-X-36)), però afortunadament Ondik sobrevisqué a les greus ferides.

⁸²⁴ Grossi escrigué que

“*Los primeros hombres de los llamados Internacionales que se presentaron en Barcelona, se encaminaron al Frente de Aragón, sector de Huesca. Casi todos ellos eran trotskistas. [...] Los Internacionales, a medida que iban llegando, se les destinaba a Casetas de Quicena que era la posición más avanzada. Por aquellos días el tiroteo del enemigo era casi continuo, [...] allí han caído muchos camaradas Internacionales. La mayoría eran italianos. Estos grandes revolucionarios conocían de cerca lo que era el fascismo. [...] Por eso no retrocedían ante el enemigo. Preferían morir antes de dar un paso atrás. Allí mismo, en Casetas de Quicena, cercaron un pequeño huerto y lo convirtieron en Cementerio de los Internacionales del POUM. Cada uno de ellos que caía muerto lo enterraban allí al lado de la trinchera, en aquel terreno de ellos. [...] La solemnidad del acto l[a] cerraba el Jefe de la Centuria Internacional, con un pequeño discurso cuyas palabras hacían entristecer a los más templados corazones.*”

(GROSSI MIER, Manuel. *Cartas de Grossi*. Sariñena : Sariñena-Salvador Trallero, 2009, p. 97). Just destacà en varies de les seves cròniques diversos milicians, entre els quals els internacionals Russo, Lafargue, Placido [Mangraviti], Lovenz [Loubier?, Loeuillet?], Martinini [“Martini” (Bogoni)], Sereni, Castelo, i el sergent Calero (JUST, Albert. “Notas de un combatiente : la guerra en lo sublime : la

Maizan, Picedi, San José, Serra, Trobo, i Zimbal), mutilats, ferits i capturats, i tots els testimonis coincideixen a destacar la capacitat militar i de lideratge de Russo, així com l'estima que tingué dels milicians.⁸²⁵ Per últim, cal considerar que és molt possible que el G.I.L. fos l'origen de l'imaginari "Batallón "Trotski"" del front d'Osca que creà la fantasia de l'estat major franquista.⁸²⁶

Després d'aquesta acció, el G.I.L. gaudí d'un permís de vuit dies fins a l'11 d'octubre, havent-se de reincorporar al front l'endemà;⁸²⁷ molts dels seus components marxaren aquests dies de permís a Barcelona, on arribaren el dia 4.⁸²⁸ La seva estada a Barcelona coincidí, d'una banda, amb la rebuda per part del P.O.U.M. d'una carta de condolències enviada per Trotsky per la suposada mort de Maurín⁸²⁹ i, de l'altra, amb els creixents

tempestad, la locura y la muerte". *La Batalla* (25-IX-36); JUST, Albert. "Notas de un combatiente : fuego en todo el frente : durante toda esta semana, desde el Manicomio a Bellestar y desde Quicena a Estrecho Quinto, ardemos en llamas". *La Batalla* (2-X-36); JUST, Albert. "Notas de un combatiente : ante el Estrecho Quinto : las banderas de Puig y de Taberner cubiertas de gloria". *La Batalla* (3-X-36)); per la seva part, Ramón Fernández Jurado esmentà els internacionals Rondoni i Schumann de Silva (FERNÁNDEZ JURADO, Ramón. "A propósito de la toma de Estrecho Quinto y Monte Aragón : saliendo al paso de una información tendenciosa". *La Batalla* (14-X-36)).

⁸²⁵ LOW, Mary ; BREÁ, Juan. *Red Spanish notebook : the first six months of the revolution and the civil war*. London : Martin Secker and Warburg, 1937, p. 70; SEDRAN, Domenico. "Un incontro a Valeriano : "Carlini" il rivoluzionario, nella tormenta del '900". [A cura di Fausto Bucci]. *La Risveglio*, n. 7-8 (maggio/agosto-settembre/dicembre 2001), <http://www.larisveglia.it/numero6/carlini.html>; SERENI, Bruno. *Ricordi della guerra di Spagna*. Barga : Il Giornale di Barga, [1972], p. 97, 101, 104; SERENI, Bruno. "Ricordando la presa di Monte Aragón". *La Stampa libera* (30-IX-37) (reproduït en: *La Risveglio*, n. 5 (settembre-dicembre 2000), <http://www.oocities.org/soho/den/7257/numero4/bogoni.html>); i també la nota anterior.

⁸²⁶ "Boletín informativo del Cuartel General del Generalísimo". *Labor* (15-IV-37).

⁸²⁷ Carta de Jakiel Fajgelzon a Méric (7-X-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History).

⁸²⁸ "Hoy llegan a nuestra ciudad cientocincuenta de los héroes de la toma de Monte Aragón y Estrecho Quinto". *La Batalla* (4-X-36). El dia de la seva arribada desfilaren juntament amb dues centúries de milicians del P.O.U.M. des de la Plaça de Catalunya fins el local del P.O.U.M. ("Los conquistadores de Monte Aragón y Estrecho Quinto, en Barcelona". *La Batalla* (6-X-36)); dos dies després participaren també en la gran manifestació commemorant el 6 d'Octubre, formant part del contingent del P.O.U.M. que desfilà mostrant la bandera monàrquica presa a Mont Aragón ("Más de doscientos mil trabajadores barceloneses manifestaron su adhesión a la gesta revolucionaria de octubre : la representación del P.O.U.M. ovacionada por la multitud". *La Batalla* (7-X-36)) i on els milicians francesos, segons la premsa pousista, portaren una pancarta demanant avions per a Espanya ("200.000 prolétaires commémorent le 6 octobre". *La révolution espagnole*, no. 6 (14 octobre 1936), p. 2). Finalment, alguns dels seus components (Alí, Calero, Lentze, Loubier, i Moretti) explicaren el vespre del mateix dia 6 en Radio P.O.U.M. com conqueriren les dues posicions feixistes ("Importante radiación". *La Vanguardia* (6-X-36); "The International "Lenin" column and Estrecho Quinto". *The Spanish revolution*, v. 1, no. 1 (October 21, 1936), p. 7).

⁸²⁹ Carta de Trotsky a "chers camarades" (3-X-36); (8071) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library (reproduïda, sense el comiat final, en: TROTSKY, L. "[La mort de Maurín]". En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 11, p. 188). El P.O.U.M. havia anunciat el mes de setembre la mort de Maurín; Trotsky escrigué una breu nota –brevetada motivada per la censura governamental noruega– oferint sinceres condolències:

"Chers camarades,

rumors sobre la imminència de l'aprovació d'un decret que militaritzaria les milícies. Mentre que les condolències de Trotsky no sembla que milloressin l'actitud de la direcció del P.O.U.M. vers ell o els militants bolxevic-leninistes, el proper decret de militarització sí motivà una profunda discussió interna en dos dels tres principals corrents que constituïen el Grupo –bolxevic-leninistes i bordiguistes (la militarització, en canvi, afectà només de forma mínima els maximalistes)-, manifestant-se en amdós corrents partidaris i detractors de continuar la lluita en el front. Rous ja informà el P.O.I. el mes de novembre (versemblantment, durant la segona meitat del mes) de la “dissolució de la columna Lenin”,⁸³⁰ i els historiadors Guillamón i Durgan han afirmat també que la “Columna” Internacional Lenin s'autodissolguè el 22 d'octubre, quan el grup de bordiguistes emeté la seva declaració.⁸³¹ Aquesta autodissolució, doncs, hauria succeït abans de l'aparició del decret de militarització emès per la Generalitat el 27 d'octubre, el qual preveia la seva aplicació a partir de l'1 de novembre.

No obstant, la militarització no s'aplicà en la pràctica en les milícies poumistes i anarquistes a Aragó fins a principis del 1937,⁸³² per la qual cosa l'abandó de només una minoria de milicians del Grupo Internacional Lenin no implicà la desaparició de la unitat i, de fet, les butlletes de cobrament de milicians continuaren refererint-se a la columna “Internacional” o inclús “internacional Lenin” durant mesos, i la

Avec un grand retard qui s'explique par ma situation actuelle, j'apprends la mort de Joaquim Maurín. Quel coup terrible! Je ne puis en dire –hélas- tout ce que voudrais... Mais je prie tous les amis d'accepter de la part de ma compagne Natalia et de moi-même l'expression de notre sympathie douloureuse et fraternelle.

*Votre vieux
L. Trotsky”*

La referència als “amics” i l'autocaracterització com “el vostre vell” indiquen probablement, més enllà de la solidaritat afectiva, una intenció per part de Trotsky de mantenir bones relacions (relacions que devia ignorar, pel seu aïllament, que estaven en un punt molt baix). El P.O.I. també publicà un curt article deplorant la tràgica fi de Maurín i assegurant la seva solidaritat als seus amics i camarades (“La mort de Maurín”. *La Lutte ouvrière* (10-X-36)).

⁸³⁰ ROUS, Jean. “Los acontecimientos de España y la organización : nota de información para los militantes del P.O.I., octubre de 1936”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 379. Broué datà aquest document l'octubre del 1936, però per la referència que s'hi fa al final a una carta de Nin (que fou escrita el 13 de novembre), el document és evidentment posterior a aquesta darrera data.

⁸³¹ GUILLAMÓN, Agustín. “La Izquierda Comunista –“los bordiguistas”- en la Guerra de España, 1936-1939”. *Balance*, nº 1 (noviembre 1993; corregido y actualizado en febrero de 2008), p. 23; DURGAN, Andy. “International Volunteers in the POUM Militias”, <https://libcom.org/history/international-volunteers-poum-militias>; DURGAN, Andrew. “Les volontaires internationaux des milices du POUM”. En: *Tant pis si la lutte est cruelle : volontaires internationaux contre Franco*. Sous la direction de Stéfanie Prezioso, Jean Batou et Ami-Jacques Rapin. Paris : Syllepse, cop. 2008, p. 192.

⁸³² PAGÈS, Pelai. *La Guerra civil espanyola a Catalunya, 1936-1939*. Sant Cugat del Vallès : Els llibres de la Frontera, DL 1987, p. 87; PAGÈS, Pelai. *Cataluña en guerra y en revolución, 1936-1939*. Sevilla : Espuela de Plata, 2007, p. 180.

correspondència dels mateixos milicians mostra com el G.I.L. i la seva denominació seguiren existint com a tals després de l'octubre.⁸³³ Per altra banda, De Leone mateix ja havia demostrat anteriorment al C.E. de la Fracció, davant l'exigència d'aquest de "dissoldre la columna", com la retirada d'alguns milicians de la "columna" no podria dissoldre aquesta: "La colonna poi resterebbe lo stesso, perché essa é stata formata dal POUM, che non sognerebbe affatto di scioglierla anche se vi fossero una decina di militi in meno",⁸³⁴ certament, les dimissions de l'octubre (quasi una trentena) eren un nombre més elevat que la dotzena de dimissions exigida per la majoria de la Fracció el setembre, però tanmateix representaren només un terç dels efectius del G.I.L. i, per tant, el raonament de De Leone manté la seva validesa.

En realitat, les dimissions no acabaren amb l'existència del Grupo Internacional Lenin com a tal, ja que la immensa majoria de combatents hi restaren: de les dimissions de l'11 d'octubre -quan cinc milicians bordiguistes dimitiren- i del 17 del mateix mes -quan vint-i-quatre milicians signaren la dimissió-, resulta un mínim de vint-i-nou milicians, que representaria aproximadament un terç del nombre mitjà de milicians del G.I.L., que, com he assenyalat abans, estaria situat entre la vuitantena i la norantena d'efectius; d'altra banda, un nombre important d'aquests milicians dimissionaris, inclosos bordiguistes, tornarien al G.I.L. els mesos de novembre i desembre. I cal recordar a més que els milicians del G.I.L. que decidiren continuar la lluita al front continuaren en aquesta unitat, com ho proven tant les butlletes de cobrament posteriors al 30 de novembre, les quals continuaren adscrivint els milicians a la Columna Internacional,⁸³⁵ com les adreces que utilitzaven els milicians en la seva

⁸³³ Vegeu, per exemple, les adreces postals que Launoy i Wauvermans donaren el 18 de novembre, i que indicaven "Groupe International Lénine, Front d'Aragon. Quicena. Huesca" (carta de Raymond Stoop i Florent Launoy a Michaux (18-XI-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History), o la de Loeuillet nou dies més tard en *La Lutte ouvrière*, que deia "Columna Internacional del P.O.U.M., Frente Huesca, España" ("Front d'Espagne : nos camarades nous écrivent". *La Lutte ouvrière* (27-XI-36)), i també les referències a la "Columna Internacional" de la División Lenin fetes per Borgo en un article del gener del 1937 (BORGIO, Giuseppe. "“Ninguno de mis camaradas ha venido a España para defender los intereses de la democracia burguesa” : habla un luchador italiano : carta abierta al comité del P.O.U.M. de Lérida y al Comité Ejecutivo del P.O.U.M. Barcelona". *La Batalla* (9-I-37)).

⁸³⁴ Carta de Mario De Leone al C.E. (23-IX-36). En: BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 68-69.

⁸³⁵ AUSIN HERVELLA, José Luis. *Milicians del POUM : segons dades de microfilms de l'ANC*, https://docs.google.com/document/d/1Ag5WfxlaP_otX2T9tUiurHf5gyS2AAj5vC5IT_bv3oU/edit?pref=2&pli=1; el llistat específic dels militants estrangers és a: https://docs.google.com/document/d/1Tdj3sOz-taApaxlrDjB_BqUh5Vx0DH7Jg31flsuArD8/edit?pref=2&pli=1.

correspondència;⁸³⁶ a principis del 1937 aquesta unitat, juntament amb les altres del P.O.U.M. al front d'Osca, passà a formar part de la 29a Divisió.

El dia 8 d'octubre, Loubier, en mig del període de permís, dimití com a membre del grup bolxevic-leninista de Barcelona i retornà temporalment a París per tal de participar en l'important congrés del P.O.I.; la seva dimissió, doncs, no estigué relacionada amb la qüestió de la militarització que esclatà dies després sinó amb la greu crisi interna del grup bolxevic-leninista de Barcelona, qüestió que tractaré més endavant. El seu retorn temporal a París significà també la seva dimissió del G.I.L., ja que, en retornar a Espanya el mes següent, Loubier s'enrolà en la Columna Thaelmann, controlada pel P.S.U.C., i amb ella participà en la defensa de Madrid.⁸³⁷

La militarització posava greus problemes al revolucionaris, ja que implicava acceptar integrar-se en un exèrcit burgès (i no "roig") i obria la perspectiva de que la guerra deixés de ser revolucionària per convertir-se en una guerra entre dos camps burgesos. En el debat del juliol i agost dins de la Fracció, la minoria havia optat pel recolzament militar perquè interpretà la lluita a Espanya en aquell moment com una lluita revolucionària, feta per unes milícies que a la rera guarda tenien el poder polític mitjançant els comitès que asseguraven un nou ordre social i econòmic; era evident que si la militarització convertia als seus ulls la guerra revolucionària en una guerra entre dos bàndols de la burgesia, la seva intervenció a Espanya devia ser reexaminada. Els problemes que plantejava la militarització, però, no es van circumscriure només als bordiguistes i afectaren també els bolxevic-leninistes. A diferència d'aquells, aquests darrers sí estaven disposats a intervenir en una guerra civil, inclús si cap dels dos camps representava una política revolucionària; a diferència dels bordiguistes, els trotskistes consideraven que una victòria armada contra el feixisme permetria, en el pitjor dels casos, el manteniment de les organitzacions obreres i la seva independència de classe, i repercutiria favorablement en la lluita de classes internacional. És per això que inclús si

⁸³⁶ Vegeu, per exemple, la carta de Pierre Wauvermans i Florent Launoy a Georges Vereeken del 10 de desembre, quina adreça és: "Quicena Tierz, colonne internationale Lénine, Front Huesca" (carta de Pierre Wauvermans i Florent Launoy a Georges Vereeken (10-XII-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

⁸³⁷ Posteriorment, Loubier fou ferit en el front de Madrid i hospitalitzat a Albacete; un cop recuperat, tornà a Madrid com a enllaç en el front de la Ciutat Universitària, on morí cap l'abril del 1937 ("Petite correspondance". *Le Soviet*, no. 1 (janvier 1937); "Loubier". *La Commune* (29-IV-37); BUCCI, Fausto; CASCIOLA, Paolo; CARBONCINI, Claudio. *Cristofano Salvini, 1895-1953 : un rivoluzionario italiano nella guerra civile spagnola*. [Foligno] : Centro Studi Pietro Tresso, 1996, p. 37, 74, n. 18 i n. 48).

l'impuls revolucionari del 19 de juliol era vençut, calia donar un recolzament militar a la lluita armada de la República, combatent a la vegada políticament aquesta. Ara bé, el fet de la militarització, tot i que no posava en qüestió els fonaments dels bolxevic-leninistes per a la lluita militar en el camp republicà, sí que implicava la desaparició de la seva condició de voluntaris i el seu enquadrament en un exèrcit sotmés a la disciplina militar d'un exèrcit burgès, raó per la qual alguns militants es plantejaren la dimissió.

El mateix dia que, per altres causes, Loubier havia dimitit del G.I.L., De Leone escrigué a Corradi informant-lo, entre altres coses, dels rumors de la militarització i constatava que “siccome a partire dal 20 corrente le milizie saranno militarizzate alcuni compagni si riservano di esaminare la situazione per stabilire se partire o no.”⁸³⁸ Els milicians bordiguistes presents a Barcelona, doncs, es reuniren juntament amb De Leone i analitzaren la situació. S'analitzà el cas especial de Russo, pel seu càrrec de comandant militar del G.I.L., i els milicians bordiguistes de Barcelona decidiren que, fos quina fos la decissió que el conjunt del grup prengués, Russo havia de retornar al front. Dels militants que pertanyien a la minoria de la Fracció, probablement foren De Leone i Russo els dos més proclius a la continuació de la presència dels milicians bordiguistes en el front, aconseguint el recolzament de sis companys (probablement Bassi, Belfiore, Cesarin, Ciccio, Morini, i Romanelli);⁸³⁹ davant d'ells, altres cinc militants –Bramati, Emilio Lionello, Mengoni, Pace i Zecchini-⁸⁴⁰ decidiren no retornar al front pel rebuig de la militarització, inclús si aquesta no s'aplicava als voluntaris estrangers. Aquests

⁸³⁸ BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 38, 71.

⁸³⁹ No he aconseguit cap documentació que especifiqués els milicians bordiguistes que no dimitiren, la seva identificació l'he fet exclouent-los dels que sí que ho feren; Belfiore no participà en els debats perquè es trobava ferit en un hospital, però recolzava la necessitat de la lluita militar i va ser contrari a les dimissions tant de l'11 com del 17 d'octubre; en quant Velotto, havia retornat a França vers l'11 d'octubre (BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 75, 78); per últim, Fortini, que es trobava en la Colonna Italiana, no dimití, però retornà a França a finals d'any (FORTINI, Francesco. “Parigi 1977, un' intervista : “Il giorno che mi avventai su De Bono...” [A cura di Fausto Bucci]. *La Risveglio*, n. 6 (gennaio-aprile 2001), <http://www.larisveglio.it/numero5/debono.html>).

⁸⁴⁰ BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 41, 74; per a Bramati i Emilio Lionello, a més, les seves butlletes de cobrament del dia 12 d'octubre, que diuen “Baja en las Milicias con esta fecha” (vegeu: AUSIN HERVELLA, José Luis. *Milicians del POUM : segons dades de microfilms de l'ANC*, https://docs.google.com/document/d/1Ag5WfxlaP_otX2T9tUjurHf5gyS2AAj5vC5IT_bv3oU/edit?pref=2&pli=1; el llistat específic dels militants estrangers és a: https://docs.google.com/document/d/1Tdj3sOz-taApaxlrDjb_BqUh5Vx0DH7Jg31flsuArD8/edit?pref=2&pli=1).

cinc militants, però, no consideraren que la guerra civil s'havia transformat en guerra imperialista ni negaren la necessitat de la lluita armada, i declararen mantenir-se en la posició original defensada a París davant la majoria de la Fracció⁸⁴¹ i, per tant, que estaven disposats a continuar en Espanya per treballar políticament en favor de la revolució; segons declarà De Leone, tres d'ells, a més, es mostraren disposats des del moment de la seva mateixa dimissió a retornar al front, i, en tot cas, restaren a Catalunya i Aragó com a treballadors.⁸⁴²

Un cop establert el desenvolupament de la qüestió de les primeres dimissions dels milicians bordiguistes del G.I.L., cal retornar a la trajectòria del propi G.I.L. i com la posició d'aquests milicians l'hi afectà. La documentació existent (dues cartes de milicians bolxevic-leninistes i especialment un informe del "Grup B.L. a Barcelona") permeten seguir de manera força completa l'evolució dels fets.⁸⁴³ El dia 11 d'octubre, a la vigília del retorn al front, els milicians del G.I.L. presents a Barcelona es reuniren en assemblea per tal de discutir sobre les notícies que arribaven de la immediata militarització i intentar acordar una posició comuna. L'assemblea reuní seixanta milicians i l'únic punt a discutir fou el de l'actitud a prendre davant la militarització.

Les tres posicions foren: 1) la dels bordiguistes dimissionaris, que presentaren una moció en la que declaraven que es retiraven de les milícies per l'amenaça de la militarització, però que continuarien treballant en el terreny social; 2) la de Fosco, que com ell mateix afirmà, "En tanto que responsable político militar de la columna

⁸⁴¹ La majoria no desaprovà el que veié una contradicció: declarar-se a favor de la lluita militar a Espanya però retirar-se a la vegada del front (vegeu especialment: VERDARO, Virgilio [Gatto Mammine]. "La nuova posizione della minoranza significa equivoco e duplicità". *Prometeo*, no. 139 (22-XI-36). Verdaro, però, obvià que la posició de la minoria feia referència a la no acceptació d'enquadrar-se en un exèrcit burgès, però no a la necessitat "indispensable" de la victòria militar del bàndol on lluitaven les organitzacions obreres.

⁸⁴² Cartes de Mario De Leone (13-X-36) i (17-X-36). En: BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 73-74.

⁸⁴³ Carta de Louis Lemmens a "mon vieux" (14-X-36), "Rapport d'activité du Groupe B.L. à Barcelonne [sic]" (12-XII-36), i carta de Pierre Wauvermans i Florent Launoy a Walter Dauge (19-IV-37), tots tres en: Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History (hi ha traducció parcial del "Rapport d'activité du Groupe B.L. à Barcelonne [sic]" en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 57-60). Un resum de l'assemblea del dia 11, basat només en la carta de Wauvermans i Launoy, es troba en: BUCCI, Fausto; CASCIOLA, Paolo; CARBONCINI, Claudio. *Cristofano Salvini, 1895-1953 : un rivoluzionario italiano nella guerra civile spagnola*. [Foligno] : Centro Studi Pietro Tresso, 1996, p. 38.

internacional hice todo lo posible para impedir esta dimisión”⁸⁴⁴ presentant una altra moció, en la que propugnava la continuació de la lluita antifeixista “sans demander d’avantage” i que, segons Wauvermans i Launoy, tenia el sentit de que abandonar el front era una traïció; i 3) la de Russo, que considerà que calia posar condicions a la reincorporació al front en cas de que s’apliqués la militarització: calia retornar al front si el P.O.U.M. garantia als milicians estrangers que la militarització no els hi seria aplicada i que, si la militarització era general, llavors els voluntaris abandonarien el front. Aquesta tercera posició tingué versemblantment el suport dels bordiguistes encara contraris a la dimissió, així com el dels bolxevic-leninistes,⁸⁴⁵ mentre que sembla clar que la primera moció seria recolzada només pels bordiguistes que ja havien decidit dimitir.⁸⁴⁶

Els resultats foren de quaranta vots a favor de la moció de Russo i, d’aquests quaranta, vint correspongueren als milicians bolxevic-leninistes; malauradament, els documents no diuen quants vots obtingueren respectivament les altres dues propostes. L’assemblea llavors envià una delegació al C.E. del P.O.U.M. i també al C.C.M.A. per exposar les seves condicions. El C.E. del P.O.U.M. els afirmà que el decret de militarització no s’aplicaria a Catalunya, que el partit lluitaria contra el decret, i que en tot cas, si s’arribés a aplicar, segurament no implicaria els estrangers. Amb aquestes garanties, els

⁸⁴⁴ DI BARTOLOMEO, Nicola [“Emiliano Vigo”]. “Espagne, mai 36-janvier 38”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 186.

⁸⁴⁵ Les afinitats mútues entre la majoria dels milicians bordiguistes i els milicians bolxevic-leninistes eren evidents, però no l’apreciació subjectiva de qui influenciava qui: mentre que Lemmens escrigué que Russo era “bordiguiste mais près de nous”, Wauvermans i Launoy afirmaren que quan Russo era entre els milicians bolxevic-leninistes “ils étaient tous sous sont [sic] influence c’est vous dire qu’ils se ralliaient [sic] aux Bordiguistes” (carta de Louis Lemmens a “mon vieux” (14-X-36), i carta de Pierre Wauvermans i Florent Launoy a Walter Dauge (19-IV-37), p. 4, totes dues en: *Correspondance des jeunes partis en Espagne* (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History). Un cop Russo i la resta de bordiguistes abandonaren el front, el grup bolxevic-leninista de Barcelona intentà guanyar-los (carta de Russell Blackwell a Hugo Oehler (26-XI-36), Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University) i, segons un espia de l’O.V.R.A., Russo també s’entrevistà el novembre a París amb Leonetti, Tresso i posteriorment Stelio, que intentaren que el seu grup s’integrés en el Moviment per la IV Internacional (Informe anònim [probablement del dirigent maximalista Alessandro Consani, germà del milicià del G.I.L. Gogliardo Consani] del 14-XI-36, Archivio dell’Associazione Pietro Tresso di Firenze). Aquestes converses, però, no tingueren èxit, ja que, com he indicat anteriorment, els membres de la minoria bordiguista passaren a militar, ja a França, en U.C.

⁸⁴⁶ El relat de com succeí la qüestió de les dimissions i el paper jugat en aquesta per ambdós grups bordiguistes i pels bolxevic-leninistes demostra que l’afirmació de Fosco de que les dimissions es donaren “a instigación de la política idiota del POI” (DI BARTOLOMEO, Nicola. “Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 195) no se sosté en absolut a la llum de la documentació.

milicians del G.I.L. partiren cap el front el dia 12, però degut a la pèrdua de Lecinyena el dia anterior, es dirigí a Alcubierre i no a Osca.

Havent-se anunciat que qui no volgués continuar en el front havia de dimitir abans del dia 20, el malestar per la militarització es generalitzà en aquests dies en totes les columnes pumistes i anarquistes de tots els fronts, no només del d'Aragó; molt possiblement aquesta fou la raó per la qual el P.O.U.M. de Madrid convocà a una reunió el 16 d'octubre a tots els "camaradas extranjeros" per tal de tractar "asuntos de organización que directamente les interesan".⁸⁴⁷ En el cas dels membres del G.I.L. que no havien anat de permís a Barcelona i es trobaven a Quicena, s'aprovà una resolució rebutjant la militarització⁸⁴⁸ i els seus membres –excepte sis alemanys, probablement brandlerians i/o sapistes- dimitiren, enviant llavors una delegació –un caporal i Wauvermans- al comandant, el qual els exposà que hi havia projectades operacions militars que havien de començar aviat.⁸⁴⁹ Els delegats demanaren llavors garanties per escrit de que la militarització no s'aplicaria als voluntaris estrangers i, un cop el comandant els hi signà, els voluntaris tornaren als seus llocs al front.

En el cas dels membres del G.I.L. enviats a Alcubierre, els fets succeïren de manera molt similar en un principi, però la diferent actitud del comandant militar i probablement també el fet que els milicians bordiguistes s'hi trobessin entre ells feu que el desenvolupament i la conclusió fossin les contràries que a Quicena. Els milicians destacats a Alcubierre decidiren també delegar uns representants que es dirigiren al comitè militar, el qual, a diferència del de Quicena, només els prometé una resposta;

⁸⁴⁷ "A los camaradas extranjeros". *P.O.U.M.*, nº 8 (14-X-36), p. 2.

⁸⁴⁸ És possible que aquesta resolució sigui la mateixa, o molt semblant, a la que els milicians de la centúria de Figueres redactaren el 9 d'octubre a Casetas de Quicena, la qual no refusava el comandament únic ni una disciplina d'acord amb les seves idees, però que sí rebutjava totalment la creació d'un exèrcit convencional, al qual oposava l'exèrcit roig. La resolució també recordava que "no sólo luchamos para aplastar al fascismo criminal, sino para la implantación del Socialismo, única manera de acabar con el primero." ("La militarización de las milicias antifascistas". *La Batalla* (14-X-36)). Péret informà Breton el dia 15 que havia de partir al dia següent al front d'Osca (carta de Benjamin Péret a André Breton (15-X-36). En: PÉRET, Benjamin. *Cartas de la Revolución Española*. Barcelona : Etcétera, 2000, p. 12; hi ha una altra traducció en: PÉRET, Benjamin. "Cartas de Benjamin Péret a André Breton enviadas desde España, 1936-1937". *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 26 (noviembre de 2002), p. 7); és possible, doncs, que el seu viatge estigués relacionat amb la qüestió de les dimissions, però la manca de documentació no permet assegurar-lo i, més important, conèixer del cert quin paper prengué (tot i que l'esment a que esperava participar en l'assalt de la ciutat indicaria possiblement que no estaria per l'abandó del front).

⁸⁴⁹ Efectivament, a finals d'octubre l'Estat Major de Barbastre ordenà atacar Osca; vegeu: PANÉ, Josep. "Sector d'Osca ; La falca de Quicena". En: COLL, Josep ; PANÉ, Josep. *Josep Rovira : una vida al servei de Catalunya i del socialisme*. Barcelona : Ariel, 1978, p. 113-114.

passats uns dies sense aquesta (problement perquè just en aquells dies els franquistes estaven en plena ofensiva sobre la Sierra de Alcubierre),⁸⁵⁰ Russo redactà una carta de dimissió, reuní una assemblea el dia 17 i hi defensà el seu punt de vista, convidant els milicians a signar la carta. La majoria de tots aquests milicians decidí restar al front, però una important minoria d'entre vint-i-quatre i vint-i-nou milicians⁸⁵¹ dels seixanta que eren a Alcubierre signà la carta de dimissió; entre aquests s'hi trobaven els bordiguistes però també els bolxevic-leninistes i alguns maximalistes i antifeixistes sense partit. La decisió dels bolxevic-leninistes, segons explicà el grup de Barcelona en el seu informe, es contemplà només com a temporal, amb l'objectiu de portar el gruix de milicians a Barcelona i poder elaborar una línia conjunta davant no només de la militarització sinó de la desinformació i canvis de decisions que l'envoltaven.

D'aquesta manera, dos dies després, el 19, els milicians dimissionaris abandonaren el front i retornaren a Barcelona; Fosco i Gervasini, ignorants del que s'apropava, anaren un d'aquells dies amb De Leone al port de Barcelona a intentar encetar discussions amb mariners del *Zirianin*,⁸⁵² el primer vaixell soviètic que havia arribat el 14 d'octubre al port de Barcelona amb armes, municions i aliments. Un cop arribats a Barcelona, els milicians foren convocats a una reunió amb el C.E. del P.O.U.M. el dia 21; en aquesta reunió, que degué ser força tensa, Molins els acusà d'abandonar el front i els assegurà de nou que el decret de militarització no s'aplicaria als estrangers en Catalunya i que, en tot cas, podien aplaçar la seva dimissió fins a l'aplicació efectiva del decret. Russo contestà mantenint-se en els punts anteriorment aprovats: rebuig de la militarització, suport a la lluita militar, intervenció en la lluita social en la rereguarda. Proposà per tant

⁸⁵⁰ L'ofensiva franquista s'inicià el dia 11 amb la seva entrada en Lecinyena, ocupant en menys d'una setmana una part important de la divisòria de la Sierra de Alcubierre al nord i al sud del port d'Alcubierre, així com l'ermita de Santa Quiteria al nord de la serra.

⁸⁵¹ Segons el "Rapport d'activité du Groupe B.L. à Barcelonne [sic]" (12-XII-36) i la carta de Pierre Wauvermans i Florent Launoy a Walter Dauge (19-IV-37) (tots dos en: Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History; també en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 59) els milicians que signaren la carta foren vint-i-quatre; De Leone, per la seva part, digué que els que retornaren a Barcelona foren vint-i-sis (P.S. (21-X-36) d'una carta de Mario De Leone a Piero Corradi (17-X-36). En: BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 75); per la meua part, i com mostraré més endavant en el text, he comptabilitzat que la xifra podria elevar-se fins a vint-i-nou. En tot cas, aquests dimissionaris d'Alcubierre no incloïen els cinc dimissionaris bordiguistes del dia 11 a Barcelona.

⁸⁵² BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 79.

que els dimissionaris romanguessin a Barcelona al servei “polític i militar” del P.O.U.M. i que, depenent de com es desenvolupés la situació, els dimissionaris retornarien al front; el C.E., però, rebutjà aquesta proposta.

Davant d’aquesta resposta, els camins dels bordiguistes i dels bolxevic-leninistes divergeren: mentre que els primers confirmaren llur dimissió, els segons decidiren el retorn al front, excepte per a aquells que poguessin trobar una feina o que fossin necessaris a Barcelona per les seves capacitats polítiques. La justificació última de la decisió de retornar al front fou que –com ja he assenyalat anteriorment–, per als bolxevic-leninistes, “le plus grand travail politique est là”, en el front, però molt probablement els hi ajudà a prendre-la el fet de que en aquest moment ja els degueren arribar les directrius de París en el sentit de que abandonar el front era un error que tancaria les portes d’accés al P.O.U.M. i que no podien seguir l’exemple dels bordiguistes.⁸⁵³

Un cop decidit fer marxa enrere en les dimissions per part dels bolxevic-leninistes, l’informe d’activitat del grup B.-L. diu que tots els milicians bolxevic-leninistes provinents d’Alcubierre excepte dos retornaren al front, el que volia dir uns deu o dotze milicians, mentre que el grup de Barcelona es reforçà per dos milicians dimissionaris, un nou adherent, i alguns nous arribats,⁸⁵⁴ comptant també amb el suport dels milicians ferits als hospitals; el grup estaria compost, doncs, d’un mínim de vint-i-tres militants.⁸⁵⁵ En aquest sentit, Low ja escrigué que en aquesta època “La mayoría de los

⁸⁵³ Segons explicà posteriorment Rous: “A ce moment-là, dans la mesure où les communications le permettaient, nous avons donné un conseil très précis à nos camarades français: Evitez le bordighisme. Ne claquez pas les portes! Ce serait très mauvais!” (ROUS, Jean [“Clart”]. “Lettre du cam. Clart au Comité central du P.S.R. belge, le 20 décembre 36”. *Bulletin intérieur international*, no. 1 (avril 1937), p. 10).

⁸⁵⁴ És possible que tres d’aquests nous arribats fossin Aage Kjelsø, ja que arribà a Barcelona el mes d’octubre i fins el desembre fou al front d’Aragó (BÜLOW, Andreas ; CASCIOLA, Paolo. “KJELSØ, Aage [Åge], 1914-1995”. En: *Biografías del 36 : revolucionarios, extranjeros, judíos, anarquistas, trotskistas, bordiguistas, olvidados, internacionalistas, disidentes, exiliados, apátridas y otros malditos de la Guerra de España*. Barcelona : Descontrol, 2016, p. 130); A. Ey, militant de la secció de Lot-et-Garonne del P.O.I. que al gener es trobava al front d’Osca (EY, A. “Avant de monter à l’assaut un bolchevick-léniniste nous écrit...”. *La Lutte ouvrière* (22-I-37); i Raymond Blanchard, que combaté encara en les milícies del P.O.U.M. i, més endavant, en l’exèrcit republicà com a oficial (“Colombes : bas les pattes devant Blanchard!”. *La Lutte ouvrière* (21-X-37)).

⁸⁵⁵ Aquesta és la xifra que el mateix grup donà en el seu informe del 12 de desembre (“Rapport d’activité du Groupe B.L. à Barcelonne [sic]” (12-XII-36), p. 4, Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History; hi ha traducció en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 60); Blackwell, però, deu dies abans havia escrit que el grup tenia dotze militants a Barcelona i uns divuit al front (BLACKWELL,

miembros de la Columna Internacional, que habían tomado Estrecho Quinto y Monte Aragón en días que parecían una leyenda, volvieron a Barcelona a ocuparse de quehaceres políticos o a no hacer nada, porque no se les autorizaba a hacer gran cosa”;⁸⁵⁶ presa literalment, aquesta frase era una exageració, donat que la majoria de milicians continuaren al front, per la qual cosa Low devia referir-se als milicians originals de l’agost,⁸⁵⁷ però corrobora la informació de que a finals d’octubre una part dels milicians romangué a Barcelona. La documentació disponible no permet saber quins foren exactament aquests ni la xifra exacta de milicians dimissionaris (no s’ha conservat la carta de dimissió), ni tampoc poder establir si la proporció entre militants bolxevic-leninistes al front i a Barcelona era la que afirmà aquest informe, però sí que es pot fer una aproximació prou significativa que permet identificar amb seguretat fins a catorze milicians dimissionaris del front d’Alcubierre (el que representa una mica més de la meitat del total que abandonà el front) als quals s’han d’afegir cinc probables i deu possibles.

Entre aquests milicians s’hi trobaven els bordiguistes que no havien dimitit el dia 11 (excepte Belfiore, convalescent i oposat a les dimissions, i Velotto, que havia marxat). Aquests, juntament amb els seus companys sí dimissionaris del dia 11, elaboraren a Barcelona, després de la reunió que tots els dimissionaris del G.I.L. havien mantingut el dia 21 amb el P.O.U.M., una declaració el dia següent que, partint de les “incògnites” que plantejaven la dissolució del C.C.M.A. i la destrucció del principi de milícia obrera voluntària al fer dependre les milícies del ministeri de defensa, plantejava que calia un treball de “vigilància” a l’avantguarda del proletariat, vigilància que exigia assumir la importància primordial del treball polític en les organitzacions obreres, que es convertia en tan important com el militar, del qual, tanmateix, es refirmava la necessitat de la seva continuació; en definitiva, els militants de la minoria de la Fracció conclouien que:

“Estos mismos camaradas, al abandonar su puesto de milicianos de la columna internacional Lenin, permanecen siempre movilizados a disposición del proletariado revolucionario español, y deciden continuar su dedicación en otro terreno de su actividad y experiencia hasta el triunfo definitivo del proletariado sobre el capitalismo

Russell. “Grupo Bolchevique Leninista de Espana” (2-XII-36), p. 1, Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University).

⁸⁵⁶ LOW, Mary. *Cuaderno rojo de Barcelona : [agosto-diciembre 1936]*. Barcelona : Alikornio, 2001, p. 152.

⁸⁵⁷ Low ja havia escrit abans precisament que la majoria dels milicians originals havien estat reemplaçats per nous voluntaris (LOW, Mary. *Cuaderno rojo de Barcelona : [agosto-diciembre 1936]*. Barcelona : Alikornio, 2001, p. 111).

en todas sus formas de dominación.”⁸⁵⁸

D’aquesta manera, tant el grup bordiguista de Barcelona com el Comitè de Coordinació de París reafirmaren que la retirada d’alguns militants del front “non solo non rinnega la precedente partecipazione alle Milizie ma conferma il principio della difesa armata sul fronte della Rivoluzione spagnola”, la qual s’havia de combinar amb la lluita classista en la rereguarda: a tal fi, el grup de Barcelona, ja escindit de la Fracció, elaborà el 25 d’octubre un “Progetto per la costituzione di gruppi operai di azione rivoluzionaira”, però aquest projecte dels G.O.A.R. sembla que no tingué cap èxit, malgrat la simpatia i audiència que Russo tingué entre els militants poumistes que el coneixien, especialment de Terrassa.⁸⁵⁹ Aquest projecte no reeixit semblava xocar, però, amb l’inici d’una orientació pro-P.O.U.M. que deixen veure just en el mateix moment les darreres cartes de De Leone,⁸⁶⁰ però la seva mort pocs dies després, el 5 de novembre, a causa un infart de miocardi, impedeixen comprovar si ambdues orientacions podrien haver convergit o no.

Amb motiu de la mort de De Leone, els seus companys del grup de Barcelona li reteren

⁸⁵⁸ “Declaración”. En: GUILLAMÓN, Agustín. “La Izquierda Comunista –“los bordiguistas”- en la Guerra de España, 1936-1939”. *Balance*, nº 1 (noviembre 1993; corregido y actualizado en febrero de 2008), p. 19; una altra traducció en: *Los revolucionarios y la guerra de España : textos de Bilan, 1933-1938*. Edición, presentación y traducción: Álvaro de la Calle, Ignacio Rodas. 1ª ed. Barcelona : Curso, 2000, p. 265-266 (font original: “Déclaration”. *Bilan*, no. 37 (novembre-deseembre 1936)). La declaració expressa clarament que la “Columna Internacional Lenin” no es dissol, sinó que els militants signants de la declaració l’abandonen.

⁸⁵⁹ BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 38-42 (el text del projecte en p. 76-77). La simpatia personal dels poumistes terrassencs vers Russo, fruit de la col·laboració militar entre el G.I.L. i la centúria Cahué, no es traduí en simpatia política; de fet –i no estranyament-, els militants de Terrassa mantenien millors relacions polítiques amb els maximalistes, convidant Bogoni a un dels seus mítings (“Juventud Comunista Ibérica : Tarrasa”. *La Batalla* (7-X-36)). Russo retornà per unes setmanes a França i Bèlgica per tal d’enfortir la minoria en les seves discussions amb la majoria, i després retornà a Catalunya, on sembla que un mes després estigué implicat en un projecte no reeixit de constituir una força armada de militants estrangers per defensar els anarquistes i el P.O.U.M. dels previstos atacs stalinistes (carta de Russell Blackwell a Hugo Oehler (29-XII-36), Hugo Oehler Papers, folder 2, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University; vegeu també: KREHM, William. “Spanish Revolution being betrayed by Stalinists”. *The Workers’ voice*, v. 4, no. 2 (February, 1937), p. 6; i ([CONSANI, Alessandro?]. “Movimento secessionista della Frazione bordighista” (5-XII-36), p. 5-6, Archivio dell’Associazione Pietro Tresso di Firenze). Malgrat no crear-se finalment aquesta força militar, Russo conservà una posició dirigent entre els militants de la minoria bordiguista que romangueren en Espanya (Oehler i Blackwell informaren vers el mes de març que “Russo has over a dozen here who are integrated in the army, big plants etc.” (carta d’Hugo Oehler i Russell Blackwell ([s.d., ca. març 1937]), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 1, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University)).

⁸⁶⁰ Vegeu especialment la del 29 d’octubre (BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 77-78).

homenatge amb la col·laboració del P.O.U.M., el qual exposà el cadàver en el seu local principal de la Plaça del Teatre, organitzà el funeral el dia 7 i el publicità en *La Batalla*. En el seu comiat, els seus camarades del grup de Barcelona emfatitzaren el darrer compromís polític de De Leone, el del recolzament a la revolució espanyola:

*Fiel a los principios internacionalistas, al iniciarse el movimiento revolucionario de julio, acudió inmediatamente a España para prestar su ayuda física e ideológica. Toda su vida luchó por la emancipación del proletariado y ha dado el último suspiro en la tierra sacudida por las convulsiones de la revolución social, donde se oye el crujir del andamiaje capitalista que se cae en pedazos, y donde el proletariado lucha con las armas en la mano por su emancipación que será cierta y definitiva, a condición de que, en el fuego de la lucha, pueda formarse un verdadero partido de clase libre de cualquier carácter de compromiso y de colaboración.*⁸⁶¹

Retornant de nou als milicians dimissionaris, a excepció dels bordiguistes es fa més difícil poder identificar els restants milicians que signaren la carta de dimissió, donat que no s'ha conservat aquest document. Per als milicians dels que no hi ha cap més altre documentació que la seva butlleta de pagament (és a dir, els de militància política desconeguda), un mètode que podria indicar quins foren dimissionaris seria el de cotejar els milicians amb butlletes corresponents a l'estada del primer permís (del 4 a l'11 d'octubre) amb els que tornen a tenir butlletes de cobrament del 20 d'octubre fins el 2 de novembre (quan es reincorporaren al front els dimissionaris del dia 17 que havien tingut la reunió amb Molins el dia 21). Aquest mètode permet detectar que cap milicià de militància política desconeguda que apareix en el llistat elaborat per Ausin té a la vegada butlletes de cobrament dels dos intervals, per la qual cosa es pot concloure que la immensa majoria d'aquests milicians sense filiació política no dimití quan esclatà la crisi de la militarització, excepte en dos casos en que la baixa fou explicitada en la butlleta de cobrament. Cal tenir present, però, que aquesta afirmació es basa en la documentació donada per les butlletes existents, i bé podria ser que s'hagin pogut perdre butlletes d'algun dels dos intervals (o dels dos) d'un mateix milicià.

⁸⁶¹ GRUPO DE BARCELONA DE LA FRACCIÓN DE IZQUIERDA COMUNISTA ITALIANA. “El camarada Di [sic] Leone”. *La Batalla* (11-XI-36); vegeu també: “Ha muerto de [sic] Leone”. *La Batalla* (6-XI-36), “Entierro de De Leone”. *La Batalla* (7-XI-36), i “La muerte del camarada De Leone”. *La Batalla* (7-XI-36). El doctor Dino Fienga, ex militant trotskista que estava reorganitzant el servei sanitari militar del P.O.U.M., atengué De Leone quan aquest patí l'infart que resultà mortal, sense poder fer-ne res (BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 43). En el seu funeral, el fèretre fou veïllat en el local central del P.O.U.M. i hi va haver representació oficial del Grup de Barcelona de la Fracció, de l'Oposició Comunista Italiana, de la “secció de la IV Internacional”, del P.O.U.M. –que hi envià Andrade-, i del Socors Roig d'aquest partit (“Entierro de Mario Di [sic] Leone”. *La Batalla* (8-XI-36)).

Pel que respecta als bolxevic-leninistes, es pot assegurar la dimissió de dos milicians (Fajgelzon i Salvini) i contemplar com a probable la de tres (Ducrabon, Guido Lionello i Sedran). La dimissió de Salvini la confirma una carta de Wauvermans i Launoy, tot i que aquests informaren que Salvini no arribà a retornar el seu carnet de milicià:⁸⁶² de ben segur que, després de parlar amb Fosco, Salvini canvià d'opinió i defensà la proposta d'aquest de retornar de seguida al front; respecte Fajgelzon, la informació de la seva baixa també és segura, ja que una butlleta de cobrament del dia 22 d'octubre mostra que és dimissionari.⁸⁶³ Els casos de Ducrabon, Guido Lionello i Sedran són més dubtosos, però presenten prou indicis per pensar que també dimitiren en aquest moment: pel que fa a Ducrabon, un article de *La Lutte ouvrière* el presentà “momentàniament a França” a principis de novembre,⁸⁶⁴ per la qual cosa molt probablement fos allà perquè va dimitir; en quant Lionello i Sedran (com també Fajgelzon, com mostraré en el proper paràgraf) eren els destinataris d'una carta de Nin del 13 de novembre que responia la seva sol·licitud d'entrada en el P.O.U.M.,⁸⁶⁵ la qual cosa indicaria que es trobaven a Barcelona i no al front en aquella data; d'altra banda, ambdós donaren per aquesta època adreces postals corresponents a pisos de Barcelona, i no pas a unitats del front; per últim, i pel que fa només a Lionello, un informe dels serveis secrets italians el localitzava a Barcelona a principis de novembre, on participà en un dinar organitzat per Luzzatto i en el qual també hi foren Balduini, Fosco i Sereni⁸⁶⁶ i, per tant, la seva no permanència en el front podria respondre a una dimissió. Per últim, el mètode de comparar butlletes mostra que només Breziner en signà en els dos intervals temporals, per la qual cosa es pot assegurar que fou dimissionari.

En el cas dels milicians bolxevic-leninistes i maximalistes, però, inclús l'existència de només les butlletes del segon interval temporal poden aportar prou indicis de pertinença al grup dimissionari, o com a mínim a plantejar la hipòtesi, ja que la informació

⁸⁶² Carta de Pierre Wauvermans i Florent Launoy a Walter Dauge (19-IV-37), p. 5, Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

⁸⁶³ En l'apartat del lloc del destacament s'hi apuntà a màquina “Dimisionario”, i la part superior de la butlleta presenta un “Baija” escrit a mà (AUSIN HERVELLA, José Luis. *Milicians del POUM : segons dades de microfilms de l'ANC*, https://docs.google.com/document/d/1Ag5WfxlaP_otX2T9tUjurHf5gyS2AAj5vC5IT_bv3oU/edit?pref=2&pli=1).

⁸⁶⁴ “Salle Albouy, 500 travailleurs manifestent avec le P.O.I. pour la révolution internationale”. *La Lutte ouvrière* (14-XI-36).

⁸⁶⁵ Tracto aquesta carta més endavant, en el marc de les relacions del grup bolxevic-leninista de Barcelona amb el P.O.U.M.

⁸⁶⁶ “Copia della lettera della Sezione I” (5-XI-36), fons “Lionello Guido”, b. 2791, Casellario Politico Centrale, Archivio Centrale dello Stato.

addicional que es té d'aquests militants així ho permet; de fet, algunes d'aquestes butlletes tenen anotacions com “Con permiso para incorporarse de nuevo al frente”, “Retornat amb permís”, o “Retornat amb uns dies de permis. Per incorporarse el dia 2 de Novembre”, malgrat que aquests milicians ja havien gaudit de la setmana de permís a principis d'octubre: aquestes anotacions serien un subterfugi, doncs, per obviar la dimissió en massa i que no constés oficialment, tractant la nova estada com un permís normal. Pel que fa als milicians bolxevic-leninistes, doncs, els milicians quines butlletes de cobrament es troben en aquest segon interval temporal i podrien per tant haver estat signants de la carta de dimissió són Delzant, Guarneri, Lentze, Guido Lionello, Loeuillet, i Loots (he exclòs òbviament Breziner i Fajgelzon, dels quals ja hi ha certesa, i Ondik, que consta en una butlleta del dia 15 però que retornà per estar ferit);⁸⁶⁷ a més, Guarneri apareix com a provinent del front de Lecinyena i Loeuillet del d'Alcubierre, informació que reforça aquesta hipòtesi.

Arribats a aquest punt, cal aclarir un equívoc que es manté en la historiografia: la carta de Nin esmentada en el paràgraf anterior estava adreçada a “J. F., A. C., L. G. i altres” i fou publicada per primera vegada en el *Bulletin intérieur international* de l'S.I. de l'abril del 1937;⁸⁶⁸ Broué interpretà “J. F.” com Jaime Fernández, “A. C.” com Adolfo Carlini (el pseudònim de Sedran) i “L. G.” com Lionello Guido (és a dir, Guido Lionello, ja que en la comunicació formal en italià moltes vegades el cognom es posa abans del nom).⁸⁶⁹ No obstant, respecte la interpretació del primer nom, no tenia sentit que Jaime Fernández Rodríguez demanés l'ingrés en el P.O.U.M. ja que ell ja era militant d'aquest partit, i no n'havia estat expulsat;⁸⁷⁰ tampoc és clar que, en aquella època, Fernández ja es trobés a Barcelona.⁸⁷¹ En canvi, sí que pren tot el sentit

⁸⁶⁷ Les ferides eren tan greus que s'arribà a donar la notícia de la seva mort (“Les bolchévick-léninistes donnent leur vie pour la révolution mondiale”. *La Lutte ouvrière* (17-X-36)).

⁸⁶⁸ NIN, Andreu. “Lettre de A. Nin aux bolchévicks-léninistes de Barcelone”. *Bulletin intérieur international*, no. 1 (avril 1937), p. 8; es publicà en anglès tres mesos després: NIN, Andreu. “Letter from Nin to the Bolshevik-Leninists of Barcelona”. *Information bulletin* (july 1937), p. 6.

⁸⁶⁹ NIN, Andreu. “Carta a los B.-L. de Barcelona”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 497.

⁸⁷⁰ Andrade i Enrique Rodríguez havien demanat l'expulsió, però el C.L. de Madrid s'hi oposà i Jaime Fernández continuà sent militant del P.O.U.M. (vegeu: FERNÁNDEZ IZQUIERDO, Eulogio. “FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ, Jaime, 1914-1998”. En: *Biografías del 36 : revolucionarios, extranjeros, judíos, anarquistas, trotskistas, bordiguistas, olvidados, internacionalistas, disidentes, exiliados, apátridas y otros malditos de la Guerra de España*. Barcelona : Descontrol, 2016, p. 84).

⁸⁷¹ Jaime Fernández provenia de l'I.C.E., on havia militat juntament amb el seu cosí Eugenio Fernández Granell. Al començar la guerra es trobava fent el servei militar en l'Alcázar de Toledo, d'on pogué fugir a principis d'agost, passant després al front de Sigüenza i, després de la caiguda d'aquest, al de Madrid (on morí el seu germà petit Eulogio); en data indeterminada marxà a Barcelona (entrevista amb Eulogio

interpretar J. F. com a Jakiel Fajgelzon: en primer lloc, perquè era un bolxevic-leninista no militant del P.O.U.M. que en demanava l'ingrés; en segon lloc, perquè feia la petició juntament amb altres companys estrangers, no espanyols; i en tercer lloc, perquè aquesta petició conjunta coincidia precisament amb la dimissió simultània d'alguns milicians, dels quals sabem del cert que ell n'era un. El fet que Fajgelzon fos dimissionari i signés la carta juntament amb Lionello i Sedran reforçaria la hipòtesi, al seu torn, de que aquests dos darrers també es trobarien en el mateix cas que Fajgelzon.

Respecte els dimissionaris maximalistes, l'estudi de Bucci, Quiriconi i Carboncini assenyalà Cirella i Consani com a dimissionaris,⁸⁷² i hi ha l'indici abans esmentat del dinar de Luzzatto de finals d'octubre o principis de novembre que podria indicar les dimissions de Balduini i del mateix Luzzatto. Amb el cotejament de butlletes s'identifiquen com a possibles dimissionaris Balduini, Bogoni, Consani, Fancelli, Fusero, Plutino, i Roasino (he exclòs Benci, ja que retornà per estar ferit).

En quant els milicians de filiació política desconeguda, les butlletes de cobrament indiquen explícitament que foren dimissionaris Carreras, Gianguialano i Salvatore Toscano.⁸⁷³ Resta el cas de Sereni, el qual no feu cap referència a la militarització en les seves memòries, però del qual se sap que a partir del novembre abandonà el front i residí a Barcelona:⁸⁷⁴ la hipòtesi més probable és que la seva baixa fos deguda a la militarització.

Per últim, cal tenir present el fet que no totes les dimissions foren definitives: entre pocs dies i un mes i mig després d'haver-se produït, molts dimissionaris –quasi la meitat– s'hi tornaren a enrolar; a banda dels bolxevic-leninistes que decidiren reintegrar-se el

Fernández Izquierdo, fill de Jaime Fernández Rodríguez, (15-VII-16); vegeu també: FERNÁNDEZ IZQUIERDO, Eulogio. "FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ, Jaime, 1914-1998". En: *Biografías del 36 : revolucionarios, extranjeros, judíos, anarquistas, trotskistas, bordiguistas, olvidados, internacionalistas, disidentes, exiliados, apátridas y otros malditos de la Guerra de España*. Barcelona : Descontrol, 2016, p. 83-84). Agraeixo a Eulogio Fernández l'haver-me assenyalat per primer cop la incongruència de que el seu pare suposadament demanés l'ingrés en el P.O.U.M. quan ja n'era militant.

⁸⁷² BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Iva, 1997, p. 64, n. 29.

⁸⁷³ AUSIN HERVELLA, José Luis. *Milicians del POUM : segons dades de microfilms de l'ANC*, https://docs.google.com/document/d/1Ag5WfxlaP_otX2T9tUurHf5gyS2AAj5vC5IT_bv3oU/edit?pref=2&pli=1.

⁸⁷⁴ Aquell novembre, Sereni conegué a Barcelona el doctor Fienga, a qui prestà alguna col·laboració en la seva tasca de reorganització dels serveis sanitaris del P.O.U.M. (SERENI, Bruno. *Ricordi della guerra di Spagna*. Barga : Il Giornale di Barga, [1972], p. 111).

dia 21 (que foren la majoria dels militants d'aquest corrent que havien dimitit), les butlletes de cobrament permeten comprovar el reallistament de tres bordiguistes⁸⁷⁵ i cinc maximalistes. Els reallistats dels quals podem saber el nom a partir de diversa documentació, incloses les butlletes de cobrament posteriors, serien: Balduini, Bogoni, Breziner, Fancelli, Emilio Lionello, Lentze, Loubier, Loeuillet, Luzzatto, Mengoni, Plutino, Russo, i Salvini; és possible que també s'hagués d'incloure Ducrabon⁸⁷⁶ i Fajgelzon.⁸⁷⁷ A aquests cal afegir el retorn i ingrés en el G.I.L. d'un dels primers milicians belgues que marxaren el setembre, Stoop.

Amb aquesta informació es pot elaborar un llistat de dimissionaris del G.I.L. per oposició a la militarització durant el mes d'octubre, el qual dóna un total de trenta-cinc milicians dimissionaris entre segurs, probables, i possibles. Les xifres, doncs, són molt semblants a les extretes de la documentació escrita, les quals donen entre vint-i-nou i trenta-un.⁸⁷⁸

Així doncs, la militarització trasbalsà totalment els bordiguistes, però es feu sentir també en el principal grup que composava el G.I.L., els bolxevic-leninistes, i inclús afectà alguns maximalistes i milicians d'afiliació desconeguda. Tenint en compte que la qüestió fou d'importància cabdal per a la minoria bordiguista, ja que els obligà a replantejar els principis sobre els quals els seus militants havien aprovat tant la necessitat d'una lluita militar a Espanya com el seu recolzament i inclús participació en aquesta, i que va ser aprofitat per la majoria de la Fracció com a argument en el seu

⁸⁷⁵ Emilio Lionello i Russo es reintegraren al G.I.L., el primer el 16 de novembre (segons consta en la butlleta a nom seu del 30 d'aquell mes) i el segon l'1 de desembre (segons consta en la butlleta a nom seu del 30 de gener del 1937 (vegeu: AUSIN HERVELLA, José Luis. *Milicians del POUM : segons dades de microfilms de l'ANC*,

https://docs.google.com/document/d/1Ag5WfxlaP_otX2T9tUurHf5gyS2AAj5vC5IT_bv3oU/edit?pref=2&pli=1); segons un espia de l'OVRA (probablement Alessandro Consani), un cop Russo dimití, el P.O.U.M. li oferí ser inspector tècnic de les milícies del partit, la qual cosa Russo acceptà ([CONSANI, Alessandro?]. "Movimento secessionista della Frazione bordighista" (5-XII-36), p. 4, Archivio dell'Associazione Pietro Tresso di Firenze). En quant Mengoni, s'allistà a la Colonna Italiana (FORTINI, Francesco. "Parigi 1977, un' intervista : "Il giorno che mi avventai su De Bono...". [A cura di Fausto Bucci]. *La Risveglio*, n. 6 (gennaio-aprile 2001), <http://www.larisveglio.it/numero5/debono.html>).

⁸⁷⁶ Ja he assenyalat anteriorment que *La Lutte ouvrière* informà a principis de novembre que era "momentanément en France", per la qual cosa potser retornà ("Salle Albouy, 500 travailleurs manifestent avec le P.O.I. pour la révolution internationale". *La Lutte ouvrière* (14-XI-36)).

⁸⁷⁷ Una carta de Motke del mes de març del 1937 esmentava que Jacques/Jac. era al front, encara que no amb ell, i bromejava amb que ambdós anirien a passar el permís a Brusel·les; és bastant possible que "Jacques" i "Jac." es referissin a Fajgelzon (carta de Jacques Motke a Georges Vereeken (10-III-37), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History).

⁸⁷⁸ Vegeu el llistat núm. 3 de l'annex.

debat fraccional, és força probable que el debat dins del G.I.L. al voltant de la militarització fos iniciat pels milicians d'aquest corrent, i que milicians dimissionaris no pertanyents a la minoria de la Fracció fossin guanyats a la posició de retirada del front pels arguments dels bordiguistes. A la vegada, cal emfatitzar també que en cap cas, ni en el dels bolxevic-leninistes ni tampoc en el dels bordiguistes, les dimissions com a resposta a la militarització implicaren el rebuig a la lluita militar en Espanya -una conclusió política a una anàlisi que hauria conclòs que la lluita en Espanya ja no interessava el proletariat-; ben al contrari, aquesta conclusió “derrotista” no fou extreta per cap d'aquests dos grups, i ambdós corrents continuaren propugnant la necessitat de mantenir la lluita militar, bé que els bordiguistes pensaren que amb la militarització calia aprofundir la lluita en el terreny social i per això la immensa majoria dels seus membres passà a la rereguarda, mentre que els bolxevic-leninistes -que malgrat prioritzar la lluita en el front també contemplaven la lluita política i social a la rereguarda des del començament- recolzaren les dimissions com una resposta als enganys que havien portat a la militarització, i mantingueren la majoria de la seva militància en el front.

Per últim, és interessant assenyalar que els ecos d'aquesta discussió, com bé mostrà Guillamón, arribaren fins i tot al P.O.U.M., que en l'editorial de *La Batalla* del dia 22 d'octubre s'hi referí de manera confusa al defensar la mobilització general decretada a Catalunya (per tenir un govern nascut de la revolució que treballava per legalitzar les conquestes revolucionàries), i criticar alhora el decret del govern espanyol que pretenia convertir les milícies en la base d'un nou exèrcit (perquè aquest govern no depassava la lluita contra el feixisme): en el seu argumentari reconegué que “Los militantes revolucionarios no pueden aceptar que de la noche a la mañana se les convierta en simples soldados y que se les someta a una disciplina militar en la que nada tenga que ver la disciplina revolucionaria de las organizaciones a que responden sus ideales políticos”, i evocà els casos de la “guerra imperialista” i la “guerra civil de dos fracciones de la burguesia”, termes que el P.O.U.M. no prodigava.⁸⁷⁹

⁸⁷⁹ GUILLAMÓN, Agustín. “La Izquierda Comunista –“los bordiguistas”- en la Guerra de España, 1936-1939”. *Balance*, nº 1 (noviembre 1993; corregido y actualizado en febrero de 2008), p. 20; “Las milicias y el mando único : debe existir una absoluta compenetración militar de las fuerzas obreras, pero bajo el control de las organizaciones”. *La Batalla* (22-X-36); una setmana després, *La Batalla* tornava a repetir que la militarització no es podia aplicar als voluntaris estrangers i convertir-los en part d'un exèrcit regular, però ja abandonà les referències terminològiques bordiguistes (“Algunas apostillas al decreto de militarización y movilización”. *La Batalla* (29-X-36)).

Capítol 5. Els militants en altres destinacions.

La majoria de voluntaris bolxevic-leninistes i la pràctica totalitat dels bordiguistes minoritaris s'integraren en el Grupo Internacional Lenin, mentre un nucli romangué a Barcelona (amb algunes visites al front): Fosco, Gervasini, Low, Péret, Rous, Sabas, i Stelio en el cas dels bolxevic-leninistes, i De Leone en el dels bordiguistes minoritaris. No obstant, altres militants bolxevic-leninistes romagueren dispersos en altres destinacions, ja fos en el front o en la rereguarda, durant l'estiu del 1936. La dispersió era fruit del mateix origen de la presència d'aquests militants en Espanya: no s'hi havien traslladat com a conseqüència d'una acció coordinada de l'S.I., sinó de decisions personals.

Això motivà que, mentre que la immensa majoria de voluntaris bolxevic-leninistes arribà a Barcelona i decidí contribuir a la lluita a Aragó, una minoria decidís anar a altres unitats del mateix front (columnes anarquistes d'Aragó), altres fronts (Irun, Madrid, Mallorca, Sigüenza), o altres rereguardes (Madrid). No obstant, la delegació de l'S.I. encapçalada per Rous intentà el contacte amb tots ells, viatjant tant al front d'Aragó com a Madrid i València, per tal d'establir una coordinació,⁸⁸⁰ en algun cas això s'assolí mínimament, encara que aparentment la relació es mantingué amb Paris i no pas amb Barcelona.

El primer grup significatiu és el dels militants belgues. Alguns d'aquests eren els que ja es trobaven a Espanya des del juliol, com el cas de Raymond Stoop i Camille Loots, membres de l'L.C.I. belga que es trobaven de vacances en el sud de França,⁸⁸¹ i que marxaren a Espanya el mateix juliol, enrolant-se com a milicians en la 2a Columna –que operava en el front de Saragossa–, on Stoop era metrallador,⁸⁸² posteriorment, ambdós passaren al G.I.L., Loots a finals de setembre⁸⁸³ i Stoop el 20 de novembre (aquest

⁸⁸⁰ ROUS, Jean. “Los acontecimientos de España y la organización : nota de información para los militantes del P.O.I., octubre de 1936”. En: TROTSKY, L *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 379.

⁸⁸¹ VEREEKEN, Georges. *The GPU in the Trotskyist movement*. Clapham : New Park, cop. 1976, p. 137.

⁸⁸² *Ídem*, p. 139; BEULE, Nadia de. “Met de loupe op zoek naar de Belgische trotskisten in de Spaanse arena”. *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, v. 18, no. 1-2 (1987), p. 401.

⁸⁸³ Carta de Louis Boulangier a Georges Vereeken (28-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History; hi ha també una butlleta de cobrament al seu nom del 16 d'octubre del 1936 (AUSIN HERVELLA, José Luis. *Milicians del POUM : segons dades de microfilms de l'ANC*,

https://docs.google.com/document/d/1Ag5WfxlaP_otX2T9tUjurHf5gyS2AAj5vC5IT_by3oU/edit?pref=2

després d'haver passat per la Columna Durruti al front d'Osera i d'haver retornat temporalment a Bèlgica).⁸⁸⁴ Però en el cas d'altres tres joves militants belgues de Brusel·les, Louis Boulangier ("Boul", "Boeleke", també membre com Stoop del C.C. de l'L.C.I.), René Pasque i Pierre Schavitz,⁸⁸⁵ va ser l'atzar (fruit de la impaciència) qui va fer que acabessin en el front d'Irun, ja que la seva intenció inicial era la d'anar a Barcelona.

La decisió de partir fou presa inicialment només per Boulangier i Schavitz, i provocà un aspre debat dins del C.C. de l'L.C.I., ja que Vereeken, dirigent de l'organització, s'oposà enèrgicament a la tramesa d'aquests militants considerant que la seva tasca era inútil a Espanya i en canvi necessària a Bèlgica; en una reunió del C.C., Vereeken arribà a proposar l'expulsió dels dos joves militants, tot i que més tard escrigué que s'havia sentit "heureux bien entendu d'être mis en minorie."⁸⁸⁶ Un cop acceptat pel C.C. el viatge dels dos militants, Serge informà Nin, en la seva carta del 13 d'agost, del viatge cap a Barcelona d'aquests "deux camarades d'ici que je te recommande infiniment", i de que els havia donat instruccions d'adreçar-se a ell mateix, o, si aixó no fos possible, a Gorkin, Andrade o qualsevol altre camarada del P.O.U.M.⁸⁸⁷ Poc abans de llur partença, Pasque s'uní als seus dos companys i, mitjançant la U.S.A.F. (Union socialiste anti-fasciste), emprengueren el viatge vers el Sud, però les dificultats començaren aviat, a la frontera franco-belga, on degut a la mala organització de la U.S.A.F., dos voluntaris

https://docs.google.com/document/d/1Tdj3sOz-taApaxlrDjb_BqUh5Vx0DH7Jg31fIsuArD8/edit?pref=2&pli=1).

⁸⁸⁴ Carta de Raymond Stoop a Pierre ([s.d., ca. agost-setembre] 1936), Correspondance des jeunes partis en Espagne (4), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History; carta de Pierre Wauvermans i Florent Launoy a Georges Vereeken (10-XII-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

⁸⁸⁵ Segons Beule, Schavitz era alemany naturalitzat belga el 1932 (BEULE, Nadia de. "Met de loupe op zoek naar de Belgische trotskisten in de Spaanse arena". *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, v. 18, no. 1-2 (1987), p. 401); he trobat el seu cognom també escrit com "Schavits" i "Schawewitz".

⁸⁸⁶ Carta de Georges Vereeken a Raymond Stoop (30-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

⁸⁸⁷ Carta de Serge a Nin (13-VIII-36), en: SERGE, Victor; TROTSKY, L. *La lutte contre le stalinisme : correspondance inédite, articles*. Paris : François Maspero, 1977, p. 135; carta de Louis Boulangier a Georges Vereeken (4-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History. El reconeixement dels joves militants quartinternacionalistes, especialment els belgues, vers Serge era molt gran; Schavitz, Boulangier i Pasque escriviren en el seu primer dia de permís en Irun: "Ce vendredi matin, nous écrivons d'une bibliothèque de la ville. Sous les rayons nous avons trouvé une traduction du livre de Victor: "Naissance de notre force"! Nous aurions voulu lui écrire, mais pas le temps en ce moment. Nous partons au front tout à l'heure. Mais lire cette lettre à Victor. Nous avons vécu à certains moments de véritables épisodes décrits dans "Ville Conquise"... Les avions ennemis survolent de nouveau la ville, lançant des bombes. Nous sommes habitués." (carta de Pierre Schavitz, Louis Boulangier i René Pasque a Georges Vereeken (29-VIII-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (4), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History).

estrangers foren rebutjats per la policia francesa.

Els tres joves militants belgues arribaren a París el dia 15, allotjant-se en casa d'uns militants alemanys de la tendència de Ruth Fischer i Arkadi Maslow, els quals feia escassos mesos que havien trencat amb l'L.C.I. (Fischer havia estat membre de l'S.I.). Els militants belgues escriviren que, “Au point de vue de la solidarité, nous sommes enthousiasmés par ces cdes.” i que “Au point de vue politique, nous avons appris des choses très intéressantes”, afegint que s'havien reunit a més amb Maslow i Fischer i que “Sur l'Espagne ils sont mieux renseignés que quiconque”, ja que tenien mitjans d'informació molt precisos.⁸⁸⁸ Degut a la mala experiència amb la U.S.A.F., els tres joves decidiren continuar el viatge pel seu compte en auto-stop i en tren. Passant per Orleans i Lemòtges, arribaren a Briva la Galharda el dia 21, des d'on escriviren a Brusel·les, i al dia següent al matí a Tolosa de Llenguadoc, des d'on escriviren a Nin i on en principi volien romandre dos o tres dies per esperar la seva resposta.⁸⁸⁹ Però l'endemà, dia 23, decidiren seguir endavant sense esperar la resposta ni de Nin ni de l'L.C.I. i trobaren la manera, mitjançant el Socors Roig, d'arribar amb un grup d'espanyols a la frontera, però no a la catalana, sinó a la basca,⁸⁹⁰ pensant que sense la invitació del P.O.U.M. la via per Perpinyà era molt més difícil.⁸⁹¹ el dia 24 d'agost eren a Irun,⁸⁹² plens de joia: “sitôt passé la frontière, nous respirâmes mieux: nous étions

⁸⁸⁸ Carta de Pierre Schavitz, Louis Boulanger i René Pasque a Georges Vereeken (16-VIII-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (4), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

⁸⁸⁹ Carta de Louis Boulanger, René Pasque i Pierre Schavitz a Georges Vereeken (21-VIII-36/22-VIII-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (4), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

⁸⁹⁰ Carta de Pierre Schavitz, René Pasque i Louis Boulanger a Georges Vereeken (23-VIII-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (4), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

⁸⁹¹ Carta de Louis Boulanger, René Pasque i Pierre Schavitz a Georges Vereeken (21-VIII-36/22-VIII-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (4), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History. Ja abans d'aquest viatge havia aparegut en *L'Action socialiste révolutionnaire* una carta d'un anònim militant belga que deia que “*A Charleville, a Parigi soprattutto, e a Perpignan, tutti i dirigenti del Partito SFIO, del Partito comunista, del Soccorso rosso internazionale, del Fronte popolare come pure del consolato ci dimostravano l'impossibilità di passare, ci supplicavano di ritornare indietro... Se non avessimo ascoltato nessuno saremmo stati in tre giorni a Barcellona!!!*” (traduït en: BUCCI, Fausto; CASCIOLA, Paolo; CARBONCINI, Claudio. *Cristofano Salvini, 1895-1953 : un rivoluzionario italiano nella guerra civile spagnola*. [Foligno] : Centro Studi Pietro Tresso, 1996, p. 70, n. 18; font original: “Pour franchir la frontière franco-espagnole”. *L'Action socialiste révolutionnaire*, no. 32 (8-VIII-36)).

⁸⁹² En una carta a Vereeken dels tres militants belgues datada “jeudi 29 août [sic] 36” (carta de Pierre Schavitz, Louis Boulanger i René Pasque a Georges Vereeken (29-VIII-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (4), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History), aquests diuen que havien arribat a Irun el dilluns al migdia, per tant, seria el dia 26; no obstant, el dijous d'aquella setmana d'agost fou el dia 27, no el 29, per la qual cosa dilluns va ser el dia 24. En una butlleta de

enfin dans le pays des travailleurs en armes...”,⁸⁹³ tot i que aviat s’adonaren que “Ici, les milices sont plutôt modérées, majorité de républicains; croyons-nous”.⁸⁹⁴

Els tres militants belgues s’incorporaren al front l’endemà, dimarts dia 25,⁸⁹⁵ en l’inici de l’ofensiva final franquista a la frontera hispano-francesa de Guipúscoa, quin objectiu immediat era precisament tancar l’accés de la zona republicana a la frontera terrestre francesa, la qual cosa implicava la conquesta d’Irun per prosseguir després a l’oest cap a Donostia: “Dès cet instant, ce fut l’âpre lutte, souvent décevante et toujours sans quartier”;⁸⁹⁶ “Pour notre baptême du feu, nous avons été bien servis! C’est à croire que les saluts de l’autre côté attendaient notre arrivée pour déclencher leur fameuse attaque.”⁸⁹⁷ L’assalt franquista es perllongà unes dues setmanes,⁸⁹⁸ caient Irun finalment el dia 5 de setembre, ja que “nous n’avons aucun moyen de contrecarrer leur action”⁸⁹⁹. Dos dies abans, René Pasque “est mort, tué au front et enterré en même temps par un obus”,⁹⁰⁰ defensant la posició propera a la frontera del turó de La Puntxa,⁹⁰¹ al sudest de Behobia, a la qual s’hi havia presentat voluntari; sembla que Pasque i un altre voluntari

cobrament per a Schavitz consta aquesta data del 24 d’agost com la d’incorporació al front (que s’especifica erròniament que fou el d’Aragó-Osca) (vegeu: AUSIN HERVELLA, José Luis. *Miliciens del POUM : segons dades de microfilms de l’ANC*, https://docs.google.com/document/d/1Ag5WfxlaP_otX2T9tUurHf5gyS2AAj5vC5IT_bv3oU/edit?pref=2&pli=1; el llistat específic dels militants estrangers és a: https://docs.google.com/document/d/1TdJ3sOz-taApaxlrDjB_BqUh5Vx0DH7Jg31flsuArD8/edit?pref=2&pli=1).

⁸⁹³ BOULANGIER, Louis. “Il y a un an, à Irun, tombait René Pasque”. *Révolution*, no. 8 (août 1937), p. 2.

⁸⁹⁴ Carta de Pierre Schavitz, Louis Boulanger i René Pasque a Georges Vereeken (29-VIII-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (4), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

⁸⁹⁵ *Idem*.

⁸⁹⁶ BOULANGIER, Louis. “Il y a un an, à Irun, tombait René Pasque”. *Révolution*, no. 8 (août 1937), p. 2.

⁸⁹⁷ Carta de Pierre Schavitz, Louis Boulanger i René Pasque a Georges Vereeken (29-VIII-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (4), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

⁸⁹⁸ Boulanger escrigué: “Progressivement, un cercle de fer, se forma autour d’Irun, qui chaque jour, à notre désespoir, se resserrait davantage” (BOULANGIER, Louis. “Il y a un an, à Irun, tombait René Pasque”. *Révolution*, no. 8 (août 1937), p. 2.).

⁸⁹⁹ Carta de Pierre Schavitz, Louis Boulanger i René Pasque a Georges Vereeken (29-VIII-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (4), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

⁹⁰⁰ Carta de Louis Boulanger a Georges Vereeken (4-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History. Serge el recordarà en el setmanari socialista *La Wallonie*: “René Pasque, ouvrier bruxellois, deux fois tué non loin du pont d’Irun : une balle l’atteignit, puis un obus l’ensevelit. Ses camarades ont écrit qu’il fut d’un courage admirable.” (reproduït en: SERGE, Victor. *Retour à l’Ouest : chroniques, juin 1936-mai 1940*. Marseille : Agone, 2010, p. 111).

⁹⁰¹ “El camarada belga Pasque René muerto en la defensa de Irún : el proletariado internacional en el frente de combate”. *La Batalla* (12-IX-36).

estranger⁹⁰² foren deixats sols en llur posició i que la resta de milicians iniciaren la retirada sense avisar-los, patint un bombardeig massiu.⁹⁰³

Tant Boulangier com Schavitz, tot reconeixent la “temeritat extraordinària” i “admirable”, i l’“heròica resistència dels camarades espanyols”, sobretot dels anarquistes,⁹⁰⁴ també criticaren la desorganització existent que motivà la derrota, malgrat haver proposat als responsables trinxeres de reserva, comandament únic, lligam entre la ciutat i el front, mesures per a l’abastament, i mítings a la població: Schavitz conclougué que “La direction a été en dessous de tout”, excepte per al dirigent estalinista Manuel Cristóbal Errandonea, que romangué al seu lloc fins el final.⁹⁰⁵ Boulangier es retirà a Hendaia el dia següent, el 4, un dia abans de la caiguda definitiva de la ciutat, i des d’allà escriví a Vereeken que “je suis resté avec les derniers défenseurs de notre position. Nous sommes passés en France au moment où c’eut été enfantin de vouloir résister”, informant-lo de la seva propera anada a Barcelona i del seu temor pel que li pogués passar a Schavitz, que era malalt a l’hospital d’Irun i encara no havia estat

⁹⁰² Podria tractar-se de l’estalinista Alberto Donati (vegeu: *Gli antifascisti grossetani nella guerra civile spagnola*. Fausto Bucci ... [et al.]. Follonica : La Ginestra, 2000, p. 17).

⁹⁰³ Carta de Pierre Schavitz a Georges Vereeken (4-IX-36); carta de Pierre Schavitz a Georges Vereeken (5-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History; “El camarada belga Pasque René muerto en la defensa de Irún : el proletariado internacional en el frente de combate”. *La Batalla* (12-IX-36); BEULE, Nadia de. “Met de loupe op zoek naar de Belgische trotskisten in de Spaanse arena”. *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, v. 18, no. 1-2 (1987), p. 403, 405. El falangista Manuel Morales Romero-Girón, que formava part de la columna del comandant Galbis -que és la que avançà des d’Endarlata a Irun-, es vantà de la destresa de la seva artilleria en la presa de La Puntxa i de que el bombardeig durà dues hores abans de l’atac de la seva infanteria (MORALES ROMERO-GIRÓN, Manuel. *La Guerra Civil en Guipúzcoa : julio-agosto 1936 : con la columna del comandante Galbis*. Valladolid : Librería Santarén, 1937, p. 160-161). Una descripció general de la caiguda d’Irun i de les seves causes (principalment la manca d’armament) feta per un milicià, amb referències als combats a La Puntxa, aparegué en *Que faire?*, traduïda després en *La Batalla* (ROBIN, P. “Notas de un testigo sobre la caída de Irún”. *La Batalla* (13-X-36)). La mort de Pasque serví per a que diferents organitzacions polítiques belgues el presentessin com un “caigut per la llibertat i la democràcia” (vegeu: “Haut les coeurs!”. *Révolution*, no. 1 (janvier 1937), p. 12), en una operació d’apropiació política que perdura recurrentment fins els nostres dies amb els revolucionaris morts.

⁹⁰⁴ Carta de Pierre Schavitz, Louis Boulangier i René Pasque a Georges Vereeken (29-VIII-36); carta de Pierre Schavitz a Georges Vereeken (5-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (4) i (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

⁹⁰⁵ Carta de Pierre Schavitz, Louis Boulangier i René Pasque a Georges Vereeken (29-VIII-36); carta de Louis Boulangier a Georges Vereeken (4-IX-36); carta de Pierre Schavitz a Georges Vereeken (5-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (4) i (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History; BEULE, Nadia de. “Met de loupe op zoek naar de Belgische trotskisten in de Spaanse arena”. *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, v. 18, no. 1-2 (1987), p. 405. Impressions semblants mostrà el militant trotskista France Alberti en referència a l’expedició de Mallorca -com mostraré més endavant-, i igualment Fajgelzon en referència al conjunt d’Espanya (carta de Jakiel Fajgelzon al Groupe de langue (16-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History).

evacuat;⁹⁰⁶ la seva preocupació tenia prou fonaments: efectivament està documentat l'assassinat a sang freda d'al menys un milicià estranger ferit a l'hospital d'Irun per part dels franquistes que hi acabaven d'entrar.⁹⁰⁷ L'ordre d'evacuació de l'hospital arribà quan les tropes franquistes ja eren als carrers d'Irun i afortunadament Schavitz pogué passar a Hendaia en els darrers moments abans de la caiguda de la ciutat, segons el seu testimoni en una de les darreres barques que creuaren la ria des d'Hondarribia a Hendaia, enmig no d'una retirada sinó d'una “véritable débacle” dominada pel pànic i la desorganització. Allà s'assabentà que Boulangier també havia aconseguit salvar-se, i fou traslladat ràpidament a l'hospital de Tarba, la capital del departament dels Alts Pirineus.⁹⁰⁸

Pocs dies més tard, tos dos eren a Barcelona,⁹⁰⁹ i allà coincidiren amb altres quatre (o cinc) camarades belgues de Charleroi:⁹¹⁰ Jules Delzant,⁹¹¹ Florent Galloy, Florent Launoy, i Pierre Wauvermans, que havien arribat el dia 12 de setembre⁹¹² (en una entrevista dècades després, Lemmens també inclogué en aquest grup Francis Van

⁹⁰⁶ *Idem*. Schavitz tenia un èczema amb començament de sarna per la manca de salubritat i higiene a les trinxeres que motivà un tractament amb extracció i injecció de la pròpia sang; en assabentar-se de la gravetat de la situació d'Irun, s'oferí en el mateix hospital a formar part d'un batalló de xoc que cobrí la retirada, però el batalló no fou finalment format (carta de Pierre Schavitz a Georges Vereeken (4-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History).

⁹⁰⁷ Es tractà de l'estalinista Arrigo Gojak (vegeu: *Gli antifascisti grossetani nella guerra civile spagnola*. Fausto Bucci ... [et al.]. Follonica : La Ginestra, 2000, p. 17; vegeu també: USABIAGA, Miguel. *Flores de la República : los olvidados de Pikoketa*. Madrid : Catarata, cop. 2015, p. 92).

⁹⁰⁸ Carta de Pierre Schavitz a Georges Vereeken (5-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History; BEULE, Nadia de. “Met de loupe op zoek naar de Belgische trotskisten in de Spaanse arena”. *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, v. 18, no. 1-2 (1987), p. 405.

⁹⁰⁹ El mateix dia 5 de setembre un tren amb vuit cents milicians del front basc passà per Tolosa de Llenguadoc cap a Barcelona (“Milicianos del País Vasco que vienen a luchar contra el fascismo”. *La Batalla* (6-IX-36)); molt probablement Boulangier hi anava en aquest tren. En quant Schavitz, hi ha una butlleta de cobrament a nom seu amb data del 14 de setembre (AUSIN HERVELLA, José Luis. *Milicians del POUM : segons dades de microfilms de l'ANC*, https://docs.google.com/document/d/1Ag5WfxlaP_otX2T9tUiurHf5gyS2AAj5vC5IT_bv3oU/edit?pref=2&pli=1; el llistat específic dels militants estrangers és a: https://docs.google.com/document/d/1Tdj3sOz-taApaxlrDjB_BqUh5Vx0DH7Jg31flsuArD8/edit?pref=2&pli=1).

⁹¹⁰ BEULE, Nadia de. “Met de loupe op zoek naar de Belgische trotskisten in de Spaanse arena”. *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, v. 18, no. 1-2 (1987), p. 406.

⁹¹¹ Beule identificà Jules Delzant com “Jules Dehaut (?)”; no obstant, la seva signatura permet veure perfectament una “z” enmig del nom (“elzan”) que Beule llegí com “ehau”; probablement aquest Jules Delzant és el que figura com “Delzant, Oscar” a les butlletes de cobrament del P.O.U.M. (AUSIN HERVELLA, José Luis. *Milicians del POUM : segons dades de microfilms de l'ANC*, https://docs.google.com/document/d/1Ag5WfxlaP_otX2T9tUiurHf5gyS2AAj5vC5IT_bv3oU/edit?pref=2&pli=1; el llistat específic dels militants estrangers és a: https://docs.google.com/document/d/1Tdj3sOz-taApaxlrDjB_BqUh5Vx0DH7Jg31flsuArD8/edit?pref=2&pli=1).

⁹¹² Carta de Pierre Wauvermans i Florent Launoy a Walter Dauge (19-IV-37), p. 3, Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

Belle).⁹¹³ Com també passà amb Stoop, la impactant recent experiència de Boulangier i Schavitz els impressionà molt negativament i els feu partidaris de la posició defensada per Vereeken de retornar a Bèlgica.⁹¹⁴ Ambdós aconseguiren transmetre el seu pessimisme als quatre militants belgues acabats d'arribar, i el dia 17 de setembre tots sis aprovaren una declaració –a totes llums inspirada tant per Boulangier com per Schavitz, i en tot cas escrita per aquest darrer- destinada “a les 2 organitzacions belgues” (la A.S.R. i l’L.C.I., en procés d’unificació en el futur P.S.R., constituït l’11 d’octubre), la qual defensava el punt de vista de no enviar ningú a Espanya a menys que fos un especialista qualificat:

“Barcelone, 17 septembre 1936

Les camarades de l’ASR et de la L.C.I. se trouvant comme miliciens volontaires à Barcelone, considérant la situation objective et les possibilités d’action qui la résultent, demandent aux 2 organisations belges de cesser l’envoi de camarades en Espagne, exception faite pour les spécialistes qualifiés;

Estiment que le meilleur moyen de soutenir et de renforcer la lutte des travailleurs espagnols consiste à [il·legible] l’action révolutionnaire en Belgique.

Wauvermans P., F. Galloy, Delzant Jules, Boulangier Louis, P. Schavitz, Launoy”⁹¹⁵

Aquesta declaració ja prefigura una de les tres branques en que es dividí el moviment trotskista a Espanya durant els anys de la guerra: el d’una part dels militants belgues, seguidors de la fracció belga de Vereeken.

Vereeken, en quant la rebé, s’apresurà en nom del C.E. a escriure a Stoop –que, com he indicat, es trobava al front des del juliol- per comunicar-li el seu contingut –que li transcriví- assegurant-li que “Par cette résolution, ces cdes expriment le point de vue de l’organisation” i per informar-lo que la organització belga havia pres la resolució de cridar tots els seus militants que es trobaven en Espanya i, per tant, també a ell.⁹¹⁶ La

⁹¹³ LEMMENS, Louis ; TOUSSAINT, Eric. “Interview de Louis Lemmens”. *Lutte de classe*, no. 2 (février 1990), p. 75.

⁹¹⁴ L’experiència viscuda de la caiguda d’Irun motivà un extraordinari pessimisme en Schavitz, que ja el 5 de setembre veia la guerra perduda si la situació a Espanya era la mateixa d’Irun: “*Il me semble qu’au point de vue national la situation n’est guère favorable. Je me demande si le cas de Irun est une exception. Si ce n’est pas une exception, alors je suis persuadé que les fascistes finiront par vaincre. Ne crois pas que je suis découragé ou que mes impressions sont exagérée par suite de nervosité.*” (carta de Pierre Schavitz a Georges Vereeken (5-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History). També Stoop escrigué que la mort de Pasque li havia afectat molt i que esdevingué en el mateix moment en que ell ja sentia inútil la seva presència al front (carta de Raymond Stoop a Georges Vereeken (29-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History).

⁹¹⁵ Carta de Pierre Wauvermans [et al.] a l’A.S.R. i l’L.C.I. (7-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

⁹¹⁶ Carta de la comissió executiva de l’L.C.I., signada per Vereeken, a Raymond Verdoodt [Stoop] (s.d. IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International

posició de l'L.C.I. de Vereeken era no obstant diferent a la de l'S.I.: si bé aquest ja no havia fet cap crida per a la tramesa de voluntaris a Espanya des de començaments d'agost, tampoc no cridà pel retorn dels militants que ja hi eren; a més, tampoc deixà la possibilitat de la marxa a Espanya només als militants amb capacitats tècniques específiques, sinó que en un primer moment decidí mantenir un nucli de militants dedicats exclusivament a la tasca política, punt que tant Vereeken, com la comissió executiva de l'L.C.I. belga, com els militants belgues signants de la declaració del dia 17 de setembre, havien negligit en els seus textos.⁹¹⁷

D'aquesta manera, els milicians belgues es dividiren en aquest moment entre una minoria que volguè retornar i una majoria que escollí romandre al front: Schavitz retornà immediatament a Bèlgica⁹¹⁸ i a finals de mes Stoop,⁹¹⁹ però en canvi Boulangier, partidari del retorn, retardà finalment la seva partida, convençut pels quatre militants de Charleroi (Delzant, Galloy, Launoy, i Wauvermans); al seu torn, Loots volgué acompanyar Boulangier, passant doncs tots a formar part del G.I.L.,⁹²⁰ i no en qualitat de “tècnics” sinó com a milicians al front, sortint de Barcelona per incorporar-s'hi el dia 28 de setembre;⁹²¹ Galloy seria ferit per una bomba d'aviació al dia següent de la seva arribada al front.⁹²² Vers el novembre, Boulangier,⁹²³ Loots i Van Belle⁹²⁴

Institute of Social History. Per polèmica fraccional, Rous mantingué posteriorment que aquesta carta havia “favorisé le courant bordighiste (pour le départ!)” (ROUS, Jean [“Clart”]. “Lettre du cam. Clart au Comité central du P.S.R. belge, le 20 décembre 36”. *Bulletin intérieur international*, no. 1 (avril 1937), p. 10), però les raons de l'organització belga i la de la minoria de la Fracció per abandonar el front foren totalment diferents, i la decissió d'aquesta darrera en aquest sentit fou totalment independent de qualsevol influència de la fracció de Vereeken.

⁹¹⁷ La posició de Vereeken, naturalment, fou combatuda per l'S.I. (vegeu, per exemple, la intervenció de Léon Lesoil en: SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Procès-verbal” (13 décembre 1936), p. 2, (16505) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

⁹¹⁸ Hi arribà la penúltima setmana de setembre (carta de Georges Vereeken a Raymond Stoop (30-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History).

⁹¹⁹ En la seva carta del 29 de setembre a Vereeken, Stoop, acabat d'arribar a Ostende, compartia la visió de que la seva presència a Espanya era innecessària i deia que Schavitz no havia de retornar a Espanya (per tant, ja era a Bèlgica) i que caldria fer retornar absolutament a Boulangier (que encara era en aquell moment a Espanya), a l'igual que a tots els altres companys que romanien a Espanya (carta de Raymond Stoop a Georges Vereeken (29-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History).

⁹²⁰ Carta de Louis Lemmens a “mon vieux” (14-X-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History).

⁹²¹ Carta de Pierre Wauvermans i Florent Launoy a Walter Dauge (19-IV-37), p. 3, Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

⁹²² Carta de Louis Lemmens a “mon vieux” (14-X-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

⁹²³ Boulangier participà en la reunió del C.C. del P.S.R. celebrada el 28 i 29 de novembre a Brusel·les; cap el 4 de novembre es devia trobar a Barcelona de retorn del front i preparant el viatge a Bèlgica, sent

retornaren a Bèlgica, mentre que Stoop, al contrari, retornà al front d'Aragó amb el G.I.L. el dia 20 del mateix mes⁹²⁵ (Loots també retornà després a Espanya, però romangué a Barcelona i no pas al front); per la seva banda, els altres tres militants belgues que ja formaven part del G.I.L. (Breziner i Fajgelzon al front, i Motke a l'hospital) decidiren romandre en aquesta unitat.⁹²⁶ Un mes més tard, a l'octubre, Fajgelzon dimití del seu lloc al front, però no pels motius expressats per Vereeken sinó fruit del debat al voltant de la militarització, ja que en una carta seva del 16 de setembre, Fajgelzon digué que coneixia la decisió de Boulangier i Schavitz de retornar a Bèlgica i no mostrà cap comentari que recolzés llur posició; en canvi, el fet d'haver decidit continuar al front quan alguns del seus companys ja havien decidit abandonar-lo el setembre mostra que la seva dimissió fou conseqüència de la militarització i no pas per compartir la posició de Vereeken.⁹²⁷

Així doncs, els quatre militants de Charleroi –que prèviament havien signat la declaració pro-retorn- canviaren de parer la tercera o quarta setmana del setembre i decidiren romandre a Espanya, aconseguint convèncer Loots –que abandonà el front d'Azaila per integrar-se en el G.I.L.-⁹²⁸ i temporalment Boulangier, probablement amb

probablement ell i Loots dos dels belgues als quals es referí Lois Orr en una carta d'aquelles dates (especialment Boulangier per la referència a Irun): “*We just met some Belgian friends or ours, who have just three minutes ago arrived back from the Huesca front. They [...] are quite disgusted with this war. [...] They're going back to Belgium, I think, as the situation is getting hourly worse there. They are the ones who held the bridge at Irún until the last possible moment.*” (ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 82).

⁹²⁴ LEMMENS, Louis ; TOUSSAINT, Eric. “Interview de Louis Lemmens”. *Lutte de classe*, no. 2 (février 1990), p. 75.

⁹²⁵ BEULE, Nadia de. “Met de loupe op zoek naar de Belgische trotskisten in de Spaanse arena”. *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, v. 18, no. 1-2 (1987), p. 407. Com mostra la documentació anteriorment citada, la impressió de Stoop fou passatgera, ja que retornà al front d'Aragó i s'integrà en el G.I.L. el mes de novembre, sent ferit el 9 de desembre juntament amb Traverso i un milicià polonès per “foc amic” (carta de Pierre Wauvermans i Florent Launoy a Georges Vereeken (10-XII-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History). Posteriorment, Stoop combaté a Madrid (carta de Raymond Stoop a Georges Vereeken (27-V-37), ídem).

⁹²⁶ Breziner retornà a Bèlgica el febrer o març del 1937 (carta de Jacques Motke a Georges Vereeken (10-III-37), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History).

⁹²⁷ Carta de Jakiel Fajgelzon al Groupe de langue (16-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

⁹²⁸ Loots s'incorporà al G.I.L. els darrers dies de setembre: el 13 d'aquell mes encara era a Azaila, al front sudest de Saragossa (carta de Camille Loots a Georges Vereeken (13-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History); el 16 d'octubre ja hi ha una butlleta de cobrament que indica que és assignat a Casetas de Quicena amb la “Columna Internacional” (vegeu: AUSIN HERVELLA, José Luis. *Milicians del POUM : segons dades de microfilms de l'ANC*,

https://docs.google.com/document/d/1Ag5WfxlaP_otX2T9tUjurHf5gyS2AAj5vC5IT_bv3oU/edit?pref=2

l'argument de la necessitat de la seva presència davant la considerada propera presa d'Osca i malgrat que "le vent chez eux est au retour":

*"Camille n'est pas disparu comme le bruit en a couru. Il a rencontré Boul. à Barcelonne ainsi que 4 copains de Charleroi. Ayant discuté ensemble: les copains de Charleroi ont estimé nécessaire d'aller au front. Boul. a voulu les accompagner, Camille a voulu suivre Boul. Ils sont actuellement sur le Front d'Huesca. Venus comme renfort de la colonne internationale."*⁹²⁹

D'aquesta manera, el 28 de setembre tots sis partiren al front d'Osca com a milicians del G.I.L.,⁹³⁰ trobant-se amb els altres milicians belgues. Poc després de llur arribada, Lemmens –que s'hi trobava al front des de l'agost-⁹³¹ retornà a Bèlgica pels volts del 14 d'octubre,⁹³² però la seva partença no responguè als motius de Vereeken defensats per Schavitz i Stoop, sinó deguda a haver estat ferit al braç⁹³³ i acordada per tots els membres belgues del G.I.L.

En la carta que Boulangier escriví a Vereeken tot just abans de la seva partida al front, mostrà diferències que havia desenvolupat amb la línia d'aquest darrer, les quals no es limitaren a la qüestió de la presència dels militants quartinternacionalistes belgues a

&pli=1; el llistat específic dels militants estrangers és a: https://docs.google.com/document/d/1Tdj3sOz-taApaxlrDJb_BqUh5Vx0DH7Jg31flsuArD8/edit?pref=2&pli=1; i el 28 anà al front d'Osca (carta de Louis Boulangier a Georges Vereeken (28-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History).

⁹²⁹ Carta de Louis Lemmens a "mon vieux" (14-X-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

⁹³⁰ Carta de Louis Boulangier a Georges Vereeken (28-IX-36), i carta de Louis Lemmens a "mon vieux" (14-X-36), ambdues en: Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

⁹³¹ LEMMENS, Louis ; TOUSSAINT, Eric. "Interview de Louis Lemmens". *Lutte de classe*, no. 2 (février 1990), p. 75.

⁹³² Lemmens prengué part en la presa de Mont Aragón (on fou ferit) i retornà a Barcelona, on coincidí després amb els milicians que hi arribaren pel permís que fou concedit al G.I.L. Participà llavors en les discussions al voltant de la militarització i fou llavors que "Les copains Belges actuellement en Espagne et spécialement Boul. et Camille ont insisté pour que je revienne", retornant a Bèlgica acompanyat del socialista Bailly, també milicià del G.I.L., ambdós ferits (carta de Louis Lemmens a "mon vieux" (14-X-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History); vegeu també: BEULE, Nadia de. "Met de loupe op zoek naar de Belgische trotskisten in de Spaanse arena". *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, v. 18, no. 1-2 (1987), p. 407. Existeix una butlleta de cobrament a nom seu del 10 d'octubre (AUSIN HERVELLA, José Luis.

Milicians del POUM : segons dades de microfilms de l'ANC,

https://docs.google.com/document/d/1Ag5WfxlaP_otX2T9tUjurHf5gyS2AAj5vC5IT_bv3oU/edit?pref=2&pli=1; el llistat específic dels militants estrangers és a: https://docs.google.com/document/d/1Tdj3sOz-taApaxlrDJb_BqUh5Vx0DH7Jg31flsuArD8/edit?pref=2&pli=1).

⁹³³ SEDRAN, Domenico. "Un incontro a Valeriano : "Carlini" il rivoluzionario, nella tempesta del '900". [A cura di Fausto Bucci]. *La Risveglio*, n. 7-8 (maggio/agosto-settembre/dicembre 2001), <http://www.larisveglio.it/numero6/carlini.html>; SEDRAN, Domenico. "Memorie di un proletario rivoluzionario". *Critica comunista*, nos. 8-9 (1980), p. 144; SEDRAN, Domenico. "Carlini in Spain : an Italian Trotskyist in the Spanish Civil War". *Revolutionary history*, v. 4, no. 1-2 (Winter 1991-92), p. 255.

Espanya –expressada evidentment en el fet que anunciava la seva partida cap el front-, sinó en qüestions de fons com el recolzament a la política del P.O.U.M. un cop aquest havia entrat en el Govern de la Generalitat, o la pretesa “socialització” de l’economia, tot i que, degut a la censura, Boulangier només esmentà els fets i no desenvolupà el seu argument:

“Avant de partir pour Huesca, et profitant du cam. que t’apportes [sic] cette lettre, je t’écris au nom des cam de Charleroi de Camille et moi et je crois que notre façon de voir est partagée par nos autres copains que nous n’avons pu consulter. Comme nous partons tantôt et comme il est difficile dans le cadre de ce qui est autorisé de dire toute sa pensée je me limiterais par quelques renseignements tout frais [...]”

1) La constitution d’un gouvernement ou le P.O.U.M. et la C.N.T. participent? Fallait il que Lénine se fasse tant de bile contre certaines gens dans son célèbre “Etat et la révolution”

La C.N.T. passe encore, son idéologie ne peut abouter qu’a ça. Mais le Poum? Est achevé pour toujours depuis que Nin est ministre de la justice!

L’expérience de Saxe, l’expérience de la Hongrie n’ont pas été assez concluantes.

Nous avons obtenus certains renseignements sur la véritable signification de la “socialisation” des moyens de production. A part le problème de la terre dont nous ignorons la réalité tout le reste y compris le[s] chemins de fer sont sous le contrôle ouvrier par en haut. Tu vois sans doute très bien la situation. [...]”

2) Nous ne sommes toujours pas en contact avec Raymond peut-être nous verrons nous après la prise de Huesca qui est faite certainement au moment ou tu reçois ces lignes. (c’est mon avis, les cam. protestent à la lecture)”⁹³⁴

Un cop a Bèlgica, però, Boulangier reculà en les seves crítiques i adoptà una posició intermitja entre la de Vereeken i la de Lemmens, que fou el militant belga més crític amb el P.O.U.M., fins el punt de defensar l’abandonament de la política entrista dins d’aquest partit,⁹³⁵ com mostraré més endavant.

L’explicació a la decisió de romandre al front que finalment adoptaren els militants belgues probablement es troba no només en un sentiment de solidaritat amb la lluita dels milicians al front, sinó en que molt possiblement els militants belgues no havien contactat en absolut amb el grup bolxevic-leninista de Barcelona en el moment de redactar la declaració del dia 17,⁹³⁶ i posteriorment a aquesta data sí, i això feu que

⁹³⁴ Carta de Louis Boulangier a Georges Vereeken (28-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

⁹³⁵ “Compte rendu sténographique de la réunion du comité Central des samedi 28 et dimanche 29 novembre 1936”. *Bulletin intérieur du P.S.R.*, no. 1 (décembre 1936), p. 18-19.

⁹³⁶ Loots, per exemple, demanà el dia 13 de setembre notícies a Vereeken sobre Boulangier i Schavitz, els quals molt probablement ja es trobaven en aquella data en Barcelona (carta de Camille Loots a Georges Vereeken (13-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History); i ja he mostrat la queixa de Fajgelzon el 16 de setembre a Casetas de Quicena sobre la manca d’informació i periòdics (carta de Jakiel Fajgelzon al Groupe de langue (16-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History).

consideressin que no només calia considerar la necessitat de militants especialistes al front o a la rereguarda, sinó també la necessitat de cohesionar un nucli polític bolxevic-leninista en Espanya. No s'explicaria sinó per què, coincidint el contingut de la seva declaració amb la de la direcció de l'L.C.I. belga, no fessin cas en definitiva de la resolució oficial de la seva organització. Els militants belgues que decidiren romandre a Espanya, doncs, s'adonaven de la necessitat d'assegurar la tasca política, com apunta implícitament la carta citada de Boulangier a Vereeken.

Vereeken es trobà llavors en una situació contradictòria: sent un dels principals valedors de la política del P.O.U.M. en el Moviment per la IV Internacional, enfrontat a l'S.I. i a Trotsky sobre aquesta qüestió, estava proposant la retirada de milicians estrangers de les milícies poumistes, apropant-lo en la pràctica –no en els principis, però sí en els resultats- a la retirada de les milícies que la majoria dels combatents bordiguistes i una part dels trotskistes havien fet per la qüestió de la militarització. De fet, la posició de Vereeken anava més lluny, perquè la seva posició era la del retorn a Bèlgica, mentre que els dimissionaris per la qüestió de la militarització propugnaven la permanència en la rereguarda. Això motivà que Vereeken es veié obligat a escriure al P.O.U.M. el 31 d'octubre per intentar salvar la difícil situació en la qual el seu partit es trobava davant el seu aliat, el P.O.U.M.⁹³⁷

Vereeken repetí la mateixa argumentació que havia comunicat abans als milicians belgues i assegurà que alguns militants ja havien retornat i que d'altres s'apressuraven a fer-ho, però la evidència documental mostra que els militants dels que he parlat no retornaren durant el setembre i octubre. Vereeken confiava que “cette explication aura l'avantage de faire disparaître l'équivoque que leurs départs d'Espagne aura probablement déterminé”,⁹³⁸ però difícilment el P.O.U.M. hi podia estar d'acord: els mateixos dies en què Vereeken els escrivia, havia trencat les seves relacions amb Fosco precisament per l'afer de les dimissions de milicians del G.I.L.; el P.O.U.M. no feu el mateix amb Vereeken per la necessitat de tenir aliats internacionals més enllà dels partits del Buró de Londres, però és evident que aquest afer no li plagué: encara el març

⁹³⁷ Un mes abans, Stoop ja havia recomanat a Vereeken la conveniència d'escriure a Nin per justificar aquesta retirada per “exigences organisationnelles” (carta de Raymond Stoop a Georges Vereeken (29-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History).

⁹³⁸ Carta de Georges Vereeken, pel P.S.R., al C.E. del P.O.U.M. (31-X-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

del 1937 Loots –que oferia no només el seu recolzament militar al P.O.U.M., sinó també el polític- informà Vereeken de la mala impressió que aquesta decisió de l’L.C.I. havia deixat en la militància poumista, que encara no l’havia oblidat:

*“Sais-tu qu’encore actuellement l’on parle du rappel fait par notre Parti des cdes belges, et l’on cite Van B. , Lem. , Boul. Cela n’a pas fait bonne impression, je te l’assure.”*⁹³⁹

Probablement el cas que mostra més clarament la escassa coordinació dels trotskistes estrangers a Espanya durant l’estiu del 1936 sigui la dels militants suïssos, no només pel que respecta a les comunicacions amb l’S.I. o amb el C.U.I.R.A. a Barcelona, sinó entre els mateixos militants d’aquell país. Encara que el seu nombre podria augmentar en algun milicià més (les referències fetes a militants suïssos en la carta de Klement a Trotsky del 14 d’agost),⁹⁴⁰ la documentació confirma al menys la presència de quatre militants del Marxistische Aktion der Schweiz (M.A.S.) en Espanya el juliol-agost del 1936: Clara i Pavel Thalmann , Felix Ippen, i l’alemany exiliat des del 1933 a Suïssa Hans David Freund (“Moulin”, també conegut com a “Winter”). Tots quatre arribaren a Espanya de manera independent i sense cap coordinació ni entre ells ni –en el cas dels tres primers- amb la direcció de la seva organització.

La principal font per traçar l’itinerari espanyol de Pavel i Clara Thalmann són les seves memòries, tot i que, escrites dècades després dels esdeveniments que s’hi narren, contenen un nombre significatiu d’errades factuais, i també d’omissions. Clara Thalmann havia sortit cap a Barcelona aproximadament el 18 de juliol amb un amic, Armin Walter, amb la intenció de participar en l’Olimpiada Popular, Clara com a nedadora i Walter com a corredor de fons.⁹⁴¹ Arribaren a Portbou, on coincidiren amb

⁹³⁹ “Extraits d’une lettre datée de Barcelone, le 18-3-37” [de Camille Loots], Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History; ja dues setmanes abans havia informat Vereeken que “le POUM n’a pas encore oublié que nous fûmes rappelés” (“Extrait d’une lettre datée de Barcelone le 6 mars 1937” [de Camille Loots a Georges Vereeken], ídem).

⁹⁴⁰ Carta de Klement a Trotsky (14-VIII-36), p. 2; (2285) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

⁹⁴¹ Clara Thalmann no fou l’única militant bolxevic-leninista en viatjar a Barcelona amb motiu de l’Olimpiada Popular: segons el testimoniatge de John Archer, històric militant trotskista britànic, la persona del “Groves Group” (grup bolxevic-leninista que treballava en el Labour Party i en la Socialist League) sobre la que Erwin Wolf informà Trotsky que “went [...] to the Olympiad at Barcelona” va ser Dewar (ARCHER, John. “Entrism and the Labour Party 1934-1937”. *Revolutionary history* [en línia], <http://www.revolutionaryhistory.co.uk/index.php/obits/307-marxist-writers/john-archer/8612-entrism-and-the-labour-party-1934-1937>); es tractava probablement, doncs, d’Hugo Dewar (la seva germana Roma, encara que també militant bolxevic-leninista, no formava part del “Groves Group”). Malauradament, Archer no informà si Dewar viatjà com a participant o com a espectador i, el que es pitjor, no donà cap informació sobre si tingué activitat política a Espanya amb l’esclat de la revolució.

Friedrich Schneider, redactor en cap de la socialista *Arbeiter-Zeitung* de Basilea, i tots tres passaren la frontera el dia 23 de juliol, arribant a Barcelona el dia següent. Un cop a Barcelona, Clara Thalmann establí contacte amb el P.O.U.M. i escrigué al seu marit Pavel per tal que viatgés també a Espanya, quedant-se a la ciutat fins a la seva arribada.

Per la seva part, Pavel Thalmann, que no s'havia pogut comunicar amb Clara, ja havia decidit anar a Espanya i empenquè el viatge probablement els mateixos dies en que la seva dona arribava a Catalunya, però en el seu cas sense èxit: arribat a la frontera de Portbou, els milicians anarquistes no el deixaren passar per marxista, i hagué de retornar a Basilea; en quant arribà a casa, trobà la carta que li havia enviat Clara i llavors decidí tornar a intentar l'entrada a Espanya, aquesta vegada amb més preparació. Provist de documentació que li proporcionà Schneider –acabat de retornar de Barcelona- i que l'acreditava com a corresponsal de l'I.N.S.A., l'agència de premsa socialista suïssa, va estar a punt de repetir no obstant la mateixa experiència i no aconseguir passar la frontera, però finalment, per un fet fortuït, aconseguí aquesta vegada que el deixessin passar.⁹⁴² Arribà probablement a Barcelona cap el 2 d'agost,⁹⁴³ on Clara l'estava esperant. Després de tres dies, durant els quals Pavel s'entrevistà amb Nin (entrevista que havia concertat Clara, i on Nin expressà que el P.O.U.M. no participaria mai en un govern de front popular), Clara marxà al front, però no amb el G.I.L. sinó amb un grup anarquista per unir-se al Grupo Internacional de la Columna Durruti al sector de La Zaida-Gelsa.

Les raons per les quals Clara Thalmann optà per incorporar-se a les milícies anarquistes en lloc de a les pumistes són un misteri que les seves memòries no desvelen: certament, el Grupo Internacional Lenin no s'havia format i ni tan sols existia a

⁹⁴² THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. *Combats pour la liberté : Moscou-Madrid-Barcelone-Paris*. [Baye] : La Digitale, cop. 1997, p. 101-105; SCHNEIDER, Friedrich. *Espanien im Sturm : Briefe aus dem spanischen Bürgerkrieg*. Basel : Verlag der "Arbeiter-Zeitung", 1936, p. 15-24 (en aquest fullet s'hi troba una reproducció del permís de pas acordat a Schneider, Clara Thalmann i Walter (p. 18)); HUBER, Peter ; HUG, Ralph [col·laborador]. *Los voluntarios suizos en la Guerra Civil Española : diccionario biográfico*. [Guadalajara] : Silente ; [Madrid] : Asociación de Amigos de las Brigadas Internacionales, AABI, DL 2010, p. 459.

⁹⁴³ Pavel Thalmann diu que Clara partí al front amb Armin Walter i altres tres dies després que ell arribés a Barcelona (THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. *Combats pour la liberté : Moscou-Madrid-Barcelone-Paris*. [Baye] : La Digitale, cop. 1997, p. 109), i Huber ha escrit que Walter marxà al front el 5 d'agost (HUBER, Peter ; HUG, Ralph [col·laborador]. *Los voluntarios suizos en la Guerra Civil Española : diccionario biográfico*. [Guadalajara] : Silente ; [Madrid] : Asociación de Amigos de las Brigadas Internacionales, AABI, DL 2010, p. 459), així que Pavel devia arribar a Barcelona el dia 2. Aquesta data queda també confirmada perquè Pavel diu que durant la seva segona setmana d'estada a Barcelona se celebrà el procés als militars revoltats a Barcelona, el qual tingué lloc l'11 i 12 d'agost.

Barcelona la previsió de fer-ho (Rous, que tenia precisament aquest com un dels objectius de la seva missió, arribà justament el mateix dia 5 a Barcelona), però Clara Thalmann tenia relació amb el P.O.U.M. i aquest partit envià al front només dos dies després, el dia 7, una columna comandada per Josep Oltra i Sergi Balada.⁹⁴⁴ En les seves memòries, els Thalmann, en el moment en que explicaren la seva estada a Madrid durant el setembre, declararen que malgrat que oficialment encara eren trotskistes, interiorment ja no ho eren,⁹⁴⁵ i també explicaren que a partir de la seva tornada a Espanya (marxaren a Suïssa el novembre i desembre, per retornar a Espanya a principis del 1937) “ce qui nous intéressait le plus, c’était le mouvement anarchiste” i comprovar si “Leur théories sauraient-elles répondre aux exigences quotidiennes imposées par la lutte”.⁹⁴⁶

Sembla evident que l’experiència espanyola feu canviar plantejaments polítics a la parella, però no sembla creïble que ambdós, militants del M.A.S. que no havien trencat amb la seva organització i que arribaren a Espanya oficialment com a militants socialistes (per l’entrisme practicat pel M.A.S.), haguessin trencat amb el trotskisme durant el 1936: entre els punts de desacord que citen, i al qual dediquen més atenció, està el de la insurrecció de Kronstadt, manifestant que havien intentat comprendre moltes vegades els arguments de Trotsky sobre aquest esdeveniment sense aconseguir-ho; però el cas és que els escrits d’aquest sobre Kronstadt, originats a rel de les preguntes formulades en les sessions de la Comissió d’Investigació sobre els Processos de Moscou celebrades l’abril del 1937 a Mèxic i que continuaren després amb una polèmica amb els anarquistes, començaren a ser publicats el setembre del 1937,⁹⁴⁷ justament un any més tard del que expliquen els Thalmann. Existeix en aquest relat dels dos revolucionaris suïssos, doncs, o bé una confusió de moments, o bé una explicació interessada a posteriori, ja que difícilment l’estiu del 1936 aquests podien haver trencat amb el Moviment per la IV Internacional, tot i que tinguessin ja algunes diferències; en

⁹⁴⁴ PAGÈS, Pelai. *Cataluña en guerra y en revolución, 1936-1939*. Sevilla : Espuela de Plata, 2007, p. 84.

⁹⁴⁵ THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. *Combats pour la liberté : Moscou-Madrid-Barcelone-Paris*. [Baye] : La Digitale, cop. 1997, p. 117.

⁹⁴⁶ *Ídem*, p. 136.

⁹⁴⁷ El primer escrit públic que he trobat s’originà en resposta a preguntes fetes per Wendelin Thomas, i fou publicat el setembre del 1937 en *La Lutte ouvrière* (TROTSKY, L. “À propos de Makhno et de Cronstadt”. *La Lutte ouvrière* (10-IX-37); reproduïda en: TROTSKY, L. “[Réponse à des questions de morale et d’histoire]”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres, v. 14 : mai 1937 à septembre 1937*. Introduction et notes de Pierre Broué. [Paris] : Publications de l’Institut Léon Trotsky, cop. 1983, p. 175-178). Explico en una nota de la Tercera Part les intervencions de Wolf i Sedov en aquesta acció publicística.

tot cas, llur trajectòria del 1936 fins com a mínim principis del 1937, especialment de Pavel, indica el contrari a aquest trencament, ja que hi havia clarament una bona relació amb el P.O.U.M. (entrevista amb Nin,⁹⁴⁸ estada a l'Hotel Falcón, visita al front d'Osca) que s'aprofundí fins el punt que Pavel visitava la caserna Lenin on el G.I.L. estava aquarterat en espera de la seva sortida al front -Pavel apareix, vestit de milicià, en al menys dues de les fotografies de grup que es feren en el pati de la caserna Lenin-⁹⁴⁹ i posteriorment, mitjançant Nin, obtingué permís per visitar el front d'Osca, on l'adjudicaren la corresponsalia de guerra de la unitat del capità Medrano i assistí a una fallida operació contra Mont Aragón,⁹⁵⁰ més tard, marxà amb Clara al front de Madrid a finals d'agost o principis de setembre, on arribaren uns dies abans de de la batalla de Talavera (3 de setembre) i la formació del primer govern de Largo Caballero (4 de setembre),⁹⁵¹ i també visitaren Sigüenza amb Breá, entrevistant-se amb Mika Etchebéhère.⁹⁵²

L'evidència que existeix dels primers mesos d'estada a Espanya és que Pavel es mogué sovint en l'entorn del P.O.U.M. –i dels bolxevic-leninistes-, i de que l'únic moment en que contactà amb els anarquistes fou quan anà a buscar Clara a La Zaida i la convencé d'anar a Madrid: digué haver-los trobat amb Low a Barcelona quan tornaren d'Aragó per tal d'anar a Madrid,⁹⁵³ la qual cosa vol dir que això fou abans de la sortida cap el front del G.I.L. (29 d'agost). La mateixa evidència documental produïda per Pavel Thalmann mostra que com a mínim aquest es mantingué totalment dins dels paràmetres bolxevic-leninistes al menys fins el seu retorn a Espanya a principis del 1937: a finals de desembre del 1936 publicà a les edicions Dynamo de Zurich, “dirigées par le trotskiste Walter Nelz”, segons les seves pròpies paraules,⁹⁵⁴ un fullet sobre la revolució

⁹⁴⁸ En les seves memòries, Clara Thalmann explica que, en arribar Pavel a Barcelona i anunciar-li que li havia concertat l'entrevista amb Nin, Clara afegí que podia veure'l quan volia (THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. *Combats pour la liberté : Moscou-Madrid-Barcelone-Paris*. [Baye] : La Digitale, cop. 1997, p. 106).

⁹⁴⁹ Tal i com Bourrinet l'ha identificat; vegeu: BOURRINET, Philippe. *Un siècle de Gauche communiste “italienne”, 1915-2015 ; suivi d'un Dictionnaire biographique d'un courant internationaliste*. Paris : *moto proprio*, 2016, p. 449.

⁹⁵⁰ THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. *Combats pour la liberté : Moscou-Madrid-Barcelone-Paris*. [Baye] : La Digitale, cop. 1997, p. 110-112.

⁹⁵¹ *Ídem*, p. 114-115, 118.

⁹⁵² BREÁ, Juan. “Hombres y cosas del frente : Sigüenza”. *La Batalla* (9-X-36) (reproduït en: *P.O.U.M.*, nº 10 (27-X-36), p. 3).

⁹⁵³ LOW, Mary ; BREÁ, Juan. *Red Spanish notebook : the first six months of the revolution and the civil war*. London : Martin Secker and Warburg, 1937, p. 144.

⁹⁵⁴ THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. *Combats pour la liberté : Moscou-Madrid-Barcelone-Paris*. [Baye] : La Digitale, cop. 1997, p. 135.

espanyola sota el pseudònim “Franz Heller”. En aquest fullet, titulat significativament *Für die Arbeiter-Revolution in Spanien*, Pavel Thalman analitzà la revolució espanyola des d’un punt de vista bolxevic-leninista, criticant tant el “pacte d’unitat” dels anarquistes amb els stalinistes contra el P.O.U.M. (dedicant-li un capítol sencer),⁹⁵⁵ com la “incapacitat política i teòrica dels anarquistes” i el “centrisme-reformisme” del P.O.U.M., influït pel S.A.P.,⁹⁵⁶ al mateix temps que presentava al petit grup bolxevic-leninista, malgrat la seva feblesa numèrica, com l’únic que mantenia els principis que podien posar les bases per al partit que portés al triomf de la revolució espanyola, lligada a la lluita per la IV Internacional i la revolució mundial:

“Die wenigen Bolschewiki-Leninisten in Spanien, eine Handvoll Menschen, unbeirrt durch ihre Schwäche müssen und werden sich an diese Aufgabe heranwagen. Mitten im Feuer des Bürgerkrieges und der Proletarierrevolution wird sich diese Partei aus den besten revolutionären Elementen der spanischen Arbeiter und Bauern schmieden und stählen. Die theoretische Verarbeitung der Lehren aller grossen Kämpfe, die feste Geschlossenheit, der geschulte marxistische Blick für die gestellten und zu lösenden Auf[g]aben befähigt die Bolschewiki-Leninisten trotz ihrer zahlenmässigen Schwäche zur Schaffung dieser Partei.

*Die proletarische Revolution in Spanien hat begonnen. Eine revolutionäre Partei, die die Revolution zu ihren nächsten Aufgaben führen will, kann und muss sich stützen auf die spanischen Räte, die sich die Arbeiter und Bauern geschaffen haben. [...] Die proletarische Revolution wird nur durch sich selbst, durch ihre Permanenz siegen. Auf den Bolschewiki-Leninisten liegt eine gewaltige geschichtliche Aufgabe. Sie müssen sich derselben würdig zeigen. Es gilt gleichzeitig, sich an die Spitze der spanischen proletarischen Revolution zu stellen und in Spanien neue Grundlagen der IV. Internationale zu bilden.”*⁹⁵⁷

Per últim, existeix una prova fefaent de que, malgrat la seva incorporació a la 1^a Compañía de la 26 Divisió (l’antic Grupo Internacional de l’antiga Columna Durruti) el gener del 1937, els Thalman encara eren en aquell moment bolxevic-leninistes: la seva expulsió de la mateixa a principis de març, acabats d’arribar, per discrepàncies polítiques. En les seves memòries, el Thalman escriviren que ells abandonaren el front després de que Rudolf Michaelis -delegat polític de la Compañía Internacional- els advertís de que no podia assegurar la seva seguretat per les posicions pro-comitès i anti-col·laboració governamental que defensaven en les discussions de la Compañía; en realitat, com informà el mateix Michaelis en una carta del dia 7 d’aquell mes al grup

⁹⁵⁵ El capítol 7 es titulava explícitament “Der anarchistisch-stalinistische Einheitspakt gegen die POUM” (THALMANN, Pavel [“Franz Heller”]. *Für die Arbeiter-Revolution in Spanien*. [Zürich] : Veritas, [1976], p. 25-28).

⁹⁵⁶ “Die politische und theoretische Unfähigkeit der Anarchisten, das haltlose Schwanken der POUM unter dem sapistischen Einfluss zwischen revolutionärer Theorie und zentristisch-reformistischer Praxis ist der Aufgabennicht gewachsen.” (idem, p. 45); Thalman també criticà aquí la fusió de l’I.C.E. amb el B.O.C.

⁹⁵⁷ Ídem, p. 45-47.

D.A.S. (anarcosindicalistes alemanys) i en el seu informe setmanal del dia següent, els Thalmann, Armin Walter i altres sis milicians –tots nou “marxistischen Genossen”- no abandonaren la Compañía sinó que en foren expulsats de la Divisió (oficialment, “baixa definitiva”) “por causa de su inconformidad con el concepto ideológico base de las MILICIAS CONFEDERALES”, i se’ls prohibí a més l’entrada en qualsevol altra divisió confederal. Moulin informà una setmana després al P.O.I. sobre aquest fet, escrivint explícitament que els anarquistes “viennent d’exclure du front et de menacer gravement des *militants b-l* qui s’arrogèrent uniquement le droit de libre discussion”. Els Thalmann tornaren doncs a Barcelona, i Pavel s’integrà en una unitat del P.O.U.M. a Fañanás, al front d’Osca, on el comandament militar d’aquest partit encarregà al cap del seu batalló que el vigilés perquè “tu es connu comme étant un dangereux trotskiste”, mentre que Clara –que ja no va ser acceptada en la mateixa unitat que Pavel per ser dona- romangué a Barcelona i “reprit contact avec Moulin”.⁹⁵⁸

Per tant, la filiació bolxevic-leninista dels Thalmann durant el segon semestre del 1936 i primer del 1937 a Espanya queda clara i, així, és força possible que Pavel i Clara Thalmann marxessin al front de Madrid no només com a periodistes sinó, que com en el cas de Breá, això fos també una cobertura per poder viatjar i establir contactes amb diferents grups on hi havia militants bolxevic-leninistes: visitaren Madrid (on col·laboraren amb el P.O.U.M.), Talavera abans de la seva caiguda (3 de setembre), Toledo, Sigüenza i Aranjuez, sovint conjuntament amb Breá (Madrid, Toledo i

⁹⁵⁸ THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. *Combats pour la liberté : Moscou-Madrid-Barcelone-Paris*. [Baye] : La Digitale, cop. 1997, p. 142-145, 148; carta de Rudolf Michaelis al D.A.S. (7-III-37), Correspondencia y otros documentos concernientes al Grupo Internacional de la Columna Durruti, 1936-1937 (1B), Grupo Deutsche Anarcho-Syndikalisten (DAS)/ Sección Alemana, Archivo de la Oficina de Propaganda Exterior CNT/FAI (1918-) 1936-1939, Federación Anarquista Ibérica Archives, International Institute of Social History (agraeix a Carlos García i Harald Piotrowski aquest document); informe setmanal del mateix Michaelis del 8 de març, reproduït en: “*Wir sind es leid die Ketten zu tragen*” : *Antifaschisten im Spanischen Bürgerkrieg*. Hrsg. von Hans-Jürgen Degen und Helmut Ahrens. Berlin : Jacobsohn, 1979, p. 182 (èmfasi en l’original); i carta de Moulin [al P.O.I.?] ([ca.] 15-III-37), p. 1, (6921) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library (èmfasi meu) (vegeu també: “Quelques aspects de la politique en Catalogne”. *La Lutte ouvrière* (9-IV-37)). Els altres sis expulsats foren Karl Brauner, Heiri Eichmann, Ernst Galanty, Georg Gernsheimer, Willi Joseph, i Hans Wieland; Brauner i Galanty eren militants del K.P.D.-O. (“Karl Brauner, 1914-1994”). *Schwarzer Faden*, nr. 51 (4/1994) (<https://duesseldorf.fau.org/karl-brauner-1914-1994/>); i WERNER, Abel. “Ein Brief aus Spanien an Heinrich Brandler”. *Sozialismus*, nr. 7 (2016) (<http://www.kfsr.info/2016/07/ein-brief-aus-spanien-an-heinrich-brandler-von-werner-abel/>), Eichmann, Gernsheimer i Wieland probablement socialistes, i Joseph sense partit (THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. *Ídem*, p. 140-141; BRÄNDLE, Brigitte ; BRÄNDLE, Gerhard. *Adelante libertad : Spanienfreiwillige aus Baden, 1936-1939*. Karlsruhe : [els autors], 2016, p. 75 (http://www.pforzheim.igm.de/downloads/artikel/attachments/ARTID_80831_tlh1yC?name=Laden.pdf)). Per tant, els “militants b-l” expulsats de que parlà Moulin només podien ser els Thalmann .

Sigüenza); a Madrid i Sigüenza hi havia presència no només poumista, sinó també bolxevic-leninista.⁹⁵⁹ Per altra banda, a les seves memòries escrigueren que a Madrid “Nous nous étions liés d’amitié avec Gomez, un des chefs du POUM à Madrid”,⁹⁶⁰ es tracta, doncs, de Mariano Gómez, precisament un dels dirigents pro-Trotsky, contrari a la línia oficial encapçalada per Fernández Granell: Gómez, per testimoni del mateix Fernández Granell, fou un dels contactes de Munis en aquest període.⁹⁶¹ Un cop visitats els diferents fronts, els Thalmann decidiren establir-se a Madrid i col·laborar amb el P.O.U.M., probablement combinant un treball polític bolxevic-leninista, ja que la seva principal col·laboració amb el P.O.U.M. de Madrid fou la de ser locutors en llengües estrangeres a Radio P.O.U.M., on llur intervencions en aquest mitjà degueren tenir el mateix caràcter que les de Moulin i un desconegut militant trotskista polonès també a Madrid o les de Péret i Gervasini a Barcelona: col·laboració amb el P.O.U.M. en les seves emissions, en les quals però també introduïen punts de vista bolxevic-leninistes, ja que les notícies eren escrites per ells.⁹⁶² Llurs memòries, escrites quan ja feia dècades que havien abandonat el trotskisme i que, per tant, no afavoreixen el mostrar aquesta tasca, ho deixen entreveure tanmateix:

“Nous proposâmes à Gomez de transmettre à l’étranger des textes en allemand et en fran[ç]ais également. Un trotskiste polonais, qui se trouvait à Madrid depuis quelques jours seulement, voulait pour sa part lire des comptes rendus en polonais. Gomez et moi nous sommes alors mis d’accord sur le contenu, et Clara transmit en allemand et en français les communiqués que j’avais rédigés.

“Ici Madrid, Radio-POUM. A toutes, à tous!” Puis venait une présentation détaillée de la situation à Madrid et un appel à la solidarité des ouvriers étrangers. Au mot d’ordre des communistes: “D’abord gagner la guerre et ensuite faire la révolution”, nous opposions le nôtre: “Gagner la guerre par la révolution.” Les deux premières émissions firent déjà de l’effet: au diner, Regler, Stern et d’autres communistes orthodoxes se déchaînèrent contre “ce traître d’émetteur trotskiste”.”⁹⁶³

⁹⁵⁹ Per exemple, hi havia militants belgues al front de Madrid, encara que malauradament no queda constància ni de llur identitat ni de llur nombre (BEULE, Nadia de. “Met de loupe op zoek naar de Belgische trotskisten in de Spaanse arena”. *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, v. 18, no. 1-2 (1987), p. 408).

⁹⁶⁰ THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. *Combats pour la liberté : Moscou-Madrid-Barcelone-Paris*. [Baye] : La Digitale, cop. 1997, p. 123.

⁹⁶¹ FERNÁNDEZ GRANELL, Eugenio. *Correspondencia con sus camaradas del P.O.U.M., 1936-1999*. Santiago de Compostela : Fundación Eugenio Granell, DL 2009, p. 46; sobre la relació de Munis amb el P.O.U.M. madrileny en aquests mesos, vegeu la Tercera Part.

⁹⁶² Henri Aïache escrigué que “la compagne de Fosco qui parlait de ce temps la en français a la Radio, faisait régulièrement chaque soir des appels en faveur de L.T.” (carta d’Henri Aïache a L. Trotsky i a Jean van Heijenoort (19-II-37), p. 4; (130) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library). En canvi, el programa en anglès fet a Barcelona per Low “était payé et en partie contrôlé par l’ILP britannique” (ORR, Charles A. “La révolution espagnole vue en Catalogne”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 51 (octobre 1993), p. 66.

⁹⁶³ THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. *Combats pour la liberté : Moscou-Madrid-Barcelone-Paris*. [Baye] : La Digitale, cop. 1997, p. 123; èmfasi meu.

En quant Moulin (segons Charles Orr, “Jean Moulin”),⁹⁶⁴ algunes informacions diuen que havia participat en la “Conferència de Ginebra” i que quan acabà aquesta, marxà de París a Madrid,⁹⁶⁵ mentre que el testimoniatge de Charles Orr el situa “acabat d’arribar” vers la segona setmana de setembre a Barcelona;⁹⁶⁶ d’altra banda, existeix un article seu en la publicació *Fight* (òrgan dels bolxevic-leninistes britànics) datat a Barcelona el 14 d’agost,⁹⁶⁷ i també una carta a l’S.I. enviada des de Madrid deu dies més tard.⁹⁶⁸ El més possible, doncs, és que Moulin partís de París a finals de juliol o principis d’agost vers Barcelona, i bé perquè en aquesta ciutat ja existia un “C.C.”, o bé perquè la seva destinació final era Madrid, marxà a aquesta darrera ciutat vers la tercera setmana d’agost; la seva presència de nou a Barcelona fins a la tercera setmana de setembre⁹⁶⁹ podria ser deguda bé a que acompanyà Rous i Péret quan aquests retornaren a Barcelona després del seu viatge a València i Madrid, bé a que formà part molt breument del grup de Barcelona quan Rous retornà a París; en tot cas, la seva correspondència indica que la quarta setmana de setembre ja tornà a ser de nou a Madrid.⁹⁷⁰

Però més important que aclarir quina va ser la ciutat escollida inicialment per romandre-hi, seria poder saber si la seva estada tant a Madrid com a Barcelona respongué a una

⁹⁶⁴ “Moulin” i “Winter” eren els pseudònims de Hans David Freund, militant alemany jueu refugiat en Suïssa. Segons Charles Orr, el seu pseudònim complet a Espanya era “Jean Moulin”, i ell i la seva dona Lois l’anomenaven per aquest nom de pila, “Jean” (ORR, Charles A. “Souvenirs sur l’hotel Falcon de Barcelone”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 51 (octubre 1993), p. 50); Lois Orr, no obstant, sempre es referí a ell com només “Moulin” en la seva correspondència de l’època (ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009).

⁹⁶⁵ BROUÉ, Pierre. “Freund dit Moulin, 1912-1937”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 3 (juillet-septembre 1979), p. 135; HEIMBERG, Charles. “De Genève à Barcelone, un jeune révolutionnaire parmi les victimes de Staline”. *Cahiers d’histoire du mouvement ouvrier*, no. 13 (1997), p. 60; BATOU, Jean. “Hans Freund, 1912-1937 : un meteoro en el siglo de los extremos”. *Viento Sur* [en línia], <http://www.vientosur.info/spip.php?article6359>

⁹⁶⁶ ORR, Charles A. “La révolution espagnole vue en Catalogne”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 51 (octubre 1993), p. 65. Com he mostrat abans, hi hagué un representant de la “secció suïssa de la IV Internacional” en el funeral del dia 10 de setembre per Pedrola, Castells, Martí, Buil i González (“El proletariado barcelonés rindió su último homenaje a los camaradas Pedrola, Castells, Martí, Buil y González, caídos por la Revolución en el frente de Huesca”. *La Batalla* (11-IX-36)), el qual molt probablement, doncs, hagué de ser Moulin.

⁹⁶⁷ MOULIN. “Struggle for a soviet Spain : the workers in Catalonia”. *Fight*, v. 1, no. 1 (October 10th, 1936), p. 8-10.

⁹⁶⁸ MOULIN. “Cartas desde Madrid” [carta del 24 d’agost del 1936]. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 371-373.

⁹⁶⁹ Charles Orr el trobà un dilluns; donat que els Orr creuaren la frontera el dimarts 15 i arribaren el dijous 17 a Barcelona, aquell dilluns fou el 21 de setembre (ORR, Charles A. “La révolution espagnole vue en Catalogne”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 51 (octubre 1993), p. 65).

⁹⁷⁰ MOULIN. “Cartas desde Madrid” [carta del 27 de setembre del 1936]. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 373-377; carta de Moulin a Charles i Lois Orr (30-IX-36), Lois and Charles Orr Papers, Labadie Collection, University of Michigan.

iniciativa individual o a una decisió de l'S.I. La manca de documentació no permet ser conclusiu respecte aquesta qüestió, però Orr recordarà que Moulin va ser “le représentant personnel de Trotsky en Espagne. Trotsky l'avait envoyé à Barcelone comme second couteau politique”.⁹⁷¹ Malgrat que aquesta afirmació d'Orr és inexacta, ja que Trotsky òbviament no envià cap representant personal a Espanya i en tot cas la delegació de l'S.I. fou la de Rous, Péret i Sabas, sí que és possible que el seu record apunti a un origen oficial en el viatge de Moulin, a diferència de la motivació només personal de la immensa majoria de bolxevic-leninistes arribats a Espanya. La manca de documentació no permet afirmar-ho, però la hipòtesi ha de ser contemplada, tant per l'afirmació d'Orr com, especialment, pel fet que Moulin no s'enrolà com a milicià, fent, d'una banda, treball polític principalment a la rereguarda en el P.O.U.M. (intervencions en Radio P.O.U.M., presentat com a militant del P.O.I.⁹⁷² i, per tant, probablement doncs expressant punts de vista bolxevic-leninistes, com els Thalmann)⁹⁷³ però també en el front (que visità i que estigué a punt de costar-li la vida quan, a Somosierra, Francisco Galán va estar a punt de fer-lo afusellar, òbviament per la seva tasca entre els milicians)⁹⁷⁴ i perquè, d'una altra banda, mantingué correspondència amb l'S.I. i diverses seccions nacionals del Moviment per la IV Internacional,⁹⁷⁵ i els seus articles foren publicats en el seu òrgan *S.I.P.*

Per últim, Felix Ippen viatjà a Barcelona per exercir de metge militar en el front. Pavel Thalmann escrigué que Ippen, també resident a Basilea, era militant del Sozialistische Arbeiterpartei Deutschlands (S.A.P.), un partit socialista d'esquerra pertanyent al Buró

⁹⁷¹ ORR, Charles A. “Souvenirs sur l'hotel Falcon de Barcelone”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 51 (octubre 1993), p. 50; la mateixa afirmació en: ORR, Charles A. “La révolution espagnole vue en Catalogne”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 51 (octubre 1993), p. 65.

⁹⁷² “Radio P.O.U.M.”. *P.O.U.M.*, n° 9 (22-X-36), p. 2.

⁹⁷³ Una prova d'això és que les emissions en francès de Radio P.O.U.M. de Madrid foren anunciades en *La Lutte ouvrière*, però no pas les de Radio P.O.U.M. de Barcelona (vegeu: “Radio du P.O.U.M., Madrid”. *La Lutte ouvrière* (10-X-36)).

⁹⁷⁴ LANDAU, Katja. *Los verdugos de la revolución española, 1937-1938*. 1ª ed. Traducido del francés por Miguel Chueca. Málaga : Sepha, 2007, p. 82; repetit per Broué: BROUÉ, Pierre. “Freund dit Moulin, 1912-1937”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 3 (juillet-septembre 1979), p. 135.

⁹⁷⁵ Moulin escrigué al P.S.R. demanant la tramesa regular de cinquanta exemplars de l'*Action socialiste révolutionnaire* i de *La lutte ouvrière*, ja que “Ici il y a un marché formidable (colonnes internationales)” (“Lettre du POUM au PSR” (début décembre 1936), Documents divers sur l'Espagne et la Guerre Civile (4), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History; aquesta carta no és del P.O.U.M., sinó de Moulin (està signada per ell, escrita en un full que anuncia premsa i propaganda del P.O.U.M.)). És força probable que Moulin fes el mateix, com a mínim, amb el P.O.I. (i potser amb l'organització bolxevic-leninista dins de l'I.L.P., que publicà un article seu sobre Espanya en el seu òrgan, *Fight*).

de Londres;⁹⁷⁶ no obstant, l'historiador Peter Huber ha establert que començà a militar en aquest partit el 1932 però que posteriorment ingressà en el M.A.S.⁹⁷⁷ Ippen arribà a Barcelona poc abans que Pavel Thalmann; s'allotjà a l'Hotel Falcón, on es trobà casualment amb Pavel i partí al front d'Aragó juntament amb ell, a finals d'agost o principis de setembre, en el viatge que Pavel feu a La Zaida-Gelsa per trobar i fer tornar a Clara per poder anar al front de Madrid.⁹⁷⁸ Com en el cas de Clara Thalmann i del metge italià Temistocle Ricciulli, militant del grup La Nostra Parola, també es planteja aquí per què Ippen no s'incorporà al G.I.L., però és possible que el fet de voler servir com a metge militar motivés que es pensés que seria més útil visitant diferents unitats que adscriure'l en exclusivament a una. Més tard, marxà el novembre a Basilea, per retornar el febrer del 1937 novament a Espanya, però aquesta vegada ja com a metge d'un batalló de les Brigades Internacionals; va ser investigat pel servei de contraespionatge del K.P.D. com a element "perillós" i, després dels Fets de Maig, empresonat breument; un cop alliberat, retornà al front i morí el mes de juliol del 1937 en la batalla de Brunete: no sembla, doncs, amb la informació de que es disposa actualment, que el paper polític d'Ippen a Espanya fos rellevant.

En quant Ricciulli, arribà vers la meitat d'agost a Barcelona (sortí de Perpinyà el dia 13),⁹⁷⁹ però formà part de la Colonna Italiana que organitzà el grup antifeixista Giustizia e libertà (G.L.) per a les milícies de la C.N.T.,⁹⁸⁰ és possible que la seva adscripció a aquesta columna en lloc del G.I.L. fos deguda a que en aquest moment Ricciulli hagués donat ja el pas cap a la socialdemocràcia i per tant optés per la genèrica columna antifeixista italiana: de fet, segons ha investigat l'historiador Enrico Acciai, Ricciulli no

⁹⁷⁶ THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. *Combats pour la liberté : Moscou-Madrid-Barcelone-Paris*. [Baye] : La Digitale, cop. 1997, p. 108.

⁹⁷⁷ HUBER, Peter ; HUG, Ralph [col·laborador]. *Los voluntarios suizos en la Guerra Civil Española : diccionario biográfico*. [Guadalajara] : Silente ; [Madrid] : Asociación de Amigos de las Brigadas Internacionales, AABI, DL 2010, p. 268.

⁹⁷⁸ THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. *Combats pour la liberté : Moscou-Madrid-Barcelone-Paris*. [Baye] : La Digitale, cop. 1997, p. 108, 112.

⁹⁷⁹ ACCIAI, Enrico. *Viaggio attraverso l'antifascismo : volontariato internazionale e guerra civile spagnola : la Sezione Italiana della Colonna Ascaso*. [Viterbo] : Università degli studi della Tuscia, [2010], p. 60, http://dspace.unitus.it/bitstream/2067/961/1/eacciai_tesid.pdf.

⁹⁸⁰ CASCIOLA, Paolo. "Pietro Tresso (Blasco), and the early years of Italian Trotskyism". *Revolutionary history*, v. 5, no. 4 (spring 1995), p. 66; ACCIAI, Enrico. *Viaggio attraverso l'antifascismo : volontariato internazionale e guerra civile spagnola : la Sezione Italiana della Colonna Ascaso*. [Viterbo] : Università degli studi della Tuscia, [2010], p. 60, http://dspace.unitus.it/bitstream/2067/961/1/eacciai_tesid.pdf. Ricciulli quedà més tard greument ferit a conseqüència d'un accident de cotxe al front d'Osca (CASCIOLA, *idem*).

declarà ser “trotskista” en la seva fitxa d’inscripció en la columna.⁹⁸¹ Al contrari d’ell, un dels seus companys en el viatge a Espanya i en la Colonna Italiana, Tullo Tulli,⁹⁸² sí que es declarà trotskista,⁹⁸³ i per tant sembla que en aquest moment encara no hauria abandonat La Nostra Parola per integrar-se a G.L.,⁹⁸⁴ encara que probablement ho feu aviat, un cop membre de la columna. A banda de Ricciulli i Tulli, quin paper com a bolxevic-leninistes -si existí- seria en tot cas de breu durada durant la seva estada a Espanya, Acciai va trobar altres dos milicians de la Colonna Italiana que van declarar ser “trotskistes” en la fitxa d’inscripció d’aquesta unitat,⁹⁸⁵ Francesco Belloto i Antonio Zanchini,⁹⁸⁶ els quals no consta que passessin a G.L. En aquest cas, doncs, aquests dos militants bolxevic-leninistes italians haurien entrat en la unitat italiana versemblantment per realitzar treball polític, com seria el cas també de tres militants francesos en una altra columna anarquista del front de Saragossa –que tracto més endavant-; la manca de documentació, però, impedeix tenir-ne un coneixement més profund.

Pel que fa als francesos al marge dels milicians en el G.I.L., el cas més conegut és el de Georges Chéron (“Rémy”). Com he assenyalat abans, arribà a Barcelona el 8 d’agost i possiblement formà part d’un petit grup de militants de la fracció molinierista del P.O.I., juntament amb Déglise i potser algú més⁹⁸⁷ (la companya de Chéron, Louise, per exemple, estigué amb ell a Espanya,⁹⁸⁸ encara que no he pogut comprovar si va ser durant tot l’any que aquest hi romangué). El fet que estigués a Barcelona des de l’agost i que partís de seguida al front, però no amb el G.I.L. al d’Aragó sinó amb la columna motoritzada del P.O.U.M. al de Sigüenza reforçaria la hipòtesi de la primacia política del seu viatge a Espanya: coberts Barcelona i el front d’Aragó amb la majoria de militants del Moviment per la IV Internacional, caldria la presència d’altres, com Chéron, en la important regió madrilenya, on es concentrava la secció més important de

⁹⁸¹ Missatge d’Enrico Acciai a l’autor (31-X-16).

⁹⁸² ACCIAI, Enrico. *Viaggio attraverso l’antifascismo : volontariato internazionale e guerra civile spagnola : la Sezione Italiana della Colonna Ascaso*. [Viterbo] : Università degli studi della Tuscia, [2010], p. 60, http://dspace.unitus.it/bitstream/2067/961/1/eacciai_tesid.pdf.

⁹⁸³ Missatge d’Enrico Acciai a l’autor (31-X-16).

⁹⁸⁴ CASCIOLA, Paolo. “Blasco’s people”. *Revolutionary history*, v. 5, no. 4 (spring 1995), p. 100.

⁹⁸⁵ ACCIAI, Enrico. *Viaggio attraverso l’antifascismo : volontariato internazionale e guerra civile spagnola : la Sezione Italiana della Colonna Ascaso*. [Viterbo] : Università degli studi della Tuscia, [2010], p. 74, http://dspace.unitus.it/bitstream/2067/961/1/eacciai_tesid.pdf.

⁹⁸⁶ Missatge d’Enrico Acciai a l’autor (31-X-16).

⁹⁸⁷ Carta de Klement a Trotsky (14-VIII-36), p. 2; (2285) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

⁹⁸⁸ “Introducción histórica”. En: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 22.

simpatitzants trotskistes dins del P.O.U.M.

De fet, Chéron no era un militant de base: antic membre del C.C. del P.C.F., en fou expulsat i milità en l'organització bolxevic-leninista, on també fou membre del C.C. del P.C.I. des del maig del 1936 i també del C.C. del P.O.I. en el moment del seu viatge a Espanya, sent partidari de la fi de les lluites internes.⁹⁸⁹ Tanmateix, el mateix Chéron explicà que la seva presència en el front de Sigüenza es degué a una decisió del P.O.U.M. de Barcelona, que l'envià allà pels seus coneixements militars i un cop fou rebutjada per les autoritats la seva oferta de servir com obrer especialista en la fabricació d'armament,⁹⁹⁰ però aquesta afirmació bé podria explicar-se per la necessitat de la necessària cautela. En tot cas, fos per decisió pròpia o per voluntat del P.O.U.M. de tenir un comandament amb més capacitat militar en la seva columna a Sigüenza (que, segons el testimoni de Mika Etchebéhère, comandà Hipólito Etchebéhère fins a la seva mort el 16 d'agost, i ella mateixa a partir d'aquella data, sota el comandament però de Gerardo Baldris)⁹⁹¹, el que sembla cert és que Chéron hi anà, segons les seves pròpies paraules, “à un titre quelque peu différent de celui de simple milicien”,⁹⁹² és a dir, amb algun tipus de comandament militar que el mateix Chéron, mesos després, especificà en una carta a l'ambaixador espanyol a París com el de “comandant de la colonne motorisée du P.O.U.M. sur le front de Madrid-Sigüenza”,⁹⁹³ a més de ser posteriorment instructor de les milícies del P.O.U.M.

En aquest punt es produeix una aparent contradicció entre les fonts sobre el paper exacte que jugà Chéron en la columna poumista de Sigüenza durant els mesos d'agost i setembre: mentre el seu testimoni afirmà el comandament de la columna motoritzada del P.O.U.M. a Sigüenza i no esmentà els Etchebéhère, el llibre de memòries de Mika

⁹⁸⁹ *Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier français : pt. 4. 1914-1939, de la Première à la Seconde guerre mondiale*. Publié sous la direction de Jean Maitron. Paris : Editions ouvrières, 1964-1997).

⁹⁹⁰ CHÉRON, Georges [“Rémy”]. “Un an en Espagne”. *La Vérité*, no. 1 (janvier 1938), p. 32 (reproduit en: *Cahiers du C.E.R.M.T.R.I.*, no. 71 (décembre 1993), p. 49.

⁹⁹¹ ETCHEBÉHÈRE, Mika. *Mi guerra de España : testimonio de una miliciana al mando de una columna del POUM*. Barcelona : Alikornio, 2003, p. 50; *La Batalla*, reproduint un article d'*Ahora*, informà que el cap militar de la columna era Rocaver, i que també comptava amb dos caps polítics (“La columna del P.O.U.M. de Madrid que opera en Guadalajara : en el frente, hacia Zaragoza”. *La Batalla* (15-VIII-36)).

⁹⁹² CHÉRON, Georges [“Rémy”]. “Un an en Espagne”. *La Vérité*, no. 1 (janvier 1938), p. 32 (reproduit en: *Cahiers du C.E.R.M.T.R.I.*, no. 71 (décembre 1993), p. 49.

⁹⁹³ “Il faut sauver les révolutionnaires emprisonnés d’Espagne “républicaine””. *La Commune* (5-XI-38); l'article reproueix dues cartes, una de Chéron a l'ambaixador espanyol a París datada el 22 de juliol del 1938, i la resposta del dia següent per part del primer secretari de l'ambaixada.

Etchebéhère⁹⁹⁴ al seu torn no esmentà Chéron.⁹⁹⁵ La contradicció és probablement aparent, i podria tenir dues explicacions: una, que Chéron no hagués estat comandant de la columna motoritzada del P.O.U.M. però que s'hagués presentat d'aquesta manera a l'ambaixador espanyol per tal de donar més força a la seva petició en favor dels revolucionaris repressaliats a Espanya; l'altra, més probable, que sí que hagués estat comandant de la columna motoritzada, però que senzillament Mika Etchebéhère no l'hagués conegut, ja que ella romangué al front de Sigüenza amb la columna principal del P.O.U.M. i no amb la motoritzada.⁹⁹⁶ En qualsevol cas, sembla evident que Chéron degué tenir alguna mena de paper rellevant en aquesta columna, ja que si els seus testimonis públics fets els anys 1937 i 1938 haguessin estat falsos haurien estat ràpidament contestats. Més tard, quan Sigüenza fou ocupada pels franquistes i el gruix dels seus defensors es tancaren a la catedral, Chéron, que es trobava a Madrid, proposà una intervenció ràpida per alliberar els combatents durant la primera nit d'ocupació, però el seu pla no fou acceptat. Passà llavors a ser instructor de les milícies pumistes, fins que aquest partit el retornà a Barcelona vers el mes de novembre, per tal de treballar a les fàbriques de guerra degut a la manca de ma d'obra especialitzada.⁹⁹⁷

La connexió de Chéron amb la columna motoritzada del P.O.U.M. cobra nova llum mitjançant els testimonis escrits i gràfics que s'han conservat d'ella: un delegat de l'S.I. (probablement Rous) demanà que, en vista a la propera constitució d'un batalló del P.O.U.M. de 300 milicians (el futur "Batallón "Lenin""), calia reforçar Chéron, únic militant bolxevic-leninista que s'hi trobava en la columna motoritzada en el moment de redactar l'informe (vers finals d'octubre o principis de novembre), amb altres quadres, i escrigué que "La colonne [motorisée] du POUM a 100 militants qui sont bien disposés à

⁹⁹⁴ ETCHEBÉHÈRE, Mika. *Mi guerra de España : testimonio de una miliciana al mando de una columna del POUM*. Barcelona : Alikornio, 2003.

⁹⁹⁵ Com tampoc Rocaver, però sí Baldris; podria ser Rocaver un pseudònim d'Etchebéhère?

⁹⁹⁶ En el seu llibre, Mika Etchebéhère només es referí a la "columna motoritzada del P.O.U.M." un cop, i en referència a la columna amb dos camions i tres cotxes que es formà a Madrid el 21 de juliol (ETCHEBÉHÈRE, Mika. *Mi guerra de España : testimonio de una miliciana al mando de una columna del POUM*. Barcelona : Alikornio, 2003, p. 27), i després explicà que aquesta columna s'uní el dia següent a les forces comandades pel capità Martínez Vicente i que llavors "Se acabaron los coches rápidos, los bellos camiones pintados de rojo, la ametralladora inútil pero tan linda" (instal·lada sobre un dels camions) i que foren traslladats a Sigüenza *en tren* i que els camions i cotxes hi anaren separatament dies més tard (*idem*, p. 28-29, 32), no tornant a utilitzar de nou el terme "columna motoritzada" quan parlà de la columna del P.O.U.M. a Sigüenza; així doncs, és ben possible que les unitats a les que es referiren Chéron i Mika Etchebéhère fossin dues unitats diferents.

⁹⁹⁷ CHÉRON, Georges ["Rémy"]. "Un an en Espagne". *La Vérité*, no. 1 (janvier 1938), p. 33-34 (reproduït en: *Cahiers du C.E.R.M.T.R.I.*, no. 71 (décembre 1993), p. 50-51.

notre égard”;⁹⁹⁸ per la seva banda, el comitè de la columna escrigué un manifest en el que insistia en que “Paralelamente a la lucha implacable contra el fascismo, adoptamos sin vacilar las medidas precisas para edificar el socialismo” i urgia a la constitució de comitès de combatents;⁹⁹⁹ finalment, la premsa burgesa parlà del “tren rojo y trotskysta” que transportava la columna del P.O.U.M. cap a Sigüenza, de que “tiene un aire octubrista inconfundible”, de que s’escoltava aquests homes “teorizar sobre marxismo en los sectores del punto”, de que “Se van durmiendo al arrullo del dogma de la revolución permanente”, i de que “Los trotskystas cantan “La Internacional” y quieren irse a Atienza”.¹⁰⁰⁰

Pel que fa als testimonis gràfics, la columna operà en el front de Sigüenza i participà en l’intent de presa d’Atienza, i comptava amb el recolzament de com a mínim un dels sis tancs Schneider CA.1 que hi havia a Espanya en aquell moment; capturats a Madrid durant les jornades de juliol, al menys un d’aquests carros, sinó dos, fou assignat a la columna del coronel Francisco Jiménez Orge, que comandava el sector de Guadalajara que operava en direcció a Sigüenza i Atienza. Aquest tanc fou emplenat amb els lemes “CNT FAI UHP”, “Viva la República”, “P.O.U.M.”, “P.O.U.M. Milicias Trotski”, “Leed POUM”, “Hasta el fin” i “Viva Trotski”, i la seva fotografia aparegué en el primer número del periòdic dels milicians del P.O.U.M. *El Combatiente rojo*,¹⁰⁰¹ la qual cosa és una mostra més de la pervivència l’estiu del 1936 de la vinculació subjectiva dels militants poumistes madrilenys amb Trotsky, fins el punt d’autodesignar-se, de manera no oficial però sí ben visible, en el lloc d’un tanc, amb el nom de “Milicias Trotski”. Aquest fet era tan frapant -com també el del tren que transportà milicians extremenys, molts d’ells de Llerena, i que Fernández Granell decorà amb els lemes “P.O.U.M.”, “Alianza Obrera, Campesina y de Combatientes” i “Vivan Lenin y Trotski”- que Marguerite Rosmer –en aquell moment en viatge amb el seu marit Alfred

⁹⁹⁸ ROUS, Jean. “Rapport *intérieur* pour le Secrétariat et le Bureau pour la Quatrième Internationale, et les directions nationales intéressées (belge, française en particulier...), par le délégué de la 4ème Int. en Espagne”, p. [3] o [4], Archivio dell’Associazione Pietro Tresso di Firenze; èmfasi en l’original.

⁹⁹⁹ COMITÉ REVOLUCIONARIO DE LA COLUMNA MOTORIZADA DEL P.O.U.M. DE MADRID. “Un manifiesto de la Columna Motorizada del P.O.U.M. de Madrid : a todos los combatientes (milicianos, soldados y guardias) que se batan en el frente contra al reacción y el fascismo asesino”. *La Batalla* (15-VIII-36).

¹⁰⁰⁰ “La columna del P.O.U.M. de Madrid que opera en Guadalajara : en el frente, hacia Zaragoza”. *La Batalla* (15-VIII-36); aquest article és la reproducció d’un altre aparegut en el diari burgès *Ahora*.

¹⁰⁰¹ El peu de la fotografia informà a més que el tanc havia intervingut en el combat d’Atienza del 16 d’agost –per tant, en el mateix combat en que morí Hipólito Etchebéhère- (“Organicemos los comités de combatientes : milicianos, soldados y guardias”. *El Combatiente rojo*, nº 1 (24-VIII-36), p. 4).

per Madrid i el seu front-¹⁰⁰² envià dues fotografies dels vehicles i els seus milicians a Natalia Sedova.¹⁰⁰³ Aquests testimonis escrits i gràfics ajuden, doncs, a entendre perquè

¹⁰⁰² Els Rosmer havien arribat a Barcelona el dia 28 d'agost ("El camarada Rosmer en Barcelona. *La Batalla* (29-VIII-36)) i visitaren aproximadament una setmana el front madrileny; després, Marguerite retornà a França el dia 8 de setembre, mentre que Alfred romangué a Barcelona fins a finals de mes (carta de Marguerite Rosmer a Natalia Sedova (9-IX-36), Boris I. Nicolaevsky collection, series 231, box 370, folder 38 (microfilm reel Trotsky 38; reproduïda en: ROSMER, Alfred ; ROSMER, Marguerite ; TROTSKY, L. *Correspondance, 1929-1939*. Lettres choisies, présentées et annotées par Pierre Broué avec la collaboration de Gérard Roche. [Paris] : Gallimard, cop. 1982, p. 185-186), mantenint entrevistes amb dirigents del P.O.U.M. i fent conferències radiades (ROSMER, Alfred. "Conferencia pronunciada por el camarada Alfredo Rosmer ante el micrófono de Radio P.O.U.M.". *La Batalla* (16-IX-36)). Segons Javier Maestro, el viatge dels Rosmer tenia com a objectiu "tratar de limar las pasadas diferencias entre los núcleos trotskistas españoles y el propio Trotsky." (MAESTRO, Javier. "La militancia política: el trotskismo". En: *Eugenio Granell*. Edición de César Antonio Molina. A Coruña : Diputación Provincial de A Coruña, DL 1994, p. 237).

¹⁰⁰³ Còpies d'aquestes dues fotografies es conserven en l'arxiu Trotsky i Sedov de la Col·lecció Boris I. Nicolaevsky a la Hoover Institution ("Spain – POUM militia", Boris I. Nicolaevsky collection, series 231, box 376, folder 35 (microfilm reel Trotsky 41), Hoover Institution, Stanford University) i la fotografia del tanc de les "Milicias Trotski" fou publicada a més en el *Biulletien Oppozitsii* núm. 52-53, del mes d'octubre del 1936 (p. 52) amb el peu de foto "Броневи́к испанских большевиков-ленинцев с надписью «Да здравствует Троцкий!»" ("El vehicle blindat dels bolxevic-leninistes espanyols amb el lema "Visca Trotsky!"), i en la primera pàgina de *La Lutte ouvrière* de l'11 de desembre i en la segona del 30 d'abril del 1937; una fotografia parcial del tanc, sense milicians i només amb la part davantera lateral (que permet llegir les consignes pro-C.N.T. i República, i "P.O.U.M. Milicias Trots") aparegué en *La Batalla* de l'1 d'octubre i en *El Combatiente rojo* del 18 del mateix mes. Ignoro l'autoria de les fotografies, però probablement foren encarregades per Eugenio Fernández Granell –director d'*El Combatiente rojo*–, ja que ell hi surt en ambdues així com en una tercera, també en el tren, que no es conserva en l'arxiu de la Hoover Institution però que fou publicada (*P.O.U.M.*, nº 4 (16-IX-36); *La Lutte ouvrière* (15-I-37, p. 1, i 10-II-39, p. 1; *Eugenio Granell, militante del POUM*. Santiago de Compostela : Fundación Eugenio Granell, [2007], p. 73). Les fotos foren enviades probablement per Marguerite Rosmer a Natalia Sedova, ja que en una carta li escriví: "Toutes les voitures, camions, wagons qui sont ou qui partent au front portent en grosses lettres: Vive Lénine et Trotsky!! Je vous joins deux photos qui vous parviendront j'espère. Pas trace d'autre nom –nulle part." (carta de Marguerite Rosmer a Natalia Sedova (9-IX-36), Boris I. Nicolaevsky collection, series 231, box 370, folder 38 (microfilm reel Trotsky 38; reproduïda en: ROSMER, Alfred ; ROSMER, Marguerite ; TROTSKY, L. *Correspondance, 1929-1939*. Lettres choisies, présentées et annotées par Pierre Broué avec la collaboration de Gérard Roche. [Paris] : Gallimard, cop. 1982, p. 185-186). Malgrat que ambdós documents es conserven en caixes diferents i que Marguerite Rosmer explicà en la carta que havia visitat el front de Guadarrama, és evident que les dues fotos a les que es refereix són les titulades "Spain – POUM militia" per la Hoover Institution i hi ha per tant una confusió de Marguerite Rosmer sobre el front que visità; de fet, tant el testimoni de Fernández Granell sobre les fotografies (*op. cit.*) com el de Mika Etchebéhère referent a la visita que rebé dels Rosmer (ETCHEBÉHÈRE, Mika. *Mi guerra de España : testimonio de una miliciana al mando de una columna del POUM*. Barcelona : Alikornio, 2003, p. 55) situaren fotografies i visita en el front de Guadalajara (és a dir, Sigüenza) i no pas en el de Guadarrama. Pel que fa al tanc que apareix en una de les fotografies, la grafia, cos i pintura dels lemes pro-C.N.T.-F.A.I. i República són diferents dels pro-P.O.U.M. i Trotsky, apuntant probablement a que l'equip del vehicle podria estar compost de milicians poumistes i anarquistes. L'historiador militar Artemio Mortera Pérez ha escrit que la columna "Jiménez Orge" disposava d'un carro Schneider CA.1, i en publicà una fotografia (MORTERA PÉREZ, Artemio. *Los medios blindados en la Guerra Civil Española : teatros de operaciones ... 36-39*. Valladolid : Alcañiz Fresno's, cop. 2009, v. 2, p. 60, 62); en aquesta fotografia s'observa el costat dret del tanc, que només porta pintat les sigles UGT i UHP, però en la fotografia de la Hoover Institution, també d'un tanc Schneider CA.1 i també del front de Sigüenza, s'observa el seu costat esquerre i part del frontal, on estan pintats els altres lemes diferents abans esmentats. Podria tractar-se doncs del mateix tanc, que era utilitzat conjuntament a més amb socialistes i estalinistes i que fou decorat a parts iguals, però els diferents lemes i la diferent grafia suggereixen que també podria tractar-se de dos vehicles diferents. Sobre el "Tren de Granell", vegeu: ERDOCIAN, Pello. "Eugenio F. Granell militante poumista". En: *Eugenio Granell, militante del POUM*. Santiago de Compostela : Fundación Eugenio Granell, [2007], p. 50.

militants bolxevic-leninistes com Chéron escollissin aquesta unitat i no el G.I.L. com el grup on fer treball polític.

El propi testimoni de Chéron explica que, a més, no estava sol en la columna motoritzada, ja que hi havia altres “camarades francesos” dins d’aquesta, amb els quals actuà de “commun accord” davant dels -i en oposició militar als- comandaments militars de la C.N.T. i el P.O.U.M.¹⁰⁰⁴ malgrat que Chéron no esmentà la filiació política d’aquests milicians francesos de la columna del P.O.U.M. a Sigüenza, la lògica d’un acord comú contra les direccions cenetistes i poumistes porta a plantejar la hipòtesi de que podrien ser bolxevic-leninistes, possiblement pertanyents a la fracció molinierista (potser els arribats amb ell a Barcelona a principis d’agost, en conjunció amb Molinier), ja que altrament no s’entén que actuessin de “comú acord” davant tant de la C.N.T. com del P.O.U.M. De fet, un militant de la fracció molinierista, Vallade, morí en el front de Madrid; la manca de dades no permet afirmar que pertanyés a aquesta unitat en la que hi era Chéron, però tampoc no es pot descartar i, per tant, la hipòtesi roman oberta.¹⁰⁰⁵ En qualsevol cas, les milícies del P.O.U.M. a Sigüenza semblen haver estat el focus d’atracció més important per als militants bolxevic-leninistes després del front d’Aragó, com atestigüen no només el cas de Chéron i la resta de milicians francesos, sinó també les visites de Breá i els Thalmann .¹⁰⁰⁶

¹⁰⁰⁴ CHÉRON, Georges [“Rémy”]. “Un an en Espagne”. *La Vérité*, no. 1 (janvier 1938), p. 33 (reproduït en: *Cahiers du C.E.R.M.T.R.I.*, no. 71 (décembre 1993), p. 50.

¹⁰⁰⁵ CHÉRON, Georges [“Rémy”]. “Un an en Espagne”. *La Vérité*, no. 1 (janvier 1938), p. 44 (reproduït en: *Cahiers du C.E.R.M.T.R.I.*, no. 71 (décembre 1993), p. 61). Un altre membre del P.C.I., Loubier, morí en el front de Madrid vers l’abril del 1937, però havia estat membre de la Columna Lenin i posteriorment de la Thaelmann, amb la qual passà a Madrid (“E. Loubier : membre du comité central du P.C.I., milicien de la Colonne internationale, tombé sur le front de Madrid”. *La Vérité* (janvier 1938) [p. sense numerar]; *Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier français : pt. 4. 1914-1939, de la Première à la Seconde guerre mondiale*. Publié sous la direction de Jean Maitron. Paris : Editions ouvrières, 1964-1997; BUCCI, Fausto; CASCIOLA, Paolo; CARBONCINI, Claudio. *Cristofano Salvini, 1895-1953 : un rivoluzionario italiano nella guerra civile spagnola*. [Foligno] : Centro Studi Pietro Tresso, 1996, p. 74, n.48).

¹⁰⁰⁶ LOW, Mary ; BREÁ, Juan. *Red Spanish notebook : the first six months of the revolution and the civil war*. London : Martin Secker and Warburg, 1937, p. 158-173; THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. *Combats pour la liberté : Moscou-Madrid-Barcelone-Paris*. [Baye] : La Digitale, cop. 1997, p. 121-122. Cal aclarir en aquest punt que els Etchebéhère no eren militants bolxevic-leninistes, sinó que pertanyien al grup que editava la revista *Que faire?*, grup d’oposició expulsat del P.C.F. que, malgrat el seu antiestalinisme i alguna simpatia vers Trotsky (Mika Etchebéhère, en les seves memòries, es referí diverses vegades tant a ella mateixa com a Hipólito com a trotskistes; vegeu: ETCHEBÉHÈRE, Mika. *Mi guerra de España : testimonio de una miliciana al mando de una columna del POUM*. Barcelona : Alikornio, 2003, p. 28, 201, 251, 254), mantenia posicions força distants del Moviment per la IV Internacional. Incidentalment, a Sigüenza també combaté Jaime Fernández Rodríguez, militant del P.O.U.M. provinent de l’I.C.E. i futur membre de la Sección Bolchevique-Leninista de España (S.B.L.E.), que havia escapat de l’Alcázar de Toledo el 10 d’agost (s’hi trobava fent el servei militar, vegeu: “El camarada Jaime Fernández logra escapar del Alcázar toledano”. *P.O.U.M.*, nº 2 (28-VIII-36),

Un altre cas de milicià bolxevic-leninista francès aparentment no pertanyent al G.I.L. l'estiu del 1936 és el del militant polonès Mieczyslaw Bortenstein (“Casanova”, “Walter”), resident intermitentment en Bèlgica i França del 1926 al 1932, i a França a partir d'aquell any. Segons el seu propi relat i el *Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier français*, Bortenstein arribà a Barcelona poc després de l'esclat de la guerra (sense especificar la data) i residí a l'Hotel Falcón, formà part del grup bolxevic-leninista de Barcelona, fou detingut a conseqüència dels Fets de Maig, i combaté al front d'Aragó l'estiu del 1937 en una unitat composta majoritàriament de militants de les Joventuts Llibertàries, participant en l'atac a Quinto el 15 de juliol; posteriorment, treballà en dues fàbriques d'armament, primer de comptable en la d'un poble barceloní i després com a administrador en una de Barcelona, durant tot el 1938 i fins poc abans de la caiguda de la ciutat.¹⁰⁰⁷

Per tant, existeix un gran buit en el coneixement del primer any de l'estada de Bortenstein a Espanya, que la informació d'aquestes dues fonts situaria a Barcelona i al front d'Aragó (però sense cap esment al G.I.L.); altres informacions, però, el situen no només “poc després” de l'esclat de la guerra sinó ja el mateix mes de juliol del 1936 a Espanya (en un lloc indeterminat) i milicià d'una unitat de la C.N.T.¹⁰⁰⁸ Com he indicat anteriorment, els Thalmann parlaren d'un trotskista polonès que arribà a Madrid a finals de setembre o primers d'octubre i que s'oferí a ser locutor en polonès a Radio P.O.U.M.,¹⁰⁰⁹ però és difícil que es tractés de Bortenstein, ja que aquest sembla haver-se mogut només per Catalunya i Aragó. En tot cas, no se sap si arribà coordinat amb el P.O.I. o no, ni per què, aparentment, no entrà en el G.I.L. i s'enrolà en una columna anarquista. Però potser la raó es podria trobar en que no s'hagués enrolat sol sinó amb altres dos camarades bolxevic-leninistes, per tal de crear un petit grup de propaganda en

p. 5; reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 52-53) i que s'incorporà seguidament a les milícies del seu partit (entrevista amb Eulogio Fernández Izquierdo, fill de Jaime Fernández Rodríguez, 15-VII-16).

¹⁰⁰⁷ BORTENSTEIN, Mieczyslaw (CASANOVA). *La guerra de España : el Frente Popular abrió las puertas a Franco*. Barcelona : Fontamara, 1978, p. 43, 47; *Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier français : pt. 4. 1914-1939, de la Première à la Seconde guerre mondiale*. Publié sous la direction de Jean Maitron. Paris : Editions ouvrières, 1964-1997.

¹⁰⁰⁸ Aquesta informació, malauradament sense donar cap font, la donaren els editors de la revista *Revolutionary history* en la presentació del text de Bortenstein *Spain betrayed : how the Popular Front opened the gates to Franco (Revolutionary history, v. 4, nos. 1-2 (1992), p 101*.

¹⁰⁰⁹ THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. *Combats pour la liberté : Moscou-Madrid-Barcelone-Paris*. [Baye] : La Digitale, cop. 1997, p. 123.

una columna anarquista; en aquest cas, la seva incorporació, com la dels tres milicians abans esmentats que declararen ser “trotskistes” en la Colonna Italiana, hauria estat una decisió presa d’antuvi i potser fins i tot amb coneixement de la direcció del P.O.I., encara que no es pot assegurar per manca d’informació.

Malgrat que no hi ha documentació concloent, una carta publicada en *La Lutte ouvrière*¹⁰¹⁰ dóna prou dades per formular la hipòtesi: en aquesta carta, l’anònim militant –que mostrà que evidentment era en contacte amb la direcció del P.O.I., encara que aquest contacte fos precari-,¹⁰¹¹ deia que es trobava en el front de Belchite des de feia un mes, juntament amb “M...” (militant de les J.S.R.; per articles posteriors se sap que es tractava de Bernard Meller),¹⁰¹² i “H...” (per un altre article posterior sembla que es tractava de Robert Haeck, també de les J.S.R.),¹⁰¹³ tots tres metralladors d’un camió blindat de la Columna Durruti de la C.N.T., “qui est une organisation où il y a de toutes les tendances [...] ici majorité POUM et anarchiste”; en el comiat, l’anònim milicià acabava donant visques a les J.S.R. i el P.O.I. Si Bortenstein fou l’autor de la carta resta obert,¹⁰¹⁴ però aquest segon cas confirma clarament que hi hagueren petits grups de milicians bolxevic-leninistes en columnes anarquistes del front d’Aragó, i que aquest allistament versemblantment tingué un vessant de voluntat proselitista: el fet de la correspondència mantinguda amb el P.O.I. –amb els “visques” a la J.S.R. i al P.O.I.– prova la fidelitat política d’aquest milicians immersos en una columna anarquista i, en el cas de Meller al menys, tot i no formar part del P.O.I. i només de les J.S.R., se sap que

¹⁰¹⁰ “Une lettre d’Espagne”. *La Lutte ouvrière* (30-X-36).

¹⁰¹¹ El militant es queixava de no rebre notícies de França ni d’enlloc, com ja he mostrat anteriorment (*idem*).

¹⁰¹² “Disparus”. *La Lutte ouvrière* (20-XI-36) i “Le camarade Bernard Meller est tombé sur le front d’Huesca”. *La Lutte ouvrière* (18-XII-36). Segons aquest darrer article, Meller morí a Farlete, però un document del fons F.A.I. de l’I.I.S.G. diu que fou a Perdiguera (de fet, és el mateix front) el 16 d’octubre (vegeu: GIMÉNEZ, Antoine. *Les fils de la nuit : souvenirs de la guerre d’Espagne, juillet 1936 - février 1939 ; suivi de À la recherche des fils de la nuit, par les Giménologues*. Montreuil : L’Insomniaque, 2006, p. 535); per la data de la seva mort es pot saber, doncs, que aquests tres militants bolxevic-leninistes eren al front com a mínim des de mitjans de setembre.

¹⁰¹³ “A Aulnay, 500 travailleurs applaudissent les mots d’ordre révolutionnaires”. *La Lutte ouvrière* (18-XII-36).

¹⁰¹⁴ Com igualment resta obert quins eren els militants polonesos (i si Bortenstein era un d’ells) que, segons Blackwell, formaven juntament amb els francesos, belgues i italians, el grup bolxevic-leninista de Barcelona a principis de desembre (BLACKWELL, Russell. “Grupo Bolchevique Leninista de Espana” (2-XII-36), p. 1, Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University). En aquest respecte, cal fer esment que Maria Teresa García Banús, dirigent del Secretariat Femení del P.O.U.M. (i companya d’Andrade), esmentà en un article “Toska”, una trotskista polonesa o lituana que col·laborà (com també feu Low) amb la tasca d’aquest Secretariat (GARCÍA BANÚS, Maria Teresa. “Una vida bien vivida”. *Viento Sur*, nº 93 (septiembre 2007), p. 11).

fou enviat a Espanya mitjançant el P.O.I.;¹⁰¹⁵ la manca de documentació impedeix, però, saber si el grup fou contactat per Rous i Péret en el seu viatge al front d'Aragó a mitjans d'agost.

Un cas diferent, que també deu bona part a l'atzar, és el de France Alberti, militant del P.O.I. que fou infermera en l'expedició de Mallorca. Alberti arribà a principis d'agost com a membre d'un grup de joves militants del P.O.I. de Paris que havien rebut una formació per ser artillers, la seva intenció era la de combatre;¹⁰¹⁶ no he pogut esbrinar si aquest grup és el primer equip que envià el P.O.I. a principis d'agost,¹⁰¹⁷ o bé si fou un altre. En qualsevol cas, el grup d'artillers s'integrà de seguida en la milícia del P.O.U.M. i la mateixa Alberti feu guàrdia davant la seu d'aquest partit. A Barcelona coincidí casualment amb el seu company, el metge i psiquiatre Julián de Ajuriaguerra, que havia arribat la segona quinzena de juliol a Barcelona, el qual la convencé de que, sent infermera, seria més útil fent aquesta tasca; ella acceptà a condició de complir aquesta funció en el front. Poc després, ambdós participaren en l'expedició a Mallorca, on Alberti fou ferida per un esclat de bomba i repatriada.¹⁰¹⁸ Probablement, Alberti no acabà en el G.I.L. perquè arribà a Barcelona quan el P.O.U.M. encara no havia decidit crear un grup de milicians estrangers: l'expedició a Mallorca esdevingué en el mateix moment en que Rous devia tractar aquest tema amb el P.O.U.M. però probablement abans que es confirmés la formació d'aquesta unitat, de manera que quan s'organitzà l'expedició, Alberti i el seu company Ajuriaguerra s'enrolarien abans de saber que s'anava a formar una columna amb un fort component de militants trotskistes. En tot cas, sembla que probablement la tasca d'Alberti fou exclusivament tècnica, ja que malgrat haver contactat amb el grup bolxevic-leninista de Barcelona -especialment amb Péret-, gairebé no pogué tenir intervenció política durant la seva estada a causa del seu trasllat a Mallorca i la seva ràpida baixa, convalescència i repatriació. En quant la resta de l'equip d'artillers que arribaren amb ella, Alberti recordà que tots moriren en

¹⁰¹⁵ “Le camarade Bernard Meller est tombé sur le front d'Huesca”. *La Lutte ouvrière* (18-XII-36).

¹⁰¹⁶ Entrevista a Isabelle de Ajuriaguerra Alberti, filla de France Alberti (20-VII-16).

¹⁰¹⁷ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Pour une campagne mondiale de soutien pour l'avant-garde de la IVe Internationale en France, Espagne et Belgique”. *Quatrième Internationale*, no. 1 (octobre 1936), p. 25-26.

¹⁰¹⁸ “Nos camarades Robert et Pasque ont été tués sur le front de Huesca et d'Irun : les bolchevicks-léninistes sont à l'avantgarde de la lutte contre le fascisme”. *La Lutte ouvrière* (19-IX-36); entrevista a Isabelle de Ajuriaguerra Alberti, filla de France Alberti (20-VII-16). Julián de Ajuriaguerra, germà del dirigent del P.N.B. Juan de Ajuriaguerra però ell mateix antifeixista sense partit, continuà com a metge militar en el front d'Aragó fins el 1938.

Espanya.¹⁰¹⁹

Un cas relacionat fou, com he indicat anteriorment en nota, el de l'italià Veniero Spinelli, militant de La Nostra Parola que, arribat a Espanya a finals de juliol o principis d'agost,¹⁰²⁰ serví com a pilot d'aviació sota el pseudònim de “Juan Rodríguez Torrete”;¹⁰²¹ probablement fou aquest militant el pilot a que es referiren tant l'S.I. com Klement.¹⁰²² El seu paper a Espanya sembla haver estat prioritàriament militar durant l'agost i el setembre, tasca que li ocupà pràcticament tot el temps¹⁰²³ i en la que destacà entre els seus companys: un altre pilot de la seva esquadrilla, Nicola Chiaromonte, escrigué que “Si fa quel che si può (e un po' meno, non per colpa nostra). Spinelli è magnifico. Il miglior mitragliere della squadriglia.”¹⁰²⁴ Amb tot, Spinelli manifestà públicament al seu retorn momentani a París a finals de setembre que, mentre havia estat a Espanya com a pilot, exposà entre els seus companys i els camperols andalusos que havia conegut els seus punts de vista polítics. En aquestes declaracions, Spinelli expressà que “Io penso che la guerra contro il fascismo non potrà raggiungere i suoi obiettivi centrali, anche militari, se non verrà impostata, come in Catalogna, sul terreno sociale”, ja que a Catalunya s'havia constituït un nou poder popular fonamentat sobre els comitès d'obers, camperols i combatents que havia de “prendere la direzione della lotta per l'emancipazione sociale della Spagna”, i exposà igualment la urgència de resoldre la qüestió agrària per tal de guanyar-se el camperolat espanyol –clau de volta

¹⁰¹⁹ Entrevista a Isabelle de Ajuriaguerra Alberti, filla de France Alberti (20-VII-16); Alberti, com també feren poques setmanes després Boulanger i Schavitz en referència al front d'Irun, criticà l'extraordinària desorganització de l'operació de conquesta de Mallorca, que motivà la derrota (*idem*).

¹⁰²⁰ Els historiadors Casciola i Cesare Panizza han donat com a data de partença de Spinelli vers Espanya el 28 de juliol (CASCIOLA, Paolo. “Blasco's people”. *Revolutionary history*, v. 5, no. 4 (spring 1995), p. 99; PANIZZA, Cesare. “Nichola Chiaromonte e la guerra civile spagnola : testo presentato al VII Convegno internazionale “Essuli e combattenti : la spagna degli anni '30 nella Memoria collettiva in Italia” di Spagna Contemporanea, 30 novembre – 1 dicembre 2007”, p. 4, <http://www.slideshare.net/INSMLI/nicola-chiaromonte-e-la-guerra-civile-spagnola>), però *Giustizia e libertà* digué que fou l'1 d'agost (SPINELLI, Veniero. “Gli aviatori italiani a Madrid”. *Giustizia e libertà*, nº 40 (2-X-36), p. 3). Panizza afegí que Spinelli arribà juntament amb Mario Angeloni, Camillo Berneri, Pietro Nenni i el també pilot Giordano Viezzoli, amb el qual s'integrà en l'escuadrilla comandada per André Malraux (*idem*).

¹⁰²¹ CASCIOLA, Paolo. “Blasco's people”. *Revolutionary history*, v. 5, no. 4 (spring 1995), p. 99.

¹⁰²² Carta de Klement a Trotsky (3-VIII-36); (2284) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

¹⁰²³ Spinelli afirmà que “Dai primi d'agosto, abbiamo volato tutti i giorni; e ogni giorno abbiamo compiuto dai 3 ai 4 voli.” (SPINELLI, Veniero. “Gli aviatori italiani a Madrid”. *Giustizia e libertà*, nº 40 (2-X-36), p. 3).

¹⁰²⁴ Extracte d'una carta de Nicola Chiaromonte citada en: PANIZZA, Cesare. “Nichola Chiaromonte e la guerra civile spagnola : testo presentato al VII Convegno internazionale “Essuli e combattenti : la spagna degli anni '30 nella Memoria collettiva in Italia” di Spagna Contemporanea, 30 novembre – 1 dicembre 2007”, p. 6.

de tots els altres problemes polítics i socials d'Espanya-, la necessitat de la insurrecció al Marroc, i la traïció de la burocràcia stalinista al recolzar la no-intervenció.¹⁰²⁵ Spinelli retornà el mes d'octubre a Espanya, on feu al·locucions en Radio P.O.U.M. de Madrid.¹⁰²⁶

Cal assenyalar també la presència de “Max Sterling”, també conegut com a “Mark Sharon”,¹⁰²⁷ militant dels Estats Units que es trobava fent un viatge per Europa quan esclatà la revolució espanyola. A finals de juliol es trobava a París,¹⁰²⁸ però a principis d'agost era a Barcelona: Pavel Thalman escrigué que el primer dia que ell arribà a l'Hotel Falcón (és a dir, vers el 2 d'agost), hi havia, entre els diferents militants de diferents organitzacions, trotskistes dels Estats Units, de França, de Gran Bretanya i d'Amèrica del Sud, i més endavant esmentà específicament “Mark Sharron” [sic], és a dir, Max Sterling.¹⁰²⁹

Sembla que Sterling feu el viatge a Espanya per decisió personal i sense coordinació amb l'S.I., sense intenció ni d'integrar-se en les milícies ni tampoc de quedar-s'hi com a militant del grup bolxevic-leninista de Barcelona, però com a quelcom més que una simple extensió del seu viatge europeu: Sterling romangué més d'un mes a Espanya (de fet, més temps que dos membres de la delegació oficial de l'S.I., Rous i Sabas) aprofitant l'oportunitat de poder copsar de primera mà els inicis de la revolució espanyola. Sabè moure's perfectament per Barcelona, València i Madrid (on probablement contactà, a més de amb militants del P.O.U.M., amb Moulin, els Thalman i Breá, ja que les dates coincideixen, i potser també amb Rous i Péret) i envià correspondència a *Socialist appeal* on feu una bona anàlisi de la situació espanyola, abans de retornar als Estats Units versemblantment a mitjans de setembre. En una d'aquestes cartes, escrita a Madrid el 7 de setembre, describí la situació social i política

¹⁰²⁵ SPINELLI, Veniero. “Gli aviatori italiani a Madrid”. *Giustizia e libertà*, n° 40 (2-X-36), p. 3.

¹⁰²⁶ “Radio P.O.U.M.”. *P.O.U.M.*, n° 9 (22-X-36), p. 2; també Chiaromonte en feu, sent presentats ambdós com a “marxistes internacionalistes italians” (*idem*).

¹⁰²⁷ El seu nom veritable era Max Shapiro, i era el company de la també militant Rae Spiegel (Raya Dunayevskaya), que fou durant uns mesos secretària de Trotsky a Mèxic.

¹⁰²⁸ Cartes de Max Sterling a Erwin Wolf (25-VII-36) i L. Trotsky (31-VII-36); (7124) i (5397), Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

¹⁰²⁹ THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. *Combats pour la liberté : Moscou-Madrid-Barcelone-Paris*. [Baye] : La Digitale, cop. 1997, p. 108-109: Pavel Thalman potser va confondre la conjunció d'alguns d'aquests militants en aquells dies, ja que també escriví que en aquell moment el coordinador de tots aquests militants estrangers que cità era Kurt Landau, quan en realitat aquest no arribà fins a principis de novembre i el coordinador era, com s'ha vist, Fosco.

a València i Madrid, i mostrà la contradicció del P.O.U.M. al participar en el Comitè Executiu Popular de València pel seu caràcter frontpopulista i cridar alhora per un govern obrer,¹⁰³⁰ la qual cosa indicava que era difícil predir cap a on evolucionaria aquest partit; en tot cas, Sterling constatà que a Espanya “there is no party comparable to the Bolsheviks of 1917” i que la tasca fonamental del moment era la formació de soviets.¹⁰³¹

Un cas semblant de militants estat-unitencs que es trobaven el juliol a Europa i que viatjaren a Espanya amb l'esclat de la revolució fou el dels joves socialistes Ernest Erber i la parella formada per Charles i Lois Orr; malgrat que cap dels tres era bolxevic-leninista l'estiu del 1936, ho esdevindrien més tard, Erber guanyat al trotskisme per l'entrisme dels militants en torn la publicació *Socialist appeal* dins del Socialist Party, i els Orr per la seva experiència a Espanya.¹⁰³² En tot cas, malgrat la seva militància (Erber i Charles Orr) o simpatia (Lois Orr) socialista, tingueren ja un lligam amb militants bolxevic-leninistes a Barcelona a partir de la seva arribada a aquesta ciutat durant l'estiu del 1936. Erber era el secretari de la Young People's Socialist League (Y.P.S.L.), la organització juvenil del Socialist Party, i havia viatjat a Europa per tal d'assistir, com a representant de la seva organització, al Congrés Mundial de la Joventut celebrat de l'1 al 7 de setembre a Ginebra, on fou escridassat pels estalinistes per

¹⁰³⁰ Sterling corregí en aquesta apreciació una afirmació seva anterior de que “*In Valencia a workers government has been established. It is called the Popular Executive committee.*” (STERLING, Max. “Spain” (25-VIII-36). Josep Hansen Papers, box 93, folder 7; i Albert Glotzer Papers, box 16, folder 14; ambdós en: Hoover Institution, Stanford University), afirmació que estava en sintonia amb la que havia fet Moulin pels mateixos dies escrivint que “*A Valence, au contraire, ou le développement de la révolution est plus vite que partout ailleurs, l'attitude du POUM est une attitude bolchévique-léniniste*” (MOULIN. “Espanne : un camarade de Madrid nous communique le suivant rapport sur le Parti ouvrier d'unification marxiste (POUM)”. *Service d'information et de presse*, no. 7 (4 septembre 1936), p. 45). Aquesta darrera afirmació fou corregida per l'S.I. (probablement Rous) al considerar al contrari que “*Malheureusement, cette affirmation est beaucoup trop optimiste. À Valence existe un gouvernement autonome de Front Populaire où participe le POUM, aux côtés des républicains bourgeois. Il ne s'agit pas de la politique BL, mais de la continuation de la politique du Front Populaire, qui a toujours été au fond la politique de la direction du POUM, malgré ses protestations purement formelles.*” (“*Mise au point*”. *Service d'information et de presse*, no. 10 (27 septembre 1936), p. 80). A rel d'aquesta correcció, que desautoritzava l'afirmació de Moulin, Broué considerà que calia suprimir aquesta en el seu recull dels escrits de Trotsky sobre Espanya (cf.: MOULIN. “Cartas desde Madrid” [carta del 24 d'agost del 1936]. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 372).

¹⁰³¹ STERLING, Max. “A letter from Spain”. *Socialist appeal*, v. 2, no. 10 (November 1, 1936), p. 11-13.

¹⁰³² Contràriament al que vaig escriure l'any passat (ROSÉS CORDOVILLA, Sergi. “ORR, Charles y Lois, 1906-1999 y 1917-1985”. En: *Biografías del 36 : revolucionarios, extranjeros, judíos, anarquistas, trotskistas, bordiguistas, olvidados, internacionales, disidentes, exiliados, apátridas y otros malditos de la Guerra de España*. Barcelona : Descontrol, 2016, p. 270), els Orr no foren guanyats al trotskisme per l'entrisme del W.P.U.S. en el Socialist Party, sinó per la seva pròpia experiència a Barcelona i posteriorment a França.

oposar-se a la línia d'aquests de construir aliances amb les organitzacions democràtiques.¹⁰³³ En aquest enfrontament, Erber fou recolzat pels representants del joves anarquistes espanyols,¹⁰³⁴ i posteriorment fou convidat per aquests a acompanyar-los en el seu retorn a Barcelona; Erber decidí acceptar i fer una estada d'uns dos mesos en aquesta ciutat.¹⁰³⁵

Un cop arribat entablà amistat amb Helmut Rüdiger (un dels dirigents del D.A.S.) i s'adonà de que les teòriques organitzacions "germanes", la J.S.U.C. i el P.S.U.C., no tenien cap posició revolucionària i eren defensores de l'antifeixisme burgès, i contactà llavors amb la J.C.I. i el P.O.U.M., amb els que simpatitzà ràpidament, fins el punt que fou convidat a donar un discurs en Radio P.O.U.M. a finals de setembre, i també escrigué per a *Juventud comunista*, la revista de la J.C.I.¹⁰³⁶ La lectura del seu discurs radiofònic –publicat en *La Batalla*– permet veure com el socialisme de l'ala esquerra del Socialist Party i de la Y.P.S.L. tenia clarament un posicionament pro-revolucionari, molt més que el que manifestava l'ala esquerra del P.S.O.E.: així, Erber es manifestà contrari al Front Popular, criticà l'esquerra socialista espanyola i la seva senda vers la submissió als estalinistes, denuncià la política de "Primero vencer el fascismo; después, ya veremos", i plantejà que la solució a la qüestió de la dualitat de poders s'havia de resoldre mitjançant l'afiançament dels òrgans de poder del proletariat, qualificant de "crim contra la revolució" l'entrada de socialistes i comunistes en el govern de Madrid (i a Largo Caballero de "Kerenski espanyol"); al mateix temps, recolzà totalment la política del P.O.U.M.¹⁰³⁷ Erber es mogué principalment entre els militants estrangers

¹⁰³³ ERBER, Ernest. "World youth at Geneva, a peace congress for war". *The Spanish revolution*, v. 1, no. 1 (October 21, 1936), p. 6.

¹⁰³⁴ Carta d'Ernest Erber a l'autor (17-V-09).

¹⁰³⁵ Erber degué arribar a començaments de la segona setmana de setembre, i el dia 30 d'aquell mes encara era a Barcelona (ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 72); la premsa de l'S.P. digué que havia estat dos mesos a Espanya ("Erber brings message of Spanish Revolution". *Labor action* (20-II-37)). Un cop retornat als Estats Units, feu una gira per parlar de la revolució espanyola i escrigué diversos articles en la premsa socialista d'esquerra (ERBER, Ernest. "A picture of revolutionary Barcelona : wherever workers go they never forget to take their guns along". *Labor action* (19-XII-36); ERBER, Ernest. "The battle for red Barcelona! : a worker participant tells the story of the heroic July days". *Labor action* (26-XII-36)).

¹⁰³⁶ "Y.P.S.L. and P.O.U.M.". *The Spanish revolution*, v. 1, no. 1 (October 21, 1936), p. 7.

¹⁰³⁷ ERBER, Ernest. "Un discurso pronunciado desde el micrófono de Radio P.O.U.M. por el presidente de la Juventud Socialista de los Estados Unidos : después de analizar el movimiento obrero español, termina depositando toda su confianza revolucionaria en nuestro partido". *La Batalla* (30-IX-36). Segons Charles Orr, Erber també col·laborà en les emissions radiofòniques de la C.N.T. (ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 70), però probablement és un error, ja que Erber relatà efectivament que visità les instal·lacions radiofòniques de la C.N.T., però no pas que hi parlés en

anglòfons i germanòfons relacionats amb aquestes dues organitzacions i és així com conegué Moulin, que es trobava a Barcelona abans de partir cap a Madrid.¹⁰³⁸

Per la seva banda, els Orr es trobaven en viatge de noces per Europa i pretenien anar després a l'Índia, però decidiren dirigir-se a Espanya per una estada de tres setmanes quan s'adonaren que no hi havia en curs només una guerra, sinó una revolució. Després de superar, com tants altres militants, diverses suspicàcies dels milicians anarquistes a la frontera, arribaren en diverses etapes a Barcelona el 15 de setembre.¹⁰³⁹ En arribar també se'ls recomanà, com a militants socialistes, que contactessin el P.S.U.C., i arribaren així a l'Hotel Colón, on foren enviats a la secció de llengua anglesa. Allà Charles Orr expressà el seu desig, “com a socialista i revolucionari”, de servir la causa dels treballadors espanyols, potser com a traductor o periodista. La militant del P.S.U.C. amb qui s'entrevistà li informà de que “Il n'y a pas de révolution” sinó només “un peuple qui fait la guerre au fascisme”; els Orr s'adonaren llavors que aquell partit “socialista unificat” no tenia res a veure amb el partit socialista en el què ells militaven a Michigan i Kentucky. La militant del P.S.U.C. els informà de que no tenia res per a ells però els envià a provar sort a l'oficina de publicacions de la Generalitat, que s'havia instal·lat a l'edifici de Capitània.

La parella hi anà i, mentre que Lois Orr fou contractada posteriorment per a la secció anglesa del Comissariat de Propaganda de la Generalitat, Charles no tingué sort, però fou citat per al proper dilluns (dia 21); hi retornà però li fou comunicat de nou que no hi havia feina per a ell. Quan sortí de l'edifici, Charles Orr escoltà dos joves que conversaven en alemany i s'hi acostà: li semblà que un d'ells era Erber, a qui no coneixia personalment però que havia vist feia dos mesos en un míting a New York. S'hi presentà i es confirmà la seva suposició: efectivament un d'ells era Erber, qui li digué que el recordava d'aquell míting;¹⁰⁴⁰ Erber llavors li presentà al seu company de

cap radiodifusió (ERBER, Ernest. “A picture of revolutionary Barcelona : wherever workers go they never forget to take their guns along”. *Labor action* (19-XII-36)).

¹⁰³⁸ ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 69-70, 74.

¹⁰³⁹ El 21 de setembre Lois Orr escrigué que “We are here almost a week now”, i dos dies més tard que “on a rainy Tuesday we crossed into Spain” (ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 68), així que creuaren la frontera el dia 15, que fou el dimarts anterior al dia 21.

¹⁰⁴⁰ En la seva carta que m'adreçà, però, Erber digué que la primera vegada que trobà els Orr fou a la frontera, on es trobaven retinguts (carta d'Ernest Erber a l'autor (17-V-09). He preferit primar la versió d'Orr en el text, i posar la d'Erber en nota, perquè la distància entre els fets i el relat és menor en el cas

conversa, que era Moulin.¹⁰⁴¹ Erber li informà que el P.O.U.M. necessitava un anglòfon de confiança com a ajudant de l'editora del seu butlletí en anglès, i li digué que es posés en contacte, òbviament, amb Low; d'aquesta manera, Charles Orr es convertí en redactor de l'*Information bulletin of the P.O.U.M.* i aviat (amb la marxa de Low el gener) de *The Spanish revolution* -que substituí aquell i aparegué el 21 d'octubre-, i Lois hi col·laborà tant en aquesta publicació com en Radio P.O.U.M., decidint la parella perllongar fins el desembre la seva estada temporal (que finalment seria indefinida) a Barcelona.¹⁰⁴²

Mentre que Erber, com a secretari de la Y.P.S.L. i membre actiu del Left Wing Group dins del Socialist Party, ja estava força influenciat per l'entrisme dels antics militants del W.P. quan viatjà a Europa, col·laborant amb els anarquistes a Barcelona i sent, juntament amb Low, l'iniciador del departament anglès del P.O.U.M.,¹⁰⁴³ l'evolució fou més lenta en els Orr que necessitaren les discussions amb els quartinternacionalistes oficials (especialment Moulin)¹⁰⁴⁴ i no oficials (Blackwell, William Krehm, Oehler), veure la política contemporitzadora del P.O.U.M. i experimentar la contrarevolucionària del P.S.U.C. per esdevenir militants del Moviment per la IV Internacional quan pogueren fugir a França l'estiu de l'any següent, ingressant en el P.O.I.¹⁰⁴⁵ (i en l'S.W.P. quan retornaren als Estats Units). D'aquesta manera, Lois escriví a la seva família assegurant-los el mes de desembre del 1936 que "I ain't no Trotskyist",¹⁰⁴⁶ i

d'Orr que en el d'Erber. En tot cas, tots dos coincidiren en recordar que la seva primera trobada fou en aquell míting de New York.

¹⁰⁴¹ El qual retornà ben aviat cap a Madrid, ja que el dia 27 escriví una carta des d'allà (MOULIN. "Cartas desde Madrid" [carta del 27 de setembre del 1936]. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 373-377). Segons consta en la fitxa d'Erber que li obriren els serveis secrets soviètics, posteriorment mantingué correspondència i tramesa de material amb Moulin (Comintern Archives, fond 545, opis 6, file 886 "ERBER, Ernest" (14-XII-37), Tamiment Library - Wagner Archives, New York University).

¹⁰⁴² ORR, Charles A. "La révolution espagnole vue en Catalogne". *Cahiers Léon Trotsky*, no. 51 (octubre 1993), p. 64-65; ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 68-72, 85. Charles Orr es convertí en l'editor de *The Spanish revolution* quan Low abandonà Barcelona el gener del 1937. Aquesta publicació mai no arribà a tenir els que Broué anomenà "accents bolxevic-leninistes" de la premsa poumista madrilenya, però no obstant sí que aportà més referències trotskistes que no pas la seva homòloga en francès, *La révolution espagnole*, controlada pels pivertistes.

¹⁰⁴³ ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 81.

¹⁰⁴⁴ *Idem*, p. 55, n. 61.

¹⁰⁴⁵ ORR, Charles A. "Souvenirs sur l'hotel Falcon de Barcelone". *Cahiers Léon Trotsky*, no. 51 (octubre 1993), p. 49.

¹⁰⁴⁶ ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 101; el mes de febrer Lois Orr encara manifestà desacord amb Moulin ("our 'official' Trotskyist friend") perquè "He is against

Charles Orr col·laborà, a més d'en la propaganda en anglès del P.O.U.M., en assumptes econòmics per a aquest partit, el·laborant estadístiques per a la seva secció econòmica,¹⁰⁴⁷ publicant un article en la seva premsa,¹⁰⁴⁸ i inclús convertint-se en assessor i ajudant d'Andrade per a aquests temes,¹⁰⁴⁹ arribant a ingressar en el P.O.U.M. en el mes d'abril del 1937, a diferència de Lois, que en aquell moment ja ho refusà per no considerar-lo revolucionari.¹⁰⁵⁰

Com explicà Low dècades més tard, “Lois Orr was [...] a far better-prepared Marxist and revolutionary than I could ever hope to be”, i el mateix Charles escrigué a la seva família que “She is quite a revolutionary – more so than I. And fairly keen thinker”,¹⁰⁵¹ i de seguida llurs qualitats foren copsades per Moulin, tant pel contacte directe amb ells a Barcelona com, probablement, per les converses amb Erber, adonant-se immediatament de que ambdós podien esdevenir militants bolxevic-leninistes. Així, ja des de la seva arribada a Madrid, Moulin escrigué als Orr un mínim de dues vegades, demanant-los que es traslladessin a Madrid: la primera vegada els demanà que l'ajudessin en la seva tasca radiofònica amb el P.O.U.M.,¹⁰⁵² i la segona els informà de que ja havia escrit al “Auslandskomiteé”¹⁰⁵³ de la conveniència de que ambdós treballessin amb ell a Madrid, i

everything” i perquè els bolxevic-leninistes atacaven el P.O.U.M. i construïen la seva pròpia organització, “Which is stupid, as there is no more time to build another revolutionary party here - we must work thro the POUM. In it, not against it, as they do”. *Ídem*, p. 135-136.

¹⁰⁴⁷ *Ídem*, p. 98.

¹⁰⁴⁸ ORR, Charles A. “La economía de la revolución social”. *La Batalla* (31-X-36).

¹⁰⁴⁹ ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 117; segons Lois Orr, Andrade preparava un pla per a l'organització de la indústria en una Espanya socialista, i Orr preparava tot el treball teòric.

¹⁰⁵⁰ Lois escrigué el 26 d'abril del 1937 que “Charlie has joined the POUM, is a member of a cell, has a little red book, etc. Me no. I think the partit –el nostre partit- as the Catalans say- is pretty bureaucrat-ridden and varies so far from bolshevistic Marxism –and the leaders are dirty cowards- politically, not personally.” (ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 156; èmfasi en l'original).

¹⁰⁵¹ Extracte d'una carta de Mary Low a Gerd-Rainer Horn, citada en: ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 56, n. 77; i carta de Charles Orr a la seva família (*ídem*, p. 125); Low també digué que Lois Orr fou “certainly a good friend of mine”. Horn també cità en aquest llibre un extracte d'una carta que li escriví Erber on aquest digué que els Orr eren “extraordinarily honest persons” i que Charles semblava més madur, però que “Lois might have been the most talented and intelligent of the two” (*ídem*). No obstant, Lois mostrà signes de cert cinisme gestionant la contradicció de traduir textos en el Comissariat de Propaganda que li “feien bullir la sang” i el benestar que li produïa el sou que guanyava per fer això (vegeu ORR, Lois; ORR, Charles. *Ídem*, p. 93).

¹⁰⁵² Carta de Moulin a Charles i Lois Orr (30-IX-36), Lois and Charles Orr Papers, Labadie Collection, University of Michigan; ORR, Lois, ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 73-74.

¹⁰⁵³ Versemblantment del P.O.U.M., bé que també es podria referir a l'S.I.

de que també Andrade s'hi mostrava d'acord.¹⁰⁵⁴ Malgrat que els Orr no abandonaren finalment Barcelona, l'interès i insistència de Moulin indiquen que el posicionament de la parella en pro d'una política revolucionària podia evolucionar fàcilment vers posicions comunistes internacionalistes, com així passà (bé que sense arribar al bolxevisme-leninisme mentre foren a Espanya).

Per últim, cal assenyalar que en el mes de novembre arribà a Barcelona un altre militant de l'S.P., Vicente Colay, el qual però sí pertanyia a la seva fracció bolxevic-leninista. Colay probablement fou el corresponsal que l'òrgan de l'Y.P.S.L. *The Challenge of youth* tenia a Barcelona, milità en el grup bolxevic-leninista d'aquesta ciutat¹⁰⁵⁵ i ingressà a la vegada en el P.O.U.M.,¹⁰⁵⁶ publicant aviat un article en *La Batalla* desmuntant l'explicació estalinista proporcionada per Palmiro Togliatti de la revolució espanyola com a revolució democràtica, antifeudal i nacional.¹⁰⁵⁷

Queda encara parlar d'un suposat grup de bolxevic-leninistes mexicans a Madrid. Rous esmentà en les seves notes al P.O.I. del mes d'octubre que en el període posterior al seu retorn a França el 8 de setembre hi havia la presència de "Combatientes B.-L. en la C.N.T. y en el Grupo Internacional de Quincena [i.e. Quicena], así como en Madrid (grupo mexicano de las J.S.)".¹⁰⁵⁸ Malauradament no he trobat cap altra documentació primària sobre aquest suposat grup mexicà bolxevic-leninista en el front de Madrid, bé que alguns historiadors, com Broué¹⁰⁵⁹ i Chevalier, han donat com a bona aquesta informació i inclús aquest darrer l'ha reelaborat en les seves obres. Chevalier escrigué que no era un grup mexicà, sinó un grup madrileny d'una mitja dotzena de milicians dirigit per un mexicà, Quinena: "Par ailleurs, une demi-douzaine de militants bolcheviks léninistes de Madrid sont regroupés dans la Milice Internationale dirigée par Quinena,

¹⁰⁵⁴ Carta de Moulin a Charles i Lois Orr (s.d., ca. setembre-octubre 1936), Lois and Charles Orr Papers, Labadie Collection, University of Michigan.

¹⁰⁵⁵ BLACKWELL, Russell. "Grupo Bolchevique Leninista de Espana" (2-XII-36), p. 1, Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University.

¹⁰⁵⁶ Carta de Mary Low i Juan Breá a William Krehm (19-XII-36), Arxiu privat de William Krehm; "An S.P. comrade in the P.O.U.M.". *The Spanish revolution*, v. 1, no. 9 (December 23, 1936), p. 7.

¹⁰⁵⁷ COLAY, Vicente. "Algunas observaciones sobre el folleto de Ercoli, "Las características de la Revolución Española"". *La Batalla* (22-XII-36).

¹⁰⁵⁸ ROUS, Jean. "Los acontecimientos de España y la organización : nota de información para los militantes del P.O.I., octubre de 1936". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 379.

¹⁰⁵⁹ TROTSKY, L. "Los revolucionarios en la Guerra Civil : ante la comisión de investigación sobre los procesos de Moscú, 14 de abril de 1937". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 93, n. 3.

un Mexicain.”¹⁰⁶⁰

Malauradament, Chevalier no donà la font d'aquesta informació, que sembla ser una confusió del text de Rous, on “Quincena” (i.e. Quicena, la localitat d’Osca on lluitava el G.I.L.) es transformà en la persona de “Quinena”. De tota manera, continua existint el misteri de la informació original de Rous respecte l’existència del grup mexicà, a la qual, amb la manca de documentació actual, se li pot contrargumentar la hipòtesi de que el “grup mexicà de les J.S.” (en realitat, de les J.S.U.) no fos tal, sinó senzillament el grup de militants de les J.S.U. del front de Madrid en el qual combaté Munis després de la seva arribada de Mèxic l’11 de setembre. De ser certa aquesta hipòtesi, no només quedaria resolt el misteri del suposat grup bolxevic-leninista mexicà del front de Madrid, sinó que, més important, ja indicaria un contacte de Munis amb el grup bolxevic-leninista de Barcelona com a mínim des del mes d’octubre.¹⁰⁶¹

En aquest context de dispersió de militants, doncs, caldria considerar si el viatge que Breá feu per Madrid i els fronts de Sigüenza i Toledo el mes de setembre tingué un altre

¹⁰⁶⁰ CHEVALIER, Pierre. *Jean Rous, 1908-1985 : une vie pour le socialisme et la décolonisation : thèse pour obtenir le grade de docteur de l’Université de Perpignan en histoire*. Perpignan : l’autor, 1999, t. I, p. 248; la mateixa informació en: CHEVALIER, Pierre. “Un nord catalan dans la guerre d’Espagne : Jean Rous envoyé de Léon Trotsky”. En: *Catalans du nord et languedociens et l’aide à la République espagnole, 1936-1946 : actes de la Journée d’études de l’Association Maitron Languedoc-Roussillon, Perpignan, Couvent des minimes, 7 février 2009*. Perpignan : Presses universitaires de Perpignan, cop. 2009, p. 24.

¹⁰⁶¹ Encara hi hagueren altres militants bolxevic-leninistes a Espanya, però la manca de dades obliga a tractar-los només en nota. L’historiador Gary Andrew Tennant escrigué que, a part de Breá, alguns trotskistes cubans lluitaren a Espanya, “albeit as individuals isolated from the international Trotskyist movement”, entre els quals militants d’origen espanyol que foren deportats de Cuba a Espanya el 1934 (dels quals malauradament no donà els noms, i sent impossible per tant saber quina fou la seva trajectòria espanyola), Edelmiro Blanco (dirigent del Sindicato General de Empleados del Comercio de Cuba, mort el 1936 en combat), i Enrique de la Uz (que lluità en les Brigades Internacionals); segons el testimoni de Solano recollit pel mateix Tennant, Andrade parlà diverses vegades d’un grup de valents combatents trotskistes cubans (TENNANT, Gary Andrew. *Dissident Cuban communism : the case of Trotskyism, 1932-1965*. Bradford : [l’autor], 1999, <https://www.marxists.org/history/etol/document/fi/cuba/tennant/PhD/chap6.html#sec63>). Per últim, quedaria encara per resoldre el misteri de la carta que “Tarov” (Arven Davtian), escriví el 26 de novembre del 1936 a uns “camarades d’Espanya”. Tarov era un militant soviètic de l’Oposició que havia aconseguit escapar l’estiu del 1934 de l’exili en Àsia Central i passar a Iran, on hagué de romandre quasi tres anys, fins que el maig del 1937 aconseguí arribar a França. És possible que la carta que escriví en aquests moments fos dirigida a Nin i la seva muller, Olga Tareeva, però no es pot excloure tampoc que fos adreçada a algun militant soviètic o d’Europa oriental present en aquell moment a Espanya; una tercera explicació és que fos una carta d’encoratjament enviada a uns destinataris anònims i genèrics; en qualsevol cas, la carta fou enviada per Tarov a l’S.I. Malauradament, la còpia consultable en la Hoover Institution (carta d’Arven Davtian a camarades d’Espanya (26-XI-36), Boris I. Nicolaevsky collection, series 231, box 369, folder 18 (microfilm reel Trotsky 36)) només permet una lectura molt fragmentària, podent-s’hi llegir el seu desig de ser a Espanya per tal de participar com a voluntari en la lluita contra el capitalisme, i el seu lament per no poder aconseguir el permís per a traslladar-s’hi (agraeix a Margarita Bogova l’esforç per intentar traduir aquest document força il·legible).

objectiu complementari al de fer cròniques periodístiques per a la premsa poumista.¹⁰⁶² De fet, sobta que Breá, que només portava una setmana en el front d'Aragó quan acompanyà el cadàver de Fauconnet a Barcelona, no retornés al mateix front un cop acabà el funeral. Malgrat que no hi ha documentació que ho sustentí, es pot suposar que la seva marxa cap a Madrid en lloc del retorn al front d'Aragó respondria a un reajust en la coordinació del grup bolxevic-leninista en Espanya: Rous –que, com he assenyalat anteriorment, pràcticament acabava d'arribar d'un viatge a Madrid i València amb Péret- retornà precipitadament a París després de ser reclamat per la direcció del P.O.I., per la qual cosa acabà la seva missió abruptament; és possible doncs que ell mateix i/o la direcció barcelonina encomanés a Breá continuar aquesta missió, donada la cobertura que li proporcionava el fet de treballar com a periodista per al P.O.U.M. En favor d'aquesta hipòtesi tenim diversos fets:

- Breá es relacionà amb militants bolxevic-leninistes, o amb els poumistes més afins al trotskisme, i visità els llocs i fronts amb aquests militants o buscà aquells on hi havia no només presència poumista, sinó presència poumista amb militants bolxevic-leninistes: a Toledo i a Sigüenza anà amb Clara i Pavel Thalmann, en aquest darrer front es trobava Georges Chéron, a Madrid Moulin i també de nou els Thalmann; és indicatiu comprovar que dels quatre militants poumistes que esmentà pel seu nom en el relat sobre la seva estada a Madrid, dos fossin Julio Cid i Gómez¹⁰⁶³ (probablement Mariano Gómez) antics militants de l'I.C.E. i encara en aquell moment vinculats subjectivament a Trotsky (Cid inclús practicà l'entrisme dins les J.S. abans d'entrar finalment en el P.O.U.M.), i que igualment els Thalmann només esmentaren Mariano Gómez. En aquest sentit, és molt indicador que un dirigent de l'L.R.W.P. (probablement

¹⁰⁶² Breá hi publicà aquests articles: “Hombres y cosas del frente : del cuartel “Lenin” a Huesca”. *La Batalla* (5-IX-36) (signat com a “Bre”), “Hombres y cosas del frente : el P.O.U.M. de Madrid”. *La Batalla* (1-X-36) (sense signar), “La revolución y la guerra : las dos Españas”. *La Batalla* (7-X-36) (traduït a l'anglès sense signar: “Two Spains : Barcelona and Madrid or the revolution and the war”. *The Spanish revolution*, v. 1, no. 1 (October 21, 1936), p. 4-5), i “Hombres y cosas del frente : Sigüenza”. *La Batalla* (9-X-36) (reproduït en: *P.O.U.M.*, nº 10 (27-X-36), p. 3); aquestes cròniques serviren més tard com a un dels materials per a l'elaboració de *Red Spanish notebook*. Significativament, les referències als eslògans en favor de Trotsky i la revolució permanent que Breá veié en Madrid foren esmentades en el llibre (p. 140), però no aparegueren en els articles publicats en la premsa poumista.

¹⁰⁶³ [BREÁ, Juan]. “Hombres y cosas del frente : el P.O.U.M. de Madrid”. *La Batalla* (1-X-36); LOW, Mary ; BREÁ, Juan. *Red Spanish notebook : the first six months of the revolution and the civil war*. London : Martin Secker and Warburg, 1937, p. 140-141. Els altres dos militants esmentats per Breá en el seu article sobre Madrid foren Eugenio Fernández Granell, membre del C.E. i per tant el contacte que l'hi havia fornit *La Batalla*, i un desconegut Antonio. Sembla força significatiu, però, que l'únic d'aquests quatre militants que aparegué després en la versió del llibre fos Cid.

B. J. Field) li escrigués a Krehm el mes de desembre (quan aquest estava pensant en un possible viatge a Espanya) que, respecte els contactes, “the Breas have several in Madrid and a really exhaustive study of the Spanish revolution in all its phases”.¹⁰⁶⁴

- Un cop Breá retornà d'aquest viatge, tampoc reingressà en el Grupo Internacional Lenin, sinó que continuà a Barcelona, sent la seva relació més destacada vers el P.O.U.M. la tasca que realitzava en l'Institut Maurín com a conferenciant de teoria marxista.¹⁰⁶⁵ Això indicaria que Breá -que ja tenia una experiència d'anys en la direcció de la secció cubana- probablement formava part de la direcció del grup de Barcelona i que es considerà més útil la seva presència en la rereguarda que no pas en el front, la qual cosa a la vegada donaria les claus del seu viatge per Espanya el mes de setembre. En aquest sentit, el mateix Breá escrigué aquesta reflexió del seu viatge a Madrid, reflexió que emfatitzava la necessitat del desplegament de la revolució a la rereguarda, única garantia del triomf no només de la guerra, sinó de la mateixa revolució; resulta obvi que, per poder desplegar la revolució a la rereguarda calia una organització precisament allà, més que no pas al front:

“The revolution should be unfurled behind the lines while the war is going on at the front, because without a revolutionary rearguard it will be difficult to win the war and impossible to make the revolution. *There are no social revolutions without civil wars, but there have always been civil wars without social revolutions. It is therefore useless to confuse the civil war with the revolution. Civil war is only a preparatory step, a more immediate stage towards the revolution. It is not yet by any means the proletarian revolution itself. The first thing which it is vital to do is to identify the civil war with the revolution –it is not sufficient to confuse them- and the only way of doing this [is] by going beyond the objectives of the civil war struggle and transforming them completely into our own objectives. Then, and only then, will we be in condition to win or to lose the war, to win or to lose the revolution, since in any other situation the best which could be hoped would be to win the war while the revolution would always be lost.*”¹⁰⁶⁶

- El mateix mes de setembre, una setmana després de que hagués marxat Rous i quan Breá es trobava fent el seu viatge pel centre de la península, Fosco i Péret

¹⁰⁶⁴ Carta de B. J. Field [?] a William Krehm (27-XII-36), Arxiu privat de William Krehm.

¹⁰⁶⁵ LOW, Mary. *Cuaderno rojo de Barcelona : [agosto-diciembre 1936]*. Barcelona : Alikornio, 2001, p. 111.

¹⁰⁶⁶ LOW, Mary ; BREÁ, Juan. *Red Spanish notebook : the first six months of the revolution and the civil war*. London : Martin Secker and Warburg, 1937, p. 150; èmfasi meu.

emprengheren plegats un viatge pel front d'Aragó,¹⁰⁶⁷ clarament en missió política per tal de mantenir i reforçar el contacte amb els militants enrolats en el Grupo Internacional Lenin. La coincidència temporal d'ambdós viatges –el de Breá, i el de Fosco i Péret- amb el repartiment de dues zones a visitar suggereix fortament l'objectiu polític d'ambdós, per sobre del periodístic o informatiu.

¹⁰⁶⁷ El dia 16 de setembre s'emeteren en Barcelona dues butlletes de cobrament a nom de Fosco i Péret com a milicians destacats a Alcalá d'o Bispe; la de "Bartolomeo Nicola" fou signada per Virginia Gervasini i la de Péret per ell mateix, fent-se constar que "Ha vingut del front amb permís". Aquests documents només poden indicar la improbable hipotesi de que Fosco i Péret també foren milicians de la 2a Columna o bé, senzillament, que havien viatjat al front en qualitat de comandaments polítics del Grupo Internacional Lenin (Fosco era considerat pel P.O.U.M. "secretari general dels refugiats antifeixistes" i fàcilment podia haver inclòs Péret com a adjunt); en el moment del cobrament, Péret ja hauria retornat del front mentre que Fosco encara hi romandria uns dies més (vegeu les "Certificacions..." (butlletes de cobrament) conservades a l'Arxiu Nacional de Catalunya (Documentació de guerra civil, Departament de Defensa, rodets 479 i 505) i el llistat d'Ausin: AUSIN HERVELLA, José Luis. *Milicians del POUM* : segons dades de microfilms de l'ANC, https://docs.google.com/document/d/1Ag5WfxlaP_otX2T9tUurHf5gyS2AAj5vC5IT_bv3oU/edit?pref=2&pli=1; el llistat específic dels militants estrangers és a: https://docs.google.com/document/d/1Tdj3sOz-taApaxlrDjb_BqUh5Vx0DH7Jg31flsuArD8/edit?pref=2&pli=1).

Capítol 6. La responsabilitat dels bolxevic-leninistes en el pla per a la insurrecció independentista al Protectorat espanyol del Marroc.

Probablement una de les tasques més importants que realizaren els bolxevic-leninistes durant la guerra civil espanyola fou la seva participació en la iniciativa d'insurrecció de la part del Marroc ocupada per Espanya, operació que, a més d'haver permès alliberar aquesta zona de l'imperialisme espanyol, hauria privat l'exèrcit franquista d'una importantíssima base d'operacions i de reclutament de soldats. Inclús si la insurrecció no hagués triomfat immediatament, hauria suposat un nou front i per tant una gran font de desgast per als militars sublevats, i també un esforç constant de vigilància de les seves tropes de Regulars, força de xoc cabdal de les tropes franquistes en la qual ja no hi podria confiar totalment pel constant perill d'insurrecció o defecció.

Ja des d'abans que acabés oficialment la guerra civil es feu pública informació sobre l'intent de sublevació al Rif que involucrà el C.C.M.A. el setembre del 1936 i de que una via d'origen del pla fou el P.O.I.: en efecte, el 1939 el principal militant implicat, David Rousset, publicà dos articles –anònims– sobre aquest afer en *La Lutte ouvrière*,¹⁰⁶⁸ i Rous també en parlà el mateix any en un fullet que analitzava la revolució i la contrarevolució en Espanya;¹⁰⁶⁹ després de la II Guerra Mundial, probablement el llibre de Munis *Jalones de derrota, promesa de victoria*, editat el 1948, fou la primera monografia en que aquest fet, “hasta hoy totalmente ignorado del gran público”, fou esmentat.¹⁰⁷⁰ No obstant, la història d'aquest intent d'insurrecció no fou prou coneguda fins que diversos protagonistes com Jaume Miravittles,¹⁰⁷¹ Rafael Vidiella¹⁰⁷² i sobretot

¹⁰⁶⁸ Amb motiu de la imminent derrota militar de l'Espanya republicana, el març del 1939 el P.O.I. decidí la publicació d'una sèrie d'articles, anònims però escrits per Rousset, que donaren a conèixer públicament per primera vegada les dades bàsiques d'aquesta operació. De la projectada sèrie només foren publicats els dos primers articles: “En Septembre 1936, le Maroc faillit se soulever : ceux qui laissèrent à Franco les légions marocaines”. *La Lutte ouvrière* (10-III-39), i “En Septembre 1936, le Maroc faillit se soulever : comment fut sabotée l'insurrection marocaine”. *La Lutte ouvrière* (7-IV-39).

¹⁰⁶⁹ ROUS, Jean. *Espagne 1936 – Espagne 1939 : la révolution assassinée*. Paris : Librairie du travail, 1939 (traduït en: ROUS, Jean. *España 1936-1939 : la revolución asesinada*. En: TROTSKY, L.; ROUS, Jean; BORTENSTEIN, Myeczyslaw (CASANOVA). *La victoria era posible : a 70 años de la Guerra Civil Española*. Buenos Aires : IPS; CEIP León Trotsky, 2006, p. 66-67).

¹⁰⁷⁰ MUNIS, G. *Jalones de derrota, promesa de victoria : crítica y teoría de la Revolución española, 1930-1939*. 1ª ed. Brenes : Muñoz Moya Editores Extremeños, 2003, p. 341.

¹⁰⁷¹ MIRAVITLLES, Jaume. *Episodis de la guerra civil espanyola*. Barcelona : Pòrtic, 1972, p. 119-125.

¹⁰⁷² ROIG, Montserrat. *Rafael Vidiella, l'aventura de la Revolució*. Presentació de Pere Ardiaca. 1ª ed. Barcelona : Laia, 1974, p. 140.

Joan Garcia Oliver¹⁰⁷³ el relataven o en donaren detalls en les seves memòries. Tanmateix, en aquests relats la intervenció del militant del P.O.I. Rousset senzillament desaparegué, i el seu paper només començà a ser descobert per la historiografia a rel de la publicació de les memòries de Mohamed Hassan Ouazzani el 1987¹⁰⁷⁴ i, sobretot, les del propi Rousset el 1991.¹⁰⁷⁵ La investigació històrica posterior del militant anarquista Abel Paz¹⁰⁷⁶ incorporà informacions fornides per Rousset, però en conjunt el seu estudi estigué massa condicionat per adaptar-se a l'explicació donada per Garcia Oliver, el qual presentà acríticament; la recerca sobre aquest assumpte per part de l'historiador Abdelmajid Benjelloun¹⁰⁷⁷ ha permès situar molt més bé en el seu lloc la contribució de David Rousset en aquest afer (tot i que ha tendit a augmentar el paper que també hi jugà Jean Rous). El que presentaré tot seguit no és un mer resum d'aquest episodi, sinó una lectura crítica de les obres que l'han estudiat.

Com he assenyalat, el P.O.I. s'adonà de seguida de la importància cabdal de la qüestió marroquina des del mateix inici de la revolució espanyola (ben al contrari de l'I.C.E. i del P.O.U.M.,¹⁰⁷⁸ la secció francesa havia col·locat des de la seva fundació la qüestió

¹⁰⁷³ GARCIA OLIVER, Joan. *El eco de los pasos : el anarcosindicalismo en la calle, en el Comité de Milicias, en el gobierno, en el exilio*. Barcelona : Ibérica de Ediciones y Publicaciones, cop. 1978, p. 233-237.

¹⁰⁷⁴ OUAZZANI, Mohamed Hassan. *Combats d'un nationaliste marocain, v. I : 1930-1937*. Préface de Robert-Jean Longuet. Fès : Fondation Mohamed Hassan Ouazzani, [DL 1987], p. 81-87.

¹⁰⁷⁵ COPFERMANN, Émile. *David Rousset : une vie dans le siècle : fragments d'autobiographie*. Paris : Plon, cop. 1991, p. 39-45.

¹⁰⁷⁶ PAZ, Abel. *La cuestion de Marruecos y la República española : [documentos inéditos]*. Madrid : Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2000, p. 81-97. També hi ha informació adient en: PAZ, Abel; GARCIA OLIVER, Joan. "Correspondencia entre Diego Camacho ("Abel Paz") y Juan García Oliver". Introducción, biografías, selección de textos, trabajo de investigación, negritas, redacción de notas y conclusiones de Agustín Guillamón. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 38 (septiembre de 2014), p. 18-25.

¹⁰⁷⁷ BENJELLOUN, Abdelmajid. *Le Nord du Maroc : l'indépendance avant l'indépendance : Jean Rous et le Maroc, 1936-1956*. 1e éd. Casablanca : Toubkal, 1996, p. 140-209. Aquest treball i el testimoniatge de Rousset serviren com a base per a l'apartat escaient en la tesi de Chevalier sobre Rous (CHEVALIER, Pierre. *Jean Rous, 1908-1985 : une vie pour le socialisme et la décolonisation : thèse pour obtenir le grade de docteur de l'Université de Perpignan en histoire*. Perpignan : l'autor, 1999, t. I, p. 257-263).

¹⁰⁷⁸ L'I.C.E. a penes esmentà la qüestió del Marroc en les seves "Tesis sobre las nacionalidades"; correctament la definí no com un problema nacional sinó colonial, però com assenyalà Pagès, no donà cap alternativa per solucionar aquest (PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 196-197). Per al B.O.C., la qüestió marroquina va tenir molt poca rellevància (vegeu: DURGAN, Andy. *Comunismo, revolución y movimiento obrero en Catalunya, 1920-1936 : los orígenes del POUM*. Versión revisada y actualizada del libro *B.O.C., 1930-1936 : el Bloque Obrero y Campesino* (Laertes, Barcelona 1996). [Barcelona] : l'autor, [2011?] (versió en línia: www.fundanin.org/durgan-comunismo_movimiento_obrero_cataluna.pdf), on el Marroc només és esmentat dues vegades i emmarcat en debats dels anys 20). I en quant el P.O.U.M., tot i que sembla que Molins i Fàbrega establí contactes amb Abdelkhalek Torres, dirigent nacionalista moderat marroquí, a principis del 1936 (CHEVALIER, Pierre. *Jean Rous, 1908-1985 : une vie pour le socialisme et la décolonisation : thèse pour obtenir le grade de docteur de l'Université de Perpignan en histoire*.

colonial com una de les qüestions centrals de la seva lluita), i ja en el primer article que tota l'L.C.I. publicà sobre els esdeveniments revolucionaris a Espanya, aparegut en *La Lutte ouvrière* del 24 de juliol, s'hi havia assenyalat que “les fascistes ont pu utiliser les indigènes du Maroc, le Front populaire n'ayant rien fait pour s'attirer la sympathie des populations coloniales”.¹⁰⁷⁹

Una setmana després, la Conferència Internacional per la IV Internacional celebrada a finals de juliol entengué la necessitat de fer una crida específica per a la qüestió del Marroc, doblement sotmés als imperialismes francès i espanyol, crida específica quina importància ressaltava encara més l'inici de la guerra a Espanya. El Moviment per la IV Internacional es distancià netament de la política nacionalista al cridar específicament al poble marroquí a aliar-se amb el proletariat de les metròpolis per tal de poder aconseguir el seu alliberament nacional, i denuncià específicament el fet que el Front Popular havia continuat l'ocupació espanyola del Marroc, ocupació que a més havia facilitat la sublevació militar a l'utilitzar la població marroquina contra els proletaris espanyols. Conseqüentment, afirmava que la IV Internacional menaria les seves seccions a la lluita contra els seus propis imperialismes al costat dels pobles colonials.¹⁰⁸⁰

El P.O.I. s'adonà de seguida, doncs, de que la qüestió marroquina podria resultar decisiva per al futur de la revolució espanyola –com també ho havien fet anarquistes francesos com Robert Louzon i Pierre Besnard, a més de Garcia Oliver a Espanya-, i molt aviat tingué l'ocasió d'intentar posar la resolució de la Conferència Internacional en pràctica, i no només de difondre-la en la propaganda. El mes d'agost, un membre de la direcció d'aquest partit i que era a més el seu responsable per a les qüestions colonials, David Rousset, es trobava a Fes per tal d'organitzar “una secció del P.O.I. al

Perpignan : l'autor, 1999, t. I, p. 262), tampoc no la tractà específicament fins començada la guerra, en el marc de l'intent d'insurrecció (vegeu, per exemple, “Alocución pronunciada por un marroquí : “Por la independencia de Marruecos luchemos todos contra Franco””. *La Batalla* (5-IX-36)). Respecte als anarquistes, Garcia Oliver escrigué que ja abans del 19 de juliol, en un fullet de tàctica revolucionària que escriví per als comitès de defensa, ja assenyalà la importància per a la revolució espanyola de la sublevació dels pobles del Nord d'Àfrica (GARCIA OLIVER, Joan. *El eco de los pasos : el anarcosindicalismo en la calle, en el Comité de Milicias, en el gobierno, en el exilio*. Barcelona : Ibérica de Ediciones y Publicaciones, cop. 1978, p. 234).

¹⁰⁷⁹ “A l'aide des milices ouvrières d'Espagne : les soviets ou le fascisme”. *La Lutte ouvrière* (24-VII-36).

¹⁰⁸⁰ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Aux peuples esclaves du Maroc : a tous les peuples coloniaux, frères coloniaux du Maroc et des autres pays opprimés par les impérialistes”. *Quatrième Internationale*, no. 1 (octobre 1936), p. 27-28.

Marroc i una secció marroquina del Moviment per la IV Internacional enquadrada en el P.O.I.”,¹⁰⁸¹ de fet, Rousset ja feia un mínim de tres mesos que era en contacte amb nacionalistes marroquins.¹⁰⁸² Davant dels esdeveniments espanyols, Rousset plantejà al seu partit l'enorme importància que tindria una insurrecció immediata en el Rif: d'una banda, afebliria quasi mortalment l'exèrcit de Franco i, d'una altra, la formació d'un Rif independent, inclús sota un règim nacionalista, seria un pol d'atracció per a totes les masses explotades d'Àfrica del Nord.¹⁰⁸³

Segons es desprèn d'aquest relat fet per Rousset, el problema del recolzament militar a un moviment nacionalista burgès d'un territori sotmés a l'ocupació imperialista posà un problema polític en la direcció del P.O.I. La inexistència d'un partit revolucionari rifeny i la feblesa del moviment obrer revolucionari en Àfrica del Nord -una minoria formada quasi exclusivament per treballadors europeus, o d'ascendència europea- que no tenia cap vincle amb les condicions socials de la població local, i la inexistència també d'una organització obrera amazic, obligaren als ulls del P.O.I. a recolzar-se en el moviment nacionalista àrab, el Comité d'Action Marocaine (C.A.M.), per tal de poder portar a terme l'objectiu de la missió, ja que aquest era l'únic que tenia els lligams i les forces necessàries per iniciar i mantenir una insurrecció militar en el Rif. Ja abans de la sublevació dels militars espanyols, en la primera conversa que Rousset mantingué amb el dirigent nacionalista marroquí Mohamed Hassan Ouazzani, li exposà els motius de la cerca de col·laboració per part seva (els quals, d'altra banda, no feien més que seguir els principis establerts per la III Internacional dels primers temps respecte la qüestió colonial), col·laboració que anava acompanyada de la necessària cautela i comprensió de les conseqüències que podria portar:

“Il [Ouazzani] a pris une position plus précise au moment où je lui ai dit: “Entre nos deux organisations il y a des divergences profondes sur le plan politique, sur le plan économique, sur le plan religieux. Mais nous sommes prêts à soutenir tout mouvement qui en réclamant l'indépendance crée des difficultés à l'impérialisme français. [...] Il est bien évident qu'on doit le (el Ouezzani) considérer, lui et son mouvement comme un ennemi irréductible qui demain s'il le peut nous fera fusiller. On doit traiter avec lui sur

¹⁰⁸¹ COPFERMANN, Émile. *David Rousset : une vie dans le siècle : fragments d'autobiographie*. Paris : Plon, cop. 1991, p. 40; l'entrevista a Rousset que realitzà Paz i que apareix en el llibre d'aquest darrer s'ajusta també a aquesta explicació (PAZ, Abel. *La cuestión de Marruecos y la República española : [documentos inéditos]*. Madrid : Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2000, p. 81-82).

¹⁰⁸² BENJELLOUN, Abdelmajid. *Le Nord du Maroc : l'indépendance avant l'indépendance : Jean Rousset et le Maroc, 1936-1956*. 1e éd. Casablanca : Toubkal, 1996, p. 64.

¹⁰⁸³ ROUSSET, David. “En Septembre 1936, le Maroc faillit se soulever : ceux qui laissèrent à Franco les légions marocaines”. *La Lutte ouvrière* (10-III-39).

*le plan de la plus grande méfiance... ”*¹⁰⁸⁴

El P.O.I. no obvià els perills que comportava deixar en mans dels nacionalistes àrabs la direcció política d'aquesta empresa, sense ni tan sols poder contraposar un moviment de masses autòcton, però arribà a la conclusió de que una victòria de la insurrecció rifenya, malgrat la seva direcció nacionalista àrab, menaria en primer lloc al triomf de la revolució espanyola, i de que això al seu torn conduiria després a una solució revolucionària en el Nord d'Àfrica:

*“Nous n'avons jamais sous-estimé les dangers que comportaient le fait de nous appuyer sur le mouvement nationaliste arabe sans contrepoids politique dans la masse indigène elle-même. Nous examinerons ailleurs les limites que la situation objective nous paraissait apporter à ces dangers. Mais il n'y avait point d'autre voie. Entre l'inaction et la possibilité d'une victoire militaire grâce à l'apport nationaliste, notre choix était fait. Cette victoire amenait le triomphe du camp ouvrier, c'est-à-dire, inéluctablement, le règlement révolutionnaire de la situation coloniale.”*¹⁰⁸⁵

D'un parer semblant es manifestà contemporàniament Robert Louzon, vell sindicalista revolucionari i animador de la revista *La Révolution prolétarienne* que es trobava en aquell moment a Barcelona, a on s'hi havia traslladat per mantenir contactes amb la C.N.T., i que versemblantment fou contactat per Rous en aquesta ciutat.¹⁰⁸⁶ Louzon es manifestà d'acord amb el pla sobre el Marroc que li proposà Rous, el qual li plantejà la

¹⁰⁸⁴ Citat en: BENJELLOUN, Abdelmajid. *Le Nord du Maroc : l'indépendance avant l'indépendance : Jean Rous et le Maroc, 1936-1956*. 1e éd. Casablanca : Toubkal, 1996, p. 64-65.

¹⁰⁸⁵ ROUSSET, David. “En Septembre 1936, le Maroc faillit se soulever : ceux qui laissèrent à Franco les légions marocaines”. *La Lutte ouvrière* (10-III-39). Anys més tard Munis expressaria la mateixa idea: “Era deber de un gobierno revolucionario ofrecer espontáneamente, de manera absoluta y sin condiciones, la independencia a colonias o protectorados. En las condiciones de la guerra civil era además una necesidad militar [...] Por sí sola, la insurrección de Marruecos habría podido darnos el triunfo; cuando menos habría debilitado muy seriamente los recursos militares del enemigo.” (MUNIS, G. *Jalones de derrota, promesa de victoria : crítica y teoría de la Revolución española, 1930-1939*. 1ª ed. Brenes : Muñoz Moya Editores Extremeños, 2003, p. 341).

¹⁰⁸⁶ COPFERMANN, Émile. *David Rousset : une vie dans le siècle : fragments d'autobiographie*. Paris : Plon, cop. 1991, p. 41; BENJELLOUN, Abdelmajid. *Le Nord du Maroc : l'indépendance avant l'indépendance : Jean Rous et le Maroc, 1936-1956*. 1e éd. Casablanca : Toubkal, 1996, p. 72-73, 166; CHEVALIER, Pierre. “Un nord catalan dans la guerre d'Espagne : Jean Rous envoyé de Léon Trotsky”. En: *Catalans du nord et languedociens et l'aide à la République espagnole, 1936-1946 : actes de la Journée d'études de l'Association Maitron Languedoc-Roussillon, Perpignan, Couvent des minimes, 7 février 2009*. Perpignan : Presses universitaires de Perpignan, cop. 2009, p. 25-26). Paz, basant-se en una carta que li escriví Louzon i en la que aquest no esmentà Rous però sí Simone Weil, mantingué que la trobada de Rous amb Louzon a Barcelona no existí i que la trobada de Louzon amb Rousset a Fes fou “per atzar” (PAZ, Abel. *La cuestión de Marruecos y la República española : [documentos inéditos]*. Madrid : Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2000, p. 82). Benjelloun, tot i conèixer aquesta versió i donar un extracte d'un text de Gorkin que sembla en l'origen del relat que explica que la suggerència del viatge de Louzon a Fes fou feta per Weil –que havia arribat a Barcelona el dia anterior-, retingué però l'explicació del viatge de Louzon fet per la suggerència de Rous (*idem*, p. 73, 193 n. 33), versió que certament sembla més plausible: de fet, el mateix Paz, que acceptà la versió de que el viatge de Louzon fou suggerit per Weil, reconeix però que quan entrevistà Louzon, aquest “ya muy anciano cuando lo visitamos en Cannes en 1970, andaba muy fatigado y flojo de memoria” (PAZ, Abel. *Idem*, p. 77).

necessitat de que fos acceptat tant a Barcelona com a Madrid. Louzon parlà amb la direcció de la C.N.T., la qual manifestà en principi el seu punt de vista favorable, especialment Frederica Montseny. Encara que aquest recolzament no es convertí en oficial, Louzon, a suggerència de Rous, viatjà tot seguit a Fes per entrevistar-se amb Rousset i els membres del C.A.M. contactats per ell (Allal al-Fasi, Omar Abdeljalil¹⁰⁸⁷ i Mohamed Hassan Ouazzani¹⁰⁸⁸), ja que portava l'acord tàcit del C.C.M.A.

Els articles de Rousset expliquen que el pla, que fou recolzat per Louzon, el qual aportà la informació de que era ben vist tant per la C.N.T. com pel C.C.M.A. i per tant una promesa de recolzament, fou, no obstant, rebutjat en un primer moment per la direcció del C.A.M., per considerar-lo aventurer i perillós; no obstant, el més probable és que les raons s'haguessin de buscar en les visites que Abdeljalil i Ouazzani reberen també de representants dels partits socialista (Robert-Jean Longuet) i comunista (Léo Wanner), que els aconsellaren plans que no comprometessin la política de no-intervenció de França (de fet, Longuet havia tingut converses prèvies a l'ambaixada espanyola a París amb el seu pare Jean Longuet, l'ambaixador Araquistáin i el dirigent sindical socialista Léon Jouhaux, i el seu viatge fou facilitat pel ministeri de l'aire francès).¹⁰⁸⁹ Finalment, però, Louzon i Rousset aconseguiren continuar les discussions durant tres setmanes i van ser ells qui van arribar a un acord amb el C.A.M.; sembla que la proposta política de Rousset i Louzon, molt més compromesa amb la lluita antiimperialista, convencé finalment els representants del C.A.M. Per la seva banda, Longuet decidí intentar presentar al govern espanyol el pla que havia elaborat conjuntament amb Wanner, però no tingué èxit.¹⁰⁹⁰ Certament, no es pot excloure que el C.A.M. jugués a dues bandes (Rousset-Louzon d'un costat, i Longuet-Wanner de l'altre),¹⁰⁹¹ però també és evident que, en última instància, confià més en l'opció que li oferien els primers i decidí que els seus representants viatgessin a Barcelona, amb el suport de Rousset. D'aquesta manera,

¹⁰⁸⁷ També escrit Omar Ben Abdel Jalil, Omar ben Abdeljalil, i Omar Benabdeljalil.

¹⁰⁸⁸ També escrit Mohammed Hassan el Ouazzani, Mohammed Hassan el Ouezzani, Muhammad Hasan Wazzani, i Muhammad Hassan Wazzani.

¹⁰⁸⁹ ROUSSET, David. "En Septembre 1936, le Maroc faillit se soulever : ceux qui laissèrent à Franco les légions marocaines". *La Lutte ouvrière* (10-III-39); OUAZZANI, Mohamed Hassan. *Combats d'un nationaliste marocain, v. I : 1930-1937*. Préface de Robert-Jean Longuet. Fès : Fondation Mohamed Hassan OUAZZANI, [DL 1987], p. 81-83.

¹⁰⁹⁰ OUAZZANI, Mohamed Hassan. *Combats d'un nationaliste marocain, v. I : 1930-1937*. Préface de Robert-Jean Longuet. Fès : Fondation Mohamed Hassan Ouazzani, [DL 1987], p. 378, 324.

¹⁰⁹¹ O inclús a tres, directament amb el govern francès (vegeu: BENJELLOUN, Abdelmajid. *Le Nord du Maroc : l'indépendance avant l'indépendance : Jean Rous et le Maroc, 1936-1956*. 1e éd. Casablanca : Toubkal, 1996, p. 108-136).

s'acordà que dos delegats marroquins, Abdeljalil i Ouazzani, viatjarien a Barcelona, acompanyats de Rousset, i discutirien amb el C.C.M.A. per tal d'arribar a la signatura d'un pacte; aquest acord havia d'incloure el reconeixement de la independència del Rif, el qual es convertia en la condició imprescindible per tal que el moviment nacionalista marroquí iniciés la insurrecció militar,¹⁰⁹² i també havia d'aconseguir la garantia de la neutralitat francesa.¹⁰⁹³

Louzon, probablement per escrúpols polítics que es contradeien però amb les negociacions que acabava de menar, no volgué acompanyar la delegació del C.A.M. i retornà a França,¹⁰⁹⁴ mentre que Abdeljalil, Ouazzani i Rousset partiren separadament d'Oran i, reunits de nou a Portvendres, viatjaren altre cop separadament a Barcelona, a on hi arribaren el 2 de setembre¹⁰⁹⁵ -just doncs en els dies previs al retorn de Rous a París-, i on hi romangueren més de tres setmanes. En aquest punt és important aclarir una important errada que s'ha mantingut en certa historiografia d'ençà la publicació dels testimoniatges de Miravittles i Garcia Oliver: la delegació la composaren les tres persones esmentades per Ouazzani¹⁰⁹⁶ i Rousset¹⁰⁹⁷ (és a dir, Abdeljalil, Ouazzani i Rousset), i entre elles no hi figurà mai Abdelkhalek Torres, el qual, no obstant, fou l'única persona que tant Miravittles com Garcia Oliver, erròniament, esmentaren com a membre de la delegació. Torres, un polític moderat, fill d'un prominent col·laborador amb l'administració espanyola, s'inclinà el 1936 per continuar aquesta política i acceptà la col·laboració amb l'exèrcit franquista que li oferí el general Beigbeder; poc després

¹⁰⁹² ROUSSET, David. "En Septembre 1936, le Maroc faillit se soulever : comment fut sabotée l'insurrection marocaine". *La Lutte ouvrière* (7-IV-39); COPFERMANN, Émile. *David Rousset : une vie dans le siècle : fragments d'autobiographie*. Paris : Plon, cop. 1991, p. 42-43.

¹⁰⁹³ OUAZZANI, Mohamed Hassan. *Combats d'un nationaliste marocain, v. I : 1930-1937*. Préface de Robert-Jean Longuet. Fès : Fondation Mohamed Hassan Ouazzani, [DL 1987], p. 83.

¹⁰⁹⁴ Aquest fet provocà l'estranyesa de Rousset: "... nous avos eu beaucoup de réunions Louzon et moi avec el Fassi, el Ouezzani et Benabdeljalil... Louzon n'a pas voulu être de notre délégation... c'est assez drôle, il est simplement reparti en France... et il ne s'est plus occupé de cette affaire. Je trouve cela bizarre" (citad en: BENJELLOUN, Abdelmajid. *Le Nord du Maroc : l'indépendance avant l'indépendance : Jean Rous et le Maroc, 1936-1956*. 1e éd. Casablanca : Toubkal, 1996, p. 73).

¹⁰⁹⁵ BENJELLOUN, Abdelmajid. *Le Nord du Maroc : l'indépendance avant l'indépendance : Jean Rous et le Maroc, 1936-1956*. 1e éd. Casablanca : Toubkal, 1996, p. 75 ; PAZ, Abel. *La cuestión de Marruecos y la República española : [documentos inéditos]*. Madrid : Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2000, p. 85. Com en altres casos que he mostrat anteriorment, també aquests delegats tingueren problemes a Portbou per poder passar la frontera (ROUSSET, David. "En Septembre 1936, le Maroc faillit se soulever : comment fut sabotée l'insurrection marocaine". *La Lutte ouvrière* (7-IV-39); OUAZZANI, Mohamed Hassan. *Combats d'un nationaliste marocain, v. I : 1930-1937*. Préface de Robert-Jean Longuet. Fès : Fondation Mohamed Hassan Ouazzani, [DL 1987], p. 84).

¹⁰⁹⁶ OUAZZANI, Mohamed Hassan. *Combats d'un nationaliste marocain, v. I : 1930-1937*. Préface de Robert-Jean Longuet. Fès : Fondation Mohamed Hassan Ouazzani, [DL 1987], p. 84.

¹⁰⁹⁷ COPFERMANN, Émile. *David Rousset : une vie dans le siècle : fragments d'autobiographie*. Paris : Plon, cop. 1991, p. 42.

trencà amb el C.A.M. i fundà el partit Al-Fityane, que adoptà formes polítiques i estètiques del feixisme (principi del partit únic, uniform, salutació a la romana...). El paper de Torres, doncs, no fou molt diferent del jugat per altres nacionalistes moderats de països sotmesos a l'imperialisme en els anys 30, els quals cercaren un apropament al feixisme (Mohammad Amin al-Husayni -gran muftí de Jerusalem-, Subhas Chandra Bose, o Wang Jingwei). La seva política de col·laboració amb el bàndol franquista fou explícitament repudiada pel C.A.M.,¹⁰⁹⁸ per la qual cosa és doblement important desfer l'equívoc creat per Miravittles i Garcia Oliver quan explicaren que Torres fou el cap de la delegació que negocià amb el C.C.M.A. el pla d'insurrecció al Rif.

La delegació, per indicació de Rousset -que havia arribat abans a Barcelona probablement per trobar Rous i possiblement algun responsable del P.O.U.M.-, es dirigí a l'Hotel Falcón, on probablement les converses que s'hi mantingueren el matí de la seva arribada no implicaren cap dirigent,¹⁰⁹⁹ ja que just en aquells dies les relacions del P.O.U.M. amb els bolxevic-leninistes s'havien deteriorat força i se'ls havia prohibit a aquests l'entrada en els locals del partit. De fet, l'estada de la delegació a l'Hotel Falcón fou ben curta, només de dues o tres hores; Rousset i Ouazzani explicaren que llavors els delegats marroquins digueren que tenien un amic a Barcelona, una persona de cognom Argila,¹¹⁰⁰ i aconseguiren contactar amb ell el mateix matí de la seva arribada.¹¹⁰¹

¹⁰⁹⁸ OUAZZANI, Mohamed Hassan. *Combats d'un nationaliste marocain, v. I : 1930-1937*. Préface de Robert-Jean Longuet. Fès : Fondation Mohamed Hassan Ouazzani, [DL 1987], p. 74-80.

¹⁰⁹⁹ Rousset fou contradictori en aquest punt: el 1939 digué que no contactà amb cap dirigent del P.O.U.M.: "A Barcelone, premiers contacts avec le POUM au Falcon. Pas de responsables." (ROUSSET, David. "En Septembre 1936, le Maroc faillit se soulever : comment fut sabotée l'insurrection marocaine". *La Lutte ouvrière* (7-IV-39)), mentre que el 1991 aquests contactes sí existiren: "Avec mes deux leaders marocains, nous sommes donc rentrés en contact, par l'intermédiaire de Jean Rous, avec la direction du POUM, qui nous a accueillis." (COPFERMANN, Émile. *David Rousset : une vie dans le siècle : fragments d'autobiographie*. Paris : Plon, cop. 1991, p. 42). A banda del que explico en el paràgraf del text, cal tenir en compte també que Rous no esmentà cap d'aquests dirigents, i que la memòria del 1939 estava molt més fresca que la del 1991.

¹¹⁰⁰ Es tractava de Marcel Argila Pazzaglia. Segons Garcia Oliver, Argila era un egipci professor d'idiomes que formava part del Comitè Panislàmic de Ginebra, era redactor de la revista *Maghreb*, i era amic de l'anarquista José Margelí, el qual al seu torn era amic de Garcia Oliver (GARCIA OLIVER, Joan. *El eco de los pasos : el anarcosindicalismo en la calle, en el Comité de Milicias, en el gobierno, en el exilio*. Barcelona : Ibérica de Ediciones y Publicaciones, cop. 1978, p. 234-235; PAZ, Abel; GARCIA OLIVER, Joan. "Correspondencia entre Diego Camacho ("Abel Paz") y Juan García Oliver". Introducción, biografías, selección de textos, trabajo de investigación, negritas, redacción de notas y conclusiones de Agustín Guillamón. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 38 (septiembre de 2014), p. 24). El dirigent del P.S.U.C. Rafael Vidiella, però, afirmà que es deia Marcel Argila i que era català, fill d'un periodista (Jaume Argila), masó i defensor de la causa de l'alliberament dels pobles àrabs. Segons el seu testimoni – polèmic amb el de Jaume Miravittles per no haver esmentat Argila-, Argila fou la veritable ànima de les entrevistes del C.A.M. tant a Barcelona com a Madrid (els mateixos Rousset i Ouazzani reconegueren que Argila facilità molt les primeres trobades: ROUSSET, David. "En Septembre 1936, le Maroc faillit se

Aquest fet indica, d'una banda, el desinterès de la direcció del P.O.U.M. per la delegació, que no envià cap dirigent a rebre-la i deixà a més que fossin els mateixos delegats del C.A.M. els que hagueren de localitzar Argila; i d'una altra –i és més important per restablir el relat de com anaren aquests fets- mostra, contràriament a l'afirmat per Garcia Oliver, que Rousset sí tingué un paper important, ja que cap de les gestions d'Argila a Ginebra havia portat els dos delegats del C.A.M. a Barcelona i sí, en canvi, Rousset: per què, sinó, tingueren problemes els delegats marroquins a la frontera espanyola? per què, sinó, aquests anaren primer a l'Hotel Falcón i no foren rebuts per cap delegat de la C.N.T. o del C.C.M.A.? per què, sinó, i en definitiva, anaren acompanyats de Rousset i no d'Argila o d'algun un altre delegat de la C.N.T. o del C.C.M.A.?

Segons Rousset, Argila era en aquell moment responsable de la censura de la correspondència, i els menà en un cotxe del Comitè de Guerra a una reunió amb membres del C.C.M.A.; Rousset atribuï a la mútua coneixença d'Argila tant amb els membres del C.A.M. com amb els del C.C.M.A. la facilitat de les converses en els primers contactes.¹¹⁰² Els relats d'Ouazzani i de Rousset són totalment diferents del de Garcia Oliver ja que, segons aquest, fou ell qui tingué la idea de la insurrecció al Rif i contactà per tant amb Argila mitjançant el militant de la C.N.T. José Margelí, envià aquests dos emissaris a Ginebra juntament amb Jaume Rosquillas Magriñà i, després

soulever : comment fut sabotée l'insurrection marocaine". *La Lutte ouvrière* (7-IV-39); OUAZZANI, Mohamed Hassan. *Combats d'un nationaliste marocain, v. I : 1930-1937*. Préface de Robert-Jean Longuet. Fès : Fondation Mohamed Hassan Ouazzani, [DL 1987], p. 84); no obstant, el mateix Vidiella ocultà en el seu testimoni el paper fonamental de Rousset. Segons Vidiella, Argila fou raptat i assassinat durant la guerra, "possiblement fou obra dels imperialistes que oprimien el món àrab" (ROIG, Montserrat. *Rafael Vidiella, l'aventura de la Revolució*. Presentació de Pere Ardiaca. 1ª ed. Barcelona : Laia, 1974, p. 140). Pel paper d'Argila com a intermediari entre Rousset i el C.A.M. d'una banda i el C.C.M.A. de l'altra, indicat pels mateixos Ouazzani i Rousset, semblen esvaïr-se les suposicions de Chevalier de que hauria estat Rous qui va fer d'intermediari en aquest cas, com sí l'havia fet abans amb Louzon (CHEVALIER, Pierre. *Jean Rous, 1908-1985 : une vie pour le socialisme et la décolonisation : thèse pour obtenir le grade de docteur de l'Université de Perpignan en histoire*. Perpignan : l'autor, 1999, t. I, p. 262-263; CHEVALIER, Pierre. "Un nord catalan dans la guerre d'Espagne : Jean Rous envoyé de Léon Trotsky". En: *Catalans du nord et languedociens et l'aide à la République espagnole, 1936-1946 : actes de la Journée d'études de l'Association Maitron Languedoc-Roussillon, Perpignan, Couvent des minimes, 7 février 2009*. Perpignan : Presses universitaires de Perpignan, cop. 2009, p. 25-27).

¹¹⁰¹ Fragment d'una carta d'Abdeljalil citada en: PAZ, Abel. *La cuestión de Marruecos y la República española : [documentos inéditos]*. Madrid : Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2000, p. 85.

¹¹⁰² ROUSSET, David. "En Septembre 1936, le Maroc faillit se soulever : comment fut sabotée l'insurrection marocaine". *La Lutte ouvrière* (7-IV-39).

d'una setmana, retornaren tots tres a Barcelona amb tres representants del C.A.M.¹¹⁰³

Amb posterioritat, Paz defensà absolutament el relat de Garcia Oliver i el contraposà a “la confusión que presenta el testimonio de David Rousset”, amb la premisa bàsica, segons les seves pròpies paraules, de que “Debe entenderse que las conexiones con los marroquíes se establecen por iniciativa de García Oliver, siendo éste el hilo conductor del tema”, fil conductor que es basa en tres premises inqüestionables: 1) idea prèvia del pla per part de Garcia Oliver, per davant del C.A.M.; b) cap paper per tant de la IV Internacional ni en l'origen del pla ni tampoc en les negociacions; i c) proposta revolucionària d'independència feta per Garcia Oliver, davant la més moderada d'autonomia per part del C.A.M.¹¹⁰⁴ A tal fi, Paz, que tingué accés a força documentació i que fou força honest en el seu relat, en última instància adaptà les dades de que disposà al relat de Garcia Oliver quan aquest entrà en contradicció amb el d'Ouazzani o Rousset, arribant a amagar fets concrets, com mostraré més endavant. El fet de que Garcia Oliver s'adonés, independentment de Rousset i del C.A.M., de la importància militar d'una insurrecció al Rif (i no fou l'únic, com ell mateix assenyalà),¹¹⁰⁵ i de que inclús hagués pres la iniciativa ja el juliol d'un contacte amb el Consell Panislàmic instal·lat a Ginebra, abans de qualsevol contacte del C.A.M. i

¹¹⁰³ GARCIA OLIVER, Joan. *El eco de los pasos : el anarcosindicalismo en la calle, en el Comité de Milicias, en el gobierno, en el exilio*. Barcelona : Ibérica de Ediciones y Publicaciones, cop. 1978, p. 235.

¹¹⁰⁴ Paz escrigué:

“A partir de este momento, no sabemos por qué razón, surge una confusión que derivará en un equivoco. Se puede pensar que es David Rousset quien pone al CAM en relación con Barcelona (CNT) cuando, en realidad, el CAM está en contacto con Barcelona desde después del viaje de Argila a Suiza (véase la carta de Magriñá). Debe entenderse que las conexiones con los marroquíes se establecen por iniciativa de García Oliver, siendo éste el hilo conductor del tema. Cuando planteé a García Oliver la cuestión de David Rousset, se mostró categórico: “Ni Rous ni la IV Internacional pueden presentarse como iniciadores de este asunto. La iniciativa estaba en el Comité de Milicias Antifascistas de Catalunya, que es el organismo con el cual el CAM podía tratar.” [...] Con lo dicho, pensamos haber aclarado la confusión que presenta el testimonio de David Rousset.”

Garcia Oliver, en una carta a Paz que degué servir-li a aquest de guia en la seva recerca, ja marcà el discurs: “*Conviene que te precise: Nadie de la IV Internacional intervino, ni de cerca ni de lejos, en la tramitación y concepción de este asunto.*” (PAZ, Abel. *La cuestion de Marruecos y la República española : [documentos inéditos]*. Madrid : Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2000, p. 82-83, 137). No obstant, el mateix Garcia Oliver descriví “Torres” -suposat cap de la delegació marroquina- de la següent manera: “*Los emisarios, cuyo jefe era un moro llamado Torres, un moro rubio y de cabellos crespos*” (GARCIA OLIVER, Joan. *El eco de los pasos : el anarcosindicalismo en la calle, en el Comité de Milicias, en el gobierno, en el exilio*. Barcelona : Ibérica de Ediciones y Publicaciones, cop. 1978, p. 235), descripció que no es pot aplicar en absolut a Ouazzani (ni al veritable Torres) i difícilment a Abdeljalil (vegeu una fotografia d'Ouazzani i Abdeljalil en: OUAZZANI, Mohamed Hassan. *Combats d'un nationaliste marocain, v. I : 1930-1937*. Préface de Robert-Jean Longuet. Fès : Fondation Mohamed Hassan Ouazzani, [DL 1987], p. 45), però en canvi sí a Rousset.

¹¹⁰⁵ PAZ, Abel. *La cuestion de Marruecos y la República española : [documentos inéditos]*. Madrid : Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2000, p. 83.

Rousset, no implica que aquests darrers no tinguessin, al seu torn també independentment d'ell, la mateixa idea.

D'altra banda, el relat de Garcia Oliver està farcit d'afirmacions que es demostra que no són certes (la negació del paper de Rousset), d'altres que són difícils de concebre (l'oposició del C.A.M. a la independència, que només suposadament Garcia Oliver defensà), i incongruències com la desaparició absoluta en el seu relat no només de Rousset, sinó de companys d'idees com Besnard i Louzon,¹¹⁰⁶ a més d'altres que mostraré tot seguit. Tot això permet concloure que la versió de Rousset s'ajusta més a la realitat. En tot cas, sent important esbrinar de qui fou la "paternitat" del pla d'insurrecció al Rif, més interessant encara, però, és poder establir que efectivament existí la comprensió per part de dues organitzacions –o més acuradament, d'una organització (el P.O.I.), i de membres individuals d'una altra (Garcia Oliver, més que no pas la pròpia C.N.T.-F.A.I.; Louzon, director d'una revista sindicalista-revolucionària)- de la importància de la qüestió marroquina per al futur de la revolució espanyola, i de que aviat intentaren posar en pràctica un pla d'insurrecció. Cal considerar, però, que a diferència de Garcia Oliver, que podia disposar lliurement de persones i mitjans, el P.O.I. no comptava amb la mateixa disponibilitat humana i de material; de més importància encara està el fet de que en el P.O.I. aquesta política era la de l'organització, mentre que en el cas de la C.N.T. fou un pla secret d'una sola persona, Garcia Oliver.

Fos com fos l'itinerari dels primers dies de la delegació del C.A.M. a Barcelona, el cas és que a partir del contacte amb Argila i sempre segons el relat de Rousset, s'obtingué una primera entrevista amb Aurelio Fernández, responsable del Comitè d'Investigació, i Jaume Rosquillas Magriñà, responsable de la censura de premsa i ràdio¹¹⁰⁷ i, després d'una ràpida explicació del pla per part dels delegats marroquins, els dos representants

¹¹⁰⁶ Louzon no fou esmentat ni un sol cop en les memòries de Garcia Oliver, mentre que Besnard sí però per a altres assumptes. En la seva correspondència amb Paz, fragments de la qual aquest publicà posteriorment en la seva investigació sobre el Marroc ((PAZ, Abel. *La cuestion de Marruecos y la República española : [documentos inéditos]*. Madrid : Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2000, p. 83), Garcia Oliver sí parlà de Besnard i mostrà que estava assabentat de les seves gestions (el pla de Besnard implicava alliberar Mohamed ibn Abd el-Krim i estendre la lluita a Portugal); és significatiu, doncs, que feu desaparèixer aquestes de les seves memòries i que Paz no comentés críticament aquest fet.

¹¹⁰⁷ Com s'ha vist en el paràgraf anterior, Garcia Oliver escriví en canvi que Rosquillas Magriñà ja els havia contactat a Ginebra.

anarquistes del C.C.M.A. donaren el seu principi d'acord, però comunicaren que la delegació havia d'entrevistar-se amb Garcia Oliver i esperar que aquest tornés del front d'Aragó (segons Paz, havia marxat a Sarinyena, juntament amb Díaz Sandino, per entrevistar-se amb els delegats de la Columna Durruti);¹¹⁰⁸ abans d'aquesta primera entrevista amb Fernández i Rosquillas, la delegació va ser canviada de l'Hotel Falcón (on no hi pernoctà cap nit) i passà a l'Hotel Continental.

En arribar a aquest punt, cal fer un petit parèntesi sobre un fet aparentment nimi i banal, però que possiblement amagui un significat més gran, lligat a la construcció del relat de Garcia Oliver i de Paz. Rousset va ser el primer que, el 1939, en el segon del seus articles sobre la qüestió marroquina, va dir que la delegació s'hostatjà (després del seu efímer pas per l'Hotel Falcón), a l'Hotel Continental durant tot el temps que romaguè a Barcelona, sense interrupció:

*“Peu après on nous emmenait à l'hôtel Continental, en haut des Ramblas, près de la place de Catalogne, où nous devions demeurer jusqu'à notre départ d'Espagne.”;*¹¹⁰⁹

les reunions, però, es feren en la seu del “Comitè de Guerra” –“une ancienne villa or fané d'un horebeau catalan”-, a on hi arribaven en un cotxe que els enviava el mateix Comitè. La informació semblava supèrflua i, en tot cas, no mereixedora ni de secret ni d'importància. Posteriorment, el 1987, Ouazzani confirmà que s'instal·laren a l'Hotel Continental –on segons ell s'allotjava el màxim dirigent de la F.A.I.- i que les reunions es feren en un palau -en aquest cas d'un aristòcrata fugat-, a on arribaven, com ja havia dit Rousset, en un cotxe a la seva disposició:

*Ils donnent alors l'ordre de nous conduire dans une voiture particulière et de veiller à notre sécurité jusqu'à la capitale de la Catalogne où nous sommes accueillis avec chaleur et beaucoup d'égards. Nous descendons à l'Hôtel Continental où loge le chef de la plus importante organisation de gauche en Espagne, «La Fédération Anarchiste internationale» - «FAI» qui détient avec la «Confédération nationale des travailleurs» - «CNT» - le pouvoir populaire dans la zone contrôlée par les républicains. Des bureaux sont mis à notre disposition dans une aile d'un luxueux palais appartenant à un aristocrate espagnol en fuite; une autre aile de ce palais est occupée par les services de la Censure dirigés par notre ami Argila fils, dont le père était membre du Comité de patronage de la revue «Maghreb». Une voiture avec chauffeur appartenant au Ministère de la guerre est mise à notre disposition.”*¹¹¹⁰

¹¹⁰⁸ PAZ, Abel. *La cuestión de Marruecos y la República española : [documentos inéditos]*. Madrid : Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2000, p. 84.

¹¹⁰⁹ ROUSSET, David. “En Septembre 1936, le Maroc faillit se soulever : comment fut sabotée l'insurrection marocaine”. *La Lutte ouvrière* (7-IV-39).

¹¹¹⁰ OUZZANI, Mohamed Hassan. *Combats d'un nationaliste marocain, v. I : 1930-1937*. Préface de Robert-Jean Longuet. Fès : Fondation Mohamed Hassan Ouazzani, [DL 1987], p. 84.

De nou, el relat d'Ouazzani dóna una informació de context, que no hauria de tenir més trascendència. Però el relat posterior de Paz modificà aquesta informació, negant que la delegació pernoctés a l'Hotel Continental i afirmant que tot el temps ho feu en el mateix palauet on es mantingueren les negociacions. De nou, aquesta era una informació aparentment banal, però el que crida l'atenció és com Paz presentà els fets: en primer lloc, no donà cap font que permetés creure que s'havia fet un canvi de residència, i en segon lloc, modificà el testimoni d'Ouazzani per adaptar-lo a la seva explicació. En efecte, Paz, contradint allò que dos dels mateixos interessats havien escrit sobre la seva residència, afirmà que

*“Antes de salir [Garcia Oliver cap el front], dejó encargado a Aurelio Fernández de la recepción de la delegación árabe. Ésta, pese a que tenía reservadas habitaciones en el Hotel Continental, fue hospedada en una finca sita en la barriada de las Cortes, y que reunía las condiciones necesarias para una estancia cómoda durante el tiempo en que se debían concretar las bases del acuerdo entre el Comité de Milicias Antifascistas y el CAM. Entre los ocupantes de esa finca se encontraban la delegación, acompañada por David Rousset como asesor, representantes del comité de Milicias Antifascistas, Marcelo Argila y un comandante del ejército especialista en asuntos marroquíes. Aurelio Fernández pensó en todos los detalles necesarios para que esa comisión pudiera trabajar cómodamente y sin inconvenientes, poniéndose además a su disposición un coche, conducido por un chófer de la confianza del Comité de Milicias.”*¹¹¹¹

sense donar cap font que permetés basar la seva afirmació –que negava el testimoni de dos protagonistes- (i sense explicar tampoc per què, si les negociacions es feien en el mateix lloc on la delegació residia, li era necessari un cotxe amb xofer). Però Paz, a més, modificà el testimoni d'Ouazzani per tal que la seva versió respecte la residència de la delegació fos creïble. Així, inclogué en el seu llibre una traducció d'una part del llibre d'Ouazzani (citada més a dalt) en la que la referència a l'Hotel Continental desaparegué i modificà el seu testimoni per fer-lo afirmar que foren traslladats de visita a la seu de la F.A.I.:

*“Ellos dan la orden de que seamos conducidos en un coche particular, y de velar por nuestra seguridad hasta la capital de Catalunya, donde somos acogidos calurosamente y con muchas atenciones. Vamos hacia la Federación Anarquista Internacional (sic) –FAI- que con la Confederación Nacional de Trabajadores –CNT- detenta el poder popular en la zona controlada por los republicanos. Ponen a nuestra disposición varios despachos de un lujoso palacio [...]”*¹¹¹²

Més endavant en el seu llibre, i posseïdor de documentació que provava que la

¹¹¹¹ PAZ, Abel. *La cuestión de Marruecos y la República española : [documentos inéditos]*. Madrid : Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2000, p. 84-85.

¹¹¹² *Ídem*, p. 119.

delegació de C.A.M. efectivament residí a l'Hotel Continental (unes cartes escrites per Abdeljalil i Ouazzani en paper de l'Hotel Continental, datades el 21 i 22 de setembre),¹¹¹³ Paz afirmà que aquesta fou traslladada allà després de la signatura del pacte, de nou sense donar cap font ni fornint cap explicació d'aquest fet que, si hagués estat cert, hauria estat una veritable desconsideració vers la delegació marroquina:

*“La firma del acuerdo debió producirse el mismo día 20 de septiembre de 1936 y, por razones que se ignoran, la delegación no volvió al domicilio que habían ocupado hasta ese momento y pernoctaron en las habitaciones que tenían reservadas en el Hotel Continental.”*¹¹¹⁴

Per la meua part, no trobo cap raó per dubtar del testimoni de Rousset i Ouazzani respecte l'Hotel Continental i, en canvi, la manca de fonts i les modificacions de documents fan dubtar totalment del de Paz. Tot i que podria al·legar-se que Paz simplement cometè una errada a l'hora de traduir el text d'Ouazzani, és difícil creure-ho veient que cap falla de traducció pot fer passar “Nous descendons à l'Hôtel Continental où loge le chef de la plus importante organisation de gauche en Espagne, «La Fédération Anarchiste internationale»” per “Vamos hacia la Federación Anarquista Internacional”, frase que elimina tant la referència a l'hotel com al del dirigent de la F.A.I. que suposadament hi residia (informació aquesta darrera que potser sí era falsa i que per això Paz no conservà). I si es relaciona aquesta alteració de text amb la prèvia afirmació taxativa de Paz de que la delegació del C.A.M. “pese a que tenía reservadas habitaciones en el Hotel Continental, fue hospedada en una finca”, la conclusió lògica porta a pensar que aquestes alteracions responen a un discurs predeterminat: el de voler reafirmar, seguint el relat de Garcia Oliver, que tota l'operació del pla d'insurrecció marroquina havia estat ideada i preparada per aquest.

El fet que la delegació del C.A.M. s'hagués hostatjat en l'Hotel Continental trencava el “fil conductor” de que “Debe entenderse que las conexiones con los marroquíes se establecen por iniciativa de García Oliver, siendo éste el hilo conductor del tema”, ja que era un edifici no controlat per la C.N.T. (malgrat la confusió d'Ouazzani, que el feu

¹¹¹³ Aquestes cartes estan reproduïdes en els llibres de Benjelloun i de Paz, i apremiaven Garcia Oliver, donant-li arguments suplementaris en la negociació amb el govern espanyol; les referències que s'hi troben a la classe obrera internacional i a la lluita contra l'imperialisme i el feixisme probablement són obra o influència de Rousset, com ja assenyalà Benjelloun (vegeu: BENJELLOUN, Abdelmajid. *Le Nord du Maroc : l'indépendance avant l'indépendance* : Jean Rous et le Maroc, 1936-1956. 1e éd. Casablanca : Toubkal, 1996, p. [97-99, 280-284]; i: PAZ, Abel. *La cuestión de Marruecos y la República española : [documentos inéditos]*. Madrid : Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2000, p. 140-148).

¹¹¹⁴ PAZ, Abel. *La cuestión de Marruecos y la República española : [documentos inéditos]*. Madrid : Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2000, p. 93.

seu del “màxim dirigent de la F.A.I.”); en realitat, l’Hotel Continental, com explicà George Orwell, “havia estat “col·lectivitzat” per la Generalitat, i no, com la majoria dels hotels, per la C.N.T. o la U.G.T., i era considerat com a terreny neutral.”¹¹¹⁵. D’aquí que Paz, que construï un relat on Garcia Oliver fou l’origen i ànima de l’intent d’insurrecció marroquina, i el qual havia previst tots els detalls, esborrés l’Hotel Continental del seu propi relat i fes residir la delegació del C.A.M. en el mateix edifici on es feren les negociacions, el palauet incautat de Les Corts.

Reprement ara el fil conductor de les negociacions, cal aclarir que en totes aquestes converses Rousset no representà mai ni el P.O.I. ni el Moviment per la IV Internacional, sinó que actuà només com a conseller de la delegació del C.A.M. (probablement paper que Louzon no volgué jugar i motiu pel qual desaparegué del procés negociador a Barcelona); la seva influència s’exercí, doncs, mitjançant els consells que transmetè a la delegació tant a l’hora d’elaborar el pla de la insurrecció com durant les negociacions:

*“J’y jouais le rôle de conseiller auprès de la délégation marocaine tout en m’effaçant politiquement derrière elle. Le POI en tant que tel ne tenait pas de rôle dans une affaire pareille, c’était une négociation diplomatique entre les représentants qualifiés du Comité d’action marocaine et les représentants qualifiés du comité central des Milices. Mais à titre de conseiller, j’ai participé à la rédaction des pièces fondamentales qui ont constitué ultérieurement le projet de traité d’indépendance.”*¹¹¹⁶

Després de quatre dies, vers el dia 6 de setembre, Garcia Oliver retornà del front i es pogué mantenir la primera conversa, en la qual no es passà de les generalitats però on Garcia Oliver manifestà el seu acord amb l’informe que Abdeljalil, Ouazzani i Rousset havien elaborat, el qual especificava que el C.A.M. iniciaria un moviment revolucionari en el Protectorat espanyol si la República reconeixia la independència d’aquest territori, i si el C.A.M. rebia a més armes i diners per poder portar-lo a terme. Davant de les preguntes dels delegats sobre l’actitud de Madrid, tant el testimoni de Rousset com el de la delegació del C.A.M. són coincidents a l’afirmar que García Oliver digué que si el govern de Largo Caballero s’hi negava a signar, ell mateix aniria a Madrid per a obligar-lo a fer-ho, sota l’amenaça de retirar del front madrileny les milícies anarquistes

¹¹¹⁵ ORWELL, George. *Homenatge a Catalunya : un testimoni sobre la revolució espanyola*. 5a ed. Introducció de Lionel Trilling ; traducció catalana de Ramon Folch i Camarasa. Barcelona : Ariel, 1985, p. 136.

¹¹¹⁶ COPFERMANN, Émile. *David Rousset : une vie dans le siècle : fragments d’autobiographie*. Paris : Plon, cop. 1991, p. 42.

catalanes.¹¹¹⁷

En el relat de Garcia Oliver, en canvi, els fets succeïren justament a l'inrevés: fou Garcia Oliver qui proposà el pla d'insurrecció, la proclamació d'independència i el proveïment d'armes i diners, mentre que el C.A.M., que estava subordinat al Comitè Panislàmic, només havia anat a Barcelona a "escoltar".¹¹¹⁸ És difícilment creïble que una delegació conspirativa marroquina estigués disposada a fer un viatge de milers de kilòmetres (comtant les anades i tornades a Ginebra) per arribar a Barcelona a "escoltar" una proposta de la que a priori no en sabia res; mentre que el relat de Garcia Oliver conté força paternalisme col·lonialista, els relats d'Ouazzani i de Rousset, que posen la condició de la independència en el costat del C.A.M., tornen a ser més creïbles aquí pel simple fet que, com ja havia passat anteriorment en moviments d'alliberament nacional que cercaven ajuda exterior, els conspiradors autòctons que s'havien desplaçat a l'exterior ho havien fet per cercar ajuda, no per esperar passivament que l'interlocutor exterior els presentés un pla d'alliberament que ells mateixos no havien elaborat: així havia passat vint anys abans amb l'aixecament de Pasqua a Irlanda, i també una desena d'anys abans amb el viatge de Macià a Moscou.

Al dia següent, la delegació lliurà un projecte d'acord preliminar¹¹¹⁹ que reconeixia

¹¹¹⁷ ROUSSET, David. "En Septembre 1936, le Maroc faillit se soulever : comment fut sabotée l'insurrection marocaine". *La Lutte ouvrière* (7-IV-39); i fragment d'una carta de la delegació del C.A.M. a Chakib Arsalane, de la direcció marroquina resident a Ginebra, en: PAZ, Abel. *La cuestión de Marruecos y la República española : [documentos inéditos]*. Madrid : Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2000, p. 86.

¹¹¹⁸ Garcia Oliver escrigué:

"Los emisarios, cuyo jefe era un moro llamado Torres, un moro rubio y de cabellos crespos, me aclararon enseguida que habían sido designados por el Comité Panislámico por ser Marruecos la primera nación en contacto con España, y que debía ser el CAM quien debería conducir las negociaciones. Puntualizaron que su misión estaba circunscrita a escuchar, después de lo cual deberían dar cuenta al Comité Panislámico.

Les dije que la voluntad del Comité de Milicias Antifascistas era obtener la ayuda de los nacionalistas y revolucionarios marroquíes. A cambio de lo cual, y en justa correspondencia, les ofrecía: la independencia de Marruecos; medios económicos y armamentos para lograrla batiendo a los militares sublevados en los cuarteles de Marruecos; y aceptar, en principio, cualquier otra condición relacionada con los dos puntos anteriores.

Regresó a Ginebra la delegación marroquí, acompañada de la misma delegación del Comité de Milicias."

(GARCIA OLIVER, Joan. *El eco de los pasos : el anarcosindicalismo en la calle, en el Comité de Milicias, en el gobierno, en el exilio*. Barcelona : Ibérica de Ediciones y Publicaciones, cop. 1978, p. 235).

¹¹¹⁹ El text es troba traduït en: BENJELLOUN, Abdelmajid. *Le Nord du Maroc : l'indépendance avant l'indépendance : Jean Rous et le Maroc, 1936-1956*. 1e éd. Casablanca : Toubkal, 1996, p. 77-81, [272-275]; i en: PAZ, Abel. *La cuestión de Marruecos y la República española : [documentos inéditos]*. Madrid : Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2000, p. 124-129.

explícitament la independència sota la sobirania del Soldà,¹¹²⁰ però no obstant, després d'aquests inicis esperançadors, les reunions s'aturaren de cop i, segons el relat de Rousset, la delegació del C.A.M. no rebé cap notícia per part del C.C.M.A. durant dies;¹¹²¹ inclús Argila marxà temporalment al front, deixant al C.C.M.A. sense interlocutor. Garcia Oliver explicà en canvi que fou la delegació marroquina la que marxà a Ginebra i no aparegué fins més tard (però segons Ouazzani, el viatge a Ginebra es realitzà després de la signatura del pacte).

Rousset explicà que els dos delegats marroquins escriviren llavors una carta al C.C.M.A.¹¹²² anunciant la seva intenció de marxar d'Espanya el dia 20 si no s'arribava bé a un acord immediat, bé a contra-proposicions al projecte d'acord. Aquesta carta motivà que el C.C.M.A. tornés a interessar-se pel pla -i segurament no fou aliè a això el fet que Pierre Besnard, secretari general de l'A.I.T. i favorable, com Louzon, al projecte d'insurrecció al Rif, hagués arribat a Barcelona el dia 15-¹¹²³ i demanà llavors l'elaboració d'un projecte detallat. Probablement fou llavors que se celebrà la "llarga reunió" amb la delegació marroquina que recordà "cuatro o cinco delegados marroquíes": aquests serien, doncs, Abdeljalil i Ouazzani més Rousset, acompanyats d'Argila i potser Margelí.

En aquesta reunió el C.A.M. tornà a plantejar el seu pla i els membres del C.C.M.A. tornaren a manifestar-li el seu suport, però a la vegada li comunicaren que ni el propi C.C.M.A. ni la Generalitat tenien atribucions en tractats internacionals i que l'afer havia

¹¹²⁰ Els dos primers punts del projecte d'acord deien:

"1-Le Gouvernement espagnol reconnaît l'indépendance à sa zone d'influence.

2-L'indépendance de la zone sera garantie par un traité d'amitié et d'alliance entre l'Espagne et le Gouvernement national de la zone. Le présent accord servira de base au traité définitif."

(citat en: BENJELLOUN, Abdelmajid. *Le Nord du Maroc : l'indépendance avant l'indépendance : Jean Rous et le Maroc, 1936-1956*. 1e éd. Casablanca : Toubkal, 1996, p. 78, [273]).

En alguns punts posteriors del projecte d'acord es parlà d'autonomia, però aquesta ha de ser interpretada com la de la zona independent (ex-espanyola) dins de l'imperi xerifià, quina major part de territori continuaria estant sota ocupació francesa.

¹¹²¹ *"Commença aussi la politique de "manana". Tout le monde était d'accord. Aucune décisions ne se prenaient. Les jours passaient sans résultats. A plusieurs reprises, nous avons demandé d'aller jusqu'au front, ce qui nous fut joliment refusé."* (ROUSSET, David. "En Septembre 1936, le Maroc faillit se soulever : comment fut sabotée l'insurrection marocaine". *La Lutte ouvrière* (7-IV-39)).

¹¹²² Benjelloun creu que la carta probablement fou escrita el dia 18 (BENJELLOUN, Abdelmajid. *Le Nord du Maroc : l'indépendance avant l'indépendance : Jean Rous et le Maroc, 1936-1956*. 1e éd. Casablanca : Toubkal, 1996, p. 197; hi ha la transcripció en la mateixa pàgina).

¹¹²³ CHEVALIER, Pierre. *Jean Rous, 1908-1985 : une vie pour le socialisme et la décolonisation : thèse pour obtenir le grade de docteur de l'Université de Perpignan en histoire*. Perpignan : l'autor, 1999, t. I, p. 260.

de tractar-se directament amb el govern espanyol, davant del qual tant el C.C.M.A. com la Generalitat donarien el seu suport. De nou, però, el relat de Garcia Oliver, reprès totalment per Paz, és diametralment oposat: els delegats marroquins no acceptaren la proclamació d'independència que suposadament fou el C.C.M.A. qui els hi oferí., sinó que aquests manifestaren la voluntat de tenir una autonomia com la d'Iraq sota el comandament britànic.¹¹²⁴

Aquest és probablement el punt més extravagant del relat de Garcia Oliver, ja que es fa difícilment creïble que un comitè conspiratiu estigués disposat a realitzar una insurrecció armada, que ni tan sols ell mateix hauria ideat ni preparat sinó que els hauria estat ofert per personatges de la metròpoli, per tal d'obtenir una simple autonomia (quan, a més, el C.A.M des del primer moment havia manifestat el reconeixement de la independència com a condició obligatòria per a la insurrecció, i quan en el projecte d'acord del dia 7 ja s'havia reconegut explícitament la independència de la zona espanyola); el relat de Rousset, un altre cop, apareix com a molt més verosímil, el qual a més indicà que el projecte d'independència proposat pel C.A.M. era quasi una còpia del tractat que precisament aquells mateixos dies, el 9 de setembre, França signà amb Síria, reconeixent la seva independència política però mantenint forts lligams amb la metròpoli.¹¹²⁵ Certament, si el C.A.M. el 19 de setembre havia de mirar un referent internacional, aquest havia de ser el tractat franco-sirià de feia deu dies i no pas l'anglo-iraquí de feia setze anys: no només per la proximitat temporal, sinó sobretot per tractar-se França de la potència que ocupava la major part del Maghreb.

Arribats a l'acord, es redacta el text del pacte –en llengua francesa-, que fou datat el dia 19 i que se signà la tarda del dia següent;¹¹²⁶ en la signatura hi estigueren presents Abdeljalil, Marcos Alcón, Argila, Josep Calvet, Manuel Escorza, Tomàs Fàbregas,

¹¹²⁴ GARCIA OLIVER, Joan. *El eco de los pasos : el anarcosindicalismo en la calle, en el Comité de Milicias, en el gobierno, en el exilio*. Barcelona : Ibérica de Ediciones y Publicaciones, cop. 1978, p. 235-236; PAZ, Abel. *La cuestión de Marruecos y la República española : [documentos inéditos]*. Madrid : Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2000, p. 91-92.

¹¹²⁵ COPFERMANN, Émile. *David Rousset : une vie dans le siècle : fragments d'autobiographie*. Paris : Plon, cop. 1991, p. 43; BENJELLOUN, Abdelmajid. *Le Nord du Maroc : l'indépendance avant l'indépendance : Jean Rous et le Maroc, 1936-1956*. 1e éd. Casablanca : Toubkal, 1996, p. 86. Malgrat la signatura del tractat franco-sirià del 9 de setembre del 1936, França mai l'aplicà, i Síria no esdevindria independent fins deu anys després, el 1946, acabada la II Guerra Mundial.

¹¹²⁶ El text es troba en: BENJELLOUN, Abdelmajid. *Le Nord du Maroc : l'indépendance avant l'indépendance : Jean Rous et le Maroc, 1936-1956*. 1e éd. Casablanca : Toubkal, 1996, p. 87-88.; i en: PAZ, Abel. *La cuestión de Marruecos y la República española : [documentos inéditos]*. Madrid : Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2000, p. 138-139.

Aureli Fernández, Garcia Oliver, Gorkin, Miravittles, Ouazzani, Antoni Sesé, Josep Torrents, Marià R. Vázquez, i Vidiella,¹¹²⁷ i foren preses fotografies de l'acte, el qual, tanmateix, no fou publicitat.¹¹²⁸ El pacte, com ja havia fet el projecte preliminar, tornava a reconèixer explícitament la independència respecte a Espanya i el pas de l'antic Protectorat de sobirania espanyola a la sobirania del Soldà.¹¹²⁹ No obstant, degut a que una de les parts signatàries eren “les organitzacions obreres i els partits polítics de Catalunya” i no pas el govern espanyol, en realitat el C.C.M.A. hi explicità el seu propi paper com el de que “s’engagent à intervenir auprès du gouvernement espagnol pour donner son adhésion au présent accord et aider à sa réalisation”,¹¹³⁰ o, en paraules de Miravittles, com el d’un compromís a “defender su causa ante la eventual victoria de los Ejércitos republicanos”;¹¹³¹ en termes pràctics, es traduïa en enviar una delegació a Madrid que intentés convèncer el govern espanyol de la realització del pla.¹¹³²

El C.C.M.A., com en d’altres ocasions, donà aquí mostra de nou de la seva submissió política a l’estat burgès: “Debo insistirles en que la cláusula de comprometernos a obtener la conformidad del gobierno francés en estos momentos hará imposible todo el

¹¹²⁷ *Ordre públic i violència a Catalunya, 1936-1937 : Comitè Central de Milícies Antifeixistes, Junta de Seguretat Interior, Conselleria de Seguretat Interior*. 1a ed. Introducció de Josep Lluís Martín Ramos. Barcelona : Dau, 2011, p. 78.

¹¹²⁸ Existeix una fotografia feta amb motiu de la signatura d’aquest pacte (vegeu, per exemple: PAZ, Abel. *La cuestión de Marruecos y la República española : [documentos inéditos]*. Madrid : Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2000, p. 217), que mostra que es volgué donar un aspecte protocolari a l’acte, pero aquest no fou recollit en la premsa.

¹¹²⁹ El text deia:

“Les organisations ouvrières et les partis politiques de Catalogne reconnaissent l’indépendance de la zone d’influence espagnole. [...]

Tout en étant autonome, la zone continuera à faire partie intégrante de l’empire marocain et à être placée sous la souveraineté du S. M. le Sultan. [...]

L’indépendance de la zone sera concrétisée immédiatement après la victoire militaire au Maroc par les réalisations suivantes:[...]

3) L’Espagne n’interviendra pas dans les affaires intérieures de la Zone. [...]

5) Toute occupation militaire étant absolument incompatible avec le régime d’indépendance, l’Espagne évacuera tout le territoire de la zone et ramènera ses troupes à Ceuta et Melilla.[...]

7) [...] Dans l’intérêt de la cause commune, l’Espagne dès le début des opérations, proclamera le principe de l’indépendance de la zone.”

(citat en: BENJELLOUN, Abdelmajid. *Le Nord du Maroc : l’indépendance avant l’indépendance : Jean Rous et le Maroc, 1936-1956*. 1e éd. Casablanca : Toubkal, 1996, p. 87). Com en el text del projecte de pacte del dia 7, els esments a l’autonomia es referien a aquesta zona dins de l’imperi marroquí, com ja assenyala Benjelloun (vegeu: *idem*, p. 89-90); en absolut, doncs, es pot interpretar el terme “autonomia” com respecte Espanya, com feu Garcia Oliver.

¹¹³⁰ Citat en: BENJELLOUN, Abdelmajid. *Le Nord du Maroc : l’indépendance avant l’indépendance : Jean Rous et le Maroc, 1936-1956*. 1e éd. Casablanca : Toubkal, 1996, p. 88.

¹¹³¹ MIRAVITLLES, Jaume. *Episodis de la guerra civil espanyola*. Barcelona : Pòrtic, 1972, p. 122.

¹¹³² Segons Rousset, el pacte també rebé l’acord de la Generalitat (COPFERMANN, Émile. *David Rousset : une vie dans le siècle : fragments d’autobiographie*. Paris : Plon, cop. 1991, p. 43).

convenio”, digué Garcia Oliver a la delegació del C.A.M.,¹¹³³ “nos encontrábamos ante la imposibilidad *legal* de ir más lejos”, justificà dècades després Miravittles.¹¹³⁴

Rousset, que fins llavors havia acompanyat permanent Abdeljalil i Ouazzani des de l'inici de l'afer al Marroc, i que havia participat en totes les reunions a Barcelona, fou vetat d'anar a Madrid, mentre que els delegats marroquins sembla que hagueren d'esperar a Barcelona;¹¹³⁵ els delegats del C.C.M.A. que hi anaren foren Aurelio Fernández, Gorkin, Miravittles, i Vidiella, que sortiren la nit del 21.¹¹³⁶ A partir d'aquí

¹¹³³ GARCIA OLIVER, Joan. *El eco de los pasos : el anarcosindicalismo en la calle, en el Comité de Milicias, en el gobierno, en el exilio*. Barcelona : Ibérica de Ediciones y Publicaciones, cop. 1978, p. 236.

¹¹³⁴ MIRAVITLLES, Jaume. *Episodis de la guerra civil espanyola*. Barcelona : Pòrtic, 1972, p. 121-122; èmfasi meu.

¹¹³⁵ Aquest punt és contradictori i ni tan sols Benjelloun, que estudià a fons el tema, pogué extreure cap conclusió definitiva (BENJELLOUN, Abdelmajid. *Le Nord du Maroc : l'indépendance avant l'indépendance : Jean Rous et le Maroc, 1936-1956*. 1e éd. Casablanca : Toubkal, 1996, p. 103-108). A favor del viatge a Madrid de la delegació del C.A.M. hi hauria una confirmació oral que li donà Abdeljalil (*idem*, p. 104) i, sobretot, les memòries de Rousset del 1991 (COPFERMANN, Émile. *David Rousset : une vie dans le siècle : fragments d'autobiographie*. Paris : Plon, cop. 1991, p. 43). No obstant, ni el testimoniatge de l'altre membre del C.A.M., Ouazzani, ni cap testimoniatge de membres del C.C.M.A. ho confirmà, asseverant tots ells que el viatge a Madrid només el feren els delegats d'aquest darrer organisme. De fet, el testimoniatge d'Ouazzani donà una tercera opció: els delegats del C.A.M. no anaren a Madrid, sinó que foren Largo Caballero, Julio Álvarez del Vayo i Indalecio Prieto qui es van entrevistar amb ells a Barcelona (OUAZZANI, Mohamed Hassan. *Combats d'un nationaliste marocain, v. I : 1930-1937*. Préface de Robert-Jean Longuet. Fès : Fondation Mohamed Hassan Ouazzani, [DL 1987], p. 84). Si bé sembla que efectivament els delegats marroquins no viatjaren a Madrid, Ouazzani sembla que tingué aquí una falla de memòria i que confongué els membres del govern espanyol amb els del C.C.M.A., perquè enlloc consta que el cap del govern espanyol i dos dels seus ministres es traslladessin a Barcelona a reunir-se amb el C.A.M. Paz, per la seva banda (PAZ, Abel. *La cuestión de Marruecos y la República española : [documentos inéditos]*. Madrid : Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2000) fou triplement contradictori: primer digué que la delegació viatjà a Madrid: “*fue la delegación marroquí, acompañada por una delegación del Comité de Milicias Antifascistas, la que se trasladó a Madrid*” (p. 83); després no es mostrà tan segur, i es preguntà que feu en realitat la delegació del C.A.M., no podent afirmar si viatjà a Madrid o restà a Barcelona: “*¿dónde se encontraba la delegación árabe?, ¿se quedó en Barcelona?, ¿acompañó a la delegación catalana?*” (p. 96), per finalment afirmar que des de Barcelona els delegats del C.A.M. viatjaren a Ginebra, París i Tolosa de Llenguadoc per tornar de nou a Barcelona, on, donant per bo el testimoni de Gorkin, hi restaren fins el retorn de Madrid de la delegació del C.C.M.A.: “*En la capital catalana esperaron hasta ser informados de que el acuerdo no entraría en ejecución, en razón de presiones francesas sobre el Gobierno central español.*” (p. 97). Respecte el testimoniatge d'Ouazzani del suposat viatge del cap i dos membres del govern espanyol a Barcelona per parlar amb els delegats del C.A.M., ni Benjelloun ni Paz no donaren cap hipòtesi que expliqués aquestes afirmacions d'Ouazzani.

¹¹³⁶ La delegació era la mateixa que ja s'havia decidit el dia 19 que aniria a Madrid per tractar altres assumptes, a la que el dia 21 s'acordà que s'hi sumaria també Gorkin (*Ordre públic i violència a Catalunya, 1936-1937 : Comitè Central de Milícies Antifeixistes, Junta de Seguretat Interior, Conselleria de Seguretat Interior*. 1a ed. Introducció de Josep Lluís Martín Ramos. Barcelona : Dau, 2011, p. 78-79). No obstant, ni Miravittles ni Vidiella esmentaren Gorkin en els seus records sobre aquest afer, presència que sí recollí Chevalier (CHEVALIER, Pierre. *Jean Rous, 1908-1985 : une vie pour le socialisme et la décolonisation : thèse pour obtenir le grade de docteur de l'Université de Perpignan en histoire*. Perpignan : l'autor, 1999, t. I, p. 261). Paz, per la seva part, diu que la delegació sortí el dia 26 (PAZ, Abel. *La cuestión de Marruecos y la República española : [documentos inéditos]*. Madrid : Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2000, p. 96), data que les actes del C.C.M.A. desmenteixen.

la història seguí com ja és ben coneguda: el govern de Largo Caballero¹¹³⁷ es negà a garantir la independència del Rif, i tampoc volguè recolzar un moviment insurreccional que es podria haver estés fàcilment a la zona ocupada per França, a la qual el govern frontpopulista espanyol no volia molestar donat que esperava guanyar-la com a aliada.¹¹³⁸ Aquesta mesura, que des d'un punt de vista estrictament militar certament fou una greu decissió que condicionà molt negativament el curs de la guerra per a la República, no incità el C.C.M.A. més que a defensar-la davant del govern de Madrid, en lloc d'assumir-la com a pròpia i haver portat a terme els plans d'insurrecció. Inclús si una actuació decidida i unilateral del C.C.M.A. era descartable segons els patrons d'un C.C.M.A. en vies d'extinció, restava al menys la defensa resolta i pública de la pròpia política, però en canvi totes les organitzacions que composaven el C.C.M.A. estaven plenament compromeses en la política frontpopulista de l'antifeixisme i en la concepció de que la unitat en la lluita militar requeria la fi de tota crítica política. És així que el rebuig d'un acord que elles mateixes havien signat no motivà tampoc cap comentari negatiu per part de les organitzacions obreres que l'havien signat amb el C.A.M., cap reacció en llur premsa, cap denúncia ni agitació;¹¹³⁹ Munis escriví agudament: “A notar que ninguna organización obrera quiso criticar al Gobierno por su negativa”.¹¹⁴⁰ De fet, en aquell moment, el C.C.M.A. estava a punt d'autodissoldre's.

¹¹³⁷ En aquest punt, Garcia Oliver cometè dos greus errors en les seves memòries, que indiquen la poca fiabilitat que s'hi ha de tenir respecte, al menys, l'episodi marroquí: escriví que, un cop signat el pacte amb el C.A.M. (que fou el 20 de setembre), ell mateix telefonà el cap de govern, Giral, i que aquest envià Julio Just a Barcelona a recollir el text (GARCIA OLIVER, Joan. *El eco de los pasos : el anarcosindicalismo en la calle, en el Comité de Milicias, en el gobierno, en el exilio*. Barcelona : Ibérica de Ediciones y Publicaciones, cop. 1978, p. 236), però el cas és que, d'una banda, Giral havia dimitit a principis de mes, i des del dia 4 de setembre Largo Caballero era el cap de govern i, de l'altra, que el pacte fou explicat al mateix Largo Caballero per la delegació del C.C.M.A. enviada a Madrid, i no pas simplement recollit a Barcelona per un emissari de Madrid.

¹¹³⁸ El relat d'Ouazzani és totalment diferent en aquest punt tant al de Rousset com al de Garcia Oliver i Miravittles, coincidint només en l'oposició que manifestà el govern francès. Segons Ouazzani, el govern de Largo Caballero sí acceptà les condicions del C.A.M. –que el propi govern hauria signat juntament amb el C.C.M.A. i el propi C.A.M.–, i inclús els assignà un oficial d'enllaç –un comandant–, mapes militars i els oferí diners, però quan li comunicà el contingut del pacte al govern francès, aquest no l'acceptà i pressionà per tal que el govern espanyol el trenqués (OUAZZANI, Mohamed Hassan. *Combats d'un nationaliste marocain, v. I : 1930-1937*. Préface de Robert-Jean Longuet. Fès : Fondation Mohamed Hassan Ouazzani, [DL 1987], p. 84-86).

¹¹³⁹ Quasi tres mesos després, *La Batalla* dedicà un editorial a la qüestió marroquina i la guerra, i criticà el govern espanyol per no haver atorgat l'autonomia o la independència al Marroc, però no esmentà en absolut res de l'episodi de les negociacions C.C.M.A.-C.A.M. (“¿Por qué se ha tardado tanto en prometer la libertad al pueblo marroquí? : los marroquíes que luchan a las órdenes de Franco podrían ser aliados nuestros : en la guerra como en la guerra, en la revolución como en la revolución”. *La Batalla* (6-XII-36)).

¹¹⁴⁰ MUNIS, G. *Jalones de derrota, promesa de victoria : crítica y teoría de la Revolución española, 1930-1939*. 1ª ed. Brenes : Muñoz Moya Editores Extremeños, 2003, p. 341.

El P.O.I., contràriament, denuncià el fet en la seva premsa i, encara que no arribà a publicar l'imminent article específic ni el text del tractat que anuncià el novembre, fou explícit en afirmar l'existència d'aquest i del rebuig per part del govern espanyol, plegat a la burgesia i al govern francès:

“Le Gouvernement du Frente Populaire, a continué la politique de l'impérialisme. La guerre civile devrait le confirmer d'une manière tragique.

Aujourd'hui, nous savons de source sûre que le Gouvernement de Madrid a été directement sollicité de proclamer l'indépendance du Maroc. Sous la pression de la petite bourgeoisie espagnole et du Gouvernement Blum, il a refusé, sacrifiant ainsi délibérément la révolution aux intérêts capitalistes qu'il s'efforce encore de sauver.

Nous sommes prêts à apporter des preuves, à l'appui de cette affirmation. [...] Nous le ferons dans un prochain article.”¹¹⁴¹

“de source sûre, nous savons que des éléments très importants du mouvement nationaliste arabe sont favorables au “Front populaire”. Nous savons que certains d'entre eux sont entrés en contact avec les organisations ouvrières catalanes.

Nous savons que tous les syndicats et tous les partis catalans ont signé un accord dont l'objet est l'indépendance de la zone d'influence espagnole au Maroc.

Nous savons, d'autre part, que Madrid refuse.[...]

Le gouvernement Blum, protagoniste de la “neutralité” [...] s'opposerait à ce que le gouvernement espagnol fasse aucune déclaration d'indépendance.

Ces faits ne nous étonnent point. C'est dans la ligne politique de Blum. En cela il continue à défendre les intérêts de classe de la bourgeoisie.

Nous publierons, la semaine prochaine, le traité concernant la question de l'autonomie du Maroc, que les gouvernements de Front populaire ont rejeté.”¹¹⁴²

Pel que respecta a la història dels revolucionaris marxistes en el període de la guerra civil, però, l'episodi de la important intervenció del P.O.I. davant el C.A.M. per intentar crear una insurrecció al Rif marca una fita important en la història d'aquest corrent, una en la qual les seves escasses forces van estar molt a prop d'aconseguir el seu l'objectiu, el qual era inabastable per a aquest moviment minoritari en èpoques de pau social. L'episodi mostra, d'una banda, que el fracàs d'aquest pla no es pot atribuir en absolut a la secció bolxevic-leninista francesa, sinó a l'oposició del govern espanyol i la política limitada i subordinada de les organitzacions frontpopulistes, inclosa la C.N.T., que conformaven el C.C.M.A.; Rous assenyala, precisament sobre aquest afer, que “Es

¹¹⁴¹ “Ouvriers de chez Renault et Brandt envoyez aux milices le matériel destiné à Franco”. *La Lutte ouvrière* (14-XI-36), p. 2.

¹¹⁴² “Blum assassine les ouvriers d'Espagne : l'indépendance du Maroc”. *La Lutte ouvrière* (20-XI-36). Ben contrària fou la reflexió, dècades després, de Garcia Oliver, que eludí no només l'autocrítica, sinó que exculpà el govern espanyol, obvià el francès, i adoptà un discurs de tipus racista-paternalista que carregà el fracàs sobre els marroquins, els qual, en definitiva, no estaven prou “desenvolupats”:

“Ya estás ampliamente informado del asunto de Marruecos. En realidad fue un fracaso, no por culpa nuestra ni, creo, del Gobierno republicano. Por aquel entonces los árabes y los marroquíes todavía dormían un sueño secular, del que solamente los despertarian los judíos con la creación de su Estado de Israel.”

(carta de Garcia Oliver a Paz (s.d.), en: PAZ, Abel. *La cuestión de Marruecos y la República española : [documentos inéditos]*. Madrid : Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2000, p. 137).

inútil recordar el papel, a veces decisivo, desempeñado por las tropas marroquíes en los éxitos de Franco. Una hábil política hubiera sido dirigirlas en contra de Franco. Pero en las condiciones de la revolución, sólo una política revolucionaria es hábil.”¹¹⁴³ De l'altra, és una prova de com, en períodes de profunda convulsió social, petites organitzacions provistes d'un programa de transformacions polítiques i socials i d'una tàctica que sàpiga lligar els interessos dels diferents sectors oprimits poden passar de l'extrema minoria a la consecució d'un important ressò social.

Respecte Rousset, retornà a França juntament amb Abdeljalil i Ouazzani¹¹⁴⁴ i sorgeix, doncs, el dubte de per què no s'aprofità la seva estada a Barcelona per substituir Rous, que havia retornat a París aproximadament dues setmanes abans. La manca de documentació impedeix fer qualsevol hipòtesi plausible, però possibles explicacions podrien ser la preparació de l'imminent congrés del P.O.I. (la mateixa raó per la qual Rous havia hagut de marxar), o la importància de Rousset en el treball a l'Àfrica del Nord. Els dubtes continuen persistint, en tot cas, respecte a que si Rousset tampoc podia complir la missió d'Espanya, per què l'S.I. no trobà cap substitut a Rous. Malauradament, tampoc no ha quedat cap documentació de què feu Rousset a Barcelona al marge de l'activitat lligada al C.A.M.: de fet, com a mínim disposà d'una desena de dies (entre la signatura del pacte, el dia 20, i la tornada de la delegació del C.C.M.A. de Madrid, que Paz calculà que fou abans del 30) de temps lliure a Barcelona, temps en que amb tota probabilitat haguè d'estar en contacte amb el grup bolxevic-leninista de Barcelona, que només feia tres setmanes que ja no comptava amb Rous.

¹¹⁴³ ROUS, Jean. *España 1936-1939 : la revolución asesinada*. En: TROTSKY, L.; ROUS, Jean; BORTENSTEIN, Myeczyslaw (CASANOVA). *La victoria era posible : a 70 años de la Guerra Civil Española*. Buenos Aires : IPS; CEIP León Trotsky, 2006, p. 66.

¹¹⁴⁴ COPFERMANN, Émile. *David Rousset : une vie dans le siècle : fragments d'autobiographie*. Paris : Plon, cop. 1991, p. 44.

Capítol 7. La construcció del partit revolucionari i el paper del P.O.U.M. (II).

Amb motiu de la mort de Fauconnet a principis de setembre, Breá acompanyà el seu cadàver a Barcelona, on arribà el dia 6. Rous explicà que “Comme il y avait des contestations sur l’origine exacte de sa mort”, van haver de portar el cadàver a l’Hospital Clínic per tal que li practiquessin l’autòpsia; també Low i possiblement Stelio, entre d’altres, els acompanyaren.¹¹⁴⁵ Un cop aquesta no revelà res de sospitós, el P.O.U.M. decidí fer un funeral públic pels carrers de la ciutat el dia següent, 7 de setembre.¹¹⁴⁶ El funeral començà al mateix Hospital Clínic, on el taüt fou exposat i cobert amb una bandera vermella que portava brodada en blanc la llegenda “IV Internacional”. Rous informà posteriorment, en unes notes internes per als militants del P.O.I. elaborades un mes després, que hi hagué un incident quan el P.O.U.M. intentà treure aquesta bandera (“negativa a acceptar la bandera de la IV.^a”);¹¹⁴⁷ i l’informe intern del delegat de l’S.I. (el mateix Rous) l’explicà clarament:

*“L’hostilité des dirigeants du POUM à la 4ème Internationale s’est manifestée jusque dans l’organisation des obsèques du cam. Robert de Fauconnet. Le délégué du Comité local n’a pas voulu que nous ayons le drapeau de la 4ème. Il nous a dit “c’est tellement évident qu’il faut une 4ème Internationale puisque nous, nous sommes contre la IIème et la IIIème. Ce n’est pas la peine de le dire” (sic). Nous avons dû faire le drapeau et le déposer sur le corps, malgré le Comité. Le délégué du C.E. n’a pas dit un mot de la qualité politique de Robert, qualifié simplement un “militant révolutionnaire français”.”*¹¹⁴⁸

No obstant, ni els bolxevic-leninistes de Barcelona ni el P.O.I. no optaren per una denúncia pública que amenacés la buscada política de col·laboració amb el P.O.U.M. i el fet no aparegué en la premsa oficial del partit (*La Lutte ouvrière* només informà que “Le corps de Robert était entouré du drapeau de la IVE Internationale”);¹¹⁴⁹ inclús un

¹¹⁴⁵ ROUS, Jean. *Renaissance et mission de la catalanité : première partie*. [Saint Estève : Imp. Littéraire Michel Fricker], cop. 1991, p. 33; LOW, Mary. *Cuaderno rojo de Barcelona : [agosto-diciembre 1936]*. Barcelona : Alikornio, 2001, p. 88.

¹¹⁴⁶ ROUS, Jean. *Renaissance et mission de la catalanité : première partie*. [Saint Estève : Imp. Littéraire Michel Fricker], cop. 1991, p. 33; “El compañero Robert de Fauconet [sic], ha muerto”. *La Batalla* (8-IX-36).

¹¹⁴⁷ ROUS, Jean. “Los acontecimientos de España y la organización : nota de información para los militantes del P.O.I., octubre de 1936”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 379.

¹¹⁴⁸ ROUS, Jean. “Rapport intérieur pour le Secrétariat et le Bureau pour la Quatrième Internationale, et les directions nationales intéressées (belge, française en particulier...), par le délégué de la 4ème Int. en Espagne”, p. [3] o [4], Archivio dell’Associazione Pietro Tresso di Firenze; èmfasi en l’original. La qualificació de Fauconnet per Bonet simplement com un “militant revolucionari” també en: “Nos camarades Robert et Pasque ont été tués sur le front de Huesca et d’Irun : les bolchevicks-léninistes sont à l’avantgarde de la lutte contre le fascisme”. *La Lutte ouvrière* (19-IX-36).

¹¹⁴⁹ “Nos camarades Robert et Pasque ont été tués sur le front de Huesca et d’Irun : les bolchevicks-léninistes sont à l’avantgarde de la lutte contre le fascisme”. *La Lutte ouvrière* (19-IX-36); *S.I.P.* fou

any després, quan feia temps que s'havia produït el trencament amb el P.O.U.M., Low fou prou circumspecta i només explicà que la decisió de cobrir el taüt amb la bandera de l'organització a la qual pertanyia Fauconnet no agradaria al P.O.U.M., encara que no sense ironia:

“Bajé de nuevo al patio, donde ya habían subido el ataúd a un coche fúnebre tirado por caballos negros, y lo cubrimos con una gran bandera roja con “IV Internacional” bordada en blanco, y empezó a desfilar la procesión. Pensamos que el detalle de la bandera podía molestar al POUM, pero Robert había sido uno de los nuestros, así que no nos importaba. El POUM todavía hablaba de la “nueva”, la “siguiente” o la “otra” Internacional, pero aún no se había decidido respecto al número, y la mención de la IV^a les ponía nerviosos.”¹¹⁵⁰

En aquest sentit, és significatiu que no aparegués cap fotografia de l'acte en *La Batalla*. El que sí que feu la direcció del P.O.U.M., no obstant, fou intentar instrumentalitzar el funeral; quan la comitiva arribà davant del local del partit a la Rambla, Low recordà que Bonet, del C.E., pujà al damunt del carruatge per donar una arenga:

“Como es de suponer, el nombre del hombre sobre cuyo cadáver se montaban a horcajadas sólo era la excusa que les brindaba la oportunidad de soltar un discurso político.”¹¹⁵¹

Un cop Bonet acabà, fou el torn de Rous, que en el seu “català de pradenc” i sota la pluja realitzà una semblança de Fauconnet, insistí en la necessitat de portar una política revolucionària sense equívocs, criticà Blum i la política de neutralitat, i enllaçà la lluita per la revolució espanyola amb la de la IV Internacional i contra els afusellaments de Zinoviev, Kamenev, Smirnov, etc. en el primer procés de Moscou. Després de Rous, també intervingué Péret, en francès, el qual preconitzà no només la lluita contra el feixisme sinó també contra la burgesia, però la pluja, l'amenaça de tempesta i el soroll dels tranvies alteraren l'acte. Un cop al cementiri, Josep Capdevila, del comitè militar del P.O.U.M., pronuncià el darrer comiat.¹¹⁵²

encara més discret, ja que no esmentà ni tan sols que el taüt fos cobert amb la bandera de la IV Internacional i destacà, en canvi, que diferents seccions de milicians del P.O.U.M. rendiren honors, esmentant de manera neutra la intervenció de Bonet (“Nos morts”. *Service d'information et de presse*, no. 8 (13 septembre 1936), p. 64)).

¹¹⁵⁰ LOW, Mary. *Cuaderno rojo de Barcelona : [agosto-diciembre 1936]*. Barcelona : Alikornio, 2001, p. 91.

¹¹⁵¹ *Ídem*, p. 92.

¹¹⁵² “Nos camarades Robert et Pasque ont été tués sur le front de Huesca et d'Irun : les bolchevicks-léninistes sont à l'avantgarde de la lutte contre le fascisme”. *La Lutte ouvrière* (19-IX-36); LOW, Mary. *Cuaderno rojo de Barcelona : [agosto-diciembre 1936]*. Barcelona : Alikornio, 2001, p. 92; ROUS, Jean. *Renaissance et mission de la catalanité : première partie*. [Saint Estève : Imp. Littéraire Michel Fricker], cop. 1991, p. 33-34. L'ordre d'intervenció que donà Low (Rous i després Péret) fou el contrari que donà *La Lutte ouvrière* (Péret i Rous).

L'incident de la bandera de la IV Internacional en el funeral de Fauconnet no fou l'únic, ni el més important, d'un seguit d'actuacions que indiquen un ràpid deteriorament de les relacions de la direcció del P.O.U.M. envers els bolxevic-leninistes, que començà a partir de la tercera setmana d'agost i que es faria més evident a principis de setembre. Irònicament, aquest refredament per part de la direcció del P.O.U.M. esdevingué precisament en el moment en que la col·laboració bolxevic-leninista havia donat els millors fruits possibles per al P.O.U.M., és a dir, l'enquadrament de voluntaris en les seves milícies, i quan, inversament, el P.O.U.M. ja començava a donar passes en el sentit de la col·laboració governamental.

El ja famós article de Trotsky publicat en *La Lutte ouvrière* el dia 15 degué circular a Barcelona a partir de la tercera setmana d'agost: des del punt de vista del P.O.U.M., no només no hi havia resposta de Trotsky a les converses de Rous amb Nin i a l'oferiment d'aquest d'asil per a Trotsky (ignorant que la seva resposta havia estat interceptada),¹¹⁵³ sinó que a més aquest insistia encara en el "crim" i la "traïció" del P.O.U.M. A aquesta crítica s'hi afegí una setmana després la realitzada per l'entrada d'aquest partit en el Consell d'Economia de Catalunya: segons Fosco, ell mateix li transmeté verbalment una crítica a Nin, que aquest trobà justa,¹¹⁵⁴ en tot cas, però, la primera crítica oficial documentada es vehiculà mitjançant un article que aparegué en el número següent de *La*

¹¹⁵³ Malgrat no rebre resposta de Trotsky (pel robatori de la carta), el P.O.U.M. intentà igualment aconseguir el seu asil (vegeu: C.E. del P.O.U.M. "León Trotski, sañudamente perseguido, en peligro, debe encontrar un refugio en Cataluña, bajo la protección del proletariado". *La Batalla* (3-IX-36), reproduït en: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 495-496), article que també fou traduït a l'anglès: "The P.O.U.M. in defence of Leon Trotsky : the revolutionary working class of Catalonia must afford him a refuge from persecution". *Information bulletin of the P.O.U.M.*, ([s.d., c. IX-36]), p. 3-4); Marguerite Rosmer comunicà a Natalia Sedova per les mateixes dates que "*Le Poum de Barcelone commence cette semaine une campagne pour que L.D. trouve un asile auprès des révolutionnaires catalans à Barcelonne [sic] et soit protégé par eux. Il faut que vous connaissiez ces choses, il faut qu'elles vous mettent un grand espoir au coeur pendant que vous traversez une fois de plus des heures bien sombres.*" (carta de Marguerite Rosmer a Natalia Sedova (9-IX-36), Boris I. Nicolaevsky collection, series 231, box 370, folder 38 (microfilm reel Trotsky 38; reproduïda en: ROSMER, Alfred ; ROSMER, Marguerite ; TROTSKY, L. *Correspondance, 1929-1939*. Lettres choisies, présentées et annotées par Pierre Broué avec la collaboration de Gérard Roche. [Paris] : Gallimard, cop. 1982, p. 185-186). Segons l'expressat pel periòdic *El Combatiente rojo*, la decisió del C.E. de demanar l'asil per a Trotsky fou recolzada unànimement i entusiàstica pels milicians del P.O.U.M.: "*esta resolución ha sido acogida con extraordinario entusiasmo. Columnas de milicianos que operan en los frentes de Cataluña, Aragón, Guadalajara y Extremadura, adoptan resoluciones en el mismo sentido.*" ("Trotsky reclamado por los trabajadores de Cataluña". *El Combatiente rojo*, n° 4 (20-IX-36), p. 4).

¹¹⁵⁴ DI BARTOLOMEO, Nicola ["Emiliano Vigo"]. "Espagne, mai 36-janvier 38". En: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 183-184.

Lutte ouvrière. L'article, anònim però probablement escrit per Rous,¹¹⁵⁵ estava datat el dia 16 d'agost a Barcelona i feia una panoràmica política de les organitzacions catalanes i, respecte el Consell d'Economia, afirmava que:

*“Malheureusement le P.O.U.M. a aussi délégué ses membres dans ce conseil sans faire la moindre réserve ni expliqué sa tactique à ce sujet. Or, ce Conseil se présente absolument comme un instrument pour arracher l'initiative et le contrôle des comités ouvriers, éviter l'expropriation, réaliser un compromis avec le capital. Il servira de lieu de combinaison entre bureaucrates syndicaux et gouvernementaux.”*¹¹⁵⁶

Moulin, des de Madrid, reblà el 24 d'agost l'anàlisi de Rous, i la seva anàlisi fou publicada en la premsa pública de l'S.I., el *Service d'information et de presse*, a principis de setembre: les funcions del Consell d'Economia eren frenar i canalitzar el moviment de socialització i crear il·lusions en les masses al presentar una façana d'esquerres de la burgesia.¹¹⁵⁷ Sterling mantingué la sintonia amb aquesta anàlisi, afirmant en una carta-article del dia següent que tant el Consell d'Economia com el C.C.M.A. no eren organismes adequats a la tasca del poder obrer, i en donà tres raons: tenien presència de la burgesia (definí el Consell d'Economia com una mena de front popular econòmic), eren organismes més coordinadors que amb poders legislatius i executius, i per últim, els seus representants no havien estat escollits des de baix.¹¹⁵⁸ un parell de setmanes després, el 7 de setembre, ho reblà a l'escriure que ambdós organismes “are under the bourgeois Generalidad”.¹¹⁵⁹ La posició oficial de l'S.I. fou expressada primer en *Service d'information et de presse* i després en *La Lutte ouvrière* a principis d'octubre, mitjançant un text de Rous en el que aquest diguè taxativament que

¹¹⁵⁵ La majoria dels articles principals sobre Espanya que aparegueren sense signar a *La Lutte ouvrière* foren escrits per Rous, com ell mateix recordarà: “j'ai publié un certain nombre d'articles non signés dans *Lutte ouvrière*, qui se trouvent en page de garde, sur la révolution espagnole et catalane.” (ROUS, Jean ; GAUTHIEZ, Dominique. *Un homme de l'ombre*. Paris : Cana-Jean Offredo, cop. 1983, p. 59).

¹¹⁵⁶ “La situation politique et les partis en Catalogne”. *La Lutte ouvrière* (22-VIII-36). Tres anys després, Rous reblà aquesta anàlisi (ROUS, Jean. *España 1936-1939 : la revolución asesinada*. En: TROTSKY, L.; ROUS, Jean; BORTENSTEIN, Myecyzslaw (CASANOVA). *La victoria era posible : a 70 años de la Guerra Civil Española*. Buenos Aires : IPS; CEIP León Trotsky, 2006, p. 23-26, 29-30).

¹¹⁵⁷ MOULIN. “Cartas desde Madrid” [carta del 24 d'agost del 1936]. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 371. Broué va ser qui identificà Moulin com l'autor de la carta, ja que la publicació original només l'esmentà com “un camarada de Madrid” (“Espagne : un camarade de Madrid nous communique le suivant rapport sur le Parti ouvrier d'unification marxiste d'Espagne (POUM)”. *Service d'information et de presse*, no. 7 (4-IX-36), p. 45-46).

¹¹⁵⁸ STERLING, Max. “Spain” (25-VIII-36). Josep Hansen Papers, box 93, folder 7; i Albert Glotzer Papers, box 16, folder 14; ambdós en: Hoover Institution, Stanford University.

¹¹⁵⁹ STERLING, Max. “A letter from Spain”. *Socialist appeal*, v. 2, no. 10 (November 1, 1936), p. 12.

“Les B.L. sont contre la participation au Conseil économique”.¹¹⁶⁰ No obstant, a l'altra banda de l'Atlàntic i just en el mateix moment, però, un dels principals dirigents de la secció bolxevic-leninista dels Estats Units –i ja el principal analista sobre Espanya d'aquesta organització-, Felix Morrow, fou més circumspect, ja que tot i reconèixer que aquest organisme estava lligat per molts fils a l'actual règim, pensava que calia més temps per poder saber quin paper acabaria jugant, si el de fre o el d'ajuda,¹¹⁶¹ però ben probablement la seva posició més ambígua no degué arribar al P.O.U.M.

Un mes després d'aquesta anàlisi trotskista del Consell d'Economia, el C.C. del P.O.U.M. el caracteritzà com tot el contrari: es tractava d'un “organisme paral·lel” al govern, com el C.C.M.A. i, per tant, no governamental:

*“[...] en Catalunya [...] Los órganos normales de Gobierno prosiguieron y prosiguen existiendo normalmente, pero la aparición de organismos paralelos, tales como el Comité Central de las Milicias y el Consejo de Economía, convierten a aquéllos en una pura ficción.”*¹¹⁶²

En realitat, però, el Consell d'Economia no podia equiparar-se en aquest sentit al C.C.M.A.: malgrat que, efectivament, la idea de la seva constitució havia sorgit molt probablement dels elements anarquistes del C.C.M.A.,¹¹⁶³ fou creat com a organisme dins de l'estructura de govern de la Generalitat, al contrari que el C.C.M.A., que,

¹¹⁶⁰ ROUS, Jean. “La situation espagnole et les taches de la IVème Internationale, suite”. *Service d'information et de presse*, no. 11 (2 octubre 1936), p. 91; ROUS, Jean. “Pour une politique bolchévick léniniste en Espagne”. *La Lutte ouvrière* (10-X-36).

¹¹⁶¹ MORROW, Felix. “How the workers can win in Spain”. *Socialist appeal*, v. 2, no. 9 (October 1, 1936), p. 7. Encara més optimista va ser Breá, que donà aquí pistes de les seves deficiències teòriques: quasi dos mesos després de la creació d'aquest organisme –és a dir, quan ja havien passat prou temps i esdeveniments per poder fer la valoració que Morrow demanava- Breá considerà el Consell d'Economia com un dels exemples d'avançament en la perspectiva revolucionària i una consolidació dels objectius, juntament amb el C.C.M.A., el Consell de la Guerra, el Consejo de Defensa Nacional [sic], els Tribunals Populars, etc.; un any després mantindria aquesta visió (vegeu: BREÁ, Juan. “La revolución y la guerra : las dos Españas”. *La Batalla* (7-X-36); i LOW, Mary ; BREÁ, Juan. *Red Spanish notebook : the first six months of the revolution and the civil war*. London : Martin Secker and Warburg, 1937, p. 148). L'opinió de Breá, a més, no va ser l'única positiva respecte aquesta qüestió entre els revolucionaris marxistes: de manera privada, el bordiguista De Leone seguí exactament la caracterització que en donà el P.O.U.M. i equiparà en natura el Consell d'Economia i el C.C.M.A., definint-los com “due organi sorti dalla rivoluzione dove la prevalenza assoluta è degli anarco-sindacalisti” (carta de Mario De Leone al C.E. (23-IX-36). En: BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 68).

¹¹⁶² C.C. del P.O.U.M. “Resolución del Comité Central del P.O.U.M. sobre la situación política actual”. *La Batalla* (18-IX-36); la “ficció” es convertí, de nou, en el seu contrari i dues setmanes després el P.O.U.M. recollà l'autodissolució del C.C.M.A. i entrà en el govern de la Generalitat.

¹¹⁶³ CENDRA I BERTRAN, Ignasi. *El Consell d'Economia de Catalunya, 1936-1939 : revolució i contrarevolució en una economia col·lectivitzada*. Pròleg de Pelai Pagès. Barcelona : Publicacions de l'Abadia de Montserrat, cop. 2006, p. 25-26. Aquest historiador interpretà el Consell d'Economia com un “òrgan de compromís”, pertanyent a la Generalitat però producte de la revolució (*idem*, p. 29-32, i 223).

malgrat la seva composició interclassista, fou el pilar del doble poder, tingué una actuació notablement esquerranosa durant les seves primeres setmanes, i conservà la seva independència organitzativa fins a la seva dissolució (malgrat ser integrat nominalment en l'estructura de la Generalitat poc després de la seva creació). L'anàlisi de la natura del C.C.M.A. per part dels bolxevic-leninistes patí d'una excessiva identificació d'aquest organisme amb els soviets de la Revolució Russa i, enlluernats per la preponderància de les organitzacions obreres en la seva composició, foren incapaços d'advertir el seu caràcter interclassista. Per a Morrow, per exemple, el programa del C.C.M.A. era “idéntico al que propusieron los bolcheviques, en agosto de 1917, en la lucha con la contrarrevolución de Kornilov”,¹¹⁶⁴ i destacà tota les seves mesures de col·lectivitzacions i control obrer, a més de la mobilització que havia aconseguit, sense assenyalar que el fet que membres d'E.R.C. hi participessin i la voluntat d'aquest organisme de no trencar amb el govern de la Generalitat desautoritzava tota pretensió d'organització de govern obrer i de símil amb els soviets centrals de Petrograd i Moscou el 1917 i de la seva funció.¹¹⁶⁵

Però si l'anàlisi del C.C.M.A. fou massa acrítica i optimista per part dels bolxevic-leninistes, la caracterització del Consell d'Economia feta per un dels delegats de l'S.I. fou força encertada, i no es pot atribuir ni al seu autor ni en conjunt a la delegació de l'S.I. una manca de tacte per haver realitzat aquesta, la qual fou senzillament una expressió del propi parer sobre una qüestió política d'importància. Inclús, la crítica de l'anònim articulista de *La Lutte ouvrière* va ser força moderada si es té en compte que, només cinc dies abans que el P.O.U.M. ingressés en aquest organisme, Nin havia declarat en el míting del cinema Bosque del dia 6 (el mateix en el que va ser llegida la salutació escrita per Fosco i Rous) que la petita burgesia no podia aportar la solució a l'economia nacional i que aquesta passava per la nacionalització:

“Actualmente todos los resortes de la economía nacional están deshechos. Transportes, Industria, Banca. La pequeña burguesía no puede encontrar solución al actual caos de la nación. Sólo nosotros llevamos soluciones serias: Terminar con los parásitos e implantar el orden socialista. No estamos dispuestos a volver al pasado.

¹¹⁶⁴ MORROW, Felix. *Revolución y contrarrevolución en España ; La Guerra Civil*. Madrid : Akal, cop. 1978, p. 58.

¹¹⁶⁵ Sobre el C.C.M.A. vegeu l'estudi de Josep Antoni Pozo González: POZO GONZÁLEZ, Josep Antoni. *Poder legal y poder real en la Cataluña revolucionaria de 1936 : el Gobierno de la Generalidad ante el Comité Central de Milicias Antifascistas y los diversos poderes revolucionarios locales*. Sevilla : Espuela de Plata, 2012.

[...] *Se tiene que nacionalizar la Banca, los Transportes, la industria.*”¹¹⁶⁶

Però les crítiques no es limitaren a la qüestió del Consell d’Economia (que era en substrat la qüestió del poder, i per tant, de la dicotomia Front Popular-Govern Obrer), i els bolxevic-leninistes plantejaren la necessitat d’un treball per la IV Internacional i la possibilitat d’una lluita contra la direcció del P.O.U.M. En l’article abans esmentat de Moulin del 24 d’agost, aquest no analitzà només la qüestió del Consell d’Economia, sinó que realitzà una anàlisi política molt rigorosa amb el P.O.U.M., que, al contrari del que havia fet Rous, assenyalava totes les posicions per les quals “El P.O.U.M. no ha dejado de ser un partido centrista”, com assenyalava ja amb la primera frase de l’article: col·laboració en el Consell d’Economia, manca de denúncia oberta al govern i als partits del Front Popular i els dirigents anarquistes, submissió en la pràctica a la política de que l’únic enemic era el feixisme, cap treball pràctic per a la consecució de la seva consigna de govern obrer; en definitiva, continuar sent “l’ala esquerra del Front Popular”. L’article a més plantejava clarament –sorprenentment en un document que es feia públic- que la tàctica dels bolxevics-leninistes respecte el P.O.U.M. havia de ser la d’entrar “sistemàticament” en relacions amb ell per tal de “treballar per la bolxevització del P.O.U.M.”, i plantejava a més que l’evolució d’aquest partit en un sentit esquerrà podria fer-se per bé per l’evolució de la seva actual direcció o bé per la seva substitució, la qual cosa no podia sinó alertar no només la direcció del P.O.U.M., sinó probablement la majoria de la seva militància; malgrat tot, Moulin no aclarava si el “treball de bolxevització” calia fer-lo des de dins o des de fora.

Tot i que l’article de Moulin no pogué circular com a tal sinó a partir de la segona setmana de setembre, és evident que les crítiques d’aquest, formulades ja la tercera setmana d’agost, devien ser fetes oralment per alguns altres militants bolxevic-leninistes i arribaren així al P.O.U.M. Molt significativament, el 6 de setembre el P.O.U.M. organitzà un míting en el Gran Price, amb intervencions de Josep Oltra i Picó, Wilebaldo Solano, Gorkin i Nin: contràriament al que havia passat just un mes abans, quan Rous fou convidat a fer una salutació en nom del P.O.I. i del Moviment per la IV Internacional en el míting del Teatre Bosque, en aquesta ocasió s’evità la seva intervenció, però en canvi Michel Collinet, de la Gauche révolutionnaire, sí fou

¹¹⁶⁶ “El mitin del P.O.U.M. en el Teatro del Bosque : los discursos de Gorkin y Nin son ovacionados por el numeroso auditorio proletario : las consignas de nuestro partido son acogidas con extraordinario entusiasmo”. *La Batalla* (7-VIII-36).

convidat a llegir una salutació.¹¹⁶⁷ Finalment, també cal recordar l'episodi de la censura que Gorkin feu de l'article de Trotsky publicat en *La Batalla*, censura que li feu recriminada personalment tant per Rous, com inclús aparentment també per Fosco,¹¹⁶⁸ i que fou contestada exageradament per l'S.I. a mitjans de setembre amb la referència a la suposada "Sibèria catalana" que el P.O.U.M. li estaria preparant a Trotsky al demanar el seu asil.¹¹⁶⁹ Aquest seguit de fets i de crítiques molestaren no només els dirigents del P.O.U.M., sinó també "a algunos camaradas bolcheviques-leninistas del P.O.U.M.", com reconegué el mateix Moulin;¹¹⁷⁰ i no només a aquests, sinó també a Fosco, defensor d'una política d'apropament al P.O.U.M. que no aixequés suspicàcies en aquest.

La situació arribà al límit per al P.O.U.M. quan els milicians bolxevic-leninistes realitzaren un treball polític obert al front. En la mesura en que les esquemàtiques notes de Rous permeten copsar-ho, sembla que fou la constitució dels milicians bolxevic-leninistes dins del G.I.L. com a grup el que originà el trencament de les relacions per part del P.O.U.M.: "grupo B.-L. en el frente, en la columna Lenin. Por represalia, el P.O.U.M. corta todas las relaciones".¹¹⁷¹ el P.O.U.M. no estava disposat a tolerar un treball per la IV Internacional dins de les seves files, i decidí prendre la via de la prohibició i de l'expulsió. D'aquesta manera, cap a la tercera setmana d'agost l'actitud

¹¹⁶⁷ "El grandioso mitin del Gran Price : el P.O.U.M. define, con toda claridad revolucionaria, su posición política en estos momentos : los discursos de los camaradas Solano, Gorkin y Nin son ovacionados con extraordinario entusiasmo". *La Batalla* (8-IX-36).

¹¹⁶⁸ Carta d'Henri Aïache a L. Trotsky i a Jean van Heijenoort (19-II-37), p. 4; (130) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

¹¹⁶⁹ "Une épisode caractéristique pour les dirigeants du P.O.U.M.". *Service d'information et de presse*, no. 8 (13 septembre 1936), p. 65. La desafortunada referència a la "Sibèria catalana" fou criticada per Sedran (i es pot suposar que també pel conjunt dels bolxevic-leninistes presents a Espanya), el qual confirmà que havia contribuït a l'aïllament del grup (BLACKWELL, Russell. "Grupo Bolchevique Leninista de Espana" (2-XII-36), p. 1, Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University). El mes de desembre, amb motiu de l'expulsió de Trotsky de Noruega, el Moviment per la IV Internacional esmenà implícitament aquesta posició al publicar i recolzar la crida de Breton: "Ta place, Léon Trotsky, est à Barcelone" ("Les ouvriers d'Espagne et de France libéreront les révolutionnaires d'U.R.S.S.! : au meeting du "Petit journal" : plus de 2.000 travailleurs exigent un commission d'enquête ouvrière en URSS et la liberté intégrale pour Trotsky". *La Lutte ouvrière* (25-XII-36)), però Gorkin encara la recordà l'abril del 1937 (GORKIN, Julián. "El trotskismo y el P.O.U.M.". *La Batalla* (24-IV-1937)).

¹¹⁷⁰ MOULIN. "Cartas desde Madrid" [carta del 27 de setembre del 1936]. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 373.

¹¹⁷¹ ROUS, Jean. "Los acontecimientos de España y la organización : nota de información para los militantes del P.O.I., octubre de 1936". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 379. Naville assenyalà el 13 de setembre al C.C. del P.O.I. que "la situation entre n/cam. et le POUM reste très tendue", i afegí, probablement com a agreujant, que Rous havia abandonat Espanya ("C.C. 13/9/36", p. [8]; (46), Ligue Communiste (France) Archives, International Institute of Social History).

dins de la direcció del P.O.U.M. vers els bolxevic-leninistes havia empitjorat força:

*“Brusquement, le cam. Fosco nous avise que le C.E., n’ayant pas encore reçu l’article du cam. Trotsky paru dans la presse française, estime avoir été trompé par nous, manifeste un vif mécontentement, et prétend que notre politique à l’égard du POUM n’a pas changé. Fosco a ajouté confidentiellement que Nin avait manifesté l’intention de nous expulser de l’hôtel Falcón.”*¹¹⁷²

La resposta de la direcció del P.O.U.M. fou primar les crítiques per sobre tant del treball de preparació del G.I.L. per part dels bolxevic-leninistes, com de les referències positives vers el seu partit que aparegueren en el mateix número de *La Lutte ouvrière* on havia aparegut la crítica de Rous, referències positives que inclús aquest havia fet en el mateix article en que criticà l’entrada en el Consell d’Economia. Efectivament, en aquest article, que analitzava les organitzacions polítiques a Catalunya, el P.O.U.M. fou l’única organització que no fou tractada (i per tant, criticada) específicament, i s’hi arribà a qualificar els militants del P.O.U.M. directament de “trotskistes”;¹¹⁷³ en un altre article -al costat de la part final de l’article probablement escrit per Rous- es presentà a més positivament el P.O.U.M., donant la seva conformitat a l’editorial de *La Batalla* del dia 15 que cridava per un govern obrer.¹¹⁷⁴

Un altre senyal de la voluntat de marcar distàncies per part del P.O.U.M. fou la no participació de la seva direcció en una declaració conjunta elaborada cap a mitjans de setembre per part de les organitzacions per la IV Internacional (desglosades com a P.O.I., L.C.I., A.S.R., L.C. italiana i P.B.-L. de Cuba) conjuntament amb la secció italiana de l’Esquerra Comunista i el partit maximalista italià de Barcelona, protestant per les condicions de pràctic arrest domiciliari de Trotsky a Noruega, declaració que no només no signà sinó que ni tan sols reproduí en la seva premsa,¹¹⁷⁵ actitud que contrastava amb el recolzament tant de la direcció del P.O.U.M. com de multitud de seccions locals i del front que dues setmanes abans havien signat declaracions en favor

¹¹⁷² ROUS, Jean. “Rapport intérieur pour le Secrétariat et le Bureau pour la Quatrième Internationale, et les directions nationales intéressées (belge, française en particulier...), par le délégué de la 4ème Int. en Espagne”, p. 1, Archivio dell’Associazione Pietro Tresso di Firenze; èmfasi en l’original.

¹¹⁷³ “La situation politique et les partis en Catalogne”. *La Lutte ouvrière* (22-VIII-36).

¹¹⁷⁴ “Les objectifs du Parti Ouvrier d’Espagne”. *La Lutte ouvrière* (22-VIII-36); “La revolución debe ser llevada hasta el final, hasta sus últimas consecuencias : quienes intenten frenar su curso deben ser denunciados como enemigos ante la clase trabajadora”. *La Batalla* (15-VIII-36).

¹¹⁷⁵ “A protest from the delegations of [...]”. *Information bulletin of the P.O.U.M.*, no. 4 (22-IX-36), p. 6 (traduïda en part en: “Le procès de Moscou, l’internement de Trotsky : echos, protestations, actions... à travers le monde”. *Service d’information et de presse*, no. 10 (27-IX-36), p. 84; i íntegrament en: “Per la difensa di Trotski”. *Prometeo*, no. 138 (1-XI-36), que també informà que aquesta resolució s’havia enviat a tots els diaris de Catalunya).

de Trotsky i condemnant els Processos de Moscou, i inclús reclamat el dret d'asil per a ell a Barcelona; l'S.I., però, no remarcà aquesta absència i inclús intentà emmarcar la declaració conjunta amb les declaracions de solidaritat anteriors del P.O.U.M.¹¹⁷⁶

En aquest context, doncs, i poc abans del viatge de Rous i Péret a Madrid i València, el P.O.U.M. -probablement a iniciativa de Nin, com ja he mostrat- expulsà els delegats de l'S.I. i del P.O.I. dels seus locals per haver realitzat treball fraccional tant a la rereguarda com al front, tal i com Rous escrigué en les seves notes i informes, on afirmà que el P.O.U.M. havia tallat totes les relacions,¹¹⁷⁷ és inclús pausable que aquest viatge de Rous també fos un motiu afegit per a la direcció del P.O.U.M., que veuria com el “treball fraccional” s'estenia fora de Catalunya; per la seva banda, Fosco també confirmà que el C.E. del P.O.U.M. havia demanat a Rous que abandonés l'Hotel Falcón.¹¹⁷⁸

La reacció de la direcció poumista arribà a l'extrem, com ja s'ha vist, de no enviar cap representant a rebre la delegació del C.A.M. que arribà a Barcelona el 2 de setembre i que per iniciativa de Rous i Rousset s'havia dirigit al P.O.U.M. com a primer interlocutor, i de deixar anar aquesta delegació de l'Hotel Falcón al Continental; pocs dies després, Gorkin decidí també l'expulsió de l'Hotel Falcón de la delegació de la majoria de la Fracció Italiana de l'Esquerra Comunista (que arribà el dia 4 de setembre i en fou foragitada després de la primera reunió que mantingué amb ell). Aquestes

¹¹⁷⁶ En la informació apareguda en l'article de *Service d'information et de presse* esmentat en la nota anterior, l'S.I. no comentà el fet que el P.O.U.M. no hagués signat aquesta protesta i inclús la situà al final de l'apartat titulat “Deux longues résolutions de protestation vigoureuse du POUM” que recollia les declaracions de solidaritat anteriors del P.O.U.M.

¹¹⁷⁷ ROUS, Jean. “Los acontecimientos de España y la organización : nota de información para los militantes del P.O.I., octubre de 1936”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 379. També recollit en: CHEVALIER, Pierre. *Jean Rous, 1908-1985 : une vie pour le socialisme et la décolonisation : thèse pour obtenir le grade de docteur de l'Université de Perpignan en histoire*. Perpignan : l'autor, 1999, t. I, p. 254; ROUS, Jean. “La situation espagnole et les taches de la IVème Internationale, suite”. *Service d'information et de presse*, no. 11 (2 octubre 1936), p. 90 (Rous qualificà aquí l'expulsió de “brutal”); i PAGÈS, Pelai. “Le mouvement trotskyste pendant la guerra civile d'Espagne”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 10 (juin 1982), p. 56.

¹¹⁷⁸ Fosco, en realitat, es contradigué al tractar aquest afer, ja que en el mateix article escrigué, primer, que “Rous me había preguntado qué debía hacer, puesto que se le había pedido que abandonara también el Hotel Falcón.”, i unes pàgines més endavant, que “Las represalias y expulsiones del Hotel Falcón de camaradas BL [...] son invenciones [...]” (DI BARTOLOMEO, Nicola. “Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas”. En: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 189, 195); la darrera afirmació, però, no s'ajusta a la realitat, i és una diatriba dins la lluita fraccional.

expulsions i descortesies mostren un estat d'extrema excitació entre els membres dirigents del P.O.U.M. per aquestes dates, que es traduïren en actituds intransigents i arbitràries; no debades, les relacions internacionals foren un dels punts de l'ordre del dia de la reunió extraordinària del C.C. del partit del 15 de setembre,¹¹⁷⁹ la primera que es feia des del començament de la revolució.

El corollari d'aquesta actitud fou l'arrest d'almenys dos militants bolxevic-leninistes i la “posada a disposició del comitè militar” del P.O.U.M. de diversos militants: segons l'informe de Rous, el C.E. del P.O.U.M. donà ordres al seu comitè militar de “tenir a la seva disposició” a alguns milicians bolxevic-leninistes i d'arrestar Stelio en la seva habitació; el mateix Rous deixà entendre que aquesta actuació del C.E. fou producte d'“intrigues” i apuntà a Fosco, i poc temps després també Erwin Wolf, membre de l'S.I., digué que Fosco havia denunciat camarades.¹¹⁸⁰ Posteriorment, gràcies a la intervenció de membres del comitè militar, en especial de Capdevila –que apreciava el coratge d'aquests milicians-, el C.E. retirà aquestes ordres; tant Nin com Molins s'haurien mostrat especialment bel·ligerants en aquest moment, fonamentalment per la intenció dels bolxevic-leninistes de formar una fracció dins del P.O.U.M.¹¹⁸¹

Per increïble que pugui resultar aquest afer i malgrat les suspicàcies que pugui aixecar Stelio, el cert és que sembla que aquest relat probablement esdevingué tal i com relatà Rous, ja que Vereeken, gran defensor de la “crítica constructiva” envers el P.O.U.M. i crític obert tant de la política espanyola de l'S.I. com dels dirigents del grup de Barcelona, rebé una carta de Stoop¹¹⁸² que li explicà un fet semblant que li havia passat a ell mateix dos mesos després: confós per la seva condició de militant bolxevic-leninista com un dels dirigents d'aquest grup, fou increpat per responsables del P.O.U.M.,¹¹⁸³ seguí una baralla i acabà “menacé d'arrestation”; en realitat, Stoop fou

¹¹⁷⁹ “Importante reunión extraordinaria del comité central de nuestro partido”. *La Batalla* (12-IX-36).

¹¹⁸⁰ “Compte rendu sténographique de la réunion du comité Central des samedi 28 et dimanche 29 novembre 1936”. *Bulletin intérieur du P.S.R.*, no. 1 (décembre 1936), p. 18.

¹¹⁸¹ ROUS, Jean. “Rapport intérieur pour le Secrétariat et le Bureau pour la Quatrième Internationale, et les directions nationales intéressées (belge, française en particulier...), par le délégué de la 4ème Int. en Espagne”, p. [3] o [4], Archivio dell'Associazione Pietro Tresso di Firenze; èmfasi en l'original.

¹¹⁸² En el seu informe, Vereeken només digué que es tractava d'un milicià belga membre del C.C. del P.S.R., però dècades després informà que es tractava de Stoop (vegeu: VEREEKEN, Georges. *The GPU in the Trotskyist movement*. Clapham : New Park, cop. 1976, p. 163).

¹¹⁸³ Respecte els insults i amenaces als militants bolxevic-leninistes per part de poumistes, un altre militant favorable a l'entesa amb el P.O.U.M., el molinierista Henri Aïache, també explicà que “ces citoyens du Poum, se sont mis a se déclarer Non Trotzkyistes ajoutant même oralement “a la porte les

realment arrestat, ja que calgué que “C. [Camille Loots?], prenant les choses au sérieux, se rend chez le Consul Général qui, en personne, exige ma libération immédiate auprès des autorités de la Généralité”.¹¹⁸⁴ Tot i que Stoop explicà a Vereeken que entenia l’actuació del P.O.U.M. vers ell mateix, justificada al seu parer pel comportament de la “banda de paràsits” que composava la direcció bolxevic-leninista barcelonina, el seu relat mostra clarament l’ambient hostil per part de la direcció i quadres intermitjos del P.O.U.M. vers els militants bolxevic-leninistes durant al menys el setembre i l’octubre, i confirma també els episodis de coerció, violència i detenció arbitrària respecte aquests per part poumista.

El fet que el P.O.U.M. hagués arrestat militants bolxevic-leninistes era tan greu que inclús Wolf, adversari resolut de la política del P.O.U.M., no pogué creure-ho, declarant a finals de novembre, en una discussió del C.C. del P.S.R. belga que “Si St. [Stelio] a des griefs à formuler, il est toutefois inexact de dire qu’on a arrêté des bolchéviques-léninistes à Barcelone”;¹¹⁸⁵ no obstant, el fet que hi hagi dues fonts distintes que parlin d’aquests fets, que una –la de Stoop- fos favorable al P.O.U.M., i que inclús hi hagués intervenció consular en aquesta darrera demostra que, malgrat la comprensible incredulitat de Wolf, l’abús i arrest per part de la direcció poumista envers alguns militants bolxevic-leninistes s’ha de considerar com una actuació certa;¹¹⁸⁶ com sintetitzà Lemmens, “Il n’y avait plus [...] de rapports amicaux possibles avec les camarades du P.O.I. et du P.S.R. et les dirigeants du Poum”.¹¹⁸⁷ Finalment, des del costat poumista, una confirmació de l’existència d’accions punitives respecte militants bolxevic-leninistes per part de la direcció del P.O.U.M. la donà un dur article publicat per la secció valenciana –que comentaré més endavant-, el qual reconegué que:

P[utaines?] – leur place n’étant pas au Poum –” (carta d’Henri Aïache a L. Trotsky i a Jean van Heijenoort (19-II-37), p. 4; (130) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

¹¹⁸⁴ “Compte rendu sténographique de la réunion du comité Central des samedi 28 et dimanche 29 novembre 1936”. *Bulletin intérieur du P.S.R.*, no. 1 (décembre 1936), p. 8.

¹¹⁸⁵ *Ídem*, p. 14.

¹¹⁸⁶ Més si es té en compte que aquests fets continuaren succeïnt: el febrer del 1937 Luigi Zanon fou detingut pel P.O.U.M. durant 36 hores per distribuir propaganda bolxevic-leninista (“¿El P.O.U.M. anti-trozkysta?”. *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España*, nº 2 (febrero de 1937), p. 20, reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 96-97; i “Extrait d’une lettre datée de Barcelone le 6 mars 1937” [de Camille Loots a Georges Vereeken], Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History), i el mes de març Lentze fou expulsat de la J.C.I. pel mateix motiu (“J.C.I. : expulsión”. *Juventud comunista*, nº 29 (1-IV-37), p. 4).

¹¹⁸⁷ “Compte rendu sténographique de la réunion du comité Central des samedi 28 et dimanche 29 novembre 1936”. *Bulletin intérieur du P.S.R.*, no. 1 (décembre 1936), p. 15.

“Sin duda, el Comité ejecutivo de nuestro partido tampoco lo ha encontrado muy normal [el treball fraccional], según se desprende del enfado que manifiestan los de la IV Internacional porque se han adoptado determinadas medidas contra militantes trotskistas “por el solo crimen de haber hecho o intentado hacer un trabajo fraccional por la IV Internacional”, palabras en las que hay una confesión explícita de que ese trabajo fraccional se ha hecho, o, al menos se ha intentado hacer.”¹¹⁸⁸

Tot el seguit de decisions polítiques que prengué el P.O.U.M. durant el setembre i octubre no feren més que allunyar les dues organitzacions, malgrat que els bolxevic-leninistes no es decidiren mai pel trencament i, ben al contrari -i no de manera contradictòria amb les crítiques que feien-, no denunciaren obertament el P.O.U.M., cridaren en la seva premsa pel treball polític dins d'aquest partit, i acabarien demanant l'entrada com a fracció dins d'ell en data tan tardana com finals d'octubre. Per la seva part, el P.O.U.M. explícita i implícitament buscà l'allunyament, després del curtíssim període de distensió de la primera quinzena d'agost. Explícitament, per l'afer de les expulsions dels locals i l'atac i abús a militants bolxevic-leninistes; implícitament, per la política que seguí des de l'entrada en el Consell d'Economia, cada cop més orientada a la col·laboració política amb el Front Popular i a l'abandonament en la pràctica de la seva pròpia consigna de “Govern Obrer”, col·laboració que es feu palesa cada vegada que s'havia de prendre una decisió trascendental per al curs de la revolució: a cada ocasió, el P.O.U.M. cercà el compromís que no trenqués la col·laboració de la coalició frontpopulista i no pas la denúncia i la manifestació clara d'una política que anés en el sentit contrari, justificant sempre que era el mateix que feien els anarquistes i que calia evitar l'aïllament.

Així, no denuncià la no ratificació del govern espanyol del pacte entre el C.C.M.A. i el C.A.M., no lluità contra la dissolució del C.C.M.A., entrà en el govern de la Generalitat argüint que aquest tenia un programa socialista o de transició al socialisme, no s'oposà a la militarització. A cadascuna d'aquestes fites li havien precedit declaracions, fins setmanes o inclús dies previs, de la necessitat de continuar la política contrària; però després, pocs dies abans de cada fet, *La Batalla* portava un editorial amb la justificació

¹¹⁸⁸ “La cuarta Internacional, o, mejor dicho, una cuarta de Internacional, contra el P.O.U.M. : los profesionales de la crítica en funciones”. *El Comunista*, nº 11 (17 de octubre de 1936), p. 4; èmfasi meu. Les “determinadas medidas contra militantes trotskistas” continuaren els mesos següents, com l'atac de la J.C.I. a militants bolxevic-leninistes i la posterior detenció de Luigi Zanon el febrer del 1937 a Barcelona -que relataré en la Tercera Part- o l'advertència que Gorkin feu dos mesos després als trotskistes de que “Los que intenten entrar [en el P.O.U.M.] por la puerta falsa, ocultando su contrabando, se exponen a salir por la ventana.” (GORKIN, Julián. “El trotskismo y el P.O.U.M.”. *La Batalla* (24-IV-1937); èmfasi meu).

de la nova claudicació.

El fet més trascendental en aquest camí fou, òbviament, la dissolució del C.C.M.A. i l'entrada del P.O.U.M. en el govern de la Generalitat, amb el nomenament de Nin com a conseller de Justícia; al dia següent d'aquest nomenament, tant Rous com Moulin iniciaren immediatament la crítica.¹¹⁸⁹ Moulin assenyala tot el seguit de cessions i contradiccions¹¹⁹⁰ que el P.O.U.M. feia a l'haver donat aquest pas, el qual feia resoldre

¹¹⁸⁹ La principal responsabilitat en la dissolució del C.C.M.A. i en el que comportava per al futur de la revolució -per la seva força humana i material- corresponia, òbviament, a la C.N.T. i a la F.A.I., però no cal oblidar que el P.O.U.M., que reivindicava la seva adscripció al marxisme, hauria d'haver tingut una superioritat analítica. Sindicalistes revolucionaris com Louzon van ser molt més clarividents que la C.N.T., la F.A.I. i el P.O.U.M. com a mínim des del 5 d'agost, escrivint que: "*Il va sans dire que la bourgeoisie, si elle est pour le moment entièrement dominée, n'en continue pas moins d'exister [...] Cette bourgeoisie, cela va de soi, ne pense qu'à une chose : reprendre le pouvoir, -ce qui, concrètement, se présente pour le moment sous cette forme : redonner le pouvoir réel au gouvernement légal, faire que ce soit le gouvernement, les ministres, et non plus le Comité Central des Milices Antifascistes, qui aient la réalité du pouvoir.*" (LOUZON, Robert. "Espagne révolutionnaire : notes sur Barcelone, 5 août 1936". *La révolution prolétarienne*, no. 228 (10-VIII-36), p. 5-6). La mateixa idea la va expressar Sterling tres setmanes després: "*The Generalidad has in it now only the representatives of the liberal bourgeoisie. At the present time the latter play only a minor role. To all the measures of collectivization it has not been strong enough to even offer resistance. But so long as the workers stop short especially of the banks and also of the creation of their own independent power the bourgeoisie may reestablish their power at a later stage.*" (STERLING, Max. "Spain" (25-VIII-36). Josep Hansen Papers, box 93, folder 7; i Albert Glotzer Papers, box 16, folder 14; ambdós en: Hoover Institution, Stanford University). Deu dies després, Péret, en una carta a Bréton, li parlava de l'estancament de la revolució, fent-li una descripció ben significativa del ràpid canvi de situació en sols un mes i de la responsabilitat en això de les organitzacions suposadament revolucionàries: "*Aquí se regresa muy lentamente al orden burgués. Todo el mundo se aborrega lentamente. Los anarquistas van cogidos del brazo con los burgueses de la Esquerra republicana y el POUM no termina de echarles flores. Ya no hay hombres armados en las calles de Barcelona como cuando llegué. La Generalidad (es decir, los burgueses) lo ha recuperado todo en sus manos -aunque sus manos sean temblorosas- y los revolucionarios del 19 de julio colaboran lealmente con ella, rompiendo así la dualidad de poderes que se había establecido tras la insurrección. Así pues de momento, en el dominio político y económico, estancamiento de la revolución.*" (carta de Benjamin Péret a André Breton (5-IX-36). En: PÉRET, Benjamin. "Cartas de Benjamin Péret a André Breton enviadas desde España, 1936-1937". *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 26 (noviembre de 2002), p. 5; hi ha una altra traducció en: PÉRET, Benjamin. *Cartas de la Revolución Española*. Barcelona : Etcétera, 2000, p. 7-8). Al novembre, Charles Orr observà que la revolució "*is in a state of suspension, going ahead in some economic lines - so slowly - and losing out in popular psychology*" (ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 98).

¹¹⁹⁰ L'antic dirigent de l'I.C.E. i del P.O.U.M. Francesc de Cabo, justificant en les seves memòries la decissió del partit, reconegué però la contradicció: "*La brillante labor revolucionaria de Nin al frente de la Consejería de Justicia no obsta para que digamos que, teóricamente, con ese paso, se desdecía de todo lo que había escrito hasta entonces.*" (CABO VIVES, Francesc de. *Nuestros años treinta : recuerdos de un militante del POUM*. 1ª ed. Madrid : Sepha, 2005, p. 154). La direcció del P.O.U.M. havia preparat l'entrada en el govern una desena de dies abans de la constitució d'aquest (vegeu: "Necesidad de formar un gobierno -o consejo- en consonancia con las necesidades revolucionarias del momento actual : Cataluña, a la cabeza". *La Batalla* (17-X-36), i C.C. del P.O.U.M. "Resolución del Comité Central del P.O.U.M. sobre la situación política actual". *La Batalla* (18-IX-36)), acció que es contradeia amb la consigna de govern obrer que el partit havia defensat des de començaments de la revolució (vegeu, per exemple, l'editorial d'*Avant* de l'1 d'agost, on s'hi diu que el P.O.U.M. no entraria en el govern de la Generalitat sinó era un govern obrer, o el discurs de Nin al Cinema Bosque (*La Batalla* del 7 d'agost)) fins escassos dies abans d'aquest trascendental canvi (vegeu els editorials de *La Batalla* del 3 al 6 de setembre). Inclús militants socialistes estrangers expressaren els seus dubtes, com Lois Orr: "*Just the*

la dualitat de poders vers el costat burgès i feia vislumbrar la victòria del Front Popular sobre la revolució proletària, i conclouia que:

*“Antes de la formación del nuevo gobierno, La Batalla pedía que éste, para ser digno de la participación del POUM, afirmase su voluntad de “traducir en legalidad revolucionaria la iniciativa de las masas favorable a la revolución socialista”. Hoy, el POUM entra en un gobierno que no se propone, aparte de terminar la guerra “rápida y victoriosamente” con la creación de “milicias obligatorias”, más que “la reconstrucción económica del país”, allí donde el Consejo de Economía había pedido incluso la “colectivización de nuestra economía”. En su momento, ya habíamos criticado la participación del POUM en el Consejo de Economía, advirtiendo que, pese a la apariencia revolucionaria de su programa, no servía más que para canalizar, es decir, para romper la oleada revolucionaria. Una vez más la marcha de los acontecimientos nos ha dado la razón. Apenas apaciguada la primera oleada revolucionaria, los “dirigentes” obreros renuncian a los puntos esenciales del programa, prueba de que jamás lo han tomado en serio.”*¹¹⁹¹

Moulin, però, malgrat que afirmà que amb aquest fet la més “abrumadora expressió del centrisme” s’havia “assentat definitivament en la direcció del P.O.U.M.”,¹¹⁹² i malgrat haver assenyalat el perill real que aquesta participació ministerial implicava per a la victòria de la revolució, cuidà molt el llenguatge i s’abstingué de qualsevol qualificatiu que pogués trencar els ponts amb aquest partit; més important encara, el seu article – com el seu anterior-, fou inconclusiu, Moulin no extragué la necessària conclusió política –o no gosà escriure-la, o l’S.I. no considerà adient encara la seva publicació-, i l’article no tractà en absolut de quina havia de ser l’actitud dels bolxevic-leninistes respecte el P.O.U.M. a partir del moment de l’entrada d’aquest en el govern de la Generalitat, deixant per tant oberta la col·laboració, com efectivament el grup bolxevic-leninista de Barcelona continuà cercant.

other day tho, the cabinet of the Generality was reorganized and the anarchists and POUM entered it with the Socialists, Communists and left bourgeois parties. The program of the cabinet is a socialist one, but some of us are still wondering about this.” (ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 71). Quatre setmanes després de la seva entrada en el govern de la Generalitat, el P.O.U.M. reclamà un govern espanyol similar, amb la seva presència i la de la C.N.T. i la F.A.I. (“Hacia una nueva estructuración de España : las circunstancias exigen la formación de un gobierno fuerte, que represente a todas las fuerzas revolucionarias y que aplique un programa de transformación socialista”. *La Batalla* (20-X-36)).

¹¹⁹¹ MOULIN. “El POUM se convierte en partido gubernamental”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 56. Malgrat que en aquesta edició no es reproduïx tot el text de Moulin (al contrari que en les “Cartas desde Madrid” incloses en *La revolución española*, de Trotsky, feta per editorial Fontanella), l’he utilitzat aquí perquè en la de l’editorial Fontanella hi ha una errada de traducció.

¹¹⁹² MOULIN. “Cartas desde Madrid” [carta del 27 de setembre del 1936]. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 374.

L'article programàtic més complet d'aquest moment fou el llarg informe polític escrit per Rous a París, i que acabà de redactar en el moment del nomenament de Nin com a conseller, fet que l'informe recollí. L'article, "La situation espagnole et les tâches de la IVe Internationale", fou publicat en dues parts en *S.I.P.* i el seu apartat programàtic, "Pour une politique bolchévick léniniste en Espagne", aparegué també en *La Lutte ouvrière*.¹¹⁹³ Rous fou força dur amb el P.O.U.M. en aquest informe i no només realitzà una crítica consistent a explicar l'actuació política d'aquest partit i les seves contradiccions, sinó que exposà clarament la persecució que havia endegat contra els militants bolxevic-leninistes, la seva oposició a la IV Internacional i, per suposat, el seu pas, juntament amb els anarquistes, a "*la consolidation de cet amalgame étatique républicain bourgeois-ouvrier*",¹¹⁹⁴ a l'apuntament i salvació de l'estat burgès. Rous descriví la trajectòria d'aquesta evolució vers una solució burgesa de la dualitat de poders (participació en el Consell d'Economia, inclusió dels organismes creats per la revolució dins de l'estructura de la Generalitat, i entrada en el govern) i de la responsabilitat dels anarquistes i del P.O.U.M., i feu una aguda síntesi de la natura i funció del nou govern, la qual cosa, però, encara evidenciava més la contradicció dels bolxevic-leninistes al no trencar resultatament amb el P.O.U.M.:

*"[...] en Catalogne [...] nous avons un gouvernement bourgeois=anarchiste=POUM. Il s'agit ni plus ni moins que d'un gouvernement de Front populaire qui régularise la collaboration déjà existante entre bourgeoisie et partis ouvriers pour organiser l'ordre nouveau, destiné à sanctionner l'action de masse des ouvriers et des paysans, mais nullement d'un gouvernement révolutionnaire destiné à pousser la révolution et la guerre civile jusqu'à la victoire complète et définitive du prolétariat."*¹¹⁹⁵

Perquè el cas fou que, sorprenentment, Rous no utilitzà explícitament les paraules "traïció" ni "crim" (ni tan sols "greu error")¹¹⁹⁶ i, malgrat que afirmà que els militants

¹¹⁹³ ROUS, Jean. "La situation espagnole et les tâches de la IVème Internationale". *Service d'information et de presse*, no. 10 (27 septembre 1936); ROUS, Jean. "La situation espagnole et les tâches de la IVème Internationale, suite". *Service d'information et de presse*, no. 11 (2 octobre 1936); ROUS, Jean. "Pour une politique bolchévick léniniste en Espagne". *La Lutte ouvrière* (10-X-36). La primera part del primer article fou reproduïda dos anys després en: ROUS, Jean. "La defaite espagnole et ses causes : l'anniversaire du 19 Juillet 1936". *La Lutte ouvrière* (22-VII-38). El final del primer article anuncià que aquest era el primer d'una sèrie que es publicaria després com a fullet, però aquest no aparegué –ja recollint tota l'experiència de la revolució i la contrarevolució– fins el 1939 (ROUS, Jean. *Espagne 1936 – Espagne 1939 : la révolution assassinée*. Paris : Librairie du travail, 1939).

¹¹⁹⁴ ROUS, Jean. "La situation espagnole et les tâches de la IVème Internationale". *Service d'information et de presse*, no. 10 (27 septembre 1936), p. 78; èmfasi en l'original.

¹¹⁹⁵ ROUS, Jean. "La situation espagnole et les tâches de la IVème Internationale, suite". *Service d'information et de presse*, no. 11 (2 octobre 1936), p. 88.

¹¹⁹⁶ D'una manera molt diplomàtica, Rous defensà que Trotsky utilitzés el terme "traïció", però evità utilitzar-lo ell mateix:

"Lorsque Léon Trotsky répondait à certains dirigeants du POUM (ex-B.L.) qui l'appelaient leur maître et leur chef, qu'il n'enseignait pas la trahison, certains ont trouvé la réplique excessive."

bolxevic-leninistes continuarien realitzant obertament el seu treball polític, evità tractar la qüestió de com s'havia de realitzar concretament aquest, si amb l'escissió o si amb la fracció dins del P.O.U.M. En la seva part programàtica –que fou la reproduïda per *La Lutte ouvrière*-, Rous assenyala bàsicament l'orientació estratègica que calia seguir:

- 1) expulsió de la burgesia del poder;
- 2) destrucció completa de l'estat burgès, dictadura del proletariat mitjançant els comitès (que es tornaven a assimilar als soviets);
- 3) manteniment de les milícies, unificació i coordinació d'un comité central de milícies, amb l'objecte de la creació d'un exèrcit roig en un règim de soviets;
- 4) unitat sindical (quin començament a Catalunya significava l'entrada dels obrers de la F.O.U.S. –controlada pel P.O.U.M.- en la C.N.T., federació que en canvi acabava d'entrar dins de la U.G.T.);¹¹⁹⁷
- 5) expropiació de la gran propietat agrícola, cap violència vers la petita i mitjana pagesia;
- 6) front únic obrer, rebuig de la violència entre les organitzacions obreres;
- 7) federació de repúbliques soviètiques, alliberament del Marroc;
- 8) per un partit de la IV Internacional a Espanya.

En aquest darrer punt, que és el que havia de tractar les mesures concretes de la construcció del partit revolucionari a Espanya i, per tant, quin paper hi jugava el P.O.U.M., Rous evità tot esment a aquest partit i es mogué en el terreny vague de les generalitats sense apuntar la tàctica. En el primer punt d'aquest programa (el de l'expulsió de la burgesia del poder), una frase quasi calcava el condemnatori text de Trotsky i semblava anunciar el trencament:

“Toute espèce de coalition gouvernementale sur un programme commun avec les bourgeois ou les réformistes est une véritable trahison du programme révolutionnaire. Les B.L. sont contre la participation au Conseil économique, de même qu'au gouvernement bourgeois de coalition avec les partis ouvriers de Catalogne. On ne peut organiser la “société collectiviste”, ni faire la révolution dans des organismes de

Aujourd'hui le POUM participe au pouvoir avec les ministres bourgeois en Catalogne. [...] Les “sectaires” B.L., ne pouvant faire de critiques plus sévères que de constater ce fait, et en même temps d'estimer que le camarade Trotsky, malgré les apparences n'avait nullement exagéré son appréciation des dirigeants du POUM.”

(ROUS, Jean. “La situation espagnole et les taches de la IVème Internationale, suite”. *Service d'information et de presse*, no. 11 (2 octubre 1936), p. 89).

¹¹⁹⁷ En aquest punt va haver un clar canvi de posició per part de Rous respecte la tendència que havia manifestat Moulin l'agost, més procliu a l'entrada de la F.O.U.S. dins de la U.G.T. (vegeu: MOULIN. “Cartas desde Madrid” [carta del 24 d'agost del 1936]. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 373), que és el que acabà produint-se.

*collaboration avec les républicains bourgeois ou les réformistes et stalinistes, dont la politique est de lutter ouvertement pour la République bourgeoise”,*¹¹⁹⁸

però a l'arribar a l'apartat de la construcció del partit, la major part de l'apartat era una crítica de les II i III Internacionals, a les quals s'hi contraposava el programa revolucionari de la IV: com s'havia de construir el “Partit de la IV Internacional en Espanya”? Rous respongué que mitjançant la lluita dels joves socialistes, els milicians del P.O.U.M. i els obrers de la C.N.T.; com havia de ser aquesta lluita? dins de cada organització? entrant en una d'elles? construint el partit fora d'aquestes? Rous no en donà resposta; quin paper hi jugaria el P.O.U.M.? quina havia de ser l'actitud organitzativa dels revolucionaris respecte aquest partit? Rous ni plantejà la pregunta ni, òbviament, tampoc no en donà la resposta. Malgrat declarar que la situació crítica de la revolució espanyola exigia parlar obertament i críticament, i reafirmar que els militants revolucionaris tenien el dret de “concertar-se” per oposar-se a la política centrista i per lluitar per la de la IV Internacional i que així ho farien,¹¹⁹⁹ la màxima concreció de Rous fou afirmar que només calia “Marcher dans la voie de Lénine”:

“Les jeunes socialistes et les militants des milices du POUM ainsi que les ouvriers de la CNT, doivent lutter pour bâtir en Espagne la Section de la IVe Internationale pour forger la direction marxiste révolutionnaire du prolétariat espagnol en liaison avec les cadres marxistes révolutionnaires du monde entier.

*Au moment de la Révolution d'Octobre, Lénine ne s'appuyait pas sur la social-démocratie. Il s'appuyait sur Liebknecht qui était “seul”. Marcher dans la voie de Lénine, cela signifie aujourd'hui lutter pour la IVe Internationale.”*¹²⁰⁰

El grup bolxevic-leninista decidí la traducció al castellà d'aquest informe i l'edició d'un petit nombre d'exemplars, en el que sembla que fou l'única activitat editorial del grup durant aquests mesos. Malgrat que Rous no havia declarat explícitament si calia o no escindir el P.O.U.M., les dures crítiques que s'hi contenien en l'informe contra aquest partit motivaren una “violenta resposta”¹²⁰¹ el 17 d'octubre per part d'*El Comunista*, l'òrgan del P.O.U.M. valencià, el qual, dirigit per Luis Portela, es trobava en la dreta del partit. Amb el càustic títol de “La cuarta Internacional, o, mejor dicho, una cuarta de

¹¹⁹⁸ ROUS, Jean. “La situation espagnole et les taches de la IVème Internationale, suite”. *Service d'information et de presse*, no. 11 (2 octobre 1936), p. 91; ROUS, Jean. “Pour une politique bolchévick léniniste en Espagne”. *La Lutte ouvrière* (10-X-36).

¹¹⁹⁹ ROUS, Jean. “La situation espagnole et les taches de la IVème Internationale, suite”. *Service d'information et de presse*, no. 11 (2 octobre 1936), p. 90.

¹²⁰⁰ *Idem*, p. 93; ROUS, Jean. “Pour une politique bolchévick léniniste en Espagne”. *La Lutte ouvrière* (10-X-36).

¹²⁰¹ ROUS, Jean. “Los acontecimientos de España y la organización : nota de información para los militantes del P.O.I., octubre de 1936”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 379.

Internacional, contra el P.O.U.M.”,¹²⁰² l’anònim articulista (probablement el mateix Portela) efectivament mostrà per escrit el que era una realitat en els fets des de feia gairebé dos mesos: el menysteniment per part de la direcció del P.O.U.M. tant dels militants bolxevic-leninistes¹²⁰³ com de les seves crítiques i propostes, i estava motivat bàsicament tant pel propòsit d’aturar el treball de propaganda –per minso que fos– que aquests militants estaven fent entre les milícies poumistes, com per recordar tothom (tant als bolxevic-leninistes com a la direcció del P.O.U.M.) el principi de la no acceptació de fraccions dins del partit.¹²⁰⁴

Amb tot, la causticitat i el políticament invàlid argument del nombre de l’autor de l’article (la gran diferència en efectius entre les dues organitzacions, amb tots els trotskistes del món en nombre insuficient “ni siquiera para hacer un mitin” i la burla irònica a l’exclamar que “¡Estamos salvados! La IV Internacional nos sostiene”) no pogueren rebatre en absolut cap dels arguments exposats per Rous, especialment pel que feia a la participació governamental del P.O.U.M. Amb la seva pobresa argumental (“Los B.L. nos han declarado la guerra”; l’enuig dels bolxevic-leninistes “paràsits” per les mesures antifracccionals preses pel C.E.; el seu intent d’aplicació de fórmules per a totes les ocasions, com els papagais i els “revolucionarios de mesa de café”; la majoria

¹²⁰² “La cuarta Internacional, o, mejor dicho, una cuarta de Internacional, contra el P.O.U.M. : los profesionales de la crítica en funciones”. *El Comunista*, nº 11 (17 de octubre de 1936), p. 4, 2. L’article feia referència a l’informe publicat en *Service d’information et de presse* no. 11, per la qual cosa no sembla que la traducció en castellà arribés a València.

¹²⁰³ L’article començava mostrant clarament el menysteniment, burla i crítica poc rigorosa de l’autor: “¿B. L.? ¿Qué se esconde tras estas iniciales enigmáticas? Nada grave. B. L. quiere decir simplemente bolcheviques – leninistas. Bolcheviques porque el partido bolchevique los ha excluido de su seno, y leninistas porque han hecho de Trotsky su [il·legible en la meva còpia] y caudillo [?, no es llegeix bé en la meva còpia]. La cosa está, pues, clarísima y es de una lógica aplastante.”. Al final de l’article també hi hagué burla per a “León Trotsky, el autor de “El gran organizador de derrotas” y [e]l organizador insuperable de la suya propia. ¿Qué más queremos para triunfar?”.

¹²⁰⁴ Motivació que clarament mostrà l’autor a l’escriure que “Sabemos con cuánto entusiasmo, con cuánta abnegación, con cuanta [il·legible en la meva còpia] han venido a combatir en nuestras filas bastantes camaradas de los que militan en los grupos trotskistas, pero no deja de ser extraño que esos grupos, que [il·legible en la meva còpia] hayan escogido precisamente las milicias de un partido indiscutiblemente [?, no es llegeix bé en la meva còpia] opuesto al suyo en el terreno de los principios y de la política [...]. Lo que ya no nos parece tan normal es que los trotskistas hayan escogido nuestras milicias como campo de operaciones para intentar perturbar la vida de nuestro partido.”, i que corroborà al final de l’article: “Pero nosotros decimos categóricamente a los trotskistas que se han equivocado de dirección, que todavía no está nuestro partido maduro para que venga a colonizarlo nadie. Que no toleraremos ni a nacionales ni a extranjeros que se introduzcan en nuestras filas para debilitarlas y descomponerlas. Que no estamos dispuestos a que nadie, al amparo de las circunstancias, trate de crear en nuestro país y a expensas de nuestro partido, lo que en ningún sitio se pudo crear, una sección de la IV Internacional. Libres son los trotskistas de propagar sus puntos de vista, de organizar a sus huestes, pero nosotros les repetimos que tengan el valor de desplegar su bandera y que no pretendan disimularse bajo los pliegues de las banderas de los demás. El derecho a formar fracciones que los trotskistas reivindican, implica también el derecho a deshacerlas, y ese derecho lo ejercemos sin ninguna vacilación.”

obrera en el govern de la Generalitat que justificava la coalició amb la burgesia, a l'igual que la necessitat del concurs de totes les forces que lluitaven contra el feixisme que exigia “la máxima cordialidad” i no “criticar violentamente a todos los demás para realizar una labor un poco mezquinamente partidista”; i la crítica a la consigna trotskista de la dissolució de la Guardia de Asalto i la defensa d'aquesta), l'article plasmà en paper la devallada del discurs revolucionari del P.O.U.M. fins al frontpopulisme efectiu en temps de revolució en els tres mesos escasos que havien passat des del 19 de juliol, incapaç de plantejar la qüestió essencial no del nombre de representants obrers o burgesos en el govern, sinó del *programa* d'aquest govern, reafirmant la línia oficial del partit de que calia “quebrantar” la dualitat de poders “porque de hecho, en España, en este momento, el poder está ya en manos de la clase obrera, y de derecho también lo está”.

En aquest sentit, la trajectòria d'aquest article és ben indicativa de l'actitud del propi partit respecte la IV Internacional: no va ser reproduït per cap altra publicació poumista, especialment per *La Batalla*, però tampoc no va ser ni desautoritzat ni rebut per la mateixa premsa del partit:¹²⁰⁵ molt probablement ni la fracció de Nin ni la d'Andrade prengueren cap part en aquesta diatriba, però un cop fet l'atac per la secció valenciana, tampoc s'hi oposaren i el deixaren escampar.¹²⁰⁶ Si el viatge que just en els mateixos

¹²⁰⁵ Cal fer notar, però, que Moulin informà al P.O.I. en la seva conferència nacional de l'1 de gener del 1937 que, a València, els membres adults del P.O.U.M. estaven en la dreta del partit, però que la joventut se'ls hi oposava i havia refusat vendre un periòdic (“Conférence nationale du P.O.I. : 1. La situation en Espagne et la conférence de Barcelone”. *Bulletin d'information intérieur du Parti ouvrier internationaliste*, nouv. série, no. 1 (15 janvier 1937), p. 4); és possible, doncs, que es tractés d'aquest número d'*El Comunista*.

¹²⁰⁶ Ben contràriament al to i contingut d'aquest article d'*El Comunista*, i com a mostra de les diferents tendències dins del P.O.U.M., la seva premsa de Madrid publicà en els mateixos dies articles pro-Trotsky: per exemple, “El stalinismo se nutre de la calumnia contra Trotsky”. *P.O.U.M.*, nº 8 (14-X-36), p. 4, “Carl Radek y León Trotsky”. *El Combatiente rojo*, nº 8 (18-X-36), p. 3, o la foto del tanc Schneider en la que es pot llegir parcialment Milicias Trotski (*El Combatiente rojo*, nº 8 (18-X-36), p. 4); inclús just el mateix dia de la burla d'*El Comunista*, *La Antorcha*, òrgan de la J.C.I. madrilenya (dirigida per Jesús Blanco) reproduïa en un requadre un elogi a Trotsky extret de *Combat*, periòdic de la J.C.I. de Lleida: “Admiramos a Trotsky porque a pesar de las difamaciones que hace Stalin y sus amigos y de todo el barro que pretenden tirar sobre su historia, Trotsky, el gran revolucionario, siempre habrá sido el primero y el mejor organizador del ejército rojo de la Unión Soviética.” (*La Antorcha*, nº 2 (17-X-36), p. 4). No debades, en el C.C. Ampliat celebrat el desembre Portela declarà que “Hay en nuestro Partido una corriente que realiza una política que no es ciertamente la del Partido. Esta corriente que a veces actúa como una fracción, la representa sobre todo la sección de Madrid. Es preciso que de una vez para siempre se hable claro sobre la política trotskista.”; els representants de Madrid, però, no admeteren ser qualificats de trotskistes: replicaren que en el P.O.U.M. hi havia secciones “demasiado derechistas y otras demasiado izquierdistas” i que la de Madrid “ha sido la que ha cumplido en todo momento los acuerdos del Partido” (“Intervenciones de delegados sobre el informe político”. *Boletín interior : órgano de información y discusión del Comité Ejecutivo del Partido Obrero de Unificación Marxista*, nº 1 (15 Enero 1937), p. 5).

dies estava fent Sneevliet a Barcelona¹²⁰⁷ com a hoste del P.O.U.M.¹²⁰⁸ fou una de les causes que motivà que el P.O.U.M. no inclogués l'article en *La Batalla* -per deferència amb un, encara que crític, destacat dirigent quartinternacionalista- és una especulació, però que tanmateix mereix ser contemplada; de fet, Sneevliet afirmà en *La Batalla* que el programa del R.S.A.P. reconeixia clarament la necessitat de la IV Internacional i inclús remarcà amb orgull que això s'havia fet quatre anys abans que Trotsky es manifestés en favor de la creació d'aquesta:

“Su programa [del R.S.A.P.] es la [sic] del marxismo revolucionario. En este programa se ha notado claramente la necesidad de constituir una Cuarta Internacional. Cuatro años antes de [i.e. que] la Oposición internacional comunista de Trotski[,] el Partido Revolucionario-socialista reconoció la necesidad de un partido nuevo y [sic] independiente, y en consecuencia de esto una Cuarta Internacional.”,¹²⁰⁹

¹²⁰⁷ Sneevliet arribà a Barcelona l'11 d'octubre i Bonet li signà el salconduit (“Reispas ten name van H. Sneevliet, afgegeven door het Comité Local de Milicies Antifeixistes, Port Bou. 1936”, i “Laissez passer ten name van H. Sneevliet, afgegeven door de Partit Obrer d'Unificació Marxista, Barcelona. 1936”, ambdós en: Lid van de Provinciale Staten van Noord-Holland (410 i 411), Archief Henk Sneevliet, International Institute of Social History); arribà doncs just a temps per acomiadar els milicians del G.I.L. que partiren al front d'Alcubierre el dia següent (SEDRAN, Domenico. “Memorie di un proletario rivoluzionario”. *Critica comunista*, nos. 8-9 (1980), p. 143; SEDRAN, Domenico. “Carlini in Spain : an Italian Trotskyist in the Spanish Civil War”. *Revolutionary history*, v. 4, no. 1-2 (Winter 1991-92), p. 254.

¹²⁰⁸ “El presidente del partido obrero socialista revolucionario holandés, entre nosotros”. *La Batalla* (13-X-36); aquest article omíti qualsevol referència a la militància quartinternacionalista de Sneevliet i del R.S.A.P., però ell mateix ho remarcà en l'article que publicà tres dies després en el mateix diari. Sneevliet també parlà per Radio P.O.U.M. (“El camarada Sneevliet en Radio P.O.U.M.”. *La Batalla* (14-X-36) i feu donació de dues col·lectes de 400 dòl·lars cadascuna, una per al P.O.U.M. i una altra per a “otra organización revolucionaria de Cataluña” (la C.N.T., que *La Batalla* optà per no anomenar) (“Medios económicos para ayudarnos en la lucha : solidaridad proletaria internacional”. *La Batalla* (16-X-36)). Per la seva banda, l'R.S.A.P. declarà aquest mateix dia 16 en *De Nieuwe fakkel* que el P.O.U.M. estava complint la mateixa tasca que els bolxevics el 1917 i que, per tant, es desfeien completament les “llegendes” que deien que era partidari de la política de Front Popular (citat en: KLEMENT, Rudolf [“Adolphe”]; WOLF, Erwin [“Braun”]. “Memorandum sur différentes questions hollandaises : déposé comme base de discussion au Bureau international pour la IVe Internationale, le 27 décembre 1936”. *Bulletin intérieur international*, no. 1 (avril 1937), p. 5).

¹²⁰⁹ SNEEVLIET, Henk. “El valor internacional de la lucha que sostiene la clase trabajadora española : democracia reaccionaria y fascismo amenazante en Holanda : hacia una revolución socialista”. *La Batalla* (16-X-36). Malgrat aquesta declaració genèrica de quartinternacionalisme, Rous assenyala en una carta al C.C. del P.S.R. un seguit de fets que Sneevliet -membre del Buró per la IV Internacional- havia comès a Barcelona: condemnà categòricament i públicament la política de l'S.I., lloà la del P.O.U.M., s'oposà a l'edició d'un butlletí del grup bolxevic-leninista, no volgué reunir-se amb els membres d'aquest, i només ho feu amb un membre “écarté” com Breá, la qual cosa significà desacreditar el Moviment per la IV Internacional (ROUS, Jean [“Clart”]. “Lettre du cam. Clart au Comité central du P.S.R. belge, le 20 décembre 36”. *Bulletin intérieur international*, no. 1 (avril 1937), p. 10; també citat en: KLEMENT, Rudolf [“Adolphe”]; WOLF, Erwin [“Braun”]. “Memorandum sur différentes questions hollandaises : déposé comme base de discussion au Bureau international pour la IVe Internationale, le 27 décembre 1936”. *Ídem*, p. 5). Malauradament no dispo de la documentació per confirmar aquestes acusacions de Rous, tot i que sembla clar, pel publicat en *La Batalla*, que efectivament Sneevliet no criticà públicament la política del P.O.U.M. i tampoc no recolzà explícitament la posició de l'S.I.; en quant l'edició del butlletí i la situació de Breá, tracto aquestes qüestions més endavant en el text i, efectivament, pels testimoniatges conservats, sembla cert que Sneevliet no es reuní amb el grup bolxevic-leninista de Barcelona.

sent això publicat justament el dia abans de l'atac llançat des d'*El Comunista* contra “la quarta d'Internacional”.

És molt possible, doncs, que la no publicació de l'article d'*El Comunista* en *La Batalla* fos degut al tacticisme per part dels dirigents poumistes, però no pas a la manca de coincidència en la crítica feta al Moviment per la IV Internacional pel setmanari de la secció valenciana. Com a mostra pot servir la reunió del Comitè Central del P.O.U.M. celebrada el 19 de desembre, on les discussions sobre la qüestió internacional giraren en bona part al voltant de la “nova Internacional” amb un rebuig per part de tots els participants a la IV Internacional, enfatitzant la necessitat d'atacar-la: Coll subratllà que *La Batalla* atacava la III Internacional però que calia que també ho fes contra la IV, el delegat de Madrid s'hi mostrà d'acord, Arquer explicà com havia combatut al front contra els trotskistes i que calia atacar la IV Internacional per evitar que el P.O.U.M. fos identificat com a trotskista, el delegat de Vinaròs es lamentà de que el partit no es defensava contra els atacs de la IV Internacional, i Domènech defensà que no s'havia de convidar la IV Internacional a una conferència internacional projectada per al gener a Barcelona...¹²¹⁰

L'argumentalment pobra però verbalment violenta crítica d'*El Comunista* no aconseguí no obstant una variació de la línia de l'S.I. en el sentit de la ruptura, i fins entrat el 1937 la línia d'aquest organisme expressada pel P.O.I. no canvià: es mantingueren les consignes estratègiques, es criticà el P.O.U.M. i s'exposaren les seves contradiccions, però només dos articles esmentaren, novament de manera genèrica, la necessitat de construir un partit revolucionari a Espanya, sense especificar en absolut quina havia de

¹²¹⁰ “El Comité Central Ampliado del P.O.U.M. ha terminado sus tareas : todas las cuestiones candentes de la revolución han sido discutidas ampliamente por los delegados”. *La Batalla* (17-XII-36) (el P.O.I. recollí aquestes intervencions en la seva premsa: “La position des dirigeants du P.O.U.M. sur la question de l'Internationale : avant la Conférence de Barcelone”. *La Lutte ouvrière* (25-XII-36)). L'única intervenció oberta a una discussió amb la IV Internacional (encara que no fou formulada de manera explícita) fou la de la delegació d'Extremadura, que defensà que a la conferència convocada a Barcelona per al gener s'hi havia de convidar totes les tendències marxistes, però estava en clara minoria: dues setmanes després d'aquesta reunió, Portela, pel Comitè Provincial de València, contestava a una carta de la redacció del *Бюллетеня Оппозиции* [*Biulletien Oppozitsii*], comunicant-los que estarien encantats de rebre el butlletí, però que “*il ne nous est pas possible, en raison des circonstances actuelles de l'Espagne, qui commandent ne rien faire qui puisse nuire l'unité plus que jamais nécessaire entre toutes les organisations qui luttent contre le fascisme, distribuer votre organe parmi les militants russes qui se trouvent actuellement dans notre pays*” (carta de Luis Portela al Bulletin de l'Opposition (30-XII-36), Boris I. Nicolaevsky collection, series 231, box 373, folder 3 (microfilm reel Trotsky 38; també en: (14485) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

ser l'actitud vers el P.O.U.M. en aquest procés,¹²¹¹ amb la fi clara de no trencar les relacions amb aquest; la campanya antitrotskista i antipoumista dels estalinistes que s'encetà a Espanya ja a partir del primer Procés de Moscou¹²¹² motivà accions de

¹²¹¹ Vegeu especialment “A un tournant décisif : quel est le régime de l’Espagne “antifasciste”?”. *La Lutte ouvrière* (17-X-36); “Mobilisation pour défendre la révolution espagnole! : les manoeuvres staliniennees contre les révolutionnaires catalans”. *La Lutte ouvrière* (24-X-36); “Russie 1917-Espagne 1936 : dans la voie d’Octobre, les travailleurs d’Espagne imposeront tout le pouvoir de leurs comités”. *La Lutte ouvrière* (30-X-36); NAVILLE, Pierre. “Il faut défendre la révolution espagnole par la lutte contre notre imperialism : l’initiative Blum-Eden-Staline permet aux bourgeois et aux stalinistes d’étouffer la révolution”. *La Lutte ouvrière* (18-XIII-36), “Pour une confrontation des idées et des programmes : documents pour la discussion internationale”. *La Lutte ouvrière* (25-XII-36), i “Le nouveau gouvernement catalan contre le prolétariat : le tournant de la révolution espagnole”. *La Lutte ouvrière* (1-I-37). D’aquests sis articles, només el tercer i en part el cinquè esmentaren la qüestió del partit, resolta amb la fórmula ambigua ja exposada el mes d’octubre.

¹²¹² A partir del Primer Procés de Moscou, anunciat a mitjans d’agost, s’intensificà la campanya antitrotskista a Espanya, que s’havia mantingut durant tota la dècada dels 30, i que ja estava força desenvolupada des de finals d’agost (vegeu, per exemple, l’acusació de *L’Humanité* del 30 d’agost a propòsit d’un pretès complot d’una “banda trotskista” per assassinar dirigents del P.S.O.E. i del P.C.E. (TROTSKY, L. “[On peut écrire]”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l’Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 11, p. 154); i la denúncia de la C.N.T. contra la persecució stalinista dels trotskistes, reproduïda en *La Batalla* (“Esto ya es demasiado : sobre el trotskismo : de “C.N.T.” de Madrid”. *La Batalla* (27-IX-36)). No obstant, fins que el pes de l’ajuda soviètica no feu callar la immensa majoria de veus i consciències, la campanya del P.C.E. i del P.S.U.C. no avançà gaire: per exemple, *Claridad* –diari de l’ala esquerra del P.S.O.E.- inclogué extractes durant diversos dies de la *Història de la revolució russa* de Trotsky (vegeu: MORROW, Felix. *Revolución y contrarrevolución en España ; La Guerra Civil*. Madrid : Akal, 1978, p. 68), i premsa republicana com *La Voz* emfatitzà el paper de Trotsky en la victòria militar de la guerra civil russa i la necessitat de tenir un personatge semblant a Espanya –sense fer cap referència, òbviament, al seu programa polític- (“Lecciones de la historia : Zumalacárregui, Trotsky y el frente del Tajo : lo que cuenta Piralá en su Historia de la Guerra civil”. *La Voz* (30-IX-36); parcialment reproduït en “León Trotsky, creador del Ejército Rojo”. *La Batalla* (3-X-36) i en “Lecciones de la historia : Trotsky, eje militar de la revolución rusa, constituye un ejemplo en los momentos de nuestra lucha contra el fascismo”. *El Combatiente rojo*, nº 6 (4-X-36), p. 1). L’article de *La Voz* fou atacat iradament per *Mundo obrero*, i contestat pel diari republicà (“No falseamos nada”. *La Voz* (3-X-36) i indirectament en “Petrogrado 1919, Madrid 1936”. *La Voz* (29-X-36), i també per *P.O.U.M.* (““Mundo obrero” y la historia”. *P.O.U.M.*, nº 7 (7-X-36), p. 8). Amb l’arribada de l’ajut soviètic a partir de la segona meitat del mes d’octubre, però, només bolxevic-leninistes, gran nombre de poumistes i alguns anarquistes defensaren Trotsky, i la campanya del P.C.E. i del P.S.U.C. reproduí les acusacions llançades a Moscou contra els vells bolxevics, adaptant-les a l’arena espanyola; també la premsa burgesa s’hi afegí a partir d’aquest moment (vegeu, per exemple: “Han anat fins a la fi”. *Mirador*, núm. 8 (22 d’octubre del 1936), p. 3, article que estava traduït de *Pravda*). Aquesta campanya espanyola, però, no fou només una pura còpia, sinó que mostrà una participació activa per part de la direcció estalinista espanyola: d’aquesta manera, no només la premsa estalinista espanyola reproduí els articles de la campanya antitrotskista publicats en la premsa soviètica, sinó que també la premsa soviètica reproduí al seu torn articles de la campanya antitrotskista espanyola (vegeu: ROGOVIN, Vadim Z. *1937 : Stalin's year of terror*. Oak Park : Mehring Books, cop. 1998, p. 127). La motivació era evident: la necessitat per part de l’estalinisme d’un atac preventiu i destructor a un marxisme dissident -per embrionari que fos- que podia inspirar els treballadors espanyols; com assenyala Rogovin, la “dialèctica de la falsificació” estalinista “grew out of Stalin's fear of the growing influence of Trotsky abroad and the growth of oppositional, “Trotskyist” moods in the USSR” (*idem*, p. 140). Fou doncs en aquest moment quan les J.S.U. assaltaren el local de la J.C.I. madrilenya (el 21 d’octubre, quan només feia una desena de dies que aquesta s’havia constituït a Madrid); els Thalmann esmentaren també un atac al local on hi havia Radio P.O.U.M., estant ells a dins, que probablement es produí en els mateixos dies o setmanes (THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. *Combats pour la liberté : Moscou-Madrid-Barcelone-Paris*. [Baye] : La Digitale, cop. 1997, p. 123); el novembre, el periòdic *P.O.U.M.* fou prohibit. En l’àmbit temporal, aquesta ofensiva coincidí amb el robatori a París la nit del 7 de novembre dels arxius de Trotsky guardats per Sedov (MARIE, Jean-Jacques. *Trotsky : revolucionario sin fronteras*. 1ª ed. Buenos Aires : Fondo de Cultura Económica, 2009, p. 477), ofensiva que en ambdós països fou seguida de

solidaritat del P.O.I. i tampoc en aquest context s'encarà la qüestió de com construir el partit.

La participació governamental del P.O.U.M., efectivament, fou criticada pels bolxevic-leninistes, però no tant com per trencar les relacions per part seva: si l'entrada del P.O.U.M. en el Front Popular el gener havia motivat el trencament de l'L.C.I. amb aquest partit pel seu "crim" i "traïció", l'entrada efectiva del P.O.U.M. en un govern de coalició amb la burgesia en un període efectiu de revolució, en canvi, no motivà el trencament per part dels bolxevic-leninistes en aquest moment. Ni tan sols la crítica d'aquest punt fou massa àmplia: a banda de l'article de Moulin que aparegué en *Service d'information et de presse* (butlletí mimeografiat públic de l'S.I., però que es feia circular bàsicament entre la militància pròpia i les direccions d'organitzacions més o menys properes), els altres articles d'octubre i novembre de *La Lutte ouvrière* tractaren la qüestió de l'entrada del P.O.U.M. en el govern de la Generalitat no de manera exclussiva sinó dins d'una anàlisi general de la situació espanyola,¹²¹³ i no feren esment de quina era la política a seguir respecte el P.O.U.M.

La línia que mantingué l'altra gran secció del Moviment per la IV Internacional, la dels Estats Units, fou similar i inclús encara més optimista respecte la prognosi de com es desenvoluparien els esdeveniments: a l'igual que el que feia *La Lutte ouvrière*, l'òrgan del Left Wing Group (els bolxevic-leninistes dins del Socialist Party), *Socialist appeal*, analitzà la situació espanyola i la llegí com una lluita entre revolució i contrarevolució, apuntant als mateixos fins estratègics que exposava el P.O.I., però, encara que obvià durant l'estiu i la tardor la qüestió de la construcció del partit i de quin paper prendre

l'exigència pels estalinistes de la prohibició de les organitzacions trotskistes (reals o suposades). Davant d'aquesta persecució, el P.O.I. manifestà la seva solidaritat amb el P.O.U.M. des de ben aviat (vegeu, per exemple: "Solidarité avec le Poum!". *La Lutte ouvrière* (27-XI-36)), i començà una campanya ("Le P.O.I. engage une campagne contre les attaques réactionnaires visant le P.O.U.M.! : les stalinistes veulent liquider la révolution espagnole". *La Lutte ouvrière* (18-XII-36); traduït al castellà en: "Los stalinistas quiren [sic] liquidar la revolución española [sic] : el P.O.I. emprende una campana [sic] contra los ataques reaccionarios de sue [sic] es objeto el P.O.U.M.". *Boletín de informaciones del Partido Obrero Internacionalista (Parti ouvrier internationaliste)*, nº 1 ([diciembre 1936?]), p. 2); també l'L.R.W.P. denuncià la persecució ("POUM faces persecution". *The Workers' voice*, v. 3 no. 10 (December, 1936), p. 1).

¹²¹³ "Nos frères d'Espagne assassinés par le blocus Blum-Staline". *La Lutte ouvrière* (3-X-36) i, especialment, l'article de Rous (aparegut anònimament) "Pour une politique bolchévick léniniste en Espagne". *La Lutte ouvrière* (10-X-36), extracte de l'article més ampli que havia aparegut dues setmanes abans en *Service d'information et de presse*.

respecte el P.O.U.M.,¹²¹⁴ prengué a l'hivern una línia clarament pro-ingrés.¹²¹⁵

De fet, com ja he mostrat, al contrari que Rous i Moulin no volgué desqualificar el Consell d'Economia i just abans de l'entrada del P.O.U.M. en el Consell de la Generalitat, Morrow escriví -en la que probablement fou la primera monografia d'un revolucionari marxista sobre la revolució espanyola, *The civil war in Spain : [towards socialism or fascism?]*, publicada a finals de setembre-¹²¹⁶, que “La poca influencia que aún tiene el gobierno por su representación en el Consejo de Economía y en el Comité Central de las Milicias Antifascistas tenderá, sin duda, a desaparecer cuando estos órganos se amplíen al integrarse, como propone el POUM, los delegados elegidos por la milicia y las fábricas”:¹²¹⁷ no només succeí el contrari del que apuntava Morrow, sinó que la confiança que hi exposà en la capacitat revolucionària del P.O.U.M. era manifesta. De fet, en Morrow s'observa una aposta decidida en pro de la col·laboració amb el P.O.U.M. i de la necessitat d'entrar en aquest partit per tal de construir el partit revolucionari, si bé no manifestada de manera clara i expressa.

En el seu fullet sobre la guerra civil –acabat d'escriure la tercera setmana de setembre-, Morrow afirmà que després de l'esclat de la guerra “los anteriores trotskistas (ahora en el POUM) volvieron a una línea bolchevique” i que el P.O.U.M., després de moltes vacil·lacions, “rompió finalmente con el Frente Popular; realizó un giro repentino hacia la izquierda”.¹²¹⁸ Morrow sintetitzà en aquest fullet la posició dels bolxevic-leninistes respecte el P.O.U.M. i la construcció del partit revolucionari, síntesi que no trencà

¹²¹⁴ Vegeu: B. M. F. “Revolution and counter-revolution in Spain”. *Socialist appeal*, v. 2, no. 8 (September 1936), p. 3-4; MORROW, Felix. “How the workers can win in Spain”. *Socialist appeal*, v. 2, no. 9 (October 1, 1936), p. 6-8; HERMAN, Ben. “Caballero at the helm”. *Socialist appeal*, v. 2, no. 9 (October 1, 1936), p. 10-12; “Neutrality and Spain”. *Socialist appeal*, v. 2, no. 10 (November 1, 1936), p. 1-2; i MORROW, Felix. “Arms for the Spanish workers! : only the international workingclass will send arms”. *Socialist appeal*, v. 2, no. 11 (December, 1936), p. 6-9.

¹²¹⁵ Vegeu especialment: “P.O.U.M. and the Spanish Revolution : editorial statement”. *Socialist appeal*, v. 2, no. 11 (December 1936), p. 1-2; i MORROW, Felix. “Proposed solutions to the Spanish crisis”. *Socialist appeal*, v. 3, no. 1 (January, 1937), p. 6-8.

¹²¹⁶ MORROW, Felix. *Revolución y contrarrevolución en España ; La Guerra Civil*. Madrid : Akal, cop. 1978. Aquest volum recull la traducció de dues obres diferents de Morrow, *The civil war in Spain : [towards socialism or fascism?]*, del 1936, i *Revolution and counter revolution in Spain*, del 1938; el pròleg de *The civil war in Spain* està datat el 22 de setembre, i aquest fullet ja fou anunciat en el número de l'1 d'octubre del *Socialist appeal* (p. 16).

¹²¹⁷ MORROW, Felix. *Revolución y contrarrevolución en España ; La Guerra Civil*. Madrid : Akal, cop. 1978, p. 60; Morrow repetí la mateixa idea el mes següent: MORROW, Felix. “How the workers can win in Spain”. *Socialist appeal*, v. 2, no. 9 (October 1, 1936), p. 7.

¹²¹⁸ MORROW, Felix. *Revolución y contrarrevolución en España ; La Guerra Civil*. Madrid : Akal, cop. 1978, p. 14, 57.

l'ambigüitat de Rous (que representava tant l'S.I. com el P.O.I.) respecte aquesta qüestió però que tanmateix fou força més clara que l'expressada per aquest i que s'allunyava de la crítica més esquerranosa de Moulin. Morrow mostrà que confiava d'una banda en la capacitat regeneradora del P.O.U.M. i, sense especificar clarament l'opció de l'ingrés dins d'aquest, apuntava implícitament però en aquesta direcció:

“Se dispone de grandes fuerzas para la victoria proletaria. Al calor de la guerra civil se unificarán en un único partido revolucionario. La contradicción entre la tradicional teoría apolítica del anarcosindicalismo y su presente práctica político-revolucionaria hará pedazos su forma sindical de organización.

Miles y miles de cenetistas ya se han pasado al POUM. Esta organización, que tiene en sus cuadros a los elementos revolucionarios más experimentados del país, se ha apartado considerablemente de su línea centrista, pero sus fuerzas principales se limitan a Cataluña y Valencia. Podemos estar seguros que los cuadros más importantes del resto de España, los revolucionarios entre los socialistas de izquierda, que se han ido impacientando por las vacilaciones de Caballero, se integrarán a la corriente revolucionaria. Los mejores elementos entre los cuadros inexpertos de la organización estalinista también integrarán el nuevo partido revolucionario. La revolución, como siempre, tendrá un liderazgo más amplio que el de un partido; pero las tareas gigantescas que planteará llevarán a la unificación de las corrientes revolucionarias de todos los partidos.”¹²¹⁹

Quan el P.O.U.M. resolgué la contradicció de la dualitat de poders en favor del manteniment de l'estat burgès i de la col·laboració política amb l'entrada en el govern de la Generalitat, *Socialist appeal* reaccionà més durament, dedicant un article específic que no arribà però fins el seu número de desembre, dos mesos després de la dissolució del C.C.M.A. i del nomenament de Nin com a conseller. A diferència del P.O.I., *Socialist appeal* encarà en l'article editorial “P.O.U.M. and the Spanish Revolution : editorial statement”¹²²⁰ la qüestió de l'actuació d'aquest partit obertament i específica, no com a part d'una anàlisi general, i les seves crítiques per les contradiccions i actuacions del P.O.U.M. foren presentades de manera sistemàtica, les quals començaven per les deficiències teòriques de la “revolució democràtico-socialista”, passaven pel recolzament al Front Popular a començaments d'any, i havien culminat en la seva absorció dins del govern burgès, emfatitzant així que el paper que jugava aquest partit era un dels aspectes tràgics de la Revolució Espanyola.

Però inclús així, *Socialist appeal* no es decidí pel trencament i, encara que en el seu

¹²¹⁹ *Ídem*, p. 67-68. La R.W.L. feu una pormenoritzada crítica a aquest fullet: “Centrist acrobatics with the Spanish Civil War”. *The Fourth International*, v. 2, no. 8 (January, 1937), p. 11-16.

¹²²⁰ “P.O.U.M. and the Spanish Revolution : editorial statement”. *Socialist appeal*, v. 2, no. 11 (December 1936), p. 1-2.

argumentari donava prou raons per mostrar que no confiava en un canvi de rumb per part de la direcció del P.O.U.M. –quina actuació la publicació s’abstingué de qualificar-, exposà en definitiva una visió en la qual el futur de la revolució espanyola passava encara per aquest partit, el qual continuava sent considerat el mes de desembre com el “punt de reunió” del moviment revolucionari, o al menys una gran contribució a aquest. El Left Wing Group, per tant, no perdia encara l’esperança de que la militància del P.O.U.M. fes una profunda revisió que permetés el seu redreçament:

*“It is not excluded that, despite this lamentable record, the P.O.U.M. will yet succeed in redressing its course and becoming the rallying ground of the truly consistent revolutionary movement in Spain, or at least, a great contribution towards such a movement. But this presupposes a drastic revision of its present course. [...] But unless the P.O.U.M. takes measures to alter its position in favor of that line of policy which made possible the victory of the Russian working class in October 1917, it will pass into history as the incarnation of disappointed hopes.”*¹²²¹

Un mes després, Morrow inclús reculà parcialment i, malgrat mantenir la crítica al P.O.U.M. per la seva actuació i per haver deixat escapar el mes de setembre l’oportunitat d’haver-se oposat a l’entrada en el govern en lloc d’entrar-hi, mantingué que l’expulsió del P.O.U.M. del govern de la Generalitat esdevinguda el desembre li obria les oportunitats més grans que encarava qualsevol partit obrer en el món: l’únic que havia de fer era cesar de fer girs, desplegar resoltament la bandera del marxisme i agitar per les tasques del moment: la terra per als camperols, la independència del Marroc, el control obrer, i tot el poder a un congrés nacional de comitès de treballadors, camperols i soldats;¹²²² és a dir, Morrow contemplava encara el P.O.U.M., malgrat la seva actuació passada, com l’instrument per a la política revolucionària, i obvià absolutament tant la qüestió de la IV Internacional com la necessitat de construir la seva secció espanyola. El Left Wing Group, doncs, malgrat anunciar per primer cop públicament de manera completa i sistemàtica les crítiques al P.O.U.M. sense acompanyar-les d’ambigüitats, mantenia implícitament la mateixa posició que la del P.O.I.: cerca d’influència en els militants del P.O.U.M. per tal de redreçar aquest partit, la qual cosa significava la no construcció resolta d’una organització quartainternacionalista independent a Espanya.

En última instància, la incapacitat de reconèixer resoltament durant tot el segon

¹²²¹ *Ídem*, p. 2.

¹²²² MORROW, Felix. “Proposed solutions to the Spanish crisis”. *Socialist appeal*, v. 3, no. 1 (January, 1937), p. 8.

semestre del 1936 que la qüestió del partit era, des del punt de vista del marxisme, la qüestió essencial, fou evident en el Left Wing Group: en el número de novembre de *Socialist appeal*, Morrow ho declarà implícitament quan declarà que la qüestió essencial per a la victòria eren les armes, sense esmentar en cap moment la qüestió del programa i del partit,¹²²³ primant així el vessant militar per sobre del polític. Molt més endavant, quan la direcció del P.O.U.M. tancà definitivament les portes a l'ingrés d'una fracció bolxevic-leninista, l'entrada d'aquest partit en la Generalitat es convertí en l'acusació més greu que llançaren els bolxevic-leninistes contra el P.O.U.M., la prova més palpable de la seva nova traïció, continuadora de la del gener del 1936. No obstant, ni en el moment en que fou feta, ni un mes després quan el P.O.U.M. acceptà la militarització, foren motiu suficient per als bolxevic-leninistes per impedir-los demanar l'entrada com a fracció en aquell partit: *si existí el trencament, és perquè de nou fou el P.O.U.M., com ja havia fet abans, el 1935, qui prengué la iniciativa davant d'un grup bolxevic-leninista que no la buscava*. Només el trencament del novembre per part del P.O.U.M. feu que membres de l'S.I. ja abandonessin definitivament la perspectiva d'entrada en aquest partit; però només alguns, com mostraré mes endavant.

Respecte la fracció molinierista, que des del congrés d'octubre del P.O.I. s'havia escindit d'aquest i havia constituït el Parti communiste internationaliste (P.C.I.), fou força crítica amb el P.O.U.M. des dels primers números de la reapareguda *La Commune*, però, més encara que el P.O.I., fou absolutament inconcreta respecte la qüestió de com construir el partit a Espanya, fins el punt de ni tan sols plantejar-la (i només fer-ho, de manera molt genèrica, per a França): recordà el centrisme del P.O.U.M., la seva entrada en el Front Popular i en el govern de la Generalitat (però s'abstingué d'esmentar qualsevol qualificatiu), l'acusà de canalitzar “dans une voie fausse les forces se dirigeant vers la IVe”, i criticà els qui tenien il·lusions en aquest partit, però en definitiva ni plantejà què havien de fer els revolucionaris respecte la qüestió organitzativa a Espanya (fora de la consabuda fòrmula genèrica de “la création dans le combat d'une direction révolutionnaire”), ni tampoc aclarí, malgrat les seves crítiques, quina devia ser l'actitud concreta vers el P.O.U.M., quedant-se en un nivell de crítica abstracta que de fet no trencava amb aquest partit però que la feia molt més inoperativa que l'actitud del P.O.I.:

¹²²³ MORROW, Felix. “Arms for the Spanish workers! : only the international workingclass will send arms”. *Socialist appeal*, v. 2, no. 11 (December, 1936), p. 9.

“Les révolutionnaires n’ont aucune illusion sur les capacités des partis de la IIe et la IIIe de mener en Espagne une lutte décisive. Les révolutionnaires doivent discuter sérieusement le handicap terrible des doctrines de Bakounine, de ce pseudo-fédéralisme anarchiste qui aboutit en fin de compte à mettre des milliers de libertaires héroïques au service de l’Etat républicain.

Mais les révolutionnaires doivent être vigilants quant au plus tragique écueil que constitue la politique du Parti ouvrier d’unification marxiste. Les révolutionnaires tournaient les yeux vers ce parti. Ceux qui n’avaient pas suivi de près sa formation, le caractère nationaliste de sa politique, tant sur les questions internationales, que sur la question catalane, ceux qui ignoraient qu’il avait donné son appui complet à la politique de Front populaire (tout en la critiquant ça et là) avaient sur la capacité de ce parti de reconstituer en Espagne, l’avant-garde révolutionnaire, des illusions.

La défaite de Madrid aura son importance, mais l’on peut sans exagérer écrire que toutes les forces du mouvement révolutionnaire auraient pu résider dans la rupture en Catalogne avec les éléments bourgeois, l’édification des soviets et d’un état de classe nouveau. Ceci n’est pas. Les dirigeants du parti ouvrier d’unification marxiste ont failli à cette tâche en participant au Gouvernement.

Par leur “habileté” centriste consistant à ne jamais rompre avec les partis félons trop ouvertement, ils ont fini, contre la volonté des travailleurs révolutionnaires du P.O.U.M. à être mis au service de ces partis félons!

Par le regroupement de l’avantgarde révolutionnaire dans le monde cet exemple compte. [...] Certains pouvaient espérer que ceux qui avaient rompu avec cette IIe et IIIe Internationale constitueraient en Espagne un véritable parti bolchevik. Ceci n’a pas encore été fait, car le P.O.U.M. a canalisé dans une voie fausse les forces se dirigeant vers la IVe.

*Pour la lutte révolutionnaire en France, cette tragique leçon doit être tirée.”*¹²²⁴

El més irònic fou que, malgrat aquesta forta crítica al P.O.U.M., foren precisament Fosco i Gervasini -ferms partidaris de la col·laboració amb aquest partit- els que es convertiren en els representants del P.C.I. en Espanya a partir del gener.

*El fet és que la línia de partida de no trencament amb el P.O.U.M. i de considerar-lo com la base essencial per a la construcció del partit de la revolució va ser compartida per absolutament tots els corrents revolucionaris marxistes que operaven en Espanya.*¹²²⁵ Els bolxevic-leninistes, per suposat, insistiren en aquesta línia, però també

la minoria de la Fracció, com deixen veure les darreres cartes de De Leone, es plantejà la qüestió del paper del P.O.U.M. Així, De Leone, una setmana abans de la seva mort – és a dir, un més després del nomenament de Nin i tres setmanes després de les

¹²²⁴ “Il n’y a plus une minute à perdre, une faute à commettre : pour sauver les révolutionnaires espagnols”. *La Commune* (23-X-36), èmfasi en l’original; la mateixa combinació de crítica al P.O.U.M. (i a la resta de forces del bàndol republicà) i de cap proposta concreta respecte el treball dels bolxevic-leninistes a Espanya es mantingué els mesos següents (vegeu, per exemple: “Guerre civile ou prémisses de guerre impérialiste? : l’héroïque résistance des masses travailleuses en Espagne”. *La Commune* (13-XI-36)).

¹²²⁵ A excepció de la majoria de la Fracció, la qual, no obstant, com ja he assenyalat, no considerava que hi hagués cap procés revolucionari en Espanya; des d’aquesta consideració de partida, per tant, la tasca del seu únic representant en Espanya durant aquests mesos, Lecci, es veia lliure de qualsevol preocupació teòrica vers el P.O.U.M.

dimissions per la militarització-, havia desmentit en una carta a Corradi el rumor sobre l'ingrés de Russo en el P.O.U.M., però aprofità per plantejar que l'ingrés en aquest partit era una qüestió política que mai havia estat plantejada amb la seriositat que mereixia per haver estat immersos sempre en el mètode abstracte de la majoria de la Fracció. De Leone diferencià entre dos corrents dins del P.O.U.M. -un oportunista i un que se li oposava-, i en aquest darrer afirmà que hi militaven no només la base del partit sinó també membres del C.E. Les contradiccions que portava el curs de la guerra i la revolució farien que el P.O.U.M. bé acabés desapareixent, bé es veiés obligat a defensar amb decisió posicions classistes amb orientació i programa revolucionari, que probablement li portarien a la il·legalitat i d'aquí a moltes possibilitats d'èxit futur.¹²²⁶ Malgrat que De Leone no extragué en aquesta carta les conclusions polítiques d'aquest plantejament, el trencament de paradigma que significava exposar obertament el problema del P.O.U.M. i la possibilitat d'ingrés en aquest entre els seus camarades, i la prognosi optimista que feia en quant les possibilitats de redreçament revolucionari del P.O.U.M. i les seves perspectives de victòria, apunten molt raonablement a la hipòtesi de que la seva proposta hagués estat encaminada vers l'entrada d'ell i els seus camarades en el P.O.U.M.; la seva propera mort impedí però veure la direcció exacta d'aquesta evolució.

Per la seva banda, l'L.R.W.P. es mostrà al principi contradictòria en aquesta qüestió entre les seves dues seccions, l'estat-unitenca i la canadenca. Mentre que aquesta darrera veia el setembre en el P.O.U.M. l'única organització que advocava correctament per la dictadura del proletariat per tal no només de vèncer els revoltats sinó també per acabar amb el sistema capitalista, i afirmava que, malgrat les seves mancances, el programa d'aquest partit l'aproximava molt al quartinternacionalisme,¹²²⁷ menys entusiasta es mostrà la secció dels Estats Units el mateix mes, en la seva primera anàlisi posterior a l'esclat de la revolució i la guerra, i certament en comparació amb els seus articles conciliadors amb el P.O.U.M. d'abril i juliol. La secció dels Estats Units afirmà ben al contrari que “There is no revolutionary party today in Spain to give clear-cut guidance to the workers' struggle and guide it toward the overthrow of capitalism and

¹²²⁶ Carta de Mario De Leone a Piero Corradi (29-X-36). En: BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 77-78.

¹²²⁷ “Workers' power will crush Spanish fascists!”. *The Workers' voice*, v. 3 no. 7 (September, 1936), p. 2.

the establishment of a dictatorship of the proletariat”, i aprofità també per criticar el Moviment per la IV Internacional per les seves aparents contradiccions respecte el P.O.U.M.: la seva anterior política entrista, la seva condemna com a “traïció” de la “política falsa” del P.O.U.M. a l’incorporar-se al Front Popular, i l’intent en els moments actuals d’un apropament a Nin que barrejava la lloança acrítica del P.O.U.M. en la seva premsa amb la reproducció d’antics articles de Trotsky atacant-lo.¹²²⁸ Les dues seccions de l’L.R.W.P. mantingueren però una línia estratègica pràcticament igual a la dels bolxevic-leninistes (derrocament del govern burgès, tot el poder als soviets, dictadura del proletariat) mitjançant una sèrie de mesures també molt semblant a les d’aquests (control obrer de la producció, milícies obreres, expropiació dels terratinents i l’Església, autodeterminació per a marroquins, catalans, bascos, i gallecs) i, per tant, no era estrany que, en definitiva i malgrat la seva crítica als bolxevic-leninistes respecte la qüestió del P.O.U.M, arribessin a conclusions molt semblants a la d’aquests: una política de recolzament i de col·laboració amb aquest partit si mantenia posicions classistes -la qual cosa exigia una lluita dels elements revolucionaris del P.O.U.M. contra el centrisme-, i la consideració per tant de que aquest partit era un instrument vàlid per a la revolució si anava més lluny de les seves posicions actuals,:

“If the P.O.U.M. is to serve as an instrument for the workers’ revolution, it will have to go far beyond its latest position. [...]”

The present objective condition of the class struggle in Spain and particularly in Catalonia makes any ambiguity and lack of program fatal. The revolutionary elements in the P.O.U.M. must carry on a life and death struggle against the policies of centrism [...]

At the same time, it is the duty of all revolutionists and advanced workers to support every step taken by the Workers Alliance and the P.O.U.M. that sharpens and intensifies the clash of CLASS AGAINST CLASS and leads towards SOVIET RULE and the DICTATORSHIP OF THE PROLETARIAT.”¹²²⁹

Al contrari dels bolxevic-leninistes i de la R.W.L., que caracteritzaren la situació a Catalunya després del 19 de juliol com de dualitat de poders, l’L.R.W.P., sense fer una anàlisi específica, compartí fins el setembre l’explicació del P.O.U.M. i la secció canadenca escrigué que a Barcelona “the workers councils have superseded in all but the name the bourgeois government of Companys”.¹²³⁰ L’entrada del P.O.U.M. en el

¹²²⁸ “Spain : crisis in struggle”. *Labor front*, v. 3 no. 4 (September, 1936), p. 4.

¹²²⁹ “Role of the P.O.U.M.”. *Labor front*, v. 3 no. 4 (September, 1936), p. 1, 4; èmfasi en l’original. En un article del mateix número, l’L.R.W.P. reblava que calia “moral and financial support to the revolutionists who are fighting under the flag of the Workers’ Alliance and the P.O.U.M.” (“London Bureau calls congress”. *Labor front*, v. 3 no. 4 (September, 1936), p. 4).

¹²³⁰ “Workers’ power will crush Spanish fascists!”. *The Workers’ voice*, v. 3 no. 7 (September, 1936), p. 2.

govern de la Generalitat motiva però un canvi en la secció canadenca, que a l'octubre ja interpretà la situació com una on el poder estava passant dels consells obrers a la república burgesa “with the aid of the workers’ party”, és a dir, del P.O.U.M., el qual fins aquell moment havia semblat que lluitava per una posició marxista, i per tant calia condemnar el “vergonyós” nou curs d’aquest partit.¹²³¹ L’L.R.W.P. canadenca mantingué la mateixa posició el mes següent en el seu article sobre la situació espanyola i cridà a més específicament a que “a steeled Marxist party must be forged”, però com els bolxevic-leninistes, sense concretar com.¹²³² Dedicà a més un article específic sobre el P.O.U.M. en el mateix número del seu òrgan, però aquí, malgrat que afirmà que l’entrada de Nin en el govern de la Generalitat “is betraying the Spanish workers”, rebaixà el nivell de crítica i la seva proposta de formació d’un “partit marxista acerat” es transformà en la proposta de que els treballadors revolucionaris espanyols havien de demanar la retirada del P.O.U.M. del govern, per tal de poder començar una campanya pel poder soviètic,¹²³³ sense tractar doncs la qüestió de com construir el partit.

Així doncs, l’L.R.W.P. no només fou contradictòria entre les seves dues seccions, sinó que la secció canadenca es contradigué en el mateix número del seu òrgan. Aquesta contradicció apunta a que possiblement la secció dels Estats Units –més feble numèricament però la que tenia de fet la direcció del conjunt de l’organització- marcà la línia a seguir en l’article sobre el P.O.U.M.: en el mateix mes aquesta secció no tractà específicament aquest assumpte i es limità a fer una crida per organitzar una “avantguarda revolucionària”, lliure de les “febleses centristes” que paralyzaven el P.O.U.M., evitant especificar com calia fer-ho.¹²³⁴ La línia definitiva es fixà el desembre, quan Field i Krehm, secretaris nacionals de les seccions dels Estats Units i del Canadà, respectivament, tornaren del seu breu viatge a Barcelona realitzat a finals del mes d’octubre, just abans d’assistir a Brusel·les al Congrés Internacional Contra la Guerra, el Feixisme i l’Imperialisme. Aparentment, a partir d’aquest viatge les dues direccions de l’L.R.W.P. fixaren la seva posició definitiva respecte el P.O.U.M., establint que la construcció del partit revolucionari corresponia a l’ala revolucionària del P.O.U.M., que podria, si triomfava, reorientar el partit vers la ruptura amb el Front

¹²³¹ “Soviet power in Spain can smash fascists”. *The Workers’ voice*, v. 3 no. 8 (October, 1936), p. 5.

¹²³² “Spanish workers betrayed”. *The Workers’ voice*, v. 3 no. 9 (November, 1936), p. 1, 6.

¹²³³ “Party of Marxist Unity enter capitalist cabinet”. *The Workers’ voice*, v. 3 no. 9 (November, 1936), p. 2.

¹²³⁴ “Spain : soviet power can win”. *Labor front*, v. 3 no. 5 (November, 1936), p. 4.

Popular i la lluita per la construcció de soviets.¹²³⁵

Va ser Krehm qui desenvolupà aquesta línia en l'article "The real situation in Spain": la situació després del 19 de juliol era de doble poder, amb una preponderància del poder proletari; una direcció revolucionària hauria liquidat el que romanía del vell aparell estatal, però aquesta direcció no existia a Espanya, la qual cosa comportà finalment la recuperació de l'aparell estatal i la destrucció de l'incipient poder proletari mitjançant l'assimilació formal de certes conquestes proletàries, amb la col·laboració contradictòria d'anarquistes i poumistes. Krehm rebuté els arguments de la direcció poumista per justificar la seva entrada en el govern (majoria formal d'elements obrers, no restar aïllats) i com això entrava en contradicció amb les declaracions intermitents del partit en favor dels consells de treballadors, camperols i soldats, i apuntà les dues premisses per a la victòria: la creació de soviets (o organismes assimilables) que superessin la insuficiència dels comitès, i el redreçament del P.O.U.M., al qual no se li podien estalviar les crítiques per tal d'afavorir aquest procés:

"Although the POUM has grown immensely during the last few months and merits the critical support of the workers abroad as the nearest approach to a revolutionary organization in Spain, its alarming shortcomings and stupid blunders are not to be glossed over.

*If the POUM does not withdraw from the government at once and undertake a campaign for working class soviets and workers' power, for all its good intentions it will only make its criminal contribution to the defeat of the Spanish revolution."*¹²³⁶

Finalment, resta analitzar la posició de la R.W.L. Aquesta organització dedicà l'estiu del 1936 una àmplia reflexió a la revolució espanyola, al programa per fer-la triomfar i a la tasca de la construcció del partit. Després de la discussió interna que enfrontà les tesis de Mienov -les quals propugnaven la construcció del partit revolucionari mitjançant l'escissió de l'ala esquerra socialista i del P.O.U.M.- i les de la direcció de l'organització -que el mes d'agost obvià qualsevol referència al P.O.U.M. en la seva premsa-, la R.W.L. sembla que arribà a un acord pel qual intentà conjugar una posició principista en favor de la necessitat de la construcció del partit revolucionari -instrument indispensable per al triomf de la revolució- i per tant la crítica a les polítiques vacil·lants del P.O.U.M., amb una evident política d'apropament a aquest partit mitjançant una

¹²³⁵ "Workers of Spain fight back fascists". *The Workers' voice*, v. 3 no. 10 (December, 1936), p. 1.

¹²³⁶ KREHM, William. "The real situation in Spain". *The Workers' voice*, v. 3 no. 10 (December, 1936), p. 6. Aquest número de desembre de *The Workers' voice* incloïa altres articles sobre Espanya, que reafirmaven la tesi defensada per Krehm: "Workers of Spain fight back fascists", i "POUM faces persecution".

política de consells a la seva direcció que superava no només l'actitud de l'L.R.W.P., sinó també la dels bolxevic-leninistes.

En el mes de setembre, la R.W.L. dedicà un número especial de la seva publicació teòrica *The Fourth International* a la Guerra Civil Espanyola. Els seus articles analitzaren la crisi espanyola en relació a les contradiccions del capitalisme mundial, i desenvoluparen les consignes que ja havia avançat l'organització al número d'agost de *The Fighting worker*, consignes que, en el plà estratègic, no es diferenciaven gaire de les anunciades pel Moviment per la IV Internacional, la minoria de la Fracció o l'L.R.W.P. (creació de soviets, presa del poder, dictadura del proletariat, nacionalitzacions, autodeterminació, construcció del partit revolucionari).¹²³⁷ En la qüestió del partit, però, la R.W.L. es quedà molt enrere i encara aquest mes de setembre no avançà cap proposta pràctica en un o altre sentit, enunciant la consigna general de la necessitat de la construcció del partit revolucionari, sense explicar com ni el paper qui hi jugaria el P.O.U.M. Certament elaborà un llarg article teòric sobre la possibilitat de la construcció del partit revolucionari en un període de guerra civil, afirmant que precisament era en períodes revolucionaris quan les petites organitzacions podien transformar-se en partits poderosos, i justificà la “importació” de militants estrangers per tal de treballar per a la creació de l'organització, quelcom que la R.W.L. aviat faria amb Russell Blackwell i Hugo Oehler:

*“The Marxists today confront a most difficult situation. No parties, no international. But we have far more theoretical and practical experience to draw from than any Marxian group in the past. [...] When we speak of the creation of a party in the period of civil war we speak within the framework of this experience and of a WORLD PARTY. [...] To send capable revolutionists and cadres from one country to another to assist small Marxian groups, or if necessary to “import” a Marxian group, is an essential element of revolution, if such is lacking in the civil War, within one country.”*¹²³⁸

Però quan arribà al terreny de la concreció de la situació espanyola, la R.W.L. afirmà que els punts de vista del P.O.U.M. sobre els problemes teòrics generals de la revolució i de l'aplicació de la teoria de la revolució permanent a Espanya eren en general correctes (manifestant així un desconeixement absolut del veritable fonament teòric del

¹²³⁷ “The Spanish Civil War”. *The Fourth International*, v. 2, no. 4 (September 1936), p. 1-15; la part final d'aquest article, que contenia les consignes, va ser traduïda en: “La Guerra Civil en España”. *Claridad proletaria*, n° 2 (setiembre 1936), p. 8.

¹²³⁸ “Building the party in a period of civil war”. *The Fourth International*, v. 2, no. 4 (September 1936), p. 19.

P.O.U.M., la “revolució democràtico-socialista”, diferent de la “revolució permanent”); però que això no el convertia encara en un partit marxista (“it is not yet a Marxist party”), com mostrava el fet de la seva adhesió al Front Popular en el mateix moment en que l’atacava en el pla teòric, compromentent la seva independència i convertint-se de fet en la cua dels altres partits frontpopulistes, amb els que desitjava realitzar la unitat orgànica. La conclusió, doncs, era que “The POUM has on a number of occasions shown itself to be impotent to lead in the struggle for Marxist clarification and leadership of the working class precisely because of this organic unity line”.¹²³⁹

Quina fou llavors la proposta concreta el mes de setembre de la R.W.L. per a la construcció del partit? Cap; igual que havia fet a l’agost, la R.W.L. no expressà públicament en el seu ampli número extraordinari sobre la Guerra Civil Espanyola com es traduïa la necessitat de la construcció del partit amb l’existència d’un partit “que no era encara marxista”. En el número del mateix mes del seu òrgan en castellà, *Claridad proletaria*, un article titulat significativament “¡Basta de ambigüedades!” i escrit clarament abans de l’esclat de la revolució, criticà al P.O.U.M. per un article de *La Batalla* del 3 de juliol¹²⁴⁰ en que aquest partit intentava la formació d’un bloc heterogeni amb diversos partits llatinoamericans, i li reclamà una posició oberta respecte la qüestió de la IV Internacional, arribant inclús a recomanar molta cautela a l’hora d’establir relacions polítiques amb el P.O.U.M., i sentencià que la col·laboració política amb aquest partit només podria donar-se si se situava clarament en contra del Buró de Londres i del trotskisme, i a favor de la IV Internacional:

“Este olvido implica que hay algún gato encerrado, que es necesario ver antes de entrar en cualquiera relación política con el P.O.U.M. [...]”

[...] nosotros consideramos que, políticamente es inexcusable el tratar de formar un bloque político, sin programa claro, de los grupos hispano americanos alrededor del P.O.U.M., sin a la vez explicar a dichos grupos y al movimiento en general, las intenciones y la actitud real del P.O.U.M. respecto a la Cuarta Internacional (Comunista) y respecto al Comité de Londres.

[...]

La Liga Obrera Revolucionaria de los Estados Unidos y los grupos afines que ya existen en varios países, estaremos dispuestos a colaborar con el Partido Obrero de Unificación Marxista, con los grupos latinoamericanos, o con otros partidos cualesquiera si es que ellos están dispuestos a aceptar un programa político claramente marxista que se declare terminantemente contra las vacilaciones centristas del Comité de Londres y de la fracción trotskista de la Segunda Internacional, y a favor de la

¹²³⁹ “The Spanish Civil War”. *The Fourth International*, v. 2, no. 4 (September 1936), p. 10.

¹²⁴⁰ Es tractava de: C.E. del P.O.U.M. “Mensaje al proletariado de la América latina”. *La Batalla* (3-VII-36), ja esmentat en la Primera Part.

creación de la Cuarta Internacional (Comunista).”¹²⁴¹

No obstant, malgrat aquesta contundència en establir els límits per a una col·laboració amb el P.O.U.M., allò que la R.W.L. no resolgué teòricament sí que començà a resoldre-ho pràcticament, i en el sentit contrari al manifestat en aquest article de *Claridad proletaria*: a principis d'agost, com ja he mostrat anteriorment, la direcció de la R.W.L. havia desestimat la via proposada per Mienov -l'escissió-, s'acordà l'intercanvi de la premsa, i inclús envià al P.O.U.M. un missatge donant la seva adhesió a la lluita del proletariat espanyol, en una clara mostra de cerca d'apropament,¹²⁴² a finals de setembre, d'una manera més d'acord amb el que acabava de fer públic en *Claridad proletaria*, la R.W.L. feu una passa més decidida respecte la qüestió del P.O.U.M. en el sentit indicat anteriorment per Mienov de cercar l'escissió, però ho feu buscant un acord amb l'ambigüetat mostrada durant l'agost: l'escissió que li calia al P.O.U.M., doncs, no es buscava mitjançant l'atac extern directe, sinó mitjançant la cerca d'influència en la direcció d'aquest partit i l'oferiment de la crítica constructiva i la col·laboració, en una manera probablement més explícita -pel que permet veure la documentació conservada- que el que havia fet l'S.I. del Moviment per la IV Internacional.

Efectivament, el 26 de setembre -el mateix dia en que Nin era nomenat conseller-, Oehler i Blackwell escrigueren una llarga carta al C.C. del P.O.U.M. que era clarament un seguit de consells que donaven a la direcció d'aquest partit per tal de fer triomfar la revolució.¹²⁴³ En un to molt obert i dialogant, la carta caracteritzava el P.O.U.M. com el partit que “se halla a la izquierda de todas las demás fuerzas que figuran en el proletariado español” i aprovava que demanés la creació de soviets i l'establiment d'un estat proletari, i intentà la cerca de complicitats afirmant que en *Socialist appeal* els trotskistes “atacan al P.O.U.M. por considerar que se había eliminado a sí mismo como un factor progresivo en España” (la qual cosa, com he mostrat anteriorment, no era certa: en cap dels articles de *Socialist appeal* del juliol -esclat de la revolució- fins el setembre -quan Oehler i Blackwell escrigueren la seva carta-, cap article dels membres

¹²⁴¹ “Basta de ambigüedades”. *Claridad proletaria*, nº 2 (setiembre 1936), p. 10-11.

¹²⁴² “Nuestra revolución cuenta con la adhesión del proletariado mundial : solidaridad proletaria internacional”. *La Batalla* (6-VIII-36)).

¹²⁴³ OEHLER, Hugo ; BLACKWELL, Russell. “Carta de la Liga Obrera Revolucionaria de Estados Unidos al Partido Obrero de Unificación Marxista de España, Septiembre 26, 1936”. *Claridad proletaria*, nº 3 (Feb. 1937), p. 6-12.

del Left Wing Group criticà el P.O.U.M. en absolut; probablement Oehler i Blackwell es devien referir a l'article de Rojas publicat a principis de juny en *New militant* – publicació que també esmentaren- en que aquest havia qualificat el P.O.U.M. com “a sterile, doomed sect”¹²⁴⁴ i el seu valor, doncs, era el mateix que la carta de la R.W.L. al P.O.U.M. a propòsit dels partits llatinoamericans).

La carta passava després a una somera crítica de diferents grups dels Estats Units i arribava llavors a la part principal, la de la crítica constructiva de les “grans contradiccions” que la R.W.L. veia en l'actuació del P.O.U.M., amb la voluntat no de denúncia sinó de discussió. Com els bolxevic-leninistes i l'L.R.W.P., aquestes contradiccions a discutir eren les relacionades amb el Front Popular, el doble poder, la necessitat d'acabar amb el poder burgès, la creació de soviets, les consignes d'assemblea constituent, etc. Però tant important com els temes de discussió proposat fou el to: clarament, a finals de setembre, la R.W.L. no veia ni en el P.O.U.M. ni en el seu C.C. un contrincant i menys encara un obstacle a la revolució. Allà on els bolxevic-leninistes veien un partit centrista amb una direcció centrista, on l'L.R.W.P. expressava que l'esperança per a aquest partit era el desenvolupament de l'ala esquerra, la R.W.L. adoptà la posició d'aconsellar la direcció d'un partit que setmanes abans havia caracteritzat com “not yet a Marxist party” per tal de que evolucionés cap a l'esquerra i fes fora els oportunistes: Oehler i Blackwell explicaren al C.C. del P.O.U.M. les conseqüències de no reconèixer l'estat de doble poder, com eliminar el poder burgès (mitjançant la creació de soviets), la confusió de la consigna per l'assemblea constituent, com portar a terme la consigna pousista de “Govern obrer”, etc., amb la voluntat de que el P.O.U.M. abandonés la línia “centrista d'esquerra” i es transformés potencialment en el partit de la revolució. En definitiva, la R.W.L. confiava que la seva discussió amb el P.O.U.M. podia transformar aquest en el partit de la revolució al fer fora ell mateix a la seva ala oportunista:

“Sí, ahora, en medio de la guerra civil, es necesario levantar la bandera de la Cuarta Internacional Comunista independiente. Indica el camino que conduce a la dictadura del proletariado. Corregid sus [de los partidos reformistas] errores. Tomad el poder llamando a los oprimidos de la tierra a la revolución.

Pero para ello es necesario crear un partido revolucionario. Nada más puede hacerse en la línea indicada que significará una dura lucha interior en el POUM y que terminará con la conclusión inevitable: una separación definitiva de los oportunistas.

[...] Con toda la convicción y el fervor de que somos capaces, os decimos camaradas: Adelante por la creación de un partido revolucionario. Sed francos; decid la verdad.

¹²⁴⁴ ROJAS, Alfredo. “A balance of Spanish People's Front”. *New militant* (6-VI-36).

Los trabajadores se unirán a vosotros. Recordad las palabras de Lenin: “Tened la voluntad de construir un nuevo partido y todos los oprimidos se unirán a vosotros”.”¹²⁴⁵

Però l’obertura durà ben poc: el mateix dia que Oehler i Blackwell signaven aquesta carta, el secretari polític del P.O.U.M. entrava en el govern de la Generalitat, i la resposta de la R.W.L. en quant en tingué notícia fou de crítica combinada amb cautela, sense atrevir-se encara al trencament. El dia 29 Oehler i Blackwell enviaren una nova carta al C.E. del P.O.U.M. en la qual els deien que aquest pas donat pel P.O.U.M. confirmava que la línia cap el poder del P.O.U.M. no era marxista sinó una font de nous oportunitats, que era un enorme pas cap a la dreta que era assimilable al dels menxevics el 1917; malgrat això els representants del C.C. de la R.W.L. no trencaven encara les relacions i es limitaven a informar que el seu deure era declarar llur criteri properament.¹²⁴⁶

És de suposar que aquesta nova situació motivà que Mienov contraataqués dins la R.W.L., però encara no convencé totalment els seus companys: la direcció de l’organització encara era clarament reàcia al trencament amb el P.O.U.M. i no cridà per l’escissió d’aquest partit sinó perquè els seus militants revolucionaris ajudessin a la formació del partit marxista. Com? La R.W.L. senzillament no ho explicà encara, no especificà si els revolucionaris ho havien de fer des de dins o des de fora del P.O.U.M. En el número de l’1 d’octubre del seu òrgan *The Fighting worker* encara mantingué la línia anterior, és a dir, que malgrat que no existia un partit marxista a Espanya, el P.O.U.M. cridava “consistentment” per la creació de soviets i la formació d’un govern obrer, alhora que seguidament detallà totes les mancances i contradiccions que el P.O.U.M. havia comés però, ben significativament, no esmentà en absolut la qüestió de l’entrada de Nin en el govern de la Generalitat, que ja feia cinc dies que coneixia, com demostra llur carta del dia 29 de setembre. Així doncs, la R.W.L. formulà l’octubre una posició intermitja entre la de la minoria liderada per Mienov i la de la majoria del C.C. mantinguda l’agost i setembre, amb una formulació ambigua sobre la creació del partit perquè no aclaria si la lluita en el P.O.U.M. i la unió amb revolucionaris d’altres partits

¹²⁴⁵ OEHLER, Hugo ; BLACKWELL, Russell. “Carta de la Liga Obrera Revolucionaria de Estados Unidos al Partido Obrero de Unificación Marxista de España, Septiembre 26, 1936”. *Claridad proletaria*, nº 3 (Feb. 1937), p. 12; èmfasi en l’original.

¹²⁴⁶ OEHLER, Hugo ; BLACKWELL, Russell. “Carta al Comité Central del P.O.U.M., Septiembre 29 de 1936”. *Claridad proletaria*, nº 3 (Feb. 1937), p. [13].

s'havia de fer mitjançant l'escissió del P.O.U.M. o bé mitjançant la conquesta de la majoria dins d'aquest:

“To overthrow the government and establish the dictatorship of the proletariat the workers need a Marxist party.

Such a party does not exist. The socialist and “Communist” parties are agencies of capitalism.

[...]

In the vital question of the creation of a Marxist party the POUM declares the “Communist” and socialist parties bankrupt traitors but sees the road to the new party through fusion with these organizations “if they correct their errors”. [...] The Marxists in the POUM can do their duty if they lay down the Marxist line for the creation of the party and the conquest of power, fight it out in the POUM, and together with revolutionary workers whom they can win from the other working class parties, create the party of revolutionary victory.”¹²⁴⁷

La crida específica perquè aquest nou partit que s'havia de crear ho fos mitjançant la *separació* dels revolucionaris del P.O.U.M. en un nou partit que agrupés també altres militants no fou feta fins dues setmanes després, probablement quan la crítica de Mienov deixà ja sense arguments la posició ambígua i inestable de la majoria del C.C. de la R.W.L., que també qualificà a partir d'aquest moment l'actuació del P.O.U.M. respecte el poder com a “traïció”; la crida, però, s'inserí en un article general i no fou destacada ni en un article especial ni amb consignes específiques:

“The Socialist, Stalinist and anarcho-sindicalist leaders hold the workers back from taking to power. In this treachery they are assisted by the POUM, the Workers Party of Ma[r]xist Unification, which agitates for a coalition government of all working class parties within the framework of capitalism and has entered the government in Barcelona together with the bourgeois[i]e and its agents in the ranks [o]f labor.

[...]

The creation of a revolutionary [p]arty is now an enormously diffi[c]ult task. But it can be done.

[...] in these organizations [estalinista i socialista], in the anarcho-sindicalist organizations and in the POUM there are Marxist elements. Their separation from the opportunists and their unity in a new revolutionary party can rally the workers and peasants and turn the tide of defeat into a glorious victory.”¹²⁴⁸

Finalment, a mitjans de novembre, la R.W.L. declarà oficialment que el P.O.U.M. i els anarcosindicalistes traïen els obrers, reafirmant, per tant, la necessitat de “the task of forging a communist party of the Spanish proletariat”.¹²⁴⁹ No obstant, aquesta tasca la

¹²⁴⁷ “Treachery of Peoples Front; aid from Germany, Italy, Portugal; and Soviet-Blum neutrality bolster the counter-revolution in Spain : workers must seize state power”. *The Fighting worker*, v. 1 no. 10 (October 1, 1936), p. 1.

¹²⁴⁸ “Masses in Soviet Union demand government ship arms to Spanish workers : only the proletarian revolution can smash fascism in Spain”. *The Fighting worker*, v. 1 no. 11 (October 15, 1936), p. 1.

¹²⁴⁹ “Spanish Civil War reaches new crisis : POUM-Syndicalists betray workers”. *The Fighting worker*, v. 1 no. 13 (November 15, 1936), p. 2; el mes següent la R.W.L. condensà la seva posició en una resolució:

intentaren fer en un principi no a partir del treball entre la base del partit, sinó buscant convèncer la part de la direcció que provenia de l'I.C.E., especialment Molins i sobretot Andrade¹²⁵⁰ i, d'altra banda, Blackwell i Josep Escuder (els primers militants de la R.W.L. en arribar a Espanya) criticaren la utilització del terme “traicionar”,¹²⁵¹ per la qual cosa la R.W.L. tornà a abandonar la crítica aspra a principis del 1937.

S'observa, doncs, una triple aproximació al problema de la construcció del partit en la revolució espanyola, malgrat que en definitiva tots els grups revolucionaris marxistes presents a Espanya consideraren el P.O.U.M. com un partit centrista però que contenia les forces per esdevenir el principal factor en la creació del partit revolucionari. De Leone i l'L.R.W.P. confiaren més aviat en el desenvolupament de l'ala esquerra del partit que obtingués la majoria, però on la seva pròpia intervenció era inexistent o atenuada. Ben contrària era la posició de l'S.I. i de la R.W.L., que pretenien incidir directament sobre el P.O.U.M. mitjançant la lluita política, si bé cadascuna amb la seva tàctica diferent, defensada des del 1934: la R.W.L. apostà primer per una amable discussió externa que permetés guanyar la majoria del partit i fer fora els oportunistes, i quan aquestes il·lusions es demostraren vanes, mitjançant una escissió i un reagrupament que no foren destacats especialment, i els bolxevic-leninistes miraren de guanyar-se els elements revolucionaris del partit mitjançant l'entrada en el mateix com a fracció; des d'un punt de vista de coherència *tàctica*, ambdues posicions ho foren tant amb la tàctica que havien defensat fins llavors cadascuna de les organitzacions com amb la seva mateixa pràctica organitzativa. Ara bé, la R.W.L., malgrat el seu oportunisme tàctic i les seves ambigüitats durant l'estiu, fou l'organització que oferí una resposta més coherent amb els seus propis principis *polítics*, mentre que el Moviment per la IV

P.C. of the R.W.L. “Resolution on the civil war and the imperialist conflict in Spain”. *The Fourth International*, v. 2, no. 8 (January, 1937), p. [17-18].

¹²⁵⁰ Blackwell arribà a Barcelona cap a finals d'octubre o principis de novembre. A finals d'aquest mes, després d'una cordial conversa amb Andrade i Molins, Blackwell escrigué a Oehler: “*Both are in Central Executive. While there is no visible fraction and certainly no organized fraction in the base, I suspect that there is a top caucus. Shall make every effort to bust into it. Am convinced that nothing can be done in the manner of the local Trotskyites who have a group of all foreigners dedicated at snipping from the sidelines. A base in the leadership must first be sought. I believe that it can be found. If not, then we shall study the next step.*” (carta de Russell Blackwell a Hugo Oehler (26-XI-36), Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University).

¹²⁵¹ Blackwell escrigué a Oehler que la crítica política aguda era possible sense haver d'utilitzar termes que insultessin els membres del P.O.U.M. i protestà vigorosament davant del Comitè Polític del partit pel que considerà un greu error tàctic, considerant que calia molt de tacte per tal de guanyar els militants d'aquest partit; Blackwell també informà que Escuder reaccionà negativament davant de l'article de *The Fighting worker*, però “on sentimental grounds” (carta de Russell Blackwell a Hugo Oehler (23-XII-36), Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University).

Internacional fou la més contradictòria des d'aquest punt de vista.

En efecte, l'S.I. havia condemnat el gener del 1936 com un crim i una traïció l'entrada del P.O.U.M. en el Front Popular, en un moment prerevolucionari; llegint intel·ligentment el canvi cap a una situació revolucionària a partir del 19 de juliol, cercà un acostament al P.O.U.M.; però quan aquest partit acceptà la dissolució del C.C.M.A. - l'òrgan de poder obrer en una situació de dualitat de poders- i reforçà el poder burgès entrant en el seu govern, l'S.I. només feu una crítica formal, sense conseqüències pràctiques; el corollari és que demanà l'ingrés dels bolxevis-leninistes com a fracció dins del P.O.U.M.: en altres paraules, per a l'S.I. un recolzament a un *programa electoral* burgès fou considerat un "crim" i una "traïció" en una situació *prerevolucionària*, però no ho fou *l'entrada en un govern burgès* en una situació *revolucionària*, que no tan sols no fou qualificada com a "criminal" i "traïdora", sinó que no impedí pas la sol·licitud d'ingrés en aquest partit. La R.W.L., en canvi, fou prou coherent *políticament*, malgrat que li calgué un temps més que prudencial, per reconèixer que el pas donat pel P.O.U.M. el 26 de setembre significava un trencament amb els principis polítics que la R.W.L. defensava, i d'aquí, malgrat els titubejos i l'ambigüitat inicials, n'extragué la conclusió, prou més coherent amb els seus principis polítics, de que calia trencar amb el P.O.U.M. i treballar per la construcció d'un nou partit des de l'exterior d'aquest. En quant l'L.R.W.P., Krehm apuntà abans que la R.W.L. en aquesta direcció, però ni ell ni la seva organització donaren llavors el pas decisiu -des de la coherència amb el seu pensament polític- de cridar pel trencament amb el P.O.U.M., sinó que confià en un redreçament d'aquest per part de la seva ala esquerra.

Capítol 8. El grup bolxevic-leninista.

Rous havia retornat a França els primers dies de la segona setmana de setembre (sembla que al dia següent del funeral de Fauconnet), al rebre instruccions en aquest sentit per part de Rosenthal des de París,¹²⁵² i la seva marxa havia de ser en principi només per vuit dies, al cap dels quals havia de retornar a Barcelona;¹²⁵³ abans de marxar, mantingué una darrera entrevista amb Andrade.¹²⁵⁴ Un cop a París, Rous elaborà un mínim de tres importants documents referents a la seva estada a Espanya, dos dels quals amb informació cabdal per conèixer el funcionament del grup bolxevic-leninista de Barcelona.

El primer document fou l'informe polític -que aparegué publicat en *Service d'information et de presse* i extractat en *La Lutte ouvrière*-, el qual contenia l'anàlisi política de la situació, amb l'especificació dels objectius estratègics i les orientacions tàctiques a seguir, i que ja he tractat anteriorment. El segon fou una investigació sobre el paper de Fosco, que versemblantment s'ha perdut (no he trobat cap traça, només l'esment en el tercer document que tracto seguidament) i que, per les decisions que es prengueren aviat sobre aquest militant, forçosament era molt negatiu sobre el seu paper;¹²⁵⁵ aquest document -confrontat degudament amb les pròpies explicacions de Fosco publicada dos anys després (dos articles apareguts en *La Vérité* i en el *Bulletin intérieur d'informations* del P.C.I. el 1938)-¹²⁵⁶ permetria esbrinar tot el seguit de desavenències entre Fosco i la major part del grup de Barcelona i trobar l'explicació a un episodi del què només se saben fragments. Finalment, el tercer document és un

¹²⁵² ROUS, Jean ; GAUTHIEZ, Dominique. *Un homme de l'ombre*. Paris : Cana-Jean Offredo, cop. 1983, p. 33.

¹²⁵³ “Rapport d'activité du Groupe B.L. à Barcelonne [sic]” (12-XII-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

¹²⁵⁴ CHEVALIER, Pierre. *Jean Rous, 1908-1985 : une vie pour le socialisme et la décolonisation : thèse pour obtenir le grade de docteur de l'Université de Perpignan en histoire*. Perpignan : l'autor, 1999, t. I, p. 256.

¹²⁵⁵ Rous s'hi referí a aquesta “enquête” en el seu informe; recentment l'historiador Paolo Casciola ha assenyalat que Guarneri i Stelio van redactar un memorial contra Fosco (CASCIOLA, Paolo. “DI BARTOLOMEO, Nicola, 1901-1946”. En: *Biografías del 36 : revolucionarios, extranjeros, judíos, anarquistas, trotskistas, bordiguistas, olvidados, internacionalistas, disidentes, exiliados, apátridas y otros malditos de la Guerra de España*. Barcelona : Descontrol, 2016, p. 50), assenyalant així la possible existència d'un segon document contra Fosco.

¹²⁵⁶ DI BARTOLOMEO, Nicola [“Emiliano Vigo”]. “Espagne, mai 36-janvier 38”. *La Vérité*, no. 2 (juin 1938), p. 43-48 (traduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 179-187); DI BARTOLOMEO, Nicola. “Renseignements sur l'activité des BL en Espagne et leurs enseignements”. *Bulletin intérieur d'informations*, no. 2 (15 octobre 1938) (traduït en: “Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas”. En: *Ídem*, p. 188-198).

informe incomplet del “delegat de la IV Internacional en Espanya” (per tant, Rous)¹²⁵⁷ no datat però escrit vers finals d’octubre o el mes de novembre, que conté les “questions concrètes, concernant les possibilités organisationnelles et le milieu de travail du groupe b.l. d’Espagne”¹²⁵⁸ i que podria haver ofert, per tant, molta informació sobre la composició, funcionament i treball polític dels grups bolxevic-leninista de Barcelona i del front.

Malauradament, aquest informe està incomplet, i l’únic exemplar conegut que es coneix prové de l’arxiu de Max Shachtman, a la Tamiment Library-Wagner Archives (New York University); quan el document es va microfilm ja només conservava quatre de les seves nou o deu pàgines originals i, posteriorment, el microfilm també es va perdre. Afortunadament, l’historiador Paolo Casciola obtingué una còpia abans d’aquesta pèrdua i ha pogut així preservar el document tal i com l’oferia la Tamiment Library-Wagner Archives. Malgrat la fragmentació d’aquest document (les pàgines conservades no són contínues, sinó disperses: la 1, la 3 o 4, la 5 i la 9), la lectura de les seves pàgines conservades juntament amb els articles de Fosco i cartes de milicians estrangers permet fer una reconstrucció temptativa de la vida del grup bolxevic-leninista des de l’agost a l’octubre del 1936.

Segons l’informe, el grup comptava amb trenta militants, la qual cosa coincideix quasi totalment amb la xifra que es pot constatar documentalment per als mesos d’agost a octubre de la suma dels vint-i-sis milicians amb el G.I.L. més sis militants a la rereguarda (Breá, Fosco, Gervasini, Low, Péret, i Stelio), i escollí un comitè central

¹²⁵⁷ Els fets que s’atribueixi l’autoria al “delegat”, que Péret i Stelio siguin esmentats en tercera persona, i que es parli d’un viatge a Madrid m’indiquen clarament la seva redacció per part de Rous. No obstant, Casciola pensa que, per l’estil del redactat, podria ser de Stelio, però aquesta autoria crec que es contradiu amb els fets que acabo d’esmentar, que en canvi sí s’escauen a Rous. D’altra banda, Wolf declarà a finals de novembre, en referència a l’episodi de l’arrest de Stelio, que “St. [Stelio] aurait dû faire un rapport au secrétariat international” (“Compte rendu sténographique de la réunion du comité Central des samedi 28 et dimanche 29 novembre 1936”. *Bulletin intérieur du P.S.R.*, no. 1 (décembre 1936), p. 14; èmfasi en l’original), la qual cosa indica clarament que Stelio no el va fer; i el mateix Rous es referí a “son rapport intérieur sur son activité en Espagne” en una reunió de l’S.I. del desembre (SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Procès-verbal” (13 décembre 1936), p. 1, (16505) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library): tot això indica, doncs, que aquest informe del delegat només pot ser obra de Rous.

¹²⁵⁸ ROUS, Jean. “Rapport intérieur pour le Secrétariat et le Bureau pour la Quatrième Internationale, et les directions nationales intéressées (belge, française en particulier...), par le délégué de la 4ème Int. en Espagne”, p. 1, Archivio dell’Associazione Pietro Tresso di Firenze; èmfasi en l’original. Agraieixo enormement a Paolo Casciola l’haver-me proporcionat una còpia d’aquest important document.

compost per Fauconnet,¹²⁵⁹ Fosco, Péret i Stelio que romangué a Barcelona (només Fauconnet marxaria al front), mentre que la majoria de militants es trobava en les milícies “en tant que groupe indépendant du POUM” i estava en contacte amb el C.C. L’esment a que era un grup “independent” del P.O.U.M. mostra clarament que Rous s’estava referint al grup bolxevic-leninista dins del G.I.L. i, d’altra banda, la xifra de trenta militants exclouia forçosament també els milicians en les columnes anarquistes, la qual cosa indica que, malgrat el viatge de Rous i Péret al front d’Aragó durant l’agost i la correspondència mantinguda amb el P.O.I. i les J.S.R. per milicians no adscrits al G.I.L., sembla que els militants bolxevic-leninistes en les columnes anarquistes d’Aragó estigueren força desconnectats de Barcelona; de fet, l’únic milicià que esmentà l’informe fora del grup de milicians d’Aragó fou Chéron, en el front de Guadalajara.

El grup de Barcelona (el “C.C.”) visqué des del començament tensions al voltant de la seva principal figura, Fosco. Com ja he indicat anteriorment, Fosco tenia excel·lents relacions amb el P.O.U.M., fins el punt de ser nomenat pel C.E. d’aquest partit com responsable del treball dels estrangers arribats a Barcelona, i més tard també comissari polític del G.I.L.; per altra banda, tant ell com Rous havien elaborat la plataforma en la qual s’advocava pel treball dels bolxevic-leninistes com a fracció dins del P.O.U.M. Però la tàctica concreta a seguir per implementar aquest treball enfrontaria els delegats de l’S.I. (Rous, Stelio –que s’hi havia afegit- i Péret) amb Fosco i Gervasini. En efecte, ja he indicat anteriorment dues operacions de Fosco a principis d’agost que manifestaven una preocupació per no trencar l’harmonia amb el P.O.U.M.: d’una banda, el manifest dirigit als mariners italians ancorats al port de Barcelona, en quina redacció probablement participà activament;¹²⁶⁰ d’altra, l’article que publicà a *La Batalla* i del qual no hi ha cap dubte sobre la seva autoria, ja que el signà.¹²⁶¹ En cap d’aquests dos textos Fosco no esmentà ni la IV Internacional ni els bolxevic-leninistes de Barcelona, i presentà el P.O.U.M. com “l’únic partit revolucionari”; Fosco, a més, ocultà ambdós textos tant a Trotsky com a l’S.I., a qui va escriure exactament els mateixos dies.

¹²⁵⁹ *La Lutte ouvrière* feu pública la pertinença de Fauconnet al C.C. del grup en l’article anunciant la seva mort (vegeu: “Nos camarades Robert et Pasque ont été tués sur le front de Huesca et d’Irun : les bolchevicks-léninistes sont à l’avantgarde de la lutte contre le fascisme”. *La Lutte ouvrière* (19-IX-36)).

¹²⁶⁰ C.C. DE LOS REFUGIADOS ITALIANOS. “¡A los soldados italianos!”. *La Batalla* (11-VIII-36).

¹²⁶¹ DI BARTOLOMEO, Nicola. “La revolución española esperanza del proletariado mundial”. *La Batalla* (4-VIII-36); reproduïda en gran part en: DI BARTOLOMEO, Nicola. “La revolución española esperanza, del proletariado mundial”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 49-50.

Malgrat la fragmentació de la documentació disponible, és possible observar doncs una diferència d'enfocament de les relacions envers el P.O.U.M. per part de Fosco i Rous, que enverinarien les relacions personals, implicarien una activitat pública quasi nul·la del grup de Barcelona (incapaç d'editar ni el més modest butlletí) i portarien finalment a una important crisi. Si bé ambdós elaboraren la plataforma del grup bolxevic-leninista que deia explícitament que calia la “création d'une fraction B.L. dans le P.O.U.M.”, és important veure les diferents actituds de Fosco i Rous (i el P.O.I.) a partir d'aquesta declaració: la de Fosco, que evità irritar el P.O.U.M. amb un treball polític obert tant en la seva vessant política (no plantejament de la qüestió de la IV Internacional, cap crítica a l'actuació del P.O.U.M.) i que motivà que Gervasini inclús milités en el P.O.U.M.;¹²⁶² i la de Rous i el P.O.I., que malgrat tenir una orientació de treball de fracció dins del P.O.U.M., mantingueren sempre la crítica a l'actuació contradictòria del P.O.U.M. amb les seves pròpies consignes, plantejaren sempre la qüestió de la IV Internacional, i, no menys important, mai cridaren explícitament per l'entrisme dins del P.O.U.M. en la seva premsa, malgrat tenir aquesta orientació clarament definida; a aquestes dues posicions s'ha d'afegir una tercera, defensada per la majoria dels milicians belgues (com a mínim Boulanger, Launoy, Loots, Wauvermans i Stoop) que, d'acord amb Vereeken, plantejaven que certament la política del P.O.U.M. era el més “greu dels errors” (no pas una “traïció”), però que calia la “crítica constructiva” combinada amb la defensa de les seves accions considerades correctes i, per tant, l'entrada en aquest partit però renunciant temporalment a la fracció fins que desapareguessin les sospites contra els bolxevic-leninistes, aprofitant a la vegada les possibilitats estatutàries per anar preparant en el futur el treball fraccional.¹²⁶³

Un cop Rous retornà a París, les tensions en el grup de Barcelona no minvaren, sinó que augmentaren. Contràriament a les explicacions de Fosco, que donaren la imatge que ha perdurat fins avui en certa historiografia de que Rous seria l'origen del deteriorament de

¹²⁶² CASCIOLA, Paolo. “GERVASINI, Virginia, 1915-1993”. En: *Biografías del 36 : revolucionarios, extranjeros, judíos, anarquistas, trotskistas, bordiguistas, olvidados, internacionalistas, disidentes, exiliados, apátridas y otros malditos de la Guerra de España*. Barcelona : Descontrol, 2016, p. 102.

¹²⁶³ La tàctica de Vereeken fou aprovada unànimement pel P.S.R., i condensada en la fórmula “Critique à fond, mais soutien vis-à-vis des positions qui nous sont communes; dureté dans le fond, souplesse dans la forme.” (“Compte rendu sténographique de la réunion du comité Central des samedi 28 et dimanche 29 novembre 1936”. *Bulletin intérieur du P.S.R.*, no. 1 (décembre 1936), p. 17-18); en aquest moment, Vereeken volia diferenciar-se netament de la política del R.S.A.P. dirigit per Sneevliet, al considerar que aquest cobria totalment el P.O.U.M. i no indicava quina política pròpia calia fer.

les relacions tant amb el P.O.U.M. com en l'interior del grup bolxevic-leninista, la documentació indica, respecte les relacions internes, com a mínim una responsabilitat compartida, quan no una responsabilitat exclusivament de Fosco.¹²⁶⁴ Els milicians belgues que romangueren la segona meitat de setembre a Barcelona abans de partir al front (i no és redundant recordar aquí que precisament els militants belgues eren també proclius com Fosco a una entesa amb el P.O.U.M.) informaren de l'escissió de fet entre Fosco d'una banda i Stelio i Péret de l'altra, i de la impossibilitat de treballar amb qualsevol d'ells. Així, Wauvermans i Launoy escriviren que

“Nous avons essayé de faire avec lui [Fosco] un travail mais il y avait déjà entre lui Stello [sic] et Perez [i.e. Péret] une scission. Fosco était déjà exclu à notre passage à Paris le 10 septembre et nous n'avons jamais su pourquoi[,] en tout les cas nous avons essayé de faire des réunions avec lui[,] il s'est toujours esquivé pour cela[,] vous pouvez vous renseigner[r] auprès de Florent Galloy et Boulang[i]er Louis ainsi que Sc[h]avitz.

*Nous avons aussi taché d'avoir des réunions avec Stello et Perez qui on donné le même résultat.”*¹²⁶⁵

i Boulangier informà que el dia de la partida al front d'aquests milicians, el 28 de setembre -quan Rous ja feia tres setmanes que havia retornat a França- “il y eut une première prise violente entre Fosco et les éléments qui représentent le P.O.I. de France”,¹²⁶⁶ (és a dir, Péret i Stelio, i potser també Breá i inclús –per les dates- Rousset).

En aquest sentit, és molt significatiu comprovar la pèssima consideració que Fosco gaudia entre molts milicians bolxevic-leninistes, tant per motius polítics com operatius. Entre aquests darrers, el més important era l'aïllament en que es trobaven els milicians respecte Barcelona i la manca consegüent de notícies i premsa actualitzada. La responsabilitat per evitar això requeia justament en Fosco, en la seva doble qualitat de membre del C.C. del grup bolxevic-leninista i de comissari polític del G.I.L. Segons

¹²⁶⁴ Respecte les relacions amb el P.O.U.M., em remeto al que he explicat anteriorment, que té més a veure amb la manca de sentit autocrític i l'excés de prepotència en els dirigents del P.O.U.M. i, en definitiva, la nul·la voluntat política de col·laborar amb el Moviment per la IV Internacional, que no pas amb les suposades maldestresses de Rous o la incomprensió analítica de Trotsky.

¹²⁶⁵ Carta de Pierre Wauvermans i Florent Launoy a Walter Dauge (19-IV-37), p. 3, Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History. Respecte l'afirmació de que Fosco ja estava exclòs el 10 de setembre, el fet és impossible si s'interpreta aquesta frase literalment, ja que Fosco continuà treballant com a membre del grup de Barcelona fins que no fou efectivament expulsat l'octubre; l'afirmació pren sentit si Wauvermans i Launoy haguessin pres contacte a París amb membres del P.O.I. i haguessin estat informats de les males relacions de Fosco amb la delegació de l'S.I. i de com Rous estava preparant una investigació sobre ell.

¹²⁶⁶ “Compte rendu sténographique de la réunion du comité Central des samedi 28 et dimanche 29 novembre 1936”. *Bulletin intérieur du P.S.R.*, no. 1 (décembre 1936), p. 10.

relatà Boulangier, els milicians es queixaren del fet que Fosco no s'havia presentat en el front tres dies després de la partença de Barcelona d'aquests, com havia estat convingut, i de que hagueren de buscar l'assegurança del lligam amb Barcelona en Breá (el qual, però, tampoc complí la tasca assignada);¹²⁶⁷ també Sedran rememorà com en una reunió al front el grup plantejà per què el responsable de Barcelona (és a dir, Fosco) “no havia mostrat senyals de vida” des de llur partença al front.¹²⁶⁸

Respecte els motius polítics, els milicians bolxevic-leninistes no compartien en absolut el punt de vista acrític de Fosco, i entenien que calia la crítica i l'exposició oberta del propi programa; aquesta percepció fou compartida tant per la majoria dels milicians -els quals estaven alineats amb l'S.I.-, com per la minoria de milicians belgues alineats amb Vereeken i que propugnaven una crítica constructiva que evités el trencament de ponts amb el P.O.U.M. Lemmens –membre de la majoria- condensà aquesta percepció dels milicians en l'acusació de que Fosco estava en connivència amb la direcció del P.O.U.M. per “empêcher les bolchéviks-léninistes qui se battaient sur le front d'entrer en contact avec les ouvriers, à l'arrière”,¹²⁶⁹ i Boulangier –de la minoria de milicians belgues- coincidí a l'afirmar que tant la C.N.T. com el P.O.U.M. sabotejaven els milicians bolxevic-leninistes perquè aquests explicaven les tasques revolucionàries, i que “C'est parce que notre position d'extrême-gauche était connue que Barcelone sabotait”;¹²⁷⁰ al desembre, el grup de Barcelona, compost llavors bàsicament de milicians retornats del front, ho reblà al declarar que “Des éléments aventuristes et carriéristes, agents des sommets bureaucratiques du POUM, dans notre groupe, ont tout fait pour paralyser nos initiatives de travail [sic] politique”.¹²⁷¹

Aquestes crítiques, fetes per elements de fraccions diferents, mostren que existia una política conscient per part de Fosco d'evitar qualsevol política independent i qualsevol atac al P.O.U.M. i, per tant, quina era la principal preocupació política de Fosco envers aquest partit: no alienar-se d'ell, a qualsevol preu; i invaliden la seva argumentació del

¹²⁶⁷ *Ídem*, p. 10-11.

¹²⁶⁸ SEDRAN, Domenico. “Memorie di un proletario rivoluzionario”. *Critica comunista*, nos. 8-9 (1980), p. 144; SEDRAN, Domenico. “Carlini in Spain : an Italian Trotskyist in the Spanish Civil War”. *Revolutionary history*, v. 4, no. 1-2 (Winter 1991-92), p. 254.

¹²⁶⁹ “Compte rendu sténographique de la réunion du comité Central des samedi 28 et dimanche 29 novembre 1936”. *Bulletin intérieur du P.S.R.*, no. 1 (décembre 1936), p. 10.

¹²⁷⁰ *Ídem*, p. 11.

¹²⁷¹ “Rapport d'activité du Groupe B.L. à Barcelonne [sic]” (12-XII-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

1938 de que ell lluità per mantenir una fracció obertament combativa dins del P.O.U.M. combinada amb una organització externa:

*“La entrada de los BL en el POUM (tras haber operado una selección de nuestros cuadros, elaborada una declaración política, que explicaba las razones de la entrada de los BL en el POUM, y fijada las posiciones sobre los problemas de la guerra civil y del partido de la IV Internacional) suponía la constitución de un centro internacional BL en Barcelona, para conducir la lucha en un nivel marxista-revolucionario, contra las dos fracciones centro-derecha del POUM, para la “reconstrucción” desde el interior del POUM, y desde el exterior, de un partido bajo la bandera de la IV Internacional. Ésta era la única vía justa para preparar al proletariado en la lucha por el poder, contra la política centrista del POUM y su antifascismo frentepopulista.”*¹²⁷²

Ja he mostrat abans que des dels dies de la constitució del G.I.L., en connexió tant amb la seva política entrista en el P.O.U.M. (compartida amb Rous però encoratjada públicament especialment per ell) com probablement també amb l'afer de la carta de Trotsky publicada en *La Lutte ouvrière* (que Fosco volgué que no fos difosa mentre que els milicians bolxevic-leninistes es fotografiaren amb aquest exemplar) no hi havia gaire sintonia entre els milicians i Fosco, fins el punt de que era considerat per aquells com un “agent del P.O.U.M.”.¹²⁷³ Fins el darrer moment es pot apreciar aquesta discrepància: durant la crisi a l'octubre per les dimissions del G.I.L., Fosco defensà precisament la posició que evitava qualsevol perjudici al P.O.U.M., és a dir, la d'evitar les dimissions, mentre que la majoria de milicians optà per defensar les pròpies conviccions per sobre de la relació amb el P.O.U.M.; si finalment la majoria decidí retornar al front, no fou pel desig de no irritar el P.O.U.M., sinó per les garanties que reberen de que no se'ls aplicaria la militarització, per la comprensió de la necessitat de mantenir el front i, sobretot, pel convenciment de que el principal treball polític s'havia de realitzar allà.

És aquí, en aquesta diferència en la relació amb el P.O.U.M., doncs, on caldria buscar l'arrel de la crisi que visqué el grup bolxevic-leninista de Barcelona i que se saldaria amb l'expulsió de Fosco i la marxa solidària de Gervasini. Malgrat que és cert que existiren altres factors (diferències personals –ja he explicat anteriorment el difícil caràcter de Fosco, que feu signar a tots els militants presents a Barcelona una carta desautoritzant Lionello per un innocent esment en un article; o bé el seu

¹²⁷² DI BARTOLOMEO, Nicola. “Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas”. En: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 191.

¹²⁷³ DI BARTOLOMEO, Nicola [“Emiliano Vigo”]. “Espagne, mai 36-janvier 38”. En: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 183.

descontentament per la manca de resposta de Trotsky-, o inclús episodis foscos d'apropriacions indegudes, que esmentaré més endavant), sembla força evident que s'han de buscar raons polítiques a les crisis dins d'organitzacions polítiques, i la del grup bolxevic-leninista de Barcelona no fou aliena a aquesta evidència.

Establerta aquesta premisa, doncs, es pot comprendre perfectament perquè el grup bolxevic-leninista (o el seu "C.C." establert a Barcelona) va ser incapaç de poder crear la base mínima i fonamental per a qualsevol organització política: el seu òrgan d'expressió. En una primera aproximació, costa d'entendre que en un període de sis mesos (juliol-desembre) –en el qual s'inclou el moment àlgid de la Revolució Espanyola- el grup fos incapaç de tenir el seu butlletí. Per les notes de Rous, se sap que sí que foren impresos, com he indicat anteriorment, "un pequeño número de ejemplares en español del informe político del delegado político de l'S.I."¹²⁷⁴ (és a dir, ell mateix), i que aquest rebé la "violenta resposta" per part d'*El Comunista* abans exposada; aquest petit nombre d'exemplars, dels quals aparentment no se n'ha conservat cap, fou l'únic esforç editor del grup fins el mes de gener.

L'informe i les notes de Rous addueixen raons materials per explicar la inexistència de premsa pròpia: en el moment en que s'aconseguien els mitjans tècnics per a la seva realització mitjançant la col·laboració en l'edició francesa del butlletí de P.O.U.M., l'arribada dels pivertistes els feu fora i impedí així poder editar el butlletí propi i la traducció d'unes tesis sobre "l'ascens revolucionari". Aquesta és clarament una explicació justificativa per part de Rous que no aguanta la més mínima anàlisi: si això podia ser cert per al butlletí en francès, no ho era pas per al butlletí en anglès, que Low edità ininterrompudament des de començaments d'agost i, per tant, els mitjans materials existien igualment. Però en última instància, inclús si no haguessin existit les possibilitats materials que proporcionava treballar en la premsa del P.O.U.M., es podia haver editat el butlletí a França, mitjançant el P.O.I., i les despeses podrien haver estat assumides sense cap gran sacrifici pel conjunt del Moviment per la IV Internacional. És

¹²⁷⁴ ROUS, Jean. "Los acontecimientos de España y la organización : nota de información para los militantes del P.O.I., octubre de 1936". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 379. L'informe polític seria, versemblantment, el que va ser publicat per primer cop a finals de setembre i primers d'octubre en *S.I.P.* (ROUS, Jean. "La situation espagnole et les taches de la IVème Internationale". *Service d'information et de presse*, no. 10 (27 septembre 1936) i ROUS, Jean. "La situation espagnole et les taches de la IVème Internationale, suite". *Service d'information et de presse*, no. 11 (2 octobre 1936)).

per això que les declaracions de Wolf a finals de novembre dient que la principal tasca era la creació d'un òrgan ni que fos mimeografiat, que l'experiència demostrava que sense un òrgan no es podia progressar, i que calia que els militants en Espanya el creessin,¹²⁷⁵ són certament molt autoindulgents amb la tasca de l'S.I. en aquest sentit.

En realitat, tant l'explicació de Rous com la molt tardana urgència de Wolf son autojustificatives perquè amagaven la responsabilitat de l'S.I. en aquesta greu negligència política, al no prendre entre les seves mans ni la qüestió de la premsa ni la del substitut de Rous. La incapacitat de trobar al menys un dirigent de l'S.I. o d'una secció nacional que substituís Rous permeté que el grup bolxevic-leninista fos comandat en la pràctica per Fosco (encara que fos Péret qui formalment, segons Fosco, fos nomenat enllaç amb l'S.I.), i que per tant aquest prengué la decissió sobre la (no) publicació d'un butlletí; en el mes just que Rous estigué en Espanya, la tasca d'edició d'un òrgan no podia ser assumida per ell, si es té en compte el calendari atapeït de les seves quatre setmanes d'estada: converses amb el P.O.U.M., viatges al front, preparació del G.I.L., viatge a València i Madrid, creació d'un centre a Barcelona. És evident que la tasca editora corresponia al nucli de Barcelona i que Fosco evità la seva creació perquè això era un nou motiu de fricció amb el P.O.U.M.: la política de Fosco i la negligència de l'S.I. foren els responsables, doncs, de la manca d'una publicació bolxevic-leninista a Espanya durant el període àlgid de la seva revolució.

A banda de la qüestió d'un òrgan imprès que actués com a portaveu del grup, l'altra gran tasca política a desenvolupar eren les discussions amb militants del P.O.U.M., i aquí sí que sembla que l'activitat fou important, al menys mentre Rous estigué en Espanya. Com ja he assenyalat anteriorment, Rous rememorà molts anys després que a Barcelona tingué converses amb Nin, Gironella, Bonet, Arquer i Josep Rebull;¹²⁷⁶ als quals s'haurien d'afegir com a mínim Molins i Gorkin. Malgrat l'afirmació de Fosco -clarament esbiaxada per interessos fraccionals- de que "Rous no ha esbozado ningún trabajo de fracción, ni en Madrid ni en Barcelona",¹²⁷⁷ per l'informe fragmentari que

¹²⁷⁵ "Compte rendu sténographique de la réunion du comité Central des samedi 28 et dimanche 29 novembre 1936". *Bulletin intérieur du P.S.R.*, no. 1 (décembre 1936), p. 19.

¹²⁷⁶ ROUS, Jean. *Renaissance et mission de la catalanité : première partie*. [Saint Estève : Imp. Littéraire Michel Fricker], cop. 1991, p. 32-33; 40.

¹²⁷⁷ DI BARTOLOMEO, Nicola. "Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas". En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la*

elaborà Rous cap a finals d'octubre o novembre del 1936 es pot saber que es mantingueren discussions com a mínim amb Andrade i Antonio Rodríguez a Madrid, i amb Joan Nebot i amb Capdevila a Barcelona.

També es mantinguren, òbviament, nombrosos de contactes amb militants de base, però les pàgines que s'han conservat de l'informe no els detallen, esmentant només un; en quant a altres fonts, es poden citar, com a mostra, les converses de Péret amb els milicians de l'Hotel Falcón, les relacions de Low amb el Secretariat Femení del P.O.U.M., o el cercle d'amistats i familiars de Júlia Gelada, militant del P.O.U.M. i companya de Guido Lionello. Per últim, Rous també assenyalà en el seu informe que fou informat a Madrid de que Arenillas, a Bilbao, podria estar interessat en establir contacte,¹²⁷⁸ però la situació bèl·lica ho impedí. Sens dubte, el lloc més interessant a priori per a la tasca de Rous era Madrid: encara que l'estiu del 1936 a Barcelona es vivia la revolució mentre que a Madrid aquesta havia estat suplantada quasi totalment per la guerra, el fet és que Madrid comptava amb l'avantatge de que la immensa majoria de la militància del P.O.U.M. provenia de l'I.C.E., i de que aquesta conservava intacta la seva admiració per Trotsky, bé que no compartís –o inclús desconegués- la política del moment del Moviment per la IV Internacional.

Entre la militància del P.O.U.M., especialment entre la provinent de l'I.C.E., que era la majoritària fora de Catalunya, la figura de Trotsky continuava sent extraordinàriament ben valorada, i molt més en l'ambient revolucionari de l'estiu del 1936, destacant en aquest aspecte la secció de Madrid. Breá assenyalà el contrast entre la ciutat de Madrid, “considerably less revolutionary than Barcelona”,¹²⁷⁹ i la secció local del P.O.U.M.,

ruptura con la IV Internacional. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 189.

¹²⁷⁸ Arenillas sembla haver estat el militant poumista de la zona Nord més interessat en els contactes internacionals i en la situació del Moviment per la IV Internacional: a banda de la informació rebuda per Rous l'agost-setembre del 1936, Loots donà la seva adreça al P.S.R. encara el març del 1937 per tal que li enviessin *La Lutte ouvrière* belga (“Extrait d'une lettre datée de Barcelone le 6 mars 1937” [de Camille Loots a Georges Vereeken], Correspondance des Jeunes Partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History); d'altra banda, Blackwell, en un dels seus primers informes, esmentà que Arenillas i Iglesias se situaven en l'ala esquerra del partit i que serien transferits a Barcelona (carta de Russell Blackwell al comitè polític de la R.W.L. (28-XI-36), Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University), i

¹²⁷⁹ LOW, Mary ; BREÁ, Juan. *Red Spanish notebook : the first six months of the revolution and the civil war*. London : Martin Secker and Warburg, 1937, p. 147; Breá mateix ho reblà i lamentà:

“Between Barcelona and Madrid, there are 400 miles and a revolution. I am not going to insist here on the dialectic whys and wherefores of this distance. I simply note it with some sadness. [...] You may have been led to think that Madrid was the same dog in a different collar, but the

quedant admirat quan arribà per primer cop a la seva seu, a mitjans de setembre, al trobar-se una militància pousista ben diferent de la de Barcelona:

“The local was on the second floor of a business building. A guard was outside on the pavement on duty, and in front of them, in the road, a whole string of cars was lined up, their smooth surfaces punctured with “Long live Trotsky,” and “Long live the permanent revolution,” in red paint. My eyes swelled in their sockets and I felt a heart-beat of astonished delight. I would never have seen that in Barcelona. The party in Madrid seemed definitely to make up in quality what it lacked in quantity.

[...]

*Our “Lenin” column in Sigüenza, like the Spanish Workers’ Party itself in Madrid, was a young people’s organisation, so young that they had not been able to form a youth section. However, they had a political preparation and a military discipline which any old hand might have envied. The party in Madrid was smaller, of course, but infinitely more revolutionary in every way than in Barcelona. Here it had been formed almost entirely of the old Communist Opposition, while in Catalonia the majority had come from the Workers’ and Peasants’ Block, which had always been a centrist organisation.”*¹²⁸⁰

Al contrari del que passava amb el P.O.U.M. català, on una part significativa de militants no toleraven gaire bé que un antic trotskista com Nin fos el màxim dirigent de l’organització en absència de Maurín,¹²⁸¹ foren nombroses les manifestacions de

contrary is the truth. It was the same collar on a different dog. The anti-Fascist collar was the same as throughout all Spain, but in this case the dog had changed. Madrid was still the democratic workers’ republic of Ortega y Gasset and Co., a republic at war defending the soil of the fatherland to the mixed strains of Riego’s hymn and the “Internationale” and as many others as wished to join the choir on condition that none of them got out of tune with the republican concert. [...] With the exception of the Spanish Workers’ Party, and the Anarchists, both much smaller in Madrid than in Barcelona, all the parties in Madrid are in the war but not in the revolution. [...] one must admit that the revolutionary cycle has never here, as in Barcelona, developed sufficiently to rise to the height of the circumstances. The Madrid Government remains entrenched within the limits of the capitalist democratic republic and presents the struggle against Fascism as an end in itself. [...] I noted all this almost at once in Madrid, where the contrast struck me sharply.” (idem, p. 148-151).

Dècades després, els Thalmann conservaven la mateixa percepció: *“L’atmosphère politique était fondamentalement différente de celle de Barcelone, car, ici, c’étaient le parti socialiste et son syndicat l’UGT qui donnaient le ton. [...] Le caractère révolutionnaire qui prédominait à Barcelone était, à Madrid, beaucoup moins prononcé.”* (THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. *Combats pour la liberté : Moscou-Madrid-Barcelone-Paris*. [Baye] : La Digitale, cop. 1997, p. 114-115).

¹²⁸⁰ LOW, Mary ; BREÁ, Juan. *Red Spanish notebook : the first six months of the revolution and the civil war*. London : Martin Secker and Warburg, 1937, p. 140, 161. La conclusió final de Breá i Low respecte el P.O.U.M. continuava movent-se en la contradicció: consideraven que “is after all a revolutionary party” a la vegada que el responsable, juntament amb els anarquistes, del fracàs de la revolució espanyola (idem, p. 252, 254).

¹²⁸¹ En ple agost revolucionari, Low copsà aquest rebuig: remarcà que, en el míting del P.O.U.M. al Teatre Price (probablement el del dia 21 d’agost), hi havia un gran retrat de Lenin, i que “Trotsky no estava, pero Stalin tampoco” (LOW, Mary. *Cuaderno rojo de Barcelona : [agosto-diciembre 1936]*. Barcelona : Alikornio, 2001, p. 62); més significativament, explicà que, quan Nin començà a parlar, els elements dretans marxaren:

“The people react strongly to Nin. He has all his past in Russia to back up his words and give them body. All the same, a slight under-current made itself felt when he got up to speak. Some militia-men muttered and walked away. Other people began whispering. Nin is the revolutionary element, even though he has considerably recanted during these last months, and so those who are cooling off in a Liberal direction go away. The vast majority who remained, responded to him as a single man.”

simpatia i adhesió cap a Trotsky per part del P.O.U.M. madrileny –no s’ha d’oblidar, principal acusat en el primer Procés de Moscou que s’estava celebrant just en aquells moments.

Un delegat de l’S.I., probablement Rous, assenyala les principals manifestacions del que Broué anomenà “trotskisme sentimental” de la secció de Madrid: els crits de “¡Viva Trotsky!” durant l’assalt al Cuartel de la Montaña el 20 de juliol; els retrats de Trotsky i les pancartes recordant el seu paper durant la revolució i la guerra civil russes no només en els locals del partit, sinó també en la manifestació amb motiu de l’arribada de l’ambaixador soviètic a Madrid celebrada el 29 d’agost, en la qual les joventuts del partit cridaren visques a Trotsky i a la revolució mundial; la premsa pumista madrilenya (*P.O.U.M.*, *La Antorcha*, de la J.C.I., i *El Combatiente rojo*, de les milícies pumistes) amb “acentos propiamente “bolcheviques-leninistas””; i inclús un cartell amb el dibuix d’un milicià portant la bandera de la IV Internacional.¹²⁸²

Els testimonis i documents de l’època confirmen aquestes dades probablement provinents de Rous: he esmentat més a dalt el de Breá; Mika Etchebéhère escrigué que “Garbanzo”, un milicià, ensenyà a uns estalinistes estrangers el gran retrat de Trotsky que tenien al local del P.O.U.M. a Madrid;¹²⁸³ Sterling esmentà una manifestació del P.O.U.M. en resposta a la manifestació pro-Guardia Nacional Republicana (ex Guardia Civil) celebrada igualment a Madrid el 30 d’agost¹²⁸⁴ (un dia després de l’anterior) on els militants del P.O.U.M. cridaren “Viva Lenin y Trotsky”;¹²⁸⁵ i Marguerite Rosmer

(LOW, Mary ; BREÁ, Juan. *Red Spanish notebook : the first six months of the revolution and the civil war*. London : Martin Secker and Warburg, 1937, p. p. 51); la traducció de l’edició castellana és errònea en aquest punt, ja que a la penúltima frase diu el contrari del que apareix en la versió original: “y por eso los que consideran que darle un giro liberal a la revolución es entibiarla, se marcharon cuando él habló” (LOW, Mary. *Cuaderno rojo...*, p. 66)).

¹²⁸² “Les partis ouvriers en Catalogne : la position du P.O.U.M.”. *La Lutte ouvrière* (19-IX-36), article probablement escrit per Rous; les dues frases entre cometes són de Broué. La informació de Rous va ser recollida per Broué (BROUÉ, Pierre. “Trotsky y la guerra civil en España”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 25-27); i també per Chevalier (CHEVALIER, Pierre. *Jean Rous, 1908-1985 : une vie pour le socialisme et la décolonisation : thèse pour obtenir le grade de docteur de l’Université de Perpignan en histoire*. Perpignan : l’autor, 1999, t. I, p. 254; i CHEVALIER, Pierre. “Un nord catalan dans la guerre d’Espagne : Jean Rous envoyé de Léon Trotsky”. En: *Catalans du nord et languedociens et l’aide à la République espagnole, 1936-1946 : actes de la Journée d’études de l’Association Maitron Languedoc-Roussillon, Perpignan, Couvent des minimes, 7 février 2009*. Perpignan : Presses universitaires de Perpignan, cop. 2009, p. 30).

¹²⁸³ ETCHEBÉHÈRE, Mika. *Mi guerra de España : testimonio de una miliciana al mando de una columna del POUM*. Barcelona : Alikornio, 2003, p. 205.

¹²⁸⁴ “La Guardia Civil expresa su adhesión a la República del Frente Popular”. *ABC* (1-IX-36).

¹²⁸⁵ STERLING, Max. “A letter from Spain”. *Socialist appeal*, v. 2, no. 10 (November 1, 1936), p. 12.

parlà d'una altra manifestació celebrada tres dies després, el 2 de setembre, també a Madrid, on de nou els militants del P.O.U.M. “criaient sans interruption “Vive Trotsky!””¹²⁸⁶.

La pròpia documentació del P.O.U.M. confirma tots aquests testimoniats: ja he esmentat anteriorment, pel que fa a la documentació gràfica, el tanc i el tren del front de Guadalajara, però certament la millor font per copsar aquest trotskisme sentimental del P.O.U.M. de Madrid—i també els seus límits—és la seva documentació escrita, la seva premsa. Del 24 d'agost al 27 d'octubre, un mínim de de dinou articles tractaren Trotsky totalment o parcial,¹²⁸⁷ i es publicaren a més cinc textos seus;¹²⁸⁸ també la part

¹²⁸⁶ Carta de Marguerite Rosmer a Natalia Sedova (9-IX-36), Boris I. Nicolaevsky collection, series 231, box 370, folder 38 (microfilm reel Trotsky 38; reproduïda en: ROSMER, Alfred ; ROSMER, Marguerite ; TROTSKY, L. *Correspondance, 1929-1939*. Lettres choisies, présentées et annotées par Pierre Broué avec la collaboration de Gérard Roche. [Paris] : Gallimard, cop. 1982, p. 185-186).

¹²⁸⁷ “Lenin y Trotsky vistos por Gorki”. *El Combatiente rojo*, nº 2 (2-IX-36), p. 3; “Trotsky califica el proceso de Moscou de farsa y de comedia”. *El Combatiente rojo*, nº 2 (2-IX-36), p. 3; “Los trabajadores deben saber la verdad : una comisión de encuesta que puede demostrar las falsedades de Stalin. *P.O.U.M.*, nº 3 (9-IX-36), p. 2; R. M. [“Roberto Mariner”? (Luis Garcia Palacios)]. “El proceso Trotsky-Sinoviev”. *P.O.U.M.*, nº 3 (9-IX-36), p. 6; YERIM, E. “Los intelectuales y los fusilamientos de Moscou”. *P.O.U.M.*, nº 4 (16-IX-36), p. 3-4; BAUER, Otto. “Los trabajadores de todo el mundo alzan su protesta contra los fusilamientos de Moscou”. *P.O.U.M.*, nº 4 (16-IX-36), p. 7 (reproduït de: “Los fusilamientos de Moscou”. *La Batalla* (9-IX-36)); “Una resolución del Partido Socialista Obrero Alemán (Sap) sobre el proceso de Moscou”. *El Combatiente rojo*, nº 4 (20-IX-36), p. 2; “Resolución de los militantes del P.O.U.M.”. *El Combatiente rojo*, nº 4 (20-IX-36), p. 2; “Trotsky reclamado por los trabajadores de Cataluña”. *El Combatiente rojo*, nº 4 (20-IX-36), p. 2; “Los obreros daneses protestan : otra vez las protestas”. *El Combatiente rojo*, nº 4 (20-IX-36), p. 2 (reproduït de: “Los fusilamientos de Moscú : los obreros daneses protestan : otra vez las protestas”. *La Batalla* (19-IX-36)); “La Sección de Madrid del Socorro Rojo (Partido Obrero de Unificación Marxista) eleva su más enérgica protesta por los fusilamientos de Moscou”. *El Combatiente rojo*, nº 4 (20-IX-36), p. 2 ; HILLER, Kurt. “Protesta de un escritor alemán contra el proceso de Moscou”. *P.O.U.M.*, nº 5 (23-IX-36), p. 6; “La suerte del camarada Trotsky”. *P.O.U.M.*, nº 5 (23-IX-36), p. 6; “Lecciones de la historia : Trotsky, eje militar de la revolución rusa, constituye un ejemplo en los momentos de nuestra lucha contra el fascismo”. *El Combatiente rojo*, nº 6 (4-X-36), p. 1 (reproduït de: “León Trotsky, creador del Ejército Rojo”. *La Batalla* (3-X-36), que era un resum d'un article de *La Voz*); “La protesta contra los fusilamientos de Moscou, se extiende por toda Europa : repercusiones del proceso en Austria”. *P.O.U.M.*, nº 7 (7-X-36), p. 6; ““Mundo obrero” y la historia”. *P.O.U.M.*, nº 7 (7-X-36), p. 8; “Madrid, objetivo del fascio”. *La Antorcha*, nº 1 (10-X-36), p. 3; “El stalinismo se nutre de la calumnia contra Trotsky”. *P.O.U.M.*, nº 8 (14-X-36), p. 4; “Carl Radek y León Trotsky”. *El Combatiente rojo*, nº 8 (18-X-36), p. 3; i l'elogi a Trotsky extret de *Combat* aparegut en *La Antorcha*, nº 2 (17-X-36), p. 4, que he citat anteriorment en el text. Així mateix, cal esmentar també una carta de Karl Marx a la Lliga dels Comunistes en la qual defensa la necessitat de la “revolució permanent” (MARX, Karl. “Carlos Marx y la revolución”. *P.O.U.M.*, nº 7 (7-X-36), p. 8).

¹²⁸⁸ TROTSKY, L. “Un artículo de León Trotsky sobre el terror individual : la campaña antitrotskista de la burocracia staliniana”. *El Combatiente rojo*, nº 2 (2-IX-36), p. 3, 2; TROTSKY, L. “¿Por qué ha vencido Stalin a la oposición?”. *P.O.U.M.*, nº 3 (9-IX-36), p. 6-7; TROTSKY, L. “Las primeras lecciones de la revolución española : el cuerpo de oficiales, el papel del Frente Popular, la revolución obrera : un artículo de Leon Trotsky”. *P.O.U.M.*, nº 3 (9-IX-36), p. 7 (reproduït de *La Batalla* (27-VIII-36)); TROTSKY, L. “Leon Trotsky y el proceso de Moscou”. *P.O.U.M.*, nº 4 (16-IX-36), p. 2; TROTSKY, L. “La defensa de Petrogrado : lecciones de la historia”. *P.O.U.M.*, nº 7 (7-X-36), p. 4-5 (reproduït després en *La Batalla* (21-X-36)).

iconogràfica fou significativa: tres grans fotografies d'ell.¹²⁸⁹ Igualment es traduïren (totalment o extractats) al menys tres articles de *La Lutte ouvrière*¹²⁹⁰ (publicació que el propi P.O.U.M. de Madrid venia, encara que també ho feia amb *Giustizia e libertà*),¹²⁹¹ un de *Die Nieuwe fakkel* (aquest havia aparegut en *La Batalla*),¹²⁹² un de *Spartacus*,¹²⁹³ i inclús un de *Service d'information et de presse*¹²⁹⁴ i un altre del butlletí intern del P.O.I.¹²⁹⁵ Al costat d'això, el contrast amb *La Batalla* –que era diari, i no setmanari com tota la premsa pumista madrilenya d'aquest moment- és força gran, ja que el principal òrgan del P.O.U.M. només publicà en el mateix període dos articles d'ell,¹²⁹⁶ i la immensa majoria dels no gaire nombrosos textos sobre ell foren simples notes informatives sobre la seva situació a Noruega o en relació als primer Procés de Moscou, publicant només dues fotografies;¹²⁹⁷ respecte la premsa bolxevic-leninista, *La Batalla* mai inclogué cap resum d'aquesta en la seva secció “La voz de Europa alrededor de España”, que recollia resums de premsa obrera i burgesa.

No obstant, aquest “trotskisme sentimental” de la secció madrilenya del P.O.U.M. i els “accents bolxevic-leninistes” de la seva premsa tenien importants límits: com ja havia evidenciat en la seva correspondència de principis d'any, el trotskisme de la secció madrilenya era d'admiració cap la persona de Trotsky, al qual s'afegí en el moment de la guerra la solidaritat amb ell davant les acusacions del primer Procés de Moscou i l'interès pel seu paper militar amb la intenció propagandística i d'aixecament de la moral de fer un símil de Madrid amb Petrograd. Però malgrat tots els retrats, crides, pancartes i articles, cap text del P.O.U.M. madrileny de “temàtica trotskista” abordà les

¹²⁸⁹ *P.O.U.M.*, nº 3 (9-IX-36), p. 6; *P.O.U.M.*, nº 7 (7-X-36), p. 4; *La Antorcha*, nº 1 (10-X-36), p. 3.

¹²⁹⁰ “Los camaradas extranjeros que luchan a nuestro lado”. *P.O.U.M.*, nº 3 (9-IX-36), p. 4; “Los trabajadores de todo el mundo al lado de la revolución española : cómo se producen los camaradas franceses auténticamente revolucionarios : la revolución española en peligro, los obreros franceses deben ayudar al proletariado ibérico”. *P.O.U.M.*, nº 5 (23-IX-36), p. 7; “Para el contraproceso de Moscou”. *P.O.U.M.*, nº 7 (7-X-36), p. 6.

¹²⁹¹ “Servicio de prensa del partido”. *P.O.U.M.*, nº 8 (14-X-36), p. 2.

¹²⁹² “Los trabajadores de los Países Bajos juzgan el P.O.U.M.”. *El Combatiente rojo*, nº 6 (4-X-36), p. 1; “La clase trabajadora de todos los países al lado de la Revolución Española : los trabajadores de los Países Bajos juzgan el P.O.U.M.”. *La Batalla* (30-IX-36).

¹²⁹³ “España y la preparación moral de la guerra”. *P.O.U.M.*, nº 3 (9-IX-36), p. 4.

¹²⁹⁴ “Nuestros muertos : Pietro Malabarba”. *El Combatiente rojo*, nº 2 (2-IX-36), p. 3.

¹²⁹⁵ TROTSKY, L. “Leon Trotsky y el proceso de Moscou”. *El Combatiente rojo*, nº 4 (16-IX-36), p. 2.

¹²⁹⁶ TROTSKY, L. “Las primeras lecciones de la Revolución española : el cuerpo de oficiales, el papel del Frente popular, la revolución obrera : un artículo de León Trotski”. *La Batalla* (27-VIII-36); TROTSKY, L. “La defensa de Petrogrado : lecciones de la historia”. *La Batalla* (21-X-36).

¹²⁹⁷ *La Batalla* (27-VIII-36), p. 8, per il·lustrar la seva primera –i única- col·laboració expressa amb *La Batalla*, fotografia en la qual hi apareixia juntament amb Natalia Sedova; i *La Batalla* (3-IX-36), p. 1, per il·lustrar la declaració del C.E. del P.O.U.M. sol·licitant l'asil polític per a Trotsky, en la qual se l'hi veia juntament amb Wolf abans de declarar davant un tribunal noruec.

qüestions d'actualitat política capital per al Moviment de la IV Internacional, fossin estratègiques o tàctiques: la problemàtica del partit o, al menys, quin paper podien jugar els bolxevic-leninistes a Espanya; la qüestió de la IV Internacional versus el Buró de Londres; soviets i comitès versus assemblea constituent i entrada en el govern de la Generalitat o en la Junta de Defensa. Com a colofó, a més, aquestes mostres externes de “vernís trotskista” pràcticament desapareixeren a partir de finals d'octubre –és ben possible que com a conseqüència d'una reorientació de la direcció del partit o de la mateixa secció madrilenya davant del dur atac antitrotskista d'*El Comunista*- i durant el novembre i desembre les referències a Trotsky ja foren només anecdòtiques, tant a Madrid (un article i dos requadres)¹²⁹⁸ com encara més a Barcelona (un article històric, un retrat i algunes referències en *La Batalla* per l'aniversari de la Revolució Soviètica).¹²⁹⁹

És per això que no ha d'estranyar, en realitat, que malgrat l'existència innegable del “trotskisme sentimental”, la conclusió dels contactes de Rous amb la militància pumista, inclosa la madrilenya, fos força decebedora per als interessos dels bolxevic-leninistes: aquells militants més propers políticament, com Andrade, Molins, Nin o Antonio Rodríguez, malgrat una rebuda inicial cordial, es negaren a facilitar la tasca proselitista dels bolxevic-leninistes i després la combateren; per l'altra banda, els militants més propers personalment, disposats a defensar els bolxevic-leninistes dels atacs de la direcció del P.O.U.M. i a permetre la propagació dels seus punts de vista en aquest partit, mostraren un baix nivell de preparació teòrica i una naïvitat política notable que impedia reclutar-los.

¹²⁹⁸ “La prensa revolucionaria de Inglaterra y la situación del camarada Trotsky”. *El Combatiente rojo*, nº 21 (29-XI-36), p. 1, i dos requadres amb una frase de Trotsky sobre la necessitat de la fortalesa del proletariat per tal de poder guanyar-se la petita burgesia (*El Combatiente rojo*, nº 23 (3-XII-36), p. 1) i sobre la necessitat de guanyar-se els camperols (*El Combatiente rojo*, nº 24 (4-XII-36), p. 2).

¹²⁹⁹ TROTSKY, L. “Rusia 1917 : el comité revolucionario”. *La Batalla* (8-XI-36) (text extret de la seva Història de la revolució russa), número que també inclogué en la primera plana el retrat de Trotsky realitzat per Iurii Annenkov, juntament amb una fotografia de Lenin, sota la frase “Los dos jefes de la Revolución proletaria de 1917 : W. I. Lenin, Leon Trotski”; algunes referències genèriques al paper de Trotsky com a cap militar de la revolució (MOLINS I FÀBREGA, Narcís. “El aniversario de la revolución rusa de octubre y la revolución española”); i inclús l'afirmació de l'adhesió “a los principios de Lenin y Trotski” (“El XIX aniversario de la Revolución rusa”). Finalment, *La Batalla* traduí a principis de novembre un article de *La Lutte ouvrière*, però era un homenatge a Hipólito Etchebéhère (“La prensa revolucionaria extranjera rinde homenaje a la muerte del camarada Etchebéhère”. *La Batalla* (3-XI-36)) que havia aparegut originalment un mes i mig abans, el mes de setembre (“Mort du camarade Etchevere”. *La Lutte ouvrière* (19-IX-36)) i que estranyament *La Batalla* publicà en aquest moment.

L'experiència fou especialment decebedora a Madrid, on la conclusió fou, prou encertadament, que "ils manifestent un "trotskysme", très décoratif". Segons l'informe de Rous, aquest trobà per primer cop Andrade a Barcelona i aquest es mostrà més intransigent encara que Gorkin, refusant mantenir una conversa amb ell i amenaçant – exageradament, com reconegué el propi Rous- de detenir-lo si anava a Madrid. Un cop Rous fou a Madrid, Andrade el rebé "admirablement", i explicà ell mateix al C.E. que el delegat havia de ser tractat millor que ningú; Andrade criticà també davant el C.E. de Madrid la "política capritxosa" de Trotsky i l'S.I., però tanmateix declarà que Trotsky tenia raó respecte Maurín, es queixà de la feblesa conciliadora de Nin, i demanà que per tal de facilitar la tasca per la IV Internacional, l'S.I. es posés regularment en contacte amb Madrid.

Aquesta informació va ser corroborada també tant pel principal adversari del delegat de l'S.I., Fosco -que escriví que Andrade "acosaba a fondo a los propios camaradas de su fracción, para facilitar la entrada de los BL en el POUM" i que volia la col·laboració i va escriure a París-¹³⁰⁰ com per un militant del P.C.I., Henri Aïache -que visità a Barcelona el seu germà Maurice ferit a l'hospital, i que el mes de febrer del 1937 informà Trotsky i Heijenoort que ell mateix havia vist una carta amical i fraternal d'Andrade a Fosco d'aquell moment on li demanava cartes i escrits "del Vieho".¹³⁰¹ Unes declaracions d'aquestes característiques respecte Andrade feien preveure excel·lents perspectives no només de cara a guanyar la secció madrilenya del P.O.U.M., sinó també per a la creació d'una important i sòlida fracció quartainternacionalista dins del conjunt del partit. No obstant, les esperances es demostraren vanes i efímeres, ja que Andrade canvià de parer tan bon punt retornà a Barcelona, adoptant a més la mateixa actitud personal que en la primera trobada: "Enfin, à notre retour à Barcelone, où il se trouvait à nouveau, a refusé sans aucun motif de nous adresse la parole"; com encertadament resumí posteriorment Rous: "A la vérité Andrade agit tantôt sous la pression des éléments favorables aux BL (ce jour-là il proposa la collaboration) tantôt

¹³⁰⁰ DI BARTOLOMEO, Nicola. "Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas". En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 192; i: DI BARTOLOMEO, Nicola ["Emiliano Vigo"]. "Espagne, mai 36-janvier 38". *La Vérité*, no. 2 (juin 1938), p. 46 (traduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 184.

¹³⁰¹ Carta d'Henri Aïache a L. Trotsky i a Jean van Heijenoort (19-II-37), p. 2; (130) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

sous la pression de l'appareil du POUM (à ce moment-là, il condamna les [BL]”.¹³⁰²

L'experiència amb Antonio Rodríguez i altres militants del comitè local de Madrid fou força semblant: sorpresa per la violència de la crítica de Trotsky contra Andrade -però no contra Maurín i Nin- i persistència en negar-se a la política entrista en les organitzacions socialistes, però recolzament a Trotsky (visible en els retrats del local i els lemes de “¡Viva Trotsky!” pintats arreu -d'aquí el qualificatiu de Rous de “trotskisme decoratiu”-) i gran interès en llegir la premsa internacional i traduir articles per a la premsa de la secció, així com rebre informació i literatura sobre la posició de l'S.I. respecte la qüestió espanyola. Rodríguez inclús informà que hi havia militants que estaven preparant la qüestió de l'adhesió del P.O.U.M. a la IV Internacional per al proper congrés del partit, que el comitè local de la secció havia protestat per la política equívoca de col·laboració amb la burgesia per part de la direcció del partit a Barcelona i València, i donaren a Rous i Péret l'adreça d'Arenillas per tal d'establir contacte. Però igual que passà amb Andrade, sense cap discussió prèvia, “Aux dernières nouvelles, Antonio Rodríguez, nous aurait trahi, en nous dénonçant au Comité Exécutif”.¹³⁰³

En quant els contactes a Barcelona, les pàgines conservades de l'informe de Rous esmentaren Nebot i Capdevila, ambdós membres del comitè militar. Aquestes militants poumistes, provinents del B.O.C., manifestaren simpaties vers els milicians bolxevic-leninistes, però aquesta sembla versemblantment que fou producte més de l'actuació valerosa i disciplinada dels milicians bolxevic-leninistes que no pas de la coincidència política. Així, Nebot era amic de Fauconnet i es declarà partidari de la IV Internacional i disposat a ajudar el grup bolxevic-leninista, portant sempre a sobre la insígnia d'aquesta

¹³⁰² ROUS, Jean [“Clart”]. “Lettre du cam. Clart au Comité central du P.S.R. belge, le 20 décembre 36”. *Bulletin intérieur international*, no. 1 (avril 1937), p. 10. Andrade encara oscil·là un cop més vers els bolxevic-leninistes quan l'entrada del P.O.U.M. en el govern de la Generalitat, dient-li a Fosco que la política de Nin era centrista, i que calia combatre-la organitzant una fracció amb la col·laboració dels bolxevic-leninistes i “escribir enseguida a París”; segons Fosco, ambdós enviaren tres telegrams a Trotsky que no reberen resposta (DI BARTOLOMEO, Nicola [“Emiliano Vigo”]. “Espagne, mai 36-janvier 38”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 184; i DI BARTOLOMEO, Nicola. “Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas”. En: *Ídem*, p. 192, 194). Malauradament, no hi ha constància d'aquests telegrams en els arxius que he consultat, ni referència a ells en altres documents; cal tenir en compte, però, que pogueren haver estat incautats per la policia noruega.

¹³⁰³ ROUS, Jean. “Rapport intérieur pour le Secrétariat et le Bureau pour la Quatrième Internationale, et les directions nationales intéressées (belge, française en particulier...), par le délégué de la 4ème Int. en Espagne”, p. 5, Archivio dell'Associazione Pietro Tresso di Firenze; èmfasi en l'original.

organització (un llamp sobre la Terra) –igual que Calero, un dels sergents del G.I.L.;¹³⁰⁴ al mateix temps, però, Nebot defensava que Maurín era més avançat que Nin i que estava també per la IV Internacional; el seu desig era que Maurín pogués retornar per posar-se de nou al capdavant del P.O.U.M. i conduir-lo cap a l'esquerra. En quant Capdevila, no era tan naïf com Nebot, però malgrat veure amb bons ulls l'activitat pràctica dels bolxevic-leninistes tant al front com a Barcelona, i defensar aquests davant del C.E., ell mateix era “Peu enclin aux discussions politiques” i, per tant, s'ha de suposar que refractari a l'entrada dins del grup. Finalment, potser el millor exemple de com era l'ambient que es trobaven els militants bolxevic-leninistes entre la militància poumista l'ofereixi l'apreciació donada per Rous sobre un militant anònim d'aquest partit: segons aquest, estaven contra la II i III Internacional i, per tant, estaven per la IV, la qual es faria “mitjançant la unitat marxista internacional”, i ignoraven que ja existís un Moviment per la IV Internacional. Rous conclouïa que:

*“La constatation qui résulte des faits est l'extraordinaire faiblesse de cadres politiques, l'absence de sérieux et de caractère politique, qui coïncide il est vrai avec le plus grand courage physique dans certains cas.”*¹³⁰⁵

La confusió política que mostrava la majoria de la militància poumista mostra la dificultat de realitzar un treball polític que exigia, per tal de poder mantenir una discussió profitosa, una visió clara de la situació en el camp revolucionari internacional en els darrers deu anys; no obstant, tant el factor subjectiu (l'adscripció ideològica al comunisme leninista) com l'objectiu (un procés de revolució social, de guerra i

¹³⁰⁴ Low escrigué que el sergent Calero, del G.I.L., portava la insígnia de la IV Internacional, bé que ja a l'hivern del 1936-1937, amb l'avenç de la contrarevolució, l'ocultà:

“- Sabeis, porque lo sabeis, ¿no?, que pase lo que pase sigo teniendo una imagen de un pequeño mundo rojo iluminado por un gran relámpago...”

- ¡Ay, Calero, el signo de la IVª Internacional no se conserva oculto de este modo, en secreto junto al corazón de uno!

Estaba en el ambiente. Todos aquellos cuya ideología no era lo bastante sólida, cuya determinación no era lo bastante incondicional, acabaron dejándose llevar por la corriente.”

(LOW, Mary. *Cuaderno rojo de Barcelona : [agosto-diciembre 1936]*. Barcelona : Alikornio, 2001, p. 152-153).

¹³⁰⁵ ROUS, Jean. “Rapport intérieur pour le Secrétariat et le Bureau pour la Quatrième Internationale, et les directions nationales intéressées (belge, française en particulier...), par le délégué de la 4ème Int. en Espagne”, p. 9, Archivio dell'Associazione Pietro Tresso di Firenze; èmfasi en l'original. Una conclusió semblant respecte la poca preparació política dels militants espanyols l'havia extret Stoop, malgrat pertànyer a una fracció diferent a la de Rous: “A l'arrière par contre, je remarquais la pénurie de militant tant soi peu formés. Le manque d'hommes capables d'organiser, de suivre une directive politique, prend a certains moments en Espagne un aspect catastrophique. Et cela indépendamment du parti en présence. Pour tenir un fusil, servir une mitrailleuse ou mourir héroïquement, un paysan, un illettré suffit. Pour tenir l'arrière, pour organiser (problème central d'aujourd'hui) et assurer les bases d'une victoire sur le fascisme, il faut des cerveaux, des milliers de cerveaux.” (carta de Raymond Stoop a Georges Vereeken (29-IX-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History).

d'incipient contrarevolució) existien i, per tant, les possibilitats de guanyar una fracció considerable de militants subjectivament revolucionaris. La conclusió que extragueren els militants bolxevic-leninistes, fou, així, tant optimista com objectivament possible:

*“Une confusion incontestable existe chez les militants du POUM. Mais ils n'ont, à la différence de leur C.E., aucune animosité contre nous. Au contraire, ils ont une grande sympathie pour le cam. Trotsky, et souhaitent sa venue en Espagne.”*¹³⁰⁶

Per això s'explica que, malgrat l'actitud hostil de la direcció del P.O.U.M. vers els bolxevic-leninistes, l'opció de Rous continués sent la de l'orientació vers els militants d'aquest partit, com mostra un article de *La Lutte ouvrière*, probablement seu, aparegut una desena de dies després del seu retorn a París i dedicat en exclussiva al P.O.U.M., on continuava dient que, malgrat l'estancament a dreta de la seva política oscil·lant i el seu combat contra la IV Internacional, calia seguir l'evolució política d'aquest partit, ple de militants subjectivament revolucionaris i inclús afirmava que els bolxevic-leninistes seguirien “amb simpatia” i ajudarien la secció del P.O.U.M. de Madrid.¹³⁰⁷ Tanmateix, sorprenentment Rous (el probable autor del text) extragué en el seu informe dues línies d'actuació política força discutibles i que no contribuïen a realitzar aquesta darrera afirmació: d'una banda, primà realitzar el treball polític envers els militants del P.O.U.M. en el front i no pas en la rereguarda; i d'altra, recomanà realitzar el treball fraccional de manera clandestina.

Rous justificà aquesta decissió en l'hostilitat de la direcció del P.O.U.M. i en l'actuació en connivència amb aquest de Fosco i els altres membres del comitè d'estrangers (pivertistes i maximalistes). Respecte el primer punt, Rous subratllà expressament en el seu informe que *“En résumé le milieu le plus favorable au travail politique pour nous est le front”*¹³⁰⁸ i aquesta posició fou la que triomfà tant en el grup de Barcelona -que la continuà acceptant els mesos següents-¹³⁰⁹ com en la direcció del P.O.I., malgrat la

¹³⁰⁶ ROUS, Jean. “Rapport *intérieur* pour le Secrétariat et le Bureau pour la Quatrième Internationale, et les directions nationales intéressées (belge, française en particulier...), par le délégué de la 4ème Int. en Espagne”, p. 5, Archivio dell'Associazione Pietro Tresso di Firenze; èmfasi en l'original. Es veu en aquestes línies la impressió que li causà a Rous la seva entrevista amb Grossi a Lecinyena, esmentada anteriorment.

¹³⁰⁷ “Les partis ouvriers en Catalogne : la position du P.O.U.M.”. *La Lutte ouvrière* (19-IX-36).

¹³⁰⁸ ROUS, Jean. “Rapport *intérieur* pour le Secrétariat et le Bureau pour la Quatrième Internationale, et les directions nationales intéressées (belge, française en particulier...), par le délégué de la 4ème Int. en Espagne”, p. 9, Archivio dell'Associazione Pietro Tresso di Firenze; èmfasi en l'original.

¹³⁰⁹ El Grup Bolxevic-Leninista de Barcelona justificà el mes de desembre la reincorporació al front dels milicians després de les dimissions de l'octubre “puisque le plus grand travail politique est là [el front]” (“Rapport d'activité du Groupe B.L. à Barcelonne [sic]” (12-XII-36), p. [3], Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History).

resistència implícita de Tresso, el qual plantejà que els militants bolxevic-leninistes en Espanya no tenien cap possibilitat d'acció política al ser de fet presoners del P.O.U.M. i que la tramesa de militants bolxevic-leninistes al front es feia per tal de desfer-se'n d'ells;¹³¹⁰ malgrat que no li mancava raó a Tresso en el fet que certament la presència en el front dels milicians bolxevic-leninistes era afavorida per la direcció del P.O.U.M. - que obtenia combatents en el front i evitava agitadors en les seves files en la rereguarda, Tresso obvià que la presència del bolxevic-leninistes en el front no era quelcom imposat pel P.O.U.M., sinó precisament la principal raó per la qual aquests, voluntàriament, havien viatjat a Espanya i, per tant, no es podia adjudicar al P.O.U.M. aquesta decisió. En quant la política defensada per Rous respecte a primar el front per sobre de la rereguarda, si bé és cert que en el front els milicians del G.I.L. es trobaven en un medi altament polititzat i molt receptiu a la discussió política revolucionària, també és cert que, en última instància, era un medi extraordinàriament tancat en ell mateix i sotmés contínuament a les necessitats militars i, encara pitjor, a la baixa o a l'eliminació física, mentre que a la rereguarda es trobava el gruix del proletariat barcelonès. Inclús si s'acceptés que “lo mejor de los militantes obreros se halla en el frente”,¹³¹¹ la majoria del treballadors catalans romangueren en els seus llocs de treball i, en percentatge, fou la joventut la que majoritàriament s'enquadra en les milícies.

En definitiva, el front era la guerra, mentre que el centre de la revolució era a Barcelona. Però malgrat que existissin dificultats i inclús hostilitat per part de la direcció del P.O.U.M. -i potser inclús de Fosco, que relataré de seguida-, aquesta explicació sembla de nou una altra justificació a posteriori, i més probablement la raó en la preferència pel treball polític al front es trobés més en el fet que, senzillament, en el front, els milicians bolxevic-leninistes podien comunicar-se certament amb companys que parlaven llurs mateixes llengües (la gran majoria dels milicians bolxevic-leninistes no parlaven castellà a l'arribada a Espanya i, a més, al G.I.L. hi havia molt pocs milicians espanyols).¹³¹² Això fou, en definitiva, una prova de gran miopia política, perquè era

¹³¹⁰ “C.C. 13/9/36”, p. [8]; (46), Ligue Communiste (France) Archives, International Institute of Social History.

¹³¹¹ “Carta del frente”. *Boletín : editado por el Grupo Bolchevique Leninista de España (IV Internacional)*, nº 1 (Enero 27, 1937), p. 8; reproduït en: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 71.

¹³¹² El propi Grup Bolxevic-Leninista de Barcelona, en un informe de desembre, reconegué que el treball de propaganda en el front entre els milicians espanyols es feu “autant que leur connaissances linguistiques le permettait” (“Rapport d'activité du Groupe B.L. à Barcelonne [sic]” (12-XII-36), Correspondance des

absolutament impossible bastir una organització en un país a base exclusivament, o majoritàriament, de militants estrangers, que era la conclusió lògica del treball polític en el front. Si l'S.I. ja havia errat el mes d'agost permetent que la majoria de militants bolxevic-leninistes en Espanya marxessin al front, ara persistia i justificava la continuació d'aquesta política que no podia sinó tenir una incidència política molt baixa entre la militància poumista. Encara que tardanament, els bordiguistes llegiren molt millor la situació i les perspectives polítiques i decidiren col·locar-se en diversos llocs de treball un cop abandonaren el front (tot i que no sembla que reeixissin a formar un grup autòcton) i, poc després, els representants de l'L.R.W.P. i la R.W.L. que arribaren a Barcelona dedicaren els seus esforços exclusivament en la rereguarda,¹³¹³ la qual cosa els permé establir contactes polítics sòlids que compensaren la seva tardana arribada.

Respecte la segona recomanació, la de que, a conseqüència de l'hostilitat de la direcció del P.O.U.M. "le travail fractionnel des BL dans le POUM ne peut être que rigoureusement clandestin" i que calia malfiar-se de tota la direcció, inclòs Andrade,¹³¹⁴ sembla una correcció per part de Rous a la llum de l'experiència i de les dificultats de la situació del moment a la proposta continguda en la plataforma elaborada l'agost per ell i Fosco: no es negà en aquest moment la necessitat d'entrar com a fracció en el P.O.U.M., però aquesta havia de ser "rigorosament clandestina"; aquesta clandestinitat, però, havia de combinar-se amb un treball obert en el front, mitjançant comunicats de premsa, declaracions, etc. Donat que l'enfrontament de Rous amb Fosco girà bàsicament al voltant de la qüestió de com abordar el treball vers el P.O.U.M., es pot llançar la hipòtesi de que Rous, a l'arribar l'agost a Barcelona, cedí davant d'un Fosco entusiasta, connectat amb el P.O.U.M. i "coneixedor" de la situació espanyola i recolzà la proposta d'entrar en el P.O.U.M. Però el fet que, com ja he indicat anteriorment, *cap* article de *La Lutte ouvrière* en tot el període del segon semestre del 1936 cridés

jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History); un milicià molinierista ja havia escrit a primers de setembre que "*Nous sommes un peu handicapés par l'ignorance de la langue; aussi ferons-nous notre possible dès notre arrivée au front pour organiser un cours élémentaire d'espagnol*" ("Lettre du front de Saragosse". *La Commune* (23-X-36)).

¹³¹³ Una síntesi de la justificació per a aquesta política es troba en: carta d'Hugo Oehler al P.C. de la R.W.L. (5-III-37]), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 1, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University.

¹³¹⁴ ROUS, Jean. "Rapport intérieur pour le Secrétariat et le Bureau pour la Quatrième Internationale, et les directions nationales intéressées (belge, française en particulier...), par le délégué de la 4ème Int. en Espagne", p. 9, Archivio dell'Associazione Pietro Tresso di Firenze; èmfasi en l'original.

explícitament per l'entrisme en el P.O.U.M. indicaria que, un cop Rous pogué copsar la realitat per ell mateix, optà per no fer explícita una política entrista en una organització en la qual no veia clar que es complissin les condicions per realitzar aquest tipus de tàctica. El propi testimoniatge de Fosco, malgrat la seva natura de polèmica fraccional, apuntà en aquesta direcció quan escrigué que “Es cierto que Rous no se ha opuesto abiertamente a mis posiciones, pero ha saboteado su realización”.¹³¹⁵

A banda de la formulació d'aquest hipòtesi, cal considerar també la contradicció entre propugnar un treball clandestí a la rereguarda i obert al front, i si, en definitiva, tant l'execució d'ambdues com només la proposta d'“entrisme clandestí” podia haver estat adequada políticament i factible de realitzar i, si, en aquestes circumstàncies, no era més coherent amb els propis posicionaments polítics haver preconitzat obertament el treball exterior tant al front com a la rereguarda i, per tant, la construcció del partit revolucionari mitjançant l'escissió, com sí feu la R.W.L. Tanmateix, en última instància, aquesta proposta no convencé el grup de Barcelona, el qual demanà obertament el novembre, en dues cartes, la seva acceptació com a *fracció* dins del P.O.U.M.; per la seva banda, els milicians al front també actuaren obertament (el cas de membres prominents com Low i Breá, que comentaré més endavant, és especial, ja que continuaren la seva col·laboració oberta amb aquest partit inclús després de la negativa del P.O.U.M.).

En tot cas, les dues recomanacions de Rous eren una resposta a l'escassa audiència entre la militància poumista de base a l'hostilitat creixent i cada cop més desinvolta de la direcció del P.O.U.M. contra els bolxevic-leninistes, i a una crisi en la direcció política del grup motivada per l'actuació a menar davant del P.O.U.M., bé més crítica i obertament pro-IV Internacional, o bé col·laboradora acríticament. La crisi en la direcció es veié agravada, a més, per les greus acusacions llançades per Rous contra Fosco, que aquest negà però que, tanmateix, degué compartir la immensa majoria de la militància bolxevic-leninista, tant del front com de Barcelona; inclús si les acusacions de que fou objecte haguessin resultat falses, en tot cas s'afegiren a la pèssima consideració que Fosco ja tenia dins del grup.

¹³¹⁵ DI BARTOLOMEO, Nicola. “Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 192.

En efecte, dins del grup bolxevic-leninista de Barcelona, Fosco fou acusat d'un fet extremadament greu, que l'incloïa en un intent d'afusellament de Guarneri i inclús semblaria que també de Fauconnet. Malauradament, la desaparició de la memòria sobre Fosco i la manca de pàgines de l'informe intern de Rous resulta en una informació absolutament fragmentària i inconclusiva per poder determinar si aquesta acusació es pot sostenir, però tanmateix sí que mostra que l'acusació fou llançada –i mantinguda, ja que suposadament hi hauria “confirmació” per la investigació– des de dins del mateix grup i permet veure, doncs, com d'enverinades estaven les relacions amb Fosco. Aquesta informació prové de l'informe fragmentat de Rous, concretament del començament de la darrera pàgina conservada –la 9–, que mostra que l'explicació començava en la pàgina anterior, que s'ha perdut; la pàgina 9 comença amb aquest paràgraf:

*“de son autorité pour tenter de faire désarmer et fusiller le BL Pino, ainsi que Robert. Dès qu'on aura donné au S.I. confirmation de ce fait par l'enquête, il conviendra de prendre des mesures adéquates à l'égard de Fosco. On connaît aussi l'hostilité de Arquer, déjà nommé.”*¹³¹⁶

Aproximadament dos mesos després d'escriure aquest informe, però, Rous només afirmà que “Fosco voulait utilisant son pouvoir (délégué du POUM) faire arrêter les BL Italiens, non d'accord avec lui”, i que això fou el principal motiu de la seva expulsió per part del grup bolxevic-leninista, però significativament no esmentà la qüestió de l'amenaça d'afusellament.¹³¹⁷

Mig any després d'aquests suposats fets, Wauvermans i Launoy informaren un dirigent de la secció belga de que entre els militants bolxevic-leninistes de Barcelona efectivament havia corregut el rumor de que Fosco havia volgut fer afusellar un militant italià, i de que ambdós militants belgues pensaven que havia de ser Guarneri. Malauradament, llur carta mostra que ells no havien estat testimonis personals d'aquests fets i que es limitaven a informar del fet de que sí que era cert que circulava aquest rumor però que no podien afegir cap més dada; no obstant, s'observa certa cautela sobre aquest afer en la seva carta, ja que titllaren Guarneri d'aventurer i informaren que en

¹³¹⁶ ROUS, Jean. “Rapport *intérieure* pour le Secrétariat et le Bureau pour la Quatrième Internationale, et les directions nationales intéressées (belge, française en particulier...), par le délégué de la 4ème Int. en Espagne”, p. 9, Archivio dell'Associazione Pietro Tresso di Firenze; èmfasi en l'original.

¹³¹⁷ ROUS, Jean [“Clart”]. “Lettre du cam. Clart au Comité central du P.S.R. belge, le 20 décembre 36”. *Bulletin intérieure internationale*, no. 1 (avril 1937), p. 10.

aquells moments (abril del 1937) havia estat expulsat d'Espanya, afegint que sí que l'havien conegut a l'haver coincidit amb ell tant al front com breument a Barcelona, i que aquest mai els parlà d'aquests fets.¹³¹⁸ Aquesta declaració tendria doncs a exculpar Fosco, però malauradament no prové de testimonis directes i per tant no permet dirimir la qüestió, cosa que tampoc Wauvermans i Launoy no feren ni pretengueren fer, deixant la qüestió oberta. En els articles que escrigué dos anys després, Fosco optà per no explicar aquesta qüestió, sinó per esmentar només l'afer enmig d'una crítica a l'S.I., sense donar-ne detalls i qualificant-la d'infàmies i d'"acusació estúpida" -llançada només al P.O.U.M. i no pas també a ell mateix-, bé a causa d'una provocació de la G.P.U., o bé per difamació de l'S.I. i de Stelio; el juny del 1938 publicà que:

*"Las escasas posibilidades de trabajo político que podían emprenderse fueron anuladas por la incapacidad y la ignorancia del Secretariado Internacional, con la ayuda de maniobras miserables y acusaciones estúpidas contra los dirigentes del POUM, a quienes se acusaba, entre otras cosas, de querer fusilar a los BL. Es natural que cuando se acusa a un partido de crímenes de este tipo, una colaboración con él sea imposible..."*¹³¹⁹

i quatre mesos després pujà el to, però seguí sense explicar l'afer:

"Que el boletín del POI haya publicado que el POUM quería fusilar a los BL, sólo puede prestarse a dos hipótesis: o bien que la Gepeú y la provocación policial ha jugado bien sus cartas, o bien que los dirigentes del POI son cretinos y canallas sin escrúpulos.

[...]

*La declaración de Stelio de que el POUM quería hacer fusilar a Pino, acusado sin razón por Fosco, es completamente falsa, es una infamia y una calumnia. Ni Pino, ni otros bandidos de su género, gracias a que se habían protegido con la divisa BL, jamás han sido amenazados de ser fusilados por el POUM."*¹³²⁰

La documentació sobre aquest s'acaba aquí: Fauconnet morí dies després del suposat incident de l'afusellament i Guarneri no sembla que hagués deixat cap informació al respecte; tampoc, com ja he indicat anteriorment, hi ha cap traça de la memòria que es feu sobre Fosco. D'aquesta manera, amb la informació disponible, doncs, l'únic que pot fer l'historiador és presentar-la com s'ha conservat: amb l'acusació, l'extensió del rumor, i la negació per part de l'acusat.

¹³¹⁸ Carta de Pierre Wauvermans i Florent Launoy a Walter Dauge (19-IV-37), p. 3, Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

¹³¹⁹ DI BARTOLOMEO, Nicola ["Emiliano Vigo"]. "Espagne, mai 36-janvier 38". En: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 185.

¹³²⁰ DI BARTOLOMEO, Nicola. "Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas". En: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 195, 196.

Més tard, s'afegiren les pèssimes relacions entre Fosco i Stelio, que ocuparen molt de temps i de tacte per part de Rous per aconseguir que no paralitzessin el treball del grup (com reconegué inclús Henri Aïache, company de fracció de Fosco),¹³²¹ pèssimes relacions que culminaren en l'episodi ja relatat dels arrestos per part del P.O.U.M de com a mínim Stelio i Stoop, sobre les quals Rous deixà entendre que, en el cas que ell conegués (el de Stelio) fou induït per Fosco: “À la suite d'intrigues (il conviendra à ce sujet de lire l'enquête où est éclairci le rôle de Fosco)”.¹³²² Fosco no esmentà aquesta qüestió en els seus dos articles del 1938, però sí tractà de Stelio, a qui acusà de robar una carta seva dirigida a Molinier i lliurar-la a Rous, i d'haver-li reconegut que havia estat enviat a Barcelona per Tresso i Naville per tal que espies a Rous; l'únic esment que permet evocar la possibilitat d'un arrest és que Fosco reconegué que li advertí a Stelio “que con un nuevo acto de este tipo [el suposat robatori de la carta] se arriesgaba a que los milicianos le acompañaran hasta la frontera”.¹³²³

En aquest punt, com en el de l'intent d'afusellament, es fa senzillament impossible aclarir on acaba la veritat i on comença la difamació, sense cap altra prova documental. Certament, Stelio ha de ser considerat un element altament dubtós i, com a mínim, un aventurer, donat el seu passat ultra-dretà, les seves posteriors actuacions col·laboracionistes durant la Segona Guerra Mundial, i un afer de falsificació de diners que implicà un dirigent del P.O.I. el 1938; ara bé, tampoc hi ha cap element que demostrï que, durant la segona meitat dels anys 30 i, en concret, durant la seva missió a Barcelona, Stelio no fos un militant sincer i disciplinat: inclús Fosco reconegué que “se

¹³²¹ Aïache confirmà que:

“Et au lieu de cela – et c'est le plus triste de l'histoire le camarade Rous – a du chercher midi a quatorze heures – pour tomber a s'occuper des caucans et radotages d'affaires personnelles – entre Fosco et Stelio (les 2 Italiens par dessus le marché cad. de caractere impossible a s'accorder et juste capable de se jalouser et de se gêner (pour ne pas dire plus) au lieu d'agir.”

(carta d'Henri Aïache a L. Trotsky i a Jean van Heijenoort (19-II-37), p. 2; (130) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library). En aquesta carta, Aïache defensà Fosco i feu algunes crítiques a l'actuació de l'S.I. i dels representants “oficials”, però també feu crítiques al mateix Fosco.

¹³²² ROUS, Jean. “Rapport *intérieure* pour le Secrétariat et le Bureau pour la Quatrième Internationale, et les directions nationales intéressées (belge, française en particulier...), par le délégué de la 4ème Int. en Espagne”, p. [3] o [4], Archivio dell'Associazione Pietro Tresso di Firenze; èmfasi en l'original.

¹³²³ DI BARTOLOMEO, Nicola. “Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 190.

llegó al acuerdo [amb Rous] de considerar a Stelio como un inofensivo charlatán”.¹³²⁴ En aquesta qüestió en concret, però, tres elements podrien ser aclaridors: en primer lloc, el fet que Fosco obvià l’assumpte de l’arrest de Stelio en els seus articles; en segon lloc, Fosco en canvi hi llançà acusacions contra aquest; i, en tercer lloc, és molt sorprenent l’afirmació de Fosco de que Stelio li confessés que espiava a Rous per compte de Tresso i de Naville: d’una banda, perquè no li caldria a un espia confessar la seva suposada tasca d’espionatge; d’altra, i encara més important, perquè sembla certament fora de qualsevol racionalitat que Tresso i Naville, companys de fracció de Rous, volguessin espiar aquest, i més en un afer com l’espanyol: ni per tarannà ni per les implicacions pràctiques sembla que una suposada acció d’espionatge pogués haver sorgit de Tresso i de Naville contra Rous. Tot això indicaria que l’atac de Fosco contra Stelio el 1938 probablement en aquest cas sí que seria una defensa contra una acusació –la d’haver contribuït a l’arrest de Stelio- i, a la vegada, aquest arrest podria haver estat causat per l’enemistar nascuda o agreujada per l’intent de robatori de la carta de Fosco per part de Stelio –en cas, de nou, que aquest intent de robatori afirmat per Fosco hagués realment succeït.

Finalment, si aquesta panoràmica de les relacions personals amb Fosco mostra com estaven d’enverinades, s’ha d’afegir a més l’acusació de robatori de que fou doblement objecte ell mateix, una per part de Gorkin i l’altra per part de Lionello. Segons Guillamón, Gorkin, després d’expulsar Fosco del seu càrrec de comissari polític del G.I.L., acusà Fosco d’haver-se endut la coberteria d’argent de l’Hotel Falcón,¹³²⁵ d’altra banda, un informe de l’espia Lucchetti digué que Lionello havia presentat un nou informe contra Fosco a causa de cinc maletes que aquest va fer desaparèixer en els primers dies de l’ocupació de l’Hotel Falcón.¹³²⁶ Sembla, doncs, que ambdues informacions, fetes durant la segona quinzena d’octubre, apuntarien al mateix fet. Bé que Fosco també optà per no esmentar aquest fet en els seus articles explicatoris de la seva actuació a Barcelona, afortunadament existeix un tercer document que sembla

¹³²⁴ DI BARTOLOMEO, Nicola. “Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas”. En: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 190.

¹³²⁵ Guillamón donà aquesta informació en una nota a un article de Fosco: DI BARTOLOMEO, Nicola. “Una lección bordiguista sobre los acontecimientos de España”. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 36 (noviembre de 2011), p. 28, n. 21.

¹³²⁶ “Notizia data da “Apollo”” (29-X-36), fons “Lionello Guido”, t. 26, b. 721, Fondo Polizia Politica, Archivio Centrale dello Stato.

confirmar que Fosco efectivament estigué implicat en una acció de requis irregular, però que a la vegada l'exonera de qualsevol acusació de corrupció, ja que la seva acció no fou feta per lucrar-se sinó per poder pagar els milicians del G.I.L. Tot i que aquest tercer document no és una font primària, sinó una carta que relata l'episodi mig any després a partir d'altres fonts, sembla prou creïble, més tenint en compte que els seus autors, Wauvermans i Launoy, no formaven part del grup de Fosco:

*“Au sujet de l'histoire de concierge et l'argent volé nous ne connaissons rien à part qu'un jour vers le 20 ou 21 [de setembre], Fosco avait 200 Ptas. qu'il à distribué parmi les internationaux qui se trouvaient à l'hotel Falcon quelques jours avant de partir pour le front car nous étions tous sans ressources, nous croyons que c'était une aide du Poum mais en réalité nous ne savons pas d'où l'argent venait et encore à l'heure actuelle.”*¹³²⁷

Amb tots aquests antecedents, doncs, la situació amb Fosco sembla haver esclatat a rel de la crisi de les dimissions dels milicians bolxevic-leninistes. Com he mostrat anteriorment, Fosco intentà evitar aquestes dimissions, sent la seva proposta rebutjada pel conjunt de militants. Molt probablement les tensions degueren esclatar en aquest moment, ja que a principis de novembre tant *S.I.P.* com *La Lutte ouvrière* anunciaren, amb una nota esqüeta datada el 30 d'octubre i sense cap article en aquest moment o posteriorment que ajudés a comprendre la decissió presa, que Fosco havia dimitit del grup de Barcelona, que aquest no havia acceptat la seva dimissió i que en canvi l'havia expulsat, i que un cop escoltat l'informe del delegat de l'S.I. (Rous) i examinat el cas, l'S.I. declinava tota responsabilitat de l'actuació de Fosco a Barcelona, afegint a més que mai havia estat el seu representant oficial:

*“Après avoir entendu le rapport du délégué du S.I. en Espagne et examiné l'exclusion de Fosco par le groupe B.L. de Barcelone qui a refusé sa démission, le S.I. déclare décliner toute responsabilité en ce qui concerne l'activité de Fosco, qui n'a d'ailleurs jamais représenté l'organisme international en Espagne.”*¹³²⁸

¹³²⁷ Carta de Pierre Wauvermans i Florent Launoy a Walter Dauge (19-IV-37), p. 3-4, Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

¹³²⁸ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Espagne : décision du S.I. dans le cas de Fosco, ancien membre du groupe B.L. de Barcelone”. *Service d'information et de presse*, no. 13 (4 novembre 1936), p. 27. Deu dies després aparegué la mateixa informació a *La Lutte ouvrière*, amb el text lleugrament modificat que ressaltava més la desvinculació de Fosco amb l'S.I.:

“Après avoir entendu le rapport du délégué du S.I. en Espagne et examiné l'exclusion de Fosco par le groupe P.B.I. [sic, i.e. G.B.L.] de Barcelone qui a refusé sa démission, le S.I. déclare décliner toute responsabilité en ce qui concerne l'activité de Fosco, qui n'a jamais représenté en Espagne aucun organisme affilié au Secrétariat pour la IVe Internationale.”

(SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Décision du Secrétariat International sur le cas Fosco”. *La Lutte ouvrière* (14-XI-36)). Rous confirmà posteriorment que el grup expulsà Fosco i que “Le SI a sur notre proposition ratifié l'exclusion.” (ROUS, Jean [“Clart”]. “Lettre du cam. Clart au Comité central du P.S.R. belge, le 20 décembre 36”. *Bulletin intérieur international*, no. 1 (avril 1937), p. 10).

L'expulsió de Fosco fou una decisió greu que condicionà molt el desenvolupament posterior del grup bolxevic-leninista de Barcelona. Amb la poca documentació disponible, és impossible saber exactament quins foren els motius pels quals el grup l'expulsà i l'S.I. ho ratificà; si bé queda clar que la base del conflicte va ser la diferent concepció de com havia de fer-se el treball vers el P.O.U.M., no sembla justificat haver pres una solució *organitzativa* a un problema *polític*, “solució” que, encara que aparentment presa pels militants de Barcelona, va ser confirmada per l'S.I., que es convertí per tant en el seu màxim responsable. En tot cas, sí se saben les conseqüències: l'expulsió debilità força el petit nucli bolxevic-leninista i dificultà encara més la seva progressió no només perquè perdé en aquest moment dos militants (Fosco i Gervasini) capaços especialment en l'aspecte organitzatiu,¹³²⁹ sinó sobretot perquè fragmentà el grup, ja que Fosco i Gervasini s'alinearen amb la fracció molinierista que acabava d'escindir-se del P.O.I. -tornant a donar vida al P.C.I.- i crearen el desembre un altre nucli quartainternacionalista amb el seu propi òrgan, *Le Soviet*, en el qual s'integraren els milicians que ja provenien anteriorment de la fracció molinierista. Aquesta aparició d'un altre grup que es reclamava de la IV Internacional, que se sumava al grup oficial (i a la fracció d'aquest composta per la majoria dels militants belgues), no podia sinó generar sorpresa i befa en els militants poumistes, com bé recolliren Wauvermans i Launoy el mes d'abril del 1937:

*“Le fait est t'el [sic] qu'avec les discussion[s] stérile[s] entre Fosco et eux en effet il y a maintenant en Espagne 2 groupes. L'un créant le journal la voix Léniniste[,] les autres, tandis que les autres ont un bulletin[,] le soviét, se réclamant tout deus de la 4ème internationale[e]. Ce travail ne peut continuer car il entrave considérablement notre travail au front ainsi qu'à l'arrière car c'est ce que l'on nous demandent souvent combien y a t'ils de Groupes B.L. ici.”*¹³³⁰

Pel testimoniatge del molinierista Henri Aïache, sembla que aviat es copsà tant per part dels bolxevic-leninistes oficials com dels molinieristes el cost de l'escissió:

“une scission et cela d'accord ici avec Rous est reconnue comme une chose vraiment néfaste ou pour mieux dire faute grave politique- Vu le peu de moyens et de forces d'ont

¹³²⁹ Com encertadament recordà el febrer del 1937 Henri Aïache, dient que Fosco tenia, a diferència de tots els altres, “du poids, de la sûreté et de la décision” (carta d'Henri Aïache a L. Trotsky i a Jean van Heijenoort (19-II-37), p. 2; (130) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

¹³³⁰ Carta de Pierre Wauvermans i Florent Launoy a Walter Dauge (19-IV-37), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History (reproduït en: WAUVERMANS, Pierre ; LAUNOY, Florent. “Extraits d'une lettre datée du 19.4.37 de Wauvermans et Launoy, tous deux miliciens dans les colonnes du POUM”. *Bulletin intérieur d'information et de discussion [du] Parti socialiste révolutionnaire de Belgique*, (13 juin 1937), p. 16).

disposent le mouvement BL et 4e en Espagne – (devant lutter ouvertement et avec tous les risques que cela comporte – envers et contre tous –”¹³³¹

però fins a començaments del 1937 no es feren esforços –per Moulin d’una banda i Henri Aïache de l’altra- per remediare l’escissió, esforços que arribaren tard i que, en tot cas, no reeixiren; de fet, la reconeixença explícita de “sectarisme” feta per Rous respecte la seva pròpia actuació a Espanya (publicada el febrer del 1939) es referí a la seva política respecte el P.O.U.M., i no pas respecte Fosco.¹³³²

L’expulsió de Fosco i la dimissió de Gervasini, greus com eren, s’afegien a un fet anterior encara més greu, com fou la marxa de Rous a França sense previsió de retorn ni de substitució. La marxa de Rous, motivada per la propera celebració del congrés del P.O.I. i en principi temporal, tingué, però una conseqüència decisiva al convertir-se en definitiva: privà al G.B.L. de Barcelona d’un lligam directe amb l’S.I.; el mateix Rous així ho comunicà un mes després a la seva organització: “Ausencia de una direcció política internacional en Barcelona”.¹³³³ Que el P.O.I. cridés Rous tenia sentit: Rous era un dels màxims dirigents del partit, s’havia convocat el congrés d’aquest per als dies 10 i 11 d’octubre (congrés que significaria l’escissió dels molinieristes, que formarien el P.C.I.) i el C.C. li havia encarregat l’informe sobre la situació política, que havia d’estar acabat en un primer moment per al 15 de setembre per tal d’assegurar prou temps per a la discussió precongrecual (i després encara s’avançà la data per a la primera setmana de setembre).¹³³⁴ Amb la seva marxa versemblantment el dia 8 de setembre, Rous marxà tard per a aquesta tasca, i va apurar en canvi al màxim l’estada a Espanya; però la seva

¹³³¹ Carta d’Henri Aïache a L. Trotsky i a Jean van Heijenoort (19-II-37), p. 5; (130) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

¹³³² ROUS, Jean. *España 1936-1939 : la revolución asesinada*. En: TROTSKY, L.; ROUS, Jean; BORTENSTEIN, Myecyzlaw (CASANOVA). *La victoria era posible : a 70 años de la Guerra Civil Española*. Buenos Aires : IPS; CEIP León Trotsky, 2006, p. 81-83. Al meu parer, però, i a la llum de la documentació que he utilitzat, no hi ha res que aboni l’explicació d’una actitud sectària de Rous respecte el P.O.U.M., i ell mateix així ho pensava quan el desembre del 1936 defensà absolutament la seva crítica a aquest partit (vegeu: SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Procès-verbal” (13 décembre 1936), p. 1, (16505) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library). Sembla, doncs, que la seva autocrítica del 1939 estigué motivada per un intent de conciliació vers els militants del P.O.U.M. i del P.S.O.P. que encara veien massa radical els quartainternacionalistes (Rous i un petit nombre de militants acabaven d’entrar, amb el beneplàcit de l’S.I., dins del P.S.O.P. quan va publicar aquest fullet, trencant amb el P.O.I.).

¹³³³ ROUS, Jean. “Los acontecimientos de España y la organización : nota de información para los militantes del P.O.I., octubre de 1936”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 379.

¹³³⁴ Vegeu “C.C P.O.I.-JSR du 9 Août 36”, p. 9; (46), Ligue Communiste (France) Archives, International Institute of Social History, i “Le Congrès National du P.O.I. se tiendra les 10 et 11 octobre”. *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36); en aquest article s’avançà la data dels informes a la primera setmana de setembre.

presència a París era imprescindible perquè la situació al P.O.I. era dramàtica -de fet, s'escindí- (i caldria afegir a més que s'hi havien d'afegir “toutes les difficultés que ce cam. a rencontré et des sabotages et menaces dont il a été victime de la part d'individus louches [sic].”).¹³³⁵

No obstant, si tenia sentit que Rous marxés temporalment a París a ocupar-se de la situació interna del P.O.I.,¹³³⁶ no en va tenir cap no trobar un substitut enviat per l'S.I. a continuar la seva tasca a Espanya. Certament, el G.B.L. tenia una direcció més enllà de Rous: Fosco, Péret, Stelio i Breá. Però no sembla que cap d'ells tingués prou capacitat política i de lideratge per a una tasca de construcció d'una secció en un país en plena revolució enmig d'una guerra civil; en tot cas, no la mateixa capacitat política que tenia qualsevol membre de l'S.I. o de la direcció de la majoria de seccions nacionals del Moviment per la IV Internacional. Les explicacions que es donaren en el congrés del P.O.I. per justificar la no presència de delegats de l'S.I. a Espanya després de la marxa de Rous (no presència d'espanyols en l'S.I. i dificultats pecuniàries)¹³³⁷ són clarament insuficients si es comparen amb la importància estratègica de la revolució espanyola i per tant de la presència bolxevic-leninista en aquesta; en aquest sentit, com ja he assenyalat, no s'entén que Rousset, membre de la direcció del P.O.I., no allargués la seva presència a Barcelona per mantenir temporalment un lligam amb l'S.I., malgrat que la seva presència en el congrés del P.O.I. també fos necessària.¹³³⁸

La responsabilitat de la pobresa del treball polític bolxevic-leninista a Espanya, evidentment, no podia recaure principalment en la direcció barcelonina, sinó precisament en l'S.I., que de nou tornava a negligir el treball a Espanya, en un moment de plena revolució i quan calia plantejar clarament quina era l'estratègia adequada.

¹³³⁵ “Rapport d'activité du Groupe B.L. à Barcelonne [sic]” (12-XII-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

¹³³⁶ També hagué d'ocupar-se a més de tasques solidàries, encarregant-se de buscar plaques fotogràfiques per als hospitals, visitant a tal fi Man Ray (carta de Benjamin Péret a André Breton (5-IX-36). En: PÉRET, Benjamin. *Cartas de la Revolución Española*. Barcelona : Etcétera, 2000, p. 10; hi ha una altra traducció en: PÉRET, Benjamin. “Cartas de Benjamin Péret a André Breton enviadas desde España, 1936-1937”. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 26 (noviembre de 2002), p. 6.

¹³³⁷ Segons foren recollides per un anònim membre de la minoria molinierista (“Procès verbal du Congrès P.O.I. 10.10.36”, p. 4; (46), Ligue Communiste (France) Archives, International Institute of Social History).

¹³³⁸ Durant la celebració d'aquest, Rousset fou dels militants que exposaren la situació espanyola (“Procès verbal du Congrès P.O.I. 10.10.36”, p. 4; (46), Ligue Communiste (France) Archives, International Institute of Social History).

Durant els mesos claus de setembre i octubre, l'S.I. deixà en un segon pla el treball espanyol, no envià cap substitut de Rous, i fou incapaç de transferir Moulin de Madrid a Barcelona: certament calia una presència bolxevic-leninista a Madrid –on la immensa majoria de la militància del P.O.U.M. provenia de l'I.C.E. i on existia una gran estima d'aquesta vers Trotsky-, però un cop cap membre de l'S.I. ni cap dirigent nacional viatjà a Barcelona quan Rous marxà, probablement Moulin era la persona més idònia entre els militants estrangers a Espanya per exercir un rol central en el grup bolxevic-leninista de Barcelona.

Aquesta manca de visió política per part de l'S.I. va ser copsada perfectament pels mateixos militants bolxevic-leninistes a Barcelona, que la criticaren gairebé al mateix nivell que l'actuació de l'anterior nucli dirigent del grup, als qual no dubtaren en qualificar d'“incapaços, carrieristes i aventurers”:

*“Nous sommes obligé[s] en faisant ce rapport de relever le fait que meme [sic] le responsable du S.I. a quitté l'Espagne. Il devait aller à Paris pour huit jours et on ne l'a plus revu. Nous nous sommes trouvé[s] sans organisation et complètement désorienté[s]? [sic] Nous sommes au courant de toutes les difficultés que ce cam. a rencontré et des sabotages et menaces dont il a été victime de la part d'individus louccches [sic]. Pourtant nous considérons ce départ brusque d'un responsable du S.I. d'un pays comme l'Espagne une faute inpardonnable [sic] pour ne pas dire d'avantage. Il faut ajouter que après le départ de ce cam. la liaison continue et efficace de notre groupe avec les S.I. n'a plus été [sic] rétabli[e]. Il est absolument nécessaire que le S?I? [sic] prend immédiatement des mesures propres à améliorer cette situation.”*¹³³⁹

Amb la marxa de Rous, la direcció formal degué recaure en Péret, ja que segons Fosco havia estat nomenat per aquell “representant de la IV Internacional en Barcelona” dues setmanes després de llur arribada a aquesta ciutat,¹³⁴⁰ encara que evidentment Stelio i Fosco també continuaven formant part del “C.C.”. Cap a meitat de setembre, Fosco i Péret, com ja he esmentat anteriorment, marxaren a Alcalá d'o Bispe, però tots dos devien ser ja a Barcelona cap a la tercera setmana d'aquell mes; el 16 d'octubre Péret tornà al front d'Osca, en un viatge potser relacionat amb la qüestió de les dimissions, i

¹³³⁹ “Rapport d'activité du Groupe B.L. à Barcelonne [sic]” (12-XII-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History. Lemmens, en la reunió conjunta del C.C. del P.S.R. i de l'S.I. del novembre, manifestà igualment que “les camarades qui sont au front languissent après une nouvelle délégation. Il faut un nouveau délégué du P.O.I. à Barcelone.” (“Compte rendu sténographique de la réunion du comité Central des samedi 28 et dimanche 29 novembre 1936”. *Bulletin intérieur du P.S.R.*, no. 1 (décembre 1936), p. 16).

¹³⁴⁰ DI BARTOLOMEO, Nicola. “Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 189.

retornà a Barcelona vers el dia 28, des d'on informà Breton de que tenia la intenció de marxar a França però que no podia fer-ho per manca de diners, de que en una setmana retornaria al front (però al que comandava Durruti), i també de que no sabia res del que passava a França perquè no li arribaven els periòdics;¹³⁴¹ no sembla doncs que, un cop Rous marxà, Péret continués “assegurant el secretariat” de la delegació de la IV Internacional a Barcelona, com havia fet quan la delegació de l'S.I. arribà a aquesta ciutat el mes d'agost.¹³⁴² Respecte Fosco, ja he explicat les tensions al seu voltant i el resultat d'aquestes. En quant Stelio, retornà a França en algun moment d'aquest mateix mes,¹³⁴³ probablement a conseqüència del seu arrest.

Molt probablement fou en aquest moment quan Breá adquirí per tant un paper preponderant en la direcció del grup, millorant aparentment les relacions amb la direcció del P.O.U.M., com a mínim en el que respecta a ell i a Low,¹³⁴⁴ fins el punt de

¹³⁴¹ Cartes de Benjamin Péret a André Breton (15-X-36, i 29-X-37). En: PÉRET, Benjamin. *Cartas de la Revolución Española*. Barcelona : Etcétera, 2000, p. 11-17; hi ha una altra traducció en: PÉRET, Benjamin. “Cartas de Benjamin Péret a André Breton enviadas desde España, 1936-1937”. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 26 (noviembre de 2002), p. 7-9).

¹³⁴² Excepte unes poques cartes a Breton, no hi ha cap altre document primari que s'hagi conservat sobre l'activitat de Péret en aquests moments. Probablement mantingué relacions correctes o inclús bones amb la direcció del P.O.U.M. (aconseguí fer publicar en *La Batalla* una declaració de Breton i altres artistes surrealistes sobre el Procés de Moscou (vegeu: carta de Benjamin Péret a André Breton (5-IX-36). En: PÉRET, Benjamin. *Cartas de la Revolución Española*. Barcelona : Etcétera, 2000, p. 9-10; hi ha una altra traducció en: PÉRET, Benjamin. “Cartas de Benjamin Péret a André Breton enviadas desde España, 1936-1937”. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 26 (noviembre de 2002), p. 6; la declaració en: “Declaración leída por André Bretón [sic] el 3 de septiembre de 1936 en el mitin sobre: La verdad sobre el proceso de Moscú”. *La Batalla* (26-IX-36)), i Low narrà les visites de Péret “als caps de les comissions”, entre els quals Miravittles (LOW, Mary. *Cuaderno rojo de Barcelona : [agosto-diciembre 1936]*. Barcelona : Alikornio, 2001, p. 145-146), però no explicà en qualitat de què (d'artista? de delegat del P.O.U.M.? de representant bolxevic-leninista? una carta a Breton sembla indicar que aquestes reunions tingueren objectius de caire propagandístic entre els artistes i intel·lectuals europeus (carta de Benjamin Péret a André Breton (15-X-36, en: *idem* (Etcétera), p. 11-12, i *idem* (*Balance*) p. 7)). Així doncs, es desconeix la seva tasca com a delegat de l'S.I., excepte que viatjà de nou al front a mitjans d'octubre (*idem*).

¹³⁴³ El 3 d'octubre, De Leone escrigué a uns companys (potser de Marsella, en tot cas clarament no d'Aragó o Barcelona) que “Intento se vedete Stelio (recapito presso Sam Korman 166 Bd. de Charonne) domandategli se ha potuto stabilire un collegamento e se ci permette du usufruirne.”, la qual cosa mostra clarament que ja era a França (carta de Mario De Leone (3-X-36). En: BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997, p. 71).

¹³⁴⁴ Segons Charles Orr, el P.O.U.M. no estava interessat en Breá sinó en Low: “*Le POUM n'aimait pas beaucoup Juan Breá qu'il considérait comme un parasite sans intérêt, mais ils avaient besoin de Mary Breá. Finalement Juan réussit à faire imprimer un de ses papiers par le POUM, dans lequel il soulignait le contraste entre la révolution à Barcelona et à Madrid*” (ORR, Charles A. “Souvenirs sur l'hotel Falcon de Barcelone”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 51 (octobre 1993), p. 48; l'article a que es refereix Orr és: BREÁ, Juan. “La revolución y la guerra : las dos Españas”. *La Batalla* (7-X-36). És difícil d'entendre l'afirmació d'Orr, ja que el P.O.U.M., amb pessimes relacions amb els bolxevic-leninistes, podia haver ignorat perfectament Breá tot conservant la col·laboració de Low; és més probable que, si Breá publicà a *La Batalla* durant l'octubre i donà conferències en l'Institut Maurín durant l'octubre-

fer treball polític per a aquesta organització (la qual cosa evidentment explica que el P.O.U.M. volgués la seva col·laboració): Low començà a editar, també el mateix mes de setembre, el primer butlletí en anglès del P.O.U.M., l'*Information bulletin of the P.O.U.M.* (butlletí mimeografiat que transformà en *The Spanish revolution* el mes següent, ja en edició impresa), i probablement en aquesta època començà la seva col·laboració en el Secretariat Femení del P.O.U.M.,¹³⁴⁵ sense oblidar les seves col·laboracions en les emissions en anglès en Ràdio P.O.U.M. i el fet que fos ella la persona que escollí més endavant la direcció del P.O.U.M. per a ser la seva delegada en el Comissariat de Propaganda;¹³⁴⁶ mentre que Breá fou un dels col·laboradors de l'Institut Maurín instal·lat en l'antic Palau de la Virreina -que fou ocupat tardanament, vers l'octubre o novembre-, on hi donà diverses conferències;¹³⁴⁷ ambdós, a més, no foren expulsats de l'Hotel Falcón.¹³⁴⁸

Les bones relacions amb la direcció del P.O.U.M. de Low i de Breá, així com el seu accés al aparells de propaganda d'aquest partit no revertiren en absolut en pro de la tasca propagandística del grup bolxevic-leninista o, al menys, no se n'ha conservat cap constància documental, la qual cosa és ben indicativa de la debilitat d'al menys aquesta part de la direcció del grup bolxevic-leninista, que prioritza realitzar la feina per a un

desembre -malgrat la seva militància bolxevic-leninista-, fos degut a que compartí -com Low- la política de col·laboració amb el P.O.U.M. i no pas de confrontació.

¹³⁴⁵ LOW, Mary. *Cuaderno rojo de Barcelona : [agosto-diciembre 1936]*. Barcelona : Alikornio, 2001, p. 111-135.

¹³⁴⁶ Carta de Mary Low i Juan Breá a William Krehm (19-XII-36), Arxiu privat de William Krehm; "Salud, comrade Mary". *The Spanish revolution*, v. 2, no. 1 (January 6, 1937), p. 8; LOW, Mary. *Cuaderno rojo de Barcelona : [agosto-diciembre 1936]*. Barcelona : Alikornio, 2001, p. 142. Tant en la tasca d'edició de *The Spanish revolution* com en la feina en el Comissariat de Propaganda, Low treballava conjuntament amb Lois Orr, que segons el seu propi testimoniatge també hi era com a representant del P.O.U.M. (ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 93). En un ambient general on es tornava a la "normalitat" burgesa en tots els aspectes, aquesta darrera feina feu que a finals d'octubre Breá obligués Low a deixar d'anar vestida com a miliciana, i que Orr decidís a mitjans de novembre no comprar la granota blava de mecànic com havia pensat inicialment, "*Because of course I'm not going to buy them now and look like the only proletarian in this whole dern town.*" (ORR, Lois; ORR, Charles. *Ídem*, p. 89).

¹³⁴⁷ Carta de Mary Low i Juan Breá a William Krehm (19-XII-36), Arxiu privat de William Krehm; LOW, Mary. *Cuaderno rojo de Barcelona : [agosto-diciembre 1936]*. Barcelona : Alikornio, 2001, p. 105-107, 111. Posteriorment, Low edità un recull de conferències seves i de Breá, tres de les quals, "La mujer y el amor a través de la propiedad privada", "Una interpretación marxista de la cultura" i "Una interpretación materialista del arte" estan datades totalment o parcial el 1936 a Barcelona i, per tant, es pot suposar que foren impartides per Breá en l'Institut Maurín (BREÁ, Juan ; LOW, Mary. *La verdad contemporánea : ensayos y conferencias*. Prólogo por Benjamín Péret ; introducción por Roberto Pérez Santisteban. [La Habana : s.n., 1943], p. 26-63).

¹³⁴⁸ ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 71.

contrincant polític que no pas concentrar-se en la pròpia.¹³⁴⁹ El compromís polític de Breá i Low amb el P.O.U.M. fou molt contraproductiu políticament, perquè d'una banda presentava als lectors de parla anglesa una visió esquerranosa del P.O.U.M. que aquest partit en realitat no tenia: Morrow ja assenyala la disparitat entre *The Spanish revolution* i la resta de l'abundant premsa del P.O.U.M., i com aquest butlletí donava una façana d'esquerres per al consum extern;¹³⁵⁰ de l'altra, i molt més important encara, mostrava molt poca consciència en Low i Breá del seu propi paper com a militants bolxevic-leninistes en la rereguarda, plegant-se a les directrius d'un altre partit i incapaç de dedicar totes les energies al propi: Krehm, que rebutjà la col·laboració en el butlletí que Low li havia ofert, ho explicà molt agudament:

*"I could of course go there to work on "Spanish Rev." in Barcelona ([Mary] Brea wanted me to stay for that purpose). But I have explained the status of that occupation in my letter that went astray. It is political boondoggling-work invented by POUM (and closely censored by them) –papers that a few stray outsiders read-broadcast that it is uncertain that anyone listens to- meanwhile being under the obligation to peddle POUM's official Scheiss. The position is not one that can permit of political self-respect. The POUM people know it better than anyone else –having invented these tasks to keep the foreign comrades out of mischief- and tender just as meagre respect as is called for."*¹³⁵¹

De fet, tant Breá com Low deixaren testimoniatge indirecte de la seva posició ambigua,

¹³⁴⁹ Un reflexe d'aquesta pràctica contradictòria és l'ambivalència que Low mostrà vers Nin en el seu relat de memòries: en un moment digué que Nin s'havia anat retractant de la política anterior (p. 66), o que s'hauria d'haver dissolt la Generalitat (p. 63, 141), mentre que en un altre, tractant de la legislació de Nin sobre el matrimoni i el divorci, escrigué que "*Cuando lo leí, me regocijé de que nuestro André Nin fuera Consejero de Justicia y hubiera estado detrás de todas esas medidas*" (p. 117): Low mostrava aquí no només alegria i recolzament a les mesures de Nin, sinó que s'alegrava de que Nin fos conseller. Low donà a més la clau justificativa tant del P.O.U.M. com de la pròpia pràctica seva i de Breá: en un altre passatge tornà a escriure que caldria haver esclafat el poder burgès però, que al no haver-lo fet, "*ahora nos veíamos forzados a formar parte*" d'ell (p. 141) (totes les cites de: LOW, Mary. *Cuaderno rojo de Barcelona : [agosto-diciembre 1936]*. Barcelona : Alikornio, 2001).

¹³⁵⁰ MORROW, Felix. *Revolución y contrarrevolución en España ; La Guerra Civil*. Madrid : Akal, cop. 1978, p. 168, n. 1. Morrow es referia a l'etapa de direcció del butlletí per part de Charles Orr i no pas a la de Low, però la crítica pot ser extrapolada: John McNair, dirigent de l'I.L.P. present a Barcelona a finals del 1936 i enllaç de fet del seu partit i del Buró de Londres amb el P.O.U.M., feu que un article de l'òrgan del seu partit, *The New leader*, es queixés de les emissions en anglès de Ràdio P.O.U.M. pel seu suposat control per part dels trotskistes (carta de Mary Low i Juan Breá a William Krehm (19-XII-36), Arxiu privat de William Krehm).

¹³⁵¹ Carta de William Krehm a Aubrey (9-XII-36), Arxiu privat de William Krehm. La pròpia Low reconegué aquesta submissió en una carta a Krehm, en referència a dos temes: el primer, negant a McNair el caràcter trotskista de les seves emissions en anglès en Radio P.O.U.M. que he esmentat en la nota anterior, negació en la que assegurava que el C.E del P.O.U.M. també la recolzaria; i el segon, en referència al tractament que havia hagut de donar al Congrés de Brusel·les en el butlletí: "*Please take note, when you see our English bulletin, that I was not allowed to write what I felt like about the Brussels Congress, but was given the stuff as arranged by Max Petel of the Gauche Revolutionnaire, with a strict order from the EC to put it in just like that. I did so, and even then there was a lot of trouble and rowing because reformists in the party came to the EC to complain that our paper was run by Trotskyites, and they had given a Trotsky write-up to the proceedings. You will see that this was unfortunately far from the truth.*" (carta de Mary Low i Juan Breá a William Krehm (19-XII-36), Arxiu privat de William Krehm).

molt semblant en essència a la de Fosco, quan escrigueren que “El POUM era la única esperanza para la revolución, y era un partido revolucionario a pesar de los errores que cometió y del oportunismo que a veces mostraba”.¹³⁵²

Malgrat aquesta millora en les relacions amb el P.O.U.M., o potser precisament a causa d’ella, la tasca de Breá fou criticada per alguns dels militants del grup bolxevic-leninista. D’una banda, un militant identificat com a “B.” fou escollit pel P.O.U.M. per tal de dipositar una suma de 38.000 francs lliurada per aquest partit per tal de ser utilitzada a França per a la compra de divers material, lliurant “B.” aquesta suma al P.O.I. No hi ha cap documentació que identifiqui “B.” amb certesa,¹³⁵³ però si aquest fou un militant bolxevic-leninista i no poumista (com sembla apuntar el fet que decidís donar la suma al P.O.I. i no pas a una organització més propera al P.O.U.M. com la Gauche révolutionnaire de Pivert), llavors el més probable és que “B.” fos Breá, que és l’únic militant bolxevic-leninista no milicià quin cognom comença per aquesta lletra; una altra dada que podria avalar aquesta hipòtesi és que un anònim “camarade espagnol” fou anunciat com un dels oradors per a un míting del P.O.I. celebrat a París el 7 de novembre, que bé podria haver estat Breá, bon coneixedor de la llengua francesa.¹³⁵⁴ si Breá, doncs, fos “B.”, seria una altra prova de la bona relació que mantenia amb el P.O.U.M., confiant-li una quantitat important de diners. Aquest assumpte, però, acabà deteriorant encara més les relacions entre el P.O.U.M. i el Moviment per la IV Internacional, ja que “B.” donà la suma al P.O.I. i aquest utilitzà una part dels diners per a la preparació de mítings i l’edició de cartells i fulls volants d’una campanya de solidaritat amb la Revolució Espanyola.

La documentació conservada no permet esbrinar exactament com es desenvolupà l’inici

¹³⁵² LOW, Mary. *Cuaderno rojo de Barcelona : [agosto-diciembre 1936]*. Barcelona : Alikornio, 2001, p. 63. Com a mostra de la seva ambivalència, a la pàgina següent el partido “revolucionario” es convertia en “un partido de mayoría centrista”.

¹³⁵³ Més de mig anys després, Naville feu un resum de la situació en una reunió de l’S.I. i assegurà que la comissió que investigà el cas “a blémé un membre du POUM” (SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Séance du 28 août 1937 : projet de procès-verbal”, p. 3, (16514) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library), però el cert és que en els documents d’aquesta comissió d’investigació que he pogut consultar no s’identifica pas “B.” com a militant poumista.

¹³⁵⁴ “Russie 1917-Espagne 1936” [anunci]. *La Lutte ouvrière* (24-X-36, i 30-X-36); finalment cap “camarada espanyol” va parlar-hi dues setmanes després de l’anunci, sinó “notre camarade Ducraban, momentanément en France, qui lutte dans la colonne “Lénine” du POUM en Espagne” (“Salle Albouy, 500 travailleurs manifestent avec le P.O.I. pour la révolution internationale”. *La Lutte ouvrière* (14-XI-36)).

d'aquest afer, però sí permet formular la hipòtesi que l'actuació del P.O.I. fou deguda a una mala comunicació de "B.", que aportà els diners sense explicar a quins fins anaven exactament destinats. En tot cas, sí que està documentat que la desviació dels diners motivà la reclamació del P.O.U.M. contra el P.O.I. i que fou formada una comissió d'investigació composta per Marcel Hasfeld, Nicolas Lazarevitch i Alfred Rosmer (sindicalistes revolucionaris, independents dels dos partits) que determinà que "B." havia ultrapassat el seu mandat donant els diners al P.O.I., que el P.O.U.M. havia escollit un "camarade insuffisamment qualifié" per a aquesta operació, que el P.O.I. havia obrat de bona fe acceptant els diners tramesos per "B.", i que el P.O.I. havia de retornar els diners al P.O.U.M. (la qual cosa el P.O.I., per dificultats pecuniàries, no feu en mig any, probablement plantejant després demanar un quiti).¹³⁵⁵ En tot cas, no és difícil imaginar que la forma de procedir de "B." en aquest afer degué molestar els militants del grup bolxevic-leninista (en el benentès, de nou, que "B." fos Breá); inclús en assumptes no estrictament polítics s'observen martingales en la manera d'actuar de Breá, com en la suposada invitació a Breton feta pel P.O.U.M. que "era sólo un bluff de Breá", com l'informà Péret.¹³⁵⁶ D'altra banda, com he esmentat anteriorment, Boulangier acusà "Jean Bréhat (b.l. français)", entre altres coses, de no haver fet absolutament res per tal d'assegurar el lligam entre els milicians del front i el grup de Barcelona un cop els milicians l'encarregaren per a aquesta tasca davant la inoperativitat de Fosco;¹³⁵⁷ sembla evident que "Jean Bréhat" era Juan Breá, tant per la similitud dels noms com pel fet que enlloc consta un militant del P.O.I. amb el nom de "Jean Bréhat", i Boulangier fou l'única persona que parlà d'aquest, el qual no apareix en cap altre document (Breá, a més, dominava perfectament el francès).

¹³⁵⁵ ROSMER, Alfred ; LAZAREVITCH, Nicolas ; HASFELD, Marcel. "Rapport des membres de la commission concernant le conflit POUM-POI" (16-XII-36), Documents divers sur l'Espagne et la Guerre Civile (4), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History. El juliol del 1937 la suma encara no s'havia pagat, i el mes següent l'S.I. suggerí el P.O.I. demanar un quiti (SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. "Séances du 10 et 11 juillet 1937", p. 4, i "Séance du 28 août 1937 : projet de procès-verbal", p. 3, (16513, i 16514) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

¹³⁵⁶ Péret afegí que "He visto a Gorkin y a Nin que se han quedado atónitos al saberlo" (PÉRET, Benjamin. "Cartas de Benjamin Péret a André Breton enviadas desde España, 1936-1937". *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 26 (noviembre de 2002), p. 9; hi ha una altra traducció en: PÉRET, Benjamin. *Cartas de la Revolución Española*. Barcelona : Etcétera, 2000, p. 17).

¹³⁵⁷ "Compte rendu sténographique de la réunion du comité Central des samedi 28 et dimanche 29 novembre 1936". *Bulletin intérieur du P.S.R.*, no. 1 (décembre 1936), p. 11. Malauradament, aquesta és l'única acusació concreta de Boulangier contra "Bréhat" que es recollí en l'acta de la reunió del C.C.; no obstant, devien haver-hi més, ja que l'acta recollí que "*Boul. lit un long passage d'un rapport qu'il avait rédigé en Espagne, au sujet de la façon dont se comportent certains des camarades bolchéviks-léninistes, notamment Jean Bréhat de France.*" (*idem*, p. 15).

Com ja he assenyalat anteriorment a rel de l'afer de l'arrest de militants bolxevic-leninistes per part de la direcció del P.O.U.M., el malestar era tan gran que un desconegut militant i milicià belga qualificà la direcció del grup de Barcelona com a "banda de paràsits", els quals representaven de manera grollera el Moviment per la IV Internacional i es mereixien el despreci que els tenia la direcció del P.O.U.M.¹³⁵⁸ Malauradament la carta d'aquest militant no s'ha conservat, i només fou citada parcialment per Vereeken en la reunió del C.C. del P.S.R. del 28 i 29 de novembre, per la qual cosa no es pot saber quins foren els fets que portaren aquest milicià a aquesta desqualificació (l'únic que llegí Vereeken fou una insinuació de dilapidació de diners, la qual cosa apuntava a Fosco o a "B.").¹³⁵⁹ Boulangier, que ja havia retornat d'Espanya i que també participà en aquesta reunió, elaborà un llarg informe en el que detallà un seguit de suposades actuacions irregulars de la direcció barcelonina, però tampoc s'ha conservat aquest document ni fou reproduït en el butlletí intern del P.S.R. que recollí l'acta de la reunió, per la qual cosa probablement s'ha perdut la principal font d'informació per tal de saber quines foren les actuacions irregulars del C.C. barceloní,¹³⁶⁰ com també ha passat amb la investigació de Rous sobre Fosco.

Aquestes denúncies portaren Boulangier a demanar que Stelio i Rous no fossin els representants a Espanya¹³⁶¹ (tot i que Rous ja havia retornat a França quan Boulangier arribà a Barcelona, i que Stelio ho feu en un moment indeterminat del mateix mes de setembre; potser Boulangier es va confondre i volia referir-se a Fosco, Péret o Breá), i Vereeken inclús a considerar "qu'il faut se désolidariser d'avec ceux qui ont représenté jusqu'ici notre tendance à Barcelone – et publiquement pour que nous puissions rentrer en contact avec le Poum", proposant que Léon Lesoil -el principal dirigent de la fracció entrista belga i que tenia la confiança de Trotsky i de l'S.I.- i Serge fossin enviats a

¹³⁵⁸ *Ídem*, p. 8.

¹³⁵⁹ El desconegut militant belga fou contundent però no aportà cap dada (o Vereeken no la llegí): "*Avec de justes raisons, les camarades responsables du Poum méprisent et prennent de haut la bande de parasites qui se promènent –aux frais de qui?– à Barcelone.*". *Ídem*, p. 8).

¹³⁶⁰ En la reunió de l'S.I. del 5 de gener del 1937, es decidí la publicació d'aquest informe en un butlletí interior (SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. ["Procès-verbal"] (5 janvier 1937), p. 1, (16506) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library), però en la sessió del 20 de febrer es decidí finalment no fer-ho (SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. "Séance du 20 février 1937" [procès-verbal], p. 2, (16508) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

¹³⁶¹ "Compte rendu sténographique de la réunion du comité Central des samedi 28 et dimanche 29 novembre 1936". *Bulletin intérieure du P.S.R.*, no. 1 (décembre 1936), p. 10.

Barcelona a discutir amb el P.O.U.M.¹³⁶² Wolf, que aparentment no sabia res de l'actuació de la direcció del grup bolxevic-leninista de Barcelona, evidentment no se desolidaritzà de la direcció barcelonina en nom de l'S.I. –com, d'altra banda, tampoc ho feren altres membres del C.C. del P.S.R., que s'oposaren a aquesta proposta de Vereeken- però demanà a Boulangier una còpia del seu informe i prometé estudiar i resoldre -donant als incriminats la possibilitat de defensar-se- totes les actuacions que s'hi detallaven, i informà que l'S.I. ja havia pres la decissió d'enviar un representant a Barcelona per cobrir la vacant de Rous, havent pensat en “Trenk”, un “camarada molt qualificat” de la secció dels Estats Units que coneixia perfectament el castellà.¹³⁶³ Per la descripció de Wolf, “Trenk” havia de ser en realitat “Trent”, és a dir, Max Shachtman, un dels dirigents més capaços i amb més responsabilitat de la secció estat-unitenca i del Moviment per la IV Internacional, i que no només dominava perfectament el castellà, sinó que ja havia visitat Espanya en missió política amb l'I.C.E. a principis del 1933. Shachtman, però, malgrat que “Le esperamos de un momento a otro”, no marxà a Espanya i el grup bolxevic-leninista romangué sense un representant de l'S.I. (que seria finalment el mateix Wolf) fins a finals de maig del 1937, malgrat les reclamacions dels militants.

No obstant, és molt possible que tant la memòria de Rous sobre Fosco com l'informe de Boulangier i les informacions que rebé Wolf en aquesta reunió de Brusel·les fossin les raons que provocaren el canvi en la direcció del grup de Barcelona. En efecte, se sap que a partir de finals de la tardor o principis de l'hivern (les dades són minses) el grup bolxevic-leninista comptava amb una nova direcció: Sedran,¹³⁶⁴ probablement a partir de desembre Moulin,¹³⁶⁵ i possiblement el mateix mes Munis;¹³⁶⁶ és molt possible,

¹³⁶² *Ídem*, p. 9, 17.

¹³⁶³ *Ídem*, p. 16; l'apartat sobre “Trenk” [sic] està traduït en: WOLF, Erwin [“N. Braun”]. “La política del S.I. respecto al P.O.U.M.”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 421.

¹³⁶⁴ El paper dirigent de Sedran queda clar en la qüestió de la sol·licitud d'ingrés en el P.O.U.M., que tracto seguidament; també Blackwell escrigué a principis de desembre que era “The present leader of [the] group” (BLACKWELL, Russell. “Grupo Bolchevique Leninista de Espana” (2-XII-36), p. 1, Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University).

¹³⁶⁵ El desembre encara aparegueren en *La Lutte ouvrière* dos articles d'un militant bolxevic-leninista que escrivia des de Madrid (“De Madrid en flammes, un bolchevick-léniniste nous écrit : les ouvriers de Madrid, malgré les trahisons républicaines se sont levés en masse, formant leurs comités! : le prolétariat mondial doit intensifier l'envoi d'armes et de combattants!”). *La Lutte ouvrière* (4-XII-36), i “La condition de l'offensive militaire: le pouvoir prolétarien! : lettre de Madrid”. *La Lutte ouvrière* (18-XII-36)), i que probablement era Moulin, però una carta de Lois Orr del 7 de desembre l'indicà com a evacuat a Barcelona ja a primers d'aquell mes (ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American*

doncs, que -encara que la manca de documentació només permet llançar la hipòtesi-, les marxés el mes de desembre de Breá i Low (a Londres)¹³⁶⁷ i Péret (al front d'Aragó) no fossin només en busca de refugi davant dels atacs físics i amenaces que havien rebut,¹³⁶⁸ sinó imposades per l'S.I., que dissolgué el C.C. barceloní i encoratjà una nova direcció.

De fet, en una carta de Rous al P.S.R. (que he citat anteriorment en nota) es deia que, en el moment de la visita de Sneevliet a Barcelona (mitjans d'octubre), amb l'únic bolxevic-leninista amb qui aquest es reuní fou amb Breá, però que aquest era un “element écarté”:¹³⁶⁹ no queda clar si “écarté” volia dir “expulsat” o només “apartat” però, d'altra banda, Blackwell assegurà en un dels seus primers informes des d'Espanya –escrit a principis de desembre- que Breá i Low “were in the group but were arbitrarily excluded some time ago”,¹³⁷⁰ la qual cosa indica que efectivament haurien estat expulsats abans de la reunió conjunta de S.I. i el C.C. del P.S.R. de finals de novembre, i possiblement, doncs, l'octubre. La documentació que he pogut consultar no permet ni esbrinar el significat que Rous donà a “écarté” ni confirmar l'afirmació de Blackwell, i

woman in revolution and civil war. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 100).

¹³⁶⁶ El primer document que he trobat que esmenta Munis en relació al grup bolxevic-leninista de Barcelona és un informe de Blackwell del 2 de desembre, que diu que el Grup Bolxevic-Leninista, compost totalment d'estrangers, “have contact with MUNIS, who left the Spanish Communist Left on issue of the SP entry. They have no group in the SP.” (BLACKWELL, Russell. “Grupo Bolchevique Leninista de Espana” (2-XII-36), p. 1, Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University). Tant per la seva experiència i paper dirigent a Espanya i a Mèxic, com pel fet de ser probablement el primer militant espanyol del grup – juntament amb Jaime Fernández-, és força probable que Munis tingués de seguida un paper dirigent.

¹³⁶⁷ Breá i Low degueren deixar Barcelona vers finals de desembre o principis de gener, ja que Lois Orr escrigué el 4 de gener que ja havien marxat (en principi, cap a París com a etapa per anar a Cuba, però finalment anaren a Londres) (ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 115; vegeu també: “Salud, comrade Mary”. *The Spanish revolution*, v. 2, no. 1 (January 6, 1937), p. 8).

¹³⁶⁸ En una conversa de principis de gener del 1937 de Breá i Low amb Krehm, aquests li explicaren que Breá fou detingut en vàries ocasions per patrulles estalinistes, i que el P.O.U.M. li comunicà que no podia garantir-li la seguretat, suggerint-li que marxés a París com a corresponsal de *La Batalla* i que convencés André Gide per tal que fos un col·laborador del diari; Low decidí llavors acompanyar el seu company (carta de William Krehm a B. J. Field (10-I-37), Arxiu privat de William Krehm). Dècades més tard Low explicà en una entrevista amb Gerard Roche que Breá patí dues detencions i un intent d'assassinat: va ser detingut una primera vegada a l'octubre i alliberat; després el van tornar a detenir i el van tornar a alliberar gràcies a un antic militant del P.C. cubà que feu un escàndol (“nos costó muchísimo rescatarlo”); i per últim, tingué una temptativa d'assassinat el desembre, quan un cotxe l'empaità després d'una reunió del grup bolxevic-leninista (LOW, Mary. *Cuaderno rojo de Barcelona : [agosto-diciembre 1936]*. Barcelona : Alikornio, 2001, p. 156; ROCHE, Gérard. “Preface”. En: LOW, Mary; BREÁ, Juan. *Carnets de la guerre d'Espagne*. Paris : Verticales, cop. 1997, p. 24-25).

¹³⁶⁹ Citat en: KLEMENT, Rudolf [“Adolphe”]; WOLF, Erwin [“Braun”]. “Memorandum sur différentes questions hollandaises : déposé comme base de discussion au Bureau international pour la IVE Internationale, le 27 décembre 1936”. *Bulletin intérieur international*, no. 1 (avril 1937), p. 5).

¹³⁷⁰ BLACKWELL, Russell. “Grupo Bolchevique Leninista de Espana” (2-XII-36), p. 1, Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University.

el fet de que els militants del P.S.R. demanessin a finals de novembre el reemplaçament de Breá indicaria més aviat que continuava sent membre del grup en aquell moment; però a la vegada, és una prova més, còm a mínim, de la pèssima consideració que ja he esmentat que tenia entre els militants bolxevic-leninistes, i és certament plausible que, efectivament, Breá i Low fossin expulsats del grup, la qual cosa explicaria tant la seva profunda dedicació al treball dins del P.O.U.M. com l'enfortiment de les seves relacions amb l'L.R.W.P. -mitjançant Krehm-¹³⁷¹ i la seva cerca d'un bloc amb Blackwell (que aquest evità)¹³⁷² durant el novembre i desembre.

Un cop resolta la crisi de l'agitat mes d'octubre, que començà amb l'afer de les dimissions dels milicians i s'acabà amb l'expulsió de Fosco, i malgrat els problemes de direcció que continuà arrossegant el grup, els militants bolxevic-leninistes decidiren portar a terme un acte de gran transcendència política que era clarament diferent de la línia propugnada per Fosco, però també de la que acabava de recomanar Rous: la petició d'entrada com a fracció bolxevic-leninista en el P.O.U.M. Efectivament, aquesta decissió era contrària a la propugnada per Fosco -el qual havia rebutjat la seva entrada en el P.O.U.M. que li havia proposat Gorkin perquè pensava que aquesta no havia de ser una decissió personal, sino col·lectiva- perquè aquest pretenia una entrada "lleial" que no busqués la confrontació amb la direcció, i no pas una fracció opositora:

*"Por esto había sostenido que un partido revolucionario, que debía ser construido en el proceso revolucionario de la guerra civil, no podía plantearse en el vacío, al margen del POUM y en "oposición" a la ex Izquierda comunista. Aún hoy, teniendo en cuenta todos los cambios introducidos por los acontecimientos, considero que la entrada de los BL españoles en el POUM es justa."*¹³⁷³

¹³⁷¹ Krehm conegué Breá i Low en el breu viatge que feu amb Field a Barcelona a finals d'octubre. Durant el novembre i desembre, Krehm i Field mantingueren correspondència amical –tant personal com política- amb Low, considerant la parella el seu contacte a Barcelona, com mostra la correspondència d'aquests mesos conservada en l'arxiu privat de William Krehm. També Blackwell informà la R.W.L. que els Breá "are Fields [sic] (LRWP-US) contacts in Spain", "his contacts in Barcelona" (BLACKWELL, Russell. "Grupo Bolchevique Leninista de Espana" (2-XII-36), p. 1); i anotació de Blackwell a la còpia de la carta de B. J. Field a Mary i Juan Breá (10-XI-36), ambdós en: Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University). No obstant, Krehm canvià d'opinió respecte Breá poc després de la seva arribada a Barcelona, després de rebre informacions provinents de diverses persones, les qual li feren comunicar a Field que "we were stupid attaching ourselves to that specimen" (carta de William Krehm a "Max" [B. F. Field] (29-I-37), Arxiu privat de William Krehm).

¹³⁷² Carta de Russell Blackwell a Hugo Oehler (6-XII-36), Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University. Blackwell preferí en aquest moment el bloc amb Witte (arqueomarxista grec) i Russo, el qual segons el seu informe comptava amb el suport dins del P.O.U.M. de Robles (BLACKWELL, Russell. "Political tendencies within the P.O.U.M. : preliminary report" (8-XII-36), Hugo Oehler Papers, folder 2, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University).

¹³⁷³ DI BARTOLOMEO, Nicola. "Informaciones sobre la actividad de los BL en España y sus enseñanzas". En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la*

Tot el contrari pretengueren els militants signants de la carta, que es presentaren obertament com a bolxevic-leninistes i anunciaren la seva intenció d'entrar-hi com a fracció amb aquesta orientació. Això, doncs, estava en contra del que propugnava Rous, que pretenia un treball clandestí que el grup de Barcelona, contràriament, anuncia obertament. Independentment de la consideració de quina era la millor tàctica a seguir, el pas donat pels militants de Barcelona demostrava clarament com l'absència d'un membre de l'S.I. o de la direcció d'una secció nacional afavoria que el grup de Barcelona no sempre obrés a l'uníson de les consideracions de l'S.I.¹³⁷⁴

Així doncs, a finals d'octubre, un cop Fosco havia estat expulsat i diversos milicians ja havien decidit no retornar al front i romandre a Barcelona, es prengué la decisió de demanar l'entrada com a fracció dins del P.O.U.M., en un procés però d'alguna manera humil·liant, que comportà un mínim de tres cartes de sol·licitud, amb les consegüents tres negatives poumistes. Segons el testimoniatge de Wauvermans i Launoy, es redactà abans d'acabar el mes d'octubre (el dia 30, tal i com apareix en la carta de Nin) una carta en nom de tot el grup demanant l'entrada en el P.O.U.M. com a fracció. Malauradament, aquesta carta no s'ha conservat, però s'inclogué un fragment en una carta posterior publicada el mes d'abril del 1937 pel grup bolxevic-leninista, i existeix també un resum en anglès fet per Blackwell, el qual informà a més que la carta fou signada per onze militants. El fragment publicat amb posterioritat és molt genèric:

*“que el único medio de organizar victoriosamente la lucha contra la peste fascista y conducir a las masas laboriosas de España a su emancipación total, es un partido revolucionario que posea un programa político claro y consignas inspiradas en los intereses inmediatos e históricos de todas las capas de la población explotada.”*¹³⁷⁵

però afortunadament el resum de Blackwell permet veure millor el contingut:

“Spanish civil war is the beginning of the world revolutionary upsurge. State of the POUM as vanguard party is imperfect. Criticism of party and its participation in the

ruptura con la IV Internacional. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir. Madrid : De la Torre, 1996, p. 193; èmfasi meu.

¹³⁷⁴ Un mes i mig més tard, Lesoil constatava aquesta evidència en una reunió de l'S.I.: *“Il faudra remplacer Clart en Espagne. La lacune d'un représentant officiel de la IVème Internationale en Espagne a laissé la porte ouverte à de nombreux malentendus fâcheux.”* (SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Procès-verbal” (13 décembre 1936), p. 2, (16505) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

¹³⁷⁵ COMITÉ DE LA SECCIÓN BOLCHEVIQUE-LENINISTA DE ESPAÑA. “Carta abierta al C.E. del P.O.U.M.”. *La Voz leninista*, nº 1 (5 Abril 1937), p. 4 (reproduït en: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 108).

Govt. is made. Request for admittance into POUM agreeing to abide by organizational discipline with rights of democràtic centralism, within bounds of party statutes. Assure the POUM of their loyalty, but expect certain fraction rights (not clearly stated).”¹³⁷⁶

El dia 4 de novembre arribaren a Barcelona de permís diversos milicians belgues, els quals es mostraren d'acord amb la carta enviada després d'haver fet alguns comentaris i, com que la resposta del P.O.U.M. no arribava, dos dies després, el 6, es decidí que Wauvermans i Sedran anessin a parlar amb representants d'aquest partit per tal de saber la seva decissió. Se'ls informà que encara no s'havia acordat res i que tornessin a passar el dia 8, però quan aquest dia arribà, es repetí el mateix: el P.O.U.M. encara no tenia cap decissió presa sobre aquest afer, però se'ls digué que la tindrien el dia 12. Aquell dia Bonet els comunicà que el P.O.U.M. acceptava l'entrada amb les condicions de que no tindrien cap lloc de responsabilitat ni tampoc el dret de fracció, podent simplement tenir dret de crítica en les reunions regulars del partit; es tractava, doncs, d'un empitjorament de les condicions ja exposades per Molins i Fàbrega a Rous i Fosco durant les converses de l'agost (es mantenia la prohibició de la fracció, i s'afegia la prohibició d'accedir a càrrecs de responsabilitat). Sempre segons el relat de Wauvermans i Launoy, Sedran es mostrà favorable a acceptar aquestes condicions, mentre que Wauvermans no hi estigué d'acord, assenyalant a més que calia que la decissió fos presa per tot el grup després d'haver-la discutit. D'aquesta manera, al dia següent, just abans del retorn al front dels milicians de permís, una reunió del grup decidí redactar una nova carta en la que es demanà resposta per escrit.¹³⁷⁷

Aquesta vegada, la resposta del P.O.U.M. va ser ràpida però també més restrictiva, ja que el mateix dia 13 Nin els comunicà en una esqueta carta -que obviava qualsevol possibilitat de debat- unes condicions que eren impossibles de complir: l'entrada individual i no com a grup, l'abandó de la militància bolxevic-leninista, la condemna de la crítica del Moviment per la IV Internacional vers el P.O.U.M. (qualificada de “campanya de calúmnies i difamacions”), i la renúncia a realitzar qualsevol treball fraccional:¹³⁷⁸

¹³⁷⁶ BLACKWELL, Russell. “Grupo Bolchevique Leninista de Espana” (2-XII-36), p. 1-2, Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University.

¹³⁷⁷ Carta de Pierre Wauvermans i Florent Launoy a Walter Dauge (19-IV-37), p. 5-6, Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

¹³⁷⁸ Rous informà en una reunió conjunta del Buró Internacional (B.I.) i de representants de l'R.S.A.P. celebrada a finals de desembre que “*Note groupe à Madrid, 24 cam., qui avaient demandé leur adhésion*”

“Barcelona, 13 de novembre de 1936.
A los camaradas J. F. , A. C. , L. G. ¹³⁷⁹ y otros.

Queridos camaradas:

En respuesta a vuestra carta del 30 de octubre, el C.E. subraya lo siguiente:

1. Podéis entrar al partido individualmente, pero no como grupo.
2. En la medida en que la pertenencia al P.O.U.M. es incompatible con la afiliación a cualquier otra organización política, debéis abandonar la organización “bolchevique-leninista”.
3. Debéis declarar públicamente que os disociáis y que condenáis la campaña de calumnias y difamaciones lanzada contra nuestro partido por la pretendida IV.^a Internacional.
4. Se da por supuesto que, conforme a las normas establecidas, renunciáis a todo trabajo de fracción en el interior del partido.

Andrés Nin ¹³⁸⁰

Les condicions de la carta, evidentment, estaven pensades per ser rebutjades i evitar per tant qualsevol entrada dels bolxevic-leninistes dins del P.O.U.M., ja que la seva acceptació hauria significat abandonar i atacar el Moviment per la IV Internacional; òbviament, doncs, no hi hagué cap ingrés d'aquests militants en el P.O.U.M. Per a aquest partit, doncs, la carta del 13 de novembre representà el *definitiu trencament formal amb el trotskisme*, la formalització expressa en un document –significativament signat per Nin- del que ja havia esdevingut, però, un fet irreversible un any abans amb la fusió de l'I.C.E. amb el B.O.C.¹³⁸¹ Els paràmetres del P.O.U.M. no passaven en

au POUM, ont été invités par Nin à se désolidariser publiquement du trotskysme, à renoncer au travail fractionnel” (BURÓ INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Procès-verbal” (27 décembre 1936), p. 4, Formation du Parti socialiste révolutionnaire (3), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History); és evident que Rous (o Klement, que elaborà l'acta) es confongué de ciutat, ja que no consta que hi hagués un grup tan nombrós de militants bolxevic-leninistes a Madrid i, en canvi, aquest sí existia a Barcelona, a qui Nin donà aquesta resposta. De tota manera, el treball de Moulin (i possiblement de Munis i Fernández) a Madrid també tingué els seus fruits, ja que Blackwell hagué de reconèixer a finals de desembre que “*The BLs however have gotten busy and are pounding on the Madrid org. where they may be able to embarrass our position.*” (carta de Russell Blackwell a Hugo Oehler (29-XII-36), Hugo Oehler Papers, folder 2, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University).

¹³⁷⁹ Ja he indicat anteriorment que es tractava de Jacob Fajgelzon (i no Jaime Fernández), “Adolfo Carlini” i Guido Lionello.

¹³⁸⁰ NIN, Andreu. “Carta a los B.-L. de Barcelona”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 1, p. 497; també en: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1^a ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 57. Les traduccions francesa i anglesa posteriors (NIN, Andreu. “Lettre de A. Nin aux bolchéviks-léninistes de Barcelone”. *Bulletin intérieur international*, no. 1 (avril 1937), p. 8; i NIN, Andreu. “Letter from Nin to the Bolshhevik-Leninists of Barcelona”. *Information bulletin* (july 1937), p. 6) són força literals amb aquesta versió, però la traducció manuscrita que feu Shachtman presenta matisos diferents en dos punts: “1. That you should adhere to the party and not to a group (within the party). 2. [...] it is necessary for you to disband the organization of Bolsheviek-Leninists.” (Max Shachtman Papers, box 4, folders 17, 23, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University).

¹³⁸¹ PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Barcelona : Península, 1978, p. 293. Com molt encertadament escrigué Pagès en un altre text:

absolut per la IV Internacional i, de fet, just un mes més tard de la seva resposta als militants bolxevic-leninistes, Nin considerà, en la reunió del C.C. Ampliat del P.O.U.M. celebrada del 12 al 16 de desembre, que havia d'acabar el seu informe sobre la situació política precisament amb una referència explícita i contundent al trotskisme i a la impossibilitat de la seva cabuda dins del P.O.U.M.:

*“Finalmente, dos palabras sobre la cuestión del trotsquismo. El Partido tiene un pensamiento político y todos los miembros del Partido tienen de obrar de acuerdo con este pensamiento político. El que se aparte de la orientación libre y democráticamente adoptada por el Partido, no tiene derecho a figurar en sus filas”.*¹³⁸²

Lúcidament, Motke, milicià i militant belga partidari de l'entesa amb el P.O.U.M., assenyalà el gener a Vereeken que la qüestió no era bastir ponts d'entesa, sinó que el P.O.U.M. no els volia i que a Bèlgica no se n'havien adonat:

“Le P.O.U.M. Je lis dernièrement un article dans la L.O. [La Lutte ouvrière belge] du fin decembre qui doit servir come pont entre nous et le P.O.U.M. si... si le P.O.U.M. aurait marqué les mêmes intentions. Mais nous voyons juste le contraire. Votre erreur, après moi, reside dedans que vous voyez le P.O.U.M. à travers sa presse surtout la “Juventud comunista”.”¹³⁸³

Per part dels bolxevic-leninistes, en canvi, la qüestió encara romangué oberta mig any més, tant a Espanya com a fora. Wolf, només quinze dies després d'aquesta negativa, encara s'entestava en declarar que “je suis absolument sûr, en faisant au préalable un travail à la base, de créer les possibilités de constituer une aile gauche dans le Poum” i de que “Il s'agit de savoir si cette fraction doit être “légale” ou “illégal”, mais en tout cas il faut une fraction”;¹³⁸⁴ Wolf, però, encara no estava informat dels fets que s'havien

“Broué a récemment relevé que Trotsky et le Secrétariat de la IVe Internationale n'avaient pas rompu avec Nin parce que celui-ci était entré au P.O.U.M. en septembre 1935 mais que la rupture se produisit en janvier 1936 quand la [sic] P.O.U.M. signa le programme électoral du Front populaire. Broué signale également qu'au mois d'août 1936 –la guerre était déjà commencée– Trotsky tenta un rapprochement avec le P.O.U.M., rapprochement dont il ne fut question de façon définitive au mois de février 1937, après que Nin eût participé au conseil de la Généralité. Ces étapes chronologiques de l'attitude de Trotsky existèrent effectivement et coïncidèrent sans doute avec une tentative de récupération politique. Mais il n'en est pas moins certain que, de la part de Nin et de la Gauche communiste espagnole, la rupture politique et organisationnelle avec Trotsky s'était produite durant le processus de formation du P.O.U.M.”

(PAGÈS, Pelai. "Le mouvement trotskyste pendant la guerre civile d'Espagne". *Cahiers Léon Trotsky*, no. 10 (juin 1982), p. 48-49, èmfasi meu).

¹³⁸² NIN, Andreu. “Segunda rectificación del camarada Nin”. *Boletín interior : órgano de información y discusión del Comité Ejecutivo del Partido Obrero de Unificación Marxista*, n.º 1 (15 Enero 1937), p. 8 (reproduït en: “El POUM y los problemas de la revolución”. En: NIN, Andreu. *La revolución española, 1930-1937*. Edición a cargo de Pelai Pagès. [Mataró] : El Viejo Topo, [2007], p. 264-265).

¹³⁸³ Carta de Jacques Motke a Georges Vereeken (29-I-37), p. 5, Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

¹³⁸⁴ “Compte rendu sténographique de la réunion du comité Central des samedi 28 et dimanche 29 novembre 1936”. *Bulletin intérieur du P.S.R.*, no. 1 (décembre 1936), p. 14, 18.

succeït a Barcelona i la seva actitud canvià en quant en tingué coneixement. A Espanya, el grup decidí llavors demanar el parer de l'S.I., però la resposta d'aquest no arribà en el termini comunicat pel grup¹³⁸⁵ (probablement per la lentitud de les comunicacions), i llavors el grup –en sintonia amb la posició de Wolf manifestada gairebé els mateixos dies (tot i que certament no hi hagué cap comunicació amb aquest per part del grup de Barcelona)- escrigué el dia 30 del mateix mes de novembre una tercera carta al C.E. del P.O.U.M.

Aquesta carta, desconeguda fins el moment per la historiografia, tampoc s'ha conservat, però existeix de nou un resum fet per Blackwell que, si és fidel amb el seu contingut, mostra una actitud en extrem submissa del grup, afirmant que, donat que els estatuts del P.O.U.M. garantien la llibertat d'expressió, els bolxevic-leninistes no necessitaven realitzar treball fraccional, que si entraven dins del P.O.U.M. es liquidarien automàticament com a grup diferenciat, i que la formació d'un grup bolxevic-leninista tan a dins com a fora de P.O.U.M. seria inútil si hi havia drets democràtics dins d'aquest partit. La carta també assegurava que si les preteses calumnies contra el P.O.U.M. es demostraven com a tals, les repudiarien. Però a la vegada, el grup reiterava que encara que entrés en el P.O.U.M., no abandonaria la lluita per la IV Internacional, la qual cosa era certament una promesa difícil de realitzar sense treballar fraccionalment. El grup, doncs, refusava la resposta donada per Nin, que considerava una negativa, i tornava a demanar ser admesos en el P.O.U.M., acceptant el seus estatuts i disciplina, però negant-se a fer cap declaració de capitulació, ja que hi entrarien mantenint les seves idees, que especificà seguidament com el seu programa d'acció del moment (que el resum de Blackwell reproduí –traduïdes- íntegrament):

- a) All political, administrative, military and economic power should pass into the hands of the committees of militiamen, workers and peasants.*
- b) This is the only means of assuring military victory.*
- c) This is the only means of definitely sweeping aside the bourgeoisie and its state and of laying the bases for the socialist revolution.*
- d) Down with the reconstitution of the army and the bourgeois police.*
- e) Military and police powers should be assured to the workers and peasants militias directed by the Central Committee of the militias.*
- f) We struggle against the attempt to liquidate the militias on the pretext of unification.*
- g) Unification will be obtained by the coordination of an elected Central Committee and the strict subordination of the military technicians to the elected political delegates.*
- h) Complete expropriation of the bankers and unification of all the banks into one, under*

¹³⁸⁵ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. [“Procès-verbal”] (5 janvier 1937), p. 1, (16506) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

- the control of the Committees of employees and workers.*
- i) *Nationalization of the land. Distribution among poor peasants; Collectivization of large agricultural enterprises –to be determined concretely according to conditions of the regions.*
 - j) *Trade union unity. Fusion of UGT and CNT.*
 - k) *The revolutionists should enter CNT to work for T.U. Unity .*
 - l) *Right of asylum for Trotsky in Catalonia.*¹³⁸⁶

Comparades amb les consignes exposades dos mesos abans per Rous¹³⁸⁷ i que ja he tractat anteriorment, el centre programàtic continuava sent al mateix: la necessitat de la destrucció de l'estat burgès i de la presa del poder per part dels organismes dels treballadors, que calia preservar i revitalitzar. La consigna en pro de comitès o “soviets” podria semblar obsoleta per a finals de novembre; no obstant, l'estructura dels comitès de juliol (i d'abans) continuava intacta, i per tant podia ser revitalitzada (com es demostrà en els Fets de Maig, per exemple). D'altra banda, Krehm –militant quartinternacionalista no oficial- observà que el decret de col·lectivitzacions atorgava als comitès (d'Empresa per a les empreses col·lectivitzades, i de Control per a les que no ho eren) un paper de control governamental, però lúcidament plantejà en aquest mateix moment la hipòtesi de que el mateix fet de l'existència i funcionament d'aquests comitès podia, en situacions favorables al moviment revolucionari, fer que assumissin llavors funcions que anessin més enllà del paper tècnic que els conferia la nova legalitat, aproximant-los al paper dels soviets.¹³⁸⁸ Respecte les altres consignes, el grup bolxevic-leninista afegí la important qüestió bancària i la demanda del dret d'asil per a Trotsky;¹³⁸⁹ en canvi, la qüestió nacional i colonial, sí contemplada per Rous, caigué

¹³⁸⁶ BLACKWELL, Russell. “Grupo Bolchevique Leninista de Espana” (2-XII-36), p. 2, Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University; èmfasi en l'original. He optat per transcriure les consignes en anglès, tal com apareixen en la còpia de Blackwell, per tal de no retraduir-les amb el consegüent risc de perdre part del sentit i de l'expressió originals.

¹³⁸⁷ ROUS, Jean. “La situation espagnole et les taches de la IVème Internationale, suite”. *Service d'information et de presse*, no. 11 (2 octubre 1936), p. 90-93; ROUS, Jean. “Pour une politique bolchévick léniniste en Espagne”. *La Lutte ouvrière* (10-X-36).

¹³⁸⁸ Vegeu els finals de les cartes de William Krehm a Aubrey (18-XI-36), Mary Low (21-XI-36), i B. J. Field (23-XI-36), Arxiu privat de William Krehm; i KREHM, William. “The real situation in Spain”. *The Workers' voice*, v. 3 no. 10 (December, 1936), p. 3, 6.

¹³⁸⁹ A finals de novembre el govern noruec anuncià que no renovaria l'asil per a Trotsky, que li vencia el mes de desembre; aquesta decisió deixava Trotsky en una situació extremadament difícil, amb cap país en aquell moment disposat a acollir-lo, motiu que explica que el grup bolxevic-leninista de Barcelona inclogués aquest punt en el seu programa. El P.O.U.M. va fer aquells dies una campanya per tal d'obtenir el dret d'asil de Trotsky a Catalunya (vegeu, per exemple: “The London Bureau and the Moscow Trials”. *The Spanish revolution*, v. 1, no. 8 (December 9, 1936), p. 8); dos dies després de que el grup redactés la seva carta, Valeri Mas, secretari del Comitè Regional de la C.N.T., llegí en una reunió dels comitès superiors anarquistes una sol·licitud per tal que Trotsky pogués traslladar-se a residir a Barcelona, i aquests comitès acordaren que calia que Trotsky iniciés la sol·licitud d'asil per tal que després se li pogués concedir (GUILLAMÓN, Agustín. *La revolución de los comités : hambre y violencia en la*

d'aquest programa, com també ho feu, òbviament, la crida a la constitució d'un partit de la IV Internacional a Espanya, que ara el grup eludia en la seva sol·licitud d'ingrés en el P.O.U.M. Finalment, el grup anunciava que, en el cas de no ser acceptats sota aquestes bases, els seus membres continuarien tanmateix lluitant colze a colze amb el P.O.U.M. i les seves columnes.

Aquesta tercera sol·licitud, com les dues anteriors, no va ser atesa (ignore si va haver-hi resposta expressa o no per part del C.E. del P.O.U.M., i, si n'hi hagué, per quins mitjans fou comunicada). Sembla que fou llavors, a partir d'aquesta tercera negativa, quan es manifestaren llavors tres tendències respecte la tàctica a seguir davant de la negativa del P.O.U.M.: la més minoritària (dos militants, potser Wauvermans i Launoy)¹³⁹⁰ que defensà la liquidació del grup per tal de centrar tota l'activitat dins del P.O.U.M.; una segona, que ben al contrari, propugnà la ruptura absoluta i el treball exterior plenament independent; i per últim, la de la immensa majoria dels militants, que copsà perfectament la cesura amb el P.O.U.M. i rebutjà com el grup anterior les condicions plantejades per aquest partit, decidint que el grup de Barcelona es constituiria en el nucli d'una secció espanyola de la IV Internacional que no dependria de cap altre secció nacional i que tindria lligam directe amb l'S.I. A diferència del segon grup, però, aquesta majoria de militants considerà que calia tenir en compte la situació real en la que es trobaven (aïllament quasi total pel fet de ser elements estrangers sense vincles socials i culturals amb el moviment obrer local –el més evident dels quals era la frontera lingüística-) i que per tant calia que els militants que no fossin coneguts pel P.O.U.M. entressin en aquest partit per tal de fer una fracció clandestina (i efectivament uns pocs

Barcelona revolucionaria : de julio a diciembre de 1936. Barcelona : Aldarull ; Cornellà de Llobregat : El Grillo Libertario, [2012], p. 455). Ignore si la sol·licitud llegida per Mas li arribà a conseqüència de la campanya del P.O.U.M. o mitjançant la base de la C.N.T., on algun militant (amb contacte amb els bolxevic-leninistes o no) l'hagués presentat; quatre mesos després, però, el grup bolxevic-leninista acusà la C.N.T. de no voler que Trotsky anés a Espanya ("Nacimiento de un nuevo bonapartismo". *La Voz leninista*, n° 1 (5 Abril 1937), p. 2 (reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 105-107). En tot cas, Trotsky no inicià els tràmits perquè pocs dies després li arribà la notícia de que Lázaro Cárdenas, president de Mèxic, li havia concedit l'asil en aquell país i, d'altra banda, la premsa anuncià que el cònsul soviètic a Barcelona havia declarat que si es deixava romandre Trotsky a Catalunya, la Unió Soviètica tallaria la seva ajuda (vegeu, per exemple: ROJAS, Alfredo. "The Spanish Revolution is in mortal danger! Let the truth be known! : concerted attempt to rob workers of fruit of victory". *Labor action* (19-XII-36), que citava com a font el diari *La Prensa*).

¹³⁹⁰ En una carta de l'abril ambdós declararen que "*Nous devons tout d'abord vous dire que toute[s] nos sympathies ne vont pas au groupe à Barcelone de la 4ème internationale[e]*" (carta de Pierre Wauvermans i Florent Launoy a Walter Dauge (19-IV-37), p. 3, Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History).

militants bolxevic-leninistes entraren en aquest moment en el P.O.U.M. de forma individual),¹³⁹¹ mentre que la resta asseguraria la direcció externa i faria el treball polític obertament; en tot cas, i és un fet important, aquest treball independent havia de prendre preeminència sobre el de fracció dins del P.O.U.M.¹³⁹²

Però més enllà de les diferències tàctiques, cap de les opcions que contemplaven el treball fraccional (majoria del grup de Barcelona, Rous, Fosco, i la minoria belga) es plantejà el problema polític de fons: Era coherent amb la pròpia política que propugnava la ruptura amb el frontpopulisme, la consecució d'un govern obrer i l'avenç de la revolució mitjançant la creació de soviets per tal d'instaurar la dictadura del proletariat l'entrada en un partit que canviava sobtadament les seves línies polítiques formals i *col·laborava amb un govern burgès en un moment revolucionari?*¹³⁹³ Era equiparable l'“entrisme” a finals del 1936 en una organització que virava clarament i ràpidament cap a la dreta, amb la política del 1934 respecte les organitzacions socialistes que, contràriament, anaven cap a l'esquerra? Ja he mostrat que per a la R.W.L. això no era possible, mentre que el gruix del Moviment per la IV Internacional i tot l'S.I. considerà que, malgrat el curs dretà de la direcció del P.O.U.M., el seu caràcter de partit de masses i la simpatia vers la IV Internacional i vers Trotsky entre la seva militància, a més de la necessitat de sortir de l'obligat aïllament en que es trobaven, justificaven tant la crítica dura i oberta com encara el treball de fracció dins d'aquest partit. Entre els bolxevic-leninistes, molt pocs en aquest moment manifestaren l'opció que defensés resoltament la necessitat de separar-se del P.O.U.M.; un d'aquests pocs fou el militant belga Lemmens, que des de Bèlgica apuntà lúcidament tant la similitud de les

¹³⁹¹ Blackwell escrigué a principis de desembre que uns pocs hi havien entrat (BLACKWELL, Russell. “Political tendencies within the P.O.U.M. : preliminary report” (8-XII-36), p. 3, Hugo Oehler Papers, folder 2, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University), i Breziner escrigué el 30 de desembre que en aquell moment “*nous sommes dans les jeunesses du poum, et dans le poum*” (carta de Maurice Breziner a Georges Vereeken (30-XII-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History): per una carta de dos dies abans de Wauvermans, Breziner molt probablement es referia a Launoy, Wauvermans, i ell mateix; també, com ja he esmentat en una nota anterior, se sap que Lentze entrà en la J.C.I.; respecte els militants espanyols, se sap que al menys Jaime Fernández tenia en aquesta època la doble militància.

¹³⁹² “Rapport d'activité du Groupe B.L. à Barcelonne [sic]” (12-XII-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History; hi ha traducció en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 57-60.

¹³⁹³ El mateix Fosco escriví que “El POUM había traicionado al participar en el poder [...]. Todos los partidos obreros han trabajado conscientemente contra la revolución proletaria en España” (DI BARTOLOMEO, Nicola [“Emiliano Vigo”]. “Espagne, mai 36-janvier 38”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 184-185; èmfasi meu).

posicions defensades per Fosco i Vereecken com la impossibilitat real de formar cap fracció dins del P.O.U.M.:

*“Je mets Vereecken en garde. Hier Vereecken demandait la condamnation des camarades qui sont en Espagne. Mais en vérité Vereecken défend la position qu’a toujours défendue Fosco. Fosco non plus ne veut pas de fraction dans le Poum. Nos camarades qui sont là ne sont jamais entrés dans le Poum. Nous n’avions pas la qualité de membres du Poum. Il faut, à mon opinion, former une fraction indépendante du Poum. Il faut certes une politique très souple, mais il faut permettre aux miliciens du Poum de se rendre compte de la différence qui existe entre nous et les dirigeants du Poum.”*¹³⁹⁴,

i fou l’únic membre del C.C. del P.S.R. que votà contra la resolució d’aquest partit que recomanava l’entrada en el P.O.U.M. dels militants bolxevic-leninistes en Espanya, argüint al contrari que “les miliciens étrangers ont plus de possibilités de travail sans être membres du Poum.”¹³⁹⁵

¹³⁹⁴ “Compte rendu sténographique de la réunion du comité Central des samedi 28 et dimanche 29 novembre 1936”. *Bulletin intérieur du P.S.R.*, no. 1 (décembre 1936), p. 18.

¹³⁹⁵ *Ídem*, p. 19.

**TERCERA PART. Els revolucionaris marxistes en l'ocàs de la revolució espanyola
(gener-juliol del 1937).**

Capítol 1. Les conferències del gener: la projectada a Barcelona, i les celebrades a París i Amsterdam.

Com he indicat anteriorment, entre el 31 d'octubre i el 2 de novembre s'havia celebrat a Brussel·les el Congrés Internacional Contra la Guerra, el Feixisme i l'Imperialisme, organitzat pel Buró de Londres. El Moviment per la IV Internacional havia decidit ja en la "Conferència de Ginebra" celebrada el juliol no participar en aquest congrés per considerar-lo un frau i un engany, ja que no hi participarien organitzacions de massa (el cas contrari sí justificaria al seu parer una participació dels revolucionaris perquè permetria difondre el seu programa davant una gran audiència) i serviria bé per "confraternitzar amb confusionistes professionals del centrisme", bé per desemmascarar-los sense cap audiència de massa¹³⁹⁶ (aquesta decisió, però, tingué oposició interna, ja que el R.S.A.P. sí hi participà i, a posteriori, la majoria de la secció belga considerà que havia estat un error no anar-hi).¹³⁹⁷

En canvi l'L.R.W.P., que mantenia d'antuvi relacions amb el Buró de Londres, naturalment sí hi participà; de la seva experiència reafirmà la seva posició de que no havia d'adherir-se al Buró de Londres però que sí podia establir una "col·laboració crítica" amb alguns dels seus partits,¹³⁹⁸ i de que calia per tant seguir participant en reunions d'organitzacions reformistes per tal que els centristes es veiessin obligats a lluitar obertament contra la línia revolucionària i mostrar-se així públicament,¹³⁹⁹ tot i que cap de les seves dues propostes de resolucions (una sobre la Unió Soviètica, i l'altra sobre Espanya, on declarà que la dualitat de poders estava reculant en favor de la burgesia i que els partits obrers que col·laboraven en el govern eren hostatges d'aquesta, i propugnava per tant que el P.O.U.M. havia de trencar amb el govern i lluitar pel derrocament de la burgesia, per la revolució proletària)¹⁴⁰⁰ fou aprovada¹⁴⁰¹ i de que

¹³⁹⁶ SECRETARIAT INTERNACIONAL DE LA LLIGA COMUNISTA INTERNACIONAL. "Résolution sur la conférence contre la guerre du Bureau de Londres". *Quatrième Internationale*, no. 1 (octubre 1936), p. 13.

¹³⁹⁷ "Compte rendu sténographique de la réunion du comité Central des samedi 28 et dimanche 29 novembre 1936". *Bulletin intérieur du P.S.R.*, no. 1 (décembre 1936), p. 5-9, 17-18.

¹³⁹⁸ Carta de William Krehm a Aubrey (12-XI-36), Arxiu privat de William Krehm.

¹³⁹⁹ "What did we accomplish at the Brussels Congress?". *New International bulletin*, v. 1, no. 5 (December, 1936), p. [34].

¹⁴⁰⁰ LEAGUE FOR A REVOLUTIONARY WORKERS PARTY. "Amendment to the resolution on Spain". *New International bulletin*, v. 1, no. 5 (December, 1936), p. [18].

¹⁴⁰¹ Krehm afirmà que "It was the most disgusting congress that I have ever attended. But of terrific educational value." (carta de William Krehm a Aubrey (18-XI-36), Arxiu privat de William Krehm), i Field informà Low i Breá que "The rejection of our proposals for the Conference and the turning over of initiative and responsibility for it, from the POUM to the London Bureau insure that the Barcelona

inclús Fenner Brockway, dirigent de l'I.L.P., conclogué des de les pàgines de *New leader* que “One lesson of the Brussels Congress is that there is no value in seeking the co-operation of small groups with one-track minds”.¹⁴⁰²

Un dels resultats positius d'aquest congrés, però, fou la convocatòria d'una conferència per discutir les possibilitats “To examine the conditions and to stimulate and organise the forces necessary for the formation of an International which is truly revolutionary”,¹⁴⁰³ la qual s'havia previst celebrar el gener a Barcelona, organitzada conjuntament pel Buró de Londres i el P.O.U.M. (el qual, al seu torn, també havia planejat celebrar el seu congrés just abans d'aquesta conferència). En un principi, degut principalment a la posició del S.A.P. i a l'ambigüitat de l'I.L.P. i del P.O.U.M., a aquesta conferència només s'hi havia de convidar les organitzacions del Buró de Londres, malgrat la pressió del R.S.A.P. i de l'L.R.W.P. per tal que s'obris a totes les tendències marxistes,¹⁴⁰⁴ especialment al Moviment per la IV Internacional.

Naturalment, l'L.R.W.P. decidí participar-hi des que la proposta fou feta: la seva

Congress will be no more effective than the Brussels [sic] one.” (carta de B. J. Field a Mary i Juan Breá (10-XI-36), Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University); tanmateix, la L.R.W.P. decidí malgrat això participar-hi.

¹⁴⁰² Citat en: “British, German and Dutch echoes on the “Trotskyite” L.R.W.P.” *New International bulletin*, v. 1, no. 5 (December, 1936), p. [31]; i en: WOLF, Erwin. “De la conférence de Bruxelles à la conférence de Barcelone : le bureau de Londres : un bureau sans programme!”. *La Lutte ouvrière* (1-I-37).

¹⁴⁰³ *A lead to world socialism on Spain, war, fascism, imperialism : report of Revolutionary Socialist Congress, Brussels, October 31st-November 2nd 1936*. London : International Bureau for Revolutionary Socialist Unity, [1936], p. 32; en francès en: “Conférence de Barcelone”. *La révolution espagnole*, no. 10 (18 novembre 1936), p. 5. La pressió del S.A.P. feu que es canviés a aquesta fórmula que eliminava el terme “nova Internacional” i deixava oberta la possibilitat de fusió de la II i III Internacionals, ja que la proposta presentada en un inici per Gorkin i Brockway era la de “to lay the basis for a new International” (vegeu: “The Barcelona Conference”. *The Workers' voice*, v. 3 no. 10 (December, 1936), p. 6; cartes de B. J. Field a Mary i Juan Breá (10-XI-36) i de William Krehm a Mary Low (21-XI-36), amdues en: Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University; i WOLF, Erwin. “De la conférence de Bruxelles à la conférence de Barcelone : le bureau de Londres : un bureau sans programme!”. *La Lutte ouvrière* (1-I-37)).

¹⁴⁰⁴ Vegeu: KREHM, William. “[Letter by Comrade Krehm to Comrade Brockway, November 23rd, 1936]”. *New International bulletin*, v. 1, no. 5 (December, 1936), p. [33] (hi ha traducció francesa en: Formation du Parti socialiste révolutionnaire (3), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History); “What did we accomplish at the Brussels Congress?”. *New International bulletin*, v. 1, no. 5 (December, 1936), p. 8; “British, German and Dutch echoes on the “Trotskyite” L.R.W.P.” *New International bulletin*, v. 1, no. 5 (December, 1936), p. [31-32]; KREHM, William. “Brussels Congress Against War”. *The Workers' voice*, v. 3 no. 10 (December, 1936), p. 2, 5. Com he assenyalat anteriorment, també dins del P.O.U.M. la delegació d'Extremadura defensà que s'hi havia de convidar a la conferència de Barcelona totes les tendències marxistes (“El Comité Central Ampliado del P.O.U.M. ha terminado sus tareas : todas las cuestiones candentes de la revolución han sido discutidas ampliamente por los delegados”. *La Batalla* (17-XII-36); “La position des dirigeants du P.O.U.M. sur la question de l'Internationale : avant la Conférence de Barcelone”. *La Lutte ouvrière* (25-XII-36)), però el seu punt de vista romangué minoritari.

intenció era presentar-hi el programa per a la construcció de la IV Internacional i intentar convèncer els delegats de la majoria d'organitzacions de la necessitat de bastir-la sense ambigüitats, per la qual cosa cercà que organitzacions revolucionàries, no pertanyents al Buró de Londres (el qual considerava dominat pel centrisme de l'I.L.P. i del P.O.U.M.), hi participessin,¹⁴⁰⁵ en especial, implícitament, el Moviment per la IV Internacional,¹⁴⁰⁶ escrivint a tal fi a Vereeken.¹⁴⁰⁷ L'L.R.W.P. inclús pensà molt optimísticament que aquesta conferència podria ser una bona oportunitat per convèncer l'S.I. de la necessitat de cohesionar un agrupament de revolucionaris marxistes (que inclús podria convèncer el P.O.U.M. i l'esquerra del S.A.P.) i convertir-se així en una important fita per a la construcció de la IV Internacional; com escrigué un entusiasta Krehm a Low a finals de desembre:

*“We understand that the I.S. has reversed its position and will participate in the Congress at Barcelona. James here, Vereeken, Sneevliet will probably be down there. If they can exert sufficient pressure on the I.S. to behave itself, ie., not to be content with damning all centrists indiscriminately from above, but present a constructive position for the 4th International, we can adopt the following line together with the left wing of the SAP, which will probably have split by that time, ourselves and the official Trotsky groups, we can exert pressure on the POUM (which has no mind of its own, but goes only where pushed) and form a caucus for the New International. After Barcelona has brought about this differentiation between those who are for a Fourth International and the muddle-headed rubbish a la Schwab, the Fourth Internationalists can call a further congress for a Fourth International explicitly where all our internal differences, French turn etc, can be thrashed out. In this way it might be possible to reunify our forces on a healthy basis.”*¹⁴⁰⁸

¹⁴⁰⁵ “The Barcelona Conference”. *The Workers' voice*, v. 3 no. 10 (December, 1936), p. 6.

¹⁴⁰⁶ “What did we accomplish at the Brussels Congress?”. *New International bulletin*, v. 1, no. 5 (December, 1936), p. 8, [34].

¹⁴⁰⁷ Carta de William Krehm a Georges Vereeken (14-XII-36), Formation du Parti socialiste révolutionnaire (3), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History; en aquesta carta Krehm donà com a possibilitats de triomf de la revolució espanyola bé la reorientació del P.O.U.M., bé la seva escissió.

¹⁴⁰⁸ Carta de William Krehm a Mary Low (21-XI-36), Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University; èmfasi en l'original. Krehm ja havia expressat la mateixa idea tres dies abans als seus camarades del Canadà: “*The SAP will probably have split by that time, and the lefts will have an articulate delegate there. Perspective that James and Lahr (Bauer's man in London) agree with is the following. We will try to prevail on the IS through Vereecken [sic] and Sneevliet to get the IS to behave itself at Barcelona in a sensible way –i.e. not sending some little clerk to read a type-written statement of the old man's denouncing everybody as centrists- this happen[ed] in the past. We can then present a common front for the New International and possibly even draw that hulk of jelly known as POUM with us. Our minority then will call a further conference where we will iron out the French turn etc. with the IS. James has already written to Vereecken [sic] and Dauge.*” (carta de William Krehm a Aubrey (18-XI-36), Arxiu privat de William Krehm). En la seva carta a Vereeken, Krehm es mostrà encara més conciliador amb l'S.I., demanant “*que le S.I. fasse tout son possible pour assister au Congrès de Barcelone pour que nous puissions cette fois-ci prendre position serieuse pour demasquer les Schwabs, Brockways et Cie.*” i inclús condicionà la seva pròpia participació a la del Moviment per la IV Internacional (carta de William Krehm a Georges Vereeken (14-XII-36), Formation du Parti socialiste révolutionnaire (3), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History).

A tal fi, nomenà Krehm –que, a diferència de Field, no havia retornat encara a Nordamèrica i es trobava en aquell moment a Londres- el seu delegat a la Conferència de Barcelona. Field i Krehm havien fet una breu estada d’uns pocs dies a Barcelona a finals d’octubre,¹⁴⁰⁹ abans de marxar a Brussel·les a assistir al Congrés. Durant aquella estada, contactaren el P.O.U.M. i li feren un lliurament de diners recollits als Estats Units i Canadà; el P.O.U.M. en donà notícia i reproduí el xec en *La Batalla*¹⁴¹⁰ i convidà Field a donar un discurs en Radio P.O.U.M., on aquest s’abstingué d’atacar directament el P.O.U.M. –el qual no esmentà- i declarà principis generals sobre la contrarevolució, la participació governamental (esmentant només els anarquistes), i la necessitat d’un partit revolucionari i la nova IV Internacional. Aquest discurs fou reproduït també en el diari poumista, però, com ja era un fet habitual en aquest, censurat: en la reproducció de *La Batalla*, la referència de Field en favor de la IV Internacional es convertí en una crida només a una “nova Internacional”.¹⁴¹¹ Un cop clos el congrés de Brussel·les, Krehm havia de retornar al Canadà –com ja havia fet Field viatjant als Estats Units-, però es quedà un temps més a Londres per la sintonia política que Field i ell establiren amb C. L. R. James¹⁴¹² i en espera del que Low i Breá li poguessin dir respecte la conferència de Barcelona.¹⁴¹³

Per la seva banda, el representant de la R.W.L. a Espanya, Blackwell, també recomanà a la seva organització l’assistència a la conferència internacional de Barcelona, ja que

¹⁴⁰⁹ No se sap la data exacta de llur arribada, però el dia 26 ja eren a Barcelona (FIELD, B. J. “Discurso de B. J. Field, de la Liga por un Partido Revolucionario Obrero, pronunciado en Radio P.O.U.M., el lunes, 26 de octubre”. *La Batalla* (30-X-36)); per una carta de Lois Orr se sap que al dia següent encara hi romanien (ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 80-81).

¹⁴¹⁰ “La solidaridad proletaria internacional”. *La Batalla* (31-X-36); llur estada i llurs mostres de solidaritat també foren recollides en *The Spanish revolution* (“Our American and Canadian comrades”. *The Spanish revolution*, v. 1, no. 3 (November 4, 1936), p. 8). A partir d’aquest moment Low i Breá tingueren una relació molt estreta amb la L.R.W.P., que els considerà els seus contactes a Barcelona, com ja he assenyalat anteriorment.

¹⁴¹¹ En *La Batalla* aparegué la frase “y un tal partido internacional y revolucionario hoy día no puede ser otro que una nueva internacional.” (FIELD, B. J. “Discurso de B. J. Field, de la Liga por un Partido Revolucionario Obrero, pronunciado en Radio P.O.U.M., el lunes, 26 de octubre”. *La Batalla* (30-X-36)), mentre que el discurs original de Field digué “Such an international and revolutionary party today can only be the new Fourth International.” (FIELD, B. J. “Speech by B. J. Field, of the League for a Revolutionary workers Party, over the radio station P.O.U.M. in Barcelona, on Monday, October 26th, 1936 : from “La Batalla”, Oct. 30, 1936”). *New International bulletin*, v. 1, no. 5 (December, 1936), p. [28]). El butlletí teòric de la L.R.W.P. esmentà esqüetament aquest fet en una nota a peu de pàgina, sense cap intenció d’enfrontament: “The word “Fourth” in the original text omitted in report as printed in “La Batalla”.”

¹⁴¹² Cartes de William Krehm a Aubrey (12-XI-36, 18-XI-36 i 17-XII-36), B. J. Field (23-XI-36), i Ben (24-XI-36), Arxiu privat de William Krehm.

¹⁴¹³ Carta de William Krehm a Ben (24-XI-36), Arxiu privat de William Krehm.

pensà que podria ser el punt de partida per a la construcció d'una fracció internacional, tal com havia passat el 1933 amb el "Bloc dels Quatre" que llançà la crida per la Quarta Internacional.¹⁴¹⁴ Blackwell, membre del C.C. de la R.W.L., havia partit dels Estats Units amb la intenció, com Field i Krehm, de participar en el Congrés de Brussel·les com a representant de la R.W.L. i marxar després cap a Espanya "to assist in the work of creating a Bolshevick party in that country",¹⁴¹⁵ amb la intenció d'arribar-hi a principis de novembre.¹⁴¹⁶ Blackwell, però, arribà a Barcelona aproximadament unes tres setmanes més tard del previst, ja que feu el viatge de New York a Le Havre com a polissó en el vaixell *Normandie*, va ser descobert, i fou empresonat per aquest fet en arribar a França; romangué en presó un mes i, posat en llibertat, va aconseguir ser expulsat a Espanya,¹⁴¹⁷ on degué arribar a Barcelona cap a la tercera setmana de novembre.¹⁴¹⁸

Un cop a Barcelona, Blackwell considerà essencial la participació en la conferència projectada, fins el punt de que a mitjans de desembre apressà el mateix Oehler – secretari nacional de la R.W.L.- a que "YOU MUST SERIOUSLY CONSIDER COMING HERE YOURSELF FOR THE CONFERENCE. No excuse in my concept, is sufficient" i a que enviés una militant mecanògrafa;¹⁴¹⁹ davant d'aquesta petició, el comitè polític de la R.W.L. decidí a finals de desembre que un altre delegat (que seria

¹⁴¹⁴ Carta de Russell Blackwell a Hugo Oehler (6-XII-36), Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University.

¹⁴¹⁵ "League delegate to Spain jailed : held by French gov't". *The Fighting worker*, v. 1, no. 14 (December 1, 1936), p. 1.

¹⁴¹⁶ *The Fighting worker* del 15 de novembre anuncià equivocadament que un membre del C.C. (òbviament, Blackwell) ja era a Barcelona ("Help the Spanish revolutionists". *The Fighting worker*, v. 1, no. 13 (November 15, 1936), p. 1).

¹⁴¹⁷ Carta de Mary Low i Juan Breá a William Krehm (19-XII-36), Arxiu privat de William Krehm; "League delegate to Spain jailed : held by French gov't". *The Fighting worker*, v. 1, no. 14 (December 1, 1936), p. 1.

¹⁴¹⁸ Blackwell escrigué el 8 de desembre que feia més de dues setmanes que era a Barcelona (carta de Russell Blackwell a Hugo Oehler (8-XII-36), Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University), i el seu primer informe a la R.W.L. fou escrit el 23 de novembre (BLACKWELL, Russell. "Letter from Spain". *The Fighting worker*, v. 2, no. 1 (January 1, 1937), p. 1); en el número del 2 de desembre de *The Spanish revolution* aparegué una benvinguda ("American R.W.L. representative". *The Spanish revolution*, v. 1, no. 7 (December 2, 1936), p. 8).

¹⁴¹⁹ Carta de Russell Blackwell a Hugo Oehler (19-XII-36), Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University; èmfasi en l'original. Un cop arribat, Blackwell continuà demanant a la R.W.L. que Oehler devia quedar-se a Barcelona com a mínim fins el congrés del P.O.U.M.: "It is absolutely necessary that Hugo stay on here until the party congress. If you need him badly in U.S. remember he is of still greater immediate value here." (carta de Russell Blackwell a Tommy (12-III-37), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 1, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University).

Oehler, el qual arribà cap a mitjans de febrer)¹⁴²⁰ havia de ser a la projectada conferència de Barcelona.¹⁴²¹

Respecte aquesta, Blackwell contemplà com a possible fer trencar el P.O.U.M. amb el Buró de Londres durant la conferència i, de manera semblant a Krehm, instà a arribar a una acció conjunta amb altres organitzacions durant aquesta ocasió, encara que aquestes no coincidien quasi en absolut amb les contemplades per l'L.R.W.P.: en el cas de Blackwell, aquest fixà en un primer moment la necessitat d'una aliança amb els arqueomarxistes (el grec Witte i l'albanès Shaban -també escrit Jovan-, els quals s'hi mostraren d'acord), l'esquerra del P.O.U.M. (però aviat s'adonà que "There is no real base on which to build a left wing in the POUM on our whole line at the present moment")¹⁴²² i la minoria bordiguista, amb la possibilitat d'incloure-hi també l'L.R.W.P. i inclús els molinieristes, ja que o ell o Witte es reuniren amb Henri Aïache (el qual però no mostrà gaire interès),¹⁴²³ en canvi, rebutjà totalment un bloc amb Breá,¹⁴²⁴ això comportava òbviament una predisposició al compromís que fou advertida

¹⁴²⁰ La primera carta d'ell escrita des de Barcelona que es conserva està datada el 18 de febrer, i en ella diu que va haver de romandre dos dies a Portbou a causa dels bombardejos, i que trigà altres dos dies en arribar a Barcelona, per la qual cosa devia arribar a la frontera pels volts del 13 o 14 de febrer (carta d'Hugo Oehler (18-II-37), Hugo Oehler Papers, folder 3, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University).

¹⁴²¹ "League to attend Barcelona Conference". *The Fighting worker*, v. 2, no. 1 (January 1, 1937), p. 1.

¹⁴²² Carta de Russell Blackwell a Hugo Oehler (23-XII-36), Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University; aquesta constatació, i el fracàs del projecte d'aliança, el portà a abandonar aquesta tàctica i a enfocar la seva acció en educar i influenciar l'ala esquerra del P.O.U.M. (carta de Russell Blackwell al P.C. de la R.W.L. (24-I-37), Hugo Oehler Papers, folder 2, idem).

¹⁴²³ Aïache proporcionà en una carta com a informació complementària i no gaire transcendent que s'havia reunit amb bordiguistes, maximalistes, "Ainsi qu'un camarade représentant des grecs ou anglais ou je ne sais quoi du bureau de Londres peut-être. J'ai nommé Witte", sense considerar necessari detallar el contingut d'aquestes converses (carta d'Henri Aïache a L. Trotsky i a Jean van Heijenoort (19-II-37), p. 6; (130) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

¹⁴²⁴ Carta de Russell Blackwell a Hugo Oehler (6-XII-36), Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University. Les esperances de Blackwell en Andrade s'esvaïren aviat: d'una promesa de col·laboració en reunions, premsa i un viatge conjunt a Madrid a finals de novembre, passà a ser considerat per Blackwell com un "hothead" sota la influència de Landau (cartes Russell Blackwell a Hugo Oehler (26-XI-36), (6-XII-36), i (29-XII-36) (idem). Blackwell treballà ràpidament en els seus contactes i dos dies després tornà a informar Oehler de que aviat hi hauria una reunió de Russo, Witte, un delegat albanès (probablement Shaban/Jovan), Robles, Andrade, Molins i ell mateix per a un treball conjunt (carta de Russell Blackwell a Hugo Oehler (8-XII-36), idem), la qual probablement es realitzà i degué ser la primera d'una sèrie, perquè Low informà Krehm que "*For some reason or other all these people [Low s'havia referit a Negrete, Witte, Shaban, Landau i Colay] seem to be holding out on us, but they have got together seriously between themselves and it really looks as if they mean business and something may come of it. They have collectively had several interviews with Molins and others.*" (carta de Mary Low i Juan Breá a William Krehm (19-XII-36), Arxiu privat de William Krehm), encara que no ha quedat constància documental dels seus fruits, si n'hi hagueren. Blackwell també apressà Krehm a viatjar a Barcelona, dient-li a Low que li ho comunicés (idem), i descartà de seguida Landau per al treball conjunt (cartes de Russell Blackwell a Hugo Oehler

ràpidament per Krehm.¹⁴²⁵

En quant el Moviment per la IV Internacional, a diferència del Congrés de Brussel·les, per a aquest esdeveniment el Buró Internacional del Moviment per la IV Internacional (B.I.) considerà necessària a mitjans de novembre la seva intervenció.¹⁴²⁶ En aquesta decisió, la totalitat de la direcció del P.S.R. hi estigué totalment d'acord, ja que en la seva reunió del C.C. dels dies 28 i 29 d'aquell mes la majoria esmenà a posteriori la seva absència d'aquell congrés i la totalitat decidí participar en la conferència de Barcelona¹⁴²⁷ (bé que criticant la justificació de l'S.I.).¹⁴²⁸ El dia 1 de desembre el B.I. adreçà una carta al Secretariat Internacional del P.O.U.M. informant-lo de que, assabentats de la resolució del congrés de Brussel·les sobre la propera reunió d'una conferència internacional a Barcelona per tal d'"examinar las condiciones para impulsar y organizar las fuerzas necesarias para la formacion de una internacional verdaderamente revolucionaria", li anunciava la seva intenció de participar-hi,¹⁴²⁹ i li adjuntava com a contribució als punts a tractar anunciats pels seus organitzadors (situació de l'U.R.S.S. i principis de la nova Internacional) un conjunt de materials en llengua francesa: les dues resolucions aprovades a la "Conferència de Ginebra" sobre aquests dos temes (ambdues escrites per Trotsky) -"La IVe Internationale et

(19-XII-36, i 21-XII-36), Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University). Respecte Witte i Shaban, vegeu: "Greek and Albanian comrades". *The Spanish revolution*, v. 1, no. 9 (December 23, 1936), p. 7.

¹⁴²⁵ Carta de William Krehm a Aubrey (13-I-37), Arxiu privat de William Krehm.

¹⁴²⁶ Malgrat que la resolució oficial del B.I. en que es decidí participar en la conferència de Barcelona va ser redactada el 2 de desembre (BURÓ INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. "Porque [sic] la IV Internacional participa a [sic] la conferencia de Barcelona". *Boletín de informaciones del Partido Obrero Internacionalista (Parti ouvrier internationaliste)*, n° 1 ([diciembre 1936?]), p. 7-9.), degué ser presa a mitjans de novembre, ja que el dia 18 d'aquell mes Krehm escrigué que "Now the Barcelona Congress assumes a special importance. From James I know that the IS has decided to be present thus reversing its former position." (carta de William Krehm a Aubrey (18-XI-36), Arxiu privat de William Krehm).

¹⁴²⁷ "Compte rendu sténographique de la réunion du comié Central des samedi 28 et dimanche 29 novembre 1936". *Bulletin intérieur du P.S.R.*, no. 1 (décembre 1936), p. 17-18; inclús Lemmens votà a favor.

¹⁴²⁸ VEREEKEN, Georges. "Critique de la résolution du S.I. pour justifier sa politique à l'égard du Congrès du Bureau de Londres tenu à Bruxelles et le Congrès projeté à Barcelonne [sic] par le Secrétariat du POUM et le Bureau de Londres". Documents divers sur l'Espagne et la Guerre Civile (4), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History; al seu torn, Naville contestà aquesta crítica (vegeu: SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. "Procès-verbal" (13 décembre 1936), p. 1, (16505) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

¹⁴²⁹ També les joventuts del Moviment per la IV Internacional enviaren el dia 12 de desembre una carta a la J.C.I. amb la proposta de fer una conferència internacional de joves revolucionaris a Barcelona, paral·lela a la dels adults (BURÓ INTERNACIONAL DELS JOVES PER LA IV INTERNACIONAL. "Le Bureau international des jeunes pour la IVe Internationale aux Jeunesses communistes ibériques". *Révolution*, no. 1 (janvier 1937), p. 9-11).

l'U.R.S.S",¹⁴³⁰ i la "La nouvelle montée révolutionnaire et les tâches de la IVe Internationale"-¹⁴³¹, a les quals el B.I. afegí a més un exemplar de *La révolution trahie*, de Trotsky, i un altre del *Livre rouge sur le procès de Moscou*, de Sedov¹⁴³² (posteriorment, l'S.I. continuà enviant força materials al P.O.U.M. com a preparació d'aquesta conferència).¹⁴³³

En una acció que no havia tingut precedents fins aquell moment, el P.O.I. -segons decisió presa en la reunió de l'S.I. del 13 de desembre-¹⁴³⁴ decidí dues setmanes després temps editar un butlletí en castellà per publicar-hi en aquest idioma els documents sotmesos a la conferència, el *Boletín de informaciones del Partido Obrero Internacionalista*,¹⁴³⁵ que esdevenia per tant la primera revista que tant l'S.I. com una

¹⁴³⁰ TROTSKY, L. "La IVe Internationale et l'U.R.S.S. : la nouvelle constitution est une nouvelle étape de dégénérescence de l'état ouvrier". *Quatrième Internationale*, no. 1 (octobre 1936), p. 7-10; reproduït en: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 10, p. 193-200 (traduït en: TROTSKY, L. "La IV Internacional y la U.R.S.S. : la nueva constitución es una nueva etapa de la degeneración del estado obrero". *Boletín de informaciones del Partido Obrero Internacionalista (Parti ouvrier internationaliste)*, nº 1 ([diciembre 1936?]), p. 3-7; i en: TROTSKY, L. "La Cuarta Internacional y la Unión Soviética". En: TROTSKY, L. *Escritos*. Bogotá : Pluma, cop. 1978, t. 7, v. 3, p. 208-218).

¹⁴³¹ TROTSKY, L. "La nouvelle montée révolutionnaire et les tâches de la IVe Internationale". *La Lutte ouvrière* (8-VIII-36) (també en: *Quatrième Internationale*, no. 1 (octobre 1936), p. 7; reproduït en: TROTSKY, L. "[Post-scriptum aux thèses sur la nouvelle montée]". En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 10, p. 278).

¹⁴³² BURÓ INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. "A propósito de la conferencia internacional de Barcelona : carta del Bureau Internacional por la IV Internacional al Secretariado [sic] Internacional del P.O.U.M.". *Boletín de informaciones del Partido Obrero Internacionalista (Parti ouvrier internationaliste)*, nº 1 ([diciembre 1936?]), p. 1-2; la carta aparegué també en francès: "Au sujet de la Conférence internationale de Barcelone : lettre du Bureau International pour la IVe Internationale au Secrétariat International du P.O.U.M. *La Lutte ouvrière* (18-XII-36), i de nou en castellà el mes d'abril: "Sobre la Conferencia Internacional de Barcelona : carta del Buró Internacional por la IV Internacional al Secretariado Internacional del P.O.U.M.". *La Voz leninista*, nº 1 (5 Abril 1937), p. 1 (reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 104-105).

¹⁴³³ Així, el mes de febrer l'S.I. aprovà la tramesa dels següents documents (de nou en francès): "Déclaration des 4", "Lettre ouverte pour la IV^e Internationale", totes les resolucions de la "Conferència de Ginebra", les resolucions sobre la conferència de Brusel·les i de Barcelona, i les resolucions votades a París i Amsterdam sobre la IV Internacional i sobre la Revolució Espanyola. L'S.I. encarregà a més a Naville un projecte de plataforma política per la IV Internacional, a Trotsky un projecte de resolució sobre la necessitat de la IV Internacional, a Vereeken una resolució sobre la IV Internacional i la guerra i, finalment, a Leonetti una resolució sobre la qüestió colonial, tot per ser tramés degudament al P.O.U.M. (SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. "Séance du 20 février 1937" [procès-verbal], p. 2, (16508) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

¹⁴³⁴ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. "Procès-verbal" (13 décembre 1936), p. 3, (16505) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

¹⁴³⁵ El seu nom complet era: *Boletín de informaciones del Partido Obrero Internacionalista (Parti ouvrier internationaliste), sección francesa de la 4ª Internacional (bolchevik-leninista)*.

secció nacional del Moviment per la IV Internacional editaven en castellà i adreçada a Espanya des de l'esclat de la revolució el 19 de juliol. En el seu primer –i, versemblantment, únic- número, s'inclogué la carta al P.O.U.M. i una de les dues resolucions esmentades de la Conferència de Ginebra (la de l'U.R.S.S.), a més d'un article en suport de la revolució espanyola i del P.O.U.M. davant els atacs stalino-burgesos (on denunciava l'expulsió del P.O.U.M. del govern de la Generalitat per la pressió de l'U.R.S.S., quina intervenció preparava a Catalunya “sangrientas jornadas de Junio”),¹⁴³⁶ i de la resolució del B.I. que justificava la participació en la conferència de Barcelona;¹⁴³⁷ no obstant, sembla que aquest butlletí no tingué continuïtat, i els articles anunciats per al segon número (entre ells un prometedor “La acción del Partido Obrero Internacionalista por la Revolución Española”) probablement no veieren la llum.¹⁴³⁸

Contràriament al que havia fet el P.S.R., en la seva resolució el B.I. es reafirmava en el seu rebuig a participar en el passat congrés de Brusel·les i justificava la seva prevista participació en la conferència de Barcelona sobre les mateixes bases que motivaven el seu rebuig a aquell, és a dir, la participació o no de partits de massa, encara que fossin reformistes. En el cas de la conferència de Barcelona existia, d'una banda, el caràcter de partit de massa que tenia el P.O.U.M. a Catalunya, el qual era a més considerat com a esperança de la revolució socialista per una “forta fracció del proletariat català”; i de l'altra, que el seu objectiu (“To examine the conditions and to stimulate and organise the forces necessary for the formation of an International which is truly revolutionary”)

¹⁴³⁶ “Los stalinistas quiren [sic] liquidar la revolución española [sic] : el P.O.I. emprende una campaña [sic] contra los ataques reaccionarios de sue [sic] es objeto el P.O.U.M.”. *Boletín de informaciones del Partido Obrero Internacionalista (Parti ouvrier internationaliste)*, nº 1 ([diciembre 1936?]), p. 2 (es tractava de la traducció de: “Le P.O.I. engage une campagne contre les attaques réactionnaires visant le P.O.U.M.! : les stalinistes veulent liquider la révolution espagnole”. *La Lutte ouvrière* (18-XII-36)). A Barcelona, els bolxevic-leninistes tenien la mateixa posició: “meanwhile the position of the Poum is not an enviable one. The next move which will probably not be long in coming will be to declare it illegal which will be the signal for real trouble. [...] We are agreed that it was a good thing to leave the Generality at this juncture over the formation of the regular army but it is quite another thing to be pushed out. Meanwhile things are going from bad to worse” (carta de Mary Low i Juan Breá a William Krehm (19-XII-36), Arxiu privat de William Krehm). A partir d'aquest moment, els bolxevic-leninistes alertaren constantment del viratge de la revolució espanyola i del perill de contrarevolució encapçalada pels estalinistes (vegeu, per exemple: NAVILLE, Pierre. “Le nouveau gouvernement catalan contre le prolétariat : le tournant de la révolution espagnole”. *La Lutte ouvrière* (1-I-37)).

¹⁴³⁷ BURÓ INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Porque [sic] la IV Internacional participa a [sic] la conferencia de Barcelona”. *Boletín de informaciones del Partido Obrero Internacionalista (Parti ouvrier internationaliste)*, nº 1 ([diciembre 1936?]), p. 7-9 (l'original en francès en: “Pourquoi la IVe Internationale participe à la Conférence de Barcelone”. *La Lutte ouvrière* (25-XII-36)).

¹⁴³⁸ No he trobat cap referència a aquesta publicació en cap obra sobre la revolució espanyola o sobre la història del moviment trotskista, i només he trobat un exemplar del seu primer número en un sol repositori.

permetia defensar-hi la perspectiva de la necessitat de la Quarta Internacional; el B.I. també tenia en consideració que més que no pas el Buró de Londres, el principal organitzador de la conferència internacional era el P.O.U.M. i que aquesta se celebrava a Barcelona, per la qual cosa es podria nodrir de l'”esperit de la base del P.O.U.M.” i de l'”atmosfera del centre de la revolució espanyola”. En sintonia amb la posició manifestada tant per Wolf en la reunió de finals de novembre del C.C. del P.S.R. com per la majoria del grup bolxevic-leninista de Barcelona, que no tancaven la porta a l'entrada en el P.O.U.M. malgrat les fortes crítiques que se li havien de fer, el B.I. pretenia amb la seva participació en la conferència internacional una “confrontació d'idees i de programes”¹⁴³⁹ i “favorecer la evolución de los militantes del P.O.U.M. hacia el Leninismo”, i pocs dies després, el P.O.I. anuncià que un dels dos punts de l'ordre del dia de la seva conferència nacional a celebrar el dia 1 de gener seria la situació a Espanya i la conferència de Barcelona.¹⁴⁴⁰

El B.I., a més de reaprofitar material de la “Conferència de Ginebra” per a presentar-la a la de Barcelona, també elaborà el 12 de desembre un llarg manifest sobre la qüestió espanyola, *La révolution espagnole et la Quatrième Internationale*,¹⁴⁴¹ que fou escrit per Rous i Wolf i que fou esmenat i aprovat per l'S.I. posteriorment.¹⁴⁴² El document – que s'ha mantingut inèdit fins el moment- feia un resum de l'activitat i les posicions polítiques del Moviment per la IV Internacional respecte Espanya, i feia després una anàlisi de la situació social i política del país: recordava la intervenció de militants quartainternacionalistes, exposava el paper del Front Popular com a garant de l'estat burgès a nivell intern (resolent així en un sentit reaccionari la situació de doble poder) i com el seu equivalent internacional no podia ser més que la política imperialista

¹⁴³⁹ “Pour une confrontation des idées et des programmes! : documents pour la discussion internationale”. *La Lutte ouvrière* (25-XII-36).

¹⁴⁴⁰ “Le P.O.I. tiendra une conférence nationale le 1er janvier”. *La Lutte ouvrière* (11-XII-36).

¹⁴⁴¹ BURÓ INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. *La révolution espagnole et la Quatrième Internationale : le Bureau International pour la IVe Internationale aux ouvriers et paysans d’Espagne et du monde*; (16580) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library (també en: Max Shachtman Papers, box 4, folders 17, 23, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University).

¹⁴⁴² SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Procès-verbal” (13 décembre 1936), p. 3, (16505) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library (en aquesta reunió fou quan s'aprovà que “*Les camarades français sont chargés de la traduction espagnole et de l'édition espagnole de tous les documents concernant la conférence de Barcelone.*” (*idem*), la qual cosa es començà a fer amb el primer número del *Boletín de informaciones*); BURÓ INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Procès-verbal” (27 décembre 1936), p. 3, Formation du Parti socialiste révolutionnaire (3), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

recolzada per l'U.R.S.S. de "no-intervenció", la qual calia combatre. En la seva part final passava a analitzar l'acció de les organitzacions obreres en la revolució espanyola, i, sense excloure la crítica, manifestà un to menys condemnatòri, pensat per a atraure's els militants anarquistes i poumistes: als primers, el document manifestà la confiança de que, per l'experiència feta en els mesos de lluita i col·laboració governamental, els militants anarquistes verificarien la necessitat d'un estat obrer transitori i rebutjarien la pràctica dels seus dirigents, de manera que "Une telle expérience correctement assimilée à temps par les militants d'un potentiel révolutionnaire incomparable, comme ceux de la FAI et de la CNT, assurerait la victoire de la révolution",¹⁴⁴³ al segons, els recordà no només la seva política centrista i contradictòria (no bolxevic, en suma), sinó també la signatura prèvia del pacte del Front Popular, però s'abstingué en absolut d'utilitzar els termes "crim" i "traïció"¹⁴⁴⁴ i confià que la seva expulsió del govern com a conseqüència de la pressió contrarevolucionària dels stalinistes¹⁴⁴⁵ podria ajudar a reorientar-los en un sentit revolucionari.¹⁴⁴⁶

El document, doncs, cridava a la defensa enèrgica del P.O.U.M. davant la campanya

¹⁴⁴³ BURÓ INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. *La révolution espagnole et la Quatrième Internationale : le Bureau International pour la IVe Internationale aux ouvriers et paysans d'Espagne et du monde*, p. 6; (16580) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

¹⁴⁴⁴ Els bolxevic-leninistes dels Estats Units també foren reacs en aquest moment a utilitzar aquests termes, especialment referits a l'entrada del P.O.U.M. en el govern de la Generalitat el mes de setembre: per a Morrow, això només fou una "tragèdia" (MORROW, Felix. "Proposed solutions to the Spanish crisis". *Socialist appeal*, v. 3, no. 1 (January, 1937), p. 7), mentre que Rojas –que havia tornat a publicar sobre Espanya a partir del desembre– fou encara més condescendent i utilitzà el terme "error" (ROJAS, Alfredo. "The capitalist conspiracy against Spanish workers : the British-French scheme to dismember the country". *Labor action* (2-I-37)). Contràriament, però, en aquest mateix moment Naville qualificà com a "véritable crim" la participació del P.O.U.M. en el govern català, probablement la primera vegada que els bolxevic-leninistes utilitzaren aquest qualificatiu per a aquesta actuació (NAVILLE, Pierre. "Le nouveau gouvernement catalan contre le prolétariat : le tournant de la révolution espagnole". *La Lutte ouvrière* (1-I-37)).

¹⁴⁴⁵ El P.O.U.M. va ser expulsat del govern de la Generalitat el 16 de desembre, després d'una crisi de govern provocada pel P.S.U.C. arran de la defensa que feu el P.O.U.M. contra la caracterització que el consolat soviètic a Barcelona havia fet de *La Batalla* com "la prensa vendida al fascismo internacional" ("Desvaneciendo una calumnia contra la U.R.S.S.". *La Vanguardia* (28-XI-36); vegeu també: PAGÈS, Pelai. "El POUM durante la Guerra Civil : la obsesión del estalinismo". En: RIEGER, Max ; SORIA, Georges. *Espionaje en España ; seguido de El trotskismo al servicio de Franco : un testimonio documentado de la traición del POUM en España*. Sevilla : Espuela de Plata, 2007, p. 24-25).

¹⁴⁴⁶ En la reunió de l'S.I. del dia següent, per exemple, Naville declarà que "*Nous devons nous solidariser avec le POUM contre la répression gouvernementale, stalinienne etc., dénoncer la fissure entre ses actes et ses paroles, appuyer l'aile gauche du POUM.*" (SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. "Procès-verbal" (13 décembre 1936), p. 1, (16505) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library). La mateixa interpretació de que l'expulsió del P.O.U.M. del govern el col·locava en una situació d'encetar un curs esquerrà fou feta en aquest moment als Estats Units per Rojas (ROJAS, Alfredo. "The capitalist conspiracy against Spanish workers : the British-French scheme to dismember the country". *Labor action* (2-I-37)).

estalinista, i encoratjava els militants revolucionaris d'Espanya dins del P.O.U.M., la C.N.T. i les J.S.U., a “construir el nou partit revolucionari”, i, en vista a la conferència de Barcelona, manifestava la voluntat del Moviment per la IV Internacional de “collaborer avec tous les militants qui luttent réellement dans le même but pour examiner les conditions et le programme d’une véritable Internationale révolutionnaire.”¹⁴⁴⁷ El document acabava amb una llista de consignes que recordaven la necessitat d'acabar amb el règim burgès, el pas de l'administració als comitès, la creació d'un exèrcit roig de milicians, la independència per al Marroc, l'expropiació de la gran burgesia, la nacionalització dels mitjans de producció, i el monopoli del comerç exterior, cloent-se amb la crida a la “destitució” de l'estat burgès i a que tot el poder passés als comitès de combatents, obrers i camperols.¹⁴⁴⁸

Com a delegat del Moviment per la IV Internacional a la conferència de Barcelona, l'S.I. proposà Walter Dauge, dirigent del P.S.R. i de l'antiga A.S.R., per considerar que garantiria la presentació de la veritable política de l'S.I. (en oposició a la proposta de la majoria de la secció belga, que pensà en algú “dont le passé et l'attitude susciterent le moins de ressentiments de la part des dirigeants du POUM et qui permette le liaison la plus efficace avec ce parti”);¹⁴⁴⁹ si Dauge no podia viatjar a Barcelona, l'S.I. proposà com el seu substitut Tresso, Leonetti, o Rousset.¹⁴⁵⁰ Per la seva banda, Vereeken comunicà l'S.I. que el C.E. del P.S.R. estava d'acord en enviar-hi Dauge com a delegat d'aquell organisme,¹⁴⁵¹ però al seu torn el P.S.R. també decidí enviar una representació

¹⁴⁴⁷ BURÓ INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. *La révolution espagnole et la Quatrième Internationale : le Bureau International pour la IVe Internationale aux ouvriers et paysans d'Espagne et du monde*; (16580) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library (també en: Max Shachtman Papers, box 4, folders 17, 23, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University), p. 8. Les diferents seccions també aprovaren posteriorment resolucions en aquest sentit; vegeu, per exemple: APPEAL INSTITUTE. “Resolution adopted on defense of the POUM”. *Socialist appeal*, v. 3, no. 3 (March, 1937), p. 43-44.

¹⁴⁴⁸ BURÓ INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. *La révolution espagnole et la Quatrième Internationale : le Bureau International pour la IVe Internationale aux ouvriers et paysans d'Espagne et du monde*; (16580) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library (també en: Max Shachtman Papers, box 4, folders 17, 23, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University), p. 8-9.

¹⁴⁴⁹ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Procès-verbal” (13 décembre 1936), p. 4, (16505) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

¹⁴⁵⁰ *Ídem*.

¹⁴⁵¹ Carta de Georges Vereeken a l'S.I. (17-XII-36), Formation du Parti socialiste révolutionnaire (3), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

pròpia de quatre delegats,¹⁴⁵² entre els quals probablement Vereeken,¹⁴⁵³ havent proposat aquest també a Serge¹⁴⁵⁴ (el qual ingressà en el P.O.U.M. de manera honorària a principis de desembre)¹⁴⁵⁵ i Stoop,¹⁴⁵⁶ i al seu torn l'R.S.A.P. ja envià dos delegats a finals de desembre.¹⁴⁵⁷ Pocs dies després, tant Rous com Wolf escriviren al P.S.R. per defensar-se tant de les acusacions llançades a l'acció dels bolxevic-leninistes a Espanya com per reafirmar la política de l'S.I. adoptada respecte el P.O.U.M.¹⁴⁵⁸

Per la seva banda, la qüestió espanyola fou un dels dos grans temes tractats en la conferència nacional del P.O.I. de l'1 de gener. En aquesta, s'observà una gran cohesió per part dels delegats, que aprovaren quasi unànimement l'informe de Rous, observant-se d'un costat un petita minoria representada per "Emile" (Elija Rosijansky) favorable a l'entesa amb el P.O.U.M., i de l'altre, la posició extrema -dins de la majoria, però- de Tresso, molt hostil respecte aquest partit i contrari a la participació a la conferència de Barcelona.¹⁴⁵⁹ L'informe de Rous afirmà que la qüestió central en Espanya era la de l'estat, la del poder, i que per tant la lliçó essencial que s'havia d'extreure era la de "procéder d'abord à la destruction complète de l'Etat bourgeois": de juliol a setembre havia existit una situació de doble poder a Catalunya i el P.O.U.M. havia actuat a contra peu, per la qual cosa l'estat burgès s'havia recuperat i reforçat, amb el paper d'avantguarda de la contrarevolució que havia jugat l'estalinisme. El que havia mancat

¹⁴⁵² SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. "Procès-verbal" (13 décembre 1936), p. 4, (16505) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

¹⁴⁵³ Carta de Georges Vereeken a William Krehm (17-XII-36), Documents divers sur l'Espagne et la Guerre Civile (4), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

¹⁴⁵⁴ "Compte rendu sténographique de la réunion du comité Central des samedi 28 et dimanche 29 novembre 1936". *Bulletin intérieur du P.S.R.*, no. 1 (décembre 1936), p. 17.

¹⁴⁵⁵ "El gran escritor revolucionario, Victor Serge, colaborador oficial de LA BATALLA y miembro del P.O.U.M.". *La Batalla* (9-XII-36).

¹⁴⁵⁶ Carta de Georges Vereeken a Pierre Wauvermans i Florent Launoy (17-XII-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History; Stoop es trobava ferit d'un tret al pulmó, i Wauvermans informà Vereeken que Stoop no estaria recuperat ni el gener ni el febrer (carta de Pierre Wauvermans a Georges Vereeken (28-XII-36), ídem).

¹⁴⁵⁷ Carta de Russell Blackwell a Hugo Oehler (21-XII-36), Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University; probablement es tractava de Cornelis Kitz i Engelbertus Bouwman, que feren lliurament d'un xec al P.O.U.M. a finals de desembre ("Solidaridad internacional". *La Batalla* (24-XII-36)).

¹⁴⁵⁸ ROUS, Jean ["Clart"]. "Lettre du cam. Clart au Comité central du P.S.R. belge, le 20 décembre 36". *Bulletin intérieur international*, no. 1 (avril 1937), p. 8-11; WOLF, Erwin ["Braun"]. "Lettre du cam. Braun au Comité executif du Parti socialiste révolutionnaire belge, le 21 décembre 1936". *Ídem*, p. 7-8.

¹⁴⁵⁹ "Conférence nationale du P.O.I. : 1. La situation en Espagne et la conférence de Barcelone". *Bulletin d'information intérieur du Parti ouvrier internationaliste*, nouv. série, no. 1 (15 janvier 1937), p. 1-7. Aquest text recollí la totalitat dels debats sobre Espanya fets durant la conferència, i un resum fou publicat en: "Le P.O.I. et les J.S.R., appellent les ouvriers d'Espagne et de France, à lutter pour les soviets, seul moyen d'assurer la paix du monde!". *La Lutte ouvrière* (8-I-37).

en aquest procés era un partit marxista revolucionari, i el P.O.U.M. havia estat i continuava essent un partit centrista, ja que la seva expulsió del govern de la Generalitat no li havia fet canviar de política i, d'altra banda, els antics bolxevic-leninistes d'aquest partit eren forts defensors del Buró de Londres. Rous conclogué que calia construir el nou partit amb els “millors elements del P.O.U.M. i de la C.N.T.”.¹⁴⁶⁰

En la discussió subsegüent, la majoria de participants es mostraren d'acord amb la línia exposada per Rous, expressant alguns d'ells matisos sobre la necessitat, malgrat tot, de no separar-se dels militants de base del P.O.U.M., treballar amb ells, i per tant, deixar d'utilitzar qualificatius excessivament violents (Proux, Mirol),¹⁴⁶¹ mentre que d'altres s'expressaren en termes més crítics per considerar que el P.O.I. no havia estat prou clar sobre el centrisme del P.O.U.M. i s'havia creat massa les il·lusions sobre ell (Barta, Robert), i expressaren que, igual que Lenin havia tractat a Zinoviev de traïdor en alguna ocasió, havia estat just fer el mateix amb Nin (Craipeau).¹⁴⁶² Moulin també participà en aquesta conferència, i assenyalà l'existència de diferents fraccions dins del P.O.U.M.; rebutjà l'explicació determinista de Rosijansky de que a Espanya no podia haver-hi un partit més revolucionari que el P.O.U.M. perquè el seu desenvolupament social no permetia la formació d'un veritable partit revolucionari i mostrà com a prova que la base d'aquest partit estava a l'esquerra dels seus dirigents; considerà per tant que calia entrar en el P.O.U.M. com a fracció però no fer-se cap il·lusió sobre els seus dirigents, i recolzà la participació en la conferència de Barcelona amb un programa d'oposició.¹⁴⁶³ El més crític amb el P.O.U.M., com ja he assenyalat, fou Tresso, que emfatitzà la situació definitiva que es vivia en Espanya, amb l'avenç de la contrarevolució; recolzà

¹⁴⁶⁰ “Conférence nationale du P.O.I. : 1. La situation en Espagne et la conférence de Barcelone”. *Bulletin d'information intérieur du Parti ouvrier internationaliste*, nouv. série, no. 1 (15 janvier 1937), p. 1-2.

¹⁴⁶¹ *Ídem*, p. 2, 4.

¹⁴⁶² *Ídem*, p. 4-5.

¹⁴⁶³ *Ídem*; Moulin, doncs, havia deixat temporalment Barcelona per participar en la discussió sobre Espanya de la conferència del P.O.I., i aportà també un estudi sobre la dualitat de poders i el paper dels comitès en la revolució espanyola, que fou publicat en el número de març-abril de *Quatrième Internationale*. En aquest estudi, Moulin exposà les fites de l'avenç de la contrarevolució en l'Espanya republicana però la pervivència –encara que minvada– de la dualitat de poders, i la necessitat per tant d'estendre i democratitzar els comitès encara existents, qüestió central de la revolució (MOULIN. “La dualidad de poderes en la revolución española : la cuestión de los comités”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 385-390; publicat per primera vegada en alemany: MOULIN. “Revolutionaere Arbeiterallianz!”. *[Butlletí en alemany de l'S.B.L.E.?, no numerat ([febrer? 1937]), p. [4]-[6], i seguidament en francès: MOULIN. “La dualité du pouvoir dans la révolution espagnole : la question des comités”. *Quatrième Internationale*, no. 3 (mars-avril 1937), p. 28-30). Sorprenentment, Moulin també dedicà en el mes de desembre o gener temps i esforç a analitzar la situació econòmica a França: MOULIN. “Y a-t-il une reprise économique en France?”. *Quatrième Internationale*, no. 2 (février 1937), p. 1-4.*

la posició de Rous sobre el P.O.U.M. i afirmà que calia acabar amb la incertitud –tant en el P.O.I. com en l'S.I.- sobre aquest partit, declarant que “Les dirigeants du POUM ont mérité cent fois le qualificatif de traitres” i que mai havien tingut una política revolucionària; i concloué que, davant la voluntat d'excloure els trotskistes de la conferència de Barcelona i l'eclecticisme que hi hauria, no s'hi havia de participar.¹⁴⁶⁴

La intervenció de Naville es distingí de totes les altres perquè coincidí del tot amb l'exposició de Rous sobre el caràcter de classe de la revolució espanyola i criticà la política del P.O.U.M., que qualificà d'eclèctica, de centrisme oscil·lant, però perquè també dedicà un espai a l'autocrítica: “Le bilan de notre activité espagnole est tout à fait insuffisant, maigre”, calia ajudar els militants bolxevic-leninistes d'Espanya, respectar la seva autonomia i no considerar-los un grup del P.O.I., fornir-los de mitjans materials per que es poguessin expressar i editar un butlletí, assegurar la comunicació, i enviar-hi una “delegació política responsable”, proposant a tal fi tot un seguit d'accions pràctiques¹⁴⁶⁵ (Proux se'n felicità, però assenyalà també que no era bo que precisament un membre del buró polític fes aquesta crítica).¹⁴⁶⁶

Davant d'aquesta majoria quasi unànime, Rosijansky defensà el punt de vista de que s'estava examinant la qüestió espanyola amb les “ulleres russes” i defensà que el P.O.U.M. era el millor que podia produir el proletariat espanyol, i que malgrat les seves faltes i errors, calia comparar aquest partit en relació a la classe obrera espanyola; a més, les relacions socials havien estat transformades a Catalunya, que no eren ja capitalistes sinó “obreres”, i existia un govern proletari; calia, doncs, criticar el P.O.U.M., però a la vegada ajudar-lo a superar els seus errors.¹⁴⁶⁷ En la discussió fou rebut per diversos militants, en especial Rous, que refutà la caracterització de classe a Catalunya que exposà Rosijansky, i defensà que no hi havia un govern obrer i que la reculada de la revolució era incontestable.¹⁴⁶⁸

Rous fou encarregat de presentar els dies següents el projecte de resolució sobre Espanya, i es nomenà una comissió per a revisar-la, composta de d'ell mateix, Proux,

¹⁴⁶⁴ “Conférence nationale du P.O.I. : 1. La situation en Espagne et la conférence de Barcelone”. *Bulletin d'information intérieur du Parti ouvrier internationaliste*, nouv. série, no. 1 (15 janvier 1937), p. 2.

¹⁴⁶⁵ *Ídem*, p. 6-7.

¹⁴⁶⁶ *Ídem*, p. 7.

¹⁴⁶⁷ *Ídem*, p. 2-4.

¹⁴⁶⁸ *Ídem*, p. 7.

Rosijansky, Craipeau i Tresso; les altres resolucions sobre Espanya de la conferència del dia 1 aprovaren la participació a la conferència de Barcelona, i l'entrada dels bolxevic-leninistes dins del P.O.U.M. (aquesta, votada per unanimitat i, per tant, també per Tresso, i que tanmateix no s'ajustava exactament ni amb el desenvolupament de la discussió ni amb el que el grup de Barcelona havia decidit tres setmanes abans), i rebutjà una proposta de Rous de crear una segona "Columna Lenin" per manca de forces del P.O.I.;¹⁴⁶⁹ la conferència també envià una salutació als "obriers armats d'Espanya".¹⁴⁷⁰

El projecte de resolució que presentà Rous el dia 6 de gener¹⁴⁷¹ i que, revisat, va ser aprovat de seguida (va sortir publicat en *La Lutte ouvrière* dos dies després,¹⁴⁷² i probablement sigui un dels seus escrits que posteriorment Trotsky trobà "molt, molt bons")¹⁴⁷³ s'inspirava en, i sintetitzava, el ja exposat en el manifest *La révolution espagnole et la Quatrième Internationale* del 12 de desembre: la lluita contra el capitalisme i per la revolució socialista; la reconstrucció dels comitès per oposar-los a l'estat burgès i com a base de l'estat obrer; l'expropiació de la burgesia (no només de la gran, com al desembre), la nacionalització dels mitjans de producció (inclosa la terra) i el monopoli del comerç exterior; la llibertat per al Marroc; el dret d'autodeterminació per a les nacions ibèriques; el reforçament de la cohesió de les milícies per posar la base d'un exèrcit roig de milicians; la necessitat de la creació d'un partit bolxevic a Espanya a partir de la selecció en el combat dels millors militants del P.O.U.M. i de la C.N.T.;¹⁴⁷⁴ i el caràcter internacional de la revolució espanyola que obligava per tant a la solidaritat internacional contra l'acció conjunta de l'imperialisme i per tant a la

¹⁴⁶⁹ *Idem*, p. 10.

¹⁴⁷⁰ "Salut de la Conférence du P.O.I. aux combattants". *La Lutte ouvrière* (15-I-37).

¹⁴⁷¹ ROUS, Jean. "Projet de résolution politique" (6-I-37), Documents divers sur l'Espagne et la Guerre Civile (4), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

¹⁴⁷² "La Conférence nationale du P.O.I. a défini... la politique des bolchevicks-léninistes dans la révolution espagnole". *La Lutte ouvrière* (8-I-37).

¹⁴⁷³ Després de les tasques relacionades amb la comissió d'investigació sobre els Processos de Moscou, Trotsky emprà bona part del temps a estudiar tota la documentació que no havia pogut llegir durant quasi un any, des del seu confinament noruec; a finals de setembre del 1937 ja havia acabat aquesta tasca i escribí a Klement que "*The national bulletins -the German, French, Spanish- are also very interesting; most of the articles on Spain, including the ones by Rous, are very, very good.*" (TROTSKY, L. "The International Conference must be postponed". En: TROTSKY, L. *Writings*. New York : Pathfinder, 1975-1979, suplement 1934-1940, p. 742; hi ha traducció en francès: TROTSKY, L. "[Questions et conseils]". En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 15, p. 86).

¹⁴⁷⁴ Aquesta tàctica passava per diferenciar entre la base i la direcció per tal de fer la crítica sobre aquesta i intentar atreure aquella (confronteu, per exemple: "Que se passe-t-il à Madrid?". *La Lutte ouvrière* (22-I-37)).

creació de la IV Internacional. El P.O.I., al contrari que l'R.S.A.P. i que, en menor mesura, el P.S.R., demostrava estar en total sintonia amb l'S.I. respecte la qüestió espanyola, inclosa la de l'organització i la relació amb el P.O.U.M.¹⁴⁷⁵

L'actitud del P.O.U.M. permetia tant el pessimisme com l'esperança per als diferents grups de revolucionaris marxistes. D'una banda, en el seu Ple del C.C. Ampliat celebrada del 12 al 16 de desembre, Nin, com ja he assenyalat anteriorment, havia sentenciat que els trotskistes no podien entrar dins del partit,¹⁴⁷⁶ i la resolució internacional aprovada en aquesta reunió deixà ben clar respecte el problema de la Internacional revolucionària que:

*“Esa Internacional no existe. La II y la III Internacionales no son, no pueden ser, el instrumento de la revolución mundial. Tampoco puede serlo la IV Internacional, fundada por Trotski, sin arraigo entre las masas por su carácter sectario.”*¹⁴⁷⁷

i que el P.O.U.M. actuaria d'acord amb el Buró de Londres (en aquest Ple, el C.C. també decidí celebrar el congrés del partit per al gener, la qual cosa motivava ajornar la conferència de Barcelona, en principi, un mes; ambdós s'anirien posposant en diverses ocasions fins a l'estiu). També en aquestes dates s'havia instal·lat McNair com a cap del departament anglès del P.O.U.M., s'havia començat l'edició en alemany de *Die Spanische Revolution* i s'havia encarregat la seva direcció a un equip del S.A.P., Landau començà a finals de desembre la seva col·laboració en *La Batalla* i “Fou ell qui va fer la llista de participants del congrés de Barcelona”,¹⁴⁷⁸ es publicà una entrevista entre Arquer i Thalheimer, dirigent brandleria, per a l'òrgan central del P.O.U.M.,¹⁴⁷⁹ i

¹⁴⁷⁵ La qual cosa el P.O.I. remarcà explícitament; vegeu: “La position du Bureau pour la IVE Internationale sur la révolution espagnole”. *La Lutte ouvrière* (22-I-37).

¹⁴⁷⁶ NIN, Andreu. “Segunda rectificación del camarada Nin”. *Boletín interior : órgano de información y discusión del Comité Ejecutivo del Partido Obrero de Unificación Marxista*, n.º 1 (15 Enero 1937), p. 8 (reproduït en: “El POUM y los problemas de la revolución”. En: NIN, Andreu. *La revolución española, 1930-1937*. Edición a cargo de Pelai Pagès. [Mataró] : El Viejo Topo, [2007], p. 264-265).

¹⁴⁷⁷ C.C. Ampliat del P.O.U.M. “Resolución internacional : aprobada por el Pleno del Comité Central Ampliado”. *La Batalla* (19-XII-36); aquesta posició fou degudament recollida pel P.O.I., que feu notar que el P.O.U.M. havia equiparat aquí les plataformes de la II i III Internacionals amb la de la IV, i que a més no havia esmentat en absolut la carta que l'S.I. li havia dirigit l'1 de desembre sol·licitant participar en la conferència de Barcelona (“La position des dirigeants du P.O.U.M. sur la question de l'Internationale : avant la Conférence de Barcelone”. *La Lutte ouvrière* (25-XII-36)).

¹⁴⁷⁸ TOSSTORFF, Reiner. *El POUM en la Revolució Espanyola*. Barcelona : Base, 2009, p. 226; encara que no queda totalment clar, sembla que Tosstorff es referia a la llista del juliol del 1937 i no pas del gener (el congrés tingué força aplaçaments, i finalment no se celebrà), però en tot cas queda palesa la bona sintonia del P.O.U.M. amb Landau des de la seva arribada el novembre del 1936, publicant el seu primer article en *La Batalla* un mes després, el 30 de desembre.

¹⁴⁷⁹ ARQUER, Jordi ; THALHEIMER, August. “Entreviu de un compañero extranjero con nuestro camarada Jordi Arquer, del Comité Ejecutivo del P.O.U.M. : nuestro partido ante los diversos problemas del movimiento obrero nacional e internacional”. *La Batalla* (11-XII-36) (la identificació de Thalheimer

diversos d'aquests dirigents participaren en un míting del P.O.U.M.,¹⁴⁸⁰ evidenciant una bona sintonia d'aquest partit amb les organitzacions no estalinistes més antiquartainternacionalistes.

D'altra banda, però, Gorkin s'havia mostrat contradictori sobre la participació en la conferència dels partidaris de la IV Internacional: segons el testimoni de Krehm, n'havia assegurat la seva participació responent a una pregunta de Sneevliet durant la celebració del Congrés de Brussel·les, i només es plegà a la negativa condicional proposada per Brockway per la pressió que els hi exercí el S.A.P.;¹⁴⁸¹ i Low explicà que, un cop a Barcelona, Gorkin convocà una assemblea informativa on Breá defensà que la nova Internacional només podia ser la IV, intervenció que fou contestada per l'antic milicià del G.I.L, Schwarz -militant del K.P.D.-O. brandleria i en aquell moment col·laborador del comitè internacional del P.O.U.M.-,¹⁴⁸² i els representants del S.A.P.: Gorkin, malgrat haver-se manifestat contrari a la IV Internacional, corregí aquests i no contradigué Breá, a qui confesà l'endemà que Schwarz "was no better than a beast" i que no convocaria més reunions fins que les opinions dels simpatitzants i militants no estiguessin més sota control, a més d'assegurar-li que el Buró de Londres era una organització temporal i que esperava quelcom millor més endavant.¹⁴⁸³ Aquest joc ambigu de Gorkin donà esperances tant a Breá i Low, com a Krehm, com a Blackwell; l'S.I., pel contrari, pensà que la resolució internacional del P.O.U.M. en el seu C.C. Ampliat indicava clarament que "Le camarade Gorkin se propose de rejeter les

com l'entrevistador en: THALHEIMER, August. "Notes on a stay in Catalonia". *Revolutionary history*, v. 4, nos. 1-2, p. 270).

¹⁴⁸⁰ "Los camaradas Diessel, Mac-Nair y Mac-Govern hablan al proletariado de Barcelona en nombre del proletariado alemán e inglés : el mitin del domingo en el Teatro Bosque". *La Batalla* (1-XII-36).

¹⁴⁸¹ Carta de William Krehm a Georges Vereeken (14-XII-36), Formation du Parti socialiste révolutionnaire (3), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History. Krehm contradigué la versió de la premsa del S.A.P., que escrigué que Gorkin havia dit que els trotskistes no havien de ser convidats a la conferència de Barcelona (el fragment de l'article sapista amb la presumpta declaració de Gorkin està traduït en: WOLF, Erwin. "De la conférence de Bruxelles à la conférence de Barcelone : le bureau de Londres : un bureau sans programme!". *La Lutte ouvrière* (1-I-37)).

¹⁴⁸² THALHEIMER, August. "Notes on a stay in Catalonia". *Revolutionary history*, v. 4, nos. 1-2, p. 275-276.

¹⁴⁸³ Carta de Mary Low i Juan Breá a William Krehm (19-XII-36), Arxiu privat de William Krehm. La reunió va tenir lloc a la Sala Mozart el 4 de desembre, presidida per McNair (de l'I.L.P.), "Diesel" (Max Diamant, del S.A.P.) i Balduini (maximalista), i la versió oficial, que resumí només la intervenció de Gorkin, fou publicada en: "El camarada Gorkin disertó en torno a "La política internacional del P.O.U.M." : la primera assemblea de informació". *La Batalla* (6-XII-36)), article que fou traduït a l'anglès ("Towards a revolutionary International". *The Spanish revolution*, v. 1, no. 9 (December 23, 1936), p. 4); en aquesta versió, la redacció (probablement Low) omití una referència de Maurín contra la IV Internacional, afegí una presentació on indicà que hi havia hagut una discussió on militants havien expressat desacord, i tancà l'article amb un nou redactat que expressava que la conferència de Barcelona no proclamaria la nova Internacional perquè seria prematur, però que podria servir per posar-hi les bases.

organisations pour la IVe Internationale de la discussion de Barcelone”,¹⁴⁸⁴ i posà en guàrdia llavors l’R.S.A.P. del que considerà intents de divisió del Buró de Londres si aquest el convidava i possiblement també al P.S.R. però no al Moviment per la IV Internacional com a tal, comminant-lo en aquest cas a anar-hi no com a partit individual sinó com a representant de tot el Moviment, i per tant defensant el punt de vista de l’S.I.¹⁴⁸⁵

La qüestió espanyola, doncs, s’afegí a les ja difícils relacions d’antuvi entre el B.I. i l’S.I. d’una banda, i l’R.S.A.P. de l’altra. A fi d’arribar a una posició comuna, el B.I. convocà per a l’11 i 12 de gener una reunió, ampliada amb delegats de totes les seccions nacionals que hi poguessin enviar-los i amb la presència també de Serge, per tal no només d’arreglar la “qüestió holandesa”, sinó també per tal de “trancher la question espagnole”;¹⁴⁸⁶ per tal de preparar aquesta reunió ampliada, l’S.I. es reuní el dia 5.

En aquesta reunió preparatòria, s’informà dels darrers esdeveniments del grup bolxevic-leninista d’Espanya:¹⁴⁸⁷ es donà la xifra de vint-i-quatre militants i que tots eren estrangers (però en aquest moment tant Munis com molt probablement Fernández, com a mínim, ja n’eren membres), i a continuació s’explicà la petició d’entrada del grup dins del P.O.U.M. i la resposta que en donà Nin el 13 de novembre. En aquesta ocasió una part significativa de l’S.I. anuncià, abans inclús de la presa de posició de Trotsky, l’abandonament de la perspectiva entrista en el P.O.U.M. com a única opció tàctica i plantejà també l’alternativa de la creació d’una organització independent, combinada o no amb la tàctica de fracció.

¹⁴⁸⁴ “La position des dirigeants du P.O.U.M. sur la question de l’Internationale : avant la Conférence de Barcelone”. *La Lutte ouvrière* (25-XII-36). En resposta a la carta de l’S.I. de l’1 de desembre, Gorkin fou totalment evasiu respecte aquesta qüestió, i respongué a primers de gener que la conferència s’havia postposat fins l’11 d’abril (degut als congressos del P.O.U.M. -convocat en principi per al 15 de febrer- i el d’altres organitzacions) i que, respecte la participació en aquesta del Moviment per la IV Internacional, “Des décisions seront prises ultérieurement”; també informà de que no s’havien rebut els materials adjuntats (carta de J. G. Gorkin a l’S.I. (3-I-37), (14517) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

¹⁴⁸⁵ KLEMENT, Rudolf [“Adolphe”]; WOLF, Erwin [“Braun”]. “Memorandum sur différentes questions hollandaises : déposé comme base de discussion au Bureau international pour la IVe Internationale, le 27 décembre 1936”. *Bulletin intérieur international*, no. 1 (avril 1937), p. 6.

¹⁴⁸⁶ BURÓ INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Procès-verbal” (27 décembre 1936), p. 4, Formation du Parti socialiste révolutionnaire (3), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

¹⁴⁸⁷ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. [“Procès-verbal”] (5 janvier 1937), p. 1-2, (16506) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

En el debat subsegüent a l'informe, “Ludovic” (Georges Fux, dirigent del P.S.R.) opinà –a l'igual que a Barcelona havia fet una minoria dels militants, probablement els belgues- que les condicions de la carta de Nin eren dures, però que era millor ser dins del P.O.U.M. que no pas fora. Klement i Wolf, en canvi opinaren que era “políticament impossible d'entrar dans ces conditions, sans compromettre notre organisation et notre politique internationale aussi bien qu'en Espagne”; d'aquesta manera, proposaren que allà on les condicions permetessin treballar dins del P.O.U.M. subvertint les condicions expressades per Nin, calia fer-ho, coincidint d'aquesta manera amb el que la majoria del grup espanyol havia acordat i començat a practicar. Klement, però, tot i coincidir amb Wolf, manifestà una actitud encara més rupturista, ja que expressà també que calia recolzar la tendència que rebutjava la capitulació al P.O.U.M. i la renúncia a tot treball en direcció a aquest. En última instància, Wolf considerà que la lentitud de les comunicacions obligava a que fossin els militants espanyols qui tinguessin “plena llibertat” de decisió per a les qüestions tàctiques, i s'acordà llavors que Klement elaboraria una resposta al grup d'Espanya que revisaria Wolf.

A continuació es tractà la qüestió de la tramesa d'un delegat de l'S.I. en Espanya, i “Ludovic” manifestà que renunciava a marxar a Espanya per raons de salut i de feina en el P.S.R. però que, si en el moment de celebrar-se la conferència de Barcelona el P.O.U.M. assegurava una recepció fraternal hi aniria; davant d'això, i “Vu qu'il y a urgente nécessité d'envoyer un délégué”, es tornà a proposar que hi viatgés “Martin” (probablement Leonetti),¹⁴⁸⁸ “Julien” (Tresso) o Rousset: malgrat la urgència, ni es proposà Rous ni Wolf s'hi presentà voluntari.

Una setmana després, el dia 11 o 12 de gener,¹⁴⁸⁹ començà a Amsterdam la reunió del B.I. ampliada amb la delegació de l'R.S.A.P.,¹⁴⁹⁰ la qual durà dos dies. Els objectius de

¹⁴⁸⁸ “Martin” fou un pseudònim força utilitzat pels dirigents trotskistes, entre els quals Cannon, Leonetti, Sedov i Sneevliet (vegeu: LUBITZ, Wolfgang ; LUBITZ, Petra. “The Trotskyists' name authority files”. En: *Trotskyists*; <http://www.trotskyana.net/Trotskyists/NameFiles/namefiles.html>; he utilitzat aquesta font per esbrinar alguns dels pseudònims citats en aquesta recerca); sembla evident que, en aquest context, es referia a Leonetti, que era un dels encarregats del treball espanyol en l'S.I.

¹⁴⁸⁹ El dia exacte no està clar, ja que el butlletí internacional indicà una vegada que la reunió fou els dies 11 i 12, i una altra el 12 i 13 (“Rapport de la séance du Bureau élargi des organisations pour la IV^e Internationale à Amsterdam, le 12/13 janvier 1937”. *Bulletin intérieur international*, no. 1 (avril 1937), p. 2-3).

¹⁴⁹⁰ Els participants foren Naville i Rous (ambdós del P.O.I.) pel B.I.; Georges Fux (P.S.R.) i Wolf (Internationale Kommunisten Deutschlands, I.K.D.) per l'S.I.; Lesoil (P.S.R.) pel Consell General; T. De Han, Jergend, J. Kalter, Langkemper, Monist, Poppe, Sneevliet, Swageman i Riel per l'R.S.A.P.; Theo

la reunió eren, d'una banda, arreglar les relacions amb aquest partit, deteriorades des d'abans de l'esclat de la revolució espanyola però empitjorades per aquesta i, de l'altra, poder elaborar l'estratègia i la tàctica adients per a la revolució espanyola. Pel seu caràcter de reunió ampliada, de tenir com a centralitat la qüestió espanyola, i de marcar com a objectiu respecte aquesta la d'establir la línia uniforme del Moviment per la IV Internacional respecte Espanya, aquesta reunió del B.I. ha de ser considerada com la primera en la que aquest organisme prengué per fi, després de mig any d'haver començat la revolució, la tasca d'encarar definitivament la posició respecte aquesta, i és per tant, cabdal en la història de l'actitud dels bolxevic-leninistes respecte Espanya.

La discussió sobre Espanya començà amb un informe de Rous,¹⁴⁹¹ que era la resolució que el P.O.I. havia aprovat la setmana anterior. En la discussió subsegüent, els delegats de l'R.S.A.P. mantingueren la seva política de crítica al B.I. i a l'S.I. i de defensa de l'actitud del P.O.U.M., el qual hauria tingut una actuació correcta davant dels suposats atacs dels bolxevic-leninistes; però les seves argumentacions psicologistes mostraven, en el fons, més que la voluntat d'acostament al P.O.U.M. i l'excés de zel contra les crítiques de Trotsky i del B.I-S.I. (a les quals, especialment a la carta de Trotsky, atorgaven un paper determinant que, de ser cert, l'únic que demostraria seria un excés d'orgull per part del P.O.U.M. i la seva nul·la capacitat d'anàlisi política), un profund desconeixement de que, en realitat –com he mostrat en la segona part d'aquesta recerca– era el P.O.U.M. qui no tenia cap interès en un acostament a la política dels bolxevic-leninistes.

D'altra banda, cap de les intervencions de l'R.S.A.P. reconegué que, en realitat, tant Trotsky com el B.I. i l'S.I. havien canviat d'actitud des de finals de juliol. Així, Langkemper, opinà que el P.O.U.M. era un partit jove i que no havia tingut temps de madurar abans de l'esclat de la revolució, i que la crítica aspra, l'atac al P.O.U.M., havia tancat la porta; Langkemper atribuï erròniament fets a l'S.I. (com que havia donat als voluntaris la carta de Trotsky on es qualificava el P.O.U.M. de traïdor) i atribuï a

Dissel i Theo van Driesten per la Leninistische Jeugd Garde (L.J.G.); Vereeken pel P.S.R.; Arthur Ballard pel Marxist Group; Denzil Dean Harber pel Bolshevik-Leninist Group; i Serge pels bolxevic-leninistes soviètics (però a títol personal); foren absents Dauge, Klement, Shachtman, Sedov i Trotsky (*Bulletin intérieur international*, no. 1 (avril 1937), p. 3).

¹⁴⁹¹ ROUS, Jean. "Informe sobre la política de los bolcheviques-leninistas en la revolución española". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 422-429.

aquesta l'origen de l'"atmosfera destructiva", i considerarà que ni Nin ni Andrade eren traïdors i que se'ls havia de recolzar, i inclús considerarà que la resposta de Nin del 13 de novembre al grup bolxevic-leninista i el seu rebuig a la fracció fou correcta; finalment considerarà que el atac dels estalinistes contra el P.O.U.M. oferien una oportunitat d'acostament.¹⁴⁹² Per la seva part, Riel considerarà, com ja havia fet Rosijansky la setmana anterior a París, que l'informe de Rous s'inspirava excessivament en el model rus; argumentà que la persecució estalinista demostrava que el P.O.U.M. no era centrista, i feu autocrítica al dir que l'R.S.A.P. hauria d'haver criticat els errors del P.O.U.M., però que calia millorar les relacions amb aquest per tal de convertir-lo en un partit de la IV Internacional; per últim, es manifestà en contra de donar autonomia al grup bolxevic-leninista espanyol.¹⁴⁹³ Finalment, Sneevliet reiterà que "la carta de L. D. (en la que hablaba de traición) ha sido el mayor error", i que aquest va ser agreujat després per l'S.I.; oferí després una explicació psicologista tant dels sentiments ferits del P.O.U.M. i de Nin ("El Viejo le había herido y no había sabido reirse"; "L. D. no debería insultar personalmente a gente importante") com de la seva posició difícil dins del partit; i oferí com a solució la prudència i el no renunciar a la crítica però sense "massa severitat" i, de nou, per motivacions psicològiques, ajudar sense reserves els amics; en definitiva, Sneevliet defensa la posició de que la crítica revolucionària era necessària, "pero hay situaciones en las que lo único que hay que pensar es en darse la mano", i per tant, defensà l'actuació del P.O.U.M., aprovà el govern de coalició i concloué que calia renunciar al sectarisme.¹⁴⁹⁴

Els delegats belgues o relacionats amb ells, com Serge, cercaren una posició intermèdia. Serge oferí també una visió força psicologista i es referí a que "L. D. hirió el sentimiento revolucionario de Nin" i que el seu aïllament el conduïa a la impaciència revolucionària i a la negació del dret a equivocar-se, i afirmà que no es podia dirigir des de l'exterior; per altra banda, atribuï a traductors i redactors una exageració del sentit de les paraules de Trotsky i criticà l'entrada del P.O.U.M. en el Front Popular però, com Sneevliet, defensà la seva entrada en el govern de la Generalitat perquè permetè el bloc amb la C.N.T.; concloué que el balanç era positiu i que el P.O.U.M. sabia esmenar els

¹⁴⁹² "Proceso de la discusión". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 429-431.

¹⁴⁹³ *Ídem*, p. 431.

¹⁴⁹⁴ *Ídem*, p. 432-434.

seus errors.¹⁴⁹⁵ Vereeken intentà explícitament fer el paper de “conciliador” i defensà que calia ser “sectari” quan això significava estar en contra totalment del Front Popular, i criticà tant aquest com l’entrada del P.O.U.M. en el govern; a la vegada, atribuï també un paper important al factor psicològic i opinà que, malgrat que les diferències eren polítiques, calia deixar la porta oberta; la seva proposta, per tant, fou la de que “Es preciso desolidarizarse de la política del P.O.U.M. Es preciso formular una crítica moderada y sobria” que, juntament amb l’aturada de les “estupideses” comeses a Barcelona, permetria guanyar l’esquerra del P.O.U.M. Reiterà, per tant, la seva posició del novembre: entrada en el P.O.U.M. sense constituir fracció i aprofitar les possibilitats de la seva vida interna.¹⁴⁹⁶ Per últim, Lesoil reblà Vereeken i criticà tant el poc interès mostrat el juliol envers la revolució espanyola i la “crítica exagerada”, com l’entrada del P.O.U.M. en el govern i el paper de Sneevliet durant el seu viatge a Barcelona, i definí la posició del P.S.R. com intermèdia entre el P.O.I. i l’R.S.A.P., proposant utilitzar Serge com a enllaç entre el Moviment per la IV Internacional i el P.O.U.M.¹⁴⁹⁷

Després d’aquesta discussió, es procedí a la votació de les resolucions, sent aprovades les quatre presentades pel B.I. i rebutjada la de l’R.S.A.P.¹⁴⁹⁸ La primera fou la “resolució principal política” i es tractava de l’informe presentat per Rous amb petites correccions;¹⁴⁹⁹ la segona fou la “resolució de solidaritat amb el P.O.U.M. contra els atacs estalinistes”, presentada per Serge i Vereeken, i s’hi expressava que, malgrat reservar-se el dret de crítica respecte a aquest partit, se li oferia “tot el recolzament

¹⁴⁹⁵ *Ídem*, p. 434-435; una setmana més tard, Serge donà una caracterització força negativa de l’S.I. en una carta a Sedov i, respecte el P.O.U.M., li recomanà no allunyar-lo de la IV Internacional i suggerí la intervenció de Trotsky per redreçar la situació (carta de Serge a Sedov (21-I-37), en: SERGE, Victor; TROTSKY, L. *La lutte contre le stalinisme : correspondance inédite, articles*. Paris : François Maspero, 1977, p. 157-158).

¹⁴⁹⁶ “Proceso de la discusión”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 431-432.

¹⁴⁹⁷ *Ídem*, p. 434.

¹⁴⁹⁸ Tres de les cinc resolucions presentades es troben en: “Resoluciones votadas en la Conferencia”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 435-437.

¹⁴⁹⁹ Com he assenyalat, era la resolució aprovada pel P.O.I. la setmana anterior, i s’encarregà a Rous i Naville la redacció definitiva, que aquests no feren més d’un mes després, havent de ser redactada finalment el 20 de febrer per Wolf i Klement, en el límit de temps per a la seva aparició en *S.I.P.* dos dies després (SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Séance du 20 février 1937” [procès-verbal], p. 1, (16508) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library). Com a resolució de l’S.I. canvià el títol respecte la resolució del P.O.I.: “La Quatrième Internationale et la Révolution espagnole”. *Service d’information et de presse*, no. 17 (22 février 1937), p. [74]-75b; vegeu també: “La position du Bureau pour la IVe Internationale sur la révolution espagnole”. *La Lutte ouvrière* (22-I-37)). Fou aprovada per cinc vots a favor (Fux, Klement – mitjançant declaració escrita, Naville, Rous i Wolf), dos en contra (Monist i Sneevliet) i una abstenció (Lesoil) (*Bulletin intérieur international*, no. 1 (avril 1937), p. 6).

moral i material” davant dels perills que l’amençaven, i se li feia una crida a acceptar la unitat en el combat i la col·laboració oferta;¹⁵⁰⁰ la tercera fou la “resolució sobre la comissió contra les calúmnies”, que recolzava la comissió internacional creada pel P.O.U.M. per defensar-se dels atacs estalinistes i demanava formar-ne part;¹⁵⁰¹ i, per últim, la quarta fou la “resolució sobre el treball dins del P.O.U.M.”, la qual declarava que “El Buró ampliado del Centro por la IV.^a Internacional estima necesario que todos los bolcheviques-leninistas pidan su afiliación al P.O.U.M” i renunciava a la fracció, ja que no esmentava aquesta i expressava que “No pide, en el seno del P.O.U.M., más que la estricta aplicación de la democracia obrera (libertad de discusión, unidad de acción)” per tal de fer-hi “propaganda en favor de las ideas de la IV.^a Internacional”.¹⁵⁰² La resolució de l’R.S.A.P., que emfatitzava que calia la “crítica revolucionaria de carácter constructivo, con la exclusión de elementos personales dañinos, susceptibles de agravar las divergencia” i cridava per un recolzament explícit a la unitat organitzativa del P.O.U.M. i l’abstenció de tot allò que pogués debilitar aquest partit, fou rebutjada.¹⁵⁰³ Com si fos una resposta a les esperances de l’R.S.A.P. en el P.O.U.M., aquest partit decidí una desena de dies després queixar-se formalment al P.S.O.E. i al P.C.E. per no haver estat convidat en les converses encaminades a la fusió d’aquests dos partits.¹⁵⁰⁴

Encara que no formà part de les resolucions d’aquesta conferència, bona part del sentit d’aquestes quedà recollit en l’article que Held –responsable del treball juvenil del

¹⁵⁰⁰ Fou aprovada per cinc vots a favor (Fux, Lesoil, Naville, Rous i Wolf), un en contra (Klement -a posteriori) i dues abstencions (Monist i Sneevliet) (*Bulletin intérieur international*, no. 1 (avril 1937), p. 6). Va ser reproduïda expressament en la premsa pública del P.O.I.: “La position du Bureau pour la IVE Internationale sur la révolution espagnole”. *La Lutte ouvrière* (22-I-37).

¹⁵⁰¹ Fou aprovada per unanimitat (*Bulletin intérieur international*, no. 1 (avril 1937), p. 6), i fou publicitada en la premsa pública del P.O.I. (“Pour une commission internationale d’enquête : les attaques contre le P.O.U.M.”. *La Lutte ouvrière* (15-I-37)).

¹⁵⁰² “Resoluciones votadas en la Conferencia”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 436. Fou aprovada per cinc vots a favor (Fux, Lesoil, Naville, Rous i Wolf) i tres en contra (Klement, Monist i Sneevliet) (*Bulletin intérieur international*, no. 1 (avril 1937), p. 6).

¹⁵⁰³ Rebutjada per dos vots a favor (Monist i Sneevliet) i cinc en contra (Fux, Lesoil, Naville, Rous i Wolf) (*Bulletin intérieur international*, no. 1 (avril 1937), p. 6). Els delegats de l’R.S.A.P. anunciaren també que enviarien un delegat a Barcelona (es tractava de Theo van Driesten, que a finals de gener ja era a Barcelona (carta de William Krehm a B. J. Field (29-I-37), Arxiu privat de William Krehm; i carta de Theo van Driesten a Engelbertus Bouwman (1-II-37), Anderen (431), Archief NAS, International Institute of Social History); van Driesten ja havia estat a finals del 1935 a Espanya (conf. la seva carta a la redacció de *De Nieuwe fakkelt* enviada des de Madrid (2-XI-35), Publikaties (160), Archief Revolutionair-Socialistische Partij, International Institute of Social History)).

¹⁵⁰⁴ NIN, Andreu. “El problema de la unidad marxista y el P.O.U.M.”. *La Batalla* (24-I-37); reproduït en: “Carta a la Comisión Ejecutiva del Partido Socialista, Barcelona, 22 de enero de 1937”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1^a ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 75-76.

Moviment per la IV Internacional i també un dels dirigents de la secció alemanya-redactà a principis de febrer per a *Quatrième Internationale* sobre els papers de l'estalinisme i el P.O.U.M. en la revolució espanyola.¹⁵⁰⁵ Held mostrà clarament el paper netament contrarevolucionari de la política estalinista en els esdeveniments espanyols (defensa de l'estat i la propietat burgesos, i atac a tot el que se'ls hi pogués oposar) i, respecte el P.O.U.M, feu una de les exposicions més ponderades i argumentades sobre aquest partit que es feren des de les files del bolxevic-leninisme oficial, tot i que les seves conclusions foren més tèbies que les fetes anteriorment per Rous. La seva argumentació -que evità tant el to polèmic (emprà els termes “error” i “pas fatal” per referir-se a les qüestions del Front Popular i l'entrada en el govern)¹⁵⁰⁶ com l'autocrítica desinformada a l'estil de Sneevliet- afirmà la solidaritat amb el P.O.U.M. davant la persecució estalinista, però reivindicà la necessitat de la crítica (encara que fos titllada de “sectarisme”) i assenyala, per tant, que les constants oscil·lacions i contradiccions –tant teòriques com pràctiques- d'aquest partit constituïen el més gran obstacle per a la revolució socialista a Espanya, i concloué que, en realitat, davant tant de l'atac dels estalinisme com de l'avenç contrarevolucionari “El único recurso que tiene el POUM para llevar la batalla es una posición firme, decidida, valiente”, la qual cosa volia dir “unirse a la plataforma y a los métodos de lucha de la IV Internacional”.¹⁵⁰⁷ La conclusió de Held, doncs, es corresponia amb la resolució de la conferència d'Amsterdam que advocava per l'ingrés dins del P.O.U.M. per tal de difondre-hi el programa quartainternacionalista, en l'esperança de convèncer aquest partit (i no pas amb la perspectiva de la destrucció o l'escissió d'aquest),¹⁵⁰⁸ i era, per tant, més tènue que l'informe de Rous a la conferència de l'1 de gener del P.O.I., el qual, per una banda, declarà clarament que l'estalinisme era l'avantguarda de la contrarevolució¹⁵⁰⁹ i que no hi havia cap esperança de que els antics militants de l'I.C.E.

¹⁵⁰⁵ HELD, Walter. “El estalinismo y el P.O.U.M. en la revolución española”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 438-460 (aparegut originalment en: “Le stalinisme et le P.O.U.M. dans la révolution espagnole”. *Quatrième Internationale*, no. 3 (mars-avril 1937), p. 19-28).

¹⁵⁰⁶ Durant uns mesos aquesta fou la terminologia emprada, com també “la très lourde faute” (“Des armes pour le front d'Aragon : le sens de la crise en Catalogne”. *La Lutte ouvrière* (2-IV-37)).

¹⁵⁰⁷ HELD, Walter. “El estalinismo y el P.O.U.M. en la revolución española”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 457, 460.

¹⁵⁰⁸ Malgrat representar un dels textos que millor sintetitzaren la posició del Moviment per la IV Internacional respecte els esdeveniments espanyols, els bolxevic-leninistes d'Espanya no el publicaren mai; és possible que fos degut a la posició “tova” que Held hi manifestà respecte la qüestió organitzativa.

¹⁵⁰⁹ El P.O.I. continuà emprant aquesta concepció -per altra part, òbvia-; vegeu, per exemple, “Défendons la révolution espagnole : à bas le blocus! à bas le compromis!”. *La Lutte ouvrière* (12-II-37).

redrecessin el P.O.U.M.

En conjunt, la conferència d'Amsterdam va ser una conferència fallida. En primer lloc, no aconseguí fer adoptar una línia política uniforme que fos acceptada per totes les seccions, i les posicions quedaren tal qual estaven abans de la seva celebració: el B.I. tingué el seu principal instrument respecte Espanya en el P.O.I. –tant a nivell polític com material; l'R.S.A.P. rebutjà la política del B.I. sobre Espanya; i el P.S.R. s'abstingué, continuant el seu paper intermedi, tant entre el Moviment per la IV Internacional i l'R.S.A.P. com entre aquell i el P.O.U.M.¹⁵¹⁰ Com els membres de l'S.I. reunits en la sessió del 7 de març comunicaren als seus camarades dels Estats Units, “les trois partis de la IVe Internationale, les seuls qui existent (français, belge, hollandais) ont tous une position différente sur la révolution espagnole”.¹⁵¹¹

En segon lloc, la conferència significà també una reculada significativa a nivell tant polític (la relació amb el P.O.U.M.) com organitzatiu respecte el que s'havia aprovat el desembre a Barcelona i també amb el que havien manifestat Klement i Wolf just una setmana abans en la reunió preparatòria de la conferència. Respecte la qüestió organitzativa, la conferència d'Amsterdam, malgrat defensar la mateixa política que ja s'havia decidit dues setmanes abans en la conferència del P.O.I., encara fou més negativa perquè contràriament a aquesta, no tractà en absolut la qüestió del vincle organitzatiu del grup espanyol amb l'S.I. (només Riel s'hi referí, per negar-li la possibilitat de convertir-se en un ens autònom)¹⁵¹² i per tant no es pronuncià sobre l'autonomia d'aquest, continuant vinculant-lo així en la pràctica a seguir existint com un apèndix del P.O.I. en Espanya.

¹⁵¹⁰ Per exemple, a principis de febrer, en resposta a una carta de la J.C.I., Vereeken s'esforçà en convèncer aquesta –que s'hi havia declarat “no trotskista”- de que hi havia més coses en comú que divergències entre el P.O.U.M. i el Moviment per la IV Internacional i que, donat que el “trotskisme” era un sinònim de lluita contra el reformisme i l'estalinisme, “Vous êtes sur ce terrain presque aussi “trotskistes” que nous” i que, per tant, calia resoldre els malentesos i establir vincles més estrets (carta de Georges Vereeken a la J.C.I. (4-II-37), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History).

¹⁵¹¹ Carta de Jean Rous, Erwin Wolf i Rudolf Klement a camarades dels Estats Units (7-III-37), James P. Cannon Papers, Wisconsin Historical Society Archives, box 20, folder 3; la carta també recordava la decisió presa en la “Conferència de Ginebra” sobre la transferència de Shachtman a Europa i la seva incorporació efectiva en l'S.I., així com una implicació més gran dels dirigents nord-americans en les discussions internacionals i, en especial, en la qüestió espanyola.

¹⁵¹² “Proceso de la discusión”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 431.

Encara més important fou la reculada en la qüestió del P.O.U.M.; com he mostrat anteriorment en la Segona Part, el grup de Barcelona, després del tercer rebuig pel part del P.O.U.M. a la seva sol·licitud d'entrada, havia decidit que es constituiria en el nucli d'una secció espanyola de la IV Internacional –amb lligam directe amb l'S.I.-, a la vegada que no renunciava que els militants que no fossin coneguts pel P.O.U.M. entressin en aquest partit per tal de fer una fracció clandestina; en aquesta divisió de tasques, la tasca de construcció de l'organització externa tenia preeminència sobre la de la fracció dins del P.O.U.M. La conferència del P.O.I. de l'1 de gener reculà en aquest aspecte perquè prima el treball de fracció, però posteriorment Klement i Wolf tornaren a defensar aquella posició (sense esmentar, però, que era la que el grup de Barcelona havia pres, possiblement per manca d'informació); una setmana després, no obstant, en la conferència d'Amsterdam, Wolf no presentà aquesta posició -probablement en un intent d'acostament a l'R.S.A.P.- i la conferència per tant propugnà de nou com a via de construcció del partit revolucionari a Espanya l'entrada en el P.O.U.M.

Aquesta entrada, a més, s'hauria de fer en els mateixos termes que el grup espanyol havia proposat en la seva tercera sol·licitud (acceptar l'entrada sense dret de fracció) i que tanmateix havien estat rebutjats pel P.O.U.M. Per tant, a Amsterdam, el B.I. i les seccions participants obviaren no només la decisió del grup espanyol, sinó sobretot s'entestaren en continuar una política que els militants que eren a Espanya, malgrat haver-la defensat anteriorment, s'havien vist obligats a abandonar per l'absoluta manca de possibilitats de poder ser practicada. La contradicció i les ziga-zagues foren tan evidents, que Klement, que no havia pogut participar personalment en la conferència d'Amsterdam, considerà necessari dies més tard fer una declaració desolidaritzant-se de la política aprovada respecte el P.O.U.M. i anuncià el seu vot en contra a posteriori contra la “resolució sobre el treball dins del P.O.U.M.”, mantenint-se en la posició que havia proposat una setmana abans en la reunió preparatòria.¹⁵¹³ En aquest sentit, la conferència d'Amsterdam no només no fou capaç de plantejar el debat teòric de què significava propugnar treballar dins d'una organització que practicava una política que objectivament havia ajudat a la recomposició de l'estat burgès (ni tan sols Klement el plantejà), sinó que, en el pla purament operatiu i pragmàtic, aprovà quelcom que era

¹⁵¹³ BURÓ INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Procès-verbal : séance élargi du Bureau International” (12 et 13 janvier 1937), p. 4, (16507) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

inoperatiu des de feia mesos.¹⁵¹⁴

En tercer lloc, la conferència d'Amsterdam tampoc fou capaç ni tan sols de plantejar la qüestió de la presència d'una delegació –o al menys d'un delegat- de l'S.I. a Barcelona. Certament l'S.I. havia estat incapaç de resoldre la qüestió en mig any, però al menys en la seva reunió del 5 de gener plantejà la qüestió i esmentà tres candidats (Tresso, Leonetti i Rousset); igualment el tema havia estat plantejat a finals de novembre en la reunió conjunta de l'S.I. amb el C.C. del P.S.R., quan Wolf anuncià l'imminent viatge de Shachtman a Espanya. En canvi, a Amsterdam, malgrat la intervenció de Lesoil fent autocrítica sobre els errors comesos per l'S.I. en l'inici de la revolució espanyola, cap intervenció dels delegats de la majoria posà sobre la taula aquesta importantíssima qüestió, i només la delegació de l'R.S.A.P., després de votades les resolucions, anuncià que hi enviaria un delegat seu. L'S.I. no tornà a plantejar la qüestió fins el 20 de febrer, només per constatar que no havia rebut resposta de París respecte els tres candidats presentats més d'un mes i mig abans; davant d'això, l'òrgan dirigent del Moviment per la IV Internacional tornà a ser inconclusiu, limitant-se aquest cop a encarregar a Dauge, que havia d'anar a París, que parlés urgentment d'aquesta qüestió amb Rous:¹⁵¹⁵ el Moviment per la IV Internacional es convertia, per tant, en l'única organització revolucionària marxista operant en Espanya que no tenia, però, cap delegació oficial,

¹⁵¹⁴ Als Estats Units, la confusió era encara més gran: la resolució provisional aprovada per les joventuts socialistes (Y.P.S.L.) de New York -dominades per una fracció pro-bolxevic-leninista- i que fou recollida i difosa per la Left Wing del partit (que la definí com “the best resolution thus far formulated”), considerava que l'expulsió del P.O.U.M. del govern català “affords it the possibility of making a turn in the direction of revolutionary Marxism” (és a dir, a tot el partit, i no pas a la seva ala esquerra), i encara confiava, respecte el partit, que “The forces for such a party are present in Spain today, first and foremost in the left wing of the Socialist party and in the Socialist youth, as well as the POUM” amb la participació de sectors dels anarco-sindicalistes i del P.C.E. per a la formació d'un partit revolucionari (“Draft resolution on the Spanish situation”. *Socialist appeal*, v. 3, no. 2 (February, 1937), p. 23); quan el mes següent l'Appeal Institute (nou nom de la Left Wing) adoptà com a pròpia aquesta resolució i aprovà la versió definitiva, es van corregir i afegir frases que encara posaven més esperança en el P.O.U.M.: la darrera es canvià a “The forces for such a party are present in Spain today in the left wing of the Socialist party, in the Socialist youth, and in the POUM” i s'hi afegí a més que “Recent events indicate the increasingly revolutionary potentialities of POUM.” (“Amendments to the Spanish Resolution, printed in the February issue of the *Appeal*, adopted by the Institute”. *Socialist appeal*, v. 3, no. 3 (March, 1937), p. 43). No debades, Naville informà Heijenoort que aquesta resolució no havia contribuït en absolut a clarificar la qüestió (carta de Pierre Naville a Jean van Heijenoort (22-III-37), p. 3, (6921) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library). Amb posterioritat, Erber només esmentà molt vagament la necessitat d'un partit revolucionari, sense donar ni tan sols la genèrica fórmula inclosa a l'anterior resolució (“Dangers to Spain disclosed : national chairman of YPSL points need for revolutionary party”. *Labor action* (27-II-37)), o bé no esmentà aquesta qüestió en absolut (ERBER, Ernest. “Appeal to workers only hope in Spain”. *The Challenge of youth*, v. 5, no. 1 (late February, 1937), p. 2).

¹⁵¹⁵ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Séance du 20 février 1937” [procès-verbal], p. 1, (16508) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

cap equip de dirigents capaços teòricament i política, malgrat ser, en comparació amb totes les altres, la que més recursos humans, materials i programàtics tenia.

En quart lloc, la conferència d'Amsterdam, malgrat tenir la qüestió espanyola com un dels seus dos únics punts en l'agenda, no va comptar amb la presència de cap delegat o al menys representant del grup espanyol. Certament les dificultats materials existien, però la presència d'almenys una persona era plenament possible, especialment si es té en compte que, com a mínim fins el dia 1 de gener, Moulin havia estat a París. En una conferència tan transcendent respecte Espanya com la d'Amsterdam, i que se celebrà a penes una setmana després de la del P.O.I., era evident que la presència de Moulin hauria ajudat molt no només en la informació factual, sinó també en l'elaboració d'una tàctica més ajustada a la situació real. El resultat d'aquesta negligència es pot veure precisament en la presentació i aprovació de la resolució sobre el treball en el P.O.U.M.: la conferència d'Amsterdam aprovà a mitjans de gener, com ja he assenyalat, una línia política que el grup de Barcelona ja havia intentat practicar infructuosament a finals de novembre, i ignorà que el grup espanyol havia pres un mes abans la seva decisió en un sentit diferent, coincident amb la posició defensada per Klement. Una informació actualitzada per part d'algun membre del grup espanyol podria haver fet plantejar una opció més efectiva, que en aquell moment ja passava clarament per la necessitat de construcció d'una organització independent a Espanya.

I en cinquè i últim lloc, cal fer esment de l'extrema desinformació dels partidaris de les posicions conciliadores amb el P.O.U.M. de quin era veritablement el comportament d'aquest partit respecte els bolxevic-leninistes a Barcelona i el front d'Aragó. Malgrat les informacions que ja havien sorgit en la discussió del C.C. del P.S.R. a finals de novembre que indicaven no només les accions concretes que el P.O.U.M. havia menat contra la llibertat d'acció dels bolxevic-leninistes, i inclús les advertències dels propis militants belgues partidaris de la conciliació en el sentit de que no s'observava en el P.O.U.M. una voluntat d'entesa amb els militants bolxevic-leninistes,¹⁵¹⁶ els delegats de l'R.S.A.P. continuaren atribuïnt les difícils relacions entre el P.O.U.M. i el Moviment per la IV Internacional exclusivament a aquest darrer i al seu "sectarisme" -

¹⁵¹⁶ Vegeu, per exemple, l'opinió anteriorment citada de Motke (carta de Jacques Motke a Georges Vereeken (29-I-37), p. 5, Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History).

exemplificat en els articles de Trotsky-, mentre que el P.S.R., que tenia la informació de primera mà sobre aquesta qüestió, l'obvià.

I tanmateix, malgrat que certament entre la militància poumista –inclús entre la provinent del B.O.C.- Trotsky continuava sent altament respectat, els abusos contra militants bolxevic-leninistes continuaren per part de membres del P.O.U.M. i la J.C.I. El dos primers mesos del 1937 donaren noves proves d'aquest doble comportament: d'una banda, una delegació del P.O.U.M. que era a Mèxic des del mes de novembre, composta exclusivament d'antics militants bloquistes, prengué la decissió de visitar Trotsky quan aquest arribà a aquell país a principis de gener, reunint-se amb ell en dues ocasions (una a finals de gener i l'altra el 18 de febrer) posant amicalment i orgullosament amb ell en diverses fotografies¹⁵¹⁷ i, inclús, col·laborant en el primer disseny de la seguretat de la nova llar de Trotsky;¹⁵¹⁸ de l'altra, justament en els mateixos dies, a Barcelona un grup de militants de la J.C.I. “amenaçà greument” els bolxevic-leninistes que distribuïen el primer full volant del grup (“¡Vivan los comités de obreros, campesinos y combatientes!”), i dues setmanes després, el 14 de febrer, de nou un grup de la J.C.I. (potser els mateixos militants) atacà els pocs militants bolxevic-leninistes que estaven distribuïnt el segon full volant editat pel grup, “Trabajadores de la C.N.T., el P.O.U.M., la F.A.I., las J.J.LL.; proletarios todos”, als assistents al míting del Frente de la Juventud Revolucionaria (compost per la J.C.I. i les joventuts llibertàries) i els colpejaren, confiscant els fulls volants, tancant (com ja havien fet anteriorment amb Stoop) durant un dia i mig a la caserna Lenin a un d'ells -Luigi Zanon-, i expulsant del P.O.U.M.

¹⁵¹⁷ La delegació poumista estava composta, entre d'altres, per Daniel Rebull (“David Rey”, germà gran de Josep Rebull), Bartomeu Costa-Amic i Manuel Martínez, i formava part d'una delegació més ampla (en la qual també hi havia militants del P.S.U.C, entre els quals Caridad Mercader) que negocià ajuda econòmica i militar amb el govern mexicà; en la primera visita que feren a Trotsky coincidiren també amb Sterling. Costa-Amic afirmà dècades més tard que la delegació poumista gestionà secretament amb el president mexicà Lázaro Cárdenas l'asil per a Trotsky, a instàncies de Nin, de qui portaren una carta amb la sol·licitud (COSTA-AMIC, Bartomeu. *León Trotsky y Andreu Nin, dos asesinatos del stalinismo : aclarando la historia*. Cholula : Altres Costa-Amic, cop. 1994, p. 10-15); no obstant –i sense negar la possibilitat d'aquesta iniciativa paral·lela de Nin (malauradament no s'ha trobat la seva carta)-, la consecució de l'asil s'aconseguí fonamentalment per la intervenció de Diego Rivera davant Cárdenas a instàncies de l'S.I., en un assumpte que fou coordinat per Shachtman (uns bons resums de tot aquest assumpte es troben en: FERNÁNDEZ VILCHIS, Octavio. “Comment fut obtenu le droit d'asile pour Trotsky au Mexique”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 11 (septembre 1982), p. 63-73; i GARCÍA COLÍN, David. “Un mal libro de memorias y el asilo de Trotsky en México”. *La Izquierda Socialista* [en línia], octubre 2012, <http://old.laizquierdasocialista.org/node/2671>).

¹⁵¹⁸ Octavio Fernández, antic militant bolxevic-leninista mexicà, recordà en una entrevista amb l'historiadora Olivia Gall com els consells i indicacions de Rebull foren molt útils per tal de garantir la seguretat de Trotsky i la seva nova llar en les seves primeres setmanes mexicanes (GALL, Olivia. *Trotsky en México y la vida política en el periodo de Cárdenas, 1937-1940*. 1ª ed. México : Era, 1991, p. 72).

automàticament, sense judici, a un altre –Colay.¹⁵¹⁹

¹⁵¹⁹ “¿El P.O.U.M. anti-trozkista?”. *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España*, nº 2 (febrero de 1937), p. 20 (reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 96-97); carta d’Hugo Oehler al P.C. de la R.W.L. (1-III-37), Hugo Oehler Papers, folder 3, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University; “Extrait d’une lettre datée de Barcelone le 6 mars 1937” [de Camille Loots a Georges Vereeken], Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History; carta de Moulin [al P.O.I.?] ([ca.] 15-III-37), p. 2, (6921) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; i “Quelques aspects de la politique en Catalogne”. *La Lutte ouvrière* (9-IV-37). Irònicament, aquests atacs i amenaces esdevingueren just en el mateix moment en que diferents corrents revolucionaris marxistes –des del P.S.R. a U.C., passant pel Moviment per la IV Internacional- lloaven la posició de la J.C.I. en la revolució espanyola; vegeu: carta de Georges Vereeken a la J.C.I. (4-II-37), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History; “Objectifs de “Contre-révolutionnaires” : un appel révolutionnaire de la J.C.I.”. *Révolution*, no. 2 (Février 1937), p. 11-12; HELD, Walter. “El estalinismo y el P.O.U.M. en la revolución española”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 455; i “La jeunesse communiste ibérique (POUM) est à l’avant-garde de la révolution espagnole”. En: CHAZÉ, H. *Chronique de la révolution espagnole : Union Communiste, 1933-1939*. Paris : Spartacus-René Lefeuve, [1979], p. 52-54; (publicat originalment en: *L’Internationale*, no. 26 (12 février 1937)). Aquest incident no impedí que l’S.B.L.E. no tornés a valorar positivament altres accions de la J.C.I., com en el cas de la seva crítica al Front Popular alemany (“Die iberische kommunistische Jugend (POUM) und die deutsche Volksfront”. [*Bulletí en alemany de l’S.B.L.E.?*], no numerat ([febrer? 1937]), p. [1]-[2]).

Capítol 2. Els grups revolucionaris marxistes a Espanya a començaments del 1937.

A Barcelona, el mes de gener estigué prenyat d'iniciatives que donaren a llum aquell mateix mes: la constitució d'un grup molinierista amb publicació pròpia; un intent d'unificació amb el grup oficial; la constitució del grup oficial com a organització independent (contravenint les decisions preses a Amsterdam i París), també amb publicació pròpia; una nova orientació tàctica per part del representant de la R.W.L; i, finalment, l'arribada dels delegats de l'L.R.W.P., del P.S.R., i de l'R.S.A.P.

El grup molinierista a Espanya estava compost en aquell moment d'unes set o vuit persones, unes cinc de les quals a Barcelona (Fosco, Gervasini, Chéron, probablement la seva muller Louise, i Henri Aïache, que romangué uns mesos cuidant el seu germà Maurice convalescent a l'Hospital General de Catalunya), i uns dos o tres milicians al front (Salvini al d'Aragó, i Loubier al de Madrid, al qual s'hi afegí en data indeterminada Vallade).¹⁵²⁰

El grup molinierista espanyol degué constituir-se com a tal vers el desembre. La manca de dades precises no indica com nasqué, i els historiadors que han tractat aquest tema han posat Fosco en el seu origen, el qual un cop expulsat del grup bolxevic-leninista de Barcelona començà de seguida la tasca de crear-lo.¹⁵²¹ No obstant, si es té en compte que Chéron fou evacuat pel P.O.U.M. madrileny i enviat a Barcelona el mes de desembre (també passà el mateix amb Moulin, com ja he assenyalat anteriorment), es pot plantejar la hipòtesi de que fos l'arribada de Chéron a Barcelona i les seves converses amb els expulsats Fosco i Gervasini les que feren germinar el grup. És possible, doncs, que quan Chéron arribà a Barcelona i es trobà que la secció oficial havia expulsat dos dels seus militants fundadors, volgués crear un nucli lligat amb el

¹⁵²⁰ Durant el primer semestre del 1937 sembla que el grup no augmentà, sinó que disminuï, després de la marxa d'Aïache (i probablement de Louise Chéron) i la mort de Loubier i Vallade: segons un informe de Wolf del 6 de juliol d'aquell any, que donava com a font el mateix grup *Le Soviet*, aquest el constituïen només tres membres (per tant, Fosco, Gervasini, i Georges Chéron), amb alguns contactes al front (WOLF, Erwin. "Rapport intérieur" (6-VII-37), p. 1; (17371) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library (traduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 138).

¹⁵²¹ "Introducción histórica". En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 21-22; CASCIOLA, Paolo. "DI BARTOLOMEO, Nicola, 1901-1946". En: *Biografías del 36 : revolucionarios, extranjeros, judíos, anarquistas, trotskistas, bordiguistas, olvidados, internacionalistas, disidentes, exiliados, apátridas y otros malditos de la Guerra de España*. Barcelona : Descontrol, 2016, p. 51.

P.C.I. francès, i ben possiblement Fosco i Gervasini decidiren llavors militar en aquesta tendència.

En tot cas, el grup es constituí com a tal vers el desembre, ja que al gener, en data desconeguda però molt probablement a principis de mes, edità el primer número del seu òrgan, *Le Soviet*, subtitulat “organe des bolcheviks-leninistes d’Espagne, pour la IV^o Internationale”; és a dir, el grup no adoptà un nom oficial i plantejà el seu òrgan genèricament com el dels “bolxevic-leninistes d’Espanya”, és per això que fou conegut amb el nom de la seva publicació, el grup *Le Soviet*. Com el seu nom indica, la revista estava redactada totalment en francès, i tingué una tirada extremadament minsa, d’uns vuit a deu exemplars mecanografiats (no impressos) per número, sent Gervasini qui s’encarregà de la tasca tècnica de l’edició, des del mecanografiat fins al colorejat a mà de la capçalera de cada exemplar,¹⁵²² i Chéron qui donà l’adreça pública per a la correspondència i les subscripcions.¹⁵²³ La poca tirada de cada número s’intentà compensar al principi amb una aparició quinzenal (aparegueren tres números durant el mes de gener), però aquesta passà aviat a ser irregular. El gran mèrit de ser la primera publicació periòdica bolxevic-leninista realitzada a Espanya des del 1935 –abans inclús que la del grup oficial, més nombros i amb més mitjans- quedà no obstant molt minvat per aquestes dues greus mancances: l’escassa producció i la llengua, que forçossament comportaren una molt reduïda difusió, pràcticament només entre els voluntaris de llengua francesa en el front aragonès.

La poca tirada també ha ocasionat un altre problema, en aquest cas per a la recerca, ja que no es coneix cap col·lecció completa d’aquesta revista, i només tres institucions tenen alguns exemplars, de la qual una -la que té més exemplars- és la menys accessible: dos exemplars incomplets a la Biblioteca del Pavello de la República de la Universitat de Barcelona, un exemplar en els arxius de la F.A.I. a l’International Institute of Social History d’Amsterdam, i diversos exemplars en el R.G.A.S.P.I. de

¹⁵²² Carta d’Henri Aïache a L. Trotsky i a Jean van Heijenoort (19-II-37), p. 4; (130) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; “Introducción histórica”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1^a ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 21-22; CASCIOLA, Paolo. “GERVASINI, Virginia, 1915-1993”. En: *Biografías del 36 : revolucionarios, extranjeros, judíos, anarquistas, trotskistas, bordiguistas, olvidados, internacionalistas, disidentes, exiliados, apátridas y otros malditos de la Guerra de España*. Barcelona : Descontrol, 2016, p. 103.

¹⁵²³ En la darrera pàgina del número 3 es donà com a contacte “Romeo Julio” i la seva adreça al carrer Salvà, 7, pral. 1a.

Moscú, molts dels quals no originals sinó en traducció a l'alemany feta pels serveis secrets estalinistes a Espanya;¹⁵²⁴ també la publicació del P.C.I. *La Vérité* en reproduí algun article el 1939.

El primer número de *Le Soviet* aparegué, com ja he dit, el mes de gener, sense especificar el dia, i els seus tres articles –tots tres anònims–,¹⁵²⁵ complementats per unes notes internacionals, analitzaren la situació de perill de la revolució espanyola i la necessitat de salvar-la mitjançant un govern obrer i camperol basat en els soviets;¹⁵²⁶ criticaren la política de l'antifeixisme i propugnaren una política de front únic entre totes les organitzacions obreres (la qual, però, fou exposada només de manera genèrica, i incloïa implícitament també socialistes i estalinistes);¹⁵²⁷ i justificaren l'aparició de la revista.¹⁵²⁸ El dia 20 del mateix mes sortí el segon número, ja amb alguns articles signats (amb pseudònim: “Emiliano Vigo” per a Fosco, “Romeo Julio” per a Chéron, i l'habitual de “Sonia” per a Gervasini), en els quals s'insistí en la necessitat genèrica del “reagrupament de l'avantguarda sota el programa de la IV Internacional” (sense especificar com);¹⁵²⁹ es feu una crítica a les suposades inactivitat política i intrigues de Rous a Barcelona, així com a la posició contra la participació a la conferència de Barcelona defensada per Tresso en la conferència del P.O.I., proposant no només que calia participar sinó que els delegats bolxevic-leninistes s'havien d'escollir entre els que

¹⁵²⁴ Agraeixo a Paolo Casciola i a Agustín Guillamón que m'hagin permès consultar les còpies dels números dels que disposen: 1, 2, 3, 6, 7, 8, 12, 14, i 15, les quals es poden consultar en l'Archivio dell'Associazione Pietro Tresso di Firenze; els originals es troben en els Comintern Archives, Fond 495, opis 183, d. 17, R.G.A.S.P.I.

¹⁵²⁵ Els articles sortiren sense signatura, però Aïache informà que “avec Fosco, nous avons sorti un genre de bulletin a la machine, avec titre “Le Soviet”” (carta d'Henri Aïache a L. Trotsky i a Jean van Heijenoort (19-II-37), p. 4; (130) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library), per la qual cosa com a mínim Fosco, Aïache i algú més (possiblement Gervasini i/o Chéron) participaren en la redacció del primer número.

¹⁵²⁶ “La révolution est en danger : en avant pour la victoire de la révolution”. *Le Soviet*, no. 1 (janvier 1937).

¹⁵²⁷ “L'antifascisme qui conduit à l'union sacrée”. *Le Soviet*, no. 1 (janvier 1937). La crida deia explícitament: “UNE POLITIQUE DE FRONT UNIQUE DE TOUTES LES ORGANISATIONS OUVRIÈRES SUR LA BASE DE L'INTERNATIONALISME ET DU DÉFAITISME RÉVOLUTIONNAIRE DE CLASSE CONTRE CLASSE ” (majúscules en l'original), i va tornar a ser invocada en el número 2 de *Le Soviet*.

¹⁵²⁸ “Pourquoi parait “Le soviets””. *Le Soviet*, no. 1 (janvier 1937); hi ha traducció en: “¿Por qué aparece “Le Soviet”?”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 78-79.

¹⁵²⁹ Alguns dels articles del número 2 de *Le Soviet* foren reproduïts el 1939 en *La Vérité*, d'on he pogut consultar-los; aquest primer no porta el títol original, i el cito doncs tal i com apareix en *La Vérité*: “Document : un organe pour la construction de la IV^e Internationale pendant la révolution en Espagne”. *La Vérité*, no. 3 (15 mars 1939), p. 75.

lluïtaven a Espanya;¹⁵³⁰ es criticà la resolució política del C.C. Ampliat del P.O.U.M. celebrat el desembre per haver llançat la consigna d'assemblea constituent sense haver parlat ni de soviets ni especialment de la dictadura del proletariat, i s'aprofità per tornar a llançar la consigna de front únic de tots els partits obrers¹⁵³¹ (tanmateix, Fosco fou menys dur amb el P.O.U.M. en aquest article que en la carta que envià a *La Commune* sobre la mateixa qüestió a principis de mes, en la qual, malgrat confiar encara en la formació d'una fracció dins del P.O.U.M. a partir dels militants de l'antiga I.C.E, arremeté contra “la línea oportunista y ambigua de ese partido durante estos cinco meses de revolución, que han sido una auténtica catástrofe para la clase obrera” i el seu “cretinisme parlamentari”, llenguatge que no utilitzà en absolut en *Le Soviet* i que evidència el doble discurs de Fosco segons fos per al consum *públic* intern o extern),¹⁵³² i finalment s'oferí una breu anàlisi de la situació social i econòmica de la classe obrera espanyola en els cinc mesos de guerra.¹⁵³³ Per últim, el número 3, aparegut una setmana més tard, el dia 27, fou un monogràfic sobre els Processos de Moscou¹⁵³⁴ (el Segon Procés se celebrà en aquelles mateixes dates, del 23 al 30 de gener).

De tots aquests articles, el que dóna més elements per conèixer la posició tàctica del grup és el justificatiu de l'aparició de la revista, publicat en el primer número. En aquest article, el grup es presentà amb una política formalment unitària, ja que marcà com a objectiu el “reagrupament de l'avantguarda del proletariat espanyol”, consistent en una “revisió dels quadres” i en la “constitució d'un C.C. de tots els bolxevic-leninistes

¹⁵³⁰ GERVASINI, Virginia. ““Sur l'enclume” : à propos de la conférence du P.O.I. du 17 [sic] janvier”. *La Vérité*, no. 3 (15 mars 1939), p. 76.

¹⁵³¹ DI BARTOLOMEO, Nicola. “Critique de la résolution politique du comité central élargi du P.O.U.M.”. *La Vérité*, no. 3 (15 mars 1939), p. 76-78. La proposta de front únic, que de nou, com en el número 1 de *Le Soviet*, no esmentava explícitament les organitzacions que l'havien de compondre, sí ho feia implícitament: “*front unique de tous les partis et organisations ouvrières, avec l'exclusion des partis bourgeois*” (èmfasi en l'original), la qual cosa exposava clarament que, en principi, estava oberta tant a socialistes com a estalinistes.

¹⁵³² DI BARTOLOMEO, Nicola. “Carta de España : la revolución en peligro”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 74 (originalment publicat en: “Lettre d'Espagne : la révolution en danger”. *La Commune* (8-I-37)).

¹⁵³³ CHÉRON, Georges. “La situation économique espagnole et la classe ouvrière”. *La Vérité*, no. 3 (15 mars 1939), p. 78.

¹⁵³⁴ Els articles foren: “Assez de crimes”, “La contre-révolution ne s'arrête devant aucun crime”, “Des protestations s'élèvent dans plusieurs pays du monde”, “Le prolétariat hollandais proteste contre le Procès de Moscou”, “La presse bourgeoise réactionnaire et fasciste”, “Le Procès de Moscou cause une grande commotion dans le monde entier”, i ““Le Soviet” doit vivre et lutter” (tots anònims); “Déclarations faites par Trotsky aux représentants de la presse mexicaine” (de Trotsky); “Il ne s'agit pas d'un procès mais d'un massacre” (de Fosco); i “Porquoi Staline assassine les Vieux Bolcheviks” (extret del *Livre rouge*, de Sedov).

presents a Espanya”, declarant a més que no volia jugar cap paper de direcció i sí mantenir relacions tant amb *tots* els partits bolxevic-leninistes com amb l’S.I. i el “Comitè Internacional” de la IV Internacional. Aquests punts, però, donaven la mesura de que la voluntat unitària de *Le Soviet* era probablement només formal i propagandística, ja que, d’una banda, ja existia de fet com a grup separat i amb premsa pròpia i, de l’altra, era absolutament impossible que l’S.I. pogués acceptar que un grup de qualsevol país pogués tenir relacions d’igualtat tant amb ell com amb el partit i el centre internacional de la fracció molinierista; no obstant, el fet d’explicitar públicament aquesta voluntat unitària presentava una oportunitat que, des de una visió política seriosa, no es podia desaprofitar.

Amb la documentació existent, és impossible saber d’on provenia aquesta voluntat unitària dins del grup *Le Soviet*, si de Fosco i Gervasini, si dels militants francesos del P.C.I., o si de tots conjuntament, però segons una carta d’Henri Aïache escrita a mitjans de febrer, va ser ell qui va escriure una carta oberta als militants bolxevic-leninistes de Barcelona fent una crida al reagrupament i proposà una trobada entre Moulin i Fosco,¹⁵³⁵ la qual cosa apuntaria a una iniciativa dels molinieristes francesos; en qualsevol cas, aquesta política va ser aprovada pel grup i presentada com a oficial en el primer número del seu òrgan. En quant als bolxevic-leninistes del grup espanyol oficial, molt probablement no tingueren cap paper en aquest sentit, ja que fou a la seva iniciativa que s’expulsà Fosco i tampoc no parlaren de la necessitat d’unificació en el seu informe del desembre. Diferent fou però, la posició de Wauvermans i Launoy -de permís a Barcelona aquells dies-, que eren favorables a l’entesa i que proposaren formar una comissió d’investigació sobre Fosco que fos composta de Moulin i Munis pel grup oficial, i d’Aïache i sembla que una militant suposadament espanyola –probablement es tractaria de Gervasini- pel grup *Le Soviet*;¹⁵³⁶ i la de Rous, ja que dos testimoniatges el situen també en una posició clarament pro-unificació: d’una banda, el propi relat d’Aïache, que escrigué -com he mostrat anteriorment- que Rous pensava com ell que l’escissió era quelcom “nefast”¹⁵³⁷ i, d’una altra banda, una carta de Loots, que explicà que Rous li demanà que cerqués el fi de l’escissió amb Fosco quan aquest retornés a

¹⁵³⁵ Carta d’Henri Aïache a L. Trotsky i a Jean van Heijenoort (19-II-37), p. 4-5; (130) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

¹⁵³⁶ Carta de Pierre Wauvermans i Florent Launoy a Walter Dauge (19-IV-37), p. 6, Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

¹⁵³⁷ Carta d’Henri Aïache a L. Trotsky i a Jean van Heijenoort (19-II-37), p. 5; (130) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

Barcelona.¹⁵³⁸ Donat que ni cap delegat del P.O.I. ni tampoc Moulin plantejaren el tema en la conferència del P.O.I., el qual tampoc s’hi referí en cap de les seves resolucions, és ben possible que aquesta cerca d’entesa fos una decisió secreta i no pas una iniciativa personal de Rous, i que així se li comunicés a Moulin abans del seu retorn a Barcelona (i posteriorment una segona vegada, a finals de febrer, també a Loots). No s’entendria sinó perquè Moulin acceptà la proposta d’Henri Aïache i participà a les converses amb bona voluntat, converses que sembla que conduïren a una carta (que no s’ha conservat) de Fosco adreçada al grup oficial el 24 de gener.

El resultat de la negociació, però, fou negatiu, ja que Fosco no volgué col·laborar amb la comissió d’investigació,¹⁵³⁹ malgrat que, segons relatà Aïache, Moulin i Fosco compartien els mateixos punts de vista sobre la situació en Espanya –la qual cosa és plausible, com a mínim en quant a objectius estratègics- i que tots els militants de Barcelona que s’havien pogut reunir estaven en “complet acord”.¹⁵⁴⁰ Això darrer sembla més difícil d’acceptar tenint en compte la resposta que donà el grup oficial a finals del mateix mes de gener: negà el caràcter oficial de les converses, les qual no foren amb “delegats” sinó només amb Fosco; negà també, en un to prepotent, que els bolxevic-leninistes d’Espanya estiguessin dispersos i que s’haguessin de reunir; afirmà, de nou prepotentment, que no hi ha via cap cas de la “cèl·lula” de *Le Soviet*, sinó només la qüestió de Fosco, i que aquesta era purament organitzativa i que si Fosco volia resoldre-la no hauria d’haver llançat llavors una publicació; i conclouïa per tant que estava disposat a tractar la qüestió de Fosco només en el pla organitzatiu i sempre que aquest suspengués la seva publicació i acabés amb la seva activitat independent, afegint que els militants solidaris d’aquestes activitats no podien pertànyer al grup bolxevic-

¹⁵³⁸ Loots relatà poc després del seu retorn a Barcelona, a finals de febrer: “*Il faut te dire auparavant que j’avais vu Rouss [sic] à Paris, qui m’avait chargé de dire en son nom que cette section [l’S.B.L.E.] devait avoir une attitude unitaire avec... Fosco.*” (“Extrait d’une lettre datée de Barcelone le 6 mars 1937” [de Camille Loots a Georges Vereeken], Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History); també Henri Aïache, com he assenyalat en la Segona Part, informà que Rous veia l’escissió com quelcom “veritablement nefast” (carta d’Henri Aïache a L. Trotsky i a Jean van Heijenoort (19-II-37), p. 5; (130) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

¹⁵³⁹ Carta de Pierre Wauvermans i Florent Launoy a Walter Dauge (19-IV-37), p. 6-7, Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

¹⁵⁴⁰ Carta d’Henri Aïache a L. Trotsky i a Jean van Heijenoort (19-II-37), p. 4; (130) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library. Respecte Moulin, també Gervasini havia expressat coincidència amb la seva posició tàctica (que en realitat era la del tot el grup oficial) d’ajudar els bolxevic-leninistes dins del P.O.U.M. alhora que es mantenia una organització autònoma (GERVASINI, Virginia. ““Sur l’enclume” : à propos de la conférence du P.O.I. du 17 [sic] janvier”. *La Vérité*, no. 3 (15 mars 1939), p. 76); aquesta simpatia vers Moulin podria ser motivada per la seva bona predisposició a la reunificació, o bé podria indicar un intent de reclutament per part del grup *Le Soviet*.

leninista.¹⁵⁴¹ Per la banda molinierista, el mes d'abril aparegué un article en *La Commune* que fou una petita síntesi doctrinal sobre el funcionament d'una organització leninista (i una afirmació implícita de que el “grup de Barcelona” no ho era), però no donà cap explicació ni de les negociacions ni de la impossibilitat de l'acord, atribuint-ho tot a “qüestions personals” per part del grup oficial¹⁵⁴² (quan, de fet, aquest defensà sempre que “Il s'agit là de questions politiques et non pesonelles”).¹⁵⁴³

Aquesta resposta permet copsar quatre importants elements: el primer, òbviament, que significà la confirmació de l'escissió del petit grup bolxevic-leninista espanyol i la fi de les possibilitats de reagrupament; el segon, la incapacitat palmària del grup oficial de donar una solució política al que era fonamentalment un problema polític, recobrint-lo d'una impecable lògica organitzativa (el fet que Fosco no pogués reclamar unitat quan ja havia creat un grup i una publicació pròpies) que tanmateix ni tan sols esmentava l'existència d'un desacord polític bàsicament tàctic; en tercer lloc, la precària posició de Moulin en el grup dirigent del grup oficial: malgrat la seva evident capacitat teòrica i les seves relacions tant amb el P.O.I. (de qui no havia fet més que seguir les indicacions en aquest afer) com amb els militants poumistes madrilenys, la resposta del comitè era una desautorització en tota regla de les converses portades per aquest, i indicava que la direcció del grup estava fortament en mans de Sedran i també de Munis;¹⁵⁴⁴ per últim, cal assenyalar de nou que precisament la manca d'un delegat de l'S.I. a Barcelona fou, en última instància, la causa primordial de que el grup bolxevic-leninista oficial no acceptés una directiva que neixia probablement del mateix S.I. (o, com a mínim, de

¹⁵⁴¹ COMITÉ DE LA SECCIÓN BOLCHEVIQUE-LENINISTA DE ESPAÑA. “A nuestros camaradas y simpatizantes”. *La Voz leninista*, nº 1 (5 Abril 1937), p. 3 (reproduït en: “[Nota de expulsión de Fosco]”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 107-108).

¹⁵⁴² Sorprenentment en un article de caire doctrinal, totes les causes es reduïren a conflictes personals per part de la majoria: “*Dans un milieu politique, où ces règles d'hygiène révolutionnaires ne sont pas observées, il n'est pas surprenant de voir que les cas personnels (comme à Barcelone) passent avant les questions politiques, et même au premier plan. Ce sont là les fruits de la dégénération: lorsque les positions politiques manquent, les questions personnelles naissent ou, si elles n'existent pas, elles sont créées et alimentées par des groupes ou par des hommes intéressés à la confusion et au caporalisme.*” (“Suite de la discussion à propos de l'unification des B. L. en Espagne”. *La Commune* (9-IV-37); èmfasi en l'original).

¹⁵⁴³ ROUS, Jean [“Clart”]. “Lettre du cam. Clart au Comité central du P.S.R. belge, le 20 décembre 36”. *Bulletin intérieur international*, no. 1 (avril 1937), p. 9.

¹⁵⁴⁴ Significativament per al seus interesos, Henri Aïache criticà tota la direcció de la secció oficial “exception faite de Moulin”, i digué que Sedran “n'est vraiment pas à la hauteur” (carta d'Henri Aïache a L. Trotsky i a Jean van Heijenoort (19-II-37), p. 5; (130) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

Rous) i que per tant havia de comptar amb la seva aprovació: dit d'una altra manera, la irresolució de l'S.I. per enviar un delegat a Barcelona motivà que el grup oficial continués actuant a la seva pròpia iniciativa, que de nou, com en el tema de la “fracció clandestina” que també havia proposat Rous, no sempre coincidia amb la de l'S.I. i que en aquest cas motivà la impossibilitat de la reunificació.

En quant el grup bolxevic-leninista oficial, estava compost d'uns vint-i quatre militants a principis de gener,¹⁵⁴⁵ sent així aproximadament tres vegades més gran que el molinierista; a Barcelona, devia ser el doble que el de *Le Soviet*, i comptaria així amb una desena de militants,¹⁵⁴⁶ la immensa majoria estrangers. Però immediatament augmentà, ja que durant els dos primers mesos del 1937 hi hagué un significatiu increment de militants estrangers: al gener, cinc militants bolxevic-leninistes britànics s'integraren en les milícies del P.O.U.M. –probablement en el contingent de l'I.L.P.–, i un, John Bryan, en la marina de guerra republicana com a expert en torpedes;¹⁵⁴⁷ al febrer, Oehler informà el dia 18 que dos dies després de la seva arribada a Barcelona (cap el 13 o 14 de febrer) hi arribà “Harry Milton”¹⁵⁴⁸ (Wolf Kopin (Kupinsky)), militant bolxevic-leninista dins de l'S.P.,¹⁵⁴⁹ que formava part de la “Debs Column”

¹⁵⁴⁵ Segons les dades ja assenyalades anteriorment provinents dels informes del desembre del mateix grup i de Blackwell, i del gener de Rous.

¹⁵⁴⁶ De l'informe fet pel grup el desembre s'extreu una xifra d'onze a tretze militants a Barcelona (“Rapport d'activité du Groupe B.L. à Barcelonne [sic]” (12-XII-36), p. 4, Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History); Blackwell donà la xifra que feia la mitjana de l'anterior: dotze militants (BLACKWELL, Russell. “Grupo Bolchevique Leninista de Espana” (2-XII-36), p. 1, Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University); però Loots la rebaixà a vuit (“Extrait d'une lettre datée de Barcelone le 6 mars 1937” [de Camille Loots a Georges Vereeken], Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History).

¹⁵⁴⁷ “Aid for Spain : the Fourth International Spanish Committee”. *Fight*, v. 1, no. 3 (January, 1937), p. 11. Malauradament, aquesta notícia no donà el nom dels cinc militants que s'integraren en les milícies; el Marxist Group hi reconeixia la seva passivitat anterior: “We have to prepare ourselves here in England for greater efforts to assist our Spanish comrades than we have done in the past”. En el número següent de *Fight*, s'informà d'una carta d'un militant present a Barcelona, però podria ser un dels cinc que ja hi havien viatjat (“Help P.O.U.M.”. *Fight*, v. 1, no. 4 (February, 1937), p. 7).

¹⁵⁴⁸ Carta d'Hugo Oehler (18-II-37), Hugo Oehler Papers, folder 3, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University; en el número del 3 de març de *The Spanish revolution* aparegué una benvinguda per a ambdós (“American comrades”. *The Spanish revolution*, v. 2, no. 4 (March 3, 1937), p. 8).

¹⁵⁴⁹ Alguns autors l'han presentat incorrectament com a militant de la R.W.L. (vegeu: DURGAN, Andy. “International Volunteers in the POUM Militias”, <https://libcom.org/history/international-volunteers-poum-militias>; HALL, Christopher. *'Not just Orwell' : the Independent Labour Party volunteers and the Spanish Civil War*. L'Hospitalet de Llobregat : Warren & Pell, 2009, p. 215). De fet, la R.W.L. –com he explicat en el text– tingué dos representants a Espanya (Blackwell i Oehler), però cap milicià, al contrari del que ha afirmat Durgan (DURGAN, Andy. Ídem; i DURGAN, Andy. “Les volontaires internationaux des milices du POUM”. En: *Tant pis si la lutte est cruelle : volontaires internationaux contre Franco*.

organitzada pel seu partit i que, per tant, havia d'integrar-se en les Brigades Internacionals; Milton, però, fou convençut per Oehler d'enrolar-se en les milícies del P.O.U.M.¹⁵⁵⁰ i serví en el contingent de l'I.L.P. en el front d'Osca, on faria una forta amistat amb George Orwell, arribat el mes anterior. El mateix dia 18, Charles Orr informà que dos sudafricans havien arribat i treballaven amb ell en *The Spanish Revolution* substituïnt Krehm, que havia marxat,¹⁵⁵¹ aquests sudafricans eren John Saperstein i Leon Sapire, militants bolxevic-leninistes del W.P.S.A. que havien viatjat des de Londres.¹⁵⁵² Saperstein feu una visita al front d'Aragó a finals de febrer i principis de març¹⁵⁵³ i convencé els milicians del contingent de l'I.L.P. perquè formessin un comitè, malgrat els advertiments en contra que tenien per part dels seus dirigents,¹⁵⁵⁴ mentre Sapire treballà amb el grup de Barcelona.¹⁵⁵⁵ Una setmana després, Lois Orr esmentà un irlandès militant del Marxist Group,¹⁵⁵⁶ el qual era Paddy (o Pat)

Sous la direction de Stéfanie Prezioso, Jean Batou et Ami-Jacques Rapin. Paris : Syllepse, cop. 2008, p. 192).

¹⁵⁵⁰ Carta de William Krehm a Aubrey (17-III-37), Arxiu privat de William Krehm. Oehler i Krehm volgueren fer un escàndol del fet que "*The Trotskyists in the United States in recruiting for the Debs Column are recruiting for the Stalinists*" (OEHLER, Hugo. "Spanish workers prepare to hold gains; crisis deepens : letters from com. Oehler". *The Fighting worker*, v. 2, no. 4 (May 1, 1937), p. 2; i també la carta de Krehm citada). Probablement influenciat per Oehler, Milton escrigué després al C.N. del S.P. i de la Debs Column per tal que no enviessin els seus integrants a les Brigades Internacionals (carta de Harry Milton al Socialist Party N.C. i Debs Column (5-IV-37), Harry Milton Papers, Hoover Institution, Stanford University), i posteriorment a la fracció bolxevic-leninista del S.P. (carta de Harry Milton a Martin Abern (2-V-37), idem).

¹⁵⁵¹ ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 134. La marxa de Krehm, motivada per tal de participar en la conferència dels grups d'esquerra que s'havia de celebrar a París, implicava l'abandonament temporal de la seva col·laboració en *The Spanish revolution*, però aquest es convertí en definitiu al seu retorn.

¹⁵⁵² ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 138; HIRSON, Baruch. "Profiles of some South African Trotskyists". *Revolutionary history*, v. 4, no. 4 (spring 1993), p. 97; HUNTER, Ian. "Raff Lee and the pioneer Trotskyists of Johannesburg : a footnote to the history of British Trotskyism", *Ídem*, p. 71.

¹⁵⁵³ ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 138

¹⁵⁵⁴ Carta de Moulin [al P.O.I.?] ([ca.] 15-III-37), p. 1, (6921) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; carta de William Krehm a Aubrey (17-III-37), Arxiu privat de William Krehm; "Stop press". *Fight*, v. 1, no. 5 (April, 1937), p. 12; "Quelques aspects de la politique en Catalogne". *La Lutte ouvrière* (9-IV-37). Milton, Orwell i probablement els militants bolxevic-leninistes britànics del contingent de l'I.L.P. formaren part d'aquest comitè; de fet, un milicià pertanyent a l'I.L.P. recordà com Milton no amagà mai la seva condició de militant bolxevic-leninista: "*The one Trotskyist proud to boast of the association, and playing it as sort of trump card to end all discussion.*" (citat en: HALL, Christopher. *'Not just Orwell' : the Independent Labour Party volunteers and the Spanish Civil War*. L'Hospitalet de Llobregat : Warren & Pell, 2009, p. 215). Milton arribà a ser el secretari d'aquest comitè (carta de Harry Milton a Martin Abern (19-VI-37), Harry Milton Papers, Hoover Institution, Stanford University (la carta està incorrectament datada "May 19", ja que pel seu contingent ha de ser forçosament del 19 de juny)).

¹⁵⁵⁵ ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 160.

¹⁵⁵⁶ ORR, Lois; ORR, Charles. *Ídem*, p. 137.

Trench.¹⁵⁵⁷ També apareix esmentat en la documentació de mesos després un militant anomenat Mac, aparentment dels Estats Units, que sembla que degué ser a Barcelona durant l'hivern i que Moulin aconsellà que retornés.¹⁵⁵⁸ Per últim, *The Challenge of youth*, òrgan de la Y.P.S.L., tenia un desconegut “special correspondent” a Barcelona,¹⁵⁵⁹ el qual no sembla que fos cap membre de la parella Orr, ja que aquests mai no esmentaren aquest fet en la seva correspondència, tractant-se doncs probablement de Colay, bé que també podria haver estat algun militant socialista desconegut.

Encara que numèricament no tant important, fou també en aquest moment quan tingué el qualitativament sí important fet de que el grup començà a tenir militància espanyola: el grup passà de no tenir cap militant espanyol a mitjans de desembre,¹⁵⁶⁰ a tenir-ne tres just dos mesos després, dels quals dos eren milicians “et une autre qui me parait des plus mous (tout au moins dans l'action) et dont j'ignore le cran”,¹⁵⁶¹ un d'aquests tres havia de ser forçosament Munis.

Aquest havia arribat l'onze de setembre a Cartagena, procedent de Mèxic, a on havia marxat a finals del 1935 o principis del 1936 i d'on retornà, en quant conegué les notícies del que es desenvolupava a Espanya, amb el *Magallanes*, el primer vaixell carregat d'armes mexicanes.¹⁵⁶² Les notícies que hi ha sobre ell entre la seva arribada a

¹⁵⁵⁷ Transcrit erròniament “French” en l'edició de les cartes dels Orr; Trench retornà a Anglaterra just abans dels Fets de Maig (ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 160).

¹⁵⁵⁸ Carta de Harry Milton a Martin Abern (2-V-37), Harry Milton Papers, Hoover Institution, Stanford University.

¹⁵⁵⁹ “Communists break unity”. *The Challenge of youth*, v. 5, no. 1 (late February, 1937), p. 1.

¹⁵⁶⁰ “Rapport d'activité du Groupe B.L. à Barcelonne [sic]” (12-XII-36), p. 4, Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History; hi ha traducció en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 60.

¹⁵⁶¹ Carta d'Henri Aïache a L. Trotsky i a Jean van Heijenoort (19-II-37), p. 5; (130) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

¹⁵⁶² Guillamón, biògraf de Munis, ha donat principis del 1936 com la data de retorn de Munis a Mèxic (GUILLAMÓN, Agustín. “MUNIS, G., Manuel Fernández-Grandizo y Martínez, 1912-1989”. En: *Biografías del 36 : revolucionarios, extranjeros, judíos, anarquistas, trotskistas, bordiguistas, olvidados, internacionalistas, disidentes, exiliados, apátridas y otros malditos de la Guerra de España*. Barcelona : Descontrol, 2016, p. 243), però Olivia Gall afirmà que Munis tornà a Mèxic a finals del 1935 i hi romangué fins l'esclat de la revolució espanyola, quan “ayudado por Bojórquez, el joven [Munis] logró embarcarse en el primer buque que Cárdenas enviaba cargado de armas para el gobierno español” (GALL, Olivia. *Trotsky en México y la vida política en el periodo de Cárdenas, 1937-1940*. 1ª ed. México : Era, 1991, p. 70-71). Aquest vaixell, el *Magallanes*, va sortir de Veracruz el 23 d'agost (MATESANZ, José Antonio. *Las raíces del exilio : México ante la Guerra Civil Española, 1936-1939*.

Cartagena el mes de setembre i la seva aparició a Barcelona l'hivern del 1936-1937 són escasses: ell mateix no en digué res ni en l'estudi sobre la revolució espanyola *Jalones de derrota, promesa de victoria*, ni tampoc en l'esboç biogràfic que l'acompanyava. Sembla que marxà de seguida a Madrid i, durant molt de temps, es creiè que havia lluitat amb les milícies socialistes en algun front madrileny, però no hi ha dades ni que ho confirmin ni que ho desmenteixin.¹⁵⁶³ Segons el testimoni de Fernández Granell en una carta que escrigué a Andrade el juliol del 1939, "Munis intentó ingresar en el P [partido, P.O.U.M.] por la puerta de Madrid, apoyado por Mauricio y los otros camaradas, con derechos y directamente al CL."¹⁵⁶⁴ per aquest testimoni sembla clar, doncs, que l'intent no reexí, però en tot cas sí que òbviament s'assabentà de l'existència d'un grup bolxevic-leninista a Barcelona. En un moment indeterminat entre novembre i gener arribà a Barcelona, quan força militants poumistes i col·laboradors foren evacuats a Barcelona per la direcció del partit. Com he assenyalat anteriorment, Blackwell escrigué a principis de desembre que el grup bolxevic-leninista de Barcelona tenia contactes amb Munis,¹⁵⁶⁵ però això no el situa forçosament a Barcelona: de fet, l'informe del grup escrit el 12 de desembre digué taxativament que "Nuestro grupo está compuesto ahora exclusivamente de camaradas extranjeros";¹⁵⁶⁶ a finals de gener, però, les seves inicials "G. M." ja aparegueren com a autor d'un article en el primer butlletí que edità el grup,¹⁵⁶⁷ per la qual cosa degué ingressar en el grup bolxevic-leninista

México : UNAM, 1999, p. 126) i arribà a Cartagena l'11 de setembre ("Fusiles y mosquetones de la infantería republicana". S.B.H.A.C., Sociedad Benéfica de Historiadores Aficionados y Creadores, <http://www.sbhac.net/Republica/Fuerzas/Armas/Infanteria/Fusiles/Fusiles.htm>). Segons el testimoni de Sereni, un dels milicians del G.I.L. era un mexicà que partí de Mèxic en quant esclatà la guerra, i es trobava al front d'Aragó a mitjans de setembre (SERENI, Bruno. *Ricordi della guerra di Spagna*. Barga : Il Giornale di Barga, [1972], p. 101); és probable, doncs, que viatgès en el mateix vaixell que Munis.

¹⁵⁶³ Cf. la darrera biografia de Munis preparada per Guillamón (GUILLAMÓN, Agustín. "MUNIS, G., Manuel Fernández-Grandizo y Martínez, 1912-1989". En: *Biografías del 36 : revolucionarios, extranjeros, judíos, anarquistas, trotskistas, bordiguistas, olvidados, internacionalistas, disidentes, exiliados, apátridas y otros malditos de la Guerra de España*. Barcelona : Descontrol, 2016, p. 243-244) amb versions anteriors; al mateix temps, cal no oblidar que Rous parlà d'un grup de militants mexicans en les J.S.U. de Madrid, com he assenyalat en la Segona Part.

¹⁵⁶⁴ FERNÁNDEZ GRANELL, Eugenio. *Correspondencia con sus camaradas del P.O.U.M., 1936-1999*. Santiago de Compostela : Fundación Eugenio Granell, DL 2009, p. 46. Fernández Granell afegí que "Me opuse y dimité. Fue el comienzo de mi desgracia. Los bolcheviques de Madrid estaban más identificados con Roberto y Mariano Gómez que conmigo".

¹⁵⁶⁵ BLACKWELL, Russell. "Grupo Bolchevique Leninista de Espana" (2-XII-36), p. 1, Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University.

¹⁵⁶⁶ "Rapport d'activité du Groupe B.L. à Barcelonne [sic]" (12-XII-36), p. 3, Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History; hi ha traducció en: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 59.

¹⁵⁶⁷ MUNIS, G. "¿Crisis de la Generalidad o crisis nacional?". *Boletín : editado por el Grupo Bolchevique Leninista de España (IV Internacional)*, nº 1 (Enero 27, 1937), p. 3-6; reproduït en:

oficial probablement entre mitjans de desembre i principis de gener.

El grup oficial, un cop rebutjà el 24 de gener la unificació amb el grup liderat per Fosco, i probablement esperonat pel fet que aquest ja havia tret dos números de *Le Soviet* fins el dia 20 de gener, publicà per fi el 27 del mateix mes (el mateix dia que apareixia el número 3 de *Le Soviet*), amb un retard d'unes dues setmanes,¹⁵⁶⁸ el seu òrgan, titulat senzillament *Boletín : editado por el Grupo Bolchevique Leninista de España (IV Internacional)*, formalitzant d'aquesta manera la seva existència organitzativa i a més com a grup independent: el grup de Barcelona adoptà a partir d'aquest moment un nom oficial, "Grupo Bolchevique Leninista de España (IV Internacional)", o G.B.L.E., i es manifestà adscrit al moviment per la IV Internacional de manera independent, sense vincle organitzatiu ni, d'una banda, amb el P.O.I. ni, de l'altra, amb el P.O.U.M.; el grup, malgrat tenir una presència pública, operà en condicions de semi-il·legalitat, intervenint només entre la militància poumista i anarquista.¹⁵⁶⁹ En quant el seu òrgan, marcava una nova fita: si la primera revista bolxevic-leninista en castellà destinada a Espanya durant la guerra havia estat el *Boletín de informaciones del Partido Obrero Internacionalista* (editada, doncs, a França), i la primera revista bolxevic-leninista editada en Espanya en el mateix període havia estat *Le Soviet* (però en llengua francesa), amb el *Boletín* per fi sorgia la primera revista bolxevic-leninista d'aquell moment editada en Espanya i en castellà.

El primer número probablement va poder ser editat amb els fons que es deurién reunir amb motiu d'una circular que el grup envià a diferents seccions del Moviment per la IV Internacional demanant ajut econòmic i també la tramesa de "camarades qualificats" de parla castellana,¹⁵⁷⁰ crida que l'S.I. transmeté després específicament a les seccions

Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 63-67.

¹⁵⁶⁸ Carta de Pierre Wauvermans i Florent Launoy a Walter Dauge (19-IV-37), p. 6, Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

¹⁵⁶⁹ "Letter to ten american comrades, by the bolchevic-leninist [sic] section of Spain (for the IVth International)" (1-III-37), John Dwyer Papers, box 14, folder 29, Walter P. Reuther Library, Wayne State University).

¹⁵⁷⁰ Aparentment no s'ha conservat cap còpia d'aquesta carta, però una part d'aquesta es troba traduïda a l'anglès en una altra carta que l'S.B.L.E. envià més tard a camarades dels Estats Units ("Letter to ten american comrades, by the bolchevic-leninist [sic] section of Spain (for the IVth International)" (1-III-37), John Dwyer Papers, box 14, folder 29, Walter P. Reuther Library, Wayne State University).

americanes (sense èxit aparent pel que respecta a la tramesa de militants).¹⁵⁷¹ El número tenia divuit pàgines (aproximadament el triple de la mitjana dels tres primers números de *Le Soviet*) i inclogué tant articles anònims com signats (amb els pseudònims “G. M.” (Munis), “A. Izquierdo”, “José Méndez”, i “Proles” (potser Moulin¹⁵⁷²)), que versaren sobre bona part de les principals qüestions importants per als trotskistes: la justificació de la pròpia política i la necessitat del nou grup,¹⁵⁷³ la qüestió del govern i la necessitat de revitalitzar els comitès, als quals es continuava atorgant un paper primordial en la revolució,¹⁵⁷⁴ la crítica al P.O.U.M. (especialment la seva entrada en el govern català - qualificat però d’errada i no pas de traïció),¹⁵⁷⁵ als anarquistes (encara que

¹⁵⁷¹ Cal remarcar que l’S.I. demanà inclús a les seccions llatinoamericanes “no dubtar” davant la tramesa de dirigents, quelcom que ell mateix havia estat incapaç de fer des del setembre del 1936, tenint més possibilitats de fer-ho:

“nos camarades espagnols se sont adressés au S.I. en nous demandant de faire un appel pressant auprès de toutes les sections comprenant des camarades de langue espagnole, c’est-à-dire en premier lieu aux pays hispano-américains, de faire un effort tout à fait exceptionnel pour l’envoi de camarades qualifiés en Espagne afin d’y collaborer à la formation des cadres BL. Même en nombre restreint ces camarades sauront considérablement influencer sur le regroupement en Espagne. Il devra s’agir avant tout de camarades ayant des qualités oratoires, littéraires, propagandistiques et une formation BL solide. Sans pour cela impuissant le travail propre des sections latino-américaines, il ne faudra pas hésiter d’envoyer même des camarades occupant des places importantes dans leur organisation nationale. [...] Nous [il-legible] les camarades de l’Amérique latine avec insistance de donner suite à cet appel de nos camarades espagnols. L’envoi de camarades politiquement capables doit primer même l’envoi de volontaires miliciens.”

(SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Circularie du Secrétariat international pour la IV^e Internationale aux sections américaines de la Quatrième Internationale”. *Bulletin intérieur international*, no. 1 (avril 1937), p. 24; èmfasi en l’original).

No he trobat cap constància de que aquesta crida tingués èxit respecte la tramesa de militants, especialment de dirigents.

¹⁵⁷² El fet que els articles que publicà “Proles” ” en la premsa bolxevic-leninista espanyola fossin sobre política internacional i hi fes referència a organitzacions o premsa angleses i alemanyes em fa pensar que “Proles” podria ser un altre pseudònim de Moulin.

¹⁵⁷³ “Motivos y significados de nuestro movimiento”. *Boletín : editado por el Grupo Bolchevique Leninista de España (IV Internacional)*, nº 1 (Enero 27, 1937), p. 1-3; reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1^a ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 60-62).

¹⁵⁷⁴ MUNIS, G. “¿Crisis de la Generalidad o crisis nacional?”. *Boletín : editado por el Grupo Bolchevique Leninista de España (IV Internacional)*, nº 1 (Enero 27, 1937), p. 3-6; reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1^a ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 63-67. S’observa en aquest article de Munis plena sintonia amb el manifestat per Moulin en *Quatrième Internationale* sobre l’essencial qüestió dels comitès; a finals de mes o principis de febrer el grup també redactà un full volant –probablement el primer que creà- sobre aquesta qüestió: “¡Vivan los comités de obreros, campesinos y combatientes!”. També els militants molinieristes discutiren aquesta qüestió amb els militants poumistes, intentant evidenciar la seva contradicció: “De notre coté dans nos conversations avec des militants de base - nous demandions, sans avoir l’air d’y toucher - “alors et ces fameux comités d’où vont sortir les délégués à la Constituante où sont-ils formés? [...] Et la direction du Poum endort ses gens avec des boniments de la sorte” (carta d’Henri Aiache a L. Trotsky i a Jean van Heijenoort (19-II-37), p. 6; (130) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

¹⁵⁷⁵ “Comentarios a la reunión del Comité Central ampliado del P.O.U.M.”. *Boletín : editado por el Grupo Bolchevique Leninista de España (IV Internacional)*, nº 1 (Enero 27, 1937), p. 6-8; reproduït en:

paral·lelament també s'anuncià la intenció de treballar fent propaganda entre els seus militants revolucionaris)¹⁵⁷⁶ i a les J.S.U. (qualificada ja d'organització burgesa);¹⁵⁷⁷ la situació al front;¹⁵⁷⁸ la reproducció de l'antiga anàlisi de Trotsky sobre la revolució espanyola feta al juliol i apareguda en *La Batalla* (però que era el text seu sobre Espanya més actual);¹⁵⁷⁹ i diferents notícies internacionals, amb especial èmfasi en l'I.L.P., el S.A.P., els Processos de Moscou i la crida als feixistes feta pel P.C.I.,¹⁵⁸⁰ a més d'una salutació a Trotsky.¹⁵⁸¹ En la seva declaració d'intencions, el G.B.L.E. manifestà una posició més exigent que la de l'S.I. -que a Amsterdam acabava de decidir demanar l'ingrés en el P.O.U.M. inclús sense dret de fracció- recuperant –molt probablement per influència de Munis- el discurs que exigia plens drets fraccionals i total llibertat de crítica contra el P.O.U.M., al qual a més se'l declarava organització inútil per a la revolució sense la intervenció del G.B.L.E.:

“Hemos tratado de trabajar en el seno del P.O.U.M. como fracción de extrema izquierda, pero se nos han cerrado las puertas exigiéndonos declaraciones que ningún revolucionario puede hacer. No obstante, declaramos públicamente que estamos siempre dispuestos a trabajar en el seno del P.O.U.M. siempre que se nos reconozca el derecho de fracción. Cuando se trata de un partido como el P.O.U.M., cuya política tiene tantos vacíos y puntos oscuros, las fracciones no sólo son inevitables sino necesarias. Al ingresar nuestro grupo contribuiría con sus ideas a la polémica ideológica, sin atravesar por la cual, el P.O.U.M. no será nunca más que un partido centrista completamente inservible para la revolución.

Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 67-70.

¹⁵⁷⁶ IZQUIERDO, A. “La política anarquista”. *Boletín : editado por el Grupo Bolchevique Leninista de España (IV Internacional)*, nº 1 (Enero 27, 1937), p. 16-17.

¹⁵⁷⁷ MÉNDEZ, José. “El Congreso de la Juventudes Socialistas Unificadas”. *Boletín : editado por el Grupo Bolchevique Leninista de España (IV Internacional)*, nº 1 (Enero 27, 1937), p. 18.

¹⁵⁷⁸ “Carta del frente”. *Boletín : editado por el Grupo Bolchevique Leninista de España (IV Internacional)*, nº 1 (Enero 27, 1937), p. 8-9; reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional.* 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 70-72.

¹⁵⁷⁹ TROTSKY, L. “Primeras lecciones de la Revolución Española”. *Boletín : editado por el Grupo Bolchevique Leninista de España (IV Internacional)*, nº 1 (Enero 27, 1937), p. 9-12 (reproduït en: TROTSKY, L. “Primeras lecciones de España”. En: TROTSKY, L. *La revolución española.* Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 53-62); el text era el mateix que el que havia aparegut en *La Batalla* el mes d'agost, però, com ja he indicat anteriorment, afegia una nota explicant la censura que havia patit i que era referent a Pivert (aquesta nota també està reproduïda en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional.* 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 72.

¹⁵⁸⁰ PROLES. “¿Capitulará el Independent Labour Party ante el stalinismo?”. *Boletín : editado por el Grupo Bolchevique Leninista de España (IV Internacional)*, nº 1 (Enero 27, 1937), p. 12-13; “Notas internacionales”. *Ídem*, p. 13-14; “Proceso de Moscou : por un contraproceso : Francia”. *Ídem*, p. 15; “También el S.A.P.”. *Ídem*, p. 15; i “Ampliando el Frente Popular”. *Ídem*, p. 18 (aquest darrer reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional.* 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 73).

¹⁵⁸¹ “Saludo a Trotsky” “. *Boletín : editado por el Grupo Bolchevique Leninista de España (IV Internacional)*, nº 1 (Enero 27, 1937), p. 15; reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional.* 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 73.

Nos vemos obligados a trabajar en el exterior, pero fieles a nuestro criterio, trataremos de introducir entre los militantes más avanzados del P.O.U.M. nuestra orientación y principios bolcheviques.”¹⁵⁸²

La darrera frase recuperava el sentit de l'antiga proposta de Rous de fracció clandestina, alhora que mostrava clarament que la decissió de constituir-se com a grup independent, exterior, havia estat una “obligació” motivada per la manca de cooperació del P.O.U.M., més que no pas motivada per una voluntat intrínseca del G.B.L.E. de funcionar independentment; malgrat això, quedava palesa la diferència de criteri en aquest punt tant amb el P.O.I. com amb l'S.I. En aquest sentit, sobta moltíssim que no es reproduís en el *Boletín* l'informe de Rous a la conferència del P.O.I., el qual serví de base tant a la resolució d'aquest partit com a la de l'S.I. Si bé era difícil -per la lentitud i complicació de les comunicacions- que el G.B.L.E. tingués la resolució d'Amsterdam, no ho era en absolut tenir l'informe de Rous i la resolució del P.O.I. inspirada en aquest, ja que Moulin probablement portà al seu retorn de París l'informe, i la resolució sobre Espanya fou impresa en *La Lutte ouvrière* del dia 8 de gener.¹⁵⁸³ I inclús si Moulin no hagués pogut portar l'informe i el número de *La Lutte ouvrière* no hagués arribat a Barcelona abans del dia 27 de gener, Moulin en tot cas en coneixia perfectament l'existència i el seu sentit. Però el fet és que no tan sols no fou feta cap referència ni a l'informe ni a les resolucions en aquest número del *Boletín* (que com a mínim fou escrit a partir del 10 de gener),¹⁵⁸⁴ sinó tampoc sobre les mateixes conferències del P.O.I. i de l'S.I., amb les seves importantíssimes (per als militants del Moviment per la IV Internacional) resolucions sobre Espanya.

De nou, l'aïllament del grup espanyol respecte l'S.I. i la direcció del P.O.I. -motivats per la passivitat operativa d'aquests, incapaços d'enviar no una delegació, sinó al menys un delegat-, feia que les diferències en quant les tàctiques a seguir continuessin obrint-se a banda i banda del Pirineu, en especial provocant que el grup espanyol es constituís com a tal de manera independent (qüestió que no havia estat tractada en cap de les dues

¹⁵⁸² “Motivos y significados de nuestro movimiento”. *Boletín : editado por el Grupo Bolchevique Leninista de España (IV Internacional)*, nº 1 (Enero 27, 1937), p. 1-3.

¹⁵⁸³ “La Conférence nationale du P.O.I. a défini... la politique des bolchevicks-léninistes dans la révolution espagnole”. *La Lutte ouvrière* (8-I-37).

¹⁵⁸⁴ En l'article de Munis es fa referència a un article de *Treball* de 10 de gener (MUNIS, G. “¿Crisis de la Generalidad o crisis nacional?”. *Boletín : editado por el Grupo Bolchevique Leninista de España (IV Internacional)*, nº 1 (Enero 27, 1937), p. 4; reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 64).

conferències) i que aquest no busqués l'admissió de la fracció dins del P.O.U.M. en els termes claudicants que resolgué l'S.I.; inclús, aquesta demanda de fracció pujà el to respecte la segona i tercera cartes enviades al P.O.U.M. el novembre, inaugurant una línia de força polèmica amb aquest partit probablement deguda a la imprompta de Munis. Finalment, en el segon número del *Boletín* sí s'hi publicà un article sobre la conferència del P.O.I., però, com mostraré més endavant, s'hi censurà la recomanació feta per aquest partit als bolxevic-leninistes d'Espanya d'entrar en el P.O.U.M. A això s'afegí el fet que les diferències amb l'S.I. molt aviat no foren només organitzatives o de variacions en la tàctica, sinó també de caire estratègic (el front revolucionari del proletariat), com mostraré seguidament.¹⁵⁸⁵

El grup bolxevic-leninista oficial també començà a finals d'aquest mes de gener o a principis de febrer l'edició de fulls volants (quatre en un període de dos mesos, fins a finals de març),¹⁵⁸⁶ amb una tirada individual de cinc mil exemplars,¹⁵⁸⁷ que distribuïa especialment entre la militància del P.O.U.M. i la J.C.I. (com s'ha vist en el cas de les amenaces i atacs per part de la J.C.I.), però també entre l'anarquista en assemblees sindicals¹⁵⁸⁸ la qual, segons Moulin, els rebia molt favorablement¹⁵⁸⁹ (Henri Aïache informà a més a mitjans de febrer que diversos bolxevic-leninistes havien ingressat en la F.A.I.).¹⁵⁹⁰ El primer que edità fou “¡Vivan los comités de obreros, campesinos y

¹⁵⁸⁵ Durant el mes de febrer l'S.I. envià una carta al “G.B.L. de Barcelone”, però no s'ha conservat i no se sap quin era el seu contingut –si informatiu, encoratjador, crític o recull d'instruccions-, restant només l'esment de la seva existència (SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Séance du 20 février 1937” [procès-verbal], p. 3, (16508) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

¹⁵⁸⁶ Fins a mitjans de març s'editaren tres (carta de Moulin [al P.O.I.?] ([ca.] 15-III-37), p. 1, (6921) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; “Quelques aspects de la politique en Catalogne”. *La Lutte ouvrière* (9-IV-37)), i amb motiu de la crisi del govern de la Generalitat de finals de març s'edità el quart el dia 1 d'abril, del qual no he trobat cap exemplar però que està traduït sencer a l'alemany en: “Krise der Generalitaet? : Krise des Regimes”. *Deutsches Bulletin der Bolschewistisch-Leninistischen Sektion von Spanien (für die Vierte Internationale)*, no. 2 (Mitte april 1937), p. 11-12; i parcialment al francès en: “Autour de la crise de la Généralité en Catalogne”. *Bulletin français de la Section bolchevique-léniniste d'Espagne (pr. la IVe Internat.)*, no. 1 (10 avril 1937), p. 11.

¹⁵⁸⁷ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Séance du 17 avril 1937” [procès-verbal], p. 2, (16510) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

¹⁵⁸⁸ “Autour de la crise de la Généralité en Catalogne”. *Bulletin français de la Section bolchevique-léniniste d'Espagne (pr. la IVe Internat.)*, no. 1 (10 avril 1937), p. 10.

¹⁵⁸⁹ Carta de Moulin [al P.O.I.?] ([ca.] 15-III-37), p. 1, (6921) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

¹⁵⁹⁰ Carta d'Henri Aïache a L. Trotsky i a Jean van Heijenoort (19-II-37), p. 5; (130) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

combatientes!”¹⁵⁹¹ –abundant en la posició ja manifestada en els articles anteriors de Moulin i Munis-, que aparegué sense datar però que amb tota certesa sortí després de l’edició del primer número del *Boletín*, ja que el nom de l’organització havia canviat: ja no era el “Grupo” sinó la “Sección Bolchevique-Leninista de España (por la IV Internacional)” (S.B.L.E.). A diferència de l’edició i tiratge precaris de *Le Soviet*, el *Boletín* i aquest primer full volant, tot i que no estaven impresos, estaven al menys mimeografiats, per la qual cosa certament tingueren un tiratge molt més elevat que *Le Soviet*; aquest fet, juntament amb el d’estar escrits en castellà, li asseguraren una difusió molt més elevada que la de la publicació del grup molinierista.

Ultra les pròpies dades que donà el grup (dos cents exemplars venuts, que estimaren en més de mil lectors),¹⁵⁹² tres fets ens indiquen que així fou: en primer lloc, el fet que només dos dies després de l’aparició del primer número del *Boletín*, *La Batalla* reproduí quasi literalment –sense citar-ne en absolut la procedència- l’article que aquell havia donat de la crida als feixistes feta el mes d’agost per Togliatti,¹⁵⁹³ senyal inequívoc de com de ràpid (només dos dies) el butlletí havia arribat a la militància poumista (al menys, la de Barcelona); en segon lloc, les amenaces i l’atac físic per part de membres de la J.C.I. als militants bolxevic-leninistes que repartien fulls volants en els entorns d’una assemblea de la J.C.I. i en el míting del Frente de la Juventud Revolucionaria,¹⁵⁹⁴ que demostra una reacció de por davant d’allò que es percebia com una amenaça certa; i en tercer lloc, el testimoniatge d’un milicià bolxevic-leninista en el front de Casetas de Quicena, que escrigué que l’activitat del grup en aquell front “ha conseguido que su voz sea escuchada por los camaradas combatientes y por el comité de guerra de la columna”, i que posà esperances en que aquest darrer fet “puede poderosamente contribuir a la difusión de nuestros puntos de vista en el frente”.¹⁵⁹⁵

¹⁵⁹¹ SECCIÓN BOLCHEVIQUE-LENINISTA DE ESPAÑA. “¡Vivan los comités de obreros, campesinos y combatientes!” [full volant], ([gener 1937?]) (reproduït en: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 76-77). Moulin informà que aquest fou el primer full volant (carta de Moulin [al P.O.I.?] ([ca.] 15-III-37), p. 2, (6921) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

¹⁵⁹² [Butlletí en alemany de l’S.B.L.E.?], no numerat ([febrer? 1937]), p. [6].

¹⁵⁹³ “¿Quiénes son los que quieren la alianza con el fascismo?”. *La Batalla* (29-I-37); l’article original aparegut al *Boletín* era “Ampliando el Frente Popular”.

¹⁵⁹⁴ Moulin informà que es tractava del segon full volant editat pel grup, “Trabajadores de la C.N.T., el P.O.U.M., la F.A.I., las J.J.L.L.; proletarios todos” (carta de Moulin [al P.O.I.?] ([ca.] 15-III-37), p. 2, (6921) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

¹⁵⁹⁵ “Carta del frente”. *Boletín : editado por el Grupo Bolchevique Leninista de España (IV Internacional)*, nº 1 (Enero 27, 1937), p. 9; reproduït en: *Documentación histórica del trosquismo*

Precisament el seu segon full volant, “Trabajadores de la C.N.T., el P.O.U.M., la F.A.I., las J.J.L.L.; proletarios todos”¹⁵⁹⁶ mostrà un nou element en l’estratègia de l’S.B.L.E., element que no havia sortit fins aquest moment ni en l’S.I. ni en cap de les seccions del Moviment per la IV Internacional: la crida a la constitució d’un “front revolucionari del proletariat”. L’S.B.L.E. advertia contra la liquidació del que s’havia aconseguit després del 19 de juliol i atribuï les derrotes militars a la manca d’un govern obrer, apuntant com a responsable a la política burgesa del Front Popular; davant d’això, propugnà com a tasca urgent la formació d’un front revolucionari obrer per aturar la contrarevolució, evitar l’armistici o la conversió de la guerra civil en imperialista, i assegurar el triomf. Proposà, doncs, que aquest front havia de ser iniciat per la C.N.T. i el P.O.U.M. per ser les organitzacions d’extrema esquerra més fortes, i que s’hi havia de permetre la participació de totes aquelles organitzacions obreres que rebutgessin la política de Front Popular i exposà, en suma, que el dilema plantejat era “O con el Frente Popular y contra la revolución o por el frente revolucionario y por el comunismo”.

La mateixa idea es tornà a repetir dies després, en l’article titulat significativament “La consigna del momento”, escrit per Munis (“G. M.”) i publicat en el número 2 del *Boletín* (que ara es deia *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España (IV Internacional)*), aparegut durant la segona quinzena del mes de febrer.¹⁵⁹⁷ Munis repetí la mateixa argumentació que la feta en el full volant, emfatitzant encara més el caràcter de vida o mort que significaria la constitució o no d’aquest front revolucionari i, potser adonant-se de la crida específica que es feia en aquell a les direccions de la C.N.T. i del P.O.U.M. –que no havien trencat pas amb el Front Popular ni tenien intenció de fer-ho– afegí que “es preciso guardarse contra las formas de Alianza Obrera, que dan al frente

español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 72; Breziner confirmà que en la conferència militar del P.O.U.M. celebrada a Lleida per aquelles dates “Un camarade délégué nous a affirmé que plusieurs délégués avai[en]t aussi causé de la quatrième?” en la discussió (carta de Maurice Breziner a Georges Vereeken (27-I-37), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History).

¹⁵⁹⁶ SECCIÓN BOLCHEVIQUE-LENINISTA DE ESPAÑA. “Trabajadores de la C.N.T., el P.O.U.M., la F.A.I., las J.J.L.L.; proletarios todos”, (febrero de 1937) (reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 79-81).

¹⁵⁹⁷ MUNIS, G. “La consigna del momento”. *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España (IV Internacional)*, nº 2 (febrero de 1937), p. 12-13; reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 90-93.

únicamente una forma rígidamente burocrática” i assenyala que aquestes dues organitzacions podrien iniciar el front (i no eren tampoc, per tant, les úniques en constituir-lo), però posant l'èmfasi en que “Las masas deben participar en la revolución, porque sólo de ellas puede partir la disciplina y la fuerza creadora de la revolución social”. La correcció que feu Munis en el seu article respecte el text del segon full volant no era banal, ja que apuntava en definitiva a les intencions que poguessin tenir les direccions anarquista i pòmista, i probablement era un intent de diferenciar-lo tant de l'acabat de constituir “Frente de la Juventud Revolucionaria” entre la J.C.I. i les JJ.LL. (front que, tanmateix, en un altre article Munis considerarà “que aunque incompleto y confuso en algunos puntos, puede representar un principio de reacción proletaria positiva”,¹⁵⁹⁸ i al qual l'S.B.L.E. va demanar l'adhesió subjecta a una discussió prèvia),¹⁵⁹⁹ com de la crida genèrica que *Le Soviet* havia fet un mes abans a tots els partits obrers (crida de *Le Soviet*, però, que no es pot descartar que servís d'inspiració per a la nova consigna estratègica de l'S.B.L.E., però que aparentment no sembla que *Le Soviet* tornés a llançar).¹⁶⁰⁰

S'insistí en la mateixa idea en el mes de març, en el tercer full volant de l'S.B.L.E.¹⁶⁰¹ - del qual foren impresos de nou cinc mil exemplars-,¹⁶⁰² explicant que “es preciso cuidar

¹⁵⁹⁸ MUNIS, G. [“Errores y particularidades del P.O.U.M.”]. *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España (IV Internacional)*, nº 2 (febrero de 1937), p. 15; reproduït en: *Documentación histórica del trotsquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edició preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 95.

¹⁵⁹⁹ Moulin considerarà el F.J.R. “un Front Populaire de gauche”, però tanmateix coincidí amb Munis que “il peut être le point de départ d'une offensive ouvrière” i estava d'acord en demanar l'ingrés dependent del resultat de les converses prèvies (carta de Moulin [al P.O.I.?] ([ca.] 15-III-37), p. 2, (6921) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

¹⁶⁰⁰ En la mesura en que la col·lecció de *Le Soviet* és incompleta, no es pot ser categòric en aquest punt; no obstant, en els números posteriors d'aquesta publicació que es conserven no es tornà a parlar d'aquest front, i ni tan sols es comentaren o criticaren les crides en aquest sentit que havien fet tant l'S.B.L.E. com el P.O.U.M. De fet, *Le Soviet* s'acomentà amb fórmules genèriques com “Il faut rompre avec la politique de coalition avec la bourgeoisie démocratique, il faut se rendre sur le terrain d'une obstination révolutionnaire contagieuse.” (“La Commune de Paris et la Révolution Espagnole : vive la Commune de Paris qui montre à la classe ouvrière le chemin du pouvoir”. *Le Soviet*, no. 7 (3 avril 1937) (retraduït al francès de la traducció alemanya feta pels serveis secrets estalinistes, i conservada a l'R.G.A.S.P.I.). Entre el febrer i el maig no es conserven els números 4 i 5. Del número 6 (del 16 de març), només es conserven extractes de dos articles, “Le prolétariat du 19 juillet a encore la parole” (anònim); i ““Sur l'enclume” : au service de la contre-révolution” (de Gervasini). Del número 7 (del 3 d'abril) es conserven dos articles sencers, “La Commune de Paris et la Révolution Espagnole : vive la Commune de Paris qui montre à la classe ouvrière le chemin du pouvoir” (anònim), i “Lettre du camarade Tosca : aux camarades du Bataillon “Garibaldi”” (de Salvini), i extractes de ““Sur l'enclume” : à propos de la “nationalisation des étrangers” : les prolétaires n'ont pas de patrie, vive l'internationalisme prolétaire” (de Gervasini); “Les causes de la crise de la Généralité et sa solution” (anònim); i “L'unité syndicale est nécessaire” (de Chéron).

¹⁶⁰¹ SECCIÓN BOLCHEVIQUE-LENINISTA DE ESPAÑA. “Por la revolución social, por la victoria militar : ¡viva el Frente Revolucionario del Proletariado!” [full volant], ([març 1937]), Spanien, Dossiers,

que esto no adquiriera un carácter burocrático, o constituya una nueva coalición governamental”, i on s’advertia a més que “el Frente Revolucionario del proletariado será imposible, o quedará reducido a un simple remedo del Frente Popular, sin romper todo compromiso o relación política con aquél y el Estado burgués, a quien [é]l mismo sustenta” i es cridava conseqüentment a que els militants de la C.N.T., la F.A.I. i el P.O.U.M. exigissin la “ruptura enèrgica” de les seves organitzacions amb el Front Popular. S’encarava en aquest moment, doncs, l’altre gran problema que posava la idea del Front Revolucionari del Proletariat: el de la llunyania de les dues grans organitzacions ostensiblement revolucionàries a acceptar un debat que conduís a una política d’aquesta mena, amb una C.N.T. que no es qüestionava la seva participació governamental a Madrid i Barcelona i un P.O.U.M. quina segona edició de la consigna per un “gobierno obrero y campesino” buscava una reedició “obrera” (també amb els estalinistes) del gabinet format el setembre (no debades, el P.O.U.M llançà poques setmanes després la mateixa consigna de “Front Revolucionari del Proletariat” sense abandonar la de govern obrer i camperol),¹⁶⁰³ i es cercava la solució –coherentment amb

Dokumente und Drucksachen (2767a), Labour and Socialist International Archives, International Institute of Social History (aquest exemplar en concret circulà entre milicians de la Columna Durruti, com consta en el revers del full); reproduït en facsímil en: *El Esclavo asalariado*, nº 4 (noviembre 1996), p. [20]. Aquest full volant no estava datat, però fou editat amb seguretat entre el 6 de març i mitjans d’aquell mes, ja que, com he indicat abans, Moulin informà a mitjans de març que el grup havia editat tres fulls volants: a banda de que els dos primers estan datats amb seguretat, en aquest tercer s’esmentà l’episodi del robatori d’una dotzena de tancs per part dels estalinistes, fet que succeí el 5 de març.

¹⁶⁰² “Autour de la crise de la Généralité en Catalogne”. *Bulletin français de la Section bolchevique-léniniste d’Espagne (pr. la IVe Internat.)*, no. 1 (10 avril 1937), p. 10.

¹⁶⁰³ RODRÍGUEZ ARROYO, Enrique. “Al avance de la contrarrevolución opongamos el Frente Revolucionario : la única salida”. *La Batalla* (7-III-37); ANDRADE, Juan. “Frente revolucionario”. *La Batalla* (10-III-37); i ANDRADE, Juan. “Alianza revolucionaria”. *La Batalla* (25-III-37) propugnaren un front revolucionari. La crisi de la Generalitat de finals de març feu reivindicar de nou al P.O.U.M. el govern obrer i camperol de totes les forces obreres: “La única salida”. *La Batalla* (28-III-37); “Un gobierno de todas las organizaciones políticas y sindicales de la clase trabajadora”. *La Batalla* (30-III-37); “Una solución reformista o una solución revolucionaria”. *La Batalla* (31-III-37). Finalment, Nin i Andrade reivindicaren a la vegada el “frente revolucionario del proletariado” i el “gobierno obrero y campesino”: NIN, Andreu. “Por qué la Revolución ha retrocedido : “hemos de darnos cuenta de lo que aún tenemos en nuestras manos””. *La Batalla* (23-III-37) (tracto més endavant en el text aquest darrer article); ANDRADE, Juan. “Gobierno fuerte”. *La Batalla* (31-III-37). També la C.N.T. reivindicà en aquest moment una “Alianza Obrera y Revolucionaria”, sense abandonar els ministeris ni les conselleries (C.N.T., *Castilla libre*). Amb la formació del nou govern, la direcció del P.O.U.M. tornà a propugnar la formació d’un govern obrer i camperol (“¡Viva el gobierno obrero y campesino! : el P.O.U.M. ante la clase trabajadora : millares de obreros ovacionaron, ayer noche, las consignas de nuestro Partido”. *La Batalla* (10-IV-37)), però l’oposició dirigida per Rebull aconseguí que el comitè local de Barcelona ho criticués obertament, propugnant el front únic revolucionari (C.L. DEL P.O.U.M. DE BARCELONA. “Frente único revolucionario : por la solución de la crisis”. *La Batalla* (15-IV-37)). Per a una crítica contemporània, vegeu: “El camino de la victoria empieza en el Frente Revolucionario del Proletariado”. *La Voz leninista*, nº 1 (5 Abril 1937), p. 1 (reproduït en: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 102-104); i COMITÉ DE LA SECCIÓN BOLCHEVIQUE-

els seus pressupòsits teòrics- no en les seves direccions, sinó en una crida a llurs bases per obligar a trencar la política de coalició amb la burgesia.

Malgrat el procés de gestació relativament llarg que tingué aquesta consigna i les explicacions que s'anaren afegint fins arribar a la seva forma acabada, expressada en el tercer full volant del mes de març, és possible que la concepció del front revolucionari com quelcom per sobre i més enllà del mer pacte entre organitzacions no acabés d'assimilar-se entre els integrants de l'S.B.L.E., o al menys, entre els estrangers: pel que deixa veure una carta de Moulin al P.O.I. de mitjans de març, aquest aparentment pensà el front revolucionari precisament més com un acord entre les dues grans organitzacions i llurs direccions, que no pas com el text del tercer full volant reclamava. En efecte, Moulin informà que “le mot d'ordre central actuel de la section b-l en Espagne est “front révolutionnaire CNT-POUM””,¹⁶⁰⁴ expressió que, literalment, no havia estat llançada en absolut per l'S.B.L.E. ni en el *Boletín* ni en els fulls volants i que no s'adeia en absolut amb les idees expressades per l'S.B.L.E. (no es pot descartar, però, que la frase fos només un resum que Moulin utilitzà amb intenció merament de síntesi). Un anònim militant francès, corresponsal de *La Lutte ouvrière* (molt probablement el mateix Moulin), escrigué que la tasca dels bolxevic-leninistes d'Espanya era contribuir a establir “une alliance entre le P.O.U.M. et la C.N.T.” que permetria la reconquesta de les posicions de juliol, però de manera confusa també l'hi atorgà un nou paper, ja que a més d'ell “sortira la base du nouveau parti révolutionnaire d'Espagne”.¹⁶⁰⁵

La posició oficial que el P.O.I. comunicà als seus lectors mitjançant *La Lutte ouvrière* fou que “le mot d'ordre central de la section b.-l. en Espagne est: “Front révolutionnaire C.N.T.-P.O.U.M.””,¹⁶⁰⁶ però no traduí cap text de l'S.B.L.E. sobre el front revolucionari, i no l'hi dedicà cap article específic que argumentés la nova consigna i expliqués els seus objectius. Només la quarta setmana d'abril tractà la qüestió del front

LENINISTA DE ESPAÑA. “Carta abierta al C.E. del P.O.U.M.”. *Ídem*, p. 4 (reproduït en: *Ídem*, p. 108-109).

¹⁶⁰⁴ Carta de Moulin [al P.O.I.?] ([ca.] 15-III-37), p. 2, (6921) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; el P.O.I. l'acceptà tal qual (vegeu, per exemple: “La crise catalane continuera jusqu'au gouvernement des comités!”. *La Lutte ouvrière* (9-IV-37), on es propugnà “le front unique anarchiste-poum”, “le rassemblement prolétarien anarchiste-poum”).

¹⁶⁰⁵ “Des faits! des informations!”. *La Lutte ouvrière* (9-IV-37); “La situation vue de Barcelone, fin mars”. *Bulletin français de la Section bolchevique-léniniste d'Espagne (pr. la IVe Internat.)*, no. 1 (10 avril 1937), p. 11-12.

¹⁶⁰⁶ “Quelques aspects de la politique en Catalogne”. *La Lutte ouvrière* (9-IV-37).

únic referit a la situació espanyola, però només de manera parcial i implícita, en l'article "Discussion avec les anarchistes : les idées et les faits". Aquest article feu un bon resum de l'actuació dels anarquistes durant la Revolució Espanyola i reafirmà la teoria marxista de l'estat, tornant a recordar "la nécessité d'apliquer les vérités marxistes élémentaires": 1- la destrucció de l'estat burgès, i 2- el partit revolucionari, però afegí a més:

*"On peut y ajouter une vérité supplémentaire qui intéresse la situation espagnole: il faut dans la lutte pour le pouvoir, savoir mener de pair l'action pour la révolution, et le front unique sur certains objectifs pratiques avec toutes les tendances ouvrières, contre l'ennemi principal".*¹⁶⁰⁷

D'aquesta manera, el P.O.I. elevà la concepció del front únic que l'S.B.L.E. propugnava per a la situació revolucionària espanyola a la categoria de "veritat marxista elemental", però a la vegada no esmentà explícitament el Front Revolucionari del Proletariat, i menys encara l'explicà.

Sense dubte, la nova estratègia plantejada per l'S.B.L.E. –molt probablement de comú acord entre Munis i Moulin, com mostra la reivindicació d'aquesta consigna en el text dels fulls volants de l'organització, en l'article de Munis, i en la carta de Moulin- estava marcada clarament per un coneixement més clar de la nova situació social, política i militar a Espanya –amb una reculada important en tots aquets tres àmbits- que no pas les anàlisis anteriors fetes per la direcció del P.O.I. i l'S.I.: si aquests darrers centraven tot el programa en direcció al P.O.U.M. (si calia o no entrar-hi, i de quina manera), l'S.B.L.E. ja havia resolt aquesta qüestió –existia com a organització independent, conscient de que no podia ingressar en el P.O.U.M. perquè li era vetada l'entrada- i aprofundí l'anàlisi tenint en compte més elements de l'escenari global. La seva crida a un front únic encapçalat per una aliança entre les organitzacions anarquistes i poumistes era, amb seguretat, l'única proposta coherent en aquell moment per poder donar una sortida revolucionària a la situació espanyola i especialment catalana, donades tant les forces numèriques d'aquestes com les seves posicions claus tant en el sector productiu, com en el teixit social de comitès, com en l'aparell militar del front i la rereguarda. No obstant, patia d'un greu punt dèbil: ni la direcció anarquista ni la poumista estaven disposades a abandonar la política de front popular, com tampoc molts dels militants de base. Els anarquistes continuaven participant en els gabinets de Madrid i Barcelona,

¹⁶⁰⁷ "Discussion avec les anarchistes : les idées et les faits". *La Lutte ouvrière* (23-IV-37).

sense cap intenció d'abandonar-los ni de contradir la política frontpopulista; els poumistes, trencant les esperances posades per alguns en que la seva expulsió els empenyeria cap a l'esquerra, maldaven per tornar a comptar en el govern de la Generalitat, i presentaven orgullosos la seva presència en els consells provincials – frontpopulistes- de València i Castelló. En aquest sentit, doncs, l'orientació unitària i revolucionària proposada per l'S.B.L.E. s'enfrontava a un treball difícil al proposar als militants de les principals organitzacions l'esforç decidíu en aquesta direcció; era però, certament, l'única proposta coherent que una petita organització revolucionària independent podia proposar la primavera del 1937 a Catalunya.

La sortida del segon número del *Boletín* la tercera o quarta setmana del mes de febrer permetia pensar en una aparició regular, en aquest cas mensual, i de tamany estable (vint pàgines, dues més que el primer número). Aquest segon número inclogué altres articles de temàtica immediata, dedicats al segon procés de Moscou¹⁶⁰⁸ o altres notícies internacionals;¹⁶⁰⁹ l'avenç contrarevolucionari;¹⁶¹⁰ la participació dels anarquistes en el govern;¹⁶¹¹ les contradiccions del P.O.U.M.,¹⁶¹² les dificultats posades per aquest partit per al treball polític en l'exèrcit,¹⁶¹³ així com els seus atacs als militants bolxevic-leninistes (una carta dirigida al P.O.U.M. i a la J.C.I. pel cas Zanon),¹⁶¹⁴ i la solidaritat amb aquest partit davant la repressió (la reproducció d'un telegrama enviat al cap del

¹⁶⁰⁸ PROLES. “El nuevo proceso de Moscou”. *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España (IV Internacional)*, nº 2 (febrero de 1937), p. 1-4 (reproduït parcialment en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 81-84); “Los fascistas celebran los asesinatos de Moscou”. *Ídem*, 7-8; “Repercusión en América del proceso de Moscú”. *Ídem*, p. 16-17.

¹⁶⁰⁹ “El control de costas y fronteras”. *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España (IV Internacional)*, nº 2 (febrero de 1937), p. 16; “Los revolucionarios franceses, condenan el stalinismo”. *Ídem*, p. 17; “De Inglaterra : la actuación de los jóvenes bolchevique-leninistas”. *Ídem*, p. 18.

¹⁶¹⁰ ““Todo el poder para el gobierno””. *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España (IV Internacional)*, nº 2 (febrero de 1937), p. 5.

¹⁶¹¹ “Anarquistas en el poder”. *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España (IV Internacional)*, nº 2 (febrero de 1937), p. 5-6; reproduït parcialment en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 84-85.

¹⁶¹² MUNIS, G. [“Errores y particularidades del P.O.U.M.”]. *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España (IV Internacional)*, nº 2 (febrero de 1937), p. 14-15; article sense títol, he conservat el posat pels editors en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 93-96.

¹⁶¹³ “El P.O.U.M. y el trabajo político en el ejército”. *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España (IV Internacional)*, nº 2 (febrero de 1937), p. 6-7.

¹⁶¹⁴ “¿El P.O.U.M. anti-trotskyista?”. *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España*, nº 2 (febrero de 1937), p. 20; reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 96-97.

govern, Largo Caballero),¹⁶¹⁵ la situació militar¹⁶¹⁶ i el perill d'armistici i de conversió del conflicte en guerra imperialista;¹⁶¹⁷ les converses d'unificació entre P.C.E. i P.S.O.E.;¹⁶¹⁸ la qüestió sindical (on es propuganava una sola central sindical revolucionària, però s'evità recomanar expressament l'entrada en la C.N.T, i s'advertia contra les posicions apolítiques d'aquesta);¹⁶¹⁹ i un breu resum de la conferència del P.O.I. del mes de gener, que –com he indicat anteriorment- estranyament no havia aparegut en el primer número.¹⁶²⁰

Aquest article, que ocupava menys d'una pàgina, feu un resum d'algunes de les resolucions que la conferència havia fet respecte Espanya (la de la solidaritat amb el P.O.U.M., i la de la participació en la projectada conferència internacional de Barcelona), i tota la segona meitat fou pràcticament una reproducció del generalista article “Salut de la Conférence du P.O.I. aux combattants” aparegut més d'un mes abans en *La Lutte ouvrière*;¹⁶²¹ molt significativament, però, i com a prova claríssima de les diferències tàctiques de l'S.B.L.E. dirigida per Munis amb el P.O.I., l'article del *Boletín* obvià absolutament qualsevol referència a la decisió de la conferència d'aquest partit que recomanava l'afiliació en el P.O.U.M.: davant les evidents diferències d'orientació,

¹⁶¹⁵ COMITÉ DE LA SECCIÓN BOLCHEVIQUE-LENINISTA DE ESPAÑA. “Telegrama a Largo Caballero”. *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España*, nº 2 (febrero de 1937), p. 20; reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 98. També el P.S.R. redactà en aquest moment una carta col·lectiva dirigida a Largo Caballero per ser signada per diferents organitzacions obreres belgues, on se li demanava la seva intervenció per aturar la campanya contra el P.O.U.M. (carta de Georges Vereeken a “camarade” (22-II-37), Documents divers sur l'Espagne et la Guerre civile (4), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History).

¹⁶¹⁶ “La pérdida de Málaga, la movilización y el mando único”. *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España (IV Internacional)*, nº 2 (febrero de 1937), p. 7.

¹⁶¹⁷ PROLES. “Peligro de guerra y peligro de paz”. *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España (IV Internacional)*, nº 2 (febrero de 1937), p. 8-10; reproduït parcialment en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 85-88.

¹⁶¹⁸ MÉNDEZ, José. “La unificación de los partidos socialista y comunista, unificación de la traición”. *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España (IV Internacional)*, nº 2 (febrero de 1937), p. 10-11; reproduït parcialment en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 88-90.

¹⁶¹⁹ COMITÉ DE LA SECCIÓN BOLCHEVIQUE-LENINISTA DE ESPAÑA. “Resolución de la Sección Bolchevique-Leninista de España sobre la unidad sindical”. *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España (IV Internacional)*, nº 2 (febrero de 1937), p. 19; reproduïda en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 98-99.

¹⁶²⁰ “La conferencia nacional del P.O.I.”. *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España (IV Internacional)*, nº 2 (febrero de 1937), p. 17-18.

¹⁶²¹ “Salut de la Conférence du P.O.I. aux combattants”. *La Lutte ouvrière* (15-I-37).

l'S.B.L.E. optà per obviar el debat públic, malgrat que això significués censurar les resolucions del P.O.I. Ben significativament, i com a mostra de que la direcció de l'S.B.L.E. —especialment Munis— havia perdut tota esperança en el P.O.U.M., Oehler i Blackwell informaren en aquesta època que, respecte el trotskistes, “Their leader agrees with us that the POUM cannot be reformed”.¹⁶²² molt probablement aquest dirigent era Munis, però no es pot descartar que també fos Moulin, ja que malgrat la desautorització que rebé la seva política d'unificació amb *Le Soviet*, continuava formant part de la direcció de l'S.B.L.E. i era en tot cas partidari de la política de construcció d'una organització independent, tal i com recollí Rous a principis de març.¹⁶²³

L'S.B.L.E. començà a publicar poc després, a finals del mateix mes de febrer o a principis de març, també en altres idiomes. El primer document sembla ser un butlletí sense capçalera ni menció d'editor, redactat enterament en alemany i compost de sis pàgines sense numerar, encara que es podria tractar només d'un fragment d'aquest butlletí i que s'hagués perdut la portada, o bé que fos, senzillament, un fullet sense intenció en aquest moment de ser el primer número d'una publicació periòdica.¹⁶²⁴ Contenia tres articles sense signar, encara que el tercer era de Moulin i tot porta a pensar que probablement els altres dos també: el primer comentava positivament un article de *Juventud comunista* contra el Front Popular alemany (“Wir sind voellig mit diesser Kritik unserer genossen von der JCI an der SAP eiverstanden”) però que exposava també la contradicció amb l'actuació del P.O.U.M. respecte el Front Popular espanyol i la necessitat de fer autocrítica;¹⁶²⁵ el segon anunciava la sortida del primer número del *Boletín* en castellà, feia un resum d'alguns dels seus articles, i denunciava la campanya estalinista contra el “trotskisme”;¹⁶²⁶ i el tercer era l'article de Moulin sobre la qüestió dels comitès, però amb el títol “Revolutionaere Arbeiterallianz!” -diferent del que aparegué a *Quatrième Internationale* i que probablement era l'original (“La dualité du

¹⁶²² Carta d'Hugo Oehler i Russell Blackwell ([s.d., ca. març 1937]), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 1, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University.

¹⁶²³ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Séance du 7 mars 1937” [procès-verbal], p. 1, (16509) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

¹⁶²⁴ El document prové dels Comintern Archives, Fond 495, opis 183, d. 17, l. 1. 107, R.G.A.S.P.I.; agraeixo a Agustín Guillamón haver-me facilitat la consulta.

¹⁶²⁵ “Die iberische kommunistische Jugend (POUM) und die deutsche Volksfront”. [*Butlletí en alemany de l'S.B.L.E.?*], no numerat ([febrer? 1937]), p. [1]-[2]; l'article comentat era: “El Frente Popular más reaccionario que se conoce : lo han constituido los partidos de oposición alemanes”. *Juventud comunista*, nº 24 (25-II-37), p. 4.

¹⁶²⁶ “Ein Gespenst geht um in Spanien : Der Trotskismus”. [*Butlletí en alemany de l'S.B.L.E.?*], no numerat ([febrer? 1937]), p. [2]-[3].

pouvoir dans la révolution espagnole : la question des comités”)- en el que sembla una adaptació a la consigna estratègica de l’S.B.L.E. sobre la necessitat de construir el front obrer revolucionari;¹⁶²⁷ el document es tancava amb una petita informació sobre el contingut del segon número del *Boletín* en castellà, sobre la tirada i distribució del primer, i sobre el fet que *La Batalla* hagués “konfiskierte einige Ideen” d’aquest.

A part de la tasca propagandística, tota la correspondència conservada de finals de gener del 1937 dels militants del G.B.L.E. constitueix una font primària gens negligible per copsar el dràstic canvi polític i social que s’operà en Catalunya durant l’hivern del 1936-1937.¹⁶²⁸ Llurs anàlisis descriuen no només la regressió política que s’havia operat en el camp republicà des de l’arribada de la intervenció soviètica i, especialment, des de l’expulsió del P.O.U.M. del govern català i l’exigència del P.C.E. i del P.S.U.C. de l’“extermini dels trotskistes”,¹⁶²⁹ sinó també l’empitjorament de les condicions socials en la rereguarda barcelonina, les quals, hàbilment utilitzades per les forces stalinistes i governamentals, estaven aconseguint fer penetrar l’hostilitat vers els comitès dins d’alguns sectors de la classe obrera, des de la consigna de “Més pa i menys comitès” a la populista decisió presa per la Generalitat d’ajornar el pagament dels

¹⁶²⁷ MOULIN. “Revolutionaere Arbeiterallianz!”. [*Bulletí en alemany de l’S.B.L.E.?*], no numerat ([febrer? 1937]), p. [4]-[6].

¹⁶²⁸ Diverses cartes de la darrera setmana de gener, des de diferents localitats i sense coordinació entre els seus autors, mostren una concordància tant en les descripcions com en les anàlisis sobre la contrarevolució política i social en curs: carta de desconegut [Moulin?] a desconegut [P.O.I.?] (Barcelona, 23-I-37), Max Shachtman Papers, The International Left Opposition and the Fourth International, box 4, folder 24B, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University (un resum s’hi troba en: “Défendons la révolution espagnole : à bas le blocus! à bas le compromis!”. *La Lutte ouvrière* (12-II-37)); “Letters from Barcelona picture bourgeois-Stalinist repressions”. *Socialist appeal*, v. 1, no. 4 (September 4, 1937), p. 7 (carta del 25 de gener); carta de Benjamin Péret a André Breton (28-I-37) (en: PÉRET, Benjamin. “Cartas de Benjamin Péret a André Breton enviadas desde España, 1936-1937”. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 26 (noviembre de 2002), p. 9; hi ha una altra traducció en: PÉRET, Benjamin. *Cartas de la Revolución Española*. Barcelona : Etcétera, 2000, p. 17-18); carta de Jacques Motke a Georges Vereeken (29-I-37), p. 5, Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History; i ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 126-127; vegeu també: KREHM, William. “Spanish Revolution being betrayed by Stalinists”. *The Workers’ voice*, v. 4, no. 2 (February, 1937), p. 1, 6.

¹⁶²⁹ Vegeu, per exemple: “¿A quién sirve el POUM? : el trotskismo al servicio de Franco”. *Mundo obrero* (25-I-37), on s’acusava el P.O.U.M. de contrarevolucionari, feixista, traïdor, aliat de Franco, enemic obert dels defensors de Madrid, i on s’exigia que era urgent l’exterminació dels “trotskistes” (vegeu també la rèplica en: “A quién sirve el P.O.U.M. : a todos los trabajadores revolucionarios, a todas las organizaciones obreras, a todas las fuerzas antifascistas”. *El Combatiente rojo*, nº 62 (27-I-37), i nº 64 (29-I-37); reproduït en: “A quién sirve el P.O.U.M. : ante las provocaciones”. *La Batalla* (31-I-37)); KOLTSOV, Mikhail. “Los criminales trotskistas son en España, los cómplices de Franco : y trabajan en Checoslovaquia con los agentes de Hitler” : reproducción del artículo de “L’Humanité”. *La Batalla* (27-I-37); o “¿Liquidemos el POUM!” : el proceso de Moscú señala el camino...”. *La Batalla* (30-I-37).

lloguers fins el març, dirigida contra els sindicats i els comitès donat que els lloguers havien estat gestionats per aquests des del juliol.¹⁶³⁰

En quant les organitzacions dissidents del trotskisme, el mes de gener també veié un increment de la seva activitat a Barcelona. Per part de la R.W.L., Blackwell requerí, a més de la presència d'Oehler per a la conferència de Barcelona, la de Josep Escuder¹⁶³¹ (antic militant del B.O.C. i del P.O.U.M. que s'havia traslladat a viure a New York i era militant de la R.W.L. amb el pseudònim de "J. M. Carl") i la de la seva esposa Skippy (també militant de l'organització).¹⁶³² El contacte amb la direcció i la militància del P.O.U.M. a Barcelona feu que Blackwell, al contrari del que havia començat a defensar la R.W.L., no preconitzés ni la destrucció d'aquell partit ni tampoc la desqualificació,¹⁶³³ sinó una tàctica consistent en recolzar la formació d'una ala esquerra a la qual no asustar amb els epítets durs i francs. A mitjans de gener Blackwell sintetitzà aquesta posició en una carta a Oehler, en la qual polemitzava amb aquest:

¹⁶³⁰ La llarga carta del 23 de gener esmentada en la nota anterior, molt probablement escrita per Moulin, és especialment útil en aquest sentit, per l'ampla descripció que s'hi presenta.

¹⁶³¹ Carta de Russell Blackwell a Hugo Oehler (6-XII-36), Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University.

¹⁶³² Josep Escuder arribà a Barcelona el 22 o 23 de desembre, i llavors Blackwell considerà que també havia de venir Skippy, ja que ell "Appears to be in quite a muddle" mentre que ella "appears to grasp the political essence of things better than he does" (carta de Russell Blackwell a Hugo Oehler (23-XII-36), Hugo Oehler Papers, folder 1, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University); a principis de febrer, Skippy ja era a Barcelona (ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 127). Escuder ingressà de nou al P.O.U.M. i aviat passà a ser cap de redacció de *La Batalla*, la qual cosa ocasionà no només la joia de Blackwell sinó també la de Krehm (carta de William Krehm a Aubrey (13-I-37), Arxiu privat de William Krehm); la joia, però durà poc, ja que Escuder de seguida no compartí les crítiques de la R.W.L. al P.O.U.M. i passà a defensar la política oficial d'aquest partit, sent llavors tant aquestes opinions com el seu ingrés en el P.O.U.M. els motius formals per ser expulsat de la R.W.L. pocs dies després de l'arribada d'Oehler a Barcelona ("J. M. Carl expelled". *The Fighting worker*, v, 2, no. 2 (March 1, 1937), p. 2). Oehler ja proposà l'expulsió d'Escuder abans de sortir d'Estats Units, i de nou al poc d'arribar a Barcelona, però recomanà no fer soroll sobre això i conservar bones relacions amb ell (carta d'Hugo Oehler al P.C. de la R.W.L. (1-III-37), Hugo Oehler Papers, folder 3, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University), per la qual cosa criticà la forma en que s'anuncià en *The Fighting worker* (carta d'Hugo Oehler i Russell Blackwell (3-IV-37), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 2, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University).

¹⁶³³ *The Fighting worker* del mes de desembre utilitzà termes com "caràcter oportunista" i "capitulació" per caracteritzar el P.O.U.M. o la seva entrada en el govern (BLACKWELL, Russell. "Letter from Spain". *The Fighting worker*, v, 2, no. 1 (January 1, 1937), p. 1; "The POUM and the Generalidad : the POUM is out of the government". *Ídem*), però la revista teòrica *The Fourth International* del mateix mes continuà parlant de "traïció" ("Centrism upholds the bourgeois dictatorship". *The Fourth International*, v, 2, no. 8 (January, 1937), p. 4); ambdues publicacions, però, mantingueren la perspectiva de que els marxistes havien d'utilitzar els sentiments revolucionaris dels militants poumistes per tal de construir el partit revolucionari. Malgrat això, el canvi de tàctica que feu Blackwell a partir de la seva arribada a Barcelona motivà que, ajudat per Krehm, dediqués "common efforts to suppress the Fighting Workers so that the work of our fraction be not impeded." (carta de William Krehm a B. J. Field (29-I-37), Arxiu privat de William Krehm).

*“I cannot agree with part of your conclusions [...]. New Parties cannot be pulled out of hats down here anymore than elsewhere. A left wing within the POUM can achieve a great deal and can at any rate be the point of departure for the next steps. Politically regarding the role that the POUM has played to date we have no disagreement. Things must be stated clearly, but name-calling will only alienate everyone with whom one might be able to work as has been demonstrated by the experience of the BLers.”*¹⁶³⁴

Una setmana després hi insistí -aquesta vegada al comitè polític de la R.W.L.- i desenvolupà la justificació d'aquesta orientació tàctica, argumentant inclús que calia fer blocs amb forces centristes.¹⁶³⁵ L'arribada de Blackwell a Barcelona significà, doncs, que la R.W.L. orientaria, com la majoria dels altres quartinternacionalistes abans que ell, “*all our hopes on the POUM and on the formation of a left fraction within it*”,¹⁶³⁶ partit al que, en tot cas, considerava que estava a l'esquerra del Moviment per la IV Internacional.¹⁶³⁷ En el moment de l'arribada a Barcelona d'Oehler -en paraules de Lois Orr, “*an American with the worst middle western accent I ever heard*”-,¹⁶³⁸ aquest informà de que Blackwell estava fent una bona feina i de que estava completament d'acord amb el comitè polític de la R.W.L. respecte que el P.O.U.M. no podia ser reformat, i que simplement havia expressat “*bad formulations and mixed up tactics for Spain with the LINE*”, un error que podia ser fàcilment corregit;¹⁶³⁹ Oehler, doncs, arribà amb la intenció de donar un canvi en l'orientació tàctica que havia estat treballant Blackwell, que suposadament no s'havia separat de la “línia”. Quina era la “línia” de la R.W.L.? la d'establir una diferenciació absoluta respecte el P.O.U.M. en la tasca de construcció del partit, una diferenciació que la direcció de la R.W.L. feu que rebutgés les advertències de Blackwell sobre les caracteritzacions, tornant a emprar qualificatius com “*caràcter traïdor del POUM*”:

¹⁶³⁴ Carta de Russell Blackwell a Hugo Oehler (16-I-37), Hugo Oehler Papers, folder 2, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University.

¹⁶³⁵ Carta de Russell Blackwell al P.C. de la R.W.L. (24-I-37), Hugo Oehler Papers, folder 2, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University.

¹⁶³⁶ Carta de Russell Blackwell a Hugo Oehler (29-XII-36), Hugo Oehler Papers, folder 2, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University; èmfasi en l'original. Krehm, en el mateix moment, també escrigué sobre la necessitat que el P.O.U.M. es reorientés (KREHM, William. “*Problems in rear confront Spanish workers' struggle : military victories will impel workers to solve tasks of revolution*”. *The Workers' voice*, v. 4 no. 1 (January, [1937]), p. 6).

¹⁶³⁷ “*The P.O.U.M. and the two centrist Internationals*”. *The Fourth International*, v. 2, no. 8 (January, 1937), p. 8.

¹⁶³⁸ ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 137.

¹⁶³⁹ Carta d'Hugo Oehler (18-II-37), Hugo Oehler Papers, folder 3, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University; èmfasi en l'original. La “línia” de la R.W.L. era, òbviament, la construcció del partit: “*There is only one road for the proletariat and their allies. The task is to create as quickly as possible, a revolutionary Marxian Party, which alone can assure the smashing of the Bourgeois State and the establishment of the Dictatorship of the Proletariat.*” (“*Spain : three bourgeois armies*”. *The Fourth International*, v. 2, no. 10 (March, 1937), p. 10).

*“In Catalonia, the key to the situation, where the workers created embryonic Soviets and pressed forward farthest on the road to revolution, the anarcho-syndicalists and the POUM steered them back into support of the capitalist government which liquidated the independent organs of the workers. It is necessary to create them again. That is the task to which our representatives in Spain are devoting themselves. The League, unlike other groups, has no illusions about the treacherous character of the POUM, and strives to build a revolutionary party and Soviets by independent action in the class struggle.”*¹⁶⁴⁰

Amb l'objectiu clar de construir un nou partit:

*“Our comrades will work to build a party on the line of the League for the creation of a Communist Fourth International: the political and organizational independence of the Marxist force in direct competition with all other forces in the class struggle, including the POUM.”*¹⁶⁴¹

Malgrat declarà que Blackwell no s'havia separat de la “línia” i que només havia utilitzat una tàctica equivocada, la intenció d'Oehler en aquesta qüestió a l'arribar a Barcelona era la de fer prevaldre l'orientació diferenciadora de la R.W.L. respecte al P.O.U.M. a la tàctica conciliadora de Blackwell, amb la intenció prioritària de crear un grup independent que podia anar acompanyada de la creació d'un grup dins del P.O.U.M.:

“As stated before, when I arrived comrade Negrete agrees with the position he held in common with us before he left the states. That the POUM cannot be reformed. [...] To creat[e] a faction and to creat[e] a[n] independent group, with the emphasis on the independent group, is an important tactical question. I find that Negrete made a mistake in coordinating these two and fell into this error.

[...]

*Negrete and I are continuing--- 1. To find a way to issue independent material and form an independent group. 2- Form a group in the POUM with ABC group etc. 3- Form contact with comrades in other groups.”*¹⁶⁴²

En la mateixa carta, però, Oehler ja indicà la gran dificultat que s'havia trobat, com abans que ell Blackwell:

“can say that the dozen or so lefts as contacts, although they agree with our political line, they get the jitters when we talk about a faction, and when we talk about the need of a split they walk away from us. You can see our problem.”

De tal manera que, en un mes, fou Oehler qui finalment es plegà a l'orientació de Blackwell, arribant inclús a criticar l'article abans citat de *The Fighting worker*, com

¹⁶⁴⁰ “Imperialists agree on “peace” against Spanish workers : Marxian party can turn tide toward revolution”. *The Fighting worker*, v, 2, no. 2 (March 1, 1937), p. 1.

¹⁶⁴¹ “What do you say? : help build a Marxist party in Spain”. *The Fighting worker*, v, 2, no. 2 (March 1, 1937), p. 2; sembla que aquest article va ser escrit per Tom Stamm (carta de William Krehm a B. J. Field (4-IV-37), Arxiu privat de William Krehm).

¹⁶⁴² Carta d'Hugo Oehler al P.C. de la R.W.L. (1-III-37), Hugo Oehler Papers, folder 3, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University.

mostraré més endavant.¹⁶⁴³

Blackwell, Russo, Witte i Shaban elaboraren una plataforma política que Witte portà a París per tal de discutir-la amb la minoria bordiguista i amb U.C., i allà aquest coincidí amb Krehm, que es trobava en aquella ciutat en el seu viatge de Londres a Barcelona. Malgrat que no sembla que s'hagi conservat cap còpia d'aquesta plataforma, segons Krehm tenia un caire molt genèric, que obvià punts candents (especialment l'entrada del P.O.U.M. en el govern –que Witte defensava-, i la natura de classe de l'U.R.S.S. –que bordiguistes i U.C. definien com a capitalista d'estat, posició a la que Blackwell també hi tendia lentament) per tal de poder arribar a una entesa:

*“The document is highly significant. There was not a word breathed on the policies within Spain itself. Asked Vitte whether it was an oversight or diplomacy, but got no direct reply. I know of course that it was the latter. Blackwell has been very tactful in keeping quiet and has managed to insinuate himself into general favor. Vitte is also past master in the art of remaining silent.”*¹⁶⁴⁴

Un mes més tard, però, un cop arribà Oehler a Barcelona, aquest constatà que les posicions de Witte en defensa de l'entrada del P.O.U.M. en el govern català i les seves ambigüitats respecte si considerava o no aquest partit com el vehicle per a la construcció del partit revolucionari eren incompatibles amb les de la R.W.L., i rebutjà la formació d'un bloc amb ell.¹⁶⁴⁵

Com he assenyalat anteriorment, Krehm es trobava a Londres en espera de la projectada conferència de Barcelona. Durant el mes de desembre el poeta i comunista irlandès Charles Donnelly, amic seu, li comunicà la seva intenció d'incorporar-se a la unitat de voluntaris irlandesos que marxaven a Espanya, i llavors Krehm comunicà a un camarada canadenc la seva intenció d'afegir-s'hi i d'anar al front preferentment en una unitat amb forta presència pumista;¹⁶⁴⁶ la seva motivació per anar a Espanya era exclusivament per fer-hi treball polític,¹⁶⁴⁷ però raonà que per poder realitzar-lo calia primer guanyar el respecte i l'audiència dels treballadors-milicians del POUM estant

¹⁶⁴³ En el capítol 4 d'aquesta Tercera Part.

¹⁶⁴⁴ Carta de William Krehm a Aubrey (13-I-37), Arxiu privat de William Krehm.

¹⁶⁴⁵ Carta d'Hugo Oehler i Russell Blackwell ([s.d., ca. març 1937]), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 1, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University.

¹⁶⁴⁶ Cartes de William Krehm a Aubrey (9-XII-36 i 17-XII-36), Arxiu privat de William Krehm.

¹⁶⁴⁷ *“I would like to visit every blessed town in Spain where POUM exists and see what the chances are for starting some opposition to the unspeakable policies of the leadership.”* (carta de William Krehm a Ben (24-XI-36), Arxiu privat de William Krehm).

amb ells al front.¹⁶⁴⁸ Una desena de dies després, però, comunicà a Field que només aniria a Barcelona si l'L.R.W.P. ho considerava convenient,¹⁶⁴⁹ i el dia 27 Field li comunicà explícitament que no marxés a Espanya com a combatent, argumentant-li que no podia funcionar com una fracció d'un sol home en una sola unitat i que la seva tasca seria més útil si la propaganda, l'establiment de contactes i la recollida d'informació els feia des de Barcelona.¹⁶⁵⁰ Aquests arguments convenceren Krehm, el qual marxà a principis de gener cap a Barcelona via París, on coincidí amb Witte en les seves discussions amb la minoria bordiguista i U.C. i marxà la nit del 18 de gener a Barcelona juntament amb Witte i un militant polonès,¹⁶⁵¹ arribant-hi el dia 20 per romandre-hi com a representant oficial de l'L.R.W.P. en la projectada conferència internacional.

Un cop a Barcelona, Krehm entrà immediatament en contacte amb Charles Orr i col·laborà –malgrat l'oposició de McNair- en *The Spanish revolution*,¹⁶⁵² tot i que, com

¹⁶⁴⁸ Com molts milicians bolxevic-leninistes i bordiguistes abans que ell, Krehm arribà al seu torn al mateix raonament:

“Least of all do I want to appear theatrical. I realise that my service to the movement will not consist in my ability to pull a trigger. I have not any serious opinion even of the possible value of my assistance in a military sense. It is purely political considerations that have decided me to take this carefully-weighed step.

We have a nice position on Spain-POUM [that] smells to the heavens and back, and we have concentrated Marxism in capsule form. But no one in Spain is interested in our capsules. So what do we do? We hold a successful meeting in Union Square to explain to the coffee drinkers there how the revolution in Spain should be made. Presumably we will hold a no less successful meeting at Labor Temple and do the same. In London I thrill the local SAP emigres with the brilliance of our views on Spain. We send our views in article form to the Nation and are of course duly rejected [...], we print our opinions in WV [The Workers' voice] and LF [Labor front] so that they can be peddled in Owen Sound and Tonawanda [...]. And then we are absolved before God and men, and retire into our skins to await the next situation to analyse. In Spain itself there are serious barriers to be overcome in our relations to POUM.

To do that we have to peel our Cook's Tourist wrappings off first (I have felt acutely that we must be regarded that way with our lofty advice while I was in Spain and Brussels) and as actual participants in the Spanish struggle win the means of gaining access to POUM. [...] In the actual trenches –in no matter what humble capacity- you at least have gained the right in the eyes of the workers to discuss their problems in a way that commands some hearing.

That is briefly the reasons for my decisions.”

(carta de William Krehm a Aubrey (9-XII-36), ídem).

¹⁶⁴⁹ Carta de William Krehm a B. J. Field (19-XII-36), Arxiu privat de William Krehm.

¹⁶⁵⁰ Carta de B. J. Field a William Krehm (27-XII-36), Arxiu privat de William Krehm.

¹⁶⁵¹ Cartes de William Krehm a Aubrey (13-I-37, i 18-I-37), Arxiu privat de William Krehm.

¹⁶⁵² Krehm es posà el mateix dia o a l'endemà a ajudar Charles Orr “in a superior fashion” (ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 124, 132-133); també feu al·locucions en Radio P.O.U.M. (introducció a: KREHM, William. “Spanish Revolution being betrayed by Stalinists”. *The Workers' voice*, v. 4, no. 2 (February, 1937), p. 1). Durant un temps, Blackwell, Krehm, els Orr i d'altres visqueren al pis “with ten huge rooms” i “Up on the hill” de l'antic cònsol alemany, que es trobava a l'avinguda de la República Argentina, 2 bis, 2on 1a (ORR, Lois; ORR, Charles. *Ídem*, p. 138, 140; carta de Russell Blackwell a Tommy (12-III-37), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 1, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University; carta de William Krehm a Polly Rubinstein ([ca.] 11-IV-37),

ja indicà la seva crítica del mes anterior de l'actitud de Low respecte l'edició d'aquesta revista, la seva col·laboració només fou de caire tècnic (com la que Lois Orr feia en el butlletí en anglès de la Generalitat), amb la intenció de poder tenir un contacte amb el P.O.U.M. i poder-se pagar l'estada i la manutenció en l'Hotel Falcón.¹⁶⁵³ En la seva primera reunió conjunta amb Blackwell, Witte i Shaban a Barcelona per tal de corregir el projecte de plataforma rebutjat a París, Krehm plantejà la discussió sobre l'entrada del P.O.U.M. en el govern, la qual cosa motivà l'oposició de Witte; Krehm, però, constatà que, a diferència de la posició de la R.W.L., que mereixia “outright condemnation. Blackwell has a position that is identical with ours” i que això forçosament devia comportar una discussió dins la R.W.L., però tornà a assenyalar la tendència de Blackwell a fer grans concessions, tendència que ell mateix compartí respecte el P.O.U.M.: en el seu article del febrer per a *The Workers' voice*, tornà a assenyalar les contradiccions d'aquest partit i assenyala vèries de les seves fraccions, i emfatitzà el fet de que no havia fet cap intent seriós d'avaluar críticament la seva experiència governamental, però tanmateix declarà que el P.O.U.M. (tot ell) continuava sent “the only hope for the development of a revolutionary leadership in Spain” i que amb una línia revolucionària per part de la direcció tot el partit “could rapidly develop into a force quite incommensurate with the influence that it wields at present”¹⁶⁵⁴ (a finals de març, però, canvià de posició cap a una crítica més intransigent).¹⁶⁵⁵

Amb l'arribada d'Oehler, l'enteniment amb Krehm encara es feu més fort: Oehler i Blackwell el valoraren molt per sobre de la resta de representants de les organitzacions

Arxiu privat de William Krehm), però a principis d'abril Blackwell i Oehler l'abandonaren per seguretat (ORR, Lois; ORR, Charles. *Ídem*, p. 151).

¹⁶⁵³ La seva estada a Barcelona i la seva tasca per a l'aparell propagandístic del P.O.U.M. foren anunciades en l'òrgan de la L.R.W.P. canadenc (vegeu la introducció a: KREHM, William. “Spanish Revolution being betrayed by Stalinists”. *The Workers' voice*, v. 4, no. 2 (February, 1937), p. 1), la qual cosa no plaguà a Krehm, que hagué d'escriure'ls demanant-los que atressin les informacions personals, ja que “*It is not only embarrassing to me here, but makes us as an excited bunch of kids endlessly thrilled that one of them has gotten to Europe.*” (carta de William Krehm a Aubrey (18-II-37), citada en: PETROU, Michael. *Renegades : Canadians in the Spanish Civil War*. Vancouver : The University of British Columbia Press, cop. 2008, p. 150), i recordant-los que la seva col·laboració era només tècnica, no política; a finals de març, retornat de París, Krehm decidí deixar aquesta col·laboració: “*I am going to work on nothing for POUM -- my time is better applied otherwise*” (carta de William Krehm a Aubrey (30-III-37), Arxiu privat de William Krehm).

¹⁶⁵⁴ KREHM, William. “Spanish Revolution being betrayed by Stalinists”. *The Workers' voice*, v. 4, no. 2 (February, 1937), p. 6.

¹⁶⁵⁵ Carta de William Krehm a Aubrey (30-III-37), i carta de William Krehm a B. J. Field (4-IV-37), Arxiu privat de William Krehm; tracto més endavant aquest canvi.

internacionals,¹⁶⁵⁶ i la seva col·laboració s'estrenyí fins el punt que Krehm i Oehler acordaren elaborar un document conjunt en castellà sobre Espanya per tal d'imprimir-lo i distribuir-lo entre els militants poumistes,¹⁶⁵⁷ i inclús Krehm veié per un moment bones perspectives per a una fusió entre la R.W.L. i l'L.R.W.P.,¹⁶⁵⁸ que de seguida però refredà.¹⁶⁵⁹

Paral·lelament, Krehm prengué contacte amb Russo i Theo van Driesten, el delegat de l'R.S.A.P.¹⁶⁶⁰ Tant el P.S.R. com el R.S.A.P. havien enviat els seus propis delegats a Barcelona: l'antic milicià Loots, que havia retornat a finals de febrer, per l'organització belga i Driesten (que havia arribat aproximadament un mes abans i que utilitzà el pseudònim H. van Amstel) com a representant de l'R.S.A.P. i el sindicat N.A.S.¹⁶⁶¹ A Barcelona, ambdós col·laboraren i acostaren posicions gràcies a la similitud de les seves actituds vers el P.O.U.M., de manera que les informacions que Loots començà a enviar a la direcció del P.S.R. contribuïren al pas d'aquesta organització a valoracions molt semblants a la de l'R.S.A.P.;¹⁶⁶² Driesten aviat establí bones relacions tant amb la C.N.T. (com a representant del N.A.S.) com especialment amb el P.O.U.M. (com a representant de l'R.S.A.P.), col·laborant en les emissions en neerlandès de Radio P.O.U.M. i en el butlletí d'aquest partit en aquesta llengua,¹⁶⁶³ i publicant diversos articles en la premsa poumista, entre els quals un en *La Batalla* en el que exposà que l'R.S.A.P. “siente muchas afinidades con el P.O.U.M.” i que “ha puesto toda su esperanza y toda su confianza en el P.O.U.M., convencido de que el P.O.U.M. sabrá

¹⁶⁵⁶ Carta d'Hugo Oehler i Russell Blackwell ([s.d., ca. març 1937]), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 1, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University.

¹⁶⁵⁷ Carta de William Krehm a Aubrey (17-III-37), Arxiu privat de William Krehm.

¹⁶⁵⁸ Carta de William Krehm a Aubrey (30-III-37), Arxiu privat de William Krehm.

¹⁶⁵⁹ Carta de William Krehm a B. J. Field (4-IV-37), Arxiu privat de William Krehm.

¹⁶⁶⁰ Carta de William Krehm a B. J. Field (29-I-37), Arxiu privat de William Krehm.

¹⁶⁶¹ Com a mínim aquest darrer va ser hoste del P.O.U.M., ja que s'allotjà a la Pensió Parisien (carta de Theo van Driesten a Engelbertus Bouwman (1-II-37), Anderen (431), Archief NAS, International Institute of Social History).

¹⁶⁶² El grup bolxevic-leninista de Barcelona intentà recrutar Loots, però aquest refusà i informà el P.S.R. de que en la reunió on es tractà aquesta qüestió “J'ai été très brutal et leur ai déclaré que le POUM était la seule organisation révolutionnaire d'Espagne” i que preferia ingressar en el P.O.U.M. que en el grup bolxevic-leninista (“Extrait d'une lettre datée de Barcelone le 6 mars 1937” [de Camille Loots a Georges Vereeken], Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History). En quant Driesten, aquest no només informà el seu partit –l'R.S.A.P.–, sinó també Vereeken, en una clara tàctica de buscar la confluència política amb el P.S.R. o, al menys, amb la fracció dirigida per Vereeken (vegeu, per exemple, les cartes de Theo van Driesten a Georges Vereeken (24-II-37, i 27-II-37), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History).

¹⁶⁶³ Carta de Theo van Driesten a Engelbertus Bouwman (6-III-37), Anderen (431), Archief NAS, International Institute of Social History.

cumplir su tarea casi sobrehumana”, sense dirigir cap crítica cap a aquest partit o esmentar al menys –com havia fet Sneevliet en el seu viatge anterior- la IV Internacional,¹⁶⁶⁴ com bé sintetitzaren Oehler i Blackwell, “there is a rep from the Holland party and an unofficial rep from the Belgian (former Veerecken [sic] group) they are for the POUM, work inside and say it is the party of revolution”.¹⁶⁶⁵

En un primer moment, però, Driesten fou contactat per Blackwell, Krehm i Russo, que el convenceren de la necessitat de preparar una conferència prèvia a la de Barcelona per tal de cohesionar una fracció d’esquerra que ja estigués organitzada quan se celebrés la de Barcelona, amb tres punts principals a tractar: la qüestió espanyola, la russa, i la de la nova Internacional. Per a la preparació d’aquesta conferència, que havia de celebrar-se a París a finals de febrer o principis de març,¹⁶⁶⁶ aconseguiren el recolzament verbal de Molins i Fàbrega –el qual els manifestà que es trobava en oposició dins del P.O.U.M. i que la conferència de Barcelona seria inútil si abans no s’organitzava una ala esquerra-¹⁶⁶⁷ i inclús de Nin, de manera que s’acordà que també es convidaria el P.O.U.M. i, a

¹⁶⁶⁴ DRIESTEN, Theo van. “El proletariado de los Países Bajos atento a nuestra lucha contra el fascismo : desde Holanda”. *La Batalla* (21-II-37). Dies després també publicà altres (DRIESTEN, Theo van. “Protesta al gobierno español del “Revolutionnaire Socialistische Arbeiders Party” de Holanda”. *La Batalla* (6-III-37); DRIESTEN, Theo van, “La “Joven Guardia Leninista” de Holanda y la J.C.I.”. *Juventud comunista*, nº 26 (11 marzo 1937), p. 2). És possible que l’article publicat amb la signatura “Knip Knap” també fos d’ell (“En los Países Bajos, los stalinistas siguen las mismas tácticas que en España : en todas partes sucede igual”. *La Batalla* (28-II-37)). Des de dues bandes diferents s’aprecià el suport sense reserves de l’R.S.A.P. al P.O.U.M.: d’una banda, Loots el confirmà, així com l’existència d’un acord: “*le POUM est tres favorablement disposé à notre égard, nous le devons en grande partie au Parti hollandais et dans une plus faible mesure à nous-mêmes. [...] D’autre part, avec le Parti hollandais un accord a été conclu dont V[ereecken] connaît sûrement l’objet.*” (“Extraits d’une lettre datée de Barcelone, le 18-3-37” [de Camille Loots], *Correspondance des jeunes partis en Espagne* (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History), i de l’altra, Naville constatà que “*le représentant de Sneev. qui approuve toute la politique anti-trotskyiste et même y pousse. [...] les hollandais ont complètement versé dans le “poumisme”.*” (carta de Pierre Naville a Jean van Heijenoort (22-III-37), p. 3, (6921) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

¹⁶⁶⁵ Carta d’Hugo Oehler i Russell Blackwell ([s.d., ca. març 1937]), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 1, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University. Malgrat això, Oehler considerà, en un informe sobre representants internacionals davant del P.O.U.M. que esmentava Max Petel, Landau, McNair i els del S.A.P., que el representant de l’R.S.A.P. “is far to the left of all the above. In fact he is the only worthwhile one of the lot” (OEHLER, Hugo. “Memorandum on international relations of POUM” (25-IV-37), ídem, folder 2; també en: Hugo Oehler Papers, folder 7, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University).

¹⁶⁶⁶ Per a les qüestions organitzatives, s’aconseguí la implicació d’U.C., que optà clarament per aquesta conferència (encara que manifestà que havia d’estar delimitada tant de les organitzacions del Buró de Londres –excepte el P.O.U.M.- com de les del Moviment per la IV Internacional) i que a principis de febrer redactà una declaració com a contribució a aquesta (“Le mouvement révolutionnaire du prolétariat espagnol et le regroupement international de l’avant-garde”. En: CHAZÉ, H. *Chronique de la révolution espagnole : Union Communiste, 1933-1939*. Paris : Spartacus-René Lefeuve, [1979], p. 47-52; (publicat originalment en: *L’Internationale*, no. 26 (12 février 1937)).

¹⁶⁶⁷ Els límits polítics i vacil·lacions teòriques de l’oposició de Molins i Fàbrega –que incloïa també Andrade- es poden veure en el fet que manifestà a Blackwell i Krehm que no podia mantenir relacions

proposta de Krehm, també el Moviment per la IV Internacional en conjunt i les seves seccions individualment, malgrat les vacil·lacions de tots els altres (la intenció de Krehm, però, era evidentment la d'encoratjar les contradiccions entre les diferents seccions del bolxevic-leninisme oficial). Respecte el P.O.U.M., però, més important que les promeses d'oposició rebudes per part de Molins i Fàbrega i de Robles -que crearen tanmateix esperances en Blackwell- fou l'inici d'un contacte per part d'aquest darrer que sí donaria fruits els mesos posteriors: el contacte amb Josep Rebull, el qual els manifestà que cap membre del C.E. del P.O.U.M. tenia prou nervi i que existia un corrent crític d'esquerra entre l'antiga militància del B.O.C. de Lleida, fins el punt de que no exclouia que pogués haver una escissió (però només amb la dreta del partit centrada a València) en el proper congrés (que s'havia ajornat en aquell moment al mes de març).¹⁶⁶⁸

Krehm marxà a París cap a mitjans de febrer, com ja he indicat, mentre que Oehler i Blackwell decidiren també participar en la conferència dels grups d'esquerra comunista i viatjar-hi a principis de març de manera separada, pel problema que havia tingut Blackwell amb l'estat francès;¹⁶⁶⁹ finalment només Oehler i Russo aconseguiren passar la frontera a temps, de manera que ni Blackwell ni Witte ni Shaban no hi pogueren participar.¹⁶⁷⁰

La conferència se celebrà els dies 6 i 7 de març, amb la participació de delegats d'U.C. (que s'encarregà de l'organització), el Groep van Internationale Communisten (G.I.C. -

amb aquells que estiguessin en contra del partit com a tal (referint-se a Oehler, però òbviament també als bolxevic-leninistes); que en un principi intentà justificar l'actuació del P.O.U.M. durant la tardor, per desistir-hi en quant Blackwell i Krehm li assenyalaren les contradiccions; o que considerés que estava en principi a favor dels comitès de soldats, però que aquests podrien tenir un efecte desmoralitzador (carta de William Krehm a B. J. Field (29-I-37), Arxiu privat de William Krehm).

¹⁶⁶⁸ Carta de William Krehm a B. J. Field (29-I-37), Arxiu privat de William Krehm; carta de Russell Blackwell al P.C. de la R.W.L. (30-I-37), Hugo Oehler Papers, folder 2, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University.

¹⁶⁶⁹ Carta d'Hugo Oehler i Russell Blackwell ([s.d., ca. març 1937]), carta d'Hugo Oehler a Streeter (1-III-37)], i carta d'Hugo Oehler al P.C. de la R.W.L. (5-III-37 (b)), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 1, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University; ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 139.

¹⁶⁷⁰ Carta d'Hugo Oehler a Streeter (7-III-37)], Hugo Oehler Collection, box 1, folder 1, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University. Blackwell i Witte pogueren passar més tard, però quan la conferència ja havia acabat (carta de Russell Blackwell a Tommy (12-III-37), idem; carta de William Krehm a Aubrey (17-III-37), Arxiu privat de William Krehm); en canvi, les dificultats de pas a la frontera feren que Russo no pogués retornar a Espanya i ja l'abandonà definitivament (carta d'Hugo Oehler al P.C. de la R.W.L. ([20-III-37]), Hugo Oehler Collection, idem).

organització consellista- representat per Henk Canne-Meijer), el “Grup Internacional” de Maslow i Fischer, la Ligue des communistes internationalistes (L.C.I., dirigida per Adhemar Hennaut), l’L.R.W.P. (representada per Krehm), la minoria bordiguista (amb la presència de Russo), la R.W.L. (representada per Oehler), i agrupacions i individus sense partit, com el “Cercle marxiste”, Gavril Miasnikov (antic dirigent del “Grup Obrer del Partit Comunista Rus”) i Moron (comunista iugoslau antic militant arqueomarxista); el P.O.U.M., malgrat les promeses inicials, finalment no envià cap delegat ni observador, com tampoc el P.S.R. i l’R.S.A.P., que hi havien estat convidats.

Excepte per al G.I.C., que rebutjava el leninisme, la resta de grups tenien un origen comú en l’O.E.I., de la qual tots n’havien format part en algun moment del passat, i de la que tots se n’havien separat per diferències tàctiques i/o estratègiques en diferents moments; tanmateix, la crítica a l’actual trotskisme no fou prou per cimentar un acord entre tots aquests grups, i la conferència, com informà Oehler, fou “nothing but a talk feast” i “resulted in no positive results”, incapaç de elaborar una posició comuna després de la discussió sobre Espanya (que fou tractada en tres de les quatre sessions), la qüestió de la nova Internacional (una sola sessió) i de l’U.R.S.S. (que ni tan sols s’encetà malgrat figurar en el programa). S’afegí una cinquena sessió, en la qual es llegí una proposta de resolució sobre Espanya redactada conjuntament per Krehm, Oehler i Russo i que era pràcticament la que s’havia redactat juntament amb Blackwell a Barcelona, però no s’arribà a consensuar la necessitat de passar-la a votació, i per tant no fou aprovada.

Oehler encertadament assenyalà que la gran majoria d’assistents estaven d’acord, però que cap d’ells estava disposat a comprometre’s mitjançant un document polític: malgrat que U.C. intentà donar una imatge positiva de la conferència i excusar la manca d’acord pel poc temps de que s’havia disposat (tant pels dos dies de la conferència com pel període previ), confiant en que en un futur pròxim es pogués preparar una discussió i uns lligams seriosos entre les diferents organitzacions per tal d’arribar a un treball comú respecte Espanya, la conclusió d’Oehler de que, en suma, “it was a joke and a disgrace as a conference. The POUM and Trotskyites can laugh at the left communist conference” sembla més adient en vista a la seva irresolució. Com a resultats positius, Oehler s’atribuí el mèrit d’haver evitat un acord organitzatiu sense haver arribat prèviament a un acord polític, allunyar Krehm de la línia del “Nou Zimmerwald”

proposta per Field, i aconseguir una col·laboració amb aquell que li permeté pensar en una base de col·laboració de la R.W.L. i l'L.R.W.P. a Amèrica del Nord.¹⁶⁷¹

La intensa activitat dels diferents quartinternacionalistes a Espanya durant el primer trimestre del 1937, especialment el mes de gener, permet observar dos fets a destacar. D'una banda, tots els grups continuaren tenint el P.O.U.M. com a principal objectiu de tasca política, però a partir d'aquest moment ja el G.B.L.E. (i posteriorment l'S.B.L.E.) mostrà una actitud força diferenciada de la resta, practicant de manera resolta la seva independència orgànica respecte aquest partit: sense renunciar ni a la fracció ni òbviament a influenciar la militància del P.O.U.M., el G.B.L.E. –contràriament a l'acordat per l'S.I. i el P.O.I.- encetà una via que clarament apuntava cap al trencament amb l'anterior política seguidista respecte aquell partit.

Ben contrària fou la tàctica del grup *Le Soviet*,¹⁶⁷² el P.S.R., l'R.S.A.P., l'L.R.W.P. i la R.W.L., que treballaven per la formació d'una ala esquerra en aquest partit que fos l'inici del nou partit revolucionari. Tots aquests, però, malgrat elaborar un discurs justificatori sobre el sectarisme dels bolxevic-leninistes oficials i llur pròpia justesa tàctica per no utilitzar un llenguatge “ofensiu” (que, de tota manera, els bolxevic-leninistes feia mesos que no utilitzaven) en realitat revestiren de cobertura ideològica el que no era sinó l'única tàctica que podien aplicar: l'ímfim nombre de militants (i dels quals, cap espanyol) de tots ells només podia conduir a confiar en influir en el P.O.U.M. i esperar que germinés una fracció. El G.B.L.E., en canvi, per petit que fos, posseïa militants que, sense renunciar a la fracció clandestina (que faria el mateix tipus de tasca que els altres feien però a l'exterior), podia també presentar-se obertament com a pol d'atracció, quelcom que cap dels altres podia fer (inclús el grup *Le Soviet* es presentava

¹⁶⁷¹ Carta d'Hugo Oehler a Streeter (7-III-37)], Hugo Oehler Collection, box 1, folder 1, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University; i “La conférence internationale des 6 & 7 mars”. En: CHAZÉ, H. *Chronique de la révolution espagnole : Union Communiste, 1933-1939*. Paris : Spartacus-René Lefevre, [1979], p. 56-58; (publicat originalment en: *L'Internationale*, no. 27 (10 avril 1937); vegeu també: SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Séance du 7 mars 1937” [procès-verbal], p. 1-2, (16509) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; i BOURRINET, Philippe. *La Izquierda comunista de Italia, 1919-1999 : historia de la corriente “bordiguista”*. [S.l. : l'autor, 1999?], p. 118 (versió en línia: <http://www.left-dis.nl/e/gci/gci-e.pdf>).

¹⁶⁷² Des de l'expulsió de Fosco i els seus companys del G.B.L., aquests havien pres una línia molt crítica amb el P.O.U.M., però que en definitiva proposava una escissió només amb la línia bloquista per part dels antics I.C.E. i elements de la J.C.I., i que treballava doncs per tal que aquests es configurassin en una ala esquerra que permetés crear el nou partit (vegeu especialment: DI BARTOLOMEO, Nicola. “La lutte pour un nouveau regroupement”. *Le Soviet*, no. 8 ([6] mai 1937)).

com a portaveu genèric *dels* bolxevic-leninistes, i no pas d'un grup concret). En realitat tots els grups dissidents, per la seva manca d'efectius, no podien fer més que una política a remolc dels corrents intern del P.O.U.M. en l'esperança de poder-los influenciar, mentre que la nova direcció del G.B.L.E., probablement amb un paper decisiu per part de Munis, decidí el canvi d'orientació no només per convicció política, sinó perquè, senzillament tenien els mitjans humans per poder-la realitzar.

D'altra banda, però, malgrat que els bolxevic-leninistes oficials -gràcies a la decisió del G.B.L.E.- començaren a resoldre el problema organitzatiu en un sentit que apuntava a l'abandó de la dependència respecte el P.O.U.M. que s'arrossegava des del juliol, foren incapaços de donar a la revolució espanyola la importància estratègica que tenia en aquell moment per al desenvolupament en un sentit revolucionari de la situació internacional; si més no, la direcció d'aquest moviment, és a dir, l'S.I. i la direcció del P.O.I. Perquè la realitat és que malgrat les resolucions, informes i articles que emfatitzaven aquesta importància, el Moviment per la IV Internacional continuà sent incapaç en el gir contrarevolucionari dels esdeveniments espanyols d'enviar una delegació a Espanya: resulta significatiu, doncs, comprovar que *totes* les altres organitzacions quartainternacionalistes tenien delegació –inclús de màxima importància respecte la seva organització, com els casos de l'L.R.W.P. i la R.W.L., que hi enviaren membres de la direcció- malgrat l'enorme distància que els separava en quant efectius humans i materials dels recursos amb que comptava el Moviment per la IV Internacional, certament precaris però molt més nombrosos que els de les altres organitzacions.

Capítol 3. El retorn de Trotsky: de l'obertura al P.O.U.M. a la ruptura mútua.

Trotsky arribà a Tampico el 9 de gener del 1937; la seva arribada a Mèxic significà, en paraules de Broué, “une véritable résurrection”:¹⁶⁷³ significà alliberar-se del mig any de confinament a Noruega que l’havia impedit comunicar-se amb els seus partidaris i participar de nou en la vida del Moviment per la IV Internacional i en l’anàlisi dels principals problemes polítics del moment.

La prioritat per a Trotsky en aquell moment fou la lluita contra la impostura dels Processos de Moscou,¹⁶⁷⁴ en la qual ell era el principal acusat i que marcava el zènit de la contrarevolució estalinista. Els primers mesos a Mèxic significaren doncs la seva absorció quasi absoluta en el treball de creació i funcionament d’una comissió que investigués i emetés un veredict sobre els Processos, comissió que, sota la presidència del filòsof i pedagog John Dewey,¹⁶⁷⁵ interrogà Trotsky diàriament en sessions de matí i tarda durant tota la setmana del 10 al 17 d’abril del 1937. L’objecte dels interrogatoris era esbrinar la validesa o no de les acusacions fetes pel fiscal Aleksandr Vixinski a Moscou i, per tant, moltes de les qüestions versaren sobre fets i actuacions concretes de Trotsky o dels acusats; no obstant, els membres de la comissió també s’interessaren per qüestions polítiques i històriques, especialment relacionades amb l’U.R.S.S., el marxisme, la crisi del capitalisme amb els perills del feixisme i la guerra, i la guerra d’Espanya, convertint-se doncs les respostes de Trotsky en una font de referència imprescindible per a la comprensió del seu pensament polític.¹⁶⁷⁶

A finals de febrer, Sneevliet envià una carta a Serge on, entre altres temes, criticava

¹⁶⁷³ BROUÉ, Pierre. *Trotsky*. Paris : Fayard, 1988, p. 843.

¹⁶⁷⁴ Encara un any després, el 3 de març del 1938, escrigué: "Desde hace un año y medio vivo casi constantemente en la atmósfera de los procesos de Moscú". Citat en: MARIE, Jean-Jacques. *Trotsky : revolucionario sin fronteras*. 1ª ed. Traducción de Horacio Pons. Buenos Aires : Fondo de Cultura Económica, 2009, p. 519.

¹⁶⁷⁵ La resta de membres de la comissió foren Carleton Beals (que dimití després de l’onzena sessió), Suzanne LaFollette, Otto Rühle, Benjamin Stolberg, John F. Finerty (com a conseller legal de la comissió), i Albert Goldman (com a conseller legal de Trotsky).

¹⁶⁷⁶ COMMISSION OF INQUIRY INTO THE CHARGES MADE AGAINST LEON TROTSKY IN THE MOSCOW TRIALS. *The Case of Leon Trotsky : report of hearings on the charges made against him in the Moscow Trials*. John Dewey, chairman. New York : Harper & Brothers, 1937. La majoria de referències a la situació a Espanya es feren al final de la sessió de la tarda del dia 14 i al principi de la del matí del 15 (p. 294-303); la part sobre Espanya del dia 14 està traduïda en: TROTSKY, L. “Los revolucionarios en la guerra civil : ante la comisión de investigación sobre los procesos de Moscú, 14 de abril de 1937”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 92-100. Tracto més endavant en el text aquesta intervenció.

l'actitud de l'S.I. i de *Socialist appeal* sobre la qüestió del partit a Espanya¹⁶⁷⁷ i s'interrogava sobre quina era exactament l'actitud de Trotsky al respecte, preguntant a Serge “Combien de temps faut-il attendre encore pour recevoir des informations sur ce problème de la plus grande importance?”; en la seva resposta, Serge li contestà que esperava els diaris mexicans per informar-se'n, però que ja “Il y a eu d'excellentes déclarations pour le grand public” per part de Trotsky.¹⁶⁷⁸

Efectivament, Trotsky no esperà fins a les sessions de la Comissió Dewey per manifestar les seves primeres opinions sobre la revolució espanyola des de la seva arribada a Mèxic, ja que aproximadament dues setmanes després d'arribar-hi rebé la primera visita, a finals de gener, de la delegació del P.O.U.M. que he esmentat anteriorment. En aquella ocasió, òbviament, el principal tema de la trobada fou la revolució espanyola i, segons Bartomeu Costa-Amic –un dels membres de la delegació–, en la conversa, totalment cordial, Trotsky “criticaba la posición del POUM que no se planteaba abierta y decididamente la toma del poder”.¹⁶⁷⁹ Molt probablement fou la conversa mantinguda durant la segona visita, que se celebrà el 18 de febrer, la que motivà que al dia següent Trotsky redactés el que Serge anomenà “*excel·lents* declaracions”, és a dir, el seu primer escrit públic sobre la revolució espanyola des de finals d'agost del 1936¹⁶⁸⁰ (en el moment de les restriccions posades pel govern socialdemòcrata noruec), i que inaugurà el que Broué anomenà “la discussió de la

¹⁶⁷⁷ Sneevliet digué a Serge que llegia *Socialist appeal* i que en aquest òrgan “Shachtman i els seus amics” probablement expressaven el punt de vista de Trotsky sobre la qüestió del partit a Espanya, que era el de crear “un parti vraiment révolutionnaire”, per tant diferent del P.O.U.M.; en realitat, aquesta crítica de Sneevliet no era certa perquè, com s'ha vist, la secció dels Estats Units fou una de les més ambigües sobre aquesta qüestió en aquest període i continuà posant bàsicament les seves esperances en el P.O.U.M., com es pot comprovar precisament en els articles de *Socialist appeal* que he anat citant al llarg d'aquest treball.

¹⁶⁷⁸ Carta d'Henk Sneevliet a Victor Serge (25-II-37), i carta de Victor Serge a Henk Sneevliet (26-II-37), en: KRAEMER LIEHN, Martin. *Networking for class war 1903-1956 : letters by Nin, Gramsci, Serge and friends*. [Kiev : l'autor, 2009], p. [75-78] (<https://archive.org/details/NetworkingClassWar>); èmfasi en l'original. Les cartes provenen originalment del Fond 552, opís 1, d. 199, l. l. 95, 96, 135 i 135 ob, R.G.A.S.P.I.

¹⁶⁷⁹ COSTA-AMIC, Bartomeu. *León Trotsky y Andreu Nin, dos asesinatos del stalinismo : aclarando la historia*. Cholula : Altres Costa-Amic, cop. 1994, p. 44.

¹⁶⁸⁰ El seu darrer escrit públic sobre Espanya, com s'ha vist en la Segona Part, havia estat l'article “Las primeras lecciones de la Revolución española”, publicat per *La Lutte ouvrière* el 8 d'agost i per *La Batalla* el 27 del mateix mes (i reproduït pel *Boletín* del G.B.L.E. el 27 de gener); en quan els escrits privats, els darrers documentats són la carta a Rous del 16 d'agost interceptada per l'O.V.R.A., la correspondència amb Serge del mateix mes, i les condolències enviades al P.O.U.M. el 3 d'octubre per la suposada mort de Maurín.

primavera del 1937”.¹⁶⁸¹ La “discussió”, però, en realitat quasi no existí, com mostraré tot seguit, i consistí en canvi en un seguit de textos que s’iniciaren amb una vacil·lant obertura tant per part de Trotsky com del P.O.U.M. que només inclogué dos textos de rèplica (un per banda), i que es tancà aviat per ambdues parts.

La declaració de Trotsky estava destinada a la premsa general, i en ella sintetitzà la seva posició davant els esdeveniments espanyols;¹⁶⁸² el seu contingut, força genèric, mostra la gran manca d’informació patida per Trotsky durant tot el segon semestre del 1936 –i encara més per als assumptes espanyols- que l’obligà a la manca d’especificitat.¹⁶⁸³ No obstant, permet veure, d’una banda, com Trotsky havia mantingut l’anàlisi –concordant amb la de l’S.I.- sobre el caràcter fonamental del conflicte espanyol (la necessitat de realitzar la revolució social) i, d’altra banda, un nou apropament al P.O.U.M.

Trotsky començà la seva declaració amb una afirmació que probablement anava dirigida contra la majoria bordiguista: la de que en la guerra civil espanyola calia prendre partit i

¹⁶⁸¹ Així titulà Broué el cinquè capítol del seu opuscle sobre Trotsky i la revolució espanyola (BROUÉ, Pierre. *Trotsky y la guerra civil española*. Buenos Aires : Jorge Álvarez, 1966, p. 47-57); també hi ha informació complementària en la seva compilació dels escrits de Trotsky sobre la revolució espanyola (TROTSKY, L. “Por la victoria de la Revolución Española”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 70, n. 1).

¹⁶⁸² TROTSKY, L. “Por la victoria de la Revolución Española”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 70-75. La declaració fou recollida parcialment (“desnaturalizada y deformada”, com escrigué Broué) per diversos diaris americans i europeus (inclús, interesadament, per *L’Humanité*) i, segons aquest mateix autor (*idem*, p. 70, n.1) fou publicada sencera pel P.O.I. la setmana següent (TROTSKY, L. “Pour la victoire de la Révolution Espagnole”. *La Lutte ouvrière* (26-II-37)); no obstant, la versió de *La Lutte ouvrière* no va ser tampoc completa, com informà Heijenoort (en una cita que reproduceix en el text més endavant) (carta de Jean van Heijenoort a Henri Aïache (18-III-37), (11001) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library) i, per tant, és possible que el text original de Trotsky fos més dur amb el P.O.U.M.

¹⁶⁸³ Com va escriure Broué, des del seu confinament a Noruega i fins la seva arribada a Mèxic “Trotsky no tuvo ninguna posibilidad de informarse, y aún menos de escribir, sobre España” (en: TROTSKY, L. “Por la victoria de la Revolución Española”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 70, n. 1). Durant els primers mesos del seu exili a Mèxic, el flux d’informació fou també força incomplet, i encara més en el referit a Espanya, com comunicà Heijenoort a Naville a principis de març: “*Pour la prochaine fois aujourd’hui la LUTTE française est arrivée régulièrement. Toujours rien avec la LUTTE belge, UNSER WORT et toute l’Europe en général (sauf la Suisse). [...] Du S.I. quasi-rien. Sur l’Espagne nous ne recevons aucune information autre que les télégrammes de presse (en dehors de tes quelques mots bien vagues).*” (carta de Jean van Heijenoort a Pierre Naville (4-III-37), Boris I. Nicolaevsky collection, series 231, box 370, folder 72 (microfilm reel Trotsky 36)). No obstant, aquesta darrera manca d’informació no es degué a la negligència de l’S.I., ja que Klement envià regularment a Trotsky tota la documentació, com amb precisió detallà Rous just al dia següent de la queixa de Heijenoort (carta de Jean Rous a Jean van Heijenoort (5-III-37); (7059) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library); és ben possible, doncs, que el motiu es trobés tant en les mancances dels diferents serveis de correus com també en la intervenció de diferents agents policials.

lluitar militarment contra Franco; el deure elemental de tot revolucionari era lluitar contra el feixisme i la negativa a recolzar els exèrcits republicans només la podien fer els covards i els traïdors. Establerta la premissa de que calia implicar-se en la lluita militar, Trotsky passà a analitzar l'actuació del P.O.U.M., expressant la seva simpatia pels seus militants, especialment pels que estaven en el front, però reafirmant la seva crítica a aquest partit per haver participat en el Front Popular i per haver entrat en el govern català; malgrat això, Trotsky evità la polèmica i intentà bastir ponts de nou, i qualificà aquestes posicions d'"errors" (i no pas de "traïcions") i explicà que, per recolzar militarment la lluita contra Franco, no calia ni entrar en el govern frontpopulista ni solidaritzar-se amb la seva política, defensant d'una manera molt genèrica que un partit revolucionari havia de "saber unir a las masas bajo la bandera de la revolución, sin debilitar el frente", al contrari del P.O.U.M., que es trobava només a mitges en l'oposició, sent a la vegada l'ala esquerra de la coalició frontpopulista. De manera comprensible –per la manca d'informació– evità pronunciar-se sobre la qüestió de la construcció del partit revolucionari.

Trotsky passà després a analitzar la qüestió fonamental que es plantejava a Espanya: la de la defensa de la república burgesa –amb la promesa de que després de la victòria es procediria a realitzar grans reformes socials– o la d'acabar victoriosament la revolució proletària començada el juliol, i argumentà que només la segona opció garantia no només l'aplicació de l'expropiació de la burgesia, sinó la victòria mateixa del proletariat. Per a Trotsky, en el terreny purament militar l'avantatge estava del costat dels militars, tant pels seus coneixements tècnics com per l'ajuda estrangera, i per tal de vèncer, calia una política que assegurés a obrers i camperols el control dels mitjans de producció: "Las reformas sociales avanzadas, son las armas más poderosas de la guerra civil, y constituyen la condición indispensable para la victoria sobre el fascismo". Establint un paral·lel massa dependent de l'experiència russa (i que el P.O.U.M. li contestà), i mostrant el grau de desconeixement important de certs aspectes del conflicte espanyol, Trotsky afirmà que mentre que els obrers ja sabien per què lluitaven, els camperols en canvi eren indiferents perquè tant Franco com la República no els oferien la terra.¹⁶⁸⁴

¹⁶⁸⁴ En realitat, la immensa majoria de treballadors agrícoles sense terra ja recolzaven el camp republicà, sent algunes de les zones amb predomini de petits i mitjans propietaris agrícoles les que constituïren bona part de la base social dels militars sublevats.

En tot cas, més enllà del grau d'encert respecte la qüestió dels camperols en el conflicte espanyol, el nucli de Trotsky conservava la seva validesa: la situació a Espanya estava madura per a la transformació social, els obrers i camperols en armes eren els que sostenien els fronts i feien funcionar l'economia, i l'únic que calia per poder completar la revolució era la voluntat de les organitzacions obreres de realitzar-la. En aquest sentit, el paper dels estalinistes era especialment condemnable i perillós (Trotsky l'equiparà al d'Ebert i Scheidemann en la Revolució Alemanya del 1919, i dies després al del mateix estalinisme en la Revolució Xinesa del 1927),¹⁶⁸⁵ ja que amb la seva política de “defensa de la democràcia” davant del feixisme, es preparaven per esclafar el proletariat en defensa de l'ordre burgès, tant a Espanya com a Europa. En síntesi, Trotsky plantejà en aquesta declaració el nucli de classe fonamental del conflicte espanyol i de l'estratègia que els revolucionaris haurien de seguir:

*“La tarea de los auténticos revolucionarios españoles, consiste en que, a la vez que fortalecen y refuerzan el frente, han de acabar con la tutela política de la burocracia soviética, han de dar a las masas un programa social atrevido, han de descubrir los inimaginables recursos de entusiasmo que poseen las masas, asegurando así la victoria de la revolución y, por medio de esta, defender la causa de la paz en Europa.”*¹⁶⁸⁶

però, respecte la qüestió de l'organització, la utilització d'un llenguatge més suau i la no crida expressa a la construcció d'un partit en oposició al P.O.U.M. foren clarament un intent de bastir ponts, com clarament veié Serge al qualificar aquestes declaracions d'“excel·lents”. Òbviament, també foren considerades excel·lents pel P.S.R. i pel P.O.I. (ambdues organitzacions la reproduïren íntegrament en els seus òrgans centrals), encara que probablement per motius diferents (el P.S.R., com Serge, per l'actitud suau vers el P.O.U.M., i el P.O.I. perquè hi veié “la première vérification d'ensemble de la position du POI dans la rev. espagnole”), i inclús l'S.B.L.E. en feu una petita edició en castellà, de la que malauradament sembla no haver-se conservat cap exemplar.¹⁶⁸⁷

¹⁶⁸⁵ TROTSKY, L. “André Malraux, los procesos de Moscú y la Revolución Española”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 91.

¹⁶⁸⁶ TROTSKY, L. “Por la victoria de la Revolución Española”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 75. Un mes després insistirà: “Proseguir la guerra sin la socialización y la colectivización, significa la derrota” (TROTSKY, L. “Decir las más amargas verdades : carta a la redacción de *La Lutte ouvrière*, órgano del Partido Socialista Revolucionario de Bélgica, 23 de marzo de 1937”. En: *idem*, p. 87).

¹⁶⁸⁷ Carta de Pierre Naville a Jean van Heijenoort (22-III-37), p. 2, (6921) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

Amb aquesta declaració s'inicià una sèrie de textos que pretenien una delimitació clara del P.O.U.M. i a la vegada la cerca de certa entesa, tot i que aquesta darrera anà fluctuant, principalment entre les declaracions públiques –que mostraven obertura i fins i tot una actitud d'aconsellament- i les internes, molt més dures i delimitatòries, en una actitud vacil·lant respecte el trencament definitiu. Així, el 25 de febrer (el mateix dia, doncs, que Sneevliet compartia amb Serge les seves inquietuds per la manca de notícies de Trotsky sobre Espanya) aquest advertí a Harold R. Isaacs¹⁶⁸⁸ contra l'actitud dels militants (precisament com Sneevliet, Serge i Vereeken) que, davant la situació difícil per la qual passava el P.O.U.M., tendien a passar per alt les necessàries crítiques i s'adaptaven per tant a la política d'aquest partit, que era “la de Martov” (líder dels menxevics internacionalistes durant la Revolució Russa). També plantejà per primera vegada en aquesta carta una idea que seria freqüent en les seves anàlisis posteriors sobre la revolució espanyola: la de que, en referència al nombre total de militants del P.O.U.M., els seus 40.000 militants no servien per a la victòria del proletariat si tenien una política vacil·lant, però que en canvi, 10.000 amb una política clara i decidida podien guanyar en poc temps les masses.¹⁶⁸⁹ Trotsky –que, com a nova mostra de la dramàtica manca d'informació que continuava patint, encara pensava que els militants bolxevic-leninistes podien publicar en *La Batalla*- manifestà que calia dirigir les masses contra els seus dirigents, per tal d'evitar el desastre.

En aquest punt, la informació que s'ha tingut fins ara –al menys en castellà- ha tendit a tergiversar el pensament de Trotsky a partir d'aquest escrit. En efecte, durant quasi vint anys (del 1977 al 1996, anys de major difusió de la literatura de i sobre Trotsky a Espanya després de la dictadura franquista), la traducció que circulà en castellà d'aquesta carta donà la visió de que calia “*un enderezamiento determinado, enérgico y heroico del ala izquierda del proletariado. También es necesario un reagrupamiento inmediato*”,¹⁶⁹⁰ la qual cosa apuntava a una tàctica entrista en el P.O.U.M. (en

¹⁶⁸⁸ TROTSKY, L. “La política de Lenin : carta a Harold R. Isaacs, 25 de febrero de 1937”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 76-78.

¹⁶⁸⁹ El plantejament de Trotsky semblava una resposta a l'“argument del nombre” que *El Comunista* havia utilitzat l'octubre en la seva polèmica contra la “quarta d'Internacional”.

¹⁶⁹⁰ TROTSKY, L. “La política de Lenin : carta a Harold R. Isaacs, 25 de febrero de 1937”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 77; Broué indicà que la versió francesa s'havia traduït des de l'anglès. La traducció de l'editorial Akal tenia el mateix sentit: “*la rectificación enérgica, determinada y heroica del ala izquierda del proletariado: también es necesario un reagrupamiento inmediato*” (TROTSKY, L. “La política de Lenin : carta a Harold R. Isaacs, 25 de febrero de 1937”. En:

concordància doncs amb el que seguia proposant l'S.I.) i inclús de redreçament d'aquest partit. No obstant, aquesta traducció castellana de la carta a Isaacs (des d'un text en anglès que, per tant, tampoc va ser redactat originalment per Trotsky en aquesta llengua) varià en un sentit excessivament conciliador (“enderezamiento” – “rectificación”, en el caso de la traducción de la editorial Akal- i “reagrupamiento”) el significat de les dues frases entre cometes que he citat. Tal i com permet veure la documentació, el text de la carta a Isaacs va ser redactat originalment en francès i va ser reaprofitat el mateix dia 25 de febrer per Heijenoort per a una carta sobre Espanya dirigida a Naville i amb còpia personal per als dirigents del P.S.R. (òbviament per ser un dels partits on hi havia els militants que s'adaptaven al P.O.U.M., juntament amb l'R.S.A.P.); Heijenoort es limità a redactar la salutació, i copià en la seva missiva la part dedicada a Espanya de la carta de Trotsky a Isaacs,¹⁶⁹¹ la qual cosa indica el grau d'importància que donà Trotsky a la necessitat de continuar la crítica a l'actitud vacil·lant del P.O.U.M. davant la qüestió del poder, fins el punt d'utilitzar exactament el mateix text per a diferents receptors. Aquesta carta a Naville, que copiava el text de la dirigida a Isaacs, permet llegir el text original en francès, que és molt menys conciliador del que les traduccions fetes durant la Transició havien ofert al lector espanyol:

*“La situation en Espagne ne peut être sauvée que par un revirement énergique, radical et héroïque de l'aile gauche du prolétariat et un regroupement immédiat est nécessaire”.*¹⁶⁹²

El problema d'interpretació es planteja en els termes “revirement” –que, traduït com a “enderezamiento determinado”, indica més aviat un canvi ràpid i complet-, i “regroupement”, que significa tant “reagrupament” (com va ser traduït el 1977-78) com “agrupament” -que indicaria per tant escissió- i que en realitat és el que s'avé amb el sentit del pensament de Trotsky. Així ho interpretaren correctament el 1996 els editors d'aquesta carta a Naville, que traduïren fidedignament: *“un cambio enérgico, radical y heroico del ala izquierda del proletariado y con un necesario agrupamiento*

TROTSKY, L. *España, 1.936-39*. Traducción de Acacio Puig Mediavilla. Madrid : Akal, cop. 1978, p. 29).

¹⁶⁹¹ Heijenoort feu còpia per a Dauge, Fux, Lesoil, “etc.”. Broué ja assenyalà la concordància entre ambdues cartes (TROTSKY, L. “La política de Lenin : carta a Harold R. Isaacs, 25 de febrero de 1937”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 78, n. 5).

¹⁶⁹² TROTSKY, L. “[Remarques sur l'Espagne]”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 12, p. 368-369; fou editada per primera vegada en el *Bulletin intérieur international*, no. 1 (avril 1937), p. 24.

immédiato”¹⁶⁹³ (és a dir, “cambio”, i no pas “enderezamienot o rectificación”; i “agrupamiento”, i no pas “reagrupamiento”). Però més enllà de les interpretacions d’aquests editors o de la meua pròpia, la prova definitiva de que el sentit de les cartes de Trotsky del 25 de febrer no era “entrista” sinó “escissionista” respecte el P.O.U.M. l’aportaren el mateix Trotsky, i també Heijenoort, tres setmanes després de que fossin redactades.

En efecte, en la seva resposta a la carta que Henri Aïache li havia escrit el febrer, Heijenoort, el 18 de març, li escrigué:

*“Sur l’Espagne, tu dois connaitre maintenant le texte de l’interview à Havas, non pas tel qu’il fut publié par le TEMPS ou même par la LUTTE, mais le texte original envoyé à Nav. Sans doute connais-tu aussi maintenant la lettre que j’ai envoyé à Nav. sur l’Espagne et le problème du P.O.U.M. [...] La seule possibilité de salut est le rassemblement des meilleurs éléments du P.O.U.M. pour mener une politique indépendante des Nin, Gorkin, etc. Tout cela est expliqué dans ma lettre à Nav. (25.2.37). Concernant les questions de personnes, sur lesquelles tu m’écris longuement, il est bien difficile de dire quelque chose. Ce qu’on peut affirmer, c’est qu’il nous a manqué une perspective claire, et surtout la tactique appropriée à cette perspective. Nous avons fait bien souvent des pas contradictoires, manqué d’entreprendre les initiatives nécessaires. Encore maintenant, je suis sûr que nombreux sont les camarades qui sont d’accord avec la perspective de scission de P.O.U.M. Mais que fait-on dans ce sens?”*¹⁶⁹⁴

La perspectiva escissionista quedava clara: la proposta del “rassemblement des meilleurs éléments du P.O.U.M. pour mener une politique indépendante des Nin, Gorkin, etc.”, i la queixa perquè cap camarada, malgrat ser nombrosos en pensar-ho, no feia res per “la perspective de scission de P.O.U.M.”, mostrava, per sobre de traduccions i interpretacions, quina era la posició de Trotsky respecte el P.O.U.M. des de finals de febrer del 1937, malgrat comprendre a la vegada que calia una suavització en les formes a l’hora de realitzar les crítiques cap a aquest partit.

I no es tractava, doncs, d’una “interpretació” de Heijenoort (que simplement no hauria pogut interpretar erròniament la política de Trotsky sense haver estat desautoritzat immediatament), sinó de la persistència del mateix Trotsky en aquesta proposta política. Així, de fet, es veu en una carta d’aquest de dos dies més tard: el 20 de març, patint

¹⁶⁹³ TROTSKY, L. ; HEIJENOORT, Jean van. “Carta a Naville (25-2-1937”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 100.

¹⁶⁹⁴ Carta de Jean van Heijenoort a Henri Aïache (18-III-37), (11001) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

encara mancances en la informació que li arribava d'Europa i Amèrica del Nord, Trotsky escribí una carta a l'S.I. en la qual es pronuncià a favor de la participació en la conferència internacional de Barcelona per tal d'exposar obertament la pròpia política i criticar la dels altres, i no pas per buscar un compromís amb el P.O.U.M. “al estilo de Vereecken y Sneevliet”. Trotsky, però, en concordància amb la seva declaració del 19 de febrer, aconsellà a l'S.I. una adaptació de la forma en la que s'havia de fer aquesta crítica tant a la situació espanyola com a la mentalitat dels obrers espanyols.

En aquest sentit, al fer la proposta de que es discutís la qüestió dels Processos de Moscou en la conferència per ser un element clarificador de les diferents organitzacions (hi havia organitzacions del Buró de Londres -especialment el S.A.P.- que no els volien criticar), recordà molt significativament que “*La discusión sobre las cuestiones programáticas y políticas con los elementos que tienen el suficiente valor como para oponerse a los bonapartistas de Moscú, puede ser calmada, e incluso amistosa*”, en una òptica clara de que les discrepàncies no havien de d'impedir el diàleg amb el P.O.U.M. i l'apropament als seus militants.¹⁶⁹⁵ Però com a mostra de les vacil·lacions de Trotsky en aquest terreny, manifestà alhora que, en la disjuntiva que pantejava, el canvi radical que proposava podia ser fet per la mateixa direcció del P.O.U.M. (declarant com una de les disjuntives que “O Nin, Andrade y Gorkin cambian radicalment la política de Martov por la de Lenin”) o sinó esdevindrien l'escissió i la probable derrota. En aquesta ocasió, Trotsky indicà també que el temps per poder-ho fer s'exhauria: “No estoy seguro de que aún tengan cinco meses o cinco semanas para corregir los errores que han cometido”.¹⁶⁹⁶

Tres dies després, Trotsky escrigué a la redacció de *La Lutte ouvrière* belga, l'òrgan del P.S.R., per la introducció elogiosa que havien fet a un article de *La Révolution espagnole* que havien reproduït.¹⁶⁹⁷ La carta versava sobre l'actuació del P.O.U.M. i

¹⁶⁹⁵ Trotsky, però, refusà, escriure ell mateix un document sobre la IV Internacional per a la conferència (carta d'Erwin Wolf a Pierre Naville (9-IV-37), Correspondance de Wolf (Politique) (6-7), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History).

¹⁶⁹⁶ TROTSKY, L. “La conferencia proyectada en Barcelona : carta al S.I., 20 de marzo de 1937”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 79-83; la carta fou publicada posteriorment en el butlletí internacional en anglès del B.I.: TROTSKY, L. “The proposed Barcelona Conference”. *Information bulletin*, (July, 1937), p. 5-6.

¹⁶⁹⁷ TROTSKY, L. “Decir las más amargas verdades : carta a la redacción de *La Lutte ouvrière*, órgano del Partido Socialista Revolucionario de Bélgica, 23 de marzo de 1937”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons.

l'argumentació de Trotsky era coincident amb la dels altres escrits seus d'aquest moment, assenyalant les contradiccions d'aquest partit a l'haver participat en un govern burgès i advocar a la vegada públicament per la revolució proletària, política que menaria als obrers catalans a una catàstrofe similar a la de l'esclafament de la Comuna de París.¹⁶⁹⁸ No obstant, Trotsky abandonà l'actitud "calmada, e incluso amistosa" de tres dies abans i utilitzà aquí termes durs no només cap a la publicació belga (que segons Trotsky no explicava la veritat de l'actuació del P.O.U.M. i jugava amb l'equívoc i l'ambigüitat, i a qui declarà que faria pública les discrepàncies), sinó també cap el P.O.U.M., referint-se a la "falsedad de la política de Nin y compañía", "rebajándose incluso a jugar el papel de defensores de la "justicia" basada en la propiedad privada", "Nin, el Martov español", "estado de vasallaje [...] de los dirigentes del P.O.U.M. frente a la neorrepública burguesa" i, en definitiva, a que Nin i la resta de dirigents del P.O.U.M. havien "hecho todo lo posible para conducir a este enérgico y heroico proletariado español a la más terrible de las derrotas; y a pesar de todo, continúa la ambigüedad" d'una política de "traidores mencheviques que se esconden tras fórmulas casi bolcheviques".

Però de nou seguí una fluctuació cap a la cordialitat, i a aquesta duresa (feta, no obstant, només en documents interns i no pas públics), seguí de nou la crítica combinada amb la mà estesa en les manifestacions públiques. Així passà en la seva següent intervenció pública tres setmanes després, en les seves respostes davant la comissió d'investigació que l'interrogà en la sessió vespertina del 14 d'abril.¹⁶⁹⁹ A preguntes sobre Espanya dels comissionats, Trotsky seguí la mateixa línia argumental que en la declaració de dos mesos abans (l'expropiació dels mitjans de producció –establint de nou la comparació amb el camperolat rus del temps de la revolució amb l'espanyol- per poder assegurar la

Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 84-88; l'article reproduït per *La Lutte ouvrière* era "Vers la révolution prolétarienne ou vers une néo-république bourgeoise?". *La Révolution espagnole*, no. 13 (15 février 1937), p. 2. Respecte el recolzament de l'R.S.A.P. i part del P.S.R. al P.O.U.M., Trotsky ja havia escrit nou dies abans, el 12 de març, que "*Tous ceux qui ont soutenu la politique de Nin portent aujourd'hui leur part de responsabilité dans la défaite de la révolution espagnole si malgré tout, c'est-à-dire à cause de Staline, Caballero et Nin, le prolétariat espagnol ne remporte pas la victoire.*" (TROTSKY, L. "[À propos d'une interview]"). En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 13, p.72-73).

¹⁶⁹⁸ Trotsky incurrí però en un gros error, en una mostra més dels problemes que patí en la recepció d'informació: criticà que el P.O.U.M. polemitzés en aquell moment contra la república burgesa formant part al mateix temps del seu govern, quan aquest partit ja havia estat expulsat del govern català.

¹⁶⁹⁹ TROTSKY, L. "Los revolucionarios en la Guerra Civil : ante la comisión de investigación sobre los procesos de Moscú, 14 de abril de 1937". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 92-100.

victòria; el fre del Front Popular, que permeté la sublevació militar; la necessitat de no establir cap aliança amb la burgesia ni de col·laborar amb el govern burgès; el caràcter contrarevolucionari de l'estalinisme, principal suport de l'estat burgès republicà la presa del poder; la necessitat, en suma, de realitzar la revolució social), amb la diferència notable de que en aquesta ocasió Trotsky no descartà que pogués produir-se una victòria militar de les forces republicanes sense una victòria obrera prèvia; aquesta victòria militar republicana, tanmateix, no seria més que el preludi d'una altra dictadura feixista, la dels militars republicans, si el poble en armes que hauria vençut Franco no empenia el camí de la revolució.¹⁷⁰⁰

Respecte el P.O.U.M., l'interrogatori del 14 d'abril permet copsar, de nou, la voluntat de Trotsky de combinar la crítica juntament amb l'apropament al P.O.U.M. en les declaracions públiques, i indica com encara a mitjans d'abril no s'havia decidit completament pel trencament malgrat mantenir una perspectiva escissionista. Des de l'inici de l'interrogatori deixà ben clara aquesta voluntat:

“BEALS. - ¿Es usted responsable de las diferentes fracciones que utilizan en España el nombre de “trotskystas”?

TROTSKY. - Allí no hay trotskystas. La situación es tal, que cualquiera que se opone a la política de la Komintern, ésta le llama “trotskysta”. Porque trotskysta significa fascista en la propaganda de la Komintern. Es un argumento simple. Los trotskystas no son numerosos en España. Lo siento, pero debo reconocer que los verdaderos trotskystas no son numerosos.

Existe un partido poderoso, el P.O.U.M. partido obrero de unificación marxista. Este partido es el único que reconoce que yo no soy fascista. La juventud de este partido tiene simpatía por nuestras ideas. Pero su política es muy oportunista y yo la critico abiertamente.

BEALS. - ¿Quién lo dirige?

TROTSKY. - Nin. Es amigo mío. Lo conozco bien. Pero lo critico mucho.”¹⁷⁰¹

“Nin. Es amigo mío. Lo conozco bien. Pero lo critico mucho”; en una esqüeta línia Trotsky condensà la posició que havia mantingut respecte el P.O.U.M. des de finals de juliol del 1936: cap acomodament (com bona part del P.S.R.) o renúncia a la crítica

¹⁷⁰⁰ Ja el mes anterior, la R.W.L. (probablement Oehler) havia expressat que “It is plain now that whichever side wins the war, the victor will be a ruling class many times stronger than before the civil war, unless a Marxian organization is able to change the relation of forces” (“Spain : three bourgeois armies”. *The Fourth International*, v. 2, no. 10 (March, 1937), p. 9); èmfasi en l'original), i Moulin també havia escrit que la burgesia republicana, per mitjà de la seva premsa, “s'afforce de préparer un nouveau bonapartisme” (carta de Moulin [al P.O.I.?] ([ca.] 15-III-37), p. 1, (6921) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library); no obstant, cap d'ells no especificà, com sí ho feu Trotsky, que aquesta dominació i nou bonapartisme seria de tipus feixista.

¹⁷⁰¹ TROTSKY, L. “Los revolucionarios en la Guerra Civil : ante la comisión de investigación sobre los procesos de Moscú, 14 de abril de 1937”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 92-93.

(com l'R.S.A.P.),¹⁷⁰² però mà estesa a la col·laboració, en una actitud que clarament fluctuà aquests dos mesos entre la perspectiva escissionista i l'esperança en que la pròpia direcció del P.O.U.M. pogués canviar, fins el punt d'anomenar públicament “amic” Nin després de les experiències del Front Popular i l'entrada en el govern de la Generalitat, guardant-se en aquest moment els epítets durs per als documents interns.

La primera resposta del P.O.U.M. a les obertures públiques de Trotsky permetia pensar en una rebuda positiva. Només dos dies després de la declaració de Trotsky del 19 de febrer, *La Batalla* feu un resum que, malgrat haver estat titulat gens innocentment ““El P.O.U.M. no es trotskista...”, dice Trotsky”¹⁷⁰³ fou, tanmateix, com assenyala Broué, un “fidel resum”, sense censurar el fet que Trotsky criticà el P.O.U.M. per la seva participació en el Front Popular i en la coalició governamental després de juliol, i que advocava perquè els revolucionaris “den a las masas un programa social audaz”. En una carta d'Oehler i Blackwell, aquests informaren exageradament que “Trotsky came out in the Mexican organ for the POUM”, la qual cosa no s'ajustava exactament al contingut de la declaració, però afegiren ben significativament que “Here is the way it stands here”,¹⁷⁰⁴ la qual cosa sí indica que la declaració fou rebuda positivament entre la militància poumista.

Durant quasi un mes, però, aquest tema no tornà a tractar-se en *La Batalla*, però estranyament, l'11 de març, després de gairebé un mes d'haver-se fet públic el resum de la declaració de Trotsky i dues setmanes després d'haver aparegut sencera en *La Lutte ouvrière*, el diari del P.O.U.M. en reproduí la part final, sense cap comentari.¹⁷⁰⁵ És possible que el retorn de Mèxic de la delegació del P.O.U.M. tingués a veure amb la

¹⁷⁰² Com a confirmació de la posició de l'R.S.A.P., aquest partit havia enviat al P.O.U.M. dues setmanes abans, el dia 2 d'abril, la següent resolució signada per Sneevliet i Poppe: “*La conferencia nacional de nuestro partido admira vuestra enérgica y valiente política por la realización de los objetivos del proletariado mundial, rinde su homenaje a los héroes del socialismo que han encontrado la muerte en la lucha y halla en vuestra amistad hacia nosotros una fuente de fuerza y de sacrificio para el trabajo de nuestro partido*” (C.C. de l'R.S.A.P. “Al comité Ejecutivo del POUM”. *La Batalla* (4-IV-37)).

¹⁷⁰³ ““El P.O.U.M. no es trotskista...”, dice Trotsky”. *La Batalla* (21-II-37); Naville assenyala càusticament però força encertada que “C'est tout ce qu'ils en ont retenu” (carta de Pierre Naville a Jean van Heijenoort (22-III-37), p. 2, (6921) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

¹⁷⁰⁴ Carta d'Hugo Oehler i Russell Blackwell ([s.d., ca. març 1937]), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 1, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University.

¹⁷⁰⁵ TROTSKY, L. “Declaraciones de Trotsky sobre España”. *La Batalla* (11-III-37).

recuperació d'aquesta declaració,¹⁷⁰⁶ que coincidí a més amb dues altres mostres d'obertura: dies abans *Adelante* (nou òrgan del P.O.U.M. a Lleida, que substituï *Combat*) havia publicat un article de B. Pelegrí on aquest criticava el trotskisme però demanava el més gran respecte pels “camarades trotskistes”, militants d'un “sector revolucionari” que lluitaven amb coratge contra l'estalinisme i en les pròpies trinxeres del P.O.U.M. contra el feixisme i el capitalisme, i de quina “valent intransigència” el P.O.U.M. havia d'aprendre molt;¹⁷⁰⁷ i per aquestes dates també l'Editorial Marxista – l'editorial del P.O.U.M.- publicà l'únic fullet de Trotsky que edità aquest partit (i que la primera monografia seva a Espanya en quatre anys, des del 1933).¹⁷⁰⁸ En tot cas, encara més sorprenent que la tardana publicació del fragment de la declaració de Trotsky després d'haver-se publicat el resum en el seu moment, fou el fet que la part reproduïda -que tractava del perill de guerra europea si triomfaven les tropes de Franco i, en canvi, el camí de pau que s'albirava si vencien els obrers espanyols- es tancava precisament amb la síntesi del pensament de Trotsky (que he reproduït abans), el qual apuntava directament a la necessitat de que els “autèntics revolucionaris espanyols” donessin a les masses “un programa social audaç”, la qual cosa era a la vegada una gran crítica al P.O.U.M. però també una guia o consell per als seus dirigents i militants.¹⁷⁰⁹

¹⁷⁰⁶ La delegació tornà a Barcelona precisament a principis de març, després d'haver fet una estada a New York (carta de Russell Blackwell a Tommy (12-III-37), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 1, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University; COSTA-AMIC, Bartomeu. León *Trotsky y Andreu Nin, dos asesinatos del stalinismo : aclarando la historia*. Cholula : Altres Costa-Amic, cop. 1994, p. 17).

¹⁷⁰⁷ No he trobat aquest número d'*Adelante*, publicació de la que només es conserven pocs i dispersos números. *La Lutte ouvrière* traduí un extracte de l'article de Pelegrí i comentà de manera optimista que “malgré les divergences, il semble bien que les rapports entre les bolcheviks leninistes et le P.O.U.M. deviennent de plus en plus cordiaux” (“Défendons le P.O.U.M.”. *La Lutte ouvrière* (12-III-37)).

¹⁷⁰⁸ Es tractava d'un fullet de vint pàgines de temàtica militar escrit el 1924: TROTSKY, L. *Manual del soldado rojo*. [Introducció : E. Razin]. Barcelona : Editorial Marxista, 1937. La introducció de Razin estava datada a Barcelona el març del 1937; és possible que “E. Razin” fos un pseudònim (potser d'E. Rosijansky, que havia marxat a Espanya juntament amb un company de fracció, “Roger”, i es posà a disposició del P.O.U.M. (carta de Pierre Naville a Jean van Heijenoort (22-III-37), p. 3, (6921) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library), establint una estreta relació amb Andrade (TOSSTORFF, Reiner. *El POUM en la Revolució Espanyola*. Barcelona : Base, 2009, p. 244, n. 141). Cal considerar també que la correspondència mantinguda la segona quinzena del mateix mes de març entre Sedov i Jeanne Maurín per tal que el P.O.U.M. edités al castellà una traducció de *Le Livre rouge du procès de Moscou* estigués relacionada amb aquesta obertura temporal del P.O.U.M. (carta de Jeanne Maurín a Lev Sedov ([16-III-37]), i de Lev Sedov a Jeanne Maurín (20-III-37), Boris I. Nicolaevsky collection, series 231, box 360, folder 43 (microfilm reel Trotsky 31), i box 366, folder 60 (microfilm reel Trotsky 35), Hoover Institution, Stanford University).

¹⁷⁰⁹ La traducció que feu *La Batalla* difereix lleugerament –òbviament- de la que he utilitzat, provinent d'una de les traduccions de la compilació dels escrits de Trotsky sobre Espanya feta per Broué, però no modificà gens el seu sentit; la traducció del fragment final feta per *La Batalla* deia: “La tarea de los verdaderos revolucionarios españoles es –afirmando y fortaleciendo el frente militar- la de romper la tutela política de la burocracia soviética, dando a las masas un audaz programa social, haciendo que aparezcan las fuentes inexhaustas del entusiasmo de las mismas masas, para asegurar la victoria de la revolución y con ella sostener la causa de la paz en Europa.”.

Dues setmanes després, però, el P.O.U.M. tancà públicament la porta a l'obertura de Trotsky, primer implícitament i, pocs dies després, explícitament. En efecte, el 21 de març se celebrà un gran míting del P.O.U.M. en el Gran Price, a Barcelona. En ell hi intervingueren Andrade, Solano, Gorkin i Nin i, dos dies després, foren publicats en *La Batalla* els seus discursos. En el seu, Nin¹⁷¹⁰ esmentà nombrosos exemples que confirmaven el retrocés de la revolució¹⁷¹¹ i datà aquest retrocés precisament en el moment de l'expulsió del P.O.U.M. del govern català;¹⁷¹² explicà les seves causes en el paper del “reformisme” (terme equívoc que Nin preferí emprar al d’“estalinisme”), el qual complia el seu paper de “gos de presa de la burgesia”,¹⁷¹³ i en les mancances teòriques i pràctiques de la C.N.T. i la F.A.I., “la ausencia, en aquella organización, de una visión clara del problema del Poder, como problema esencial de la Revolución”; i presentà com a solució la d’un “Front Revolucionari del Proletariat” (potser inspirat en el proposat per Munis en el *Boletín* de l’S.B.L.E., amb qui compartia exactament el mateix nom)¹⁷¹⁴ que havia de conduir al “Governer Obrer i Camperol”, govern que es podia constituir encara sense fer ús de la violència, “con un simple soplo” i que, en tot cas, no especificà en absolut com es constituiria (si a partir d’organitzacions, i quines, o

¹⁷¹⁰ NIN, Andreu. “Por qué la Revolución ha retrocedido : “hemos de darnos cuenta de lo que aún tenemos en nuestras manos””. *La Batalla* (23-III-37); sorprenentment, aquest text, tot i que posteriorment va ser criticat explícitament per Trotsky, no ha estat recollit en cap antologia dels escrits de Nin.

¹⁷¹¹ En aquells moments s’estava en plena campanya per la creació de l’Exèrcit Popular, s’havia anunciat el decret que dissolia les patrulles de control i la Junta de Seguretat, la premsa i ràdio poumista de Madrid i diverses publicacions anarquistes com *Nosotros* havien estat prohibides o suspeses, i la pròpia *La Batalla* acabava d’haver estat multada i suspesa per quatre dies (reduïts després a dos, el 17 i 18 de març, en que aparegué com a *La Batalla obrera*) i el seu secretari de redacció, Escuder, detingut. La reculada era especialment xocant per als milicians que visitaven Barcelona després de mesos al front (vegeu, per exemple, “Deux miliciens trotskystes d’Espagne nous écrivent... : la situation en Catalogne”. *La Lutte ouvrière* (25-III-37)).

¹⁷¹² Nin fou contundent en aquest punt: “Ya dijimos a raíz de la eliminación del Gobierno de la Generalidad, que nuestra eliminación significaba precisamente la primera manifestación del proceso contrarrevolucionario.”.

¹⁷¹³ I aquí Nin donà una mostra de que coneixia la declaració del febrer de Trotsky, ja que digué que “Al lado de los comunistas “oficiales” [...], al lado del P.S.U.C., los mencheviques rusos eran unos revolucionarios. Agentes de la burguesía en el movimiento obrero, el papel de los reformistas de nuestro país puede y ha de compararse con el papel jugado en Alemania por Noske, por Ebert al asesinar, al ahogar al proletariado revolucionario alemán”, que s’assembla força a “La política de los estalinistas en España, constituye no tanto la reedición de la política de Kerensky en 1917, sino más bien la de Ebert y Scheidemann, durante la revolución alemana de 1918, cuyo castigo fue la victoria de Hitler” de la declaració de Trotsky.

¹⁷¹⁴ Nin ja havia albirat vagament una aliança C.N.T.-F.A.I.-P.O.U.M. el 14 de març (NIN, Andreu. “La concepción marxista del poder y la revolución española”. *La Batalla* (14-III-37); reproduït en: NIN, Andreu. *Los problemas de la revolución española, 1931-1937*. Prefacio y compilación de Juan Andrade. París : Ruedo ibérico, 1971, p. 195-198), però fins aquest discurs del dia 21 no proposà clarament aquesta aliança i específicament la consigna del Front Revolucionari del Proletariat. Nin la proposà, doncs, com a mínim un mes més tard que Munis, bé que aquest –com ja he assenyalat- tenia el precedent del Frente de la Juventud Revolucionaria.

si mitjançant comitès i/o soviets).¹⁷¹⁵

L'explicació de Nin, per tant, exclogué qualsevol autocrítica de l'actuació del P.O.U.M. en el procés que havia permès el retrocés revolucionari, reivindicant tant la seva experiència governamental com obviant el paper que aquest govern tingué en la substitució dels comitès per la vella administració estatal ressuscitada; en aquest sentit, el més frapant de la seva argumentació fou, sense dubte, el raonament de que els anarquistes no havien comprés el problema del poder en la revolució, quan la solució proposada per Nin passava per una suposada transició no violenta per prendre aquest (per què, llavors, no prendre el poder si només calia fer-ho “con un simple soplo”?) i, sobretot, es basava en no contemplar la contradicció flagrant que havia fet el P.O.U.M. respecte els principis del marxisme quan va contribuir a apuntalar un govern burgès en temps de revolució social. El discurs de Nin, doncs, tot i que no esmentà en absolut l'obertura de Trotsky, significava, per la reafirmació de la política i l'actuació pumista, trencar –de nou- qualsevol pont amb el trotskisme. Un mes més tard, Nin corroborà tota aquesta argumentació en una conferència en el Principal Palace de Barcelona, seu del C.E. del P.O.U.M.¹⁷¹⁶

Dos dies després d'haver publicat el discurs de Nin, *La Batalla* feu explícita aquesta continuació de la política de trencar qualsevol pont amb Trotsky i el trotskisme al dedicar, ara sí, un article explícit, i crític, a la declaració de Trotsky del febrer.¹⁷¹⁷ El primer fet destacable és, precisament, que es fes la crítica de la declaració de Trotsky més d'un mes després d'haver estat difós un resum de la mateixa pel mateix diari, i

¹⁷¹⁵ La consigna de “Front Revolucionari del Proletariat” es revelà però problemàtica per al P.O.U.M.: només una setmana després de ser anunciada per Nin, el C.C. del partit celebrat el 28 de març veia com a solució a la nova crisi del govern de la Generalitat la constitució d’“un Gobierno de todas las fuerzas políticas y sindicales de la clase obrera, única solución racional, lógica y viable a la crisis” (C.C. del P.O.U.M. “Trece puntos para la victoria”. *La Batalla* (4-IV-37)) però, al cap de quatre setmanes, Nin recuperà la consigna amb el nom lleugerament modificat de “Front Obrer Revolucionari”, especificant aquesta vegada que havia de ser aquest front (i no el govern, com havia indicat anteriorment el C.C. en els “Tretze punts” -ignoro què motivà aquesta correcció que, en tot cas, coincidia amb la crítica que faria Trotsky a la primera formulació) qui hauria de “Convocar y reunir el Congreso de delegados de los Sindicatos obreros y campesinos, y de las unidades combatientes, que establezca las bases de la nueva sociedad, y de la que nazca el nuevo Gobierno obrero y campesino” (NIN, Andreu. “El problema fundamental del poder : conferencia del camarada Nin”. *La Batalla* (27-IV-37); reproduït en: NIN, Andreu. “El problema del poder en la revolución”. En: NIN, Andreu. *La revolución española*. Barcelona : Fontamara, 1978, p. 277).

¹⁷¹⁶ NIN, Andreu. “El problema fundamental del poder : conferencia del camarada Nin”. *La Batalla* (27-IV-37); reproduït en: “El problema del poder en la revolución”. En: NIN, Andreu. *La revolución española, 1930-1937*. Edición a cargo de Pelai Pagès. [Mataró] : El Viejo Topo, [2007], p. 298-305.

¹⁷¹⁷ “A propósito de unas declaraciones de Trotski sobre el P.O.U.M.”. *La Batalla* (25-III-37).

d'haver reproduït aquesta mateixa publicació només dues setmanes abans sense cap comentari negatiu el fragment més significatiu de la declaració; sembla clar que aquest darrer fet degué ocasionar una discussió entre els dirigents del P.O.U.M. i s'imposà la correcció, que arribà justament només dos dies després de la publicació dels discursos del míting del Gran Price. L'article corrector –sense signar– encarava la crítica de Trotsky feta “Hace algún tiempo” a la participació del P.O.U.M. en el Front Popular en lloc d'haver cridat a les masses a la vigilància davant la contrarevolució. La resposta del P.O.U.M., com ja venia sent habitual –al menys, en el que feia referència al Moviment per la IV Internacional– fou força pobre argumentalment, sustentant-se en la crítica que aquest partit havia fet al Front Popular (sense esmentar que prèviament havia signat el seu pacte electoral) i reivindicant la justesa d'haver participat en el govern català perquè es tractava d'un govern revolucionari:

“La cuestión estriba en el carácter burgués o revolucionario de este Gobierno. Y nosotros afirmamos que se trataba de un Gobierno revolucionario y que el deber del P.O.U.M. era de participar en él. No sólo porque los representantes de los partidos obreros eran mayoría, sino ante todo porque su programa era un programa revolucionario, cuya realización debía tener como consecuencia empujar la Revolución hacia adelante.”

afegint que no haver-hi entrat hagués suposat aïllar-se i –en una sorprenent afirmació– que això sí hagués estat una traïció:

“Rehusar la participación en este Gobierno, con el pretexto que de él formaban parte también representantes de partidos pequeñoburgueses, habría sido condenarse a un aislamiento completo y traicionar, con ello, los intereses de la Revolución misma.”

L'anònim articulista assenyalà l'errada de Trotsky en la seva consideració del camperolat espanyol com a “indiferent” davant els programes socials de Franco i la República –consideració, com ja he assenyalat, que depenia excessivament de l'experiència russa i que no s'ajustava a la situació espanyola, on la gran massa de jornalers recolzaven el camp militar republicà, i que s'explica, simplement, per la manca d'informació de Trotsky– i aprofità aquesta mancança per manifestar la seva “estupefacció”, que li conduí a la conclusió de que l'anàlisi de Trotsky sobre la segura victòria del feixisme perquè no es realitzava la revolució social era erroni, perquè “existen el P.O.U.M. y las demás organizaciones revolucionarias españolas” que assegurarien aquesta.

En síntesi, doncs, el P.O.U.M. no considerà en absolut l'obertura de Trotsky, i aprofità a

més aquesta per polemitzar amb ell i, sobretot, per justificar la seva passada actuació sense plantejar la més mínima autocrítica. Però l'article era només un dels molts signes de que al març del 1937 es visqué una situació semblant a la del setembre del 1936: al dia següent d'aparèixer en *La Batalla*, el C.E. de la J.C.I. expulsà Lentze per "labor fraccional trotskista"; Witte i Shaban foren expulsats de l'Hotel Falcón (malgrat tenir una posició molt suau vers el P.O.U.M., defensant la seva entrada en el govern català); Krehm, que acabava de retornar de París després d'haver-hi estat quasi un mes i mig, s'adonà de seguida del canvi d'ambient, tant general com en el P.O.U.M., i informà que "These babies are eating Trotsky all over the place as a side dish to Gorkin's little campaign for the secretaryship of the party. Don't get lamenting the poor martyred Nin, since the bastard is actually quite as much to the right in the party as these others";¹⁷¹⁸ Lois Orr constatà el mateix dia que "There is some excitement within the POUM these days, as people are investigating the "Trotskyists". The POUM, you see, has many faults, one of which is that they are afraid of being called Trotskyists".¹⁷¹⁹

El corolari d'aquest posició vingué un mes després de la mà de Landau i de Gorkin, amb tres articles en *La Batalla* contra Trotsky i el trotskisme concentrats en cinc dies de la quarta setmana d'abril.¹⁷²⁰ Landau, sense cap suport organitzatiu propi, actuà com un autèntic epígon del P.O.U.M.¹⁷²¹ i inaugurà l'atac amb motiu de l'aparició del nou òrgan de l'S.B.L.E., *La Voz leninista*, carregant contra el "minúscul grup" i el "llastimós contingut" del seu òrgan, i no desaprofita l'ocasió per recordar explícitament "la falta de tacto que Trotski ha demostrado en Méjico al pronunciarse como se ha pronunciado

¹⁷¹⁸ Carta de William Krehm a B. J. Field (4-IV-37), Arxiu privat de William Krehm.

¹⁷¹⁹ ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 151. Aquesta carta, del 4 d'abril, és el primer document que marca l'evolució de Lois Orr vers el trotskisme, probablement per influència de Moulin, amb qui dinava sovint en aquells mesos; just després d'assenyalar la preocupació del P.O.U.M. per tal de no ser qualificat de trotskista, Orr afegí: "They really aren't of course; probably they would be better revolutionaries if they were. But that is a debatable question, and I'm not convinced." (*idem*).

¹⁷²⁰ LANDAU, Kurt. "Sobre la cuestión del trotskismo". *La Batalla* (20-IV-37) (reproduït en: TROTSKY, L *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 502-505); GORKIN, Julián. "Ni stalinistas ni trotskistas". *Ídem* (22-IV-1937) (reproduït en: *Ídem*, p. 498-501); GORKIN, Julián. "El trotskismo y el P.O.U.M.". *Ídem* (24-IV-1937).

¹⁷²¹ Com encertadament assenyala Loots –gens sospitós d'antipoumisme–, "Landau [...] prend ici une figure de plus en plus importante. On l'a chargé de la revue internationale, qui n'est rien d'autre que l'arme du POUM sur le terrain international, pour préparer son Congrès. La tâche de ce dernier est d'être le théoricien de l'anti-trotskysme. Et il y va de bon coeur, tous ses efforts sont tendus afin d'élargir la brèche entre le POUM et le Centre pour la IVe Internationale." ("Extraits d'une lettre. Barcelone, le 21 avril 1937" [de Camille Loots], Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History).

acerca de la Revolución española y el P.O.U.M. en ella”. Gorkin, que arribà a insultar personalment Rous,¹⁷²² abundà en dos articles sobre l’”orgull”, l’”afany polèmic” i en definitiva el “sectarisme”, “impotència” i “esquematisme” de Trotsky i de la IV Internacional (la qual, tanmateix, encara no havia estat fundada) fins arribar a equiparar Trotsky amb Stalin i menystenir el suport del trotskisme -“que pesa muy poco en el movimiento obrero internacional –y ni poco ni mucho en el movimiento obrero español”- contra la persecució estalinista del P.O.U.M. perquè “nos beneficia muy poco”, i intentà –com ja feu el 1934 a rel de l’entrisme- aprofundir les dissensions dins del Moviment per la IV Internacional recolzant-se en Sneevliet per a la seva crítica (sense esmentar, però, que aquest continuava defensant la necessitat de la IV Internacional), i concloué que els trotskistes que haguessin entrat per la “porta falsa” en el P.O.U.M. s’exposaven a “sortir per la *finestra*”.¹⁷²³

L’esment evocatiu de Gorkin a la defenestració era certament amenaçador i macabre: no està documentat que tornessin a produir-se incidents violents contra els militants bolxevic-leninistes per part dels militants poumistes i de la J.C.I. des del febrer, però molt probablement l’amenaça latent d’atac sí continuà existint, com comentaren veladament el mes d’abril Blackwell i Oehler;¹⁷²⁴ el mateix mes, només uns dies després, Naville, per informacions de Munis, anà més lluny i assegurà que “On a fustillé des oppositionnels” per part del P.O.U.M., però no aportà cap prova.¹⁷²⁵ Com en el cas del suposat intent d’afusellament de Fauconnet i Guarneri per part del P.O.U.M. a instàncies de Fosco -que he tractat en la Segona Part-, jo no he trobat cap prova que

¹⁷²² Gorkin l’insultà indirectament, amagant-se darrera del que suposadament havia dit una tercera persona: “*Recuerdo que uno de ellos, el representante de la IV Internacional en España [...] Este ciudadano, a quien alguien llamó “el pájaro frito”*” (GORKIN, Julián. “El trotskismo y el P.O.U.M.”. *Ídem* (24-IV-1937)).

¹⁷²³ L’S.B.L.E. els contestà en “Ein “Zuschauer” der spanischen Revolution” i “Weder Reformisten, noch Revolutionäre” (*Die Leninistische Stimme* [traducció dels serveis secrets estalinistes de *La Voz leninista*], nachtrag (28-IV-37)), molt probablement escrits per Moulin; i Gervasini també per part del grup *Le Soviet* en ““Sur l’enclume” : l’anti-trotskyisme de Gorkin et du P.O.U.M. : ni staliniens, ni trotskystes... mais poumistes”. *Le Soviet*, no. 8 ([6] mai 1937).

¹⁷²⁴ En una carta de Blackwell i Oehler del mes d’abril on criticaven la direcció de la R.W.L. per utilitzar un llenguatge massa franc i presentar massa evidentment la perspectiva escissionista, explicaren de forma velada però clara que l’amenaça física que exercia el P.O.U.M. sobre ells també era un factor a considerar a l’hora d’escriure els articles: “*I may also add that when you are not dealing with marxists, political differences with those who have control of labor defense work, will be used against you. This is the case with your two reps in a most difficult situation. You have not only hampered the[ir] work but have made it difficult for them personally.*” (carta d’Hugo Oehler i Russell Blackwell (3-IV-37), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 2, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University).

¹⁷²⁵ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “*Séance du 17 avril 1937*” [procès-verbal], p. 2, (16510) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

sustenti aquesta greu acussació, només la declaració de Naville fornida per Munis, per la qual cosa només puc limitar-me a presentar-la per deixar constància de que l'acussació existí.

Però fos certa o no aquesta darrera acussació, el que sí està documentat és la majoritària permanència durant el primer semestre del 1937 de l'ambient antitrotskyista, la persecució política i les expulsions per part de la direcció poumista, ja que, com he assenyalat, el 26 de març Lentze fou expulsat de la J.C.I., per part del C.E. d'aquesta organització, “por realizar labor fraccional trotskista en nuestras secciones del frente de Huesca”¹⁷²⁶ (expulsió que, com el mateix Lentze denuncià posteriorment, aquest no havia pogut apel·lar -se n'assabentà per la premsa- i posava a més en perill la seva família a Alemanya a l'haver-se difós el seu nom sencer);¹⁷²⁷ d'igual manera, com ja havia passat en el mes de febrer, el P.O.U.M. continuà intentant impedir la distribució de premsa i propaganda bolxevic-leninista, com durant el míting celebrat pel P.O.U.M. en el Teatre Olympia el 9 d'abril, prohibició que no va aconseguir perquè les Joventuts Llibertàries, que també distribuïen la seva premsa i fulls volants, defensaren els militants de l'S.B.L.E.;¹⁷²⁸ fins i tot els militants belgues, partidaris de la col·laboració i de la “crítica constructiva” vers el P.O.U.M., informaren la tercera setmana d'abril que “c'est presque avec haine que les dirigeants du Poum nous regardent” (Wauvermans i

¹⁷²⁶ C.E. de la J.C.I. “J.C.I. : expulsión”. *Juventud comunista*, nº 29 (1-IV-37), p. 4. La de Lentze fou la primera d'una sèrie d'expulsions de milicians, que foren retirats inclús del front, com passà amb la desena de bolxevic-leninistes a finals de maig o principis de juny (“Les miliciens trotskystes protestent”. *La Lutte ouvrière* (17-VI-37); vegeu també el testimoniatge de Bortenstein sobre aquest clima general i la persecució de milicians bolxevic-leninistes en el front d'Osca, amb la confecció d'un fitxer inclosa, en: BORTENSTEIN, Myeczyslaw [“M. CASANOVA”]. *La guerra de España : el Frente Popular abrió las puertas a Franco*. Barcelona : Fontamara, 1978, p. 125-126).

¹⁷²⁷ “Le P.O.U.M. va-t-il reprendre la répression contre les “Trotskyistes””. *La Lutte ouvrière* (16-IV-37); el P.O.U.M., doncs, repetí la via expeditiva que ja havia utilitzat amb Colay. No només la seva família podia estar en perill, sinó també ell mateix, com ho demostra que es parlés d'aquest cas en un informe dels serveis secrets estalinistes (vegeu: “Betr. Trotskisten – POUM : materialzusammenstellung bis 24.4.1937 bis mitte Mai 1937 [sic]”, p. 4, Comintern Archives, fond 545, opis 2, file 147, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University). En la seva nota, Lentze deixà clar que havia estat expulsat perquè la J.C.I. volia sotmetre's al seus aliats i als dretans del P.O.U.M. “qui n'ont rien à voir avec le bolchevisme-léninis[m]e”, la qual cosa mostra ben clarament que la seva filiació sí que era bolxevic-leninista; no és certa, doncs, l'afirmació posterior de Rous quan intentà recolzar-se precisament en l'exemple de Lentze, antic sapista, per reforçar el seu argument de que el P.O.U.M. acusava de trotskyista qualsevol opositor: “Ainsi Lentze a été exclu qui n'était nullement en relation avec les BL” (SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Procès-verbal de la séance du 15 mai 1937”, p. 1, (16511) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

¹⁷²⁸ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Séance du 17 avril 1937” [procès-verbal], p. 2, (16510) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

Launoy)¹⁷²⁹ i que “il ressort de plus en plus que le POUM a une sainte frousse d’être traité de trotskyste. [...] De plus en plus l’esprit antitrotskyste est développé, et je crois bien que le Congrès du Parti sera un Congrès anti-trotskyste.” (Loots).¹⁷³⁰ Finalment, en data tan tardana com finals de maig o principis de juny, el P.O.U.M. arribà fins i tot a retirar del front una desena de milicians bolxevic-leninistes -veterans del G.I.L. que havien lluitat a Casetas de Quicena i Mont Aragón- per fer propaganda i distribuir llurs publicacions.¹⁷³¹

En l’espai de dos mesos, doncs, el P.O.U.M. havia passat de la tímida recepció positiva de l’obertura de Trotsky al rebuig complet a aquesta, implícitament al negar-se a acceptar-la al reivindicar completament la seva pròpia política i rebutjar esmenar-la en cap aspecte, i explícitament per la prohibició i persecució de la difusió de les idees bolxevic-leninistes entre la seva militància i pels articles polèmics de *La Batalla*.

Trotsky no respongué les cinc crítiques explícites aparegudes en *La Batalla*, però sí considerarà que era necessari fer-ho, extensament, amb el discurs de Nin, més elaborat que no pas les crítiques a la seva declaració del febrer o les polèmiques de Gorkin i Landau. El 25 d’abril Trotsky redactà, doncs, un llarg article que abandonà les fluctuacions respecte el redreçament o l’escissió dels dos mesos anteriors i que marcà explícitament la ruptura per part d’aquest, un cop constatat que el P.O.U.M., mitjançant el seu secretari polític, Nin, continuava reivindicant completament la política i l’acció menada pel seu partit. L’aparició pública d’aquest article arribà tanmateix tard, ja que fou publicat en dues parts en dos números consecutius de *La Lutte ouvrière* a mitjans de maig,¹⁷³² un cop produïts els Fets de Maig i un cop l’actuació del P.O.U.M., doncs, afegí nous elements a la crítica de Trotsky (i en castellà encara més tard, ja que aparegué per primera vegada el mes d’agost, en la ja clandestina *La Voz leninista*).¹⁷³³

¹⁷²⁹ Carta de Pierre Wauvermans i Florent Launoy a Walter Dauge (19-IV-37), p. 8, Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History; per suposat, Wauvermans i Launoy responsabilitzaren la política de l’S.B.L.E. per aquesta actitud del P.O.U.M.

¹⁷³⁰ “Extraits d’une lettre. Barcelone, le 21 avril 1937” [de Camille Loots], Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

¹⁷³¹ “Les miliciens trotskystes protestent”. *La Lutte ouvrière* (17-VI-37).

¹⁷³² TROTSKY, L. “La victoire est-elle possible? : problèmes de la Révolution Espagnole”. *La Lutte ouvrière* (14-V-37, 21-V-37); fou signat sota el pseudònim “CruX”.

¹⁷³³ TROTSKY, L. “¿Es posible la victoria? : los problemas de la Revolución Española”. *La Voz leninista*, nº 2 (23 de agosto de 1937), p. 4-3; una altra traducció en: TROTSKY, L. “¿Es posible la

La primera part de l'article era un resum del que Trotsky ja havia manifestat en els seus diferents textos sobre Espanya des del febrer: la responsabilitat del Front Popular per permetre la sublevació militar i per la prolongació de la guerra; les possibilitats cada cop més creixents del feixisme de guanyar la guerra degut al comandament polític i militar del Front Popular; la responsabilitat de les direccions estalinista, socialista i anarquista per aquesta situació, fruit de la seva subordinació a la burgesia; l'advertiment que la victòria militar republicana no significava encara la victòria obrera –i de que no portaria sinó a una altra forma de feixisme- i el recordatori de que “lo que nos interesa no es la victoria militar en sí, sino la victoria de la revolución, es decir, la victoria de una clase sobre otra”; l'afirmació de que calia sostenir la democràcia contra el feixisme, però amb mètodes que prepararessin el derrocament d'aquella per la dictadura del proletariat, d'on es derivava –en una crítica dirigida cap el P.O.U.M. i els seus defensors- de que no es podia assumir cap responsabilitat respecte la política de la burgesia ni es podia entrar en els seus governs, per tal de conservar la llibertat d'acció i preparar així el pas a l'assalt al poder.

Seguidament, Trotsky dedicà el cos de l'article a criticar el discurs de Nin del 21 de març i alguns dels punts dels “Tretze punts per a la victòria” aprovats pel C.C. del P.O.U.M. una setmana més tard, mostrant les seves contradiccions amb una posició que cerqués una sortida revolucionària. D'aquesta manera, coincidí amb la constatació de Nin de que la revolució estava retrocedint, però assenyalà el paper que el P.O.U.M. hi havia jugat al cooperar en el govern català: contràriament a l'afirmació de Nin de que l'expulsió del P.O.U.M. del govern català havia assenyalat l'inici de la contrarevolució, mantingué que fou precisament la participació d'aquest partit en aquest govern la que assenyalà aquest inici, ja que contribuí així a apuntalar l'estat burgès d'una banda, i a començar el demantellament dels organismes de poder de base que s'havien constituït en els dos primers mesos de revolució. Per a Trotsky, el problema era que el P.O.U.M. havia adoptat el paper de conseller d'esquerra dels dirigents del Front Popular (i que evidenciava en els tretze punts per a la victòria que aquest partit havia elaborat, on el P.O.U.M. encarregava al govern la convocatòria d'un congrés de delegats de sindicats i de combatents que hauria de formar el govern obrer i camperol que hauria de substituir el

victoria?”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 101-112.

mateix govern convocant),¹⁷³⁴ en lloc de diferenciar-se netament d'aquest i haver apel·lat directament les masses contra els seus dirigents. La incomprensió per part del P.O.U.M. del paper del partit s'afegia a la incomprensió del paper del poder estatal: així el C.C. del P.O.U.M. havia cridat pel control obrer de l'exèrcit, recordant Trotsky que l'exèrcit era un instrument de classe, i que cap exèrcit de classe podia ser controlat per una altra classe.¹⁷³⁵ Però Trotsky carregà encara més contra la nova concepció defensada per Nin de la possibilitat de la presa pacífica del poder a Catalunya,¹⁷³⁶ assenyalant la impossibilitat d'això a partir precisament de la crida de Nin als obrers per no deixar-se desarmar: “Sin duda el consejo es acertado. Pero cuando una clase quiere arrancar las armas a otra, y esta clase, el proletariado para mayor precisión, se niega a entregarlas, esto significa precisamente que la guerra civil se aproxima”.

Les recents posicions del C.C. del P.O.U.M. i de Nin convenceren Trotsky de que, al contrari de les esperances que encara donaven els militants d'aquest partit, ja no hi havia cap esperança en els seus dirigents, com ell mateix encara havia mostrat explícitament fins el mes anterior, en la seva carta a l'S.I. del 20 de març. En aquest text, Trotsky obvià qualsevol polèmica personal i obvià també totalment els dards que li havia llançat *La Batalla*, perquè la reafirmació pel P.O.U.M. de la política portada fins el moment i les seves mancances polítiques i teòriques li convenceren que, per a ell, el temps de la conciliació havia passat; Trotsky concloué que el P.O.U.M. no era el partit de la revolució i que no podia ser redreçat:

“La política del P.O.U.M. no corresponde, ni por su contenido ni por su tono, a la gravedad de la situación. La dirección del P.O.U.M. se consuela pensando que está “más allá” de los demás partidos. Pero esto es poco. Es preciso determinar su conducta, no según los demás partidos, sino según los acontecimientos, según el

¹⁷³⁴ C.C. del P.O.U.M. “Trece puntos para la victoria”. *La Batalla* (4-IV-37); efectivament, aquests punts recollien el programa que segons el P.O.U.M. “debería aplicar un Gobierno de todas las fuerzas políticas y sindicales de la clase obrera” a Catalunya, que en el seu tretzè punt declarava la necessitat de que aquest mateix govern fes la “Convocatoria de un Congreso de delegados de los Sindicatos obreros y campesinos y de los combatientes, que establezca las bases fundamentales del nuevo régimen y elija a un Gobierno obrero y campesino”.

¹⁷³⁵ Oehler mostrà sobre aquesta qüestió una incomprensió similar a la del P.O.U.M., ja que proposà el mateix control: “It must be stated clearly that this army at the front and at the rear must be controlled by the Councils of workers, peasants and soldiers.” (carta d'Hugo Oehler al P.C. de la R.W.L. (5-III-37)), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 1, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University).

¹⁷³⁶ Concepció que Nin seguí defensant dos dies abans dels Fets de Bellver i una setmana abans dels Fets de Maig (vegeu: NIN, Andreu. “El problema fundamental del poder : conferencia del camarada Nin”. *La Batalla* (27-IV-37); reproduït en: “El problema del poder en la revolució”. En: NIN, Andreu. *La revolución española, 1930-1937*. Edición a cargo de Pelai Pagès. [Mataró] : El Viejo Topo, [2007], p. 298-305), i que havia arrelat dins del P.O.U.M., també entre antics militants de l'I.C.E. com Fernández Granell (vegeu, per exemple: FERNÁNDEZ GRANELL, Eugenio. “Hoy se puede conquistar el poder sin violencia”. *La Batalla* (22-IV-37)).

desenvolvimiento de la lucha de clase.

[...]

Es preciso cortar claramente –con resolución y audacia- el cordón umbilical de la opinión pública burguesa. Es preciso distanciarse de los partidos pequeño-burgueses, inclusive de los jefes sindicalistas. Es preciso ir hacia las masas, hacia sus capas más profundas y explotadas. Es preciso no adormirlas con ilusiones sobre una victoria futura que caería por sí sola. Es preciso decirles la verdad por amarga que sea. Es preciso enseñarles la desconfianza hacia las agencias pequeño-burguesas del capital, y a tener confianza en sí mismas: ligarlas indisolublemente a su suerte y enseñarles a crear sus propios órganos de combate -los soviets- opuesto al Estado burgués.

¿Pueden esperarse que la actual dirección del P.O.U.M. lleva [sic] a cabo tal virage? Desdichadamente, la experiencia de seis años de revolución no deja lugar a esperanzas de este género. Los revolucionarios, en el interior como en el exterior del P.O.U.M., se mostrarían como derrotistas si se limitaran a “instar” a Nin, Andrade y Gorkin, como estos instan a Largo Caballero y Companys y compañía.

Los revolucionarios deben dirigirse a la base, a los obreros, contra las dudas y vacilaciones de Nin. La unidad del frente revolucionario no significa capitular ante los centristas. Los intereses de la revolución están por encima de la unidad formal de un partido.

[...]

El proletariado español ha demostrado tres veces capacidad para asegurar una tal victoria. Todo el problema estriba en la dirección.”¹⁷³⁷

Respecte la tàctica, el text certament no especificava si Trotsky defensava encara o no una política entrista respecte el P.O.U.M. –que era la política aprovada per l’S.I.- però el sentit general estratègic era certament el de que Trotsky abandonava ja les “esperanzas de este género”, de redreçar el P.O.U.M., i considerava que “Los intereses de la revolución están por encima de la unidad formal de un partido”, la qual cosa apuntava, més aviat que tard, a la necessitat de la constitució d’una organització independent. No obstant -i és explicable per la llunyania i la consegüent manca d’informació-, l’anàlisi de Trotsky, tot i que coherent i encertada respecte les premisses d’una posició revolucionària marxista, era encara vaga en aspectes importants, tant de tàctica com d’estratègia: d’una banda, com acabo d’assenyalar, no especificava clarament si calia als revolucionaris fer una política entrista, o independent, o que combinés ambdues; d’altra, fou incapaç d’anar més enllà d’assenyalar el paper del Front

¹⁷³⁷ TROTSKY, L. “¿Es posible la victoria? : los problemas de la revolución española”. *La Voz leninista*, nº 2 (23 de agosto de 1937), p. 3; una altra traducció en: TROTSKY, L. “¿Es posible la victoria?”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 108, 110-111. Com a mostra de la diferència ja abismal amb Trotsky no només per part de l’R.S.A.P., sinó també del P.S.R., Loots, que assistí al míting, informa el seu partit que “Les discours de Gorkin et Nin furent excellents” (“Extraits d’une lettre datée de Barcelone le 23-3-37” [de Camille Loots], Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History). Per contra, es troben similituds en l’argumentari en un article de Fosco escrit durant els Fets de Maig (DI BARTOLOMEO, Nicola. “Le problème du pouvoir : la classe ouvrière, le parti et la conquête du pouvoir”. *Le Soviet*, no. 8 ([6] mai 1937)).

Popular i de la necessitat genèrica de la revolució i de la creació de soviets, però no articulà una consigna transitòria que permetés avançar en aquesta via, com la del “Front Revolucionari” de l’S.B.L.E. (que potser Trotsky ignorava) i que el mateix Nin havia també proposat en l’article criticat per Trotsky i que aquest no esmentà en absolut en el seu escrit, ni positivament ni negativa.

Les opinions de Trotsky sobre el P.O.U.M., però, tingueren l’efecte d’allunyar encara més la fracció de Vereeken del Moviment per la IV Internacional. Vereeken i Lucien Renery, mitjançant un article aparegut originalment en *La Lutte ouvrière* (del P.S.R.) el 22 de maig,¹⁷³⁸ qualificaren el darrer article de Trotsky de falsificador, “sectarian and harmful, and if we were tempted to use strong words, we would say criminal”, i feren una defensa tant de la política del moment del P.O.U.M. (que per a ells ja no era frontpopulista) com de la necessitat de l’existència organitzativa d’aquest, i recordaren que l’S.I. havia aprovat el gener la política d’entrar en el P.O.U.M. sense drets fraccionals, que ells aprovaven: la diferència era que, seguint la tàctica de Rous, l’S.I. no volia fer pública la petició de drets fraccionals perquè volia construir una fracció clandestina; la posició de la fracció de Vereeken era, al contrari, la d’ingressar-hi per a ser militants que expressessin el seu “constructive criticism” —o més aviat, com Vereeken expressà més tard, els seus consells- pels canals adients, sense cap intenció d’escindir el P.O.U.M. sinó d’ajudar-lo a “to become the real instrument of the Spanish Revolution”, i inclús responsabilitzaren equivocadament l’S.I. de l’existència d’un grup independent a Espanya. Pocs dies després Vereeken, en la reunió de l’S.I. del 15 de maig -a on havia estat convidat- fou molt més explícit: “A Barcelone les camarades se portent d’une façon indigne, c’est une bande d’aventuriers qu’il faut liquider en les envoyant dans le POUM, il faut supprimer le journal. [...] Il faut dissoudre le groupe BL. [...] Nous devons être les conseillers du POUM, le redresser”,¹⁷³⁹ i rebutjà la part de la resolució de l’S.I. que criticava el P.O.U.M., argumentant sintèticament la posició ja defensada en l’article escrit conjuntament amb Renery.¹⁷⁴⁰ Dies després escriví a Nin

¹⁷³⁸ No he pogut consultar *La Lutte ouvrière* belga, òrgan del P.S.R.; he utilitzat aquesta traducció: VEREEKEN, Georges ; RENERY, Lucien. “For a correct policy in respect to the Spanish Revolution and POUM”. *Information bulletin : issued by the International Bureau for the Fourth International*, (July, 1937), p. 7-8.

¹⁷³⁹ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Procès-verbal de la séance du 15 mai 1937”, p. 3, 4, (16511) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

¹⁷⁴⁰ VEREEKEN, Georges. “Declaración de G. Vereecken sobre la resolución del Buró Internacional”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al

i li adjuntà el seu article conjunt amb Renery, demanant-li la seva publicació en la premsa poumista.¹⁷⁴¹

La direcció del P.O.U.M. criticà públicament no només el darrer article de Trotsky sinó totes les seves manifestacions del 1937 sobre Espanya, a més de refermar aspectes de la seva política com la qüestió organitzativa internacional o la qüestió de l'entrada en el govern català, que implicaven també una resposta a la crítica d'aquell. En efecte, el 10 de juny s'acabà d'imprimir la revista *Juillet : revue internationale du P.O.U.M.*, concebuda en vista al congrés internacional previst finalment per al 19 de juliol i com a òrgan que reagrupés grups i tendències internacionals favorables al P.O.U.M.,¹⁷⁴² els quals s'indignaven contra la campanya de calúmnies estalinista “mais aussi, hélas! par certains sectes”.¹⁷⁴³ La redacció de la revista escrigué un article enterament dedicat a criticar específicament Trotsky, “Trotzky et la Révolution espagnole”,¹⁷⁴⁴ que lamentava que Trotsky no s'hagués “jubilat” i es dedicués a escriure contra la campanya estalinista i realitzar treballs històrics i literaris com havia fet el segon semestre del

castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 468. La polèmica s'extengué fins a l'estiu, preludi al trencament de la tardor: Klement respongué l'article de Vereeken i Renery (KLEMENT, Rudolf. “Réponse aux camarades Vereecken et Renery : histoire et leçons d'une erreur”. *Bulletin intérieur d'information et de discussion [du] Parti socialiste révolutionnaire de Belgique*, (13 juin 1937), p. 2-11; en anglès en: “History and lessons of a mistake : reply to comrades Vereecken and Renery”. *Information bulletin : issued by the International Bureau for the Fourth International*, (July, 1937), p. 8-12), i Vereeken feu una altra rèplica (VEREEKEN, Georges. “Quelques remarques sur le document d'Adolphe”. *Bulletin intérieur...*, p. 11-13) i més tard llur fracció presentà una resolució en el C.C. del P.S.R. que reafirmà aquesta posició (“Resolución de la minoría del Partido Socialista Revolucionario belga presentada al C.C. de los días 19 y 20 de junio de 1937”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*, p. 469-473); no obstant, no hi hagué novetats en l'argumentació.

¹⁷⁴¹ Carta de Georges Vereeken a Andreu Nin (24-V-37), Documents divers sur l'Espagne et la Guerre Civile (4), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

¹⁷⁴² La revista inclogué, per exemple, articles descriptius de Driesten, Krehm, Albert Weisbord i altres sobre la situació del moviment obrer en els seus respectius països, que no plantejaren cap punt de divergència política amb el P.O.U.M. (fet especialment rellevant pel que fa a Krehm: DRIESTEN, Theo van. “Hollande : le pays de la réaction et de l'exploitation”. *Juillet*, no. 1 (juin 1937), p. 40-45; KREHM, William. “Canada : la situation actuelle du mouvement ouvrier”. *Idem*, p. 37-39; i WEISBORD, Albert. “Amérique : le mouvement ouvrier aux États Unis”. *Idem*, p. 33-36). Segons explicà Landau a Krehm i aquest a Oehler i Lois Orr, Weisbord adaptà totalment el seu article al gust del P.O.U.M., un cop la redacció de la revista li comunicà que inclouria una nota advertint que no estava d'acord amb el contingut de la primera versió que Weisbord els transmeté (OEHLER, Hugo. “An additional note on Weisbord” (3-VI-37, Hugo Oehler Papers, folder 11, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University (també en: Hugo Oehler Collection, box 1, folder 4, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University); ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 169). Les bones relacions d'aquests contrasten amb la prohibició oficial d'entrada en els locals del P.O.U.M. que Gorkin transmeté a Oehler i Blackwell en el mateix moment, el 4 de juny (TOSSTORFF, Reiner. *El POUM en la Revolució Espanyola*. Barcelona : Base, 2009, p. 232).

¹⁷⁴³ JUILLET. “A nos lecteurs, à nos amis, à nos sympathisants [sic]”. *Juillet*, no. 1 (juin 1937), p. 1.

¹⁷⁴⁴ JUILLET. “Trotzky et la Révolution espagnole”. *Juillet*, no. 1 (juin 1937), p. 56-58. Per les referències a Otto Bauer i a la situació austriaca, molt probablement hi col·laborà Landau, i també s'hi veuen probables contribucions de Nin i Gorkin.

1936 en lloc de “malheureusement” retornar activament a la política,¹⁷⁴⁵ amb intervencions “d’une effrayante irresponsabilité”. Seguidament, l’article criticava les declaracions de Trotsky del 19 de febrer -repetint la mateixa argumentació que s’havia utilitzat en l’article anònim de *La Batalla* de finals de març “A propósito de unas declaraciones de Trotski sobre el P.O.U.M.”- exagerant i distorsionant el sentit de les seves declaracions sobre el perill d’indiferència del camperolat si no es prenen grans reformes, i presentant-les com una subestimació de les reserves de la revolució i que donava per morta aquesta abans de temps. L’article també es defensà d’estar “a mitges en el Front Popular” i titllà això de calúnnia, tractant en suma Trotsky de mentider (“Trotsky a toutes les apparences d’avoir dit à la vérité un adieu définitif”), i reproduí un paràgraf d’un dels articles de Gorkin sobre el “negativisme” i “sectarisme” com a “vici original” del trotskisme. En la part final es pot apreciar una probable intervenció de Nin, quan l’article recriminà un suposat atac personal de Trotsky a aquest utilitzant “monstruoses calúnnies” (que en realitat, com mostrava el paràgraf reproduït, només era una crítica als tretze punts que havia presentat el P.O.U.M.) i li llançà una forta –i objectivament errònia i immerescuda- acusació: “Que le poison de Moscou pénètre profondément! Quel triomphe pour Staline, que son adversaire ait employé les mêmes armes que les siennes!”¹⁷⁴⁶

La revista també criticà Trotsky en els articles de Nin i de Molins i Fàbrega (irònicament, dos antics militants de l’I.C.E.). Nin escrigué un article sobre els òrgans de poder¹⁷⁴⁷ en el qual aprofità per criticar Trotsky i els trotskistes: sense entrar a rebatre realment llur argumentació, aprofità per afirmar llur “esquematisme”, “antimarxisme”, “pseudomarxisme”, “esterilitat”, seguiment “mecànic” de la revolució russa i el leninisme, i desconeixement de les peculiaritats específiques de la situació

¹⁷⁴⁵ El P.O.U.M. sabia perfectament que Trotsky no havia deixat de ser “actiu” i que el seu silenci el segon semestre del 1936 no es devia a una “jubilació”, sinó a la situació de pràctica detenció domiciliària a que li sotmeté el govern noruec.

¹⁷⁴⁶ En una carta posterior a Sneevliet, Nin utilitzà el mateix argument: “*As tu lu l’article de Crux? C’est révoltant. Le vieux s’avère chaque jour plus incapable de comprendre quoique ce soit à la révolution espagnole. D’ailleurs il utilise les mêmes procédés déloyaux la déformation si chère aux staliniens. C’est du stalinisme au rebours.*” (carta d’Andreu Nin a Henk Sneevliet (8-VI-37) en: KRAEMER LIEHN, Martin. *Networking for class war 1903-1956 : letters by Nin, Gramsci, Serge and friends*. [Kiev : l’autor, 2009], p. [18-20] (<https://archive.org/details/NetworkingClassWar>; la carta prové originalment del Fond 552, opus 1, d. 114, l. l. 20-22, R.G.A.S.P.I.).

¹⁷⁴⁷ NIN, Andreu. “Le problème des organes du pouvoir dans la révolution espagnole”. *Juillet*, no. 1 (jun 1937), p. 18-21 (traduït per primera vegada en: “El problema de los órganos de poder en la revolución española”. *Balance : cuadernos monográficos de historia. Serie de estudios e investigaciones*, nº 2 (marzo de 1994), p. 49-54).

espanyola, aportant la prova fonamental tan recurrent de l'argument del número, com ja havia fet anteriorment *El Comunista* en la seva crítica a la “quarta d'Internacional”; com a argument de descàrrega de l'actuació del P.O.U.M., digué que les crítiques “amb lupa” dels “marxistes purs” que buscaven errors i desviacions es feien des de la “irresponsabilitat” dels que no tenien cap responsabilitat. En el seu vesant teòric, Nin afirmà que no va existir una situació de doble poder a Catalunya a partir del 19 de juliol¹⁷⁴⁸ -la qual cosa justificava al seu parer l'entrada del P.O.U.M. en el govern català- i que no era necessària l'existència prèvia d'una situació de doble poder per a poder assolir el poder (quelcom que anava dirigit més contra la Cèl·lula 72¹⁷⁴⁹ que no pas contra Trotsky i els bolxevic-leninistes), i que la revolució espanyola havia de basar-se en els sindicats i no pas en els soviets. Per la seva banda, Molins no esmentà explícitament ni Trotsky ni els trotskistes (parlà genèricament de les “fraccions d'esquerra del moviment comunista”) i no carregà d'epítets el seu text, utilitzant un totalment neutre i gens polèmic. No obstant, implícitament el seu article, que tractà sobre la participació del P.O.U.M. en el govern de la Generalitat,¹⁷⁵⁰ era una resposta bàsicament a aquells. Molins, òbviament, justificà plenament l'entrada en el govern, sense trobar cap motiu d'autocrítica, amb el mateix argument que Nin havia utilitzat: “Ce gouvernement auquel collabore le P.O.U.M., n'était, en fait, ni plus ni moins qu'une réplique du Comité Central des Milices”. Per a Molins, com per a Nin i tota la direcció del P.O.U.M., doncs, el caràcter cert d'òrgan interclassista del C.C.M.A. no havia de servir per expulsar els representants burgesos d'aquest i erigir-lo en el segon poder enfront de la Generalitat, sinó que justificava que, donat que ja col·laboraven amb la burgesia en el C.C.M.A., també podien fer-lo en el govern, i des d'aquest impulsar – malgrat el component burgès, donat que era minoritari- el canvi revolucionari.

Aquests tres articles, doncs, foren tant una crítica –explícita o implícita- a Trotsky i el trotskisme com, sobretot, una justificació i un refermament de la política seguida llavors

¹⁷⁴⁸ En clara contradicció amb la seva afirmació del 6 d'agost del 1936, quan va dir que a Catalunya ja existia la dictadura del proletariat.

¹⁷⁴⁹ La posició de la necessitat d'un doble poder previ a la presa del poder era defensada en realitat per la R.W.L., quins representants aconseguiren que fos assumida per la Cèl·lula 72 (tracto aquesta qüestió en el següent capítol). El segon butlletí intern del C.L. del P.O.U.M., que sortí el 29 de maig, incloïa un article específic de la Cèl·lula 72 sobre aquesta qüestió datat el 26 d'abril, que Nin ja devia haver llegit (CÈL·LULA 72 DEL P.O.U.M. DE BARCELONA. “Sobre la dualidad de poderes : aclaraciones a la contratesis de la Célula 72”. *Boletín interior : órgano de discusión para el II Congreso del Comité Local de Barcelona del Partido Obrero de Unificación Marxista*, nº 2 (29 Mayo 1937), p. 5.

¹⁷⁵⁰ MOLINS I FÀBREGA, Narcís. “Notre participation gouvernementale”. *Juillet*, no. 1 (juin 1937), p. 21-24.

amb l'aportació, certa, de nous i originals arguments teòrics. D'aquesta manera, doncs, per part del P.O.U.M., no existí cap cesura amb la política anterior, sinó una continuïtat amb la posició començada el 1935 que contemplà la constitució d'aquest partit com el trencament polític definitiu amb el trotskisme, en una trajectòria quines dues principals fites en aquest sentit (la signatura del pacte del Front Popular, i l'entrada en el govern de la Generalitat, ambdues el 1936) es reafirmava conscientment en la tercera fita que constituïren les preses públiques del P.O.U.M. durant el març i l'abril del 1937, les quals reafirmaren d'una banda l'anterior política seguida pel partit i que d'una altra repudiaren explícitament Trotsky i el trotskisme.

En quant l'S.B.L.E. i l'S.I., tracto les conseqüències i implicacions d'aquestes preses de posició polítiques en el següent capítol.

Capítol 4. Les contradiccions organitzatives del Moviment per la IV Internacional, i les de l'L.R.W.P. i la R.W.L.

Com he exposat, la posició aprovada per les reunions de l'S.I. i del P.O.I. del gener fou la de que els bolxevic-leninistes d'Espanya tornessin a demanar l'ingrés en el P.O.U.M., inclús si no s'acceptava el dret de fracció. La creació del G.B.L.E el mateix gener i després de l'S.B.L.E. el mes següent, el qual llançà el seu propi òrgan i obvià aquesta decisió en les seves pàgines, anava flagrantment en contra de la decisió del màxim òrgan del Moviment per la IV Internacional.

En la seva reunió de principis de març (que només pogué ser atesa per Klement, Rous i Wolf), Rous informà que “Le groupe de Barcelone (la direction, avec Moulin)” s'orientava vers la formació immediata d'un nou partit contra el P.O.U.M., mentre que el grup del front encara defensava l'orientació entrista; Rous no esmentà la fracció bolxevic-leninista de Madrid, però sí que hi havia un petit grup molinierista. En realitat, la dicotomia presentada per Rous entre el grup de Barcelona i el del front no era certa, ja que des del desembre el grup bolxevic-leninista era partidari de l'organització independent sense renunciar a poder practicar l'entrisme amb aquells militants que tinguessin oportunitat de poder realitzar aquesta tasca (la qual, però, com mostraren aviat els casos de les expulsions de Colay, Lentze i deu milicians bolxevic-leninistes, cada vegada era més difícil per als militants d'origen estranger).

Davant la nova situació, els tres dirigents de l'S.I. es reafirmaren en la política aprovada anteriorment, consideraren que calia aturar immediatament la nova política “independentista” del grup espanyol, i de manera cordial però ferma cridaren per desmantellar l'organització i demanar l'ingrés en el P.O.U.M., acceptant només com a fet consumat l'existència d'un òrgan propi que representaria aquells militants refusats pel P.O.U.M.:

“Les trois camarades sont d'avis que, vu la situation actuelle en Espagne et l'état de nos forces, il n'est pas possible de créer dans un bref délai par un travail indépendant un parti révolutionnaire. Ils recommandent donc aux BL d'Espagne d'entrer sans accepter des conditions de capitulation dans le POUM, pour y oeuvrer pour la IV^o Internationale (pour que le POUM ou une importante aile gauche se mette sur les positions de la IV^o). Ceux des camarades qui ne seront pas admis, sauf à des conditions inacceptables, devront continuer la propagande publique pour la IV^o, en exigeant leur intégration dans le POUM, et sans vouloir créer immédiatement un parti révolutionnaire en arrachant un à un les militants de POUM. Ils feront connaître la voix de la IV^o publiquement en Espagne par un organe propre. Il faut combattre la

direction du POUM sur le plan politique, mais non pas encore rivaliser avec elle sur le plan des organisations indépendantes.”¹⁷⁵¹

D’aquesta manera, ni la premsa de l’S.I. ni la del P.O.I. no donaren en aquest moment la notícia de la formació d’una organització independent bolxevic-leninista a Espanya, i ni tan sols l’esmentaren en els articles sobre la situació espanyola, inclús quan tractaren de l’activitat d’aquests militants: així, durant el febrer i el març amagaren en les seves publicacions l’existència de l’S.B.L.E., però sobtadament a l’abril *La Lutte ouvrière* informà que “els bolxevic-leninistes d’Espanya” havien editat un full volant, del qual resumí el sentit general i reproduí les consignes, però no informà pas que aquests “bolxevic-leninistes d’Espanya” s’havien constituït en organització independent diferenciada del P.O.U.M.:¹⁷⁵² l’òrgan del P.O.I. reproduí doncs la mateixa actitud que havia tingut un mes i mig abans el *Boletín* de l’S.B.L.E., però pels motius oposats.

L’S.I., doncs, es reafirmava en primar la qüestió organitzativa per sobre de la política, i justificava la necessitat de l’ingrés dels militants bolxevic-leninistes només per “l’estat de les nostres forces”, obviant totalment quina era la política i l’actuació del partit en el qual demanava ingressar-hi; el fet que el P.O.U.M. no hagués canviat ni rebutjat d’alguna manera la seva política de col·laboració de classes i d’apuntament de l’estat burgès en l’estiu revolucionari del 1936 desapareixia completament de la seva anàlisi, la qual, inclús cenyida només a la qüestió organitzativa, no contemplava tampoc que el P.O.U.M. havia dit i mostrat fefaentment que no estava disposat a permetre l’entrada en les seves files de militants bolxevic-leninistes. L’S.I., doncs, repetia en aquest aspecte l’actitud sorda de la fracció Vereeken, la qual cosa sobta especialment en Rous,

¹⁷⁵¹ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Séance du 7 mars 1937” [procès-verbal], p. 1, (16509) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library (aquest paràgraf també reproduït en: BROUÉ, Pierre. “La mission de Wolf en Espagne”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 10 (juin 1982), p. 78). Els articles de *La Lutte ouvrière* sobre Espanya d’aquest moment obviaren la qüestió del partit i només cridaren a la reconstitució dels comitès (vegeu, per exemple: “Les luttes internationales en Espagne : “La Batalla” est interdite, à bas la contre-révolution”. *La Lutte ouvrière* (19-III-37)).

¹⁷⁵² “Un tract des bolchevicks-Léninistes d’Espagne”. *La Lutte ouvrière* (2-IV-37); el full volant al qual es referia era “Trabajadores de la C.N.T., el P.O.U.M., la F.A.I., las J.J.L.L.; proletarios todos”. Fins a dues setmanes després, *La Lutte ouvrière* no en parlà específicament, reproduint en la primera plana les capçaleres del *Boletín*, de *La Voz leninista*, i del segon full volant, amb la frase “*La Voz Léninista*, le journal de nos camarades B.-L. d’Espagne”, però com a il·lustració d’un article contra l’empresonament a França de voluntaris (“675 jours de prison aux volontaires!”). *La Lutte ouvrière* (16-IV-37)); la salutació específica fou només un petit article en la tercera pàgina del mateix número (“Salut à la Voz-Léninista”. *La Lutte ouvrière* (16-IV-37)), el qual smentà l’existència “de la section bolchevique-léniniste d’Espagne”, però no explicà en absolut ni la qüestió organitzativa a Espanya, ni la posició oficial de l’S.I., ni la solució que els militants en aquest país li havien donat.

coneixedor de primera mà de la situació espanyola i generalment força ponderat en les seves anàlisis i propostes. Més significativament encara, l'actitud de l'S.I. contrasta d'una banda, amb la que Trotsky havia fet una desena de dies abans, quan encarregà a Heijenoort la seva carta a Naville en la que deixà clara la perspectiva de que “un revirement énérgique, radical et héroïque de l'aile gauche du prolétariat et un regroupement immédiat est nécessaire” (irònicament, aquesta carta de perspectiva escissionista deuria arribar a Naville molt poc temps després de que l'S.I. es reafirmés en la política entrista);¹⁷⁵³ i d'altra banda, amb la de l'S.B.L.E., que per mitjà de Moulin informà la direcció del P.O.I., només una setmana després de la decissió entrista de l'S.I., que “le POUM actuel possède trop de tares pour être à même d'opérer son redressement et celui de la révolution”.¹⁷⁵⁴

Com a corol·lari d'aquesta manifesta incapacitat de l'S.I. de copsar la situació tàctica i organitzativa a Espanya, i per tant de poder resoldre aquests afers, en aquesta reunió tampoc es trobà cap solució a la qüestió de la tramesa d'un delegat a Espanya, limitant-se a constatar de nou que Dauge, Leonetti i Tresso havien refusat d'anar-hi, i decididint per tant a tornar a “inviter le cde Rousset à partir pour Barcelone aussitôt que possible”¹⁷⁵⁵ (quelcom que ja havia estat fet tres i dos mesos abans, el 13 de desembre i el 5 de gener). És per això que resultava realment irònic que, davant d'aquesta manifesta incapacitat, Naville escrigués pocs dies després que “la question espagnole se présente (avec la question russe) comme la question fondamentale”.¹⁷⁵⁶

Quina era la situació dels bolxevic-leninistes oficials a Espanya? Segons un informe de

¹⁷⁵³ És molt improbable que la carta fos coneguda per Naville i els tres membres de l'S.I. reunits en la sessió del 7 de març, ja que, encara que haguessin mantingut la seva posició, haguessin fet referència a ella. El més probable és que la carta arribés molt pocs dies després, o inclús el mateix dia de la reunió: en una carta de Naville a Heijenoort del dia 22 de març, li comunicà la rebuda de varies cartes, la més recent del dia 12, i en altra del dia 30 del mateix mes també li comunicà la rebuda de noves cartes, sent la més recent del dia 17 (cartes de Pierre Naville a Jean van Heijenoort (22-III-37, i 30-III-37), (6921) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library). Per tant, en aquell mes de març del 1937 una carta de Mèxic a París trigava de deu a tretze dies en arribar al seu destí, el que significa que la carta de Heijenoort a Naville del 25 de febrer devia arribar al seu destinatari entre el 7 i el 10 de març aproximadament.

¹⁷⁵⁴ Carta de Moulin [al P.O.I.?] ([ca.] 15-III-37), p. 2, (6921) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

¹⁷⁵⁵ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Séance du 7 mars 1937” [procès-verbal], p. 1, (16509) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

¹⁷⁵⁶ Carta de Pierre Naville a Jean van Heijenoort (22-III-37), p. 3, (6921) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

Naville a partir de dades proporcionades per Munis,¹⁷⁵⁷ l'S.B.L.E. comptava en aquell moment amb una vintena de militants al front d'Osca (majoritàriament espanyols), quinze a Barcelona i alguns disseminats en les milícies anarquistes (i inclús en les Brigades Internacionals);¹⁷⁵⁸ pocs dies després, el mateix Munis assegurà en una carta a Trotsky que “Hemos logrado [...] organizar varios grupos y emprender un trabajo regularizado. Hoy el número de españoles duplica, sino triplica, al de extranjeros”,¹⁷⁵⁹ molt probablement referint-se als militants de doble militància tralladats de Madrid a Barcelona.

A Espanya, la qüestió organitzativa es veié durant el mes de març i principis d'abril d'una manera extraordinàriament contradictòria. Sense dubte, l'actitud d'incomprensió de la decisió entrista de l'S.I. i de recolzament al camí independent iniciat el gener era el majoritari entre la militància de l'S.B.L.E. (per suposat, amb l'excepció dels militants belgues, que tot i considerar-se membres de l'S.B.L.E., rebutjaren els continguts dels butlletins i dels fulls volants per les seves crítiques al P.O.U.M. i es negaren a distribuir-los;¹⁷⁶⁰ i amb la probable dels militants poumistes madrilenys), com ho demostra la carta ben crítica amb la posició de l'S.I. i del P.O.I. d'un anònim milicià bolxevic-leninista francès, escrita cap a finals de març:

“Certes, il faut défendre la FAI et le P[O]UM. Mais en aucun cas il ne faut cesser les critiques. Quant à parler comme je l'ai lu dans “La Lutte” française du POUM et de la 4e Int. c'est une catastrophe. Tu sais comme moi que le POUM est un parti typiquement centriste. [...] En aucune façon le POUM déconsidéré aux yeux d'une large couche de travailleurs, ne pourra constituer un pôle révolutionnaire pour les prolétaires de la FAI et d'ailleurs.

¹⁷⁵⁷ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Séance du 17 avril 1937” [procès-verbal], p. 2, (16510) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

¹⁷⁵⁸ Com Kjelsø; vegeu: “Rapport sur le travail de désorganisation des troskistes [sic] dans les Brigades internationales” (21-IV-37), Comintern Archives, fond 545, opus 2, file 147, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University; i BÜLOW, Andreas; CASCIOLO, Paolo. “KJELSØ, Aage [Åge], 1914-1995”. En: *Biografías del 36 : revolucionarios, extranjeros, judíos, anarquistas, trotskistas, bordiguistas, olvidados, internacionalistas, disidentes, exiliados, apátridas y otros malditos de la Guerra de España*. Barcelona: Descontrol, 2016, p. 131.

¹⁷⁵⁹ Més endavant en la mateixa carta, Munis especificà que l'S.B.L.E. la constituïen quatre grups, tres en el front i un a Barcelona, a més d'alguns militants aïllats en les províncies i quasi tot el C.L. del P.O.U.M. de Madrid (carta de G. Munis a L. Trotsky (22-IV-37); (3450) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; reproduïda parcialment en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid: De la Torre, 1996, p. 121-122).

¹⁷⁶⁰ Carta de Pierre Wauvermans i Florent Launoy a Walter Dauge (19-IV-37), p. 7, Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History (reproduït en: WAUVERMANS, Pierre; LAUNOY, Florent. “Extraits d'une lettre datée du 19.4.37 de Wauvermans et Launoy, tous deux miliciens dans les colonnes du POUM”. *Bulletin intérieur d'information et de discussion [du] Parti socialiste révolutionnaire de Belgique*, (13 juin 1937), p. 15).

Compter sur un redressement du POUM est de la folle. [...]

Dans un tel parti il y a un grand travail à faire pour lequel nous avons, hélas, trop peu de moyens. Mais se lier à lui dans la situation présente, au lieu de critiquer et de tirer les leçons, c'est la catastrophe! Le POUM s'applatira avec un bruit mou. Si nous avons l'air solidaire, ce sera la catastrophe pour la 4e avant même sa création.

Le tournant actuel est tellement contraire à la politique élémentaire bolchevik que j'en reste stupéfait. Il est temps de reprendre une attitude ferme, sincère et courageuse.

Il est regrettable aussi que cette attitude dans la question espagnole, inspirée par les sections hollandaises et belges ait été suivie en France sans la moindre discussion à la base.

La direction de notre organisation n'a pas perdu l'habitude des coups de pouce providentiels pour arranger la ligne politique pour le grand bonheur des pauvres cons de la base.

Le groupe de Barcelone fait peu, mais il agit dans le sens juste, selon moi. Nous avons maintenant quelques espagnols, une grande influence dans la jeunesse et les milices.

*On édite un bulletin en espagnol. On lance des tracts et on va faire paraître un journal en espagnol que je t'enverrai.*¹⁷⁶¹

També Munis informà Trotsky -en una carta enmig de les seves converses amb Naville de finals d'abril que, més que un informe, fou una sol·licitud del seu recolzament a l'actitud antientrista de l'S.B.L.E.- que:

*“En Barcelona, sede de nuestro trabajo, la discusión fue prolongada, manifestándose dos tendencias fundamentales. Una que propugnaba el ingreso en el P.O.U.M., incluso a título individual, y la otra admitiéndolo solo con garantías de trabajo fraccional y conservando en todo caso un núcleo exterior independiente.”*¹⁷⁶²

sent la segona la majoritària, i donà com a raons de la seva posició la incapacitat de la direcció del P.O.U.M. de prendre cap iniciativa de rectificació, la seva oposició a la discussió política lliure, la necessitat que tindria de desvincular-se de la política bolxevic-leninista que es podria desenvolupar en el seu sí, i la pèrdua d'influència en els medis anarquistes que aquest ingrés significaria.

Però la direcció de l'S.B.L.E. -malgrat aquest punt de vista que el mateix Munis encara mantenia davant Naville el 21 d'abril i davant Trotsky el 22- tingué una actitud més contradictòria durant el març i l'abril. En efecte, l'S.B.L.E., llançà menys d'un mes després de la reunió de l'S.I., concretament el 5 d'abril, el seu nou portaveu, *La Voz*

¹⁷⁶¹ Carta “d'un partisan du S.I.” ([finals de març del 1937]), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

¹⁷⁶² Carta de G. Munis a L. Trotsky (22-IV-37); (3450) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; reproduïda parcialment en: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 121. La segona proposta (que defensaven Munis i Moulin), doncs, era idèntica a la que Oehler havia plantejat el 1934-1935 en la discussió internacional sobre l'entrisme. El caràcter de crida de Munis al recolzament de Trotsky, implícit en tota la carta, s'especifica en el final: “Esperamos su opinión sobre este problema, así como la crítica de nuestro trabajo”.

leninista : òrgano de la Sección Bolchevique-leninista de España, al qual havia d'acompanyar també l'aparició d'un butlletí teòric,¹⁷⁶³ que finalment no veié la llum. El nou òrgan pretenia ser una millora respecte el *Boletín*, tant pel que respecta a la periodicitat, com a la presentació i el tiratge.¹⁷⁶⁴ El *Boletín* havia tingut una periodicitat mensual: els dos primers números del *Boletín* havien aparegut a finals de gener i febrer respectivament, i molt probablement cap a la tercera o quarta setmana de març n'havia aparegut el tercer, del qual malauradament no sembla que se n'hagi conservat cap exemplar (se sap de la seva existència per una referència que apareix en el primer número del *Bulletin français de la S.B.L.E.*);¹⁷⁶⁵ *La Voz leninista* retardà la seva aparició aproximadament una setmana, oficialment per tal de saber el resultat de la nova crisi de govern de la Generalitat,¹⁷⁶⁶ i anuncià llavors la seva intenció de tenir una periodicitat quinzenal¹⁷⁶⁷ (la qual cosa, però, no aconseguí). La revista aparegué impresa i ja no mimeografiada, segons Naville –per informacions de Munis- impresa gratuïtament per anarquistes opositors simpatitzants,¹⁷⁶⁸ tot i que no es pot descartar que l'ajuda econòmica que es demanà específicament a militants dels Estats Units el primer de març, per iniciativa de Milton,¹⁷⁶⁹ així com l'arribada de militants poumistes

¹⁷⁶³ Tal com s'informà en: "A nos camarades". *Bulletin français de la Section bolchevique-léniniste d'Espagne (pr. la IVe Internat.)*, no. 1 (10 abril 1937), p. 1.

¹⁷⁶⁴ Com ja he assenyalat a la Primera Part, José Quesada Suárez afirmà el 1972 en una carta a Broué que Esteban Bilbao va ser uns dels creadors de *La Voz leninista* (vegeu: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 123, n. 2), però Bilbao no apareix esmentat com a militant o simpatitzant en tota la documentació referida als bolxevic-leninistes espanyols entre el 1935 i el 1949, i s'ha de considerar aquesta informació, doncs, com a errònia.

¹⁷⁶⁵ No he trobat cap exemplar d'aquest tercer número, però sí la següent referència sobre la seva existència: "Dans son bulletin du mois de mars, la section bolchévique-léniniste observe que le Poum capitule toujours dans les moments décisifs. (A donde va el Poum?)" "Autour de la crise de la Généralité en Catalogne". *Bulletin français de la Section bolchevique-léniniste d'Espagne (pr. la IVe Internat.)*, no. 1 (10 abril 1937), p. 8 (que també apareix en: "Die POUM und die Regierungskrise". *Die Leninistische Stimme* [traducció dels serveis secrets estalinistes de *La Voz leninista*], nachtrag (28-IV-37)).

¹⁷⁶⁶ "El estado burgués en crisis". *La Voz leninista*, nº 1 (5 Abril 1937), p. 7; reproduït en: *Documentación histórica del trotsquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 115-116.

¹⁷⁶⁷ La revista anuncià la seva intenció de tenir una aparició bimensual i de que el segon número aparegués el dia 20 d'abril ("Llamamiento". *La Voz leninista*, nº 1 (5 Abril 1937), p. 7).

¹⁷⁶⁸ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. "Séance du 17 avril 1937" [procès-verbal], p. 2, (16510) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; és possible que fos en la impremta de Bartolomé Palau Millán, on el 1938 s'imprimiren els números d'*El Amigo del Pueblo* (l'òrgan de l'Agrupación de los Amigos de Durruti) i també el núm. 3 de *La Voz leninista* (GUILLAMÓN, Agustín. "Las relaciones de los Amigos de Durruti con los trotsquistas y los límites de la ideología ácrata ante los problemas planteados por la situación revolucionaria y la guerra civil". *Balace : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 34 (noviembre de 2009), p. 13).

¹⁷⁶⁹ "Letter to ten american comrades, by the bolchevic-leninist [sic] section of Spain (for the IVth International)" (1-III-37), John Dwyer Papers, box 14, folder 29, Walter P. Reuther Library, Wayne State University). La implicació de Milton en l'aparició del primer número de *La Voz leninista* no es limità a

madrilenys a Barcelona, fossin també determinants en aquest canvi formal de la revista. Per una frase de Milton en una carta d'un mes després de la seva aparició sembla que podria haver tingut una tirada de 4000 exemplars,¹⁷⁷⁰ però les informacions de Munis transmeses per Naville la rebaixaren a 2500,¹⁷⁷¹ que probablement sigui la xifra real. Malgrat reduir el seu nombre de pàgines a vuit, el nombre d'articles fou semblant al dels dos números precedents del *Boletín*, per l'estalvi d'espai degut als tipus tipogràfics més petits. Finalment, quasi tots els articles continuaren sent anònims, apareixent només cinc amb signatura: Proles, P. , Adolfo (probablement Sedran), i dos pel Comitè de l'S.B.L.E.

La temàtica, òbviament, fou molt similar a la dels dos números precedents del *Boletín*: la situació política espanyola (front revolucionari, P.O.U.M., C.N.T., contrarevolució),¹⁷⁷² la qüestió del partit (S.B.L.E., P.O.U.M., Fosco),¹⁷⁷³ i la Conferència Internacional a celebrar a Barcelona;¹⁷⁷⁴ en canvi, no hi aparegué cap article sobre la situació militar, però sí n'hi hagué un nombre important d'articles de

aquesta iniciativa, com deixa veure el fet que informés la direcció de la seva fracció de que "I am enclosing a copy of the 1st issue of a ~~our printed~~ Spanish bulletin"; d'altra banda, demanà credencials de periodista per a ell i per a Moulin (carta de Harry Milton a Martin Abern (2-V-37), Harry Milton Papers, Hoover Institution, Stanford University; ratllat en l'original).

¹⁷⁷⁰ Carta de Harry Milton a Martin Abern (2-V-37), Harry Milton Papers, Hoover Institution, Stanford University; en la mateixa carta, Milton demanà el retorn del militant Mac -que ja havia estat a Espanya i que havia marxat per indicació de Moulin- per tal que s'encarregués de les futures edicions.

¹⁷⁷¹ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. "Séance du 17 avril 1937" [procès-verbal], p. 2, (16510) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

¹⁷⁷² "El camino de la victoria empieza en el Frente Revolucionario del Proletariado". *La Voz leninista*, nº 1 (5 Abril 1937), p. 1 (reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 102-104); "Nacimiento de un nuevo bonapartismo". *Ídem*, p. 2 (reproduït en: *Ídem*, p. 105-107); SEDRAN, Domenico [?]. "El Congreso regional de la C.N.T.". *Ídem*, p. 3; "Hacia el congreso del P.O.U.M.". *Ídem*, p. 4 (reproduït en: *Ídem*, p. 110-111); "Suspensión de "La Batalla"". *Ídem*, p. 5 (reproduït en: *Ídem*, p. 113-114); "¿Con quién està la "Soli"?. *Ídem*, p. 6 (reproduït en: *Ídem*, p. 114-115); "El estado burgués en crisis". *Ídem*, p. 7 (reproduït en: *Ídem*, p. 115-116); "¡Adelante, las Patrullas de Control!". *Ídem*, p. 8 (reproduït en: *Ídem*, p. 119-120); i "¿Quiénes son los vendedanos?". *Ídem*, p. 8.

¹⁷⁷³ COMITÉ DE LA SECCIÓN BOLCHEVIQUE-LENINISTA DE ESPAÑA. "A nuestros camaradas y simpatizantes". *La Voz leninista*, nº 1 (5 Abril 1937), p. 3 (reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 107-108); COMITÉ DE LA SECCIÓN BOLCHEVIQUE-LENINISTA DE ESPAÑA. "Carta abierta al C.E. del P.O.U.M.". *Ídem*, p. 4 (reproduït en: *Ídem*, p. 108-109); "Hacia el congreso del P.O.U.M.". *Ídem*, p. 4 (reproduït en: *Ídem*, p. 110-111); PROLES. "Es preciso crear el partido de la revolución". *Ídem*, p. 5 (reproduït en: *Ídem*, p. 111-113); i "El P.O.U.M. y Marceau Pivert". *Ídem*, p. 7 (reproduït en: *Ídem*, p. 116-117).

¹⁷⁷⁴ "Sobre la Conferencia Internacional de Barcelona : carta del Buró Internacional por la IV Internacional al Secretariado Internacional del P.O.U.M.". *La Voz leninista*, nº 1 (5 Abril 1937), p. 1 (reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 104-105).

temàtica internacional, quasi tots traduïts de *La Lutte ouvrière*, única publicació bolxevic-leninista internacional que fou citada.¹⁷⁷⁵ L'opció estratègica de l'S.B.L.E., el front revolucionari del proletariat, fou l'article principal, que ocupava la major part de la primera plana (juntament amb la carta del B.I. al P.O.U.M. sobre la Conferència de Barcelona). L'article cridà de nou per aquest front, indicant les tres condicions per al seu èxit: en primer lloc, el trencament total amb el Front Popular, amb els governs amb partits burgesos i petitburgesos; en segon lloc, evitar l'armistici o la conversió de la guerra civil en guerra imperialista; i en tercer lloc, evitar també la seva conversió en un bloc governamental i, per tant, treballar en la seva construcció a partir dels comitès; era evident que la primera i la tercera condicions anaven dirigides contra les concepcions pumista i cenetista d'aquest front o aliança proletària.

Però no obstant, els articles més importants per poder analitzar les enormes fluctuacions i contradiccions de l'S.B.L.E. en el mes de març són els dedicats al P.O.U.M., amb quatre articles que marquen tots quatre posicions diferents. Així, en "Es preciso crear el partido de la revolución", "Proles" dedicà tot l'article a enumerar totes i cadascuna de les passes que el P.O.U.M. havia donat des del 19 de juliol per frenar la revolució, especialment el seu paper en l'eliminació i la no creació de soviets i comitès; tot i que l'article no conclouia què calia fer respecte aquest partit (si guanyar-lo o escindir-lo) i per tant no responia a l'enunciat de l'article (com s'havia de crear el partit de la revolució), sí deixava clar que el P.O.U.M. no havia obrat (i que per tant no era) com un partit bolxevic, mostrant "Proles" que tenia una orientació implícita clarament vers l'organització independent, que ultrapassava el debat de si calia o no treballar dins del P.O.U.M.

Una segona posició, de dicotomia entre el redreçament i l'escissió es donà en "Hacia el congreso del P.O.U.M.", on l'S.B.L.E., -que reconeixia implícitament l'existència d'una fracció bolxevic-leninista a l'escriure que en el P.O.U.M. "ha habido siempre bolcheviques que comprendían claramente sus [del P.O.U.M.] errores"-, declarà que

¹⁷⁷⁵ "4,000 trabajadoras en el mitin del Partido Obrero Internacionalista". *La Voz leninista*, nº 1 (5 Abril 1937), p. 2 (traducció de "4.000 travailleurs au meeting de la Mutualité". *La Lutte ouvrière* (12-III-37)); P. "Blum-Azaña abren paso a De la Rocque-Franco". *Ídem*, p. 6; "La IV Internacional en Escandinavia". *Ídem* (resum de "La 4e Internationale en Scandinavie". *Ídem*); "Actividad de los bolcheviques-leninistas en Indochina". *Ídem*, p. 7 (traduït d'*Ídem*); i "Estamos al servicio de la revolución proletaria mundial". *Ídem*, p. 8 (reproduït en: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 117-119).

calia presentar a la militància d'aquest partit una crítica a l'actuació del mateix que oferís conclusions i tesis veritablement bolxevics, reclamant a tal fi un veritable període de discussió pre-congressual, i donava la disjuntiva de que, o bé el partit es redreçava mitjançant el triomf de les tesis de la fracció bolxevic, o bé calia l'escissió.

La tercera posició ja marcà clarament el camí del redreçament, i quedà recollida en l'article "Suspensión de "La Batalla"", on malgrat que es declarà que a la solidaritat davant la persecució contrarevolucionària calia afegir la crítica que assenyales les causes d'aquesta, l'article concloué que "es en la rectificación revolucionaria de la política del P.O.U.M. donde los militantes conscientes deben buscar el mejor antídoto contra la reacción".

Finalment, el primer número de *La Voz leninista* encara oferí una quarta posició respecte el P.O.U.M., la més sorprenent de totes: la d'una nova sol·licitud d'ingrés en aquest partit. En efecte, l'S.B.L.E. decidí en un moment indeterminat del mes de març o de primers dies d'abril (la carta no porta data) escriure "Por segunda vez" (en realitat, era la quarta, després de les tres de l'octubre i el novembre) per tal de sol·licitar l'ingrés "en bloque, con derechos fraccionales, en vuestra organización", i ho feu públic incloent la carta en el primer número del nou òrgan, en la "Carta abierta al C.E. del P.O.U.M.". La carta tenia un caràcter marcadament forçat, que deixava entreveure una gran pressió sobre la direcció del grup, ja que responsabilitzava en part el P.O.U.M. dels avenços de la contrarevolució en no haver permés l'entrada dels bolxevic-leninistes mesos abans; feia una despietada crítica del "confusionismo oportunista" d'aquest partit al combinar les consignes pel govern obrer i camperol i pel front revolucionari del proletariat; i, en suma, declarava que "Es preciso reconocer que el P.O.U.M. ha cometido y comete errores fundamentales que cierran el paso a la revolución". Davant d'això, l'S.B.L.E. només es recolzava en els grans avenços de la contrarevolució i en l'escàs marge de temps que quedava per revertir la situació en un sentit revolucionari per tal de justificar la seva nova demanda d'ingrés, apel·lant a que el P.O.U.M. no s'escudés en el seus estatus per denegar-la, ja que "Sólo una dirección oportunista puede temer a las fracciones", i advertia de la intenció de seguir el camí independent si no se l'admetia:

"Nosotros declaramos categóricamente que si el P.O.U.M. renuncia a seguir conscientemente el camino de la diferenciación ideológica, dando ingreso a los bolchevique-leninistas, se mostrará como un poderoso obstáculo en la formación del

partido proletario contra el que será preciso luchar incansablemente."¹⁷⁷⁶

Tota l'argumentació i l'advertència final deixen veure clarament com la carta s'escribí sense convicció i sabent (i probablement desitjant) que no tindria resposta afirmativa (Lentze feia escassament una desena de dies que havia estat expulsat precisament per "tasca fraccional trotskista"), com si hagués estat una decisió imposada, que és el que probablement succeí. L'S.B.L.E. havia donat el gran pas, el gener, en contra de l'opinió de l'S.I., de constituir-se no només en organització independent, sinó en organització que pretenia escindir el P.O.U.M.; tot just després de dos mesos i mig d'existència, i quan anunciava un nou òrgan quinzenal, demanava a la vegada el seu ingrés en el P.O.U.M. És certament una posició contradictòria que l'argumentació de la premura del temps no explica satisfactòriament. Sembla força evident que dos factors pressionaren fortament la direcció de l'S.B.L.E., especialment Munis i Moulin, per tal de demanar aquesta quarta sol·licitud d'ingrés (i que Munis, a finals d'abril, tornà a rebutjar davant Naville i Trotsky).

El primer factor és òbviament la decisió de l'S.I. del 7 de març declarant taxativament, com he mostrat anteriorment, que no era possible crear un partit independent en un lapse de temps breu, i que per tant recomanava l'entrada en el P.O.U.M. Durant el mes de març, l'S.I. degué transmetre aquesta recomanació a l'S.B.L.E., que es veié pressionada a seguir-la; irònicament, això succeí just en el mateix moment en que l'S.I. rebia les cartes de Trotsky i Heijenoort en el sentit de l'escissió, sense que l'S.B.L.E., però, en tingués coneixement. El segon factor que probablement s'hauria de contemplar és la vinguda de militants poumistes de Madrid, una part important dels quals deurién ser membres de l'oposició interna i que probablement un cop a Barcelona, en contacte amb Munis i Fernández, ingressaren en l'S.B.L.E., mantenint, com Fernández, la doble militància; entre aquests s'hi trobaven Carrasco, Julio Cid Gaitán, Miguel Olmeda, José Quesada Suárez, i Teodoro Sanz,¹⁷⁷⁷ (als quals potser s'hauria d'afegir Julio Herrera¹⁷⁷⁸

¹⁷⁷⁶ COMITÉ DE LA SECCIÓN BOLCHEVIQUE-LENINISTA DE ESPAÑA. "Carta abierta al C.E. del P.O.U.M.". *La Voz leninista*, nº 1 (5 Abril 1937), p. 4 (reproduït en: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 461-463; i en: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 109).

¹⁷⁷⁷ Vegeu la nota de Broué en: TROTSKY, L. "Los revolucionarios en la guerra civil : ante la comisión de investigación sobre los procesos de Moscú, 14 de abril de 1937". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 93-94, n. 3; vegeu també: GRAMONTE, Concha. "Esbozo biográfico

i Grime)¹⁷⁷⁹ i bé la seva pressió, o bé la convicció de que la seva militància en el P.O.U.M. facilitaria la recomanació d'entrisme feta per l'S.I., degueren jugar un paper important en la quarta petició d'ingrés en el P.O.U.M. (de fet, el mateix Munis, argumentant contra l'entrisme, reconegué a Trotsky que “Esto no obstante, la mayoría de nuestros militantes trabajan en el interior de aquel partido”).¹⁷⁸⁰

L'S.B.L.E. havia mostrat una anàlisi i una proposta més ajustades a la situació espanyola que la realitzada per l'S.I.; tanmateix, no pogué, malgrat el seu convenciment, mantenir-la davant d'aquest organisme i es plegà momentàniament amb la seva sol·licitud pública d'entrada en el P.O.U.M., per tornar-la a reivindicar internament després davant l'S.I. i Trotsky mitjançant Munis. Tanmateix, i al contrari que Trotsky, no volgué mostrar explícitament els senyals que el mateix P.O.U.M. llançava en quant que el camí que aquest partit volia seguir no s'ajustava en absolut als paràmetres de l'S.B.L.E.: la ruptura explícita feta pel P.O.U.M. durant l'abril ja havia estat anunciada per Nin la tercera setmana de març en el seu discurs en el Gran Price, però l'S.B.L.E. preferí obviar aquest gir en el primer número de *La Voz leninista* per tal de poder tirar endavant amb la seva tàctica entrista (Munis –i probablement també Moulin-, sí que el veié, com mostren les seves advertències contra el P.O.U.M. en la seva carta a Trotsky,¹⁷⁸¹ però ho deixà només com un assumpte per a la discussió interna): com una vindicació a posteriori, l'S.B.L.E. escollí precisament la resposta

revolucionario de G. Munis”. En: MUNIS, G. *Jalones de derrota, promesa de victoria : crítica y teoría de la Revolución española, 1930-1939*. 1ª ed. Brenes : Muñoz Moya Editores Extremeños, 2003, p. 432.

¹⁷⁷⁸ Munis donà el seu nom i la seva adreça (Vallhonrat, 23, 3er) per a la tramesa de documents (carta de G. Munis a L. Trotsky (22-IV-37); (3450) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

¹⁷⁷⁹ Munis l'identificà el desembre del 1937 com a membre del C.L. del P.O.U.M. de Madrid adherit també a l'S.B.L.E., detingut a Barcelona juntament amb Eduardo Mauricio i Quique Rodríguez (carta de G. Munis a Rudolf Klement (29-XII-37), p. 1, (15114) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; reproduïda parcialment en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 167-169; aquí p. 168), però no hi ha més informació de si aquesta adhesió era recent o no.

¹⁷⁸⁰ Carta de G. Munis a L. Trotsky (22-IV-37); (3450) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; reproduïda parcialment en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 122.

¹⁷⁸¹ Munis escrigué de manera genèrica: “*el avance general de la reacción encabezada por el stalinismo, frente a la cual, la dirección del P.O.U.M., incapaz de tomar la iniciativa de una rectificación honrada y a fondo, ni tan siquiera de dar libre curso a la discusión política, se vería forzada a desvincular toda acción coherente que en su seno pudieran desplegar los b.l.*” (carta de G. Munis a L. Trotsky (22-IV-37); (3450) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; reproduïda parcialment en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 121).

escissionista de Trotsky al discurs de Nin per a ser publicada en el segon número del seu òrgan.¹⁷⁸²

No hi ha constància d'una resposta del P.O.U.M. a la petició d'ingrés com a fracció de l'S.B.L.E.; probablement, com passà amb la tercera petició, no fou contestada i, si ho fou, degué ser-ho evidentment de forma negativa.¹⁷⁸³ Landau, que es referí explícitament a l'aparició del "llastimós" primer número de *La Voz leninista*, significativament ignorà tractar aquesta qüestió en la seva diatriba. Aquesta resposta negativa degué alleujar Moulin –temporalment únic dirigent de l'S.B.L.E., mentre Munis era a París-, perquè pels mateixos dies del llançament de *La Voz leninista* edità el *Deutsches Bulletin* (del qual sortiren tres números durant el mes d'abril)¹⁷⁸⁴ i el dia 10 el primer número del *Bulletin français* de l'S.B.L.E.¹⁷⁸⁵ -només cinc dies després de l'aparició del nou òrgan en castellà-, sense donar gaire temps, doncs, a la gens volguda resposta positiva del P.O.U.M.¹⁷⁸⁶ Aquests dos butlletins no estaven impressos, sinó mimeografiats, però demostraven encara més la voluntat d'organització independent de l'S.B.L.E., que amplificava encara més la seva propaganda; compostos principalment d'articles originals sense signar,¹⁷⁸⁷ amb algunes traduccions també de *La Voz leninista*,

¹⁷⁸² TROTSKY, L. "¿Es posible la victoria? : los problemas de la Revolución Española". *La Voz leninista*, nº 2 (23 de agosto de 1937), p. 4-3; una altra traducció en: TROTSKY, L. "¿Es posible la victoria?". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 101-112.

¹⁷⁸³ *La Lutte ouvrière* criticà el 9 d'abril que el P.O.U.M. no hagués admés l'entrada dels bolxevic-leninistes, però és possible que s'estigués referint a la petició de la tardor del 1936 (vegeu: "Quelques aspects de la politique en Catalogne". *La Lutte ouvrière* (9-IV-37)).

¹⁷⁸⁴ *Deutsches Bulletin der Bolschewistisch-Leninistischen Sektion von Spanien (Fuer die Vierte Internationale)*. El número 1 del *Bulletin français*, aparegut el dia 10, informà que "Un bulletin de langue allemande a déjà été édité" ("A nos camarades". *Bulletin français de la Section bolchevique-léniniste d'Espagne* (pr. la *IVe Internat.*), no. 1 (10 avril 1937), p. 1), per la qual cosa el primer número del *Deutsches Bulletin* degué aparèixer a finals de març o més probablement a principis d'abril (no he pogut consultar aquest primer número); la seva periodicitat durant l'abril fou quinzenal, ja que el número 2 sortí a mitjans de març, i el 3 el dia 27. Com ja he assenyalat anteriorment, a finals de febrer o principis de març ja havia aparegut un número d'un butlletí en alemany sense nom.

¹⁷⁸⁵ *Bulletin français de la Section bolchevique-léniniste d'Espagne* (pr. la *IVe Internat.*), no. 1 (10 avril 1937).

¹⁷⁸⁶ Així per exemple, l'S.B.L.E. escrigué que "*La section bolch.-lén. d'Espagne s'est formée et se développe en groupant les cadres dispersés des b.l. d'Espagne qui, convaincus de la nécessité d'un nouveau parti révolutionnaire et de la IVe Internationale [...] C'est surtout au cours des derniers mois que les révolutionnaires espagnols [...] se sont rendus compte de l'insuffisance des organisations actuelles pour engager la révolution espagnole sur le chemin de la victoire, et que les b.l. ont pu jeter les bases de leur nouvel organisme.*" ("A nos camarades". *Bulletin français de la Section bolchevique-léniniste d'Espagne* (pr. la *IVe Internat.*), no. 1 (10 avril 1937), p. 1).

¹⁷⁸⁷ Els del butlletí en francès foren "A nos camarades"; "Le congrés des J.S.R. aux miliciens des Brigades internationales"; "Autour de la crise de la Generalité en Catalogne"; "La situation vue de Barcelone, fin mars" (es tractava d'una carta, probablement de Moulin, que també aparegué el dia anterior en *La Lutte ouvrière* ("Des faits! des informations!"); "En avant, camarades de la F.A.I.!" (que contenia la consigna equívoca de dimissió dels ministres anarquistes, que més endavant Wolf i Rous

del darrer full volant, de *Labor defender*, i inclús de premsa anarquista,¹⁷⁸⁸ sembla força evident que degueren bona part del seu naixement a Moulin, aparentment l'autor de bona part dels articles d'ambdues publicacions (posteriorment, Trotsky els elogià i trobà un d'ells "excel·lent", atribuint-lo erròniament a S. L. Johre, militant de la secció alemanya),¹⁷⁸⁹ amb l'ajuda suplementària d'alguns milicians del front arribats a Barcelona, com possiblement l'expulsat Lentze i més probablement els també expulsats Thalmann, dels quals es publicà una carta sense signar.

Entre aquests articles destaca especialment el llarg "Autour de la crise de la Généralité en Catalogne", que repassà les posicions i actuacions de les diferents organitzacions anarquistes (incloses les oposicions representades per l'Agrupación de los Amigos de Durruti i sectors de les Juventudes Libertarias), del P.O.U.M., i de l'S.B.L.E. i que, traduïnt part del text del quart full volant, presentà un programa radical pel trencament del Front Popular i la necessitat de passar a l'ofensiva revolucionària en el front i la rereguarda per "la destruction de l'Etat bourgeois" i "la dictature du proletariat".¹⁷⁹⁰ No

criticaren); "Dévouement de Monsieur Pivert envers le gouvernement des assassins de Clichy"; i "A bas l'ordre contre-révolutionnaire!". Els del número 2 del butlletí en alemany foren "Die konterrevolutionaere Rolle der Generalitaetsregierungen"; "Die Gefahr des Kriegs und die Gefahr des Friedens"; "Die S.A.P. hilft der deutschen Volksfront auf die Beine"; "An das Z.K. der J.C.I." (la resposta de Lentze a la seva expulsió; els mateixos dies aquesta resposta aparegué també dins d'un article de *La Lutte ouvrière*: "Le P.O.U.M. va-t-il reprendre la répression contre les "Trotskystes"". *La Lutte ouvrière* (16-IV-37)); "Aus der Brief eines amerikanischen Genossen" (probablement de Milton); "Zur Kampfe um die Quocksilbergruben"; i "Von der Aragonfront : Brief eines Milizianers" (escrita per un dels Thalmann, ja que s'identificà "Als revolutionaere Marxisten in einer anarchistsichen Kolonne vortraten wir unsere Ideen"). Finalment, els del número 3 d'aquest mateix butlletí foren "Konterrevolution in der Polizei und in Handel"; "Giftgas aus Hamburg"; "Katalonien hat eine neue "REGIERUNG""; "Zum Problem der spanischen Revolution"; "Bemerkungen zur internatonalen Thesis Gorkins zum POUM-Kongress"; i "Aus dem Briefe eines amerikanischen Genossen" (d'Erber; curiosament, *La Batalla* havia publicat pocs dies abans una carta del mateix Erber denunciant la campanya stalinista als Estats Units contra els anarquistes i el P.O.U.M.: SECRETARÍA DE PRENSA Y PUBLICACIONES DEL COMITÉ REGIONAL DE JUVENTUDES LIBERTARIAS DE CATALUÑA. "La campaña internacional de[l] stalinismo contra la C.N.T. y el P.O.U.M. : "la ruta de la unidad" : la labor del stalinismo en el extranjero". *La Batalla* (13-IV-37)).

¹⁷⁸⁸ "Lettre ouverte au Comité executif du POUM"; "Il faut creer le parti de la révolution"; "Naissance d'un nouveau bonapartisme" (només un fragment de l'article original); "Krise der Generalitaet? : Krise des Regimes"; "[il·legible] bilanz des amerikanischen Kapitalismus 1936"; i "Aus der anarchistischen Presse". A part també s'editaren dues pàgines amb l'article de Trotsky "Fenner Brockway, Pritt n. 2", "Les avocats des assassins" i "Expansion impérialiste au nom de la sécurité", que s'adjuntaren al *Bulletin français*.

¹⁷⁸⁹ El 25 de setembre del 1937 escrigué a Klement que "In the German bulletin from Barcelona I found an article that seemed really excellent to me. Isn't it from Johre's pen?" (TROTSKY, L. "The International Conference must be postponed". En: TROTSKY, L. *Writings*. New York : Pathfinder, 1975-1979, supplement 1934-1940, p. 742; hi ha versió en francès: TROTSKY, L. "[Questions et conseils]". En: TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987, v. 15, p. 86); Broué ja hi assenyala que l'article no podia ser de Johre.

¹⁷⁹⁰ "Autour de la crise de la Généralité en Catalogne". *Bulletin français de la Section bolchevique-léniniste d'Espagne (pr. la IVe Internat.)*, no. 1 (10 avril 1937), p. 11.

obstant, l'ambiciós pla de publicacions encetat el mes d'abril (òrgan quinzenal en castellà, òrgans en alemany (també quinzenal) i francès, butlletí teòric) fou un fracàs, ja que aquestes dues revistes tingueren una vida curta: pel que sembla només es van editar tres números del butlletí en alemany i dos del francès,¹⁷⁹¹ tots en el mateix mes d'abril (excepte, potser, el segon número del butlletí en francès), i respecte *La Voz Leninista*, encara que semblà aconseguir la periodicitat quinzenal amb un suplement mimeografiat aparegut el 28 d'abril (un monogràfic sobre el P.O.U.M., del qual no sembla haver-se conservat cap exemplar, només una còpia en alemany feta pels serveis secrets estalinistes),¹⁷⁹² tingué ja després una aparició totalment irregular, no sortint el número 2 fins el mes d'agost. Més èxit semblen haver tingut els viatges que acompanyaren aquest projecte de publicacions, com el que –segons un espia estalinista- realitzà Moulin a finals de març o principis d'abril a Madrid per contactar Knut Kjelsø (molt probablement Aage Kjelsø) i que serví perquè aquest i un company aparentment anomenat Vigo Petersen distribuïssin “fulls volants trotskistes” en hospitals per a combatents el 5 i 6 d'abril; poc després Kjelsø, que passaria a una bateria antiaèria de Madrid per consell de Moulin, aconseguiria formar-hi un “grup trotskista”.¹⁷⁹³

Les raons de la curta vida de les publicacions encetades el mes d'abril són

¹⁷⁹¹ Només he pogut trobar el primer número, i sembla que no s'ha conservat còpia del segon; l'existència d'aquest darrer número va ser esmentada per Rous el 15 de maig (vegeu: SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Procès-verbal de la séance du 15 mai 1937”, p. 1, (16511) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

¹⁷⁹² Es tracta del que sembla una traducció sencera a l'alemany del primer (i únic?) suplement de *La Voz leninista: Die Leninistische Stimme : Organ der bolschewistisch-leninistischen sektion von Spanien (fuer die 4. Internationale)*, datat el 28 d'abril i amb el títol específic “Nachtrag ueber die Diskussion mit der POUM”. Excepte un article de Trotsky contra Brockway, tota la resta tornà a sortir sense signatura: “Note zu den politischen Thesen von Nin”; “Die POUM und die Regierungskrise” (que havia aparegut prèviament en francès en el *Bulletin français*); “Die “Voz Leninista” antwortet “Adelante””; “Ein “Zuschauer” der spanischen Revolution”; “Weder Reformisten, noch Revolutionaere”; “Von der Aragonfront : Brief eines Milcianos [sic]” (la carta d'un dels Thalmann, que havia aparegut prèviament en el *Deutsches Bulletin*); “Um einen Ausschluss” (la resposta de Lentze a la seva expulsió, que havia aparegut prèviament en el *Deutsches Bulletin*); “Fenner Brockway, Pritt N. 2”, de Trotsky; i “Die SAP hilft der deutschen Volksfront” (que havia aparegut prèviament en el *Deutsches Bulletin*). Aquest document prové dels Comintern Archives, Fond 495, opis 183, d. 17, l. l. 78-91, R.G.A.S.P.I.; agraeixo a Agustín Guillamón haver-me facilitat la consulta. Rous en va fer referència el 15 de maig, ja que va dir que s'havia editat un segon número de *La Voz leninista* “ronéotypé” (vegeu: SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Procès-verbal de la séance du 15 mai 1937”, p. 1, (16511) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library), a l'igual que un article de *S.I.P.* (“Note de la rédaction du S.I.P. sur l'activité des bolchéviks-éleninistes [sic] espagnols”. *Service d'information et de presse*, no. 19-20 (Jun 1937), p. 103): donat que el núm. 2 aparegué el mes d'agost, és evident que aquest segon número a que es referiren Rous i l'article de *S.I.P.* va ser el suplement.

¹⁷⁹³ “Rapport sur le travail de desorganisation des troskistes [sic] dans les Brigades internationales” (21-IV-37), Comintern Archives, fond 545, opis 2, file 147, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University.

desconegudes, però es plausible plantejar que més que un tema de fracàs de circulació i consegüent repercussió econòmica, fou degut tant a causes objectives (els Fets de Maig) com subjectives (la intervenció de l'S.I.): en efecte, a partir de com a mínim la tercera setmana d'abril, Munis es trobava a París,¹⁷⁹⁴ per la qual cosa és possible que el seu viatge tingués tant una motivació d'informar l'S.I. (mitjançant Naville) de la situació espanyola, com de ser informat al seu torn de les decisions d'aquest organisme respecte Espanya, que encara eren entristes respecte la qüestió organitzativa i que, per tant, tendien a una interrupció o al menys un alentiment en l'activitat més independent, com la premsa.

Així es pot comprovar en la reunió que l'S.I. mantingué el 17 d'abril: després de que Naville comunicés els altres membres de l'organisme -per informacions transmeses directament per Munis, present en aquell moment a París-, de la situació general a Espanya i de l'avenç de la contrarevolució; del gir dretà del P.O.U.M. tant respecte la qüestió del govern com de la seva vida interna i l'actitud general vers els bolxevic-leninistes; i d'anunciar els petits avenços d'aquests tant entre la militància pumista com entre l'anarquista, ell mateix proposà que calia discutir amb els bolxevic-leninistes espanyols per tal de corregir la seva política, en torn a tres punts principals. En primer lloc, Naville criticà que l'S.B.L.E. rebutgés la consigna de govern obrer-camperol i l'oposés la de dictadura del proletariat només pel fet que el P.O.U.M. tingués una falsa concepció de la primera; en segon lloc, criticà la "course sur la création directe d'un parti révolutionnaire" i especialment que els bolxevic-leninistes espanyols haguessin aplicat "à contre-coeur" la directiva del B.I. d'entrar dins del P.O.U.M., retreient-los que haguessin demanat la seva afiliació en bloc amb drets fraccionals amb l'objectiu de que el P.O.U.M. la rebutgés, en lloc d'haver-la demanat "avec le droit démocratique de simples membres" (de fet, la decissió de l'S.I. del 7 de març havia estat ambígua en aquest punt, declarant només que calia "entrer sans accepter des conditions de capitulation dans le POUM", però no especificà res respecte si s'havia de demanar com a bloc o individualment); i en tercer lloc, Naville considerà que calia corregir l'actitud dels bolxevic-leninistes a Espanya respecte la defensa del P.O.U.M. davant els atacs stalinistes, que aquells no estaven gaire disposats a fer tenint en compte els atacs que

¹⁷⁹⁴ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. "Séance du 17 avril 1937" [procès-verbal], p. 2, (16510) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

ells mateixos rebien per part del P.O.U.M. Naville afegí també que en el grup espanyol predominava un “optimisme cec” respecte l’avenir, i que calia considerar la readmissió de Fosco “s’il reconnaît notre programme et notre discipline”. Conseqüentment amb l’exposat per Naville, l’S.I. decidí que Naville i Wolf elaborarien una resolució sobre l’S.B.L.E. (òbviament en el sentit de les crítiques exposades per Naville), però que al mateix temps enviarien una carta de felicitació a aquesta, així com una carta al P.O.U.M. demanant poder participar en el seu congrés, a més de ser informats de la situació respecte el congrés internacional (encarregant a Vereeken la redacció del document sobre la IV Internacional que es presentaria en aquest congrés).¹⁷⁹⁵

Resulta sorprenent com en aquesta nova ocasió del 17 d’abril, l’S.I. tornà a decidir seguir, com havia fet el 7 de març, una política tan allunyada tant de la feta pels bolxevic-leninistes d’Espanya com de la propugnada per Trotsky. En efecte, si el mateix dia 7 de març o poc després degué arribar a París la carta de Trotsky del 25 de febrer que anunciava que “La situation en Espagne ne peut être sauvée que par un revirement énergique, radical et héroïque de l’aile gauche du prolétariat et un regroupement immédiat est nécessaire”, que anava en un sentit general en contra de l’orientació entrista de l’S.I., en la seva reunió del 17 d’abril Naville ja havia rebut la carta de Heijenoort del 18 de març dient-li que “je suis sûr que nombreux sont les camarades qui sont d’accord avec la perspective de scission de P.O.U.M. Mais que fait-on dans ce sens?”. No obstant això, ni la lectura de les informacions generals, ni l’informe de Munis, ni les opinions de Trotsky feren canviar durant l’abril un milímetre la política entrista de l’S.I. respecte Espanya, malgrat inclús el fet consumat de l’existència d’una organització independent a Espanya amb voluntat de continuar sent-ho. No és estrany, doncs, que Naville hagués d’informar Wolf quatre dies després de la reunió de l’S.I. que la resolució sobre Espanya estava trigant més del previst perquè “Nous en avons discuté avec Munis, qui n’est toujours pas d’accord avec la tactique vis à vis du Poum”,¹⁷⁹⁶ en la carta que Munis escrigué a Trotsky el dia següent, aquell continuà eludint acceptar l’entrisme, com ja he mostrat; i en l’entrevista que li feu *La Lutte ouvrière* aprofitant la seva estada a París, no esmentà en absolut la perspectiva entrista i aprofità per recordar que el P.O.U.M. donava un contingut antimarxista a la consigna de govern obrer i

¹⁷⁹⁵ *Ídem*, p 3.

¹⁷⁹⁶ Carta de Pierre Naville a Erwin Wolf (21-IV-37), Correspondance de Wolf (Politique) (6-7), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

camperol, que no feia res per reconstituir els comitès, i que contemplava el front obrer revolucionari com una política entre les direccions de les organitzacions, apuntant, doncs, a la necessitat d'una organització bolxevic-leninista independent, de la qual digué que era la que havia de “lutter pour le rassemblement des forces révolutionnaires”.¹⁷⁹⁷ Però com una reivindicació a posteriori de l'orientació general de l'S.B.L.E., i com una desautorització en tota regla de la política de l'S.I. respecte Espanya (malgrat que no tenia aquesta intenció tan explícita, sinó només d'atac al P.O.U.M.), Trotsky escrigué només una setmana més tard, el dia 25 d'abril -com ja he mostrat anteriorment-, que “Los revolucionarios deben dirigirse a la base, a los obreros, contra las dudas y vacilaciones de Nin. La unidad del frente revolucionario no significa capitular ante los centristas. Los intereses de la revolución están por encima de la unidad formal de un partido”.

I és també molt significatiu comprovar que va ser precisament en la reunió del 17 d'abril de l'S.I. quan es prengué per fi la decissió d'enviar un delegat de l'S.I. a Espanya. Com es recordarà, en la reunió del 7 de març s'havia tornat a deixar sense resoldre aquesta qüestió, que s'arrossegava des del setembre, decidint només que es tornaria a preguntar a Rousset la seva disponibilitat; en la del 17 d'abril, després de que Naville acabés la seva exposició sobre la qüestió espanyola, Lesoil proposà que s'enviés un responsable “enfin”, tant pel fet que els militants belgues així ho demanaven¹⁷⁹⁸ com probablement preocupat pel rumb que els bolxevic-leninistes d'Espanya estaven prenent. Naville informà que Rousset, com abans Leonetti, també havia refusat anar-hi, però que Rous era “indispensable” en la secció francesa; tot i així, reconegué que era necessari enviar algú, ja que malgrat que si bé “Moulin, le dirigeant effectif du groupe BL à Barcelone, s'est bien développé dans le dernier temps, il manque toutefois d'expérience, il faut trop de gaffes et a des tendances ultra-gauchistes”. Fou llavors que Wolf, en una decissió arriscada i meritòria,¹⁷⁹⁹ “se propose pour y aller, comme dernière

¹⁷⁹⁷ MUNIS, G. “Un de nos camarades d'Espagne nous dit... : aidez le groupe bolchevik-léniniste d'Espagne”. *La Lutte ouvrière* (30-IV-37) (existeix traducció castellana feta per la secció mexicana: “Ayudemos a los bolcheviques leninistas de España”. *IV Internacional*, n° 10 (mayo de 1937), p. 3).

¹⁷⁹⁸ En efecte; vegeu, per exemple: carta de Pierre Wauvermans i Florent Launoy a Walter Dauge (19-IV-37), p. 8, Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History.

¹⁷⁹⁹ Broué ja assenyalà la perillositat de la seva decissió:

“Il suffira de rappeler l'importance de la fonction qui était la sienne, le rôle qu'il jouait à la tête du Mouvement pour la IV^e Internationale et l'activité qu'il avait déployée pour la collecte des témoignages et des documents en vue de la contre-enquête sur les procès de Moscou. Ces

solution”; Klement intentà impedir-ho, preocupat de perdre un immens aliat i suport tant en l’orientació política com en el funcionament de l’S.I. i de la secció alemanya, i proposà Rous, però finalment es veié que no hi havia mes sortida que la candidatura de Wolf, el qual probablement estava tan preocupat com Naville del curs independent de l’S.B.L.E. D’aquesta manera, es decidí “d’envoyer Braun en Espagne pour 3 mois environ”:¹⁸⁰⁰ allò que el període àlgid de la revolució, quan més necessitat tenien tant la Revolució Espanyola com el Moviment per la IV Internacional d’una direcció revolucionària a Espanya, no havia aconseguit en mesos, ho aconseguia ara, en una sola reunió, la perspectiva de la possibilitat de que la petita S.B.L.E. no estigués disposada a aplicar l’orientació entrista propugnada per l’S.I. i que encetés una ruta “ultra-esquerrana”.

En quant l’actitud de la R.W.L. i l’L.R.W.P., també feu ziga-zagues en aquest mateix període: partint d’actituds formals diferents (la manifestació pública de la necessitat d’un nou partit en el cas de la R.W.L., i la defensa de la necessitat del redreçament del P.O.U.M. en el cas de l’L.R.W.P.), arribaren a la mateixa tàctica de treballar secretament en la formació d’una ala esquerra dins d’aquest partit que, o bé guanyés la direcció, o escindís el partit. Certament, la tàctica de treballar en l’ala esquerra del P.O.U.M. s’adeia amb l’objectiu de l’L.R.W.P., però el que era incoherent era la

activités en effet ne pouvaient manquer d’attirer sur sa personne l’attention des tueurs et de ceux qui les payaient et dirigeaient.

La question qui se pose d’emblée, même au lecteur non prévenu, est la suivante: pourquoi avoir envoyé en Espagne, à Barcelone même où opéraient à l’époque impunément –et on le savait- quelques-uns des plus grands spécialistes mondiaux d’assassinat du G.P.U., un homme aussi repéré que Wolf pour ses interventions dans la presse mondiale et aussi peu protégé par son environnement, puisqu’il était réfugié appartenant à une minorité nationale? N’était-ce pas l’envoyer à la mort?

[...]

Ce n’est pas douteux: Wolf connaissait parfaitement les risques qu’il courait en partant à Barcelone.”

(BROUÉ, Pierre. “La mission de Wolf en Espagne”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 10 (juin 1982), p. 75, 79). La seva decissió no deixa de sorprendre, ja que era un personatge públic -el seu nom i la seva fotografia havien sortit a la premsa amb motiu de la lluita legal que Trotsky menà tant contra el govern com contra els feixistes a Noruega- i era evidentment un objectiu principal de l’N.K.V.D. Malgrat això, i malgrat els advertiments que persones properes com Victor Serge li feren (vegeu: SERGE, Victor. *Vie et mort de Léon Trotsky*. Paris : François Maspero, 1973. v. 2, p. 85), ni ell ni l’S.I. semblen haver ponderat correctament els riscos d’una estada pública a Barcelona després dels Fets de Maig. Aquesta nul·la ponderació s’agreujava pel fet que Wolf utilitzà el seu passaport i el seu veritable nom durant aquesta estada. A l’N.K.V.D. no li calia investigar res: sense cap cobertura d’identitat i molt probablement avisats del seu viatge per l’agent Zborowski (vegeu: BROUÉ, Pierre. *Léon Sedov, fils de Trotsky, victime de Staline*. Paris : Les Éditions ouvrières, cop. 1993, p. 250), el seguiment de Wolf no havia de presentar cap problema.

¹⁸⁰⁰ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Séance du 17 avril 1937” [procès-verbal], p. 3, (16510) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

decissió que prengué Krehm de que la seva organització no declarés públicament que aquest era el seu fi. Però més incoherent encara fou en Oehler i Negrete –de qui Krehm, en definitiva, adoptà la seva tàctica-, utilitzant aquesta i no declarant ja públicament que l'objectiu era un nou partit, amagant-lo per tal de no crear conflictes amb la direcció del P.O.U.M.

L'encarregat principal de la tasca entre la militància del P.O.U.M. era Blackwell. Després de contactes que es revelaren tots ells infructuosos, malgrat les seves grans esperances inicials (Andrade, Robles, Molins i Fàbrega) només restà el de Rebull -dirigent de la cèl·lula 72 del P.O.U.M.- que es revelà com un contacte sòlid i sobre qui certament no només hi hagué influència sinó també força nivell de coordinació. El paper de les relacions i influència sobre Rebull d'Oehler i especialment Blackwell ha estat motiu de controvèrsia històrica. Broué no el comentà, però inclogué alguns dels seus textos oposicionistes en el seu recull de textos de Trotsky sobre la Revolució Espanyola, assenyalant que havien estat traduïts en *Fourth International*¹⁸⁰¹ (en realitat *The Fourth International*, la revista teòrica de la R.W.L., que Broué no especificà i que ha donat origen a confusions). Cavignac sembla que fou el primer a indicar-lo explícitament, però només en una esqueta frase en una nota a peu de pàgina.¹⁸⁰² Anys més tard, Tosstorff donà més informació, assegurant que fruit dels contactes de membres dissidents del POUM amb Blackwell “amb qui també es reunia esporàdicament el cap polític d'aquest grup, Hugo Oehler”, “sorgí una oposició a l'entorn de Josep Rebull, la Cèl·lula 72 del POUM de Barcelona”.¹⁸⁰³ En canvi, Guillamón s'ha mostrat categòric a l'afirmar que “no existeix cap prova rigorosa i decisiva” que vinculi la crítica de Rebull a la influència d'Oehler i Blackwell d'una banda, ni de Chazé de l'altra, i que aquests no feren més que “il·lusionar-se” sobre les “enormes possibilitats” de “regeneració” revolucionària del P.O.U.M. mitjançant

¹⁸⁰¹ El textos de Rebull inclosos foren fragments de: “Contratesis política de la Célula 72, Distrito V de Barcelona”, “Adición a las contratesis sobre las Jornadas de Mayo”, i “Resolución sometida al Comité Central del P.O.U.M. en octubre de 1937”; en: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 507-516.

¹⁸⁰² “José Rebull, frère du prestigieux vétéran David Rey, avait animé à Barcelone une opposition liée aux oehléristes” (CAVIGNAC, Jean. “Les trotskystes espagnols dans la tourmente, 1937-1940”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 10 (juin 1982), p. 73, n. 17).

¹⁸⁰³ TOSSTORFF, Reiner. *El POUM en la Revolució Espanyola*. Barcelona : Base, 2009, p. 231; malauradament, Tosstorff no digué res més sobre aquesta qüestió en aquest llibre i per a més informació només remetés a la versió editada de la seva tesi doctoral de dues dècades abans (*Die POUM im spanischen Bürgerkrieg*. Frankfurt : ISP, 1987, p. 243 i següents). Per suposat, els contactes entre Blackwell i Oehler en absolut foren “esporàdics”.

Rebull, sent la crítica d'aquest "l'anàlisi marxista més coherent, rigorosa, clara i precisa que existeix sobre la Revolució del 1936", profundament original i que no es pot encabir ni en el consellisme ni en el trotskisme.¹⁸⁰⁴

Certament, ni Chazé ni la seva organització, U.C. –que, com ja he assenyalat, no tenia cap presència a Espanya-, tingueren cap influència en absolut sobre Rebull, ja que l'òrgan d'aquesta organització, *L'Internationale*, es limità a traduir, a partir del mes d'agost, textos ja apareguts en el butlletí intern del P.O.U.M.¹⁸⁰⁵ Però clarament no succeí el mateix amb Blackwell, que ja des del gener, com a mínim, havia entrat en contacte amb Rebull.¹⁸⁰⁶ Durant el mes de març, Rebull propugnà en reunions del P.O.U.M. l'abandó del Buró de Londres (abans, doncs, de les preses de posició d'Andrade i Nin en aquest sentit), la qual cosa resulta força sorprenent en un militant d'origen i tradició maurinista com ell; també en aquest moment defensà la posició de que l'entrada en el govern català per part del P.O.U.M. havia estat un error.¹⁸⁰⁷ Per suposat, Rebull podria haver desenvolupat aquesta crítica sense la influència de Blackwell, però les informacions d'Oehler donen a entendre que aquell trobà un terreny adobat en Rebull, en el qual pogué deixar petjada. Així, el 5 de març Oehler informà la direcció de la R.W.L. que "our pounding through the left contacts and some of the leaders is showing progress",¹⁸⁰⁸ i en el mateix sentit s'expressaren dies després tant Blackwell¹⁸⁰⁹ com Krehm.¹⁸¹⁰

Un cop retornats a principis d'abril de la fracassada conferència de grups d'esquerra celebrada a París, els representants de la R.W.L. i l'L.R.W.P. iniciaren un pla ambiciós

¹⁸⁰⁴ GUILLAMÓN, Agustín. *Josep Rebull : la voie révolutionnaire : critique d'Andreu Nin et de la direction du POUM, 1937-1939*. Paris : Spartacus, cop. 2014, p. 114-123 (especialment p. 117-118, i p. 121-123); GUILLAMÓN, Agustín. *Josep Rebull : la vía revolucionaria : las tesis "consejistas" de la izquierda del POUM y su crítica de Andreu Nin y del Comité ejecutivo, 1937-1939*. Barcelona : Descontrol, DL 2017, p. 13-39.

¹⁸⁰⁵ Vegeu el recull d'articles de la Cèl·lula 72 i de Rebull apareguts en aquesta publicació en: CHAZÉ, H. *Chronique de la révolution espagnole : Union Communiste, 1933-1939*. Paris : Spartacus-René Lefevre, [1979], p. 99-110.

¹⁸⁰⁶ Carta de William Krehm a B. J. Field (29-I-37), Arxiu privat de William Krehm; carta de Russell Blackwell al P.C. de la R.W.L. (30-I-37), Hugo Oehler Papers, folder 2, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University.

¹⁸⁰⁷ Carta d'Hugo Oehler i Russell Blackwell ([s.d., ca. març 1937]), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 1, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University.

¹⁸⁰⁸ Carta d'Hugo Oehler al P.C. de la R.W.L. (5-III-37), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 1, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University.

¹⁸⁰⁹ Carta de Russell Blackwell a Tommy (12-III-37), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 1, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University.

¹⁸¹⁰ Carta de William Krehm a Aubrey (17-III-37), Arxiu privat de William Krehm.

de guanyar l'oposició d'esquerra dins del P.O.U.M. que es basava en l'abandonament de tota referència pública a la necessitat d'un nou partit –un cop Krehm i Blackwell convenceren Oehler-, per tal de fer una tasca interna dins l'esquerra del P.O.U.M., que precisament havia de fer Rebull. Per suposat, això no convertia Rebull en un militant quartinternacionalista a l'esquerra del trotskisme, i ell mai depassà la seva condició subjectiva de maurinista d'esquerra que probablement hauria trencat amb Blackwell si aquest li hagués plantejat obertament els fins escissionistes de la R.W.L.; la tàctica d'aquest, que precisament evità plantejar obertament la qüestió de l'escissió i dels fonaments teòrics, contribuí lògicament a que Rebull mai abandonés la fidelitat al P.O.U.M. i al maurinisme. Tanmateix, Oehler, Blackwell i Krehm no només volgueren utilitzar Rebull com a mitjà d'influència, sinó que *realment tingueren influència* en la seva acció política de, com a mínim, els mesos d'abril a juny, inclosos els Fets de Maig. D'aquesta manera, tots tres ajudaren Rebull confeccionant-li conjuntament un dossier d'articles de *La Batalla* que mostrés les contradiccions d'aquest partit respecte la qüestió del poder, per tal que l'utilitzés en el previst proper congrés (i que Rebull molt probablement utilitzà en el text “A la deriva”),¹⁸¹¹ fins el punt que Krehm informà Field que eren ells qui donaven la línia a Rebull, i que aquest tenia el valor de defensar-la dins del P.O.U.M.:

*“Rebull [...] is now lining up a fraction to fight for our line [...] This is the only serious hope of the party [...] The line we give Rebull, but he has the guts to fight for it. Only the three of us are in on this, with N.[Negrete] up to now taking special pains to monopolize the direct contact”.*¹⁸¹²

Il·lusions? desig d'impressionar? No resulta gens coherent ni convincent que un revolucionari dedicat com Krehm, que havia expressat mesos abans al mateix Field les seves intencions d'aprendre tècnica militar i anar al front com a simple milicià, volgués enganyar tan burdament el màxim dirigent de la seva tendència internacional. En canvi, la documentació dels representants de la R.W.L. i l'L.R.W.P. mostra com Rebull no tingué cap repar en establir discussions serioses amb Blackwell, de qui senzillament agafà les argumentacions que prèviament havien elaborat els tres revolucionaris nord-

¹⁸¹¹ “Now we are preparing a dossier of *Batalla* clippings on the party line since the first days for R's use at the convention.” (carta de William Krehm a B. J. Field (4-IV-37), Arxiu privat de William Krehm); molt probablement aquesta compilació serví per elaborar el text “A la deriva”, encara que aquest estava fet de citacions d'*Avant*, el diari del P.O.U.M. durant el mes de juliol del 1936 i que precedí a *La Batalla*, que reaparegué com a diari el 2 d'agost (CÈL·LULA 72 DEL P.O.U.M. DE BARCELONA. “A la deriva : la direcció del P.O.U.M. durante las Jornadas de Julio : aclaraciones a la contratesis política”. *Boletín interior : órgano de discusión para el II Congreso del Comité Local de Barcelona del Partido Obrero de Unificación Marxista*, nº 1 (23 Abril 1937), p. 4).

¹⁸¹² Carta de William Krehm a B. J. Field (4-IV-37), Arxiu privat de William Krehm.

americans, en la mesura en que aquest no plantejà una perspectiva d'escissió o de "nou partit" sinó de lluita interna pel control de la direcció.

Els testimoniatges *contemporanis i objectius* de Blackwell, Oehler i Krehm aporten elements seriosos per considerar que sí existí aquesta influència, mentre que les apreciacions que la neguen fetes dècades després, en definitiva, no aporten cap prova en canvi de que la influència no existís. Ara bé, certament, aquestes informacions pròpies sobre el paper de la influència dels representants de la R.W.L. i l'L.R.W.P. – especialment de Blackwell- en la tasca opositora de Rebull no constitueixen encara “cap prova rigorosa i decisiva”, com reclamà Guillaumon; afortunadament, ara ja es compta amb aquesta. En la seva carta del 4 d'abril, Krehm informà Field d'una discussió amb Oehler i Blackwell i de l'acord al qual havien arribat: Oehler, encara que molt crític amb el que havia publicat *The Fighting worker* anunciant públicament la necessitat d'un nou partit, mantenia que el P.O.U.M. era impossible de reformar i que en la discussió interna d'aquest partit, la consigna d'un “nou” partit sí s'havia de mantenir. Krehm li argumentà que “there is nothing written into the stars” i que, encara que probablement l'ala esquerra no guanyaria, no podien posar més dificultats a l'oposició i obligar-la a mantenir-se a la defensiva per una qüestió organitzativa. Pressionat per Krehm, Blackwell, naturalment, defensà aquesta posició no rupturista, i Oehler finalment cedí a elaborar un document on el terme “nou partit” no hi aparegués si es mantenia però aquest sentit. Per a Krehm, la qüestió terminològica no podia ser un obstacle, i finalment els tres acordaren que la idea central respecte la intervenció en el P.O.U.M. havia de ser que no era important capturar una minoria o una majoria del partit, sinó que aquest havia de realitzar un complet “reexamen” (“overhauling”) polític i organitzatiu, trencar amb el seu passat oportunista, i fer una separació dels elements revolucionaris dels centristes.¹⁸¹³

Un cop posats d'acord sobre el sentit general de la seva intervenció en el P.O.U.M., Oehler i Blackwell (molt probablement amb la participació també de Krehm) elaboraren immediatament, el dia 5 d'abril, un esborrany de document per a Rebull per tal que aquest el pogués presentar a la seva cèl·lula i que, un cop aprovat per aquesta, fos presentat a la resta del partit en el debat pre-congressual. La comparació d'aquest

¹⁸¹³ Carta de William Krehm a B. J. Field (4-IV-37), Arxiu privat de William Krehm.

esborrany amb la primera “contratesi” presentada per la Cèl·lula 72 durant el mes d’abril permet comprovar que Rebull simplement l’hi afegí una introducció lligant el contingut de la tesi a la tradició de Maurín i fent alguna referència específica al P.O.U.M., les quals no apareixien en l’esborrany. El cos central de la tesi, però, des de l’estructura a l’argumentació, era pràcticament un calc de l’esborrany de Blackwell, Krehm i Oehler. En efecte, l’esborrany (“Draft outline : section one : for the seizure of power”)¹⁸¹⁴ tenia un preàmbul que presentava la necessitat de passar de l’actual període d’avanç contrarevolucionari a la presa del poder, mitjançant el pas intermig del restabliment de la dualitat de poders, i es dividia seguidament en quatre apartats, cadascú dels quals també presentava divisions i subdivisions;¹⁸¹⁵ aquests quatre apartats eren “I - To win the masses the following must be done now” (subdividit en A –sense títol, sobre el Front Únic- i B –“Immediate tasks of the Marxists and the United Revolutionary Front”), “II - The struggle for power”, “III - The International aspects of the Spanish Revolution”, i “IV - The role of the party”. Si es compara amb la “Contratesis política” de la Cèl·lula 72 elaborada el 17 d’abril,¹⁸¹⁶ es pot veure com l’estructura és la mateixa: una introducció (molt més llarga, amb quatre apartats) i la “contratesis” pròpiament dita, titulada “Programa a desarrollar para restablecer la dualidad de poderes”, amb cinc apartats: A (sense títol, però amb el títol “Bases del Frente Obrero Revolucionario” després del primer paràgraf, “B - Tareas del Frente Obrero Revolucionario a desarrollar inmediatamente”, “C - Para la toma del poder”, “D - Aspectos Internacionales de la Revolución española”, i “E - El P.O.U.M. en el Frente Obrero Revolucionario”.

La semblança de l’estructura i dels títols es transforma en quasi identitat quan es passa al contingut. En la introducció, l’esborrany diu que:

“The first step is the formulation of a program for the transformation of the contradictory situation between the proletariat and the bourgeois into Dual Power. Unless this is carried into action this program will mean nothing. [...] A program to win

¹⁸¹⁴ “Draft outline : section one : for the seizure of power” (5-IV-37]), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 2, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University.

¹⁸¹⁵ Krehm ja informà Field que “I don’t have to describe the man Oehler with his eternal schemas, his points, a.b.c. etc.” (carta de William Krehm a B. J. Field (4-IV-37), Arxiu privat de William Krehm).

¹⁸¹⁶ CÈL·LULA 72 DEL P.O.U.M. DE BARCELONA. “Contratesis política para el II Congreso del P.O.U.M., que presenta la célula 72, Distrito V de Barcelona”. *Boletín interior : órgano de discusión para el II Congreso del Comité Local de Barcelona del Partido Obrero de Unificación Marxista*, nº 1 (23 Abril 1937), p. 1-3 (reproduït en part en: “Contratesis política de la Célula 72, Distrito V de Barcelona”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 507-509).

the masses and to re establish Dual Power will enable the proletariat and peasantry to proceed to transform this dual power into the Dictatorship of the proletariat.”

mentre que la tesi només inverteix l'ordre de les frases per expressar exactament la mateixa idea:

“El requisito indispensable para la transformación de la actual situación en una situación de doble poder, como paso transitorio hacia la CONQUISTA DEL PODER por la clase trabajadora e implantar la DICTADURA DEL PROLETARIADO, es la adopción de un programa de acción inmediata, con el firme propósito de llevarlo a la práctica”.

Un cop acabada la introducció i quan es passa al contingut desenvolupat en els punts, el text de la Cèl·lula 72 és pràcticament la traducció de l'esborrany:

*“A. Propose a United Front of the FAI, CNT and the POUM on the following program:
1- Definite withdrawal of the CNT and the FAI from the bourgeois governments of Barcelona and Valencia.
2- The establishment of Workers, Combattants and Peasant Councils as the basic institutions of Proletarian Power, and as a means of reviving and drawing into the revolution the broad layers of the oppressed masses. [...]”*

que a la tesi és:

*“A.- Proposición del Frente Obrero Revolucionario a las organizaciones cuyo objetivo final sea la revolución socialista [...]
1.ª.- Retirada definitiva de las organizaciones que pasen a integrar el Frente Obrero Revolucionario de los gobiernos burgueses de Valencia y Barcelona.
2.ª.- Creación de los Consejos Obreros, Campesinos y Combatientes como institución básica del poder proletario y como medio de dar nueva vida e impulso a las masas, incluso a las apartadas de la revolución, atrayéndolas hacia ella. [...]”*

coincidència gairebé total que es manté al llarg de la tesi fins el final, augmentada només amb una explicació sobre què s'entén per consells i el paper que han de jugar en l'establiment del poder proletari (negant-lo als sindicats), i amb l'afegit del terme “P.O.U.M.” en el punt cinquè. Deu dies després d'haver elaborat el seu document, Oehler escriví un article sobre el sisè aniversari de la II República, que la R.W.L. decidí publicar com a fullet. En aquest article, Oehler exposà el greu deteriorament de la situació social, especialment el problema de l'abastament i la inflació, i exposà com el P.O.U.M. havia proposat com a solució un govern de totes les organitzacions obreres. Davant d'això, Oehler explicà que havia sorgit una oposició en el comitè local de Barcelona d'aquest partit i reproduí sencera la seva resolució que *La Batalla* havia publicat el dia anterior en favor del front únic revolucionari,¹⁸¹⁷ la qual contenia la línia

¹⁸¹⁷ C.L. DEL P.O.U.M. DE BARCELONA. “Frente único revolucionario : por la solución de la crisis”. *La Batalla* (15-IV-37).

de la R.W.L. respecte la necessitat de restablir la dualitat de poders mitjançant la creació dels consells d'obrers, combatents i camperols, i que fou saludada d'aquesta manera per Oehler: "The resolution is the first clear workers solution for the crisis in the Generality. It is the first concrete Marxian position presented for the proletarian road to power, in the POUM."¹⁸¹⁸ I al dia següent de que la Cèl·lula 72 presentés la seva primera contratesi, Oehler i Blackwell ho tornaren a repetir en un informe per a la R.W.L.: "it lays down a clear cut Marxian position on the road to power".¹⁸¹⁹ La influència –gran, però també mancada, incompleta- queda doncs demostrada, per al mes d'abril, i continuà com a mínim durant els mesos de maig i juny, com mostraré més endavant.

D'una manera molt semblant, els documents mostren que també hi hagué influència de la R.W.L. sobre la principal representant de l'oposició d'esquerra madrilenya, la Cèl·lula n.º 5. Segons informacions de Munis que Naville transmeté a l'S.I., vers l'abril la secció madrilenya del P.O.U.M. havia pràcticament desaparegut, ja que els seus mil militants eren o al front, o morts, o havien estat evacuats, restant-hi uns dos-cents, dels quals "Reste un noyau de 100 camarades au grand maximum qui sont presque entièrement BL", replant que "la section madrilène, sous notre influence, présent une contre-thèse";¹⁸²⁰ poc dies després el mateix Munis informà Trotsky que "el Comité Local de la sección de Madrid, salvo un miembro, está totalmente de acuerdo con nosotros".¹⁸²¹ No hi ha prou informació per poder confirmar o desmentir aquesta afirmació; probablement dins de la secció de Madrid existia un sentiment pro-Trotsky que podria

¹⁸¹⁸ OEHLER, Hugo ("Edward H. Oliver"). *Sixth anniversary of the Spanish Republic in Barcelona : eyewitness account*. Chicago : Revolutionary Workers League, [1937], p. 6. En un informe confidencial per a la R.W.L., escrit en un estil un tant clandestí, Oehler i Blackwell reblaren que la línia del comitè local de Barcelona "as can be seen by the mentioned manifesto coincides with our position" ("Report for internal use : not for publication" (18-IV-37), Hugo Oehler Papers, folder 6, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University (també en: Hugo Oehler Collection, box 1, folder 2, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University)).

¹⁸¹⁹ "Report for internal use : not for publication" (18-IV-37), Hugo Oehler Papers, folder 6, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University (també en: Hugo Oehler Collection, box 1, folder 2, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University); i insistiren a finals de mes, tornant a informar implícitament la R.W.L. de quin era l'origen intel·lectual del document: "*Document presents a Marxian position on the road to power vs the Nin false line. Discussion articles are good criticism of the leadership of the POUM*" ("Perspectives for the Second POUM Convention" (27-IV-37), ídem, folder 7 (també en: ídem)).

¹⁸²⁰ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. "Séance du 17 avril 1937" [procès-verbal], p. 2, (16510) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

¹⁸²¹ Carta de G. Munis a L. Trotsky (22-IV-37); (3450) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; reproduïda parcialment en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 122.

haver evolucionat vers el Moviment per la IV Internacional: és important retenir que el grup bolxevic-leninista de Madrid, compost majoritàriament –sinó totalment– d'espanyols, continuà com a fracció secreta dins del P.O.U.M.,¹⁸²² amb un grau de contacte amb el grup de Barcelona que augmentà el mes de març, quan hi fou evacuat un grup de trenta a quaranta militants poumistes¹⁸²³ sobre els quals els bolxevic-leninistes tenien certa influència i que, en tot cas, havien trencat amb Andrade i Molins i Fàbrega i preparaven una oposició per al previst congrés del partit.¹⁸²⁴

No obstant, en absolut tota l'oposició poumista d'esquerra madrilenya fou bolxevic-leninista, contràriament al que les informacions de Munis recollides per Naville donaren a entendre. Les poques dades factuais apunten a que, fora dels militants que sí que pertanyien a l'S.B.L.E. (i que es trobaven majoritàriament evacuats a Barcelona), la majoria de l'oposició madrilenya durant el mes d'abril no era “presque entièrement BL” i es trobava “sous notre influence”, sinó precisament molt afí a les posicions mantingudes per la Cèl·lula 72 de Barcelona, amb la qual expressà, malgrat algunes esmenes de complement, plena solidaritat política: és a dir, criticà algunes de les actuacions de la direcció del partit, però mantingué la fidelitat a aquest i rebutjà el programa bolxevic-leninista i per la IV Internacional. Així al menys ho deixa veure la tesi sobre la qüestió de la nova Internacional de la Cèl·lula n.º 5, “Por una nueva Internacional Comunista” (que era una secció de la “Contratesis sobre la situación internacional”), que declarà taxativament que:

“La llamada IV Internacional (trotskistas) cuyo error de origen es su creación prematura [...] constituye un aparatito centrista de izquierda que no puede ser, en sentido orgánico ni político, el centro coordinador de ningún movimiento serio y mucho menos para la Nueva Internacional Comunista. [...] Lo mejor que podría decirse de los elementos que hoy forman esta llamada IV Internacional, es que son, en ocasiones, unos teóricos aceptables però también unos lamentables políticos, lo cual, ciertamente, no es muy leninista aun cuando se precien de tales. [...] Con todo, se debe ganar para el centro marxista, es decir, para la nueva organización revolucionaria a

¹⁸²² Observadors externs com Oehler i Blackwell confirmaren aquesta doble solució organitzativa dels bolxevic-leninistes espanyols: “Trotskyites: [...] Group in Madrid working as a faction. Group in Barcelona, 12 or so, most at the front out of the POUM.” (carta d'Hugo Oehler i Russell Blackwell ([s.d., ca. març 1937]), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 1, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University).

¹⁸²³ Les notícies de les baixes de les unitats del P.O.U.M. en el front de Madrid donaren xifres esfereïdores: 750 de 900 combatents (“Les luttes internationales en Espagne : “La Batalla” est interdite, à bas la contre-révolution”. *La Lutte ouvrière* (19-III-37)); més del 75% (KREHM, William. “Crisis nears in Spain”. *The Workers' voice*, v. 4, no. 3 (March 20, 1937), p. 6).

¹⁸²⁴ Carta de Russell Blackwell a Tommy (12-III-37), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 1, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University; carta de William Krehm a Aubrey (17-III-37), Arxiu privat de William Krehm. Sobre aquesta oposició, que era certament d'esquerra però no bolxevic-leninista, vegeu més endavant en el text.

sus grupos y a sus miembros.

[...]

En lo que respecta a la Tesis sobre política nacional esta Célula se halla de acuerdo, en líneas generales, con la presentada por la Célula 72, de la Sección de Barcelona.

[...] No obstant esta coincidència fundamental con la citada tesis, hemos de hacer a la misma algunas enmiendas, que a nuestro juicio, la completan."¹⁸²⁵

La Célula n.º 5, doncs, es mostrà solidària amb la Cèl·lula 72 en la tesi d'aquesta darrera sobre política nacional, i en canvi presentà una tesi pròpia sobre la qüestió internacional, qüestió que no sembla, per la documentació conservada, que la cèl·lula barcelonina tractés en les seves tesis. La tesi de la Célula n.º 5, estructurada en nou punts, a banda de rebutjar la IV Internacional com a prematura, centrista d'esquerra i sectària, criticava també la II i la III Internacionals, així com els sindicalistes i comunistes llibertaris, i en el seu darrer punt cridava per la Nova Internacional Comunista, consigna que recorda molt a la de la R.W.L., que propugnava la Quarta Internacional Comunista. Però no es tracta només de similitud de termes ("centristes d'esquerra", "nova Internacional Comunista"), sinó de documents que donen prou indicis per pensar que, com en el cas de la Cèl·lula 72, els orígens de la tesis internacional de la Célula n.º 5 estaven en Oehler i Blackwell.

En efecte, entre la documentació conservada en els Hugo Oehler Papers de la Brandeis University, existeix una traducció a l'anglès de "Por una nueva Internacional Comunista", de la Célula n.º 5, la qual, per sí sola, òbviament només demostraria que Oehler i Blackwell coneixien l'existència d'una oposició en el P.O.U.M. de Madrid i els seus documents, i que Blackwell hauria traduït una de les seves tesis. Però existeix també un altre document, en castellà, titulat "Tesis internacional : sección 3 : por una nueva Internacional Comunista", dividit en deu punts i que sembla l'esborrany de la tesis final presentada per la Célula n.º 5. L'estructura és la mateixa en els dos documents: punts numerats (l'esborrany simplement té l'afegit d'un primer punt introductori, que no existeix en la tesi definitiva), amb cada punt tractant la mateixa qüestió. Tot i que, a diferència del que passa amb la tesi de la Cèl·lula 72, en aquest cas no existeix pràctica equivalència textual en la totalitat dels dos documents, tanmateix sí que existeix el mateix sentit en la primera part (II Internacional, III Internacional, unitat orgànica, lluita contra el reformisme) i de nou pràcticament equivalència a partir de la

¹⁸²⁵ CÉLULA N.º 5 DEL P.O.U.M. DE MADRID. "Por una nueva Internacional Comunista". *Boletín interior de difusión e información de la Sección de Madrid, POUM*, n.º 4 (Abril 1937), p. 7, 8.

segona part (Buró de Londres, IV Internacional, anarquistes, paper del P.O.U.M., Nova Internacional Comunista). Les úniques grans diferències entre els dos documents són que en l'esborrany es propugna la "Quarta Internacional Comunista" (que era la consigna de la R.W.L. sobre la qüestió de la Internacional) i en el document de la Célula n.º 5 només la "Nova Internacional Comunista"; que, com en el cas de les tesis de la Cèl·lula 72, s'hi van afegir en el document definitiu algunes referències al P.O.U.M. que no existien en l'esborrany; i, significativament, que en el document definitiu de la Célula n.º 5 desaparegué pràcticament tota la crítica al Frente Popular que sí apareixia en l'esborrany. Malgrat això, queda clar per llur lectura que un document neix de l'altre, com es pot constatar, per exemple, en el primer paràgraf del darrer punt; així, l'esborrany deia:

*"10.- POR LA CUARTA INTERNACIONAL COMUNISTA. El destino del proletariado y de toda la humanidad depende hoy de la creacion de un nuevo partido comunista mundial –la Cuarta Internacional Comunista. Es necesario asentar las bases de esta nueva internacional ahora mismo no solo a pesar de, sino precisamente debido a la desintegracion politica que cunde dentro de todas las tendencias del movimiento obrero mundial desde la derrota del proletariado aleman en 1933. La unica manera de contrarrestar esta ola mundial de desintegracion, consiste en una lucha de parte de una vanguardia marxista clara y firme –por pequeña que sea- para crear un partido marxista poderoso en España y una nueva internacional comunista. La Tercera Internacional no fue construida sino sobre la base de una revolucion victoriosa aunque fueron asentados sus cimientos en el periodo de guerra imperialista y derrotas revolucionarias; y lo mismo puede suceder con la Cuarta Internacional Comunista."*¹⁸²⁶

mentre que la tesi definitiva declarava:

*"9. POR LA NUEVA INTERNACIONAL COMUNISTA. – El destino del proletariado y de toda la humanidad depende hoy de la creación de un nuevo partido comunista mundial –la Nueva Internacional Comunista. Es necesario asentar las bases de esta Nueva Internacional **ahora mismo** no sólo a pesar de, sino precisamente debido a la desintegración política que cunde dentro de todas las tendencias del movimiento obrero mundial después de la derrota del proletariado alemán de 1933. La única manera de contrarrestar esta ola mundial de desintegración consiste en una lucha de parte de la vanguardia marxista –clara y firme- por pequeña que sea, para crear un partido marxista revolucionario poderoso en España y una nueva internacional comunista. El P.O.U.M. como parte integrante de este nuevo reagrupamiento revolucionario internacional podrá apoyarse y al mismo tiempo apoyar a los partidos que en la escala internacional luchan conjuntamente con él. El polo de atracción que para la clase obrera de todo el mundo significa aún hoy, la revolución española, puede prestigiar a las organizaciones que integran las bases de la Nueva Internacional, y merced a ello podrán adquirir un rápido desarrollo. La III Internacional no fué construida sino sobre la base de una revolución triunfante, aun cuando [sic] fueron asentados sus cimientos en el periodo de la guerra imperialista*

¹⁸²⁶ "Tesis internacional : sección 3 : por una nueva Internacional Comunista", p. 5, Hugo Oehler Papers, folder 12, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University; èmfasi en l'original.

y derrotas revolucionarias. Lo mismo puede ocurrir con la Nueva Internacional Comunista [...]”.¹⁸²⁷

Demostra aquest esborrany un contacte i una influència dels representants de la R.W.L. també en l'oposició poumista de Madrid? La gran semblança entre l'esborrany i el document definitiu mostren que sí. Es podria argumentar que l'esborrany no era més que un text previ madrileny que Oehler conservà, però és extremadament difícil que els militants poumistes de Madrid haguessin elaborat un document propugnant una “Quarta Internacional Comunista” (com els mateixos Oehler i Blackwell informaren poc després i tracto seguidament); pel contrari, sembla clar que precisament aquest factor serveix, juntament amb el tipus d'argumentació utilitzat en tot l'esborrany, per concloure que fou a l'inrevès, és a dir, que l'esborrany serví efectivament per a que els militants madrilenys elaboressin la seva tesi. I queda clar pel seu contingut que l'esborrany només podria haver estat elaborat per Oehler i Blackwell: ningú més a Espanya tenia la línia política que s'hi propugnava (ni tan sols Krehm el podria haver elaborat en solitari, ja que –a banda de que està elaborat en castellà, el que indica que el redactà Blackwell– en l'esborrany s'hi feia una crítica a la línia del “Nou Zimmerwald”, que desaparegué en la tesi definitiva i que precisament era defensada per l'L.R.W.P.).

Un informe posterior d'Oehler i/o Blackwell, del 14 de maig, dona un important argument en pro d'aquest origen de la tesi internacional de la Célula n.º 5 en Oehler i Blackwell. En aquest informe es comunicava la sortida del butlletí madrileny i que la “left wing” hi presentava la posició sobre la guerra imperialista, el feixisme, l'U.R.S.S. i el camí vers la Nova Internacional Comunista, i que “In the main it is fundamentally sound”. L'autor (o autors) es queixà, no obstant, de que la primera part de la contratesi (sobre la guerra, el feixisme, i l'U.R.S.S.) s'havia reduït massa i de que es podria haver dit més amb menys paraules, i de que en canvi havien desaparegut esmenes que eren la columna vertebral del text i sense les quals la primera part no tenia cap valor. Seguidament, però, afegí que la secció sobre la Nova Internacional Comunista era molt clara i completa, i que no importava que no aparegués el terme “Quarta Internacional” perquè a Espanya aquest s'interpretava únicament com un terme trotskista:

“3- The section dealing with the road to the New Communista International presents a clear short statement covering the whole question. The section on the II and III

¹⁸²⁷ CÉLULA N.º 5 DEL P.O.U.M. DE MADRID. “Por una nueva Internacional Comunista”. *Boletín interior de difusión e información de la Sección de Madrid, POUM*, n.º 4 (Abril 1937), p. 7; èmfasi en l'original.

Internationals could have been less in size. The decisive question[s] of today are included such as, against Organic Unity, against New Zimmerwald, break with the Londo[n] Buro, reject the Trotsky centrist International, faction work, the political and organizational independence of the rev. Marxian org.

They do not use the word Fourth here in Spain. Here it means only one thing – Trotsky. No one else has used it in Spain and Europe. They admit it will be the Fourth but use as their slogan the New Communist International. Their position on the road to this international is fundamentally sound in content.”¹⁸²⁸

No obstant, queda un interrogant per respondre: com és que, si efectivament -com crec haver demostrat- l'origen de la tesi internacional de la Cèlula n.º 5 està en Oehler i Blackwell, aquests no parlaren d'aquesta oposició explícitament, al contrari del que havien fet amb Rebull i tots els possibles candidats a opositors contactats a Barcelona? La resposta es troba en la nova percepció de la necessitat d'obrar amb més mesures de seguretat: a partir de l'abril, la consciència de ser vigilats (a rel de cartes que no arribaven, o trigaven massa a fer-ho, o de diners que desapareixien dels sobres) va fer que la correspondència d'Oehler i Blackwell amb la R.W.L. es tornès més crítica, parlant en tercera persona d'ells mateixos (escrivint així de “your reps” en Espanya) i deixant d'esmentar explícitament Rebull, en concordància amb les informacions que transmetien que avisaven del perillós avanç contrarevolucionari; per tant, feren el mateix amb els contactes de Madrid, anomenat-los simplement “left wing” o “the Madrid comrades”, evitant tant dir noms personals com inclús de quina cèl·lula es tractava. No obstant, l'informe del dia 14 és prou indicador de l'existència d'aquests contactes –directes o indirectes- dels representants de la R.W.L. amb els opositoristes del P.O.U.M. madrileny. També la correspondència de Krehm –que igualment informava de que la censura s'havia incrementat-¹⁸²⁹ permet veure com efectivament existia un contacte amb militants de Madrid, que per lògica havien de ser opositors: el

¹⁸²⁸ Informe d'Hugo Oehler i/o Russell Blackwell sense signar (14-V-37), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 3, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University.

¹⁸²⁹ Tant, que inclús dedicà frases alsensors en les seves cartes, com “*It is unfortunate that in the midst of a revolution people can't arise above pickpocket moral standards. (Citizen Censor Attention!)*” (carta de William Krehm a B. J. Field (8-V-37), Arxiu privat de William Krehm). Milton també informà Abern que “The conditions on the front plus the problem of the censor made it impossible for me to write on the really important questions” i que aprofitant que un camarada sudafricà (Saperstein o Sapire, doncs) tornava a Anglaterra, li donaria la carta que estava escrivint i que, per tant, “you don't know how delighted I am to be able to write and say exactly what I damn please.” (carta de Harry Milton a Martin Abern (2-V-37), Harry Milton Papers, Hoover Institution, Stanford University). Després dels Fets de Maig la censura s'endurí i, per exemple, Maurice Stevens –un anarquista que treballava a Correus de censor- patí un procés judicial per haver el·ludit la censura en les cartes dels Orr (vegeu: VEGA, Carme ; MONJO, Anna ; VILANOVA, Mercè. “Socialización y Hechos de Mayo : una nueva aportacion a partir del proceso a Mauricio Stevens, 2 de junio de 1937”. *Historia y fuente oral*, nº 3 (1990), p. 99, n. 2; i l'expedient 266/1937, Jutjat núm. 8 especial, Arxiu Central del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya).

30 d'abril, escrivint sobre el futur congrés del P.O.U.M. (en aquell moment previst per a finals de maig), informà que després d'aquest tenia planejat anar a València “by car with the Madrid people who are here”,¹⁸³⁰ els quals s'ha de suposar que, si eren opositors, havien de ser membres de la Cèl·lula n.º 5. I d'igual manera ho deixa veure la correspondència de Lois Orr, la qual lligà l'oposició de Barcelona i de Madrid, i aquesta amb Oehler i Blackwell, concloent que tenia “Approximately the same line as held by friends Oehler and Negrete (Rev. Workers' League of the USA)”.¹⁸³¹

Però inclús si la manca expressa de noms personals i del terme “Cèl·lula n.ª 5” en la correspondència i els informes d'Oehler, Blackwell i Krehm pogués fes pensar en una hipotètica manca de contacte entre la Cèl·lula n.º 5 i els tres revolucionaris nord-americans (al meu parer, gens probable), això en tot cas no significaria en absolut que no existís en definitiva la influència d'aquests sobre aquella, com demostra la prova del text de la contratesi. Efectivament, amb contacte directe o indirecte entre ells, la documentació aportada permet pensar que es decidí una divisió del treball entre la cèl·lula barcelonina i la madrilenya -que tenien plena sintonia política-, en una tàctica consistent a diversificar les propostes de l'oposició dins del P.O.U.M. entre diferents cèl·lules i seccions, i no concentrar-les totes en la barcelonina, cosa que podria, d'una banda, donar una visió localista de cara a la militància, i de l'altra afavoriria els atacs de la direcció i la dreta del partit: repartint les tesis (la de política nacional per a l'oposició barcelonina, la de la qüestió internacional per a la madrilenya) és donaria sensació d'extensió de l'oposició en tot el territori, afavoriria la tasca de proselitisme i es dificultarien la concentració dels atacs en contra. En aquest sentit, doncs, seria irrellevant el fet de si durant l'abril existiren contactes directes entre la Cèl·lula n.º 5 i Blackwell, Oehler i Krehm, o si aquests es feren mitjançant la Cèl·lula 72: l'important és constatar que l'origen dels documents d'ambdues cèl·lules radicava en els representants de la R.W.L. i, en menor mesura, de l'L.R.W.P.

Però en tot cas, molt més important que esbrinar fins a quin punt Rebull, la resta de la Cèl·lula 72 de Barcelona i inclús la Cèl·lula n.º 5 de Madrid foren o no influenciats en la seva tasca opositora per Blackwell i Oehler (i parcialment per Krehm indirectament), i

¹⁸³⁰ Carta de William Krehm a Benny (30-IV-37), Arxiu privat de William Krehm.

¹⁸³¹ Carta de Lois Orr a Paddy Trench (31-V-37), expedient 266/1937, Jutjat núm. 8 especial, Arxiu Central del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya.

comprovar també les grans similituds estratègiques de les seves tesis amb el programa elaborat per l'S.B.L.E. des del gener, és comprovar l'oportunist canvi de tàctica que tant Oehler i Blackwell com Krehm coincidiren a realitzar en el seu retorn a Barcelona, i que pretenien realitzar precisament mitjançant Rebull. Com he mostrat anteriorment, la posició de l'L.R.W.P. fou la d'una crítica al P.O.U.M. que tanmateix contemplava que aquest partit era “l'única esperança per al desenvolupament d'una direcció revolucionària a Espanya”, com declarà Krehm mitjançant *The Workers' voice* el mes de febrer,¹⁸³² línia que es mantigué el mes de març, continuant Krehm criticant el P.O.U.M. però a la vegada contemplant la via del seu redreçament.¹⁸³³ Deu dies després de l'aparició d'aquest article, i encara a França, Krehm comunicà però canvis en la seva apreciació del P.O.U.M., i donà instruccions per tal que en els propers números de *The Workers' voice* no es fos indulgent amb la política d'aquest partit. El contacte amb la realitat espanyola i l'actuació del P.O.U.M. havien esvaït les il·lusions que Krehm tenia respecte una part de la direcció i el partit –que considerà senzillament “disgusting”-,¹⁸³⁴ però no sobre la necessitat de desenvolupar una lluita fraccional que ajudés a desenvolupar la seva ala esquerra. Ara bé, aquesta posició més dura respecte el P.O.U.M. que Krehm comunicà a l'L.R.W.P. anà acompanyada de l'advertència de que no s'havia de declarar públicament, i menys encara en la premsa, que l'objectiu era l'escissió del P.O.U.M. i la construcció d'un partit revolucionari:

“Our attitude towards POUM: *We do not & cannot consider POUM as anything but a centrist party without even a single firm left-wing element in the entire leadership. We believe that thoroughgoing splits will be necessary before we can hope to create a Marxist party in Spain. Whether the left-wing (as yet not organized – prospects for its organization are just beginning to exist) will be in minority or majority it is impossible to predict. (The latter is highly improbable.) We don't talk openly of splits since that would enbarrass the left-wing rather than assist their work. But we must demarch ourselves in every possible way politically from POUM.*

[...]

Finally we come to the last section of my article. The last few sentences themselves appear to me on rereading, loosely formulated in the direction of excessive charity towards the leadership of POUM. – When I wrote this in January, I still was not aware of the extent of the spinelessness & confusion of the leaders –above all that ludicrous political misfortune – Nin. [...] Talking about evolving a Marxist leadership from POUM is permissible because it is just barely conceivable that the lefts capture leadership & because it would be a tactical indiscretion to talk of the extent of the splits that will be necessary.

To fall into applauding is a horse of another colour. POUM, I am afraid, will bear a more burning responsibility for having messed up the opportunities in Spain than

¹⁸³² KREHM, William. “Spanish Revolution being betrayed by Stalinists”. *The Workers' voice*, v. 4, no. 2 (February, 1937), p. 6.

¹⁸³³ KREHM, William. “Crisis nears in Spain”. *The Workers' voice*, v. 4, no. 3 (March 20, 1937), p. 1, 6.

¹⁸³⁴ Carta de William Krehm a B. J. Field (4-IV-37), Arxiu privat de William Krehm.

Brandler in Germany in '22. You can see the bastards assassinate their chances of success by their cowardice every day."¹⁸³⁵

D'aquesta manera, en el següent número de *The Workers' voice* s'advertí del perill de la contrarevolució dirigida pels estalinistes, la qual implicava la persecució i inclús el perill d'il·legalització del P.O.U.M., i també s'afirmà que aquest partit també tenia "its share of the blame" en aquest avenç contrarevolucionari, però aquesta va ser la màxima crítica que se li va fer, acabant l'article amb una crida molt genèrica que obvià qualsevol atac al P.O.U.M.:

*"Only in the adherence of all revolutionaries to the uncompromising class struggle line of Marxism, is there hope for the triumph of the Spanish revolution."*¹⁸³⁶

El mateix gir tàctic, acompanyat de la mateixa tàctica oportunista d'amagar l'objectiu estratègic, el realitzaren Oehler i Blackwell. A la seva arribada el febrer a Barcelona, Oehler havia escrit a la direcció de la R.W.L. –com he mostrat anteriorment- que hi havia hagut "formulacions dolentes en la línia" política per part de Blackwell,¹⁸³⁷ el qual les havia corregit de seguida en el sentit estrictament escissionista i per la creació del partit revolucionari que la seva premsa anunciava. Blackwell li explicà llavors a Oehler com això dificultava la seva feina i posava en contra els militants del P.O.U.M., sent ell partidari d'una tàctica molt menys agressiva i explícita. En un principi, Oehler no en feu cas i tingué plans ambiciosos que demostraven com la seva perspectiva inicial fou la de crear el partit des de fora: encarregà segells (cosa que anotà irònicament Lois Orr),¹⁸³⁸ cercà infructuosament una impremta o com a mínim una màquina per mimeografiar, i demanà també la tramesa de força exemplars de *Claridad proletaria*, *The Fourth International*, *The Fighting worker* i de documents.¹⁸³⁹ Tanmateix, igual que Krehm, al seu retorn de París Oehler canvià totalment de tàctica, en el que fou tota

¹⁸³⁵ Carta de William Krehm a Aubrey (30-III-37), Arxiu privat de William Krehm; èmfasi en l'original.

¹⁸³⁶ "Workers under attack by Spanish governments". *The Workers' voice*, v. 4, no. 4 (April 26, 1937), p. 6.

¹⁸³⁷ Carta d'Hugo Oehler (18-II-37), Hugo Oehler Papers, folder 3, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University.

¹⁸³⁸ "It was he [Oehler] who found the formula for a revolution (deduced from the realities of the Spanish situation, of course): buy a thousand rubber stamps and hire a thousand guys to work 'em up and down and the revolution's made." (ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona: an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2009, p. 139). Efectivament, algunes cartes d'Oehler porten el segell "Revolutionary Workers League. Central Committee. Delegación en España" (vegeu, per exemple: carta d'Hugo Oehler al P.C. de la R.W.L. (15-IV-37), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 2, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University).

¹⁸³⁹ Carta d'Hugo Oehler al P.C. de la R.W.L. (1-III-37), Hugo Oehler Papers, folder 3, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University; ídem (5-III-37), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 1, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University.

una vindicació de la perspectiva treballada per Blackwell des de la seva arribada al novembre. Acabats d'arribar a Barcelona el 3 d'abril, Oehler i Blackwell pogueren llegir el número de març de *The Fighting worker* -el qual havia recordat, com ja he mostrat anteriorment, el “caràcter traïdor del P.O.U.M.”¹⁸⁴⁰ i que els representants de la R.W.L. a Espanya treballaven per “construir un partit en la línia de la R.W.L.” i “en competència directa amb les altres organitzacions, inclòs el P.O.U.M.”¹⁸⁴¹ i s'escandalitzaren. Oehler i Blackwell escrigueren immediatament a la direcció de la R.W.L. dient que ambdós “bullien” i que aquesta declaració “hinders greatly work here”, d'una banda, encertadament, perquè una declaració com aquesta feia desaparèixer el paper dels militants espanyols en la tasca de construcció del partit, però de l'altra perquè mostrava l'objectu escissionista, el qual ara Oehler considerà que tampoc s'havia de mostrar, proposant en definitiva el mateix que Krehm, per les mateixes raons:

“The most important error is the way you have written about your two reps here. I spoke to both and they are boiling. Russel[l] says just double what ever is in this letter on this one point.

Never brag your reps up like this. You know we made this a policy. The article is so written that it leaves the impression that these two are going to do this job. [...] Again, where in the hell is the Spanish workers. They, not we will do this job. We will assist, and until the job has some base don't talk about our end, excepte in the abstracts.

[...]

It is an important tactical error. The same thing can be said as we have said it before but in DIFFERENT WORDS.

You point out there is no Marxian party. That one is needed for the success of the revolution. That one must be built. But above all you don't revolve it on its ORGANIZATIONAL axis, and a false organizational axis at that at any time.

We are now working to overcome this set-back. We will continue to present our line, and endeavor to get an independent group and the necessary caucusses in the proper places.”¹⁸⁴²

Per tant, des de principis d'abril tant Oehler i Blackwell com Krehm coincidiren i col·laboraren en una tàctica que consistia en intervenir dins del P.O.U.M. mitjançant militants d'aquest partit, per tal d'enfortir l'ala esquerra que hauria de, bé assumir la direcció del partit –possibilitat que veien improbable-, bé fer una escissió que conduís a la formació del partit revolucionari. Per tal de no predisposar en contra la militància

¹⁸⁴⁰ “Imperialists agree on “peace” against Spanish workers : Marxian party can turn tide toward revolution”. *The Fighting worker*, v, 2, no. 2 (March 1, 1937), p. 1.

¹⁸⁴¹ “What do you say? : help build a Marxist party in Spain”. *The Fighting worker*, v, 2, no. 2 (March 1, 1937), p. 2.

¹⁸⁴² Carta d'Hugo Oehler i Russell Blackwell a Louis Basky i al P.C. de la R.W.L. (3-IV-37), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 2, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University; majúscules en l'original, èmfasi meu.

poumista –inclosa l’oposicionista-, decidiren que no s’havia d’explicitar –ni tan sols als contactes que havien de lluitar per aquest programa- ni els fins escissionistes d’aquesta intervenció ni la proposta política global, com tampoc començar cap discussió sobre les bases teòriques i polítiques, convencent però sense mostrar l’objectiu final; la intervenció havia de tenir l’aparença d’una discussió interna que assenyalés tots els errors del P.O.U.M. i assenyalés solucions estratègiques (front únic, consells, i partit), però que actués amb el convenciment de que, en la qüestió del partit, el P.O.U.M. era encara el vehicle idoni per a la consecució de la revolució. Blackwell havia estat partidari d’aquesta tàctica des de la seva arribada el novembre, i Krehm, que arribà a Espanya amb la mateixa idea de treballar en direcció a l’esquerra del P.O.U.M. per tal d’aconseguir un redreçament, també la compartí. Oehler, en canvi, hagué de fer un canvi un cop a Barcelona, ja que manifestà la seva oposició a l’arribar-hi el febrer i l’abandonà a principis d’abril; no ha de fer confondre que semblés que tornés a una posició declaradament escissionista el dia 16 d’abril -el dia següent que Rebull aconseguís que el comitè local de Barcelona aprovés la seva resolució en favor del front únic revolucionari- per haver escrit un text destinat a ser un fullet públic que calia la separació política i organitzativa:

“Although the membership meeting endorsed the resolution with no pro or con from the leaders it is clear [...] that no cooperation to carry it out, but opposition from the top, will follow.

On the line of the resolution of the Barcelona Committee, its action in the class and its presentation to the POUM Convention called for May 9-16 the struggle of the Marxists and their political and organizational separation from the centrists and reformists can take place. This is a correct and necessary step in the struggle for power.

[...]

*A Revolutionary Marxian Party is needed. The creation of Workers’, Combattants’ and Peasants, Councils through a revolutionary united front, the creation of Dual Power will aggravate the contradictions between the proletariat and the bourgeoisie and speed the creation of a Bolshevik party.”*¹⁸⁴³

ja que aquest fullet no va ser traduït al castellà ni distribuït en Espanya, sent només per a consum extern. Per a Espanya, Oehler no trencà la tàctica adoptada pels tres militants nord-americans des de principis d’abril de no explicitar els fins escissionistes i per la creació d’un nou partit: de fet, dos dies després d’escriure aquest paràgraf escissionista, ell i Blackwell tornaren a recordar a la R.W.L. un seguit d’instruccions per tal d’evitar exposar en la premsa de l’organització els seus objectius polítics finals en Espanya, demanant-los especialment que els enviessin primer tot el material publicat només a

¹⁸⁴³ OEHLER, Hugo (“Edward H. Oliver”). *Sixth anniversary of the Spanish Republic in Barcelona : eyewitness account*. Chicago : Revolutionary Workers League, [1937], p. 7.

ells, per tal que fossin ells dos qui decidissin si l'havien de retenir i quan havien de difondre'l:

“Note In useing [sic] material we send be very careful how it is used. Follow this general rule so you so not cut off our contacts.

1- Articles – print as they are with out [sic] any subjective bla bla about the reps here. [...]

3- Don't write anything that would expose our contacts. Leave out subjective factors and bragging attitude.

4- Send all material dealing with Spain ONLY through your reps in SPAIN. Allow your reps to issue it. Some times it may be necessary in SPAIN to hold a thing a few weeks or so, especially until after the Conf etc.”¹⁸⁴⁴

Si s'analitza bé aquesta tàctica, es pot observar com Oehler, el gran crític de l'entrisme, en realitat adoptà a partir del mes d'abril per al cas espanyol una actitud totalment entrista, amb la diferència només formal de que l'element entrista ja era un militant del partit, creant per tant el que podria anomenar-se “entrisme encobert”, un on no calia que els representants de la R.W.L. i l'L.R.W.P. practiquessin l'entrisme perquè ja tenien una fracció de fet dins del P.O.U.M. mitjançant Rebull, mentre des de l'exterior ells s'abstenien de fer cap propaganda en pro de l'escissió i de l'organització independent.

Però més important encara que aquesta gran contradicció tàctica tant de la R.W.L. com de l'L.R.W.P. amb els seus propis postulats generals -ambdues organitzacions eren adversàries obertes de l'entrisme, i la primera fou fundada precisament pel rebuig a aquesta tàctica- és el fet que una intervenció “astuta” com aquesta només podia portar al fracàs, malgrat la aparença d'èxit inicial. En efecte, Rebull fou convençut, i aquest convencè la Cèl·lula 72, i la primera tesi que presentà aquesta calcà un programa estratègic força complet, i també la Célula n.º 5 parlà de “nova Internacional Comunista”. Però ni Rebull ni la Cèl·lula 72 ni la Célula n.º 5 foren educats per Blackwell en les qüestions programàtiques essencials (el partit, la IV Internacional, la revolució permanent, la revolució democràtico-socialista), inclús adaptant aquestes a la posició dels militants poumistes (com es veu especialment en l'ocultació dels fins estratègics en la qüestió del partit, o en l'acord a la desaparició de la referència explícita a la IV Internacional). Aquesta “línia de menor resistència” els feu obtenir una innegable influència, però en realitat aquesta fou només un vernís d'esquerra sobre una oposició sempre lleial al P.O.U.M., incapaç de pensar en una escissió sinó només en un

¹⁸⁴⁴ Carta d'Hugo Oehler i Russell Blackwell al P.C. de la R.W.L. (19-IV-37), Hugo Oehler Papers, folder 7, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University (també en: Hugo Oehler Collection, box 1, folder 2, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University; èmfasi en l'original.

redreçament, que no contemplava la vida política més enllà dels límits d'aquest partit: malgrat copiar els redactats fets pels revolucionaris nord-americans, no copsà l'essència de la seva crítica.¹⁸⁴⁵ La Cèl·lula 72 mateixa ho deixà ben clar en un dels seus textos del mes d'abril:

“¿Es posible salvar el P.O.U.M.? ¿Puede todavía el P.O.U.M. ser el partido de la revolución? [...]”

Pues bien, el II CONGRESO puede ser, ha de ser, el CONGRESO DE RECTIFICACION. Es una cuestión de vida o muerte para el Partido y para la misma revolución.

*Nosotros estamos dispuestos a luchar denodadamente para que sea así. Estamos contra el “trotskismo” –que, por otra parte, desconocemos en nuestro Partido-, pero estamos asimismo contra los que quieren descubrir, sin pruebas, “trotskistas” en el P.O.U.M.”*¹⁸⁴⁶

Oehler, Blackwell i Krehm podien sentir-se satisfets per una declaració d'antitrotskisme com aquesta, ja que formalment hi havia coincidència amb el no-trotskisme (o inclús antitrotskisme) de les seves organitzacions. Però la Cèl·lula 72 donava clarament els límits del seu antitrotskisme: no era per a la creació d'un nou partit, sinó per “rectificar” el P.O.U.M.; és a dir, el seu antitrotskisme no era, com en el cas dels nord-americans, una crítica des de l'esquerra a aquest, sinó des de la dreta, coincident amb el de la direcció i la dreta del P.O.U.M. i, naturalment, era per tant un antitrotskisme que també hagués anat contra les mateixes polítiques de la R.W.L. i de l'L.R.W.P. si els seus representants haguessin exposat obertament a Rebull els seus fins estratègics. Com sintetitzà Wolf sobre l'ala esquerra del P.O.U.M., “hacen una crítica “trotskysta” del P.O.U.M., pero nada temen más que el contacto con los “trotskystas””.¹⁸⁴⁷

Enfrontada a aquesta tàctica, l'actitud oberta i clara de l'S.B.L.E. era molt més dura, significava l'enfrontament continu i l'amenaça constant d'aïllament i inclús de violència física; la proposta de “fracció clandestina” que Rous llançà el setembre, o la mateixa fracció bolxevic-leninista en el P.O.U.M. madrileny, significaven secretisme

¹⁸⁴⁵ En aquest sentit, són prou clarificadores les crítiques que Munis realitzà en el tercer número de *La Voz leninista* (MUNIS, G. “Carta a un obrero poumista : la bandera de la IV Internacional es la única bandera de la revolución proletaria”. *La Voz leninista*, nº 3 (5 febrero 1938) (reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 173-178)).

¹⁸⁴⁶ CÈL·LULA 72 DEL P.O.U.M. DE BARCELONA. “Por una discusión democrática : pequeño comentario”. *Boletín interior : órgano de discusión para el II Congreso del Comité Local de Barcelona del Partido Obrero de Unificación Marxista*, nº 1 (23 Abril 1937), p. 5; èmfasi en l'original.

¹⁸⁴⁷ WOLF, Erwin. “Informe de España, 21 de julio de 1937”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 402.

organitzatiu, però amb exposició oberta del propi programa i dels fins que es buscaven. Certament, ni l'S.B.L.E. ni l'S.I. no estigueren exempts ni d'errors ni de ziga-zagues, però comptaren en definitiva amb l'avantatge de que oferiren la pròpia visió de cara, sense "astúcies", exposant públicament el que es pensava interiorment: els seus guanys pogueren ser més lents i menys espectaculars que els aconseguits per la R.W.L. i per l'L.R.W.P. amb Rebull, però certament foren políticament molt més sòlids.

Capítol 5. L'acció dels revolucionaris marxistes durant els Fets de Maig i la seva interpretació d'aquests.

El mes d'abril, com s'ha vist, havia suposat un increment significatiu de l'activitat dels revolucionaris marxistes a Espanya i, amb l'anunciat congrés del P.O.U.M. per al mes de maig i l'oposició oberta que l'Agrupación de los Amigos de Durruti havia manifestat des de feia algunes setmanes dins del camp anarquista, el mes de maig es preveia com un mes crucial; en efecte ho fou, però, com és sabut, per motius diferents: els Fets de Maig i la seva conclusió desfavorable per a les forces revolucionàries marcaren el pas a la derrota definitiva de la Revolució Espanyola en un mes i mig.

Per al Primer de Maig, l'S.B.L.E. edità un full volant –probablement escrit per Moulin que cridava per la necessitat de la presa del poder i explicava com la dictadura del proletariat que calia establir seria un règim de democràcia obrera. Probablement l'S.B.L.E. tingué en ment més els militants anarquistes que els poumistes a l'hora de fer aquest fullet, com es comprova tant en l'explicació central sobre què era la dictadura del proletariat i sobre la necessitat d'exercir el poder, com en els aspectes més evocatiu, arribant a firmar que “Nuestra bandera es roja y roji-negra”;¹⁸⁴⁸ no era tampoc una orientació nova, ja que en l'article de primers d'abril “Autour de la crise de la Généralité en Catalogne” s'hi havia analitzat en profunditat el moviment llibertari i s'havia tractat específicament els Amigos de Durruti, resumint un full volant seu.¹⁸⁴⁹ Pel relat dels Thalmann, aquest full per la dictadura del proletariat no només fou distribuït a Barcelona, sinó també, la tarda del Primer de Maig, en un barri industrial de Sabadell per Pavel, Moulin i un militant nordamericà anomenat Bob, que acabà amb la detenció momentània dels dos darrers per part dels anarquistes, tot i que, després d'una llarga

¹⁸⁴⁸ SECCIÓN BOLCHEVIQUE-LENINISTA DE ESPAÑA. “Contra el fascismo y la reacción burguesa; ¡dictadura del proletariado!” [full volant], (1-V-37) (reproduït en: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 122-124). És impossible, doncs, l'afirmació dels Thalmann de que aquest full volant –que cridava clarament per la dictadura del proletariat en l'encapçalament, el text i les consignes finals- hagués estat redactat per Moulin i ells *amb la participació d'alguns membres dels Amigos de Durruti* (THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. “La Sublevación en Cataluña”. En: *Barcelona, mayo 1937 : testimonios desde las barricadas*. Edición, compilación y traducción de C. García Velasco, H. Piotrowski, S. Rosés Cordovilla. Barcelona : Alikornio, 2006, p. 111); ben significativament, els Thalmann no esmentaren en absolut el contingut del full.

¹⁸⁴⁹ *Bulletin français de la Section bolchevique-léniniste d'Espagne (pr. la IVe Internat.)*, no. 1 (10 avril 1937), p. 7.

discussió, foren alliberats durant la nit i quedaren en termes amistosos.¹⁸⁵⁰ De contingut molt semblant fou l'apartat dedicat a Espanya del manifest que la R.W.L. edità als Estats Units,¹⁸⁵¹ el que mostra, un cop més, la pràctica identitat d'objectius estratègics entre les diferents organitzacions quartainternacionalistes, incapaces, però, de superar qüestions tàctiques en una situació crucial com l'espanyola.

Però a Barcelona no se celebrà el Primer de Maig: com un símbol ben eloqüent del retrocés que s'havia operat des del 19 de juliol, "In Barcelona there was no workers demonstration or holiday on May the first. [...] Under the cloak of war needs and for order in the rear the revolutionary workers in Barcelona are prevented from celebrating their May Day with the workers of the world".¹⁸⁵² Després d'un agitat mes d'abril en que els enfrontaments armats entre patrulles de control i forces policials, i inclús els assassinats, foren constants a tota Catalunya, amb el punt màxim assolit en els Fets de Bellver a finals d'aquell mes, la suspensió dels actes del Primer de Maig a Barcelona per part del govern de la Generalitat (E.R.C., P.S.U.C. i C.N.T.-F.A.I.) fou ben bé la breu calma tensa que precedí a la tempesta, que esclatà el dia 3 amb l'assalt estalino-republicà a l'edifici de la Telefònica de Barcelona i la resistència dels militants cenetistes que s'hi trobaven, encenent així la lluita al carrer de milers de treballadors, alertats pels comitès de defensa,¹⁸⁵³ per tal de preservar les conquestes de juliol.

¹⁸⁵⁰ THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. "La Sublevación en Cataluña". En: *Barcelona, mayo 1937 : testimonios desde las barricadas*. Edición, compilación y traducción de C. García Velasco, H. Piotrowski, S. Rosés Cordovilla. Barcelona : Alikornio, 2006, p. 111-112. No he aconseguit cap dada sobre "Bob": bé podria tractar-se efectivament d'un militant amb aquest nom del que res més se sap, com de Milton (quin nom veritable era Wolf), Colay, o qualsevol altre militant de parla anglesa de l'S.B.L.E.

¹⁸⁵¹ "May Day manifesto of the Revolutionary Workers League, U.S. for the Communist 4th International". *The Fighting worker*, v. 2, no. 4 (May 1, 1937), p. 1.

¹⁸⁵² Carta d'Hugo Oehler (1-V-37), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 3, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University (reproduïda en: OEHLER, Hugo. "May Day in Barcelona". *The Fourth International*, v. 2, no. 12 (June, 1937), p. 21).

¹⁸⁵³ Sobre el paper dels comitès de defensa en l'inici de la resistència obrera que portà als Fets de Maig, el qual desmunta el mite de l'"espontaneïsmes" en l'origen d'aquests, Gorkin assenyalà ja el 14 de maig que els "Comitès de Defensa", *organizados sobre todo por elementos de base de la CNT y de la FAI [...] puede decirse que el 3 de mayo fueron ellos quienes movilizaron a la clase obrera. Fueron los grupos de acción del movimiento.*" (GORKIN, Julián. "Reunión del Subsecretariado Internacional del POUM, 14 de mayo de 1937 : informe del camarada Gorkin sobre las "jornadas de mayo"". *Balance : cuadernos monográficos de historia. Serie de documentación y archivos*, nº 2 (junio de 1995), p. 29; èmfasi en l'original), i cinc dies després Nin reblà que "Son estos, en realidad, quienes han dirigido la lucha, y quienes constituían, en cada barrio, el centro de atracción y organización de los obreros revolucionarios." (NIN, Andreu. "El problema de los órganos de poder en la revolución española". *Balance : cuadernos monográficos de historia. Serie de estudios e investigaciones*, nº 2 (marzo de 1994), p. 53); una setmana després, un desconegut "R-N" (Blackwell?) assenyalà també que "The uprising was led, in so far as it was at all organized, by the local and district defense committees, which were groups of 25 to 30 men. The defense committee center had control of more than a hundred such groups, organized in strict secrecy. These groups are not to be confused with the FAI groups" (R-N. "The May

La consciència de què hi hauria un enfrontament armat que inclinaria la balança d'un costat o de l'altre era ben present en els militants revolucionaris, des l'hivern fins just abans de l'inici dels Fets de Maig: Péret escrigué el 7 de març que “bajo el impulso de los estalinistas la revolución sigue un curso descendente que si no se detiene rápidamente lleva directamente a la contrarrevolución violenta”,¹⁸⁵⁴ Krehm el 4 d'abril que “things politically are coming to a head”,¹⁸⁵⁵ l'S.B.L.E. al dia següent que la finalitat del nou govern de la Generalitat era “precisamente vencer la resistencia revolucionaria del proletariado encuadrando a sus organizaciones en el Estado burgués. La burguesía, por mediación de sus servidores stalinianos y socialistas, se desembarazará de la CNT cuando la colaboración de esta haya creado las condiciones necesarias”,¹⁸⁵⁶ el P.O.I. el 9 d'abril que “Les staliniens continuent leur travail réactionnaire préparant un gouvernement “fort””,¹⁸⁵⁷ Oehler el Primer de Maig que la darrera setmana d'abril s'havia produït una “developing Civil War” i que “Counter-revolution is gaining these precious hours, while the workers with guns are ready to fight”,¹⁸⁵⁸ Milton el dos de maig –el dia abans de l'inici dels Fets de Maig- que “The Anarchists ranks are boiling; and with the increased activity on the part of the Generality to disarm the workers patrol guards, I expect plenty hell to break loose”.¹⁸⁵⁹

Durant els Fets de Maig –que òbviament no podem estudiar aquí- els diferents grups de revolucionaris marxistes presents a Barcelona cercaren d'incidir en la mesura de les seves possibilitats en l'evolució de la lluita, especialment l'S.B.L.E., que intentà

Events in Catalonia” (24-V-37), p. 3; Trotsky Collection, box 29, folder 11, Hoover Institution, Stanford University). Per a una explicació contemporània, vegeu especialment: GUILLAMÓN, Agustín. *Barricadas en Barcelona : la CNT de la victoria de julio de 1936 a la necesaria derrota de mayo de 1937*. 1ª ed. [Barcelona] : Espartaco Internacional, 2007, p. 150-154.

¹⁸⁵⁴ Carta de Benjamin Péret a André Breton (7-III-37) (en: PÉRET, Benjamin. “Cartas de Benjamin Péret a André Breton enviadas desde España, 1936-1937”. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 26 (noviembre de 2002), p. 10; hi ha una altra traducció en: PÉRET, Benjamin. *Cartas de la Revolución Española*. Barcelona : Etcétera, 2000, p. 19).

¹⁸⁵⁵ Carta de William Krehm a B. J. Field (4-IV-37), Arxiu privat de William Krehm.

¹⁸⁵⁶ “El estado burgués en crisis”. *La Voz leninista*, nº 1 (5 Abril 1937), p. 7; reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 115-116.

¹⁸⁵⁷ “La crise catalane continuera jusqu'au gouvernement des comités!”. *La Lutte ouvrière* (9-IV-37).

¹⁸⁵⁸ Carta d'Hugo Oehler (1-V-37), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 3, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University (reproduïda en: OEHLER, Hugo. “May Day in Barcelona”. *The Fourth International*, v. 2, no. 12 (June, 1937), p. 24, 25).

¹⁸⁵⁹ Carta de Harry Milton a Martin Abern (2-V-37), Harry Milton Papers, Hoover Institution, Stanford University (retraduït –de l'anglès al francès, i del francès al castellà- en: “Informe de un militante americano”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 393).

infructuosament influir tant sobre els Amigos de Durruti mitjançant les converses directes com sobre els lluitadors al carrer mitjançant un full volant; també el grup *Le Soviet* aconseguí fer circular un número de la seva revista en plena “Setmana sagnant”; en quant els representants la R.W.L. i l’L.R.W.P., malgrat no editar cap text durant aquells dies, mantingueren també converses i participaren en barricades (Blackwell fou ferit), i sobretot els de la R.W.L. acordaren un plà d’acció amb Rebull.

Dos anys després dels Fets, Bortenstein rememorà que:

*“Las gloriosas jornadas de mayo en Barcelona nos encontraron débiles organizativamente, pero ideológicamente fuertes y fogueados. Éramos los únicos, junto con los “Amigos de Durruti”, que formulábamos el plan de acción; el plan de resistencia al complot stalinista-burgués, es decir, el plan y las consignas de la insurrección proletaria. Durante esos días no solamente formulamos las consignas generales, sino también, en nuestras hojas y octavillas, los medios prácticos para realizarlas: la formación de comités de barrio sobre la base del Frente Obrero Revolucionario POUM-CNT-FAI. Pero a diferencia de la dirección del POUM, denunciábamos constantemente las traiciones de la dirección reformista de la CNT-FAI. Los hechos de mayo nos encontraron también a cada uno en nuestro puesto, es decir, en las barricadas, con los obreros revolucionarios de Barcelona contra los perros del capital, los stalinistas: unos en las barricadas del POUM, en las Ramblas, otros en las barricadas de la CNT, en la casa CNT-FAI. Si Fauconnet y otros dejaron sus huesos en el frente, Cid, militante del POUM, pero miembro de nuestra fracción bolchevique-leninista de ese partido, dio su vida defendiendo en las Ramblas las conquistas del 19 de julio.”*¹⁸⁶⁰

Existeixen bocins d’informació sobre l’activitat d’alguns d’aquests militants durant els Fets de Maig.¹⁸⁶¹ Chéron va ser a les barricades,¹⁸⁶² com els Orr, que van col·laborar

¹⁸⁶⁰ BORTENSTEIN, Myeczyslaw [“M. CASANOVA”]. *La guerra de España : el Frente Popular abrió las puertas a Franco*. Barcelona : Fontamara, 1978, p. 144.

¹⁸⁶¹ Pel que fa a testimoniatges de revolucionaris marxistes sobre els Fets de Maig, existeix un volum amb texts de Chéron, Oehler, Sedran, els Thalmann , i Weisbord (a més d’anarquistes): *Barcelona, mayo 1937 : testimonios desde las barricadas*. Edición, compilación y traducción de C. García Velasco, H. Piotrowski, S. Rosés Cordovilla. Barcelona : Alikornio, 2006; el qual s’ha de complementar amb els testimoniatges de Bortenstein (“Los acontecimientos de mayo de 1937”. En: BORTENSTEIN, Myeczyslaw. *La guerra de España : el Frente Popular abrió las puertas a Franco*. Barcelona : Fontamara, 1978, p. 65-69), Fosco (“Heures difficiles : vive le prolétariat en armes à Barcelone : traîtres et assassins”. *Le Soviet*, no. 8 ([6] mai 1937)), Krehm (“Barricades in Barcelona!”. *Labor front*, v. 4, no. 1 (June-July, 1937), p. 1, 5), Lois Orr (“Los acontecimientos de mayo : una revolución traicionada”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 395-401), Rebull (CÈL·LULA 72 DEL P.O.U.M. DE BARCELONA. “Las Jornadas de Mayo”. *Boletín interior : órgano de discusión para el II Congreso del Comité Local de Barcelona del Partido Obrero de Unificación Marxista*, nº 2 (29 Mayo 1937), p. 8, 6-7), i l’S.B.L.E. (“La actitud de la Sección Bolchevique-Leninista de España durante la insurrección de mayo en Barcelona”. En: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 151-152).

¹⁸⁶² CHÉRON, Georges. “Las Jornadas de Mayo en Barcelona”. En: *Barcelona, mayo 1937 : testimonios desde las barricadas*. Edición, compilación y traducción de C. García Velasco, H. Piotrowski, S. Rosés Cordovilla. Barcelona : Alikornio, 2006, p. 107.

també en llur construcció en el barri de Gràcia.¹⁸⁶³ Fosco va ser desarmat per guàrdies d'assalt davant dels locals del P.O.U.M. a la Rambla.¹⁸⁶⁴ Milton va ser tirotejat pels guàrdies d'assalt que hi havia al Cafè Moka quan, desarmat, travessava la Rambla des de l'edifici del Teatre Poliorama cap el del C.E. del P.O.U.M. –situat al davant- per tal d'informar de moviments de guàrdies en les teulades, però afortunadament va poder refugiar-se darrera d'un quiosc fins que, després d'un intercanvi de trets i llançament de granades entre els milicians al Poliorama i els guàrdies al Moka, va poder entrar a l'edifici del C.E.; poc després d'això, Georges Kopp –comandant del 3er regiment de la 29a Divisió (ex Divisió Lenin) arribà a un acord de “no agressió” amb els guàrdies.¹⁸⁶⁵ També els Thalmann asseguraren haver passat la primera nit en la barricada de La Rambla disparant als guàrdies del Moka.¹⁸⁶⁶ Bortenstein va ser pres i passà la major part d'aquells dies detingut, fins que fou posat en llibertat un temps després d'acabats els enfrontaments.¹⁸⁶⁷ També Kjelsø participà en les barricades i va estar detingut després durant un dia i mig a l'Hotel Falcón.¹⁸⁶⁸ Blackwell va ser ferit a una cuixa.¹⁸⁶⁹ Jaime Fernández, Julio Cid i altres militants lluitaren en les barricades i distribuïren el primer full volant de l'S.B.L.E.;¹⁸⁷⁰ Cid morí el dia 5, segons la versió oficial de l'S.B.L.E.

¹⁸⁶³ “L. had ben in bed 2 weeks with a strange fever after the grippe. 10 minutes after she heard about it, she was out with me helping build barricades. I am an expert now –worked on 5 or 6 wounded and 1 killed in my principle station. My neck was grazed. But it would be worth dying for, if it went thru.” (ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 161). Charles va ser la nit del 3 al 4 en el local del C.E. de la J.C.I., a la Casa Fuster (SOLANO, Wilebaldo. “La Juventud Comunista Ibérica (POUM) en las jornadas de mayo de 1937 en Barcelona”. En: *Los Sucesos de mayo de 1937 : una revolución en la República*. Fundación Andreu Nin en colaboración con la Fundación Salvador Seguí [eds.]. Barcelona : Pandora Libros, cop. 1988, p. 160).

¹⁸⁶⁴ MINTZ, Frank ; PECIÑA, Miguel. *Los Amigos de Durruti, los trotskistas y los Sucesos de Mayo*. Madrid : Campo Abierto, 1978, p. 41.

¹⁸⁶⁵ “Un Miembro del contingente del ILP envía un informe ocular de lo que sucedió en Barcelona”. En: *Barcelona, mayo 1937 : testimonios desde las barricadas*. Edición, compilación y traducción de C. García Velasco, H. Piotrowski, S. Rosés Cordovilla. Barcelona : Alikornio, 2006, p. 138; ORWELL, George. *Homenatge a Catalunya : un testimoni sobre la revolució espanyola*. 5a ed. Introducció de Lionel Trilling ; traducció catalana de Ramon Folch i Camarasa. Barcelona : Ariel, 1985, p. 131-132; els dos relats difereixen lleugerament, sobretot en com Milton va poder posar-se a recer.

¹⁸⁶⁶ THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. “La Sublevación en Cataluña”. En: *Barcelona, mayo 1937 : testimonios desde las barricadas*. Edición, compilación y traducción de C. García Velasco, H. Piotrowski, S. Rosés Cordovilla. Barcelona : Alikornio, 2006, p. 114.

¹⁸⁶⁷ BORTENSTEIN, Myeczyslaw [“M. CASANOVA”]. *La guerra de España : el Frente Popular abrió las puertas a Franco*. Barcelona : Fontamara, 1978, p. 89, 134.

¹⁸⁶⁸ BÜLOW, Andreas ; CASCIOLA, Paolo. “KJELSØ, Aage [Åge], 1914-1995”. En: *Biografías del 36 : revolucionarios, extranjeros, judíos, anarquistas, trotskistas, bordiguistas, olvidados, internacionalistas, disidentes, exiliados, apátridas y otros malditos de la Guerra de España*. Barcelona : Descontrol, 2016, p. 133.

¹⁸⁶⁹ Carta de William Krehm a B. J. Field (8-V-37), Arxiu privat de William Krehm; ROGERS, Ernest. “Preface to *Barricades in Barcelona*”. *Revolutionary history*, v. 1, no. 2 (summer 1988), p. 22.

¹⁸⁷⁰ FERNÁNDEZ IZQUIERDO, Eulogio. “FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ, Jaime, 1914-1998”. En: *Biografías del 36 : revolucionarios, extranjeros, judíos, anarquistas, trotskistas, bordiguistas, olvidados,*

“víctima de la fatal equivocación de unos camaradas que guarnecían una barricada sita en la calle Mendizábal. Al cruzar dicha calle con otros camaradas que se dirigían en auto al frente de Madrid, partió de la barricada una descarga que le dejó cadáver”,¹⁸⁷¹ tot i que Quesada manifestà dècades després que pensava que fou assassinat per elements relacionats amb el P.S.U.C.,¹⁸⁷² i, de fet, també Bortenstein escrigué el 1939 que “dio su vida defendiendo en las Ramblas las conquistas del 19 de julio”, el que suggereix que fou mort en un enfrontament amb contrarevolucionaris.

Segons el testimoni de Quesada, recollit per Broué i posteriorment per Guillamón, ell i Sedran s’entrevistaren amb Jaume Balius i altres dirigents dels Amigos de Durruti la tarda del 5 de maig per tal d’intentar impulsar la insurrecció obrera i arribaren a un acord,¹⁸⁷³ que segons Broué –seguint probablement les molt parcials memòries dels Thalmann - fou la redacció d’un full volant per part de Moulin conjuntament amb els dirigents dels Amigos de Durruti, que va ser el cèlebre full volant que després es va distribuir en les barricades.¹⁸⁷⁴ Amb la documentació actualment accessible, no sembla que es pugui argumentar que Moulin redactés conjuntament un full volant amb els Amigos de Durruti: de fet, l’S.B.L.E. llançà un full volant, i posteriorment els Amigos de Durruti un altre diferent, signats cadascun d’ells només per la seva respectiva organització; i a més, la tarda del dia 5 ambdós fulls volants ja havien aparegut. En aquest sentit, té gran part de raó Guillamón quan ha afirmat que “la influencia de “Moulin” en la ideología de la Agrupación, expresada en sus octavillas, manifiestos y, sobre todo, en *El Amigo del Pueblo*, no permiten afirmar que ésta fuera significativa, si es que existió”,¹⁸⁷⁵ però com el mateix Guillamón també ha assenyalat –seguint també

internacionalistas, disidentes, exiliados, apátridas y otros malditos de la Guerra de España. Barcelona : Descontrol, 2016, p. 84.

¹⁸⁷¹ “¡Julio Cid ha muerto!”. *La Voz leninista*, nº 2 (23 de agosto de 1937), p. 4 (reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 162).

¹⁸⁷² Vegeu: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 124, n. 4.

¹⁸⁷³ Vegeu: *Ídem*, p. 123-124, n. 4; GUILLAMÓN, Agustín. “Las relaciones de los Amigos de Durruti con los trotskistas y los límites de la ideología ácrata ante los problemas planteados por la situación revolucionaria y la guerra civil”. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 34 (noviembre de 2009), p. 5; GUILLAMÓN, Agustín. *Insurrección : las sangrientas jornadas del 3 al 7 de mayo del 1937*. Barcelona : Descontrol, 2017, p. 437.

¹⁸⁷⁴ Vegeu: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 123, n. 4.

¹⁸⁷⁵ GUILLAMÓN, Agustín. “Las relaciones de los Amigos de Durruti con los trotskistas y los límites de la ideología ácrata ante los problemas planteados por la situación revolucionaria y la guerra civil”. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 34 (noviembre de 2009), p. 4.

el testimoniatge de Quesada-, sí existiren relacions (les quals probablement foren posteriors als Fets de Maig) entre membres de l'S.B.L.E. i dels Amigos de Durruti: a banda de les ja assenyalades converses de Moulin amb dirigents de l'agrupació anarquista i de l'entrevista de Quesada i Sedran amb Balius, existiren també, com a mínim, les de Munis amb Francisco Carreño (dirigent de l'Agrupación), i les de Zanon amb Juan Santana Calero (dirigent de les Juventudes Libertarias i membre de l'Agrupación).¹⁸⁷⁶

Pel que fa a l'activitat de l'S.B.L.E. durant les Jornades de Maig, hi ha dos documents principals per conèixer-la: el primer, un breu informe que feu la pròpia S.B.L.E. i que fou publicat en el número de principis d'agost de *S.I.P.*, i el segon, les memòries dels Thalmann, les quals, però -com ja vaig assenyalar en la Segona Part-, no són sempre fiables, ni en interpretació ni tan sols en les seves dades factuais. L'informe de l'S.B.L.E. explica que el 4 de maig, pel matí, editaren un full volant amb una tirada de diversos milers, el qual va ser distribuït en diferents barris de Barcelona i que va ser llegit "immediatament" per la ràdio governamental com a prova de la "provocació trotskista". Es van mantenir converses amb el P.O.U.M., però el resultat fou negatiu perquè aquest partit els informà que, des que havia aparegut el full volant de l'S.B.L.E., la C.N.T. havia tallat les negociacions amb el P.O.U.M. (argument que els bolxevic-leninistes no cregueren). Al dia següent, dia 5, l'S.B.L.E. envià una carta al P.O.U.M., convidant-lo a adoptar les consignes que havia llançat el dia anterior en el seu full volant; aquesta carta va ser impressa i distribuïda una setmana després. El dia 7 proposaren als Amigos de Durruti -amb qui mantenien el contacte des de l'inici de la insurrecció- fer una crida conjunta per formar un comitè d'acció de les seccions locals de la F.A.I., de las Juventudes Libertarias, del P.O.U.M. i de la J.C.I., però l'Agrupación refusà signar la convocatòria, oferint només el seu local per a la trobada, a la qual no hi assistí cap de les organitzacions convocades. Immediatament acabats els Fets de Maig, l'S.B.L.E. volgué imprimir un altre full volant fent el balanç dels esdeveniments, però era impossible trobar cap impremta degut a l'enduriment del control sindical; l'informe no deixa clar, però, si finalment el full s'imprimí o no.

¹⁸⁷⁶ GUILLAMÓN, Agustín. "Las relaciones de los Amigos de Durruti con los trosquistas y los límites de la ideología ácrata ante los problemas planteados por la situación revolucionaria y la guerra civil". *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, n° 34 (noviembre de 2009), p. 4-5; GUILLAMÓN, Agustín. *Insurrección : las sangrientas jornadas del 3 al 7 de mayo del 1937*. Barcelona : Descontrol, 2017, p. 438.

Finalment, l'informe assenyala també la participació militar dels militants de l'organització en la lluita, reforçada per la presència de milicians bolxevic-leninistes que es trobaven de permís a Barcelona precisament aquells dies.¹⁸⁷⁷

Per la seva banda, les memòries dels Thalmann mostren no només un actiu Moulin, sinó, d'igual manera, també a ells mateixos com clarament compromesos i actius; llur relat, però, pretén explicar que l'activitat de tots tres no fou tant per compte de l'S.B.L.E. sinó dels Amigos de Durruti. En efecte, segons aquest testimoniatge, Moulin havia evolucionat vers l'anarquisme ja abans dels Fets de Maig, estava pels volts del Primer de Maig cansat de discussions estèrils amb el grup trotskista -dividit en fraccions i subfraccions- i havia pres la decisió de no militar-hi més; confrontat a la teoria i pràctica de la C.N.T i de la F.A.I., havia concentrat la seva activitat en els Amigos de Durruti, amb la intenció de que les organitzacions anarquistes retornessin a la política anarquista tradicional afegint-hi un contingut positiu i concret.¹⁸⁷⁸ Clarament, la idea que s'extreu d'aquesta rememorança és, com apuntà Guillamón, que “del relato de Thalmann se desprende que se trata más bien de una captación de éste [Moulin] por Los Amigos de Durruti”.¹⁸⁷⁹ El relat és òbviament un gran disbarat que no només no

¹⁸⁷⁷ “L'attitude de la Section bolchévik-léniniste d'Espagne pendant l'insurrection de mai à Barcelone : correspondance des B.L. d'Espagne”. *Service d'information et de presse*, no. 21-22 (début août 1937), p. 141 (traduït parcialment en: “La actitud de la Secc. BL de España durante la insurrección de mayo en Barcelona : correspondencia de los BL de España”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 151-152).

¹⁸⁷⁸ Llur testimoniatge diu exactament:

“Con Moulin tuvimos largas conversaciones. Su trayectoria era interesante. Después de semanas de debates infructuosos y estériles con el grupo trotskista que estaba escindido en varias fracciones y subfracciones, él se rindió y renunció a seguir intentando influirlos. Confrontado con los hechos reales, especialmente con la teoría y práctica de la FAI y de la CNT (que para él era algo totalmente novedoso), concentraba toda su actividad en los círculos anarquistas que estaban en conflicto con su dirección oficial.

Había logrado establecer relaciones estrechas con los “Amigos de Durruti”. Este grupo pequeño, pero muy activo, se oponía abiertamente a la dirección anarquista. El blanco de su crítica era la participación en el Gobierno y el retroceso continuo frente a las provocaciones estalinistas, es decir, la defenestración de los comités y la renuncia a los logros revolucionarios. Moulin quería darle al grupo que, por su parte, pretendía simplemente volver a la política tradicional de los anarquistas, un contenido positivo y concreto. En debates que duraban noches enteras lograba debilitar la desconfianza visceral de los anarquistas frente a los marxistas y que se estableciera cierto tipo de colaboración mutua.”

(THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. “La Sublevación en Cataluña”. En: *Barcelona, mayo 1937 : testimonios desde las barricadas*. Edición, compilación y traducción de C. García Velasco, H. Piotrowski, S. Rosés Cordovilla. Barcelona : Alikornio, 2006, p. 109-110).

¹⁸⁷⁹ GUILLAMÓN, Agustín. “Las relaciones de los Amigos de Durruti con los trotskistas y los límites de la ideología ácrata ante los problemas planteados por la situación revolucionaria y la guerra civil”. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 34 (noviembre de 2009), p. 4.

explica bé quina va ser l'activitat de Moulin, sinó que senzilament falsifica tant aquesta com el seu compromís polític.

Com he mostrat, Moulin estava durant el mes d'abril clarament compromés amb el programa del Moviment per la IV Internacional i amb l'activitat de l'S.B.L.E., havent-hi desplegat una extraordinària activitat literària i editorial, amb un bon nombre d'articles en, al menys, cinc publicacions durant aquell mes, un d'ells amb una extensa crítica no només del P.O.U.M., sinó també de les organitzacions anarquistes (“Autour de la crise de la Généralité en Catalogne”, que s'havia publicat en el mateix butlletí on, a més, també hi havia aparegut una carta de Pavel Thalmann criticant la persecució dels marxistes en les columnes anarquistes). Un dels seus articles mereix posteriorment el comentari elogiós de Trotsky, que l'atribuí erròniament a un militant alemany de qui apreciava molt les seves capacitats analítiques. Només feia dos dies, el 28 d'abril, que havia editat el suplement de *La Voz leninista* i que per al Primer de Maig probablement havia escrit –i si no, com a mínim havia aprovat– un full volant que cridava ni més ni menys que per la necessitat de la dictadura del proletariat, gran anatema de l'anarquisme. I el dia anterior a l'inici dels Fets de Maig, Milton informà Martin Abern, entre altres qüestions, de la tasca administrativa de Moulin, el qual “will send once again a complete file of all information on hand to you for our organization in the next few weeks” i li demanà, com ja he indicat anteriorment, credencials de periodista per a ell i per a Moulin.¹⁸⁸⁰ Voler per tant presentar Moulin com algú que s'havia girat vers els Amigos de Durruti perquè volia retornar a “la política tradicional dels anarquistes” i que havia abandonat l'S.B.L.E. dividida en sub-fraccions (quines?) és, sinó una falsificació conscient, una greu irresponsabilitat que s'explica per l'evolució anarquista dels Thalmann o, sent benvolent, per la manca de memòria.¹⁸⁸¹

En tot cas, malgrat les interpretacions esbiaxades, augmentades per les inevitables errades factuais pròpies dels relats memorialístics, del relat de Thalmann sí cal conservar una dada molt important: la gran activitat desplegada per Moulin durant aquells dies, acompanyat sovint del propi Pavel Thalmann (que, per tant, continuava sent militant o al menys simpatitzant compromés de l'S.B.L.E.). Segons llur relat, el

¹⁸⁸⁰ Carta de Harry Milton a Martin Abern (2-V-37), Harry Milton Papers, Hoover Institution, Stanford University.

¹⁸⁸¹ La qual cosa, un cop més, és un recordatori de que cal sempre ponderar les memòries de protagonistes amb documents primaris de l'època.

matí del dia 4, després d'haver passat la nit en una barricada de la Rambla que intercanviava trets amb els guàrdies que ocupaven les Cafè Moka, els Thalmann anaren a la seu dels Amigos de Durruti¹⁸⁸² i es trobaren que Moulin –amb qui no havien pogut trobar-se el dia anterior- ja hi era, discutint amb Badius i altres membres de l'Agrupación; els Thalmann s'hi afegiren a les discussions, que duraren tot el dia, fins que al vespre arribaren a l'acord de publicar un full volant, signat per l'Agrupación, que expliqués el sentit i els objectius de la lluita. Sempre segons els Thalmann, Pavel, Moulin i dos milicians (se suposa que dels Amigos) feren imprimir el full en una impremta del “Barrio Chino”, tenint vers la mitjanit 4000-5000 fulls que començaren a distribuir immediatament, la mateixa nit del 4 al 5 de maig, amb no gaire èxit, tant en les barricades anarquistes com en les poumistes. Quan els distribuïren en la gran barricada poumista de la Plaça del Teatre, els Thalmann i Moulin foren detinguts i tractats rudament per milicians del P.O.U.M., fins que, gràcies a la intervenció d'Andrade, foren alliberats; més tard, membres dels Amigos de Durruti també la distribuïren, i inclús militants del P.O.U.M., però igualment “sin éxito apreciable”.¹⁸⁸³

Els Thalmann recordaren que el text del full volant deia aproximadament:

“Establecimiento inmediato de una ‘Junta de Defensa’, un consejo de defensa de todos los elementos revolucionarios de la CNT, FAI, el POUM y de las juventudes libertarias, de los comités de milicias aún existentes y de las patrullas de control. Todo el poder a los comités de obreros y campesinos, y a los sindicatos; retirada de los representantes anarquistas del Gobierno de Valencia; desarme de las organizaciones comunistas en la

¹⁸⁸² La seu es trobava en la confluència de La Rambla amb el carrer de l'Hospital, i havia estat protegida per una barricada en el Pla de l'Os; la barricada estava composta de quatre militants cenetistes i tres poumistes, entre els quals, Quesada (vegeu el seu testimoniatge en: GUILLAMÓN, Agustín. *Insurrección : las sangrientas jornadas del 3 al 7 de mayo del 1937*. Barcelona : Descontrol, 2017, p. 436; vegeu també: GUILLAMÓN, Agustín. “Las relaciones de los Amigos de Durruti con los trosquistas y los límites de la ideología ácrata ante los problemas planteados por la situación revolucionaria y la guerra civil”. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, n° 34 (noviembre de 2009), p. 13).

¹⁸⁸³ L'S.B.L.E., pel contrari, afirmà contemporàniament que “La acogida [del full volant] fue excelente” (“La actitud de la Secc. BL de España durante la insurrección de mayo en Barcelona : correspondencia de los BL de España”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 151), i també Munis escrigué que els obrers cenetistes el van distribuir i que “alcanzó gran popularidad en las barricadas” (MUNIS, G. *Jalones de derrota, promesa de victoria : crítica y teoría de la Revolución española, 1930-1939*. 1ª ed. Brenes : Muñoz Moya Editores Extremeños, 2003, p. 317). Sembla efectivament que el full volant circulà amplament, com demostra que Orwell el recordés amb precisió (ORWELL, George. *Homenatge a Catalunya : un testimoni sobre la revolució espanyola*. 5a ed. Introducció de Lionel Trilling ; traducció catalana de Ramon Folch i Camarasa. Barcelona : Ariel, 1985, p. 152); també el P.O.U.M. es veié obligat a informar que “ha circulado una octavilla firmada por los elementos trotskistas [...] declaramos que nada tenemos que ver con tal octavilla ni con sus autores” (“Sobre una “octavilla apócrifa” : aclaración necesaria”. *La Batalla* (6-V-37)).

retaguardia; presionar fuertemente al gobierno central con el fin de que reconozca un nuevo Gobierno autónomo revolucionario en Cataluña.”,¹⁸⁸⁴

que s’assembla en algunes consignes (la junta o consell de defensa i el desarmament dels “comunistes”) a les aparegudes al full volant de l’Agrupación, que deia exactament:

“C.N.T. – F.A.I.

Agrupación “Los amigos de Durruti”.

¡TRABAJADORES!

Una Junta revolucionaria. Fusilamiento de los culpables. Desarme de todos los Cuerpos armados. Socialización de la economía. Disolución de los Partidos políticos que hayan agredido a la clase trabajadora. No cedamos la calle. La revolución ante todo. Saludamos a nuestros camaradas del P.O.U.M. que han confraternizado en la calle con nosotros.

¡VIVA LA REVOLUCIÓN SOCIAL. ¡ABAJO LA CONTRARREVOLUCIÓN!

”,¹⁸⁸⁵

Però el cas és que aquest full volant de l’Agrupación no s’imprimí suposadament la nit del 4 al 5 de maig a instàncies de Moulin i Thalmann, i existeixen en llur relat varies confusions i omissions importants: en primer lloc, els Thalmann no esmentaren en absolut en llur relat el full volant de l’S.B.L.E., quan és evident que, si en feren imprimir un, aquest no podia ser de l’Agrupación, sinó de l’S.B.L.E.; en segon lloc, recordaren força bé el contingut d’un full quina semblança més gran és amb el de l’Agrupación, però la lògica diu que és impossible que ells i Moulin fossin els encarregats de fer-lo imprimir, per la qual cosa els Thalmann forçosament confongueren en les seves memòries el full volant de l’Agrupación per un de l’S.B.L.E.; i, en tercer lloc, és impossible que la nit que Moulin i Pavel Thalmann obligaren l’impressor a imprimir aquest full volant fos la del 4 al 5 de maig, perquè el primer full de l’S.B.L.E. fou distribuït el dia 4, i perquè el dels Amigos de Durruti ho fou durant el dia 5, mentre que els Thalmann diuen que el seu fou distribuït la mateixa nit del 4 al 5, acabat d’imprimir.

Vàries dades factuais demostren aquestes confusions i omissions: en primer lloc, el full de l’S.B.L.E. va ser imprés i distribuït el dia 4, com informaren tant l’S.B.L.E.¹⁸⁸⁶ com

¹⁸⁸⁴ THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. “La Sublevación en Cataluña”. En: *Barcelona, mayo 1937 : testimonios desde las barricadas*. Edición, compilación y traducción de C. García Velasco, H. Piotrowski, S. Rosés Cordovilla. Barcelona : Alikornio, 2006, p. 116.

¹⁸⁸⁵ El full volant aparegué reproduït en facsímil en *La Batalla* (6-V-37), p. 1.

¹⁸⁸⁶ “La actitud de la Secc. BL de España durante la insurrección de mayo en Barcelona : correspondencia de los BL de España”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 151. També Munis afirmà en el seu estudi sobre la Revolució Espanyola, escrit una

Orwell,¹⁸⁸⁷ en segon lloc, la tarda del dia 4, quan segons el relat dels Thalmann els dirigents de l'Agrupación estaven discutint amb Moulin i ells mateixos abans d'arribar a un acord per elaborar el full volant, en realitat els anarquistes d'esquerra estaven reunits amb la direcció del P.O.U.M., a les set de la tarda, i de fet aquesta manifestà el seu acord amb el punt de vista que els líders de l'Agrupación els presentaren i que plasmaren en el seu full volant posteriorment;¹⁸⁸⁸ en tercer lloc, tal i com recollí *La Batalla* el dia 6, “Los camaradas de la Agrupación “Los amigos de Durruti” hicieron pública *ayer, a primera hora de la tarde*, la siguiente octavilla, de un interés realmente extraordinario, que reproducimos muy gustosos”;¹⁸⁸⁹ és a dir, que el full volant de l'Agrupación es feu el dia 5 i es començà a distribuir la tarda d'aquell dia, i no pot ser, per tant, que Moulin i Thalmann fessin imprimir cap full volant la nit del 4 al 5 i es possessin a distribuir-lo “*enseguida, detrás de las barricadas, en las casas de los partidos y en los cuarteles*”,¹⁸⁹⁰ perquè el de l'S.B.L.E. s'havia començat a distribuir el matí del 4, i el de l'Agrupación la tarda del 5.

D'altra banda, a més de les dades factuais, s'ha de tenir en compte també la pròpia coherència política dels protagonistes: no tindria cap sentit ni que l'Agrupación es dediqués a consensuar el text del seu full amb militants bolxevic-leninistes (de fet, el dia 6 rebutjà la proposta de Rebull de llançar un manifest conjunt amb la Cèl·lula 72 del P.O.U.M.),¹⁸⁹¹ ni que aquests, a més d'imprimir els seus propis fulls volants, es dediquessin a buscar un impressor per al de l'Agrupación, que comptava amb una xarxa pròpia i prou eficient per a aquestes tasques.¹⁸⁹² Però cal admetre també que la memòria

dècada després dels fets, que el full volant de l'S.B.L.E. fou imprès “El primer día de la lucha” (MUNIS, G. *Jalones de derrota, promesa de victoria : crítica y teoría de la Revolución española, 1930-1939*. 1ª ed. Brenes : Muñoz Moya Editores Extremeños, 2003, p. 317).

¹⁸⁸⁷ Orwell també deixà clar que el full volant de l'S.B.L.E. fou distribuït el dia 4: “*L'únic cartell que vaig veure durant la lluita fou el publicat pel petit grup dels trotskistes (“Bolxevic-Leninistes”) el 4 de maig, i que només deia: “Tothom a les barricades – vaga general de totes les indústries, excepte les indústries de guerra”*” (ORWELL, George. *Homenatge a Catalunya : un testimoni sobre la revolució espanyola*. 5a ed. Introducció de Lionel Trilling ; traducció catalana de Ramon Folch i Camarasa. Barcelona : Ariel, 1985, p. 152). Cal assenyalar que hi ha una errada de traducció, ja que Orwell no escrigué “cartell”, sinó precisament “full volant” (“handbill”).

¹⁸⁸⁸ GUILLAMÓN, Agustín. “La Agrupación de los Amigos de Durruti, 1937-1939”. *Balance : cuadernos monográficos de historia. Serie de estudios e investigaciones*, nº 3 (diciembre de 1994), p. 36.

¹⁸⁸⁹ *La Batalla* (6-V-37), p. 1; èmfasi meu.

¹⁸⁹⁰ THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. “La Sublevación en Cataluña”. En: *Barcelona, mayo 1937 : testimonios desde las barricadas*. Edición, compilación y traducción de C. García Velasco, H. Piotrowski, S. Rosés Cordovilla. Barcelona : Alikornio, 2006, p. 116; èmfasi meu.

¹⁸⁹¹ Com explico més endavant en el text.

¹⁸⁹² Els problemes d'impressió que tingué l'Agrupación amb el seu segon manifest, que foren solventats perquè Rebull els cedí les premses poumistes (vegeu: GUILLAMÓN, Agustín. “Las relaciones de los Amigos de Durruti con los trosquistas y los límites de la ideología ácrata ante los problemas planteados

dels Thalmann no pot haver fabricat fets: és ben possible, doncs, que efectivament Moulin i Pavel Thalmann anessin una nit a fer imprimir un full volant; simplement que ni aquest pogué ser el full dels Amigos de Durruti, ni tampoc la nit pogué ser la del 4 al 5 de maig. La hipòtesi més probable, doncs, és que el full que Moulin i Pavel Thalmann feren imprimir una nit fos el segon full de l'S.B.L.E. –del qual no s'ha conservat cap còpia-, i que fos imprés una nit posterior, un cop acabada la lluita, precisament quan ja “no era posible encontrar una imprenta dispuesta a hacerlo”¹⁸⁹³ (és a dir, quan la direcció cenetista aconseguí que s'abandonessin les barricades), i que per això s'explica la presència dels dos milicians armats que convenceren al “propietario que al principio se negó a abrir la puerta, pero pronto cedió a la “fuerza armada””.¹⁸⁹⁴

És evident, doncs, que no es pot acceptar el relat dels Thalmann de manera literal, però sí que resulta útil per saber que Moulin, amb el recolzament polític i personal dels Thalmann, intentà influir en la direcció dels Amigos de Durruti durant els Fets de Maig per tal de donar a la lluita una sortida victoriosa i favorable als interessos dels treballadors, i que, en tot cas, aquest continuà –i no abandonà pas- la seva activitat *independent com a dirigent de l'S.B.L.E.* i feu imprimir, des del primer moment, el dia 4, abans inclús que l'Agrupación, un full volant exposant “el sentit i els objectius de la lluita”. Aquest full volant deia:

*“Viva la Ofensiva Revolucionaria.
Nada de compromisos. Desarme de la G.N.R. y Guardia de Asalto reaccionarias. El momento es decisivo. La próxima vez será demasiado tarde. Huelga general en todas las industrias que no trabajen para la guerra, hasta la dimisión del gobierno reaccionario. Sólo el Poder Proletario puede asegurar la victoria militar.
Armamento de la clase obrera.
Viva la Unidad de Acción C.N.T. F.A.I. P.O.U.M.
Viva el Frente Revolucionario del Proletariado.
En los talleres, fábricas, barricadas, etc.: Comités de Defensa Revolucionaria.
Sección Bolchevique-Leninista de España (por la IV Internacional)”*¹⁸⁹⁵

por la situación revolucionaria y la guerra civil”. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 34 (noviembre de 2009), p. 12), foren *a posteriori*, un cop la C.N.T. els havia desautoritzat; aquests problemes clarament no podien existir abans de la impressió del primer full volant.

¹⁸⁹³ “La actitud de la Sección Bolchevique-Leninista de España durante la insurrección de mayo en Barcelona”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 152.

¹⁸⁹⁴ THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. “La Sublevación en Cataluña”. En: *Barcelona, mayo 1937 : testimonios desde las barricadas*. Edición, compilación y traducción de C. García Velasco, H. Piotrowski, S. Rosés Cordovilla. Barcelona : Alikornio, 2006, p. 116.

¹⁸⁹⁵ El full volant aparegué reproduït en facsimil en *La Lutte ouvrière* (10-VI-37), p. 2 (reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 124-125).

L'S.B.L.E., doncs, presentà la resposta obrera a la provocació armada, que era només una resposta *defensiva*, com a ofensiva i plantejà objectius encaminats a la conservació de les armes, però que foren força limitats per al moment insurreccional que es vivia. En efecte, si en la premsa del mes d'abril i en el full volant del Primer de Maig l'S.B.L.E. havia cridat ni més ni menys que per la constitució del proletariat en classe dominant, la presa del poder, la destrucció de la república burgesa i l'establiment de la dictadura del proletariat, el segon dia de la insurrecció de maig -quan, d'una banda, Barcelona i moltes altres localitats de Catalunya estaven literalment dominades per l'avantatge dels obrers armats i, des d'un punt de vista militar, era factible la presa del poder, i de l'altra, la direcció anarquista seguida de la poumista ja cridava per l'abandonament de la lluita-, limità sorprenentment les seves consignes.

En primer lloc, demanà el desarmament d'alguns cossos policials (ni tan sols tots), i no -com a mínim- la seva supressió; i en segon lloc, propugnà una vaga general que portés a una dimissió del govern. No feu, doncs, una crida directa a la presa del poder -quelcom que era més factible el 4 de maig que no pas el 30 d'abril-, i es limità a enunciar una frase genèrica sobre que "només el poder proletari podia assegurar la victòria militar", sense cridar explícitament per la presa d'aquest poder, reduint la qüestió de la revolució a la necessitat de la victòria en la guerra. I per últim, no feu una crítica a l'actitud claudicant de les direccions obreres, proposant l'equívoca consigna d'"unitat d'acció C.N.T.-F.A.I.-P.O.U.M." quan "l'acció" feta per les direccions d'aquestes organitzacions des del començament de l'esclat revolucionari havia estat, bé treballar pel fi de l'enfrontament (l'anarquista), bé esperar la decissió de la direcció anarquista (la poumista): sense la denúncia de la capitulació de les direccions obreres, la consigna d'"unitat d'acció" podia interpretar-se com un recolzament a les posicions d'aquestes i, en realitat, anava contra el sentit de la consigna de "front revolucionari del proletariat" enunciada seguidament. Al contrari del que havia escrit en el tercer full volant editat el mes de març en el sentit de que els militants anarquistes i poumistes havien d'exigir la ruptura de les seves organitzacions amb el Front Popular, l'S.B.L.E. fou incapaç en ple moviment insurreccional de maig d'expressar la mateixa claredat i coherència, i plantejà la qüestió del front únic només a nivell d'organitzacions i fent abstracció de l'actuació concreta de les seves direccions.

Hi havia, doncs, una contradicció en la línia programàtica de l'S.B.L.E. en aquell moment: o bé els textos de l'abril no es corresponien a la realitat, o no ho feia el full volant del maig. I en realitat, òbviament, era això darrer el que succeí; com mostra el full volant dels Amigos de Durruti, el programa màxim plantejat durant el mes d'abril era factible intentar-lo durant la primera setmana de maig. Així almenys ho entengué l'Agrupació, que plantejà, de manera certament confusa, però en tot cas molt més clara i decidida que l'S.B.L.E., la presa del poder: cridà per una Junta Revolucionària, el desarmament de tots els cossos de seguretat, la socialització de l'economia i la dissolució dels partits antiobrers, quelcom que l'S.B.L.E., malgrat advertir que el moment era decisiu i que no valien els compromisos, no fou capaç, estranyament, de fer. De manera molt encertada, Oehler i Blackwell feren aquesta observació en quant acabaren els combats:

*“There was no adequate literature and propaganda for workers interest during the struggle. The best leaflet was distributed by Friends of Durutti [sic]. They failed, too.”*¹⁸⁹⁶

Encara que oblidaren afegir que tant l'S.B.L.E. com l'Agrupación (i com el grup *Le Soviet*) intentaren incidir obertament i directa, amb el seu propi programa i amb la feina i el risc d'editar-lo i distribuïr-lo; i que ells, en canvi, buscaren la influència només vehiculant-la via Rebull, el qual, quan no va poder consensuar un full volant amb l'Agrupación, optà finalment per plegar-se a allò que ordenà la direcció del P.O.U.M.¹⁸⁹⁷

Una possible explicació d'aquest retrocés important del programa de l'S.B.L.E. en un

¹⁸⁹⁶ OEHLER, Hugo ; BLACKWELL, Russell. “The armed insurrection of May 3-7th in Barcelona”. *The Fourth International*, v. 2, no. 12 (June, 1937), p. 10.

¹⁸⁹⁷ En el seu fullet sobre els Fets de Maig, Oehler abundà en aquesta idea i es referí expressament també al full volant de l'S.B.L.E. “*que mostraba su instinto sano pero asfixiado por su adhesión al trotskismo: abstracto seco, incapaz de resolver los problemas de la situación actual, la insurrección armada*”; i comparant-lo amb el full dels Amigos de Durruti, Oehler encertadament tornà a assenyalar que “*los luchadores de izquierda de la CNT emergen superiores en programa*”. Oehler hi carregà específicament contra les consignes que demanaven la dimissió del govern i la unitat d'acció entre la C.N.T., la F.A.I. i el P.O.U.M., i aprofità per criticar la petició d'entrada en el P.O.U.M. apareguda en *La Voz leninista*, atribuint-la però erròniament a “la línea internacional de su dirigente”, i posà de relleu que la R.W.L. havia descrit encertadament el P.O.U.M. “*como centrista sin remedio*” (OEHLER, Hugo. “Barricadas en Barcelona : la primera revuelta del proletariado contra el Frente Popular capitalista : relato de un testigo : Barcelona, 15 de mayo de 1937”. En: *Barcelona, mayo 1937 : testimonios desde las barricadas*. Edición, compilación y traducción de C. García Velasco, H. Piotrowski, S. Rosés Cordovilla. Barcelona : Alikornio, 2006, p. 54-55). No obstant, Oehler amagà que la política que ell i Blackwell realitzaven vers el P.O.U.M. era un entrisme encobert, i que no anunciaven públicament a Espanya una política independent, un pol d'atracció fora del P.O.U.M., la qual cosa era de plena incoherència amb el seu programa polític.

moment crucial es pugui trobar en una voluntat d'adaptar-se al que degueren creure que seria la moral dels lluitadors de les barricades un cop s'havia anunciat la posició claudicant de les direccions anarquista i pumista. De fet, *el mateix dia 4* els comitès executius del P.O.U.M. i de la J.C.I. havien publicat en *La Batalla* i havien editat en full volant un manifest que contenia consignes molt semblants a las que també redactà – posteriorment-¹⁸⁹⁸ l'S.B.L.E. (dimissions, armament-ordre públic de la classe obrera, unitat d'acció-front obrer revolucionari, i creació de comitès de defensa):

“Dimisión de Rodríguez Salas, comisario de Orden Público y responsable directo de estas provocaciones.

Anulación de los decretos de orden público.

El orden público, en manos de la clase trabajadora.

Frente Obrero Revolucionario de las organizaciones que acepten el triunfo sobre el fascismo en el frente y la victoria de la Revolución en retaguardia.

*Creación de Comités de Defensa de la Revolución en todas las barriadas, en todas las poblaciones y en todos los lugares de trabajo.”*¹⁸⁹⁹

i també *Solidaridad obrera* del mateix dia no passà de denunciar la “provocació” i aconsellar sensatesa als guàrdies, sense presentar cap inciativa ofensiva i, ben al contrari, demanant la “unitat d'acció” entre totes les forces antifeixistes.¹⁹⁰⁰

És possible, doncs, que la direcció de l'S.B.L.E. preveïés un ràpid final del moviment, abandonat per les direccions de la C.N.T.-F.A.I. i del P.O.U.M., i entengués que calia sobretot conservar les posicions i aconseguir millores, però que clarament, malgrat

¹⁸⁹⁸ L'S.B.L.E. edità forçosament el seu full volant més tard, durant el matí del dia 4, donat que *La Batalla*, que ja portava el manifest del P.O.U.M. i la J.C.I., s'imprimí la nit del 3 al 4.

¹⁸⁹⁹ C.E. DEL P.O.U.M. ; C.E. DE LA J.C.I. “La clase trabajadora frente a los ataques de la contrarrevolución”. En: MINTZ, Frank ; PECIÑA, Miguel. *Los Amigos de Durruti, los trotskistas y los Sucesos de Mayo*. Madrid : Campo Abierto, 1978, p. 44-45; l'original aparegué en *La Batalla* del 4 de maig, que no he pogut consultar. Durant el mes de juny i juliol, la premsa bolxevic-leninista internacional comparà el full volant de l'S.B.L.E. amb els textos del P.O.U.M. que havien cridat per la retirada de la lluita i la reintegració a la feina per tal d'exposar la claudicació d'aquest partit, però no esmentà la semblança d'aquell full volant amb el del P.O.U.M. i la J.C.I. del dia 4 (vegeu, per exemple: “Un bolchevick-léniniste d'Espagne vous dit toute la vérité sur les Journées de Mai”. *La Lutte ouvrière* (10-VI-37) (traduït en: “Un bolchevique-leninista de España os cuenta toda la verdad sobre las Jornadas de Mayo”. En: *Barcelona, mayo 1937 : testimonios desde las barricadas*. Edición, compilación y traducción de C. García Velasco, H. Piotrowski, S. Rosés Cordovilla. Barcelona : Alikornio, 2006, p. 91-106); “Tract édité par les bolcheviks-léninistes espagnols pendant les journées de Mai à Barcelone”. *Service d'information et de presse*, no. 19-20 (Juin 1937), p. 103-104; o “The POUM and BL, two leaflets, two positions”. *Information bulletin : issued by the International Bureau for the Fourth International*, (July, 1937), p. 3).

¹⁹⁰⁰ “La contrarrevolución y la C.N.T. : editorial”. *Solidaridad obrera* (4-V-37), “Una provocación incomprensible : las fuerzas armadas trataron de apoderarse, ayer tarde, del edificio de la Telefónica”. *Ídem*; “Camaradas de la fuerza pública : ¡no os dejeis arrastrar por maniobras insensatas!”. *Ídem*. Durant el transcurs dia la direcció de la C.N.T.-F.A.I. feu distribuir per les barricades el seu full volant ordenant el “¡Deponed las armas; abrazaos como hermanos!”; i per la tarda Garcia Oliver feu el seu famós “discurs del petó” per la ràdio cridant a l'alto el foc.

titular el seu full com a “ofensiva revolucionària”, veïes que no hi havia prou força per continuar i fer avançar el moviment. Com a mínim aquest era el sentiment que expressaren Sedran i Quesada la tarda del dia 5, quan s’entrevistaren amb Balius:

*“El día cinco por la tarde [...] convinimos ir a ver a Los Amigos de Durruti y cambiar impresiones sobre la situación en general; todos comprendíamos que, con las posiciones fijadas por las direcciones de la CNT y POUM las cosas se complicaban, y que la correlación de las fuerzas en el combate no jugaban a nuestro favor después de la “traición” de las Organizaciones tradicionales, CNT-POUM; pero que había que continuar la lucha para ganar la adhesión de la gente - en vocabulario anarquista no se habla de masas - a nuestro combate. Balius y Carlini repetían - una y otra vez - que, o se ganaba el combate emprendido o se perdía Julio y la guerra.”*¹⁹⁰¹

i és possible que d’aquesta conjuntura negativa la direcció de l’S.B.L.E. – versemblantment, Moulin- n’hagués extret la necessitat d’unes consignes més cautes, tendents a conservar més que no pas a arriscar. Però si fou així, el seu error fou doble, en primer lloc perquè la lluita encara durà quatre dies més i no estava decidida la derrota en absolut en aquell moment, i en segon lloc perquè, malgrat els intents apaivagadors de les direccions anarquista i poumista, hi havia prou base per intentar un programa audaç, com pecissament els Amigos de Durruti, però també el grup *Le Soviet*, interpretaren més adequadament.

Però aquesta és només una hipòtesi que no pot assegurar-se en absolut fins que nova documentació, si existeix, aparegui i faci comprendre per què l’S.B.L.E. fou tan poc audaç en la seva política (no en el seu compromís i la seva acció) el 4 de maig. En aquest sentit, cal recordar la probable existència del segon full volant de l’S.B.L.E. en dies posteriors, com he assenyalat anteriorment, el qual fou esmentat en l’informe de la mateixa S.B.L.E., intuït en el relat dels Thalmann , i assegurat tant contemporàniament per Lois Orr –que informà que durant la insurrecció els bolxevic-leninistes havien distribuït “dos o tres” full volants¹⁹⁰² (i per tant, clarament, més d’un)-, com una dècada després per Munis -el qual digué que aparegué un cop acabada la insurrecció, “correspondiendo enteramente, aunque no en la terminología” amb el segon full volant

¹⁹⁰¹ Carta de José Quesada a Agustín Guillamón (16-X-96), en: GUILLAMÓN, Agustín. *Insurrección : las sangrientas jornadas del 3 al 7 de mayo del 1937*. Barcelona : Descontrol, 2017, p. 435-438, aquí p. 437; també hi ha un fragment citat en: GUILLAMÓN, Agustín. “Las relaciones de los Amigos de Durruti con los trosquistas y los límites de la ideología ácrata ante los problemas planteados por la situación revolucionaria y la guerra civil”. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 34 (noviembre de 2009), p. 5, n. 6.

¹⁹⁰² Carta de Lois Orr a Paddy Trench (31-V-37), expediente 266/1937, Jutjat núm. 8 especial, Arxiu Central del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya.

de l'Agrupación¹⁹⁰³ (el qual cridava de nou per una “Junta revolucionaria” i inclús per “Todo el poder al proletariado”).¹⁹⁰⁴ Si realment fou així, llavors l'S.B.L.E. retornà a la posició que havia defensat des de la seva creació fins el mes d'abril; malauradament, però, ni Munis el va poder reproduir al no tenir-ne còpia, ni jo he trobat cap altre rastre de l'existència d'aquest segon full volant.

Molt més audaç en aquest aspecte es mostrà el grup *Le Soviet*, quin número 8 de la seva revista aparegué el 6 de maig,¹⁹⁰⁵ el dia següent en que tant l'S.B.L.E. com els Amigos de Durruti distribuïren els seus fulls volants; en aquest cas, però, no per milers d'exemplars sinó probablement només per una desena. Naturalment, un article podia exposar més clarament un argumentari que no pas un full volant portador de consignes, però tot i així el principal article d'aquest número, “Heures difficiles : vive le prolétariat en armes à Barcelone : traîtres et assassins”, escrit per Fosco, contenia idees que ben es podien haver posat en un full volant: l'estalinisme ofegava la revolució a compte de la burgesia, la direcció de la C.N.T. i de la F.A.I. havia abandonat el proletariat, la crida de *Solidaridad obrera* a deixar les armes era una covardia i una traïció, calia conservar les armes i controlar el carrer, s'havia d'enterrar el cadàver de la Generalitat, reagrupar les forces revolucionàries per formar una direcció revolucionària que assegurés la victòria de la revolució.

Fosco continuà fidel a la seva visió etapista de la revolució –que ja havia manifestat el juliol- i considerà que amb els esdeveniments del 3 al 6 de maig s'havia entrat en

¹⁹⁰³ MUNIS, G. *Jalones de derrota, promesa de victoria : crítica y teoría de la Revolución española, 1930-1939*. 1ª ed. Brenes : Muñoz Moya Editores Extremeños, 2003, p. 317-318.

¹⁹⁰⁴ Es tractava, doncs, del manifest que l'Agrupación distribuí el dia 8, on feia un balanç dels esdeveniments i tornava a llançar les consignes del full volant del dia 5, entre les quals “la constitución inmediata de una junta revolucionaria”; en un paràgraf anterior, abans del recordatori de les consignes, la Agrupación explicà no exactament que calia “Todo el poder al proletariado”, com recordava Munis (que no tenia aquest text quan escrigué el seu llibre), sinó que “El combate librado por el proletariado catalán se polariza en un anhelo de avance que ha de consistir en la plasmación de un predominio obrero, cien por cien.” (vegeu: “Manifiesto distribuido el 8 de mayo de 1937”. En: *Artículos de El Amigo del Pueblo : portavoz de Los Amigos de Durruti*. Introducción, selección textos y notas de Agustín Guillamón, p. 7, http://grupgerminal.org/?q=system/files/ArticulosLosAmigosDurruti_0.pdf).

¹⁹⁰⁵ La data que consta en el número és la del 5 de maig, però un article (“Le problème du pouvoir”) fa referència a *La Batalla* del dia 6, per la qual cosa sortí, com a mínim, aquest darrer dia. El número contenia “Heures difficiles : vive le prolétariat en armes à Barcelone : traîtres et assassins”, “Le problème du pouvoir : la classe ouvrière, le parti et la conquête du pouvoir”, i “La lutte pour un nouveau regroupement” (de Fosco); ““Sur l'enclume” : l'anti-trotskyisme de Gorkin et du P.O.U.M. : ni staliniens, ni trotskystes... mais poumistes” (de Gervasini); “Tout pour l'unité syndicale” (de Chéron); i els anònims “Antonio Gramsci est mort” (que no s'ha conservat), i “Divers et notes internationales”. (retraduït al francès de la traducció alemanya feta pels serveis secrets estalinistes, i conservada a l'R.G.A.S.P.I.).

l'”etapa socialista” de la revolució (afirmant estranyament que durant el juliol s’havia produït només “un confus mouvement “antifasciste”, sans perspective de classe”), però interpretà que, malgrat haver entrat en l’etapa socialista, no havia arribat encara el moment per a la presa del poder, principalment per la manca d’una direcció revolucionària, i de que calia per tant una retirada perquè “el moment no és pas favorable a la conquesta del poder”, retirada que no era abandonament, ja que calia conservar les armes i les posicions de classe i treballar per a la progressió de la revolució. Tanmateix, de manera sorprenentment il·lògica i contradictòria amb aquesta proposta de retirada momentània, Fosco exposà immediatament les consignes del moment, les quals apuntaven a un veritable assalt al poder no només a Catalunya, sinó també a Espanya, i que anaven en el sentit del proposat per l’Agrupación i l’S.B.L.E., però d’una manera més completa i audaç:

“Le mot d’ordre du moment doit être: armement général du prolétariat révolutionnaire. Dissolution des corps armés de la bourgeoisie et de la contre-révolution qui ont provoqué les ouvriers et ont tiré sur eux: Gardias de asalto, Gardes civiles, police d’État, etc.

FORMATION DE COMITÉS RÉVOLUTIONNAIRES D’OUVRIERS, DE PAYSANS ET DE SOLDATS. Convocation d’un congrès national des délégués des comités d’ouvriers, de paysans et de soldats; dissolution de la Généralité; FORMATION D’UN GOUVERNEMENT OUVRIER ET PAYSAN sur les mots d’ordre: TOUT LE POUVOIR AUX COMITÉS RÉVOLUTIONNAIRES qui, dès les premiers jours de juillet, avaient fonctionné comme un second pouvoir. À BAS LE GOUVERNEMENT DU FRONT POPULAIRE ET DE LA RÉPUBLIQUE D’AZAÑA, responsable du soulèvement fasciste, de la durée de la guerre et de l’assassinat des ouvriers par les corps de garde de l’État bourgeois. VIVE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE IBÉRIQUE. VIVE LE GOUVERNEMENT OUVRIER ET PAYSAN, élu par les comités révolutionnaires qui doivent former les nouveaux organes du pouvoir et fonctionner comme de véritables organes des conseils d’ouvriers, de paysans et de soldats, qui forment LA VÉRITABLE DICTATURE DU PROLÉTARIAT CONTRE LA BOURGEOISIE; c’est la seule voie correcte de la victoire de la révolution et de la guerre; C’EST LA VOIE DE LÉNINE ET DE TROTSKY, LA VOIE D’UNE NOUVELLE INTERNATIONALE, LA IV^{ÈME}.”¹⁹⁰⁶

Les contradiccions internes de l’article Fosco, especialment la gran contradicció entre la claredat de la descripció objectiva del sentit de la lluita, la proposta cauta de retirada i, inversament, les consignes extremadament màximes proposades, no han de fer perdre de vista que, en definitiva, el grup *Le Soviet* mostrà que en els dies inicials dels Fets de Maig, inclús sota la pressió claudicant exercida per la direcció anarquista sobre els lluitadors al carrer, era possible exposar de manera molt més clara que els Amigos de Durruti i encara més que l’S.B.L.E. els objectius del moviment. S’han escrit multitud

¹⁹⁰⁶ DI BARTOLOMEO, Nicola. “Heures difficiles : vive le prolétariat en armes à Barcelone : traîtres et assassins”. *Le Soviet*, no. 8 ([6] mai 1937), p. 4-5; èmfasi en l’original (retraduït al francès de la traducció alemanya feta pels serveis secrets estalinistes, i conservada a l’R.G.A.S.P.I.).

d'anàlisi en vuitanta anys per intentar demostrar si era possible o no la presa del poder durant els Fets de Maig. No és aquest el propòsit d'aquesta recerca i per tant no analitzaré aquí quina era la relació de forces i la possibilitat o no d'una revolució en la Catalunya del 1937. L'objectiu és un altre: mostrar la trajectòria dels grups revolucionaris marxistes durant la Revolució Espanyola i mostra llur coherència o incoherència amb llurs propis programes polítics. I, des d'aquest punt de vista, les consignes llançades el 5 de maig pel grup *Le Soviet* foren molt més coherents i molt més completes que les de l'S.B.L.E., les quals s'adaptaren molt a les del P.O.U.M., no exposaren tots els punts bàsics del programa bolxevic-leninista (s'obvià, per exemple, el Front Popular, la dictadura del proletariat o la presa del poder, i la IV Internacional), i apuntaren en definitiva més a grans reformes que no pas a la veritable presa del poder.

En quant els representants la R.W.L. i l'L.R.W.P., no editaren cap text durant aquells dies, renunciant a una acció independent i limitant-se a vehicular la seva intervenció política mitjançant Rebull. Krehm va ser al llit malalt de grip i bronquitis els dos primers dies, i després només es va informar, movent-se per diferents parts de Barcelona.¹⁹⁰⁷ Blackwell i Oehler també mantingueren converses i participaren a més en barricades (on Blackwell, com ja he assenyalat, fou ferit), però tot apunta a que sobretot acordaren un ambiciós i intel·ligent pla d'acció amb Rebull consistent a intentar crear un comitè central de representants de les barricades, tal i com es recull en el primer informe que enviaren a la seva organització un cop acabats els combats, el dia 8. En aquest informe escrigueren que:

"We made attempts each day to organize a Central Committee of representatives of the Barricade Committees as a Provisional Committee to call and organize Workers Councils.

*Failed Monday. Failed Tuesday. Succeeded Wednesday, but by this time the betrayal at the top made it a matter of still birth."*¹⁹⁰⁸

Aquest informe, escrit a màquina, tenia afegit a mà en l'inici d'aquest paràgraf la frase "We made"; posteriorment aparegué editat i aquest afegit a mà desaparegué, reproduint

¹⁹⁰⁷ Carta de William Krehm a B. J. Field (8-V-37), Arxiu privat de William Krehm.

¹⁹⁰⁸ Informe d'Hugo Oehler i Russell Blackwell al P.C. de la R.W.L. (8-V-37), Hugo Oehler Collection, box 1, folder 3, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University. Nin atribuï posteriorment a la direcció del P.O.U.M. l'origen d'aquesta proposta (NIN, Andreu. "El problema de los órganos de poder en la revolución española". *Balance : cuadernos monográficos de historia. Serie de estudios e investigaciones*, nº 2 (marzo de 1994), p. 53).

només la part escrita a màquina.¹⁹⁰⁹ És evident que “We” (explícit o el·líptic) no es podia referir a ells personalment, que no tenien cap grup organitzat a Barcelona i no podrien haver negociat res com a persones individuals; per tant, s’ha d’entendre que “We” era algú amb aquesta proposta que sí tenia capacitat de negociar i acordar, i aquesta persona només podia ser Rebull, el qual, efectivament, d’una banda negocià amb els Amigos de Durruti i de l’altra intentà incidir en el C.E. del seu partit. Segons recollí Guillamón en una entrevista que feu a Rebull, aquest li explicà que havia mantingut diverses converses amb els Amigos de Durruti i que havia intentat consensuar un manifest als obrers en lluita, que aquests rebutjaren.¹⁹¹⁰

És ben possible que, a part de la qüestió del manifest, Rebull (“We”) també tractés amb ells la qüestió del Comitè de Barricades, arribant aquest cop sí a un acord el dia 5 (dimecres) que fou però avortat. A més, al dia següent, el dia 6 –com recordà Solano,¹⁹¹¹ Rebull intentà convèncer el C.E. del P.O.U.M., mostrant la situació sobre un plànol de Barcelona, de que “hubiese bastado una ofensiva concentrada sobre los centros oficiales para quedar, sin gran esfuerzo, la ciudad completamente en poder de los obreros”,¹⁹¹² la qual cosa coincideix exactament –i significativa- amb l’anàlisi militar d’Oehler de que “Con una dirección agresiva centralizada, en pocas palabras, una vanguardia marxista revolucionaria, una *ofensiva* contra cada uno de estos puntos los

¹⁹⁰⁹ Es tracta de: OEHLER, Hugo ; BLACKWELL, Russell. “The armed insurrection of May 3-7th in Barcelona”. *The Fourth International*, v. 2, no. 12 (June, 1937), p. 7-10 (aquest paràgraf en la p. 8).

¹⁹¹⁰ Segons declarà Rebull en una entrevista a Guillamón (GUILLAMÓN, Agustín. “La Agrupación de los Amigos de Durruti, 1937-1939”. *Balance : cuadernos monográficos de historia. Serie de estudios e investigaciones*, nº 3 (diciembre de 1994), p. 38; i GUILLAMÓN, Agustín. “Las relaciones de los Amigos de Durruti con los trosquistas y los límites de la ideología ácrata ante los problemas planteados por la situación revolucionaria y la guerra civil”. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 34 (noviembre de 2009), p. 11-12). Ja Oehler poc després dels esdeveniments, encara que menys explícit (per protegir Rebull), havia esmentat aquest pla (OEHLER, Hugo. “Barricadas en Barcelona : la primera revuelta del proletariado contra el Frente Popular capitalista : relato de un testigo : Barcelona, 15 de mayo de 1937”. En: *Barcelona, mayo 1937 : testimonios desde las barricadas*. Edición, compilación y traducción de C. García Velasco, H. Piotrowski, S. Rosés Cordovilla. Barcelona : Alikornio, 2006, p. 41, 44).

¹⁹¹¹ SOLANO, Wilebaldo. “La Juventud Comunista Ibérica (POUM) en las jornadas de mayo de 1937 en Barcelona”. En: *Los Sucesos de mayo de 1937 : una revolución en la República*. Fundación Andreu Nin en colaboración con la Fundación Salvador Seguí [eds.]. Barcelona : Pandora Libros, cop. 1988, p. 164; GUILLAMÓN, Agustín. “La Agrupación de los Amigos de Durruti, 1937-1939”. *Balance : cuadernos monográficos de historia. Serie de estudios e investigaciones*, nº 3 (diciembre de 1994), p. 36.

¹⁹¹² CÈL·LULA 72 DEL P.O.U.M. DE BARCELONA. “Las Jornadas de Mayo”. *Boletín interior : órgano de discusión para el II Congreso del Comité Local de Barcelona del Partido Obrero de Unificación Marxista*, nº 2 (29 Mayo 1937), p. 8; en aquesta mateixa pàgina també s’informà de que “La cél. 72 posee un plano de Barcelona con las barricadas y posiciones de ambos lados durante la lucha. Su examen es altamente interesante. Está a disposición de todos los camaradas”.

podría haber aniquilado o haber forzado a su rendición”.¹⁹¹³ La documentació, doncs, confirma el manteniment no només de la coordinació de Rebull amb els representants de la R.W.L. durant els Fets de Maig, sinó de la inspiració política del dirigent de la Cèl·lula 72 en Blackwell i Oehler.

És interessant constatar com totes les anàlisis dels revolucionaris marxistes mostraren el paper de les direccions anarquista i pumista durant els Fets de Maig en un ventall que anava de “claudicant” a “traïdor”, trencant la visió estesa de que aquests foren un enfrontament entre la C.N.T. i el P.O.U.M. d’una banda i el P.S.U.C. i la Generalitat de l’altra. Inclús un militant acabat d’arribar a Barcelona precisament en l’inici dels esdeveniments, Albert Weisbord -dirigent d’una organització comunista independent, la Communist League of Struggle (C.L.S.), la qual històricament havia oscil·lat entre el buxharinisme i el trotskisme-, assenyala també de seguida aquesta característica: “De acuerdo con mis observaciones de los hechos, lo sucedido fue precisamente lo contrario, con una política del POUM y de los anarcosindicalistas sumamente moderada”,¹⁹¹⁴ “Sólo la acción unánime de estos tres grupos [C.N.T., U.G.T., i P.O.U.M.], hizo posible impedir que los obreros tomaran el poder en sus manos”.¹⁹¹⁵

Un cop acabada la lluita, les reaccions foren força ràpides. Trotsky mateix va escriure el dia 12 unes primeres observacions,¹⁹¹⁶ poc després de que li arribessin les notícies de la fi dels enfrontaments. Aquest escrit, però, es basava només en la informació fornida a base de les notícies aparegudes en la premsa burgesa, “no sólo incompletas, sino conscientemente deformadas”, i per tant ell mateix aclarí que només podien tenir un caràcter hipotètic i provisional. És per això que aquestes observacions no analitzaren tant el desenvolupament dels esdeveniments sinó que se centraren en una “crítica de la

¹⁹¹³ OEHLER, Hugo. “Barricadas en Barcelona : la primera revuelta del proletariado contra el Frente Popular capitalista : relato de un testigo : Barcelona, 15 de mayo de 1937”. En: *Barcelona, mayo 1937 : testimonios desde las barricadas*. Edición, compilación y traducción de C. García Velasco, H. Piotrowski, S. Rosés Cordovilla. Barcelona : Alikornio, 2006, p. 51.

¹⁹¹⁴ WEISBORD, Albert. “Barricadas en Barcelona”. En: *Barcelona, mayo 1937 : testimonios desde las barricadas*. Edición, compilación y traducción de C. García Velasco, H. Piotrowski, S. Rosés Cordovilla. Barcelona : Alikornio, 2006, p. 66.

¹⁹¹⁵ WEISBORD, Albert. “Análisis de los días 4 al 7 de mayo en Barcelona”. En: *Barcelona, mayo 1937 : testimonios desde las barricadas*. Edición, compilación y traducción de C. García Velasco, H. Piotrowski, S. Rosés Cordovilla. Barcelona : Alikornio, 2006, p. 90.

¹⁹¹⁶ TROTSKY, L.. “Observaciones sobre la insurrección de mayo”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 113-120 (publicació original: “Remarques sur l’insurrection”. *La Lutte ouvrière*. (10-VI-37); fou signat sota el pseudònim “Lund”).

direcció”, en treure les conclusions polítiques del paper de les direccions obreres, especialment del P.O.U.M., en la derrota dels insurrectes. Trotsky argumentà que el caràcter espontani del moviment (per espontani, s’ha d’entendre aquí com no sorgit de les ordres de les direccions) demostrava el distanciament entre les bases obreres i les direccions de llurs organitzacions; i constatà a més la falsedat de la teoria de la presa pacífica del poder defensada per Nin. Malgrat això, Trotsky repetí que li mancava informació sobre la actitud concreta que havia tingut el P.O.U.M. i, encara que pressuposà que hauria actuat de manera inconsistent com en el passat, recordà la seva constant predisposició de que, en el supòsit de que aquest partit, i Nin en particular, haguessin tingut una “actitud bolxevic”, “Sería verdaderamente magnífico y nos alegraríamos de la posibilidad de un trabajo en común con Nin sobre la base de nuevas experiencias históricas”.

És important assenyalar que aquesta obertura, que Trotsky havia manifestat des del 1934, era però condicional: el treball en comú que plantejà Trotsky era en la mesura en que el P.O.U.M. hagués tingut una actitud resoltament revolucionària i, per tant, no significava en absolut ni l’acriticisme obert de Sneevliet (i encobert de Vereeken), ni tampoc un aval a la fixació entrista de l’S.I., que era inalterable al recurrent curs dretà del P.O.U.M.; per altra banda, Trotsky considerà també que el treball no s’havia de confinar només entre la militància poumista. Finalment, no hi hagué dubte per a Trotsky de que el resultat dels Fets de Maig havien acabat en derrota, però assenyala que aquesta no era definitiva i que existien prou elements per a que nous esdeveniments permetessin un nova onada revolucionària.

La primera anàlisi bolxevic-leninista a partir d’informacions sobre els esdeveniments mateixos aparegué en el número del 7 de maig de *La Lutte ouvrière*, quan encara no havia acabat la lluita, amb un article sobre la insurrecció que l’explicà com una explosió espontània, però també desesperada i sense preparació, de la base anarquista contra el govern sabotejador de les conquestes de juliol i les traïcions de la direcció anarquista, identificà els estalinistes com l’avantguarda contrarevolucionària, i declarà que “Notre place, la place des “trotzkystes”, des révolutionnaires marxistes est aux côtés des combattants anarchistes en lutte contre la contre-révolution bourgeoise et ses mesures anti-ouvrières”, advertint però que per tal de vèncer no només s’havia de tenir raó, sinó un partit que sabés menar la lluita unitària contra Franco, “l’enemic principal”,

i al mateix temps mobilitzar les masses mitjançant els comitès per tal de fer fora el govern burgès en el “moment oportú”.¹⁹¹⁷ Aquest article primerenc marcà dos dels elements principals de l’explicació que els revolucionaris marxistes (no només els bolxevic-leninistes) donaren als Fets de Maig: insurrecció espontània de la militància anarquista contra les provocacions i l’avenç de la contrarevolució (afavorida aquesta per la política claudicant i col·laboradora de les direccions obreres i que tenia com a avantguarda l’estalinisme), i necessitat per tant d’un partit amb un programa revolucionari per tal de prendre el poder, acabar amb l’estat burgès i guanyar així la guerra.

Entre el 8 i el 12 de maig un anònim militant bolxevic-leninista (potser Sedran) redactà el seu informe –que fou fet públic un mes després en *La Lutte ouvrière*- que feu una breu crònica dels fets i afegí més elements d’anàlisi a l’article anterior: la superioritat militar dels obrers i la facilitat que hauria suposat prendre el poder; el caràcter defensiu que tingué sempre la insurrecció; la responsabilitat de les direccions anarquista i poumista en el fracàs de la insurrecció; el paper positiu dels Amigos de Durruti (“los más valientes física y políticamente”), tot i que no foren capaços de crear la Junta Revolucionària que preconitzaven; i la caracterització del resultat final com a derrota obrera –però no esclafament-, vaticinant que la il·legalització del P.O.U.M. “no puede ser más que cosa de semanas”, fent una crida final a treballar pel “veritable partit”.¹⁹¹⁸ Aquest informe, però, tot i estar redactat per un bolxevic-leninista, estranyament no esmentà en absolut l’activitat de l’S.B.L.E., ni tan sols el seu full volant (de fet, fins el dia 3 de juny, amb la traducció del text del full volant de l’S.B.L.E. en *La Lutte ouvrière*,¹⁹¹⁹ no s’esmentà en absolut l’activitat d’aquesta en la premsa bolxevic-leninista internacional).

¹⁹¹⁷ “Les travailleurs de la F.A.I. et de la C.N.T. luttent contre le gouvernement de la contre-révolution bourgeoise!”. *La Lutte ouvrière* (7-V-37).

¹⁹¹⁸ “Un bolchevique-leninista de España os cuenta toda la verdad sobre las Jornadas de Mayo”. En: *Barcelona, mayo 1937 : testimonios desde las barricadas*. Edición, compilación y traducción de C. García Velasco, H. Piotrowski, S. Rosés Cordovilla. Barcelona : Alikornio, 2006, p. 91-106 (aparegut originalment en: “Un bolchevick-léniniste d’Espagne vous dit toute la vérité sur les Journées de Mai”. *La Lutte ouvrière* (10-VI-37)).

¹⁹¹⁹ SECCIÓN BOLCHEVIQUE-LENINISTA DE ESPAÑA. “Le tract de nos camarades espagnols pendant les journées de Mai”. *La Lutte ouvrière* (3-VI-37). El 14 de maig s’hi havia esmentat la tasca de “la poignée héroïque des militants de la IVe internationale en Espagne (Journal de *La Voz Léninista*)”, però era un esment genèric i no recollia l’activitat concreta feta durant els Fets de Maig (“Pour préparer le compromis avec Franco, démocrates et stalinistes font massacrer les travailleurs du POUM, de la CNT et FAI : le chemin de la victoire c’est la Révolution socialiste”. *La Lutte ouvrière* (14-V-37)).

Molt semblant fou l'informe que en el mateix moment (dia 10) redactà Lois Orr - publicat dos mesos després en l'*Information bulletin* del B.I.,¹⁹²⁰ que també assenyala la majoria d'elements apareguts en l'article de *La Lutte ouvrière* i l'informe de l'anònim militant bolxevic-leninista, sent en tot cas especialment crítica amb la política col·laboracionista de la direcció de la C.N.T.-F.A.I., que no dubtà en qualificar de "traïció", i amb la claudicació de la direcció del P.O.U.M. a l'anarquista. Orr –o al menys el seu informe editat- sí esmentà els bolxevic-leninistes -però només feu això, un esment, probablement afegit pels editors del butlletí del B.I.- afirmant que tant els Amigos de Durruti com aquells havien constituït l'única direcció, confonent no obstant les consignes d'ambdues organitzacions i atribuint-les ben significativament només a l'Agrupación, obviant significativament d'aquesta manera les consignes específiques dels bolxevic-leninistes per no ser prou audaces i no criticar les direccions anarquista i poumista.¹⁹²¹ Manifestà també que el resultat havia estat una clara derrota per als obrers¹⁹²² i que hi hauria un vigorós avanç de la contrarevolució, i concloué que l'absència d'una direcció revolucionària matà d'arrel el moviment revolucionari i que "La lección más importante es la necesidad de organizar inmediatamente un partido marxista-revolucionario", una conclusió "trotskista" que devia però més a Blackwell que als bolxevic-leninistes: no deixa de ser irònic que el testimoniatge sobre els Fets de Maig publicat pel B.I. fos escrit per algú més proper en aquell moment a la R.W.L. que

¹⁹²⁰ ORR, Lois. "Los acontecimientos de mayo : una revolución traicionada". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 395-401 (publicació original: "May events : a revolution betrayed". *Information bulletin : issued by the International Bureau for the Fourth International*. (July, 1937), p. 1-2).

¹⁹²¹ L'informe de Lois Orr que va ser publicat en l'*Information bulletin* està datat el dia 10 de maig. En l'Arxiu Central del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya es conserva una còpia original mecanografiada d'un informe de Lois -amb afegits a mà seus i de Charles- pràcticament idèntic, datat el dia 9 i adreçat a Erber per Charles, que no fa aquest esment dels bolxevic-leninistes (vegeu: informe de Lois Orr adreçat a Ernest Erber (9-V-37), expedient 266/1937, Jutjat núm. 8 especial, Arxiu Central del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya). Per tant, o bé Lois Orr redactà un nou informe al dia següent afegint-hi aquest petit esment als bolxevic-leninistes i canviant-li la data, o bé els editors de l'*Information bulletin* reberen una altra còpia de l'informe del dia 9 i decidiren afegir el petit esment quan el publicaren, confonent també la data. Els Orr enviaren còpies de l'informe a diverses persones, entre els quals Trench; en una carta posterior a aquest, Lois sí li esmentà els bolxevic-leninistes i els seus fulls volants, però de manera crítica, expressant que un dels fulls volants cridava per l'aliança C.N.T.-P.O.U.M. "when the leaders of both were openly betraying the workers and slogans for direct immediate action against the leadership were necessary" i afirmant –força injustament- que "During the May events they did not play anything approximating a serious role" (vegeu: carta de Lois Orr a Paddy Trench (31-V-37), ídem). Aquesta crítica de Lois Orr deixa veure, doncs, que probablement l'esment als bolxevic-leninistes aparegut en el seu informe editat fou un afegit posterior dels editors de la revista.

¹⁹²² Ben al contrari que el seu marit, que dos dies abans havia fet seva la línia oficial de que "no one has won"; el dia 15, però, Charles ja escrigué que esperaven ser prohibits aviat i que la contrarevolució "is on top" (ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 161-163).

al Moviment per la IV Internacional.¹⁹²³

En aquests primers escrits ja es donaren, doncs, tots els elements que utilitzaria l'argumentari bolxevic-leninista sobre els Fets de Maig, i els articles analítics apareguts les setmanes següents en la premsa bolxevic-leninista internacional, bé que alguns foren força complets, pràcticament repetiren aquests elements, però ja no n'afegiren de nous a l'anàlisi (amb l'afegit només de l'advertència del perill d'una pau de compromís amb els franquistes per part del govern i d'un govern bonapartista, i, òbviament, les crides a la solidaritat davant la repressió).¹⁹²⁴ La posició oficial del Moviment per la IV Internacional sobre els Fets de Maig la fixà Rous en la reunió de l'S.I. del dia 15 del mateix mes, observant-se una gran concordància amb les anàlisis ja exposades a dalt; malgrat que qualificà el resultat de "demie défaite", el sentit era el mateix: havia estat una derrota, però no un esclafament, conservant els obrers tant les seves organitzacions com les armes. Rous concloué que

*“Si le POUM se redresserait, tire les leçons, mobilise les masses sur le terrain de classe pour la révolution prolétarienne, la position n'est pas perdue. Autrement la demie défaite se tournera inévitablement en défaite complète. Le POUM devra probablement passer dans l'illégalité.”*¹⁹²⁵

i la resolució aprovada seguidament per l'S.I. anà en el mateix sentit, enfatitzant la necessitat de dotar-se d'un partit bolxevic i de revitalitzar els comitès, així com també la necessitat de continuar la campanya de solidaritat amb el P.O.U.M. davant la repressió, combinada amb la crítica a aquest partit.¹⁹²⁶

¹⁹²³ En una carta del 28 de maig, Lois Orr donà més pistes d'aquesta influència de Blackwell: la tasca dels revolucionaris després dels Fets de Maig era construir un "partit marxista revolucionari" i, per tant, preparar-se per al proper congrés del P.O.U.M. i veure què hi podia fer l'oposició d'esquerra (carta de Lois Orr a Eugenie Van Overbeke (28-V-37), expedient 266/1937, Jutjat núm. 8 especial, Arxiu Central del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya; traduïda en: VEGA, Carme ; MONJO, Anna ; VILANOVA, Mercè. "Socialización y Hechos de Mayo : una nueva aportacion a partir del proceso a Mauricio Stevens, 2 de junio de 1937". *Historia y fuente oral*, nº 3 (1990), p. 101-103; extractes del que sembla la versió definitiva d'aquesta carta en: ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009, p. 166-168) i, de fet, dos dies després Lois Orr tornà a negar que fos trotskista: "The P.O.U.M. is censoring my mail because John MacNair told them I was a trotskiest of the Moulin variety – a lie of course but he never did discuss the matter with me" (carta de Lois Orr a Ann Culter (30-V-37), expedient 266/1937, ídem).

¹⁹²⁴ Pel seu caràcter més complet, cal esmentar: "Pour préparer le compromis avec Franco, démocrates et stalinistes font massacrer les travailleurs du POUM, de la CNT et FAI : le chemin de la victoire c'est la Révolution socialiste". *La Lutte ouvrière* (14-V-37).

¹⁹²⁵ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. "Procès-verbal de la séance du 15 mai 1937", p. 2, (16511) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

¹⁹²⁶ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. "Résolution du Secrétariat International pour la IVe Internationale sur la situation actuelle en Espagne et

Amb tot, probablement l'anàlisi més completa i elaborada sobre els Fets de Maig des de les files bolxevic-leninistes sigui el pamflet “Por un tres de mayo victorioso”,¹⁹²⁷ sorprenentment no reproduït per cap òrgan del Moviment per la IV Internacional,¹⁹²⁸ el qual degué ser imprès a principis de juny i que, signat pel Comitè de l'S.B.L.E., molt probablement fou obra de Munis, tant per l'argumentació com per l'estil. L'anàlisi de l'S.B.L.E. no diferia dels que ja he mostrat, però exposava els fets d'una manera encara més crua i entenedora (l'antifeixisme, el Front Popular, l'estalinisme, les actituds de sabotatge de les direccions de la C.N.T., la F.A.I. i del P.O.U.M., la necessitat de “destrucción del Estado burgués” i de la presa del poder), no aturant-se en els qualificatius que considerava necessaris i enllaçant els orígens de l'atac contrarevolucionari en el procés de reconstitució de l'estat burgès des del mes de juliol, amb el paper d'avantguarda que jugaven els estalinistes, “defendiendo a bayoneta calada la propiedad, el orden y el Estado burgueses”.

Després d'exposar els papers de les direccions obreres durant aquelles jornades de manera contundent afirmant que “Ambas organizaciones, teniendo a las manos la derrota del Frente Popular y la toma del Poder, dieron marcha atrás al movimiento en aras de la “unidad” antifascista”, l'S.B.L.E. explicà la continuïtat amb la política seguida després per aquestes, amb la incapacitat de resposta del P.O.U.M. davant la suspensió de *La Batalla* (efectiva a partir del 28 de maig), i l'acceptació anarquista del govern Negrín i la persecució per aquella dels Amigos de Durruti -de qui digué que tenien com a tasca salvar al proletariat cenetista de la seva direcció traïdora. El pamflet afirmà que només dues organitzacions, els Amigos de Durruti i els bolxevic-leninistes, donaren consignes ofensives, però significativament només n'esmentà dues dels primers, sense recollir en absolut les de l'S.B.L.E. Malgrat reconèixer que el resultat havia estat una derrota (“la burguesía se apunta un triunfo”), les perspectives que presentà eren optimistes, ja que es conservaven les armes i les organitzacions, i l'acció

les tâches des bolchéviks-léninistes”, annexe no. 3, (16511) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library (publicada en: *La Lutte ouvrière* (21-V-37); traduïda en: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 464-468).

¹⁹²⁷ COMITÉ DE LA SECCIÓN BOLCHEVIQUE-LENINISTA DE ESPAÑA. “Por un tres de mayo victorioso”, (junio de 1937) (reproduït (amb alguns talls) en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 126-132).

¹⁹²⁸ L'única reproducció que conec és l'apareguda en la monografia citada en la nota anterior.

durant la lluita havia permès trencar les il·lusions en les direccions obreres i obrir un període de clarificació política, mitjançant la creació de comitès al front i a la rereguarda i la constitució del Front Revolucionari del Proletariat:

*“Organizar al proletariado en un frente único de clase, oponerlo al Frente Popular y dotarlo de sus propios órganos de lucha (Comités, Juntas), es la clave del triunfo sobre los conciliadores, sobre el Frente Popular, de la victoria contra los fascistas y de la formación de la dirección proletaria que garantizará el triunfo de la Revolución.”*¹⁹²⁹

Però d'igual manera que es pot veure la mà de Munis en el text, també, en les consignes finals, es pot veure la de Wolf: cap consigna fou de “programa màxim” (malgrat haver explicat en el text la necessitat de la presa del poder) i totes tingueren un sentit “transicional”, tendents mitjançant la seva consecució a preparar la fase de màxims posterior; d'igual manera, cap d'elles tractà la qüestió del partit, evitant així pronunciar-se pel “nou partit” (que l'S.B.L.E. encara demanà en un text del 29 de maig)¹⁹³⁰ o per l'entrada en el P.O.U.M. (com propugnava l'S.I.) en un moment d'inici de discussió interna sobre aquesta qüestió (tal i com explicaré en el proper capítol).¹⁹³¹

També els representants de l'L.R.W.P. i la R.W.L. feren una lectura molt semblant, recalcant en tot cas el paper “traïdor” de la direcció anarquista, la possibilitat real de la presa del poder durant aquella setmana, i la derrota però no esclafament del moviment obrer, amb una probable repressió que afectaria sobretot al P.O.U.M. Krehm el dia 8 informà Field que el C.R. de la C.N.T. havia traït oposant-se a la lluita des del començament, i que el P.O.U.M. havia cridat a abandonar les barricades just en el

¹⁹²⁹ COMITÉ DE LA SECCIÓN BOLCHEVIQUE-LENINISTA DE ESPAÑA. “Por un tres de mayo victorioso”, (junio de 1937), p. [4] (reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 131).

¹⁹³⁰ C.E. DE L'S.B.L.E. “Appel des bolchéviks-léninistes espagnols”. *Service d'information et de presse*, no. 19-20 (juin 1937), p. 103; “Appeal of the Spanish Bolsheviki-Leninists”. *Information bulletin*, (July, 1937), p. 4.

¹⁹³¹ Les consignes finals foren:

*“Contra el Frente Popular, Frente Revolucionario del Proletariado entre la C.N.T., la F.A.I., el P.O.U.M. y todas las organizaciones de clase para organizar la lucha.
Por los Comités o Juntas de obreros, campesinos y combatientes, democráticamente elegidos.
Contra el armisticio y contra la transformación de la guerra civil en imperialista.
Por el armamento del proletariado, el desarme y disolución de los cuerpos burgueses.
Por un orden público en poder de las Patrullas de Control.
Por el control de la distribución y los precios mediante los Comités.
Por la pena de muerte para los especuladores.
Contra la censura política y la persecución de la prensa y las organizaciones obreras.
Por el triunfo de la guerra y de la Revolución.
¡VIVA LA REVOLUCION PROLETARIA!
¡VIVA LA REVOLUCION MUNDIAL!”*

moment àlgid de la lluita, assegurant-li que d'haver existit un direcció política “The bourgeoisie could have been snuffed out in 6 hours”, i pronosticà que el “POUM might be outlawed as a result of it all”;¹⁹³² en un article posterior també presentà aquesta caracterització i mantingué que els obrers havien estat traïts pels seus dirigents, i en línia amb la tasca realitzada amb les cèl·lules 72 i 5 (les quals no esmentà), manifestà que l'esperança radicava en que l'ala esquerra del P.O.U.M. pogués transformar el partit.¹⁹³³

Oehler, en la seva extensa crònica i anàlisi, acabada d'escriure el dia 16 de maig i publicada posteriorment en fullet¹⁹³⁴ coincidí molt amb aquesta visió, amb un especial èmfasi en la forta crítica a les direccions anarquista (que qualificà de traidora i despreciable) i poumista (que qualificà de “centrista sense remei” i de barrera per als treballadors en el camí de la presa del poder), i la perspectiva optimista de cara al futur malgrat la derrota, aportant com a novetats un petit estudi de la qüestió militar que subratllà el caràcter defensiu del moviment i que també concloué que hauria estat possible prendre el poder,¹⁹³⁵ i l'èmfasi en el paper contrarevolucionari de l'estalinisme: “Mayo de 1937 será recordado en la historia como la primera vez que los estalinistas estuvieron en el lado burgués de las barricadas [...] se convirtieron en defensores de la “democracia” contra los luchadores por la dictadura de los obreros y campesinos”,¹⁹³⁶ observació que també havia estat feta el dia abans per un desconegut militant bolxevic-leninista estat-unitenc: “The May events have clearly demonstrated the counter-revolutionary role of Stalinism in bourgeois service”.¹⁹³⁷

¹⁹³² Carta de William Krehm a B. J. Field (8-V-37), Arxiu privat de William Krehm.

¹⁹³³ KREHM, William. “Barricades in Barcelona!”. *Labor front*, v. 4, no. 1 (June-July, 1937), p. 1, 5; una versió més resumida aparegué després dins d'un fullet (“Barricades in Barcelona”. En: KREHM, William. *Spain : revolution and counter-revolution*. [Toronto?] : League for a Revolutionary Workers Party, 1937, p. 40-44).

¹⁹³⁴ OEHLER, Hugo. *Barricades in Barcelona : the first revolt of the proletariat against the capitalist People's Front : eyewitness account : Barcelona May 15, 1937*. [Chicago ; New York] : Demos, [1937] (traduït en: OEHLER, Hugo. “Barricadas en Barcelona : la primera revuelta del proletariado contra el Frente Popular capitalista : relato de un testigo : Barcelona, 15 de mayo de 1937”. En: *Barcelona, mayo 1937 : testimonios desde las barricadas*. Edición, compilación y traducción de C. García Velasco, H. Piotrowski, S. Rosés Cordovilla. Barcelona : Alikornio, 2006, p. 29-56).

¹⁹³⁵ Com ja he assenyalat anteriorment, també hi ha aquí una coincidència –que no pot ser casual– entre les posicions d'Oehler i Rebull.

¹⁹³⁶ OEHLER, Hugo. “Barricadas en Barcelona : la primera revuelta del proletariado contra el Frente Popular capitalista : relato de un testigo : Barcelona, 15 de mayo de 1937”. En: *Barcelona, mayo 1937 : testimonios desde las barricadas*. Edición, compilación y traducción de C. García Velasco, H. Piotrowski, S. Rosés Cordovilla. Barcelona : Alikornio, 2006, p. 53.

¹⁹³⁷ Z. “Letters from Barcelona picture bourgeois-Stalinist repressions”. *Socialist appeal*, v. 1, no. 4 (September 4, 1937), p. 7.

En connexió amb l'anàlisi d'Oehler, resulta de nou molt aclaridor comparar-la amb la de la Cèl·lula 72 ("Las Jornadas de Mayo"),¹⁹³⁸ que presentà com a addició a la seva contratesi i que fou publicada en el segon número del butlletí intern del P.O.U.M. barcelonès. No he trobat cap text d'Oehler i Blackwell que demostrí que el text de la Cèl·lula 72 tingués un origen en ells, i certament tota la primera part sembla escrita per una altra persona –probablement Rebull–; no obstant, tant l'argumentació, com alguns dels temes tractats (el doble poder, el paper dels dirigents anarquistes i poumistes, el Front Popular, el perill d'intervenció estrangera, la possibilitat de la presa del poder), com la crítica contundent tant de l'actuació de la C.N.T. (que també qualificà de "traïció") com del propi P.O.U.M. (fins arribar a afirmar que "fué a remolque de los acontecimientos" i que "Se ha visto claramente que no existe un verdadero Partido marxista de vanguardia en nuestra Revolución y que queda todavía por forjarse este instrumento indispensable para la victoria definitiva"), com inclús els aspectes formals de les conclusions (enumerades, en l'estil d'Oehler), apunten a, com a mínim, una inspiració d'aquests en la seva elaboració. En tot cas, és altament significatiu que els altres dos documents que la Cèl·lula 72 publicà en el mateix butlletí, acompanyant a aquesta anàlisi sobre els Fets de Maig, fossin, el primer, "La consigna "Gobierno CNT-UGT""¹⁹³⁹, el qual era en realitat un text resumit i adaptat d'un document anònim (però escrit per Oehler i Blackwell) del 20 de maig ("The slogan of a CNT-UGT Government"),¹⁹⁴⁰ del qual hi havia inclús frases traduïdes quasi literalment,¹⁹⁴¹ i el

¹⁹³⁸ CÈL·LULA 72 DEL P.O.U.M. DE BARCELONA. "Las Jornadas de Mayo". *Boletín interior : órgano de discusión para el II Congreso del Comité Local de Barcelona del Partido Obrero de Unificación Marxista*, nº 2 (29 Mayo 1937), p. 8, 6-7 (retraduït del castellà a l'anglès, de l'anglès al francès, i del francès al castellà, en: REBULL, Josep. "Adición a las contratesis sobre las Jornadas de Mayo". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 510-513).

¹⁹³⁹ CÈL·LULA 72 DEL P.O.U.M. DE BARCELONA. "La consigna "Gobierno CNT-UGT"". *Boletín interior : órgano de discusión para el II Congreso del Comité Local de Barcelona del Partido Obrero de Unificación Marxista*, nº 2 (29 Mayo 1937), p. 4.

¹⁹⁴⁰ OEHLER, Hugo ; BLACKWELL, Russell. "The slogan of a CNT-UGT Government" (20-V-37), Hugo Oehler Papers, folder 9, Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University (també en: Hugo Oehler Collection, box 1, folder 3, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University). El document està escrit a màquina i porta el títol entrecomillat "'For a CNT-UGT Government'" (exemplar de la Tamiment Library, New York University), el qual fou corregit posteriorment a mà, incloent el títol, que fou canviat a "The slogan of a CNT-UGT Government" (exemplar del Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department, Brandeis University).

¹⁹⁴¹ Així, per exemple:

- "Since the formation of the new government in Valencia a few days ago the POUM has presented an editorial in *La Batalla* of May 20 which calls "for a CNT-UGT Government" en el document original, que es transformà en "En "*La Batalla*" del día 20 de mayo, y a raíz de la nueva situación creada después

segon, un sobre la dualitat de poders (el qual no sembla, pel seu argumentari i estil, que tinguéss un origen en Oehler i Blackwell, però que sí se centrà en un dels temes recurrents d'aquests).

de la "solución" de la crisis del Gobierno en Valencia, mediante la eliminación de Largo Caballero y los consejeros de la C.N.T., se lanza la consigna "Gobierno C.N.T.-U.G.T."";

- "Or maybe they will quote Trotsky on France a few years ago, when he called for a government of Blum and Cachin?", transformat en "Si no apelan a esta explicación quizás se refugien en la fórmula presentada por Trotski en 1934 donde se pedía para Francia un "Gobierno Blum-Cachin";

- "In Spain the UGT-CNT leadership liquidated developing Dual Power. In Spain dual power does not exist, not to speak of the non-existence of a Marxian party. To call for a CNT-UGT government as does the POUM is to prepare the way for a beheading of the proletarian armed uprising now in the making", transformat en "Pero en España no existe la dualidad de poderes, puesto que estos mismos dirigentes reformistas la liquidaron al nacer. Proponer un Gobierno C.N.T.-U.G.T. hoy, es facilitar al reformismo nuevas traiciones para mañana, puesto que la misma burguesía, cuando ello responda a sus intereses, procurará utilizar nuevamente a estos dirigentes para decapitar la nueva insurrección proletaria que se encuentra en preparación"; etc.

Capítol 6. L'actitud dels revolucionaris marxistes davant la derrota de la revolució.

Com he assenyalat anteriorment, fou la perspectiva de la possibilitat de que la petita S.B.L.E. no estigués disposada a aplicar l'orientació entrista propugnada per l'S.I. i que encetés una ruta "ultra-esquerrana" la que esperonà Wolf a decidir-se a marxar a Barcelona com a delegat de l'S.I.: certament la qüestió de la necessitat d'un representant de l'S.I. a Espanya havia estat tractada en la majoria de reunions de l'S.I. des del desembre del 1936, però també certament mai s'havia trobat ningú disposat, per diverses raons, a marxar. Allò nou que es presentà en la reunió de l'S.I. del 17 d'abril fou precisament la constatació de que l'S.B.L.E. havia emprés decididament el camí com a organització independent, aplicant a contracor i de manera que li fos rebutjada la quarta petició d'entrada en el P.O.U.M. Era un camí, a més, que plantejava una política no discutida ni aprovada amb anterioritat per l'S.I.: el de propugnar un front únic revolucionari i un programa màxim, per la revitalització del comitès, la presa del poder i la dictadura del proletariat. Fou davant d'això que Wolf decidí que calia urgentment la presència d'un membre de l'S.I. a Espanya, per tal d'encarrilar l'S.B.L.E. en el programa entrista aprovat el gener; bé és cert que, malgrat que tot l'S.I. fou conscient del rumb poc ajustat a les seves decisions que havia pres la secció espanyola, Wolf fou l'únic que tingué el coratge i el compromís de presentar-se voluntari per tal d'intentar aplicar la política que creia justa.

En un principi, la seva partida estava prevista per a finals d'abril,¹⁹⁴² però diverses qüestions feren ajornar aproximadament un mes la seva arribada a Barcelona. Malgrat la derrota en que acabaren els Fets de Maig i els assassinats i segrestos d'aquells dies i posteriorment (entre ells, Francesco Barbieri, Camillo Berneri, Francesc Ferrer, Alfredo Martínez, Marc Rhein –ja a l'abril-, Bob Smillie o els dotze joves llibertaris del barri de S. Andreu quins cossos foren abandonats en el cementiri de Cerdanyola), no consta que l'S.I. plantegés a Wolf anul·lar o al menys ajornar el seu viatge, i ell en tot cas certament decidí seguir amb la seva missió; també la seva muller, la jove Hjørdis Knudsen, filla del dirigent socialista que havia hostatjat Trotsky a Noruega, fou

¹⁹⁴² Carta d'Erwin Wolf a Hjørdis Knudsen (20-IV-37), Correspondance de Wolf (Politique) (6-7), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History; carta de Pierre Naville a Erwin Wolf (20-IV-37), ídem; carta d'Erwin Wolf a L. Trotsky (21-IV-37), (6012) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

informada per Wolf dels riscos del viatge però tanmateix decidí acompanyar-lo. El dia 9 de maig, des de Narbona, Wolf envià una carta a Trotsky on deixava clara tant les seves posicions com els seus objectius respecte el seu viatge: el P.O.I. tenia raó en la seva diagnosi de que el grup de Barcelona tenia “fortes tendències sectàries”; criticà l’oposició de l’S.B.L.E. a la consigna del “govern obrer i camperol” i que li contraposés la de “dictadura del proletariat”, així com que reivindicessin la dimissió dels ministres anarquistes;¹⁹⁴³ rebutjà com una “utopia” que haguessin demanat dret de fracció dins del P.O.U.M. ja que l’important era “crear una fracció i no pas el dret de demanar-la” (però no li explicà a Trotsky que el dret de fracció que demanava l’S.B.L.E. no era per ingenuïtat, sinó precisament com a mesura per dificultar la seva no desitjada entrada); i inclús criticà la consigna de “front revolucionari” perquè era la mateixa que la que llançava la J.C.I. i no significava més que un “front popular radical d’esquerra” (mostrant clarament, doncs, que o bé Wolf no havia discutit aquesta qüestió amb Munis -el qual, com he assenyalat anteriorment, exposà clarament en un article la diferència de concepcions de la mateixa consigna per a l’S.B.L.E. i per al P.O.U.M.-, o bé, si ho feu, no recullí en absolut la seva argumentació per tal de realçar la seva pròpia davant Trotsky). En conclusió, Wolf argumentà que l’esquerra del P.O.U.M. no volia saber res del trotskistes perquè aquests volien un partit nou fora d’aquell, mentre que aquesta esquerra el volia des del mateix partit.¹⁹⁴⁴

¹⁹⁴³ En realitat, aquesta consigna només havia aparegut un cop, en el butlletí francès (“En avant, camarades de la F.A.I.!”). *Bulletin français de la Section bolchevique-léniniste d’Espagne (pr. la IVe Internat.)*, no. 1 (10 abril 1937), p. 12), emmarcada en un article adreçat als militants de la F.A.I. per tal que es girassin contra la seva direcció; el retret de Wolf (i al dia següent, de Rous) era força injust i políticament interessat, remarcant en excés una consigna que no era gens representativa de les posicions de l’S.B.L.E.

¹⁹⁴⁴ “*Nach Ansicht aller leitenden französ. Genossen, die ich teile, zeigt unsere gruppe in Barcelona ziemlich starke sektiererische Tendenzen. Sie lehnen die Losung “Arbeiter & Bauernregierung” ab und wollen Sie durch die Endlosung “Diktatur des Proletariats” ersetzen. Sie verlangen Eintritt in die POUM “en block mit Fraktionsrecht”. Das ist die reinste Utopie. Es handelt sich darum, sich eine Fraktion zu schaffen, nicht aber das Recht zu verlangen. Sie verlangen “demission des ministres anarchistes”; man muss aber - neben der Hauptlosung der Bildung von Comitès - die Vertreibung der bürgerlichen Minister verlangen. Auch die losung “Front révolutionnaire” erscheint mir nicht richtig. Das ist die Losung der poumistischen Jugend, die darunter eine Art linksradikale Volksfront verstehen. Richtig erscheint mir, einfach die Einheitsfront zwischen Anarchisten und Poumisten zu verlangen, den Accent dafür auf den Inhalt, das heisst auf die konkreten ziele, Losungen, praktischen Abmachungen su legen. In der POUM hat sich eine linke Fraktion herausgebildet, die zum Kongress eigene Thesen gedruckt herausgebracht hat. Ich habe sie leider nicht zu gesicht gekriegt. Naville sagte mir, dass - wenn wir von der Frage der IV. Intern. absehen - der Standpunkt dieser Fraktion mit dem unsrigen beinahe identisch ist. Scharfe Kritik an Nin! Aber auch der linke Flügel der POUM will nichts von den Trotzisten wissen, weil diese eine neue Partei wollen, während sie selbst aus der POUM die revolutionäre Partei machen wollen. Ich werden Ihnen so bald als möglich Material senden. Vielleicht können Sie aber jetzt schon wenigstens zu einigen Fragen Stellung nelmen, vor allem um unsere eigenen Reihen zu vereinheitlichen.*” (carta d’Erwin Wolf a L. Trotsky (9-V-37); (6015) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

Al dia següent, Rous també escrigué a Trotsky una carta en la que la qüestió espanyola fou presentada de manera quasi idèntica a la de Wolf, en el que sembla una posada en comú dels dos membres de l'S.I. per tal de condicionar la visió de Trotsky: “Nos camarades espagnols demandent à la bureaucratie du P.O.U.M. le droit de fraction”, “Nos b l espagnols opposent artificiellement [...] le mot d'ordre de gouvernement ouvrier et paysan à celui de dictature du prolétariat”, “Nos b l espagnols [...] posent comme revendication “Il faut que les anarchistes démissionnent!””, concloent, com Wolf, que “tout cela dénote, une disposition sectaire”. Rous advertí que era important que els militants espanyols no perdessin temps (però no esmentà la pèrdua d'aquest durant mesos per part del propi S.I.) i admeté que “Nous n'avons pas en assez d'autorité pour les convaincre de leurs erreurs” (un probable reflex de l'oposició que degueren trobar-se en Munis a París) i demanà a Trotsky, per tant, que fos ell qui els dongués “le conseil décisif”.¹⁹⁴⁵

Finalment, Rous sintetitzà el 15 de maig davant l'S.I. la missió de Wolf, que era portar (i òbviament fer aplicar) al grup espanyol la resolució de l'S.I. sobre les divergències que aquest organisme tenia amb l'S.B.L.E., que eren les que ja havien aparegut a la seva carta i la de Wolf: entrisme, govern obrer i camperol, front revolucionari a partir dels comitès, i abandonament de la consigna de retirada dels ministres anarquistes. En aquest darrer punt, Rous afegí en la reunió de l'S.I. que a més d'abandonar-la, s'havia de substituir per la de retirada dels ministres capitalistes.¹⁹⁴⁶ Aquesta reunió aprovà, a més de la resolució sobre Espanya que he tractat en el capítol anterior –la qual analitzava l'origen dels Fets de Maig en la temptativa del govern burgès d'esclafar el moviment revolucionari, i cridava per la constitució d'un “partit bolxevic”, una altra, interna, dirigida al “grup B. L. de Barcelona” (sic) que repetia de nou tot l'argumentari anterior (emfatitzant sobretot la necessitat d'entrar en el P.O.U.M.), però que a més l'oficialitzava al ser aprovat específicament per aquest òrgan, la qual cosa la converteix

¹⁹⁴⁵ Carta de Jean Rous a L. Trotsky (10-V-37) ; (4543) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

¹⁹⁴⁶ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Procès-verbal de la séance du 15 mai 1937”, p. 1, (16511) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library. En aquesta reunió també hi fou convidat Vereeken, que no trobà prou correcta la posició de l'S.I. i continuà defensant que “A Barcelone les camarades se portent d'une façon indigne, c'est une bande d'aventuriers qu'il faut liquider en les envoyant dans le POUM, il faut supprimer le journal. [...] Il faut dissoudre le groupe BL. [...] Nous devons être les conseillers du POUM, le redresser” (idem, p. 3, 4).

així en el document que constata oficialment quina era la “missió de Wolf a Espanya” i que crec, per aquesta raó, oportú reproduir aquí malgrat ja haver-ne exposat l’argumentari:

*“Résolution intérieure, pour le groupe B.L. de Barcelone:
Le Secrétariat International pour la IVe Internationale adresse son salut le plus chaleureux au groupe B.L. de Barcelone (voz Leninista) et appelle tous les militants de la IVe Internationale à souscrire pour l’aider matériellement et politiquement.
Il tient à renouveler fraternellement à ces camarades ses suggestions et ses critiques (gouvernement ouvrier et paysan, attitude à l’égard des ministres anarchistes etc.). Plus particulièrement concernant l’entrée dans le P.O.U.M., pour y lutter côte à côte avec les militants de ce parti, le Secrétariat International pense que ce pas tactique ne saurait être subordonné à l’autorisation de la direction du P.O.U.M. de constituer une fraction et que les bolchéviks-léninistes doivent entrer dans ce parti, sans revendiquer d’autres droits que les militants du P.O.U.M. et les garanties démocratiques.
Le 15 mai 1937.”¹⁹⁴⁷*

L’argumentació de Wolf i de Rous, recollida en aquesta resolució de l’S.I., demostrava varies coses. En primer lloc, un seguiment seriós de la qüestió espanyola, però estancat en el setembre del 1936, cec i sord a l’evolució tant de la política del P.O.U.M. com de l’actitud d’aquest partit envers els bolxevic-leninistes (com acabaven de demostrar els ben recents articles de Gorkin i Landau en *La Batalla*, o com ho tornaria a demostrar l’expulsió de la desena de milicians bolxevic-leninistes del front que s’esdevingué aproximadament en el mateix moment de l’arribada de Wolf a Barcelona;¹⁹⁴⁸ el fet era encara més sorprenent perquè Rous mateix reconegué, en una contradicció evident, que les relacions tornaven a ser tenses amb el P.O.U.M. degut al “tournant réactionnaire de la direction” del partit, i que aquest ja no es redreçaria, havent de formar-se el partit revolucionari amb elements de diferents formacions).¹⁹⁴⁹

En segon lloc, un insuficient coneixement de les posicions exactes de l’S.B.L.E. (o bé una desfiguració conscient d’aquestes), com mostren les divergències sobre el front revolucionari (al qual l’S.B.L.E. ja li donava el sentit que l’S.I. volia); sobre el govern obrer i camperol (que l’organització espanyola rebutjava no en sí, sinó per com el

¹⁹⁴⁷ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Résolution intérieure, pour le groupe B.L. de Barcelone”, annexe no. 3, (16511) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

¹⁹⁴⁸ “Les miliciens trotskystes protestent”. *La Lutte ouvrière* (17-VI-37).

¹⁹⁴⁹ “Desormais la construction du parti révolutionnaire ne passera plus à travers le POUM qui est incapable de se redresser comme tel, mais par le regroupement des éléments de gauche des différentes formations, l’antitrotskyisme farouche et l’absence de toute autocritique chez le POUM le prouvent.” (SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Procès-verbal de la séance du 15 mai 1937”, p. 4, (16511) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

presentava i interpretava en concret el P.O.U.M.); i sobre la dimissió dels ministres anarquistes (consigna que no havia estat mai central en l'S.B.L.E. i que havia estat ja superada per la mateixa S.B.L.E. -que el 4 de maig havia cridat per la dimissió del “govern reaccionari”-, i que era artificialment inflada pels dos membres de l'S.I. i solucionada amb una proposta encara més qüestionable que la de l'S.B.L.E.).¹⁹⁵⁰

En tercer lloc, una estranya comunicació amb Munis, ja que l'estada d'aquest a París i inclús el seu probable viatge juntament amb Wolf a Barcelona¹⁹⁵¹ haurien d'haver servit als dos membres de l'S.I. per conèixer la situació de primera mà i no fer les afirmacions poc ajustades del punt anterior.

I, en quart lloc, i encara més sorprenentment, l'absolut silenci de l'S.I. davant les anàlisis de Trotsky sobre la qüestió espanyola en general i sobre el P.O.U.M. en particular. Malgrat les advertències ja clares de Trotsky des de feia gairebé dos mesos en una perspectiva d'escissió del P.O.U.M. (mitjançant la carta de Heijenoort), i fins justament l'article escrit dues setmanes abans de les cartes de Wolf i Rous on expressà que “Los intereses de la revolución están por encima de la unidad formal de un partido” (“¿Es posible la victoria?”, que potser Wolf no havia rebut encara, però sí Rous),¹⁹⁵² l'S.I. continuava ignorant aquesta orientació i estava disposat a fer adaptar la realitat a

¹⁹⁵⁰ En efecte, el sentit de la consigna de l'S.B.L.E. que cridava per la retirada dels ministres anarquistes era fer veure als militants d'aquest corrent que el govern no era obrer, sinó burgès, i que per tant aquesta retirada era un pas previ a la preparació de la revolució. La proposta de Rous, en canvi, que proposava el contrari (la retirada dels ministres capitalistes) implicava que si el govern abandonava el seu component burgès donaria pas a un govern revolucionari. Calcant només formalment l'exemple rus del 1917, Rous oblidava que els bolxevics havien demanat la retirada dels ministres capitalistes abans de les jornades de juliol del 1917, i que després d'aquestes s'abandonà; en el cas espanyol, amb la dissolució del C.C.M.A. i la reestructuració de l'estat burgès, el govern no es podia considerar en absolut com capacitat per poder operar una transformació en sentit revolucionari, i menys encara després dels Fets de Maig. En realitat, ambdues consignes de dimissió tenien un problema fonamental de concepció i oblidaven la importància del programa del govern per sobre del de la seva composició formal, ja que proposaven una consigna de modificació d'un govern burgès en un temps de revolució; no obstant, la de l'S.B.L.E. tenia una orientació coherent (destrucció de l'estat burgès) amb una tàctica incoherent (proposta de modificació d'un govern burgès), mentre que la de Rous era incoherent en tàctica (proposta de modificació d'un govern burgès) i en orientació (transformació d'un govern amb programa burgès en revolucionari per modificació dels seus components), obviant així la qüestió del programa.

¹⁹⁵¹ Dues frases de Rous semblen indicar que viatjaren junts a Espanya: “*Les deux camarades [Munis i Wolf] sont partis pour Barcelone avant hier.*” (carta de Jean Rous a L. Trotsky (10-V-37) ; (4543) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library); i “*Munis et Braun sont partis, mais n'ont encore pu passer*” (SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Procès-verbal de la séance du 15 mai 1937”, p. 1, (16511) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

¹⁹⁵² En la carta de Rous esmentada en la nota anterior, aquest informà Trotsky de “*Bien reçu l'article sur l'Espagne qui a été remis à Munis, et à Braun.*” (carta de Jean Rous a L. Trotsky (10-V-37) ; (4543) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

la seva tàctica, i no a l'inrevés.

En definitiva, doncs, Wolf marxà a Barcelona no tant a copsar la realitat de la situació espanyola i a partir d'aquí encetar una anàlisi que li portés a l'elaboració d'un programa, sinó més aviat a fer aplicar a l'S.B.L.E. un programa elaborat fora de la realitat espanyola i sense la participació de militants que es trobaven en Espanya.

No sembla que Trotsky comentés directament a Wolf les impressions sobre la qüestió espanyola que aquest li havia exposat en la seva carta, probablement per una mesura de seguretat; però sí contestà el dia 26 de maig a Rous en resposta a la carta d'aquest del dia 10, quin contingut sobre Espanya era coincident amb les posicions de Wolf.¹⁹⁵³ Escassament informat (començà la seva carta reconeixent que “il est très difficile de se prononcer d'ici sur les questions conjoncturelles”, i preguntà després quin era l'estat del P.O.U.M. i si havia estat il·legalitzat) i molt condicionat per la presentació de la qüestió tant per part de Wolf com de Rous, Trotsky digué a aquest que, efectivament, era un formalisme i “plus que naïf” demanar al P.O.U.M. l'autorització oficial per poder formar una fracció, reduint per tant, el debat a *com* s'havia de fer el treball fraccional, quan el que l'S.B.L.E. (i Munis a París) estaven intentant explicar era que el temps de la fracció dins del P.O.U.M. ja havia passat.

Trotsky, però, donà dos indicis de que, en realitat, es trobava més a prop de l'S.B.L.E. que no pas de l'S.I. en la qüestió espanyola, encara que no en fos conscient: en primer lloc, respecte la qüestió del govern obrer i camperol, no donà la raó explícitament a l'S.B.L.E. però tampoc se la traïé (o el que és el mateix, no recolzà la posició de Rous i Wolf), recordant que els bolxevic-leninistes sempre s'havien oposat a aquesta consigna quan els estalinistes l'oposaven a la de “govern obrer” i a “dictadura del proletariat”, i recordà que “Tout dépend du contenu réel que la situation, la politique et le parti en question donnent à cette formule”: és difícil concebre que Trotsky, que sabia perfectament quin era el “contingut real” que el P.O.U.M. donava a aquesta consigna, no estigués d'acord amb l'S.B.L.E., i de fet acabà aquestà argumentació afirmant precisament que calia donar-li a la consigna de govern obrer i camperol “un contenu

¹⁹⁵³ TROTSKY, L. “[Le gouvernement ouvrier et paysan]”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres, v. 14 : mai 1937 à septembre 1937*. Introduction et notes de Pierre Broué. [Paris] : Publications de l'Institut Léon Trotsky, cop. 1983, p. 73-74.

tout à fait révolutionnaire, c'est-à-dire "dictature du prolétariat"; i en segon lloc, inclús després d'haver acceptat l'explicació de Wolf i Rous sobre la "ingenuïtat" de l'organització espanyola al demanar el dret de fracció dins del P.O.U.M. i advertir contra la seva "actitud ultimartista", es negà a condemnar explícitament la política dels militants d'Espanya (el "consell decissiu" que li havia demanat Rous) i volgué deixar clar de nou que "Je suis trop peu informé sur leur position réelle pour me permettre une critique précise", el que deixa veure els dubtes de Trotsky davant les posicions de Rous i Wolf, als quals, per tant, no desautoritzà però tampoc recolzà explícitament, en una actitud que sembla que fou la d'acceptació de la política de l'S.I. sobre Espanya, però no pas de complet acord.

A Barcelona, l'S.B.L.E. es mantenia en la seva política: en el full volant "Porque [sic] no es trotskista el POUM", que edità probablement a finals de maig, feu tot un recull de totes les accions i posicionaments que demostraven que "el POUM siempre claudica" (des de la concepció de l'Aliança Obrera per Maurín fins a l'actuació durant els Fets de Maig, passant pel suport al Front Popular, l'entrada en el govern de la Generalitat, l'entrada de la F.O.U.S. en la U.G.T., etc.) i que, òbviament, no podien facilitar en absolut una hipotètica nova petició d'entrada per part de l'S.B.L.E., objectiu de Wolf. La intenció de l'S.B.L.E. era mostrar als militants del P.O.U.M. que precisament el fet de no ser trotskista era el que havia fet que aquest partit tingués una política claudicant, i la seva orientació era, doncs, clarament escissionista. La crida final del full volant era ben clara: "Compañeros del POUM, formad con nosotros el partido Bolchevique-Leninista de España".¹⁹⁵⁴ Malauradament no hi ha cap dada sobre la seva autoria, i bé podria haver estat redactat –o al menys aprovat– per Moulin abans de l'arribada de Munis i Wolf, o bé conjuntament per Moulin i Munis en el supòsit de que hagués arribat a Barcelona abans que Wolf, cosa que la documentació no aclareix; en tot cas, pel seu contingut, és evident que fou editat o poc abans o poc després de l'arribada de Wolf, sense que aquest hi hagués pogut intervenir, i ben probablement per refermar la pròpia política davant del delegat de l'S.I.

El 29 de maig, l'S.B.L.E. llançà una nova crida a les organitzacions del Moviment per

¹⁹⁵⁴ SECCIÓN BOLCHEVIQUE-LENINISTA DE ESPAÑA. "Porque no es trotskista el POUM" [full volant], ([maig 1937?]) (reproduït en: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 125-126).

la IV Internacional per tal de rebre ajut econòmic¹⁹⁵⁵ (probablement un dels motius principals pel qual no aparegué durant aquell mes cap publicació de l'S.B.L.E.) i l'orientació escissionista vers el P.O.U.M. continuava apareixent, ja que al tractar els diferents grups esquerrans que s'estaven desenvolupant entre els anarquistes i poumistes, assenyalà que, o ja havien estat expulsats (com els Amigos de Durruti) o aviat ho serien (com l'esquerra del P.O.U.M.), la qual cosa indica que, òbviament, només es podrien reagrupar en un nou partit un cop fossin fora de llurs antigues organitzacions; i en la seva conclusió, el text, encara que menys explícit que en el full volant, fou nogensmenys força evident afirmant que “La victoire est étroitement liée à la création d'un nouveau parti pour la IV^e Internationale”.

Però a partir del mes de juny ja s'observa un canvi en la tàctica del grup. Com ja he indicat en el capítol anterior, en el següent text de l'S.B.L.E., “Por un tres de mayo victorioso”, editat a primers de juny, les referències a la formació d'un nou partit desaparegueren, així com les consignes màximes sobre la dictadura del proletariat, substituïdes bé per consignes transitòries, bé per consignes genèriques com les visques a la revolució proletària i mundial que no implicaven cap canvi de tàctica. És indubtable que això es degué a l'arribada de Wolf a Barcelona probablement a finals de maig,¹⁹⁵⁶ i el més probable és que aquest consensués amb Munis les consignes finals a un text prèviament elaborat per aquest, eludint la qüestió del partit fins que no s'hagués decidit quina era l'orientació de l'S.B.L.E. sobre aquesta important qüestió.

L'S.B.L.E. havia operat un gran canvi en la seva composició des de principis d'any: de les dades d'un informe del propi Wolf elaborat el sis de juliol¹⁹⁵⁷ però referent a la situació poc després de la seva arribada, es desprèn que l'organització havia augmentat lleugerament la seva militància, però sobretot el més remarcable era l'augment considerable de militants espanyols. El nombre total de militants és difícil d'establir, ja que les xifres que donà Wolf no acaben de quadrar, variant de disset a vint-i-tres per a

¹⁹⁵⁵ C.E. DE L'S.B.L.E. “Appel des bolchéviks-léninistes espagnols”. *Service d'information et de presse*, no. 19-20 (juin 1937), p. 102-103; també aparegué en anglès: “Appeal of the Spanish Bolshevik-Leninists”. *Information bulletin*, (July, 1937), p. 3-4; i, posteriorment, en la premsa de diverses seccions (per exemple, en *La Lutte ouvrière*, i en *Fight*).

¹⁹⁵⁶ BROUÉ, Pierre. “La mission de Wolf en Espagne”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 10 (juin 1982), p. 80.

¹⁹⁵⁷ WOLF, Erwin. “Rapport intérieur” (6-VII-37); (17371) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; aquí p. 1 (traduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 138-142; aquí p. 138).

Barcelona: en la primera assemblea general que es convocà després de la seva arribada, el dia 12 de juny, hi participaren vint-i-tres persones, de les quals disset eren espanyoles; Wolf informà que no tots els militants eren actius, ja que, dels cinc estrangers de Barcelona, tres eren poc actius (entre els quals s'ha de suposar que ja s'hi hauria d'incloure els Thalmann)¹⁹⁵⁸ i un¹⁹⁵⁹ era a la presó, i dels dotze espanyols, només hi anaven a les assemblees set. Si s'agafen aquestes darreres xifres, s'obté que els militants de Barcelona eren, com a molt, disset (dotze espanyols i cinc estrangers), i no pas vint-i-tres; dels espanyols, la majoria (nou) eren també militants del P.O.U.M. A més del grup de Barcelona, es comptava amb una quinzena de militants al front, entre els quals també hi havia espanyols, però la comunicació amb tots ells era molt dolenta a causa de la censura; finalment, no hi havia cap contacte amb Madrid i no se sabia quants membres hi havia. Probablement tant per indicació de Moulin com de Rous, Wolf es plantejà explorar les relacions amb el grup *Le Soviet* amb la intenció d'una futura unificació, però al trobar-se que la major part dels membres del grup rebutjaven Fosco, optà per deixar passar un temps fins que l'animositat hagués minvat. Probablement la repressió posterior a la il·legalització del P.O.U.M. i la necessitat d'enfortir-se davant la reacció feu que tant Wolf com Moulin consideressin que havia arribat aquest moment, i a finals de juliol aquest darrer concertà amb Gervasini una trobada amb Fosco, que no

¹⁹⁵⁸ En llurs memòries, els Thalmann explicaren –en una barreja d'esdeveniments situats entre els Fets de Maig i la prohibició del P.O.U.M.- que, quan Wolf arribà a Barcelona, volgué parlar amb ells i llavors Moulin els contactà. Ells declinaren en un principi però davant la insistència d'aquest, acabaren acceptant. A la reunió, a la que també hi assistiren Munis i Knudsen, s'haurien evidenciat les diferències polítiques perquè els Thalmann interpretaren el resultat dels Fets de Maig com a una aturada de la revolució -fent una analogia amb Kronstadt-, mentre que suposadament Wolf i Munis defensaren que “estaríamos ante un impulso de las fuerzas revolucionarias” (la qual cosa es contradiu amb tots els texts bolxevic-leninistes del moment). Seria en aquest moment que Munis els hauria preguntat on se situaven políticament si no estaven amb la IV Internacional i els hauria recriminat ser uns anarquistes. És molt significatiu que, segons aquest relat, fos precisament Moulin –el qual suposadament (segons el propi relat anterior dels Thalmann) estava molt a prop de l'anarquisme- qui els contestà que “Lo que ahora vivimos no es Kronstadt, por supuesto, este paralelismo histórico no es correcto” (THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. “La Sublevación en Cataluña”. En: *Barcelona, mayo 1937 : testimonios desde las barricadas*. Edición, compilación y traducción de C. García Velasco, H. Piotrowski, S. Rosés Cordovilla. Barcelona : Alikornio, 2006, p. 119-120). Malgrat l'existència de llacunes i confusions de moments, és ben possible que els Thalmann ja haguessin començat una separació amb el Moviment per la IV Internacional especialment després de l'experiència dels Fets de Maig, però és força significatiu que Rous encara els llistés entre els bolxevic-leninistes que estaven detinguts a mitjans de juliol: “*Parmi nos camarades sont arrêtés: [...] le et la ca. Thalmann (Suisse)*” (SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Séance du 10 et 11 juillet 1937” [procès-verbal], p. 1, (16513) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

¹⁹⁵⁹ La xifra no queda clara en el document de la Houghton Library, sembla un “3” amb una altra xifra corregint a sobre. He agafat la xifra que donen els editors de la traducció espanyola.

pogué produir-se per la repressió.¹⁹⁶⁰

Malgrat l'entrada significativa de militants espanyols en l'S.B.L.E. era evident que, en quasi un any de situació revolucionària, el grup bolxevic-leninista espanyol havia progressat quantitativament poc i constituïa encara una organització petita, encara que qualitativament suplia aquesta mancança amb una influència certa entre alguns sectors de la militància poumista i començant a tenir alguna entre l'esquerra anarquista (aconseguint reclutar entre aquesta¹⁹⁶¹ i tenir el suport de joves llibertaris per a algunes accions de propaganda). Wolf intentà trobar una explicació per a aquesta situació i en el seu informe del 6 de juliol identificà sis causes que segons ells explicaven aquesta debilitat del grup:

1) *La traición de una dirección de gran prestigio como fue el caso con Nin-Andrade, ha sembrado la desmoralización en las filas b.l. ¿Qué quedaría de nuestra sección belga, cuyos miembros no parecen políticamente mejor educados que los españoles, si Lesoil-Dauge-Vereeken la dejaran? Nada o casi nada;*

2) *Las ideas justas solas no son suficientes. El argumento más convincente es la fuerza y sobre todo durante la revolución necesita la acción periodística. Incluso algunos camaradas llegados del extranjero prefieren “hacer la revolución” con la política “un poco falsa” del POUM, antes que perderse en “discusiones sin fin” con los b.l.*

3) *El mutismo y la vacilación demasiado prolongadas del SI [Secretariado Internacional]. El POUM utilizaba diestramente las divergencias entre las diferentes secciones de la IV Internacional y debilitaba la fuerza de argumentación de los b.l. españoles. Por ejemplo, se vendía ostentosamente la Lutte belge y se atacaba a los franceses.*

4) *La incalificable actitud del RSAP: sus representantes desacreditaron sin vergüenza las débiles fuerzas de los b.l. en España.*

5) *La ausencia de una ayuda material a los b.l. españoles por parte de la organización internacional. No sólo que no se hiciera ninguna propaganda eficaz para el apoyo material del GBL [Grupo bolchevique-leninista] de España, sino que hay organizaciones que utilizaron el dinero destinado a los b.l. españoles para sus propios fines.*

6) *La política sectaria del GBL español: frente al POUM se hizo con frecuencia una crítica demasiado abstracta e incluso errónea. Había de saberse que frente a la política de permanente capitulación del POUM, la tarea principal, al menos en los últimos meses, consistía en impulsar al POUM hacia un frente único de acción con la CNT-FAI. Pero el GBL de España hizo propaganda de un “Frente Revolucionario”, del que no definió jamás ni el contenido ni los límites. Los b.l. españoles atacaron el “Frente Revolucionario de las Juventudes” (calurosamente acogido por el belga Révolution¹⁹⁶²) no a causa de la concepción fundamentalmente falsa de querer llegar a una plataforma política común con las J.J.L.L. (Juventudes Libertarias), sino porque la plataforma era centrista, lo cual era inevitable.”*

¹⁹⁶⁰ Tal i com Gervasini relatà en una entrevista a Casciola (citada en: “Introducción histórica”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 23).

¹⁹⁶¹ Per exemple, Lois Orr informà poc després dels Fets de Maig que els bolxevic-leninistes no havien aconseguit “to make any contact with the masses” però afegí que “altho I have heard that they have acquired another convert —a Spaniard and an anarchist” (carta de Lois Orr a Paddy Trench (31-V-37), expedient 266/1937, Jutjat núm. 8 especial, Arxiu Central del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya).

¹⁹⁶² *Révolution* era l'òrgan de les J.S.R. belgues (la joventut del P.S.R.).

De les sis raons adduïdes per Wolf, dues eren absolutament negligibles, la primera i la quarta. Respecte la primera, la referència a l'abandonament de la direcció sembla indicar que la "traïció" a que es referia Wolf era la unificació amb el B.O.C. i l'abandonament de l'L.C.I.; en aquest cas, però, Wolf obvià que fou la immensa majoria de l'I.C.E. qui volguè això, i que inclús Nin cercà una solució intermitja. Si, en canvi, la "traïció" hagués estat la signatura del pacte electoral del Front Popular o l'entrada en el govern, és difícil veure com això podria haver "desmoralitzat" les files bolxevic-leninistes, donat que els militants del P.O.U.M. ja no ho eren, i els bolxevic-leninistes fora d'aquest partit mai mostraren dubtes sobre aquestes dues qüestions, coincidint amb les apreciacions tant de Trotsky com de l'S.I. Respecte la quarta raó, l'R.S.A.P. podria haver fet dubtar militants d'altres seccions del Moviment per la IV Internacional, i òbviament els militants dels Països Baixos així com una part dels belgues coincidiren amb la direcció d'aquest partit, però difícilment l'R.S.A.P. o la feina de Driesten en l'aparell propagandístic en neerlandès del P.O.U.M. podrien haver influït en els militants espanyols, fossin de l'S.B.L.E. o del P.O.U.M., i ser sobretot una de les raons de la debilitat de l'organització bolxevic-leninista espanyola.

Wolf presentà un segon grup de raons, que apuntaven a l'S.I. i al conjunt del Moviment per la IV Internacional i, per tant, a una autocrítica: eren la segona (qüestió de la premsa), la tercera (mutisme i vacil·lacions de l'S.I.), i la cinquena (absència d'ajuda material als bolxevic-leninistes espanyols). No obstant, Wolf fou força indulgent amb l'S.I. al presentar aquesta autocrítica. En el cas de la segona raó (la manca de premsa), no apuntà a cap responsabilitat de l'S.I., i senzillament diguè que no hi havia hagut premsa perquè el grup no era prou nombrós, obviant el paper fonamental que hauria d'haver tingut l'S.I. (i que inclús el P.O.I. intentà pal·liar editant un primer número d'un butlletí en castellà); com demostrava l'edició de premsa i fulls volants des del gener per part de l'S.B.L.E., el problema editorial d'aquesta no era de nombre o de "força", sinó només material, que l'S.I. negligí. En aquest sentit, Wolf feu unes autocrítiques més dures en les raons tercera i cinquena, informant inclús de les males pràctiques d'algunes seccions que es quedaren diners que haurien d'haver anat a l'organització espanyola. No obstant, inclús aquí Wolf treïè responsabilitats a l'S.I., no explicant perquè aquest organisme no havia prioritzat l'ajuda material a Espanya, i perquè no havia vigilat i corregit les males pràctiques, que evidentment sabia que existien –com demostra que

Wolf les esmentés. Però encara més indulgent fou en la raó tercera (el silenci de l'S.I.) que, en realitat, aquesta era la raó principal del poc èxit de l'organització bolxevic-leninista espanyola. Wolf esmentà aquesta inactivitat però immediatament explicà com el P.O.U.M. havia utilitzat les diferències dins del Moviment per la IV Internacional per atacar el bolxevisme-leninisme: en realitat, malgrat que en algunes discussions i en uns pocs articles els defensors de la línia del P.O.U.M. poguessin haver mostrat les contradiccions de l'R.S.A.P. i una part del P.S.R. amb l'S.I. ¿com podria això haver estat més important en el no desenvolupament de l'S.B.L.E. que la inactivitat de l'S.I., la seva manca d'ajut material, la seva política errant i allunyada de la realitat espanyola, la inexplicable tramesa de cap direcció política a Espanya i, en definitiva, la seva incapacitat d'entendre la revolució espanyola com la qüestió fonamental el 1936-1937?

Al costat d'això, Wolf argumentà com la principal causa (o, al menys, li dedicà més explicacions) del poc desenvolupament de l'S.B.L.E. la seva “política sectària, abstracta i inclús errònia”, en especial per no haver propugnat una front d'acció C.N.T.-F.A.I.-P.O.U.M. i sí en canvi un “front revolucionari” quin programa a més no hauria plantejat ni “contingut ni objectius”. En aquest punt, Wolf mostrà força lleugeresa: la seva proposta de “front únic en l'acció” comportava per força un programa, per mínim que fos (com qualsevol front únic), i voler contraposar-lo al “Front Revolucionari” perquè aquest cercava un programa era una gran incoherència. A més, si bé és cert que el programa del front revolucionari no fou pormenoritzat (entre d'altres raons, perquè mai es pogué constituir i, en la mesura en que havia de ser un front de diverses organitzacions no podia tenir el programa d'una sola organització), l'S.B.L.E. sí clarificà des del mes de gener “continguts i objectius”: el front revolucionari havia de servir per aturar la contrarevolució, evitar l'armistici i la conversió de la guerra civil en imperialista, assegurar el triomf i, sobretot, aconseguir la “ruptura enèrgica” amb el Front Popular, i l'S.B.L.E. també veié clar que havia de ser iniciat per la C.N.T. i el P.O.U.M., fins el punt que així fou explicitat en els articles i que, quan Moulin informà l'S.I., sempre parlà de “front C.N.T.-F.A.I.-P.O.U.M.”.

En realitat, doncs, de les raons adduïdes per Wolf, només s'haurien de retenir les que feien referència a la negligència de l'S.I. Al costat d'aquestes, s'hauria d'haver afegit l'extrema dificultat d'establir des de zero una organització política sense pràcticament cap militant espanyol, en un moment on les organitzacions ja existents fruien, totes, de

gran prestigi entre els seus militants i entre la majoria de la classe obrera. Un tercer factor a considerar, i gens despreciable, fou la campanya anti-“trotskista”, cada vegada més gran fins arribar a ser gegantina, i que aquesta no es limità a l’estalinisme, sinó que impregnà tota la vida social, sent també recollida per les organitzacions republicanes i utilitzada amb arguments propis pel P.O.U.M. i inclús pels anarquistes.

En tot cas, un cop analitzada la situació i apuntades les seves possibles causes, Wolf passà a la proposta positiva, elaborant un llarg programa d’acció (de vint-i-sis pàgines) per a l’S.B.L.E. que li permetés tant tenir una incidència entre els militants obrers com contribuir a aturar el curs reaccionari dels esdeveniments, titulat *Unsere Revolution in Gefahr : Aktionsprogramm der Bolschewiki-Leninisten (Trotzkisten) Spaniens (IV. Internationale)*.¹⁹⁶³ Sorprenentment, aquest important document ha romàs no només inèdit, sinó absolutament ignorat no només en la historiografia del trotskisme espanyol, sinó també del trotskisme internacional, malgrat ser accessible a la Hoover Institution com a mínim des del 1989.¹⁹⁶⁴

Wolf dividí en tres grans parts el seu estudi: en la primera part, analitzà la política de les diferents organitzacions i constatà el seu fracàs com a instruments de la revolució, advertí contra el perill de bonapartisme i el paper primordial de l’estalinisme com a principal punta de llança de la burgesia, plantejà la defensa dels drets democràtics i la lluita per la democràcia obrera mitjançant la creació de juntes¹⁹⁶⁵ (i, posteriorment, un congrés d’aquestes que portés a un govern de juntes), i concloué que l’únic camí era el “front únic revolucionari” C.N.T.-F.A.I.-P.O.U.M., que definí “no com un bloc amb un

¹⁹⁶³ WOLF, Erwin. *Unsere Revolution in Gefahr : Aktionsprogramm der Bolschewiki-Leninisten (Trotzkisten) Spaniens (IV. Internationale)*, Boris I. Nicolaevsky collection, series 231, box 375, folder 11 (microfilm reel Trotsky 40).

¹⁹⁶⁴ El document apareix citat com a mínim des del 1989 (vegeu: HOOVER INSTITUTION ON WAR, REVOLUTION, AND PEACE. *Guide to the Boris I. Nicolaevsky Collection in the Hoover Institution Archives*. Compiled by Anna M. Bourguina and Michael Jakobson. [Stanford] : Hoover Institution, Stanford University, 1989, p. 344), però probablement ja devia estar inclòs en el catàleg dels Hoover Institution Archives des de temps abans. L’única referència –inconcreta- que he trobat a l’existència d’aquest document per part d’un historiador la donà Broué, que escrigué que “*Wolf essaie donc en définitive de persuader ses camarades du G.B.L. de la nécessité première d’un programme d’action –dont il a rédigé un projet*” (BROUÉ, Pierre. “La mission de Wolf en Espagne”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 10 (juin 1982), p. 82), però no el tractà pas i ni tan sols no donà cap referència de títol o localització, per la qual cosa és evident que la seva informació provenia de l’informe de Wolf del 6 de juliol, que citava l’existència del programa d’acció.

¹⁹⁶⁵ Wolf preferí utilitzar el terme “junta” (per sobre de “soviet” o “consell”, que sonaven foranis) perquè era inclussiu de tota la classe obrera (al contrari de “comitè”, que implicava només un grup seleccionat); probablement també l’escollí perquè era l’utilitzat pels Amigos de Durruti. Trotsky utilitzà també posteriorment aquest terme; no obstant, Rebull utilitzà “consell”, com ja feien Oehler i Blackwell.

programa centrista i confús com el Front Revolucionari de la Joventut” sinó en l’accepció clàssica del front únic com “un agrupament per aconseguir objectius clarament definits”, conservant cada organització la seva independència política i organitzativa. Aquests objectius específics d’aquest front únic revolucionari havien de ser: 1- la defensa dels drets de reunió, organització i premsa de la classe obrera; 2- la protecció comuna dels locals de les organitzacions; 3- la prevenció del desarmament dels obrers, especialment de les Patrulles de Control; 4- la creació i reforçament de juntes revolucionàries; 5- la propaganda conjunta per a l’alliberament dels antifeixistes presos; 6- el control dels preus; i 7- la creació d’un comitè permanent de front únic.

La segona part tenia un caràcter més teòric, centrant-se en l’estudi dels tipus d’organització més adient per al funcionament de l’economia (el pas de la col·lectivització a la socialització, i el paper dels sindicats en aquest trànsit), l’exèrcit (revolucionari i no “popular”, amb la necessitat de la creació de juntes de soldats), la qüestió de la terra (nacionalització d’aquesta, amb poder de decissió de les juntes de camperols entre propietat col·lectiva o estatal), i la del crèdit i el consum. En la tercera part tractà la qüestió nacional, reconeixent el dret d’autodeterminació per a Catalunya, Euskadi i Marroc (propugnant la independència per a aquest darrer i una Unió de Républiques Socialistes Ibèriques per a la península), i seguidament la qüestió del Front Popular, la situació espanyola en el marc de la situació internacional (la necessitat d’impedir la intervenció dels estats capitalistes, i la revolució espanyola com a impulsora de la revolució europea), finalitzant el text fent una crida per la creació d’una nova direcció revolucionària (nou partit i IV Internacional), mitjançant la discussió entre els bolxevic-leninistes, els Amigos de Durruti, i una part de l’esquerra del P.O.U.M., de les J.L. i de la J.C.I. i, paral·lelament, la creació d’òrgans de poder proletari, les juntes revolucionàries.

El programa, doncs, pretenia adaptar-se a la situació de reculada de la revolució després dels Fets de Maig i contenia per tant moltes propostes de caire defensiu, però seguia preparant-se per a l’ofensiva al mantenir la crida a la creació de juntes i a un congrés d’aquestes. Amb un llenguatge diferent, l’objectiu estratègic era pràcticament el mateix, doncs, del que ja proposava l’S.B.L.E., o també de la proposta d’Oehler, Blackwell i la Cèl·lula 72 d’un front obrer revolucionari i la creació de consells d’obriers, camperols i combatents per arribar a una situació de doble poder. La diferència fonamental amb les

anteriors propostes públiques de l'S.B.L.E. estava en, d'una banda, la concreció de moltes mesures per a la defensa dels drets democràtics i en la pràctica eliminació de les consignes de tipus polític, ja que Wolf les considerava abstractes i que no s'adequaven a més al moment; d'altra banda, en el programa d'acció es manifestà la voluntat de no dotar d'un programa al front únic que anés més enllà de les mesures concretes.

Wolf presentà el programa d'acció en l'assemblea del dia 12 i, segons el seu testimoniatge,¹⁹⁶⁶ només fou recolzat per un militant. La majoria dels militants considerà que els objectius del front revolucionari havien de ser la lluita contra l'armistici, la lluita contra el perill de conversió de la guerra civil en imperialista i, per tant, contra la política de no intervenció de la Societat de Nacions; a més, contestant les crítiques de Wolf, seguiren defensant que per a poder arribar a la constitució del front revolucionari era indispensable primer que els ministres anarquistes abandonessin el govern. Wolf aconseguí finalment que l'S.B.L.E. abandonés aquesta consigna, però l'assemblea considerà tanmateix que, malgrat retirar-la, aquesta estava plenament justificada, per la qual cosa era una victòria molt inestable per a l'S.I. De fet, com escrigué el mateix Wolf, no aconseguí que l'assemblea canviés en absolut en aquell moment la seva concepció del front revolucionari; només quatre dies més tard, davant la seva insistència i el canvi trascendental de la situació motivada per la prohibició del P.O.U.M., decidí la majoria de l'S.B.L.E. que era necessari adoptar les mesures de caràcter defensiu que proposava Wolf.

En efecte, el 16 de juny, quatre dies després d'aquesta assemblea, el P.O.U.M. fou il·legalitzat, els seus dirigents i molts militants detinguts, la premsa prohibida, els locals i casernes incautats; el serveis secrets estalinistes (soviètics i espanyols) raptaren i assassinaren secretament Nin, del qual no aconseguiren arrencar cap "confessió", actitud ferma que salvà no només vides, sinó la concepció comunista antiestalinista.¹⁹⁶⁷

¹⁹⁶⁶ WOLF, Erwin. "Rapport intérieur" (6-VII-37); (17371) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library, p. 1-2 (traduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948: de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid: De la Torre, 1996, p. 140).

¹⁹⁶⁷ Trotsky li reté homenatge i escrigué en aquest sentit que:

"A pesar de las divergencias que me separan del P.O.U.M., debo reconocer que, en la lucha que Nin llevaba contra la burocracia soviética, la justicia estaba enteramente de su lado. Se esforzaba por defender la independencia del proletariado español, contra las maquinaciones burocráticas de la pandilla en el poder en Moscú. Rehusó colaborar con la G.P.U. para arruinar los intereses del proletariado español. Éste es su único crimen. Y lo pagó con su vida."

La situació donà, per tant, un tomb radical: la contrarevolució avançava imparable, el P.O.U.M. havia estat esborrat sense cap oposició militar de la seva militància, i la direcció de la C.N.T.-F.A.I. havia deixat fer, absolutament compromesa amb la política d'unitat antifeixista i de que "Por encima de todo, la C.N.T. quiere ganar la guerra".¹⁹⁶⁸ Fou molt probablement aquesta nova situació la que permeté que la majoria de l'S.B.L.E. decidís acceptar plenament durant la segona quinzena de juny els plantejaments de Wolf, conscient de que la situació definitivament ja no era d'ofensiva sinó de defensiva i de que, per tant, els objectius a partir d'aquell moment havien de centrar-se en la defensa de les posicions atacades, a més d'en la solidaritat.

És així que en el pamflet que l'organització edità el dia 26, "El viejo POUM ha muerto; viva el POUM de la IV Internacional",¹⁹⁶⁹ s'hi pot apreciar perfectament el fil conductor del "programa d'acció" que havia elaborat Wolf, amb pràcticament les mateixes consignes pràctiques. En aquest pamflet, l'S.B.L.E. expressà la seva "incondicional" solidaritat pràctica amb el P.O.U.M., mostrant-li que era l'únic grup que així ho feia, a diferència dels anarquistes, i manifestà que un dels objectius de la seva proposta de front únic C.N.T.-F.A.I.-P.O.U.M. era precisament la defensa d'aquest darrer partit; pocs dies més tard, el 2 de juliol, l'S.B.L.E. explicà en un full volant que el govern no tenia competència per jutjar revolucionaris, que aquests només podien ser

(TROTSKY, L. "El asesinato de Andrés Nin por los agentes de la G.P.U.". En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 132).

¹⁹⁶⁸ Vegeu, per exemple, els editorials i articles de *Solidaridad obrera* posteriors a la il·legalització del P.O.U.M., especialment "Inmediatamente: sanear la retaguardia : y re-constituir la unidad de acción, de mando y de responsabilidad" (22-VI-37); "¡Hoy más que nunca, sólida unión de todos los sectores para aplastar el fascismo!" (22-VI-37); "La C.N.T., que ha dado pruebas constantes de su espíritu unionista, propugna una vez más por la unidad proletaria" (24-VI-37); "La crisis del consejo de la Generalidad : hay que resolverla con rapidez y pensando en la guerra que hemos de ganar" (27-VI-37); "La crisis del consejo de la Generalidad ha sido resuelta: se ha puesto en evidencia, una vez más, la nobleza con que actúa la C.N.T." (29-VI-37); "Por encima de todo, la C.N.T. quiere ganar la guerra" (1-VII-37); "La C.N.T. colaborará con el gobierno para ganar la guerra" (2-VII-37); "La C.N.T. da una lección de sensatez y fervor antifascista" (3-VII-37); "Para ganar la guerra : la C.N.T. no regatea su leal colaboración" (4-VII-37); "Para ganar la guerra : la lealtad entre los antifascistas debe ser recíproca" (6-VII-37); i "Por un programa de leal colaboración antifascista" (7-VII-37). A causa de la censura, els pocs articles que tractaren la qüestió de la il·legalització del P.O.U.M. en *Solidaridad obrera* ho feren de manera genèrica i sense esmentar ni aquest partit ni les detencions i incautacions ("La solidez del bloque antifascista exige normas leales" (18-VI-37); "Los partidos ilegales y la defensa del antifascismo : mucho cuidado con pasarse" (19-VI-37)); la C.N.T. tardà en reaccionar, com en el discurs en defensa del P.O.U.M. de Mariano Vázquez, secretari de la C.N.T., però relegant-lo a una publicació de menys difusió, *Castilla libre*, el 4 de juliol.

¹⁹⁶⁹ COMITÉ DE LA SECCIÓN BOLCHEVIQUE-LENINISTA DE ESPAÑA. "El viejo POUM ha muerto; viva el POUM de la IV Internacional". En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 132-136. La part final fou traduïda pel P.O.I. i inclosa en l'article: "Pour briser la contre-révolution en Espagne". *La Lutte ouvrière* (27-VIII-37).

jutjats per la classe obrera, i concretà en un full volant mesures pràctiques de solidaritat (la formació d'una comissió d'investigació i un tribunal integrats per elements designats pels sindicats, i una “demostració de masses”) i exigí l'alliberament immediat dels revolucionaris empresonats.¹⁹⁷⁰

Però no va ser aquest l'únic punt del “programa d'acció” que es reflexà en el pamflet de l'S.B.L.E. del dia 26: després de recordar que la solidaritat també calia acompanyar-li de l'anàlisi de les causes de la passiva resposta del P.O.U.M. després dels Fets de Maig (que havia propiciat l'atac final de la reacció) i per tant de la necessitat de la crítica, l'S.B.L.E. carregà contra el Front de la Joventut Revolucionària amb el mateix argument utilitzat per Wolf en el seu programa d'acció (compartir una plataforma comuna amb els anarquistes combinada amb la manca d'accions concretes) i contra la política canviant del P.O.U.M. respecte els comitès. Davant de la nova situació, calia comprendre que no tot estava perdut i que calia formar un front únic de lluita C.N.T.-F.A.I.-P.O.U.M. (o amb grups locals anarquistes si llur direcció no acceptava) per organitzar la resistència, al voltant de set punts que coincidien pràcticament amb els ja proposats per Wolf en la proposta de programa d'acció per a l'S.B.L.E.: 1- lluita per la llibertat de premsa revolucionària i contra la censura; 2- llibertat per a tots els presos revolucionaris (esmentant específicament Nin, Andrade, Gorkin i Arquer); 3- protecció dels locals i empreses anarquistes, i reapertura dels del P.O.U.M.; 4- reconstrucció i enfortiment de les patrulles de control i oposició al desarmament de la classe obrera; 5- sou únic per a oficials i soldats, tramesa al front de les forces enviades a Barcelona, i ofensiva general en tots els fronts; 6- control de preus, i distribució mitjançant juntes d'obres i dones; i 7- detenció dels provocadors dels Fets de Maig (esmentant específicament Aiguader i Rodríguez Salas). Estranyament, s'abandonaren en el pamflet les consignes de creació de juntes i d'un comitè permanent de front únic, que foren substituïdes per les relatives a la qüestió militar i la detenció dels responsables dels Fets de Maig.

¹⁹⁷⁰ COMITÉ DE LA SECCIÓN BOLCHEVIQUE-LENINISTA DE ESPAÑA. “Salvad a los camaradas del POUM de los verdugos staliniano-burgueses : por la liberación de todos los presos revolucionarios” [full volant] (reproduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 136-138). L'S.B.L.E. també feu una crida dirigida a l'estranger, en la qual esmentava alguns revolucionaris empresonats, entre els quals Milton, Oehler, els Thalmann , Krehm, Toska, Witte i Shaban: “Aux militants révolutionnaires de tous les pays”. *Service d'information et de presse*, no. 21-22 (début août 1937), p. 125.

El final del pamflet, com el seu títol (“visca el P.O.U.M. de la IV Internacional”), fou força ambigu, proposant un “rearmament ideològic del *nostre* partit”¹⁹⁷¹ (referint-se òbviament al P.O.U.M.) i demanant de nou, en definitiva, l’ingrés en aquest partit per tal que pogués fer una transformació interna que el convertís en un veritable partit bolxevic, convertint per tant el programa de la IV Internacional en una eina per a treure el P.O.U.M. de l’embolic en que es trobava, i creant la gran contradicció de demanar l’ingrés en un partit al qual declarava mort:

“Mas no es suficiente una acción limitada para salvar los cuadros del POUM y las libertades obreras. El POUM ha fracasado políticamente. Es preciso por lo tanto UN REARME IDEOLOGICO DE NUESTRO PARTIDO. El POUM sólo podrá sobrevivir a esta represión a la condición ineludible de que el POUM de mañana no sea el mismo de ayer. Es necesario rearmar el POUM con las armas de los bolcheviques leninistas. Se impone la inmediata preparación de un COMITÉ ILEGAL, ya sea en España o en el extranjero, que deduzca de los antiguos errores todas sus consecuencias. Es necesario que la crítica de la IV Internacional sea tenida en cuenta y se comprobará entonces la justeza de su crítica. Únicamente el camino hacia la IV Internacional, la Internacional de la revolución mundial sacará al POUM del atolladero.

*Nosotros bolcheviques-leninistas estamos como siempre, dispuestos a luchar en la medida de nuestras fuerzas, protegeros contra la reacción y rearmaros ideológicamente. Estamos dispuestos, hasta en este momento precario, a ingresar en vuestro partido a la única condición de poder defender nuestras posiciones con completa libertad de expresión. Indudablemente mantendremos la disciplina de acción igual que cualquier otro miembro. En lucha común contra la reacción examinaremos en fraternal discusión los medios más eficaces para obtener la victoria.”*¹⁹⁷²

i finalitzà proposant una reunió conjunta amb el P.O.U.M. i els Amigos de Durruti per acordar mesures pràctiques (la qual fou ignorada per aquests).¹⁹⁷³

La confusa part final del manifest, que aconsellava la direcció del P.O.U.M. i confiava en el seu redreçament, probablement fou una concessió a una minoria del grup, representada bàsicament per alguns membres amb doble militància i que, davant de la repressió, estava disposada a tancar files amb el P.O.U.M. Per a aquesta minoria de l’S.B.L.E., la posició expressada en el final del pamflet no expressava prou suport, manifestà el seu desacord amb la crítica que s’hi feia en aquest al partit per inoportuna

¹⁹⁷¹ Èmfasi meu.

¹⁹⁷² COMITÉ DE LA SECCIÓN BOLCHEVIQUE-LENINISTA DE ESPAÑA. “El viejo POUM ha muerto; viva el POUM de la IV Internacional”. En: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 135; èmfasi en l’original. Traduït al francès en: “Pour briser la contre-révolution en Espagne”. *La Lutte ouvrière* (27-VIII-37).

¹⁹⁷³ WOLF, Erwin. “Rapport intérieur” (6-VII-37), p. 2; (17371) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library, (traduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 141.

davant la repressió, i proposà la consigna de “Reconstrucció del P.O.U.M. sobre una base sana”.¹⁹⁷⁴ Tanmateix, però, el concepte de “P.O.U.M. de la IV Internacional” tenia el mateix significat i, en tot cas, se seguia demanant l’ingrés en el P.O.U.M. inclús després de la seva il·legalització i la pràctica paralització del partit davant aquesta.

No obstant, Wolf comprengué molt encertadament que la qüestió del P.O.U.M. havia canviat radicalment a partir del 16 de juny, observant que la il·legalització i la manca de resposta obligaven a que aquest partit deixés de ser l’objecte de treball prioritari per als bolxevic-leninistes. És per això que Wolf decidí analitzar en profunditat la qüestió del P.O.U.M., en un article que finalitzà però que romangué inèdit, “Das Ende der P.O.U.M.”,¹⁹⁷⁵ que implicava un important gir respecte la política de l’S.I. vers Espanya. En aquest article, Wolf donà per mort el P.O.U.M., principalment a causa de la seva “imptència política” des del juliol fins els Fets de Maig, que s’havia agreujat especialment després d’aquests: la seva actitud contemporitzadora i el seu “cretinisme jurídic” al no desafiar la suspensió de *La Batalla* i l’haver interposat querelles contra les “calúmnies” del P.S.U.C. en lloc d’haver mobilitzat la força del partit per contestar els atacs, havien esperonat i no pas apaivagat l’ofensiva contrarevolucionària. Wolf també qualificà el partit de “centrista”, i exposà les contradiccions de les seves relacions internacionals, especialment per la presència del S.A.P. (signatari del front popular alemany) en el Buró de Londres. Wolf aprofità i cità diverses vegades en la seva crítica l’article de Rebull contra la política de la direcció del P.O.U.M. durant els Fets de Maig, ignorant que aquesta estava inspirada per la R.W.L., però lamentà a la vegada que l’esquerra del partit no volgués tenir contactes amb els bolxevic-leninistes. Finalment, en una conclusió que tenia tant una intenció externa com interna, Wolf ratificà que el “vell P.O.U.M.” estava mort, que les temptatives de ressucitar-lo eren estèrils, i que qualsevol que volgués construir un veritable partit revolucionari havia de comptar inevitablement amb els trotskistes:

¹⁹⁷⁴ WOLF, Erwin. *Ídem*, (traduït en: *Ídem*, p. 140).

¹⁹⁷⁵ WOLF, Erwin. “Das Ende der POUM” (4-VII-37); (17370) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library. L’article estava datat a Perpinyà: potser Wolf posà aquesta ciutat com a mesura de seguretat, però també podria ser que hi hagués viatjat (tenia els seus papers en regla com a corresponsal) i l’hagués escrit allà. Aquesta segona opció pren consistència si es té en compte que Rous era a finals de juny a Prada de Conflent i s’havia entrevistat amb Costa-Amic a Perpinyà, i que també informà a Trotsky que “J’ai trouvé un correspondant à Perpignan, qui me renseignera à leur sujet [nos propres amis] le 13 Juillet”, podent-se tractar, doncs, de Wolf (carta de Jean Rous a L. Trotsky (29-VI-37); (4544) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

“Die alte POUM ist tot. Jeder Versuch, sie wieder zum Leben zu erwecken, muss scheitern. Dort wo die Klassengegensätze hart aufeinanderprallen ist kein Raum für zwitterhafte zentristische Gebilde. [...] Zum Glück gibt es noch genügend mutige revolutionäre POUM-Genossen, die sich nach den ersten Wochen der Verwirrung wieder zusammenfinden werden. [...] Manche linksstehenden POUM-Genossen hoffen, es würde ihnen gelingen, eine wirklich revolutionäre Partei aufzubauen, ohne sich mit dem Odium des Trotzismus zu behaften. [...] Wer heute eine wirklich revolutionäre partei aufbauen will, kann es nur mit den Trotzisten tun und muss unweigerlich den wilden Hass der weltreaktion mit in an nehmen.”¹⁹⁷⁶

L'important gir era evident, i implicava l'abandonament de la perspectiva entrista, precisament mitjançant l'anàlisi d'un dels seus principals defensors. La perspectiva d'abandonament de l'entrisme tornà a sorgir en l'informe que Wolf escrigué dos dies després d'aquest article, tot i que novament no va tractar específicament la necessitat de mantenir o no aquesta política (estranyament la va obviar, com si no volgués obrir un debat en el sí de l'S.I.). Tanmateix, Wolf tornà a repetir que el P.O.U.M. estava mort i que, per tant, “En este momento se impone un giro táctico. En el pasado nos ocupamos casi exclusivamente del POUM. Los obreros revolucionarios anarquistas fueron demasiado olvidados, a excepción de Los Amigos de Durruti”, plantejant per tant a l'S.B.L.E. que s'havia d'intensificar el treball en els mitjans anarquistes i sindicals, donada la mínima activitat il·legal del P.O.U.M. i, al contrari, la pervivència dels sindicats i els seus milers d'afiliats, on es podria fer una activitat mes oberta.¹⁹⁷⁷ Encara que el gir tingués una altra motivació, òbviament havia de ser benvingut per Munis i Moulin; en dies posteriors, amb ocasió de l'aniversari del 19 de juliol, el nou gir s'explicità més.

Certament, l'S.B.L.E. podia contemplar un treball entre els mitjans anarquistes, ja que comptava amb simpaties entre els sectors més revolucionaris d'aquest: des de la protecció de les joventuts llibertàries als militants bolxevic-leninistes davant dels atacs de la J.C.I. fins a la impressió de la seva premsa i octavetes –inclús després de la prohibició del P.O.U.M.–, passant pels contactes amb els Amigos de Durruti, l'S.B.L.E. era coneguda i inclús protegida per sectors de la militància anarquista; Wolf informà que inclús joves anarquistes estaven disposats a l'arriscada tasca de distribuir els fulls

¹⁹⁷⁶ WOLF, Erwin. “Das Ende der POUM” (4-VII-37), p. 8; (17370) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

¹⁹⁷⁷ WOLF, Erwin. “Rapport intérieur” (6-VII-37), p. 2; (17371) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library, (traduït en: *Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 141).

volants de l'S.B.L.E. i enganxar-los per les parets.¹⁹⁷⁸ No obstant, les perspectives a mig termini no eren gaire optimistes, ja que la direcció de la C.N.T. també decidí actuar ben aviat contra el trotskisme i aturar, així, el corrent de simpatia i solidaritat vers aquest.

Defensor a ultrança de la unitat antifeixista i de la prioritat de guanyar la guerra, indiferent a les “querelles intestines entre marxistes” i dòcil davant la reconstitució de l'estat burgès, ni més ni menys que el Comitè Nacional de la C.N.T. elaborà una nota que fou publicada per la principal premsa republicana (anarquista, estalinista i burgesa) no només desmarcant-se d'un full volant bolxevic-leninista,¹⁹⁷⁹ sino “contestant-lo”, aclarint que “No sabemos si se trata de una maniobra de carácter político o si responde a los manejos sucios de quienes firman la octavilla” i que, en tot cas, no existia cap pacte de la C.N.T. amb el P.O.U.M., cap voluntat d'unitat d'acció”, que no havia cridat a la vaga, i que ningú havia d'atendre més consignes que les emanades pels comitès responsables, acabant la nota advertint de nou als militants “contra los manejos sucios”.¹⁹⁸⁰ Al dia següent, el C.R. del P.O.U.M. valencià s'apressà a declarar que no tenia res a veure ni amb el full volant ni amb l'S.B.L.E.,¹⁹⁸¹ i gairebé dues setmanes després, seguint l'estela del C.N. de la C.N.T., la direcció clandestina del P.O.U.M. considerarà d'igual manera que havia de continuar desmarcant-se del trotskisme i també desautoritzà els fulls volants de l'S.B.L.E. en *La Batalla* clandestina, però en una actitud certament sectària: com la C.N.T., presentà la seva desautorització sense cap mena d'argumentació, però a diferència d'aquella, ni tan sols esmentà algunes de les consignes de l'S.B.L.E., sense donar per tant l'opció al seus militants de conèixer la justa o no de la desautorització.¹⁹⁸²

¹⁹⁷⁸ *Ídem.*

¹⁹⁷⁹ La nota deia que el full volant “*habla de huelgas, formación de Comités Revolucionarios, etc., y dice: “¡Viva la unidad de acción C.N.T.-F.A.I.-P.O.U.M.!”*” No he trobat cap full volant amb aquest text, que recorda al del 4 de maig (el qual, però no tindria gaire sentit denunciar dos mesos després). Probablement es tractava d'un full volant, doncs, editat efectivament per l'S.B.L.E. a finals de juny o primers de juliol. D'aquest període es conserven en l'R.G.A.S.P.I. dos petits fulls volants aparentment mimeografiats (Comintern Archives, Fond 495, opis 183, d. 17, l. l. 96-97), demanant un la llibertat per als detinguts i la constitució del front únic de lluita (titulat “Trabajador, he aquí tu consigna”) i l'altre tractant el problema de l'abastament i proposant la creació de juntes d'obers, camperols pobres i sodats (titulat “Proletarios”), que mostren que l'S.B.L.E. edità en aquell moment petits fulls volants amb les consignes contingudes en el pamflet del 26 de juny (agraeix a Agustín Guillamón haver-me permès la consulta de les còpies d'aquests dos fulls volants).

¹⁹⁸⁰ “El Comité Nacional de la C.N.T. contesta a una octavilla de la “Sección Bolchevique Leninista de España””. *Solidaridad obrera* (7-VII-37); també en: “Nota del Comité Nacional de la C.N.T.”. *La Vanguardia* (7-VII-37).

¹⁹⁸¹ “El P.O.U.M. se dirige al Comité Nacional de la C.N.T.”. *Solidaridad obrera* (8-VII-37).

¹⁹⁸² La nota no presentà ni un sol argument polític, només desqualificacions que anaven des dels “escasos elementos” fins a insinuacions d'engany, passant per l'afirmació de que els trotskistes demanaven “cosas

Malgrat que Wolf considerà que la publicació de la nota de la C.N.T. tenia un efecte positiu perquè “impressionaria” els militants poumistes i anarquistes, aconseguiria vèncer les reticències relatives al nombre de militants, i podria propiciar les discussions, especialment amb els anarquistes, considerà també els seus evidents efectes negatius, ja que probablement els quadres mitjans cenetistes intentarien evitar les discussions i l'accés als locals.¹⁹⁸³ Wolf, com abans ja havien fet Moulin i Munis, considerà per tant que s'imposava l'edició d'una revista regular, i reclamà l'ajut econòmic de l'organització internacional, criticant la poca publicitat que feia el P.O.I. en aquest sentit en *La Lutte ouvrière*; com a mesura complementària, demanà més trameses d'exemplars de *IV Internacional*, la revista de la secció mexicana, de la qual havien venut quasi tot el centenar d'exemplars de la primera tramesa.

Per al primer aniversari de la revolució espanyola, l'S.B.L.E. edità un llarg manifest en forma de pamflet¹⁹⁸⁴ que comparava la situació en el transcurs d'un any, apuntava la responsabilitat de la C.N.T. i del P.O.U.M. per “entrar en un govern burgès” i començar així la col·laboració de classes, i recordava a la C.N.T. que, malgrat el treball en el camp econòmic, “es absolutamente imposible instaurar el socialismo si se deja el poder político en manos del enemigo de clase”. El més interessant respecte l'evolució de l'S.B.L.E., però, és que en aquell moment semblà haver-se aconseguit una síntesi –o simplement un pacte– entre Wolf d'una banda, i Munis i Moulin de l'altra, ja que el manifest –que dedicava molt més espai a convèncer la militància anarquista que no pas la poumista, aplicant així la nova orientació tàctica de Wolf– recuperà punts

tan absurdas” que eren una “verdadera aberración política” i un “modelo de confusionismo”, la qual cosa demostrava “que los pobres trotskistas españoles se hallan, políticamente, en la estratosfera” (“A propósito de unas octavillas de los bolcheviques-leninistas por la IV Internacional”. *La Batalla* (19-VII-37)). Wolf assenyala punyentment que “El comité ejecutivo se guarda mucho de informar a sus militantes sobre cuáles son esas “cosas tan absurdas” preconizadas por los “pobres trotskistas”” (WOLF, Erwin. “Informe de España, 21 de julio de 1937”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 404).

¹⁹⁸³ WOLF, Erwin. “Rapport intérieur” (6-VII-37), p. 2-3; (17371) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library, (traduït en: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 141.

¹⁹⁸⁴ COMITÉ DE LA SECCIÓN BOLCHEVIQUE-LENINISTA DE ESPAÑA. “A pesar de todo viva la revolución! : del 19 de julio 1936 al 19 de julio 1937” [full volant] (reproduït en: *Documentación histórica del trosquismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional*. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón. Madrid : De la Torre, 1996, p. 143-149 (la versió inclosa en *La revolución española*, de Trotsky (Editorial Fontanella) és una retraducció del francès).

programàtics considerats abstractes per l'S.I., i també explicità allò que Wolf encara no havia fet en els seus escrits de dies abans, la necessitat de la creació d'un nou partit:

*“La tarea del día es la creación, en plena lucha, de una dirección capacitada, que no puede ser más que un nuevo partido revolucionario verdaderamente marxista, que no esté cargado de viejos errores y crímenes, libre de todo oportunismo y deseo conciliacionista, cuya democracia interior le garantice el libre desarrollo del pensamiento y la más rígida disciplina en la acción. Los elementos del nuevo partido existen ya entre los restos del P.O.U.M., en el que se había constituido un ala izquierda que criticaba bastante reciamente la pusilanimidad del Comité Ejecutivo, en “Los Amigos de Durruti”, entre las Juventudes socialistas que se rebelan contra la línea contrarrevolucionaria del stalinismo.”*¹⁹⁸⁵

Les semblances amb les conclusions finals que Wolf havia proposat en el seu “programa d'acció” de principis de juny i en el manifest del 26 del mateix mes eren grans, però la gran diferència és que, si llavors el nou partit havia de nèixer de les discussions entre tots aquests actors i encara a finals de juny es demanava l'ingrés en el P.O.U.M., en aquest moment s'abandonaren les referències a aquest ingrés –en coherència, ara sí, amb l'anàlisi que el declarava “mort”- i, per tant, el concepte de “creació del nou partit” només es podia interpretar com una organització totalment independent del P.O.U.M.: dos dies després de l'aniversari del 19 de Juliol, en el que probablement fou el darrer informe a l'S.I. de Wolf, aquest fou especialment taxatiu, evidenciant el seu canvi de parer respecte l'entrisme en el P.O.U.M.: “¿Es posible que aún haya gente en el extranjero que crea que se puede reformar al P.O.U.M., y que la consigna de la necesidad de un nuevo partido es prematura?”¹⁹⁸⁶ I en la seva darrera carta a Trotsky, escrita el 22 de juliol, Wolf certificà que “Wir und Sie mussten sich notgedrungen sehr stark mit der POUM beschäftigen, aber diese existiert als politischer Faktor nicht mehr!”; en canvi, li assenyala la necessitat de prioritzar el treball entre els anarquistes, i li demanà si podia escriure un text sobre l'episodi de Kronstadt -que es presentava com una de les qüestions recurrents en les discussions amb aquests- així com sobre l'actitud general dels bolxevics amb els anarquistes en el període 1917-1923.¹⁹⁸⁷

¹⁹⁸⁵ *Ídem* (reproduït en: *Ídem*, p. 146).

¹⁹⁸⁶ WOLF, Erwin. “Informe de España, 21 de julio de 1937”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 403.

¹⁹⁸⁷ Carta d'Erwin Wolf a L. Trotsky (22-VII-37); (6016) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library. Com ja he indicat anteriorment en la Segona Part, Trotsky ja havia escrit dues setmanes abans una carta tractant aquests temes en resposta a preguntes fetes per Wendelin Thomas, i li envià una còpia a Wolf, que aquest ja no rebé (TROTSKY, L. “[Joie et gratitude]”. En: TROTSKY, L. *Oeuvres*, v. 14 : mai 1937 à septembre 1937. Introduction et notes de Pierre Broué. [Paris] : Publications de l'Institut Léon Trotsky, cop. 1983, p. 253-254) i que fou publicada en *La Lutte ouvrière* (TROTSKY, L. “À propos de Makhno et de Cronstadt”. *La Lutte ouvrière* (10-IX-37); reproduïda en: TROTSKY, L. “[Réponse à des questions de morale et d'histoire]”. En: TROTSKY, L. *Ídem*, p. 175-178). Posteriorment,

El pamflet de l'aniversari del 19 de Juliol acabà amb la secció “¿Qué queremos los trotskistas?”,¹⁹⁸⁸ un apartat força complet que condensava no només el programa d'acció, sinó també el polític, de l'S.B.L.E.: 1- necessitat de la revolució proletària i, transitòriament, de la dictadura del proletariat; només destruint el capitalisme es podia guanyar la guerra; 2- mentre no es pogués prendre el poder, calia defensar els drets democràtics de la classe obrera en el marc del règim capitalista, propugnant per tant un front únic de lluita C.N.T.-F.A.I.-P.O.U.M.; 3- creació de juntes revolucionàries d'obriers, camperols i combatents; 4- contra el front popular i la col·laboració de classes; creació d'un congrés i d'un comitè central de delegats de juntes; 5- expropiació completa dels capitalistes (bancs, mitjans de canvi); socialització i no municipalització; 6- nacionalització de la terra; col·lectivització voluntària sense coacció i distribució de terres mitjançant les juntes camperoles; 7- exèrcit centralitzat amb comandament únic, però exèrcit polític-revolucionari, amb plens drets per als combatents, amb oficials escollits i revocables, i sota el comandament de la Junta Revolucionària; 8- dret d'autodeterminació per a les minories nacionals; independència del Marroc i federació voluntària de repúbliques socialistes ibèriques; 9- transformació de la revolució espanyola en internacional, el que suposava combatre la política estalinista i la no-intervenció; i 10- construcció d'un nou partit revolucionari marxista i de la IV Internacional.¹⁹⁸⁹

Però certament el moment havia canviat, i la repressió no s'aturà. Durant els primers dies després de la il·legalització del P.O.U.M. fou detingut un gran nombre de militants, amb els estrangers en un nombre proporcionalment alt¹⁹⁹⁰ (entre ells, Lionello, Milton,

el mes de novembre, Trotsky encarregà un text més ampli a Sedov, però l'assassinat d'aquest motivà que fos ell qui finalment escrigués dos texts sobre aquestes qüestions durant el 1938.

¹⁹⁸⁸ Una de les poques vegades que l'S.B.L.E. s'autodefiní amb aquest terme, en lloc del de “bolxevic-leninista”; aquest apartat fou traduït en la premsa del P.O.I.: “La position des bolchevicks-léninistes espagnols”. *La Lutte ouvrière* (6-VIII-37).

¹⁹⁸⁹ El text tingué l'aprovació posterior de Trotsky, que escrigué que “*como queda demostrado por el llamamiento programático del 19 de julio último, nuestros camaradas de Barcelona han comprendido las tareas de la revolución con una profundidad y una seriedad infinitamente más grandes que Vereecken.*” (TROTSKY, L. “La verificación de las ideas y de los individuos a través de la experiencia de la revolución española”. En: TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué. Barcelona : Fontanella, 1977, v. 2, p. 150-151).

¹⁹⁹⁰ Els detinguts estrangers després dels Fets de Maig foren uns dos-cents (vegeu: *Antifascistas alemanes en Barcelona, 1933-1939 : el Grupo DAS : sus actividades contra la red nazi y en el frente de Aragón*. Dieter Nelles ... [et al. ; coordinador de la obra y traductor del alemán: Harald Piotrowski]. 1ª ed. [Barcelona] : Sintra, 2010, p. 107).

Krehm, Oehler, els Orr, Shaban, els Thalmann , i Witte).¹⁹⁹¹ Wolf romangué en llibertat, ben conscient de l'abast de la contrarevolució,¹⁹⁹² i bé per decisió pròpia o pel consell de l'S.I. -que li donà llibertat per marxar si ho estimava convenient o necessari,¹⁹⁹³ decidí marxar a finals de juliol. Fou detingut però un primer cop el 27 de juliol, en un lloc públic (un cafè de la Rambla) i alliberat el dia següent, potser per equivocació, per ignorància, o en una operació de seguiment i de recopilació de més informació; uns pocs dies després (potser el mateix 28), poc abans de la seva prevista partida d'Espanya, va desaparèixer en un lloc desconegut quan anava una cita, aquest cop per sempre. Segons comunicà l'ambaixada espanyola a Praga a la seva germana, Wolf va ser alliberat el 13 de setembre, però és dubtós que mai no recuperés la llibertat, ja que no s'entén llavors perquè Hjørdis Knudsen no el va poder localitzar abans d'aquest suposat alliberament d'una presó estatal. Pavel Thalmann coincidí breument amb ell a finals de juliol o principis d'agost a la "txeca" de l'avinguda Doctor Pavlov, 24,¹⁹⁹⁴ i va ser la darrera persona coneguda en veure'l; després, el seu rastre va desaparèixer, sent amb tota seguretat assassinat.¹⁹⁹⁵ El més probable és que ho fos pocs dies després de la seva segona detenció; la segona opció, molt menys probable, seria que efectivament hagués estat alliberat el 13 de setembre i que immediatament fos raptat i assassinat.

Pocs dies després Moulin va tenir el mateix final: passat a la clandestinitat després del 16 de juny,¹⁹⁹⁶ fou tanmateix descobert, detingut per homes uniformats de policia i

¹⁹⁹¹ Lionello passà mig any a la presó i es temé per la seva vida ("A l'aide de notre camarade Erwing [sic] Wolf!"). *La Lutte ouvrière* (24-IX-37)); Milton, Krehm, Oehler i els Orr foren alliberats en el transcurs dels dos mesos següents, després de diverses vicisituds (que inclogueren una vaga de fam de Krehm i Shaban).

¹⁹⁹² La seva carta-article del dia 14 de juliol és una descripció punyent del canvi operat en la vida política i les condicions socials, així com de diversos aspectes de la repressió (vegeu: WOLF, Erwin. "Lettre de Barcelone" (14-VII-37); (17372) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; reproduïda -sense signatura- en: "Lettre de Barcelone". *La Lutte ouvrière* (6-VIII-37)).

¹⁹⁹³ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. "Séance du 10 et 11 juillet 1937" [procès-verbal], p. 4, (16513) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library.

¹⁹⁹⁴ Nou nom de l'avinguda Portal de l'Àngel.

¹⁹⁹⁵ "Après l'enlèvement de Nin, l'enlèvement d'Erwin Wolf". *La Lutte ouvrière* (10-IX-37); LANDAU, Katja. *Los verdugos de la revolución española, 1937-1938*. 1ª ed. Traducido del francés por Miguel Chueca. Málaga : Sepha, 2007, p. 80-81; BROUÉ, Pierre. "La mission de Wolf en Espagne". *Cahiers Léon Trotsky*, no. 10 (juin 1982), p. 84; VOLODARSKY, Boris. *El caso Orlov : los servicios secretos soviéticos en la guerra civil española*. Barcelona : Crítica, 2013, p. 229.

¹⁹⁹⁶ SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. "Séance du 10 et 11 juillet 1937" [procès-verbal], p. 1, (16513) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library; carta de Harry Milton a Martin Abern (19-VI-37), Harry Milton Papers, Hoover Institution, Stanford University.

també assassinat.¹⁹⁹⁷ Segons Katja Landau (muller de Kurt Landau), la detenció de Moulin va ser el 2 d'agost,¹⁹⁹⁸ no obstant, un document dels serveis secrets estalinistes, elaborat en un dia indeterminat del mes de juliol (probablement a finals d'aquell mes), ja el llistà entre els detinguts als quals se'ls havia incautat material (en el seu cas, se li va trobar literatura, correspondència -amb Noruega, Estats Units, Bèlgica, Suïssa, i Anglaterra-, i la planxa de la primera pàgina “der illegalen Frontzeitung der 4. Internationale”, probablement, doncs, de *La Voz leninista*),¹⁹⁹⁹ sent possible, però, que fos assassinat a principis d'agost. Recentment, l'historiador Boris Volodarsky ha afirmat que “Las fuentes rusas no mencionan a Freund, también conocido por los seudónimos Winter y Moulin, por lo que es obvio que lo consideraban demasiado insignificante”.²⁰⁰⁰ No obstant, ja he mostrat en el capítol 4 d'aquesta Tercera Part que Moulin fou esmentat en un informe de finals d'abril dels serveis secrets estalinistes, i el mateix Volodarsky –que tanmateix es mostra convençut de que Moulin fou assassinat per l'N.K.V.D.- ha escrit precisament que Moulin fou fotografiat en les barricades durant els Fets de Maig i que una de les constants preguntes que li feien a Pavel Thalmann en els seus interrogatoris era “on es trobava el trotskista Moulin”,²⁰⁰¹ per la qual cosa és obvi que Moulin era una de les persones que els serveis secrets estalinistes havien decidit seguir, detenir i, pel seu final idèntic al de Wolf, eliminar: en última instància, uns serveis secrets que operen en un país estranger no preparen accions de seguiment, rapte, assassinat i desaparició sense rastre per persones “insignificants”. Molt probablement el cossos de Moulin i Wolf desaparegueren per sempre en el crematori secret que els serveis secrets soviètics tenien a Barcelona,²⁰⁰² potser als sòtans de l'Hotel Colón. Però encara hi hagué un tercer bolxevic-leninista assassinat pels agents secrets estalinistes, ja que també Carrasco, militant de l'S.B.L.E. i amic de Munis

¹⁹⁹⁷ LANDAU, Katja. *Los verdugos de la revolución española, 1937-1938*. 1ª ed. Traducido del francés por Miguel Chueca. Málaga : Sepha, 2007, p. 82; BROUÉ, Pierre. *Staline et la révolution : le cas espagnol, 1936-1939*. [Paris] : Fayard, cop. 1993, p. 182; VOLODARSKY, Boris. *El caso Orlov : los servicios secretos soviéticos en la guerra civil española*. Barcelona : Crítica, 2013, p. 223-224.

¹⁹⁹⁸ LANDAU, Katja. *Ídem*; repetit per Broué: BROUÉ, Pierre. “Freund dit Moulin, 1912-1937”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 3 (juillet-septembre 1979), p. 135.

¹⁹⁹⁹ “Bericht vom beschlagnahmten POUM-material” (VII-37), p. 4, 12; Comintern Archives, fond 545, opis 2, file 148, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University.

²⁰⁰⁰ VOLODARSKY, Boris. *El caso Orlov : los servicios secretos soviéticos en la guerra civil española*. Barcelona : Crítica, 2013, p. 224-225.

²⁰⁰¹ *Ídem*, p. 224, 227.

²⁰⁰² ANDREW, Christopher ; MITROKHIN, Vasili. *The Mitrokhin archive : the KGB in Europe and the West*. London : Allen Lane, the Penguin Press, cop. 1999, p. 97.

des del servei militar, “desapareció en un medio stalinista”.²⁰⁰³

La macabra intervenció l'estiu del 1937 dels agents dirigits per Alexander Orlov es clogué a finals de setembre, amb el també misteriós assassinat sense rastre de Landau. Com si el Ple del Comitè Central del P.C.U.S. celebrat a finals de juny -que atorgà poders extraordinaris a l'N.K.V.D.- hagués decidit no només per a l'U.R.S.S. sinó també per a l'estranger, es complia l'advertència de Karl Radek en el segon Procès de Moscou, quan avisà “les trotskystes d'Espagne, de France et des autres pays, qu'ils paieront de leur tête, si notre exemple ne leur apprend rien”.²⁰⁰⁴ El fet de la sagnant i eficaç repressió estalinista contra els revolucionaris marxistes a Espanya demostra en realitat la importància que per al govern soviètic tenia la possibilitat real d'un canvi de la situació degut a la intervenció d'aquests grups i idees; com explicà Rogovin:

“Meanwhile the possibility remained of consolidating Communist and other left forces that did not belong to the Comintern. It was precisely this possibility which frightened Stalin and explains in many ways the monstrous terror which was unleashed in Spain in 1937”,²⁰⁰⁵

I d'aquí que, com va concloure recentment l'historiador Boris Volodarsky,

“a partir de la primavera de 1937 el NKVD dirigido por Orlov en España centró sus esfuerzos en debilitar al movimiento trotskista. Eso significaba eliminar en primer lugar a aquellos que habían trabajado para, o habían tenido contacto personal con, Trotski”.²⁰⁰⁶

En llibertat restaren uns pocs militants, entre ells Munis, Fernández (detingut, però, el setembre), Kjelsø, Sedran i Zanon per l'S.B.L.E.; Fosco i Gervasini pel grup *Le Soviet*; Blackwell per la R.W.L., el qual mantingué el contacte i la col·laboració amb Rebull.²⁰⁰⁷ Tots lluitaren en la mesura de les seves forces, els dos grups bolxevic-

²⁰⁰³ GRAMONTE, Concha. “Esbozo biográfico revolucionario de G. Munis”. En: MUNIS, G. *Jalones de derrota, promesa de victoria : crítica y teoría de la Revolución española, 1930-1939*. 1ª ed. Brenes : Muñoz Moya Editores Extremeños, 2003, p. 432.

²⁰⁰⁴ SERGE, Victor. *Vie et mort de Léon Trotsky*. Paris : François Maspero, 1973. v. 2, p. 75. Radek de fet no va advertir només els trotskistes, sinó també els "semi-Trotskyists, quarter-Trotskyists, and one-eighth Trotskyists" (citat en: ROGOVIN, Vadim Z. *1937 : Stalin's year of terror*. Oak Park : Mehring Books, cop. 1998, p. 119).

²⁰⁰⁵ ROGOVIN, Vadim Z. *Ídem*, p. 351.

²⁰⁰⁶ VOLODARSKY, Boris. *El caso Orlov : los servicios secretos soviéticos en la guerra civil española*. Barcelona : Crítica, 2013, p. 225.

²⁰⁰⁷ La segona quinzena de juliol Blackwell informà en una carta adreçada a Oehler (per a quan aquest fos alliberat) que “Joe and I are working on a document with our formulas against the formula “war and revolution” and along the lines that we discussed recently, namely that the rev. is the only thing and that the war is one aspect or one front of the revolution. [...] Can not get him to issue a bulletin yet although he accepts it in principle. He claims however that our positions are making great headway in the party.” (carta de Russell Blackwell a Hugo Oehler (21-VII-37), Hugo Oehler Papers, folder 13, Robert D. Farber

leninistes editant números dels seus òrgans i fulls volants, els darrers bé aconsellant o bé continuant la tasca d'oposició interna en el P.O.U.M. Però es tractava ja de resistència, i no pas d'ofensiva.

La prohibició del P.O.U.M. el 16 de juny significà, doncs, a posteriori, la data que marcà la mort definitiva de la revolució espanyola: encara restaven prou forces dins la classe obrera per a una regeneració, però aquesta finalment no es produí, per la qual cosa s'entrà definitivament en aquell moment en un nou període de triomf definitiu de la restauració burgesa. La prohibició del P.O.U.M. i la persecució física dels seus militants comportà també la persecució oberta de tots els revolucionaris marxistes i anarquistes; en el cas dels revolucionaris marxistes, a la persecució pròpia s'hi afegí l'extrema dificultat de realitzar un treball clandestí amb pocs militants en un societat en guerra. La restauració burgesa, la desaparició del treball legal, la desaparició també del principal referent de la tasca política –el P.O.U.M.–, l'empresonament o exili de militants, el pas a la clandestinitat rigorosa dels que hi romanien, motivaren a un canvi d'orientació obligat. Tant l'S.B.L.E. com el grup *Le Soviet* com Blackwell continuaren la seva tasca fins el gener-març del 1938,²⁰⁰⁸ i de fet aquesta no s'interrompí mai en la mesura en que els militants no abdicaren de les seves idees i continuaren lluitant per elles durant la resta de la guerra –fos en llibertat o en la presó- i després en l'exili, però la reducció d'aquesta tasca a un àmbit d'estricta resistència i limitada propaganda clandestina justifiquen establir una cesura en la periodització, constituint l'estiu del 1937 la divisòria entre dos períodes ben diferenciats. El final del període revolucionari obert amb la II República, i amb ell les possibilitats d'una incidència ente el moviment obrer espanyol per part dels revolucionaris marxistes, s'acabà el juny del 1937; a partir de llavors, durant molt de temps, la tasca no podia ser sinó bàsicament de resistència i preservació.

University Archives & Special Collections Department, Brandeis University). El mateix dia escrigué als Orr que “*Joe is still running about and says that he is making progress but it takes no organizational form as yet.*” (carta de Russell Blackwell a Charles i Lois Orr (21-VII-37), Lois and Charles Orr Papers, Labadie Collection, University of Michigan).

²⁰⁰⁸ Chéron retornà a França l'estiu del 1937, i Fosco i Gervasini continuaren editant *Le Soviet* fins el seu retorn a França a principis del 1938. El febrer d'aquell any foren detinguts la majoria de militants de l'S.B.L.E., acusats falsament d'un assassinat i de la preparació d'altres, sent empresonats fins al final de la guerra. Finalment, Blackwell romangué en Barcelona, en contacte amb Rebull, fins el març del 1938, quan fou detingut i empresonat, aconseguint ser alliberat a finals de desembre.

CONCLUSIONS

Els grups revolucionaris marxistes a Espanya en el període del 1933 al 1937 suposaren una fracció molt minoritària del moviment obrer; en el seu tram final (1935-1937) foren a més compostos majoritàriament de militants estrangers. A Espanya no es visqué un fenomen semblant al dels Estats Units, Països Baixos, Bèlgica o inclús França, on, malgrat que aquests grups romangueren minoritaris, tanmateix no foren negligibles en sectors concrets del moviment obrer (vagues del 1934 a Estats Units; lideratge sindical i representació parlamentària al Països Baixos; forta presència en els minaires del Borinage, per exemple). Les causes d'aquest escàs èxit organitzatiu s'han de buscar no pas en les explicacions deterministes aportades per la fracció majoritària de l'organització bordiguista o per Rosijansky respecte el baix nivell de desenvolupament de la formació social espanyola sinó, com crec que s'ha fet palès en la meva recerca, per les característiques específiques de la composició organitzativa del moviment obrer espanyol.

En efecte, l'arribada de la II República trobà un moviment obrer espanyol majoritàriament dominat pel P.S.O.E., amb determinades àrees (Catalunya i zones d'Andalusia) amb predominança de la C.N.T. L'escissió comunista del 1921 havia produït poca incidència, quantitativament, en aquestes dues organitzacions, i el P.C.E. romangué una forta molt minoritària, sent inclús desplaçat a Catalunya, a finals de la Dictadura de Primo de Rivera, per la F.C.C.B. Aquesta configuració no varià substancialment fins a finals del 1936, quan les especials circumstàncies de la Guerra Civil i de la intervenció de l'U.R.S.S. convertiren el P.C.E.-P.S.U.C. en un partit de masses. Malgrat això, l'I.C.E. aconseguí entre el 1931 i el 1935 un espai de desenvolupament significatiu en algunes zones d'Espanya, superant en algunes al P.C.E.: quan més endavant es fusionà amb el B.O.C. per formar el P.O.U.M., abandonant així tant organitzativament com també políticament –com s'ha mostrat al llarg del treball- la seva vinculació amb el trotskisme, desaparegué a Espanya no només qualsevol organització vinculada amb el programa per la IV Internacional sinó, més important encara, l'espai per a intentar la creació i el creixement d'aquesta.

Dos factors expliquen aquesta desaparició de l'espai de creixement. D'una banda, un factor objectiu: el prestigi de les organitzacions existents no havia minvat, sinó augmentat a rel de la revolució d'octubre del 1934, i el conjunt del moviment obrer

espanyol romangué fidel a les seves organitzacions tradicionals en temps de convulsió. Els pocs militants que defensaren, “sui generis”, la perspectiva proposta per l’L.C.I. desaparegueren en el P.S.O.E. i s’adaptaren a la socialdemocràcia d’esquerra, o bé conservaren en gran mesura la vinculació subjectiva amb el trotskisme, i després de passar per un breu període de militància socialista o d’aïllament, decidiren majoritàriament ingressar tardanament en el P.O.U.M.

El segon factor és de caire subjectiu, i es refereix a l’escàs interès que mostrà l’S.I. per la revolució espanyola fins al 1936, malgrat algunes declaracions formals en el període posterior a octubre del 1934. L’escassa activitat del màxim organisme operatiu del moviment quartainternacionalista –que s’explica, en part, per la distància entre els pocs efectius i la multitud de tasques a encarar, però també per una insuficient comprensió de la importància dels esdeveniments espanyols- afavorí la creació i desenvolupament dins de la seva secció espanyola de la tendència a la unificació amb el grup liderat per Maurín, amb la renúncia inclús de trets fonamentals en matèria de teoria i programa. Al llarg de la recerca crec haver demostrat com la manca no ja de prioritització de la situació espanyola, sinó ni tan sols d’actuació en llargs períodes, condemnà la fracció entrista de l’I.C.E. no tan sols a convertir-se en una petita minoria dins d’aquesta organització, sinó també a abandonar posteriorment la política revolucionària, conseqüència en última instància de la manca de recolzament internacional. Cal considerar el fet que l’S.I. no comptà amb cap membre espanyol, encara que aquí la responsabilitat no fou d’aquest organisme sinó de Nin, que s’apartà voluntàriament de les tasques internacionals, afavorint d’aquesta manera l’erràtica actuació de l’S.I. respecte Espanya.

En aquesta primera fase del període estudiat, he mostrat com l’Aliança Obrera serví, a la vegada que d’instrument de front únic concebut com a eina per combatre la reacció (el seu objectiu primigeni), també com a vehicle utilitzat per la direcció de l’I.C.E. – especialment Andreu Nin- per a cercar l’entesa política i organitzativa amb el B.O.C.: la necessitat de front únic (és a dir, una unitat en l’acció en la que cada grup conserva la seva independència política i la llibertat de crítica) va ser aprofitada per Nin i la seva fracció per aplicar un pla de creixement organitzatiu que consistia no en l’entrisme en les organitzacions socialistes i l’educació política dels seus militants (com proposava Trotsky), sinó en l’enfortiment previ amb un altre grup comunista dissident plegant-se als grans principis polítics d’aquest darrer (revolució democràtico-socialista en lloc de

revolució permanent, Buró de Londres en lloc de IV Internacional) per tal de, posteriorment, des d'una posició de més força com a grup unificat, intentar un procés d'unificació amb les altres forces que es reclamaven del marxisme.

Un cop aconseguida la unificació en el P.O.U.M., l'antiga direcció de l'I.C.E. trencà, malgrat que no ho fes formalment, la seva adscripció amb el trotskisme no només organitzativament sinó també políticament. Aquest fet ja fou recollit en el seu moment per l'estudi de Pelai Pagès: efectivament va ser la qüestió de l'entrada del P.O.U.M. en el Front Popular la que motivà la ruptura de l'L.C.I. amb aquest partit, però en realitat aquesta manera de considerar la qüestió només fa referència a la perspectiva des del moviment trotskista; és a dir, és cert que aquest trencà amb el P.O.U.M. perquè aquest partit entrà en el Front Popular, però el cert és que el P.O.U.M., malgrat declarar que conservava els seus vincles polítics amb l'L.C.I., ja havia trencat de facto amb el trotskisme quan decidí fusionar-se amb el B.O.C. En realitat, doncs, ja existia una ruptura prèvia amb el trotskisme per part de l'ex-I.C.E. integrada en el P.O.U.M. En aquest sentit, doncs, l'aval de l'antiga direcció de l'I.C.E. al Front Popular a principis del 1936 no fou sinó la constatació de que ja havia trencat prèviament amb el trotskisme no només orgànicament, sinó també conceptualment. A partir d'aquest trencament, l'antiga direcció trotskista (Nin, però també Andrade) foren conseqüents i no cercaren mai un acord amb el Moviment per la IV Internacional que pogués trasbalsar l'equilibri intern del P.O.U.M., romanent sempre fidels a aquest partit.

Després de desapareguda qualsevol organització trotskista a Espanya, l'esclat de la Revolució i de la guerra motivà que els militants bolxevic-leninistes d'arreu tornessin els ulls vers aquest país (abans inclús que el propi S.I., quina gran inoperativitat –o inclús negligència- en aquest nou període queda exemplificat en la seva incapacitat d'enviar al menys un delegat a Espanya entre setembre del 1936 i maig del 1937), juntament amb altres militants quartainternacionalistes i de la minoria bordiguista. Van ser aquests, doncs, els que tornaren a iniciar, des de zero, la tasca de construir a Espanya organitzacions revolucionàries amb un programa enfrontat al frontpopulisme i sotmeses a una disciplina internacional. A les dificultats de tipus material (la manca de militants autòctons, l'escassetat de militància, la llengua, la manca de premsa pròpia i de recursos) se sumà la preponderància, autoritat i prestigi de la C.N.T.-F.A.I. i del P.O.U.M. en el moviment obrer espanyol. Els militants revolucionaris marxistes, doncs,

hagueren d'encarar la tasca pacient d'explicar un programa de salvament de la revolució a mesura que l'actuació de les organitzacions que s'havien sumat a la política de col·laboració governamental per tal de guanyar la guerra permetia la recuperació de l'estat burgès. I aquesta recuperació, força ràpida gràcies a l'actuació avantguardista de l'estalinisme, no donà prou temps per al desenvolupament d'aquests grups.

L'estudi mostra que tant els bolxevic-leninistes com els quartinternacionalistes de la R.W.L. i l'L.R.W.P. aconseguiren avenços significatius, no tant quantitativament però sí qualitativament, durant el primer semestre del 1937, fins a la repressió de l'estiu. És pertinent considerar, doncs, que si el P.O.U.M. no hagués estat il·legalitzat el juny d'aquell any i, per tant, s'haguessin celebrat tant el congrés d'aquest partit com la conferència internacional de Barcelona previstos per al juny i juliol, l'oposició d'esquerra lligada a aquests dos grups hauria tingut un ressò que hauria, molt probablement, proporcionat un creixement important d'aquests. La posterior repressió ja tallà en gran mesura qualsevol possibilitat real de creixement i incidència.

Pel que fa a la qüestió de la coherència de les propostes polítiques d'aquests grups amb llurs pressupòsits teòrics, tots ells es mantingueren dins de la coherència interna a nivell estratègic i es pot concloure que plantejaren, clarament, una solució a una situació revolucionària que estava d'acord amb els seus pressupòsits teòrics (és a dir, en definitiva, la presa del poder per part de la classe obrera, que es presenta certament com l'única solució viable de la situació revolucionària); cal remarcar que, especialment en el període 1936-1937, les anàlisis genèriques de Trotsky (a qui li mancaven informacions concretes) mostraren els grans punts estratègics acords amb la perspectiva de solució revolucionària. D'igual manera, aquests grups van ser les úniques formacions que presentaren aquest programa coherentment revolucionari durant la totalitat del període estudiat, ja que, a diferència de l'Agrupación de los Amigos de Durruti, oferiren aquesta perspectiva des del primer moment, no havent de descobrir una sortida revolucionària després d'una etapa de recolzament, actiu o passiu, a la col·laboració governamental de la C.N.T., com feu l'organització anarquista d'esquerra. La forma d'aplicació pràctica d'aquesta coherència interna al moment històric és més problemàtica per quant –donada la seva debilitat numèrica– tots aquests grups plantejaren d'una manera o una altra com a primer pas per a aquesta transformació una unitat d'acció liderada per la C.N.T.-F.A.I. i el P.O.U.M., cap dels quals estava

plenament disposat a trencar la unitat antifeixista i la seva prioritat de guanyar la guerra, especialment pel que fa a les organitzacions anarquistes.

Aquesta coherència estratègica, a més, fou força idèntica en tots tres gran corrents que actuaren a Espanya (trotskistes –oficials, molinieristes i minoria belga i holandesa-, quartainternacionalistes dissidents, i minoria bordiguista), els quals plantejaren obertament un programa contra el Front Popular que depassava l'antifeixisme i plantejava obertament la creació d'organismes de base (soviets, juntes o comitès) per prendre el poder, socialitzar l'economia i establir la dictadura del proletariat, vinculant a més la victòria a Espanya amb l'extensió de la revolució a Europa, en especial a França. Els propis militants s'adonaren d'aquesta coincidència d'anàlisi i de proposta estratègica, tal i com es pot veure tant en els escrits de bolxevic-leninistes²⁰⁰⁹ com de simpatitzants oehleristes.²⁰¹⁰

És per això molt paradoxal que, malgrat aquesta coincidència estratègica, no s'aconseguís en el pla polític una unitat d'acció més enllà de l'aconseguida per la R.W.L. i l'L.R.W.P. Excepte aquests dos grups, que coordinaren en gran mesura el seu discurs i la seva acció a Espanya, fins albirar inclús la possibilitat de la unificació, cap més unitat –no orgànica, sinó com a mínim d'acció- fou aconseguida: ni entre els grups més afins (entre els bolxevic-leninistes, o entre la minoria bordiguista i U.C. a França) ni, òbviament, el pas superior de tots, o almenys alguns d'ells, entre sí. Aquest fracàs és encara més greu i contradictori si es valora que tots aquests grups plantejaren com a mesura principal del seu programa la creació del front revolucionari de proletariat. En la pràctica, doncs, foren incapaços de fer prevaldre l'objectiu estratègic comú d'afavorir el triomf de la revolució per sobre de les seves diferències tàctiques; en suma, des del punt de vista dels principis programàtics d'aquests grups, les seves diferències tàctiques no justificaven la separació i dispersió de forces, especialment en un període clau de revolució.

²⁰⁰⁹ Com ja he assenyalat en el text, Wolf escrigué a Trotsky que Naville havia conclòs que la posició de l'oposició d'esquerra dins del P.O.U.M. (influenciada, com he mostrat, per la R.W.L. i l'L.R.W.P.) era quasi la mateixa que la del Moviment per la IV Internacional (carta d'Erwin Wolf a L. Trotsky (9-V-37); (6015) Leon Trotsky exile papers, Houghton Library, Harvard College Library).

²⁰¹⁰ El fet prou significatiu de que el B.I. del Moviment per la IV Internacional inclogués en el seu butlletí intern com a informe sobre els Fets de Maig el text de Lois Orr, molt influenciada per Blackwell.

Aquestes diferències tàctiques giraren fonamentalment al voltant de la qüestió del P.O.U.M., essencialment de si calia ingressar en aquest partit o no per tal de formar el partit revolucionari. Com ja passà el 1934, la qüestió de l'entrisme es revelà doncs com la gran commoció per a la majoria dels grups de revolucionaris marxistes. En la situació de l'Espanya del 1936-1937, la tàctica a emprar respecte el P.O.U.M. no només fou dispar entre els diferents grups, sinó que a més fluctuà al llarg del temps en cadascun d'ells, amb ziga-zagues i contradiccions. L'exemple més paradigmàtic fou el de l'S.B.L.E. que, instada per l'S.I. (el qual, a més, sorprenentment ignorà les opinions de Trotsky sobre la necessitat de diferenciar-se l'abans possible del P.O.U.M.), feu un mínim de cinc peticions d'ingrés al mateix temps que actuava i es reafirmava com a grup independent, actuació promoguda pels seus dirigents Munis i Moulin. Aquestes peticions d'ingrés, a més, foren fetes independentment del grau de compromís de col·laboració governamental que el P.O.U.M. realitzava, arribant a la contradicció tàctica de considerar traïció i motiu de ruptura l'entrada d'aquest partit en el Front Popular el febrer de 1936, però a no considerar que la col·laboració governamental del P.O.U.M., la seva participació en l'eliminació dels comitès, les seves contínues crides a entrar en el govern i constituir el partit únic amb P.S.O.E. i P.C.E., i la seva retirada durant els Fets de Maig, fossin cap impediment per a demanar l'ingrés; només el contacte amb la realitat espanyola i la nova situació creada per la il·legalització del P.O.U.M. feren que el representant de l'S.I., Wolf, finalment veiés la necessitat d'abandonar definitivament la perspectiva entrista. Les contradiccions tàctiques, però, no afectaren només ni principalment l'S.B.L.E.: també la tàctica d'"entrisme encobert" mitjançant Rebull practicada per la R.W.L. i l'L.R.W.P. fou contradictòria amb la seva posició pública antientrista i, per altra banda, els representants d'aquestes organitzacions no mostraren tampoc la totalitat del seus fins estratègics al dirigent de la Cèl·lula 72, aconseguint en realitat una influència certa però només superficial, sense assumptió plena de llur programa; també el grup *Le Soviet* fluctuà de l'acriticisme a la crítica acerada i elaborà tons diferents per a la premsa espanyola o francesa, adoptant el seu discurs envers el P.O.U.M. en gran mesura a partir de les relacions de Fosco amb aquest partit. En relació a aquesta actitud del P.O.U.M., és important també assenyalar que l'estudi demostra que aquest partit actuà moltes vegades, inclús després de la seva il·legalització, amb una intransigència, prepotència i menysteniment –o, si es vol, "sectarisme"– envers els grups de revolucionaris marxistes que contrasta en gran mesura amb les obertures per part d'aquests.

Finalment, i no és un factor menor, la recerca depassa el marc estrictament espanyol, i contribueix a augmentar el grau de coneixement de la història dels grups revolucionàries marxistes a nivell internacional durant la dècada dels anys 30, oferint tant la riquesa dels seus debats com elements de la seva acció que permeten descobrir-los, doncs, com a actors vius del període i no com a mers comentaristes.

ANNEXOS

Annex 1. Llistats de milicians del Grupo Internacional Lenin.

Llistat 1: milicians estrangers del P.O.U.M. en les columnes “Internacional”, “Lenin”, 2a o 3a fins el 30 de novembre del 1936 (extret del llistat elaborat per José Luis Ausin Hervella).²⁰¹¹

Nom	Domicili	Front	Columna	Destacament	Data	Film
Aïache, Maurice	H. Falcón	Osca	Internacional	Hospitalitzat	30-11-36	415
Argentin, Mario	-	Osca	Internacional	-	9-10-36	450
Aymard, Andrés	-	Osca	Internacional	Casetas Quicena	30-11-36	407
Bailly, Charles	H. Falcón	Osca	Internacional	Permís	10-10-36	462
Balduini, Duilio	H. Falcón	Osca	2, Internacional	Lecinyena, Tierz, Alcubierre	7-9-36, 14-10-36, 3-12-36	451, 458, 527
Bannwart, Emil	Barcelona	Osca	Internacional 3	Tierz	28-11-36, 24-12-36, 9-1-37	420, 435, 443
Bartolomeo, Nicola di	H. Falcón	Osca	2	Alcalá d’o Bispe	16-9-36	479
Battle Abel, Simón	França	Sarago.	3	Lecinyena	9-10-36	395
Benci, Etrusco	-	Osca	Internacional, 2	Casetas Quicena, ferit	19-10-36, 7-12-36	386, 478
Bestani, Belkasem	-	Osca	2	Manicomi d’Osca	4-11-36	228
Bilato, Francesco	H. Falcón	Osca	Internacional	Alcubierre	29-10-36	493
Blanch Carrera, Federico	Toulouse	Osca	Lenin	Tierz	30-11-36	531
Bogoni, Giuseppe, “Martini”	-	Osca	Internacional	-	24-10-36	347
Bonzo, Giuseppe		Osca	-	-	23-11-36	522
Borgo, Giuseppe	H. Falcón,	Osca	Internacional	Tierz	7-10-36,	281,

²⁰¹¹ AUSIN HERVELLA, José Luis. *Milicians del POUM : segons dades de microfilms de l’ANC*, https://docs.google.com/document/d/1Ag5WfxlaP_otX2T9tUiurHf5gyS2AAj5vC5IT_bv3oU/edit?pref=2&pli=1; el llistat específic dels militants estrangers és a: https://docs.google.com/document/d/1Tdj3sOztaApaxlrDJB_BqUh5Vx0DH7Jg31flsuArD8/edit?pref=2&pli=1. He eliminat noms repetits, corregit la grafia, i he deixat alguns que són dubtosos que hi pertanyessin (aquells on indica “malalt”, sense indicació de columna, etc.); també he utilitzat indistintament “Columna 2” o “Columna Arquer-Piquer”, tal com ho transcrigué Ausin. Encara que apareixen en aquest llistat, no he comptabilitzat ni Fosco ni Péret, que hi aparèixen amb motiu d’un viatge al front. Tampoc no he comptabilitzat Schavitz, malgrat aparèixer en el llistat, perquè les dates del seu trajecte impossibiliten que pogués haver estat al front d’Aragó entre el 5 i el 17 de setembre: 5 de setembre hospitalitzat a Tarba, del 5 al 14 de setembre entre Occitània i Catalunya, 14 de setembre suposadament al front d’Osca, 17 de setembre a Barcelona, penúltima setmana de setembre a Bèlgica; explicaré el seu cas més endavant en el text, però molt probablement la butlleta de cobrament li fou lliurada per haver estat milicià en el front d’Irun, i no pas per haver estat al d’Osca. Algunes butlletes mostren pagaments post-mortem, com el de Franz Maizan, mort en combat el 20 d’octubre (LANDAUER, Hans ; HACKL, Erich. *Lexikon der österreichischen Spanienkämpfer, 1936-1939*. Wien : Theodor Kramer, cop. 2003, p. 10 i 159; (anteriorment s’havia donat la data errònia del 12 de novembre: SCHWARZ, Walter. “Le vengaremos”. *La Batalla* (20-XI-36)).

	Pensió Parisien		Lenin		22-10-36, 23-11-36, 10-12-36,	366, 418, 517
Bosco, Vincenzo	-	Aragó	Internacional	Bizién	9-10-36	421
Bramati, Mario	-	Osca	Internacional	Casetas Quicena	12-10-36	410
Brandebat, Miguel	-	Osca	3	Lécera	9-10-36	412
Braun Gruegut, Oscar	Barcelona	Osca	2	Alcubierre	27-10-36, 14-12-36	296, 339
Breziner, Maurice	H. Falcón	Aragó, Osca	Internacional	Casetas Quicena	10-10-36, 20-10-36, 27-10-36	270, 351, 459
Buechler, Herbert	Barcelona	Osca	2	Alcubierre	27-10-36	343
Canales Donoso, Antonio	Perpinyà	Osca	3	Alcalá d'o Bispe	29-10-36	501
Carreras, Charles	-	-	Internacional	Dimisionari	22-10-36	347
Cesarin, Enrico	Itàlia	Osca	Internacional	Bizién	9-10-36	421
Cohn, Fritz	H. Falcón	Osca	2, Lobo	Lecinyena, Alcubierre	10-9-36, 5-1-37	492, 527
Concepción Expósito, Roberto	França	Osca	2	Casetas Quicena	13-11-36	465
Consani, Gogliardo	H. Falcón	Osca	Internacional	Tierz	20-10-36	281
Costa Gambacorti, Ángel	-	Osca	Internacional	Malalt	7-10-36	367
Cretus, Jorge	-	Osca	-	-	24-11-36	393
Cserny, Alex	H. Falcón	Osca	2	Tierz	30-11-36	269
Deflory, Gustav	Barcelona Raset, 26	Osca, Control	2, 3, Internacional, Metralladores	Alcalá d'o Bispe, Malalt, Tierz, ferit, malalt	8-9-36, 14-9-36, 14-10-36, 21-10-36, 28-10-36, 4-11-36, 11-11-36, 18-11-36, 6-3-37, 6-4-37	235, 361, 385, 493, 318, 368, 369, 424, 512, 537
Delgado Jurado, José	França	Osca	2	Alcubierre	30-11-36	318
Delzant, Oscar	-	Osca	Arquer-Piquer	Casetas Quicena	16-10-36	343
Ducarbon, Georges	H. Falcón	Osca, Aragó	Internacional	Alcubierre	20-10-36, 27-10-36	235, 395
Engelfried, Wilhelm	-	Osca	2	Huerrios	28-10-36, 10-11-36	424, 432
Fajgelzon, Jakiel (Jacob, Jacques)	H. Comerç	Osca	2, Internacional	Casetas Quicena, dimissionari	20-10-36, 22-10-36	339, 475

Fancelli, Pietro	H. Falcón	Osca	Internacional	Tierz, Quicena	22-10-36, 30-11-36	281, 445
Fenollar, François	H. Falcón	Osca	Internacional, Malalt	Tierz	28-10-36, 2-11-36	237, 238
Fernández Moedano, Joaquín	França	Osca	2	Alcubierre	30-11-36	468
Fontaine, Sadi Désiré	París	Osca	Internacional Lenin	Casetas Quicena	28-9-36, 28-11-36	308, 380
Fournié, Georges "Paris", Alexandre, Philippe	París, H. Falcón	-	Internacional	Casetas Quicena, ferit	28-9-36, 10-10-36, 17-4-37	317, 469, 541
Fossoul Chaves, Josep	Barcelona	Osca	-	Serveis sanitaris	14-9-36	340
Fusero, Giuseppe, "Mario"	H. Falcón	Osca	Radio-Telegrafia, Arquer-Piquer	Alcubierre	18-9-36, 15-10-36	374, 506
Gambedotti, Aldo	Itàlia, H. Falcón	Osca	2, Internacional	Tierz, ferit	10-10-36, 20-10-36, 22-10-36, 24-10-36, 7-1-37	239, 335, 392, 427, 428
García Muñoz, José	França	Osca	2	Alcubierre	30-11-36	318
Gastaud, Pierre Gaspar, ["Gaston"?)	Algèria, H. Falcón	Osca	Internacional	Tierz, Alcubierre	22-10-36, 31-10-36	281, 481
Gerchik, Max	H. Falcón	Osca	2	Lecinyena	29-9-36	240
Gerhold, Hans	Barcelona	Osca	Internacional, Sanitat	Hospitalitzat, Mont Aragón	2-11-36, 10-12-36	390, 462
Gianguialano, Angelo	-	Aragó	2	Alcubierre, baixa a petició pròpia	20-10-36, 27-10-36	347, 393
Giarda, Pietro	Barcelona	Osca	2	Hosp. Clínic, hospitalitzat, Hospital POUM, malalt, sanitari	15-9-36, 1-10-36, 15-10-36, 22-10-36, 19-11-36	274, 373, 383, 480, 489
Giménez Rodríguez, Miguel	Orà	Osca	2, Pedrola	Casetas Quicena, Bellestar	9-11-36, 15-1-37	241
Girelli, Paolo	-	-	-	Hospital POUM, malalt	21-9-36, 30-9-36	364, 409
Grigolatti, Luigi	Barcelona	Osca	Internacional	La Granja	21-10-36	385
Grotwski, Francisco	H. Falcón	Osca	Internacional	Tierz	10-11-36	466
Guarneri, Giuseppe	H. Falcón	Sarago.	2	Lecinyena	16-10-36	475
Hartel, Israel David	-	Osca	2	Tierz	18-11-36	365

Hirsch [o Kirsch] Capella, Leo	Barcelona	Osca, Terol	2	Azaila, Belchite	28-9-36, 9-11-36, 7-12-36	305, 458, 466
Jivotoschi Comorowski, Leon	Barcelona	Osca	Internacional	Malalt, Tierz	19-10-36, 27-10-36, 14-11-36	244, 351, 541
Juanals, Georges	H. Falcón	Osca	Arquer-Piquer Internacional	Manicomi d'Osca, Casetas Quicena, hospitalitzat	7-9-36, 12-10-36, 19-10-36, 3-11-36, 28-11-36	245, 354, 372, 415, 439
Kahn, Gottfried	-	Osca	-	Ferit	9-10-36	410
Kahn [o Kohn], Rudolf	H. Falcón	Osca	2, Ferit	Malalt	25-11-36, 30-11-36	245, 393
Kaufmann, Alois	-	Osca	Internacional	-	19-11-36	377
Lafargue, Jean Claude	Martorell Penya 9	Osca	2,	Casetas Quicena, Ferit, Relació de Pabelló Romania	23-11-36, 9-12-36	448, 536
Lakovic [Lacovich, Locovitch], Antonio	Itàlia, H. Falcón	Osca	Internacional	Tierz, malalt, baixa, inútil	20-10-36, 3-11-36, 7-12-36	369, 394, 497
Latka, Francisco	Port-vendres	Osca	2	Alcubierre	31-10-36, 20-11-36, 13-11-36	395, 446, 453
Launoy, Florent	H. Falcón	Osca	Internacional, Pedrola	Quicena	4-11-36, 30-11-36	245, 377
Leban, Giuseppe	Itàlia, H. Falcón	Osca	Internacional, torna permís, 2, 3, Internacional, Pedrola	Tierz, Casetas Quicena, Manicomi d'Osca	20-10-36, 24-10-36, 4-11-36, 9-11-36, 13-11-36, 30-11-36, 25-3-37	353, 374, 400, 420, 449, 456, 481
Leclercq, Félicien	H. Falcón	-	-	Hospitalitzat	21-10-36	245
Lemaitre, Susagna Marise	Banys Nous, 14, 3er, 1a, Barcelona (Paulette Black)	Osca	Artilleria lleugera	Bizién	17-10-36	248
Lemmens, Louis	H. Falcón	-	Internacional	Mont Aragón	10-10-36	469
Lentze, Herbert	H. Falcón	Osca	Internacional	Tierz	20-10-36, 27-10-36, 22-12-36	351, 352, 450
Lepere Thal, Jorge	Barcelona	Sarago., Osca	Hospitalitzat, 2	Tierz	19-10-36, 4-11-36	490, 496

Lewinski, Benjamin	-	Osca	Internacional	Quicena	4-11-36	374
Lichten, Abraham, "Polaco"	H. Falcón	Osca, Sarago.	2	Sarinyena	5-9-36, 12-9-36	245, 326
Lionello, Emilio	H. Falcón	Osca	Internacional, "Pedrola (Internacional)"	Tierz (baixa en les milícies), Casetas Quicena	12-10-36, 30-11-36	332, 410
Lionello, Guido	Sardenya, 232, 5è, 2a, Barcelona, (Júlia Gelada)	Sarago., Osca	Arquer-Piquer, "2 ^a , Internacional"	Lecinyena, Tierz	15-9-36, 20-10-36	246, 282
Loeuillet, Maurice	H. Falcón	Osca	Internacional	Alcubierre	20-10-36, 27-10-36, 31-10-36	282, 343, 481
Loots, Camille	H. Falcón	Osca	Internacional	Casetas Quicena	16-10-36	395
Maizan, Franz	H. Falcón	Osca	Internacional, 2	Mort el 20-10, atac manicomi d'Osca	19-11-36, 4-12-36	367, 464
Margolin, Charlotte	Barcelona		Comitè Sanitari	Hospital Flix, metge auxiliar	26-9-36	305
Merchi Verganyi, Ernest	H. Falcón	Osca	Internacional	Tierz	19-10-36	251
Monshkeli Preiss (posteriorment Loeuillet), Olga	H. Falcón	Osca	Pedrola, Lobo	Tierz	28-11-36, 30-11-36	289, 315
Movellán Gómez, María	Perpinyà	Osca	2	Fardienta, malalta	27-11-36	377
Nouvicki, Joseph	França	Osca	2	Alcubierre	30-11-36	318
Ondik, Victor	H. Falcón	Osca	Internacional, 2	Tierz, ferit	15-10-36, 13-11-36, 30-11-36	254, 368, 449
Padilla Francisco, Manuel	França	Osca	2	Alcubierre	30-11-36	318
Palau Sostaba, Ramon	Perpinyà	Osca	2, Internacional	Alcubierre, Ferit	2-11-36, 10-11-36, 4-12-36	255, 437, 447
Panighetti, Augusto	H. Falcón	Sarago., Osca	2 Arquer-Grossi	Lecinyena	7-9-36, 18-9-36, 20-10-36	255, 375, 425
Parayre, Marcel	H. Falcón	Osca, Terol	2	Ve amb el delegat, Casp	23-11-36, 28-11-36	288, 532
Pau Luis, Vicente	Barcelona	Osca	Internacional	Tierz	20-10-36	384
Paz, Amaro	H. Falcón	Osca	Arquer-Piquer, 2, Pedrola	Casetas Quicena, Tierz, malalt	20-10-36, 31-10-36, 3-11-36,	255, 281, 377,

					30-11-36, 6-3-37	433, 512
Péret, Benjamin	H. Falcón	Osca	2	Alcalá d'o Bispe	16-9-36	505
Pérez Blanco, José	França	Osca	2	Alcubierre	30-11-36	468
Pérez Gimeno, Cándido	Barcelona	Osca	Internacional	Alcubierre	4-11-36	256
Piña Mariotti, Teodoro	Barcelona	Osca	Arquer-Piquer, 2	Tierz	19-10-36, 27-10-36	257, 339
Pini, Carlo Dante	Barcelona	Osca	3, 2	Lecinyena, Alcalá del Obispo, Alcubierre	24-9-36, 25-9-36, 3-11-36, 11-11-36	301, 381, 403, 508
Pizzala, Giuseppe	H. Falcón	Sarago., Osca	2, Internacional, Lenin	Lecinyena, Quicena	4-9-36, 11-9-36, 18-9-36, 4-11-36, 5-1-37, 28-1-37	369, 381, 438, 492, 504, 514
Plutino, Vincenzo	H. Falcón		Internacional	-	20-10-36	475
Psalidi Tereuciani, Paolo	Barcelona	Osca	Arquer-Piquer	Malalt	19-10-36	459
Riesner, Joseph	Hongria, Barcelona	Osca	2	Lecinyena, Alcubierre	22-9-36, 27-10-36	350, 442
Roasino, Marino Teodoro	Barcelona	-	-	-	14-10-36	388
Russo, Enrico	H. Falcón, Pensión Parisien	Osca	Internacional Lenin	Manicomi d'Osca, Tierz, permís, es troba en servei	5-10-36, 22-10-36, 28-1-37, 30-1-37	278, 367, 381
Salvini, Cristofano	H. Falcón	Osca	Internacional	En tractament mèdic	19-11-36	382
Sandler, Maurice	H. Falcón	Osca	Internacional, 2	Tierz, Alcubierre	20-10-36, 27-10-36, 31-10-36, 23-11-36, 14-12-36	310, 343, 394, 481 536
Schavitz, Pierre	H. Falcón	Osca	-	-	14-9-36	360
Schneider, Karl	H. Falcón	Osca	Internacional, Pedrola	Fañanás	27-10-36, 31-10-36, 30-11-36	264, 351, 444
Schochl Alarcón, Federico	Barcelona	Osca	2	Tierz	5-11-36	264
Schumann de Silva, Albino	Barcelona	Sarago., Osca	2	Lécera, Sarinyena, Tierz	5-9-36, 8-9-36, 14-9-36, 16-10-36	284, 359, 425, 450
Schwarz, Walter	-	Osca	2	Tierz	27-10-36	347

Sereni, Bruno	H. Falcón	Osca	Internacional	Tierz, ferit, permís	22-10-36, 6-11-36, 28-11-36, 28-4-37	264, 278, 435, 504
Soler Galí, François	Barcelona	Osca	Internacional	Casetas Quicena, malalt	15-10-36, 31-10-36, 5-11-36	375, 398
Stogia Mura, Alfredo	Barcelona		2	Sarinyena	31-8-36	284
Taste, André	França	Osca	Internacional	Casetas Quicena	26-11-36	419
Ter-Wiel, John	Vallirana	Madrid, Osca	Internacional	Buitrago, Tierz, Casa de Campo	1-10-36, 11-11-36, 14-11-36, 10-12-36	406, 418, 473, 489
Torre, Otto	H. Falcón	Osca	2	Lecinyena	10-9-36	527
Toscano, Salvatore	Barcelona	Osca	Internacional	Dimisionari	22-10-36	343
Traverso, Mario	H. Falcón	Osca	Internacional	Tierz, Quicena	4-11-36, 11-11-36	308, 498
Tralci, Leone	Barcelona	Sarago.	2	Alcubierre	20-10-36	385
Wisner, Salomon Sebastian	Barcelona	-	Comitè militar, Pas de sanitat	Alcubierre	2-11-36	393
Wauvermans, Pierre	H. Falcón	Osca	Internacional Lenin, "Pedrola (Internacional)"	Tierz	4-11-36, 12-1-37, 21-1-37	269, 337, 369
Zemp, Josef	-	Osca	Internacional	Casetas Quicena	19-11-36	377
Zochetti, Alberto	H. Falcón	Osca	Maurín, Internacional	Novales, Alcubierre	14-10-36, 31-10-36, 31-10-36, 13-11-36	453, 481, 493

Llistat 2: composició aproximativa del Grupo Internacional Lenin fins a la militarització.²⁰¹²

Nom	Militància	Columna	Front	Destacament	Data butlleta	Data d'incorporació
Aïache, Maurice	Bolxevic-leninista	Internacional	Osca	Ferit, mutilat, hospitalitzat	30-11-36	Agost? 1936
Alí	Desconeguda	Internacional "Lenin"	Osca	Estrecho de Quinto, Mont Aragón		Agost? 1936
Argentin, Mario	Desconeguda	Internacional	Osca	-	9-10-36	Agost? 1936
Arn, Alfred	Antifeixista sense partit	Pedrola, Internacional Lenin, Metralladores	Osca	Casetas de Quicena, Lierta, Manicomi d'Osca	22-1-37	Novembre 1936
Aymard, Andrés	Desconeguda	Internacional	Osca	Casetas de Quicena	30-11-36	
Bailly, Charles	Socialista	Internacional	Osca	Permís	10-10-36	Agost? 1936
Balduini, Duilio	Maximalista	2, Internacional	Osca	Lecinyena, Tierz, Alcubierre	7-9-36, 14-10-36, 3-12-36	Agost 1936
Bannwart, Emil	Antifeixista, ex-milicià del P.S.U.C.	Internacional, 3	Osca	Tierz, Quicena	28-11-36, 24-12-36, 9-1-37	Novembre 1936
Bassi, Gigi [Gabassi]	Bordiguista	Internacional	Osca			Agost? 1936
Batlle Abel, Simón	Desconeguda	3	Sarago.	Lecinyena	9-10-36	Agost? 1936
Belfiore, Gildo	Bordiguista	Internacional	Osca			Agost 1936
Benci, Etrusco	Maximalista	Internacional, 2	Osca	Casetas de Quicena, ferit	19-10-36, 7-12-36	Agost 1936
Berenguer [algerià]	Desconeguda	Internacional	Osca	Casetas de Quicena, capturat		
Bestani, Belkasem	Desconeguda	2	Osca	Manicomi d'Osca	4-11-36	

²⁰¹² Elaboració pròpia, a partir dels llistats d'Ausin i de les fonts citades en el text (especialment les obres de Bucci i Casciola, Guillamón, i el *Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier français*, així com material d'arxiu). Malgrat que, com ja he assenyalat, he considerat com a data màxima d'inclusió de milicians la del 30 de novembre, no he inclòs Raymond Stoop, quina data d'ingrés se sap amb certesa que va ser la del 20 de novembre (carta de Pierre Wauvermans i Florent Launoy a Georges Vereeken (10-XII-36), Correspondance des jeunes partis en Espagne (5), Georges Vereeken Papers, International Institute of Social History) i, per tant, posterior a la militarització, no presentant cap dubte d'una adscripció anterior al G.I.L.

Bilato, Francesco	Desconeguda	Internacional	Osca	Alcubierre	29-10-36	
Blanch Carrera, Federico	Desconeguda	Lenin	Osca	Tierz	30-11-36	
Bobilioff, Gregor	Antifeixista sense partit	Lenin	Osca	Lierta		Novembre 1936
Bogoni, Giuseppe, "Martini"	Maximalista	Internacional	Osca	-	24-10-36	Agost 1936
Bonzo, Giuseppe	Desconeguda	-	Osca	-	23-11-36	
Borgo, Giuseppe	Antifeixista sense partit	Internacional Lenin	Osca	Tierz	7-10-36, 22-10-36, 23-11-36, 10-12-36	Juliol 1936 al front, setembre 1936 al grup Internacional Lenin
Bosco, Vincenzo	Desconeguda	Internacional	Aragó	Bizién	9-10-36	Agost? 1936
Boulangier, Louis	Bolxevic-leninista	Internacional	Irun, Aragó			Agost 1936 a Irun, setembre 1936 a Aragó
Bramati, Mario, "Bramante", "Monza"	Bordiguista	Internacional	Osca	Casetas de Quicena	12-10-36	Agost 1936
Brandebat, Miguel	Desconeguda	3	Osca	Lécera	9-10-36	Agost? 1936
Braun Gruegut, Oscar	Desconeguda	2	Osca	Alcubierre	27-10-36, 14-12-36	
Breá Landestoy, Juan	Bolxevic-leninista	Internacional	Osca	Manicomi d'Osca		Agost 1936
Breziner, Maurice (Moshe)	Bolxevic-leninista	Internacional	Osca	Casetas de Quicena	10-10-36, 20-10-36, 27-10-36	Agost 1936
Buechler, Herbert	Desconeguda	2	Osca	Alcubierre	27-10-36	
Calero, José [sergent]	Poumista	Internacional	Osca			Agost 1936
Canales Donoso Antonio	Desconeguda	3	Osca	Alcalá d'o Bispe	29-10-36	
Carreras, Charles	Desconeguda	Internacional	-	Dimisionari	22-10-36	Agost? 1936
Castelho	Desconeguda	Internacional	Osca	Estrecho de		Agost? 1936

		Lenin		Quinto, Mont Aragón		
Cesarin, Enrico	Bordiguista	Internacional	Osca	Bizién	9-10-36	Agost? 1936
Ciccio, "Cicetto"	Bordiguista	Internacional	Osca			Agost 1936
Cirella, Umberto	Maximalista	Internacional	Osca			Agost 1936
Cohn, Fritz	Desconeguda	2, Lobo	Osca	Lecinyena, Alcubierre	10-9-36, 5-1-37	Agost? 1936
Concepción Expósito, Roberto	Desconeguda	2	Osca	Casetas de Quicena	13-11-36	
Consani, Gogliardo	Maximalista	Internacional	Osca	Tierz	20-10-36	Agost 1936
Costa Gambacorti, Ángel	Estalinista	Internacional	Osca	Malalt	7-10-36	Agost? 1936
Cretus, Jorge	Desconeguda	-	Osca	-	24-11-36	
Csorny, Alex	Desconeguda	2	Osca	Tierz	30-11-36	
Deflory, Gustav	Desconeguda	2, 3, Internacional, Metralladores	Osca, Control	Alcalá d'o Bispe, Tierz, ferit, malalt,	8-9-36, 14-9-36, 14-10-36, 21-10-36, 28-10-36, 4-11-36, 11-11-36, 18-11-36, 6-3-37, 6-4-37	Agost? 1936
Delgado Jurado, José	Desconeguda	2	Osca	Alcubierre	30-11-36	
Delzant, Oscar, [Jules?]	Bolxevic-leninista	Arquer-Piquer	Osca	Casetas de Quicena	16-10-36	Setembre 1936
Ducrabon, Georges	Socialista, també bolxevic-leninista dins les J.S.?	Internacional	Osca	Alcubierre	20-10-36, 27-10-36	Agost 1936
Engelfried, Wilhelm	Desconeguda	2	Osca	Huerrios	28-10-36, 10-11-36	
Fajgelzon, Jakiel (Jacob, Jacques)	Bolxevic-leninista	2, Internacional	Osca	Casetas de Quicena, dimissionari	20-10-36, 22-10-36	Agost 1936
Fancelli, Pietro, "Castello"	Maximalista	Internacional	Osca	Tierz, Quicena	22-10-36, 30-11-36	Agost 1936

Fauconnet, Robert de	Bolxevic-leninista	Internacional	Osca	Manicomi d'Osca, mort		Juliol 1936 al front, Agost 1936 al grup Internacional Lenin
Fenollar, François	Desconeguda	Internacional, Malalt	Osca	Tierz	28-10-36, 2-11-36	
Fernández Moedano, Joaquín	Desconeguda	2	Osca	Alcubierre	30-11-36	
Fioravanti, Pasquale	Anarquista	Internacional	Osca			Agost 1936
Fontaine, Sadi Désiré	Antifeixista sense partit	Internacional Lenin	Osca	Casetas de Quicena	28-9-36, 28-11-36	Agost? 1936
Fournié, Georges "Paris", Alexandre, Philippe	Bolxevic-leninista	Internacional	-	Casetas de Quicena, ferit	28-9-36, 10-10-36, 17-4-37	Agost? 1936
Fossoul Chaves, Josep	Desconeguda	-	Osca	Serveis sanitaris	14-9-36	Agost? 1936
Fusero, Giuseppe, "Mario"	Maximalista	Radio-telegrafia, Arquer-Piquer	Osca	Alcubierre	18-9-36, 15-10-36	Agost 1936
Galloy, Florent	Bolxevic-leninista	Internacional	Osca			Setembre 1936
Gambedotti, Aldo	Antifeixista sense partit	2, Internacional	Osca	Tierz, ferit	10-10-36, 20-10-36, 22-10-36, 24-10-36, 7-1-37	Agost 1936
García Muñoz, José	Desconeguda	2	Osca	Alcubierre	30-11-36	
Gastaud, Pierre Gaspar, ["Gaston"?]	Antifeixista sense partit	Internacional	Osca	Tierz, Alcubierre	22-10-36, 31-10-36	
Gerchik, Max	Antifeixista sense partit	2	Osca	Lecinyena	29-9-36	Agost? 1936
Gerhold, Hans	Desconeguda	Internacional, Sanitat	Osca	Hospitalitzat, Mont Aragón	2-11-36, 10-12-36	
Gianguialano [o Giancolano], Angelo	Antifeixista sense partit	2	Aragó	Alcubierre, baixa a petició pròpia	20-10-36, 27-10-36	Agost? 1936
Giarda, Pietro	Desconeguda	2	Osca	Hosp. Clínic, hospitalitzat, Hosp. POUM, malalt,	15-9-36, 1-10-36, 15-10-36, 22-10-36,	Agost? 1936

				sanitari	19-11-36	
Giménez Rodríguez, Miguel	Desconeguda	2, Pedrola	Osca	Casetas de Quicena, Bellestar	9-11-36, 15-1-37	
Girelli, Paolo	Desconeguda	-	-	Hosp. POUM, malalt	21-9-36, 30-9-36	Agost? 1936
Grigolatti, Luigi	Desconeguda	Internacional	Osca	La Granja	21-10-36	
Grotwski, Francisco	Desconeguda	Internacional	Osca	Tierz	10-11-36	
Guarneri, Giuseppe, "Pino", "Lino"	Bolxevic-leninista	2	Sarago.	Lecinyena	16-10-36	Juliol 1936 al front, Agost 1936 al grup Internacional Lenin
Hartel, Israel David	Desconeguda	2	Osca	Tierz	18-11-36	
Hirsch [Kirsch?] Capella, Leo	Desconeguda	2	Terol, Osca	Azaila, Belchite	28-9-36, 9-11-36, 7-12-36	Agost? 1936
Jivoschi Comorowski, Leon	Desconeguda	Internacional	Osca	Malalt, Tierz	19-10-36, 27-10-36, 14-11-36	
Juanals, Georges	Desconeguda	Arquer-Piquer, Internacional	Osca	Manicomi d'Osca Casetas de Quicena, hospitalitzat	7-9-36, 12-10-36, 19-10-36, 3-11-36, 28-11-36	Agost? 1936
Kahn, Gottfried	Desconeguda	-	Osca	Ferit	9-10-36	Agost? 1936
Kahn [o Kohn], Rudolf	Desconeguda	2, Ferit	Osca	Malalt	25-11-36, 30-11-36	
Kaufmann, Alois	Antifeixista sense partit	Internacional	Osca	-	19-11-36	Setembre 1936
Lafargue, Jean Claude	Comunista" de <i>L'Oeuvre</i>	2,	Osca	Casetas de Quicena, ferit, Relació amb Pavelló Romania	23-11-36, 9-12-36	Agost 1936
Lakovic [Lacovich, Locovitch], Antonio	Desconeguda	Internacional	Osca	Tierz, malalt, baixa, inútil	20-10-36, 3-11-36, 7-12-36	
Latka, Francisco	Desconeguda	2	Osca	Alcubierre	31-10-36, 20-11-36, 13-11-36	

Launoy, Florent	Bolxevic-leninista	Internacional, Pedrola	Osca	Quicena	4-11-36, 30-11-36	Setembre 1936
Laurens, Roger	Estalinista	Internacional	Osca			Agost? 1936
Leban, Giuseppe	Desconeguda	Internacional, Torna permís, 2, 3, Internacional, Pedrola	Osca	Tierz, Casetas de Quicena, Manicomi d'Osca, Tierz	20-10-36, 24-10-36, 4-11-36, 9-11-36, 13-11-36, 30-11-36, 25-3-37	
Leclercq, Félicien	Socialista	-	-	Hospitalitzat	21-10-36	Agost 1936
Lemaitre, Susagna Marise	Desconeguda	Artilleria	Osca	Bizién	17-10-36	
Lemmens, Louis	Bolxevic-leninista	Internacional	-	Mont Aragón	10-10-36	Agost 1936
Lentze, Herbert	Bolxevic-leninista?	Internacional	Osca	Tierz	20-10-36, 27-10-36, 22-12-36	
Lepere Thal, Jorge	Desconeguda	Hospitalitzat, Sarago., 2 Osca		Tierz	19-10-36, 4-11-36	
Lewinski, Benjamin	Antifeixista sense partit	Internacional	Osca	Quicena	4-11-36	
Lichten, Abraham, "Polaco"	Desconeguda	2	Osca, Sarago.	Sarinyena	5-9-36, 12-9-36	Agost? 1936
Lionello, Emilio "Giacchetta"	Bordiguista	Internacional, Pedrola	Osca	Tierz (baixa en les milícies), Casetas de Quicena	12-10-36, 30-11-36	Agost 1936
Lionello, Guido	Bolxevic-leninista	Arquer-Piquer, "2ª, Internacional"	Sarago., Osca	Lecinyena, Tierz	15-9-36, 20-10-36	Juliol 1936 al front, Agost 1936 al Grupo Internacional Lenin
Loeuillet, Maurice	Bolxevic-leninista	Internacional	Osca	Alcubierre	20-10-36, 27-10-36, 31-10-36	Agost 1936
Loots, Camille	Bolxevic-leninista	Internacional	Osca	Casetas de Quicena	16-10-36	Juliol 1936 al front, finals de Setembre 1936 al Grupo Internacional Lenin
Loubier, Emmanuel	Bolxevic-leninista	Internacional	Osca			Agost-setembre 1936

Luzzatto, Anteo	Maximalista	Internacional	Osca			Agost 1936
Maizan, Franz	Socialista	Internacional, 2	Osca	Mort 20-10, atac manicomi d'Osca	19-11-36, 4-12-36	
Mangraviti, Placido	Bolxevic- leninista	Internacional	Osca			Juliol 1936 al front, Agost 1936 al grup Internacional Lenin
Margolin, Charlotte	Brandleriana	Comitè Sanitari		Hospital, metgessa auxiliar	26-9-36	Agost? 1936
Mengoni, Costante "Mutello"	Bordiguista	Internacional	Osca			Agost 1936
Merchi Verganyi, Ernest	Desconeguda	Internacional	Osca	Tierz	19-10-36	
Milano, Piero	Bolxevic- leninista	Internacional	Osca			Juliol 1936 al front, Agost 1936 al grup Internacional Lenin
Milico	Bolxevic- leninista	Internacional	Osca			Juliol 1936 al front, Agost 1936 al grup Internacional Lenin
Monshkeli Preiss (posteriorment Loeuillet), Olga	Bolxevic- Leninista?		Osca	Pedrola, Lobo	Tierz 28-11-36, 30-11-36	Agost 1936
Moretti, Almo	Desconeguda	Internacional "Lenin"	Osca	Estrecho de Quinto, Mont Aragón		Setembre? 1936
Morini, Giuseppe	Bordiguista	Internacional	Osca			Agost 1936
Motke, Jacques	Bolxevic- leninista	Internacional	Osca			Agost 1936
Movellán Gómez, María	Desconeguda		2 Osca	Tardienta, malalta	27-11-36	
Nouvicki, Joseph	Desconeguda		2 Osca	Alcubierre	30-11-36	
Ondik, Victor	Socialista, bolxevic- leninista?	Internacional, 2	Osca	Tierz, ferit	15-10-36, 13-11-36, 30-11-36	Agost? 1936
Pace, Renato	Bordiguista	Internacional	Osca			Agost 1936

“Romolo”						
Padilla Francisco, Manuel	Desconeguda	2	Osca	Alcubierre	30-11-36	
Palau Sostaba, Ramon	Desconeguda	2, Internacional	Osca	Alcubierre, ferit	2-11-36, 10-11-36, 4-12-36	
Panighetti, Augusto	Maximalista	2, Arquer-Grossi	Sarago., Osca	Lecinyena	7-9-36, 18-9-36, 20-10-36	Agost? 1936
Parayre, Marcel	Desconeguda	2	Osca, Terol	Ve amb el delegat, Casp	23-11-36, 28-11-36	
Pau Luis, Vicente	Desconeguda	Internacional	Osca	Tierz	20-10-36	
Paz, Amaro	Desconeguda	Malalt, Arquer-Piquer, 2, Pedrola	Osca, Control	Casetas de Quicena, Tierz,	20-10-36, 31-10-36, 3-11-36, 30-11-36, 6-3-37	
Pérez Blanco, José	Desconeguda	2	Osca	Alcubierre	30-11-36	
Pérez Gimeno, Cándido	Desconeguda	Internacional	Osca	Alcubierre	4-11-36	
Picedi, Renzo	Maximalista	Internacional	Osca			Agost 1936
Piña Mariotti, Teodoro	Desconeguda	Arquer-Piquer, 2	Osca	Tierz	19-10-36, 27-10-36	
Pini, Carlo Dante	Anarquista	2, 3	Osca	Alcubierre, Alcalá d'o Bispe, Lecinyena	24-9-36, 25-9-36, 3-11-36, 11-11-36	Agost? 1936
Piquer [sergent]	Poumista	Internacional	Osca	Tierz		Agost? 1936
Pizzala, Giuseppe	Desconeguda	2, Internacional, Lenin	Sarago., Osca	Lecinyena, Quicena	4-9-36, 11-9-36, 18-9-36, 4-11-36, 5-1-37, 28-1-37	Agost? 1936
Plutino, Vincenzo	Maximalista	Internacional		-	20-10-36	Agost 1936
Psalidi Tereuciani, Paolo	Socialista	Arquer-Piquer	Osca	Malalt	19-10-36	Agost 1936
Riesner, Joseph	Desconeguda	2	Osca	Lecinyena,	22-9-36,	Agost? 1936

				Alcubierre	27-10-36	
Roasino, Marino Teodoro	Maximalista	Internacional	Osca	-	14-10-36	Agost? 1936
Romanelli, Duilio	Bordiguista	Internacional	Osca			Agost 1936
Rondoni	Desconeguda	Internacional	Osca	Mont Aragón		Agost-setembre 1936
Russo, Enrico	Bordiguista	Internacional Lenin	Osca	Manicomi d'Osca, Tierz, permís, es troba en servei	5-10-36, 22-10-36, 28-1-37	Agost 1936
“Saint Just” [sergent, pseudònim de Piquer?]	Poumista	Internacional	Osca			Agost 1936
Salvini, Cristofano, “Tosca”	Bolxevic-leninista	Internacional	Osca	En tractament mèdic	19-11-36	
San José, Joseph	Estalinista	Internacional	Osca			Agost? 1936
Sandler, Maurice	Socialista	Internacional, 2	Osca	Tierz, Alcubierre	20-10-36, 27-10-36, 31-10-36, 23-11-36, 14-12-36	Agost 1936
Saroui	Desconeguda	Internacional	Osca			Agost? 1936
Schneider, Karl	Desconeguda	Internacional, Pedrola	Osca	Fañanás	27-10-36, 31-10-36, 30-11-36	
Schochl Alarcón Federico	Desconeguda	2	Osca	Tierz	5-11-36	
Schumann de Silva, Albino	Desconeguda	2	Sarago., Osca	Lécera, Sarinyena, Tierz	5-9-36, 8-9-36, 14-9-36, 16-10-36	Agost? 1936
Schwarz, Walter	Brandleriana	2	Osca	Tierz	27-10-36	Setembre? 1936
Sedran, Domenico, “Adolfo Carlini”	Bolxevic-leninista	Internacional	Osca			Agost 1936
Sereni, Bruno	Antifeixista sense partit	Internacional	Osca	Tierz, ferit, permís	22-10-36, 6-11-36, 28-11-36, 28-4-37	Juliol 1936 al front, setembre 1936 al grup Internacional Lenin

Serivat	Bolxevic-leninista	Internacional	Osca			Juliol 1936 al front, agost 1936 al grup Internacional Lenin
Serra, Raffaele	Maximalista	Internacional	Osca			Agost 1936
Soler Galí, François	Desconeguda	Internacional	Osca	Casetas de Quicena, malalt	15-10-36, 31-10-36, 5-11-36	Agost? 1936
Stabellini, Alfredo	Bolxevic-leninista	Internacional	Osca			Agost? 1936
Stogia Mura, Alfredo	Desconeguda	2		Sarinyena	31-8-36	Juliol o Agost 1936 al front
Taste, André	Bolxevic-leninista	Internacional	Osca	Casetas de Quicena	26-11-36	
Ter-Wiel, John	Desconeguda	Internacional	Osca, Madrid	Tierz, Buitrago, Casa de Campo	1-10-36, 11-11-36, 14-11-36, 10-12-36	Agost? 1936
Torre, Otto	Desconeguda	2	Osca	Lecinyena	10-9-36	Agost? 1936
Toscano, Salvatore	Desconeguda	Internacional	Osca	Dimisionari	22-10-36	Agost? 1936
Tralci, Leone	Anarquista	2	Sarago.	Alcubierre	20-10-36	
Traverso, Mario	Anarquista	Internacional	Osca	Tierz, Quicena	4-11-36, 11-11-36	Setembre 1936
Trobo Quindos, Daniel	Estalinista	Internacional	Osca			Agost? 1936
Van Belle, Francis	Bolxevic-leninista	Internacional	Osca	Tierz		Setembre 1936
Velotto, Salvatore	Bordiguista	Internacional	Osca			Agost 1936
Wisner, Salomon Sebastian	Desconeguda	Comitè militar, Pas de sanitat	-	Alcubierre	2-11-36	
Wauvermans, Pierre	Bolxevic-leninista	Internacional Lenin, Pedrola	Osca	Tierz	4-11-36, 12-1-37, 21-1-37	Setembre 1936
Zecchini, Bruno, "Biondo"	Bordiguista	Internacional	Osca			Agost 1936
Zemp, Josef	Antifeixista sense partit	Internacional	Osca	Casetas de Quicena	19-11-36	Tardor 1936
Zimbal, Margarita, "Puz"	Brandleriana	Internacional	Osca	Tierz, Estrecho de Quinto		Setembre? 1936

Zochetti, Alberto	Desconeguda	Maurín, Internacional	Osca	Novales, Alcubierre	14-10-36, 31-10-36, 13-11-36	Agost? 1936
----------------------	-------------	--------------------------	------	------------------------	------------------------------------	-------------

Llistat 3: milicians dimissionaris del Grupo Internacional Lenin el mes d'octubre per oposició a la militarització.²⁰¹³

Nom	Militància	Dimissió
Balduini, Duilio	Maximalista	Possible, reallistat
Bassi, Gigi [Gabassi]	Bordiguista	Segura
Bogoni Giuseppe, "Martini"	Maximalista	Possible, reallistat
Bramati, Mario, "Bramante", "Monza"	Bordiguista	Segura
Breziner, Maurice (Moshe)	Bolxevic-leninista	Segura, reallistat
Carreras, Charles	Desconeguda	Segura
Cesarin, Enrico	Bordiguista	Segura
Ciccio, "Ciccetto"	Bordiguista	Segura
Cirella, Umberto	Maximalista	Segura
Consani, Gogliardo	Maximalista	Segura
Delzant, Jules	Bolxevic-leninista	Possible
Ducrabon, Georges	Socialista, també bolxevic-leninista dins les J.S.?	Probable, reallistat?
Fajgelzon, Jakiel (Jacob, Jacques)	Bolxevic-leninista	Segura, reallistat?
Fancelli, Pietro, "Castello"	Maximalista	Possible, reallistat
Fusero, Giuseppe, "Mario"	Maximalista	Possible
Gianguialano [o Giancolano], Angelo	Antifeixista sense partit	Segura
Guarneri, Giuseppe, "Pino", "Lino"	Bolxevic-leninista	Probable
Lentze, Herbert	Bolxevic-leninista	Possible, reallistat
Lionello, Emilio, "Giacchetta"	Bordiguista	Segura, reallistat
Lionello, Guido	Bolxevic-leninista	Probable
Loeuillet, Maurice	Bolxevic-leninista	Probable, reallistat
Loots, Camille	Bolxevic-leninista	Possible

²⁰¹³ Elaboració pròpia. No hi apareixen, doncs, ni Loubier ni Velotto, ja que malgrat haver dimitit del G.I.L. aquell mes, ho feren per altres motius. Un militant bolxevic-leninista en la Colonna Italiana de la C.N.T., Antonio Zanchini, sembla que abandonà definitivament Espanya el mes d'octubre (missatge d'Enrico Acciai a l'autor (31-X-16)), però la manca de dades no permet saber-ne les causes i he optat, doncs, per no incloure'l entre els milicians dimissionaris.

Luzzatto, Anteo	Maximalista	Possible, reallistat
Mengoni, Costante, “Mutello”	Bordiguista	Segura, reallistat
Morini, Giuseppe	Bordiguista	Segura
Pace, Renato, “Romolo”	Bordiguista	Segura
Plutino, Vincenzo	Maximalista	Possible, reallistat
Roasino, Marino Teodoro	Maximalista	Possible
Romanelli, Duilio	Bordiguista	Segura
Russo, Enrico	Bordiguista	Segura, reallistat
Salvini, Cristofano, “Tosca”	Bolxevic-leninista	Segura, reallistat
Sedran, Domenico, “Adolfo Carlini”	Bolxevic-leninista	Probable
Sereni, Bruno	Antifeixista sense partit	Probable
Toscano, Salvatore	Desconeguda	Segura
Zecchini, Bruno, “Biondo”	Bordiguista	Segura

Annex 2. Nota sobre l'espionatge antitrotskista.

La campanya de persecució contra el “trotskisme” menada per l'estalinisme espanyol i estranger queda fora de l'àmbit temàtic d'aquesta recerca, que se centra en la trajectòria política dels revolucionaris marxistes a Espanya fins, precisament, el moment en que la repressió estalino-republicana obligà a la clandestinitat absoluta i, per tant, a una reducció dràstica de llur treball polític i a un canvi de perspectiva d'aquest. No obstant, l'àmbit temporal d'aquesta repressió abasta part del moment en que els revolucionaris marxistes podien actuar força obertament a l'Espanya republicana o, al menys, a significatives zones d'aquesta (Catalunya, front d'Aragó i Madrid); dit d'una altra manera: la repressió sobre el “trotskisme” no començà el 16 de juny del 1937 amb la il·legalització del P.O.U.M. i la detenció de tota la seva direcció, sinó que començà més de mig any abans, com a mínim des de l'assalt als locals de la J.C.I. el 21 d'octubre, i pel que respecta al trotskisme en sentit estricte, com a mínim des del mes de desembre, quan sembla que es feren els primers informes sobre militants bolxevic-leninistes per part dels serveis d'espionatge estalinistes.

L'existència ja d'una activitat d'espionatge –amb finalitats repressives- contra els revolucionaris marxistes a Espanya per part d'agents estalinistes en el període fins el juny del 1937 justifica, doncs, que hagi de tractar breument el tema, donada la importància que prengué en la vida no només de les petites organitzacions de revolucionaris marxistes que operaven a Espanya, sinó òbviament en el P.O.U.M. i també en les diferents organitzacions anarquistes. El fet de que aquest aspecte no sigui central en la meua recerca, però, obliga a que la present aportació no constitueixi ni una síntesi de la bibliografia actualment existent sobre el tema²⁰¹⁴ ni, òbviament, un estudi complet (que justificaria una recerca específica), sinó tan sols la presentació de la

²⁰¹⁴ Sense ànim d'exhaustivitat, vegeu, per les seves informacions sobre comunistes internacionalistes: COSTELLO, John ; TSAREV, Oleg. *Deadly illusions*. New York : Crown, cop, 1993; GUILLAMÓN, Agustín. *El terror estalinista en Barcelona, 1938*. Barcelona : Aldarull ; Descontrol, 2013; HUBER, Peter ; UHL, Michael. “Die Internationalen Brigaden : politische überwachung und repression nach sichtung der russischen und westlichen archivakten”. *Ebre 38 : revista internacional de la Guerra Civil, 1936-1939*, núm. 2 (desembre 2004), p. 11-34; PAGÈS, Pelai. “El asesinato de Andreu Nin, más datos para la polémica”. *Ebre 38 : revista internacional de la Guerra Civil, 1936-1939*, núm. 4 (desembre 2010), p. 11-34; VOLODARSKY, Boris. *El caso Orlov : los servicios secretos soviéticos en la guerra civil española*. Barcelona : Crítica, 2013; ZUR MÜHLEN, Patrik von. *Spanien war ihre Hoffnung : die deutsche Linke im Spanischen Bürgerkrieg, 1936 bis 1939*. Bonn : Neue Gesellschaft, cop. 1983. Una bona introducció a la campanya contra el P.O.U.M. la donà Pagès: PAGÈS, Pelai. “El POUM durante la Guerra Civil : la obsesión del estalinismo”. En: RIEGER, Max ; SORIA, Georges. *Espionaje en España ; seguido de El trotskismo al servicio de Franco : un testimonio documentado de la traición del POUM en España*. Sevilla : Espuela de Plata, 2007, p. 9-50.

documentació inèdita escaient que en el transcurs de la meua investigació he pogut localitzar i que ajuda a traçar la història d'aquest tràgic i sagnant capítol en la història del moviment obrer.

La principal tesi de la conferència preparatòria de la IV Internacional havia dit, el juliol del 1936, just quan acabava d'esclatar la revolució espanyola, que

“la bureaucratie staliniste représente actuellement un obstacle incomparablement plus menaçant et plus perfide sur la voie de la révolution prolétarienne que ne l'était autrefois le tzar autocrate [...] couvre la politique du social-patriotisme et du menchevisme. L'agence mondiale de la Guépéou dès maintenant, la main dans la main avec les polices des pays impérialistes “amis”, mène un travail systématique contre la Quatrième Internationale.”,²⁰¹⁵

i cal tenir present que una de les acusacions presentats per justificar la il·legalització del P.O.U.M. va ser, precisament, estar en contacte amb les organitzacions internacionals trotskistes.²⁰¹⁶

L'estalinisme identificà com a “trotskisme” tot comunisme dissident: el mateix Trotsky escrigué que “el vocablo “trotskismo” además, desde hace mucho tiempo se ha convertido en una noción colectiva que engloba todo aquello que es preciso destruir”.²⁰¹⁷ Des de finals d'octubre començà a Espanya la campanya estalinista que menaren el P.C.E. i el P.S.U.C., que ràpidament aconseguiren, com s'ha vist anteriorment, dues grans victòries amb el veto el novembre a l'entrada del P.O.U.M. en la Junta de Defensa de Madrid i amb l'expulsió d'aquest partit del govern de la Generalitat el mes següent. L'historiador del P.S.U.C. Josep Puigsech ha assenyalat en aquest sentit com el paper clau del P.S.U.C. en l'expulsió del P.O.U.M. del govern català fou interpretat positivament per la I.C. com el de la seva implicació activa en la lluita contra el trotskisme a Espanya, el qual era el gran enemic.²⁰¹⁸ Aviat aquest campanya deixà de ser només de persecució política per a convertir-se en una campanya de criminalització que perseguia l'eliminació organitzativa i fins i tot física, com Stalin

²⁰¹⁵ “La nouvelle montée révolutionnaire et les tâches de la IVe Internationale”. *Quatrième Internationale*, no. 1 (octobre 1936), p. 6.

²⁰¹⁶ BROUÉ, Pierre. *La revolución española, 1931-1939*. Barcelona : Península, 1977, p. 137.

²⁰¹⁷ TROTSKY, L. "El Ejército Rojo decapitado". *La Voz leninista*, nº 3 (5 de febrero de 1938), p. 4-6.

²⁰¹⁸ PUIGSECH FARRÀS, Josep. “Popular Front, war and internationalism in Catalonia during the Spanish Civil War”. *Bulletin for Spanish and Portuguese historical studies*, v. 37, no. 1 (2012), p. 146-164.

deixà palès tant en la seva pràctica com en el seu ideari.²⁰¹⁹ D'aquesta manera, la política estalinista seguí utilitzant la via de la calúmnia pública -mitjançant la premsa i altres mitjans de propaganda- per perseguir el “trotskisme”, reproduint profusament els articles apareguts a la premsa soviètica, la qual, com assenyala Rogovin, jugà un paper de provocació, titllant els trotskistes a l'estranger d'agents feixistes: entre els articles dedicats a aquests, hi hagué naturalment espai per a Espanya, com els articles de *Pravda* “Les intrigues dels agents trotskistes de Franco”, “La miserable comèdia dels còmplices trotskistes de Franco” o “Espionatge internacional : els trotskistes al servei de la intel·ligència feixista”, que “desemascaraven”, entre d'altres, “el vell espia A. Nin” i el “degenerat” Maslow.²⁰²⁰ Al seu torn, la premsa estalinista internacional repetí el mateix, ja que, com declarà el número de *La Internacional Comunista* de gener-febrer:

*“La lucha contra el trotskismo es hoy una de las tareas más importantes [...] de todo el movimiento obrero internacional [...], de todos los demócratas sinceros, de todos los antifascistas, de todos los adversarios de la guerra [...] La lucha contra el trotskismo forma parte integral [...] de la lucha por la unidad del movimiento obrero, [...] de la lucha a favor de la España republicana”.*²⁰²¹

Al mateix temps, a partir del desembre del 1936 els estalinistes començaren també a servir-se dels mitjans repressius estatals, especialment a Madrid: primers processos contra trotskistes reals o suposats²⁰²² durant el mes de febrer (com mostra el cas de Mika Etchebéhère i tres companys més –dos homes i dues dones-, detinguts tots quatre i jutjades les dues dones per haver donat visques a Trotsky i al P.O.U.M.),²⁰²³ la detenció

²⁰¹⁹ Stalin creà una farsa d'aparència jurídica amb els “Processos de Moscou”; la seva intenció, transmesa als elements més propers, fou d'exterminació explícita. Així, el novembre del 1937 digué a Dimitrov que els “Trotskyists must be driven out, shot, and destroyed. They are world-wide provocateurs, and the most vicious agents of fascism” (citat en: ROGOVIN, Vadim Z. *Stalin's terror of 1937-1938 : political genocide in the USSR*. Oak Park : Mehring Books, 2009, p. 306).

²⁰²⁰ *Pravda* dels dies 29 i 31 de març, i del 21 de juliol del 1937; citat per ROGOVIN, Vadim Z. *1937 : Stalin's year of terror*. Oak Park : Mehring Books, cop. 1998, p. 324.

²⁰²¹ Citat en: MARIE, Jean-Jacques. *Trotski : revolucionario sin fronteras*. 1ª ed. Traducción de Horacio Pons. Buenos Aires : Fondo de Cultura Económica, 2009, p. 496.

²⁰²² La implicació estalinista en els processos judicials espanyols va ser tan evident que la primavera del 1941, mig any abans que finalment fos afusellat, Christian Rakovsky utilitzà el símil espanyol per referir-se als processos estalinistes, al declarar a un membre de l'N.K.V.D. que: “Now I will write a declaration demanding the review of my case, with a description of all the 'secrets of the Madrid court', of the Soviet investigators.” (citat en: ROGOVIN, Vadim Z. *Stalin's terror of 1937-1938 : political genocide in the USSR*. Oak Park : Mehring Books, 2009, p. 102). Per altra banda, l'intent dels estalinistes d'incoar processos contra trotskistes fora de l'U.R.S.S. no es limità a Espanya (encara que fou aquí on hi hagué el major nombre de judicis - i assassinats- fora de l'U.R.S.S.), sinó que es feu extensiu a altres països, com Estats Units, França i, especialment, Txecoslovàquia, amb l'intent la primavera del 1937 d'incriminar Anton Grylewicz, líder trotskista alemany, en una suposada xarxa de la Gestapo. Vegeu ROGOVIN, Vadim Z. *1937 : Stalin's year of terror*. Oak Park : Mehring Books, cop. 1998, p. 324-326.

²⁰²³ Antonio Durán Manchado, Fabio Peñafiel Fernández, Mika Etchebéhère i Gabina González García, antics milicians de la columna del P.O.U.M. enquadrats en aquell moment en la 38 Brigada Mixta, entraren la tarda del 26 de febrer en el Cafè Regina, de Madrid. Durán cridà “¡Viva Trotsky i viva el

el mateix mes, per ordre de la Junta de Defensa de Madrid dels militants que treballaven a Radio P.O.U.M. i la clausura de l'emissora; la prohibició de la premsa pousista madrilenya. Paral·lelament, els serveis secrets soviètics, mitjançant els seus propis agents o les xarxes d'informadors del P.C.E. i del P.S.U.C. iniciaren, com a mínim des d'aquell mes de desembre, la recollida d'informació sobre els comunistes dissidents, que portà a l'empresonament de centenars de membres de les Brigades Internacionals durant els primers mesos del 1937.

Agents com Iosif Grigulevitx, Alfred Herz, Szaja Kindermann, Karl Mewis (“Fritz Arndt”), Georges Mink, Joaquim Olasso, i especialment Alexander Orlov, ajudats per policies i estalinistes espanyols, i supervisats en bona mesura per Ernő Gerő, van ser els encarregats de la liquidació dels trotskistes reals i suposats. Orlov, quina autoria en el segrest i assassinat de Nin ja va ser demostrada a principis de la dècada dels anys 90 del segle XX per Dolors Genovès i Llibert Ferri,²⁰²⁴ i quina implicació en l'assassinat de Kurt Landau l'estiu del 1937 està també demostrada, no només s'encarregà de la persecució contra el P.O.U.M.; ben al contrari, com a cap de l'N.K.V.D. a Espanya també va dirigir la vigilància i repressió dels trotskistes en aquest país: com van assenyalar John Costello i Oleg Tsarev, Orlov també va estar implicat en els assassinats de revolucionaris marxistes no pertanyents al P.O.U.M., va ser qui va idear la infiltració de Lothar Marx (“Max Joan”) “dins de la direcció dels trotskistes” espanyols, i va informar al “Centre” d'haver aconseguit controlar el canal de comunicació secreta entre els trotskistes d'Espanya i el P.O.U.M. amb París.²⁰²⁵ També cal tenir present que en la persecució de revolucionaris no s'utilitzà només la maquinària secreta soviètica, sinó també la policia espanyola i la militància estalinista, tant espanyola i catalana com

P.O.U.M., y no tiene cojones quien diga lo contrario!”, originant-se un altercat amb un grup de gent que s'hi trobava en el local, el qual se saldà amb la detenció dels quatre milicians del P.O.U.M. Durán i Peñafiel foren alliberats una setmana després, sobreseient-se el seu cas; Etchebéhere i González, però, foren portades a judici un mes després, encara que finalment foren absoltes (FC-Causa General, 17, expedients 10 i 12; FC-Causa General, 34, expedient 5; FC-Causa General, 45, expedient 16; i FC-Causa General, 242, expedient 31, Expedientes de la Secretaría General de los Tribunales y Jurados populares de Madrid, Archivo Histórico Nacional (Madrid)). Malgrat la manca de condemna, el simple fet de la detenció i la circumstància per la qual fou feta (durant els interrogatoris se li indicà a Durán que el P.O.U.M. havia estat declarat il·legal a Madrid) indica el clima de pogrom antipousista i antitrotskista que començà la tardor del 1936 a Madrid.

²⁰²⁴ GENOVÈS, Dolors ; FERRI, Llibert. *Operació Nikolai* [Enregistrament vídeo]. [Sant Joan Despí] : Televisió de Catalunya, 1994.

²⁰²⁵ COSTELLO, John ; TSAREV, Oleg. *Deadly illusions*. New York : Crown, cop, 1993, p. 279, 286, 292, 364.

estrangera; destaquen en aquest sentit tant el Servei d'Estrangers del P.S.U.C., dirigit per Alfred Herz, com el servei d'informació del K.P.D.

El canvi qualitatiu de la persecució contra el trotskisme, el pas d'una campanya de calúnnia a una d'eliminació organitzativa i física, s'anuncià per Stalin en el ple del C.C. del P.C.U.S. celebrat entre finals de febrer i principis de març del 1937. En el seu discurs del 3 de març -que s'edità en fullet en diverses llengües i que fou distribuït per milers també a Espanya, titulat significativament "*Les deficiències de treball del Partit i les mesures per a liquidar els trapelles trotsquistes i altres*"-²⁰²⁶ Stalin no només anuncià la persecució dels trotskistes dins l'U.R.S.S. sinó a tot el món, ja que anuncià que aquests ja no eren oposants polítics perquè havien deixat de ser una tendència política dins de la classe obrera i havien passat a convertir-se en "unos salteadores de camino", "una banda, sin principios y sin ideas, de saboteadores, de agentes desviacionistas, de espías, asesinos a sueldo de los servicios de espionaje extranjeros".²⁰²⁷

La tasca que Stalin ja indicava que calia fer al títol del discurs ("liquidar") quedava explícita en el text: "en la lucha contra el trotskismo de nuestros días, lo que es necesario actualmente, no son ya los viejos métodos, los métodos de discusión, sino los métodos nuevos, los métodos de extirpación y aniquilamiento"²⁰²⁸ o, més clarament, "se entiende que a esos señores, hay que destruirlos y extirparlos sin merced, como enemigos de la clase obrera, como traidores a nuestra patria. Eso está claro y no necesita explicaciones complementarias".²⁰²⁹ No es tractava, doncs, només de paraules, sinó d'una decisió d'extermini físic, que motivà que mesos després, a l'estiu, un agent comunista de l'N.K.V.D., Ignace Reiss ("Ludwig"), alarmat pel ritme i profunditat de la

²⁰²⁶ STALIN, I. *Les deficiències de treball del Partit i les mesures per a liquidar els trapelles trotsquistes i altres : discursos pronunciats pel camarada Stalin en la reunió del Ple del C.C. del P.C. de la Unió Soviètica*. Barcelona : Secretariat d'Agitació i Propaganda del Comitè de Barcelona [del P.S.U.C.], [1937?], 40 p.; la versió en castellà tingué un mínim de quatre edicions diferents entre el 1937 i el 1938.

²⁰²⁷ STALIN, I. "Sobre los defectos del trabajo del Partido y las medidas para la liquidación de los trotskistas y otros fariseos, 3 y 5 de marzo de 1937". En: STALIN, I. *Obras*, v. 15, p. 70; també p. 62 i 87, on pràcticament repetí la mateixa frase. En el seu intent de convèncer amb calúnnies i mentides grolleres, Stalin arribà a l'extrem d'afirmar que Trotsky ocultava els seus veritables plans (sabotatge, terrorisme, espionatge, restauració del capitalisme, desmembració de l'URSS, preparació de la derrota de l'URSS en cas de guerra...) no només a la classe obrera i a la massa trotskista, sinó inclús "también al equipo dirigente trotskista, formado por un pequeño grupo de 30 ó 40 hombres" perquè d'haver-ho fet "podría provocar la escisión" (p. 61-62).

²⁰²⁸ *Ídem*, p. 70-71.

²⁰²⁹ *Ídem*, p. 87-88.

reacció estalinista, prengué la decisió d'avisar els trotskistes a l'estranger, fent-los arribar secretament una advertència, coneguda com a “advertència Ludwig”:

*“Prenez garde. Le Guépéou a pris à Moscou la décision de détruire dans le monde entier et par tous les moyens les communistes oppositionnels les plus marquants qui luttent contre la trahison de Staline”.*²⁰³⁰

Queda palès, llavors, que la persecució stalinista a Espanya no podia quedar circumscrita només al P.O.U.M., sinó a tots els comunistes antiestalinistes, entre els quals els bolxevic-leninistes eren l'objectiu primordial a nivell internacional. D'aquesta manera, els agents stalinistes començaren la tasca de recollida d'informació mitjançant una extensa xarxa que vigilava especialment els voluntaris internacionals, ja fos en les Brigades Internacionals com a Barcelona.

El primer document que he pogut localitzar que esmenta la vigilància contra els trotskistes està datat el 6 de gener del 1937, però fa referència a un informe anterior no datat, probablement del mes de desembre del 1936. Aquest document esmentava, d'una banda, un rus que era delegat polític d'una companyia de l'XI Brigada que era “trotskista” però que encara no havia aconseguit fer-hi cap treball; de l'altra, donava informació sobre membres del grup de Barcelona. Si bé la informació sobre el voluntari rus de les Brigades Internacionals probablement no tenia res a veure amb l'activitat dels bolxevic-leninistes, sent més aviat producte de la indiscriminada cacera de “trotskistes” per part del serveis estalinistes, la referida a Barcelona mostrava molta més eficàcia, i malgrat que els agents demostraven encara un desconeixement important de la vida i composició del grup, ja havien establert contacte directe amb un dels dirigents del grup, un italià. L'informe esmentava explícitament Knut Kielse (esmentat en informes posteriors com a Knut Kjelsø –de qui especificava que era danès-,²⁰³¹ Viktor Ondak (Ondik), i Herbert Lenze (Lentze), i explicava que el cap del grup era un italià de qui encara no sabien la identitat i que desenvolupava una gran activitat i era l'editor dels

²⁰³⁰ Citat a: ROSENTHAL, Gérard. *Avocat de Trotsky*. Paris : Laffont, 1975, p. 207; també a: BROUÉ, Pierre. *Léon Sedov, fils de Trotsky, victime de Staline*. Paris : Les Éditions ouvrières, cop. 1993, p. 185, el qual situà aquesta advertència el 1936, la qual cosa és improbable: Reiss trencà públicament amb l'estalinisme el juliol del 1937 per abraçar la causa de la IV Internacional, i fou assassinat per sicaris de l'N.K.V.D. el setembre del mateix any.

²⁰³¹ Molt probablement es devia tractar d'Aage Kjelsø, tot i que les dades publicades sobre ell no el situen ja el mes de gener a Barcelona, sinó a Andújar i després a Madrid (BÚLOW, Andreas ; CASCIOLA, Paolo. “KJELSØ, Aage [Åge], 1914-1995”. En: *Biografías del 36 : revolucionarios, extranjeros, judíos, anarquistas, trotskistas, bordiguistas, olvidados, internacionalistas, disidentes, exiliados, apátridas y otros malditos de la Guerra de España*. Barcelona : Descontrol, 2016, p. 131); això significaria que, si efectivament es tractava d'Aage Kjelsø, ja estava controlat des de Barcelona o el front d'Aragó.

materials impresos.²⁰³² En un informe de quatre dies més tard, es tornà a esmentar Lentze com a enllaç dins de la Divisió Ascaso,²⁰³³ i s'especificà que el dirigent italià feia sis anys que vivia en Espanya (la qual cosa no s'esqueia ni a Fosco ni a Sedran); no obstant, l'informador tenia accés directe a aquest dirigent italià, ja que aquest mateix li havia proposat a l'informador d'actuar com a enllaç en una brigada de les Brigades Internacionals.²⁰³⁴ Aquests dos senzills informes (d'una pàgina cadascun) de principis de gener mostren com d'endinsats estaven ja els serveis estalinistes dins del grup bolxevic-leninista i des de quin moment tant primerenc.

No obstant, aquests primers informes tenien una informació poc acurada: el grau de desconeixement dels agents es feia palès en el punt referit al militant italià, identificació que s'esqueia tant a Sedran -que era un dels dirigents del grup en el qual militaven Kjelsø, Lentze i Ondik, però que encara no havia editat cap revista-, com a Fosco -que acabava de treure, juntament amb Gervasini, el primer número de la revista *Le Soviet*, però que no estava associat amb els militants esmentats; d'altra banda, aquests primers informes tampoc esmentaren ni Moulin ni Munis.

Els estalinistes utilitzaven el terme “trotskista” abusivament, destinant-lo a qualsevol militant o simpatitzant d'inspiració marxista i no estalinista. Un mes i mig després, la informació respecte els bolxevic-leninistes era encara molt poc curiosa respecte els autèntics bolxevic-leninistes o al menys quartainternacionalistes: un informe de “Max” escrit a Barcelona el 16 de febrer informà del pas de vint-i-tres “trotskistes holandesos” per la frontera de Puigcerdà²⁰³⁵ (que probablement eren militants o simpatitzants del

²⁰³² PETER. “Information : betr. Trotzkestengruppe. Barcelona” (6-I-37), Comintern Archives, fond 545, opis 2, file 148, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University.

²⁰³³ És possible que Lentze hagués passat a finals de desembre o principis de gener a la Divisió Ascaso; no obstant, hi ha una butlleta de cobrament seva del 22 de desembre que l'adscriu a la Columna Internacional del P.O.U.M. destacada a Tierz (AUSIN HERVELLA, José Luis. *Milicians del POUM : segons dades de microfilms de l'ANC*, https://docs.google.com/document/d/1Ag5WfxlaP_otX2T9tUjurHf5gyS2AAj5vC5IT_bv3oU/edit?pref=2&pli=1; el llistat específic dels militants estrangers és a: https://docs.google.com/document/d/1Td3sOz-taApaxlrDjb_BqUh5Vx0DH7Jg31flsuArD8/edit?pref=2&pli=1), per la qual cosa tampoc es pot descartar de nou mala informació per part de l'agent estalinista.

²⁰³⁴ PETER. “Information : betr. Trotzkestisten” (10-I-37), Comintern Archives, fond 545, opis 2, file 148, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University.

²⁰³⁵ MAX. “Bericht ueber Puigcerda” (16-II-37), Comintern Archives, fond 545, opis 2, file 148, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University; potser –com a mera hipòtesi- aquest “Max” fos “Max Joan” (Lothar Marx), que s'infiltrà més tard en l'S.B.L.E.

sindicat N.A.S.)²⁰³⁶ i el mateix dia “Fritz” , des de València, feu un llistat de quinze “trotskistes” presents a Espanya, dels quals tretze no ho eren en absolut, i respecte els altres dos, potser només encertà amb Aage Nielsen en el cas de que es referís a Aage Kjelsø (i no a un dels tres germans Nielsen del mateix nom, cap d’ells trotskista), ja que l’altre –Oskar Seipold, antic dirigent de l’Oposició alemanya- s’havia retirat de la política després del seu empresonament pels nazis i vivia a Łódź, i no es coneix que hagués estat mai a Espanya.²⁰³⁷ En tot cas, la posterior pertinença de Kjelsø a les Brigades Internacionals sí permeté un control més gran sobre ell mentre estigué adscrit a aquestes, com mostra un informe posterior del mes d’abril més fidedigne –que he esmentat en la Tercera Part-, que el relacionà (amb el nom de Knut Kjelsø, però) en una tasca de crear una “cèl·lula trotskista” en la II Companyia del 10è Batalló, juntament amb el també danès Vigo Petersen i suposadament sota la direcció del responsable del comitè local del P.O.U.M. del barri de Goya (de Madrid), de cognom Iglesia; aquesta informació podria tenir versemblança donat que també s’informà que, mentre ambdós foren a l’hospital de les J.S.U. de Madrid –on distribuïren fulls volants els dies 5 i 6 d’abril-, “est venu de Barcelone un trotskiste notoire le dénommé Mullens de nationalité allemande, ce dernier à donné l’ordre à Kjelsø de changer d’unité”, marxant Kjelsø per tant a una bateria antiaèria de Madrid, on hauria aconseguit formar un grup trotskista, i després a Barcelona.²⁰³⁸ Igualment, aquest informe també és important perquè mostra que, com a mínim des de l’abril, Moulin (“Mullens”) ja era conegut com “un trotskiste notoire” pels serveis secrets estalinistes.

²⁰³⁶ Driesten informà menys d’un mes més tard que hi havia un grup de milicians dels Països Baixos en el Batalló de Xoc estacionat a Fañanás, en el front d’Osca (carta de Theo van Driesten a Engelbertus Bouwman (6-III-37), Anderen (431), Archief NAS, International Institute of Social History); molt probablement un d’aquests era Toon van de Berg, militant de l’R.S.A.P.

²⁰³⁷ FRITZ. “Betr. : Trotzisten, die sich in Spanien aufhalten” (16-II-37), Comintern Archives, fond 545, opus 2, file 145, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University. Els suposats trotskistes eren Oskar Seibold [en realitat Seipold] –de qui s’informava que era a València-, Hahnstein-Rosenberg, Ravenstein, Rudolf Selke, Frieda Schiff, Lilly Cornet, J. Winter (Kubar) , Ilse Kulcsar, Isidor Schwarz, Janko, Erwin Epstein, Aage Nielsen [molt probablement Aage Kjelsø, ja que especificava que era danès i informava de la seva activitat a Albacete, on certament Kjelsø havia estat], Wollenberg [probablement Erich Wollenberg], Kroveld, i Jeff Lass [Jef Last] . Dos d’aquests (Schwarz, Selke) també apareixeren com a trotskistes en un altre informe: NIISLAJO [?], N. “Informe : no sabemos quien [sic] lo hizo ni en que [sic] fecha pero os lo enviamos por creer pueda ser de utilidad” ([II-1937?], Comintern Archives, fond 545, opus 2, file 143, ídem.

²⁰³⁸ “Rapport sur le travail de desorganisation des troskistes [sic] dans les Brigades internationales” (21-IV-37), Comintern Archives, fond 545, opus 2, file 147, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University. Aquest informe també deia que hi havia una altra “cèl·lula trotskista” en el Batalló “Comuna de París”, però –en cas de ser cert- podria tractar-se de militants poumistes.

Com a mínim des del mes de març els serveis secrets estalinistes aconseguiren introduir algun agent prop del grup *Le Soviet*, ja que a partir del número 6 d'aquesta publicació, del 16 de març, es conserven traduccions a l'alemany d'articles o inclús de números sencers d'aquesta publicació, que s'enviaven probablement al "Servicio de Extranjeros" del P.S.U.C. controlat per Alfred Herz.²⁰³⁹ (nos 6, 7, 8 –de març a maig-); de fet, sembla que *Mundo obrero* i *La Correspondance internationale* es van queixar de que havia aparegut sense autorització,²⁰⁴⁰ un senyal més de que era una publicació totalment espiada, tenint en compte que la seva tirada, distribució i circulació era minúscula. A partir del mes d'abril també tornà a aparèixer documentació relacionada amb l'S.B.L.E., primer de forma indirecta (un informe sobre McNair, que cità el comitè de soldats del contingent de l'I.L.P., entre els que hi figuraven esmentats Milton i Eric Blair (Orwell)),²⁰⁴¹ i una desena de dies després la traducció a l'alemany del suplement de *La Voz leninista* dedicat al P.O.U.M. (aquest cas, però, no era necessàriament indicatiu –com si ho el de *Le Soviet*- d'infiltració, ja que aquest suplement fou editat en milers –o com a mínim centenars- d'exemplars). També augmentaren durant la primavera els informes sobre "trotskistes", tot i que la gran majoria d'aquests tractaven sobre persones que no tenien res a veure amb el comunisme internacionalista, com el de divuit pàgines de mitjans de maig,²⁰⁴² on els únics veritables bolxevic-leninistes esmentats foren algú que podria ser Lentze (esmentat com a Lehmert en l'informe), i -perquè s'hi inclogué una traducció de l'informe abans esmentat del 21 d'abril- Kjelsø i Petersen (d'aquest darrer, per manca de més dades, només puc suposar la seva filiació política).

El 15 de juny, un dia abans de la il·legalització del P.O.U.M., un extens informe era més precís,²⁰⁴³ tot i que la immensa majoria de les persones incloses en l'apartat "Trotzkisten/POUM" eren militants d'aquest darrer partit, del S.A.P. o de l'I.L.P. Els bolxevic-leninistes esmentats foren Knut Kjells (en el cas de que es referís a Kjelsø), Lentze, i els Thalmann (de qui s'informava que havien estat expulsats del P.O.U.M. i

²⁰³⁹ Comintern Archives, Fond 495, opis 183, d. 17, l. 1. 22-23, R.G.A.S.P.I.; aquestes traduccions es poden consultar també en l'Archivio dell'Associazione Pietro Tresso di Firenze.

²⁰⁴⁰ "Espagne : les fluctuations de la guerre civile". *La Commune* (9-IV-37).

²⁰⁴¹ "[Informe amb títol il·legible]" (17-IV-37), Comintern Archives, fond 545, opis 2, file 147, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University.

²⁰⁴² "Betr. Trotzkisten – POUM : materialzusammenstellung bis 24.4.1937 bis mitte Mai 1937 [sic]", Comintern Archives, fond 545, opis 2, file 147, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University.

²⁰⁴³ "Bericht ueber die Abwehrarbeit" (15-VI-37), Comintern Archives, fond 545, opis 2, file 148, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University.

que l'activitat periodística de Clara era "obertament trotskista"). Deu dies més tard, un altre informe,²⁰⁴⁴ bàsicament sobre militants brandlerians, incloïa de nou Lentze i també "Viktor" (Ondik) com a trotskistes.

Els informes podien estar esbiaixats, però l'abast de les persones espiades s'anava eixamplant cada vegada més, i el seu objectiu era clar: la detenció i inclús la desaparició. En un informe dels serveis secrets estalinistes fet el mes de juliol sobre el P.O.U.M.²⁰⁴⁵ hi apareixien com a detinguts, entre altres, Moulin, Shaban, Witte, Krehm, i Rosijansky, tots ells detinguts, en principi, per forces governamentals, mostrant una col·laboració o infiltració entre la policia governamental i els serveis estalinistes (autòctons i/o estangers) que ja havia estat esmentada explícitament per l'agent "Moritz" (Hubert von Ranke)²⁰⁴⁶ i que es pot comprovar, també, en els informes sobre els detinguts.²⁰⁴⁷

²⁰⁴⁴ W. "Betrifft POUM" (25-VI-37), Comintern Archives, fond 545, opís 2, file 147, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University.

²⁰⁴⁵ "Bericht vom beschlagnahmten POUM-material" (VII-37), Comintern Archives, fond 545, opís 2, file 148, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University.

²⁰⁴⁶ En l'inici d'un del seus informes, "Moritz" escrigué que el Grupo de Información del Estado els havia demanat que portessin la investigació dels estrangers, especialment relacionats amb el P.O.U.M.:

"Wir wurden der Grupo de Informacion [sic] del Estado, Departamento [sic], Barcelona, Ende Juni/Anfang Juli fuer die Bearbeitung der Auslaenderangelegenheit zur Verfuegung gestellt, mit dem besonderen Auftrag, uns in erster Linie auf die Bearbeitung der Angelegenheiten der in der POUM-Sache verhafteten Auslaender zu konzentrieren."

("M". ["Moritz", Hubert von Ranke]. "Arbeitsbericht" (26-VII-37), p. 1; Comintern Archives, Fond 545, opís 2, d. 148, R.G.A.S.P.I.; agraeixo a Harald Piotrowski haver-me facilitat la consulta).

²⁰⁴⁷ Així passa, per exemple, en els casos de Krehm i Oehler. El cas del primer és un dels més clars, perquè els dos informes són gairebé idèntics. En el dels serveis secrets estalinistes, la informació sobre Krehm és:

"K. ist mit Empfehlung en kanadischer Organisationen nach Spanien gekommen. In Spanien bekam er Empfehlungen der FAI und POUM um die Front zu bereisen. K. hatte Erleichterungen beim Grenzüebertritt – Beweis dafuer: sein Pass hatte keine vorschriftsmaessi en Stempel. In den Maitagen hat sich K. in Barcelona aufgehalten."

("Bericht vom beschlagnahmten POUM-material" (VII-37), p. ; Comintern Archives, fond 545, opís 2, file 148, Tamiment Library - Wagner Archives, New York University), gairebé la mateixa redacció i ordre que apareix –en castellà– en un informe del Departamento Especial de Información del Estado:

"I W.K. ha llegado a España con recomendaciones de organizaciones de Canadá [sic]. 2. En España ha obtenido credenciales de la F.A.I. y del P.O.U.M. para viajar a los frentes. [...] 4. Su permanencia en España sin Autorización [sic] y sin sello de entrada en la frontera demuestra: A) facilidades acordadas por ciertas organizaciones para el pasaje de la frontera. B) Actividad para cuenta de un Grupo extranjero o espionaje. 5. W.K. estaba en Barcelona durante los sucesos de Mayo."

(Informe sobre William Krehm (13-VII-37); Correspondencia sobre la puesta a disposición judicial de presos gubernativos, PS-Barcelona_Generalitat, 95, Centro Documental de la Memoria Histórica).

Annex 3. Notes biogràfiques de les principals persones que apareixen en el text.

- ANDRADE, Juan: Fundador de l'I.C.E., dirigent de la seva ala esquerra, antientrista, fundador del P.O.U.M.
- BILBAO, Esteban: Fundador de l'I.C.E., favorable a l'entrisme en el P.S.O.E., passà probablement a aquest partit.
- BLACKWELL, Russell: Militant de la R.W.L., principal contacte d'aquesta organització amb Rebull. Passà a la clandestinitat l'estiu de 1937, però fou detingut el març del 1938. Després d'un judici el desembre d'aquell any que el declarà innocent, pogué abandonar Espanya i retornà als Estats Units.
- BLANCO, Jesús: Militant de l'I.C.E., favorable a l'entrisme en el P.S.O.E., passà després però al P.O.U.M., on fou el principal dirigent de la J.C.I. de Madrid.
- BREÁ, Juan: militant bolxevic-leninista cubà, un dels primers dirigents del grup bolxevic-leninista de Barcelona el segon semestre del 1936; company de Mary Low.
- BOULANGIER, Louis: militant bolxevic-leninista belga, milicià a Irún i al G.I.L., partidari de la fracció de Vereeken.
- CABO, Francesc de: militant de l'I.C.E., principal oponent juntament amb Amadeu Robles a l'entrisme en el P.S.O.E.
- CHÉRON, Georges: militant del P.C.I., milicià al front de Madrid, membre del grup *Le Soviet* a Barcelona.
- CID GAITÁN, Julio: Simpatitzant de l'I.C.E., favorable a l'entrisme en la F.J.S., ingressà en aquesta però passà després a la J.C.I. i al P.O.U.M. i després, conservant aquesta militància, a l'S.B.L.E., en un itinerari que compartí amb José Quesada; mort durant els Fets de Maig.
- COLAY, Vicente: militant bolxevic-leninista dins de l'S.P., a Barcelona milità en l'S.B.L.E. i en el P.O.U.M., d'on fou expulsat sense judici per la seva tasca fraccional.
- DE LEONE, Mario: principal dirigent de la minoria de la Fracció, es traslladà a Barcelona per a coordinar el grup de militants presents a Espanya, on morí d'un atac de cor el novembre del 1936.
- DRIESTEN, Theo van: militant de l'R.S.A.P., representant d'aquest partit davant del P.O.U.M., i del sindicat N.A.S. davant de la C.N.T.; membre de l'aparell propagandístic del P.O.U.M.
- ERBER, Ernest: secretari de la Y.P.S.L., esdevingué bolxevic-leninista; fou a Barcelona durant l'estiu del 1936.
- FAUCONNET, Robert de: militant del P.O.I., desertor de l'exèrcit francès, passà a Espanya, on fou un dels creadors del G.I.L.; morí en el front d'Osca a principis de setembre, sent el primer mort del G.I.L.
- FERNÁNDEZ MAZAS, Armando: militant de l'I.C.E., entrista, aconseguí que la majoria de la secció d'Ourense entrés en la F.J.S. i el P.S.O.E.
- FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ, Jaime: militant de l'I.C.E., antientrista i favorable a la unificació amb el B.O.C., militant del P.O.U.M. de Madrid. Aconseguí fugir de l'alcàsser de Toledo, on s'hi trobava complint el servei militar, durant el setge. Passà després al front de Sigüenza i després, traslladat a Barcelona, ingressà en l'S.B.L.E., mantenint la doble militància.
- FERSEN, L.: pseudònim d'Enrique Fernández Sendón, un dels màxims dirigents de l'I.C.E. Antientrista, canvià de parer després del fracàs de la Revolució d'Octubre del 1934, convertint-se llavors en el principal defensor de l'entrisme en el P.S.O.E. i constituïnt una fracció que, tanmateix, ni es coordinà amb l'S.I. ni recollí l'argumentació de Trotsky. Passà al P.S.O.E., on defensà el frontpopulisme i desaparegué políticament.
- FOSCO: pseudònim de Nicola Di Bartolomeo, militant bolxevic-leninista italià expulsat de França. Fundador del grup bolxevic-leninista de Barcelona l'estiu del 1936, entrà en conflicte aviat tant amb militants italians com amb el delegat de l'S.I., Jean Rous, per la qüestió del treball en el P.O.U.M. Expulsat del grup, s'orientà vers el P.C.I. i fundà posteriorment a Barcelona el grup *Le Soviet*. Company de Virginia Gervasini.
- GARCÍA PALACIOS, Luis: militant de primera hora de l'O.C.E. i de l'I.C.E., s'enfrontà llarg temps a la direcció de l'organització, abandonant-la temporalment el 1933, durant la lluita fraccional Lacroix-Nin. Reingressà en l'I.C.E. l'any següent i passà posteriorment al P.O.U.M. quan aquest es constituí, però tot i que es vinculava subjectivament a la figura de Trotsky, no formà cap oposició que defensés la política de l'S.I. i de fet aprovà la política frontpopulista. El seu paper polític desaparegué durant la guerra.
- GERVASINI, Virginia: militant bolxevic-leninista italiana expulsada de França, membre del grup bolxevic-leninista de Barcelona i després del Grup *Le Soviet*, on fou la principal responsable de la seva publicació. Companya de Fosco.

- KLEMENT, Rudolf: secretari administratiu de l'S.I. Respecte Espanya evolucionà, a l'igual que Pietro Tresso, vers l'oposició a l'entrisme en el P.O.U.M. Assassinat per l'N.K.V.D. el 1938.
- KREHM, William: màxim dirigent de l'L.R.W.P. canadenc. Representant de la seva organització internacional a Barcelona, coordinà la seva política amb la dels representants de la R.W.L.
- LEMMENS, Louis: militant bolxevic-leninista belga, milicià de primera hora en el front d'Aragó, posteriorment ingressà en el G.I.L. Principal militant belga a Espanya oposat a l'entrisme dins del P.O.U.M.
- LENTZE, Herbert: antic militant del S.A.P. i milicià del G.I.L., fou guanyat al bolxevisme-leninisme i ingressà en l'S.B.L.E., conservant la seva militància en la J.C.I. A finals de març del 1937 fou expulsat d'aquesta, sense judici i sent publicitat el seu nom, per tasca fraccional; aquesta publicitat motivà que fos molt vigilat pels serveis secrets estalinistes.
- LIONELLO, Guido: militant bolxevic-leninista italià expulsat de França. Fundador del grup bolxevic-leninista de Barcelona l'estiu del 1936, entrà en conflicte aviat amb Fosco. Milicià de primera hora en el front d'Aragó, posteriorment ingressà en el G.I.L., dimitint l'octubre per la militarització. Signant a finals d'aquell mes de la primera carta demanant l'ingrés en el P.O.U.M. Membre de l'S.B.L.E., participant en els Fets de Maig, detingut el juliol del 1937. Fortament vigilat pels serveis secrets italians. Company de la militant pumista Júlia Gelada Terma, morí poc després de ser alliberat de Dachau, el maig del 1945.
- LOOTS, Camille: militant bolxevic-leninista belga, milicià de primera hora en el front d'Aragó, ingressà després en el G.I.L. Partidari de la fracció de Vereeken, retornà a Bèlgica per la crida feta pel P.S.R., però viatjà de nou a Barcelona poc després, on fou el representant d'aquesta fracció davant del P.O.U.M., coordinat amb Theo van Driesten. Amb l'arribada de Wolf a Barcelona, repregué els contactes amb l'S.I. i l'S.B.L.E.
- LOW, Mary: militant bolxevic-leninista britànica, una de les primeres militants del grup bolxevic-leninista de Barcelona el segon semestre del 1936. Editora de la publicació pumista *Information bulletin*, transformada després en *The Spanish Revolution*, fins el desembre del 1936, i col·laboradora del Secretariat Femení del P.O.U.M. Companya de Juan Breá.
- MILTON, Harry: pseudònim de Wolf Kopin, militant bolxevic-leninista dins de l'S.P. Fou milicià en el grup de l'I.L.P. en el front d'Aragó, on formà part, juntament amb el seu amic George Orwell, del seu consell. Militant actiu de l'S.B.L.E., lluità durant els Fets de Maig. Detingut després de la il·legalització del P.O.U.M., aconseguí ser posat en llibertat i retornà als Estats Units.
- MOLINIER, Raymond: Màxim dirigent de l'L.C. el 1934 i defensor de l'entrisme, entrà en conflicte amb la fracció de Naville, amb l'S.I. i amb Trotsky, escindint-se i formant successives organitzacions fins arribar al P.C.I.
- MOULIN: principal pseudònim de Hans David Freund, militant bolxevic-leninista alemany arribat a Espanya l'agost del 1936. Fou el màxim dirigent, juntament amb Munis, de l'S.B.L.E., i el seu principal articulista. Cercà al menys dues vegades, infructuosament, l'acord amb el grup *Le Soviet*. Assassinat per l'N.K.V.D. a finals de juliol o principis d'agost del 1937.
- MUNIS, G.: militant de l'I.C.E., partidari de l'entrisme en el P.S.O.E., amb la formació del P.O.U.M. —on no hi milità— marxà a Mèxic. Retornat amb l'esclat de la revolució i la guerra, contacta amb el grup bolxevic-leninista de Barcelona i fou un dels fundadors i màxim dirigent, juntament amb Moulin, de l'S.B.L.E. Probablement fou ell qui donà les principals orientacions del grup (organització independent, front revolucionari del proletariat), però fou intransigent amb Fosco i frustrà les negociacions de Moulin en cerca de l'acord. Passà a la clandestinitat l'estiu de 1937 i aconseguí mantenir el grup i el seu òrgan, *La Voz leninista*, però fou detingut el febrer del 1938 acusat falsament d'un assassinat i de conspiració per assassinar altes autoritats republicanes i estalinistes, passant un any empresonat en espera de judici fins que aconseguí passar a França durant la Retirada.
- NAVILLE, Pierre: dirigent de l'L.C., enfrontat a Molinier. Fundador i dirigent del P.O.I. i membre de l'S.I., fou un dels encarregats del treball espanyol i, durant el 1936-37, el principal defensor en aquest orgnisme de l'orientació entrista dins del P.O.U.M.
- NIN, Andreu: màxim dirigent de l'O.C.E. i de l'I.C.E., i co-dirigent del P.O.U.M., del qual es convertí en el secretari polític després de la desaparició de Joaquim Maurín. Després del trencament amb el trotskisme degut a la formació del P.O.U.M., mantingué una actitud d'equilibri entre les diferents fraccions d'aquest partit. Assassinat per l'N.K.V.D. el juny del 1937.
- OEHLER, Hugo: dirigent de la C.L.A. i del W.P.U.S., trencà amb l'L.C.I. a finals del 1935 per la seva oposició a l'entrisme. Fundà la R.W.L., de la que fou el màxim dirigent. Es traslladà a Barcelona el febrer del 1937 i acabà recolzant plenament el treball de Blackwell, tendent a afavorir el desenvolupament d'una oposició d'esquerra dins de P.O.U.M. mitjançant Rebull. Detingut el juny del 1937, aconseguí ser expulsat d'Espanya el mes següent i retornà als Estats Units.

- ORR, Charles i Lois: matrimoni de joves socialistes dels Estats Units que arribaren el setembre del 1936 a Barcelona. Charles era militant de la Y.P.S.L. i ingressà en el P.O.U.M., on substituï Low com a editor de *The Spanish Revolution*; Lois no era militant socialista i no ingressà en el P.O.U.M. – encara que col·laborà tècnicament en la tasca del seu marit – sent influenciada per Krehm i sobretot Blackwell. Foren detinguts el 17 de juny del 1937, però aconseguiren ser alliberats a primers de juliol i es traslladaren a París, on militaren en el P.O.I. De retorn als Estats Units, ingressaren en l'S.W.P. i, amb l'escissió del 1940, en el W.P. de Shachtman.
- PÉRET, Benjamin: militant del P.O.I., membre de la delegació conjunta d'aquest partit i l'S.I. que es traslladà a Barcelona l'agost del 1936. Força actiu l'estiu del 1936, viatjà amb Rous a Madrid, València i front d'Aragó. Devent assegurar el secretariat polític després del retorn de Rous a França, el seu paper minvà inexplicablement durant la tardor, potser per conflictes amb la direcció del grup bolxevic-leninista de Barcelona, o potser per qüestions personals. Marxà després com a milicià a la Columna Durruti, continuant però la seva militància bolxevic-leninista, i retornà finalment a França a finals d'abril del 1937, on continuà militant en el P.O.I. Péret fou també un dels principals representants de la poesia surrealista.
- QUESADA SUÁREZ, José: Simpatitzant de l'I.C.E., favorable a l'entrisme en la F.J.S., ingressà en aquesta però passà després a la J.C.I. i al P.O.U.M. i després, conservant aquesta militància, a l'S.B.L.E., en un itinerari que compartí amb Julio Cid Gaitán.
- REBULL, Josep: militant del P.O.U.M. provinent del B.O.C., fou el principal animador de l'oposició d'esquerra del P.O.U.M. de Barcelona, aconseguint el suport de la Cèl·lula 72. Fou contactat per Blackwell, que l'influencià el discurs i li preparà, juntament amb Oehler i també Krehm, part de les seves tesis. No obstant aquesta influència, Rebull restà sempre subjectivament lligat al maurinisme, al qual mai renuncià. Fou el germà petit de l'històric dirigent del B.O.C. i del P.O.U.M. Daniel Rebull ("David Rey").
- ROBLES, Amadeu: militant de l'I.C.E., principal oponent juntament amb Francesc de Cabo a l'entrisme en el P.S.O.E.
- ROJAS, Alfredo: militant del W.P.U.S. i després de l'S.P., un dels principals analistes d'aquests partits sobre la qüestió espanyola.
- ROUS, Jean: dirigent del P.O.I. i membre de l'S.I., encarregat dels afers espanyols. De caràcter dialogant, fou el delegat de l'S.I. a Barcelona l'octubre del 1935 i de nou l'agost i setembre del 1936. Defensà la combinació de crítica severa al P.O.U.M. juntament amb la cerca d'entesa, vacil·lant inicialment en la qüestió de l'entrisme i finalment propugnant l'entrada en aquest partit i la necessitat de crear-hi una fracció, encara que fos clandestina, mantenint però un nucli extern amb el seu òrgan imprès. Fou el principal redactor de les resolucions de l'S.I. respecte Espanya, així com dels articles de la mateixa temàtica en *La Lutte ouvrière*.
- ROUSSET, David: militant del P.O.I., encarregat del treball relatiu a l'Àfrica del Nord, contactà amb la direcció dels nacionalistes marroquins per tal de preparar una insurrecció al Marroc espanyol, i fou el conseller de la delegació marroquina en les converses que aquesta mantingué amb el C.C.M.A. i la Generalitat de Catalunya.
- RUSSO, Enrico: dirigent de la minoria de la Fracció, viatjà a Espanya per a lluitar com a milicià i fou el màxim cap militar del G.I.L. A nivell polític, intentà la creació de grups obrers d'acció revolucionària, tot i que no arribaren a constituir-se, i posteriorment es coordinà breument amb Oehler, Blackwell i Krehm. Abandonà definitivament Espanya el febrer del 1937.
- SEDRAN, Domenico: militant bolxevic-leninista italià, milicià del G.I.L., probablement juntament amb Lionello un dels principals opositors a Fosco. Membre de l'S.B.L.E., signà a finals d'octubre la primera carta demanant l'ingrés en el P.O.U.M.; posteriorment, fou un dels dirigents de l'S.B.L.E. Participà en els Fets de Maig i aconseguí passar a la clandestinitat l'estiu del 1937, sent detingut però el febrer del 1938 i convertint-se en el principal acusat, juntament amb Munis, del projectat procés contra els bolxevic-leninistes. No pogué passar a França durant la Retirada però ho aconseguí després, l'estiu del 1939, en un penós viatge a peu.
- SERGE, Victor: militant anarquista i posteriorment bolxevic, membre de l'Oposició d'Esquerra, fou arrestat i deportat pel govern soviètic. Aconseguí ser expulsat de la Unió Soviètica l'abril del 1936 gràcies a una campanya internacional, i milità en el Moviment per la IV Internacional. Defensà la posició de Vereeken respecte Espanya i el P.O.U.M., i arribà a ser militant d'aquest partit, però cercà durant molt de temps una entesa que evités la ruptura de Trotsky tant amb el P.O.U.M. com amb Vereeken.
- SNEEVLIET, Henk: dirigent de l'R.S.A.P., defensà totalment la política del P.O.U.M. i la necessitat de militar en aquest partit. Ataca la política de l'S.I. respecte Espanya, atribuïnt-li erròniament la responsabilitat de la creació de l'S.B.L.E. Abandonà el Moviment per la IV Internacional el 1937. Afusellat pels nazis el 1942.

- STELIO: pseudònim de Mateo Renato Pistone, militant italià del P.O.I. provinent d'una organització d'ultradreta. Arribà a Barcelona vers el 22 o 23 de juliol del 1936 i aviat s'integrà en la direcció del grup bolxevic-leninista. Enfrontat a Fosco, ambdós s'acusaren mútuament de greus accions; tot i que no hi ha cap prova documental d'aquests fets, sí que Stelio va ser detingut per membres del P.O.U.M. per la seva actuació bolxevic-leninista, i retornà a França vers l'octubre del mateix any. Probablement milità sincerament en el grup durant la seva estada a Barcelona, però la seva actuació personal anterior i posterior el converteix en un personatge dubtós.
- STOOP, Raymond: militant bolxevic-leninista belga, milicià de primera hora en el front d'Aragó, ferit dues vegades. Partidari de la fracció de Vereeken, retornà a Bèlgica per la crida feta pel P.S.R., però viatjà de nou a Espanya i ingressà en el G.I.L. En els dies previs a la seva reincorporació al front fou atacat i detingut per militants pousmistes pel fet de ser bolxevic-leninista.
- THALMANN, Clara i Pavel: matrimoni de bolxevic-leninistes suïssos. Clara viatjà a Barcelona per participar en l'Olimpiada Popular, i marxà al front amb la Columna Durruti; poc després Pavel arribà a Espanya i, amb Clara, viatjaren pels fronts de Toledo i Sigüenza, probablement en missió política. Posteriorment retornaren a Suïssa, on Pavel publicà, sota pseudònim, un fullet sobre Espanya defensant la política bolxevic-leninista. Retornats a Espanya, ingressaren de nou en les milícies anarquistes d'Aragó, però foren expulsats per realitzar treball fraccional. Col·laboraren estretament amb Moulin, tant en la premsa en alemany de l'S.B.L.E. com durant els Fets de Maig. Durant la repressió de l'estiu del 1937, foren detinguts i interrogats pels serveis secrets estalinistes, però aconseguiren ser alliberats. Pavel fou la darrera persona coneguda que veié Wolf. Posteriorment, es feren anarquistes.
- TROTSKY, L.: co-dirigent, juntament amb Lenin, de la Revolució Russa, dirigent de l'Oposició d'Esquerra i de l'Oposició Unificada. Amb el triomf de la contrarevolució estalinista, fou desterrat a Àsia Central i posteriorment expulsat de l'U.R.S.S. el 1929. Encetà immediatament la tasca de creació de l'O.E.I., que es transformà el 1933 en L.C.I i el 1936 en el Moviment per la IV Internacional (i en la IV Internacional el 1938). Respecte Espanya, mantingué des del 1931 discrepàncies amb la direcció de l'O.C.E. i de l'I.C.E., però aquestes es mantingueren en el que era normal en la vida d'una organització. Les discrepàncies s'accentuaren, però, el 1934-1935 amb motiu de l'entrisme i la negativa de la secció espanyola a aplicar-lo. Amb la formació del P.O.U.M., cercà vies de discussió, que trencà quan aquest partit entrà en el Front Popular. Amb l'esclat de la Revolució Espanyola, tornà a buscar l'entesa, inclús després de l'entrada del P.O.U.M. en el govern de la Generalitat, però durant el primer trimestre del 1937, davant la reafirmació d'aquest partit en la seva política, fou del parer d'abandonar tota perspectiva de redreçament. Fou assassinat per un agent estalinista el 1940.
- VEREEKEN, Georges: dirigent del P.S.R., oposat el 1934-35 a l'entrisme. Respecte Espanya i el P.O.U.M., cercà una via entre, d'una banda, la de Trotsky i l'S.I. i, d'una altra, la de Sneevliet, propugnant una crítica constructiva vers el P.O.U.M. que, però, tenia la mateixa proposta que la de l'R.S.A.P.: l'entrada en aquest partit sense crear cap fracció, i la dissolució de l'S.B.L.E. i la seva premsa. Trencà amb la IV Internacional el 1938.
- WAUVERMANS, Pierre: militant bolxevic-leninista belga, milicià del G.I.L., principal partidari en el front de la fracció de Vereeken, no retornà però a Bèlgica quan el P.S.R. cridà els seus militans, continuant al front durant el 1937. Autor, juntament amb Florent Launoy, d'un informe sobre la situació dels bolxevic-leninistes a Barcelona i Aragó.
- WOLF, Erwin: antic secretari de Trotsky, militant de la secció alemanya i membre de l'S.I., Wolf tingué durant l'hivern del 1936-37 una posició respecte Espanya que oscil·là entre la de Rous i la de Klement. Davant el que considerà rumb ultraesquerrà de l'S.B.L.E., prengué la decisió l'abril del 1937 de marxar a Barcelona, trencant així amb quasi deu mesos de no presència de l'S.I. a Espanya. En aquest viatge es coordinà totalment amb Rous, amb qui coincidí en aquell moment en que calia fer que els militants bolxevic-leninistes entressin en el P.O.U.M. El contacte amb la situació real d'Espanya i la nul·la resposta del P.O.U.M. davant la seva il·legalització el convenceren, però, de que aquest partit estava "mort" i de que calia conservar l'organització independent, així com enfocar el treball vers els anarquistes. Detingut i assassinat a finals de juliol o principis d'agost del 1937 pels serveis secrets estalinistes.
- ZANON, Luigi: militant bolxevic-leninista italià, membre de l'S.B.L.E. El febrer del 1937 fou atacat per membres de la J.C.I. per distribuir propaganda bolxevic-leninista, i detingut durant un dia i mig a la caserna Lenin. Aconseguí passar a la clandestinitat l'estiu del 1937 però fou detingut el febrer del 1938, aconseguint la policia que signés una "confessió", que tanmateix negà posteriorment davant del jutge.

Annex 4. Principals organitzacions que apareixen en el text.

- A.S.R.: Association socialiste révolutionnaire, organització que es fusionà el 1936 amb l'L.C.I. per formar el P.S.R.
- B.I.: Buró Internacional, màxim òrgan polític de l'L.C.I. i posteriorment del Moviment per la IV Internacional.
- B.O.C.: Bloc Obrer i Camperol, organització que es fusionà el 1935 amb l'I.C.E. per formar el P.O.U.M.
- Buró de Londres: Oficina de coordinació de diferents partits socialistes d'esquerra i comunistes dissidents, entre els quals l'I.L.P., el P.O.U.M., l'R.S.A.P. i el S.A.P.; l'L.R.W.P. hi havia tingut vinculació com a observadora.
- C.L.A.: Communist League of America, organització bolxevic-leninista dels Estats Units, que es fusionà el 1934 amb l'A.L.P. per formar el W.P.U.S.
- C.N.T.-F.A.I.: coordinació entre la Confederación Nacional del Trabajo i la Federación Anarquista Ibérica.
- F.J.S.: Federación de Juventudes Socialistas, joventuts del P.S.O.E.
- Fracció Italiana de l'Esquerra Comunista: també coneguda simplement com Fracció, grup escindit de l'O.E.I. i seguidor de les tesis d'Amadeo Bordiga formulades els anys 20. S'escindí el 1936 entre la majoria, que negà cap caràcter revolucionari als "tumults" d'Espanya, i la minoria que defensà la necessitat d'intervenir en la Revolució Espanyola.
- G.B.L.E.: Grupo Bolchevique Leninista de España, fundat el gener del 1937 a Barcelona, canvià aviat el seu nom pel d'S.B.L.E.
- G.I.L.: Grupo Internacional Lenin, també conegut com a Columna Internacional Lenin, organització militar del P.O.U.M. composta majoritàriament de milicians estrangers i que lluità en el front d'Osca.
- Grupo *Le Soviet*: grup bolxevic-leninista dirigit per Fosco després de la seva expulsió del grup oficial de Barcelona, i lligat al P.C.I. dirigit per Molinier.
- J.C.I.: Juventud Comunista Ibérica, joventuts del P.O.U.M.
- J.L.: Juventudes Libertarias, joventuts anarquistes.
- J.S.R.: Jeunesses socialistes révolutionnaires, joventuts del P.O.I.
- J.S.U.: Juventudes Socialistas Unificadas (i, a Catalunya, J.S.U.C.), fusió de les joventuts socialista i comunista.
- K.P.D.: Kommunistische Partei Deutschlands.
- K.P.D.-O.: Kommunistische Partei Deutschlands-Opposition.
- I.C.E.: Izquierda Comnista Española, successora de l'O.C.E. el 1932, es fusionà el 1935 amb el B.O.C. per formar el P.O.U.M.
- L.C.: Ligue communiste, secció francesa de l'L.C.I., es dissolgué el 1935 a l'entrar en l'S.F.I.O.
- L.C.I.: Lliga Comunista Internacional, successora el 1933 de l'O.E.I.
- L.C.I. [belga]: Ligue communiste internationale, organització dirigida per Vereeken que es fusionà el 1936 amb l'A.S.R. per formar el P.S.R.
- L.R.W.P.: League for a Revolutionary Workers Party, organització fundada el 1934 per membres expulsats de la C.L.A., inicialment per discrepàncies en quant el treball sindical i de massa. Tingué una secció també al Canadà, més forta que la dels Estats Units i que la secció trotskista canadenca oficial.
- Moviment per la IV Internacional: nom adoptat el juliol del 1936 per l'L.C.I.
- N.K.V.D.: Narodni komissariat vnutrennikh del (Comissariat del Poble d'Afers Interners, de l'U.R.S.S.), nom també donat a la seva política secreta, successora el 1934 de l'O.G.P.U.
- O.E.I.: Oposició d'Esquerra Internacional, organització fundada per Trotsky el 1929 per agrupar els comunistes internacionalistes de tot el món.
- P.C.E.: Partido Comunista de España
- P.C.I.: Parti communiste internationaliste, organització bolxevic-leninista francesa dissident, dirigida per Molinier.
- P.O.I.: Parti ouvrier internationaliste, secció bolxevic-leninista francesa oficial, dirigida per Naville i Rous.
- P.S.O.E.: Partido Socialista Obrero Español.
- P.S.R.: Parti socialiste révolutionnaire, organització bolxevic-leninista belga, resultat de la fusió el 1936 de l'A.S.R. i l'L.C.I.
- P.O.U.M.: Partido Obrero de Unificación Marxista, resultat de la fusió el 1935 entre el B.O.C. i l'I.C.E.
- R.S.A.P.: Revolutionair-Socialistische Arbeiderspartij, organització bolxevic-leninista dels Països Baixos, dirigida per Sneevliet, que trencà amb el Moviment per la IV Internacional el 1937.

R.W.L.: Revolutionary Workers League, organització fundada l'octubre del 1935 per membres escindits del W.P.U.S. en oposició a l'entrisme, i dirigida per Oehler.

S.A.P.: Sozialistische Arbeiterpartei Deutschlands, partit socialista d'esquerra que evolucionà fins el frontpopulisme.

S.B.L.E.: Sección Bolchevique-Leninista de España, organització bolxevic-leninista oficial creada el febrer del 1937, successora del G.B.L.E.

S.F.I.O.: Section française de l'Internationale ouvrière, partit socialista francès.

S.I.: Secretariat Internacional, màxim òrgan operatiu de l'L.C.I. i posteriorment del Moviment per la IV Internacional.

S.P.: Socialist Party, principal organització socialista dels Estats Units, on hi entrà el W.P.U.S. el 1936.

U.C.: Union communiste, organització escindida el 1933 de la L.C., propera durant el 1936-37 a la minoria bordiguista.

W.P.U.S.: Workers Party of the U.S., resultat de la fusió el 1934 de la C.L.A. i l'A.W.P.

Y.P.S.L.: Young People's Socialist League, joventuts de l'S.P.

FONT DOCUMENTALS

ARXIUS

- Archiv der sozialen Demokratie (FES)
- Archivio Centrale dello Stato
 - Casellario Politico Centrale
 - Fondo Polizia Politica
- Archives départementales des Pyrénées orientales
 - Fonds Jean Rous
- Archivo Histórico Nacional (Madrid)
[alguna documentació és diponible en línia: <http://pares.mcu.es>]
 - Expedientes de la Secretaría General de los Tribunales y Jurados populares de Madrid
- Archivio dell'Associazione Pietro Tresso di Firenze
[alguna documentació és diponible en línia: <http://www.aptresso.org>]
- Arxiu Central del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya
- Arxiu privat de William Krehm
- Biblioteca del Pavelló de la República (Universitat de Barcelona)
- Robert D. Farber University Archives & Special Collections Department (Brandeis University)
 - Hugo Oehler Papers
- Centro Documental de la Memoria Histórica
[alguna documentació és diponible en línia: <http://pares.mcu.es>]
 - Correspondencia sobre la puesta a disposición judicial de presos gubernativos
- Hoover Institution Archives (Stanford University):
 - Albert Glotzer Papers, 1919-1994
 - Boris I. Nicolaevsky Collection, 1801-1982:
 - Series no. 231 : Trotskii, Lev Davydovich and Sedov, Lev L'vovich (I), 1920-1940.
 - Papers of L.D. Trotskii and L.L. Sedov
 - Burnett Bolloten Papers, 1923-1991
 - Joseph Hansen Papers, 1887-1980
 - Joaquín Maurín Papers, 1870-1976
 - Library of Social History Collection
 - Harry Milton Papers
 - Charles A. Orr Papers
 - Trotsky Collection, 1917-1980
- Houghton Library (Harvard University):
 - Trotsky, Leon, 1879-1940. Leon Trotsky Soviet papers (MS Russ 13)
 - Trotsky, Leon, 1879-1940. Leon Trotsky exile papers (MS Russ 13.1)
- International Institute of Social History:
[alguna documentació és diponible en línia: <http://www.iisg.nl>]
 - Archief Henk Sneevliet
 - Archief NAS
 - Archief Revolutionair-Socialistische Partij
 - Federación Anarquista Ibérica Archives
 - Georges Vereeken Papers
 - Labour and Socialist International Archives
 - Lev Davidovič Trockij / International Left Opposition Archives
 - Ligue Communiste (France) Archives

- Labadie Collection (University of Michigan)
 - Lois and Charles Orr Papers, 1936-1983

- Prometheus Research Library

- Radar : rassembler, diffuser, les archives de révolutionnaires
[documentació diponible en línia: <http://association-radar.org/>]

- The Raya Dunayevskaya Collection
[documentació diponible en línia: <http://rayadunayevskaya.org/>]

- R.G.A.S.P.I. (РГАСПИ):
 - Comintern Archives (Коминтерн), Fonds 495 i 545

- Tamiment Library - Wagner Archives (New York University):
 - Comintern Archives
 - Hugo Oehler Collection
 - Max Shachtman Papers

- The University of the Witwatersrand - Historical Papers Research Archive:
 - Workers Party of South Africa (AG2722) [documentació diponible en línia: <http://www.historicalpapers.wits.ac.za/?inventory/U/collections&c=AG2722/R/>]

- Walter P. Reuther Library (Wayne State University)
 - John Dwyer Papers

- Wisconsin Historical Society Archives:
 - James P. Cannon Papers

PUBLICACIONS EN SÈRIE

ABC.

The American historical review. Washington.

La Antorcha : órgano de la Izquierda Comunista (Sección Española de la Liga Comunista Internacionalista, b. l.).

La Antorcha : órgano de la Juventud Comunista Ibérica de Madrid (P.O.U.M.).

Avant.

Avanti.

L'Avenç.

Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España.
Barcelona : Agustí Guillamón, 1993- .

La Batalla.

Battaglia comunista.

Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis = Revue belge d'histoire contemporaine.

Бюллетеня Оппозиции [Biulletien Oppozitsii = Butlletí de l'Oposició]. Berlin ; Paris ; New York :

O.E.I. ; L.C.I. ; IV Internacional, 1929-1941 (reimpr.: New York : Monad, 1973).

Boletín de informaciones del Partido Obrero Internacionalista (Parti ouvrier internationaliste), sección francesa de la 4ª Internacional (bolchevik-leninista).

Boletín : editado por el Grupo Bolchevique Leninista de España (IV Internacional).

Boletín interior de difusión e información de la Sección de Madrid del POUM.

Boletín interior de la I.C.E.

Boletín interior : órgano de discusión para el II Congreso del Comité Local de Barcelona del Partido Obrero de Unificación Marxista.

Boletín interior : órgano de información y discusión del Comité Ejecutivo del Partido Obrero de Unificación Marxista.

Bollettino d'informazione : edito dai bolscevichi-leninisti italiani aderenti alla IVª Internazionale.

Bulletin d'information et de discussion de la Ligue communiste.

Bulletin d'information intérieur du Parti ouvrier internationaliste (sect. fr. de la IVº Intern.).

Bulletin de la Ligue des communistes-internationalistes (bolchéviks-léninistes).

Bulletin de liaison des études sur les mouvements révolutionnaires. Nancy : Jean-Guillaume Lanuque, 1998-2004 ; ISSN 1292-5799.

Bulletin for Spanish and Portuguese historical studies : journal of the Association for Spanish and Portuguese Historical Studies.

Bulletin français de la Section bolchevique-léniniste d'Espagne (pr. la IVe Internat.).

Bulletin intérieur de la Ligue des communistes-internationalistes (bolchéviks-léninistes).

Bulletin intérieur d'information et de discussion [du] Parti socialiste révolutionnaire de Belgique

Bulletin intérieur international : édité par le Secrétariat International pour la IVº Internationale.

[Butlletí en alemany de l'S.B.L.E.?], no numerat, ([febrer? 1937])

Cahiers d'histoire du mouvement ouvrier.

Les Cahiers du C.E.R.M.T.R.I. Paris: Centre d'Etudes et de Recherches sur les Mouvements Trotskyste et Révolutionnaires Internationaux, 1976- ; ISSN 0292 -4943.

Cahiers du mouvement ouvrier. Paris : Centre d'Etudes et de Recherches sur tes Mouvements Trotskyste et Révolutionnaires Internationaux, 1998- ; ISSN 1287-25-98.

Cahiers Léon Trotsky. Saint Martin d'Hères : Institut Léon Trotsky, 1979-2003 ; ISSN 0181-0790.

El Castellano.

The Challenge of youth.

Claridad proletaria : órgano en castellano de la Liga Obrera Revolucionaria de los Estados Unidos (Revolutionary Workers League).

El Combatiente rojo : órgano de los milicianos, soldados y guardias antifascistas.

La Commune : organe central du Parti communiste internationaliste.

Comunismo : órgano teórico mensual de la Izquierda Comunista de España (Sección Española de la Liga Comunista Internacionalista).

El Comunista : órgano de la Federación Levantina del Partido Obrero de Unificación Marxista.

Critica comunista.

Deutsches Bulletin der Bolschewistisch-Leninistischen Sektion von Spanien (Fuer die Vierte Internationale).

El Diluvio.

Dissidences. Ludres : Jean-Guillaume Lanuque, 2006- ; ISSN 1292-5799.

Ebre 38 : revista internacional de la Guerra Civil, 1936-1939.

En defensa del marxismo. Buenos Aires.

El Esclavo asalariado.

L'Estrella roja : òrgan de l'Esquerra Comunista.

Fight : organ of the British Bolshevik-Leninists.

The Fighting worker : organ of the Revolutionary Workers League of the U. S.

The Fourth International : devoted to the theory of Marxism.

Giustizia e libertà.

Heraldo de Madrid.

Historia y fuente oral.

Historia y vida.

L'Hora : setmanari d'avançada.

Information bulletin : issued by the International Bureau for the Fourth International.

Information bulletin of the P.O.U.M.

International news.

IV Internacional : órgano de la Liga Comunista Internacionalista (Bolcheviques Leninistas) sección mexicana de la IV Internacional.

La Izquierda Socialista.

La Jeune garde : organe des Jeunesses socialistes de la Seine, S.F.I.O.

Journal of Trotsky studies. Glasgow : Institute of Russian and East European Studies, Glasgow University, 1993-1996.

Juillet : revue internationale du P.O.U.M.

Juventud comunista : órgano central de la J.C.I. (P.O.U.M.).

Labor. Soria

Labor action.

Labor front : organ of : League for a Revolutionary Workers Party.

Die Leninistische Stimme : Organ der bolschewistisch-leninistischen sektion von Spanien (fuer die 4. Internationale) [traducció dels serveis secrets estalinistes de La Voz leninista]

Leviatán : revista mensual de hechos e ideas.

La Libertad.

La Lutte de classes.

Lutte de classe.

La Lutte ouvrière. Bruxelles.

Matériaux pour l'histoire de notre temps.

The Militant.

Mirador : setmanari de literatura, art i política.

Mundo gráfico.

The New International : a monthly organ of revolutionary Marxism.

New International bulletin : documents of the new International.

New militant.

De Nieuwe fakkel.

Nova Galiza.

Il Nuovo Avanti.

P.O.U.M. : órgano de la sección de Madrid del Partido Obrero de Unificación Marxista.

Prometeo.

Quaderni del Centro Studi Pietro Tresso. Foligno : Centro Studi Pietro Tresso, 1986-1996.

Quaderni Pietro Tresso. Firenze : Edizioni Bi-Elle, 1996- .

Quatrième Internationale.

Renovación.

Révolution : revue mensuelle des Jeunesses socialistes révolutionnaires.

La révolution espagnole : édition française hebdomadaire du Parti ouvrier d'unification marxiste d'Espagne, P.O.U.M.

La révolution prolétarienne.

Revolutionary history. London : Socialist Platform, 1988- ; ISSN 0953-2382.

La Risveglio : quadrimestrale di varia umanità.

Schwarzer Faden.

Service d'information et de presse : S.I.P.

Socialist appeal : an organ of revolutionary socialism.

El Socialista.

Solidaridad obrera. Barcelona.

Le Soviet : organe des bolcheviks-leninistes d'Espagne, pour la IV^o Internationale.

The Spanish revolution : weekly English bulletin of the Workers' Party of Marxist Unification of Spain, P.O.U.M.

Sozialismus.

Spartacist.

La Stampa libera.

Treball : diari dels treballadors de la ciutat i el camp. Barcelona.

Última hora. Barcelona.

La Vanguardia. Barcelona.

La Vérité [L.C.]. Paris.

La Vérité [P.C.I.]. Paris.

El Viejo topo. Barcelona.

Viento Sur.

La Voz : diario independiente de la noche.

La Voz leninista : órgano de la Sección Bolchevique-Leninista de España (por la IV Internacional). Barcelona.

The Workers' voice.

Young Spartacus.

ENTREVISTES I CORRESPONDÈNCIA

. Isabelle de Ajuriaguerra Alberti (filla de France Alberti). Escrita, 20-VII-16.

- Ernest Erber. Escrita, 17-V-2009.

- Eulogio Fernández Izquierdo (fill de Jaime Fernández Rodríguez); sobre Jaime Fernández i G. Munis. Oral, 4-III-2015, 15-VII-2016.

- William Krehm. Oral 23-VIII-2013; escrites 2008-2014.

- Marcelo López (ex-militant de F.O.R.; sobre G. Munis). Oral, 4-III-2015.

Entrevistes gravades per altres:

- Ernest Erber, 1998 (vídeo enviat per la seva filla Elena).

- William Krehm, 1966 (programa de ràdio de la C.B.C.).

- Hugo Oehler, 1977 (P.R.L., realitzada per Carl Liechtenstein).

BIBLIOGRAFIA

La 2ª República : ponencias del 2º Coloquio Internacional sobre la 2ª República Española. Barcelona : Universitat de Barcelona, 1983.

ACCIAI, Enrico. *Viaggio attraverso l'antifascismo : volontariato internazionale e guerra civile spagnola : la Sezione Italiana della Colonna Ascaso*. [Viterbo : l'autor, 2010], http://dspace.unitus.it/bitstream/2067/961/1/eacciai_tesid.pdf [tesi presentada a la Università degli studi della Tuscia].

Actas de la Iª Jornada de Historia de Llerena. [Coordinación: Felipe Lorenzana de la Puente, Francisco J. Mateos Ascacibar]. [Mérida] : Junta de Extremadura, Consejería de Educación, Ciencia y Tecnología, Dirección General de Ordenación, Renovación y Centros, 2000.

ALBA, Víctor. *Dos revolucionarios: Joaquín Maurín, Andreu Nin*. Madrid : Seminarios y Ediciones, DL 1975.

ALBA, Víctor. *El marxisme a Catalunya, 1919-1939. V. I : història del BOC*. Barcelona : Pòrtic, 1974.

ALBA, Víctor. *El marxisme a Catalunya, 1919-1939. V. II : història del POUM*. Barcelona : Pòrtic, 1974.

ALBA, Víctor. *El marxisme a Catalunya, 1919-1939. V. III : Andreu Nin*. Barcelona : Pòrtic, 1974.

ALBA, Víctor; SCHWARTZ, Stephen. *Spanish Marxism versus Soviet Communism : a history of the P.O.U.M.* New Brunswick : Transaction, cop. 1988.

ALEXANDER, Robert J. *International Trotskyism, 1929-1985 : a documented analysis of the movement*. Durham : Duke University Press, 1991.

Andreu Nin i el socialisme. 1a ed. Barcelona : CEHI, Centre d'Estudis Històrics Internacionals. Publicacions Universitat de Barcelona, 1998.

ANDREW, Christopher ; MITROKHIN, Vasili. *The Mitrokhin archive : the KGB in Europe and the West*. London : Allen Lane, the Penguin Press, cop. 1999.

Antifascistas alemanes en Barcelona, 1933-1939 : el Grupo DAS : sus actividades contra la red nazi y en el frente de Aragón. Dieter Nelles ... [et al. ; coordinador de la obra y traductor del alemán: Harald Piotrowski]. 1ª ed. [Barcelona] : Sintra, 2010.

Gli antifascisti grossetani nella guerra civile spagnola. Fausto Bucci ... [et al.]. Follonica : La Ginestra, 2000.

Artículos de El Amigo del Pueblo : portavoz de Los Amigos de Durruti. Introducción, selección textos y notas de Agustín Guillamón, http://grupgerminal.org/?q=system/files/ArticulosLosAmigosDurruti_0.pdf.

AUSIN HERVELLA, José Luis. *Milicians del POUM : segons dades de microfilms de l'ANC*, https://docs.google.com/document/d/1Ag5WfxlaP_otX2T9tUurHf5gyS2AAj5vC5IT_bv3oU/edit?pref=2&pli=1

Barcelona, mayo 1937 : testimonios desde las barricadas. Edición, compilación y traducción de C. García Velasco, H. Piotrowski, S. Rosés Cordovilla. Barcelona : Alikornio, 2006.

BENJELLOUN, Abdelmajid. *Le Nord du Maroc : l'indépendance avant l'indépendance : Jean Rous et le Maroc, 1936-1956*. 1e éd. Casablanca : Toubkal, 1996.

Biografias del 36 : revolucionarios, extranjeros, judíos, anarquistas, trotskistas, bordiguistas, olvidados, internacionalistas, disidentes, exiliados, apátridas y otros malditos de la Guerra de España. 1ª ed. Philippe Bourrinet ... [et al.] ; coordinación: Paolo Casciola y Agustín Guillamón ; traducciones: Agustín Guillamón y Sergi Rosés. Barcelona : Descontrol, 2016. (Balance; 39).

BOLLOTEN, Burnett. *La Guerra Civil española: revolución y contrarrevolución*. 1ª ed. Versión española de Belén Urrutia. Madrid : Alianza, 1989.

BONAMUSA, Francesc. *Andreu Nin y el movimiento comunista en España, 1930-1937*. Barcelona : Anagrama, 1977.

BORTENSTEIN, Myeczyslaw ["M. CASANOVA"]. *La guerra de España : el Frente Popular abrió las puertas a Franco*. Barcelona : Fontamara, 1978.

BOURRINET, Philippe. *Un siècle de Gauche communiste "italienne", 1915-2015 ; suivi d'un Dictionnaire biographique d'un courant internationaliste*. Paris : moto proprio, 2016.

BOURRINET, Philippe. *La Izquierda comunista de Italia, 1919-1999 : historia de la corriente "bordiguista"*. [S.l. : l'autor, 1999?] (versió en línia: <http://www.left-dis.nl/e/gci/gci-e.pdf>).

BRÄNDLE, Brigitte ; BRÄNDLE, Gerhard. *Adelante libertad : Spanienfreiwillige aus Baden, 1936-1939*. Karlsruhe : [els autors], 2016
(http://www.pforzheim.igm.de/downloads/artikel/attachments/ARTID_80831_tlh1yC?name=Laden.pdf).

BREÁ, Juan ; LOW, Mary. *La verdad contemporánea : ensayos y conferencias*. Prólogo por Benjamín Péret ; introducción por Roberto Pérez Santisteban. [La Habana : s.n., 1943].

BROUÉ, Pierre. *Comunistas contra Stalin : masacre de una generación*. 1ª ed. Málaga : Sepha, 2008.

BROUÉ, Pierre. *Histoire de l'Internationale communiste, 1919-1943*. Paris : Fayard, 1997.

BROUÉ, Pierre. *Léon Sedov, fils de Trotsky, victime de Staline*. Paris : Les Éditions ouvrières, cop. 1993.

BROUÉ, Pierre. *La revolución española, 1931-1939*. Barcelona : Península, 1977.

BROUÉ, Pierre. *Staline et la révolution : le cas espagnol, 1936-1939*. [Paris] : Fayard, cop. 1993.

BROUÉ, Pierre. *Trotsky*. Paris : Fayard, 1988.

BROUÉ, Pierre. *Trotsky y la guerra civil española*. Buenos Aires : Jorge Álvarez, 1966.

BROUÉ, Pierre ; TÉMIME, Emile. *La revolución y la guerra de España*. México : Fondo de Cultura Económica, 1971.

BUCCI, Fausto; CASCIOLA, Paolo; CARBONCINI, Claudio. *Cristofano Salvini, 1895-1953 : un rivoluzionario italiano nella guerra civile spagnola*. [Foligno] : Centro Studi Pietro Tresso, 1996.

BUCCI, Fausto; QUIRICONI, Rossano; CARBONCINI, Claudio. *La vittoria di Franco è la disfatta del proletariato... : Mario De Leone e la rivoluzione spagnola*. Follonica : La Ginestra-Comitato pro ex Ilva, 1997.

C.E. del P.O.U.M. *Qué es y qué quiere el Partido Obrero de Unificación Marxista* (<http://www.fundanin.org/POUM.htm>).

CABO VIVES, Francesc de. *Nuestros años treinta : recuerdos de un militante del POUM*. 1ª ed. Madrid : Sepha, 2005.

The Case of Leon Trotsky : report of hearings on the charges made against him in the Moscow Trials. New York : Harper, 1937.

Catalans du nord et languedociens et l'aide à la République espagnole, 1936-1946 : actes de la Journée d'études de l'Association Maitron Languedoc-Roussillon, Perpignan, Couvent des minimes, 7 février 2009. Perpignan : Presses universitaires de Perpignan, cop. 2009.

CENDRA I BERTRAN, Ignasi. *El Consell d'Economia de Catalunya, 1936-1939 : revolució i contrarevolució en una economia col·lectivitzada*. Pròleg de Pelai Pagès. Barcelona : Publicacions de l'Abadia de Montserrat, cop. 2006.

CHAZÉ, H. *Chronique de la révolution espagnole : Union Communiste, 1933-1939*. Paris : Spartacus-René Lefevre, [1979].

CHEVALIER, Pierre. *Aux origines de la pensée et de l'action de Jean Rous, 1908-1934 : maîtrise d'histoire*. Perpignan : [l'autor], 1991.

CHEVALIER, Pierre. *Jean Rous, 1908-1985 : une vie pour le socialisme et la décolonisation : thèse pour obtenir le grade de docteur de l'Université de Perpignan en histoire*. Perpignan : [l'autor], 1999.

CID FERNÁNDEZ, Xosé Manuel. *Educación e ideoloxía en Ourense na IIª República : organización e acción socioeducativa do maxisterio primario*. Santiago de Compostela : Universidade de Santiago de Compostela, 1989.

COCA, Gabriel Mario de. *Anti-Caballero : una crítica marxista de la bolchevización del partido socialista, 1930-1936*. Introducción y notas de Marta Bizcarrondo. Madrid : Ediciones del Centro, DL 1975.

COLL, Josep ; PANÉ, Josep. *Josep Rovira : una vida al servei de Catalunya i del socialisme*. Barcelona : Ariel, 1978.

COLOMBO, Andrés. *Andrés Colombo*. Sada : Ediciós do Castro, 1983.

COMMISSION OF INQUIRY INTO THE CHARGES MADE AGAINST LEON TROTSKY IN THE MOSCOW TRIALS. *The Case of Leon Trotsky : report of hearings on the charges made against him in the Moscow Trials*. John Dewey, chairman. New York : Harper & Brothers, 1937.

Les Congrès de la IVe Internationale : manifestes, thèses, résolutions. 2e éd. rev. et augm. Textes intégraux rassemblés et présentés par Rodolphe Prager, avec la collaboration de Jean-François Godchau, Carlos Rossi et Hugo Véga. 4 v. Paris : La Brèche, cop. 1978-1989.

COPFERMANN, Émile. *David Rousset : une vie dans le siècle : fragments d'autobiographie*. Paris : Plon, cop. 1991.

COSTA-AMIC, Bartomeu. *León Trotsky y Andreu Nin, dos asesinatos del stalinismo : aclarando la historia*. Cholula : Altres Costa-Amic, cop. 1994.

COSTELLO, John ; TSAREV, Oleg. *Deadly illusions*. New York : Crown, cop. 1993.

COURTOT, Claude. *Introduction à la lecture de Benjamin Péret*. Paris : Le Terrain vague, 1965.

CRUELLES, Manuel. *Els Fets de Maig : Barcelona 1937*. Barcelona : Pòrtic, 1970.

DELL, Simon. *The image of the Popular Front : the masses and the media in interwar France*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, cop. 2007.

DEUTSCHER, Isaac. *Trotsky, el profeta desterrado, 1929-1940*. México : Era, 1969.

Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier français : pt. 4. 1914-1939, de la Première à la Seconde guerre mondiale. Publié sous la direction de Jean Maitron. Paris : Editions ouvrières, 1964-1997.

Documentación histórica del trotskismo español, 1936-1948 : de la guerra civil a la ruptura con la IV Internacional. 1ª ed. Edición preparada por Agustín Guillamón, dir., Paolo Casciola, Eulogio Izquierdo, Javier Chávez y Marco Novarino ; investigación y recopilación de documentos realizada por el Comité de Documentación Histórica sobre el Trotskismo Español, 1936-1948. Madrid : De la Torre, 1996. 422 p. (Nuestro mundo ; 48. Historia).

DURGAN, Andy. *Comunismo, revolución y movimiento obrero en Catalunya, 1920-1936 : los orígenes del POUM*. Versión revisada y actualizada del libro *B.O.C., 1930-1936 : el Bloque Obrero y Campesino* (Laertes, Barcelona 1996). [Barcelona : l'autor, 2011?] (versió en línia: www.fundain.org/durgan-comunismo_movimiento_obrero_cataluna.pdf).

Enrique Rodríguez Arroyo, Quique. [Madrid : Fundación Andreu Nin, 1990?].

ETCHEBÉHÈRE, Mika. *Mi guerra de España : testimonio de una miliciana al mando de una columna del POUM*. Barcelona : Alikornio, 2003.

Eugenio Granell. Edición de César Antonio Molina. A Coruña : Diputación Provincial de A Coruña, DL 1994.

Eugenio Granell, militante del POUM. Santiago de Compostela : Fundación Eugenio Granell, [2007].

FATHERREE, Ben H. *Trotskyism in Spain, 1931-1937*. IV, 258 p. Mississippi : [l'autor], 1978 [tesi presentada a la Mississippi State University].

FEFERMAN, Anita Burdman. *Politics, logic, and love : the life of Jean van Heijenoort*. Wellesley : A. K. Peters, 1993.

FERNÁNDEZ GRANELL, Eugenio. *Correspondencia con sus camaradas del P.O.U.M., 1936-1999*. Santiago de Compostela : Fundación Eugenio Granell, DL 2009.

FERNÁNDEZ MAZAS, Armando. *Política y pedagogía : memoria teórica de un maestro de la ATEO*. 2ª ed. Ourense : Andoriña, 1995.

FERSEN, L. *¿Adónde va el partido socialista? : ¿rectificación o reincidencia?*. Madrid : Comunismo, 1934.

FERSEN, L. *Enrique Fernández Sendón, "L. Fersen" : memoria e antoloxía dun republicano galego*. Introducción, estudio, edición e notas de X.L. Axeitos e Uxío Bobillo. Sada : Edición do Castro, cop. 1998.

FRANZINELLI, Mimmo. *I tentacoli dell'Ovra : agenti, collaboratori e vittime della polizia politica fascista*. Torino : Bollati Boringhieri, 2000.

FRASER, Ronald. *Recuérdalo tú y recuérdalo a otros : historia oral de la guerra civil española*. Traducción castellana de Jordi Beltrán. 2ª ed. Barcelona : Crítica, 1979, 2 v.

GALL, Olivia. *Trotsky en México y la vida política en el periodo de Cárdenas, 1937-1940*. 1ª ed. México : Era, 1991.

GARCIA OLIVER, Joan. *El eco de los pasos : el anarcosindicalismo en la calle, en el Comité de Milicias, en el gobierno, en el exilio*. Barcelona : Ibérica de Ediciones y Publicaciones, cop. 1978.

GARCÍA PALACIOS, Luis. *Marxismo y anarquismo*. [Prólogo : Amaro Rosal Díaz]. [Madrid?] : Marxismo, [1935].

GARCÍA PALACIOS, Luis. *El segundo bienio : España en escombros, 1933-35*. [Prólogo : Servicio de Estudios Económicos, Federación Española de Trabajadores del Crédito y de las Finanzas [Amaro del Rosal?]]. [Madrid] : Bancario, [1936].

GENOVÈS, Dolors ; FERRI, Llibert. *Operació Nikolai* [Enregistrament vídeo]. [Sant Joan Despí] : Televisió de Catalunya, 1994.

GIMÉNEZ, Antoine. *Les fils de la nuit : souvenirs de la guerre d'Espagne, juillet 1936 - février 1939 ; suivi de À la recherche des fils de la nuit, par les Giménologues*. Montreuil : L'Insomniaque, 2006.

GLOTZER, Albert. *Trotsky : memoir & critique*. Buffalo : Prometheus Books, 1989.

GONZÁLEZ I VILALTA, Arnau. *Cataluña bajo vigilancia : el consulado italiano y el Fascio de Barcelona, 1930-1943*. València : Universitat de València, cop. 2009.

GORKIN, Julián. *Caníbales políticos : Hitler y Stalin en España*. México : Quetzal, 1941.

GORKIN, Julián. *España : primer ensayo de democracia popular*. Buenos Aires : Libertad de la Cultura, 1961.

GORKIN, Julián. *El proceso de Moscú en Barcelona : el sacrificio de Andrés Nin*. Barcelona : Aymá, 1974.

GROSSI MIER, Manuel. *Cartas de Grossi*. Sariñena : Sariñena-Salvador Trallero, 2009.

GUILLAMÓN, Agustín. *Barricadas en Barcelona : la CNT de la victoria de julio de 1936 a la necesaria derrota de mayo de 1937*. 1ª ed. [Barcelona] : Espartaco Internacional, 2007.

GUILLAMÓN, Agustín. *Insurrección : las sangrientas jornadas del 3 al 7 de mayo del 1937*. Barcelona : Descontrol, 2017.

GUILLAMÓN, Agustín. *Josep Rebull : la vía revolucionaria : las tesis "consejistas" de la izquierda del POUM y su crítica de Andreu Nin y del Comité ejecutivo, 1937-1939*. Barcelona : Descontrol, DL 2017.

GUILLAMÓN, Agustín. *Josep Rebull : la voie révolutionnaire : critique d'Andreu Nin et de la direction du POUM, 1937-1939*. Paris : Spartacus, cop. 2014.

GUILLAMÓN, Agustín. *La revolución de los comités : hambre y violencia en la Barcelona revolucionaria : de julio a diciembre de 1936*. Barcelona : Aldarull ; Cornellà de Llobregat : El Grillo Libertario, [2012].

GUILLAMÓN, Agustín. *El terror estalinista en Barcelona, 1938*. Barcelona : Aldarull ; Descontrol, 2013.

GUTIÉRREZ, Pepe. *El fantasma de Trotsky : España, 1916-1940*. Sevilla : Espuela de Plata, 2012.

GUTIÉRREZ, Pepe. *Retratos poumistas*. Sevilla : Espuela de Plata, 2006.

HALL, Christopher. *'Not just Orwell' : the Independent Labour Party volunteers and the Spanish Civil War*. L'Hospitalet de Llobregat : Warren & Pell, 2009.

HEIJENOORT, Jean van. *Con Trotsky, de Prinkipo a Coyoacán : testimonio de siete años de exilio*. 1ª ed. México : Nueva Imagen, 1979.

Une Histoire en révolution? : du bon usage des archives de Moscou et d'ailleurs. Sous la direction de Serge Wolikow. [Dijon] : Éditions Universitaires de Dijon, 1996.

HOOVER INSTITUTION ON WAR, REVOLUTION, AND PEACE. *Guide to the Boris I. Nicolaevsky Collection in the Hoover Institution Archives*. Compiled by Anna M. Bourguina and Michael Jakobson. [Stanford] : Hoover Institution, Stanford University, 1989.

HUBER, Peter ; HUG, Ralph [col·laborador]. *Los voluntarios suizos en la Guerra Civil Española : diccionario biográfico*. [Traducción de: Cristina Díez Pampliega ; prólogo de Jakob Tanner ; presentación de la edición española: Severiano Montero Barrado]. [Guadalajara] : Silente ; [Madrid] : Asociación de Amigos de las Brigadas Internacionales, AABI, DL 2010.

IGLESIAS, Ignacio. *León Trotski y España, 1930-1939*. Madrid : Júcar, cop. 1977.

IGLESIAS, Ignacio [“SUÁREZ, Andrés”]. *El proceso contra el P.O.U.M.* París, 1974.

IGLESIAS, Ignacio. *Trotsky y la revolución española*. Madrid : Zero, 1976.

IGLESIAS, Ignacio, CABO, Francesc de, ANDRADE, Juan. *A l'entorn del centenari d'Andreu Nin, 1892-1992*. Barcelona : Fundació Andreu Nin, 1992.

JACKSON, Gabriel. *La República española y la guerra civil, 1931-1939*. México : Grijalbo, 1967.

Juan Andrade, 1897-1981 : vida y voz de un revolucionario. Pelai Pagès, Jaime Pastor y Miguel Romero, eds. Torrejón de Ardoz : La Oveja Roja, 2011.

JULIÁ, Santos. *La izquierda del PSOE, 1935-1936*. 1ª ed. Madrid : Siglo Veintiuno de España, 1977.

KRAEMER LIEHN, Martin. *Networking for class war 1903-1956 : letters by Nin, Gramsci, Serge and friends*. [Kiev : l'autor, 2009] (<https://archive.org/details/NetworkingClassWar>).

KREHM, William. *Spain : revolution and counter-revolution*. [Toronto?] : League for a Revolutionary Workers Party, 1937.

LANDAU, Katja. *Los verdugos de la revolución española, 1937-1938*. 1ª ed. Traducido del francés por Miguel Chueca. Málaga : Sepha, 2007.

LANDAUER, Hans ; HACKL, Erich. *Lexikon der österreichischen Spanienkämpfer, 1936-1939*. Wien : Theodor Kramer, cop. 2003.

LARGO CABALLERO, Francisco. *Discursos a los trabajadores*. 1ª ed. Barcelona : Fontamara, 1979.

A lead to world socialism on Spain, war, fascism, imperialism : report of Revolutionary Socialist Congress, Brussels, October 31st-November 2nd 1936. London : International Bureau for Revolutionary Socialist Unity, [1936].

Leon Trotsky exile papers: guide. Houghton Library, Harvard College Library, cop. 2001 (<http://oasis.lib.harvard.edu/oasis/deliver/~hou00301>).

LOREDO APARICIO, José María. *José María Loredó Aparicio en el País de los Soviets*. Boni Ortiz, ed. [Xixón] : Fundación Andreu Nin – Asturias, cop. 2010.

LOW, Mary. *Cuaderno rojo de Barcelona : [agosto-diciembre 1936]*. 1ª ed. [Traducción: Núria Pujol i Valls ; introducción : Agustín Guillamón]. Barcelona : Alikornio, 2001.

LOW, Mary; BREÁ, Juan. *Carnets de la guerre d'Espagne*. Traduit de l'anglais par Guy Flandre ; préface de Gérard Roche ; notes et index de Phil Casoar et Gérard Roche. Paris : Verticales, cop. 1997.

LOW, Mary ; BREÁ, Juan. *Red Spanish notebook : the first six months of the revolution and the civil war*. [With an introduction by C. L. R. James]. London : Martin Secker and Warburg, 1937.

LUBITZ, Wolfgang ; LUBITZ, Petra. *Trotsky bibliography : an international classified list of publications about Leon Trotsky and Trotskyism, 1905-1998*. 3rd ed. München : K. G. Saur, 1999.

Aquesta bibliografia està permanentment actualitzada en línia:
http://www.trotskyana.net/LubitzBibliographies/Trotsky_Bibliography/Leon_Trotsky_Bibliography.html

LUBITZ, Wolfgang ; LUBITZ, Petra. *Trotskyist serials bibliography, 1927-1991 : with locations and indices*. Preface by Paolo Casciola. München : Saur, 1993. XXVII, 475 pp.

Consultable en línia:

http://www.trotskyana.net/LubitzBibliographies/Serials_Bibliography/zsn-bibl_ms.pdf

MARIE, Jean-Jacques. *Trotsky : revolucionario sin fronteras*. 1ª ed. Traducción de Horacio Pons. Buenos Aires : Fondo de Cultura Económica, 2009. 613 p. (Tezontle).

MARIE, Jean-Jacques. *El trotskismo*. Barcelona : Península, 1972.

MARTÍN RETORTILLO, Cirilo. *Huesca vencedora : algunos episodios de su heroica defensa*. Huesca : Campo y C., 1938.

MAURÍN, Joaquim ; CARRILLO, Santiago. *Polémica Maurín-Carrillo : problemas de la unificación revolucionaria*. Ramón Molina [ed.]. Barcelona ; Palma Mallorca : José J. de Olañeta, 1978.

MATESANZ, José Antonio. *Las raíces del exilio : México ante la Guerra Civil Española, 1936-1939*. México : UNAM, 1999.

MINTZ, Frank ; PECIÑA, Miguel. *Los Amigos de Durruti, los trotskistas y los Sucesos de Mayo*. Madrid : Campo Abierto, 1978.

MIRAVITLLES, Jaume. *Episodis de la guerra civil espanyola*. Barcelona : Pòrtic, 1972.

MOLINIER, Raymond. *Mémoires d'un militant trotskyste, 1904-1940*. [S.l., 199-?], [mecanoscrit conservat en el C.E.R.M.T.R.I.].

MOLINS I FÀBREGA, Narcís. *UHP : la insurrección proletaria de Asturias*. 1ª ed. Traducción: Carmen García Ribas. Madrid : Júcar, 1977.

MORALES ROMERO-GIRÓN, Manuel. *La Guerra Civil en Guipúzcoa : julio-agosto 1936 : con la columna del comandante Galbis*. Valladolid : Librería Santarén, 1937.

MORROW, Felix. *Revolución y contrarrevolución en España ; La Guerra Civil*. Madrid : Akal, 1978.

MORTERA PÉREZ, Artemio. *Los medios blindados en la Guerra Civil Española : teatros de operaciones ... 36-39*. Valladolid : Alcañiz Fresno's, cop. 2009, v. 2.

MUNIS, G. *Jalones de derrota, promesa de victoria : crítica y teoría de la Revolución española, 1930-1939*. 1ª ed. Brenes : Muñoz Moya Editores Extremeños, 2003.

MUNIS, G. *Qué son las alianzas obreras*. Madrid : Comunismo, [1934].

NIN, Andreu. *Por la unificación marxista*. Madrid : Miguel Castellote, DL 1978.

NIN, Andreu. *Los problemas de la revolución española, 1931-1937*. Prefacio y compilación de Juan Andrade. París : Ruedo ibérico, 1971.

NIN, Andreu. *Què va dir Andreu Nin*. Oriol Pi de Cabanyes [ed.]. Barcelona : Nova Terra, 1978.

NIN, Andreu. *La revolución española*. Barcelona : Fontamara, 1978.

NIN, Andreu. *La revolución española, 1930-1937*. Edición a cargo de Pelai Pagès. [Mataró] : El Viejo Topo, [2007].

Nova Galiza. Edición facsimilar. Limiar de Xosé Lois García. Sada : Edición do Castro, 1990.

OBREGÓN GOYARROLA, Fernando. *República, guerra civil y posguerra en Astillero y Guarnizo, 1931-1937*. [Santander? : l'autor], DL 2006.

Octubre del 34 : reflexiones sobre una revolución. Edición de Marta Bizcarrondo. Madrid : Ayuso, 1977.

OEHLER, Hugo. *Sixth anniversary of the Spanish Republic in Barcelona : eyewitness account*. Chicago : Revolutionary Workers League, [1937].

Ordre públic i violència a Catalunya, 1936-1937 : Comitè Central de Milícies Antifeixistes, Junta de Seguretat Interior, Conselleria de Seguretat Interior. 1a ed. Introducció de Josep Lluís Martín Ramos. Barcelona : Dau, 2011.

ORWELL, George. *Homenatge a Catalunya : un testimoni sobre la revolució espanyola*. 5a ed. Introducció de Lionel Trilling ; traducció catalana de Ramon Folch i Camarasa. Barcelona : Ariel, 1985.

ORR, Lois; ORR, Charles. *Letters from Barcelona : an American woman in revolution and civil war*. Edited by Gerd-Rainer Horn. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2009.

OUAZZANI, Mohamed Hassan. *Combats d'un nationaliste marocain, v. I : 1930-1937*. Préface de Robert-Jean Longuet. Fès : Fondation Mohamed Hassan Ouazzani, [DL 1987].

PAGÈS, Pelai. *Andreu Nin : su evolución política, 1911-1937*. Madrid : Zero, 1975.

PAGÈS, Pelai. *Andreu Nin : una vida al servei de la classe obrera*. Barcelona : Laertes, 2009.

PAGÈS, Pelai. *Andreu Nin : una vida al servicio de la clase obrera*. Barcelona : Laertes, 2011.

PAGÈS, Pelai. *Cataluña en guerra y en revolución, 1936-1939*. Sevilla : Espuela de Plata, 2007.

PAGÈS, Pelai. *Dissidències comunistes al sí de la Tercera Internacional : l'esquerra comunista d'Espanya*. Barcelona : [l'autor], 1975 [tesi presentada a la Universitat de Barcelona].

PAGÈS, Pelai. *La Guerra civil espanyola a Catalunya, 1936-1939*. Sant Cugat del Vallès : Els llibres de la Frontera, DL 1987.

PAGÈS, Pelai. *El movimiento trotskista en España, 1930-1935*. Presentación de E. Giralt. Barcelona : Península, 1978.

PALMER, Bryan D. *Revolutionary teamsters : the Minneapolis truckers' strikes of 1934*. Chicago : Haymarket Boos, 2014.

PASTOR PETIT, Domènec. *Els espies catalans*. 1a ed., ampl. Barcelona : Proa, 2006.

PATENAUDE, Bertrand M. *Stalin's nemesis : the exile and murder of Leon Trotsky*. London : Faber and Faber, 2009.

PAZ, Abel. *La cuestion de Marruecos y la República española : [documentos inéditos]*. Madrid : Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2000.

PECIÑA, M. *Les trotskystes et la guerre d'Espagne : du 19 juillet 1936 aux événements de mai 1937*. Paris : [l'autor], 1976 [tesi presentada a la Université de Paris VIII].

PEIRATS, José. *The CNT in the Spanish Revolution*. Edited and revised by Chris Ealham. Oakland : PM, cop. 2011, v. 1.

PÉRET, Benjamin. *Cartas de la Revolución Española*. Barcelona : Etcétera, 2000.

PÉRET, Benjamin. *Oeuvres complètes, v 7*. [Paris] : Association des amis de Benjamin Péret ; Librairie José Corti, cop. 1995.

- PÉREZ BARÓ, Albert. *Trenta mesos de col·lectivisme a Catalunya, 1936-1939*. Barcelona : Ariel, 1970.
- PETROU, Michael. *Renegades : Canadians in the Spanish Civil War*. Vancouver : The University of British Columbia Press, cop. 2008.
- POZO GONZÁLEZ, Josep Antoni. *Poder legal y poder real en la Cataluña revolucionaria de 1936 : el Gobierno de la Generalidad ante el Comité Central de Milicias Antifascistas y los diversos poderes revolucionarios locales*. Sevilla : Espuela de Plata, 2012.
- PRÉVAN, Guy. *Péret Benjamin, révolutionnaire permanent*. Paris : Syllepse, cop. 1999.
- El Proceso del P.O.U.M. : junio de 1937-octubre de 1938 : transcripción del sumario, juicio oral y sentencia del Tribunal Especial*. Presentación y notas de Víctor Alba y Marisa Ardèvol, con la colaboración de: Manuel Alberich ... [et al.]. 1ª ed. Barcelona : Lerna, 1989.
- Revista Comunismo, 1931-1934 [: la herencia teórica del marxismo español]*. 1ª ed. [Edición a cargo de Jesús Pérez]. Barcelona : Fontamara, 1978.
- Los revolucionarios y la guerra de España : textos de Bilan, 1933-1938*. Edición, presentación y traducción: Álvaro de la Calle, Ignacio Rodas. 1ª ed. Barcelona : Curso, 2000.
- La révolution espagnole, 1936-1939*, supplément à *Études marxistes* n° 7-8. Paris : [Cercle d'études marxistes de Paris], 1969.
- ROGOVIN, Vadim Z. *1937 : Stalin's year of terror*. Translated by Frederick S. Choate. Oak Park : Mehring Books, cop. 1998.
- ROGOVIN, Vadim Z. *Stalin's terror of 1937-1938 : political genocide in the USSR*. Translated by Frederick S. Choate. Oak Park : Mehring Books, 2009.
- ROIG, Montserrat. *Rafael Vidiella, l'aventura de la Revolució*. Presentació de Pere Ardiaca. 1ª ed. Barcelona : Laia, 1974.
- ROSAL, Amaro del. *Nuestra banca y algunos de sus aspectos sociales : ensayos*. 1ª ed. [Prólogo : L. García Palacios]. Madrid : Bancario, 1935.
- ROSENTHAL, Gérard. *Avocat de Trotsky*. Paris : Laffont, 1975.
- ROSÉS CORDOVILLA, Sergi. *Bibliografia de les obres de i sobre Trotsky editades a Espanya*. 1a ed. Barcelona : [l'autor], 2012.
- ROSMER, Alfred ; ROSMER, Marguerite ; TROTSKY, L. *Correspondance, 1929-1939*. Lettres choisies, présentées et annotées par Pierre Broué avec la collaboration de Gérard Roche. [Paris] : Gallimard, cop. 1982.
- ROUS, Jean. *Renaissance et mission de la catalanité : première partie*. [Saint Estève : Imp. Littéraire Michel Fricker], cop. 1991.
- ROUS, Jean ; GAUTHIEZ, Dominique. *Un homme de l'ombre*. Paris : Cana-Jean Offredo, cop. 1983.
- RUBIRA LEÓN, Antonio. *1931-1936 : república y revolución : el movimiento obrero y sus partidos : teoría política aplicada*. 1ª ed. Barcelona : Laertes, 2017.
- SCHNEIDER, Friedrich. *Spanien im Sturm : Briefe aus dem spanischen Bürgerkrieg*. Basel : Verlag der "Arbeiter-Zeitung", 1936.
- SENNETT, Alan. *Revolutionary Marxism in Spain, 1930-1937*. Chicago : Haymarket Books, 2015.
- SERENI, Bruno. *Ricordi della guerra di Spagna*. Barga : Il Giornale di Barga, [1972]

- SERGE, Victor. *Retour à l'Ouest : chroniques, juin 1936-mai 1940*. Marseille : Agone, 2010.
- SERGE, Victor. *Vie et mort de Léon Trotsky*. Paris : François Maspero, 1973. 2 v. (Petite collection Maspero ; 115-116).
- SERGE, Victor; TROTSKY, L. *La lutte contre le stalinisme : correspondance inédite, articles*. Lettres traduites par Françoise Petit ; textes choisis et présentés par Michel Dreyfus. Paris : François Maspero, 1977. (Bibliothèque socialiste).
- SINCLAIR, Louis. *Trotsky : a bibliography*. Aldershot : Scholar Press, 1989.
- SOLANO, Wilebaldo. *Andreu Nin : assaig biogràfic*. Barcelona : P.O.U.M., 1977.
- SOLANO, Wilebaldo. *El POUM en la historia : Andreu Nin y la revolución española*. Madrid : Los Libros de la Catarata, 1999.
- SOUTO KUSTRIN, Sandra. *Paso a la juventud : movilización democrática, estalinismo y revolución en la República Española*. València : Universitat de València, 2013.
- Los Sucesos de mayo de 1937 : una revolución en la República*. Fundación Andreu Nin en colaboración con la Fundación Salvador Seguí [eds.]. Barcelona : Pandora Libros, cop. 1988.
- STALIN, I. *Obras*. [Prefacio : Instituto Marx-Engels-Lenin, anejo al C.C. del P.C.(b) de la U.R.S.S. ; prólogo primera edición de las obras de Stalin en España : E. Odena ; palabras de presentación de Pierre Vilar, Vicent Andrés Estellés]. Madrid : Vanguardia Obrera, 1984. 15 v. ISBN 84-86293-00-6.
- Tant pis si la lutte est cruelle : volontaires internationaux contre Franco*. Sous la direction de Stéfanie Prezioso, Jean Batou et Ami-Jacques Rapin. Paris : Syllepse, cop. 2008.
- TENNANT, Gary Andrew. *Dissident Cuban communism : the case of Trotskyism, 1932-1965*. Bradford : [l'autor], 1999, <https://www.marxists.org/history/etol/document/fi/cuba/tennent/PhD/contents.html> [tesi presentada a la University of Bradford].
- THALMANN, Pavel ["Franz Heller"]. *Für die Arbeiter-Revolution in Spanien*. [Zürich] : Veritas, [1976].
- THALMANN, Pavel ; THALMANN, Clara. *Combats pour la liberté : Moscou-Madrid-Barcelone-Paris*. Traduction de Caroline Darbon ; posface de Erich Rathfelder & Thomas Pampuch. [Baye] : La Digitale, cop. 1997.
- TICHELMAN, Fritjof, avec la collaboration de Wim Bot et de Tony Saich. *Henk Sneevliet*. Montreuil : PEC-La Brèche, [1988].
- TOSSTORFF, Reiner. *El POUM en la Revolució Espanyola*. Barcelona : Base, 2009.
- TOSSTORFF, Reiner. *Die POUM im spanischen Bürgerkrieg*. Frankfurt : ISP, 1987.
- TROTSKY, L. *¿Adónde va Francia?*. 1ª ed. [Prefacio de Greg Oxley]. Madrid : Fundación Federico Engels, 2006.
- TROTSKY, L. *Escritos*. Bogotá : Pluma, cop. 1976-1978.
- TROTSKY, L. *Escritos sobre España*. [Edición [...] a cargo de Juan Andrade y José Martínez]. París : Ruedo ibérico, 1971.
- TROTSKY, L. *España, 1.930-36*. Traducción de Acacio Puig Mediavilla y José Luís Pérez Herrero ; prólogo de Miguel Orozco. Madrid : Akal, 1977. 301 p. (Obras ; 2). ISBN 84-7339-241-8.
- TROTSKY, L. *España, 1.936-39*. Traducción de Acacio Puig Mediavilla. Madrid : Akal, cop. 1978. 261 p. (Obras ; 3). ISBN 84-7339-320-1.

TROTSKY, L. *España: última advertencia*. 1ª ed. [Traducción: Andreu Nin, Editorial Fontamara]. Barcelona : Fontamara, 1979.

TROTSKY, L. *Journal d'exil, 1935*. Avant-propos de Jean van Heijenoort ; préface d'Alfred Rosmer. [Paris] : Gallimard, cop. 1977.

TROTSKY, L. *Oeuvres*. Introduction et notes de Pierre Broué. Paris : Publications de l'Institut Léon Trotsky ; EDI, 1978-1987.

Una part no editada en paper (la corresponent als anys 1930 i 1931) es troba a internet:
<http://www.marxists.org/francais/trotsky/oeuvres/1930> i
<http://www.marxists.org/francais/trotsky/oeuvres/1931>

TROTSKY, L. *La revolución española*. Edición, prólogo y notas de Pierre Broué ; traducido al castellano por Jaime Pons. 2 v. Barcelona : Fontanella, 1977.

TROTSKY, L. *La revolución española y la táctica de los comunistas*. Traducción y prólogo de Andrés Nin. Barcelona : Biblioteca Proletaria, 1931. 40 p. (Documentos de la Oposición Comunista de Izquierda).

TROTSKY, L. *La revolución española y sus peligros*. Traducción directa del ruso por Andrés Nin. Madrid : Comunismo, [1931].

TROTSKY, L. *La revolución traicionada : [qué es y adónde va la URSS]*. [Traducción original de L. Trotsky [sic], revisada y actualizada]. Madrid : Fundación de Estudios Socialistas Federico Engels, DL 1991. 267 p.

TROTSKY, L. *Su moral y la nuestra*. 1ª ed. [Traducción: V.Z. , revisada por el autor [sic]]. Barcelona : Fontamara, 1978. 78 p. (Aportes ; 10).

TROTSKY, L. *Writings*. New York : Pathfinder, 1975-1979.

TROTSKY, León; BRETON, André; RIVERA, Diego. *Manifiesto por un arte revolucionario e independiente*. Edición a cargo de Pepe Gutiérrez ; [traductores: José Ángel Cilleruelo, Gema Sanz Botey]. [Mataró] : El Viejo Topo., cop. 1999.

TROTSKY, L.; ROUS, Jean; CASANOVA, M. *La victoria era posible : a 70 años de la Guerra Civil Española*. 1ª ed. [Coordinado por Mónica Torraz ; traducciones del francés : Rossana Cortez]. Buenos Aires : IPS; CEIP León Trotsky, 2006.

USABIAGA, Miguel. *Flores de la República : los olvidados de Pikoketa*. Madrid : Catarata, cop. 2015.

VEREEKEN, Georges. *The GPU in the Trotskyist movement*. Clapham : New Park, cop. 1976.

VIÑAS, Ricard. *La formación de las Juventudes Socialistas Unificadas, 1934-1936*. 1ª ed. Madrid : Siglo Veintiuno, 1978.

VOLKOGONOV, Dmitri. *Trotsky : the eternal revolutionary*. New York : The Free Press, 1996.

VOLODARSKY, Boris. *El caso Orlov : los servicios secretos soviéticos en la guerra civil española*. Barcelona : Crítica, 2013.

WEISSMAN, Susan. *Victor Serge : the course is set on hope*. London : Verso, 2001.

“Wir sind es leid die Ketten zu tragen” : *Antifaschisten im Spanischen Bürgerkrieg*. Hrsg. von Hans-Jürgen Degen und Helmut Ahrens. Berlin : Jacobsohn, 1979.

ZUR MÜHLEN, Patrik von. *Spanien war ihre Hoffnung : die deutsche Linke im Spanischen Bürgerkrieg, 1936 bis 1939*. Bonn : Neue Gesellschaft, cop. 1983.

ARTICLES

* No s'inclouen aquí els articles de premsa que després han estat recollits en monografies; en aquest cas, es llista la monografia corresponent a la bibliografia.

“La 4e Internationale en Scandinavie”. *La Lutte ouvrière* (12-III-37).

“675 jours de prison aux volontaires!”. *La Lutte ouvrière* (16-IV-37).

“4,000 trabajadores en el mitin del Partido Obrero Internacionalista”. *La Voz leninista*, nº 1 (5 Abril 1937), p. 2.

“4.000 travailleurs au meeting de la Mutualité”. *La Lutte ouvrière* (12-III-37).

“200.000 prolétaires commémorent le 6 octobre”. *La révolution espagnole*, no. 6 (14 octobre 1936), p. 2.

“A Aulnay, 500 travailleurs applaudissent les mots d'ordre révolutionnaires”. *La Lutte ouvrière* (18-XII-36).

“A bas l'ordre contre-révolutionnaire!”. *Bulletin français de la Section bolchevique-léniniste d'Espagne (pr. la IVe Internat.)*, no. 1 (10 avril 1937), p. 13-14.

“A bas le blocus Blum-Eden-Staline!”. *La Lutte ouvrière* (18-XII-36).

“A favor de l'alliberament dels antifeixistes estrangers empresonats”. *Última hora* (21-V-36).

“A l'aide de notre camarade Erwing [sic] Wolf!”. *La Lutte ouvrière* (24-IX-37).

“A l'aide des milices ouvrières d'Espagne : les soviets ou le fascisme”. *La lutte ouvrière* (24-VII-36).

“A los camaradas extranjeros”. *P.O.U.M.*, nº 8 (14-X-36), p. 2.

“A los jóvenes trotskistas”. *Renovación* (3-III-34).

“A nos camarades”. *Bulletin français de la Section bolchevique-léniniste d'Espagne (pr. la IVe Internat.)*, no. 1 (10 avril 1937), p. 1.

“A propósito de unas declaraciones de Trotski sobre el P.O.U.M.”. *La Batalla* (25-III-37).

“A propósito de unas octavillas de los bolcheviques-leninistas por la IV Internacional”. *La Batalla* (19-VII-37).

“A quién sirve el P.O.U.M. : a todos los trabajadores revolucionarios, a todas las organizaciones obreras, a todas las fuerzas antifascistas”. *El Combatiente rojo*, nº 62 (27-I-37), i nº 64 (29-I-37).

“A quién sirve el P.O.U.M. : ante las provocaciones”. *La Batalla* (31-I-37).

“A un tournant décisif : quel est le régime de l'Espagne “antifasciste”?”. *La Lutte ouvrière* (17-X-36).

“Aclaración necesaria”. *Comunismo*, nº 29 (octubre 1933), p. 192.

“Actividad de los bolcheviques-leninistas en Indochina”. *La Voz leninista*, nº 1 (5 Abril 1937), p. 7.

“¡Adelante por las Alianzas Obreras fortalecidas!”. *La Antorcha* (14-VII-34).

“La adhesión del Partido Obrero al comité Internacional pro Unidad Socialista Revolucionaria”. *La Batalla* (22-XI-35).

“Aid for Spain : the Fourth International Spanish Committee”. *Fight*, v. 1, no. 3 (January, 1937), p. 11.

- “Aidons les bolchevicks-leninistes d’Espagne”. *La Lutte ouvrière* (3-X-36).
- “Algunas apostillas al decreto de militarización y movilización”. *La Batalla* (29-X-36).
- “Alocución pronunciada por un marroquí : “Por la independencia de Marruecos luchemos todos contra Franco””. *La Batalla* (5-IX-36).
- “Un altre màrtir de la Revolució proletària d’Astúries”. *L’Estrella roja* (1-XII-34).
- “Amendments to the Spanish Resolution, printed in the February issue of the *Appeal*, adopted by the Institute”. *Socialist appeal*, v. 3, no. 3 (March, 1937), p. 43.
- “American R.W.L. representative”. *The Spanish revolution*, v. 1, no. 7 (December 2, 1936), p. 8.
- ANDRADE, Juan. “Alianza revolucionaria”. *La Batalla* (25-III-37).
- ANDRADE, Juan. “Ante el próximo congreso extraordinario de la Unión General de Trabajadores”. *Comunismo*, nº 32 (febrero 1934), p. 75-77.
- ANDRADE, Juan. “Del verbalismo socialista a la acción”. *Comunismo*, nº 31 (enero 1934), p. 16-19.
- ANDRADE, Juan. “El desarrollo de la revolución española y sus perspectivas actuales”. *Comunismo*, nº 30 (noviembre-diciembre 1933), p. 203-204.
- ANDRADE, Juan. “Las elecciones y su resultado”. *Comunismo*, nº 31 (enero 1934), p. 19-23.
- ANDRADE, Juan. “Frente revolucionario”. *La Batalla* (10-III-37).
- ANDRADE, Juan. “El frente único, la unidad política y la IV Internacional : para *Renovación*”. *Comunismo*, nº 31 (enero 1934), p. 27-29.
- ANDRADE, Juan. “El frente único, los stalinianos y las Alianzas Obreras”. *Comunismo*, nº 37 (agosto 1934), p. 8-13.
- ANDRADE, Juan. “Gobierno fuerte”. *La Batalla* (31-III-37).
- ANDRADE, Juan. “El ingreso del stalinismo en las Alianzas Obreras y su campaña contra el trotskismo”. *Comunismo*, nº 38 (septiembre 1934), p. 60-65.
- ANDRADE, Juan. “Jesús Blanco muere heroicamente en el frente de Aravaca”. *La Batalla* (15-I-37).
- ANDRADE, Juan. “El Partido Obrero y el alcance y significación del bloque de izquierdas”. *La Batalla* (24-I-36).
- ANDRADE, Juan. “Los partidos y organizaciones obreras ante el frente único”. *Comunismo*, nº 32 (febrero 1934), p. 59-64.
- ANDRADE, Juan. “La política del P. C. durante el periodo revolucionario y en la actualidad”. *Comunismo*, nº 30 (noviembre-diciembre 1933), p. 223-228.
- ANDRADE, Juan. “El problema de las generaciones en el movimiento obrero”. *La Batalla* (28-VI-35)
- “L’antifascisme qui conduit à l’union sacrée”. *Le Soviet*, no. 1 (janvier 1937).
- “Gli antifascisti morti e feriti durante l’assalto alla caserma Atazanas” [sic]. *Il Nuovo Avanti* (22-VIII-36).
- “Antonio Rodríguez Arroyo, 1911-1985”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 23 (septembre 1985).

- “Août 1914-août 1936 : vive le défaitisme révolutionnaire”. *La lutte ouvrière* (31-VII-36).
- APPEAL INSTITUTE. “Resolution adopted on defense of the POUM”. *Socialist appeal*, v. 3, no. 3 (March, 1937), p. 43-44.
- “Appel de la Jeunesse socialiste d’Espagne”. *La Lutte de classes*, no. 49 (février 1935), p. 76.
- “Après l’enlèvement de Nin, l’enlèvement d’Erwin Wolf”. *La Lutte ouvrière* (10-IX-37).
- ARAQUISTÁIN, Luis. “The October Revolution in Spain”. *Foreign affairs* (January 1935), p. 247-261.
- ARAQUISTÁIN, Luis. “La revolución de octubre en España”. *Leviatán*, nº 21 (febrero 1936), p. 24-36.
- ARCHER, John. “Entrism and the Labour Party 1934-1937”. *Revolutionary history* [en línea], <http://www.revolutionaryhistory.co.uk/index.php/obits/307-marxist-writers/john-archer/8612-entrism-and-the-labour-party-1934-1937>
- ARENILLAS, José Luis. “La crisis del Partido Socialista Español”. *Comunismo*, nº 37 (agosto 1934), p. 14-21.
- ARENILLAS, José Luis. “La liberación nacional de Euzkadi debe ser obra de las masas oprimidas”. *La Batalla* (13-XII-35).
- ARENILLAS, José Luis [“Juan Arenillos”]. “The socialists’ errors in Spain”. Translated by Russell L. Blackwell. *The New Internationalist*, v. 1, no. 5 (december 1934), p. 139-140.
- “Armed working class of Spain must seize state power now : danger that Peoples Front Gov’t will make terms with counter-revolution against workers”. *The Fighting worker*, v. 1, no. 8 (August 8, 1936), p. 1.
- “Des armes pour le front d’Aragon : le sens de la crise en Catalogne”. *La Lutte ouvrière* (2-IV-37).
- ARQUER, Jordi ; THALHEIMER, August. “Interviú de un compañero extranjero con nuestro camarada Jordi Arquer, del Comité Ejecutivo del P.O.U.M. : nuestro partido ante los diversos problemas del movimiento obrero nacional e internacional”. *La Batalla* (11-XII-36).
- “Assemblée générale du P.O.I.”. *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36).
- “Assez de crimes”. *Le Soviet*, no. 3 (27 janvier 1937).
- AUGER. “La combativité des Jeunesses Socialistes de la Seine s’exprime vers une nouvelle internationale”. *La Vérité*, no. 201 (13-IV-34).
- AUGER. “Quelle attitude faut-il avoir vis-à-vis du courant de gauche dans la jeunesse socialiste?”. *La Vérité* (10-XI-32), p. 4.
- “Aus der anarchistischen Presse”. *Deutsches Bulletin der Bolschewistisch-Leninistischen Sektion von Spanien (für die Vierte Internationale)*, no. 3 (27. April 1937), p. 31-32.
- “Autour de la crise de la Généralité en Catalogne”. *Bulletin français de la Section bolchevique-léniniste d’Espagne (pr. la IVe Internat.)*, no. 1 (10 avril 1937), p. 4-11.
- “Aux travailleurs d’Espagne”. *La lutte ouvrière* (24-VII-36).
- “Una avanzadilla del P.O.U.M. ha ocupado El Molino de Huesca : en esta acción han sido muertos nuestros camaradas Miguel Pedrola y Fausto Castells”. *La Batalla* (9-IX-36).
- “Les avocats des assassins”. *Bulletin français de la Section bolchevique-léniniste d’Espagne (pr. la IVe Internat.)*, no. 1 (10 avril 1937), [suplement].
- “The Barcelona Conference”. *The Workers’ voice*, v. 3, no. 10 (December, 1936), p. 6.

“Basta de ambigüedades”. *Claridad proletaria*, nº 2 (setiembre 1936), p. 10-11.

BATOU, Jean. “Hans Freund, 1912-1937 : un meteoro en el siglo de los extremos”. *Viento Sur* [en línea], <http://www.vientosur.info/spip.php?article6359>

BAUER, Otto. “Los fusilamientos de Moscou”. *La Batalla* (9-IX-36)).

BAUER, Otto. “Los trabajadores de todo el mundo alzan su protesta contra los fusilamientos de Moscou”. *P.O.U.M.*, nº 4 (16-IX-36), p. 7.

“Bemerkungen zur internationalen Thesen Gorkins zum POUM-Kongress”. *Deutsches Bulletin der Bolschewistisch-Leninistischen Sektion von Spanien (für die Vierte Internationale)*, no. 3 (27. April 1937), p. 28-30.

BEULE, Nadia de. “Met de loupe op zoek naar de Belgische trotskisten in de Spaanse arena”. *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, v. 18, no. 1-2 (1987), p. 399-417.

“Bilanz des amerikanischen Kapitalismus 1936”. *Deutsches Bulletin der Bolschewistisch-Leninistischen Sektion von Spanien (für die Vierte Internationale)*, no. 2 (Mitte April 1937), p. 19.

BILBAO, Esteban. “Algunas consideraciones ante la situación”. *Comunismo*, nº 34 (abril 1934), p. 166, 170.

BILBAO, Esteban. “L. Trotski: *La IV Internacional y la guerra*. Editorial Nueva Etapa, Rosario (Argentina), 1935”. *Leviatán*, nº 18 (octubre-noviembre 1935), p. 57-58.

BILBAO, Esteban. “El proletariado ante el fascismo”. *Comunismo*, nº 30 (noviembre-diciembre 1933), p. 205-209.

BLACKWELL, Russell [“Rosario Negrete”]. “Lessons of the revolt in Spain”. *The Militant* (20-X-34).

BLACKWELL, Russell. “Letter from Spain”. *The Fighting worker*, v. 2, no. 1 (January 1, 1937), p. 1.

“Blum assassine les ouvriers d’Espagne : l’indépendance du Maroc”. *La Lutte ouvrière* (20-XI-36).

B. M. F. “Revolution and counter-revolution in Spain”. *Socialist appeal*, v. 2, no. 8 (September 1936), p. 3-4.

B. M. F. “The Spanish Revolution : bourgeois or proletarian”. *Socialist appeal*, v. 2, no. 7 (August 1936), p. 10-12.

BOGONI, Giuseppe. “L’azione della Colonna “Lenin””. *Avanti* (11-X-36); reproduit en: *La Risveglio*, n. 5 (settembre-dicembre 2000), <http://www.oocities.org/soho/den/7257/numero4/bogoni.html>.

BOGONI, Giuseppe. “Colloquio con il professor Giuseppe Bogoni, Roma, 28 marzo 1978”. [A cura di Fausto Bucci]. *La Risveglio*, n. 5 (settembre-dicembre 2000), <http://www.oocities.org/soho/den/7257/numero4/bogoni.html>.

BOGONI, Giuseppe. “Come lottano e come muoiono : da una lettera di Martini dalla zona di guerra, 31 agosto”. *Avanti* (IX-36); reproduit en: *La Risveglio*, n. 5 (settembre-dicembre 2000), <http://www.oocities.org/soho/den/7257/numero4/bogoni.html>.

“Un bolchévick-léniniste du front d’Huesca nous écrit : carnet d’un milicien”. *La Lutte ouvrière* (17-X-36).

“Les bolchéviks-léninistes dans le monde entier”. *La Vérité* (8-VI-35).

“Les bolcheviks-léninistes devant Saragosse s’adressent à notre parti”. *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36).

- “Les bolchévick-léninistes donnent leur vie pour la révolution mondiale”. *La Lutte ouvrière* (17-X-36).
- “Les bolcheviks-leninistes en Espagne démasquent les buts contre-révolutionnaires de Staline”. *La Lutte ouvrière* (5-IX-36).
- “Los bolcheviques leninistas, camino de Zaragoza, se dirigen a su partido”. *La Batalla* (18-VIII-36).
- “Boletín informativo del Cuartel General del Generalísimo”. *Labor* (15-IV-37).
- BORGIO, Giuseppe. ““Ninguno de mis camaradas ha venido a España para defender los intereses de la democracia burguesa” : habla un luchador italiano : carta abierta al comité del P.O.U.M. de Lérida y al Comité Ejecutivo del P.O.U.M. Barcelona”. *La Batalla* (9-I-37).
- BOULANGIER, Louis. “Il y a un an, à Irun, tombait René Pasque”. *Révolution*, no. 8 (août 1937), p. 2.
- “La bourgeoisie veut son heure : la guerre civile en Espagne”. *La Vérité* (16-III-34).
- BRANDLER, Heinrich. “Solidaridad proletaria internacional : una carta de la Asociación Internacional de la Oposición Comunista : el P.O.U.M. es el único partido comunista de España”. *La Batalla* (11-VIII-36).
- BREÁ, Juan. “Hombres y cosas del frente”. *P.O.U.M.*, nº 10 (27-X-36), p. 3.
- BREÁ, Juan. “Hombres y cosas del frente : del cuartel “Lenin” a Huesca”. *La Batalla* (5-IX-36).
- BREÁ, Juan. “Hombres y cosas del frente : el P.O.U.M. de Madrid”. *La Batalla* (1-X-36).
- BREÁ, Juan. “Hombres y cosas del frente : Sigüenza”. *La Batalla* (9-X-36).
- BREÁ, Juan. “La revolución y la guerra : las dos Españas”. *La Batalla* (7-X-36).
- BREÁ, Juan. “Two Spains : Barcelona and Madrid or the revolution and the war”. *The Spanish revolution*, v. 1, no. 1 (October 21, 1936), p. 4-5.
- “British, German and Dutch echoes on the “Trotskyite” L.R.W.P.” *New International bulletin*, v. 1, no. 5 (December, 1936), p. [31-32].
- “Броневик испанских большевиков-ленинцев с надписью «Да здравствует Троцкий»”. *Бюллетень Оппозиции [Biulletien Oppozitsii]*, nº 52-53 (октябрь 1936), p. 52. (reimpr.: New York : Monad, 1973).
- BROUÉ, Pierre. “1934 : les “Léninistes” du P.S.O.E.”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 20 (décembre 1984), p. 42-67.
- BROUÉ, Pierre. “Les archives de Trotsky”. En: *Une Histoire en révolution? : du bon usage des archives de Moscou et d'ailleurs*. Sous la direction de Serge Wolikow. [Dijon] : Éditions Universitaires de Dijon, 1996.
- BROUÉ, Pierre. “De la República a la Guerra Civil : ¿factores estructurales?”. En: *La 2ª República : ponencias del 2º Coloquio Internacional sobre la 2ª República Española*. Barcelona : Universitat de Barcelona, 1983.
- BROUÉ, Pierre. “Freund dit Moulin, 1912-1937” . *Cahiers Léon Trotsky*, no. 3 (juillet-septembre 1979), p. 135.
- BROUÉ, Pierre. “La mission de Wolf en Espagne”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 10 (juin 1982), p. 75-84.
- BROUÉ, Pierre. “Le mouvement trotskyste en Amérique latine jusqu’en 1940”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 11 (septembre 1982), p. 13-30.

BROUÉ, Pierre. “Pour l'étude de la guerre 1936-1939 : initiatives récentes”. *Matériaux pour l'histoire de notre temps*, no. 3-4 (1985), p. 64-68.

BROUÉ, Pierre. “Quand Carrillo était gauchiste... : les Jeunesses socialistes d'Espagne, 1934-1936”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 16 (décembre 1983), p. 17-53.

BROUÉ, Pierre. “Quelques lueurs venues d'archives sur les relations entre Trotsky, Maurín et Nin”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 50 (mai 1993), p. 99-119.

BROUÉ, Pierre. “Quelques proches collaborateurs de Trotsky”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 1 (janvier 1979), p. 61-85.

BUCCI, Fausto. “Virginia Gervasini”, http://www.radiomaremarossa.it/?page_id=7167.

“Building the party in a period of civil war”. *The Fourth International*, v. 2, no. 4 (September 1936), p. 15-19.

BURÓ INTERNACIONAL D'UNITAT SOCIALISTA REVOLUCIONÀRIA. “El Buró Internacional de Unidad Socialista Revolucionaria propone la designación de una comisión internacional que realice una encuesta en torno al proceso de Moscú”. *La Batalla* (5-IX-36).

BURÓ INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “A propósito de la conferencia internacional de Barcelona : carta del Bureau Internacional por la IV Internacional al Secreariado [sic] Internacional del P.O.U.M.”. *Boletín de informaciones del Partido Obrero Internacionalista (Parti ouvrier internationaliste)*, nº 1 ([diciembre 1936?]), p. 1-2.

BURÓ INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Au sujet de la Conférence internationale de Barcelone : lettre du Bureau International pour la IVe Internationale au Secrétariat International du P.O.U.M. *La Lutte ouvrière* (18-XII-36).

BURÓ INTERNACIONAL DELS JOVES PER LA IV INTERNACIONAL. “Le Bureau international des jeunes pour la IVe Internationale aux Jeunesses communistes ibériques”. *Révolution*, no. 1 (janvier 1937), p. 9-11).

CABO, Francesc de. “La trajectòria política d'Andreu Nin”. En: IGLESIAS, Ignacio, CABO, Francesc de, ANDRADE, Juan. *A l'entorn del centenari d'Andreu Nin, 1892-1992*. Barcelona : Fundació Andreu Nin, 1992.

“Cal constituer les Aliances Obreres Revolucionàries : elles han d'assegurar la victòria total del proletariat”. *Avant* (29-VII-36).

“A call to the independent revolutionary socialist and communist parties of Latin America”. *Information bulletin of the P.O.U.M.*, ([s.d., c. IX-36]), p. 3-5.

“El camarada belga Pasque René muerto en la defensa de Irún : el proletariado internacional en el frente de combate”. *La Batalla* (12-IX-36).

“El camarada Gorkin disertó en torno a “La política internacional del P.O.U.M.” : la primera asamblea de información”. *La Batalla* (6-XII-36).

“El camarada Rosmer en Barcelona. *La Batalla* (29-VIII-36).

“El camarada Sneevliet en Radio P.O.U.M.”. *La Batalla* (14-X-36).

“Los camaradas de la ambulancia del P.O.U.M. de Leciñena, pertenecientes a las diversas organizaciones, de acuerdo con la resolución del Comité Ejecutivo sobre el proceso de Moscou”. *P.O.U.M.*, nº 4 (16-IX-36).

“Los camaradas de la ambulancia del P.O.U.M. de Leciñena, pertenecientes a las diversas organizaciones, de acuerdo con la resolución del comité ejecutivo sobre el proceso de Moscú”. *La Batalla* (9-IX-36).

“Camaradas de la fuerza pública : ¡no os dejeis arrastrar por maniobras insensatas!” . *Solidaridad obrera* (4-V-37).

“Los camaradas Diessel, Mac-Nair y Mac-Govern hablan al proletariado de Barcelona en nombre del proletariado alemán e inglés : el mitin del domingo en el Teatro Bosque”. *La Batalla* (1-XII-36).

“Los camaradas extranjeros que luchan a nuestro lado”. *P.O.U.M.*, nº 3 (9-IX-36), p. 4.

“Le camarade Bernard Meller est tombé sur le front d’Huesca”. *La Lutte ouvrière* (18-XII-36).

“Le camarade Grossi nous parle : sur le front d’Huesca”. *La Lutte ouvrière* (19-IX-36).

CANNON, James P. “The Socialist Party convention”. *The New International*, no. 1 (july 1934), p. 12-13, 32.

“Carl Radek y León Trotsky”. *El Combatiente rojo*, nº 8 (18-X-36), p. 3.

“Una carta de Fersen y otros camaradas al Comité Ejecutivo de la ICE (Izquierda Comunista de España)”. *Boletín interior de la ICE*, nº 13 (16 de julio de 1935).

CASCIOLA, Paolo. “Blasco’s people”. *Revolutionary history*, v. 5, no. 4 (spring 1995), p. 92-100.

CASCIOLA, Paolo. “Introduzione”. *Quaderni Pietro Tresso*, n. 33 (gennaio-febbraio 2002), p. 3-6.

CASCIOLA, Paolo. “Nicola Di Bartolomeo, 1901-1946”. *Revolutionary history*, v. 5, no. 4 (spring 1995), p. 23-29.

CASCIOLA, Paolo. “Pietro Tresso (Blasco), and the early years of Italian Trotskyism”. *Revolutionary history*, v. 5, no. 4 (spring 1995), p. 30-91.

CASCIOLA, Paolo. “Virginia Gervasini, 1915-1993”. *Quaderni del Centro Studi Pietro Tresso*, n. 30 (dicembre 1993), p. 3-5.

“El caso de Trotski : la vergüenza de Europa”. *El Socialista* (18-IV-34).

“El caso de Trotski : España debe ofrecerle derecho de asilo”. *El Socialista* (20-IV-34).

CASTRO, Rafael. “¿Una nueva Internacional? : mi voto en contra”. *Renovación* (18-IV-34).

“Les causes de la crise de la Généralité et sa solution”. *Le Soviet*, no. 7 (3 avril 1937).

CAVIGNAC, Jean. "Les trotskystes espagnols dans la tourmente, 1937-1940". *Cahiers Léon Trotsky*, no. 10 (juin 1982), p. 66-74.

C.C. AMPLIAT DEL P.O.U.M. “Resolución internacional : aprobada por el Pleno del Comité Central Ampliado”. *La Batalla* (19-XII-36).

C.C. DE LOS REFUGIADOS ITALIANOS. “¡A los soldados italianos!” . *La Batalla* (11-VIII-36)).

C.C. DE LOS REFUGIADOS ITALIANOS. “Un llamamiento de los refugiados : solidaridad de los trabajadores italianos”. *El Combatiente rojo*, nº 1 (24-VIII-36), p. 3.

C.C. DE L’R.S.A.P. “Al comité Ejecutivo del POUM”. *La Batalla* (4-IV-37).

C.C. DEL P.O.U.M. “El manifiesto del Comité Central del P. O. U. M. a la clase trabajadora española”. *La Batalla* (17-VII-36)).

C.C. DEL P.O.U.M. “Resolución del Comité Central del P.O.U.M. sobre la situación política actual”. *La Batalla* (18-IX-36).

- C.C. DEL P.O.U.M. “Trece puntos para la victoria”. *La Batalla* (4-IV-37).
- C.C. OF THE I.C.L. (B.-L.) of BRAZIL. “Resolution on the French question”. *International news*, v. 1, no. 2 (october 1935), p. [21-22]).
- C.E. DE L’I.C.E. “Carta del Comité Ejecutivo sobre la crisis de la Liga Comunista Francesa”. *Boletín interior de la I.C.E.*, nº 6 (25-XII-33), p. 7-9.
- C.E. DE L’I.C.E. “La I.C.E. y el Secretariado Internacional”. *Boletín interior de la Izquierda Comunista Española*, nº 14 (1-VIII-35), p. 1-2.
- C.E. DE L’I.C.E. “El nuevo curso de la organización”. *Boletín interior de la I.C.E.*, nº 12 (25-IV-35), p. 1.
- C.E. DE L’I.C.E. “Resolución del C.E. de la I.C.E.”. *Boletín interior de la I.C.E.*, nº 12 (25-IV-35), p. 2-4.
- C.E. DE L’I.C.E. “La situación política española : a todos los grupos de la I.C.E.”. *Boletín interior de la I.C.E.*, nº 6 (25-XII-33), p. 1-4.
- C.E. DE LA J.C.I. “J.C.I. : expulsión”. *Juventud comunista*, nº 29 (1-IV-37), p. 4.
- C.E. DE L’S.B.L.E. “Appeal of the Spanish Bolshevick-Leninists”. *Information bulletin*, (July, 1937), p. 3-4.
- C.E. DE L’S.B.L.E. “Appel des bolchéviks-léninistes espagnols”. *Service d’information et de presse*, no. 19-20 (juin 1937), p. 102-103.
- C.E. DE L’S.B.L.E. “Aux militants révolutionnaires de tous les pays”. *Service d’information et de presse*, no. 21-22 (début août 1937), p. 125.
- C.E. DE L’S.B.L.E. “La position des bolchevicks-léninistes espagnols”. *La Lutte ouvrière* (6-VIII-37).
- C.E. DE L’S.B.L.E. “Pour briser la contre-révolution en Espagne”. *La Lutte ouvrière* (27-VIII-37).
- C.E. DEL P.O.U.M. “El Comitè Executiu del P. O. U. M. a tots els treballadors”. *Avant* (24-VII-36; 25-VII-36).
- C.E. DEL P.O.U.M. “León Trotski, sañudamente perseguido, en peligro, debe encontrar un refugio en Cataluña, bajo la protección del proletariado”. *La Batalla* (3-IX-36).
- C.E. DEL P.O.U.M. “Manifiesto que el P.O.M. [sic] dirige a todos los trabajadores de Cataluña [sic]”. *La Batalla* (24-I-36).
- C.E. DEL P.O.U.M. “Mensaje al proletariado de la América latina”. *La Batalla* (3-VII-36).
- C.E. DEL P.O.U.M. “Resolución del Comité Ejecutivo del P.O.U.M. sobre el proceso y el fusilamiento, en Moscou, de 16 bolcheviques de la Revolución de octubre”. *P.O.U.M.*, nº 3 (9-IX-36), p. 8.
- C.E. DEL P.O.U.M. “Resolución del Comité Ejecutivo del P.O.U.M. sobre el proceso y el fusilamiento, en Moscú, de 16 bolcheviques de la Revolución de octubre”. *La Batalla* (28-VIII-36).
- CÈL·LULA 72 DEL P.O.U.M. DE BARCELONA. “A la deriva : la dirección del P.O.U.M. durante las Jornadas de Julio : aclaraciones a la contratesis política”. *Boletín interior : órgano de discusión para el II Congreso del Comité Local de Barcelona del Partido Obrero de Unificación Marxista*, nº 1 (23 Abril 1937), p. 4.

CÈL·LULA 72 DEL P.O.U.M. DE BARCELONA. “La consigna “Gobierno CNT-UGT””. *Boletín interior : órgano de discusión para el II Congreso del Comité Local de Barcelona del Partido Obrero de Unificación Marxista*, nº 2 (29 Mayo 1937), p. 4.

CÈL·LULA 72 DEL P.O.U.M. DE BARCELONA. “Contratesis política para el II Congreso del P.O.U.M., que presenta la célula 72, Distrito V de Barcelona”. *Boletín interior : órgano de discusión para el II Congreso del Comité Local de Barcelona del Partido Obrero de Unificación Marxista*, nº 1 (23 Abril 1937), p. 1-3.

CÈL·LULA 72 DEL P.O.U.M. DE BARCELONA. “Las Jornadas de Mayo”. *Boletín interior : órgano de discusión para el II Congreso del Comité Local de Barcelona del Partido Obrero de Unificación Marxista*, nº 2 (29 Mayo 1937), p. 8, 6-7.

CÈL·LULA 72 DEL P.O.U.M. DE BARCELONA. “Por una discusión democrática : pequeño comentario”. *Boletín interior : órgano de discusión para el II Congreso del Comité Local de Barcelona del Partido Obrero de Unificación Marxista*, nº 1 (23 Abril 1937), p. 5.

CÈL·LULA 72 DEL P.O.U.M. DE BARCELONA. “Sobre la dualidad de poderes : aclaraciones a la contratesis de la Célula 72”. *Boletín interior : órgano de discusión para el II Congreso del Comité Local de Barcelona del Partido Obrero de Unificación Marxista*, nº 2 (29 Mayo 1937), p. 5.

CÉLULA N.º 5 DEL P.O.U.M. DE MADRID. “Por una nueva Internacional Comunista”. *Boletín interior de difusión e información de la Sección de Madrid, POUM*, nº 4 (Abril 1937), p. 7-8.

“Centrism upholds the bourgeois dictatorship”. *The Fourth International*, v. 2, no. 8 (January, 1937), p. 1-7.

“Centrist acrobatics with the Spanish Civil War”. *The Fourth International*, v. 2, no. 8 (January, 1937), p. 11-16.

CHÉRON, Georges. “Un an en Espagne”. *La Vérité*, no. 1 (janvier 1938), p. 31-44.

CHÉRON, Georges. “La situation économique espagnole et la classe ouvrière”. *Le Soviet*, no. 2 (20 janvier 1937) (reproduit en: *La Vérité*, no. 3 (15 mars 1939), p. 78).

CHÉRON, Georges. “Tout pour l’unité syndicale”. *Le Soviet*, no. 8 ([6] mai 1937).

CHÉRON, Georges. “L’unité syndicale est nécessaire”. *Le Soviet*, no. 7 (3 avril 1937).

C.L. DEL P.O.U.M. DE BARCELONA. “Frente único revolucionario : por la solución de la crisis”. *La Batalla* (15-IV-37).

“La clase trabajadora de todos los países al lado de la Revolución Española : los trabajadores de los Países Bajos juzgan el P.O.U.M.”. *La Batalla* (30-IX-36).

C.N. DE LA C.N.T. “El Comité Nacional de la C.N.T. contesta a una octavilla de la “Sección Bolchevique Leninista de España””. *Solidaridad obrera* (7-VII-37).

C.N. DE LA C.N.T. “Nota del Comité Nacional de la C.N.T.”. *La Vanguardia* (7-VII-37).

“La C.N.T. colaborará con el gobierno para ganar la guerra”. *Solidaridad obrera* (2-VII-37).

“La C.N.T. da una lección de sensatez y fervor antifascista”. *Solidaridad obrera* (3-VII-37).

“La C.N.T., que ha dado pruebas constantes de su espíritu unionista, propugna una vez más por la unidad proletaria”. *Solidaridad obrera* (24-VI-37).

“Coalición de izquierdas catalanas”. *La Batalla* (20-XII-35).

COLAY, Vicente. “Algunas observaciones sobre el folleto de Ercoli, “Las características de la Revolución Española””. *La Batalla* (22-XII-36).

“Colombes : bas les pattes devant Blanchard!”. *La Lutte ouvrière* (21-X-37).

“La columna del P.O.U.M. de Madrid que opera en Guadalajara : en el frente, hacia Zaragoza”. *La Batalla* (15-VIII-36).

“Comentarios de la prensa extranjera sobre la revolución española”. *La Batalla* (19-VIII-36).

“El Comité Central Ampliado del P.O.U.M. ha terminado sus tareas : todas las cuestiones candentes de la revolución han sido discutidas ampliamente por los delegados”. *La Batalla* (17-XII-36).

“El Comité Central del B.O.C. acuerda la unificación con la Izquierda Comunista : hacia la unidad política del proletariado”. *La Batalla* (12-VII-35).

“El Comité de refugiados antifascistas”. *La Batalla* (26-VI-36).

COMITÉ REVOLUCIONARIO DE LA COLUMNA MOTORIZADA DEL P.O.U.M. DE MADRID.
“Un manifiesto de la Columna Motorizada del P.O.U.M. de Madrid : a todos los combatientes (milicianos, soldados y guardias) que se baten en el frente contra al reacción y el fascismo asesino”. *La Batalla* (15-VIII-36).

“Comité único internacional de los refugiados antifascistas”. *La Batalla* (17-VII-36).

“La Commune de Paris et la Révolution Espagnole : vive la Commune de Paris qui montre à la classe ouvrière le chemin du pouvoir”. *Le Soviet*, no. 7 (3 avril 1937).

“Communists break unity”. *The Challenge of youth*, v. 5, no. 1 (late February, 1937), p. 1.

“El compañero Robert de Fauconet [sic], ha muerto”. *La Batalla* (8-IX-36).

“Compte rendu sténographique de la réunion du comité Central des samedi 28 et dimanche 29 novembre 1936”. *Bulletin intérieur du P.S.R.*, no. 1 (décembre 1936).

COMUNISMO. “Hacia la constitución de la IV Internacional : en marcha frente al reformismo y el stalinismo”. *Comunismo*, nº 29 (octubre 1933), p. 152-155.

“La condition de l’offensive militaire: le pouvoir prolétarien! : lettre de Madrid”. *La Lutte ouvrière* (18-XII-36).

“Conférence de Barcelone”. *La révolution espagnole*, no. 10 (18 novembre 1936), p. 5.

“Une conférence des organisations de la IVe Internationale s’est tenue les 29, 30 et 31 juillet”. *La Lutte ouvrière* (8-VIII-36).

“Conférence nationale du P.O.I. : 1. La situation en Espagne et la conférence de Barcelone”. *Bulletin d’information intérieur du Parti ouvrier internationaliste*, nouv. série, no. 1 (15 janvier 1937), p. 1-7.

“La Conférence nationale du P.O.I. a défini... la politique des bolchevicks-léninistes dans la révolution espagnole”. *La Lutte ouvrière* (8-I-37).

“La conferencia nacional del P.O.I.”. *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España (IV Internacional)*, nº 2 (febrero de 1937), p. 17-18.

“Le congrés des J.S.R. aux miliciens des Brigades internationales”. *Bulletin français de la Section bolchevique-léniniste d’Espagne (pr. la IVe Internat.)*, no. 1 (10 avril 1937), p. 1-2.

“Le Congrès National du P.O.I. se tiendra les 10 et 11 octobre”. *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36).

“Un congreso : las Juventudes socialistas de España : sesión inaugural”. *La Libertad* (19-IV-34).

“Los conquistadores de Monte Aragón y Estrecho Quinto, en Barcelona”. *La Batalla* (6-X-36).

“Les consignes del moment”. *Avant* (20-VII-36).

“Constitución del Frente Único en Cataluña”. *Comunismo*, nº 31 (enero 1934), p. 31.

“Contra los fusilamientos de Moscou : resolución aprobada en Barcelona por la columna internacional “Lenin”, del P.O.U.M.”. *El Combatiente rojo*, nº 2 (2-IX-36), p. 4.

“La contrarrevolución y la C.N.T. : editorial”. *Solidaridad obrera* (4-V-37).

“Contre les fascistes de France et d’Espagne, action solidaire du prolétariat international! : la révolution espagnole en danger : aux ouvriers français d’aider le prolétariat ibérique”. *La Lutte ouvrière* (12-IX-36).

“La contre-révolution ne s’arrete devant aucun crime”. *Le Soviet*, no. 3 (27 janvier 1937).

“El control de costas y fronteras”. *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España (IV Internacional)*, nº 2 (febrero de 1937), p. 16.

“CORRESPONSAL”. “La Junta de la Juventud Socialista unificada para la exclusión de la fracción : desde Madrid”. *La Batalla* (5-VI-36).

“La crise catalane continuera jusqu’au gouvernement des comités!”. *La Lutte ouvrière* (9-IV-37).

“La crisis del consejo de la Generalidad ha sido resuelta: se ha puesto en evidencia, una vez más, la nobleza con que actúa la C.N.T.”. *Solidaridad obrera* (29-VI-37).

“La crisis del consejo de la Generalidad : hay que resolverla con rapidez y pensando en la guerra que hemos de ganar”. *Solidaridad obrera* (27-VI-37).

“La cuarta Internacional, o, mejor dicho, una cuarta de Internacional, contra el P.O.U.M. : los profesionales de la crítica en funciones”. *El Comunista*, nº 11 (17 de octubre de 1936), p. 4, 2.

“Dalla Spagna all’ultima ora”. *Bollettino d’informazione : edito dai bolscevichi-leninisti italiani aderenti alla IVª Internazionale*, nº 2 (7-VIII-36); reproduït en: *Quaderni Pietro Tresso*, n. 33 (gennaio-febbraio 2002), p. 38.

“Dangers to Spain disclosed : national chairman of YPSL points need for revolutionary party”. *Labor action* (27-II-37).

“Dans le 12e”. *La lutte ouvrière* (8-VIII-36).

“De Inglaterra : la actuación de los jóvenes bolchevique-leninistas”. *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España (IV Internacional)*, nº 2 (febrero de 1937), p. 18.

“De Madrid en flammes, un bolchevick-léniniste nous écrit : les ouvriers de Madrid, malgré les trahisons républicaines se sont levés en masse, formant leurs comités! : le prolétariat mondial doit intensifier l’envoi d’armes et de combattants!”. *La Lutte ouvrière* (4-XII-36).

“Decisive struggles approach in Spain”. *The Militant* (5-V-34).

“Declaración”. *La Batalla* (19-VIII-36).

“La declaración del nuevo gobierno : nuestros milicianos no luchan por la legalidad republicana, sino por la Revolución socialista : hoy, más que nunca: gobierno obrero”. *La Batalla* (6-IX-36).

“Declaración leída por André Bretón [sic] el 3 de septiembre de 1936 en el mitin sobre: La verdad sobre el proceso de Moscú”. *La Batalla* (26-IX-36).

- “Déclaration : pourquoi nous adhérons à la S.F.I.O.”. *La Vérité*, no. 220 (no. spécial de septembre 1934).
- “Défendons la révolution espagnole : à bas le blocus! à bas le compromis!”. *La Lutte ouvrière* (12-II-37).
- “Défendons le P.O.U.M.”. *La Lutte ouvrière* (12-III-37).
- “Del Partido Obrero al Partido Socialista : dos cartas interesantes”. *La Batalla* (17-I-36).
- “Desvaneciendo una calumnia contra la U.R.S.S.”. *La Vanguardia* (28-XI-36).
- “El derecho de asilo debe ser respetado”. *La Batalla* (29-V-36).
- “Deux miliciens trotskystes d’Espagne nous écrivent... : la situation en Catalogne”. *La Lutte ouvrière* (25-III-37).
- “Dévouement de Monsieur Pivert envers le gouvernement des assassins de Clichy”. *Bulletin français de la Section bolchevique-léniniste d’Espagne (pr. la IVe Internat.)*, no. 1 (10 avril 1937), p. 12.
- DI BARTOLOMEO, Nicola. “Een brief uit Barcelona”. *De Nieuwe fakkel* (7-VIII-36).
- DI BARTOLOMEO, Nicola. “Critique de la résolution politique du comité central élargi du POUM : dictature du prolétariat ou dictature de la bourgeoisie”. *Le Soviet*, no. 2 (20 janvier 1937) (reproduit en : *La Vérité*, no. 3 (15 mars 1939), p. 76-78).
- DI BARTOLOMEO, Nicola. “Heures difficiles : vive le prolétariat en armes à Barcelone : traîtres et assassins”. *Le Soviet*, no. 8 ([6] mai 1937).
- DI BARTOLOMEO, Nicola. “Il ne s’agit pas d’un procès mais d’un massacre”. *Le Soviet*, no. 3 (27 janvier 1937).
- DI BARTOLOMEO, Nicola. “Una lección bordiguista sobre los acontecimientos de España”. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, n° 36 (noviembre de 2011).
- DI BARTOLOMEO, Nicola. “La lutte pour un nouveau regroupement”. *Le Soviet*, no. 8 ([6] mai 1937).
- DI BARTOLOMEO, Nicola. “Le problème du pouvoir : la classe ouvrière, le parti et la conquête du pouvoir”. *Le Soviet*, no. 8 ([6] mai 1937).
- DI BARTOLOMEO, Nicola. “La revolución española, esperanza del proletariado mundial”. *La Batalla* (4-VIII-36).
- “Discussion avec les anarchistes : les idées et les faits”. *La Lutte ouvrière* (23-IV-37).
- “Disparus”. *La Lutte ouvrière* (20-XI-36).
- “Divers et notes internationales”. *Le Soviet*, no. 8 ([6] mai 1937).
- “Una doctora, en las columnas del P.O.U.M.”. *La Batalla* (10-IX-36).
- “Document : un organe pour la construction de la IV^e Internationale pendant la révolution en Espagne [Editorial]”. *Le Soviet*, no. 2 (20 janvier 1937) (reproduit en : *La Vérité*, no. 3 (15 mars 1939), p. 75).
- “Draft resolution on the Spanish situation”. *Socialist appeal*, v. 3, no. 2 (February, 1937), p. 21-24.
- DRIESTEN, Theo van. “Hollande : le pays de la réaction et de l’exploitation”. *Juillet*, no. 1 (juin 1937), p. 40-45.

- DRIESTEN, Theo van. "La "Joven Guardia Leninista" de Holanda y la J.C.I.". *Juventud comunista*, nº 26 (11 marzo 1937), p. 2.
- DRIESTEN, Theo van [?, Knip Knap]. "En los Países Bajos, los stalinistas siguen las mismas tácticas que en España : en todas partes sucede igual". *La Batalla* (28-II-37).
- DRIESTEN, Theo van. "El proletariado de los Países Bajos atento a nuestra lucha contra el fascismo : desde Holanda". *La Batalla* (21-II-37).
- DRIESTEN, Theo van. "Protesta al gobierno español del "Revolutionnaire Socialistische Arbeiders Party" de Holanda". *La Batalla* (6-III-37)).
- DUNAYEVSKAYA, Raya. "Trotsky l'homme". *Cahiers Léon Trotsky*, no. 2 (avril-juin 1979), p. 5-19.
- DURGAN, Andy. "Hacia la unificación marxista". *Ebre 38 : revista internacional de la Guerra Civil, 1936-1939*, núm. 5 (diciembre 2010).
- DURGAN, Andy. "Les trotskystes espagnols et la formation du POUM". *Cahiers Léon Trotsky*, no. 50 (mai 1993), p. 15-56.
- DURGAN, Andy. "International Volunteers in the POUM Militias", <https://libcom.org/history/international-volunteers-poum-militias>.
- DURGAN, Andy. "Les volontaires internationaux des milices du POUM". En: *Tant pis di la lutte est cruelle : volontaires internationaux contre Franco*. Sous la direction de Stéphanie Prezioso, Jean Batou et Ami-Jacques Rapin. Paris : Syllepse, cop. 2008, p. 183-208.
- "E. Loubier : membre du comité central du P.C.I., milicien de la Colonne internationale, tombé sur le front de Madrid". *La Vérité* (janvier 1938) [p. sense numerar].
- "Editoriales : de mes a mes". *Comunismo*, nº 29 (octubre 1933), p. 145-151.
- "Editoriales : de mes a mes". *Comunismo*, nº 30 (noviembre-diciembre 1933), p. 195-198.
- "Editoriales : de mes a mes". *Comunismo*, nº 32 (febrero 1934), p. 49-55.
- "Editoriales : de mes a mes". *Comunismo*, nº 34 (abril 1934), p. 145-151.
- "Editoriales : de mes a mes". *Comunismo*, nº 36 (julio 1934), p. 241-247.
- "Editoriales : de mes a mes". *Comunismo*, nº 37 (agosto 1934), p. 1-7.
- "Editoriales : de mes a mes". *Comunismo*, nº 38 (septiembre 1934), p. 49-55.
- "Les élections espagnoles. *La Vérité* (1-XII-33).
- "The electoral pact : full text of the People's Front agreement in Spain for the elections to the Cortes". *New militant* (11-IV-36).
- "Els emigrats antifeixistes lluitaren amb nosaltres". *Avant* (21-VII-36).
- "En avant, camarades de la F.A.I.!". *Bulletin français de la Section bolchevique-léniniste d'Espagne (pr. la IVe Internat.)*, no. 1 (10 avril 1937), p. 12.
- "En el cuartel de las milicias del P.O.U.M. de la calle de Tarragona : parlamentos de los camaradas Hervás, Ruso [sic] y Andrés Nin". *La Batalla* (26-VIII-36).
- "En Espagne". *La Vérité* (2-III-34).

“En Espagne : il faut balayer les bavards libéraux; le pouvoir aux combattants ouvriers!”. *La lutte ouvrière* (31-VII-36).

ENGUIX, Francisco. “Comunistas y socialistas : la labor del Frente Popular y su gobierno [sic]”. *Service d’information et de presse*, no. 4 (20 juillet 1936), p. 23-24.

ENGUIX, Francisco. “¿Otra ley de represion?”. *Service d’information et de presse*, no. 4 (20 juillet 1936), p. 24.

“Una encuesta a les organitzacions obreres : és possible constituir un gran partit unificat?”. *L’Hora*, núm. 25 (26-I-35).

“Entierro de De Leone”. *La Batalla* (7-XI-36).

“Entierro de Mario Di [sic] Leone” . *La Batalla* (8-XI-36).

“Une épisode caractéristique pour les dirigeants du P.O.U.M.”. *Service d’information et de presse*, no. 8 (13 septembre 1936), p. 65.

“Erber brings message of Spanish Revolution”. *Labor action* (20-II-37).

ERBER, Ernest. “Appeal to workers only hope in Spain”. *The Challenge of youth*, v. 5, no. 1 (late February, 1937), p. 2.

ERBER, Ernest. “Aus dem Briefe eines amerikanischen Genossen”. *Deutsches Bulletin der Bolschewistisch-Leninistischen Sektion von Spanien (für die Vierte Internationale)*, no. 3 (27. April 1937), p. 30.

ERBER, Ernest. “The battle for red Barcelona! : a worker participant tells the story of the heroic July days”. *Labor action* (26-XII-36).

ERBER, Ernest. “Un discurso pronunciado desde el micrófono de Radio P.O.U.M. por el presidente de la Juventud Socialista de los Estados Unidos : después de analizar el movimiento obrero español, termina depositando toda su confianza revolucionaria en nuestro partido”. *La Batalla* (30-IX-36).

ERBER, Ernest. “A picture of revolutionary Barcelona : wherever workers go they never forget to take their guns along”. *Labor action* (19-XII-36).

ERBER, Ernest. “World youth at Geneva, a peace congres for war”. *The Spanish revolution*, v. 1, no. 1 (October 21, 1936), p. 6.

“Espagne”. *Service d’information et de presse*, no. 2 (20 juin 1936), p. 1.

“Espagne”. *Service d’information et de presse*, no. 10 (27 septembre 1936), p. 84.

“Espagne”. *La Vérité* (5-I-35).

“Espagne : les fluctuations de la guerre civile”. *La Commune* (9-IV-37).

“Espagne : les progrès de notre organisation”. *Bulletin intérieur de la L.C.I.*, no. 2 (mai 1935), p. 12.

“España y la preparación moral de la guerra”. *P.O.U.M.*, n° 3 (9-IX-36), p. 4.

“Esta mañana tendrá efecto el entierro del camarada Rodríguez Pineda”. *La Batalla* (5-VIII-36).

“Esto ya es demasiado : sobre el trotskismo : de “C.N.T.” de Madrid”. *La Batalla* (27-IX-36).

ESTRADA, B. “Carta de un joven socialista asturiano”. *La Batalla* (26-VI-36).

“L’exclusion des “trotskystes” des Jeunesses socialistes unifiées de Madrid”. *La Lutte ouvrière* (12-VI-36).

“Executions in Spain”. *The Militant* (10-XI-34).

“Expansion impérialiste au nom de la sécurité”. *Bulletin français de la Section bolchevique-léniniste d’Espagne (pr. la IVe Internat.)*, no. 1 (10 avril 1937), [suplement].

EY, A. “Avant de monter à l’assaut un bolchevick-léniniste nous écrit...”. *La Lutte ouvrière* (22-I-37).

“Des faits! des informations!”. *La Lutte ouvrière* (9-IV-37).

“Los fascistas celebran los asesinatos de Mocoú”. *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España (IV Internacional)*, nº 2 (febrero de 1937), p. 7-8.

FAUSTO ; LUCIANO. “Una pagina di storia nella nostra frazione all’estero, 1927-1943”. *Battaglia comunista* (10-IV-74).

FERNÁNDEZ GRANELL, Eugenio. “La guerra imperialista y la revolución proletaria”. *La Batalla* (15-XI-35).

FERNÁNDEZ GRANELL, Eugenio. “Hoy se puede conquistar el poder sin violencia”. *La Batalla* (22-IV-37).

FERNÁNDEZ GRANELL, Eugenio. “Las relaciones del movimiento obrero con la pequeña burguesía: contra fascismo, Alianza Obrera”. *La Batalla* (11-X-35).

FERNÁNDEZ JURADO, Ramón. “A propósito de la toma de Estrecho Quinto y Monte Aragón : saliendo al paso de una información tendenciosa”. *La Batalla* (14-X-36).

FERNÁNDEZ VILCHIS, Octavio. “Comment fut obtenu le droit d’asile pour Trotsky au Mexique”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 11 (septembre 1982), p. 63-73.

FERSEN, L. “La actitud del Partido Socialista y la situación política”. *Comunismo*, nº 32 (febrero 1934), p. 70-74.

FERSEN, L. “La actuación de la conjunción republicanosocialista”. *Comunismo*, nº 30 (noviembre-diciembre 1933), p. 212-217.

FERSEN, L. “El camarada Fersen, por la izquierda comunista [sic], responde a nuestras preguntas”. *Renovación*, nº 145 (1-IX-34), p. 4.

FERSEN, L. “Commentaire sur la résolution du C.E. de l’I.C.E. qui traite de notre orientation, 5 avril 1935”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 16 (décembre 1983), p. 104-110.

FERSEN, L. “The Defeat of the Spanish October”. *The New International*, v. 1, no. 5 (december 1934), p. 136-139.

FERSEN, L. (“Ramón”). “Développement et causes de l’échec e l’insurrection espagnole d’Octobre”. *La Lutte de classes*, no. 48 (janvier 1935), p. 18-23.

FERSEN, L. [L. F.]. “Largo Caballero : Discursos a los trabajadores”. *Comunismo*, nº 35 (mayo 1934), p. 240.

FERSEN, L. “Los nuevos desplazamientos de los partidos de izquierda”. *Leviatán*, nº 23 (abril 1936), p. 19-28.

FERSEN, L. “On the eve of the Spanish uprising”. *The New International*, v. 1, no. 4 (november 1934), p. 101-102.

- FERSEN, L. "The political situation in Spain". *The Militant* (17-III-34).
- FERSEN, L. "The political situation in Spain". Translated by Russell L. Blackwell. *The New Internationalist*, v. 2, no. 2 (march 1935), p. 52-57.
- FERSEN, L. "Lo primero a exigir es una actitud clara del socialismo". *Comunismo*, nº 33 (marzo 1934), p. 113-117.
- FERSEN. "Republicanismo histórico". *Nova Galiza*, nº 16 (marzo 1938).
- FERSEN, L. "La situación política actual". *Comunismo*, nº 38 (septiembre 1934), p. 56-59.
- FERSEN, L. "Sur la situation du prolétariat espagnol". *La Vérité* (12-I-34).
- FERSEN, L. "La última crisis política de Méjico". *Leviatán*, nº 24 (mayo 1936), p. 41-48.
- FIELD, B. J. "Discurso de B. J. Field, de la Liga por un Partido Revolucionario Obrero, pronunciado en Radio P.O.U.M., el lunes, 26 de octubre". *La Batalla* (30-X-36).
- FIELD, B. J. "Speech by B. J. Field, of the League for a Revolutionary workers Party, over the radio station P.O.U.M. in Barcelona, on Monday, October 26th, 1936 : from "La Batalla", Oct. 30, 1936". *New Internationalist bulletin*, v. 1, no. 5 (December, 1936), p. [28].
- FONTANA, Josep. "Andreu Nin i el moviment comunista : reflexions sobre un llibre de Francesc Bonamusa" [ressenya d'*Andreu Nin y el movimiento comunista en España, 1930-1937*, de Francesc Bonamusa]. *Taula de canvi*, nº 5 (maig/juny 1977).
- "Formalizado el bloque electoral de izquierdas, a la lucha resuelta con todas las consecuencias". *La Batalla* (24-I-36).
- FORTINI, Francesco. "Parigi 1977, un' intervista : "Il giorno che mi avventai su De Bono...". [A cura di Fausto Bucci]. *La Risveglio*, n. 6 (gennaio-aprile 2001), <http://www.larisveglio.it/numero5/debono.html>.
- FRANK, Pierre. "Comment rébatir le parti révolutionnaire du prolétariat?". *La Vérité* (10-VIII-34).
- "El Frente Popular más reaccionario que se conoce : lo han constituido los partidos de oposición alemanes". *Juventud comunista*, nº 24 (25-II-37), p. 4.
- "Front d'Espagne : nos camarades nous écrivent". *La Lutte ouvrière* (27-XI-36).
- Le Front populaire au pouvoir en Espagne". *S.I.P.*, no. 1 (12 juin 1936), p. 3-5.
- "Los fusilamientos de Moscú : los obreros daneses protestan : otra vez las protestas". *La Batalla* (19-IX-36).
- "Fusiles y mosquetones de la infantería republicana". S.B.H.A.C. Sociedad Benéfica de Historiadores Aficionados y Creadores, <http://www.sbhac.net/Republica/Fuerzas/Armas/Infanteria/Fusiles/Fusiles.htm>.
- GARCÍA BANÚS, María Teresa. "Una vida bien vivida". *Viento Sur*, nº 93 (septiembre 2007), p. 9-14.
- GARCÍA COLÍN, David. "Un mal libro de memorias y el asilo de Trotsky en México". *La Izquierda Socialista* [en línea], octubre 2012, <http://old.laizquierdasocialista.org/node/2671>
- GARCÍA PALACIOS, Luis; JO. MO. "Entreviu con el camarada García Palacios a propósito del Partido Único". *La Batalla* (26-VII-35).
- GAROSCI, Aldo [Mag.[grini]]. "Il gruppo internazionale del "Poum"". *Giustizia e libertà*, nº 40 (2-X-36), p. 1.

“Die Gefahr des Kriegs und die Gefahr des Friedens”. *Deutsches Bulletin der Bolschewistisch-Leninistischen Sektion von Spanien (für die Vierte Internationale)*, no. 2 (Mitte April 1937), p. 14-17.

GERVASINI, Virginia. “Sur l’enclume : à propos de la conférence du POI du 17 [sic] janvier”. *Le Soviet*, no. 2 (20 janvier 1937) (reproduit en: *La Vérité*, no. 3 (15 mars 1939), p. 76).

GERVASINI, Virginia. ““Sur l’enclume” : à propos de la “nationalisation des étrangers” : les prolétaires n’ont pas de patrie, vive l’internationalisme prolétaire”. *Le Soviet*, no. 7 (3 avril 1937).

GERVASINI, Virginia. ““Sur l’enclume” : au service de la contre-révolution”. *Le Soviet*, no. 6 (16 mars 1937).

GERVASINI, Virginia. ““Sur l’enclume” : l’anti-trotskyisme de Gorkin et du P.O.U.M. : ni staliniens, ni trotskystes... mais poumistes”. *Le Soviet*, no. 8 ([6] mai 1937).

“Ein Gespenst geht um in Spanien : Der Trotskismus”. [*Butlletí en alemany de l’S.B.L.E.?*], no numerat, p. [2]-[3].

“Giftgas aus Hamburg”. *Deutsches Bulletin der Bolschewistisch-Leninistischen Sektion von Spanien (für die Vierte Internationale)*, no. 3 (27. April 1937), p. 21.

GLOTZER, Albert. “Revolutionary youth meet in international conference : another step on the road to the new international : toward the Fourth International”. *The militant* (24-III-34).

“Un gobierno de todas las organizaciones políticas y sindicales de la clase trabajadora”. *La Batalla* (30-III-37).

GOLDMAN, Albert. “Hail the Debs Column”. *Socialist appeal*, v. 3, no. 1 (January, 1937), p. 10.

GORDON, Sam [“J. B. S. Stuart”]. “L’exécutif de la IVe Internationale à Trotsky, 1940”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 69 (mars 2000), p. 113-128.

GORKIN, Julián. “Hay que agotar la experiencia del Frente Popular : comentario”. *La Batalla* (15-V-36).

GORKIN, Julián. “La liquidación del trotskismo”. *La Batalla* (30-VIII-34).

GORKIN, Julián. “Reunión dels Subsecretariado Internacional del POUM, 14 de mayo de 1937 : informe del camarada Gorkin sobre las “jornadas de mayo””. *Balance : cuadernos monográficos de historia. Serie de documentación y archivos*, nº 2 (junio de 1995), p. 29-33.

GORKIN, Julián. “El trotskismo y el P.O.U.M.”. *La Batalla* (24-IV-1937).

“El gran escritor revolucionario, Victor Serge, colaborador oficial de LA BATALLA y miembro del P.O.U.M.”. *La Batalla* (9-XII-36).

“El gran mitin de ayer en el Cuartel del P.O.U.M.”. *La Batalla* (21-VIII-36).

“El grandioso mitin del Gran Price : el P.O.U.M. define, con toda claridad revolucionaria, su posición política en estos momentos : los discursos de los camaradas Solano, Gorkin y Nin son ovacionados con extraordinario entusiasmo”. *La Batalla* (8-IX-36).

“La grève des paysans et la rebellion catalane : en Espagne”. *La Vérité* (15-VI-34).

“Greek and Albanian comrades”. *The Spanish revolution*, v. 1, no. 9 (December 23, 1936), p. 7.

GRUPO DE BARCELONA DE LA FRACCIÓN DE IZQUIERDA COMUNISTA ITALIANA. “El camarada Di [sic] Leone”. *La Batalla* (11-XI-36).

“La Guardia Civil expresa su adhesión a la República del Frente Popular”. *ABC* (1-IX-36).

“La Guerra Civil en España”. *Claridad proletaria*, nº 2 (setiembre 1936), p. 8.

“Guerre civile ou prémisses de guerre impérialiste? : l’héroïque résistance des masses travailleuses en Espagne”. *La Commune* (13-XI-36).

GUILLAMÓN, Agustín. “La Agrupación de los Amigos de Durruti, 1937-1939”. *Balance : cuadernos monográficos de historia. Serie de estudios e investigaciones*, nº 3 (diciembre de 1994), p. 3-80.

GUILLAMÓN, Agustín. “La Izquierda Comunista –“los bordiguistas”- en la Guerra de España, 1936-1939”. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 1 (noviembre 1993; corregido y actualizado en febrero de 2008), p. 1-40.

GUILLAMÓN, Agustín. “Las relaciones de los Amigos de Durruti con los trosquistas y los límites de la ideología ácrata ante los problemas planteados por la situación revolucionaria y la guerra civil”. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 34 (noviembre de 2009), p. 4-18.

GUTIÉRREZ, Pepe. "Tres pintores mexicanos: Diego, Frida y Siqueiros". En: TROTSKY, L.; BRETON, André; RIVERA, Diego. *Manifiesto por un arte revolucionario e independiente*. Edición a cargo de Pepe Gutiérrez ; [traductores: José Ángel Cilleruelo, Gema Sanz Botey]. [Mataró] : El Viejo Topo., cop. 1999.

“Ha muerto de [sic] Leone”. *La Batalla* (6-XI-36).

“Hacia una nueva estructuración de España : las circunstancias exigen la formación de un gobierno fuerte, que represente a todas las fuerzas revolucionarias y que aplique un programa de transformación socialista”. *La Batalla* (20-X-36).

“Han anat fins a la fi”. *Mirador*, núm. 8 (22 d’octubre del 1936), p. 3.

“Haut les coeurs!”. *Révolution*, no. 1 (janvier 1937), p. 12.

HEIMBERG, Charles. “De Genève à Barcelone, un jeune révolutionnaire parmi les victimes de Staline”. *Cahiers d’histoire du mouvement ouvrier*, no. 13 (1997), p. 58-61.

HELD, Walter. “The Copenhagen Socialist Youth Conference”. *The New Internationalist*, v. 2, no. 6 (October 1935), p. 206.

“Help P.O.U.M.”. *Fight*, v. 1, no. 4 (February, 1937), p. 7.

“Help the Spanish revolutionists”. *The Fighting worker*, v. 1, no. 13 (November 15, 1936), p. 1.

HERMAN, Ben. “Caballero at the helm”. *Socialist appeal*, v. 2, no. 9 (October 1, 1936), p. 10-12.

“L’heroïsme des miliciens redresse la situation : des bolchévick-léninistes tombent à nouveau à Huesca...”. *La Lutte ouvrière* (10-X-36).

HERRERO, Francisco. “Por qué me dieron de baja en el Comité y por qué yo me di de baja en las juventudes unificadas de Salamanca”. *La Batalla* (10-VII-36).

“L’heure de l’assaut approche : en Espagne”. *La Vérité* (4-V-34).

HILLER, Kurt. “Protesta de un escritor alemán contra el proceso de Moscou”. *P.O.U.M.*, nº 5 (23-IX-36), p. 6.

HIRSON, Baruch. “Profiles of some South African Trotskyists”. *Revolutionary history*, v. 4, no. 4 (spring 1993), p. 93-97.

“Hoy llegan a nuestra ciudad cientocincuenta de los héroes de la toma de Monte Aragón y Estrecho Quinto”. *La Batalla* (4-X-36).

“¡Hoy más que nunca, sólida unión de todos los sectores para aplastar el fascismo!” . *Solidaridad obrera* (22-VI-37).

“Hoy, tarde, a las cuatro, tendrá lugar el entierro de los camaradas, Miguel Pedrola, Francisco Castells, Francisco Buil, Francisco Martí y Florencio González, caídos heroicamente en los combates para la toma de Huesca”. *La Batalla* (10-IX-36).

HUBER, Peter ; UHL, Michael. “Die Internationalen Brigaden : politische überwachung und repression nach sichtung der russischen und westlichen archivakten”. *Ebre 38 : revista internacional de la Guerra Civil, 1936-1939*, núm. 2 (deseembre 2004), p. 11-34.

HUNTER, Ian. “Raff Lee and the pioneer Trotskyists of Johannesburg : a footnote to the history of British Trotskyism”, *Revolutionary history*, v. 4, no. 4 (spring 1993), p. 57-83.

“Die iberische kommunistische Jugend (POUM) und die deutsche Volksfront”. [*Butlletí en alemany de l'S.B.L.E.?*], no numerat, p. [1]-[2].

IGLESIAS, Ignacio. “El peligro de una nueva conjunción y el Bloque Popular Antifascista : proletariado y pequeña burguesía”. *La Batalla* (9-VIII-35).

“Il faut organiser des meetings de solidarité en faveur des travailleurs espagnols”. *La Lutte ouvrière* (31-VII-36).

“Il faut sauver les révolutionnaires emprisonnés d’Espagne “républicaine””. *La Commune* (5-XI-38).

“Il n’y a plus une minute à perdre, une faute à commettre : pour sauver les révolutionnaires espagnols”. *La Commune* (23-X-36).

“Imperativo del momento presente: un gobierno obrero : cualquier otro ministerio no puede contar con la confianza de las masas revolucionarias”. *La Batalla* (3-IX-36).

“Imperialists agree on “peace” against Spanish workers : Marxian party can turn tide toward revolution”. *The Fighting worker*, v, 2, no. 2 (March 1, 1937), p. 1.

“La importància internacional de la nostra revolució”. *Avant* (30-VII-36).

“Importante radiación”. *La Vanguardia* (6-X-36).

“Importante reunión extraordinaria del comité central de nuestro partido”. *La Batalla* (12-IX-36).

“Información del frente sobre la columna internacional “Lenin””. *La Batalla* (23-IX-36).

“Inmediatamente: sanear la retaguardia : y re-constituir la unidad de acción, de mando y de responsabilidad”. *Solidaridad obrera* (22-VI-37).

“La insurrecció a Astúries”. *L’Estrella roja* (1-XII-34).

“‘La Insurrección de Asturias’, de Grossi, traducida al italiano”. *La Batalla* (24-I-36).

“Un interesante manifiesto de las Juventudes Socialistas de España”. *La Batalla* (1-V-36).

“International Communist League bankrupt”. *The Fighting worker*, v. 1, no. 1 (January 25, 1936).

“The International “Lenin” column and Estrecho Quinto”. *The Spanish revolution*, v. 1, no. 1 (October 21, 1936), p. 7.

“International notes”. *Labor front*, v. 2, no. 3 (April 1935), p. 5.

“Intervenciones de delegados sobre el informe político”. *Boletín interior : órgano de información y discusión del Comité Ejecutivo del Partido Obrero de Unificación Marxista*, n.º 1 (15 Enero 1937), p. 3-5.

“La IV Internacional en Escandinavia”. *La Voz leninista*, n.º 1 (5 Abril 1937), p. 6.

“La IVe Internationale à Barcelone”. *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36).

“La izquierda comunista aconseja votar y propagar con entusiasmo la candidatura socialista frente a la reacción”. *Heraldo de Madrid* (1-XII-33).

IZQUIERDO, A. “La política anarquista”. *Boletín : editado por el Grupo Bolchevique Leninista de España (IV Internacional)*, n.º 1 (Enero 27, 1937), p. 16-17.

“J. M. Carl expelled”. *The Fighting worker*, v, 2, no. 2 (March 1, 1937), p. 2).

JOUBERT, Jean P. “Remarques sur la politique “entriste””. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 16 (décembre 1983), p. 3-15.

JUILLET. “A nos lecteurs, à nos amis, à nos symphatisants [sic]”. *Juillet*, no. 1 (juin 1937), p. 1.

JUILLET. “Trotsky et la Révolution espagnole”. *Juillet*, no. 1 (juin 1937), p. 56-58.

JUST, Albert. “Crónicas de un combatiente : ante el jalón que representará la rendición de Huesca : resumen de la campaña realizada por las columnas del P.O.U.M. en el alto Aragón”. *La Batalla* (12-XI-36).

JUST, Albert. “La heroica actuación de la Bandera del camarada Pedrola”. *La Batalla* (11-IX-36).

JUST, Albert. “Notas de un combatiente : ante el Estrecho Quinto : las banderas de Puig y de Taberner cubiertas de gloria”. *La Batalla* (3-X-36).

JUST, Albert. “Notas de un combatiente : fuego en todo el frente : durante toda esta semana, desde el Manicomio a Bellestar y desde Quicena a Estrecho Quinto, ardemos en llamas”. *La Batalla* (2-X-36).

JUST, Albert. “Notas de un combatiente : la guerra en lo sublime : la tempestad, la locura y la muerte”. *La Batalla* (25-IX-36).

JUST, Albert. “Notas de un combatiente : los valientes que luchan en el frente : la Columna Internacional “Lenin””. *La Batalla* (16-IX-36).

“Juventud Comunista Ibérica : Tarrasa”. *La Batalla* (7-X-36).

“La juventud trabajadora ante el 1.º de Mayo”. *La Batalla* (1-V-36).

“Karl Brauner, 1914-1994”. *Schwarzer Faden*, nr. 51 (4/1994), <https://duesseldorf.fau.org/karl-brauner-1914-†-1994/>.

“Katalonien hat eine neue “REGIERUNG””. *Deutsches Bulletin der Bolschewistisch-Leninistischen Sektion von Spanien (für die Vierte Internationale)*, no. 3 (27. April 1937), p. 22-23.

KLEMENT, Rudolf. “History and lessons of a mistake : reply to comrades Vereecken and Renery”. *Information bulletin : issued by the International Bureau for the Fourth International*, (July, 1937), p. 8-12.

KLEMENT, Rudolf [“Adolphe”]. [“IS letter to Oehler” (25-IV-35)]. *International news*, special no. 2 ([july? 1935]), p. [10]-[13].

KLEMENT, Rudolf. “Réponse aux camarades Vereecken et Renery : histoire et leçons d’une erreur”. *Bulletin intérieur d’information et de discussion [du] Parti socialiste révolutionnaire de Belgique*, (13 juin 1937), p. 2-11.

KLEMENT, Rudolf [“Adolphe”] ; WOLF, Erwin [“Braun”]. “Memorandum sur différentes questions hollandaises : déposé comme base de discussion au Bureau international pour la IV^e Internationale, le 27 décembre 1936”. *Bulletin intérieur international*, no. 1 (avril 1937), p. 2-6.

KOLTSOV, Mikhail. ““Los criminales trotskistas son en España, los cómplices de Franco : y trabajan en Checoeslovaquia con los agentes de Hitler” : reproducción del artículo de “L’Humanité””. *La Batalla* (27-I-37).

“Konterrevolution in der Polizei und in Handel”. *Deutsches Bulletin der Bolschewistisch-Leninistischen Sektion von Spanien (für die Vierte Internationale)*, no. 3 (27. April 1937), p. 21.

“Die konterrevolutionäre Rolle der Generalstaatsregierungen”. *Deutsches Bulletin der Bolschewistisch-Leninistischen Sektion von Spanien (für die Vierte Internationale)*, no. 2 (Mitte April 1937), p. 12-13, 19.

KREHM, William. “Barricades in Barcelona!”. *Labor front*, v. 4, no. 1 (June-July, 1937), p. 1, 5.

KREHM, William. “Brussels Congress Against War”. *The Workers’ voice*, v. 3, no. 10 (December, 1936), p. 2, 5.

KREHM, William. “Canada : la situation actuelle du mouvement ouvrier”. *Juillet*, no. 1 (juin 1937), p. 37-39.

KREHM, William. “Crisis nears in Spain”. *The Workers’ voice*, v. 4, no. 3 (March 20, 1937), p. 1, 6.

KREHM, William. “[Letter by Comrade Krehm to Comrade Brockway]”. *New International bulletin*, v. 1, no. 5 (December, 1936), p. [32-33].

KREHM, William. “Problems in rear confront Spanish workers’ struggle : military victories will impel workers to solve tasks of revolution”. *The Workers’ voice*, v. 4, no. 1 (January, [1937]), p. 1, 6.

KREHM, William. “The real situation in Spain”. *The Workers’ voice*, v. 3 no. 10 (December, 1936), p. 3, 6.

KREHM, William. “Spanish Revolution being betrayed by Stalinists”. *The Workers’ voice*, v. 4, no. 2 (February, 1937), p. 1, 6.

“Krise der Generalstaats? : Krise des Regimes”. *Deutsches Bulletin der Bolschewistisch-Leninistischen Sektion von Spanien (für die Vierte Internationale)*, no. 2 (Mitte April 1937), p. 11-12.

L. [“LIONELLO, Guido?]. “Impressioni di Spagna : dalla lettera di un compagno del gruppo di Barc[ellona]”. *Bollettino d’informazione : edito dai bolscevichi-leninisti italiani aderenti alla IV^a Internazionale*, n° 1 (25-VI-36); reproduit en: *Quaderni Pietro Tresso*, n. 33 (gennaio-febbraio 2002), p. 25-26).

“League delegate to Spain jailed : held by French gov’t”. *The Fighting worker*, v. 1, no. 14 (December 1, 1936), p. 1.

LEAGUE FOR A REVOLUTIONARY WORKERS PARTY. “Amendment to the resolution on Spain”. *New International bulletin*, v. 1, no. 5 (December, 1936), p. [17-18].

“League to attend Barcelona Conference”. *The Fighting worker*, v. 2, no. 1 (January 1, 1937), p. 1.

“Lecciones de la historia : Trotsky, eje militar de la revolución rusa, constituye un ejemplo en los momentos de nuestra lucha contra el fascismo”. *El Combatiente rojo*, n° 6 (4-X-36), p. 1.

“Lecciones de la historia : Zumalacárregui, Trotsky y el frente del Tajo : lo que cuenta Piralá en su Historia de la Guerra civil”. *La Voz* (30-IX-36).

LEMMENS, Louis ; TOUSSAINT, Eric. “Interview de Louis Lemmens”. *Lutte de classe*, no. 2 (février 1990), p. 70-83.

“Lenin y Trotsky vistos por Gorki”. *El Combatiente rojo*, nº 2 (2-IX-36), p. 3.

LENTZE, Herbert. “An das Z.K. der J.C.I.”. *Deutsches Bulletin der Bolschewistisch-Leninistischen Sektion von Spanien (für die Vierte Internationale)*, no. 2 (Mitte April 1937), p. 19.

LENTZE, Herbert. “Um einen Ausschluss”. *Die Leninistische Stimme* [traducció dels serveis secrets estalinistes de *La Voz leninista*], nachtrag (28-IV-37), p. 10-11.

“León Trotsky, creador del Ejército Rojo”. *La Batalla* (3-X-36).

“León Trotzki sigue en Noruega”. *La Batalla* (7-VIII-36).

“Letters from Barcelona picture bourgeois-Stalinist repressions”. *Socialist appeal*, v. 1, no. 4 (September 4, 1937), p. 7.

“Une lettre d’Espagne”. *La Lutte ouvrière* (30-X-36).

“Lettre du front de Saragosse”. *La Commune* (23-X-36)).

“La libertad de los presos antifascistas”. *La Batalla* (12-VI-36).

“La Liga Comunista (trotskista) de Francia acuerda ingresar en el Partido Socialista : la liquidación del trotskismo”. *La Batalla* (27-IX-34).

LIONELLO, Guido. “El derecho de asilo para los obreros extranjeros debe ser sagrado”. *La Batalla* (15-V-36).

LIONELLO, Guido. “Una lettera del compagno Lionello Guidi [sic] dal fronte di [sic] Saragozza”. *Il Nuovo Avanti* (15-VIII-36).

LIONELLO, Guido. “Què passa a Itàlia?”. *Última hora* (4-V-36), (6-V-36), i (8-V-36).

““¡Liquidemos el POUM!” : el proceso de Moscú señala el camino...”. *La Batalla* (30-I-37).

“Llamamiento”. *La Voz leninista*, nº 1 (5 Abril 1937), p. 7.

“The London Bureau and the Moscow Trials”. *The Spanish revolution*, v. 1, no. 8 (December 9, 1936), p. 8.

“London Bureau calls congress”. *Labor front*, v. 3, no. 4 (September, 1936), p. 2, 4.

LOREDO APARICIO, José María. “Benjamín Escobar”. *La Batalla* (24-I-36).

“Loubier”. *La Commune* (29-IV-37).

LOUZON, Robert. “Espagne fin 1935”. *La révolution prolétarienne*, no. 215 (25 janvier 1936), p. 1-5 [17-21].

LOUZON, Robert. “Espagne révolutionnaire : notes sur Barcelone, 5 août 1936”. *La révolution prolétarienne*, no. 228 (10-VIII-36), p. 4-7 [228-231].

LUBITZ, Wolfgang ; LUBITZ, Petra. “The Trotskyists’ name authority files”. En: *Trotskyists*; <http://www.trotskyana.net/Trotskyists/NameFiles/namefiles.html>.

- “La Lutte ouvrière” à Barcelone : le pouvoir ouvrier s’établit”. *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36).
- “Les luttes internationales en Espagne : “La Batalla” est interdite, à bas la contre-révolution”. *La Lutte ouvrière* (19-III-37).
- “Madrid, objetivo del fascio”. *La Antorcha*, nº 1 (10-X-36), p. 3.
- MAESTRO, Javier. “Los orígenes del movimiento trotskista en España”. *El viejo topo*, nº 27 (diciembre 1978), p. 34-37.
- “El magno comicio del Partido Obrero en Barcelona”. *La Batalla* (10-I-36).
- “Manifesto of the Spanish Bolshevik-Leninists”. *The Militant* (30-XII-33).
- MARX, Karl. “Carlos Marx y la revolución”. *P.O.U.M.*, nº 7 (7-X-36), p. 8.
- “Más de doscientos mil trabajadores barceloneses manifestaron su adhesión a la gesta revolucionaria de octubre : la representación del P.O.U.M. ovacionada por la multitud”. *La Batalla* (7-X-36).
- “Más milicianos del P.O.U.M. marchan hacia el frente”. *La Batalla* (13-X-36).
- “Mass action forces amnesty in Spain : Government compelled to release 30,000”. *New militant* (22-II-36).
- “Masses in Soviet Union demand government ship arms to Spanish workers : only the proletarian revolution can smash fascism in Spain”. *The Fighting worker*, v. 1 no. 11 (October 15, 1936), p. 1.
- MAURÍN, Joaquim. “¿Adónde va el Partido Socialista? : perspectivas”. *La Batalla* (13-XII-35).
- “May Day manifesto of the Revolutionary Workers League, U.S. for the Communist 4th International”. *The Fighting worker*, v. 2, no. 4 (May 1, 1937), p. 1-2.
- M. C. [Michel Collinet?]. “Avec les miliciens de Barcelone : en suivant la révolution espagnole”. *La Jeune garde* (24-X-36).
- “Medios económicos para ayudarnos en la lucha : solidaridad proletaria internacional”. *La Batalla* (16-X-36).
- “Meetings en faveur des combattants espagnols”. *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36).
- MELCHOR, Federico. “¿Hacia la IV Internacional?”. *Renovación* (30-IX-33).
- MELCHOR, Federico. “La IV Internacional”. *Renovación* (11-XI-33).
- MELCHOR, Federico. “La IV Internacional”. *Renovación* (9-XII-33).
- MÉNDEZ, José. “El Congreso de la Juventudes Socialistas Unificadas”. *Boletín : editado por el Grupo Bolchevique Leninista de España (IV Internacional)*, nº 1 (Enero 27, 1937), p. 18.
- “Métallos, cheminots, organisez l’envoi des armes : Madrid sous les torpilles du capitalisme allemand, italien, français...”. *La Lutte ouvrière* (20-XI-36).
- METT, Ida. “Au secours du prolétariat espagnol”. *La révolution prolétarienne*, no. 228 (10-VIII-36), p. 1-3 [225-227].
- MIENOV, Karl. “Civil war in Spain”. *The Fourth International*, v. 2, no. 3 (August 1936), p. 27-29.
- “Milicianos del País Vasco que vienen a luchar contra el fascismo”. *La Batalla* (6-IX-36).

“Los milicianos del P.O.U.M. y de la U.G.T. de Llerena (Badajoz), supervivientes de la heroica lucha contra el fascismo, elevan su más enérgica protesta contra los fusilamientos de Moscou”. *El Combatiente rojo*, nº 4 (20-IX-36), p. 2.

“Los milicianos del P.O.U.M. y U.G.T. de Llerena (Badajoz), supervivientes de la heroica lucha contra el fascismo elevan su más enérgica protesta contra los fusilamientos de Moscou”. *La Batalla* (20-IX-36).

“Milicias del P. O. U. M.”. *La Batalla* (19-VIII-36).

“Las milicias y el mando único : debe existir una absoluta compenetración militar de las fuerzas obreras, pero bajo el control de las organizaciones”. *La Batalla* (22-X-36).

“Les miliciens trotskystes protestent”. *La Lutte ouvrière* (17-VI-37).

“La militarización de las milicias antifascistas”. *La Batalla* (14-X-36).

MILTON, Harry [?]. “Aus der Brief eines amerikanischen Genossen”. *Deutsches Bulletin der Bolschewistisch-Leninistischen Sektion von Spanien (für die Vierte Internationale)*, no. 2 (Mitte April 1937), p. 19.

“Mise au point”. *Service d’information et de presse*, no. 10 (27 septembre 1936), p. 80.

“Mitin de la C.N.T.”. *La Vanguardia* (9-VII-36).

“El mitin del domingo en el Gran Price : millares de trabajadores, convocados por el P.O.U.M., rindieron fervoroso homenaje a la memoria de Joaquín Maurín y suscribieron con grandes ovaciones las consignas políticas de nuestro Partido”. *La Batalla* (27-X-36).

“El mitin del P.O.U.M. en el Teatro del Bosque : los discursos de Gorkin y Nin son ovacionados por el numeroso auditorio proletario : las consignas de nuestro partido son acogidas con extraordinario entusiasmo”. *La Batalla* (7-VIII-36).

“El míting del P.O.U.M. al Principal Palace : vibrants discursos dels companys Rabassa, Gorkin i Nin : les consignes del P. O. U. M. són ovacionades per un gran públic proletari”. *Avant* (1-VIII-36).

“Mobilisation : militants du P.O.I., a l’action!”. *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36)).

“Mobilisation pour défendre la révolution espagnole! : les manoeuvres staliniennes contre les révolutionnaires catalans”. *La Lutte ouvrière* (24-X-36).

MOLINIER, Raymond. “Le comité d’alliance ouvrière, maillon de toute une chaîne”. *Bulletin d’information et de discussion de la Ligue Communiste*, no. 6 (mai 1934), p. 11-13.

MOLINIER, Raymond [“Linier”]. “Unité organique? OUI!”. *La Vérité* (3-VIII-34).

MOLINS I FÀBREGA, Narcís. “El aniversario de la revolución rusa de octubre y la revolución española”. *La Batalla* (8-XI-36).

MOLINS I FÀBREGA, Narcís. “Notre participation gouvernementale”. *Juillet*, no. 1 (juin 1937), p. 21-24.

“El momento político : ¡Amnistía!”. *La Batalla* (3-I-36).

“El momento político : ante las próximas elecciones”. *La Batalla* (27-XII-35).

“El momento político : ¡Gobierno de Frente Popular!”. *La Batalla* (26-VI-36).

“El momento político : nuestra posición ante unas posibles elecciones”. *La Batalla* (22-XI-35).

“El momento político : nuestra posición concreta frente al confusionismo general”. *La Batalla* (13-XII-35).

“El momento político : ¿Qué ocurre en Cataluña que no se constituye el frente obrero-republicano como en España?”. *La Batalla* (17-I-36).

MORAL, Aquilino. “Un buen acierto de la Confederación Nacional del Trabajo : ¿hacia una intervención electoral?”. *La Batalla* (20-XII-35).

MORROW, Felix. “Arms for the Spanish workers! : only the international workingclass will send arms”. *Socialist appeal*, v. 2, no. 11 (December, 1936), p. 6-9.

MORROW, Felix. “How the workers can win in Spain”. *Socialist appeal*, v. 2, no. 9 (October 1, 1936), p. 6-8.

MORROW, Felix. “Proposed solutions to the Spanish crisis”. *Socialist appeal*, v. 3, no. 1 (January, 1937), p. 6-8.

“La mort de Desideri Trilles, militant de la U. G. T. a Catalunya”. *Avant* (1-VIII-36).

“La mort de Maurin”. *La Lutte ouvrière* (10-X-36).

“Mort du camarade Etchevere”. *La Lutte ouvrière* (19-IX-36).

MOULIN. “*Espagne : un camarade de Madrid nous communique le suivant rapport sur le Parti ouvrier d’unification marxiste (POUM)*”. *Service d’information et de presse*, no. 7 (4 septembre 1936), p. 45-46.

MOULIN. “Struggle for a soviet Spain : the workers in Catalonia”. *Fight*, v. 1, no. 1 (October 10th, 1936), p. 8-10.

MOULIN. “Sur la dernière résolution du Bureau de Londres”. *Service d’information et de presse*, no. 10 (27 septembre 1936), p. 79-80.

MOULIN. “Y a-t-il une reprise économique en France?”. *Quatrième Internationale*, no. 2 (février 1937), p. 1-4.

“La muerte del camarada De Leone”. *La Batalla* (7-XI-36).

““Mundo obrero” y la historia”. *P.O.U.M.*, nº 7 (7-X-36), p. 8.

MUNIS, G. “Ayudemos a los bolcheviques leninistas de España”. *IV Internacional*, nº 10 (mayo de 1937), p. 3.

MUNIS, G. “Hace falta una dirección”. *Comunismo*, nº 35 (mayo 1934), p. 200-203.

MUNIS, G. [M. F. Grandizo]. “La lucha de edades en política”. *Leviatán*, nº 18 (octubre-noviembre 1935), p. 27-32.

MUNIS, G. “Un de nos camarades d’Espagne nous dit... : aidez le groupe bolchevik-léniniste d’Espagne”. *La Lutte ouvrière* (30-IV-37).

NAVILLE, Pierre. “Il faut défendre la révolution espagnole par la lutte contre notre imperialisme : l’initiative Blum-Eden-Staline permet aux bourgeois et aux stalinistes d’étouffer la révolution”. *La Lutte ouvrière* (18-XIII-36).

NAVILLE, Pierre. “Le nouveau gouvernement catalan contre le prolétariat : le tournant de la révolution espagnole”. *La Lutte ouvrière* (1-I-37).

“Necesidad de formar un gobierno –o consejo- en consonancia con las necesidades revolucionarias del momento actual : Cataluña, a la cabeza”. *La Batalla* (17-X-36),

- “Neutrality and Spain”. *Socialist appeal*, v. 2, no. 10 (November 1, 1936), p. 1-2.
- NIN, Andreu. “Cal un partit revolucionari del proletariat : les lliçons de la insurrecció d’octubre”. *L’Estrella roja* (1-XII-34).
- NIN, Andreu. “El congreso de la Internacional Comunista y los socialistas de izquierda : una incongruencia”. *La Batalla* (30-VIII-35).
- NIN, A. “Contrarréplica a A. Lagunilla”. *Leviatán*, nº 17 (septiembre 1935), p. 63.
- NIN, Andreu. “Hacia la Alianza Obrera nacional”. *La Antorcha*, nº 1 (1-V-34).
- NIN, Andreu. “El marxismo y los movimientos nacionalistas”. *Leviatán*, nº 5 (septiembre 1934), p. 39-47.
- NIN, Andreu. “Por qué la Revolución ha retrocedido : “hemos de darnos cuenta de lo que aún tenemos en nuestras manos””. *La Batalla* (23-III-37).
- NIN, Andreu. “El problema de los órganos de poder en la revolución española”. *Balance : cuadernos monográficos de historia. Serie de estudios e investigaciones*, nº 2 (marzo de 1994), p. 49-54.
- NIN, Andreu. “Le problème des organes du pouvoir dans la révolution espagnole”. *Juillet*, no. 1 (juin 1937), p. 18-21.
- NIN, Andreu. “Toward the National Workers’ Alliance in Spain”. *The Militant* (19-V-34).
- “No falseamos nada”. *La Voz* (3-X-36).
- “Nos camarades Robert et Pasque ont été tués sur le front de Huesca et d’Irun : les bolchevicks-léninistes sont à l’avantgarde de la lutte contre le fascisme”. *La Lutte ouvrière* (19-IX-36).
- “Nos frères d’Espagne assassinés par le blocus Blum-Staline”. *La Lutte ouvrière* (3-X-36).
- “Nos morts”. *La Lutte ouvrière* (8-VIII-36).
- “Nos morts”. *Service d’information et de presse*, no. 8 (13 septembre 1936), p. 64.
- “Notas internacionales”. *Boletín : editado por el Grupo Bolchevique Leninista de España (IV Internacional)*, nº 1 (Enero 27, 1937), p. 13-14.
- “Note zu den politischen Thesen von Nin”. *Die Leninistische Stimme* [traducció dels serveis secrets estalinistes de *La Voz leninista*], nachtrag (28-IV-37), p. 1-3.
- “Les notes : Robert de Fauconnet”. *La Commune* (13-XI-36).
- “Nouvelles de Barcelone”. *La Lutte ouvrière* (22-VIII-36).
- “Nuestra revolución cuenta con la adhesión del proletariado mundial : solidaridad proletaria internacional”. *La Batalla* (6-VIII-36).
- “Nuestro último número denunciado y el camarada Fersen condenado a dos meses de arresto”. *Comunismo*, nº 32 (febrero 1934), p. 96.
- “Nuestros muertos”. *La Batalla* (19-VIII-36).
- “Nuestros muertos : Pietro Malabarba”. *El Combatiente rojo*, nº 2 (2-IX-36), p. 3.
- “Objectifs de “Contre-révolutionnaires” : un appel révolutionnaire de la J.C.I.”. *Révolution*, no. 2 (Février 1937), p. 11-12.

- “Les objectifs du Parti Ouvrier d’Espagne”. *La Lutte ouvrière* (22-VIII-36).
- “Los obreros daneses protestan : otra vez las protestas”. *El Combatiente rojo*, nº 4 (20-IX-36), p. 2.
- “Los obreros de la U.R.S.S. han recogido 20 millones para ayudar a los españoles en la lucha”. *La Batalla* (13-VIII-36).
- OEHLER, Hugo. “May Day in Barcelona”. *The Fourth International*, v. 2, no. 12 (June, 1937), p. 21-25.
- OEHLER, Hugo. “Spanish workers prepare to hold gains; crisis deepens : letters from com. Oehler”. *The Fighting worker*, v. 2, no. 4 (May 1, 1937), p. 2.
- OEHLER, Hugo ; BLACKWELL, Russell. “The armed insurrection of May 3-7th in Barcelona”. *The Fourth International*, v. 2, no. 12 (June, 1937), p. 7-10.
- OEHLER, Hugo ; BLACKWELL, Russell. “Carta al Comité Central del P.O.U.M., Septiembre 29 de 1936”. *Claridad proletaria*, nº 3 (Feb. 1937), p. [13].
- OEHLER, Hugo ; BLACKWELL, Russell. “Carta de la Liga Obrera Revolucionaria de Estados Unidos al Partido Obrero de Unificación Marxista de España, Septiembre 26, 1936”. *Claridad proletaria*, nº 3 (Feb. 1937), p. 6-12.
- OEHLER, Hugo; BLACKWELL, Russell. “Position of the Left Wing of the W.P.U.S. on the new party in Spain”. *International news*, v. 1, no. 4 (october 1935), p. 18-20.
- “Organicemos los comités de combatientes : milicianos, soldados y guardias”. *El Combatiente rojo*, nº 1 (24-VIII-36), p. 4.
- ORR, Charles A. “La economía de la revolución social”. *La Batalla* (31-X-36).
- ORR, Charles A. “La révolution espagnole vue en Catalogne”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 51 (octobre 1993), p. 59-80.
- ORR, Charles A. “Souvenirs sur l’hotel Falcon de Barcelone”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 51 (octobre 1993), p. 45-58.
- “Our American and Canadian comrades” . *The Spanish revolution*, v. 1, no. 3 (November 4, 1936), p. 8.
- “Les ouvriers d’Espagne et de France libéreront les révolutionnaires d’U.R.S.S.! : au meeting du “Petit journal” : plus de 2.000 travailleurs exigent un commission d’enquête ouvrière en URSS et la liberté intégrale pour Trotsky”. *La Lutte ouvrière* (25-XII-36).
- “Ouvriers de chez Renault et Brandt envoyez aux milices le matériel destiné à Franco”. *La Lutte ouvrière* (14-XI-36).
- P. “Blum-Azaña abren paso a De la Rocque-Franco”. *La Voz leninista*, nº 1 (5 Abril 1937), p. 6.
- PACO. “La crisis del movimiento obrero y nuestra orientación.”. *Boletín interior de la I.C.E.*, nº 12 (25-IV-35), p. 7-10.
- “Pacto electoral y ‘Bloque Popular’”. *La Batalla* (24-I-36).
- PAGÈS, Pelai. “El asesinato de Andreu Nin, más datos para la polémica”. *Ebre 38 : revista internacional de la Guerra Civil, 1936-1939*, núm. 4 (desembre 2010), p. 11-34.
- PAGÈS, Pelai. “Dirigents i militants del POUM : un planter divers i plural”. *Ebre 38 : revista internacional de la Guerra Civil, 1936-1939*, núm. 5 (2010), p. 41-66.

PAGÈS, Pelai. “Eugenio F. Granell i l’Esquerra Comunista”,
http://fundacioandreunin.com/EFG_y_la_izquierda_comunista.html.

PAGÈS, Pelai. “Le mouvement trotskyste pendant la guerre civile d’Espagne”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 10 (juin 1982), p. 47-65.

PAGÈS, Pelai. “El POUM durante la Guerra Civil : la obsesión del estalinismo”. En: RIEGER, Max ; SORIA, Georges. *Espionaje en España ; seguido de El trotskismo al servicio de Franco : un testimonio documentado de la traición del POUM en España*. Sevilla : Espuela de Plata, 2007, p. 9-50.

PAGÈS, Pelai. “Trotski i la república catalana”. *L’Avenç*, núm. 404 (setembre 2014), p. 38-39.

PANIZZA, Cesare. “Nichola Chiaromonte e la guerra civile spagnola : testo presentato al VII Convegno internazionale “Essuli e combattenti : la spagna degli anni ’30 nella Memoria collettiva in Italia” di Spagna Contemporanea, 30 novembre – 1 dicembre 2007”, <http://www.slideshare.net/INSMLI/nicola-chiaromonte-e-la-guerra-civile-spagnola>

“Para el contraprocés de Moscou”. *P.O.U.M.*, nº 7 (7-X-36), p. 6.

“Para ganar la guerra : la C.N.T. no regatea su leal colaboración”. *Solidaridad obrera* (4-VII-37).

“Para ganar la guerra : la lealtad entre los antifascistas debe ser recíproca”. *Solidaridad obrera* (6-VII-37).

“Para los jóvenes socialistas y *Renovación*”. *La Antorcha* (25-VIII-34).

“La participation italienne à la lutte sur le front aragonais”. *Giustizia e libertà*, nº 40 (2-X-36), p. 4.

“El Partido Obrero de Unificación Marxista ante la actual situación política”. *La Batalla* (18-X-35).

“El Partido Obrero de Unificación Marxista se dirige al Partido Socialista y al Partido Comunista proponiéndoles la constitución de una amplia coalición obrera : ante unas probables elecciones”. *La Batalla* (15-XI-35).

“El partido unificado y la Internacional”. *La Batalla* (12-VII-35).

“Los partidos ilegales y la defensa del antifascismo : mucho cuidado con pasarse”. *Solidaridad obrera* (19-VI-37).

“Les partis ouvriers en Catalogne : la position du P.O.U.M.”. *La Lutte ouvrière* (19-IX-36).

“Party of Marxist Unity enter capitalist cabinet”. *The Workers’ voice*, v. 3, no. 9 (November, 1936), p. 2.

“Pas de “neutralité” ouvrière : solidarité pratique aux ouvriers espagnols!”. *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36).

PASCUA, Virgilio de la. “En Cataluña se ha iniciado la fusión de todos los partidos obreros que se basan en el marxismo : esta fusión se extenderá rápidamente a toda España : el problema obrero”. *La Libertad* (10-IV-35).

PASCUA, Virgilio de la. “Un rato en la peña de los “salesianos”, o entre hombres de bien no puede haber engaños : tertulias madrileñas”. *La Libertad* (17-III-35).

PAZ, Abel; GARCIA OLIVER, Joan. “Correspondencia entre Diego Camacho (“Abel Paz”) y Juan García Oliver”. Introducción, biografías, selección de textos, trabajo de investigación, negritas, redacción de notas y conclusiones de Agustín Guillamón. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 38 (septiembre de 2014).

P.C. of the R.W.L. “Resolution on the civil war and the imperialist conflict in Spain”. *The Fourth International*, v. 2, no. 8 (January, 1937), p. [17-18].

- “Per la difesa di Trotski”. *Prometeo*, no. 138 (1-XI-36).
- “La pérdida de Málaga, la movilización y el mando único”. *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España (IV Internacional)*, nº 2 (febrero de 1937), p. 7.
- PÉRET, Benjamin. “Cartas de Benjamin Péret a André Breton enviadas desde España, 1936-1937”. *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 26 (noviembre de 2002), p. 1-10.
- “Petite correspondance”. *Le Soviet*, no. 1 (janvier 1937).
- “Petrogrado 1919, Madrid 1936”. *La Voz* (29-X-36).
- P.O.I. “La Leçon que les travailleurs d’Espagne écrivent avec leur sang” [full volant] (abans del 30-VII-36).
- “Le P.O.I. engage une campagne contre les attaques réactionnaires visant le P.O.U.M.! : les stalinistes veulent liquider la révolution espagnole”. *La Lutte ouvrière* (18-XII-36).
- “Le P.O.I. et les J.S.R., appellent les ouvriers d’Espagne et de France, à lutter pour les soviets, seul moyen d’assurer la paix du monde!”. *La Lutte ouvrière* (8-I-37).
- “Le P.O.I. tiendra une conférence nationale le 1er janvier”. *La Lutte ouvrière* (11-XII-36).
- “Por encima de todo, la C.N.T. quiere ganar la guerra”. *Solidaridad obrera* (1-VII-37).
- “Por la depuración del Partido : una voz que no es la nuestra”. *Renovación* (7-VII-34).
- “Por la depuración revolucionaria del Partido”. *Renovación* (1-IX-34).
- “¿Por qué se ha tardado tanto en prometer la libertad al pueblo marroquí? : los marroquíes que luchan a las órdenes de Franco podrían ser aliados nuestros : en la guerra como en la guerra, en la revolución como en la revolución”. *La Batalla* (6-XII-36).
- “Por un programa de leal colaboración antifascista”. *Solidaridad obrera* (7-VII-37).
- “Posición de los jóvenes trotskistas”. *Renovación* (27-I-34).
- “Posiciones obreras : ante unas posibles elecciones”. *La Batalla* (16-VIII-35).
- “La position des dirigeants du P.O.U.M. sur la question de l’Internationale : avant la Conférence de Barcelone”. *La Lutte ouvrière* (25-XII-36).
- “La position du Bureau pour la IVe Internationale sur la révolution espagnole”. *La Lutte ouvrière* (22-I-37).
- “La position du P.O.U.M. devant les événements actuels”. *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36).
- “The POUM and BL, two leaflets, two positions”. *Information bulletin : issued by the International Bureau for the Fourth International*, (July, 1937), p. 3.
- “The POUM and the Generalidad : the POUM is out of the government”. *The Fighting worker*, v. 2, no. 1 (January 1, 1937), p. 1.
- “P.O.U.M. and the Spanish Revolution : editorial statement”. *Socialist appeal*, v. 2, no. 11 (December 1936), p. 1-2.
- “The P.O.U.M. and the two centrist Internationals”. *The Fourth International*, v. 2, no. 8 (January, 1937), p. 8-11.

- “Le P.O.U.M. dans le combat”. *La Lutte ouvrière* (31-VII-36).
- “POUM faces persecution”. *The Workers’ voice*, v. 3, no. 10 (December, 1936), p. 1.
- “El P.O.U.M. forma parte del Comité Obrero-republicano constituido en Madrid : advertencia a las secciones del partido”. *La Batalla* (17-I-36).
- “The P.O.U.M. in defence of Leon Trotsky : the revolutionary working class of Catalonia must afford him a refuge from persecution”. *Information bulletin of the P.O.U.M.*, ([s.d., c. IX-36]), p. 3-4.
- ““El P.O.U.M. no es trotskista...””, dice Trotski”. *La Batalla* (21-II-37).
- “El P.O.U.M. se dirige al Comité Nacional de la C.N.T.”. *Solidaridad obrera* (8-VII-37).
- “Die POUM und die Regierungskrise”. *Die Leninistische Stimme* [traducció dels serveis secrets estalinistes de *La Voz leninista*], nachtrag (28-IV-37), p. 3-5.
- “Le P.O.U.M. va-t-il reprendre la répression contre les “Trotskystes””. *La Lutte ouvrière* (16-IV-37).
- “El P.O.U.M. y el trabajo político en el ejército”. *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España (IV Internacional)*, nº 2 (febrero de 1937), p. 6-7.
- “The P.O.U.M.’s appeal is echoed on the front”. *Information bulletin of the P.O.U.M.*, ([s.d., c. IX-36]), p. 7.
- “The P.O.U.M.’s attitude towards the proposal for an international committee of inquiry on the Moscow Trial”. *Information bulletin of the P.O.U.M.*, ([s.d., c. IX-36]), p. 4.
- “Pour la IVe Internationale : appel de la jeunesse socialiste d’Espagne”. *La Vérité* (10-II-35).
- “Pour la Quatrième Internationale : lettre ouverte à toutes les organisations et groupements révolutionnaires prolétariens”. *La Vérité* (23-VIII-35).
- “Pour le boycott des Cortès monarchistes ! : l’appel des bolcheviks-léninistes”. *La Vérité* (8-XII-33).
- “Pour préparer le compromis avec Franco, démocrates et stalinistes font massacrer les travailleurs du POUM, de la CNT et FAI : le chemin de la victoire c’est la Révolution socialiste”. *La Lutte ouvrière* (14-V-37).
- “Pour une commission internationale d’enquête : les attaques contre le P.O.U.M.”. *La Lutte ouvrière* (15-I-37).
- “Pour une confrontation des idées et des programmes : documents pour la discussion internationale”. *La Lutte ouvrière* (25-XII-36).
- “Premiers enseignements des luttes ouvrières en Espagne : pour venger les prolétaires assassinés par Lerroux”. *La Vérité* (19-X-34).
- “La prensa revolucionaria de Inglaterra y la situación del camarada Trotsky”. *El Combatiente rojo*, nº 21 (29-XI-36), p. 1.
- “La prensa revolucionaria extranjera rinde homenaje a la muerte del camarada Etchebehere”. *La Batalla* (3-XI-36).
- “El presidente del partido obrero socialista revolucionario holandés, entre nosotros”. *La Batalla* (13-X-36).
- “Los presos antifascistas en la cárcel de Barcelona”. *La Batalla* (5-VI-36).

“Els presos foren alliberats”. *Avant* (21-VII-36).

“La presse bourgeoise réactionnaire et fasciste”. *Le Soviet*, no. 3 (27 janvier 1937).

“Le Procès de Moscou cause une grande commotion dans le monde entier”. *Le Soviet*, no. 3 (27 janvier 1937).

“Le procès de Moscou, l’internement de Trotsky : echos, protestations, actions... à travers le monde”. *Service d’information et de presse*, no. 10 (27-IX-36), p. 84.

“Proceso de Moscou : por un contraproceso : Francia”. *Boletín : editado por el Grupo Bolchevique Leninista de España (IV Internacional)*, nº 1 (Enero 27, 1937), p. 15.

PROLES. “¿Capitulará el Independent Labour Party ante el stalinismo?”. *Boletín : editado por el Grupo Bolchevique Leninista de España (IV Internacional)*, nº 1 (Enero 27, 1937), p. 12-13.

“El proletariado barcelonés rindió su último homenaje a los camaradas Pedrola, Castells, Martí, Buil y González, caídos por la Revolución en el frente de Huesca”. *La Batalla* (11-IX-36).

“El proletariado mundial se solidariza con nuestra lucha : los obreros soviéticos al lado de sus hermanos de España”. *La Batalla* (5-VIII-36).

“El proletariado ruso expresa su solidaridad con la actitud de su gobierno y recaba ayuda del proletariado mundial”. *P.O.U.M.*, nº 10 (27-X-36), p. 7.

“Le prolétariat du 19 juillet a encore la parole”. *Le Soviet*, no. 6 (16 mars 1937).

“Le prolétariat hollandais proteste contre le Procès de Moscou”. *Le Soviet*, no. 3 (27 janvier 1937).

“A protest from the delegations of [...]”. *Information bulletin of the P.O.U.M.*, no. 4 (22-IX-36), p. 6.

“La protesta contra los fusilamientos de Moscou, se extiende por toda Europa : repercusiones del proceso en Austria”. *P.O.U.M.*, nº 7 (7-X-36), p. 6.

“Des protestations s’elevent dans plusieurs pays du monde”. *Le Soviet*, no. 3 (27 janvier 1937).

“Una provocación incomprensible : las fuerzas armadas trataron de apoderarse, ayer tarde, del edificio de la Telefónica”. *Solidaridad obrera* (4-V-37).

PUIGSECH FARRÀS, Josep. “Popular Front, war and internationalism in Catalonia during the Spanish Civil War”. *Bulletin for Spanish and Portuguese historical studies*, v. 37, no. 1 (2012), p. 146-164.

“Quand vous séparerez vous de la droite? : aux ouvriers socialistes!”. *La Vérité* (20-X-33).

“Que se passe-t-il à Madrid?”. *La Lutte ouvrière* (22-I-37).

“Quelques aspects de la politique en Catalogne”. *La Lutte ouvrière* (9-IV-37).

QUESADA SUÁREZ, José. “El por qué de mi baja en la Juventud Socialista”. *La Batalla* (5-VI-36).

“¿Quiénes son los que quieren la alianza con el fascismo?”. *La Batalla* (29-I-37).

“¿Quiénes son los vendeanos?”. *La Voz leninista*, nº 1 (5 Abril 1937), p. 8.

“Radio du P.O.U.M., Madrid”. *La Lutte ouvrière* (10-X-36).

“Radio P.O.U.M.”. *P.O.U.M.*, nº 9 (22-X-36), p. 2.

“Rapport de la séance du Bureau élargi des organisations pour la IV^e Internationale à Amsterdam, le 12/13 janvier 1937”. *Bulletin intérieur international*, no. 1 (avril 1937), p. 2-3.

REED, Dale; JAKOBSON, Michael. "Trotsky papers at the Hoover Institution: one chapter of an archival mystery story". *The American historical review*, v. 92, no. 2 (apr. 1987).

"Els refugiats antifeixistes s'han batut heroicament". *Avant* (22-VII-36).

"Els refugiats polítics no han d'ésser molestats". *Última hora* (9-V-36).

"Repercusión en América del proceso de Moscú". *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España (IV Internacional)*, nº 2 (febrero de 1937), p. 16-17.

"Reportajes de *Mundo gráfico* en Barcelona". *Mundo gráfico* (31-I-34).

"Resolución de los grupos de milicianos del Partido Obrero de Unificación Marxista del batallón "Cáceres"". *El Combatiente rojo*, nº 4 (20-IX-36), p. 2.

"Resolución de los grupos de milicianos del P.O.U.M., sel Batallón "Cáceres"". *La Batalla*, (20-IX-36).

"Resolución de los militantes del P.O.U.M.". *El Combatiente rojo*, nº 4 (20-IX-36), p. 2.

"Resolución de los militantes del P.O.U.M. milicianos de la 2.a Columna de las milicias Antifascistas que luchan en el frente de Aragón : los fusilamientos de Moscou". *La Batalla*, (15-IX-36).

"Una resolución del Partido Socialista Obrero Alemán (Sap) sobre el proceso de Moscou". *El Combatiente rojo*, nº 4 (20-IX-36), p. 2.

"Resolución sobre la cuestión electoral". *La Batalla* (17-I-36).

"Resolución votada por los milicianos de la columna internacional del P.O.U.M., "Lenin"". *La Batalla* (29-VIII-36).

"Résolution votée par les miliciens de la colonne internationale du P.O.U.M. "Lénine"". *La Lutte ouvrière* (5-IX-36).

"Revista de revistas". *Comunismo*, nº 35 (mayo 1934), p. 240.

"La revolución debe ser llevada hasta el final, hasta sus últimas consecuencias : quienes intenten frenar su curso deben ser denunciados como enemigos ante la clase trabajadora". *La Batalla* (15-VIII-36).

"Los revolucionarios franceses, condenan el stalinismo". *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España (IV Internacional)*, nº 2 (febrero de 1937), p. 17.

"La révolution est en danger : en avant pour la victoire de la révolution". *Le Soviet*, no. 1 (janvier 1937).

"Revolutionary crisis in Spain". *The Workers' voice*, v. 3, no. 3 (March-April 1936), p. 1, 6.

"Risoluzione votata dai militi della Colonna internazionale "Lenin"". *Prometeo*, nº 136 (20-IX-36).

R. M. ["Roberto Mariner"? (Luis Garcia Palacios)] "El proceso Trotsky-Sinoviev". *P.O.U.M.*, nº 3 (9-IX-36), p. 6.

ROBLES, Amadeu. "El curso extraño del B.O.C.". *La Antorcha* (25-VIII-34).

ROBLES, Amadeu; CABO VIVES, Francesc de ["Roures i Tossal"]. "Los deberes de la I.C.E. ante el momento actual". *Boletín interior de la ICE*, nº 12 (25-IV-35), p. 5-7.

ROBIN, P. "Notas de un testigo sobre la caída de Irún". *La Batalla* (13-X-36).

RODRÍGUEZ ARROYO, Enrique. "Al avance de la contrarrevolución opongamos el Frente Revolucionario : la única salida". *La Batalla* (7-III-37).

RODRÍGUEZ ARROYO, Enrique. "El POUM en Madrid : memoria". *Viento Sur*, nº 68 (junio 2003), p. 75-88.

RODRÍGUEZ ARROYO, Enrique. "La unidad juvenil y la organización de nuevo tipo". *La Batalla* (5-VI-36).

RODRÍGUEZ ARROYO, Enrique; PAGÈS, Pelai. "El POUM : guerra, revolució i resistència : conversa amb Enrique Rodríguez". *L'Avenç*, no. 86 (octubre 1985), p. 10-16.

ROGERS, Ernest. "Preface to *Barricades in Barcelona*". *Revolutionary history*, v. 1, no. 2 (summer 1988), p. 22-23.

ROJAS, Alfredo. "Azana speaks firmly for conservative Spain : loudly applauded by Stalinists and monarchists, Cabellero [sic] cautious, swing to right apparent". *New militant* (11-IV-36).

ROJAS, Alfredo. "A balance of Spanish People's Front". *New militant* (6-VI-36).

ROJAS, Alfredo. "The capitalist conspiracy against Spanish workers : the British-French scheme to dismember the country". *Labor action* (2-I-37).

ROJAS, Alfredo. "The Spanish Revolution is in mortal danger! Let the truth be known! : concerted attempt to rob workers of fruit of victory". *Labor action* (19-XII-36).

ROJAS, Alfredo. "Spanish revolution reaches critical stage : workers misled as capitalist class conspires against them". *New militant* (4-IV-36).

ROJAS, Alfredo. "Workers press for action in Spain : Azana lays ground for suppression : leaders still playing fatal game with Republicans [sic]". *New militant* (21-III-36).

"Role of the P.O.U.M.". *Labor front*, v. 3 no. 4 (September, 1936), p. 1, 4.

ROSÉS CORDOVILLA, Sergi. "William Krehm as was remembered by Charles A. Orr". *COMER : the journal of the Committee on Monetary and Economic Reform*, v. 25, no. 11 (november 2013), p. 11-12.

ROSÉS CORDOVILLA, Sergi; GUILLAMÓN, Agustín. "Presentación de la correspondencia entre Trotsky y Nin". *Balance : cuadernos de historia del movimiento obrero internacional y de la Guerra de España*, nº 37 (enero de 2013), p. 4-12.

ROSMER, Alfred. "Conferencia pronunciada por el camarada Alfredo Rosmer ante el micrófono de Radio P.O.U.M.". *La Batalla* (16-IX-36).

ROUS, Jean. "La defaite espagnole et ses causes : l'anniversaire du 19 Juillet 1936". *La Lutte ouvrière* (22-VII-38).

ROUS, Jean. "Les évènements d'Espagne et la quatrième internationale : les pourparlers I.O.S-I.C.". *La Vérité* (2-XI-34).

ROUS, Jean. "Les forces prolétariennes se regrouperont rapidement sur de nouvelles bases! : la lutte des masses travailleuses d'Espagne". *La Vérité* (24-X-34).

ROUS, Jean. "Lettre du cam. Clart au Comité central du P.S.R. belge, le 20 décembre 36". *Bulletin intérieur international*, no. 1 (avril 1937), p. 8-11.

ROUS, Jean. "Lettres à Trotsky en 1935". *Cahiers Léon Trotsky*, no. 28 (décembre 1986), p. 110-119.

ROUS, Jean. "Pour une politique bolchévick léniniste en Espagne". *La Lutte ouvrière* (10-X-36).

ROUS, Jean. "La situation espagnole et les taches de la IVème Internationale". *Service d'information et de presse*, no. 10 (27 septembre 1936).

ROUS, Jean. "La situation espagnole et les taches de la IVème Internationale, suite". *Service d'information et de presse*, no. 11 (2 octobre 1936).

ROUSSET, David. "En Septembre 1936, le Maroc faillit se soulever : ceux qui laissèrent à Franco les légions marocaines". *La Lutte ouvrière* (10-III-39).

ROUSSET, David. "En Septembre 1936, le Maroc faillit se soulever : comment fut sabotée l'insurrection marocaine". *La Lutte ouvrière* (7-IV-39).

RÜHLE-GERSTEL, Alice. "No verses for Trotsky : a diary in Mexico, 1937". *Encounter*, no. 58 (April 1982), p. 26-41.

"Russie 1917-Espagne 1936" [anunci]. *La Lutte ouvrière* (24-X-36, i 30-X-36).

"Russie 1917-Espagne 1936 : dans la voie d'Octobre, les travailleurs d'Espagne imposeront tout le pouvoir de leurs comités". *La Lutte ouvrière* (30-X-36).

"Salle Albouy, 500 travailleurs manifestent avec le P.O.I. pour la révolution internationale". *La Lutte ouvrière* (14-XI-36).

"Salut à la Voz-Léninista". *La Lutte ouvrière* (16-IV-37).

"Salut de la Conférence du P.O.I. aux combattants". *La Lutte ouvrière* (15-I-37).

SALVINI, Cristofano. "Lettre aux camarades du "Bataillon Garibaldi" à Madrid". *Le Soviet*, no. 7 (3 avril 1937) (reproduida com "Lettre du camarade Tosca : aux camarades du Bataillon "Garibaldi"". *La Commune* (19-VIII-39)).

"Die SAP hilft der deutschen Volksfront". *Die Leninistische Stimme* [traducció dels serveis secrets estalinistes de *La Voz leninista*], nachtrag (28-IV-37), p. 12-14.

"Die S.A.P. hilft der deutschen Volksfront auf die Beine". *Deutsches Bulletin der Bolschewistisch-Leninistischen Sektion von Spanien (für die Vierte Internationale)*, no. 2 (Mitte April 1937), p. 17-18.

SCHMIDT, P. J. ; SNEEVLIET, H. "Décision récente de la direction du R.S.A.P. hollandais sur ses relations internationales". *Bulletin de la Ligue des communistes-internationalistes (bolchéviks-léninistes)* (1er septembre 1935), p. 20.

SCHWARZ, Walter. "Le vengaremos". *La Batalla* (20-XI-36).

"Se ha constituído el Comité único pro Amnistía : lo integran los partidos nacionalistas de izquierda y las organizaciones obreras". *La Batalla* (19-VII-35).

"Se ha constituído un gobierno obrero-republicano presidido por Largo Caballero : no es este el gobierno que exige la Revolución : hoy, como ayer, gobierno obrero". *La Batalla* (5-IX-36).

S.B.L.E. "Proletarios" [full volant] (ca. VI/VII-37).

S.B.L.E. "Trabajador, he aquí tu consigna" [full volant] (ca. VI/VII-37).

S.B.L.E. "Le tract de nos camarades espagnols pendant les journées de Mai". *La Lutte ouvrière* (3-VI-37).

"La Sección de Madrid del Socorro Rojo (Partido Obrero de Unificación Marxista) eleva su más enérgica protesta por los fusilamientos de Moscou". *El Combatiente rojo*, nº 4 (20-IX-36), p. 2.

SECRETARÍA DE PRENSA Y PUBLICACIONES DEL COMITÉ REGIONAL DE JUVENTUDES LIBERTARIAS DE CATALUÑA. "La campaña internacional de[l] stalinismo contra la C.N.T. y el P.O.U.M. : "la ruta de la unidad" : la labor del stalinismo en el extranjero". *La Batalla* (13-IV-37)).

SECRETARIAT INTERNACIONAL DE LA LLIGA COMUNISTA INTERNACIONAL. “Résolution du Secrétariat International au sujet de la section espagnole de la L.C.I.”. *Bulletin de la Ligue des communistes-internationalistes (bolchéviks-léninistes)*, no. 7-8 (mai 1936), p. 11).

SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Aux peuples esclaves du Maroc : a tous les peuples coloniaux, frères coloniaux du Maroc et des autres pays opprimés par les impérialistes”. *Quatrième Internationale*, no. 1 (octobre 1936), p. 27-28.

SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Circulaire du Secrétariat international pour la IV^e Internationale aux sections américaines de la Quatrième Internationale”. *Bulletin intérieur international*, no. 1 (avril 1937), p. 24.

SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Décision du Secrétariat International sur le cas Fosco”. *La Lutte ouvrière* (14-XI-36).

SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Décision sur le cas R. Molinier”. *Quatrième Internationale*, no. 1 (octobre 1936), p. 26.

SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Espagne : décision du S.I. dans le cas de Fosco, ancien membre du groupe B.L. de Barcelone”. *Service d'information et de presse*, no. 13 (4 novembre 1936), p. 27.

SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Porque [sic] la IV Internacional participa a [sic] la conferencia de Barcelona”. *Boletín de informaciones del Partido Obrero Internacionalista (Parti ouvrier internationaliste)*, n° 1 ([diciembre 1936?]), p. 7-9.

SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Pour une campagne mondiale de soutien pour l'avant-garde de la IV^e Internationale en France, Espagne et Belgique”. *Quatrième Internationale*, no. 1 (octobre 1936), p. 25-26.

SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Pourquoi la IV^e Internationale participe à la Conférence de Barcelone”. *La Lutte ouvrière* (25-XII-36)).

SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Préface”. *Quatrième Internationale*, no. 1 (octobre 1936), p. 2-3.

SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “La Quatrième Internationale et la Révolution espagnole”. *Service d'information et de presse*, no. 17 (22 février 1937), p. [74]-75b.

SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Résolution du Secrétariat pour la 4^e Internationale sur la situation actuelle en Espagne et les tâches des bolcheviks-léninistes”. *La Lutte ouvrière* (21-V-37).

SECRETARIAT INTERNACIONAL DEL MOVIMENT PER LA IV INTERNACIONAL. “Résolution sur la conférence contre la guerre du Bureau de Londres”. *Quatrième Internationale*, no. 1 (octobre 1936), p. 12-13.

“Des sections du Parti Socialiste des États-Unis pour la Quatrième Internationale”. *La Vérité*, no. 199 (30-III-34).

SEDOV, L. “Porquoi Staline assassine les Vieux Bolcheviks”. *Le Soviet*, no. 3 (27 janvier 1937).

SEDRAN, Domenico. “Carlini in Spain : an Italian Trotskyist in the Spanish Civil War”. *Revolutionary history*, v. 4, nos. 1-2 (winter 1991-92), p. 253-264.

SEDRAN, Domenico [?]. “El Congreso regional de la C.N.T.”. *La Voz leninista*, n° 1 (5 Abril 1937), p. 3.

SEDRAN, Domenico. “Un incontro a Valeriano : “Carlini” il rivoluzionario, nella tempesta del ‘900”. [A cura di Fausto Bucci]. *La Risveglio*, n. 7-8 (maggio/agosto-settembre/dicembre 2001), <http://www.larisveglio.it/numero6/carlini.html>

SEDRAN, Domenico. “Memorie di un proletario rivoluzionario”. *Critica comunista*, nos. 8-9 (1980), p. 133-185.

SERENI, Bruno. “Ricordando la presa di Monte Aragón”. *La Stampa libera* (30-IX-37); reproduït en: *La Risveglio*, n. 5 (settembre-dicembre 2000), <http://www.oocities.org/soho/den/7257/numero4/bogoni.html>.

SERGE, Victor. “Una carta del gran revolucionario ruso, Victor Serge : “sólo la clase obrera puede vencer al fascismo; sólo ella puede construir una república digna de ese nombre, una democracia que ya no será una trampa””. *La Batalla* (30-VIII-36).

SERGE, Victor. “Una carta de Víctor Serge : muchos combatientes de octubre estarían rápidamente entre nosotros...”. *La Batalla* (9-X-36).

SERGE, Victor. “Una carta de Víctor Serge dirigida a “La Batalla” : muchos combatientes de octubre estarían rápidamente con nosotros...”. *P.O.U.M.*, nº 8 (14-X-36), p. 6.

“Servicio de prensa del partido”. *P.O.U.M.*, nº 8 (14-X-36), p. 2.

“Seuls, le prolétariat armé et le gouvernement ouvrier vaincront la réaction”. *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36).

SHACHTMAN, Max. “The Spanish elections and the People’s Front : People’s Front acts as a brake on upward movement of masses”. *New militant* (14-III-36).

“La situación desde el punto de vista militar : la victoria de nuestras armas está asegurada : para ello exigimos: un gobierno obrero”. *La Batalla* (4-IX-36).

“La situation politique et les partis en Catalogne”. *La Lutte ouvrière* (22-VIII-36).

“La situation vue de Barcelone, fin mars”. *Bulletin français de la Section bolchevique-léniniste d’Espagne (pr. la IVe Internat.)*, no. 1 (10 avril 1937), p. 11-12.

SNEEVLIET, Henk. “El valor internacional de la lucha que sostiene la clase trabajadora española : democracia reaccionaria y fascismo amenazante en Holanda : hacia una revolución socialista”. *La Batalla* (16-X-36).

“Sobre una “octavilla apócrifa” : aclaración necesaria”. *La Batalla* (6-V-37).

SOLANO, Wilebaldo. “El ejemplo de Sneevliet”, <http://www.fundanin.org/sneev.htm>.

“La solidaridad de los obreros soviéticos”. *La Batalla* (9-VIII-36).

“Solidaridad internacional”. *La Batalla* (24-XII-36).

“La solidaridad proletaria internacional”. *La Batalla* (31-X-36).

“Solidarité avec le Poum!”. *La Lutte ouvrière* (27-XI-36).

“Solidarité : des hommes, de l’argent, des armes...”. *La Lutte ouvrière* (8-VIII-36).

“La solidez del bloque antifascista exige normas leales”. *Solidaridad obrera* (18-VI-37).

“Una solución reformista o una solución revolucionaria”. *La Batalla* (31-III-37).

““Le Soviet” doit vivre et lutter”. *Le Soviet*, no. 3 (27 janvier 1937).

“Soviet power in Spain can smash fascists”. *The Workers’ voice*, v. 3, no. 8 (October, 1936), p. 1, 5.

“An S.P. comrade in the P.O.U.M.”. *The Spanish revolution*, v. 1, no. 9 (December 23, 1936), p. 7.

“Spain : soviet power can win”. *Labor front*, v. 3 no. 5 (November, 1936), p. 1, 4.

“La Spagna al bivio : soviet o fascismo”. *Bollettino d’informazione : edito dai bolscevichi-leninisti italiani aderenti alla IV^a Internazionale*, n° 2 (7-VIII-36); reproduced in: *Quaderni Pietro Tresso*, n. 33 (gennaio-febbraio 2002), p. 33-36.

“Spain”. *Labor front*, v. 3, no. 2 (April 1936), p. 2.

“Spain”. *The Militant* (11-VIII-34).

“Spain”. *The Militant*. (25-VIII-34).

“Spain : crisis in struggle”. *Labor front*, v. 3 no. 4 (September, 1936), p. 1, 4.

“Spain : movement towards unity against fascism grows”. *The Militant* (21-VII-34).

“Spain : People’s Front or Workers’ Alliance?”. *Labor front*, v. 3, no. 3 (July 1936).

“Spain : three bourgeois armies”. *The Fourth International*, v. 2, no. 10 (March, 1937), p. 9-10.

“Spain’s masses fight for land and bread”. *The Fighting worker*, v. 1, no. 3 (May 1, 1936), p. 1-2.

“The Spanish Civil War”. *The Fourth International*, v. 2, no. 4 (September 1936), p. 1-15.

“Spanish Civil War reaches new crisis : POUM-Syndicalists betray workers”. *The Fighting worker*, v. 1 no. 13 (November 15, 1936), p. 1-2.

“Spanish Peoples’ Front serves left bourgeoisie : not against reaction, but against the proletariat”. *The Fighting worker*, v. 1, no. 2 (March 1, 1936), p. 4.

“Spanish socialist youth calls for new interna[tional]”. *New militant* (12-I-35).

“Spanish workers battle rightist revolt; issue communism or fascism : only soviets and proletarian revolution can smash fascism”. *The Fighting worker*, v. 1, no. 7 (August 1, 1936), p. 1.

“Spanish workers betrayed”. *The Workers’ voice*, v. 3, no. 9 (November, 1936), p. 1, 6.

“Spanish Yipsels fight opportunism”. *The Militant* (11-VIII-34).

“Spanish youth groups merge”. *The Fighting worker*, v. 1, no. 8 (August 8, 1936), p. 1.

SPINELLI, Veniero. “Gli aviatori italiani a Madrid”. *Giustizia e libertà*, n° 40 (2-X-36), p. 3.

“El stalinismo se nutre de la calumnia contra Trotsky”. *P.O.U.M.*, n° 8 (14-X-36), p. 4.

“Los stalinistas quieren [sic] liquidar la revolución española [sic] : el P.O.I. emprende una campaña [sic] contra los ataques reaccionarios de sue [sic] es objeto el P.O.U.M.”. *Boletín de informaciones del Partido Obrero Internacionalista (Parti ouvrier internationaliste)*, n° 1 ([diciembre 1936?]), p. 2.

“Stalinites offer unity to Italian fascists”. *The Workers’ voice*, v. 3, no. 9 (November, 1936), p. 2.

STERLING, Max. “A letter from Spain”. *Socialist appeal*, v. 2, no. 10 (November 1, 1936), p. 11-13.

“Stop press”. *Fight*, v. 1, no. 5 (April, 1937), p. 12.

“La suerte del camarada Trotsky”. *P.O.U.M.*, n° 5 (23-IX-36), p. 6.

- “Suite de la discussion à propos de l’unification des B. L. en Espagne”. *La Commune* (9-IV-37).
- “Les tâches du moment en Espagne”. *La Lutte ouvrière* (15-VIII-36).
- “También el S.A.P.”. *Boletín : editado por el Grupo Bolchevique Leninista de España (IV Internacional)*, nº 1 (Enero 27, 1937), p. 15.
- “¿Terrorismo? : la confirmación de la maquinación Kirov : democràcia y frente popular”. *La Batalla* (16-VIII-36).
- THALHEIMER, August. “Notes on a stay in Catalonia”. *Revolutionary history*, v. 4, nos. 1-2, p. 270.
- THALMANN, [Pavel?]. “Von der Aragonfront : Brief eines Milicianos [sic]”. *Die Leninistische Stimme* [traducció dels serveis secrets estalinistes de *La Voz leninista*], nachtrag (28-IV-37), p. 9-10.
- THALMANN, [Pavel?] . “Von der Aragonfront : Brief eines Milizianers”. *Deutsches Bulletin der Bolschewistisch-Leninistischen Sektion von Spanien (für die Vierte Internationale)*, no. 2 (Mitte April 1937), p. 20.
- ““Todo el poder para el gobierno””. *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista de España (IV Internacional)*, nº 2 (febrero de 1937), p. 5.
- “Todo y todos para el frente : una columna de más de un millar de milicianos del P.O.U.M. salió ayer hacia el frente aragonés : entre ellos va el grupo internacional “Lenín” : también marchó una compañía de camaradas de Tarrasa”. *La Batalla* (30-VIII-36).
- “Towards a revolutionary International”. *The Spanish revolution*, v. 1, no. 9 (December 23, 1936), p. 4.
- “Towards the Fourth International”. *The New International*, v. 2, no. 2 (march 1935), p. 81.
- “Los trabajadores de los Países Bajos juzgan el P.O.U.M.”. *El Combatiente rojo*, nº 6 (4-X-36), p. 1.
- “Los trabajadores de todo el mundo al lado de la revolución española : cómo se producen los camaradas franceses auténticamente revolucionarios : la revolución española en peligro, los obreros franceses deben ayudar al proletariado ibérico”. *P.O.U.M.*, nº 5 (23-IX-36), p. 7.
- “Los trabajadores deben saber la verdad : una comisión de encuesta que puede demostrar las falsedades de Stalin. *P.O.U.M.*, nº 3 (9-IX-36), p. 2.
- “Un tract des bolchevicks-Léninistes d’Espagne”. *La Lutte ouvrière* (2-IV-37).
- “Tract édité par les bolcheviks-léninistes espagnols pendant les journées de Mai à Barcelone”. *Service d’information et de presse*, no. 19-20 (Juin 1937), p. 103-104.
- “Les travailleurs de la F.A.I. et de la C.N.T. luttent contre le gouvernement de la contre-révolution bourgeoise!”. *La Lutte ouvrière* (7-V-37).
- “Treachery of Peoples Front; aid from Germany, Italy, Portugal; and Soviet-Blum neutrality bolster the counter-revolution in Spain : workers must seize state power”. *The Fighting worker*, v. 1 no. 10 (October 1, 1936), p. 1.
- “Tres conferencias de L. Fersen sobre el proceso político español”. *Comunismo*, nº 32 (febrero 1934), p. 78-83.
- “Trotskismo vs. Frentepopulismo en la Guerra Civil Española : contra la traición del POUM y sus apologistas de ayer y hoy”. *Spartacist*, nº 36 (noviembre de 2009), p. 26- 53.
- “Trotsky califica el proceso de Moscou de farsa y de comedia”. *El Combatiente rojo*, nº 2 (2-IX-36), p. 3.

TROTSKY, L. “Un artículo de León Trotsky sobre el terror individual : la campaña antitrotskista de la burocracia staliniana”. *El Combatiente rojo*, nº 2 (2-IX-36), p. 3, 2.

TROTSKY, L. “Centrismo y IV Internacional”. *Comunismo*, nº 34 (abril 1934), p. 158-162.

TROTSKY, L. “El conflicte català i les tasques del proletariat”. *L’Avenç*, núm. 404 (setembre 2014), p. 40-41.

TROTSKY, L. “Declaraciones de Trotski sobre España”. *La Batalla* (11-III-37).

TROTSKY, L. “Déclarations faites par Trotsky aux representants de la presse mexicaine”. *Le Soviet*, no. 3 (27 janvier 1937).

TROTSKY, L. “La defensa de Petrogrado : lecciones de la historia”. *La Batalla* (21-X-36).

TROTSKY, L. “La defensa de Petrogrado : lecciones de la historia”. *P.O.U.M.*, nº 7 (7-X-36), p. 4-5.

TROTSKY, L. “El Ejército Rojo decapitado”. *La Voz leninista*, nº 3 (5-II-1938), p. 4-6.

TROTSKY, L. “L’Évolution du parti socialiste S.F.I.O.”. *La Vérité*, no. 218 (17-VIII-34).

TROTSKY, L. “Fenner Brockway, Pritt n. 2”. *Bulletin français de la Section bolchevique-léniniste d’Espagne (pr. la IVe Internat.)*, no. 1 (10 avril 1937), [suplement].

TROTSKY, L. “Fenner Brockway, Pritt N. 2”. *Die Leninistische Stimme* [traducció dels serveis secrets estalinistes de *La Voz leninista*], nachtrag (28-IV-37), p. 11-12.

TROTSKY, L. “Leon Trotsky y el proceso de Moscou”. *P.O.U.M.*, nº 4 (16-IX-36), p. 2.

TROTSKY, L. “On the Seventh Congress of the Comintern. *The New International*, v. 2, no. 6 (october 1935), p. 177-179.

TROTSKY, L. “Once again: the I.L.P. : an interview with Leon Trotsky”. *The New International*, v. 3, no. 1, whole no. 13 (February 1936), p. 5-8.

TROTSKY, L. [G. Gourov]. “Les organisations socialistes de gauche et nos tâches”. *La Vérité*, no. 163 (14-VII-33).

TROTSKY, L. “¿Por qué ha vencido Stalin a la oposición?”. *P.O.U.M.*, nº 3 (9-IX-36), p. 6-7.

TROTSKY, L. “El proletariado ante la guerra”. *La Batalla* (13-IX-35).

TROTSKY, L. “¿Quién defiende a la U.R.S.S. y quién ayuda a Hitler?”. *La Batalla* (4-X-35).

TROTSKY, L. “Rusia 1917 : el comité revolucionario”. *La Batalla* (8-XI-36).

TROTSKY, L. “Sobre el VII Congreso de la Internacional Comunista”. *La Batalla* (8-XI-35).

TROTSKY, L. “Unity and the youth”. *International news*, special no. 2 ([july? 1935]), p. 4

TROTSKY, L. “La victoire est-elle possible? : problèmes de la Révolution Espagnole”. *La Lutte ouvrière* (14-V-37, 21-V-37).

“Trotsky reclamado por los trabajadores de Cataluña”. *El Combatiente rojo*, nº 4 (20-IX-36), p. 4.

U. d. B. ““Non sono passati” : l’antifascista italiano Milano caduto fra i combattenti catalani : lettera da Barcellona”. *Il Nuovo Avanti* (1-VIII-36).

“La única salida”. *La Batalla* (28-III-37).

- “La unificación de los partidos obreros en Cataluña”. *Boletín interior de la I.C.E.*, nº 12 (25-IV-35), p. 1.
- VEGA, Carme ; MONJO, Anna ; VILANOVA, Mercè. “Socialización y Hechos de Mayo : una nueva aportación a partir del proceso a Mauricio Stevens, 2 de junio de 1937”. *Historia y fuente oral*, nº 3 (1990), p. 93-103.
- VERDARO, Virgilio [Gatto Mammone]. “La nuova posizione della minoranza significa equivoco e duplicità”. *Prometeo*, no. 139 (22-XI-36).
- VEREEKEN, Georges. “Quelques remarques sur le document d’Adolphe”. *Bulletin intérieur d’information et de discussion [du] Parti socialiste révolutionnaire de Belgique*, (13 juin 1937), p. 11-13.
- VEREEKEN, Georges ; RENERY, Lucien. “For a correct policy in respect to the Spanish Revolution and POUM”. *Information bulletin : issued by the International Bureau for the Fourth International*, (July, 1937), p. 7-8.
- VERGNON, Gilles. “Les bases du tournant de Trotsky vers la IVe Internationale”. *Cahiers Léon Trotsky*, no. 22 (juin 1985), p. 26-39.
- “Vers la révolution prolétarienne ou vers une néo-république bourgeoise?”. *La Révolution espagnole*, no. 13 (15 février 1937), p. 2.
- “Vers l’unité organique?”. *La Vérité* (3-VIII-34).
- VILLARROYA FONT, Joan. “Las víctimas del 19 de julio en Barcelona”. *Historia y vida*, nº 131 (febrero de 1979), p. 66-73.
- “Visita a *La Batalla* de unos camaradas franceses”. *La Batalla* (13-VIII-36).
- “¡Viva el gobierno obrero y campesino! : el P.O.U.M. ante la clase trabajadora : millares de obreros ovacionaron, ayer noche, las consignas de nuestro Partido”. *La Batalla* (10-IV-37).
- “Die “Voz Leninista” antwortet “Adelante””. *Die Leninistische Stimme* [traducció dels serveis secrets estalinistes de *La Voz leninista*], nachtrag (28-IV-37), p. 5-7.
- WAUVERMANS, Pierre ; LAUNOY, Florent. “Extraits d’une lettre datée du 19.4.37 de Wauvermans et Launoy, tous deux miliciens dans les colonnes du POUM”. *Bulletin intérieur d’information et de discussion [du] Parti socialiste révolutionnaire de Belgique*, (13 juin 1937), p. 14-16
- “Weder Reformisten, noch Revolutionaere”. *Die Leninistische Stimme* [traducció dels serveis secrets estalinistes de *La Voz leninista*], nachtrag (28-IV-37), p. 8-9.
- WEISBORD, Albert. “Amérique : le mouvement ouvrier aux États Unis”. *Juillet*, no. 1 (juin 1937), p. 33-36.
- WERNER, Abel. “Ein Brief aus Spanien an Heinrich Brandler”. *Sozialismus*, nr. 7 (2016), <http://www.kfsr.info/2016/07/ein-brief-aus-spanien-an-heinrich-brandler-von-werner-abel/>
- “What did we accomplish at the Brussels Congress?”. *New International bulletin*, v. 1, no. 5 (December, 1936), p. 5-8, [34].
- “What do you say? : help build a Marxist party in Spain”. *The Fighting worker*, v, 2, no. 2 (March 1, 1937), p. 2.
- WOLF, Erwin. “De la conférence de Bruxelles à la conférence de Barcelone : le bureau de Londres : un bureau sans programme!”. *La Lutte ouvrière* (1-I-37).
- WOLF, Erwin. “Lettre de Barcelone”. *La Lutte ouvrière* (6-VIII-37).

- WOLF, Erwin. "Lettre du cam. Braun au Comité executif du Parti socialiste révolutionnaire belge, le 21 décembre 1936". *Bulletin intérieur international*, no. 1 (avril 1937), p. 7-8.
- "Workers under attack by Spanish governments". *The Workers' voice*, v. 4, no. 4 (April 26, 1937), p. 1, 6.
- "Workers of Spain fight back fascists". *The Workers' voice*, v. 3, no. 10 (December, 1936), p. 1.
- "Workers' power will crush Spanish fascists!". *The Workers' voice*, v. 3, no. 7 (September, 1936), p. 1-2.
- "World youth movement". *Young Spartacus* (June 1934), p. 7.
- "El XIX aniversario de la Revolución rusa". *La Batalla* (8-XI-36).
- YAKOVLEV, L. [Lilia Estrina-Dallin]. "Léon Sedov". *Cahiers Léon Trotsky*, no. 13 (mars 1983), p. 56-60.
- YERYM, A. "La Juventud Socialista y la revolución". *La Antorcha* (14-VII-34).
- YERIM, E. "Los intelectuales y los fusilamientos de Moscou". *P.O.U.M.*, nº 4 (16-IX-36), p. 3-4.
- "Y.P.S.L. and P.O.U.M.". *The Spanish revolution*, v. 1, no. 1 (October 21, 1936), p. 7.
- Z. "Letters from Barcelona picture bourgeois-Stalinist repressions". *Socialist appeal*, v. 1, no. 4 (September 4, 1937), p. 7.
- "Zum Problem der spanischen Revolution". *Deutsches Bulletin der Bolschewistisch-Leninistischen Sektion von Spanien (für die Vierte Internationale)*, no. 3 (27. April 1937), p. 23-27.
- "Zur Kampfe um die Quocksilbergruben". *Deutsches Bulletin der Bolschewistisch-Leninistischen Sektion von Spanien (für die Vierte Internationale)*, no. 2 (Mitte April 1937), p. 20.
- "Ein "Zuschauer" der spanischen Revolution". *Die Leninistische Stimme* [traducció dels serveis secrets estalinistes de *La Voz leninista*], nachtrag (28-IV-37), p. 7-8.

ÍNDIX DE NOMS

- ABD EL-KRIM, Mohamed ibn, 409
ABDELJALIL, Omar, 404, 405, 407, 408, 412, 413, 415, 416, 418, 421
ABERN, Martin, 557, 558, 621, 644, 655, 661, 709
ACCIAI, Enrico, 376, 377, 743, 769
ACUÑA, Ernesto, 117
ACUÑA, Luis, 117
ADROHER, Enric, 311, 316, 473
AHRENS, Helmut, 372, 779
AÏACHE, Henri, 309, 336, 373, 430, 433, 480, 489, 492, 493, 522, 549, 550, 551, 553, 554, 555, 558, 561, 564, 589, 594
AÏACHE, Maurice, 228, 309, 329, 336, 480, 549, 725, 732
AIGUADER, Artemi, 701
AJURIAGUERRA, Isabelle, 8, 244, 385, 386, 768
AJURIAGUERRA, Juan de, 385
AJURIAGUERRA, Julián de, 385
ALBA, Víctor, 77, 134, 137, 174, 175, 769, 777
ALBERICH, Manuel, 777
ALBERTI, France, 8, 244, 359, 385, 386, 768
ALCALÁ ZAMORA, Niceto, 82
ALCÓN, Marcos, 416
ALEXANDER, Robert J., 14, 769
AL-FASI, Allal, 404, 405
AL-HUSAYNI, Mohammad Amin, 406
ALÍ, 337, 732
ALONSO, Armando, 71
ÁLVAREZ DEL VAYO, Julio, 418
ÁLVAREZ, Antonino, 108
AMIGO, 137
ANDRADE, Juan, 11, 23, 29, 30, 33, 34, 35, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 49, 54, 57, 58, 62, 63, 64, 69, 70, 71, 72, 73, 76, 77, 83, 84, 85, 86, 91, 92, 96, 99, 101, 105, 106, 108, 109, 110, 112, 113, 115, 116, 118, 125, 127, 128, 129, 130, 133, 136, 137, 152, 161, 163, 165, 170, 181, 184, 186, 187, 201, 202, 203, 204, 208, 209, 214, 249, 265, 294, 298, 311, 313, 317, 325, 349, 351, 356, 384, 392, 393, 394, 442, 462, 465, 474, 479, 480, 481, 485, 522, 538, 559, 568, 582, 595, 599, 600, 609, 633, 634, 640, 662, 694, 701, 717, 755, 774, 775, 778, 781, 785
ANDRÉS ESTELLÉS, Vicent, 778
ANDREW, Christopher, 710, 769
ANGELONI, Mario, 386
ANNENKOV, Iurii, 479
ANTONIO, 395
ARANDA, Alberto, 128
ARAÑÓ, 279
ARAQUISTÁIN, Luis, 51, 69, 159, 161, 164, 404, 782
ARCHER, John, 367, 782
ARDÉVOL, Marisa, 777
ARDIACA, Pere, 399, 407, 777
ARENILLAS, José Luis, 30, 57, 58, 83, 84, 131, 474, 481, 782
ARGENTIN, Mario, 725, 732
ARGILA, Jaume, 406
ARGILA, Marcel, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 415, 416
ARLEN, 202
ARN, Alfred, 330, 732
ARNAU, 217
ARQUER, Jordi, 174, 227, 311, 319, 444, 473, 487, 533, 701, 782
ARSALANE, Chakib, 414
ARTUR, 248, 299
ASTORGA, Juan, 117
AUBREY, 498, 510, 517, 519, 520, 523, 557, 575, 578, 579, 580, 581, 583, 634, 640, 647
AUFSEHER, Isak, 217, 218
AUGER, 29, 782
AUSIN, José Luis, 8, 325, 326, 327, 328, 339, 341, 349, 350, 352, 353, 355, 358, 360, 363, 364, 397, 725, 732, 751, 770
AXEITOS, X. L., 66, 110, 111, 772
AYMARD, Andrés, 725, 732
AZAÑA, Manuel, 48, 85, 133, 177, 178, 190, 194, 198, 207, 208, 235, 255, 256, 257, 267, 622, 806, 812
B. M. F., 210, 211, 240, 299, 447, 783
BAILLY, Charles, 325, 330, 364, 725, 732
BAKUNIN, Mikhail, 451
BALADA, Sergi, 369
BALDRIS, Gerardo, 378, 379
BALDUINI, Duilio, 219, 225, 330, 350, 352, 353, 534, 725, 732, 743
BALIUS, Jaume, 658, 659, 662, 669
BALLARD, Arthur, 537
BANGE, 217
BANNWART, Emil, 330, 725, 732
BARBIERI, Francesco, 685
BARRIOS, Esteban, 108
BARTA, 530
BARTON, 35, 36, 38, 52
BASKY, Louis, 648
BASSI, Gigi, 330, 341, 732, 743
BATLLE, Simón, 725, 732
BATOU, Jean, 226, 227, 252, 314, 324, 338, 374, 557, 778, 783, 792
BATTISTA, 225
BAUER, E., 519
BAUER, Otto, 477, 611, 783
BEALS, Carleton, 587, 597
BEIGBEDER, Juan Luis, 405
BELFIORE, Gildo, 263, 323, 330, 341, 347, 732
BELLOTO, Francesco, 377
BEN, 520, 578
BENCI, Etrusco, 305, 330, 352, 725, 732
BENJELLOUN, Abdelmajid, 400, 402, 403, 404, 405, 412, 414, 415, 416, 417, 418, 770

BENNY, 645
 BERENGUER, 732
 BERG, Toon van de, 752
 BERNERI, Camillo, 266, 386, 685
 BESNARD, Pierre, 401, 409, 415
 BESTANI, Belkasem, 725, 732
 BESTEIRO, Julián, 38, 44
 BEULE, Nadia de, 227, 229, 306, 310, 322, 335, 355, 356, 359, 360, 363, 364, 373, 783
 BILATO, Francesco, 725, 733
 BILBAO, Esteban, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 47, 48, 49, 51, 52, 63, 68, 91, 108, 109, 113, 114, 116, 150, 161, 170, 620, 755, 783
 BIZCARRONDO, Marta, 28, 119, 161, 771, 776
 BLACKWELL, Russell, 72, 79, 83, 125, 267, 282, 343, 346, 348, 384, 391, 393, 430, 456, 458, 459, 460, 462, 474, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 509, 510, 512, 520, 521, 522, 529, 534, 556, 559, 573, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 598, 599, 604, 611, 633, 634, 635, 636, 639, 640, 641, 643, 644, 645, 647, 648, 649, 650, 651, 654, 656, 657, 667, 672, 673, 674, 677, 678, 682, 683, 697, 698, 711, 712, 719, 755, 756, 757, 781, 782, 783, 795, 800, 806
 BLANCH, Federico, 725, 733
 BLANCHARD, Raymond, 346, 789
 BLANCO BERMEJO, Jesús, 105, 108, 115, 116, 150, 442, 755, 781
 BLANCO PASCUAL, Manuel, 117
 BLANCO, Edelmiro, 394
 BLASI, Pere, 217
 BLUM, Léon, 247, 249, 306, 317, 420, 424, 445, 446, 461, 622, 683, 780, 783, 804, 805, 806, 817
 BOB, 653, 654
 BOBILIOFF, Gregor, 330, 336, 733
 BOBILLO, Uxío, 66, 110, 111, 772
 BOGONI, Giuseppe, 226, 330, 333, 334, 335, 336, 348, 352, 353, 725, 733, 743, 783
 BOGOVA, Margarita, 394
 BOJÓRQUEZ, Juan de Dios, 558
 BOLLOTEN, Burnett, 763, 770
 BONAMUSA, Francesc, 23, 770, 795
 BONET, Pere, 311, 423, 424, 443, 473, 506
 BONZO, Giuseppe, 725, 733
 BORDIGA, Amadeo, 16, 258, 759
 BORGIO, Giuseppe, 322, 330, 339, 725, 733, 784
 BORTENSTEIN, Myeczyslaw, 11, 335, 383, 384, 605, 656, 657, 658, 770, 779
 BOSCO, Vincenzo, 726, 733
 BOSE, Subhas Chandra, 406
 BOT, Wim, 285, 778
 BOULANGIER, Louis, 320, 329, 335, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 386, 468, 469, 470, 500, 501, 733, 755, 784
 BOURGUINA, Anna M., 697, 774
 BOURRINET, Philippe, 14, 228, 262, 263, 265, 267, 323, 370, 585, 770
 BOUWMAN, Engelbertus, 325, 529, 540, 581, 752
 BRAMATI, Mario, 263, 330, 341, 726, 733, 743
 BRANDEBAT, Miguel, 726, 733
 BRÄNDLE, Brigitte, 372, 770
 BRÄNDLE, Gerhard, 372, 770
 BRANDLER, Heinrich, 146, 282, 372, 647, 784, 819
 BRAUN, Oscar, 726, 733
 BRAUNER, Karl, 372, 799
 BRAUSCH, Gabrielle, 284
 BREÁ, Juan, 228, 259, 296, 308, 309, 310, 316, 318, 321, 324, 325, 326, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 337, 370, 372, 382, 387, 393, 394, 395, 396, 423, 427, 443, 466, 469, 470, 474, 475, 476, 486, 494, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 503, 504, 517, 518, 520, 521, 522, 525, 534, 733, 755, 756, 770, 774, 784
 BRETON, André, 276, 287, 321, 322, 344, 430, 436, 494, 496, 500, 574, 655, 779, 790, 797, 808
 BREZINER, Maurice, 310, 329, 350, 351, 353, 363, 512, 566, 726, 733, 743
 BROCKWAY, Fenner, 518, 519, 534, 627, 628, 800, 818
 BROSIUS, Helene, 8
 BROUÉ, Pierre, 7, 11, 13, 14, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 35, 36, 40, 44, 45, 49, 53, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 76, 78, 80, 81, 82, 83, 87, 91, 94, 96, 99, 103, 105, 108, 109, 110, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 132, 133, 134, 147, 148, 149, 151, 155, 156, 157, 159, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 173, 174, 175, 176, 179, 185, 186, 188, 189, 190, 191, 196, 197, 199, 201, 202, 204, 207, 208, 210, 213, 230, 231, 235, 238, 240, 242, 244, 245, 246, 249, 251, 269, 273, 275, 276, 279, 294, 295, 297, 302, 303, 313, 314, 315, 316, 320, 322, 331, 337, 338, 351, 355, 369, 374, 375, 381, 388, 391, 393, 423, 425, 426, 430, 432, 437, 439, 440, 445, 472, 476, 477, 493, 502, 507, 508, 524, 530, 532, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 547, 562, 587, 588, 589, 591, 592, 593, 595, 596, 597, 598, 599, 603, 607, 609, 610, 616, 620, 624, 626, 627, 631, 632, 633, 637, 651, 655, 656, 658, 674, 677, 679, 682, 690, 692, 697, 700, 706, 707, 708, 709, 710, 746, 750, 770, 777, 779, 784, 785
 BRU, Lluís, 217
 BRYAN, John, 556
 BUCCI, Fausto, 216, 219, 220, 225, 226, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 305, 310, 314, 330, 332, 335, 337, 339, 340, 341, 342, 345, 348, 349, 352, 353, 357, 359, 360, 364, 382, 427, 452, 496, 732, 769, 770, 783, 785, 795, 815
 BUECHLER, Herbert, 726, 733

BUENO, Javier, 207, 208, 210
 BUIL, Francesc, 282, 335, 374, 798, 810
 BÜLOW, Andreas, 346, 618, 657, 750
 CABEZAS, Silvia, 8
 CABO, Francesc de, 38, 72, 73, 96, 99, 101,
 102, 103, 104, 105, 106, 108, 199, 436, 755,
 757, 771, 774, 785, 811
 CACHIN, Marcel, 683
 CAHUÉ, Amadeu, 333, 335
 CALERO, José, 325, 330, 336, 337, 482, 733
 CALLE, Álvaro de la, 258, 259, 260, 261, 262,
 265, 266, 348, 777
 CALLIGARIS, Luigi, 225
 CALVET, Josep, 416
 CANALES, Antonio, 726, 733
 CANDOLI, Turiddu, 265, 267
 CANNE-MEIJER, Henk, 584
 CANNON, James P., 23, 56, 112, 143, 163,
 244, 536, 542, 764, 786
 CAPDEVILA, Josep, 424, 433, 474, 481, 482
 CAPIZZI, Giuseppe, 217, 219
 CARBALLO, Deogracias, 117
 CARBONCINI, Claudio, 220, 225, 226, 262,
 263, 264, 265, 266, 267, 305, 310, 314, 330,
 332, 335, 339, 340, 341, 342, 345, 348, 349,
 352, 357, 382, 427, 452, 496, 770
 CÁRDENAS, Lázaro, 511, 546, 558, 772
 CARL [?], 278
 CARRASCO, 624, 710
 CARREÑO, Francisco, 659
 CARRERAS, Charles, 352, 726, 733, 743
 CARRILLO, Santiago, 28, 53, 70, 72, 115, 116,
 118, 129, 159, 166, 170, 299, 775, 785
 CARTER, Joseph, 23
 CASADEMUNT, 217
 CASCIOLA, Paolo, 7, 11, 12, 13, 216, 217,
 220, 225, 226, 227, 228, 233, 244, 263, 264,
 267, 305, 310, 312, 323, 330, 335, 340, 342,
 346, 357, 376, 377, 382, 386, 465, 466, 468,
 549, 550, 551, 618, 657, 694, 732, 750, 770,
 772, 775, 786
 CASOAR, Phil, 774
 CASTELHO, 336, 733
 CASTELLS, Faust, 282, 335, 374, 782, 798,
 810
 CASTRO, Rafael, 162, 786
 CAVIGNAC, Jean, 289, 633, 786
 CENDRA, Ignasi, 427, 771
 CESARIN, Enrico, 263, 330, 341, 726, 734, 743
 CÉSTER, Manuel, 301
 CHÁVEZ, Javier, 12, 772
 CHAZÉ, Henry, 125, 268, 306, 547, 582, 585,
 633, 634, 771
 CHÉRON, Georges, 283, 332, 377, 378, 379,
 382, 395, 467, 549, 550, 551, 552, 567, 656,
 670, 712, 755, 788
 CHÉRON, Louise, 377, 549
 CHEVALIER, Pierre, 8, 79, 141, 142, 147, 225,
 273, 276, 279, 298, 315, 393, 394, 400, 403,
 407, 415, 418, 432, 465, 476, 771
 CHIAROMONTE, Nichola, 386, 387, 807
 CHOATE, Frederick S., 777
 CHUECA, Miguel, 774
 CICCIO, 263, 330, 341, 734, 743
 CID FERNÁNDEZ, Xosé Manuel, 43, 771
 CID GAITÁN, Julio, 152, 206, 213, 214, 395,
 624, 656, 657, 658, 755, 757
 CILLERUELO, José Ángel, 779, 797
 CIRELLA, Umberto, 330, 352, 734, 743
 COCA, Gabriel Mario de, 28, 771
 COHN, Fritz, 726, 734
 COLAY, Vicente, 73, 393, 522, 547, 558, 605,
 615, 654, 755, 789
 COLL, Josep, 316, 344, 444, 771
 COLLINET, Michel, 318, 329, 429, 802
 COLOMBO, Andrés, 71, 72, 771
 COMPANYYS, Lluís, 48, 299, 453, 609
 CONCEPCIÓN, Roberto, 726, 734
 CONNOR, Mick, 8
 CONSANI, Alessandro, 343, 348, 353
 CONSANI, Gogliardo, 330, 352, 726, 734, 743
 COPFERMANN, Émile, 400, 402, 403, 405,
 406, 413, 416, 417, 418, 421, 771
 CORNELLÀ, 335
 CORNET, Lilly, 752
 CORRADI, Piero, 262, 267, 341, 345, 452
 CORRALIZA, Pedro, 30, 43
 CORTEZ, Rossana, 779
 CORTEZÓN, Eusebio, 152, 198
 CORTINA, 217
 COSTA, Ángel, 330, 726, 734
 COSTA-AMIC, Bartomeu, 546, 588, 599, 703,
 771
 COSTELLO, John, 745, 748, 771
 COURTOT, Claude, 276, 771
 CRAIPEAU, Yvan, 207, 530, 532
 CRETUS, Jorge, 726, 734
 CRUELLES, Manuel, 771
 CSERNY, Alex, 726, 734
 CUESTA, 137
 CULTER, Ann, 678
 DALADIER, Édouard, 230, 247
 DALTI, Leon, 279
 DARBON, Caroline, 778
 DAUGE, Walter, 331, 342, 343, 345, 350, 360,
 362, 469, 488, 491, 492, 506, 511, 519, 528,
 537, 544, 553, 554, 560, 593, 606, 617, 618,
 631, 694
 DE BONO, Emilio, 264, 341, 353, 795
 DE HAN, T., 536
 DE LEONE, Mario, 262, 263, 264, 265, 266,
 267, 314, 330, 331, 332, 339, 341, 342, 345,
 348, 349, 352, 355, 427, 451, 452, 462, 496,
 755, 770, 793, 796, 797, 804
 DEFLORY, Gustav, 726, 734
 DEGEN, Hans-Jürgen, 372, 779
 DÉGLISE, 283, 377
 DEL PAPA, Romualdo, 266
 DELGADO, Ana, 9
 DELGADO, José, 726, 734

DELL, Simon, 330, 772
 DELZANT, Jules, 329, 351, 360, 361, 362, 726, 734, 743
 DEUTSCHER, Isaac, 14, 772
 DEWAR, Hugo, 367
 DEWAR, Roma, 367
 DEWEY, John, 587, 771
 DIAMANT, Max, 534, 786
 DÍAZ SANDINO, Felip, 410
 DÍEZ, Cristina, 774
 DIMITROV, Georgy, 191, 747
 DISSEL, Theo, 537
 DOLLFUSS, Engelbert, 68
 DOMÈNECH, 444
 DONATI, Alberto, 359
 DONNELLY, Charles, 578
 DOPAZO, Juan Antonio, 117
 DORIoT, Jacques, 146
 DREYFUS, Michel, 778
 DRIESTEN, Theo van, 325, 537, 540, 581, 582, 611, 695, 752, 755, 756, 791, 792
 DUCRABON, Georges, 329, 330, 350, 353, 499, 726, 734, 743
 DUNAYEVSKAYA, Raya, 296, 387, 764, 792
 DURÁN, Antonio, 747
 DURANY, Carlota, 72
 DURGAN, Andy, 12, 21, 27, 72, 77, 124, 127, 131, 132, 134, 136, 162, 197, 226, 227, 252, 314, 323, 324, 338, 400, 556, 772, 792
 DURIO, 225
 DURRUTI, Buenaventura, 289, 496
 DWYER, John, 764
 EALHAM, Chris, 301, 776
 EBERT, Friedrich, 591, 600
 EDEN, Anthony, 306, 445, 780, 804
 EICHMANN, Heiri, 372
 EIFFEL, Paul, 120
 ENGELFRIED, Wilhelm, 726, 734
 ENGUIX, Francisco, 213, 214, 215, 230, 234, 793
 EPSTEIN, Erwin, 752
 ERBER, Elena, 7, 769
 ERBER, Ernest, 7, 388, 389, 390, 391, 392, 544, 627, 677, 755, 768, 769, 793
 ERDOCIAN, Pello, 381
 ERRANDONEA, Manuel Cristóbal, 359
 ESCOBAR, Benjamín, 113, 801
 ESCORZA, Manuel, 416
 ESCUDER, Josep, 462, 575, 600, 799
 ESCUDER, Skippy, 575
 ESTRADA, B., 206, 793
 ESTRINA-DALLIN, Lilia, 313, 820
 ETCHEBÉHÈRE, Hipólito, 332, 378, 380, 382, 479, 804, 809
 ETCHEBÉHÈRE, Mika, 332, 370, 378, 379, 381, 382, 476, 747, 772
 EY, A., 346, 794
 FÀBREGA, Josep, 217
 FÀBREGAS, Tomàs, 416
 FAJGELZON, Jakiel, 230, 310, 329, 334, 335, 337, 350, 351, 352, 353, 359, 363, 365, 507, 726, 734, 743
 FANCELLI, Pietro, 219, 305, 330, 352, 353, 727, 734, 743
 FATHERREE, Ben H., 15, 772
 FAUCONNET, Robert de, 220, 227, 228, 244, 315, 317, 321, 322, 323, 329, 334, 336, 385, 395, 423, 424, 425, 465, 467, 481, 487, 488, 604, 656, 735, 755, 789, 805
 FAUSTO, 265, 794
 FEFERMAN, Anita Burdman, 772
 FEINGOLD, Benjamin, 265, 267
 FENOLLAR, François, 727, 735
 FERNÁNDEZ GRANELL, Eugenio, 72, 109, 113, 115, 116, 117, 128, 131, 161, 177, 351, 373, 380, 381, 395, 559, 608, 772, 794, 807
 FERNÁNDEZ IZQUIERDO, Eulogio, 7, 12, 351, 352, 383, 657, 768, 772
 FERNÁNDEZ JURADO, Ramón, 337, 794
 FERNÁNDEZ MAZAS, Armando, 43, 71, 117, 118, 170, 206, 755, 772
 FERNÁNDEZ MAZAS, Mario, 118
 FERNÁNDEZ MOEDANO, Joaquín, 727, 735
 FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ, Eulogio, 351
 FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ, Jaime, 7, 351, 352, 382, 383, 503, 507, 512, 535, 624, 657, 711, 755, 768
 FERNÁNDEZ VILCHIS, Octavio, 546, 794
 FERNÁNDEZ, Aurelio, 409, 410, 411, 417, 418
 FERNÁNDEZ, Honorio, 71, 781
 FERRER, Francesc, 685
 FERRER, Meritxell, 8
 FERRET, Joan, 217
 FERRI, Llibert, 748, 773
 FERRY, Marcelle, 286, 287, 296
 FERSEN, L., 28, 30, 34, 38, 39, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 51, 52, 54, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 81, 82, 83, 84, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 119, 121, 123, 126, 127, 137, 143, 150, 156, 161, 162, 168, 170, 176, 202, 755, 772, 786, 794, 795, 805, 817
 FIELD, B. J., 396, 454, 503, 504, 510, 517, 518, 520, 521, 540, 575, 577, 579, 580, 581, 583, 585, 603, 634, 635, 636, 637, 644, 646, 655, 657, 672, 680, 681, 795, 806
 FIENGA, Dino, 349, 352
 FINERTY, John F., 587
 FIORAVANTI, Pasquale, 330, 735
 FISCHER, Ruth, 139, 357, 584
 FLANDRE, Guy, 774
 FOLCH, Ramon, 776
 FONTAINE, Sadi Désiré, 330, 336, 727, 735
 FONTANA, Josep, 795
 FORTINI, Francesco, 263, 264, 341, 353, 795
 FOSCO, 216, 217, 218, 219, 220, 225, 227, 228, 229, 236, 237, 238, 241, 254, 255, 265,

266, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 275, 279,
 280, 281, 283, 284, 285, 286, 289, 290, 294,
 296, 298, 301, 308, 309, 310, 311, 313, 314,
 315, 317, 320, 321, 322, 330, 335, 342, 343,
 345, 350, 355, 366, 373, 387, 396, 397, 425,
 428, 430, 431, 432, 433, 451, 465, 466, 467,
 468, 469, 470, 471, 473, 480, 481, 483, 484,
 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493,
 494, 495, 496, 499, 500, 501, 502, 504, 505,
 506, 512, 513, 549, 550, 551, 552, 553, 554,
 555, 560, 585, 604, 609, 621, 630, 656, 657,
 670, 671, 693, 711, 712, 720, 725, 751, 755,
 756, 757, 758, 759, 786, 791, 814
 FOSSOUL, Josep, 727, 735
 FOURNIÉ, Philippe, 329, 331, 336, 727, 735
 FRANCO, Francisco, 11, 226, 227, 252, 259,
 262, 263, 264, 265, 266, 267, 314, 324, 330,
 332, 335, 337, 338, 339, 341, 342, 345, 348,
 349, 352, 383, 399, 401, 402, 403, 404, 419,
 420, 421, 427, 452, 496, 556, 574, 590, 597,
 599, 602, 605, 622, 656, 657, 675, 676, 678,
 745, 747, 770, 778, 781, 784, 792, 800, 806,
 808, 809, 813
 FRANK, Pierre, 14, 25, 26, 278, 795
 FRANKEL, Jan, 25, 37
 FRANZINELLI, Mimmo, 218, 772
 FRASER, Ronald, 249, 772
 FREY, Johann, 226
 FRIEND, John A., 8
 FRITZ, 752
 FRONJOSÀ, Joan, 90
 FUENTES, 43
 FUSERO, Giuseppe, 305, 330, 352, 727, 735,
 743
 FUX, Georges, 536, 539, 540, 593
 G. RODRÍGUEZ, Alfonso, 108
 GALÁN, Félix, 30
 GALÁN, Francisco, 375
 GALANTY, Ernst, 372
 GALBIS, Juan, 359, 775
 GALÉS, Manuel, 217
 GALL, Olivia, 546, 558, 772
 GALLOY, Florent, 329, 360, 361, 362, 469,
 735
 GAMBEDOTTI, Aldo, 330, 727, 735
 GARCÍA BANÚS, María Teresa, 384, 795
 GARCÍA COLÍN, David, 546, 795
 GARCÍA LAGO, Luis P., 28, 205, 206, 207,
 212
 GARCÍA LAVID, Pedro, 119
 GARCÍA MUÑOZ, José, 727, 735
 GARCIA OLIVER, Joan, 305, 400, 401, 405,
 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414,
 415, 416, 417, 418, 419, 420, 668, 772, 807
 GARCÍA PALACIOS, Luis, 28, 69, 73, 74, 75,
 76, 78, 79, 95, 131, 134, 143, 157, 161, 162,
 164, 184, 193, 196, 199, 200, 201, 202, 208,
 209, 214, 477, 755, 773, 777, 795, 811
 GARCÍA RIBAS, Carmen, 775
 GARCÍA VELASCO, Carlos, 8, 372, 653, 654,
 656, 657, 660, 663, 664, 665, 667, 668, 673,
 674, 676, 681, 693, 770
 GARCÍA, Emilio, 71
 GARCÍA, Marino, 73, 95
 GARCÍA, Xosé Lois, 111, 775
 GAROSCI, Aldo, 315, 324, 795
 GASTAUD, Pierre Gaspar, 330, 727, 735
 GAUTHIEZ, Dominique, 141, 426, 465, 777
 GELADA, Júlia, 221, 474, 756
 GENOVÈS, Dolors, 748, 773
 GERCHIK, Max, 330, 727, 735
 GERHOLD, Hans, 727, 735
 GERNSHEIMER, Georg, 372
 GERÖ, Ernö, 748
 GERVASINI, Virginia, 8, 216, 217, 218, 219,
 220, 225, 227, 284, 335, 345, 355, 373, 397,
 451, 466, 467, 468, 471, 492, 493, 549, 550,
 551, 552, 553, 554, 567, 604, 670, 693, 694,
 711, 712, 751, 755, 785, 786, 796
 GIANGUALANO, Angelo, 330, 352, 727, 735,
 743
 GIARDA, Pietro, 727, 735
 GIL CHAVES, 108
 GIL ROBLES, José María, 85
 GIMÉNEZ RODRÍGUEZ, Miguel, 727, 736
 GIMÉNEZ, Antoine, 384, 773
 GINESTÀ, Bruno, 218
 GIRAL, JOSÉ, 419
 GIRALT, Emili, 776
 GIRELLI, Paolo, 226, 727, 736
 GLOTZER, Albert, 23, 763, 773, 796
 GODCHAU, Jean-François, 771
 GOJAK, Arrigo, 360
 GOLDMAN, Albert, 23, 307, 587, 796
 GÓMEZ, Lisardo, 117
 GÓMEZ, Mariano, 373, 395, 559
 GÓMEZ, Trifón, 38, 44
 GOMILA, Gabriel, 137
 GONZÁLEZ GARCÍA, Gabina, 747
 GONZÁLEZ I VILALTA, Arnau, 225, 773
 GONZÁLEZ PEÑA, Ramón, 72
 GONZÁLEZ, A., 72, 83, 84, 86, 92, 105, 112,
 116, 127, 128, 129, 130, 163
 GONZÁLEZ, Florencio, 282, 335, 374, 798,
 810
 GOÑI, E., 176
 GORDON, Sam, 73, 796
 GORKI, Maksim, 477, 801
 GORKIN, Julián, 62, 65, 124, 185, 198, 246,
 247, 249, 265, 279, 316, 317, 325, 356, 403,
 417, 418, 429, 430, 432, 435, 473, 480, 490,
 500, 504, 518, 534, 535, 594, 595, 600, 603,
 604, 606, 609, 611, 612, 627, 654, 670, 688,
 701, 773, 783, 785, 796, 803
 GRAMONTE, Concha, 624, 711
 GRAMSCI, Antonio, 588, 612, 670, 774
 GRIGOLATTI, Luigi, 727, 736
 GRIGULEVITX, Iosif, 748
 GRIME, 625

GROSSI, Manuel, 155, 227, 228, 319, 321, 336, 483, 773, 786, 798
GROTWSKI, Francisco, 727, 736
GRYLEWICZ, Anton, 747
GUARNERI, Giuseppe, 220, 225, 226, 227, 228, 244, 322, 329, 351, 465, 487, 488, 604, 727, 736, 743
GUILLAMÓN, Agustín, 7, 11, 12, 109, 125, 152, 201, 202, 208, 216, 218, 219, 220, 227, 228, 231, 237, 238, 246, 263, 267, 269, 271, 275, 279, 284, 286, 287, 294, 296, 301, 308, 309, 311, 313, 314, 315, 317, 320, 322, 323, 324, 332, 333, 334, 338, 342, 343, 345, 346, 348, 354, 377, 383, 400, 406, 425, 432, 434, 437, 465, 467, 471, 474, 480, 481, 484, 486, 488, 489, 490, 495, 505, 507, 511, 512, 524, 540, 547, 549, 550, 551, 552, 555, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 565, 566, 567, 568, 571, 572, 573, 594, 618, 619, 620, 621, 622, 624, 625, 628, 633, 634, 636, 639, 651, 653, 655, 656, 658, 659, 660, 662, 663, 664, 665, 669, 670, 673, 679, 680, 691, 692, 694, 699, 700, 701, 702, 704, 705, 706, 732, 745, 764, 769, 770, 772, 773, 774, 797, 807, 812
GUINART, Miquel, 217
GUTIÉRREZ, Pepe, 12, 105, 108, 773, 779, 797
HACKL, Erich, 725, 774
HAECK, Robert, 384
HAHNSTEIN-ROSENBERG, 752
HALL, Christopher, 556, 557, 773
HANSEN, Joseph, 763
HARBER, Denzil Dean, 537
HARTEL, Israel David, 727, 736
HASFELD, Marcel, 500
HASSELL, Keith, 13
HEIJENOORT, Jean van, 141, 251, 252, 278, 279, 309, 373, 430, 434, 480, 489, 492, 493, 522, 544, 550, 551, 553, 554, 555, 558, 561, 564, 582, 589, 591, 593, 594, 598, 599, 617, 624, 630, 689, 772, 773, 779
HEIMBERG, Charles, 374, 797
HELD, Walter, 119, 188, 540, 541, 547, 797
HENNAUT, Adhemar, 584
HERMAN, Ben, 447, 797
HERMIDA, Antonio, 117
HERNÁNDEZ ZANCAJO, Carlos, 129
HERRERA, Julio, 624
HERRERO, Francisco, 206, 797
HERVÀS, Joan, 318, 792
HERZ, Alfred, 748, 749, 753
HESSENTALER, 217
HILLER, Kurt, 477, 797
HINOJOSA, José, 30, 36
HIRSCH, Leo, 728, 736
HIRSON, Baruch, 557, 797
HITLER, Adolf, 119, 155, 162, 231, 259, 574, 600, 773, 800, 818
HONSON, 282
HORN, Gerd-Rainer, 363, 374, 389, 390, 391, 392, 436, 437, 497, 503, 520, 557, 558, 574, 575, 576, 579, 583, 603, 611, 647, 657, 677, 678, 776
HUBER, Peter, 368, 376, 745, 774, 798
HUG, Ralph, 368, 376, 774
HUNTER, Ian, 557, 798
HURTADO, Amadeu, 179
IGLESIA, 752
IGLESIAS, Ignacio, 28, 71, 72, 96, 99, 116, 173, 177, 178, 180, 248, 474, 774, 785, 798
ILLFELD, 217
IPPEN, Felix, 367, 375, 376
ISAACS, Harold R., 592, 593
IZQUIERDO, A. [pseudònim], 561, 562, 799
JACKSON, Gabriel, 774
JAKOBSON, Michael, 697, 774, 811
JAMES, C. L. R., 310, 519, 520, 523, 774
JANKO, 752
JERGEND, 536
JIMÉNEZ ORGE, Francisco, 380
JIVOTOSCHI, Leon, 728, 736
JO. MO., 164, 199, 200, 795
JOHRE, S. L., 627
JOSEPH, Willi, 372
JOUBERT, Jean-Paul, 13, 37, 47, 120, 121, 159, 160, 799
JOUHAUX, Léon, 404
JUANALS, Georges, 728, 736
JULIÀ, Santos, 185, 774
JUST, Albert, 220, 315, 323, 324, 325, 330, 333, 335, 336, 799
JUST, Julio, 419
KAHLO, Frida, 797
KAHN, Gottfried, 728, 736
KALTER, J., 536
KAMENEV, Lev, 424
KAUFMANN, Alois, 330, 728, 736
KELLER, Werner, 188
KERENSKI, Aleksandr, 237, 255, 389, 600
KIELSE, Knut [KJELSØ, Aage?], 750
KINDERMANN, Szaja, 748
KIROV, Serguei, 319, 817
KITSZ, Cornelis, 529
KJELLS, Knut [KJELSØ, Aage?], 753
KJELSØ, Aage, 346, 618, 628, 657, 711, 750, 751, 752, 753
KJELSØ, Knut [KJELSØ, Aage?], 628, 750, 752
KLEMENT, Rudolf, 96, 103, 147, 213, 214, 215, 230, 241, 242, 244, 254, 268, 269, 272, 275, 276, 277, 280, 283, 285, 286, 293, 294, 295, 296, 301, 305, 309, 367, 377, 386, 443, 503, 507, 532, 535, 536, 537, 539, 540, 542, 543, 545, 589, 611, 615, 625, 627, 632, 756, 758, 799, 800, 819
KNAP, Knip [DRIESTEN, Theo van?], 582, 792
KNUDSEN, Hjørdis, 685, 693, 709
KNUDSEN, Konrad, 234

KOENIG, Ewald, 282
 KOHN, Rudolf, 226, 728, 736
 KOLTSOV, Mikhail, 312, 574, 800
 KOPELEV, Lev, 312
 KOPP, Georges, 657
 KORMAN, Sam, 496
 KORNILOV, Lavr, 233, 255, 256, 266, 428
 KRAEMER, Martin, 588, 612, 774
 KREHM, Jonathan, 7
 KREHM, William, 7, 348, 391, 393, 396, 454, 455, 463, 497, 498, 503, 504, 510, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 525, 529, 534, 540, 557, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 603, 611, 633, 634, 635, 636, 637, 640, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 651, 655, 656, 657, 672, 680, 681, 701, 709, 754, 756, 757, 763, 768, 769, 774, 800, 806
 KROVELD, 752
 KULCSAR, Ilse, 752
 LA PIETRA, 217
 LA ROCQUE, François de, 622, 806
 LACROIX, Henri, 24, 35, 62, 65, 73, 119, 127, 137, 755
 LAFARGUE, Jean Claude, 323, 330, 336, 728, 736
 LAFOLLETTE, Suzanne, 587
 LAGUNILLA, Alfredo, 140, 805
 LAHR, 519
 LAKOVIC, Antonio, 728, 736
 LANDAU, Katja, 375, 709, 710, 774
 LANDAU, Kurt, 387, 522, 533, 582, 603, 606, 611, 626, 688, 710, 711, 748
 LANDAUER, Hans, 725, 774
 LANDAZÁBAL, 137
 LANGKEMPER, 536, 537
 LANUQUE, Jean-Guillaume, 13
 LARGO CABALLERO, Francisco, 28, 29, 31, 32, 35, 37, 40, 44, 46, 48, 50, 51, 56, 59, 65, 84, 85, 91, 133, 141, 159, 197, 204, 206, 207, 208, 210, 249, 256, 305, 370, 389, 413, 418, 419, 447, 448, 572, 596, 609, 683, 771, 774, 794, 797, 812, 813
 LAST, Jef, 752
 LATKA, Francisco, 728, 736
 LAUNOY, Florent, 230, 315, 329, 331, 339, 340, 342, 343, 345, 350, 356, 360, 361, 362, 363, 468, 469, 487, 488, 491, 492, 505, 506, 511, 512, 529, 553, 554, 560, 606, 618, 631, 728, 732, 737, 758, 819
 LAURENS, Roger, 330, 336, 737
 LAZAREVITCH, Nicolas, 500
 LE RICARD, 278
 LEBAN, Giuseppe, 728, 737
 LECCI, Aldo, 265, 266, 267, 451
 LECLERCQ, Félicien, 325, 330, 728, 737
 LEE, Raff, 557, 798
 LEHMET [LENTZE, Herbert?], 753
 LEMAITRE, Susagna Marise, 728, 737
 LEMMENS, Louis, 325, 329, 331, 332, 336, 342, 343, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 367, 434, 470, 495, 512, 523, 728, 737, 756, 801
 LENIN, V. I., 40, 77, 162, 197, 255, 270, 279, 319, 325, 365, 380, 381, 440, 460, 475, 476, 477, 479, 530, 592, 593, 595, 758, 801
 LENTZE, Herbert, 329, 337, 351, 353, 434, 512, 603, 605, 615, 624, 627, 628, 728, 737, 743, 750, 751, 753, 754, 756, 787, 801
 LEONETTI, Alfonso, 103, 104, 105, 119, 121, 123, 124, 125, 126, 130, 132, 137, 139, 141, 151, 154, 188, 196, 198, 202, 203, 213, 225, 343, 524, 528, 536, 544, 617, 631
 LEPERE, Jorge, 728, 737
 LESOIL, Léon, 362, 501, 505, 536, 539, 540, 544, 593, 631, 694
 LEWINSKI, Benjamin, 330, 729, 737
 LICHTEN, Abraham, 729, 737
 LIEBKNECHT, Karl, 270, 440
 LIECHTENSTEIN, Carl, 769
 LIONELLO, Emilio, 263, 330, 341, 353, 729, 737, 743
 LIONELLO, Guido, 8, 217, 218, 219, 220, 221, 225, 226, 227, 228, 244, 268, 286, 322, 329, 350, 351, 352, 471, 474, 490, 507, 708, 709, 729, 737, 743, 756, 757, 800, 801
 LISO, Florencio, 78
 LLOVERA, Josep, 8
 LOEUILLET, Maurice, 228, 329, 330, 336, 339, 351, 353, 729, 737, 743
 LOMBARDO TOLEDANO, Vicente, 111
 LONGUET, Jean, 404
 LONGUET, Robert-Jean, 400, 404, 405, 406, 407, 408, 410, 418, 419, 776
 LOOTS, Camille, 227, 322, 329, 351, 355, 362, 363, 364, 365, 367, 434, 468, 474, 547, 553, 554, 556, 581, 582, 603, 606, 609, 729, 737, 743, 756
 LÓPEZ, Marcelo, 8, 769
 LOREDO, José María, 71, 72, 110, 112, 113, 170, 774, 801
 LORENZANA, Felipe, 30, 36, 769
 LOUBIER, Emmanuel, 268, 284, 323, 329, 336, 337, 340, 341, 353, 382, 549, 737, 743, 792, 801
 LOUZON, Robert, 156, 276, 401, 403, 404, 405, 407, 409, 413, 415, 436, 801
 LOVESTONE, Jay, 282
 LOW, Mary, 259, 287, 288, 289, 296, 305, 310, 311, 316, 318, 319, 321, 324, 325, 326, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 337, 346, 347, 355, 370, 373, 382, 384, 391, 392, 393, 395, 396, 423, 424, 427, 466, 472, 474, 475, 476, 482, 486, 496, 497, 498, 499, 503, 504, 510, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 525, 534, 580, 755, 756, 757, 770, 774
 LUBITZ, Petra, 14, 536, 774, 775, 801
 LUBITZ, Wolfgang, 14, 536, 774, 775, 801
 LUCCHETTI, Arturo, 218, 219, 220, 225, 272, 490

LUCIANO, 265, 794
 LUZZATTO, Anteo, 225, 330, 350, 352, 353, 738, 743
 MAC, 558, 621
 MACHMER, 217
 MACIÀ, Francesc, 38, 414
 MAESTRO, Javier, 11, 12, 104, 116, 117, 159, 174, 185, 381, 802
 MAITRON, Jean, 378, 382, 383, 772
 MAIZAN, Franz, 330, 337, 725, 729, 738
 MAKHNO, Nestor, 369, 707
 MALABARBA, Pietro, 220, 227, 244, 276, 277, 478, 805
 MALMGREEN, Gail, 7, 8
 MALRAUX, André, 386, 591
 MANGRAVITI, Placido, 220, 228, 322, 329, 331, 336, 738
 MARGELÍ, José, 406, 407, 415
 MARGOLIN, Charlotte, 330, 729, 738
 MARIE, Jean-Jacques, 13, 14, 24, 65, 231, 312, 445, 587, 747, 775
 MARTÍ, Francesc, 282, 335, 374, 798, 810
 MARTÍN, 43
 MARTÍN RAMOS, Josep Lluís, 776
 MARTÍN RETORTILLO, Cirilo, 333, 775
 MARTÍNEZ BARRIO, Diego, 48
 MARTÍNEZ GUERRICABEITIA, José, 11, 35, 778
 MARTÍNEZ VICENTE, Santiago, 379
 MARTÍNEZ, Alfredo, 685
 MARTÍNEZ, Manuel, 546
 MARTOV, Iuli, 592, 595, 596
 MARX, Karl, 77, 133, 197, 477, 802
 MARX, Lothar, 748, 751
 MAS, Valeri, 510
 MASLOW, Arkadi, 357, 584, 747
 MATEOS, Francisco J., 30, 36, 769
 MATESANZ, José Antonio, 775
 MAURICIO, Eduardo, 559, 625
 MAURÍN, Jeanne, 599
 MAURÍN, Joaquim, 12, 15, 77, 85, 86, 90, 94, 97, 101, 110, 115, 116, 117, 118, 122, 123, 124, 125, 127, 129, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 146, 147, 148, 149, 151, 153, 175, 178, 179, 182, 185, 186, 187, 189, 190, 191, 194, 197, 198, 199, 201, 203, 204, 210, 217, 230, 235, 240, 255, 256, 275, 293, 297, 299, 337, 338, 475, 480, 481, 482, 497, 534, 588, 637, 691, 716, 756, 763, 769, 775, 785, 802, 803, 804
 MAX, 751
 McGOVERN, John, 534, 786
 McNAIR, John, 498, 533, 534, 579, 582, 678, 753, 786
 MÈCHE, J., 278
 MEJÍAS, Rodolfo, 137
 MELCHOR, Federico, 22, 23, 27, 28, 31, 41, 42, 159, 160, 162, 165, 802
 MELLER, Bernard, 384, 385, 786
 MÉNDEZ, José [pseudònim], 561, 562, 572, 802
 MENGONI, Costante, 263, 330, 341, 353, 738, 744
 MERCADER, Caridad, 546
 MERCHI, Ernest, 729, 738
 MEROÑO, Miquel, 301
 METGE, Josep, 38, 73, 101, 106, 176
 METT, Ida, 231, 802
 MEWIS, Karl, 748
 MIASNIKOV, Gavril, 584
 MICHAELIS, Rudolf, 371, 372
 MICHAUX, 230, 315, 339
 MIENOV, Karl, 236, 237, 254, 255, 256, 455, 458, 460, 461, 802
 MILANO, Piero, 220, 225, 226, 227, 244, 310, 322, 329, 738, 818
 MILICO, 220, 227, 322, 329, 738
 MILTON, Harry, 556, 557, 558, 620, 621, 627, 644, 654, 655, 657, 661, 701, 708, 709, 753, 756, 763, 803
 MINK, Georges, 748
 MINTZ, Frank, 323, 657, 668, 775
 MIRAVITLLES, Jaume, 217, 399, 405, 406, 415, 417, 418, 419, 496, 775
 MIROL, 530
 MITROKHIN, Vasili, 710, 769
 MOLES, Joan, 217
 MOLINA, César Antonio, 117, 174, 381, 772
 MOLINA, Ramón, 115, 116, 129, 299, 775
 MOLINIER, Raymond, 25, 26, 53, 69, 73, 75, 76, 78, 79, 112, 165, 216, 277, 278, 283, 284, 305, 382, 489, 756, 759, 775, 803, 814
 MOLINS I FÀBREGA, Narcís, 38, 96, 101, 121, 123, 143, 145, 147, 148, 155, 176, 217, 268, 269, 285, 313, 345, 349, 400, 433, 462, 473, 479, 506, 522, 582, 583, 612, 613, 633, 640, 775, 803
 MOLOTOV, Viatxeslav, 312
 MONGOL, 315
 MONIST, 536, 539, 540
 MONJO, Anna, 644, 678, 819
 MONSHKELI, Olga, 329, 330, 729, 738, 791
 MONTERO, Severiano, 774
 MORA, Joan, 217
 MORAL, Aquilino, 179, 804
 MORALES, Manuel, 359, 775
 MORELL, Jordi, 8
 MORETTI, 337, 738
 MORINI, Giuseppe, 263, 330, 341, 738, 744
 MORON, 584
 MORROW, Felix, 187, 307, 427, 428, 445, 447, 449, 450, 498, 527, 775, 804
 MORSE-HARDING, Chloe, 8
 MORTERA, Artemio, 381, 775
 MOTKE, Jacques, 310, 329, 335, 353, 363, 508, 545, 574, 738
 MOULIN, 237, 282, 307, 335, 367, 372, 373, 374, 375, 387, 388, 390, 391, 392, 393, 395, 426, 429, 430, 436, 437, 439, 442, 446, 447,

493, 495, 502, 507, 530, 545, 547, 549, 553,
 554, 555, 557, 558, 561, 563, 564, 565, 567,
 568, 569, 570, 573, 574, 575, 597, 603, 604,
 615, 617, 619, 621, 624, 625, 626, 627, 628,
 631, 653, 658, 659, 660, 661, 663, 664, 665,
 669, 678, 691, 693, 696, 704, 706, 709, 710,
 720, 751, 752, 754, 756, 758, 783, 784, 797,
 804
 MOVELLÁN, María, 729, 738
 MUNIS, G., 8, 28, 50, 51, 52, 57, 58, 59, 71, 91,
 108, 114, 115, 116, 117, 119, 150, 158, 159,
 161, 163, 168, 170, 212, 249, 329, 373, 394,
 399, 403, 419, 502, 503, 507, 535, 553, 555,
 558, 559, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567,
 570, 571, 572, 573, 586, 600, 604, 605, 618,
 619, 620, 621, 624, 625, 626, 629, 630, 631,
 639, 640, 651, 659, 662, 663, 669, 670, 679,
 680, 686, 687, 689, 690, 691, 692, 693, 704,
 706, 710, 711, 720, 751, 756, 757, 768, 769,
 775, 804
 MUSTE, A. J., 22, 149
 NAVILLE, Pierre, 26, 82, 111, 165, 216, 241,
 294, 295, 329, 430, 445, 489, 490, 499, 523,
 524, 525, 527, 531, 536, 539, 540, 544, 582,
 589, 591, 593, 594, 595, 598, 599, 604, 617,
 618, 619, 620, 624, 629, 630, 631, 632, 639,
 640, 685, 686, 719, 756, 759, 804
 NEBOT, Joan, 474, 481
 NEER, Walter, 38, 39
 NEGRÍN, Juan, 679
 NELLES, Dieter, 217, 218, 219, 708, 769
 NELZ, Walter, 370
 NENNI, Pietro, 217, 386
 NEURATH, A., 37
 NICOLAEVSKY, Boris I., 697, 763, 774
 NIELSEN, Aage [KJELSØ, Aage?], 752
 NIISLAJO [?], N., 752
 NIN, Andreu, 12, 13, 15, 23, 27, 34, 35, 36, 38,
 43, 52, 53, 62, 63, 64, 65, 66, 71, 72, 77, 83,
 84, 85, 86, 87, 89, 90, 95, 96, 98, 99, 101,
 102, 105, 107, 109, 115, 116, 121, 123, 124,
 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135,
 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 146, 147,
 149, 151, 152, 155, 156, 161, 165, 167, 170,
 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 185,
 187, 190, 191, 194, 197, 199, 201, 202, 203,
 204, 208, 209, 210, 214, 217, 218, 230, 235,
 238, 240, 244, 246, 249, 251, 252, 254, 264,
 268, 269, 275, 279, 284, 285, 286, 293, 294,
 296, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 305, 306,
 311, 312, 313, 314, 318, 320, 325, 338, 350,
 351, 356, 357, 365, 366, 368, 370, 394, 425,
 428, 429, 430, 431, 432, 433, 436, 438, 442,
 448, 451, 453, 454, 458, 460, 473, 475, 479,
 480, 481, 482, 498, 500, 505, 506, 507, 508,
 509, 530, 533, 535, 536, 538, 540, 546, 568,
 582, 588, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600,
 601, 603, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612,
 613, 625, 626, 628, 631, 634, 639, 646, 654,
 657, 672, 675, 686, 694, 695, 699, 700, 701,
 709, 716, 717, 745, 747, 748, 755, 756, 769,
 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 778, 779,
 782, 785, 792, 795, 796, 803, 805, 806, 812
 NOSKE, Gustav, 600
 NOUVICKI, Joseph, 729, 738
 NOVARINO, Marco, 12, 772
 NOVOA, Severino, 117, 118
 OBREGÓN, Fernando, 152, 198, 776
 ODENA, E., 778
 OEHLER, Hugo, 72, 103, 125, 143, 169, 267,
 282, 343, 348, 391, 456, 458, 459, 460, 462,
 485, 504, 507, 521, 522, 529, 547, 556, 557,
 573, 575, 576, 577, 578, 580, 581, 582, 583,
 584, 585, 597, 598, 604, 608, 611, 619, 633,
 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 643,
 644, 645, 647, 648, 649, 650, 651, 654, 655,
 656, 667, 672, 673, 674, 681, 682, 683, 697,
 698, 701, 709, 711, 754, 756, 757, 760, 763,
 764, 769, 776, 799, 806
 OLASO, Joaquim, 748
 OLMEDA, Miguel, 624
 OLTRA, Josep, 369, 429
 ONDIK, Victor, 220, 329, 336, 351, 729, 738,
 750, 751, 754
 ORDOZGOITI, Estefanía, 119
 ORLOV, Aleksandr, 709, 710, 711, 745, 748,
 779
 OROZCO, Miguel, 778
 ORR, Charles, 272, 273, 363, 373, 374, 375,
 388, 389, 390, 391, 392, 393, 436, 437, 496,
 497, 498, 557, 558, 574, 575, 576, 579, 583,
 656, 657, 677, 678, 709, 712, 757, 763, 764,
 776, 806, 812
 ORR, Lois, 7, 363, 374, 388, 389, 390, 391,
 392, 393, 436, 497, 502, 503, 520, 557, 558,
 574, 575, 576, 579, 580, 583, 603, 611, 645,
 647, 656, 657, 669, 677, 678, 694, 709, 712,
 719, 757, 764, 776
 ORTEGA Y GASSET, José, 475
 ORTIZ, Boni, 72, 113, 774
 ORWELL, George, 413, 556, 557, 657, 662,
 664, 753, 756, 773, 776
 OUAZZANI, Mohamed Hassan, 400, 402, 404,
 405, 406, 407, 408, 410, 411, 412, 413, 414,
 415, 417, 418, 419, 421, 776
 OXLEY, Greg, 778
 P., 621, 622
 PACE, Renato, 263, 266, 330, 341, 738, 744
 PACO, 100, 806
 PADILLA, Manuel, 729, 739
 PAGÈS, Pelai, 7, 11, 12, 15, 21, 23, 27, 28, 29,
 33, 63, 64, 66, 72, 77, 81, 85, 90, 91, 99,
 101, 103, 104, 105, 107, 109, 116, 117, 126,
 127, 128, 129, 131, 137, 162, 164, 165, 173,
 175, 180, 181, 185, 213, 227, 246, 316, 338,
 369, 400, 427, 432, 507, 508, 527, 533, 601,
 608, 717, 745, 771, 774, 775, 776, 806, 807,
 812
 PALAU, Bartolomé, 620
 PALAU, Ramon, 729, 739

PALMER, Bryan D., 7, 107, 776
 PAMPUCH, Thomas, 778
 PANÉ, Josep, 316, 344, 771
 PANIGHETTI, Augusto, 330, 729, 739
 PANIZZA, Cesare, 386, 807
 PARAYRE, Marcel, 729, 739
 PASCUA, Virgilio de la, 73, 90, 95, 107, 807
 PASQUE, René, 315, 321, 334, 356, 357, 358, 359, 361, 385, 423, 424, 467, 784, 785, 805
 PASTOR, Domènec, 776
 PASTOR, Jaime, 774
 PASTOR, Petra, 137
 PATENAUDE, Bertrand M., 776
 PAU, Vicente, 729, 739
 PAZ, Abel, 400, 402, 403, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 416, 417, 418, 420, 421, 776, 807
 PAZ, Amaro, 729, 739
 PAZ, Maurice, 246
 PECIÑA, Miguel, 15, 323, 657, 668, 775, 776
 PEDROLA, Miquel, 279, 282, 334, 335, 374, 782, 798, 799, 810
 PEIRATS, José, 301, 776
 PELEGRÍ, B., 599
 PEÑAFIEL, Fabio, 747
 PEREIRA, Dionisio, 72, 117, 118, 171
 PÉRET, Benjamin, 228, 275, 276, 286, 287, 288, 289, 296, 305, 309, 310, 311, 315, 317, 320, 321, 322, 335, 336, 344, 355, 373, 374, 375, 385, 387, 395, 396, 397, 424, 432, 436, 466, 467, 469, 473, 474, 481, 494, 495, 496, 497, 500, 501, 503, 574, 655, 725, 730, 757, 770, 771, 776, 777, 808
 PÉREZ BARÓ, Albert, 777
 PÉREZ BLANCO, José, 730, 739
 PÉREZ GIMENO, Cándido, 730, 739
 PÉREZ HERRERO, José Luis, 778
 PÉREZ SANTISTEBÁN, Roberto, 497, 770
 PÉREZ, Jesús, 11, 29, 30, 33, 34, 40, 44, 46, 49, 57, 58, 62, 68, 69, 71, 114, 777
 PERRONE, Ottorino, 258, 264
 PETEL, Max, 498, 582
 PETER, 751
 PETERSEN, Vigo, 628, 752, 753
 PETROU, Michael, 580, 777
 PI, Oriol, 217, 775
 PICEDI, Renzo, 330, 337, 739
 PIERRE, 229, 356
 PINI, Carlo Dante, 330, 730, 739
 PIÑA, Teodoro, 730, 739
 PIOTROWSKI, Harald, 217, 218, 219, 372, 653, 654, 656, 657, 660, 663, 664, 665, 667, 668, 673, 674, 676, 681, 693, 708, 754, 769, 770
 PIQUER, Francesc, 330, 739
 PIRALA, Antonio, 445, 801
 PIVERT, Maurice, 144, 246, 249, 282, 311, 316, 317, 499, 562, 621, 627, 791
 PIZZALA, Giuseppe, 730, 739
 PLUTINO, Vincenzo, 330, 352, 353, 730, 739, 744
 POLY, 278
 PONS, Horacio, 775
 PONS, Jaime, 779
 POPPE, 536, 598
 PORTELA VALLADARES, Manuel, 179
 PORTELA, Luis, 201, 440, 444
 POZO, Josep Antoni, 428, 777
 PRADES, Lourdes, 8
 PRAGER, Rodolphe, 13, 216, 771
 PRAUX, 530, 531
 PREOBRAJENSKI, Evguenni, 162, 163
 PRÉVAN, Guy, 276, 286, 777
 PREZIOSO, Stéfanie, 226, 227, 252, 314, 324, 338, 557, 778, 792
 PRIETO, Indalecio, 44, 112, 206, 211, 418
 PRIMO DE RIVERA, Miguel, 46, 715
 PRITT, Denis Nowell, 627, 628, 818
 PROLES [MOULIN?], 561, 562, 571, 572, 621, 622, 810
 PSALIDI, Paolo, 330, 730, 739
 PUIG, Acacio, 778
 PUIGSECH, Josep, 746, 810
 PUJOL, Núria, 774
 QUESADA, José, 58, 114, 152, 206, 213, 214, 620, 624, 658, 659, 662, 669, 755, 757, 810
 QUINENA [suposat milicià mexicà], 393, 394
 QUIRICONI, Rossano, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 314, 330, 332, 339, 341, 342, 345, 348, 349, 352, 427, 452, 496, 770
 R, Fritz, 325
 R. M. [Roberto Mariner? (Luis García Palacios)], 477, 811
 RABASSA, Josep, 249, 803
 RADEK, Karl, 162, 163, 442, 477, 711, 786
 RAKOVSKY, Christian, 747
 RAMOS, Antonio, 161
 RAMOS, José, 71
 RANKE, Hubert von, 754
 RAPIN, Ami-Jacques, 226, 227, 252, 314, 324, 338, 557, 778, 792
 RASTROLLO, Luis, 30, 43, 152
 RATHFELDER, Erich, 778
 RAVENSTEIN, 752
 RAY, Man, 494
 RAZIN, E., 599
 REBULL, Daniel, 546, 633, 757
 REBULL, Josep, 311, 473, 546, 568, 583, 633, 634, 635, 636, 644, 645, 649, 650, 651, 652, 656, 664, 667, 672, 673, 674, 681, 682, 697, 703, 711, 712, 720, 755, 756, 757, 773
 REED, Dale, 811
 REGLER, Gustav, 373
 REICHART, Rita, 7
 REISS, Ignace, 749
 RENERY, Lucien, 610, 611, 799, 800, 819
 RHEIN, Marc, 685
 RICCIULLI, Temistocle, 376
 RIEGER, Max, 527, 745, 807

RIEL, van, 536, 538, 542
RIESNER, Joseph, 730, 739
RÍOS, Fernando de los, 38, 44, 198
RIVERA, Diego, 546, 779, 797
R-N [BLACKWELL, Russell?], 654
ROASINO, Marino Teodoro, 330, 352, 730, 740, 744
ROBERT, 530
ROBERTO, 95, 97, 99, 142, 143, 145, 147, 148, 559
ROBIN, P., 359, 811
ROBLES, Amadeu, 87, 101, 102, 103, 104, 106, 108, 504, 522, 583, 633, 755, 757, 811
ROCAVER [ETCHEBÉHERE, Hipólito?], 378, 379
ROCHE, Gérard, 296, 381, 425, 477, 503, 774, 777
RODAS, Ignacio, 258, 259, 260, 261, 262, 265, 266, 348, 777
RODRÍGUEZ, 137
RODRÍGUEZ ANSIAS, Adolfo, 118
RODRÍGUEZ ARROYO, Antonio, 104, 474, 479, 481, 781
RODRÍGUEZ ARROYO, Enrique, 72, 104, 105, 115, 164, 181, 199, 202, 205, 208, 351, 568, 625, 772, 811, 812
RODRÍGUEZ DEVER, Juan, 117
RODRÍGUEZ PINEDA, Manuel, 301, 793
RODRÍGUEZ PUGA, Manuel, 117
RODRÍGUEZ SALAS, Eusebi, 668, 701
ROGER, 599
ROGERS, Ernest, 657, 812
ROGOVIN, Vadim Z., 13, 235, 313, 445, 711, 747, 777
ROIG, Montserrat, 399, 407, 777
ROJAS, Alfredo, 194, 198, 204, 207, 208, 209, 210, 211, 215, 459, 511, 527, 757, 812
ROMANELLI, Duilio, 330, 341, 740, 744
ROMERO, Míguel, 774
RONDONI, 337, 740
ROSAL, Amaro del, 91, 134, 157, 162, 184, 773, 777
ROSENTHAL, Gérard, 26, 141, 320, 465, 750, 777
ROSÉS, Irene, 9
ROSÉS, Sergi, 14, 152, 388, 653, 654, 656, 657, 660, 663, 664, 665, 667, 668, 673, 674, 676, 681, 693, 770, 777, 812
ROSIJANSKY, Elija, 529, 530, 531, 532, 538, 599, 715, 754
ROSMER, Alfred, 152, 282, 335, 380, 381, 425, 477, 500, 777, 779, 785, 812
ROSMER, Marguerite, 380, 381, 425, 476, 477, 777
ROSQUILLAS, Jaume, 407, 408, 409, 410
ROSSI, Carlos, 771
ROSSI, Marco, 8, 225
ROUS, Jean, 8, 26, 76, 79, 80, 96, 103, 110, 114, 116, 117, 119, 121, 123, 125, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 165, 186, 187, 197, 213, 225, 228, 237, 245, 246, 269, 272, 273, 275, 276, 279, 280, 281, 283, 284, 286, 287, 288, 289, 290, 293, 295, 296, 297, 298, 299, 303, 305, 306, 308, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 320, 321, 322, 329, 330, 331, 338, 346, 355, 362, 369, 374, 375, 379, 380, 385, 387, 388, 393, 394, 395, 396, 399, 400, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 412, 414, 415, 416, 417, 418, 420, 421, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 436, 438, 439, 440, 441, 443, 446, 447, 448, 465, 466, 467, 468, 469, 471, 472, 473, 474, 476, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 510, 512, 526, 529, 530, 531, 532, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 544, 551, 553, 554, 555, 556, 559, 563, 573, 588, 589, 604, 605, 610, 615, 616, 626, 628, 631, 632, 651, 678, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 693, 703, 755, 757, 758, 759, 763, 770, 771, 777, 779, 812, 813
ROUSSET, David, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 421, 432, 469, 494, 528, 536, 544, 617, 631, 757, 771, 813
ROVIRA I VIRGILI, Antoni, 217
ROVIRA, Josep, 217, 316, 344, 771
RUBINSTEIN, Polly, 579
RUBIRA, Antonio, 159, 777
RÜDIGER, Helmut, 389
RÜHLE, Otto, 587
RÜHLE-GERSTEL, Alice, 813
RUSSO, Enrico, 262, 263, 266, 267, 296, 315, 318, 323, 325, 330, 332, 334, 335, 336, 337, 341, 343, 345, 348, 353, 452, 504, 522, 578, 581, 582, 583, 584, 730, 740, 744, 757, 792
SABAS, Pierre-Léopold, 228, 275, 276, 277, 283, 286, 293, 294, 296, 301, 305, 309, 310, 311, 314, 317, 355, 375, 387
SABORIT, Andrés, 44
SAICH, Tony, 285, 778
SAINT JUST [pseudònim], 325, 330, 740
SALANOVA, Hilario, 335
SALVINI, Cristofano, 220, 225, 226, 305, 310, 329, 330, 335, 340, 342, 350, 353, 357, 382, 549, 567, 730, 740, 744, 770, 813
SAMPAIX, Lucien, 231
SAN JOSÉ, Joseph, 330, 337, 740
SANDLER, Maurice, 329, 330, 730, 740
SANTANA, Juan, 659
SANZ, Gema, 779, 797
SANZ, Teodoro, 105, 624
SAPERSTEIN, John, 557, 644
SAPIRE, Leon, 557, 644
SAROUÏ, 740
SCHAVITZ, Pierre, 229, 335, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 364, 365, 386, 469, 725, 730

SCHEIDEMANN, Philipp, 591, 600
 SCHIFF, Frieda, 752
 SCHMIDT, P. J., 124, 813
 SCHMIEDEL, 217
 SCHNEIDER, 217
 SCHNEIDER, Friedrich, 368, 777
 SCHNEIDER, Karl, 730, 740
 SCHOCHL, Federico, 730, 740
 SCHUMANN DE SILVA, Albino, 337, 730, 740
 SCHWAB, Jakob, 519
 SCHWARTZ, Stephen, 137, 769
 SCHWARZ, Isidor, 752
 SCHWARZ, Walter, 330, 534, 725, 730, 740, 813
 SEBASTIÁN, 315
 SEDOV, L., 36, 251, 252, 275, 284, 294, 295, 299, 300, 301, 302, 303, 312, 313, 369, 445, 524, 536, 537, 539, 552, 599, 632, 708, 750, 763, 770, 814, 820
 SEDOVA, Natalia, 235, 381, 425, 477, 478
 SEDRAN, Domenico, 220, 226, 244, 310, 318, 323, 325, 329, 331, 337, 350, 351, 352, 364, 430, 443, 470, 502, 506, 507, 555, 621, 656, 658, 659, 669, 676, 711, 740, 744, 751, 757, 814, 815
 SEIPOLD, Oskar, 752
 SELKE, Rudolf, 752
 SENNETT, Alan, 15, 132, 136, 137, 777
 SERENI, Bruno, 226, 322, 323, 324, 326, 328, 330, 331, 332, 335, 336, 337, 350, 352, 559, 731, 740, 744, 777, 815
 SERGE, Victor, 14, 190, 191, 204, 237, 238, 244, 251, 254, 277, 297, 299, 300, 301, 302, 303, 356, 358, 501, 529, 535, 537, 538, 539, 587, 588, 591, 592, 612, 632, 711, 757, 774, 778, 779, 796, 815
 SERIVAT, 220, 227, 322, 329, 741
 SERRA, Raffaele, 310, 330, 337, 741
 SESÉ, Antoni, 417
 SHABAN, 522, 578, 580, 583, 603, 701, 709, 754, 796
 SHACHTMAN, Max, 143, 165, 194, 196, 466, 502, 507, 537, 542, 544, 546, 588, 757, 764, 815
 SHOEMAKER, Sarah, 8
 SIMON, Henri, 125
 SINCLAIR, Louis, 14, 778
 SIQUEIROS, David Alfaro, 797
 SMILLIE, Bob, 685
 SMIRNOV, 424
 SNEEVLIET, Henk, 124, 185, 188, 189, 190, 284, 285, 325, 443, 468, 503, 519, 534, 536, 538, 539, 540, 541, 582, 587, 588, 592, 595, 598, 604, 612, 675, 757, 758, 759, 763, 778, 785, 809, 813, 815
 SOLANO, Wilebaldo, 325, 394, 429, 430, 600, 657, 673, 778, 796, 815
 SOLARES, Aurelio, 71
 SOLER, François, 731, 741
 SORIA, Georges, 527, 745, 807
 SOUTO, Sandra, 205, 206, 778
 SPINELLI, Veniero, 244, 386, 387, 816
 SPRIANO, Paolo, 297
 STABELLINI, Alfredo, 329, 741
 STALIN, Iossif, 36, 191, 235, 306, 312, 313, 319, 374, 442, 445, 446, 475, 477, 552, 596, 604, 612, 632, 710, 711, 746, 747, 749, 750, 770, 773, 776, 777, 778, 780, 784, 797, 804, 805, 814, 817, 818
 STAMM, Tom, 577
 STELIO, 227, 228, 233, 289, 290, 311, 335, 343, 355, 423, 433, 434, 465, 466, 467, 469, 488, 489, 494, 495, 496, 501, 758
 STERLING, Max, 324, 325, 387, 388, 426, 436, 476, 546, 816
 STERN, Kurt, 373
 STEVENS, Maurice, 644, 678, 819
 STOGIA, Alfredo, 731, 741
 STOLBERG, Benjamin, 587
 STOOP, Raymond, 227, 229, 230, 315, 339, 353, 355, 356, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 433, 434, 468, 482, 489, 529, 546, 732, 758
 STREETER, 583, 585
 SWAGEMAN, 536
 SYLVANI, 220, 244, 276, 277, 301
 SZALAK, 217
 TANNER, Jakob, 774
 TARBUCK, Ken, 13
 TAREEVA, Olga, 394
 TAROV, 394
 TASTE, André, 329, 336, 731, 741
 TÉMIME, Emile, 231, 770
 TENNANT, Gary Andrew, 394, 778
 TER-WIEL, John, 731, 741
 THAELMANN, Ernst, 259
 THALHEIMER, August, 533, 534, 782, 817
 THALMANN, Clara, 296, 305, 321, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 375, 376, 382, 383, 387, 395, 445, 475, 627, 628, 653, 654, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 669, 693, 701, 709, 753, 754, 758, 778
 THALMANN, Pavel, 296, 305, 321, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 375, 376, 382, 383, 387, 395, 445, 475, 627, 628, 653, 654, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 669, 693, 701, 709, 710, 753, 758, 778, 817
 THATCHER, Ian D., 13
 THIRION, André, 309, 336
 THOMAS, Wendelin, 369, 707
 TICHELMAN, Fritjof, 285, 778
 TOGLIATTI, Palmiro, 231, 393, 565, 789
 TOMMY, 521, 579, 583, 599, 634, 640
 TORRAZ, Mónica, 779
 TORRE, Otto, 731, 741
 TORRENTS, Josep, 417
 TORRES, Abdelkhalek, 400, 405, 408, 414
 TOSCANO, Salvatore, 352, 731, 741, 744
 TOSKA, 384, 701

TOSSTORFF, Reiner, 12, 226, 329, 533, 599,
 611, 633, 778
 TOUSSAINT, Eric, 325, 332, 361, 363, 364,
 801
 TRALCI, Leone, 330, 731, 741
 TRAVERSO, Mario, 330, 363, 731, 741
 TRENCH, Paddy, 558, 645, 669, 677, 694
 TRESSO, Pietro, 13, 26, 216, 220, 228, 233,
 244, 343, 376, 377, 386, 466, 484, 489, 490,
 528, 529, 530, 532, 536, 544, 551, 617, 767,
 786
 TRILLES, Desideri, 301, 804
 TRILLING, Lionel, 776
 TRISAC, 137
 TROBO, Daniel, 330, 337, 741
 TROTSKY, L., 8, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 21,
 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 35, 36,
 37, 38, 40, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 52, 53, 54,
 56, 58, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70,
 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82,
 83, 84, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 97,
 98, 99, 103, 109, 110, 111, 112, 113, 116,
 119, 120, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 131,
 132, 133, 134, 135, 137, 138, 141, 142, 143,
 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 154, 155,
 156, 157, 158, 160, 161, 162, 163, 165, 166,
 167, 168, 169, 171, 173, 174, 176, 178, 185,
 186, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 194, 195,
 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204,
 205, 206, 207, 208, 209, 211, 212, 213, 214,
 215, 216, 220, 230, 231, 234, 235, 236, 237,
 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246,
 247, 248, 250, 251, 252, 253, 254, 268, 269,
 270, 271, 272, 273, 275, 276, 278, 279, 280,
 281, 283, 284, 285, 286, 288, 289, 291, 292,
 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301,
 302, 303, 305, 309, 311, 312, 313, 314, 317,
 319, 320, 321, 337, 338, 366, 367, 369, 373,
 375, 377, 380, 381, 382, 386, 387, 388, 393,
 394, 395, 403, 407, 425, 430, 431, 432, 434,
 438, 439, 441, 442, 443, 445, 453, 467, 469,
 471, 472, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480,
 481, 483, 489, 492, 493, 495, 498, 501, 508,
 510, 511, 512, 519, 522, 523, 524, 532, 533,
 535, 537, 538, 539, 546, 550, 551, 552, 553,
 554, 555, 558, 561, 562, 564, 587, 588, 589,
 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598,
 599, 600, 601, 602, 603, 604, 606, 607, 608,
 609, 610, 611, 612, 613, 614, 617, 618, 619,
 620, 624, 625, 626, 627, 628, 630, 631, 632,
 633, 639, 644, 661, 674, 675, 683, 685, 686,
 687, 689, 690, 691, 695, 697, 699, 700, 703,
 706, 707, 708, 711, 716, 718, 719, 720, 746,
 747, 749, 750, 755, 756, 757, 758, 759, 763,
 765, 766, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776,
 777, 778, 779, 780, 783, 784, 785, 786, 787,
 792, 794, 795, 796, 797, 799, 800, 801, 806,
 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 816, 817,
 818, 819
 TSAREV, Oleg, 745, 748, 771
 TUKHATXEVSKI, Mikhail, 312
 TULLI, Tullo, 377
 U. d. B., 220, 225, 226, 818
 UBOREVITX, Ieronim, 312
 UHL, Michael, 745, 798
 ULRICH, John, 8
 URRUTIA, Belén, 770
 USABIAGA, Miguel, 360, 779
 UZ, Enrique de la, 394
 V.Z., 779
 VALDÉS, Miquel, 218
 VALLADE, 382, 549
 VALLS, G., 217
 VAN BELLE, Francis, 329, 361, 362, 367, 741
 VAN OVERBEKE, Eugenie, 678
 VARELA, 109
 VÁZQUEZ, 71
 VÁZQUEZ, Marià R., 417, 700
 VEGA, Carme, 644, 678, 819
 VÉGA, Hugo, 771
 VELOTTO, Salvatore, 263, 330, 341, 347, 741,
 743
 VERDARO, Virgilio, 63, 258, 264, 342, 819
 VEREEKEN, Georges, 185, 190, 229, 294, 295,
 298, 305, 306, 325, 340, 353, 355, 356, 357,
 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366,
 367, 433, 434, 468, 470, 474, 482, 501, 508,
 512, 513, 519, 523, 524, 528, 529, 534, 537,
 539, 542, 545, 547, 554, 566, 572, 574, 581,
 582, 592, 595, 610, 611, 616, 630, 675, 687,
 694, 708, 732, 755, 756, 757, 758, 759, 763,
 779, 799, 800, 819
 VERGNON, Gilles, 25, 819
 VIDAL, Germinal, 253
 VIDIELLA, Rafael, 164, 399, 406, 407, 417,
 418, 777
 VIEZZOLI, Giordano, 386
 VILANOVA, Mercè, 644, 678, 819
 VILAR, Pierre, 778
 VILLALBA, José Eduardo, 333
 VILLARROYA, Joan, 226, 819
 VIÑAS, Ricard, 56, 77, 779
 VIXINSKI, Aleksandr, 587
 VOLKOGONOV, Dmitri, 14, 779
 VOLODARSKY, Boris, 709, 710, 711, 745,
 779
 W., 754
 WALTER, Armin, 367, 368, 372
 WANG JINGWEI, 406
 WANNER, Léo, 404
 WAUVERMANS, Pierre, 329, 331, 339, 340,
 342, 343, 344, 345, 350, 356, 360, 361, 362,
 363, 468, 469, 487, 488, 491, 492, 505, 506,
 511, 512, 529, 553, 554, 560, 605, 606, 618,
 631, 731, 732, 741, 758, 819
 WEIL, Simone, 403
 WEISBORD, Albert, 611, 656, 674, 819
 WEISSMAN, Susan, 779
 WERNER, Abel, 372, 819
 WHITE, James D., 13

WIELAND, Hans, 372
 WINKLER, Rosa, 225, 272
 WINTER, J., 752
 WISNER, Salomon Sebastian, 731, 741
 WITTE, 504, 522, 578, 579, 580, 583, 603, 701,
 709, 754, 796
 WOLF, Erwin, 139, 148, 367, 369, 387, 433,
 434, 443, 466, 473, 478, 502, 503, 508, 518,
 526, 529, 534, 535, 536, 539, 540, 542, 543,
 544, 549, 595, 615, 616, 626, 630, 631, 632,
 651, 680, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691,
 692, 693, 694, 695, 696, 697, 699, 700,
 701, 702, 703, 704, 706, 707, 709, 710, 719,
 720, 756, 758, 780, 782, 784, 800, 819, 820
 WOLIKOW, Serge, 773, 784
 WOLLENBERG, Erich, 752
 YERIM, E., 477, 820
 YERYM, A., 55, 58, 820
 Z., 681, 820
 ZANCHINI, Antonio, 377, 743
 ZANON, Luigi, 434, 435, 546, 571, 659, 711,
 758
 ZBOROWSKI, Mark, 294, 295, 632
 ZECCHINI, Bruno, 263, 266, 330, 341, 741,
 744
 ZEMP, Josef, 330, 731, 741
 ZIMBAL, Margarita, 330, 337, 741
 ZINOVIEV, Grigori, 424, 477, 530, 811
 ZOCHETTI, Alberto, 731, 742
 ZULETA, Fabiola, 8
 ZUMALACÁRREGUI, Tomás de, 445, 801
 ZUR MÜHLEN, Patrik von, 745, 779